
**Mendeurreneko
Kongresua**

**Eusko
Ikaskuntzaren
XVIII. Kongresua
Geroa Elkar-Ekin**

**XVIII Congreso
de Estudios Vascos
El futuro que nos (re)une**
Congreso del Centenario

**XVIIIe Congrès
d'Études Basques
Notre futur ensemble**
Congrès du Centenaire

Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresua Geroa Elkar-Ekin:
Mendeurreneko Kongresua = XVIII Congreso de Estudios Vascos
El futuro que nos (re)une: Congreso del Centenario = XVIIIe
Congès d'Études Basques Notre futur ensemble: Congrès du
Centenaire / XVIII Congreso de Estudios Vascos. Baiona, Gasteiz,
Iruñea, Bilbao, Donostia, Oñati, 2018.

Donostia: Eusko Ikaskuntza, 2019. - 584 or. : ir. ; 27 cm.

ISBN: 978-84-8419-293-0

Eusko Ikaskuntzak bere esker ona adierazi nahi die ale honetan parte hartu duten lagun guztiei, eta ohi duen gisa hauen denen erizpideak errespetatzen ditu, honek ez duelarik esan nahi bereziki horiekin bat datorrenik.

Eusko Ikaskuntza muestra su agradecimiento a las personas que han colaborado en este volumen y de acuerdo con su tradición, respeta todos sus criterios y opiniones, sin que ello signifique que asuma en particular cualquiera de ellos.

Eusko Ikaskuntza remercie aux personnes qui ont collaboré à ce volume et, selon sa tradition, respecte tous leurs critères et toutes leurs opinions. Cela ne signifie pas pour autant qu'elle assume l'un d'entre eux en particulier.

Eusko Jaurlaritzaren Hezkuntza Sailaren babesarekin

Con el patrocinio del Departamento de Educación del Gobierno Vasco

Avec le parrainage du Département de l'Éducation du Gouvernement Basque

Lan hau Creative Commons Aitortu Ez Komertziala Lan Eratorririk Gabe 3.0 bertsioan lizentziazpean dago (CC BY-NC-ND 3.0 ES)

Maketazioa · Maquetación · Mise en page
Ipar S.L. Arte Grafikoen Tailerra. Donostia

Inprimategia · Impresión · Impression
Michelena Artes Gráficas

ISBN: 978-84-8419-293-0

LG: SS-01369-2019

Eusko Ikaskuntza – Sociedad de Estudios Vascos – Société d'Études Basques

1918an Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroako Foru Aldundiek sortutako erakundea

Institución fundada en 1918 por las Diputaciones Forales de Álava, Bizkaia, Gipuzkoa y Navarra

Institution fondée en 1918 par les Diputaciones forales d'Alava, Biscaye, Guipúzcoa et Navarre

Aurkibidea. Índice. Sommaire

Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresua Geroa Elkar-Ekin Mendeurreneko Kongresua

I Asmoz ta Jakitez

1. Geroa Elkar-Ekin	10
Agurra. Iñaki Dorronsoro Plazaola	12
Aurkezpena. Xabier Alkorta Andonegi	13
1.1. Eusko Ikaskuntzaren Mendeurreneko Adierazpena	14
1.2. Euskal Herriko lurralde(ar)en Liburu Zuria	18
1. Egindako ibilbidea	19
2. Testuingurua	20
3. Jendartea: nortasun anitza	23
4. Lurralde dinamikak: atomizaziotik lankidetzara, iraunkortasunaren bidean	36
5. Ongizate ereduak: bizitza zaindu, aberastasuna sortu eta banatu	40
6. Gobernantza, demokratizazioa ardatz	50
1.3. Kronikak	60
1. Geroa Elkar-Ekin prozesua	61
2. Euskal Herriko lurralde(ar)en Liburu Zuria: laburpena	62
3. Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresua	63
4. Eusko Ikaskuntzaren Mendeurrena (1918-2018)	68
5. XVIII. Kongresua eta Mendeurrenaren inguruan	70
2. El futuro que nos (re)une	74
Saludo. Iñaki Dorronsoro Plazaola	76
Presentación. Xabier Alkorta Andonegi	77
2.1. Declaración de Eusko Ikaskuntza en su Centenario	78
2.2. El Libro Blanco del (los) territorio(s) de Vasconia	82
1. Camino recorrido	83
2. Contexto	84
3. Sociedad con personalidad diversa	88
4. Dinámicas territoriales: de la atomización a la cooperación, por la vía de la sostenibilidad	102

5. Modelo de Bienestar: cuidar la vida, crear y distribuir la riqueza	107
6. La democratización, eje de la gobernanza	117
2.3. Crónicas	128
1. Proceso Geroa Elkar-Ekin	129
2. El Libro Blanco del (los) territorio(s) de Vasconia: resumen	130
3. XVIII Congreso de Estudios Vascos	132
4. Centenario de Eusko Ikaskuntza (1918-2018)	136
5. En torno al XVIII Congreso y el Centenario	138
3. Notre futur ensemble	142
Salutation. Iñaki Dorronsoro Plazaola	144
Présentation. Xabier Alkorta Andonegi	145
3.1. Déclaration d'Eusko Ikaskuntza à l'occasion de son Centenaire	146
3.2. Le Livre Blanc du (des) territoire(s) de la Vasconie	150
1. Chemin parcouru	151
2. Contexte	152
3. Société à personnalité diverse	156
4. Dynamiques territoriales: de l'atomisation à la coopération, par la voie de la durabilité	171
5. Modèle de Bien-être: préserver la vie, créer et distribuer la richesse	175
6. La démocratisation, axe de la gouvernance	185
3.3. Croniques	196
1. Processus Geroa Elkar-Ekin	197
2. Le Livre Blanc du (des) territoire(s) de Vasconie : résumé	198
3. XVIIIe Congrès d'Études Basques	200
4. Centenaire d'Eusko Ikaskuntza (1918-2018)	204
5. Autour du XVIIIe Congrès et du Centenaire	207

4. Kongresua eta Mendeurrena	210
Mendeurrenaren ekitaldiko hitzaldiak / Intervenciones del acto del Centenario / Interventions au cours de la cérémonie du Centenaire	212
Organigramak / Organigramas / Organigrammes	221
XVIII. Kongresuaren Organigrama / Organigrama del XVIII Congreso / Organigramme du XVIIIe Congrès	221
Mendeurrenaren Organigrama / Organigrama del Centenario / Organigramme du Centenaire	223
Egitarauak / Programas / Programmes	224
XVIII. Kongresuaren egitaraua / Programa del XVIII Congreso / Programme du XVIIIe Congrès	224
Mendeurrenaren egitaraua / Programa del Centenario / Programme du Centenaire	233
Hizlariak / Ponentes / Intervenants	234
Erakunde eta pertsona laguntzaileak / Entidades y personas colaboradoras / Institutions et collaborateurs	236

II Kongresuaren ekarpenak

1. Etorkizuna irudikatuz: nahi dugun gizartea, izango dugun gizartea	
Imaginando el futuro: la sociedad que queremos, la sociedad que tendremos / Imaginer le future: la société qu'on veut, la société qu'on aura	
CLAVERANNE, Jean-Pierre. Les territoires à l'épreuve de la globalisation et des mutations du monde	242
2. Euskararen etorkizuneko eszenarioak elkarrekin eraikitzen (e5)	
Construyendo conjuntamente los escenarios de futuro del euskera (e5) / Construire collaborativement les scénarios futurs de la langue basque (e5)	
IRIZAR, Mikel. Euskaingintzaren testuingurua: irakurketa soziopolitiko	256
MARKO JUANIKORENA, J. Inazio. e5 proiektua: zer izan den eta nola egin den. e5 → e3+L	261
Euskaraz garatu nahi duen komunitatearen kapitalak	266

Giza kapitala eta kapital kulturala	267
ELSER, Petra. Etorkinak eta adineko pertsonen zaintza	268
KASARES, Paula. 2040 urtea, iguripenen jomugan	276
LARRARTE, Joanmari. Osotasunean landu ezean, beti herren	280
ZUGAZA GOIENETXEA, Ane. Kultura: ikuspegi berriak eratzuz	287
AZKARATE SOBRINO, Edurne. Antzerkigintzatik euskal nortasunera	289
Kapital ekonomikoa eta kapital politikoa	292
BARANDIARAN ANDUEZA, Joseba. Interes interesatua ere interesgarri	294
BILBAO SARRIA, Paul. Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko Protokoloa eta hizkuntza-politik(et)an akordioa(k)	300
MENDIZABAL, Garbiñe. Pertseberantziatzeko elkarrekintza	309
LARRANDABURU, Iban. Amets bat?	311
Azpiegitura kapitala eta kapital soziala	314
WALIÑO, Josu. Euskararen estrategia digitala: hausnarketarako ideiak	316
AIRE, Xan. Autoritatez eta kontrabandoz	326
ESPILAU IDOYAGA, Gorka. Euskararen balioa gaurko gizarte narratiban	331
SARASUA, Maddi. Euskararen mundu ikuskera	337
ALVAREZ IRUGUENPAGATE, Libe. Euskararen erabileraren aldeko motibazioak gazteengan	340
FERNANDEZ DE LANDA, Joseba. Gazteak eta euskara sare sozialetan. Zer, nori, nork: euskarazko txio formal eta informalak sailkatuz eta konparatuz	348
GARAIO, Beñat. Euskara bermatuko duen eskola gizarte eleanitzean: hizkuntza komunitatearen indartzerako funtsezko kapitala 2040 urtera begira	356
MONTES LASARTE, Aitor. Osasun arloko euskal komunitatea 2040an: arretaren normalizaziotik hizkuntzaren normalizaziora	361
URLA, Jacqueline. Toward a 'Speaker Centered' Design of Language Planning	370
e5 kongresuaren adierazpena	379

3. Gizartea: aniztasuna eta kohesioa

Sociedad: diversidad y cohesión / Société: diversité et cohésion

IRAOLA ARRETXE, Iker. Gizartearen loturak aztergai: aniztasunaren eta kohesio sozialaren elkargunez	382
CARDÚS, Salvador. La cohesión social en una sociedad abierta y plural (con unas notas sobre el caso catalán)	386
THUNDER, David. ¿Cómo cohesionar un territorio conformado por diferentes comunidades?	390
MATEOS, Txoli. Bizikidetzaz: zertaz hitz egiten ari gara?	400
AMEZAGA, Josu. Komunikabideak eta kohesioa	406
ZALLO ELGEZABAL, Ramón. Identidad y construcción nacional vasca	410
ZALLO ELGEZABAL, Ramón. Desajuste y retraso de nuestro sistema cultural-comunicativo en el marco digital	416
PURROY, Mirentxu. La información, un bien público en manos leales o manipuladoras de la realidad	433
CAMUS ETCHECOPAR, Argitxu. Euskal diaspora: kidetasun partekatuaren adibide?	444

4. Garapen sozioekonomikoa: euskal gizartea eta enpresa

Desarrollo socioeconómico: sociedad vasca y empresa /

Developpement socioéconomique: société basque et entreprise

LAPARRA, Miguel. Un Estado de Bienestar para el siglo XXI: nuevos equilibrios sociales, territoriales y laborales	452
ZALAKAIN, Joseba. Desigualdad, exclusión y cuidados en los territorios de Euskal Herria: retos, fortalezas, consensos, disensos y posibilidades de avance	465
ESNAOLA, Imanol. Lurralde estrategiak eta iraunkortasuna	481
ARRIETA, Tomás. La economía vasca en el contexto de las nuevas economías: el futuro del empleo, y la transición hacia modelos inclusivos de empresa y relaciones laborales	488
BARRAGUÉ, Borja. Hacia un modelo propio de Bienestar Social	496
LASA, Irune. Lurralde estrategiak eta jasangarritasuna	501
PÉREZ, Lourdes. Modelos de empresa y relaciones laborales	505

5. Gobernantza demokratikoa

Gobernanza democrática / Gouvernance démocratique

ALVAREZ ORTIZ, Amalur. Euskal gobernantza eredua: demokratizazioaz	512
DE WITTE, Bruno. European Union governance and the place of the regions	519
ERRASTI, Ander. Euskal Herria eredu <i>démoikratiko</i> gisa: Europa kosmopolizatu baten gobernantzarako ikuspegia birpentsatzen	525
BARCELÓ I SERRAMALERA, Mercè. Derecho a decidir, Constitución, Estado democrático	539
SUBIRATS, Joan. Notas sobre gobernanza y cambio de época	547
LÓPEZ, Jaume. Eusko Ikaskuntza, derecho a decidir y procesos constituyentes: soberanías múltiples y el desarrollo del principio democrático	556
ETCHANDY, Argitxu. Euskal lurraldeen arteko lankidetzaz areagotzeko tresnak	564
Analytic Summary	570

Asmoz ta Jakitez

I

Geroa Elkar-Ekin

1

ASMOZ TA JAKITEZ

Agurra

Ez dut uste euskal garaikidetasunean 1918.a baino urte erabakigarriagorik egon denik. Lau urteko gerra-hondamendiaren ondotik, armak isildu zirenean, bakea, askatasunak eta justizia soziala ekarriko zituen garai berri baten itxaropena piztu zen Europaren kontzientzian. Horrelako helburu zintzoen bidez lortuko omen zen Estaturik gabeko nazioek –Euskal Herriak, kasu– betidanik aldarrikatu dituzten eskubide historikoen onarpena. Ildo horretan lan egiteko elkartzea erabaki zuen gizon- eta emakume-talde zabal batek. Programa baten inguruan batu ziren, oinarri demokratikoei eta gizarte-harremanen ikuspegi dialogikoari atxikita, helburu jakin batzuk lortzeko nahiak eraginda (horien artean nabarmenenak autogobernua, unibertitate propioa eta euskararen defentsa eta sustapena). Gizon-emakume haiek etorkizunera begirako ikuspegia eta ikasketen eta ezagutzaren bidez hobetzeko grina zuten, eta elkarren arteko aldeak alde, lanerako bat egin zuten, bakoitzak bere lurraldea, identitatea, hizkuntza, ideologia edota pentsaera zuela.

Hala, 1918ko irailean, Eusko Ikaskuntzaren I. Kongresua deitu zuten, batera, Arabako, Bizkaiko, Gipuzkoako eta Nafarroako Foru Aldundiek. Euskal modernitatearen sorreran mugarri izan zen, eta bat zetorren nazioarteko joerekin, zientzian, gizartean, politikan eta kulturaren erabateko eraldaketak gertatzen ari ziren garai hartan. Aro berri baterako jauzia benetakoa izan zedin sortu zen Eusko Ikaskuntza - Sociedad de Estudios Vascos, “gure kulturaren pizkundea bateratzeko eta gidatzeko erakundea”. Ekintza- eta jarduera-egitarau zabala hartu zuen bere gain, aldizka Kongresuak antolatuzko ardurarekin batera. Modu horretan, Eusko Ikaskuntzak erakundeen, lurraldeen eta herritarren kezka bideratu eta mamitu zituen, Euskal Herriaren nortasuna sendotze aldera, betiere euskal munduko deklinazio guztiak kontuan hartuta, eta gizarte-erronka nagusietako batzuei ikuspegi prospektiboz aurre egiteko xedearekin.

1918ko lehen kongresuaren ondoren, eta penintsulan 1936. urtean ekimena bertan behera gelditu zen arte, Eusko Ikaskuntzak bost kongresu antolatu zituen. Francoren diktadurak iraun zuen bitartean eta Bigarren Mundu Gerraren amaieran, beste bi edizio antolatu ziren, erbestean zen jendearen eta Ipar Euskal Herriko talderik dinamikoenen ahalegin izugarriari esker. Gerora, 1978. urtean Eusko Ikaskuntza berrabiarazi zenetik 2018ra bitartean, hamar Kongresu egin dira.

1918ko sorrerako Kongresuan finkatutako norabideari fideltasunez eutsita –euskal kultura hedatzea eta “gure Herriko funtsezko eta gaurkotasuneko arazoak aztertzea” xede–, *Mendeurrenako Kongresuak* berezitasun garrantzitsuak izan ditu metodologiari eta helburuei erreparatuta. XVIII. Kongresuan adituak entzuteko eta haiengandik ikasteko aukera izan dugu, horrelako foroetan ohikoa denez, baina ez hori bakarrik. Eusko Ikaskuntzak 2013az geroztik duen sozietate-eredu berriarekin bat, arlo akademikoko eta erakundeetako ordezkariak gizarte-eragileekin eta herritarrekin elkartu ditu zenbait urtetan, guztien artean, pluraltasunetik eta konplexurik gabe, gure etorkizun kolektiboari lotutako gaiak aztertzeko: ekonomia, hizkuntza, kultura, gobernantza edota XXI. mendeko Euskal Herriaren nondik norakoak. *Geroa Elkar-Ekin / El futuro que nos (re)une / Notre futur ensemble* leloak ongi laburbiltzen du ahalegin hori.

Liburuki honen bidez, gizartearen esku jarri dira ahalegin jarraitu horren emaitzak. Orrialdeotan murgiltzen denak aukera izango du xehetasunetan sakontzeko, edo laburpen eta ondorio nagusiak ikusteko. Azken horiei dagokienez, bilduma- eta talde-lan eskerga laburbiltzen duen *Euskal Herriko lurralde(ar)en Liburu Zuria* eta Eusko Ikaskuntzaren mendeurrenako jardunaldian (Oñatin, azaroaren 24an) aurkeztutako *Adierazpen instituzionala* nabarmendu behar ditut. Horietan jasotako gogoetek eta proposamenek, diagnostikoei eta helburuei, Euskal Herriaren iraganari, orainari eta etorkizunari buruzko irudi argia eta sakona islatzen dute, asmo handiko iradokizun ugari eskaintzeaz gain. Aldi berean, Eusko Ikaskuntzak ehun urteko ibilbidean zer egin duen eta aurrerantzean zer egiteko asmoa duen azaltzen dute.

Gure erakundeak, zientziaren, kulturaren eta aurrerapen kolektiboaren aldeko konpromisoaren ereduak, hasierako bokazio berberari tinko eusten dio, mendeurrena bete ondoren, sorrerakoarekin alderatuta oso bestelakoa den egungo testuinguruan, garai konplexu honetan. Izan ere, konplexutasunak aukerak ere badakartza berarekin. Euskal Herria eraikitzeko erronkari modu berritzailean erantzutea da Eusko Ikaskuntzaren zeregina; egiteko ederra etorkizunerako.

Iñaki Dorronsoro Plazaola
Eusko Ikaskuntzako lehendakaria

Aurkezpena

Ohore handia da niretzat argitalpen hau aurkeztea, XVIII. Kongresuari dagozkion jarduerak kronika modura jasotzeaz gain, Euskal Herriaren egungo egoeraz egin dugun irakurketa eta gure gizartearen oraingo eta geroko erronkei Eusko Ikaskuntzak eman dien erantzuna islatzen baititu, ikuspegi historikoari helduz eta etorkizunari erreparatuz.

Mendeurreneko Kongresuaren inguruko argitalpen-jardueraren osagarri dugu lan hau. Batez ere *Euskaldunon Mendea 1918-2018: Eusko Ikaskuntza 100 urte* eta *Euskal Herriko lurralde(ar)en Liburu Zuria* lanetan jaso dira Kongresuari buruzko jarduerak.

Oinarritzko hiru alderdi azpimarratuko ditut, egindako lanen izaera bereziki nabarmentzen dutelako.

Lehenik eta behin, Mendeurreneko Kongresua izaki, ospakizun horri eskainitako programa sortu eta Oñatiko ekitaldietan plazaratu dugu; era berean, gure elkartearen mendeurrenari buruzko antzerki-lana taularatu eta *Eusko Ikaskuntza, % 100* film laburra eta *Eusko Ikaskuntza, 100 urtean. Asmoz ta Jakitez* dokumentala egin dugu. Irakurleak esku artean duen liburuak ematen du horren guztiaren berri.

Bigarrenik, azken hiru urteotan Eusko Ikaskuntzak erabilitako lan-metodologia azpimarratu nahi dut. 2014-2015 epean gauzatutako gogoeta estrategikoari jarraikiz, helburuak, lehentasunezko jarduera-ardatzak eta lan egiteko erak zehaztu ziren, eta horiexek izan dira, hain zuzen, 2016-2018 epean Eusko Ikaskuntzaren oinarritzko jardunbideak eta XVIII. Kongresuaren saioak antolatzeo jarraibideak.

Hona hemen gure lanaren erreferentziazko elementuak: lehentasunezko arreta behar duten bost ardatzak (euskal gizartearentzako etorkizun jasangarri bat irudikatzea XXI. mendean, egoera soziokulturala, eredu sozioekonomikoak, euskaraz bizi nahi duen gizarte baten geroa, eta egituraketa soziopolitikoa), partaidetza bultzatzea (mila lagunetik gora bildu ditugu lan-prozesuan), adituen arteko elkarrizketa, herritartasuna, gizarte antolatua eta administrazioa, betiere Euskal Herria bere osotasunean munduan kokatzeko ikuspegitik begiratuta.

Azpimarratzekoa iruditzen zait, halaber, lurraldeetako zenbait eragileren arteko diziplina anitzeko sareak sendotzeko egin dugun ahalegina ere, ziur baikara erraztu egingo duela etorkizunean ezagutza eta esperientziak uztartzeko eta trukatzeko gure lana.

Hirugarrenik, azpimarratu nahi nuke jarduera-ekimen positibo gisara gauzatzera bideratu dugula gure lan guztia (*Geroa Elkar-Ekin / El futuro que nos (re)une / Notre futur ensemble* izan da goiburua), “Euskal Herriko lurraldeen arteko kohesioa eta elkartasuna” indartzeko nahiak eraginda, egoera hipotetiko desiragarriak identifikatuz eta haiei erantzuteko egutegi-proposamenak atxikiz.

Eskerrak ematen dizkiet, Eusko Ikaskuntzaren izenean, XVIII. Kongresuaren arrakasta bermatzen lagundu duten herritar, gizarte-erakunde, administrazio, hedabide eta babesle guztiei, haien laguntza eskerga izan ez bagenu ez baitziren lortuko topaketaren helburuak.

Orriotan irakurgai duzuen Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresua mugarri garrantzitsua dugu bide horretan. Jarraipena izango du datozen urteotan hemen eratu dugun lan-eremu anizkoitz horrek, eta baliagarria izango da bai aurkeztutako proposamenei erantzuteko, bai beste erronka batzuek hausnartzeko. Bere helburu nagusia lortzeko ahaleginean jarraituko du Eusko Ikaskuntzak: euskal gizarte geroz eta hobea eraikitzea, non denok hartuko baitugu parte gizarte bidezkoago, jantziago, integratzaileago eta aberatsago baten aldeko ekinean.

Mendeбетeko ibilbidearen lekukoa duzue, beraz, XVIII. Kongresuari buruzko liburuki hau, bai eta Euskal Herriaren zerbitzura aritzeko gure konpromiso berrituaren adierazle ere.

Xabier Alkorta Andonegi

Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresua eta Mendeurreneko lehendakaria

**Eusko Ikaskuntzaren
Mendeurreneko
Adierazpena**

1.1.

H

Hitzaurrea

Duela ehun urte Oñatin egin zen lehen Kongresua mugarri bihurtu da gure historia garaikidean. Orduan finkatutako oinarrien gainean eraiki ahal izan ziren ondoko urteetan gure herriaren garapenak ezinbestean behar zituen hainbat estrategia eta egitura. Gainera, eta bulkada horri eusteko, kongresu berak erabaki zuen Eusko Ikaskuntza sortzea, bertan bil zitezten Euskal Herriko andre-gizonak, edozein izanik haien klase soziala, ikasketa maila edota atxikimendu ideologikoa; ikerketa bezainbat ekintza maite zuten pertsonak, eta ardura partekatua sentitzen zutenak, herriaren kohesioaz eta aurrerapenaz bezala, euskararen, euskal izaeraren nahiz kulturaren babesaz eta sustapenaz.

1918tik hona, Eusko Ikaskuntzaren egitekoa izan da bere sorrera eragin zuten kezka haiei edukia eta erantzuna ematea: alde batetik, ikerkuntza eta kultura zentzu zabalean sustatuz eta gurea unibertsaltasunean txertatuz; bestetik, gure komunitatearen garapenak etorkizunean izango dituen erronkak jorratuz.

Duela ehun urte bezala, gaur ere agertoki berriak eta irismen zabaleko ziurgabetasunak ditugu aurrerabidean. Eragin handiko aldaketa eta joerek ezarritako erronkei egin behar diegu aurre, hala nola: iraultza teknologikoak eta gorantz datozen makro-sektore produktiboak; globalizazioa eta gune

tekniko-ekonomikoen lekualdaketa; digitalizazioa; bioaniztasuna urritzea eta klima aldaketa; migrazioak eta aniztasunaren kudeaketa; eragile-botere geopolitiko berriak; demokrazia ahultzeko joera globala eta Europako ongizate ereduaren neurri bateko akidura, besteak beste. Eta barrura begirako erronkak ere ez dira makalagoak: jaiotze-tasa apala eta bizitza luzatzea; euskararen nahiz euskal kulturaren biziberritzea; euskal lurraldeen kohesioa eta memoria historiko partekatua eraikitzea; Euskal Herria munduko periferian gelditzearen arriskuari aurre egitea, gure ehun produktiboa eta soziala ontzea edota gure bizi-kalitateari eustea.

Globalizazio prozesuak bultzatutako munduaren azkartze honek noraeza eta ziurgabetasuna sortzen ditu. Beldur kolektiboari erantzun dakioke ezkortasun antropologikoarekin, eta ondorioz etor daitezke itxikeria, xenofobia eta askatasunen murrizketa. Ez da hau gure herriak nahi duena; ez da Eusko Ikaskuntzak mende berrian defendatuko duen ikuspegia. Lurraldearen aldarrikapena eta Euskal Herriko lurretan bizi den komunitatearena, hori da egitasmo kolektibo itxaropentsua, kohesioan eta elkartasunean oinarritutako espazioa sortzeko, bertan bizitza duina izan dezan euskal hiritargoak, bai egungoak eta bai etorkizunean jaso dezakegunak.

Gure herriak malgutasun nabarmena erakutsi du aldaketei egokitzeke, eta hauei emandako erantzun proaktiboetan

bikaintasuna erdiesteko. Hobetzekoak ere baditugun arren, gizarte kapital esanguratsua metatu dugu, ondoko osagaiekin: gauzak ondo egiteko joera, gizarte-erantzukidetasuna, ekintzaitetasuna, lankidetzeta, gure kulturaren eta euskararen defentsa, barne elkartasuna, etorkinak bertakotzeko gaitasuna edota aniztasunari errespetua, osagai bakoitza bere neurrian. Ezaugarri hauek eman digute iraganean bizirauteko indarra, eta oinarri sendoa dira gaur, etorkizuneko erronkei aurre egiteko.

Dena den, balio kolektiboak ez dira aldaezinak, baldintza sozialen eta iraganeko historiaren ondorio dira. Horregatik, harro sentiarazten gaituena nabarmentzearekin batera, ezin aipatu gabe utzi aurrerantzean indartu beharreko balio batzuk: emakumeen eta gizonen arteko berdintasuna, ezberdinekiko enpatia, ongi komunarekin konpromisioa eta lurrari errespetua.

Atzean geratzen da zalaparta handiko XX. mendea, zeinetan gure herriak ezagutu baitituen gertakari odoltsuak –gerrak, bortizkeria eta sufrimendua– eta baita ere kulturaren loratzea, garapen ekonomikoa eta aurrerapenak berdintasun sozialaren bidean. Gure herriak erakutsi du baduela erresistentzia- eta hausnarketa-gaitasun aski unerik gogorrenak gainditzeko, baita berradiskidetzeko eta bizikidetzarako esparrua eraikitzeko. Gogoan izan behar dugu iragana. Etorkizun baketsuaren bermerik onena da akats eta lorpen kolektiboak biltzen dituen oroimen integrala. Etorkizun horrek posible egin behar ditu herri egitasmo guztiak, justizia, elkarrekiko errespetua eta aitortza oinarri.

Duela ehun urte Oñatiko lehen kongresuak asmo handiko agenda finkatu zuen –neurri handian bete dena– eta gaur dagokigu utopia hura eguneratzea. Helburu horrekin, Eusko Ikaskuntzak hiru urtez bildu ditu –Geroa Elkar-Ekin lelopean– akademiako, gizarte antolatuko eta erakundeetako ehunka

pertsona, adituak eta arituak, Euskal Herria XXI. mendean artikulatzeko funtsezkoak diren bost aztergai lankidetzan jorratzeko: kohesioa euskal gizarte anitzean; garapen sozioekonomikoa; gobernantza demokratikoa; euskararen etorkizuna; eta iruditeria kolektiboa eta gizarte-agertoki desiratuak.

Adierazpena

Gaur, bere mendeurrena dela eta, euskal gizartearen eta bere ordezkarien aurrean, Eusko Ikaskuntzak ondokoa adierazi nahi du:

1918an Oñatin irudikatu ziren hainbat agertoki errealitate bihurtu dira neurri handian: lehen aldiz, euskal lurralde guztiek dituzte erakunde propioak, autogobernu maila ezberdinekin; baditugu kalitatezko sistemak hezkuntzan, osasunean eta gizarte babesean; nabarmen biziberritu dira euskara eta kultura; unibertsitateak sortu dira; euskal gizarteak bizi maila ona du eta bere erabakitze ahalmena areagotu egin da...

Oinarri honen gainean, eta jabetuta mende berriko erronka sakonei soilik aurre egin ahal izango diegula gure adimen kolektiboa aktibatuta, eta lankidetzan hausnartzeko eta erabakitze dugun gaitasuna indartuta, etorkizunerako egitasmo eta helburu berriak proposatzen ditugu, lan-ildo hauen inguruan:

- **Globalizazioaren eta aldaketa lasterraren abagunearen aurrean.**

Beharrezkoa da hausnarketa partekatua eragitea Euskal Herriko hiritarren eta lurraldeen artean, herri ikuspegitik erantzuteko ondoko galdegaiei: non eta nola kokatuko garen munduan, nolako harremanak nahi eta behar ditugun Europarekin eta

estatuekin (Espainia eta Frantzia), nola demokrazian sakondu eta nola bultzatu euskal lurraldeen arteko kohesioa eta elkartasuna.

- **Euskal Herriaz hausnartzeko esparru bat artikulatzea.**

Esparru horrek ahalbidetu behar du egitasmo komuna sendotzea, harreman egonkor eta egiturazkoak finkatuz gizarte-, kultura-, politika- eta ekonomia-eragileen, udalen eta erakundeen artean, berdin esparru materialean zein sinbolikoan, konfiantza sareak sortuz.

- **Identitate partekatua eta komunitate egitasmoa eraikitzea.**

Hiritartasun kontzeptua sakontzea eta itun sozial berri baterako bidea bilatzea, aniztasuna onartuz eta nahi ez diren ezberdintasunei aurre eginez, interes komunak josiko dituzten egitasmo partekatuen bitartez.

Proposatzen dugu aniztasuna ehuntzea identitate partekatu batean, balio komunen inguruan, euskara eta euskal kultura ardatz ditugula. Ezagutzaren gizartea eta eztabaida soziala batuta, herritarren partaidetza aktiboa oinarri izango duen identitate solidarioa eraikitzea, horretarako modu aktiboan erabiliz hezkuntza sistema, kulturarena eta komunikatiboa.

- **Ekonomia sustatzea ingurumen- eta gizarte-garapen jasangarriaren mesedetan.**

Sinetsita gaude gizarte-babes zabala, eraginkorra eta jasangarria bermatuko dituen eredu herrialde egitasmoa dela Euskal Herriarentzat, eta gizartea trinkotzeko tresna; eredu inklusibo bat, oinarrian izango dituen belaunaldi arteko elkartasuna, ingurumen-jasangarritasuna eta genero berdintasun egiazkoa. Horretarako funtsezkoa deritzogu erraztea ehun produktiboak kalitatezko enpleguaren sorrerari eta aberastasunari egiten dien ekarpena, eta lan-harreman marko egonkor bat ahalbidetzea, itunaren eta elkarriketaren gainean.

- **Gizarte ongizatera bideratutako gobernantza kolaboratiboa ezartzea.**

Euskal hiritar guztien bizitza duina bermatze aldera, beharrezko ikusten dugu bere erabaki-ahalmena sendotzea –gainontzeko herrialdeekin elkartasuneko harremanean– eta berau garatzea, gobernantza demokratikoan sakonduz, pertsonak gai izan daitezten adostasun zabalak eraikitzeko, eta saihestu ezin diren desadostasunak kudeatzeko.

Eusko Ikaskuntza, Mendeurreneko Kongresuan gure herriaren etorkizuneko galdera gakoan gainean hausnarketa sakona egin ondoren, zinez prestatuta dago –eta guztiz prest– lankidetzan estuan jarduteko erakunde publikoekin, eragile politiko eta sozialekin, unibertsitateekin eta herritarrekin, tinko eutsiz bere sortze-egiteko gaurkotuari: herri garapenerako ikuspegi orokorra eta arnas luzekoa lantzea, politika publikoen eta gizarte beharren mesedetan.

Ilusioz, eta zuen babesaren konfiantzan, irekitzen dugu gaur mendeurren berri baten orrialdea. Mila esker!

**Euskal Herriko
lurralde(ar)en
Liburu Zuria**

1.2.

Oñati, 2018.11.23

E

1. Egindako ibilbidea

Eusko Ikaskuntzak, bere xedea eta helburu nagusiak oinarritzat hartuz, Denok Gai izeneko prozesu parte-hartzailea jarri zuen abian Euskal Herriko lurraldeen herritarrekin eta gizarte zibil antolatuarekin batera XXI. mendean agertuko zaizkigun erronka garrantzitsuenak eta lehentasunezkoak identifikatzeko.

Erdigunean “XXI. mendeko Euskal Herriaren gizarte iraunkorra” kokatuz eta etorkizuneko proiektzioa landuz, prozesu horren emaitza Eusko Ikaskuntzak epe ertain-luzean garatzeko eskatzen diren eremu desberdinen identifikazioa izan zen: errealitate sozio-kulturala, eredu sozioekonomikoak, euskararen etorkizuna, egituraketa sozio-politikoak. Horretaz gain, Eusko Ikaskuntzaren printzipioak gogoratu eta azpimarratu ziren: berme zientifikoa, independentzia ideologikoa, belaunaldien arteko harremana, genero ikuspegia, erakunde arteko elkarlana, herritarrekin harremana, euskara erdigunean, lurraldeen arteko zubigintza, disziplinartekotasuna.

Ziurgabetasunaz eta mehatxuz, baina era berean, aukeraz beteriko garaia bizi dugu. Euskal Herriko etorkizuna inguruabar globalean kokatu beharra dago, baina beti hausnarketa propioa, irekia eta deliberatibo batetik abiatuta Euskal Herriko lurraldeek eremu desberdinekin –eredu

politikoak, kulturalak eta sozioekonomikoak lotutako erronkei egokitzeko behar dituzten tresnak eskaintzeko.

Bestalde, giza garapena eta honekin lotutako gobernantza ezin uler daitezke kulturaren, kapitalaren, lurraldearen eta herritarren arteko mihiztaketa berrietan arreta jarri gabe. Horrela, prozesu hau ezin da ulertu gizarte zibilaren parte-hartzerik gabe. Lehenengo helburua, prozesu eta emaitza gisa, gure lurraldeen demokratizazioan sakontzea eta aurreratzea da.

Bigarrenik, **euskal lurraldeen kohesioa eta elkarkidetz**a indartzea eta sendotzea jartzen da analisirako eta deliberaziorako ardatz gisa. Helburu honekin, lurralde narratiba eta errealitate desberdinen ezagutzatik abiatuta, sinergia sozial, kultural eta ekonomikoak, eta gobernantza demokratikoan oinarritutako lurralde baitako eta lurraldeen arteko eredu inklusibo berriak ahalbideratuko dituzten tresnak identifikatuko dira.

Lurraldea identitatea duen lur eremua den aldetik, komunitate baten eguneroko praxi kolektiboa gauzatzen den eremua den aldetik, bizitza gauatzeko espazioa da, gure ekonomia eta gure ongizatearen eremua da, auzokideekin harremanetan jartzen gaituena. Lurralde hori bertan gurutzatzen den jendeek egiten duten hura da, bizi praktiken elkarrekintza da finean.

Ez gara ezerezetik abiatzen. Euskal Herriko lurraldeen kohesiorako oinarriak munduan egoteko eta mundua begiratzeko berezko era osatzen duten historia komun batean, pertenezia zentzu batean, hizkuntza eta kultura batean daude finkatuak. Paisaia fisikoari paisaia emozionala gehitzen zaio, ukiezina agian, baina partekatzen den balio sistema batean detektagarria dena.

Ardatz sozioekonomiko eta kultural desberdinen arteko gurutzaketak harreman sare dentsuak eta anitzaz osatutako espazioa definitu du, mundu konplexuan eta gorabeheratsuan kokatzeko beharrezko den kapital sozialean bilakatzen dena. Horregatik, indartzea bilatzen dugun kohesioa eta elkarkidetzaz dagoenetik abiatzen da.

Mundu garaikidean, gero eta konplexuagoa dena, eskala territorial adimentsu, lehiakor, bidezko eta iraunkor horren bilaketa partekatua izango da edo ez.

Horretarako, Euskal Herriko lurralde guztietako akademia, erakundeak, eragile sozialak eta herritarrek biltzen dituen lan eremu kooperatiboa aktibatzea bilatzen duen hainbat urtetarako prozesua da abian duguna. Egungo mundu aldakorrean gure herriak behar duen hausnarketa estrategikoa gauzatzeko eremu kooperatiboa, alegia. Beste modu batera esanda, deliberazio-logika hedatzea nahi dugu, gizarte zibila eta akademia giltzarri hartuta, herritarren eta gizarte eragileen artean erabaki eta ezagutza kolektiboa sustatuz.

Kohesioan eta elkarkidetzan oinarritutako etorkizuna diseinatzea nahi bada, beharrezkoa genuen aurretik iragana ulertzea eta orainaren aukerak eta ahuleziak zedarritzea. Horregatik, lehenengo diagnostiko bat proposatzetik abiatu gara “Euskal Herriko lurralde(ar)en Liburu Berdea”-n.

Liburu Berdeak euskal lurraldetasunaren askotariko dimentsioak zertan diren ezagutzen laguntzen du, geroan ere,

lurralde honen gainean euskal komunitateak garatzen duen jarduera kolektiboa emankorra izan dadin komunitatearentzat eta bertan bizi diren banakoentzat.

Gure lana ezagutza eta esperientzia anitzak biltzea izan da. Ikuskera ezberdinetako pertsonak mahai baten bueltan eseri gara eta ikusi dugu uste baino gehiago partekatzen dugula, eta herri honen lurraldetasunaren inguruan ideia kontsentsuatuak eraikitzeke elkarrizketan jarraitu behar dela.

Hau abiapuntu hartuta, diagnosian identifikatu diren joera eta erronken arabera, adostasunen eta desadostasunen arabera, behar dugun eta nahi dugun etorkizuna eratzeko agertoki egokien aukerak eskaintzen ditugu pronostiko gisa eta horiei erantzuteko agendak eta proposamenak (bide-orriak). Honela, sortzen ari garen lankidetzaz espazioak jarraipena izango du datozen urteotan planteatutako agendei erantzuteko eta identifikatu diren berriak sortzeko.

2. Testuingurua

Urteotan, XVIII. Kongresua funtsezko mugarria izan delarik, landutako gaien buruzko laburpenen aurkezpena testuinguruan jartzeko, bi begirada gehitu ditugu sarrera moduan: lehena, kanpokoak, gizarte moduan eragiten dituzten eta gure lanaren edukiekin zerikusi handiagoa duten aldaketarik garrantzitsuenetara bideratzen da; eta bigarrena, berriz, barrukoa, Euskal Herriko lurraldeen arteko trinkotasuna eta elkartasuna bilatzen dituen etorkizuneko proiektu baten oinarria izan daitezkeen balioak eta muin komuna biltzen ditu.

2.1. Munduaren egoerari buruzko oharra

Oharrok gure gizartearen orainari eta geroari eragiten dieten hamar joera hautatzen dituzte. Eraldaketa-agendak garatzea

ahalbidetzen dute ohar horiek. Baina agendak desberdinak dira, joerak nolakoak diren. Hiru joera mota iradoki daitezke: **eraldatzaileak**, gizarteetan egiturazko aldaketak eragiten dituztenak; **orekatzaileak**, joera eraldatzaileen eragina leuntzen ahalegintzen direnak; **iraultzaileak**, etorkizunean, garatu ahala, joera eraldatzaileak taxutuko dituzten dinamikak.

Joera eraldatzaileak

Populazioak: Europako gizartearen joera demografikoak adierazten du populazioa gero eta gehiago zahartzeko prozesua gertatzen ari dela. Biztanleriaren piramidea alderantzizkatzeak funtsezko ondorioak ditu ongizatearen estatuaren etorkizuneko garapenean (pentsioen krisia, lan-merkatuen krisia, osasun-sistemen krisia, migrazio-krisiak, eremu urriko hizkuntzak, besteak beste).

Digitalizazioa: Azken 30 urteetako garapen teknologikoak teknologia digitalen garapenari esker bultzatuta egin du bidea. Berrikuntza digitalak ondorio sakonak ditu enpresen, gobernuen eta gizartearen beraren funtzionamenduan, pertsonen elkarrekin komunikatzeko eta elkarri eragiteko dituzten moduak eraldatzeraino. Egun, teknologia digitalek osatzen dute gizarte-loturaren DNA.

Energiak eta ingurumena: Azken 100 urteetako garapen ekonomikoaren bidea energia fosilean oinarrituta bultzatu da. Energia mota horrek ingurumenean eragiten duen kutsadura-maila handia ekosistema osoak hondatzen ari da atzerakorik gabeko moduan. Teknologia berrietan oinarritutako energia garbien erabileraranzko trantsizio energetikoa sustatzea da energia fosilak erabiltzearen aurkako joera.

Globalizazioa: Orain dela 40 urtetik, nazioartekotzea globalizazio bihurtu da; hau da, merkatuen, teknologien,

finantzen, kulturen arteko interrelazioa eta elkarrekiko mendekotasuna, integrazio bidezko eraldaketa sortuz. Egun, jokaleku geopolitiko berri bat finkatu da, non Mendebaldeko herrialdeek nagusitasun estrategikoa galdu duten. Interrelazio bidezko integrazio-prozesu horren ifrentzu moduan, zatikatzeko-prozesuak azaleratzen ari dira, eta kultura fokalak, tokian tokiko autogobernuak eta lurralde-eraketa berriak sustatzen.

Joera orekatzaileak

Ezagutza: Ezagutzaren gizartea joera argia eta finkatua da jada. Terminoak iradokitzen du ezagutza gizartean banatuta dagoela. Horrek esan nahi du ezagutza esparru sozialeko zenbait lekutan sortzen dela. Orekatze-joera bat da, globalizazioak berekin dakartzan zentralizazioen aurrean. Ezagutzaren gizarteak bizialdian zeharreko hezkuntzan oinarritutako konpentsazioak bultzatzen ditu, bai eta zientziaren, teknologiaren eta gizartearen arteko erlazio-ereduak ere.

Gobernuak: Azken 25 urteetan, gobernamendu-ereduak aldatzeko joera argia sortu da sektore publikoan. Orekatze-joera bat da, aliantza publiko eta pribatu berriak sustatzen dituen hainbat sektore ekonomikotan, eta gobernamendu parte-hartzaile berria ere sustatzen du, zeinean politika publikoek gero eta gehiago integratu nahi dituzten herritarrak beren garapen-prozesuetan.

Erakundeak: Duela 20 urtetik, indarrez azaleratu da gizarte-erantzukizun korporatiboaren eta berrikuntza arduratsuen bulkada, erakundeek (ekonomikoak, sozialak edo teknologikoak izan) izandako eragina konpentsatu eta orekatzeko mekanismo moduan. Gizarte-erantzukizuna inpaktu negatiboari aurrea hartzeari eta zuhurtasun-printzipioak aplikatzeari lotuta dago.

Joera iraultzaileak

Adimen artifiziala: Adimen artifiziala da makinei giza adimenak egiten dituenen antzeko eragiketak egitea ahalbidetzen dieten programak garatzea. Adimen artifiziala industrian aplikatzen da jada (batez ere autopropulsatuan), baina bere aplikazioek, besteak beste, hizkuntza naturala sortzeak, *machine learning* plataformek, autoikaskuntza sakoneko plataformek eta automatizazioak (robotak), gizakien arteko harremanak aldatuko dituzte, bai eta gizakiek makinekin dituztenak ere.

Biogenetika: Genetikan eta biogenetikan egiten diren aurrerapen zientifiko eta teknologiko izugarri handiek geneak progresiboki aldatzea ahalbidetzen dute, berorien funtzionaltasuna mudatzeko. Biogenetikak aplikazio zabalak ditu eritasun infekziosoetan, kancerigenoetan eta abar, eta ez du soilik irekitzen eremu berri bat diseinu genetikoan, bai eta eztabaida etiko eta filosofiko handi bat ere giza kondizioaz eta gizaki naturalen eta diseinuzko gizakien arteko erlazioez.

Konputazio kuantikoa: Konputazio kuantikoak informazioaren eta datuen prozesamendu esponenziala ahalbidetuko du. Konputazio kuantikoaren etorkizuneko aplikazioak asko eta askotarikoak dira; besteak beste, komunikazio-sare eta zifratze-sistema menderaezinak (zibersegurtasuna), eritasunak sendatzeko eredu zelularren testatzea eta abar. Oso etorkizun hurbilean, datuen eta eguneroko bizitzaren arteko erlazioak errotik eraldatuko dira.

2.2. Lankidetzan eraiki beharreko etorkizuneko balioak eta kapital soziala

Ezin dira ulertu gure herriaren nortasuna eta balioak, herrian izandako gako historikoak kontuan hartu gabe; besteak beste: bere espezifikotasun juridiko eta politikoa; bandoen arteko

borrokak; Karlista-gerrateen ondorengo foru-galera; muga izatea; XX. mendeko asaldurak; bi mundu-gerrak; diktadura frankista; aurreko mendeko bigarren erdialdeko gizarte-erlaldaketa; langile-mugimendua; Espainiako Estatuko trantsizio politikoa, eta izan zituen ondorio politikoa eta sozialak; emigrazio eta inmigratio-prozesuak; emakumeen parekotasunaren aldeko borroka; indarkeria politikoa eragindako tentsioak; autogobernuaren eta erakunde propioen garapena.

Hori guztia nortasun kolektiboa taxutuz joan da, gure herriak bere historian zehar izan dituen egoera zailak gainditzeko erresistentzia-ahalmenean adierazia; euskal gizartearen osagai aktibista hori balio handienetako bat da, eta, kultura-alderdiekin, geure hizkuntzarekin eta pertenezia-zentzuarekin batera, gure nortasuna zizelkatu du.

Auzo-jardueraren kultura, elkarrekikotasuna, berdintasuna, trukea eta elkartasuna nabarmenak ziren euskal gizartean, eta, garai hurbilagoetan, ekonomia soziala eta kooperatibismoa asko garatzea ekarri dute berekin, bai eta gizartea, nazioartean beste gizarte batzuekin alderatuta, egoera hobean egotea ere honako indize hauetan: prekariotasuna, desparekotasun erlatiboa eta giza garapena.

Lanaren zentzuak, hartutako konpromisoarenak eta berori bete behar delakoak balio kolektiboa izaten jarraitzen du, eta, gainera, negoziatzeko ahalmena ez ezik, eragileen arteko konfiantza ere sustatzen du, eragileok banakoak edo kolektiboak izan.

Euskal Herriak etorkinak nahiko ongi integratzen asmatu du, bai industriaren garapen-urteetan, bai berrikiago iritsitako atzeritarrei dagokienez; barne-dibertsitatea, eta gazteek dibertsitate hori onartzeko jarrera irekia izatea aldaketara egokitzeko ahalmena sustatzen duten elementuak dira.

Gizarte zuzenagoa eta berdinzaleagoa eraikitzea oztopatzen duten elementuak ere aipatu behar dira; besteak beste: zatiketa ideologiko eta politikoa gaindituta kohesio-elementuak aurkitzeko zailtasuna; polarizazio-arriskua; kontsumismoaren ondorioz, ingurumen-arriskuaren mehatxua; gizartearen maskulinizazioa oraindik gehiegizkoa izatea; indibidualismo lehiakorra; gehiegizko “probintzialismoa”; lurralde-desorekak; eta despaketotasuna handitzeko arriskua.

Euskal Herriak, gainera, munduko jaiotza-ratio apalenetako bat dauka. Datu hori, txarra baita, funtsezko arazoa da gure etorkizunerako, eta herri moduan erantzun behar zaio, baina oraindik ez da erantzunik izan, eta oso ondorio garrantzitsuak izango ditu epe ertainean eta luzean. Etorkinak integratzeko beharra, hori ez ezik, ezinbesteko baldintza ere bada gure kulturak iraun dezan, eta gure gizartea etorkizunean kohesionatuta egon dadin.

Kapital sozial garrantzitsua dugu, gure herriaren garapen ekonomikoa, sozial eta kulturalaren alde konpromisoa hartu duten “militante”, elkarte eta enpresa asko eta askok eraikia denboran zehar. Horretan, lagungarriak izan dira, besteak beste, arlo publikoaren eta pribatuaren arteko lankidetzak eta pertsonen, familia-sareen eta lurraldeen arteko kohesio handi samarra, oinarritzko aktiboa baitira garapen- eta elkartzun-programak eta proiektuak ezartzeko.

Gure mundua oso azkar aldatzen ari da, eta, besteak beste, globalizazioaren, migrazio-mugimenduen, ingurumen-jasangarritasunaren, digitalizazioaren, multinazional handien boterearen, Europar Batasunaren eraikuntza problematikoaren eta nazio-estatuaren krisiaren eraginpean dago; bai eta, orain, tentsio birzentralizatzaile berrien eraginpean ere, horren ondorioz burujabetzaren kontzeptuan gertatzen ari den berrikuspenarekin.

Nazioartean esparru askotan eta askotarikoetan (industrian, ekonomia sozialean, gastronomian, arte plastikoetan, literaturan, zinemari, dantzan, musikan...) lortutako arrakastek erakusten digute posible dela tokian tokikotik abiatuta leku bat aurkitzea mundu globalean eta, gainera, tradizionala (edukia) modernotasunarekin (testuingurua) integratzea. Kalitatea da gakoa.

Horretarako, etorkizunerako taxutu behar dugun proiektuak partekatuta izan behar du, eredu demokratiko eta parte-hartzaile batean oinarrituta egon behar du, bai eta planetarekin konprometituta ere; eta lankidetzak, bestelakotasunarekiko errespetua, adostasuna, tolerantzia eta berrikuntza –soziala ere bai– izan behar ditu oinarri, aberastasuna sortzearekin batera despaketotasunak murriztu behar ditu, eta bere egin garapen kulturala, bizialdi osoan zeharreko hezkuntza eta euskara, barne-kohesioa handiagotatzeko elementu moduan.

3. Jendartea: nortasun anitza

Migrazioak, teknologia berriak eta, oro har, globalizazio fenomenoak dela eta, gaurko gizarteari buruz hitz egitean, aniztasuna aipatzen da ezaugarri nagusietako gisa. Hala ere, gizarteak beti izan dira anitzak, gizakiak berak ezaugarri, nahi eta beharrezan desberdinak dituen neurrian. Aniztasun hori oso modu desberdinean kudeatu da historian zehar: aniztasuna arazo bihurtu gabe onartu, eta modu baketsuan elkarbizitza gertatu da askotan, hainbat hiritako **burgoetan** bezala; desberdintasuna kaltegarritzat jo, eta eraso bortitzak gertatu dira beste askotan; eta desberdintasuna Jainkoaren edo Naturaren arau gisa hartu da beste askotan, eta gizakien arteko mailaketa **naturalak** ezartzeko erabili da, orduan, gizon-emakumeen arteko harremanetan edo esklabismoan bezala.

Aniztasuna, hortaz, ez da gertakari berria, baina gaur egun etengabe aipatzen dugu, elkarbizitza helburu hartuta, modu demokratikoan landu nahi dugulako, desberdinen kontrako erasoak baztertuta. Aldiz, gizaki guztien berdintasun unibertetsala aldarrikatzen dugu, baina gure arteko berezitasunak onartuta.

Gauza askotan gara desberdin, txirikordaten diren desberdintasunak dira eta arazo bihur litezkeenak; hemen batzuk bakarrik aipatuko ditugu: sexu-generoa eta sexubidea, klase soziala, jatorria, nazio sentimendua, hizkuntza, kultura eta erlijioa... Eta hortik horrenbeste arazo sortzen da: sexu-genero diskriminazioa, sexubideagatik jazarpena, desberdintasun ekonomiko eta sozialak, desberdintasun politikoak, bazterkeria, xenofobia, nazio gatazka, hizkuntza gatazka...

Tirabira horiek isla dute gizartearen hainbat arlotan eta momentutan, baina Euskal Herrian oso nabariak dira hurrengoak: hezkuntza, hizkuntza politikak, komunikabideak, gizarte zerbitzuen kudeaketa, nazio gatazka eta gatazka politikoa (biolentzia, memoria historikoa, sinboloak, autodeterminazio/erabakitze eskubidea...), eta abar.

Horietako batzuk Liburu Zuri honen beste atal batzuetan landuko dira eta atal honetan modu orokorrean hartu nahi dugu aniztasuna aztergai gisa, Euskal Herriaren eta euskal herritarren perspektiban jarrita, gure arteko adostasunak bilatzeko helburuarekin. Adostasun mugatua izango da, ezinbestean, bereizten gaituzten arlo batzuk egiturazkoak direlako, kapitalismoa eta patriarkalismoa, kasu, zeharka landu beharrekoak. Hala ere, Euskal Herriaren kohesioa eta herritartasuna lantzen saiatuko gara, eta garrantzi berezia emango diogu Hezkuntzari, uste baitugu funtsezko papera betetzen duela kohesio lanean, bai eta komunikabideen paperari zein hizkuntzari. Honetaz guztiaz mintzatzeko,

aurreko bi urteotan izandako mintegi, foro eta jardunalditako iritziak hartuko ditugu oinarri.

Bestalde, mendeurreneko Kongresuan garapen propioa izan badu ere, egoki ikusi dugu 'Jendartea' izeneko esparru honetan kokatzea Euskararen Etorbizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzen edo e5 deituriko dinamikaren emaitza. Azken atalean dago egindako lanaren azalpena.

3.1. Aniztasunaren kudeaketa: kohesioaren bila

Hasierako Liburu Berdean zein herritarren mahai eta gizarte foroetan, honako gai nagusiak izan ditugu eztabaidagai: kohesioaren definizioa, identitatea eta herritartasuna, lurraldea eta herritarrak, kohesiorako balio komunak, eta hezkuntza, eskola eta kohesioa. Ildo honen abiapuntua, Liburu Berdean agertutako diagnostiko partekatua eta egungo testuinguruak eskaintzen dituen aukera berrien irakurketa izan da, eta horri herritarren mahaietan zein gizarte foroetan egindako ekarpenak gehitu zaizkio atal honetan:

Joera ezkorrak

Euskal Herrian dugun aniztasunak liskarrak sortu ditu noizbait. Sarritan **etsaia sortuz** eraiki dira identitateak: ezberdintasunetan sakonduta, ghettoak sortu dira, eta hortik sektore sozial eta kultural ezberdinen arteko harreman eza eta mesfidantza handitu dira. Ghetto horien sorreran, funtsezko papera bete dute ezberdintasun sozialek, eta gizarte justu eta orekatu bat lortzeko oztopo nagusi gisa agertu dira.

Gaur egungo gizarteetan muga politikoek banatzen dituzte giza-taldeak, nazio-Estatu deritzonak zehazten du lurralde hori, eta bakoitzaren barruan bizi direnak herritarrak dira, nahiz eta herritar nor den edo nor izan daitekeen itxita ez dagoen eztabaida den. Jaiotzak erabakitzen du askotan, baina erlijioak,

kulturak, hizkuntzak edo beste elementu batzuek ere jokatzeko dute. Nazio-Estatu bateko herritar izateak eskubide eta betebeharrak multzo bat dakar berarekin, eta ondorioz, herrialde garatuetakoa herritartasuna lortzea pribilegio bihurtu daiteke.

Euskal Herria administratiboki bi estatu eta hiru esparru administratibotan banatuta egoteak zailtasun handiak sortzen ditu elkarlanerako. Euskal lurralde guztien kohesio proiektuak garatzeko oztoporik garbiena dugu banaketa administratiboa.

Identitate lokala gara mundu globalizatuan. Globalizazioak dakartzan onurak ukatu gabe, ezin diogu gure identitate lokalak ematen digun aberastasunari uko egin. Alabaina, kohesioaren mesedetan ezin dezakegu homogeneizazioan erori.

Historiari so eginez, ezaugarri asko ditugu komunean euskal lurraldeetako biztanleok: berdintasuna, zintotasuna, lankidetzak, lanerako gaitasuna, elkartasuna... Horrez gain, ba omen dugu herri sentimendu sendoa eta auto-eraketarako gaitasuna: munduko herri txikien artean hizkuntza propioa zabaltzen ari den bakarretakoak gara. Alabaina, horrela aritzeak topikoetan jausteko arriskua dakar.

Elkarlana asko goraitpatzen dugu, baina gaur oztopo handia du indibidualismoan: norbanakoen arteko harremanak gero eta urriagoak eta ahulagoak dira, eta horrek gizarte hobea lortzeko elkarlana zailtzen du.

Joera baikorrak

Hizkuntza, kultura, gu eta besteen arteko bereizketa... Identifikazio sinboliko bat behar dugu, zentzu bat, eta identitatea da zentzu horren iturria. Identitatea, kultura –zentzu zabalean ulertuta– ezaugarri bat edo multzo bat aintzat hartuta zentzua eraikitzen duen prozesua da, autodefinizio prozesu bat. Autodefinizio horretan identitate ugari elkar litezke, bai norbanako batean, bai kolektibo batean. Aniztasun

hori maiz tentsio eta kontraesan iturri izanda ere, zaindu beharreko elementu oso positiboa dugu.

Anitzak gara gure lurralde honetan. Aniztasunaz baina, aniztasunez hitz egin beharko genuke: kultur-aniztasuna, jatorri-aniztasuna, nazio-aniztasuna, sexu-genero aniztasuna... Hortaz, aniztasunaren dimentsio askotarikoez hitz egin behar dugu, eta horren aurrean, aniztasunaren afirmazioa egin behar da. Aniztasun horiek kudeatzeko modu bakarra topatzea ezinezkoa da. Hain justu, hauxe izan liteke eskolaren buruhausteen jatorri bat: aniztasunaren dimentsio askotarikoei erantzun beharra. Aniztasunaz aritzean ere, erronka bat planteatu da: aniztasunaren kontzeptuaren problematizazioaren beharra. Aniztasuna kontzeptua erabiliegia da eta, askotan, jendearen arteko bereizkeria harremanak ezkatzen ditu.

Lurralde gehientsuenak nazio identifikazioari dagokionez anitzak dira. Nazio aniztasun horrek, agerikoa denez, intentsitate edota esanahi politiko desberdina eskura dezake, eta eragin desberdina izan lurraldearen kohesioan. Euskal Herria ere ez da salbuespena horretan, eta euren burua nazio desberdinarekin –edo desberdinekin– identifikatzen duten herritarrak ditugu bertan.

Helburu komunak lortzeko, elkarren arteko indarrak biltzea ohikoa izan da gizarte guztietan, eta Euskal Herrian ere adibide ugari ditugu (auzolana, kasu). Kohesioaren bidean, herrialde bateko biztanleen helburu komun eta zabal horiek bideratzeko, ezinbestekoa da giro egokia sortzea (konfiantzazko giroa, batik bat), denen arteko indarrak batu eta aurrera egin ahal izateko. Indarrak batzeko prozesu horretan, ordea, desadostasunak agertu eta gatazkak sortzen dira; baina gatazkak ere aurrera egiteko izaera eraikitzailea har dezake. Alabaina, gatazkek aparte, beste erronka bat kohesioaren beharra ikustaraztea da: jende guztiak ez du kohesioaren beharra ikusten, horrek bere proiektuaren osotasunari uko egitea ekarriko bailuke. Horren

aurrean errespetuz eta kontsensuz sorturiko proiektu adostuen beharren onurak ikusarazi behar dira.

Euskal gizartearen aniztasun kulturalaz jabetuta eta bazterkeriak albo batera utzita, euskara tresna garrantzitsua izan daiteke identitate partekatutako horren eraikuntzan eta, ondorioz, gizartearen kohesioan. Euskal Herriko zazpi herrialdeetako bizilagunek euskara izan dezakete lotura sinboliko gisa, biztanle guztiek euskaraz hitz egiten jakin ez arren. Hartara, euskal hiztun izan edo ez, euskara maitatzea eta denon ondareztat hartzea lortu beharko litzateke. Zeregin hori euskal gizarte osoari dagokio, baina eskolari dagokionez, euskal hizkuntza erabiltzeko gaitasuna eta motibazioa eskuartean duen erronka garrantzitsuenetariko bat dugu.

Hezkuntzak berebiziko papera du kontzientzia kritikoaren sustapenean eta, bide horretan, gizartearen norabideaz irizpide propioak izateko gai diren pertsonak hezi behar ditu. Familiari edota komunikabideei erantzukizunik kendu gabe, hezkuntza sistemak, unibertsitatez besteko mailetan batez ere, inork baino ahalmen handiagoa du herritar arduratsuk –hots, gainerako herritarrei lotzen dituzten helburu komunez jabetzen direnak– sortzeko eta, beraz, gizarte kohesionatuaren eraikuntzan rol garrantzitsua jokatzeko. Horrez gain, hezkuntza sistemak gizartearen norabideaz modu arrazionalan hausnartzeko eta bertako erakundeetan aktiboki parte hartzeko baliabideak ematen dizkio ikasleari. Era horretara, estereotipoetan oinarritutako xenofobia eta mesfidantza uxatzeko tresnarik eraginkorrena eskolak bideratutako dogmarik gabeko eta eztabaida zabalean oinarritutako heziketa da. Baina identitate zibikoa transmititzeko berarekin dakar nolabaiteko identitate partekatua egotea. Hezkuntzak gaitasuna du iragana, orainaldia eta etorkizuna lotzeko, etengabe berriztatzen den komunitateko kide sentiaraziz herritarrak haurtzarotik bertatik.

Agertokiak

Eusko Ikaskuntzak garatutako gogoeta prozesu osoan zehar diagnosi partekatua osatuz joan da eta aditu, eragile zein herritarren kezka, nahi eta proposamenekin batera, hainbat agertoki azaldu dira. Tartean, honako hauek nabarmendu daitezke:

- **Herritartasun eredu berri bati forma emateko aukera.** Hau da, gaur egungo gizarteak dituen erronka berriei aurre eginez, herritartasunaren eredu inklusiboago baterantz abiatzeko aukera antzematen da, tartean inmigrazioak eta globalizazioak dakarten erronka berriak gaindituz.
- **Kontratu sozial berri bat sortzeko aukera.** Ezberdinen arteko indarrak biltzeko sinergia eta indar nahikoa ikusi da, bai eta kohesioaren bidean ager daitezkeen oztopoak auzolan eta elkarlanean gainditzeko borondatea.
- **Hezkuntzaren ekarpena.** Hezkuntza sistemak inork baino ahalmen handiagoa du herritar arduratsuk sortzeko eta, beraz, gizarte kohesionatuaren eraikuntzan rol garrantzitsua jokatzeko. Hezkuntzaren bitartez aniztasunaren kudeaketa inklusiboa garatzeko aukera dago.

Agenda

Aipatutako agertokiak garatzeko eta erronkei aurre egiteko, hauek dira planteatutako ildoak:

- **Herritartasun eredu berri bati forma emateko.**
 - Errealitate “ez propioen” onarpena bultzatu behar da, hori baita zer edo zer amankomunean sortzeko lehenengo urratsa: bestearen errealitatearen zilegitasuna onartzea, aniztasuna balioan jarriz. Indibidualismoa eta proiektu kolektibo komunak

garatzeko ahalmena bideratzeko, norberaren eta komunitateen ahalduntzea beharrezkoa da.

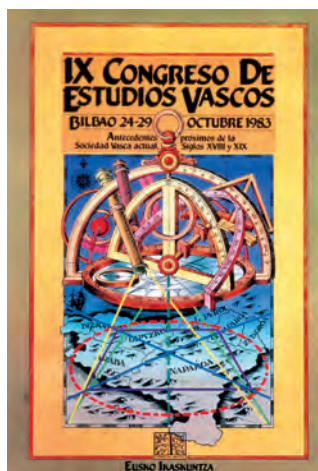
Horretarako, ahalduntzea bultzatzeko tresnak eskatzen zaizkie erakundeei, bai eta eragileei ere.

- Berdintasunaren bidean, oinarritzko behar eta eskubideei berehalako erantzuna (hezkuntza, osasuna, etxebizitza...) ematea beharrezkotzat jotzen dute, ezberdintasun sozialak leundu eta gizarte orekatuago bat lortzeko biderako lehenengo urrats gisa. Honen bidean, kalitatezko hezkuntza zerbitzu publiko gisa eta ekonomiaren demokratizazioa ezinbesteko elementuak dira. Horrez gain, Giza Eskubideak, giza balio unibertsal bihurtzea ere erronka bezala agertzen da, horien aurkako jarreraren igoera sumatzen baita gizartearen zenbait sektoretan.
- Gizarte zibilaren antolaketak handitzea ezinbestekotzat jotzen da. Gizarte mailan eragitea oso garrantzitsua da eta horrela ikusi da, adibidez, pentsioen gaian, euskalgintzan, auto-eraketarako mugimenduetan, ekologian... edo mugimendu feministaren borroketan. Gizarte antolatuak sistema eraldatzeko duen potentziala ikusarazi behar da. Horretarako, abiapuntua parte-hartzearen kultura berri bat sustatzea litzateke: gizarteko periferien ikusgarritasunak eta “bottom-up” parte-hartze eskemek berebiziko garrantzia dute.
- Euskal Herriak nazio sentimendu anitzak ditu. Herritartasunaren kontzepzio zabalak eta oinarritzko eskubideen bermeak kohesioa bultzatu behar du. Euskal Herrian dauden mundu ikuskera zein identitate ezberdinen onarpena zein zilegitasunaren aitortzea egin eta nazio-sentimendu anitza sortu behar da. Nafarroaren kasuan, identitate nafarraren bultzada ikusten da beharrezko, adjektibo gehiagorik gabe.

Nafarren arteko kohesioa euskal lurralde guztien arteko kohesiorako lehenengo urratsa izan daiteke.

• **Kontratu sozial berri baten sorreran laguntzeko.**

- Aniztasunaren kudeaketa integratzailea behar da: aniztasunaren balio positiboak nabarmenduz, komunitatea eraiki behar da, monolitismo eta homogeneizaziotik aldentuz. Horretarako, etorkizuneko proiektu partekatuak bilatu behar dira, eta horren bidean, talka sortzen duten espazioetatik aldentu, eta berriak sortzea proposatzen da.
- Konfiantza birsortzeko sareak ehundu behar ditugu. Gizarte/herri baten kohesiorako funtsezko elementu den heinean, norbanakoen eta giza-taldearen arteko konfiantzazko harremanak lortzeko espazioak sortu behar dira. Finean, kontratu sozial berria beharko genuke, eskuzabaltasunean, umiltasunean eta eztabaidan oinarritua. Horren hasiera balio komunak izan litezke (balio minimo komunak).
- Aipatutako kontratu sozialaren zutabeetako bat aniztasunaren onarpena eta kudeaketa egokia izan beharko litzateke, eta horretarako herritarren oniritzi aktiboa behar da. Ezinbestekoa da etengabeke heziketa ariketa gizartearen formazio esparru guztietatik: familia, administrazioa, komunikabideak, hezkuntza sistema, ...
- Inposaketarik gabeko herri proiektua behar dugula ondorioztatu da. Akordio zabalak lortzeko ahaleginak eskatu behar zaizkie eragile politiko, sozial zein ekonomiko. Euskal lurraldeen arteko elkarlan eta kohesioa akordio zabal eta kontsensuaren bidetik etorriko da, bestearen errekonozimendu eta errespetutik.

- Beharko litzateke denontzako proiektu kolektiboa, maila sinbolikoa eta materiala bil litzakeena. Sinbolikoa, Euskal Herriko marko geografikoak nolabaiteko batasun eta komunitate sentimendua ematen digulako; baita materiala ere, agerian geratu beharko litzatekeelako proiektu horrek nolabaiteko onura ekarriko diela denei, nahiz eta euren interesak oso bestelakoak izan beste maila batzuetan. Hau gauzatzeko, prozesu konstituziogile inklusiboa proposatzen da. Prozesu konstituziogile honek lidergo sendo bat beharko luke, interes komunaren artikulazioa (gehiengoaren mentalitatea gaindituz eta konfiantza sareak sortzearen ondorioz etorritakoa) eta parte-hartzerako tresnen gaitzea maila lokalean.
- Euskal lurraldeen kohesioaren bidean, erakunde partekatutak bultzatzea ikusten da beharrezko, ez soilik instituzio formalen mailan, euskalgintza edo kulturgintza erakundeei dagokienez ere. Euskal lurralde ezberdinen elkarlanerako ere Euroregiona aukera bezala ikusten da, behintzat mapa bat bezala (nahiz eta guztiz zehatza ez izan, Ipar Euskal Herria Akitania Berriko Errejiotan sartuta baitago) kokatzen gaituen heinean. Konkrétutik hasten den elkarlana proposatzen da. Hona zenbait proposamen zehatz:
 - > Euskal “Erasmus” proiektu baten garapena, euskal gazteek Euskal Herria ezagutu dezaten.
 - > Osasunaren arloan elkarlanaren sakontzea osasun-erakundearen bateraketa lortze bidean.
 - > Euskalgintzak eta kulturgintzak osatzen dituzten espazio partekatutak areagotzea.
 - > Euskal Herri mailako elkargo profesionalak bultzatzea.
 - > Hezkuntza eta Lanbide Heziketa alorreko espazio partekatutak bultzatzea.

• Hezkuntza sistematik ekarpena egiteko.

- Pertsona askeak, autonomoak eta kritikoak hezitzeko helburuarekin, Hezkuntza-Itunak egin beharko litzateke tresnak eta baliabideak finkatzearekin batera gutxienez honako ezaugarriak izango litzukeena:
 - > Bizitzan zehar beharrezko diren kompetentziak garatu.
 - > Berdintasunaren paper zentrala.
 - > Aniztasunaren onarpena eta kudeaketa.
 - > Kritikotasuna sustatzea, hots, irizpide argiekin gaiak aztertzeko gaitasuna.
 - > Parte-hartze kritikorako heziketa.
 - > Aniztasun sexualean, zein emakume eta gizonen arteko berdintasuna.
 - > Eleaniztasuna euskara ardatz izanik.
 - > Osasun hezkuntza eta ohitura egokiak.
 - > Inguruarekiko zaintza eta errespetua.
 - > Partaidetzaren eta gatazkak konpontzeko gaitasuna.
 - > Bizitzan zeharreko ikasteko eta egokitzeko tresnak.
- Testuinguru honetan goi ikasketei begira, beharrezkoa da pertsonen autonomia indartuko duten programak sustatzea, partaidetzaren eta gatazkak konpontzearen inguruan; eta hezkuntza erakundearen kudeaketan nahiz zientzia ikerketaren jomugan gizarte eragileei eta interes lokalei lehentasunezko tokia ematea. Finean, gizarte transformaziorako ikasleek eragile aktiboak bihurtuz.

3.2. Komunikabideak

Ildo honen abiapuntua, Liburu Berdean agertutako diagnostiko partekatua eta egungo testuinguruak eskaintzen dituen aukera berrien irakurketa izan da. Komunikabideen paperaz herriaren eta jendartearen ekoizpen gisa, honako ideiak azpimarratu daitezke:

Joera ezkorrak

Euskal Herria ez da, gaur gaurkoz, komunikaziozko herria. Masa komunikazio egitura sendoenak, alde handiarekin, Espainia edo Frantzia mailakoak dira. Eta horri komunikazioaren globalizazioak ekarritako uholdea gehitu behar zaio. Euskal Herriko komunikabideei dagokienez, gutxi dira Euskal Herriko zazpi herrialdetara zabaltzen direnak edota Euskal Herria erreferente gisa dutenak; hortaz bertakoek islatzen duten irudia, orobat, zatiketa autonomikotik datorrena da, oso aukera gutxitan agertuz zazpi lurraldeetako errealitatea. Bestetik komunikabide hegemonikoetan birsortzen den errealitateak ez du benetan garena islatzen. Boterearen gainagerpena dago (izan politikoa, ekonomikoa, generokoa, kulturala, linguistikoa edo bestelakoa), eta jendartearen sektore askoren azpiagerpena. Merkatuak gehiegizko presentzia du (publizitate zuzen eta zeharkakoaren bidez), eta kultur balio batzuk baztertzen dira, beste batzuen mesedetan. Hau da, Euskal Herria komunikabide gehienentzat ez da errealitate bat; Estatu-espazioak informatzen gaitu eta gehien batzen gaituzten informazio eta kultur erreferenteak Euskal Herritik kanpo daude.

Nazioa ez da behin lortu eta betirako daukazun titulua. Egunero-egunero elikatu behar da; beste batzuek beren nazioa eta beren jendartea egunero elikatzen dituztelako. Eta komunikabideek berebiziko garrantzia dute hor.

Aniztasuna ere hizpide dugularik, aniztasun informatibo falta sumatzen da Euskal Herrian. Prentsan, oso egunkari gutxiren eskutan dago irakurleriaren % 75-80 inguru, lurralde guztietan. Telebistan, Nafarroan dagoen telebista propio bakarrak ez du ia presentziarik, eta Ipar Euskal Herrian ez dago lurralde osorako kanalik. Aniztasun falta honi gehitu behar zaio hedabide nagusiak esku pribatuetan daudela; eta publikoen kasuan pribatizaziorako joera hartzen ari dira. Honen aurrean, herri ekimeneko medioak beharrezkoak lirateke.

XXI. mendean, oraindik ere, estatuak dira kohesio nazional, kultural eta hizkuntzazkoa jorratzen dutenak. Hortaz, kohesioaren bidean lagungarri diren tresna eta baliabideen falta oso nabaria da.

Espazio digitalak aukerak dituen bezala, arriskuak ere baditu. Horieta bat kritikotasun eza izan daiteke. Espazio honek definitzen duen ezaugarrietako bat da bat-batekotasuna eta honek kritikotasun eza sortzen du. Honen aurrean, kritikotasuna sustatzen duten hedabideak inoiz baino beharrezkoago ditugu.

Euskal Herrian ditugun hizkuntzek agenda komunikatibo ezberdinak sortzen dituzte. Honi aurre eginez, hizkuntza ezberdinek agenda desberdinak sortu beharrean, agenda bakarraren puzzlea osatzen lagundu behar dute. Honetan ere, badu pisu garrantzitsua euskararen presentzia urriak komunikabideetan (Nafarroaren kasuan are larriago suertatzen dena). Euskararen kohesio-generadore aukerak baliatu eta euskararen presentzia publikoa handitu behar da, batik bat, komunikabideen bitartez.

Joera baikorrak

Komunikabideek ez dute errealitatea islatzen soilik: errealitatea eraiki ere egiten dute. Herri bat zer den eta zer ez den esaten dute, 'gure' eta 'beste' zer diren definitzen dute. Nazioaren eguneroko bizipen zuzena oso mugatua dute nazio kideek: beste nazio kide gutxi batzuekiko harremana, espazio fisiko gutxi batzuen esperientzia zuzena, eta abar. Alabaina, bitartekotutako komunikazioaren bidez, pertsonak nazio osoaren errepresentazioa jasotzen eta esperimendatzen du: lurraldea irudikatzen duen eguraldi mapa, nazio horren ordezkari eta erakunde politikoen jarduna, gizarteko erreferenteen presentzia, edota jende soilak ordezkatzeko duen 'beste kidea'. Nazioak, neurri handi batean, komunikabideen bitartez bizi gaitu nazio kideok.

Nazioa bezala, jendartea ere ekoizten dute komunikabideek. Haietan imajinatzen da komunitatea, bertan markatzen dira kanpoa eta barrua, araua eta bazterra, hegemonikoa eta subalternoa, ohikoa eta exotikoa. Alegia, hor ere jokutzen da komunitatearen izaeraren eta gaitasunen irudikapena. Zer garen, nortzuk garen eta ba ote garen. Horregatik da garrantzitsua, gainontzeko eremu guztietan legez, hemen ere interseksionalitatearen kontzeptua aintzat hartzea: hau da, gurutzatu adina elkartzen garen izate, identitate, praktika eta diskurtsoak harilkatzea, elkar jostea. Eta, beti, aliantzak indartzea eta menderakuntza mailak bereiztea.

Azken urteetako aldaketa garrantzitsuek euskarri eta aztura berriak ekarri dituzte. Medio tradizionalaz gain medio eta rol berriak sortu dira, eta denak dira landu beharrekoak herri eraikuntzaren ikuspegitik. Produktuen eskaintza, igorle-hartzaile harremana, kontsumo esperientzia eta bizimoduarekin txirikordatzeko modua bera aldatu dira. Iraultza handi bat suertatu da. Kontuan hartu behar da ere komunikazioa ez dela informazioaren arlora mugatzen soilik, berdin hartu behar dira errealitatearen eraikitzailetzat aisialdira zuzendutako zein fikziozko edukiak, jendartea horrela ere eraikitzen baita, mendeetan zehar kondairekin eraiki den moduan.

Aipatu da Euskal Herria ez dela komunikaziozko herria, baina egoera hau ez da patua. Inguruan ditugun estatuak ondo asko arduratu dira beren komunikaziozko nazioa eta beren irudiko jendartea ekoizten. Gurean egiteke dago zeregin hau, nahiz azken hamarkadetan tresna baliotsuak sortu diren –nagusiki herri ekimenetik- gure kulturaren tradizioari segida eman diotenak. Baina saio horiek ez dira nahikoak izan euskal komunikazio sistema propio eta sendo bat eraikitzeko. Hala ere, esperientzia haietatik ikasi eta martxan jartzeko aukerak daude.

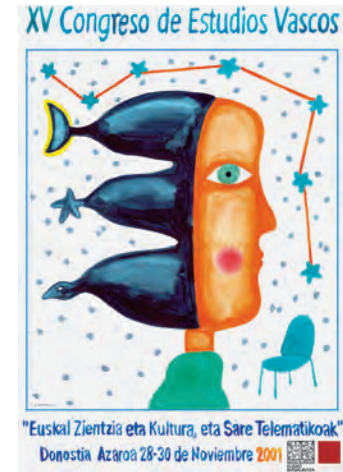
Komunikabideak lanabes ezinbestekoak dira egungo munduan gutxitutako hizkuntzen berreskurapen, sustapen eta normalizaziorako. Euskara izanik gure lurraldearen kohesio elementu funtsezkoetakoa eta, halaber, gutxitua egonik, komunikabide sistema oso eta lehiakorra ezinbestekoa du etorkizunean bizitzeko.

Ingurune digitalean (tresnez gain, espazio gisa ere ulertuta), hedabide klasikoetan ez bezala, herritarrek aurrez-aurre egoteko espazio partekatua dute: herri bereko biztanleek bertan aurkitu, ezagutu, elkar ikusi, edo hitz egin dezakete. Euskal Herriaren kasuan, distantzia geografiko zein banaketa administratiboak gaintuz, euskal herritarrek, euskal hiztunak, biltzeko espazio partekatua daukagu. Egunkariak, Telebista eta Irratiaren haria jarraituz, historian zehar lehen aldiz, zazpi herrialdeetako eta Diasporako (zortzigarren lurraldea) herritarrok batzeko aukera daukagu. Finean, espazio digitalak aukera handiak eskaintzen ditu kohesio generadore bezala, komunitatea eratzeko: komunikazioa errazten du eta parte-hartzea bultzatzeko aukera paregabea eskaintzen du, denon eskura dagoen heinean. Gainera, potentzial izugarria du euskararen sustapenerako eta euskal kulturaren ikusgarritasunerako.

Agertokiak

Eusko Ikaskuntzak garatutako gogoeta prozesu osoan zehar diagnosi partekatua osatuz joan da eta aditu, eragile zein herritarren kezka, nahi eta proposamenekin batera, hainbat agertoki azaldu dira. Hauen artean, honako hauek nabarmendu daitezke:

- **Euskal komunikazio sistema indartzeko aukera.** Eragile, norbanako zein erakundeen elkarlanaz, euskal komunikazio sistema indartzeko aukera ikusten da. Honekin batera, informazioaren kalitatean erreferente bihurtzeko aukerak ere ikusten dira.

- Komunikazio modu berriak baliatuz, euskara komunikazio sistemaren zentralitatera eramateko aukera.
- Espazio digitalean euskal lurraldeak kokatzeko aukera. Espazio digitala hutsik dagoen espazio dela kontuan izanda, euskal lurraldeak bertan kokatzeko aukera ezinhobe da.

Agenda

- Euskal komunikazio sistema indartzeko.
 - Egungo komunikabideen fragmentazioa dela eta, sistema gisa jokatu beharra dago, eta horretarako politikak eta jarrerak diseinatu behar dira. Euskal Herri osoa bere baitan hartuko duen espazio bat eratzeko, dimentsio anitzak eduki beharko ditu sistema horrek: hizkuntza (euskara, gaztelania, frantsesa), maila (tokikoa, herrialdekoa, nazionala) medio mota (medio tradizionalak, medio berriak, zinema, publizitatea...), eta eragileak (herri ekimena, ekimen publikoa, ekimen pribatua).
 - Premisa horretatik abiatuta, premiazkoa da Euskal Herrirako Komunikazio Plan Estrategiko bat adostea eta abian jartzea. Beste sektore batzuetan jadanik egin den bezala (industriar edo zientzian esaterako), komunikazioa arlo estrategikotzat definitu eta hurrengo urteetarako helburuak, ekintzak, baliabideak eta ebaluazioak ezarri behar dira. Plan horrek ahalik eta eragile gehien artean adostua behar du izan.
 - Euskal Informazio Agentzia bat da komunikazio sistema indartu, espazio propioa sendotu eta puntu mankomuna eragiteko bide garrantzitsuenetako bat.
 - Azkenik, Euskal lurraldeen kohesioaren bidean, Euskal Herri mailako Telebistaren sorrera proposatzen da, hiru egitura administratiboen artekoa.

- Euskara komunikazio sistemaren zentralitatera eramateko.
 - Euskara izango da, etorkizunera begira, euskal komunikazio espazio propio eta amankomuna eraikitze euskarri nagusia. Horretarako ezinbestekoa da gure hizkuntza historikoa komunikazioaren zentralitatera eramatea, oraingo errealitatea ahaztu gabe baina gertatzen ari diren aldaketa soziolinguistikoak gogoan izanik.
 - Jadanik euskaraz aritzen diren komunikabideak indartzeko politikak garatu behar dira, eta haien arteko elkarlana bultzatu.
 - Oraindik euskara gutxi erabiltzen duten edota batere erabiltzen ez duten komunikabideak hizkuntzara erakartzeko politikak ezarri behar dira, arauketaren eta laguntzaren bitartez.
 - Komunikazio politikak hezkuntza politikarekin adostu beharra dago, komunikabideen bitartez eskolak abiatutako euskalduntze politikari osagarritasuna eta jarraikortasuna emanez. Beti ere euskaldundu berriak euskaraz sozializatzen laguntzeko helburuarekin.
- Espazio digitalak dakartzan aukerak probesteko.
 - Euskal espazio komunikatiboa sortzeko edo indartzeko, sinergiak sortu behar dira komunikazioan dabilzan eragile eta norbanakoen artean. Honetarako, espazio digitalerako think-tank baten sorrera proposatzen da, komunikazioan dabilzan eragileez osatua, eta erakunde publikoen inplikazioarekin.
 - Espazio digitalak parte-hartzerako aukerak ere zabaltzen ditu. Gurean, ordea, ez da erabiliegia momentuz; erakundeei, beraz, erabaki politikoetan parte-hartze digitala bultzatzeko plana eskatzen zaie.

- Creative Commons-en erabileraren sustapena, bakoitzak bere jakintza modu librean parteka dezan.

3.3. Euskaraz garatu nahi duen komunitatea

Hizkuntza gorako bidea egiten ari den arren eta aurrerapauso handiak eman diren arren, Unescoren Arriskuan dauden Munduko Hizkuntzen Atlas-ak dio euskara egoera zaurgarrian dagoela oraindik ere, eta hizkuntzaren aldeko ekimena indartu eta hobetu beharra dago.

Munduan ez dago hizkuntza gutxituak biziberritzeko joera orokorrik, gehienak daude biziraupen ahaleginetan murgilduta. Aldiz, euskararen biziberritze prozesua harago doa eta hazkunde nabarmenak lortu ditu. Horregatik, esparru honetan hobetsi da begirada jartzea biziberritze prozesuan eta bere eragileetan, munduko joeretan eta haien baitan nola jokatu antzematean baino.

Era berean, euskararen biziberritze prozesuari begira jarrita, euskararen egoera aztertu baino euskaraz garatu nahi duen komunitateak dituen kapital eta aktiboetan jarri da fokua. Proiektuaren helburu nagusia da datozen hamarkadetarako euskalgintzaren aro berria konfiguratzeko laguntzea; eta horretarako:

- Marko interpretatibo berria lantzea, euskaraz garatu nahi duen komunitatearen kapitalen analisisan oinarrituta.
- Komunitatearen kapiletatik abiatuta, etorkizunerako amestutako eszenarioen konstelazioa irudikatzea.
- Desiratutako eszenarioen konstelaziora iristeko bide-orriaren arkitektura lantzea, ezagutza eta praktika mailako ekarpen anitzak jasoz.

Analisia ondoko indar-idea nagusi hauetan oinarritzen da:

- Konplexutasuna. Egungo gizartea errealitate sistemikoa eta konplexua da.
- Polizentrismoa. Gizarte indarrak anitzak dira, polizentrikoak.
- Sinkronizazioa. Polizentrismoaren konplexutasunean, bateratasun uniformeak baino heterogeneitateen sinkronizazioak har dezake balioa.
- Komunitatea. Fokua ez da euskararen egoeran jartzen, euskaraz garatu nahi duen komunitatean baizik, bere egungo baliabideetan eta etorkizuneko proiektuetan.

Proiektuaren eredu metodologikoa Arakatzeko auzoaren ikuspegiaren oinarritutako eraldaketa-hausnarketan fokalizatu da. Sistemaren muiin positiboan zentratzen da arakatzeko eta eraikitze prozesu kolaboratzailea, dauden indarrak auzoaren erabilera eta baliokoan jarri.

Joera ezkorrak

Nazioarteko joeren arabera baino, euskararen etorkizuna eraikitzen ari da biziberritze prozesu endogeno baten gainean. Prozesuaren hasiera duela 50 urte inguru kokatzen da, euskara batua, ikastolak eta gau eskolak 60ko hamarkadan sortu bai ziren. Denbora honetan lorpen handiak izan dira, baina higadurak ere nabari dira: euskararen erabilera ez da ezagutzaren erritmoan hazten, arnaguneetan galerak ere agertu dira, gizarteko euskalgintza eraginkortasuna galtzen ari da prekaritatearen eta berrikuntza ezaren ondorioz... Egoera honi krisi aktiboa deitu izan zaio: krisian dago prozesua, orain artekoak bere horretan ez duelako balio iraganeko erritmoak lortzeko; haatik, eragileak oso aktibo daude berrikuntza palanken bila.

Bigarren arazoa politikoa da: 80ko hamarkadan, Espainiako trantsizioaren aurrean euskal politikan arrakala sakona sortu zen, erakunde berrien aldeko apustua egin zutenen eta erakunde horiek borrokatzea hobetsi zutenen artean. Arrakala honek erakundeak vs. herri mugimendua konfrontazio nabarmena eragin du euskararen biziberritze prozesuan, energia asko zurrupatuz prozesuari berari.

Joera baikorrak

2010eko hamarkadan 'aro politiko berria' deitu izan denak distentsioa eragin du euskal gizartean eta inflexioa ekarri du euskararen gizarte erakunde eta herri erakundeen arteko harremanera. Inflexioaren adierazle dira, esaterako, 2017ko Korrikan bi aldeetako ordezkari guztiak kilometro bat elkarri eskua emanda egin izana Hendaia eta Behobia arteko zubi gainean; edota Euskaraldia ekimena, lankidetzako publiko-sozialaren emaitza itxaropentsua; edo, zergatik ez, e5 dinamika honen baitan oso agerikoak izan diren enpatia eta bateratasuna partaide guztien artean, iraganeko konfrontazioaren ordezkari. Euskalgintza berria sortzen ari da, enpatikoa eta lankidetzazkoa.

Bestalde, Nafarroan aldaketa politikoa gertatu da azken gobernuan eta Ipar Euskal Herrian hiru lurralde historikoak biltzen dituen Euskal Hirigune Elkargoa sortu da. Ondorioz, aspaldiko mendeetan lehen aldiz Euskal Herri osoa hartzen duten erakunde publikoetan badaude hizkuntza politika aktiboak euskararen alde; are gehiago, hiru administrazio nagusiak badute lankidetzako marko bat politika horiek elkarri begira jartzeko, osagarritasunen eta interes komunen bila. Tokian tokiko egoera errespetatuko lukeen hizkuntza politika eta estrategia bateratua finkatzeko oinarria izan daiteke. Bestela esanda, euskararen herria eraikitzen hasteko aukera dago.

Agertokiak

Sei kapital identifikatu dira eta bakoitzean honela irudikatu da etorkizuna 2040an:

• Giza kapitala

- Egungo joeretan nagusi da euskararen aldeko jarrera baikorra; gero eta gehiago dira euskara ikasten, ezagutzen eta ulertzen duten herritarrak; badago euskaltzale multzo indartsua eta nabaria da herri ekimenean antolatzeke ahalmena.
- Oinarri horren gainean irudikatu da gizartearen zati handi bat euskaldun aktibo, koherente eta ahaldunduz osatua egotea, sare formal zein informalean asertibitatez eta enpatiaz euskaraz hitz egingo duena; halaber, erdaldunen artean gehiengo aliatua izatea eta, euskara jakin ez arren, euskarari eta euskaraz bizi nahi duten herritarrei babesa ematea.

• Kapital soziala

- Irudikatu dugu hizkuntza arauak, erreferentziak eta marko erakargarriak baliatuta, euskarak erakunde publiko zein pribatuetan presentzia handia irabaztea eta hizkuntza hautua benetako aukera bihurtzea; baita, euskalgintza sendoa eta eraginkorra eraikitzea, eta hiztun ahaldunduak kokatzea dinamika sozialen erdigunean eta boterearen erabakiguneetan; azkenik, euskararen komunitateari gizarte babesa handitzea, normaltasunez garatzeko ekosistema egokia izan dezan.

• Kapital kulturala

- Eszenario desiragarria litzateke uniformizazio joerei aurre eginda, euskarak eskaintzen duen singularitasuna gizartean hedatzea, aldi berean kultura eta hizkuntza

aniztasunaren joko zelaian kohesiorako tresna bihurtuta; euskal sortzaileak eta hartzaileak aktibo egotea, kontsumo txiki eta masiboetan euskarazkoek tokia izan dezaten; eta kulturaren transmisioan baliabideak erabiltzea euskarazko edukiek lehentasunezko tokia har dezaten.

- **Azpiegitura kapitala**

- Irudikatu dugu 2040an administrazio publikoak osorik prestatuta egotea euskal hiztunaren eskubideak bermatzeko eta biziberritze prozesuaren motorra izateko, gizarteko erakundeekin lankidetzan; baita euskarazko komunikabideen sistema garatuta egotea, hau ere lankidetzan publiko-sozialean oinarrituta; ingurune digitalean estrategia bateratuaz jokatzeko, euskararentzat dauden aukerak baliatzeko, eta ezagutza kudeatzea gizartean euskarazko ekimenek eragin ahalmen handia izan dezaten.

- **Kapital ekonomikoa**

- Datozen bi hamarkadetan, behar genuke euskarak lan hizkuntzaren funtzioa bereganatzea, eskolak egindako ekarpena garatu dadin gazteen ibilbide profesionalean; baita euskararen industria lehentasunen artean kokatzea, biziberritze prozesuari dagokionean abanguardian gauden aldetik; eta, oro har, baliabide nahiko eta modu egonkorrean esleitzea euskararentzat, justiziazkoa izateaz gain, euskararen komunitateak gizartean duen pisu erlatiboa handitzeko.

- **Kapital politikoa**

- Akordio egokietan oinarrituta, irudikatu dugu euskarak 2040an legezko estatus nahikoa izatea, eskubide urraketarik egon ez dadin bere hiztunentzat; baita ere lankidetzan egituratuta egotea euskararen erakunde

publikoen eta sozialen artean, eta baita lurralde guztien artean; azkenik, euskararen komunitateak dagokion tokia eta ardura hartzea munduko hizkuntza gutxituen eta txikien artean.

Agenda

Liburu Zurian jasoko diren proposamenen artean hauek dira ideia nagusienak:

Giza kapitala handitzeko aktiboak eta ekinbideak

- **Hizkuntza ezagutza**

- **Ulermen unibertsala:** ezagutza hedatzeko bidean, hiztunen arteko hizkuntza gatazkak gaintze aldera eta elkarbizitza linguistikoaren berme gisa, ulermen unibertsala lortzeko estrategia ezartzea, hizkuntza libreki hautatzea posible izan dadin berdintasun baldintzetan.

- **Hizkuntza gaitasuna**

- **Nahikotasuna:** alde batetik, biziberritze prozesua elikatze hezkuntza sistema eraldatzea, hizkuntza nahikotasuna berma dezan; eta, bestetik, euskalduntze sistema malgu. Bi ildo hauetan lortu beharrekoa da hiztun funtzionala, euskaraz gutxienez gaztelaniaz edo frantsesez bezain ondo moldatuko dena.

- **Portaera aktiboak**

- **Aktibazioa eta jarrerak:** euskara hedatzearekin batera hizkuntzaren balioen kontzientzia garatzea, hiztunaren atxikimendua eta jarrera aktiboa eragiteko.

Kapital soziala handitzeko aktiboak eta ekinbideak

- **Arauk**

- **Hizkuntza eskubideak eta arauak:** gizartean euskarak duen presentzia areagotzeko eta hizkuntza berdintasuna

bermatzeko, hizkuntza eskubideak jartzea beste eskubide sozialen pare, legedian eta esparru guztietako arauetan txertatuta. Bide horretan, aintzat hartzekoa da 2016an Donostian sinatutako Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko Protokoloa.

- **Euskalgintza**

- **Euskalgintza:** euskararen komunitatean autoeratu den euskalgintza biziberritzea, eraldatzea eta indartzea, baliabide eta funtzio egokiak esleituta, eta modu eraginkorrean koordinatuta, esparru estrategikoetan eragin-ahalmena izan dezan, euskararen mesedetan.

- **Aliantzak**

- **Aliantzak:** euskara biziberritzeko dinamika gizartearen bizkarrezurra diren beste hainbat dinamika sozio-ekonomiko eta kulturekin uztartzea, elkar indartzeko.

- **Atxikimendua**

- **Gizarte babesa:** euskararekiko atxikimendua gizartearen ere elikatzea eta garatzea, horretarako behar diren mezuak eta ezagutza hedatu.

Kultura kapitala handitzeko aktiboak eta ekinbideak

- **Identitatea**

- **Euskal identitatea, euskaraz:** gizartearen esparru guztietan euskarazko ereduak hedatuko dituen proposamen multimodala lantzea, kanal guztietan, errejistro formalak eta informalak erabilia.

- **Sorkuntza**

- **Sorkuntza eta kontsumoa:** euskal edukien sorkuntza eta kontsumoa sustatzeko, sortzaileen auto-antolaketa eta babes publikoa areagotzea, eta masa kontsumoko produktuen artean euskarazkoei tokia egitea.

- **Ezagutza**

- **Ezagutzaren kudeaketa:** kulturaren transmisioa gero eta gehiago egiten denez Internet bidez, euskarazko edo euskararen inguruko edukiak sistematikoki jasotzea, gordetzea eta modurik erabilgarrienean eskaintzea, Euskal Liburutegi Nazionalak lituzkeen funtzioen baitan.

Azpiegitura kapitala handitzeko aktiboak eta ekinbideak

- **Plangintza**

- **Administrazioa eta zerbitzuak euskalduntzeko plangintza:** epe luzeko plangintza adostea eragile publiko eta sozialen artean, administrazioak, irakaskuntza eta zerbitzuak euskalduntzeko, euskal hiztunaren hautua eroso bihur dadin eta bere eskubideak bermatu daitezten.

- **Komunikabideak**

- **Komunikabideen sistema:** euskarazko komunikabideen garapena bermatuko eta gidatuko duen lankidetzaren publiko-soziala eraikitzea, komunikabideok sistema gisa funtzionatuz euskararentzat hegemonia esparruak irabaz ditzaten.

- **Ezagutza**

- **Soziolinguistikaren ezagutza:** euskararen biziberritze prozesuaren gaineko ikerketa sistematikoa eta praktikari lotua egituratzea soziolinguistika zentru batean, jakinduria gune guztien sarea osatuta eta ekintzarekin uztartuta.

- **Ingurune digitala**

- **Euskararen estrategia digitala:** euskara erdigunean kokatuko duen estrategia digital berritzailea indarrean

jartzea, gidaritzat bateratua eta teknologia garapena modu eraginkorrean antolatuta.

Kapital ekonomikoa handitzeko aktiboak eta ekinbideak

- **Lan hizkuntza**
 - **Euskararen lan hizkuntza, bereziki gazteentzat:** arauak, diskurtsoak eta bultzadak metatzea enpresa nagusietan hizkuntza eskakizunak sistematikoki ezarri daitezen lanpostuak betetzeko, eta euskarazko lan zirkuituak sortzeko.
- **Industria**
 - **Euskararen industria:** hizkuntzaren industria artikulatzea eta bideratzea ekonomia esparruetan gero eta eragin handiagoa izatera, euskararen sektore politiko-ekonomikoak pisua izan dezan estrategia eta erabaki nagusietan.
- **Baliabideak**
 - **Baliabideak euskararentzat:** lankidetzat publiko-soziala eta arauen eragina areagotzeko estrategiak baliabidez ondo hornitzea, prekaritatea gainditzeko eta lehiakortasuna areagotzeko.

Kapital politikoa handitzeko aktiboak eta ekinbideak

- **Legedia**
 - **Euskararen eta legea:** errealitate soziolinguistiko ezberdinek eskatzen duten malgutasuna aintzat hartuta, legearen eragin-ahalmena erabiltzea euskararen beharrezkoa izan dadin gero eta esparru gehiagotan, ulermen mailatik hasita.
- **Lankidetzat**
 - **Hizkuntza lankidetzat publiko-soziala eta lurraldeen artekoa:** euskararen lurralde guztietako erakunde

publikoek eta gizartekoek elkar hartuta jardutea hizkuntza politikak eta estrategiak bateratzen eta betearazten, lankidetzatari lehentasuna emanda.

• Kooperazioa

- **Hizkuntza elkartasuna:** nazioarteko harreman sarea osatzea eta garatzea munduko hizkuntza gutxitu eta txikiekin, interes komunen alde elkarrekin lan egiteko eta batura horri esker eragin-ahalmena irabazteko.

4. Lurralde dinamikak: atomizaziotik lankidetzara, iraunkortasunaren bidean

Lurraldea aztergai hartuta, Liburu Zuria osatzeko burutu ditugun parte hartze ariketek hiru eratako auziak azaleratu dituzte, hala nola, 1) lurralde arteko lankidetzari dagozkionak; 2) ondare naturalaren zaintza eta lurralde antolamenduari dagozkionak; eta 3) lurraldearen gainean egin beharreko estrategia ekonomikoari dagozkionak (zertan jarri lehentasuna, non kokatu eraginkorrak izateko, nola berritu jarduera ekonomikoak ondare naturalari ez erasateko...). Aipa ditzagun lehenik joerak:

Joera ezkorrak

Eremu metropolitarrak gero eta zabalagoak dira, landa eremuak, berriz, gero eta ahulagoak eta mendialdearen periferizazioa erabatekoa. Fenomeno kate luzea dator joera honetatik. Metropolizazioak baliabide kontzentrazio handiak ditu, segregazio gradu altuak eta kohesio sozialean erasaten du. Landa gunea husteak, berriz, herri txiki zein bailarek aurre egiteko behar duten masa kritikoaren ahultzea dakar.

Indarrean dagoen eredu ekonomikoak eraginkortasun ekonomiko handia bilatzen du, lurralde mailan oso

Garapen
sozioekonomikoa:
euskal gizartea eta
enpresa (Donostia,
2016-05-12).

kontzentratua da eta kualifikazio handiko enplegu kopuru mugatua sortzen du. Honekin batera lurraldearen luze zabalean ekonomia indartuko duen eredu bat, enplegua sortuko duena, tokian tokiko indarguneak bultzatuko dituena.

Lurraldea desorekatzen duten prozesuen artean ondare naturala erasaten duen artifizializazioa dago. Azken hamarkadetako artifizializazio maila oso handia izan da, horrezaz gain, joera sozial eta ekonomiko kaltegarriak ez dira murriztu.

Lurralde erresilienteak lankidetzan eta osagarritasunean garatu behar badu, gurean kultura administratiboa eta organizazio sozioekonomiko eta soziokultural gehienek lankidetzan maila oso apalak dituzte auzoko euskal lurraldeekin. Atomizazioaren erdian erakundetze komunaren aldeko dinamikak ahulak dira.

Identitate komuna ahultzen ari da, ez baitira existitzen Euskal Herri mailako sare sektorial sendoak.

Munduan Euskal Lurraldeek duten ikusgaitasuna mugatua da, atzerritarrek euskal lurraldeen, euskal herriaren identitate berezitua nekez ikusten dute.

Joerak baikorrak

Lurraldea izan da ardatza euskal komunitatearen kohesiorako, historian zehar eta lurralde ardatz historikoak mantendu dira arlo guztietan. Gaur egun erakundetze maila jakin bat lortu da euskal lurralde osoan eta lankidetzan material eta funtzionala modu sinergikoan burutzeko aukera badago.

Euskal herritargoan iraunkortasunarekiko kezka nabaria da, esan daiteke iraunkortasunaren bidean pausoak ematen hasteko adostasun gradua handia dela. Xede hau bat dator herri txiki eta bailarak gordetzeko xedearekin, bai eta baserritar eta laborarien jardueraren balioan jartzearekin ere.

Ekonomiari eragiten dioten ekosistema indartsuak ditugu hainbat eskualdetan eta hainbat sektoretan. Enpresa berritzaileak, formazio sare indartsua, berrikuntzara emandako organizazioak, eta abar. Euskal ekonomiak indartzen eta dibertsifikatzen jarraitzeko oinarri egokia du bere geografiaren hainbat puntutan.

Lurralde egitura polinuklearra dugu, lurraldea orekatzen laguntzen duena. Euskal gizartea hiriburu eta eskualde buruen inguruan egituratutako komunitate lokaletan gorpuztu izan da. Gaur gaurko Euskal Herria identitate handiko lurraldeek osatzen dute; **kapital sozial** garrantzitsuz osatuak, eta **ekinzailetzara, autoeraketara eta lankidetzara** emanak.

Horri esker, behetik gora ekiteko joera indartsua dugu. Iraganean ikusi dugu euskararen biziberritzearekin edo krisi industriala gainditzearekin, berrikiago ikusten ari gara Ipar Euskal Herrirako agenda eta instituzionalizazio propio bat garatzearekin.

Bertako instituzioek konfiantza maila handia jasotzen dute herritarrek osatutako sare horietatik. **Bertako instituzioek eta bere eskumenen defentsak**, zein bertan erabakitzeo eskubideak, gehiengoak biltzen dituzte. Formulazio aukera bat baino gehiago dago mahai gainean.

Begi onez ikusten gaituzte munduan: euskal markak salmenta ona du. Zenbait esparruetan eredugarritzat jotzen gaituzte. Euskal Komunitate globala berraktibatzen ari den aldetik, munduan geu garen moduan agertzeko parada egokia dator.

Agertokiak

- **Lurralde oreka bilatzen duten ekimen estrategikoak abian jartzea.** Ikuspuntu honek landa gunea identifikatu eta funtzio aitortuak ematea eskatzen du, ondoren eremu urbano eta metropolizatuekin osagarritasunean

Hiri sortzaileak: hiri
sortzaileen garapena
(Donostia, 2016-06-23).

jardun dadin. Jorratu beharreko arloak bat baino gehiago dira. Besteak beste, udalerrri txikietako biztanleria, ekonomia edo ongizatea indartzen lagunduko duten planak abian jartzea (inguru menditsuenetan batez ere). Lehen sektoreak protagonismo berezia izan beharko du horretan. Udalerrri txikietan bezala, eremu urbano eta metropolizatueta ongizatea bermatu eta oreka segregazioak gainditzeko egitasmoak beharko dira.

- **Iraunkortasun paradigma berriak** indarrean sartuko dira baldin eta ondare hori gorde eta belaunaldi berrien esku jartzera iritsi nahi badugu, baina horrek egungo joerak aldatzea eskatzen du, besteak beste, inguru naturalaren artifizializazioan edo atmosfera kutsatzen duten jardueretan. Esandakoaz gain, lurraldean eragiten duten hainbat portaera berbideratu beharko dugu.
- **Lurraldea biziberritzeak egitasmo ekonomiko** dibertsifikatua, **osagarria eta eraginkorra** eskatzen du. Hau da, eraginkortasun handieneko jarduerak ekosistema egokiak behar dituzten bezala, enplegu gehien eragiten duten sektoreek, onura soziala dakarten egitasmoek edo tokian tokiko indarguneak balioan jartzeko ekimenek sustapen berezia beharko dute lurraldea bere luze zabalean indartzeko.
- **Euskal lurraldeen eta euskal komunitatearen iruditegi komuna** landu eta banatzen gaituenean baino batzen gaituen elementuetan oinarritzeko aukera. Edozein giza talde kohesionatzeko komunitate sentimendua sustatzea ezinbestekoa da. Hala, identitate sentimendu desberdinak ulertu, azaleratu eta bideratuko dituen iruditegi komuna eztabaidatu eta eraikitzea proposatzen da, Euskal komunitate globalaz gain, etorkinak eta haien seme-alabak barneratuko dituen.

- **Euskal lurraldeen arteko kohesioa eta elkarkidetzari dagokion zoru komuna** sozialki, ekonomikoki eta politikoki eraiki beharko litzateke, euskal lurraldeetako aniztasuna aberastasun bezala barneratuz. Euskal lurraldeak kohesionatzeko, guztion bizitza duina garatzeko oinarritzeko baldintzak partekatuko dituen herritargo ahaldundua ezinbestekoa da. Hau da, funtsean, euskal herritartasuna sendotzeko aukera aintzat hartzea.
- **Euskal Herri mailako egitura partekatuak** eraikitzeko aukera; horrenbestez, elkarkidetzaren gakoa den Euskal lurraldeen arteko lankidetzeta eta kohesioa sustatzeko egitura partekatuak bultzatzea garrantzitsua da. Egitura hauek arlo eta jendarte eremu desberdinetan sustatu beharko liratekela pentsatzen da. Bai eta erakunde publikoen esparruan ere. Lankidetzeta eta osagarritasunak Euskal Herria garapen sozial handiko lurralde erresiliente izatera eramane dezakete, eta gaur egungo atomizazio artifiziala gainditzera, Europako Batasunak daraman erregionalizazio bideak aukera interesgarriak eskainiko ditu, baldin eta bide horretan jarriko gaituzten adostasunak eraikitzeko gai bagara.

Agenda

Geure buruari galdetzen diogu, ordea, zein da lurralde estrategia eraginkorrena? Agenda betea dugu aurrean:

- **Lurralde oreka gauzatzeko bidean jartze aldera.**
 - Landa gunea identifikatu eta funtzio aitortuak emango dizkion ekimen instituzionala abian jarri, Landa ingurunearen estatutua zehaztu.
 - Udalerrri txikietako biztanleria, ekonomia edo ongizatea indartzen lagunduko duten planak abian jartzea.

- Metropolizazioak eragindako lurralde segregazioak aitortzen dituen ekimen instituzionala abiatu.
- Lehen sektorea indartzeko balio izan dezakeen ekintza ildo estrategikoa abian jartzea eskualdez eskualde (herritarren elikadura kulturalan eragin, landa lurak gorde, ekoizpena handitu, bertako produktuen merkaturatzea indartu...).
- Tokian tokiko egitasmoak sustatzea, bertako kapital sozialean eta adostasun sendoetan oinarrituz, beti ere erabakitakoa errespetatuz (subsidiaritatea).
- **Iraunkortasun paradigma berria indarrean jartze aldera.**
 - Landa lurra artifizializazioetatik legez babestea (ondare naturala gordetzea, elikagaiz autohornitzeko oinarria baita), inguru urbanoetatik hurbil daudenak batez ere.
 - Ingurua kaltetzen duten jarduerak ahalik eta gehien murriztea eta ordezeko praktikak indarrean jarri. Adostasun soziala eraiki eta ordenamendu juridikoan txertatu.
 - Etorbizuneko Euskal Herriaren irudi konpartitua eraiki ezaugarri hauek balioan jarriaz: ondare naturala eta landa gunen dinamikoa, trantsizioa helburu duten iraunkortasun paradigmak; jarduera ekonomiko aurreratuak eta erresilienteak lurralde osoan.
 - Zirkuitu laburra duten salgaien kontsumoa sustatzea, bertako elikagaiena batez ere. Besteak beste, eskualdeetako elikadura kontseiluak sortu, bai eta elikaduraren behategia ere.
- **Lurraldea luze-zabalean indartuko duen egitasmo ekonomikoa garatze aldera.**
 - Espezializazio inteligenteko estrategiatik kanpo geratu diren sektoreen azterketa egin eta hauen balizko onurak zehaztu.
- Landa eremuetan jarduera endogenoak sustatzeko egitasmo komunitarioei eta tokiko sektore ekonomikoei zuzendutako programak indarrean jarri.
- Xede soziala duten jarduerak eta enpresa moldeak sustatu, besteak beste, zaugarritasun handiko sektoreei zuzendutako arloetan.
- Gune metropolizatuetan, segregazio egoera larriena duten zonaldeak biziberritu eta indartzeko egitasmoak abian jarri.
- **Euskal komunitatearen iruditegi eta osagai komunak sendotze aldera.**
 - Euskararen eta kulturaren balio kohesionatzaileak ekarriko lituzkeen abantailak irudikatu eta zabaltzeko proposamena. Hizkuntz politikari, eta bereziki euskalduntze prozesuari, garrantzia eman elementu kohesionatzaile gisa.
 - Euskal hezkuntza-sistema, sare profesionalak eta enpresarialak zein komunitate zientifikoa artikulatzeko aukera lantzen hastea.
 - Euskal lurraldeen mapa mentala indartzeko tresnen inguruan deliberazio publikoa abian jarri: euskal markatik (barnera/kanpora begira), gure historiaren ezagutzara edo euskal sistema komunikatibora.
- **Euskal herritartasun komuna bultzatze aldera.**
 - Prozesu deliberatibo eta demokratikoen bidez, behetik gorako dinamikak sustatuz euskal herritarren bizitza duina bermatuko duten zutabe edo estandar komunak ezarri, “euskal ongizate sistema” lurralde guztietan partekatzeko.
 - Euskal lurralde guztietako jendarte kohesioan laguntzen duten politika publikoak martxan jartzeko

proposamenak landu, lurraldeen arteko oreka soziala, ekonomikoa eta politikoa lortzeko.

– Europar dauden gobernantza demokratikoko egiturak erabili eta balioetsi herritartasun komunera begira: batik bat, Europar Batasuneko lankidetzak eta integrazio tresnak.

• **Kultura politiko eta demokratiko komun berria sustatze aldera.**

– Jasandako gatazka egoeratik eta bizipenetatik ikaspenak balioetsi. Gatazka gainditzeko sortutako tresna eta ekimenak –Ipar Euskal Herriko eta hegoaldeko jendarte ekimenak uztartu dituztenak–, ezagutarazi eta “euskal balio sistema” sendotzeko erabili.

– Euskal lurraldeen kohesioa eta elkarkidetzan sakontzea jomuga izango duen prozesu eratzailerako parte hartzailea abian jartzea.

– Euskal lurraldeen arteko esperientzia elkartrukeak ahalbidetu ekimen zehatzen bitartez: eragile sozioekonomiko, kultural eta lokalen artean, bereziki.

• **Euskal Lurraldeen egituratze partekatua bideratze aldera.**

– Elkar ezagutzarako eta lankidetzarako estrategia bati lotutako euskal lurraldeen kohesioa sendotzeko tresnen, eskumenen eta “baliabideen mapa” irudikatu.

– Euskal erakundearen eskumen partekatzeari, ardatzen trinkotzeari eta egituratze partekatua eraginkorrari buruzko gogoeta lan-ildoak abiatu euskal erakundeetan.

– Finantza tresna propioak eratu euskal lurraldeen arteko kohesioa sendotzeari begira. Ildo beretik, euskal lurraldeen kohesioaren mesedetan emateko diru funtsa egituratu.

– Eusko Ikaskuntzari eginkizun berezia esleitu euskal lurraldeen kohesioa eta elkarkidetzari buruzko eztabaidan, erakunde aholku emaileak eta eztabaida sozialaren kudeatzaile gisa.

5. Ongizate ereduak: bizitza zaindu, aberastasuna sortu eta banatu

Gogoeta-prozesu honen abiapuntua izandako Liburu Berdeak, honako hau dio: “...mundu planetario, globalizatu, estatu propiorik gabeko eta zenbait administrazioen mendeko dagoen herri honek, proiektu komun bat behar du, are gutxienekoa bada ere, edo, bestela, gizarte planetarioan desagertuko gara”. Egindako gogoeta-prozesuak ondorio nagusi bat du, kapitulu honen ardatza den ideia: gizarte inklusioaren alde egitea eta herritar guztien bizi-kalitatea proiektu komun horren oinarria izan daitekeela, alegia. Beste herri txiki batzuetan bezala –Eskozia, Quebec, Finlandia...–, gizarte-babeseko eredu zabal, eraginkor eta jasangarri bat garatzea herri-proiektu moduan uler daiteke Euskal Herrian, barne-kohesioa eta -antolaketa- tresna moduan.

Gizarte, komunitate horrek pertsona guztien bizitza eta duintasuna zaindu behar ditu, bai eta belaunaldien arteko loturak ere; gizarte horretan, belaunaldiarteko elkartasunak aukerak eman behar dizkie gazteei, biztanle adintsuen jakinduria gutxietsi gabe, eta hurrengo belaunaldiei kapital kultural, natural, ekonomiko eta soziala uzten ahalegindu behar du.

Herri-proiektu hori lortzeko, funtsezkotzat jotzen da aitortzea euskal enpresek eta produkzio-egiturak enpleguaren eta aberastasunaren sorreran egindako ekarpena. Noranzko bikoia da produkzio-ereduaren eta gizarte-ongizatearen arteko erlazioa. Ez dago gizarte-ongizaterik produkzio-eredu

sendorik gabe, baina alderantzizkoa ere gertatzen da: babes sozialetako sistemek, ondo diseinatuta daudenean, jarduera ekonomikoa sustatzen duen itzulera ekonomiko bat sortzen dute.

Testu honen oinarrian dagoen funtsezko beste premisa bat da kalitateko enplegua inklusiorako lehentasunezko mekanismotzat hartzea, bai eta aberastasunaren oinarritzko banaketa egiteko mekanismoak lehenestea ere.

5.1. Diagnostikoa

Prozesuan zehar, euskal ekonomia eta gizartearen indarguneak identifikatu dira.

Moldagarritasuna, berritzeko ahalmena eta ekiteko bokazioa. Euskal ekonomiaren indarguneak eta ezaugarri bereizgarriak dira, batez ere, ingurune aldakorrera egokitzeko gaitasuna eta pertsonen ekiteko eta eraldatzeko duten ahalmena, pertsonak baitira enpresa-proiektuak sustatu eta mantentzen dituztenak.

Etekin hertsiki ekonomikoa lortzea gainditzen duten balioetan oinarritutako erakunde-jardunbideak.

Lankidetzeta-jardunbideak ardatz dituzten edo bokazio sozial argiko proiektu ekonomikoak eta hirugarren sektorekoak sustatu dituzten balio jakin batzuk egotea ez da bakarrik esperientzia arrakastatsu zehatz batzuen ezaugarri berezia, bai eta ekimen eta proiektu askoren ezaugarri komun esplizitu edo inplizitu bat ere. Guzti-guztiek lagundu dute euskal lurraldeen orain arteko garapen sozioekonomikoan, eta hazkunde ekonomikoa zentzuzki orekatua izaten.

Lanbide-heziketako sistema aurreratua, heziketari buruzko ikuspegi oso baten testuinguruan, pertsonen bizialdi osoan zeharreko prozesu dinamiko eta etengabe moduan. Heziketa funtsezko elementua da lan-merkatuko polarizazio- eta

prekariotze-tentsioen aurrean. Alderdi horrek oso adostasun-maila handia biltzen du pertsonen, eragileen eta erakundeen artean, eta egungo sistemak berrikusi eta perfektionatu behar direlako beharra sortzen du, zeina, era berean, gehienek bere egiten baitute. Hala ere, kontuan hartu beharreko egiazko indargunea da gure lanbide-heziketako sistemaren kalitatea, bai eta ekimen arau-emaile batzuk izatea ere, ekimenok ikuspegi oso eta bizialdi osoan zeharreko batetik erreparatzen baitiote prestakuntza-prozesuari.

Produkzio-egitura finkatua eta askotariko esperientziak, enpresa-kultura sendo eta egin beharreko eraldaketei aurre egiteko ahalmena duena. Ziur asko, euskal lurraldeen indargune nagusietako bat da produkzio-egitura sendoa dela, eta, gure inguruko beste herrialde eta eskualde batzuekin alderatuta, aberastasun- eta berdintasun-maila handiak sortzeko gai dela. Egia da horri dagokionez oso handiak direla eskualdeen eta lurraldeen arteko aldeak –egoera ez da bera Lapurdiko kostaldean, Debagoienean, Nafarroako Erriberan, Ezkerraldean edo Arabako Lautadan–, baina, oro har, esan daiteke Euskal Herriko produkzio-egitura lehiakorra dela, nahiko ongi txertatuta dagoela ekonomia globalizatuan, eta, bateko, beste produkzio-eredu batzuek baino desparekotasun eta pobrezia txikiagoa sortzen duela, eta, besteko, politika sozialak finantzatzea ahalbidetzen duela.

Bereziki, euskal errealitatean, gainera, zenbait egitura juridikok eusten diote batera produkzio-jarduerari, eta, horren laguntzari esker, oso esperientzia garrantzitsuak sortu eta finkatu dira lan kooperatiboaren eta ekonomia sozialaren esparruan, eta, era berean, irabazi-asmorik gabeko ekimenen sare zabal bat eratu da, aktibo gehigarria ere badena.

Herritarren babes zabala ongizate-estatuari, nahiz eta anibalentea ere izan. Esan daiteke euskal herritarrek babes

sozialeko eredu baliosten dutela, eta ez daudela eskubide sozialetan murrizketak edo atzera egitearen alde. Gai honetan aditu direnek, ordea, adierazten digute euskal gizarteak jarrera ambibalentea duela arlo honetan: alde batetik, herritarrak ongizate-estatuaren aldeko sutsu moduan agertzen dira, baina, bestetik, uste dute makineria erraldoi eta erabilgaitza bihurtu dela.

Euskal Herriko lurralde askotan, arkitektura instituzionalak gutxi-asko ahalbidetzen du zerga-politika propioak zehaztea, garatzeko eta baliabideak banatzeko eredu orekatuago eta zuzenagoetarantz bideratuta. Zerga-autonomian edo -burujabetzan izan beharko edo nahiko litzatekeen mailari buruzko desadostasun ideologiko eta kontzeptualetatik harago, EAEn eta Nafarroan kontzertu ekonomikoa Estatuarekin harremana izateko bide moduan eta bitarteko publikoak eskuratu, banatu eta esleitzeko finkatu izana ezin uko eginezko tresna da politika propioak egiteko eta mantentzeko.

Legegintza-esparru sendoa arlo sozialean. Era berean, nabarmendu behar da –erakundeetan, antolaketan eta arauetan Iparralde, EAE eta Nafarroaren artean dauden aldeak kontuan hartzeari utzi gabe– gizarte-politikei dagokienez esparru arauemaile aurreratu samarrak daudela hiru lurralde-eremu horietan. Nafarroan eta EAEn gizarte-zerbitzuen eta diru-sarrerak bermatzearen alde dauden legeak, familiei laguntzeko Frantziako politikak –estatu-esparrukoak–, Etxebizitzari buruzko EAEko Legea... adibide batzuk baino ez dira, baina beste batzuekin batera adierazten dute Euskal Herria osatzen duten lurraldeetan gizarte-erakundearen esparrua nahiko ongi garatuta dagoela, eta eskuzabalagoa eta sendoagoa dela Europako beste eskualde askotan dutena baino.

Hala ere, gogoeta-prozesuan parte hartu duten pertsonen nabarmendu dute aurrera egin behar dela pertsona guztiei

eskubideak egiazki aitortzeko bidean, aitortze teoriko soila gaingiduta.

Gaitasun tekniko eta berritzeko ahalmena gizarte-zerbitzuen esparruan. Espainiako Estatuaren barruan, behintzat, euskal lurraldeek ezaugarri izan dute nolabaiteko aitzindari izatea gizarte-politiken garapenean, eta esan daiteke Euskal Herrian berritzeko gaitasun- eta ahalmen-maila handia dagoela gizarte-zerbitzuen esparruan.

Gizarte-egitura aktiboa, mobilizatua eta konprometitua. Liburu Berdean adierazten den bezala, euskal lurraldeak kooperatiboak izan ohi dira. Izan ere, euskal gizarteak, lehen bezala orain ere, gizarte-egitura zabala, askotarikoa eta aktiboa dauka. Alde horretatik, Euskal Herriko lurraldeek babesaren eta gizarte-ongizatearen esparruan dituzten indarguneen artean azpimarratzekoa da, halaber, hirugarren sektoreko erakundeek kapital soziala, bereziki aktiboak baitira Nafarroan, Iparraldean eta EAEn, bai eta ekonomia sozialaren garrantzia eta esparru honetan arlo publikoaren eta pribatuaren artean dagoen lankidetzaren maila ere.

5.2. Joerak

Zalantza- eta arazo-iturri diren honako joera hauek ikusten dira:

Digitalizazioak eta robotizazioak lan-merkatuan duten eragina. Gizarte eta ekonomia globalizatuaren testuinguruan, zalantza-maila handia dago, enpleguaren ezaugarrien eta kopuruen bilakaerari buruz, gizarte eta ekonomia horiek oso lehiakorak direlako, eta digitalizatzeko, robotizatzeko eta adimen artifiziala gero eta gehiago erabiltzeko prozesuan baitaude.

Merkatua polarizatzeko eta prekariotzeko arriskua, eta desorekak sortzea epe laburrean eta ertainean

enplegu-eskatzaileek egiaztatutako kualifikazioen eta lan-eskaintzaileek eskatutakoen artean. Enpleguaz ikuspuntu kuantitatibo batetik aurreikus daitekeen bilakaerari buruzko desadostasun horietatik harago, hurrengo hamarkadan desoreka handiak izan genitzake euskal lurraldeetan (non handiagoak, non txikiagoak). Baina ez kuantitatiboak bakarrik, biztanleria aktiboa txikiagia izateagatik okupazioen eskaintzari erantzuteko ekonomiaren hazkundearen eta zahartze demografikoaren testuinguruan, bai eta kualitatiboak ere, eskatzaileak ez egokitzeagatik eskaintako okupazioaren profilerak, lan-prozesuen eraldatze eta teknifikatze azkar-azkarra eta lan-eskakizun berrien etengabeko sorrera ikusita.

Soldataren krisia gizartean gora egiteko bide moduan, eta prekariatuaren agerpena. Lan-merkatua prekariotzea eta gizarte-kategoria bezala prekariatua agertzea dira gure babes sozialeko ereduak aurre egin behar dieten oinarritzko arazoetako bat. Enplegua prekario bihurtzeak babes- eta gizarteratze-ereduetan daukan eragin nagusiak zerikusia du orain arte enpleguaren eta gizarteratzearen artean izandako lotura haustearekin. Soldatapeko enpleguak jada ez du behar adina babesten pobreziatik eta bazterketatik, eta zentzua galtzen du neurri batean ondoko ideia honek, gizarte-politikarik onena enplegua dela, alegia.

Desparekotasunak handitzea eta mugikortasun sozialerako arazoak. Testuinguru horretan, desparekotasuna, batez ere diru-sarreretan dagoena, handitzeari buruzko kezka areagotu da gure inguruko herrialdeetan, bai eta euskal lurraldeetan ere. Desparekotasuna neurtzen duten adierazleen oraintsuko hobekuntzak eta euskal lurraldeek gure inguruko beste lurralde batzuekin alderatuta duten egoera hobek ezin ezkuta dezakete oraindik ere pobrezia-poltsak daudela, neurritz gaineko eragina dutenak kolektibo espezifikoki batzuetan (seme-alabak dituzten familiak, ugariak bereziki, eta guraso bakarrekoak; gazteak;

etorkinak; prestakuntza gutxiko pertsonak...), pobrezia-egoera larrienak kroniko bihurtzen ari direla, eta, batez ere, ongizate-egoeran bizi diren biztanleen (ehuneko handi bat) eta prekarietatean murgilduta dagoen sektore txiki baina garrantzitsuaren arteko arrakala finkatzen ari dela.

Erronka demografikoa. Euskal lurraldeek (Ipar Euskal Herriak neurri txikiagoan) ezaugarri dute jaiotza- eta ugalkortasun-tasak txikiak izatea, neurri handi batean lan- eta bizitegi-prekarietateari lotutako baldintza sozioekonomikoen eta familiei laguntzeko politikak aski ez izatearen ondorioz, baina baldintza kulturalen ondorioz ere bai. Testuinguru horretan, pertsona askok nahi baino gehiago atzeratzen dute familia izateko unea eta/edo benetan nahi baino seme-alaba gutxiago dituzte. Egoera hori, aipatu lan- eta bizitegi-prekarietate mailen ondorio ez ezik, euskal gizartea Europako gizarteen arazo nagusietako bat konpontzeko gauza izan ez izanaren ondorio ere bada: emakumeak soldatapeko lanetan aritzen hastearekin batera ez da gertatu gizarte-egiturak errealitate berri horretara egokitzea, eta gizonek ugaltze- eta zaintze-lanetan beren gain hartutako erantzunkidetasuna oraindik apala da.

Gazteak prekario bihurtzeko arriskuan. Belaunaldi berriek aurrean duten mundua aldakorra, digitalizatua eta globalizatua da, eta bestelako hezkuntza- eta ikaskuntza-paradigma bat behar du. Gizartearen eta hezkuntzaren arteko arrakala sakontzen ari da, eta gazteena inoizko belaunaldirik prestatuena izan arren, nolabaiteko konpetentzia-desoreka bat dago. Prekarietatea eta aukerarik eza gero eta handiagoa izateak, porrot egiten duten gazte-ekintzailtza sustatzeko politikekin batera, etorkizunaren deskapitalizazio-egoeraren aurrean jartzen gaitu, baina saihestu behar dugu.

Zahartzea eta zaintzen krisia. Euskal lurraldeek duten arazo demografikoa biztanleen zahartzeari lotua dago, baita

Garapen sozioekonomikoa:
ekonomia berriak
(Bilbao, 2016-09-29).

adindunek biztanle-egituran gero eta pisu handiagoa izateari ere; gainera, pisu hori areagotuz joango da hurrengo urteetan. Bizi-itzaropena handitzeak –lehen mailako gizarte-lorpena– berekin dakar, halaber, erantzun jasagarria eman behar izatea zaintzen krisia deritzonari, eta bideak bilatzea produkzio- eta ugalketa-zereginak batera egin ahal izateko, biztanleen zahartze-testuinguruan. Hausnartu behar da zer-nolako arreta eman behar zaien adindunei pertsona ardatz duen arretaren ikuspegitik.

Aniztasunaren erronka. Azkenik, euskal lurraldeetara gero eta atzerritar jatorriko pertsona gehiago iristen direla eta, funtsezko arazo moduan jarri behar da mahai gainean aniztasunaren kudeaketa, eta oso jatorri desberdinak dituzten pertsonak balio partekatu batzuen gainean integratzeko beharra. Aniztasunaren auzi honek are garrantzi handiagoa hartzen du kontuan hartzen bada migrazio-saldo positiboa izan behar dela biztanleak zahartzearen ondoriozko beharrei erantzuteko, eta, aditu askoren ustez, ongizate-estatu tradizionalak etnien, kulturen eta erlijioen ikuspuntutik homogeneous diren testuinguruetan funtzionatzeko diseinatu zirela. Aniztasun kulturalak, diote teorikoek, elkartasun kolektiboa ahalbidetzen duten loturak ahultzen ditu.

5.3. Agertokiak eta proposamenak

Bide honetan, egindako gogoeta-prozesuaren ondorioz, honako hauek dira aurrera egiteko ildo posibleetako batzuk:

Ongizatea, proiektu komuna

- Aurrera egitea inbertsio sozialaren paradigman; aurrebanaketa eta birbanaketa uztartzea.
 - Gizarte-ongizatearen eredu klasikoa eguneratzea, elkarri estu lotutako bi ikuspuntu edo paradigma sustatzea oinarri hartuta: aurrebanaketa eta inbertsio

soziala. Gure oinarritzko ideia da hobe dela *ex ante* jokatzea (hezkuntzaren, lan-merkatua arautzearen edo oinarritzko diru-sarrera bat ematearen bidez), *ex post* jokatzea bainoa (pizgarri zitalak eta nahi ez diren ondorioak sortzen dituzten kostu handiko neurri birbanatzaileen bidez).

- **Aurrera egitea diru-sarrerak bermatzeko sistema sendo baten finkapenean.**

- Diru-sarrerak bermatzeko bana-banakoagoak, azkarragoak, normalizatuagoak eta baldintza gutxiagokoak diren moduetarantz aurrera egitea.
- Foru-ogasunak baliatzea aurrera egiteko zerga-politika eta diru-sarreraren bermea gehiago integratzeko bidean. Biztanle-kolektibo jakin batzuei zerga negatiboa ezartzea litzateke aplikazio posible bat.
- Eta neurriak hartzea pentsioen sistema publikoak ongi funtzionatzeko: borondatezko aurreikuspen-sistemak zabaltzea eta Gizarte Segurantzaren kudeaketa eskualdatzea tresna baliagarriak izan litezke sistema hobetzeko.

- **Kalitateko enplegua sortzeko modu berriak.**

- Kalitateko enplegua sortzea gizarte-zerbitzuen eta mendekotasunaren arretaren esparruan. Enplegu mota horrek zerbitzuak eta arreta hobetuko lituzke, bai eta egoera irregularrean lan egiten duten emakumezko migratzaile askoren bizi-kalitatea ere. Zaintza-kooperatibak sortzea izan liteke zentzuzko aukera bat.
- Gizarte Kontzertua sustatzea, hirugarren sektoreko erakundeen jarduna zaindu eta nabarmentzeko.
- Enpleguaren sorrera sustatzea, belaunaldiak txandakatzeko programen bidez, bai administrazio publikoan, bai produkzio-egitura osoan.

– Ekonomia soziala eta gizarteratze-enpresak sustatzeko neurriak, eta bermatutako enplegu-formulak probatzea kolektibo behartsuenekin.

• **Fiskalitatea birpentsatzea.**

– Bilketa-ahalmena handitzeko bideak aztertzea, jakinda zerga-politikek eragin bikoitza dutela (lehiakortasun erlatiboan duten eragina).

– Zerga eta kotizazio finalistak ezartzea mendekotasuna finantzatzeko. Oinordetzen gaineko zerga zentzuzko tresna izan liteke, mendekotasuna finantzatzeari zuzenean lotuta.

• **Gizarte Zerbitzuen eskumen-egitura eta lurralde-antolaketa berrikustea.**

– Eginkizunak gizarte-zerbitzuen eta enplegu-, osasun-, hezkuntza- edo etxebizitza-zerbitzuen artean nola banatu zehaztu eta mugatzea.

– Sistemaren batasuna eta herritarren berdintasuna zaintzea, eta, horretarako, mekanismo komunak indartzea; esaterako, EAEn: Gizarte Zerbitzuen Erakundearteko Organoa, Gizarte Zerbitzuen Informazio Sistema eta Behatokia eta, bereziki, Gizarte Zerbitzuen Goi Ikuskaritza.

• **Ezagutzaren eta I+G+b-aren kudeaketa hobetzea gizarte-politiken arloan.**

– Arlo honetan ezagutza berritzeko eta kudeatzeko ekimenak garatzea. I+G+b-ari dagokionez gaitasuna duten zentroak eta ekimenak antolatzea, gizarte-premiak identifikatzeko, kalitateko arreta bermatzeko, prestakuntza eta profesionalizazioa hobetzeko eta politika publikoen eragina ebaluatzeko.

Norberaren autonomia, bizitzaren zaintza eta belaunaldi-txandakatzea

• **Norberaren autonomiarako politikak sustatzea.**

– Mendekotasunaren aurrean, norberaren autonomia bultzatzea agertzen da aktibo gisa. Eszenatoki desiragarria honakoa da, ahalduntzea bilatzen da, norberaren autonomia handitzeko, hurbileko sare sozialetan integratzeko (konfiantza-sareak) eta bakardadearen dinamikak eteteko. Eta, horrenbestez, gizartean autonomiazkoa eta autoestimuzkoa den eta berekin eginkizun emankorra betetzea dakarren ziklo bertutetsu batera aldatzeko. Egin beharrekoen artean hauek daude:

- > Norberaren autonomia sustatzeko programak garatzea (mendekotasuna atzeratzea). Komunitate-zerbitzuak eta etxez etxeko arreta-zerbitzuak indartzea, eta, horrenbestez, etxean zahartu ahal izatea.
- > Gizarte- eta osasun-zerbitzuen integrazio hobea sustatzea.
- > Boluntarioritza sustatzea gizarte-jarduera emankor moduan (zahartze aktiborako boluntarioritza-programak).
- > Adineko pertsonak kide aktibo moduan inplikatzeko gizarte-berrikuntzako proiektuetan.
- > Zahartzaroaren gizarte-irudia aldatzea, eta, horretarako, zahartze aktiboari buruzko termino, metafora eta kontzeptu berriak azaleratzea.

• **Pertsona adintsuenek metatutako ezagutza eta esperientzia nabarmentzea.**

– Adinekoek bizialdi osoan zehar ikasi dutena aplikatzeko eta garatzeko lekurik ez dutenean gertatzen den

deskapitalizazioa saihestea da xedea. Horretarako, honako hauek proposatzen dira:

- > Harreman berriak bilatzea ezagutza adituaren eta ez-adituaren artean: metatutako ikaskuntza soziala, ezagutza-iturrien dibertsitatea, metatutako esperientzia eta abar balioestea. Hartara, adibidez, esperientziaren gelek eta gisako programek noranzko biko dinamikak izan beharko lituzkete. Adinekoek, ikasle ez ezik, irakasle ere izan beharko lukete, balioa emateko dakitenari eta beren profesionalizazioari.
- **Familia-, haur- eta gazte-politikak sustatzea eta belaunaldien arteko elkartasun-itun berri bat lortzea.**
 - Kontua da aurrera egitea inbertsio sozialaren paradigman, biztanleak zahartzeak berekin dakartzan beharrei erantzuteari utzi gabe. Aurrerapausoetako batzuk hauek lirakeke:
 - > Ardurapeko seme edo alaba bakoitzeko prestazio ekonomiko unibertsal bat sortzea Nafarroan eta EAEn, Iparraldean dagoenaren antzekoa.
 - > Heziketa doakoa izatea 0 urtetik 3 urtera bitarte.
 - > Egungo amatasun- eta aitatasun-baimenak luzatzea –bai amentzat bai, batez ere, aitentzat–.
- **Gazteei, dauden aukerak topatzen laguntzea.**
 - Gazteak egoera prekarioan dauden, aukerarik ez duten eta gizarte-, teknologia- eta enpresa-ekintzailtzarako kompetentzia gutxi dituzten honetan, ahalduntzea, lan-egonkortasuna, kompetentzia handiak eta egokitzeko gaitasuna nagusi diren egoera baterantz jo behar da.
 - Belaunaldien arteko elkartasun-dinamikak sustatu behar dira, ardura-mailetan txandakatzea sustatzeko politika publikoekin eta merkatuari eta gizarte-arazoei

lotuta dauden kompetentziak garatzeko, ikasteko eta berritzeko dinamikekin batera.

- **Pertsonak erdigunean jartzea eta gizarteratzearen oinarriak birpentsatzea: aktibazio inklusiboa eta pertsona ardatz duen arreta.**
 - Gizarte-zerbitzuen esparru zehatzean, kontua da sistema pertsonen beharretara egokitzea eta ez, gaur egun neurri batean gertatzen den bezala, pertsonak sistemaren beharretara egokitu behar izatea. Hitz batean, pertsonak erdigunean jartzea.
 - > Esku hartzeko programetan aplikatzen diren baldintzazkotasun-irizpideak berrikustea.
 - > Erabiltzaileen autodeterminazioa eta jasotzen dituzten zerbitzuen gaineko kontrola sustatzea.
 - > Esku-hartze sozialean ikuspegi harremanezkoagoa eta helburuzkoagoa izatea, pertsona bakoitzaren biografian, balioetan, premietan, nahietan eta itxaropenetan gehiago oinarritzen dena.
- **Berrikuntza soziala, teknologikoa eta politika publikoen arlokoa sustatzea.**
 - Zahartzearen arazoa arazo gazte bat da, eta konponbide berriak eta sortzaileak behar ditu. Konponbide estandarizatuetatik berritzaileetara aldatu behar dugu, gizarte- eta komunitate-esparruan bezala teknologiaren eta politika publikoen esparruan ere. Alde horretatik, honako hauek dira funtsezkotzat jotako politiketako batzuk:
 - > **Etxebizitza-politikak.** Adinekoentzako etxebizitza-eredu berriak sustatzea. Beste zenbait estrategiarekin batera, *co-housing* delakoa sustatzea aipa daiteke, aukera baita bakarrik bizitzen moldatzen diren pertsonentzat, elkarri lagun egiteko, gastuak

partekatze eta elkar zaintzeko. Gazteekin helburu berarekin partekatutako etxebizitzak. Teknologia berriak (etxebizitzetan) eta euskarri-zerbitzuak sustatzea autonomia urriko adinekoentzat. Eta kolektibo behartsuek etxebizitza eskuratzeko politikak.

- > **Teknologia berriak.** Teknologia irekiaren sarrera bultzatzea, adinekoen komunikazioa, zaintza eta diagnostikoa hobetzeko. Teknologia berriek eginkizun garrantzitsua bete dezakete adinekoen arteko komunikazioaren eta informazioaren hobekuntzan (bakartze sozialaren aurkako borroka). Bestalde, teknologiak belaunaldiak elkarren artean konektatzeko giltzarri bat dira, elkarri eragiteko esparru komun bat; adibidez, IKTetan oinarritutako belaunaldiarteko hezkuntza-programetan. Azkenik, teknologiak etxebizitzan osasun-zaintza egiteko, eritasunak goiz diagnostikatzeko eta zerbitzu soziosanitarioak emateko bultzatzeak eginkizun garrantzitsua betetzen du adinekoen bizi-kalitatearen hobekuntzan.
- > **Berrikuntza soziala.** Boluntariorarako eta herritartasun aktiborako modu berriak, komunitateak autoantolatze sareak eta auzo-elkartasuna garatzea. Adostasun zabala dago gizarte-ekimen horien balioari dagokionez, baina arlo publikoaren eta pribatuaren arteko lankidetzaren esparruan eta erantzukizun publikoaren printzipioan oinarrituta.

Eredu ekonomikoa

- Askotariko jasangarritasunaren bermea, ekonomia garatzeko ereduaren ardatz.
 - Euskal lurraldeen arazo nagusia mundu garatu osoak duenaren oso antzekoa da: zentzuzko denbora-epe

batean eraginkortasunez aldatzea ekonomiaren egungo hazkunde-eredutik (zeina lineala izan eta mugagabea balitz bezala sortu eta kudeatzen baita) paradigma berrietara. Proposamen ugari daude paradigma horiei buruz, zehaztasun- eta eraldatzeko ahalmen-maila desberdinekoak, baina abiapuntu bera dute: onartzea jasangarritasuna, dauzkan alderdi asko eta askotarikoetan, garapenerako oinarritzko premisa dela.

- **Aberastasunaren lehen mailako banaketaren eta bigarren mailakoaren artean zentzuzko oreka-maila bilatzea.**
 - Garapen-eredu berri horren oinarrian egon beharko lukeen sistema ekonomikoak ordain zuzen eta nahikoa bermatu beharko lieke pertsonen balioa sortzeko prozesuetan parte hartzeagatik (lehen mailako banaketa behar adinako soldata eta ordainsarien bidez) eta, aldi berean, bitarteko hornitzaile aritu beharko luke gizarte osoarentzat, aukera emanda aberastasuna banatzeko sistemak abian jarri eta iraunkorrak izateko (bigarren mailako banaketa), desparekotasunak gainditu, kohesio-maila onargarriak lortu eta herritarrek ongizatean parte-hartze orokortua izan dezaten.

Enpleguaren zentraltasuna eta etorkizuna

- **Benetako genero-berdintasuna eta emakumeen eta gizonen artean enplegu-baldintzetan dauden arrakalak gainditzea helburu nagusi moduan, etxeko nahiz zaintzako lanetan erantzunkidetasuna handitzearekin batera, ezinbesteko premisa moduan.**
 - Emakumeek sartze masiboa izan dute lan-merkatuan, baina, aldi berean, etxeko eta zaintzako lanen zamak ia haien gain soilik egoten jarraitu du. Egoera horrek emakumeen karrera profesionalak trabatu ohi ditu, eta

arrakala nabarmena sortu du lan-baldintzetan gizonekin alderatuta; hortaz, ezinbestekoa da egoera hori gaintzea, eta gizarte moduan bidea egitea sexuen arteko guztizko erantzunkidetasuneko kultura baterantz. Eraldaketa kultural horri bizitza profesionala eta pertsonala bateratu ahal izateko mekanismoak hobetzearekin batera heldu behar zaio.

- **Enplegu ordaindua eta egiazko lan-baldintzak behar bezain ongi babesteko mailak lortu, mantendu eta bermatzea.**
 - Gizarte demokratikoetan eta kohesionatuetan, enplegu ordainduaren kalitateak eta baldintza materialek ez lukete soil-soilik egon behar egiten den lanak berezko dituen faktoreen mende, hala nola produktibitatearen edo prestakuntzaren mende, eta sistema juridikoek ere eragina izan beharko lukete, lan-baldintzak negoziatuta ezarri ahal izateko eta bermatzeko, landun guztientzat eskubideen gutxieneko onargarri bat finkatzeko legezko edo arauzko beste mekanismo batzuekin batera.
- **Prestakuntza pertsonen bizialdi osoan zeharreko prozesu integrala eta integratua delako ikuspegia mantentzea, eta bestetik talentua atxikitzea, eta ahal egokituz gero, berreskuratzea ahalbidetzen duten ekimenak burutzea, gure gizartearen funtsezko aktiboa delako.**
 - Prestakuntzak eginkizun nagusia betetzen du lan-merkatuko tentsio gero eta handiagoen aurrean, eta funtsezkoa da enplegu ordainduan sartzeko, enplegarritasuna mantentzeko, lanbidean aurrera egiteko eta herritartasuna guztiz baliatzeko.
- **Zerikusia duten eragile guztien arteko elkarrizketa irekiak bultzatzea, arlo publikoaren eta pribatuaren arteko lankidetzaren esparru egonkor batean eta**

metodologia komunetan oinarrituta, diagnostiko partekatua egiteko eta prospekzio fidagarrien gainean lan egiteko.

- Ekimen horien barruan egon litezke, besteak beste, zelula prospektiboak abian jartzea eta erakundearteko batzorde bat sortzea, lanaren eta ekonomiaren etorkizunarekin zerikusia duten jarduerak kontrolatu eta koordinatzeko.

Enpresen eta lan-harremanen eredu berriak

- **Lan-harremanetarako eredu kooperatiboagoetaranzko trantsizioa.**
 - Euskal enpresek hazkunde ekonomikoan, enpleguaren sorreran eta, horrenbestez, herritarren ongizatean egin duten ekarpena esplizituki aintzatestea ezinbesteko premisa da enpresen eta lan-harremanen eredu buruzko edozein gogoetari arrakasta-berme gutxieneko batekin ekiteko.
 - Nolanahi ere, borroka izan da orain arte enpresetan lan-harremanen oinarrian egon den paradigma nagusia. Lan-harremanetan nagusi den eredu soldataren eta lanaldiaren arteko unean uneko oreken bilaketan oinarritu da, enpresaren bilakaerarekin eta emaitzekin oro har loturarik ez duen kontraprestazio moduan.
- **Elkarrizketa- eta ituntze-prozesu zabal eta irekien bidez elementu partekatua bilatzea eta zehaztea, funtsean aldatu ahal izateko, alde batetik, enpresen ikuspegia eta, bestetik, pertsonen haietan duten lekua eta balioa.**
 - Enpresetan zenbait mailatako interesak gurutzatzen dira, batez ere lortutako emaitzen esleipenari

dagokionez, eta, horrenbestez, enpresak sortutako balioaren banaketaz eta enpresa-jarduerari berari lotutako arriskuak egozteaz den bezainbatean.

- Testuinguru oraindik ere nagusi horretan, eta enpresari buruz, helburu lehentasunezko eta partekatu bat, balioa sortzea, lortzearekin konprometituta dauden pertsona batzuen multzo moduan, ikuspegi integratuagoak eta inklusiboagoak izateko bidean aurrera egiteko behar eta komenigarritasunaz egin daitezkeen gogoeta eta proposamen teorikoetatik haratago, ezinbestekoa da bilakaera hori ahalbidetuko duten transakzio berriak negoziatu eta aurkitzea.
- Beraz, nahitaezkoa da benetako paradigma-aldaketa ahalbidetzeko behar diren elementuak eta transakzioak identifikatu eta objektibatzea. Eta, hartara, enpresetan diskurtsotik harreman-egoera eta -esparru berrien negoziazio eraginkorrera aurreratzea.
- **Ordezkaritza duten sindikatuen eta enpresa-erakundeen jarreran funtsezko aldaketa sustatzeko beharra, lan-harremanen esparru egonkor baten barruan eta ituntzea eta hitz egitea oinarri hartuta.**
 - Egun, gizarte-, enpresa- eta sindikatu-eragileek ez dituzte inola ere maila uniformearen onartzen diskurtsu berri horiek, aldaketaren aldekoagoak diren planteamendu formalekin batera, paradigma tradizionalak, funtsean behintzat, aldatzeko erresistentzia irekiak daudelako. Hortaz, egoera hori gainditzea ez da bakarrik lehentasunezko kontu bat, bai eta harreman-eredu berrietarantz aurrera egiteko abiapuntuko premisa bat ere.
- **Enpresa inklusiboaren sorrera eta iraunkortasuna oinarritzeko lan-harremanetarako eredu berrietarantz**

egitea, gizarte-mintzaideen helburu esplizitu eta partekatu moduan.

- Globalizazioaren testuinguru ekonomikoan, eta lan-merkatuaren egungo egoeran, azkar eraldatzen ari baita, polarizatuta baitago eta nolabaiteko egiturazko prekaritate-maila bat jasaten ari baita, enpresen eta lan-harremanen eredu tradizionalak eraldatu nahi izateak ez du aitzakia izan behar inola ere ukatzeko edo ahalik gehiena gutxitzeko ordezkaritza duten enpresa-erakundeek eta sindikatuek, eraldaketaren aldeko bultzada horretan gizarte-eragile instituzionalizatuak izaki, betetzen duten eginkizun garrantzitsua kontutan izanik.
- **Askotariko ekimen publikoak, hala nola arauemaileak, sustapen-arlokoak, laguntza finantzarioa ematekoak, fiskalak eta abar, finkatzea eta, hala egokituz gero, abian jartzea, enpresa inklusiboago eta parte-hartzaileagoetarantzko trantsizioan laguntzeko.**
 - Ezinbestekoa da neurri publikoak eta zeharkakoak ezartzea, ikuspegi instrumental batetik erraz dezaten enpresa-paradigma parte-hartzaileago berrietarantzko bidea, lan-harreman kooperatiboagoen testuinguruan.
- **Konfiantza balio nagusi moduan enpresen bizitzan, eta egoera gardenagoa eta informazio-jario iraunkorra bermatzeko egiturak eta prozesuak abian jartzea.**
 - Trantsizio hori egiteko ezinbesteko elementuetako batzuek zerikusia dute konfiantza enpresen bizitzan balio nagusia izatearekin. Konfiantza-ingurune horretarako, nahitaezkoa da aurrez premisa bat betetzea, hau da, gizarte-eragileek berriz ere elkarri aitortzea legitimitatea, eta lankidetzaren eta ituntze-testuingurua izatea botere publikoekin.

Kokapen teoriko orokorra:
Euskal Lurraldea(k)
mundu garaikidean
(Donostia, 2016-11-05).

6. Gobernantza, demokratizazioa ardatz

Eusko Ikaskuntza sortu zenean euskal lurraldeetako erakundeak sendotzeko beharra nabarmena zen. Orduko Foru-Aldundiek nekez eusten zioten gure herriak behar zuen gobernantzari, ziztu bizian aldatzen ari zen mundu nahasi hartan. Alabaina, kemenaz eta, batez ere, abaguneak eskatzen zuen ausardiaz, gai izan ziren aurten 100 urte bete dituen ekimena abian jartzeko: Eusko Ikaskuntza. Hastapenetik heldu zion gabezia instituzional horri Eusko Ikaskuntzak, eta hamarkada baten bueltan, -1931an, alegia-, euskal autogobernuaren lehen mugarrria izan zen “Euskal Estatuaren Estatutu Orokorra” eskaini zion gure jendarteari, XX. mendean zehar, hegoaldean bereziki, garatu den ibilbide autonomiko guztiaren egitasmo eredugarria izan zen estatutu-proposamena.

Ia mende oso bat igaro da ordutik hona eta euskal lurraldeen beharrak antzekoak diren arren, gure erakundeak artean zeudenak baino sendoagoak dira, ezbairik gabe. Mugak-muga, euskal jendartearen erabakitzeko ahalmena zabaldu da eta, aro modernoan lehen aldiz, erakundetuta ditugu euskal lurralde guztiak. Gure erakundeen eskumen maila desberdina da, gehiengo politikoak aldagarriak dira, baina Euskal Herriaren mapa instituzionala zedarrituta dago jada.

Ilusioz eta ardurez beteriko abagune honetatik abiatuta, XXI. mendean piztu zaizkigun kezka berriei erantzun adostua eman nahiak mugitzen du gaurko Eusko Ikaskuntzaren lana. Gobernantza demokratikoaren arloan hiru dira Liburu Zuriaren jasota geldituko diren hausnarketa lerroak.

Lehenik, kanpora begira jarri gara. Globalizazio prozesuak sortu dituen aukerak eta eragin duen anabasaran ezaugarriak bildu genituen Liburu Berdean, eta erantzun partekatua emateko asmoz, hainbat galdera luzatu dugu Liburu Zuriaren

aitzakian: mundu mailan bizitzen ari garen eztabaida ideologiko bizian, nola eta non kokatuko gara euskal lurraldeak eta herritarrak? Ze harreman mota garatu nahi dugu inguruan ditugun lurraldeekin, Espainiarekin eta Frantziarekin? Zein da gure tokia Europan? Eta Munduan? Galdera hauen erantzuna, gure kokapena munduan, ezin gauzatu daitezke (izan) garena ahaztuta. Gure jendartearen errotu diren balioak aintzat hartu gabe, hain zuzen. Balio aldakorrak, etengabe eraberritzen eta aberasten ari direnak, baina aldi berean, nortasun berezituaren muina izan direnak eta mundu globalean modu egokian kokatzeko ezinbestekoak ditugunak.

Bigarrenik, globalizazio horrek berak ekarritako “erabakiaren desjabetzaz” jakitun, euskal lurralde eta herritarron erabakimenean jarri dugu arreta. Munduan edozein modutan kokatzea ez baita helburua, ez bada maila globalean jokatzeko ari den lehian argi edukita zein den gure papera: gurean eta edonon demokratizazioan aurrera egitea. Esan nahi baita, gai guztien inguruan herritarron erabakitzeko gaitasuna areagotzea, herritartasun ahalik eta zabalena eta berdinen bermatzea eta, azkenik, arbitrarietate ororen arbuioa erdigunean jartzea, eskubide eta askatasunen izenean. Izan ere, ez dugu edozein gobernantza mota nahi. Aitzitik, eragile eta ahots guztiak bilduko dituen gobernantza eredu hobesten dugu, alegia, gobernantza “demokratikoa”. Bide hori jorratzeko proposamen zehatzak jaso ditugu Liburu Zuriaren lehen edizio honetan.

Azkenik, aipatu dugu euskal lurralde guztiak ditugula gaur erakundetuta. Ez da kontu makala. Alabaina, lurralde, erakunde eta herritarron arteko kohesioan urratsak eman behar direla argi dago, betidanik izan ditugun harreman-ardatzak sendotzeko aldera. Kultura, hizkuntza, ohiturak, eremu sozioekonomikoa, balioak... bizitzeko modu bat eta, agian, bizitza bera ulertzeko ikusmolde bat partekatzen dugu euskal herritarrok eta gobernantzak gure nortasunaren garapena kudeatzeko tresnak

eskaini beharko lizkiguke. Irekitasuna, malgutasuna eta, aldi berean, elkarkidetzeta eta kohesioa uztartzeko moduak antolatzea politikari ere baitagokio.

Oro har, demokratizazioa baldin bada gure lanaren itsasargi nagusia, Liburu Zuriak jasoko duen diagnosis, joera eta erronken zerrenda eta, batez ere, desio ditugun agertokiak eta beroriek gauzatzeko beharko genukeen erabakien agenda, modu parte hartzailean garatu dugu hemen. Jarraian irakurriko dituzuen edukiak ez dira pertsona bakan batzuen burutazioak edota jakintsuen hausnarketa sakonak. Horiek ere bilduko ditugu, noski, baina horiekin batera, ehundaka herritarren, eragile anitzen eta gure erakundeetako ordezkarien iritziak eta ekarpenak jaso ditugu, euskal lurralde eta herritarren artean hemendik aurrera garatu beharko genukeen eztabaida eratzaileren hazia jarritz.

Hemendik aurrera ardura horri lotuko gatzaizkio, sortze uanean bezala, euskal lurraldeen arteko kohesioa eta elkarkidetzeta jomuga izango duen herri-mailako eztabaida eratzaileri, hain zuzen ere. Horixe baita edozein gobernantza demokratikoaren oinarria eta abiapuntua: nahi dugun herriaz guztion artean hausnartzea eta adostu dugun ametsa gauzatzeko tresnak indarrean jartzea.

6.1. Euskal lurraldeak globalizazioan

XXI. mendean baldintza berrietan gauzatu beharko dugu euskal lurraldeen arteko kohesioa eta elkarkidetzeta. Mundu globalizatuan bizi gara eta horrek aukera eta arrisku berriak zabaltzen dizkigu, gure egokitzapenerako gaitasuna erdigunean jarritz.

Honakoak dira diagnostiko partekatu baten ondorioz –adituak, herritarrak eta gizarte eragileak bilduta–, globalizazioari buruz osatu den diagnostikoaren gakoak:

Joera ezkorrak

Modernizazioaren azkartze honek –globalizazioak–, eta honekin batera datorren iraultza teknologikoak ezagutu dugun munduaren zutabeak kolokan jarri ditu eta aldaketen abiadurak zaildu egiten du euskal lurraldeen egokitzapenerako gaitasun historikoa.

Nagusitzen ari den globalizazio ereduak demokrazia kaltetzen du. Herri eta herritarren erabakitze gaitasunaren desjabetza nabarmena da, eta erabakiak non hartzen diren eta nork hartzen dituen ez dago argi, defizit demokratikoa handitzen delarik. Ziurtasun eza eta zalantza bizitzako esparru guztietara zabaltzen ari da, eta honen aurreko erantzunak ez dira maiz egokienak: gotorkeria, xenofobia...

Kultura globalizatu estandarizatuak gure tokiko kultura ito dezake. Asimilazio kulturalerako arriskua sumatzen da. Etekin ekonomikoa politikari eta kulturari gailentzen bazaie, herri, kultura eta hizkuntz txiki baten iraunkortasuna kolokan egon daiteke. Kultura indartsuz inguratuta baitago euskal kultura: ingelesa, frantsesa eta espainola.

Mundu globalaren erdigunea gugandik urruntzen ari da eta euskal lurraldeen periferizazioak arriskuan jarri dezake gure lehiakortasuna. Krisi ekonomiko ziklikoei aurre egiteko gaitasunari eustea zaila izan daiteke etorkizunean.

Joera baikorrak

Munduaren abiadurak berak eta honekin lotutako konektibitateak merkatu globalean parte hartzeko aukera zabaltzen dute, informazioa eta ezagutza globala eskura jarritz. Dinamika honek komunikazio eta harremanak errazten ditu, erronka globalak eta aliantza bideragarriak hobeto identifikatzeko moduan.

Lotura komunitario sendoak dituzten herrietan globalizazioaren alde ezkorrei aurre egiteko logikak indartzea posible da: giza garapenaren balioa, oinarrizko eskubideen eta ongizatearen babesa, ezagutzaren gizartea eta kultura propioaren garapena, lurralde adimendu eta ahaldunduaren aldeko apostua, erabakitze eskubidearen aldarrikapena... finean, herri-burujabetzaren defentsa.

Globalizazioak ezagutzen dugun jendartearen zutabe guztiak kolokan jarri ditu –politikan, ekonomian, kulturen, ingurumenean...–, eta anabasa horrek mundua beste modu batean, duinagoan, birpentsatzeko aukera ematen du: zabalik dago European eta gurean aro “konstituziogile” bat, zentzu zabalenean ulertuta.

Diagnostiko honetatik abiatuta, hainbat galdera mahaigaineratzen zaigu: Globalizazioak dakarren fluxu kontrolaezinen baitan –ideiak, pertsonak, finantzak, kulturak...–, zeintzuk izan beharko lirarteke gure lurraldeen berezitasuna babesteko eta garatzeko neurriak? Zertan izan gintezke aitzindari edo lehiakor mundu globalean? Zein da marrazten dugun etorkizuneko “euskal agertokia” munduan? Non eta nola kokatuko gara munduan?

Agertokiak

- Ezin zaizkio mugak jarri globalizazio prozesuari, baina **kanpoko eraginak barneratzeko eta gurera egokitze gaitasuna sendotzea** ezinbesteko ardurak da. Euskal identitateaz hausnartu beharra daukagu, irekitasuna, malgutasuna eta nortasunaren arteko tentsioak aztertuz. Historikoki euskal lurraldeek munduan gertatzen zenari egokitze gaitasuna izan dute, nortasun berezituari utsiz. Gaitasun horren gakoak aztertu eta sendotu beharko dira aldaketei aurre egiteko.

- Bigarren erronka eta heldu beharreko agertokia, **euskal lurraldeak munduan kokatzea** litzateke. Kokapen horren oinarria herri-narratiba bat osatzea litzateke, euskal nortasunaren berezitasuna adieraziko duena, eta baita ere gure herriaren berezko aniztasuna. Kokapen horrek kontuan hartu beharko ditu gure lurraldeen berezitasunak eta, bereziki, batzen gaituzten elementuak.
- Azkenik, aurreko bi agertokietan arrakasta lortzeko –mundu globalizatuan kokatzeko eta nortasuna ez galtzeko–, **arloan desberdinetan aitzindari izatea** beharrezkoa ikusten da, erreferentzialtasuna hartzea, alegia.

Agenda

Hausnarketa horiek kontutan izanda, proposamen zehatz sorta bat luzatu da hausnarketa partekatu honen eskutik:

- **Gure nortasunari utsiz, kanpoko eraginak barneratze aldera.**
 - Euskal lurraldeen arteko lankidetzaren sistemak eratu hizkuntza, kultura eta hezkuntza arlotan.
 - Euskal hezkuntza-sistemaren berrikuntza abian jartzeko proposamena, epe luzera begirako plangintzari ekinez. Euskal unibertsitate eta jakintza-sistemaren inguruko hausnarketa zabaldu eta sendotzeko neurriak hartu: osagarritasuna, mugikortasuna, ebaluazio sistema propioa bultzatu, ikerkuntza sendotu eta lerroak gizartearen zerbitzura jarri.
 - Informazioaren gizarte hutsaren aurrean, ezagutzaren gizartea eta euskal kultura sendotzeko neurriak abian jarri.

- **Munduan modu egokian kokatze aldera.**
 - Herri-narratiba propioa eraikitzeko ekimena: herri-gogoeta zabalak, kritikoa eta anitza burutzeko proposamena.
 - Euskal estatu burujabearen inguruko hausnarketa zabaltzeko proposamena, globalizazioari aurre egiteko tresna, ez nahikoa, baina bai beharrezko gisa.
 - Euskal komunitate globalak eskaintzen dituen aukerak lantzeko proposamena, paradiploiaz ekimenak sendotuz.
- **Mundu globalean aitzindari eta lehiakor izate aldera.**
 - Jendarte-berrikuntzari lehentasuna emateko proposamena: kolektiboki adimenduak (ezagutza) eta ahaldunduak (demokrazia) egongo diren euskal lurraldeen aldeko hautua.
 - Euskal giza-garapenaren eredu baliotsi eta sendotzeko neurriak hartzea, barnetik eta kanpotik begiratuta gure lurraldeen ezaugarri egokiak izan diren elementuetan sakonduz –Ongizate eredu, auzolana eta kooperatibismoa, beste herrienganako elkartasuna, kultura eta hizkuntza propioaren garapena, gizarte zibil aktiboa eta komunaren aldeko hautua, ekintzailatasuna...–, eta, orohar, bizitza duina (buen vivir) izateko ezinbestekoak direnak bultzatuz: berdintasuna arlo guztietan, ingurumenaren errespetoa, etab.
 - Globalizazioarekin batera datozen eremu kritikoetan inbertsioa biderkatu eta enpresen arteko sinergiak bultzatu: ingurune digitalean, energia berriztagarrietan edota bioteknologian, esaterako.

6.2. Euskal lurraldeak munduan, Europan eta Estatuetan

Euskal lurraldeek instantzia zabalagoekin –Estatuarekin zein Europarekin– dituzten harremanei buruz partekatu den diagnosiaren ideia nagusiak honela labur daitezke:

Joera ezkorrak

Estatuen nazionalismoen berrindartze oso arriskutsua ematen ari da munduan. Joera ideologiko kezagarriak nagusitzen ari dira: gotorkeria, desberdintasun sozioekonomikoen onarpena, xenofobia... Eskubide eta askatasunen murrizketak eta ongizate orokorraren galera, normalitate osoz barreiatzen ari dira munduan zehar. Teknologia berrien balizko eragin askatzailea ahultzen ari da, kontrol sozialera bideratutako erabileraren mesedetan.

Munduan Euskal Lurraldeek duten ikusgaitasuna mugatua da, atzeritarrek euskal lurraldeen, euskal herriaren identitate berezitua nekez ikusten dute.

Europar Batasuna euskal herritarrengandik urrun dago eta ezezaguna da. Europar Batasunak ez du bereziki sustatzen herritarren parte hartzea eta ondorioz, Europari buruzko informazio falta eta ezjakintasun handia dugu.

Egungo nazioarteko harreman sisteman mugatua da euskal lurraldeen kanpo ekintzarako eta erabakitze gaitasuna. Euskal Herriko beharrak Europako instituzioen aldetik aintzat hartuak izateko eta euskal ordezkariak Europako erabakietan zuzenean parte hartzeko apenas dago tresna eraginkorrik. Gaitasun hori ez edukitzea gaurko mundu globalizatuan arazo da, baita euskal lurraldeen arteko harremanak egituratzeko ere.

Estatuen jarrera zentralizatzaileak eragin zuzena du euskal lurraldeen erabakitze gaitasunean. Aniztasunaren kontrako

erasoak nabariak dira; izan ere, estatuen inboluzio ideologiko bat gertatzen ari da. Nazio-estatuen “hipernazionalismoaz” mintza genezake une honetan.

Espainiaren kasuan prozesu birzentralizatzailea gertatzen ari da eta horrek bereziki Hegoaldeko euskal lurraldeetan dagoen erabakitze gaitasunaren ahuleziaren sintomak agerian uzten ditu: berme falta, euskal zuzenbidearen ahultzea, erakunde gaitasun politikoa murriztea eta finantza autonomia higatzea. Horren guztiaren ondorioz, euskal demokratizazio prozesua geldiarazteko arriskua dago.

Ipar Euskal Herrian, berriz, Euskal Hirigune Elkargoa zeharkako zilegitasun demokratikoz osatzen da –hautetsiak ez dira zuzenean hauteskunde bidez hautatzen, baizik eta tokiko erakunde bidez–, eta bere erabakitze gaitasuna mugatua da.

Joera baikorrak

Europar azpimarratu diren joera larri horien aurreko kezka hedatzen ari da eta sendoak dira giza garapenaren ildotik doazen soluziobideen aldeko jarrerak. Erreforma garaiak dira Europan, eta lehiatila horretatik nora irtengo garen ez dago alde aurretik idatzita.

Erabakimenari lotutako aipatutako defizit horiek indartu egiten dute egungo euskal lurraldeek “estatus politiko berezia” izateko eskakizun historikoa, eta bide hori egungo euskal lurraldeen instituzionalizatzeko maila desberdinetatik abiatu behar dela partekatzen da.

Ipar Euskal Herrian, behetik goragoko prozesu demokratizatzaile bati esker, erakundetze mailan aurrerapausoak ematea lortu da, Euskal Hirigune Elkargoa eratuz.

Hegoaldean, berriz, estatus politiko berri baterako aukerak zabaldu dira eta, legitimotasun historikoa eta demokratikoa

uztartuta, gizarte akordio zabalak erdiesteko modua atzematen da. Nafarroaren berezko aniztasuna aintzat hartzeko hartu diren neurritan, nekez egingo da atzera, dena delakoa izanda ere etorkizuneko norabide politikoa.

Begi onez ikusten gaituzte munduan: euskal markak salmenta ona du. Zenbait esparrutan eredugarritzat jotzen gaituzte: esperientzia kooperatiboagatik ezagutzen gaituzte, gure ehun industrialak baloratzen dute, gatazkak gainditzeko gaitasuna, kultura propioari eusteko gaitasuna...

Euskal Komunitate globalaren edo diasporaren berraktibazio moduko bat somatzen da.

Euskal Lurraldeen kanpo harremanei buruz diagnostikatutako egoerak hainbat galdera planteatu ditu, euskal lurraldeen kohesioan eta elkarkidetzan sendotzen jarraitzeko orduan: Nola kokatu munduan? Eta nola parte hartu ahal dute Europar Batasunaren baitan hartzen diren erabakietan eta nola Europa sendotzeko eztabaidan? Zer nolako erabakitze gaitasuna behar dute euskal lurraldeek euskal komunitate globalarekin harremanak sendotzeko? Nola eta noraino da egokia Espainia eta Frantziarekin euskal lurraldeetako erabakitze gaitasuna partekatzea? Euskal lurraldeen arteko kohesioa eta elkarkidetzaren sendotu dadin, zein baldintzetan gertatu behar da partekatze hori?

Agertokiak

- **Euskal lurraldeak munduan kokatzeko aukera.** Hau da, munduan Euskal Lurraldeek duten ikusgarritasunean sakontzeko aukera agertoki bideragarria izan daiteke. Zenbait indargunetan sakondu –kooperatibak, ehun industrialak, kultura...–, eta eredugarri izan gaitzek horietan saiatu: ongizatearen kudeaketan edota bizitza kalitatean.

Euskal lurraldeen territorioak:
kohesioa eta identitateak
(Donostia, 2017-01-14).

- Europar Batasunaren ereduaren inguruko eszenatokiak ezbaian. **Etorkizuneko Europako eredia zehaztu gabe dago** eta agertokiaren inguruko kezka nabarmena da, Europako Liburu Zuria, adibide. Izan ere, Europar Batasuna krisi momentu batetik igarotzeak –krisi ekonomikoa, Brexit-a, norabide ideologiko ezkorrak...–, eragiteko eta erronka berriak planteatzeko aukera zabaltzen du; hots, aukera irekitzen da Europarako eredu berria eraikitzeko. “Europa”, gai bezala, euskal eztabaida politikoaren erdigunean kokatzeko aukera dago: agertoki guztiak zabalik daude.
- **Euskal lurraldeen eragina Europan sendotzea** da erronka, eta, aldi berean, posible den agertokia. Euskal lurraldeek Europan duten parte hartzea eta eragina sustatzea da helburua, Euskal Herriko beharrak Europako instituzioen aldetik aintzat hartuak izateko.
- **Espainiar eta frantziar estatuekin euskal lurraldeek dituzten harremanak aldatzeko aukera** agertoki argia da epe ertainean. Hegoa eta iparraldeko euskal lurraldeen egoera instituzionalak eta Espainian eta Frantzian zabalik dagoen eztabaida territorialak, harremanak modu orekatuagoan garatzeko abagunea zabaltzen dute.
- **Euskal lurraldeen arteko harreman politikoak sendotzeko aukera** agertoki argia da epe laburrean. Euskal lurraldeen artekotasuna sendotzeko aukerak bi norabidetatik datoz: Batetik, Europako markoak eskaintzen dituen aukera instituzionalak egon badaude –Euroerregioa, besteak beste–, eta bestetik, Estatuaren aldetik harreman horiek modu demokratikoan garatzeko betidanik jarri diren mugak gero eta ahualagoak dira.

Agenda

Aipatutako agertokiak garatzeko eta erronkei aurre egiteko hauek dira planteatutako ildoak:

- **Munduan ikusgarritasuna irabazte aldera.**
 - Kanpo harremanetarako estrategia partekatu bat garatzeko proposamena egin da: nola goazen kanpora, zein markarekin, zerk bereizten gaituen. Aliantzak sortzeko aukerak baliatzeko, kanpora begirako gutxieneko kokapen adostua behar da.
 - Euskal markaren garapenerako eztabaida zabaltzeko proposamena, gobernantza eredu berritzailearen baitan: erakunde publikoak, gizarte eragileak, enpresak eta herritarrek elkartzuz.
 - Euskal komunitate globala (diaspora) aktibatuzeko ekimenak bultzatzeko proposamena: Batzen, hezkuntza-sistema, gizarte sareak, etab...
- **Euskal Herria Europan kokatzeko eta eragina sakontzeko aldera.**
 - Europaren etorkizunera begirako eztabaidan parte hartzeko beharra aintzat hartu da. Europako erakundearen demokratizazioan sakontzeko proposamenak gurean lantzeko eta luzatzeko ekimen partekatutak proposatzen dira: estatalitatera demokratikoki heltzeko “argitasun” direktibak adostea, besteak beste.
 - Estatuaren Europaren aurrean, herrien papera indartzeko proposamena. Legegintzarako eskumenak dituzten Europako Nazio politikoaren estatusa onartzeko proposamena eta honekin batera Europako erakundeetan parte hartzeko eskubidea aitortzea.

Euskal lurrak: eremu fisikoa
eta lurralde garapena
(Donostia, 2017-01-28).

- Europako integrazioa eta balioen defentsara bideratutako politika publikoak sendotzeko proposamena, bereziki: etorkinentzako harrera planei, ongizate sistema unibertsalari eta gazte europarren arteko harremanen sendotzeari dagokienean.
- **Frantziarekin eta Espainiarekin harreman berriak ezartze aldera.**
 - Hegoaldeko euskal lurraldeen eskumen eremua bermatze aldera, EAEn eta agian aurki Nafarroan zabalik dauden Estatus politiko berrirako proposamena(k) agendaren erdigunean kokatzeko proposamena.
 - Euskal Hirigune Elkargoa garatzeko hausnarketari ekitea, berau demokratizatzeko asmoarekin: ordezkarien zuzeneko hautaketaz mintzatzeko proposamena.
 - Indarrean dauden Euskal Erabaki Sistemak garatzeko eta berriak sortzeko proposamena luzatzen da. Gai esanguratsu batzuk aipatzen dira: hezkuntza, ezagutza, eta komunikazio sistema; sistema judiziala, etab. Honekin batera, euskal estatalitatearen beharraz hausnartzeko proposamena luzatzen da.
- **Euskal lurraldeen arteko harremanak sendotzeko asmotan.**
 - Europak euskal lurraldeen arteko harremanak sendotzeko eskaintzen dituen aukerak lantzeko edota indartzeko proposamena: euro eskualdetik, mugaz gaindiko harremanetarako egungo egituretara.
 - Euskal lurraldeen lankidetzari ahalbidetzeko nazioarte mailan dagoen beste zenbait tresna aztertzea eta bultzatzea: nazioarteko itunak, etab.

6.3. Euskal lurraldeen demokratizazioa

Euskal Lurraldeetan ditugun erabakitze sistemak buruz hausnartzen da atal honetan; gobernantza eredu desberdinez, egun ditugun sistemen nahikotasun demokratikoaz eta horiek hobetzeko edota berriak eraikitze eman beharrek urratsei buruz. Hala, Euskal Lurraldeen demokratizazioari buruz, honako ideiek osatu dute diagnostikoa:

Joera ezkorrak

Gaur egun erabaki-guneak urruntzen ari dira eta erabakitze gaitasuna ere higatzen ari da, bai globalizazioaren eraginez eta bai Estatuaren birzentralizazio prozesuaren eraginez. Horrek ez du uzten balio sistema propioaren arabera berezko ongizate eredia garatzen.

Apatia politikoa sumatzen da orokorrean. Adierazpen askatasunerako esparrua geroz eta murriztagoa sumatzen da, eta horrekin batera, demokratizazioaren bidetik, komunikabideek bete beharrek funtzioaren krisia nabarmena da: informazioaren gardentasuna eta sinesgarritasuna kolokan dago, iritzi publiko demokratikoaren kaltetan.

Gainera, ongizatea eta eskubide eta askatasun sistema osoa kolokan daudela adierazi da. Botere banaketaren lausotze bat gertatu dela aipatu da ere eta zuzenbidezko estatu batek eskaini beharrek eskubideen bermea ez dago ziurtatuta. Botere judizialaren egoera aipatu da, adibide gisa.

Herritarren hitza eta erabakia kontutan ez hartzea joera kezagarri gisa aipatzen da. Gabezia demokratikoa mahai gainean jarri da, batik bat, ordezkarietako sistema demokratikoa delako nagusi eta ez delako herritarren iritzia behar bezala aintzat hartzen.

Euskal Lurraldeen artikulazio gabezia, eta lurralde bakoitzak interes propioak eta antolakuntza administratibo propioa izateak arduratzen ditu herritarrak, haien arteko lankidetzak egituraturik ez delako somatzen.

Erabaki politikoaren kudeaketari buruz, demokraziaren kontrola eragile politiko edo ekonomikoen eskuetan soilik egotea kezagarri da. Hots, alderdi politikoen eskuetan egotea erabaki publikoen monopolioarekin lotuta, “bandoen kultura” kontzeptua aipatu da, gainditu beharreko gai bat bezala. Gainera, merkatuari men egiten dion gobernantza publiko-privatua auzian jarri behar dela adierazi dute.

Joera baikorrak

Euskal lurraldeetan kultura politiko berezitua hautematen da eta orain dugun berezitasun juridiko-politiko ahalegin kolektibo iraunkorraren emaitza izan da. Hala, euskal lurraldeek beren erabaki esparru propioak garatu dituzte, ondorioz, gaur egun dugun erakundetze maila ez da nolana hikoia: euskal erabaki sistemak osatu dira, mugak-muga.

Herri gisako hausnarketa zabal eta partekatuak burutzeko baldintzak sortu dira berriki, gatazka ziklo luzearen amaieraren eskutik.

Erabakitze eta agintea kudeatzeko kultura berria eraikitze abagune aiposean gaude, herritarren borondatea eta ongizatea ardatz hartuta. Gobernantza partekatu berrien inguruan gogoeta egiteko aukera dago, azken hamarkadetakako esperientzia instituzionala aintzat hartuta.

Giza garapen ereduaren inguruko eztabaida irekia eta publikoa egiteko baldintzak egon daitezke.

Diagnostikatutako egoerak hainbat galdera planteatu ditu, besteak beste, nola indartu ahal da euskal lurraldeen erabakitze gaitasuna? Nola bermatu? Nortzuk parte hartu behar dute erabakitze prozesuetan eta nola? Nortzuk eta nola parte hartu behar dute erabaki publikoak hartzeko orduan, beti ere, euskal lurraldeen kohesioa eta elkarkidetzak sendotzeko? Zeintzuk dira tresna egokiak erabakiak hartzeko euskal lurraldeen garapen orekatu eta partekatuari begira?

Agertokiak

Liburu Berdetik eratorritako goragoko diagnostik abiaturak, herritarren mahaitik eta gizarte forotik planteatzen diren agertoki aukerak hauek dira. Lau multzotan sailkatu ditugu:

- Batetik, herritarren ahalduntze politikoak, herritarren ahots propioak eta erabakitze gaitasunean sakontzea aukerazko agertokia da. Hau da, jarrera demokratizatzaileak hedatzea, eta gizarte ahaldundu eta kontzientziatu bat eraikitzea posible da; **kultura demokratikoa** sustatzea, alegia.
- Bestalde, modu zehatzago batean, herritarrok parte hartzeko ditugun aukerak hedatuko dituen agertokia ere bideragarria jotzen da. Bereziki, demokrazia parte hartzaile eta zuzenekoan sakontzea lehentasunezko erronka da, hau da, herritarren parte hartzea sustatu eta **inteligentzia kolektiboa** indartuko duen demokratizazio prozesu sakon baten aldeko hautua egiteko baldintzak daude.
- Ongizate orokorraren bermean oinarrituko den euskal sistema politikoak da etorkizuneko agertoki posible eta desiragarria. Gobernantza ereduak herritartasun zabalaren eta berdintasunaren mesedetan antolatu nahi da.

Landa eremuak, ba al
dute etorkizunik?
(Barkoxe, 2017-02-24).

- **Nortasun politiko amankomun** baterako kontsentsu politikoak eraikitzea litzateke hurrengo agertokia. Egungo banaketa administratiboak errespetatuko dituen herri gisako prozesu parte hartzaile sakon baten nahia nabarmentzen da.
- Amaitzeko, **gobernantza demokratiko berrian**, erabaki publikoak hartzeko unean herritarren, erakundeen eta gizarte eragileen borondateak uztartzeko aukera azpimarratzen da joera bideragarri bezala.

Agenda

Aipatutako agertokiak garatzeko eta erronkei aurre egiteko hauek dira planteatutako ildoak:

- **Demokratizazioan sakontzeko lerroak: ahalduntzea eta erabakimena.**
 - Kultura demokratiko baterako ezinbestekoak diren balio edota printzipioak bultzatzeko ekimenak; batik bat: gardentasuna, informazioa, norbanakoaren erabakimena, elkarlana, eta konpromisoa.
 - Herritarren ahalduntze politikak eta programak bultzatzea, hezkuntza sistemaren eta komunikabide publikoen bitartez, besteak beste.
 - Gazteen erabakimen politikoa areagotzeko neurriak: adibidez, ordezkartzazko erakunde desberdinetan gazte kuotak ezarri.
 - Ongizate eredia ardatza da demokratizazioan sakontzeko eta herritarren ahalduntzerako: pentsio eta soldata duinak bermatzeko erabakimena eskuratu edota sendotzea proposatzen da. Herritartasuna sendotzearen bidetik, berdintasuna da bultzatu beharreko balioa: bai arlo sozioekonomikoan zein generoari edota kulturari dagokionean.

- Herritarren parte hartzea errazteko modu berriak azaldu dira. Mundu digitalaren abantailak baliatu: e-demokrazia tresnak ezagutarazi eta sendotu.
- Epe luzera begirako erabaki estrategikoak modu parte hartzailean bideratzeko tresnak ezarri beharko lirateke. Aldi berean, erabakien errebisioa bideratzeko moduak landu beharko lirateke, belaunaldien arteko aliantzak ziurtatuz.
- Zuzeneko demokraziaren arloan, galdeketen tresna aintzat hartzea gomendatzen da, izan informatiboak nola lotesleak, baita diagnostiko eta aurrekontu parte hartzaileak ere. Tresna parte hartzaile hauek guztiak, logika deliberatzailean ardaztu beharko lirateke.
- **Adostutako nortasun politiko komuna eraikitzen.**
 - Bertako eta kanpoko esperientzia eredugarriak kontuan hartzea proposatzen da: Ipar Euskal Herriko gobernantza eredia (Garapen Kontseilua/Lurralde Elkargoa) edota Eskoziako Liburu Zuriaren prozesua, esaterako.
 - Etorbizuneko balizko euskal estatu baten ereduari buruzko eztabaida konstituziogilea bultzatzeko aukera aintzat hartzea proposatzen da.
 - Euskal lurraldeen arteko harremanak sendotze aldera, politika publiko partekatua burutzeko organo komun egonkorak sortzeko proposamena. Eta maila desberdinen arteko koordinazioa hobetzeko ekimenak.
 - Euskal lurraldeen etorkizunera begirako hausnarketa partekatua bultzatzeko aukera aztertzea proposatzen da: Euskal lurraldeen RIS3 dinamika komun bat abian jartzeko proposamena luzatu da.
 - Euskal Herri mailako Garapen Kontseilua sortzeko aukera aintzat hartzea proposatzen da.

– Gazteek burututako foroan, Euskal Herri mailako Gazte Kontseilua sortzea proposatzen da.

• **Gobernantza demokratiko berria: eredu partekatuak.**

- Hiru planoen elkarlana: norbanakoak, eragileak eta instituzioak elkarrekin lan egitea beharrezkoa da. Elkarren arteko errespetuan eta aitortzan oinarritutako gobernantza tresna partekatu berriak abian jartzea proposatzen da.
- Subsidiaritate printzipioaren potentzialtasuna aintzat hartzea proposatzen da. Tokiko erakundearen gaitasunak sendotuz eta eskualdeen nortasuna balioetsiz.
- Ekintza kolektiboaren eta mobilizazioaren eragina demokratizazio prozesutan ezinbestekoa den neurrian, herri ekimena aintzat hartzeko eta sustatzeko neurriak hartzea proposatzen da.
- Euskal Herrian historikoki garatu diren zenbait egitura eta ohitura politikoei begiratzea proposatzen da –kontzeju, batzarrak, auzolan kooperatiboa...–, komunaren kudeakaterako eredu gisa.

Kronikak

1.3.

1. Geroa Elkar-Ekin prozesua

2013an bere xedea zehaztu ostean, Eusko Ikaskuntzak hausnarketa-prozesua abiatu zuen gure Herriak XXI. mendean dituen erronka nagusien gainean. Diziplina anitzeko azterketa-eta ikerketa-taldeak sortu ziren, bost eremu estrategiko lantzeko: etorkizuna irudikatzea, euskara etorkizunaren aurrean, errealitate soziokulturala, eredu sozioekonomikoak eta egitura soziopolitikoak.

Geroa Elkar-Ekin izeneko prozesuaren baitan, 2016an eta 2017an laneko bilerak, foroak eta mintegiak egin ziren, bost arlo handi horiei hainbat ikuspegitik heltzeko. Zehazki:

- Nahi dugun gizartea, izango dugun gizartea
- Euskararen etorkizuneko eszenarioak elkarrekin eraikitzen (e5)
- Euskal gizartea: kultura eta identitatea
- Garapen sozioekonomikoa: euskal gizartea eta enpresa
- Gobernantza demokratikoa

Egin diren berrogeita hamarretik gora topaketetan, aditu eta herritarrek sektorekako diagnostikoak egiten jardun zuten, eta arlo bakoitzeko gako estrategikoak zehaztu zituzten. Guztia “Euskal Herriko lurralde(ar)en Liburu Berdea”-n jaso zen,

herritarren mahaietan aztertu eta sakondu ostean, bai eta 2018an zehar deitu ziren gizarte-foroetan ere.

Parte-hartzean oinarritutako metodologia dinamiko bat baliatuz, gurariak, beharrak eta galderak finkatu ziren gai hauen inguruan:

- **Nahi dugun gizartea, izango dugun gizartea**
 - Etorkizuneko foroak: «Bizitza luzearen erronkak eta aukerak»
- **Euskararen etorkizuneko eszenarioak elkarrekin eraikitzen (e5)**
 - Gizarte foroak: «Etorkizuneko eszenarioak diseinatzen: zure ikuspuntutik eta ametsetatik, euskaraz garatu nahi duen komunitateak zer, nolako eta zenbat aktibo nagusi beharko lituzke kapital bakoitzean 2040an?»
 - Gizarte-foroak: «Arkitektura estrategikoaren diseinua: 2040. urterako irudikatutako kapital (aktiboen) konstelazioa eraikitzeko, zein ekinbide gako definitu ditzakegu?»
- **Euskal gizartea: kultura eta identitatea**
 - Herritarren mahaia: «Gure jendea: gizartea eta kultura»
 - Gizarte foroak: «Gure jendea: aniztasuna eta kohesio-bideak»

- Gizarte foroa: «Hedabideak eta kohesioa»
- **Garapen sozioekonomikoa: euskal gizartea eta enpresa**
 - Herritarren mahaia: «Euskal Herriko etorkizun sozioekonomikoa»
 - Gizarte foroa: «Gizarte-ongizateko geure eredu baterantz»
 - Gizarte foroa: «Lurralde-estrategiak eta iraunkortasuna»
 - Gizarte foroa: «Enpresa-ereduak eta lan-harremanak»
- **Gobernantza demokratikoa**
 - Herritarren mahaia: «Gobernantza demokratikoa, euskal lurraldeen kohesioa eta elkarkidetzaren ardatz hartuta»
 - Gizarte foroa: «Gobernantza demokratikoa»

Euskal Herriko lurralde(ar)en Liburu Zuria elkarlanaren emaitza izan zen, hain zuzen espezialisten, eragile sozial eta politikoen eta gizarte zibileko kideen elkarlanarena, eta beraren oinarriak Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuaren barruan aurkeztu ziren.

2. Euskal Herriko lurralde(ar)en Liburu Zuria: laburpena

2016. urtean abian jarritako **Geroa Elkar-Ekin** prozesuan eta 2018ko Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuan bildutako diagnostiko, hausnarketa eta proposamenak laburbildu ziren Liburu Zurian. Berrogeita hamar orrialdetan egituraturik, atal hauek hartzen ditu: Egindako ibilbidea; Testuingurua; Jendartea: nortasun anitza; Lurralde-dinamikak: atomizaziotik lankidetzara, iraunkortasunaren bidean; Ongizate-eredua: bizitza zaindu, aberastasuna sortu eta banatu, eta Gobernantza: demokratizazioa ardatz.

Atal bakoitzean, abiapuntua eta etorkizunerako helburuak finkatzen dira, bai eta proposamenak euskarritzen dituzten balioak zehaztu eta ongizatearen eta gobernantzaren gizarte-eta lurralde-ordenan zer nolako eredu nahi den zehaztu ere. Etorkizuna aldakorra delarik, arkitektura eta ibilbide-orri zehatzak proposatu dira epe laburrerako politika publikoetan garatu ahal izateko; beste planteamendu batzuek, berriz, epe ertain-luzera begiratzen dute, konfiantza sortuz eta sareak eta harremanak finkatuz, hainbeste espero dugun etorkizuna (**Geroa Elkar-Ekin**) helburutzat harturik.

2.1. Egindako ibilbidea. Testuingurua

Egindako bidea eta egungo agertokia aztertuz abiatzen da Liburu Zuria. Hauxe nabarmentzen du: «ziurgabetasun-garai batean bizi gara» eta, mehatxuak izan arren, «aukeraz beteta dago». Euskal Herriak baliatu egin behar ditu aukera horiek, «testuinguru globalean, baina geure hausnarketatik abiatuta». Helburua da etorkizunerako herrialde-proiektu bat eraikitzea, eta, horretarako, «ez gara hutsetik abiatuko».

2.2. Jendartea: nortasun anitza

Etorkizuneko Euskal Herriaren aniztasuna eta kohesioa nola kudeatu aztertzerakoan, joera negatiboak eta positiboak antzeman dira. Agertokirik egokienean, immigrazioaren erronka gizarteratzeko aukera moduan hartuko duen herritarren eredu berria hezurramitza aurreikusten du Eusko Ikaskuntzak. Ezberdinen indarrak batzeko aukera emango duen gizarte-kontratu berria aldarrikatzen dugu, eta uste dugu horretara bideratu behar dela hezkuntza, aniztasunaren kudeaketa inklusibora, hain zuzen ere.

Atal horretan bertan, esparru honetan nahi ditugun komunikabideak eta agertokia aztertu dira. Egungo zatiketa gainditu behar du euskal komunikazio-sistemak, eta

euskara lehenetsi. Bestalde, euskal lurraldeak espazio digital global batean kokatu behar ditu. Horretarako, herrialde osorako komunikazio-plan estrategiko bat landu behar da.

Atal horretan, halaber, euskara normalizatzearen gaineko proposamen ugari egiten ditu Liburu Zuriak. Jarduerak eta neurriak aurkezten dira, jendea, gizartea, kultura, egiturak, ekonomia eta politika euskara erabiltzearen inguruan sendotzeko, besteak beste: baliabideak handitzetik hezkuntza-sistema eraldatzeraino, hizkuntza-nahikotasuna bermatzeko, eta euskara komunikazioaren arlo guztietara eramango duen estrategia digital bat sustatzea.

2.3. Lurralde-dinamikak: atomizaziotik lankidetzara, iraunkortasunaren bidean

Liburu Zuriak, lurraldeko dinamikak erreparatzeaz gain, atomizaziotik lankidetzarako bidea jasangarritasuna oinarri hartuta egiteko eman beharreko urratsak finkatzen ditu. Horretarako, hainbat baldintza bete behar dira: lurraldeen artean oreka lortu, landa-eremuen eta hiri-eremuen artean erabateko osagarritasuna erdietsi, iraunkortasunaren alde jokabideak aldatu eta ekonomia dibertsifikatuz aberastasuna banatu.

Aldi berean, euskal lurraldeen eta komunitatearen gainean baterako imajinario bat osatzea eta lotura-elementuak sustatzea proposatzen da. Xede horretarako, baina, partekatutako egiturak eraiki behar dira Euskal Herri osorako, eta finantza-tresna propioak sortu lurralde-kohesioaren alde. Iradokitzen da landa-inguruaren balioa azpimarratzea, babestea eta lurralde guztietan ongizaterako sistema bat bilatzeko hausnarketa-prozesu bati ekitea. Bizitako gatazken ondorioetatik ikasteko gomendioa ere egiten da.

2.4. Ongizate-eredua: bizi zaindu, aberastasuna sortu eta banatu

Liburu Zuriaren arabera baterako proiektu bat da ongizatea, eta hauek hartzen ditu barne: baliabideak birbanatzea, sarrerak bermatzeko sistema sendo bat, kalitatezko enplegua, zerga-sistema aldatzea eta gizarte-zerbitzuak hobetzea.

Gako batzuk adierazten dira, ordena honetan: nagusien esperientziari balioa ematea gizartean, norberaren autonomia sustatzea, gazteak aukerez akuilatzea eta familiaren alorreko politikak sustatzea. Era berean, laneko harremanetan ere hainbat aldaketa egitea komeni dela ondorioztatu da.

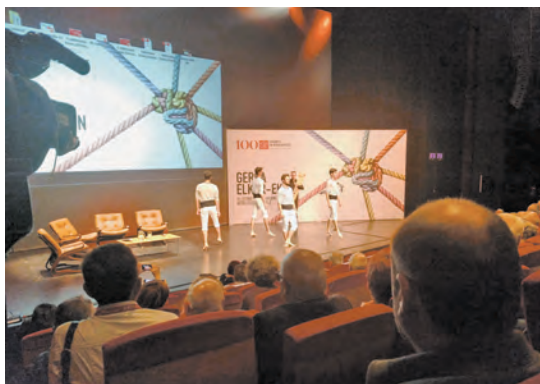
2.5. Gobernantza: demokratizazioa ardatz

Gobernantzarena eta demokratizazioarena da aztertutako azken ardatza. Kanpoko esperientziak eredu hartzea proposatzen da, betiere bertako nortasunari eutsiz, munduan kokatu eta ordena globalean posizio aitzindari eta lehiakorra hartzeko.

Euskal lurraldeak dagokien lekuan kokatzeko eta Europan duten eragina areagotzeko, kanpo-harremanetarako estrategia partekatu bat proposatzen da, bai eta euskal markari buruzko eztabaida sortzea eta diaspora aktibatzea ere. Planteatzen da Espainiarekiko eta Frantziarekiko harremanak aldatzea, adostutako nortasun bakar bat eraikitzea eta ahalduntzearen eta erabakitze gaitasunaren alde lan egitea.

3. Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresua

Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresua urriaren 5etik azaroaren 23ra bitartean egin zen, **Geroa Elkar-Ekin / El futuro que nos (re)une / Notre futur ensemble** lemapean, Baionan, Gasteizen, Iruñean, Bilbaon, Donostian eta Oñatin.

Hausnarketarako eduki trinko eta zabala eraman genuen bertara, profesionalen, adituen, gizarte-eragileen, politikari eta ekonomialarien, herri-erakundeen eta gizarte zibilaren partaidetza bildu zuen urte askotako programari esker.

Bost arloetako bakoitzean adostutako diagnostiko eta proposamenetan oinarritu zen Kongresuko eztabaiden esparru teorikoa, eta, ondoren, haien edukia aberastuz joan zen. Lehenengo helburua izan zen Euskal Herriak aurrean dituen kezka eta erronkei erantzuteko agertoki-aukerak aurkeztea, eta, gero, konpromiso sozio-instituzional bat lortzea, taldean ikertu eta jorratzeko arloetan sakontzen jarraitzeko.

Itxiera-saioan, Euskal Herriko lurralde(ar)en Liburu Zuria aurkeztu zen, eta lehenago aipatu ditugun bost eremuetako bakoitzean sortutako edukiak laburbildu zituen.

1918ko lehenengo Kongresuan abiarazitako ildo historikoarekin bat, Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuak euskal komunitateen garapen orokorrerako ekarpen positibo eta aurreratua eskaini nahi izan zuen, horixe izan baitzen orain dela mende bat Eusko Ikaskuntza eratzeke arrazoa.

Irekiera ekitaldia: Etorkizuna irudikatuz: nahi dugun gizartea, izango dugun gizartea. Baiona (Udal Antzokia eta Maison des Associations), 2018.10.05

Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresua urriaren 5ean, ostiralez, inauguratu zuten, Baionan, Yves Ugalde Baionako Udaleko kultura-zinegotziak (hiriko alkate eta Euskal Hirigune Elkargoko presidente Jean-René Etchegarayren ordezkarietan), Iñaki Dorronsoro Eusko Ikaskuntzako lehendakariak, Eguzki Urteaga Ipar Euskal Herriko lehendakariordeak eta Xabier Alkorta Batzorde Antolatzaileko lehendakariak.

Partaideek gorazarre egin zioten Jean-Michel Larrasqueti, 2008tik urte-hasieran hil zen arte Eusko Ikaskuntzaren Ipar Euskal Herriko lehendakariorde izan zenari. Bi hamarkadatan baino gehiagotan Eusko Ikaskuntzaren zutabeetako bat izan zen, bai zuzendaritza-organoetan zuen inplikazioagatik, bai zientzia-ekoizle eta ezagutza-akuilu gisara. Larrasquet zuzendari zientifikoa izan zen Kongresuko lehen jardunaldian gaitzat hartu zen **Etorkizuna irudikatuz: nahi dugun gizartea, izango dugun gizartea** proiektuan.

Goizean zehar, Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresua osatzen zuten bost saioetako edukiak aletu zituzten bost arloetako arduradunek eta zuzendari zientifikoek. Josune Etxanizek eta J. Inazio Marko Juanikorenak **Euskararen etorkizuneko eszenarioak elkarrekin eraikitzen (e5)** gaiaren programa eta eztabaidagaiak aurkeztu zituzten; Beatriz Akizuk eta Julen Zabalok beste horrenbeste egin zuten **Gizartea: aniztasuna eta kohesioa** gaiari buruz; Arrate Arinek eta Angel Toñak **Garapen sozioekonomikoa: euskal gizartea eta enpresa** saioan eztabaidatuko ziren galderak aurreratu zituzten; eta, amaitzeko, Beatriz Akizuk eta Mario Zubiagak **Gobernantza demokratikoa** taldearen lanen xehetasunak eman zituzten.

Etorkizuna irudikatuz: nahi dugun gizartea, izango dugun gizartea gaiaren sarrera moduan, Osasun eta Gizarte Erakundeek buruzko Prestakuntza eta Ikerketa Institutuko (IFROSeko) sortzaile Jean-Pierre Claverannek hitzaldia eskaini zuen, «Lurraldea globalizazioaren eta munduaren mutazioen aurrean» izenburupean. Claverannek defendatu zuen, lurraldea leku aproposa dela gaur egungo erronkei aurre egiteko eta etorkizuneko belaunaldiak batera mundu solidario baterantz jotzeko.

Arratsaldean, azken bi urteetan egindako lanaren gakoak, metodologia eta emaitzak zehaztu zituzten **Etorkizuna**

irudikatuz proiektuaren arduradun Koro Murok eta Javier Castrok. Prozesu horretan, joerak deskribatu, agertokiak irudikatu eta proposamenak egin ziren, hiru dinamika estrategiko hauen inguruan: biztanleria, lurraldea eta ezagutza. Aurkezpenaren ondotik, eztabaida irekia abiatu zen planteatutako hainbat gairen inguruan.

Amaitzeko, Juliette Bergouignan, Michel Berhocoirigoien, Ane Bustinduy eta Javier Echeverría Ezponda adituek mahai-ingurua egin zuten, herri txikien lurraldetasunari, ezagutzari, zahartzeari eta etorkizunari buruz, Iban Lizarralde moderatzaile zutela.

Bigarren saioa: Euskararen etorkizuneko eszenarioak elkarrekin eraikitzen (e5). Gasteiz (Salburua eraikina), 2018.10.19

Salburua eraikinak, izen bereko parkearen sarreran dagoenak, hartu zuen Kongresuaren bigarren saioa. Arabako diputatu nagusi Ramiro Gonzálezek eta hiriburuko alkate Gorka Urbaranek ireki zuten, Eusko Ikaskuntzako lurralde-lehendakariorde Anjeles Iztuetaekin eta Kongresuaren Antolaketa Batzordeko lehendakari Xabier Alkortarekin batera.

Jardunaldian, 2016an Eusko Ikaskuntzak abiatu zuen **e5 (Euskararen Etorkizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzen)** proiektuaren emaitzak aurkeztu zituzten. Erabilitako metodologia berritzailea azpimarratu zuten; izan ere, hizkuntzan bertan ipini beharrean arreta, datozen hamarkadetan euskararen aldeko gizarte-mugimenduak (euskalgintzak) eta euskal komunitateak izango duten garapenari erreparatu zitzaion.

Proiektuaren testuinguruaren berri emateko, Mikel Irizar Intxaustik («Euskalgintzaren testuingurua: irakurketa soziopolitiko») eta J. Inazio Marko Juanikorenak («e5

proiektuaren aurkezpena: irakurketa teoriko-metodologikoa») esku hartu zuten.

Goizeko saioan ideiak eta proposamenak bota ziren, azaltzeko komunitateak zer aktibo dituen edo izan behar dituen euskaraz bizi, garatu eta munduratu ahal izateko, proiektuak hartzen dituen sei kapitaletan: pertsonak eta kultura, politika eta ekonomia, eta (azpi)egiturak eta gizartea. Hurrenez hurren, Jone Goirigolzarrik, Ana Urkizak eta Olatz Olasok aurkeztu zituzten atal horietako bakoitzean egindako azterketen emaitzak. Jarraian, proposamenen txanda izan zen; hauek izan ziren protagonistak: Petra Elser, Paula Kasares, Joanmari Larrarte, Joseba Barandiaran, Paul Bilbao, Garbiñe Mendizabal, Josu Waliño, Xan Aire eta Gorka Espiau. Era berean, Ane Zugaza, Edurne Azkarate, Iban Larrandaburu eta Maddi Sarasua (18 eta 26 urte bitarteko 4 gazte) gonbidatu genituen, euskaraz garatu nahi duen komunitatearen etorkizuna nola ikusten duten azaltzeko eta helburu hori lortzeko ekimenak proposatzeko.

Bigarren jardunaldi horretan poster-erakusketa bat ere egin zen, Libe Álvarez, Joseba Fernández de Landa, Beñat Garaio eta Aitor Montesek ekarpenekin.

Arratsaldeko saioan, Amhersteko University of Massachusettseko irakasle Jacqueline Urla aurkeztu zuen Iñaki Martínez de Lunak. «Hiztunean ardaztutako hizkuntza-plangintza helburu» izeneko hitzaldia eman zuen. Mintzaldiaren ondoren, elkarrizketa sortu zen hizlariaren eta kongresukideen artean.

Azkenik, Kike Amonarrizek eta Beñat Garaioek **e5 Kongresuaren Adierazpena** ezagutarazi zuten. Euskararen aldeko gizarte-mugimenduetako ehun pertsonak baino gehiagok sinatu zuten eta Eusko Ikaskuntzen XVIII. Kongresuaren Liburu Zurian txertatu zen.

Hirugarren saioa: Gizartea: aniztasuna eta kohesioa. Iruñea (Civican), 2018.10.26

Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresua Iruñeko Civicanen egin zen, urriaren 26an. Caja Navarra Fundazioaren presidente Javier Mirandak, Iruñeko alkate Joseba Asironen, Nafarroako Gobernuako Herritarrekiko eta Erakundeekiko Harremanetako kontseilari Ana Ollo Hualdek eta Eusko Ikaskuntzako lehendakari Iñaki Dorronsorok ireki zuten jardunaldia. Eusko Ikaskuntzak 2016an abiarazi zuen **Gure jendea: aniztasuna eta kohesio-bideak** programaren emaitzak aurkeztu ziren.

Espezialistek egindako hausnarketetatik abiatuta, dibertsitateaz, bizikidetzaz eta kohesioaz eztabaidatu zuten kongresuko parte-hartzaileek. Esaterako, gizarte- eta lurralde-kohesioaz jardun zuten Bartzelonako Unibertsitate Autonomoko Salvador Cardús irakasleak («Zer esan nahi du eta zer baldintzatzaile ditu gizarte-kohesioak, gizarte ireki eta pluraletan?») eta Nafarroako Unibertsitateko David Thunder irakasleak («Nola kohesionatu hainbat komunitatek osatutako lurralde bat»). Euskal Herriko Unibertsitateko Txoli Mateos irakaslea, berriz, bizikidetzaren kontzeptuaz aritu zen, eta horren gestioaz eta hezkuntzaren bidezko transmisioaz («Beguiradak osatzen»).

Arratsaldean, Kongresuak hedabideak aztertu zituen euskal lurraldeen kohesiorako faktore gisa. Eztabaida elikatu zuten Ramón Zallo soziologoak («Gure kultura- eta komunikazio-sistemaren egokitasunik eza eta atzerapena esparru digitalean: erakitze-bidean dagoen euskal-nafar identitaterako erronkak»), Mirentxu Purroy kazetariak («Informazioa: eskubide publiko bat errealitatea leialki erakusten edo faltsutzen dutenen eskuetan») eta Argitxu Camusek («Euskal Diaspora, kidetasun partekatuaren adibide?»). Kongresukideek eta hizlariak ondoren egin zuten eztabaidak ideia- eta proposamen-truke aberasgarri bat ekarri zuten.

«Komunikazioz ere egiten da Euskal Herria?» izeneko mahai-ingurua egin zen, Argitxu Camus, Andoni Aranburu (EITBko estrategia- eta komunikazio-zuzendaria), Ana Oregi (Eusko Legebiltzarreko parlamentaria) eta Txema Mauleon (Nafarroako Gobernuako kidea) bilduta.

Laugarren saioa: Garapen sozioekonomikoa: euskal gizartea eta enpresa. Bilbao (Iberdrola dorrea), 2018.11.09

Bilbaon egin zen Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuaren laugarren ekitaldia. Juan Mari Aburto Bilbaoko alkateak; Teresa Laespada Enplegua, Gizarte-inklusioa eta berdintasuna Sustatzeko Saileko foru-diputatuak, eta Rosa Miren Pagola Eusko Ikaskuntzako Bizkaiko lehendakariordeak eman zieten ongiatorria kongresukideei.

Hasierako hitzaldia Nafarroako Gobernuako lehendakariorde Miguel Laparrak eman zuen, XXI. mendeko ongizate-estatua gaia hizpide harturik.

Hiru gai landu ziren, nagusiki: ongizate-estatua Euskal Herrian, lurralde-estrategiak eta iraunkortasuna, eta enpresa-ereduak eta lan-harremanak. Joseba Zalakain, Imanol Esnaola eta Tomas Arrieta arduratu ziren eztabaidarako taldeak eratu aurretik gaiok aurkezteaz. Taldeotan enpresetako, erakundeetako eta irakaskuntzako ordezkariak eta espezialistek hartu zuten parte.

Ondorioen artean, hauek nabarmendu zituen Kongresuak: ongizate-estatuaren eta ekoizpen-eredu sendo baten arteko mendekotasun-harremana; gizareratzea ahalbidetzeko, kalitatezko enplegua lehenestea eta aberastasuna banatzeko mekanismoak ezartzea; Euskal Herriaren barne-kohesioa eta artikulazioa gauzatzekotan gizartea babesteko eredu zabal, eraginkor eta jasangarri baten beharra, eta belaunaldien arteko solidaritatea.

Lurralde-estrategien alorrean nabarmendu zen herrialde erresiliente eta jasangarri bat egituratzekotan beharrezkoa dela lurraldeen arteko lankidetzeta eta osagarritasuna, eta horrek eragin zuzena du landa-eremuek eta hiri-eremuek duten harremanean.

Gure garaiko erronka handien aurrean, Eusko Ikaskuntzaren Kongresuak agerian utzi zuen Euskal Herria eredu izan daitekeela balio sozialetan eta ekintzaile-kulturan oinarrituz emandako erantzunean, nahiz eta ez izan tamaina eta garrantzi kualitatibo nahikoa, eraldatzen ari den mundu honetako joera handietan zuzenean eragin ahal izateko.

Bosgarren saioa: Gobernantza demokratikoa. Donostia (Tabakalera), 2018.11.16

Gipuzkoako ahaldu nagusi Markel Olano, Donostiako Udaleko Euskarako zinegotzi Miren Azkarate eta Eusko Ikaskuntzako lehendakari Iñaki Dorronsoro arduratu ziren Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuaren bosgarren saioa abiatzeaz.

Bi zati izan zituen programak. Batean aztertu ziren eskualdeek Europako integrazio-prozesuan duten eginkizuna eta eskualdeak, lurralde kosmopolitizatuetako gobernantza eta erabakitze eskubidea aintzatesteko politika proaktiboagoak bideratzeko aukera.

Bestean, berriz, gai hauek landu ziren: demokratizazio-prozesuak eta lurralde-kohesioa, subiranotasunaren printzipio demokratikoak, harremanak areagotzeko eredu eta tresnak, eta lurraldeen arteko lankidetzeta.

Osoko eztabaidek eta talde-lanek hausnarketa kolektiboa eragin zuten hiru alderdi garrantzitsuren gainean; hauek dira alderdiok: euskal lurraldeen harremanak munduarekin, Europarekin eta Estatuarekin (espainolarekin eta frantsesarekin), euskal lurraldeen demokratizazioa eta euskal lurraldeen kohesioa.

Kongresuaren bosgarren saio horretako ondorioetan, demokratizazioan oinarritutako gobernantza-eredu berri baten beharra azpimarratu zen, borondate partekatuak bideratu eta gatazkak era eraikitzailean kudeatzeko.

Ondorioen saioa. Oñati (San Migel eliza), 2018.11.23

Urriaren 5aren eta azaroaren 16aren artean euskal hiriburuetan egindako bost saio horien ostean, Oñatik hartu zuen Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuaren itxiera-ekitaldia, ehun urte lehenago aitzineko harekin egin zen moduan.

Oñatiko alkate Mikel Biainek eta Eusko Ikaskuntzako lehendakari Iñaki Dorronsorok ongiatorria egin ostean, Kongresuko analisi, diagnostiko, hausnarketa eta proposamen nagusiak (Liburu Zurian laburbilduak) aurkeztu ziren goizean zehar. Hamar kongresukidek ondorioak azaldu zituzten, lau multzotan banatuta. Ibon Zugastik abiatu zuen jardunaldia, «Mundua: joera globaletatik tokian tokiko agertokietara» gaiaren inguruan. Segidan, **Jendartea: nortasun anitza** alorreko bozeramaile ziren aldetik, Julen Zabalok («Aniztasuna eta koheren- bideak»), Josu Amezagak («Hedabideak eta koheren- bideak») eta Mikel Irizarrek («Euskaraz garatu nahi duen komunitatea») emaitzen eta proposamenen berri eman zuten.

Ongizate-eredua: bizitza zaindu, aberastasuna sortu eta banatu blokean, Joseba Zalakain («Ongizate-eredu bat»), Ane Bustinduy («Belaunaldien arteko solidaritate») eta Tomas Arrieta («Enplegua, enpresa-ereduak eta lan-harremanak») izan ziren hizlariak. **Gobernantza: demokratizazioa ardatz** alorreko ondorioak Amalur Alvarezek («Euskal lurraldeak munduan, Europan eta estatuarekin»), Irune Lasak («Oreka eta koheren- bideak euskal lurraldeetan») eta Antton Mayak («Demokratizazioa euskal lurraldeetan») landu zituzten.

Itxieran, gaur egungo gizarteak 1918koarekin alderatuta dituen ezberdintasun handiez mintzatu zen Batzorde Antolatzaileko lehendakari Xabier Alkorta. Azpimarratu zuen orain, lehen bezala, dagokion lekuan dagoela Eusko Ikaskuntza, Herriari elkarguneak eskaintzen eta ezagutza sortzen.

Amaitzeko, Iñaki Dorronsorok, Eusko Ikaskuntzako lehendakariak, hauxe esan zuen: «Hementxe amaitzen da orain hiru urte abiatu genuen proiektua. Baina ez guztiz. Izan ere, hasiera-hasieratik Eusko Ikaskuntzaren ehun urtetik gorako bizitzaren bihurtzetatik jo genuen Kongresu hau». Eta, hitzaldia biribiltzeko, hauxe gaineratu zuen hunkituta: «Eusko Ikaskuntza hementxe dago: 1918an bezain baliagarri eta garrantzitsu sorburu duen gizartearentzat. Indarberrituta eta «Asmoz eta Jakitez» lema laburtzen duen espirituari eutsiz».

Eduki hori guztia Muxote potolo bat taldeak egindako infografia batean jaso zen.

Era berean, saioaren egoitza izan zen San Migel elizaren klaustroan argazki-erakusketak interesgarriak egon ziren Eusko Ikaskuntzaren Kongresuei buruz, Oñatiko Artixa kultura-elkartek antolatuta.

Eusko Ikaskuntzen XVIII. Kongresuko ekitaldiei amaiera emateko, Oñatiko monumentuak ezagutzeko bisitaldi gidatua eta *Hamaika amaren seme (alaba)* antzerkiaren estreinaldia egin ziren.

4. Eusko Ikaskuntzaren Mendurrena (1918-2018)

Arabako, Bizkaiko, Gipuzkoako eta Nafarroako foru-aldundiek bultzatuta, Eusko Ikaskuntzaren sorrera (1918ko abenduan) euskal kultura-modernitatearen hasiera izan zen. Nortasun kolektiboan sakondu nahi zuten eragileak biltzea lortu zuen erakunde berriak, eta zientziaren eta kulturaren garapena,

gizarte-koheretia eta Euskal Herriko komunitateen lurralde-egituraketa bultzatzea zen xedea.

Giza oinarri zabaleko elkarteak osatu zuten, bikaintasun gorenko pertsonak, ikertzaileak eta euskalariak, eta ikasleak, pentsalari nekazariak eta herrizaleak bilduta. Guztiek bat egin zuten Euskal Herriaren aurrerabidearekiko konpromisoan. Era berean, emakumeak euskal kulturaren eta zientziaren eremuetara ekartzeko nabarmendu zen Eusko Ikaskuntza.

Sorrerako misioa bideratu eta eguneratzen dihardu Eusko Ikaskuntzak, gaur egungo gizarte global, teknologiko eta konplexuaren testuinguruan. Partekatutako ezagutzaren balioa abiapuntu dela, jakintzak eta esperientziak lotzen ditu, eta adituen, herri-erakundearen eta gizarte zibilaren arteko elkarrizketa sustatzen du, guztiek batera etorkizuna eraikitzeko lanari ekiteko.

Mezu horixe helarazi nahi izan zuen erakundeak 2018ko (lehen mendea bete zuen urteko) ospakizunetan.

4.1. Mendurrenaren aurreko ekitaldiak

Martxoaren 14an ireki zen Mendurrenaren urtea, Bizkaiko Foru Aldundiaren jauregian ekitaldi ospetsua eginez. Gure erakundeak sortu zuten lau instituzioetako ordezkariak Eusko Ikaskuntzarekiko konpromisoa berriro zuten, Adierazpen Institutuzional bateratu baten bidez, alegia: Unai Rementería Bizkaiko diputatu nagusiak, Ramiro Gonzalez Arabako diputatu nagusiak, Markel Olano Gipuzkoako diputatu nagusiak eta Ana Olo Nafarroako Gobernuako Herriarrekiko eta Erakundeekiko Harremanetako kontseilariak.

Ekainaren 2an etorri zen urteko bigarren une garrantzitsua, oraingoan barruko ekitaldi baten bidez. Entitatea 1978an birfundatzen lagundu zuten pertsonen omenaldia egin zitzaion, Oñatin, Eusko Ikaskuntzaren Batzar Nagusiaren baitan. Belen

Moreno artistak beren beregi diseinatutako pieza jaso zuten opari.

Segidan, 1918tik erakundeak izan dituen zazpi lehendakariak omendu zituzten: Julian Elorza (1918-1936), Jose Miguel de Barandiaran (1978-1991), Gregorio Monreal (1992-1996), Juan Jose Goiriena de Gandarias (1997-2002), Javier Retegui (2003-2008), Joxe Mari Muñoa (2008-2012) eta gaur egungo Iñaki Dorronsoro. Lehendakaritza bakoitzaren epealdiari errebasoa egin ondoren, Eusko Ikaskuntza zuzentzeko ardura hartu zuteneko sasoiak eta inguruabar historikoak nabarmendu ziren, bai eta bakoitzak egindako ekarpenak ere.

4.2. Mendeurrenaren kronika

Azaroaren 24an, larunbatez, bere sorreraren Mendeurrena ospatu zuen Eusko Ikaskuntzak Oñatin, 1918an Eusko Ikaskuntzen lehen Kongresuaren egoitza izan zen hartan.

Eguerdia baino minutu batzuk lehenago, Oñatiko Foruen plazan sartu ziren Eusko Jaurlaritzako lehendakari Iñigo Urkullu, Nafarroako Gobernuako lehendakari Uxue Barkos eta Euskal Hirigune Elkargoko lehendakari Jean-René Etchegaray. Han zituzten zain Eusko Legebiltzarreko lehendakari Bakartxo Tejeria; hiru lurraldeetako (Arabako, Bizkaiko eta Gipuzkoako) ahaldun nagusiak, hurrenez hurren Ramiro Gonzalez, Unai Rementeria eta Markel Olano; Gipuzkoako Batzar Nagusietako lehendakari Eider Mendoza eta haren homologo arabarra, Pedro Elosegui; Euskal Autonomia Erkidegoko gobernu-ordezkarikari Jesus Loza, eta Oñatiko alkate Mikel Biain.

Ospakizun historiko horretan ez zuten hutsik egin nahi izan, halaber, Euskal Herri osoko bizitza politiko, instituzional, sozial eta kulturalerako ordezkariak.

Eta, lehen Kongresu hartan bezala, Soka Dantza egin zen plazan. Oier Araolazak berariaz moldatu eta Oñatz Dantza

Taldeak jokaturako dantzara, agintariak, bazkideak eta Euskal Herri osoko udaletako hautetsiak batu ziren. Ohorezko aureskua bazkide zaharrenetakoari, M. Luisa Azurmendiri, eta gazteenetakoari, Alvaro Castillori, eskaini zitzaientzen, gaur egun Eusko Ikaskuntza osatzen duten guztien ordezkarietan.

Oñatiko Udaleko aretoetan ekitaldi instituzionala abiatu baino minutu batzuk lehenago, lehen mailako agintari politikoei nork bere sinadura txertatu zuten Eusko Ikaskuntzaren Mendeurrena dela eta argitaratutako liburuaren ale batean. *Euskaldunon Mendea, 1918-2018: Eusko Ikaskuntza 100 urte da liburua.*

Ostean, San Migel parrokiaren elizak, mukuru beteta, eremu paregabea eskaini zion Mendeurrenaren zeremoniari. Donostiako Orfeoak *Eusko Hizkuntza* kantatzen zuelarik sartu ziren ordezkari instituzionalak. Arlo musikala, abesbatza prestigioetsuaz gain, Joxan Goikoetxea, Jurdana Otxoa eta Maider Zapirain, Oinkari Taldea eta Gontzal Mendibil kantaria arduratu ziren.

Ekitaldiaren gidari jardun zuen Ane Pedruzok ongietorria eman zien agintariei eta bertaratuei, eta esku-hartzeen txanda irekitzeko gonbita luzatu zion Oñatiko alkate Mikel Biaini. Horren ostean, Eusko Ikaskuntzako eta Mendeurrenaren Antolaketa Batzordeko lehendakariak, Iñaki Dorronsorok eta Xabier Alkortak, alegia, Euskal Herriak etorkizunean dituen erronka handiei erantzuteko ahaleginean jarraituko dutela azpimarratu zuten.

Ekitaldi horretan bertan, **Eusko Ikaskuntzaren adierazpen instituzionala bere mendeurrenean** agiria irakurri zen. Euskal Herriaren iraganari, orainari eta etorkizunari buruzko gogoeta egiteaz gain, dagoeneko mende bat bete duen Eusko Ikaskuntzak egin dituen eta aurrerantzean egingo dituen

ekarpenak ekarri zituen gogora adierazpenak. Argitxu Etchandy, Ana Urkiza eta Sho Hagio bazkideek irakurri zuten. Hiru lagun horiek aukeratuz, lurralde-, belaunaldi- eta genero-aniztasuna ez ezik, Eusko Ikaskuntzak herritarrei eta beraien ahotsari aitortzen dien garrantzia ere nabarmendu nahi izan ziren.

Horrela, agintari nagusien, herritarren eta gizarte-eragileen aurrean eta Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuan lortutako ondorioetatik abiatuta, 1918an agindu zioten misioan sakontzen jarraitzeko borondatea adierazi zuen Eusko Ikaskuntzak, alegia: Euskal Herriaren garapenera bideratutako ikuspegi orokorra eta epe luzekoa lantzen, jarduketa publikoak nahiz dinamika sozialak argitzeko asmoz.

Adierazpen instituzionala irakurritakoan, Donostiako Orfeoia hunkitu egin zituen berriro ikusleak, Gontzal Mendibilekin batera berorren *Bagare* ezaguna kantatuz.

Segituan, Euskal Hirigune Elkargoko lehendakari Jean-René Etchegarayk, Nafarroako Gobernuko lehendakari Uxue Barkosek eta Eusko Jaurlaritzako Lehendakari Iñigo Urkulluk hartu zuten hitza, eta Urkulluren parte hartzeak amaiera eman zion jardueraren zati instituzionalari.

Irteeran, eta agur gisara, Donostiako Orfeoia *Agur Jaunak eta Andreak* (EHUK kanta herrikoari egindako bertsiio eguneratua) kantatu zuen, 1918an Eusko Ikaskuntzaren I. Kongresuan aurkeztu zena.

Mendeurrenaren jardunaldia Foruen plazan itxi zen, Baztandarrak Dantza Taldeak Arizkungo Mutil Dantza eginez, ehun urte lehenago beste baztandar-talde batek egin zuen legez, beraien dantza berezi hori Nafarroatik kanpo erakutsi zuten lehen aldian.

5. XVIII. Kongresua eta Mendeurrenaren inguruan

XVIII. Kongresuaren aurkezpena

Eusko Ikaskuntzaren egoitza nagusi den Miramar Jauregian aurkeztu zen Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresua, maiatzaren 22an. Horri esker, komunikabideek Kongresuaren programa ezagutarazi zuten, bai eta Geroa Elkar-Ekin prozesuaren emaitza izan zen “Euskal Herriko lurralde(ar)en Liburu Berdea” ere.

Kongresuaren kartela, Angel Blanco Egoskozabal artista grafikoak egin, lehen aldiz erakusteko ere balio izan zuen ekitaldiak. Sinbologia bikoitza du irudiak: garuna ezagutza kolektiboaren metafora da eta soka lotzeko, lanerako eta tentsiorako bitarteko tradizionala; baturatik eta lankidetzatik ezagutza sortzen da, eta sokaren zazpi muturrek lurraldea eta aliantza iradokitzen dute, argi eta garbi.

Aintzatespena erakunde babesleei

Eusko Ikaskuntzak irailaren 13an bildu zituen, Donostiako Kutxa Kultur Plazan (Tabakalera) urte garrantzitsu honetan babesa eman dioten erakunde eta entitateak: Eusko Jaurlaritza, Nafarroako Foru Gobernua, Espainiako Gobernua, Euskal Herriko Hirigune Elkargoa, foru-aldundiak, udalak, erakunde eta -fundazioak, enpresak eta erakunde publiko eta pribatuak. Testuinguru horretan aurkeztu zen Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuaren behin betiko programa.

Mendeurrenaren liburua

Mendeurrenaren harira, *Euskaldunon Mendea, 1918-2018: Eusko Ikaskuntza 100 urte* liburua kaleratu zuen Eusko Ikaskuntzak.

Erakundearen jatorria eta garapena jasotzeaz gain, Euskal Herri modernoa egituratu duten alderdiei buruzko hamaika azterlan bildu ditu, bai eta Eusko Ikaskuntzak kulturaren, zientziaren eta arteen alorretan egindako ekarpen zehatza ere.

2019ko urtarrilaren 22an, Kutxa Kultur Plazan (Tabakalera) aurkeztu zen, mahai-inguru batean. Juan Aguirrek, argitalpen-arduradunak eta liburuaren lehen zatiaren egileak, jardun zuen moderatzaile-lanetan, eta zati analitiko hamaika artikulugiletatik hiruk hartu zuten parte: Itziar Alkorta, Rosa Miren Pagolak eta Joseba Agirreazkuenagak.

EUSKALDUNON MENDEA, 1918-2019 EUSKO IKASKUNTZA 100 URTE

Aurkezpena. Iñaki Dorronsoro

I. Eusko Ikaskuntza, 1918-2018. Juan I. Aguirre Sorondo Sarrera

1. Mende baten atarikoak
2. Lehen garaia: 1918-1936
3. Bi kulturak, 1936-1975
4. Bigarren garaia: 1976-218
5. Eranskinak

Hiru idatzi mende baterako
Eusko Ikaskuntzaren argitalpenak
Eusko Ikaskuntzaren sarien irabazleak
Eusko Ikaskuntzari buruzko bibliografia
Aitortzak eta sariak

II. Mende bete zientziaren, ekonomiaren, gizartearen eta kulturaren garapenean

Aurkezpena

1. Euskal Unibertsitatea. Itziar Alkorta Idiakenez
2. Hego Euskal Herriko Lehenbiziko Estatutua. Eusko Ikaskuntza, 1931. Gregorio Monreal Zia
3. Argi-ilunak euskarak bizi izan duen menderik emankorrean. Rosa Miren Pagola
4. Zientzia Historikoak, 1918-2018. Eusko Ikaskuntzako eta Historia saileko ekarpenak Zientzia Historikoen esparruan. Joseba Agirreazkuenaga
5. Mende bete Antropologia, Etnografia eta Folklore Euskal Herrian (1918-2018). José Ignacio Homobono Martínez
6. Zuzenbide publikoa eta pribatua Euskal Herrian. Eusko Ikaskuntzaren ekarpena, 1978-2018. Gregorio Monreal Zia
7. Arteak eta Letrak:
 - Artea eta Ondare Historiko-Artistikoa. Edorta Kortadi Olano
 - Eusko Ikaskuntzaren lana musikaren arloan (1918-1936 eta 1979-2013). Jon Bagüés. Itziar Larrinaga
 - Literaturaren ikerketa eta zabalkuntza Eusko Ikaskuntzan. Jon Kortazar
8. Aldatzen ari den mundu aldatua. Ibilbide didaktiko azkarra lau belaunaldietan zehar. Juan José Etxeberria
9. Kultura eta identitatea. Argitxu Camus Etchecopar

Antzezlanak

Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuko ekitaldien programan, azaroaren 23an, *Hamaika amaren seme (alaba)* antzezlanak estreinatu zen Oñatin. Josemari Velez de Mendizabalek idatzi zuen eta Arrasateko Doke Antzerki Taldeak antzeztu, Vene Herreroen

zuzendaritzapean. Oñatiko estreinaldiaren ostean, hainbat euskal herritan antzeztu zen, eta Eusko Ikaskuntzaren historia deskribatzen du, euskal gizarteak azken mendean izan duen bilakaeraren parean.

Bira

- Oñati, Santa Ana antzokia, 2018ko azaroaren 23a eta 24a
- Arrasate, Amaia antzokia
- Bilbao, Arriaga antzokia, 2019ko urtarrilaren 26a
- Donostia, Principal antzokia, 2019ko otsailaren 2a
- Gasteiz, Felix Petit antzokia, 2019ko otsailaren 16a

Fitxa teknikoa

Testuaren egilea: Josemari Velez de Mendizabal

Zuzendari artistikoa: Vene Herrero

Zuzendaritza musikala: Larraitz Arriolabengoa

Musikaren egilea eta moldatzailea: Sabin Salaberri

Antzerki-taldea: Doke Antzerki Taldea - Arrasate

Antzezleak: Mariasun Pagoaga, Maider Alzelay, Xabi Latorre, Izaro Aretxaga, Miren Aretxaga, Miren Altuna, Teresa Arriolabengoa, Idoia Asurmendi, Leire Elejalde eta Maia Villalba

Esenografia eta kartela: Iñigo Arregi

Produkzio-laguntzaileak: Gregorio Gallego, Arizmendi Ikastola, Aramaio Udal, Arrasateko Udal eta Joxe Otaduy

Zuzendaritza teknikoa: Alaine Arzoz Diez

Obraren ekoizlea: Eusko Ikaskuntza

Ekoizpenaren arduraduna: Doke Antzerki Taldea

Eskerrak, bereziki, Bernardo Atxaga eta Mariasun Landa idazleei, Gorka Knörr abeslariari eta Papargorri Abesbatzari.

Dokumentala ETBn

Kongresuaren itxiera-ekitaldiarekin eta Mendeurrenaren ekitaldiarekin bat etorritz, *Eusko Ikaskuntza, 100 urte. Asmoz ta Jakitez.* dokumentala bota zuen ETBk bi kanaletan. ETBk eta Eusko Ikaskuntzak ekoitzi zuten, eta Alberto Santanak idatzi eta zuzendu; errealizadorea, berriz, Josu Veneno izan zen.

Film laburra

Eusko Ikaskuntza, % 100 da sozietateak bere berri emateko eta XVIII. Kongresuko edukiak aurkezteko ekoiztako film laburraren izenburua. Gidoia Koro Murorena da, eta Arantza Cuestarekin batera zuzendu zuen. Jatorrizko soinu-banda, bestalde, Txus Aranburuk sortu zuen.

Aintzatespenak eta jasotako sariak

2018an zehar, hainbat erakunde, entitate eta kolektibok aintzatespenak eman zizkion Eusko Ikaskuntza, ibilbide historikoagatik eta euskal kultura ikertzen, zabaltzen eta sustatzen egindako lanagatik (parentesi artean ageri dira aintzatespenaren data eta lekua).

Aintzatespen instituzionalak

- Arabako Domina (Gasteiz, 2018.04.28)
- Donostiako Urrezko Domina (Donostia, 2018.11.29)
- EHUren Urrezko Domina (Donostia, 2019.01.25)

Sariak

- Radio San Sebastianen Bikaintasun Saria (Donostia, 2018.06.21)
- Euskal Kazetaritza Saria 2018 (Bilbao, 2018.11.07)

-
- Orreaga Fundazioaren Nafarroako Pedro Mariskala Saria (Iruñea, 2018.12.03)
 - Argiaren Merezimenduko Saria (Usurbil, 2019.01.25)
 - Ibilbideari Elkar Saria (Andoain, 2019.05.09)

Beste batzuk

- Musikaste 46, Eusko Ikaskuntzari eskainitako igandeko jardunaldia (Errenteria, 2018.05.20)
- Armeria Eskolaren «Ondo egindako lana» aintzatespena (Eibar, 2018.06.19)
- ONCEren kupoi berezia, 2018ko azaroaren 24koa –larunbata–, Mendeurrenaren harira ateratakoa.

El futuro que nos (re)une

2

Saludo

No creo que haya habido año tan decisivo en la contemporaneidad vasca como 1918. Calladas las armas después de cuatro años de devastación bélica, en la conciencia europea brotaba la esperanza en una nueva era de paz, de libertades y de justicia social, nobles aspiraciones que debían conducir al reconocimiento de derechos históricamente apetecidos por las naciones sin Estado como Euskal Herria. En torno a un programa y con unos objetivos (destacadamente, el autogobierno, la universidad propia y la defensa y promoción de la lengua vasca), sobre bases democráticas y con una concepción dialógica de las relaciones sociales, una amplia nómina de hombres y mujeres con visión de futuro y afán de superación por medio del estudio y el conocimiento, resolvieron unirse para trabajar, no pese a, sino desde sus diferencias territoriales, identitarias, lingüísticas, ideológicas, intelectuales...

Así fue como en septiembre de 1918, de forma conjunta, las Diputaciones de Álava, Bizkaia, Gipuzkoa y Navarra convocaron el Primer Congreso de Estudios Vascos, hito fundacional de la modernidad vasca en su alineamiento con las corrientes internacionales en un momento de radicales transformaciones científicas, sociales, políticas y culturales. Para hacer realidad ese salto hacia un tiempo nuevo nació Eusko Ikaskuntza- Sociedad Estudios Vascos como entidad “unificadora y directriz del renacimiento de nuestra cultura”. Asumiendo un vasto programa de acciones y de actividades, punteado con la celebración periódica de Congresos, Eusko Ikaskuntza dará cauce y sustancia a las inquietudes de las instituciones, de los territorios y de la ciudadanía en orden a consolidar la personalidad de Euskal Herria incorporando todas las declinaciones del mundo vasco, y afrontar con visión prospectiva algunos de los principales retos sociales.

Tras el primero de 1918 y hasta su suspensión en territorio peninsular en 1936, Eusko Ikaskuntza convocó cinco Congresos de Estudios Vascos. Durante la dictadura franquista, y al término de la Segunda Guerra Mundial, las gentes del exilio junto con los sectores más dinámicos de Ipar Euskal Herria hicieron posible, no sin gran esfuerzo, la celebración de dos nuevas ediciones. El balance se completa con los diez Congresos habidos entre 1978, año de la reinstauración, y 2018.

Con fidelidad a la orientación fijada en el fundacional de 1918 –difundir la cultura vasca así como estudiar y explorar “los diferentes problemas de esencia y de actualidad en el País”–, el Congreso del Centenario ha presentado importantes peculiaridades en relación a su metodología y a sus objetivos. En conformidad con el nuevo modelo de Sociedad que define a Eusko Ikaskuntza desde 2013, el XVIII Congreso no solo ha permitido escuchar y aprender de especialistas, como es habitual en este tipo de foros, sino que acertó a reunir durante varios años a representantes del ámbito académico y de las instituciones con agentes sociales y ciudadanía para abordar entre todos, desde la pluralidad y sin complejos, aspectos que atañen a nuestro futuro colectivo: la economía, la lengua, la cultura, la gobernanza o la ideación de una Vasconia para el siglo XXI. El lema *Geroa Elkar-Ekin / El futuro que nos (re)une / Notre futur ensemble* resume bien ese esfuerzo.

Los resultados de tan sostenido esfuerzo se ponen al alcance de la sociedad en el volumen que aquí se inicia. Quien se adentre en sus páginas podrá profundizar en el detalle o asomarse a sus principales síntesis y conclusiones. Sobre estas últimas he de llamar la atención, por un lado, en el *Libro Blanco del (los) territorio(s) de Vasconia*, auténtico epítome del gran trabajo acumulativo y de conjunto; y, por otro lado, en la Declaración Institucional presentada en la jornada conmemorativa del Centenario de Eusko Ikaskuntza (Oñati, 24 de noviembre). Reflexiones y proposiciones, diagnósticos y aspiraciones que arrojan una imagen diáfana y profunda, ambiciosa y rica en sugerencias sobre el pasado, el presente y el futuro de Euskal Herria al tiempo que son expresión de lo que la ya centenaria Eusko Ikaskuntza ha hecho y proyecta seguir haciendo para su desarrollo.

Una entidad modelo de compromiso por la ciencia, la cultura y el avance colectivo que, cumplidos sus cien años de vida, sigue nutriéndose de esa misma vocación en un contexto muy diferente al que le vio nacer, un tiempo que cabe caracterizar de complejo. Pero toda complejidad entraña también oportunidades. Tarea de Eusko Ikaskuntza es responder de forma innovadora al reto de construir Euskal Herria; una hermosa tarea para el porvenir.

Iñaki Dorransoro Plazaola
Presidente de Eusko Ikaskuntza

Presentación

Supone un honor para mí presentar esta publicación que, además de recoger, a modo de crónica, las actividades relacionadas con el XVIII Congreso, pretende trasladar, con perspectiva histórica, y con mirada al futuro, nuestra lectura sobre la situación actual de Euskal Herria en muy distintos ámbitos y la respuesta de Eusko Ikaskuntza a los retos actuales y de futuro de nuestra sociedad.

Este trabajo completa la actividad editorial de Eusko Ikaskuntza relacionada con este Congreso del Centenario, y que se ha recogido fundamentalmente en *Euskaldunen Mendea 1918-2018. El Siglo Vasco. 100 años de Eusko Ikaskuntza* y en el *Libro Blanco del (de los) territorio(s) de Vasconia*.

Me interesa referir tres aspectos básicos que identifican, de manera singular, la naturaleza de los trabajos realizados.

En primer lugar, que al tratarse del Congreso del Centenario, hemos desarrollado un programa dedicado a esta efemérides, que hemos querido reflejar en los propios actos desarrollados en Oñati, además a abordar la publicación antes mencionada, la puesta en escena de una Obra Teatral relativa al Centenario de nuestra sociedad y la realización del cortometraje *Eusko Ikaskuntza, 100%* y del documental *Eusko Ikaskuntza, 100 años de Sociedad. Asmoz ta Jakitez*. De todo ello se da cuenta en el libro que lectora o lector tiene en sus manos.

En segundo lugar, debo destacar la propia metodología de trabajo aplicada en Eusko Ikaskuntza a lo largo de los últimos tres años y que respondiendo a la reflexión estratégica desarrollada en 2014-2015 marcó tanto objetivos y ejes de actuación prioritarios como forma de trabajo; ha sido precisamente este método el que ha guiado la actividad de Eusko Ikaskuntza a lo largo del período 2016-2018 y la que explica la propia organización de las sesiones del XVIII Congreso.

Los cinco ejes de atención prioritaria (imaginar un futuro sostenible para la sociedad vasca en el siglo XXI, realidad sociocultural, modelos socioeconómicos, futuro de una sociedad que aspira a desarrollarse en euskara, y estructuración sociopolítica), el impulso a la participación (hemos reunido a más de mil personas durante el proceso de trabajo), el dialogo entre personas expertas, ciudadanía, sociedad organizada y administración, siempre desde nuestra mirada al conjunto de Euskal Herria en el mundo, han sido elementos de referencia de nuestro trabajo.

Me parece, asimismo, reseñable, haber podido contribuir al fortalecimiento de redes multidisciplinares entre distintos agentes territoriales, lo que, sin duda, facilitará en el futuro nuestro trabajo de conexión e intercambio de conocimiento y experiencias.

En tercer lugar, debemos reflejar que toda la labor desarrollada se ha orientado a su materialización en líneas propositivas de actuación (*Geroa Elkar-Ekin / El futuro que nos (re)une / Notre futur ensemble* ha sido el lema elegido), con el objetivo de reforzar “la cohesión y la solidaridad de los territorios de Vasconia”, identificando escenarios deseables con las correspondientes propuestas de agenda para darles respuesta.

Deseo, en nombre de Eusko Ikaskuntza, agradecer la desinteresada participación a todas las personas, organizaciones sociales, Administración, medios de comunicación y patrocinadores, por su contribución al éxito de este XVIII Congreso, cuyos objetivos no hubieran podido ser alcanzados sin su inestimable colaboración.

El XVIII Congreso de Estudios Vascos, cuyo desarrollo se recoge en detalle en las siguientes páginas, marca un punto y seguido. El espacio de trabajo plural y diverso que hemos conformado tendrá continuidad a lo largo de los próximos años con vista a dar respuesta a las propuestas planteadas y repensar otros desafíos identificados. Eusko Ikaskuntza seguirá contribuyendo a su más alta aspiración: la de hacer una sociedad vasca cada día mejor, donde todos y todas participemos en que nuestro País sea cada vez más justo, más culto, más integrador y próspero.

Este volumen con los resultados del XVIII Congreso pretende ser una buena prueba de la trayectoria de un siglo y de nuestro renovado compromiso al servicio de Euskal Herria.

Xabier Alkorta Andonegi
Presidente del XVIII Congreso y del Centenario de Eusko Ikaskuntza

**Declaración de
Eusko Ikaskuntza
en su Centenario**

2.1.

P

Preámbulo

El primer Congreso celebrado en Oñati hace cien años señala un hito en nuestra historia reciente. Las bases establecidas en el mismo permitieron impulsar en los años posteriores un conjunto de estrategias y estructuras institucionales imprescindibles para el desarrollo de nuestro país. Además, y a fin de mantener dicho impulso en el tiempo, el propio congreso decidió la creación de Eusko Ikaskuntza como punto de encuentro de hombres y mujeres de Vasconia, con independencia de su procedencia o adscripción ideológica; de personas unidas por su amor tanto al estudio como a la acción, preocupadas por la cohesión y el progreso del país, y por la defensa y promoción de su lengua, de sus signos de identidad y del patrimonio cultural propio.

Desde 1918, Eusko Ikaskuntza ha trabajado para dar contenido y respuesta a las inquietudes que motivaron su creación: por un lado, promoviendo con amplitud de miras la investigación y la cultura, situando lo propio en lo universal y, por otro, trabajando en los desafíos de futuro para el desarrollo de nuestra comunidad.

Al igual que hace cien años, hoy nos encontramos ante nuevos escenarios e incertidumbres de largo alcance. Es preciso hacer frente a los retos derivados de los cambios y tendencias

impactantes: las revoluciones tecnológicas y los nuevos macro-sectores productivos emergentes; la globalización y el desplazamiento de los núcleos tecno-económicos; la digitalización; la pérdida de la biodiversidad y el cambio climático; las migraciones y la gestión de la diversidad; los nuevos actores-poderes geopolíticos; la tendencia global des-democratizadora y, cierto agotamiento del modelo europeo de estado de bienestar, entre otros. Y también a retos internos de no menor envergadura, como el descenso de la tasa de natalidad y la mayor longevidad; la revitalización de nuestra lengua propia y de la cultura; la cohesión de nuestros territorios y la construcción de una memoria histórica compartida; la periferización de Vasconia en el contexto global, la maduración de nuestro tejido productivo y social o el mantenimiento de nuestra calidad de vida.

Esta aceleración del mundo, impulsada por el proceso de globalización, crea incertidumbre e inseguridad. El temor colectivo puede enfrentarse desde el pesimismo antropológico y conducirnos a la cerrazón, la xenofobia y el recorte de las libertades. No es la opción que nuestro pueblo desea; no es la visión que Eusko Ikaskuntza va a defender en este siglo. La reivindicación del territorio, de la comunidad asentada en el territorio de Vasconia, es un proyecto colectivo esperanzador que pretende crear un espacio de cohesión y solidaridad que

garantice una vida digna para nuestra ciudadanía, la de hoy y la que acojamos en el futuro.

Nuestro pueblo ha demostrado una notable flexibilidad para adaptarse a los cambios y una gran capacidad para generar modelos de excelencia en sus respuestas proactivas a los mismos. Aun con evidentes espacios de mejora, tenemos un importante capital social basado en el sentido del trabajo bien hecho, la corresponsabilidad social, la iniciativa, la cooperación, la defensa de nuestra cultura y del euskera, la solidaridad interna, la capacidad de incluir a la inmigración o el respeto a la diversidad, en sus distintas manifestaciones. Todos estos atributos han contribuido a nuestra supervivencia en el curso de la historia y son la base para afrontar nuestros retos del futuro.

Sin embargo, los valores colectivos no son inmutables, son fruto de las condiciones sociales y de la historia pasada. Por eso, del mismo modo que destacamos aquello que nos enorgullece, no podemos dejar de mencionar algunos de los valores que debemos reforzar desde hoy en adelante: la igualdad entre hombres y mujeres, la empatía respecto del diferente, el compromiso con lo común y el respeto por la tierra.

Dejamos atrás un convulso siglo XX en el que nuestro devenir como pueblo ha conocido episodios cruentos –guerras, violencia y sufrimiento–, y también florecimiento cultural, desarrollo económico y avances en la igualdad social. Nuestro pueblo ha mostrado la capacidad de resistencia y reflexión necesarias para superar los momentos más duros y construir un espacio de reconciliación y convivencia. Hay que recordar el pasado. Una memoria integral que asuma nuestros errores y aciertos colectivos es la mejor garantía de un futuro en paz. Un futuro en el que todos los proyectos de país sean posibles. Un futuro de justicia, respeto mutuo y reconocimiento.

Del mismo modo que hace cien años el Congreso de Oñati estableció una agenda ambiciosa –cumplida en gran medida–, hoy nos corresponde renovar aquella utopía. Con ese objetivo, durante los últimos tres años, Eusko Ikaskuntza ha reunido bajo el lema Geroa Elkar-Ekin a cientos de personas de la academia, de la sociedad civil y de nuestras instituciones, a personas con conocimiento y experiencia, que han trabajado de forma cooperativa sobre estos cinco ejes fundamentales para articular la Vasconia del siglo XXI: cohesión social en una sociedad vasca diversa; desarrollo socioeconómico; gobernanza democrática; el futuro del euskera; e imaginario colectivo para los escenarios sociales deseados.

Declaración

Hoy, con motivo de su Centenario, compareciendo ante la sociedad vasca y sus representantes, Eusko Ikaskuntza declara:

Muchos de los escenarios deseados en Oñati en 1918 se han hecho realidad en buena medida: por primera vez, todos los territorios vascos tienen instituciones propias con distintos niveles de autogobierno; disponemos de sistemas de enseñanza, de salud y de protección social de calidad; se han revitalizado considerablemente el euskera y la cultura; se han creado universidades; la sociedad vasca tiene un elevado nivel de vida y ha ampliado su capacidad de decisión...

Sobre esta base, y conscientes de que el nuevo siglo nos plantea retos de gran calado a los que solo podremos hacer frente activando nuestra inteligencia colectiva y reforzando la capacidad de reflexionar y decidir de forma cooperativa, formulamos los nuevos proyectos y objetivos para el futuro en torno a estas líneas de trabajo:

- **Ante la coyuntura globalizadora y de cambio acelerado.**

Es necesario activar una reflexión compartida entre la ciudadanía y los territorios de Vasconia para, desde una perspectiva de País, dar respuesta a dónde y cómo situarnos en el mundo, qué tipo de relaciones deseamos y necesitamos con Europa y con los estados (España y Francia), cómo profundizar en la democracia y cómo impulsar la cohesión y la solidaridad entre los territorios vascos.

- **Articulación de un espacio para la reflexión de País (Vasconia).**

Un espacio que posibilite el fortalecimiento de un proyecto común, mediante relaciones estables y estructuradas entre los diferentes agentes (sociales, culturales, políticos y económicos), ayuntamientos e instituciones. Abarcando por igual el ámbito material y simbólico y la generación de redes de confianza.

- **Construcción de una identidad compartida y proyecto comunitario.**

Profundizar en el concepto de ciudadanía y explorar vías de un nuevo contrato social desde la aceptación de la diversidad y haciendo frente a las desigualdades no deseadas, gestionándolas desde la búsqueda de proyectos compartidos que articulen intereses comunes.

Proponemos aglutinar la diversidad en una identidad compartida en torno a valores comunes, tomando como eje el euskera y la cultura vasca. Una identidad solidaria que aúne la sociedad del conocimiento, con el debate social y la participación activa de la ciudadanía como base, utilizando proactivamente el sistema educativo, el cultural y el comunicativo.

- **Desarrollo de la economía al servicio de un progreso social y ambiental sostenible.**

Entendemos que el desarrollo de un modelo de protección social, amplio, eficiente y sostenible en Euskal Herria es un proyecto de país y una herramienta para su articulación interna; un modelo inclusivo basado en la solidaridad social e intergeneracional, en la sostenibilidad ambiental y en la igualdad efectiva de género. Para ello, consideramos fundamental facilitar la contribución del tejido productivo a la generación de empleo de calidad y riqueza, y propiciar un marco estable de relaciones laborales, asentado en la concertación y el diálogo.

- **Establecimiento de una gobernanza colaborativa orientada al bienestar social.**

A fin de garantizar una vida digna para toda la ciudadanía vasca, estimamos necesario fortalecer su capacidad de decisión, en solidaridad con los demás países, y desarrollar la misma profundizando en una gobernanza democrática que capacite a las personas para construir un máximo de consensos y para gestionar los inevitables disensos.

Eusko Ikaskuntza, tras la profunda reflexión en torno a las preguntas clave sobre el futuro de nuestro país, efectuada en el Congreso del Centenario, está en óptimas condiciones y disposición de trabajar en colaboración con las instituciones públicas, los agentes políticos y sociales, las universidades y la ciudadanía, fiel a su objetivo fundacional actualizado: elaborar una visión general y de largo plazo dirigida al desarrollo del país y orientada a iluminar las actuaciones públicas y las dinámicas sociales.

Abrimos con ilusión y con la confianza de vuestro apoyo la página del nuevo centenario. Muchas gracias!

**El Libro Blanco
de (los) territorio(s) de
Vasconia**

2.2.

1. Camino recorrido

Tomando como base su objeto y sus objetivos generales, Eusko Ikaskuntza puso en marcha el proceso participativo denominado Denok Gai, para que junto con la ciudadanía y la sociedad civil organizada de los territorios de Vasconia, se identificaran los retos más importantes y urgentes que se nos plantean en el siglo XXI.

Colocando en el centro la “sociedad humana sostenible en la Vasconia del s. XXI” y con proyección de futuro, el resultado de ese proceso fue la identificación de diversas áreas temáticas a desarrollar por Eusko Ikaskuntza- a medio y largo plazo: “la estructuración socio-política, los modelos socioeconómicos, el futuro del euskera y la realidad socio-cultural”. Además, se recordaron y subrayaron los principios fundacionales de la institución: “rigor científico, independencia ideológica, relación inter-generacional, perspectiva de género, colaboración entre instituciones, conexión con la ciudadanía, centralidad del euskera, puente entre territorios e, interdisciplinariedad”.

Vivimos en una era de incertidumbre, llena de oportunidades y amenazas. El futuro de Vasconia se debe ubicar en el contexto global pero partiendo siempre de una reflexión propia, abierta y deliberativa que ofrezca las herramientas que los territorios de Vasconia necesitan para adecuarse a los retos que nos

aguardan en distintos ámbitos: sistema de valores, modelos políticos, culturales, y socioeconómicos.

Por otro lado, el desarrollo humano de nuestros territorios y la gobernanza relacionada con él no pueden entenderse sin atender a los ensamblajes emergentes entre cultura, capital, territorio y ciudadanía. Dicho de otro modo, este proceso no puede entenderse sin la participación de la sociedad civil. El primer objetivo, por tanto, es profundizar y avanzar en la democratización de nuestros territorios, considerándolo proceso y resultado al mismo tiempo.

En segundo lugar, se marca como eje vertebrador del análisis y la deliberación el impulso y reforzamiento de la **cohesión y la solidaridad de los territorios de Vasconia**. Con este objetivo, a partir del conocimiento de las diferentes realidades y narrativas territoriales, identificaremos las herramientas que permitan articular sinergias sociales, culturales y económicas, además de posibilitar nuevos modelos inclusivos de gobernanza democrática intra e interterritorial.

El territorio, en cuanto espacio físico con identidad donde se refleja la praxis colectiva, es el espacio donde se materializa la vida cotidiana, nuestra economía y nuestro bienestar, el entorno que nos conecta con nuestras vecinas y vecinos. El territorio es una realidad construida por las personas que lo

habitan y lo cruzan; en último término, el territorio no es sino la interacción de prácticas vitales.

No partimos de la nada. Las bases para la cohesión de los territorios de Vasconia están asentadas en una historia común, en un sentido de pertenencia, una cultura y una lengua que han conformado un modo característico de ver y estar en el mundo. Al paisaje físico se le suma un paisaje emocional, intangible quizás, pero detectable en un sistema de valores compartido.

El entrecruzamiento de distintos ejes socio-económicos y culturales ha definido un espacio denso y diverso de relaciones que se convierte en un capital colectivo imprescindible para poder ubicarnos en un mundo azaroso y complejo. Por ello, la cohesión y la solidaridad que buscamos reforzar parten de lo ya existente.

En un mundo contemporáneo cada vez más complejo, esa búsqueda de una escala territorial inteligente, competitiva, justa y sostenible será o no será compartida.

Con ese propósito, el proceso que hemos puesto en marcha es un proceso de años que busca activar un espacio colaborativo que reúna a la academia, las instituciones, los agentes sociales y la ciudadanía de todos los territorios de Vasconia. Se trata, en resumen, de un ámbito colaborativo orientado a la reflexión estratégica necesaria para que nuestro país pueda situarse de manera adecuada en este mundo cambiante. O, dicho de otra forma, pretendemos difundir una lógica deliberativa, con la sociedad civil y la academia como factores claves, que fomente la decisión y el conocimiento colectivo entre ciudadanía y agentes sociales.

Si deseamos diseñar un futuro basado en la cohesión y en la solidaridad, debemos comprender antes nuestro pasado y delimitar las oportunidades y las debilidades que ofrece

nuestro presente. Por esa razón, hemos partido de la propuesta de un primer diagnóstico recogido en el «Libro Verde del (los) territorio(s) de Vasconia».

El Libro Verde ayuda a conocer en qué momento se encuentran las múltiples dimensiones de la territorialidad, para que en el futuro, la acción colectiva que desarrolla la comunidad sobre el territorio sea fructífera para las personas y las comunidades que lo habitan.

Nuestro trabajo ha consistido en recopilar conocimientos y experiencias diversas. Personas con perspectivas distintas nos hemos sentado alrededor de una misma mesa y hemos descubierto que compartimos mucho más de lo que imaginamos y que debemos seguir conversando para construir una idea consensuada acerca de la territorialidad de este pueblo.

A partir de lo anterior, teniendo en cuenta las tendencias y los retos identificados en el diagnóstico, así como los acuerdos y disensos identificados, ofrecemos en calidad de pronóstico las agendas (hojas de ruta) correspondientes que dan respuesta a los escenarios deseados para la constitución del futuro que queremos y necesitamos. Así, este espacio colaborativo que estamos creando tendrá continuidad en los próximos años, con el objetivo de dar respuesta a las agendas planteadas y de elaborar otras que se consideren necesarias.

2. Contexto

Con el objeto de contextualizar la presentación de los resúmenes relativos a los temas tratados durante estos años con el XVIII Congreso como hito fundamental, incorporamos, a modo introductorio, una doble mirada: la primera, externa, se

Desarrollo
socioeconómico:
economía de cooperación
(Bilbao, 09-03-2017).

orienta a los cambios más importantes que nos afectan como sociedad y que tienen una mayor relación con los contenidos de nuestro trabajo; y la segunda, interna, recoge aquellos valores y sustrato común en el que pueda apoyarse un proyecto de futuro, que busca la cohesión y solidaridad entre los territorios de Vasconia.

2.1. Notas sobre el estado del mundo

Estas notas seleccionan diez tendencias que afectan el presente y futuro de nuestras sociedades. Son tendencias sobre las cuales es posible desarrollar agendas de transformación. Pero las agendas son diferentes según los tipos de tendencias. Se pueden sugerir tres tipos de tendencias: **transformadoras**, aquellas que producen cambios estructurales en las sociedades; **equilibradoras**, aquellas que buscan atenuar los impactos de las tendencias transformadoras; **revolucionadoras**, aquellas dinámicas que, en su desarrollo, configurarán tendencias transformadoras en el futuro.

Tendencias transformadoras

Poblaciones: La tendencia demográfica de las sociedades europeas muestra un proceso de creciente envejecimiento de la población. La inversión de la pirámide poblacional tiene consecuencias fundamentales en el desarrollo futuro del Estado de Bienestar (crisis de las pensiones, crisis de los mercados laborales, crisis de los sistemas sanitarios, crisis migratorias, lenguas minoritarias, entre otras).

Digitalización: El sendero de desarrollo tecnológico de los últimos 30 años ha sido impulsado gracias al desarrollo de las tecnologías digitales. La innovación digital tiene consecuencias profundas en el funcionamiento de las empresas, de los gobiernos y de la sociedad misma hasta el punto de transformar modos en los que las personas se comunican e

interactúan. Las tecnologías digitales conforman ahora el ADN del vínculo social.

Energías y Medio Ambiente: La senda del desarrollo económico de los últimos 100 años se ha impulsado en base a la energía fósil. El alto grado de contaminación medioambiental que este tipo de energía produce, está destruyendo de manera irreversible ecosistemas enteros. La contra-tendencia al uso de energías fósiles es el impulso de la transición energética, hacia el uso de energía limpias basadas en nuevas tecnologías.

Globalización: Desde hace 40 años la internacionalización devino en globalización, es decir, la profunda interrelación y dependencia mutua de los mercados, las tecnologías y las finanzas, las culturas generando una transformación por integración. En la actualidad se ha consolidado un nuevo escenario geopolítico de pérdida del domino estratégico por parte de países occidentales. Como contracara de este proceso de integración por interrelación, emergen procesos de fragmentación, impulsando culturas focales, autogobiernos locales y nuevas configuraciones territoriales.

Tendencias equilibradoras

Conocimiento: La sociedad del conocimiento es ya una tendencia clara y consolidada. El término sugiere que el conocimiento está socialmente distribuido. Esto quiere decir que el conocimiento se produce en diferentes lugares de lo social. Es una tendencia de equilibrio frente a las centralizaciones que supone la globalización. La sociedad del conocimiento impulsa compensaciones basadas en la educación a lo largo de la vida y modelos relacionales entre ciencia, tecnología y sociedad.

Gobiernos: En los últimos 25 años se ha configurado una clara tendencia del sector público a modificar sus modelos de

gobernanza. En una tendencia de equilibrio que impulsa nuevas alianzas público-privadas en diferentes sectores económicos, sino también una nueva gobernanza participativa en la que las políticas públicas buscan integrar cada vez más a la ciudadanía en sus procesos de desarrollo.

Organizaciones: Desde hace 20 años emerge con fuerza el impulso de la responsabilidad social corporativa y la innovación responsable, como un mecanismo de compensación y equilibrio del impacto producido por las organizaciones (sean de corte económico, social o tecnológico). La responsabilidad social está ligada a la anticipación de los impactos negativos y la aplicación de principios de precaución.

Tendencias revolucionadoras

Inteligencia artificial: La inteligencia artificial consiste en el desarrollo de programas que permiten a las máquinas realizar operaciones similares a las de la inteligencia humana. La inteligencia artificial ya se aplica en la industria (sobre todo automotriz), pero la generación de lenguaje natural, las plataformas de *machine learning*, las plataformas de aprendizaje profundo y la automatización (robots), entre otras aplicaciones, modificarán las relaciones de los humanos con los humanos, y los humanos con las máquinas.

Biogenética: Los enormes avances científicos y tecnológicos en genética y biogenética permiten de manera progresiva la modificación de genes para cambiar su funcionalidad. Con amplias aplicaciones en las enfermedades infecciosas, cancerígenas, etc., la biogenética no solo abre un nuevo campo sobre el diseño genético, sino un gran debate, ético y filosófico, sobre la condición humana y las relaciones entre humanos naturales y humanos de diseño.

Computación cuántica: La computación cuántica permitirá el procesamiento exponencial de información y datos. Las futuras aplicaciones de la computación cuántica son tan diversas como redes de comunicación y sistemas de cifrado inexpugnables (ciber-seguridad), testeo de modelos celulares para la cura de enfermedades, etc. En un futuro muy cercano las relaciones entre los datos y la vida cotidiana se verán radicalmente transformadas.

2.2. Valores y capital social para un futuro a construir en colaboración

No puede entenderse la personalidad de nuestro pueblo ni comprender sus valores sin atender a sus claves históricas, como su especificidad jurídico-política, las luchas banderizas, la pérdida de los Fueros tras las Guerras Carlistas, el hecho fronterizo, las turbulencias del siglo XX, las dos Guerras Mundiales, la Dictadura franquista, la transformación social de la segunda mitad del pasado siglo, el movimiento obrero, la transición política en el Estado español y sus consecuencias políticas y sociales, los procesos de emigración e inmigración, la lucha por la igualdad de las mujeres, las tensiones originadas por la violencia política, los desarrollos de autogobierno y de Instituciones propias.

Todo ello ha ido configurando una personalidad colectiva, reflejada en la capacidad de resistencia para superar las circunstancias difíciles que ha atravesado a lo largo de su historia; este componente activista de la sociedad vasca es uno de los valores más preciosos y que, junto a aspectos culturales, idioma propio y sentido de pertenencia esculpen nuestra identidad.

La cultura de la actividad vecinal, la reciprocidad, la igualdad, el intercambio y la solidaridad ya eran notorios en la sociedad vasca y han dado lugar, en épocas más recientes, a un

desarrollo muy importante de la economía social, el cooperativismo y a una sociedad que ocupa una posición comparativa favorable, a nivel internacional, en materia de índices de precariedad, desigualdad relativa y desarrollo humano.

El sentido del trabajo, del compromiso adquirido y la obligatoriedad de cumplirlo sigue siendo un valor colectivo que facilita, además, tanto la capacidad de negociación como la confianza entre los distintos actores, individuales y colectivos.

Vasconia ha sido capaz de integrar relativamente bien a la población inmigrante, tanto en los años de desarrollo industrial como en la más reciente llegada de población extranjera; la diversidad interna así como la juventud abierta a la aceptación de la misma son elementos que facilitan la capacidad de adaptación al cambio.

Deben citarse asimismo elementos que dificultan la construcción de una sociedad más justa e igualitaria, como la dificultad de encontrar elementos de cohesión superando divisiones ideológico-políticas, el riesgo de polarización, la amenaza del riesgo medioambiental producto del consumismo, la todavía excesiva masculinización de la sociedad, el individualismo competitivo, el excesivo “provincialismo” y los desequilibrios territoriales junto al riesgo del incremento de la desigualdad.

Vasconia ofrece, además, uno de los ratios mundiales más bajos de natalidad. Este dato, por negativo, se refleja como un problema fundamental para nuestro futuro y exige una respuesta de País, que hoy no se ha producido y que traerá consecuencias muy importantes a medio y largo plazo. La necesidad de integrar al inmigrante es, además de una necesidad, un requisito ineludible para la supervivencia de nuestra cultura y para la cohesión futura de nuestra sociedad.

Contamos con un importante capital social, construido a lo largo del tiempo por un amplio colectivo de personas “militantes”, asociaciones y empresas comprometidas con el desarrollo económico, social y cultural del País. A ello ha contribuido, entre otros factores, la colaboración público-privada así como la cohesión, relativamente alta, entre personas, redes familiares y territorios que suponen un activo básico para la implementación de programas y proyectos de desarrollo y solidaridad.

Nos encontramos en un mundo sometido a un cambio acelerado, afectado, entre otros, por factores como la globalización, los movimientos migratorios, la sostenibilidad ambiental, la digitalización, el poder de las grandes multinacionales, la construcción problemática de la Unión Europea, y la crisis del Estado-nación, ahora también sometido a nuevas tensiones recentralizadoras con la consiguiente revisión del concepto de soberanía.

Los éxitos conseguidos a nivel internacional en ámbitos tan diversos como la industria, la economía social, la gastronomía, las artes plásticas, la literatura, el cine, la danza o la música, entre otros, nos enseñan que es posible encontrar un lugar, desde lo local, en un mundo global, integrando además lo tradicional (contenido) con la modernidad (contexto). La clave se encuentra en la calidad.

Para todo ello, necesitamos configurar un proyecto de futuro compartido, apoyado en un modelo democrático, participativo, comprometido con el planeta, apoyado en la cooperación, el respeto a la diversidad, el consenso, la tolerancia, y la innovación –también social–, que combine la creación de riqueza con la reducción de las desigualdades, y que asuma el desarrollo cultural, la educación a lo largo de la vida y el euskera como elementos para un mayor grado de cohesión interna.

Elaboración del mapa de capitales de la comunidad que aspira a desarrollarse en euskera (Vitoria-Gasteiz, 02-06-2017).

3. Sociedad con personalidad diversa

Las migraciones, las nuevas tecnologías y, en general, el fenómeno de la globalización han traído consigo que la diversidad sea una de las características más destacadas al hablar de la sociedad actual. Es cierto también que las sociedades siempre han sido diversas, en la medida en que los seres humanos tenemos características, deseos y necesidades diferentes. A lo largo de la historia esa diversidad se ha gestionado de distintas formas: en muchas ocasiones, la diversidad no se ha considerado un problema y la convivencia se ha desarrollado de forma pacífica, tal y como ocurría en los **burgos** de muchas ciudades; en otras ocasiones, ser diferente se ha juzgado perjudicial y se han generado ataques violentos. También ha habido ocasiones en las que la diferencia se ha atribuido a una norma divina o una norma establecida por la naturaleza y se ha utilizado para asignar niveles o diferenciaciones **naturales** a los seres humanos (como en las relaciones entre hombres y mujeres o en las sociedades esclavizadas).

La diversidad, por tanto, no es un fenómeno nuevo, aunque hoy en día se mencione constantemente pues deseamos una convivencia que se desarrolle de forma democrática, sin agresiones contra aquellas personas consideradas diferentes. Defendemos, por tanto, la igualdad universal de todos los seres humanos, aceptando los rasgos propios de cada individuo.

Partimos del hecho de que somos diferentes en muchos aspectos, y el entrelazamiento o solapamiento de algunas de esas diferencias pueden problematizarse. Aquí vamos a mencionar tan solo algunas de ellas como, por ejemplo, el género o el sexo, la orientación sexual, la clase social, la procedencia, el sentimiento nacional, la lengua, la cultura o la religión. Los problemas surgen en torno a esas diferencias, en

forma de discriminación por razones de sexo o de género, acoso debido a la orientación sexual, diferencias políticas, discriminación, xenofobia, conflicto nacional, conflicto lingüístico...

Estas tensiones se reflejan en nuestra sociedad en determinados ámbitos y momentos. En Vasconia, podemos destacar las relacionadas con la educación, las políticas lingüísticas, los medios de comunicación, la gestión de los servicios sociales, el conflicto nacional y el conflicto político (violencia, memoria histórica, símbolos, autodeterminación, derecho a decidir...), etc.

Algunos de estos aspectos se trabajarán en otros apartados de este Libro Blanco, ya que en este apartado queremos centrarnos de forma general en la diversidad como tema de estudio, analizada desde la perspectiva de Vasconia y de sus habitantes, con el objetivo de hallar consensos. El consenso será necesariamente limitado ya que algunos de los aspectos que nos diferencian son estructurales –como el capitalismo y el patriarcalismo– y habrá que tratarlos de manera transversal. Al mismo tiempo, intentaremos abordar también la cohesión y el concepto de ciudadanía en Vasconia y concederemos especial importancia a la Educación –puesto que, desde nuestro punto de vista, tiene un papel fundamental en la tarea de la cohesión–, al papel de los medios de comunicación y a la lengua. Para hablar de todo ello, tomaremos como base los seminarios, los foros y las opiniones recogidas en las jornadas que se han llevado a cabo estos dos años anteriores.

Por otro lado, aunque ha tenido un desarrollo propio en el congreso del centenario, nos ha parecido adecuado situar en este apartado dedicado a la «sociedad» el resultado de la dinámica denominada «Construyendo conjuntamente los escenarios de futuro del euskera» o «e5». El capítulo en cuestión incluye la explicación del trabajo realizado.

3.1. Gestionar la diversidad: en busca de la cohesión

En el Libro Verde inicial, así como en las mesas de participación de la ciudadanía y en los foros sociales, se ha debatido acerca de los siguientes temas: definición de la cohesión, identidad y ciudadanía, el territorio y sus habitantes, valores comunes de cohesión, educación, escuela y cohesión... El punto de partida de este hilo de debate ha sido, por un lado, el diagnóstico compartido recogido en el Libro Verde y, por otro, la lectura de las nuevas oportunidades que el contexto actual ofrece. Además, en este apartado, se ha unido a todo ello el resumen de las aportaciones realizadas en las mesas de participación ciudadana y en los foros sociales.

Tendencias negativas

La diversidad de Vasconia, en ocasiones, ha sido casusa de conflictos. A menudo las identidades se han basado en la **construcción del enemigo**; dicho de otro modo, se ha profundizado en diferencias *artificiales* creando guetos y aumentando así la ausencia de relación entre sectores sociales y culturales distintos, además de minar la confianza. En la creación de dichos guetos, las diferencias sociales han tenido un papel fundamental y han sido el obstáculo principal para conseguir una sociedad más justa y más equilibrada.

En la sociedad actual, los grupos de personas están separados por fronteras políticas. El territorio se encuentra definido, de manera arbitraria, por lo que se denomina Estado-nación y las personas que viven en él son sus ciudadanos y ciudadanas. Ser ciudadano o ciudadana de un Estado-nación conlleva unos derechos y unas obligaciones, pero, a día de hoy, el debate sobre quién es o quién puede ser ciudadano o ciudadana está abierto. A menudo lo decide el nacimiento, pero la religión, la cultura, la lengua u otros elementos, como el origen

geográfico, también influyen, creando esas condiciones necesarias o barreras para alcanzar el estatus de ciudadanía. Ese debate para clarificar el concepto de ciudadanía se enciende aún más, teniendo en cuenta que lograr la ciudadanía en los denominados países desarrollados es un privilegio.

El hecho de que Vasconia esté dividida administrativamente en dos Estados y tres ámbitos administrativos plantea grandes dificultades de cara a la colaboración. La división administrativa es, precisamente, el obstáculo más claro para el desarrollo de proyectos de cohesión entre todos los territorios de Vasconia.

Somos una identidad local en un mundo globalizado. Sin negar los beneficios que aporta la globalización, debemos reconocer la riqueza que aporta nuestra identidad local, evitando la homogeneización como vía para favorecer la cohesión.

Si nos fijamos en la historia, los habitantes de los territorios vascos compartimos muchas características. Entre ellas, podemos citar la igualdad, la honradez, la colaboración, la capacidad de trabajo, la solidaridad... Además, también se dice que tenemos un fuerte sentimiento de país y capacidad para la auto-organización. No hay que olvidar que, de entre todos los países pequeños del mundo, somos los únicos que estamos difundiendo nuestra lengua. Sin embargo, centrarse en esos aspectos conlleva el riesgo de caer en tópicos.

A pesar de mencionar continuamente la colaboración, no podemos olvidar que, hoy en día, nos encontramos con el importante obstáculo que supone el individualismo, ya que la creciente escasez y debilidad de las relaciones entre individuos dificultan en gran medida la tendencia colaborativa.

Tendencias positivas

La lengua, la cultura, la diferencia entre nosotros y el resto... Necesitamos una identificación simbólica, un sentido, y la

identidad es la fuente de dicho sentido. La identidad, entendida en sentido amplio y considerada un rasgo cultural o un conjunto de rasgos culturales, es un proceso de autodefinición que crea significado. Asimismo, en dicha autodefinición, se pueden integrar numerosas identidades, bien sean en un individuo o bien en una colectividad. La diversidad, a menudo fuente de tensiones y contradicciones, es un elemento muy positivo que debemos cuidar.

En nuestro territorio habitamos seres diversos. De hecho, en lugar de hablar de diversidad, deberíamos hablar de diversidades: de diversidad cultural, diversidad de procedencia, nacional, sexual, de género, etc. Se deben abordar, por tanto, las abundantes dimensiones de la diversidad, afirmándola también de esa forma. Es imposible encontrar una manera única de gestionar todas estas diversidades; es más, uno de los rompecabezas de la escuela es la necesidad de dar respuesta a esas abundantes dimensiones de la diversidad. Al hablar de diversidad, se plantea también el reto de la necesidad de problematización de dicho concepto: la diversidad es un concepto que se ha utilizado en exceso y, en ocasiones, esconde relaciones de discriminación entre las personas.

En cuanto a la identificación nacional, la mayoría de los territorios son diversos. Como es evidente, las intensidades o los significados políticos que adquiere esta diversidad nacional varían, de la misma forma que también influyen de forma diferente en la cohesión del territorio. En ese sentido, Vasconia no es una excepción y todos sus habitantes no se identifican con la misma nación; es más, incluso pueden identificarse con varias naciones.

Todas las sociedades han recurrido al hecho de aunar fuerzas para conseguir objetivos comunes y en la propia Vasconia contamos con numerosos ejemplos de ello (el *auzolan* o trabajo comunal, por ejemplo). Para avanzar hacia la cohesión,

canalizando los amplios objetivos comunes de los habitantes de un país, es esencial generar el clima adecuado –de confianza, principalmente– para que las fuerzas de todas las personas puedan sumarse y propiciar ese avance. Es posible que en este proceso de aunar fuerzas aparezcan desacuerdos y conflictos, pero los conflictos pueden tener también un carácter constructivo para seguir avanzando. Aparte de los conflictos, otro de los retos consiste en hacer ver la necesidad de cohesión. La razón es que esta necesidad de cohesión no es compartida por todas las personas, ya que conllevaría negar la totalidad de su proyecto. Es necesario, en consecuencia, dar a conocer los beneficios de los proyectos compartido creados a través del respeto y el consenso.

Siendo conscientes de la diversidad cultural de la sociedad vasca y de todo tipo de con discriminaciones, la lengua vasca puede ser una valiosa herramienta para la construcción de esa identidad compartida y, por tanto, para la cohesión social. Los y las habitantes de las siete provincias de Vasconia pueden compartir la lengua vasca como un vínculo simbólico, incluso aunque no todas ellas puedan hablarla. Dicho de otro modo, tanto las personas que son vascoparlantes como las que no lo son pueden amar el euskera y considerar que la lengua vasca forma parte de nuestro patrimonio. Se trata de una tarea que corresponde a toda la sociedad; sin embargo, uno de los retos más importantes que se presentan en el ámbito escolar es capacitar y motivar a las personas para que hagan uso de la lengua vasca.

La educación tiene un papel fundamental en el fomento de la conciencia crítica y debe educar a personas que sean capaces de tener criterios propios sobre la dirección en la que avanza la sociedad. Sin mermar la responsabilidad de las familias y de los medios de comunicación, el sistema educativo –principalmente en los niveles no universitarios–,

Elaboración del mapa de capitales de la comunidad que aspira a desarrollarse en euskera (Vitoria-Gasteiz, 02-06-2017).

tiene más capacidad que nadie para formar ciudadanos y ciudadanas responsables, conscientes de los objetivos comunes que les unen, y, por ende, para desempeñar un rol crucial en la construcción de una sociedad cohesionada. Además, el sistema educativo ofrece al alumnado recursos para reflexionar de forma racional sobre la dirección en la que avanza la sociedad y participar activamente en las instituciones locales. De esa forma, una educación escolar libre de dogmas y asentada sobre el diálogo libre es la herramienta más eficaz para ahuyentar la xenofobia y la desconfianza basadas en estereotipos. No obstante, la transmisión de una identidad cívica conlleva de algún modo la existencia de una identidad compartida. La educación tiene la capacidad de unir el pasado, el presente y el futuro, haciendo que los ciudadanos y las ciudadanas se sientan, desde su infancia, parte de una comunidad en constante cambio.

Escenarios

Durante todo el proceso, la reflexión de Eusko Ikaskuntza ha ido dando forma a un diagnóstico compartido y, fruto de esa reflexión, han surgido escenarios, derivados de las preocupaciones, los deseos y las propuestas de las personas expertas, los agentes y la ciudadanía. A continuación, vamos a destacar los siguientes:

- **Oportunidad de dar forma a un nuevo modelo de ciudadanía.** Los nuevos retos que plantea la sociedad se perciben también como una oportunidad para avanzar hacia un modelo más inclusivo de ciudadanía, superando los desafíos que plantean la inmigración y la globalización.
- **Oportunidad de crear un nuevo contrato social.** Se observa que hay sinergias y fuerza suficiente para aunar fuerzas entre diferentes, así como voluntad para salvar

los obstáculos que puedan aparecer en el camino hacia la cohesión, mediante el trabajo en común y la colaboración.

- **Aportación de la Educación.** El sistema educativo es la herramienta más eficaz para formar a ciudadanos y ciudadanas responsables; por tanto, juega un papel esencial en la construcción de una sociedad cohesionada. A través de la educación, hay oportunidad de desarrollar una gestión inclusiva de la diversidad.

Agenda

Se plantean las siguientes líneas de trabajo, para desarrollar los escenarios mencionados y hacer frente a los desafíos:

- **Conformación del nuevo modelo de ciudadanía.**
 - El primer paso para crear algo en común es fomentar la aceptación de las realidades «no propias», es decir, aceptar la legitimidad de la realidad del otro, poniendo en valor la diversidad. Las personas y las comunidades deben empoderarse para avanzar en el objetivo de canalizar el desarrollo de proyectos colectivos comunes, que superen el individualismo. Por ello, se pide a las instituciones y también a los agentes sociales que desarrollen y pongan en marcha herramientas para promover el empoderamiento.
 - En el camino hacia la igualdad, se considera imprescindible dar una respuesta inmediata a las necesidades y derechos básicos de las personas (educación, salud, vivienda...), como primer paso para suavizar las desigualdades sociales y lograr una sociedad más equilibrada. En ese sentido, la educación pública de calidad y la democratización de la economía se consideran elementos esenciales. En cuanto a los

Construyendo la cohesión de los territorios vascos: abriendo vías para la participación (Irun, 17-06-2017).

derechos humanos, se plantea el desafío de convertirlos en valores humanos universales, frente al auge de actitudes contrarias que se advierte en algunos sectores de la sociedad.

- La organización de la sociedad civil se considera imprescindible. La capacidad de influencia de la sociedad es muy importante y así ha quedado patente en temas como las pensiones, el movimiento social por el euskera, la capacidad de auto-organización, la ecología o la lucha del movimiento feminista, entre otros. Por tanto, se debe visibilizar el potencial que tiene la sociedad organizada para cambiar el sistema. El punto de partida sería fomentar una cultura nueva de participación, en la que la visibilidad de las periferias sociales y los esquemas de participación desde «abajo hacia arriba» tengan especial relevancia.
- La forma en que la ciudadanía percibe la nación es muy diversa en Vasconia, tiene sentimientos nacionales plurales. Por esa razón, se debe fomentar la cohesión a partir de un concepto de ciudadanía amplio y desde la garantía de los derechos básicos. Es necesario aceptar las diferentes formas de ver el mundo y las diversas identidades que confluyen en Vasconia, mediante la creación de un sentimiento de nación diverso. En el caso de Navarra, se considera necesario impulsar la identidad navarra, sin más adjetivos. El primer paso hacia la cohesión de todos los territorios vascos podría ser la cohesión de la ciudadanía navarra.
- **Para la creación de un nuevo contrato social.**
 - La diversidad debe gestionarse de manera integral, es decir, se debe construir la comunidad destacando los valores positivos de la diversidad y alejándose del

monolitismo y la homogeneización. Para lograr dicho objetivo, se deben buscar proyectos compartidos de futuro y, con ese fin, se propone la creación de nuevos espacios alejados de aquellos que generan enfrentamientos.

- Se propone tejer redes que regeneren la confianza. Si tenemos en cuenta que las relaciones de confianza entre los individuos y entre los grupos sociales son un elemento fundamental en el camino hacia la cohesión de una sociedad o de un país, se deben crear espacios que las propicien. En definitiva, necesitamos crear un contrato social nuevo, basado en la generosidad, la humildad y el debate social. En este sentido, el establecimiento de valores comunes, de unos valores comunes mínimos, podría ser un paso inicial.
- Asimismo, uno de los pilares de dicho contrato debería ser la aceptación y la gestión adecuada de la diversidad, para lo que es necesario el visto bueno activo de la ciudadanía. Es imprescindible hacer un ejercicio educativo permanente desde todos los ámbitos formativos de la sociedad (la familia, la administración, los medios de comunicación, el sistema educativo...).
- Se ha llegado a la conclusión de que Vasconia necesita un proyecto de país sin imposiciones. Se pide, por tanto, a los agentes políticos, sociales y económicos un esfuerzo por conseguir acuerdos amplios, ya que la colaboración y la cohesión de los territorios de Vasconia se conseguirá, precisamente, a través de un acuerdo amplio y consensuado y mediante el reconocimiento y el respeto del otro.
- Deberíamos lograr un proyecto colectivo que incluya a todas las personas y que aúne el plano simbólico y el material. El simbólico se sustenta en el hecho de que el

marco geográfico de Vasconia nos otorga cierta unidad y sentimiento de comunidad. Pero el material también ha de tenerse en cuenta porque debe quedar patente que dicho proyecto aportaría beneficios a todas las personas, aunque sus intereses puedan ser diferentes en otros ámbitos. Con ese fin, se propone un proceso constituyente inclusivo. Dicho proceso constituyente precisaría un liderazgo sólido, la articulación de los intereses comunes (como consecuencia de la superación de la mentalidad de las mayorías y de la creación de redes de confianza) y herramientas de participación en el ámbito local.

– En el avance hacia la cohesión de los territorios de Vasconia, se considera necesario fomentar instituciones compartidas, no solo en el ámbito formal, sino también en el ámbito de las instituciones que promueven el movimiento social por el euskera y la producción cultural. Desde el punto de vista del avance hacia la colaboración de los territorios vascos, también la Eurorregión se entiende como una oportunidad o, al menos, como un mapa que puede situarnos en el mundo (a pesar de no ser del todo exacto, ya que el País Vasco Continental está incluido en la Región de Nueva Aquitania). Se propone una colaboración que parta de lo concreto y, en esa línea, se plantean las siguientes propuestas específicas:

- > Desarrollar un proyecto «Erasmus» vasco, para que las personas jóvenes vascas conozcan Vasconia.
- > Profundizar la colaboración en materia de salud, con el fin de avanzar hacia la unificación de las instituciones sanitarias.
- > Incrementar el número de espacios compartidos para fomentar el movimiento social por el euskera y la producción cultural.

- > Fomentar colegios profesionales en Vasconia.
- > Fomentar espacios compartidos en el terreno de la educación y de la formación profesional.

• **Para una gestión inclusiva de la diversidad desde la Educación.**

– Con el objetivo de formar personas libres, autónomas y críticas, se debería elaborar un Pacto Educativo que, además de establecer herramientas y recursos, debería contar con las siguientes características:

- > Desarrollo de las competencias necesarias para la vida.
- > Papel central de la igualdad.
- > Aceptación y gestión de la diversidad.
- > Fomento de la capacidad crítica, es decir, de la capacidad de analizar los temas mediante criterios propios.
- > Educación para participar con puntos de vista críticos.
- > Igualdad entre mujeres y hombres en la diversidad sexual.
- > Plurilingüismo, con la lengua vasca como eje.
- > Educación en salud y hábitos adecuados.
- > Respeto y cuidado del medioambiente.
- > Capacidad para la participación y la resolución de conflictos.
- > Herramientas para aprender y adaptarse a lo largo de la vida.

– En dicho contexto, con respecto a los estudios superiores, se necesita fomentar programas que refuercen la autonomía personal, en el terreno de la participación y de la resolución de conflictos. Por otro lado, en el ámbito de la gestión de las instituciones educativas y con respecto al objetivo de la investigación

científica, se debe dar prioridad a los agentes sociales y a los intereses locales. En resumen, los alumnos y las alumnas deberían convertirse en agentes activos de la transformación social.

3.2. Medios de comunicación

El punto de partida en esta línea de debate lo constituyen el diagnóstico compartido recogido en el Libro Verde y la lectura de las nuevas oportunidades que nos ofrece el contexto actual. De entre las aportaciones recibidas sobre el papel de los medios de comunicación subrayaremos las siguientes:

Tendencias negativas

Vasconia no es por hoy un país de comunicación. Las principales estructuras de comunicación en masa son, con diferencia, la española y la francesa, a lo que hay que sumar el boom que ha originado la globalización de la comunicación. Centrándonos en los medios de comunicación de Vasconia, son muy pocos los que tienen difusión en sus siete provincias o los que sitúan a Vasconia como referente principal. La imagen reflejada es la de las divisiones autonómicas, con escasa presencia de los siete territorios. Por otro lado, la realidad recreada por los medios de comunicación hegemónicos tampoco refleja fielmente lo que somos. Existe una sobrerrepresentación del poder –bien sea el político, el económico, el de género, el cultural, el lingüístico u otros– y una infrarrepresentación de muchos sectores de la sociedad. También el mercado tiene una presencia excesiva a través de la publicidad directa y de la indirecta; y, en detrimento de determinados valores culturales, se potencian otros. Dicho de otro modo, para muchos medios de comunicación Vasconia no es una realidad; nos informa un Espacio estatal y tanto la información como los referentes culturales que nos unen se sitúan fuera de Vasconia.

La nación no es un título que se consiga una vez y dure para siempre; se debe enriquecer diariamente, en la misma forma en que el resto también alimenta su nación y su sociedad diariamente. En dicha tarea, los medios de comunicación tienen un papel primordial.

Si hablamos de pluralidad, hay que mencionar que en Vasconia se observa también falta de diversidad informativa. Con relación a la prensa, el 75 o el 80 por ciento de las personas lectoras está en manos de muy pocos periódicos, en todos los territorios. En cuanto a la televisión, la televisión propia de Navarra apenas tiene presencia y el País Vasco Continental no dispone de un canal para todo el territorio. Es más, a dicha falta de diversidad hay que añadirle que los principales medios de comunicación están en manos privadas y que en los públicos se observa también una tendencia hacia la privatización. En este contexto, harían falta medios con base en iniciativas populares.

En el siglo XXI, el Estado sigue siendo el principal agente de cohesión nacional, cultural y lingüística. En consecuencia, es evidente la falta de herramientas y recursos que nos sirvan de ayuda en el camino hacia la cohesión.

El espacio digital, por su parte, presenta oportunidades, pero también conlleva riesgos y uno de ellos podría ser la ausencia de crítica. Una de las características que definen dicho espacio es la inmediatez, que, de por sí, impide la crítica. Por ello, necesitamos más que nunca medios de comunicación que fomenten una actitud crítica.

Las distintas lenguas existentes en Vasconia han dado pie a diferentes agendas comunicativas. Por ello, en lugar de crear agendas diferentes para cada lengua, se debería favorecer la formación de un puzzle a partir de una sola agenda. A este respecto, resulta especialmente relevante la poca presencia de

Construyendo la cohesión de los territorios vascos: abriendo vías para la participación (Irun, 17-06-2017).

la lengua vasca en los medios de comunicación (mucho más reducida aún en el caso de Navarra). En definitiva, habría que aprovechar el potencial que tiene el euskera para generar cohesión y aumentar su presencia pública, sobre todo, en los medios de comunicación.

Tendencias positivas

Los medios de comunicación no reflejan la realidad simplemente, sino que también la construyen. Nos informan de qué es y de qué no es un país y definen lo que es «nuestro» y lo que es «ajeno». Los miembros que forman una nación tienen, en realidad, una vivencia directa muy limitada de lo que es esa nación, ya que sus relaciones se limitan a un número reducido de co-nacionales y sus experiencias se desarrollan en unos espacios físicos muy determinados. Sin embargo, a través de la comunicación, cada persona recibe y experimenta una imagen de la nación al completo: cuando ve un mapa del tiempo meteorológico que representa al conjunto del territorio, con la actividad de los representantes y las instituciones políticas de dicha nación, con la presencia de los referentes sociales, o con la mera presencia «del otro», de la gente común que forma esa nación. En gran medida, la nación vive en nosotras y nosotros a través de los medios de comunicación.

Los medios de comunicación no solo generan nación, sino que también producen sociedad, porque en ellos se imagina la comunidad entera, se delimitan su exterior e interior, la norma y la excepción, lo hegemónico y lo subalterno, lo habitual y lo exótico. Aparecen representadas también la identidad y las habilidades de esa comunidad: qué somos, quiénes somos y si somos. En estas condiciones, resulta imprescindible apelar al concepto de interseccionalidad, es decir, entretelar e hilar juntos las identidades, prácticas y discursos que nos

entrecruzan tanto como nos unen. Todo ello, además de fortalecer alianzas y marcar los diferentes niveles de subordinación.

Los importantes cambios que han acaecido en los últimos años han traído consigo nuevos soportes y hábitos. Además de los tradicionales, han surgido nuevos medios y roles, y todos ellos deben ser orientados en la dirección de construir país. La oferta de productos, la relación entre emisor y receptor, las experiencias de consumo y la propia forma de organizar el modo de vida han cambiado; se ha producido una gran revolución en ese aspecto. Y además, debemos tener en cuenta que la comunicación no se limita solo a la información, pues los contenidos dirigidos al ocio o la ficción también construyen la realidad: la sociedad se moldea a través de ellos, al igual que, durante siglos, se ha formado a través de relatos e historias.

Como se ha dicho, Vasconia no es un país de comunicación, pero esta situación no es irreversible. Los estados que nos rodean se han esmerado en crear su nación en los medios de comunicación, así como en producir la sociedad que representan. En nuestro caso, dicha tarea sigue pendiente, a pesar de las valiosas herramientas producidas en las últimas décadas, procedentes principalmente de iniciativas populares, que han dado continuidad a la tradición de nuestra cultura. Sin embargo, dichos intentos no son suficientes para construir un sistema de comunicación propio y sólido, aunque sí es posible aprender de dichas experiencias y hay oportunidad de poner en marcha otras.

En nuestro mundo actual los medios de comunicación son herramientas imprescindibles para recuperar, fomentar y normalizar las lenguas minorizadas. El euskera es un elemento fundamental para conseguir el objetivo de cohesionar nuestro territorio: dado que es una lengua minorizada, para su

supervivencia es esencial que cuente con un sistema de comunicación integral y competitivo.

A diferencia de los medios de difusión clásicos, en el entorno digital, entendido como espacio, sin referirnos únicamente a las herramientas, la ciudadanía cuenta con un espacio compartido en el que poder relacionarse directamente, es decir, las personas de un mismo país pueden encontrarse, conocerse, verse o hablar a través del espacio digital. En Vasconia, superadas las distancias geográficas y la división administrativa, contamos con un espacio compartido para reunir a las y los vascoparlantes. En referencia a la Prensa, Radio y Televisión, por primera vez en la historia, los habitantes de las siete provincias y de la Diáspora (la octava provincia) tenemos ocasión de unirnos. En resumen, el espacio digital, como generador de cohesión, abre una gran oportunidad para crear comunidad, porque facilita la comunicación y abre una posibilidad extraordinaria de participar, en la medida en que está al alcance de todos. Además, su potencial para fomentar la lengua vasca y la visibilidad de la cultura vasca es enorme.

Escenarios

Durante todo el proceso de reflexión abierto por Eusko Ikaskuntza se ha ido dando forma a un diagnóstico compartido y, fruto de ello también, han ido surgiendo diversos escenarios, junto con las preocupaciones, los deseos y las propuestas de personas expertas, diversos agentes y de la ciudadanía. Destacamos las siguientes:

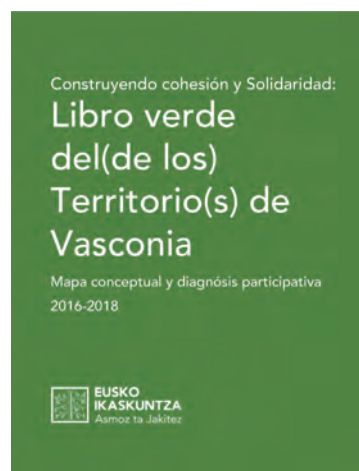
- **Oportunidad de fortalecer el sistema vasco de comunicación.** Se observa la posibilidad de fortalecer el sistema vasco de comunicación mediante la colaboración de agentes, individuos e instituciones. Por otro lado, también se aprecia la oportunidad de

convertirnos en referentes en materia de calidad de la información.

- Tenemos la oportunidad de **llevar el euskera a la centralidad del sistema de comunicación**, valiéndonos de los nuevos modos de comunicación.
- **Oportunidad de situar los territorios vascos en el espacio digital.** Si tenemos en cuenta que el espacio digital es un espacio vacío, se nos presenta una ocasión inmejorable para situar los territorios vascos dentro de él.

Agenda

- **Fortalecimiento del sistema vasco de comunicación.**
 - La fragmentación de los medios de comunicación actuales hace necesario actuar como un sistema y, para ello, es necesario diseñar políticas y comportamientos. Para construir un espacio que incluya a toda Vasconia, dicho sistema deberá contar con diversas dimensiones, entre ellas, las siguientes: la lengua (euskera, castellano, francés); el nivel (local, de país, nacional); tipo de medio (tradicionales, nuevos, cine, publicidad...) y agentes (iniciativa popular, iniciativa pública, iniciativa privada).
 - Partiendo de dicha premisa, resulta urgente acordar un Plan Estratégico de Comunicación para Vasconia y ponerlo en marcha. Tal y como ya se ha hecho en otros sectores –por ejemplo, en industria y en ciencia–, habría que definir la comunicación como un área estratégica y establecer los objetivos, las acciones, los recursos y las evaluaciones para los próximos años. Dicho plan debería estar consensuado por el mayor número posible de agentes.

- Una de las vías más relevantes para fortalecer el sistema de comunicación, afianzar el espacio propio y generar un punto común sería una agencia vasca de información.
- Por último, en el avance hacia la cohesión, se propone la creación de una televisión que abarque el ámbito de Vasconia y las tres estructuras administrativas.
- **Para conceder al euskera la centralidad en el sistema de comunicación.**
 - De cara al futuro, la lengua vasca será el soporte principal para construir un espacio propio y común de comunicación vasca. En ese sentido, resulta imprescindible situar nuestra lengua histórica en el lugar central de la comunicación, sin olvidar por ello la situación actual, pero teniendo presentes los cambios sociolingüísticos que se están produciendo.
 - De la misma forma, se deberían desarrollar políticas para fortalecer los medios de comunicación que ya existen en euskera, así como promover la colaboración entre ellos.
 - En cuanto a los medios de comunicación que hacen poco o ningún uso del euskera, se deberían establecer políticas para atraerlos a su uso, mediante la normalización y las ayudas.
 - Las políticas de comunicación deben acordarse en consonancia con las políticas educativas, de forma que mediante los medios de comunicación, se complemente y se dé continuidad a la política de alfabetización en euskera puesta en marcha desde la escuela. Todo ello debería estar presidido por el objetivo de favorecer la socialización en euskera de las personas que no han adquirido el idioma de nacimiento, sino que lo han aprendido.

- **Uso de las oportunidades que ofrece el espacio digital.**
 - En el espacio digital, se deberían crear sinergias entre los agentes y los individuos que trabajan en el campo de la comunicación, con el fin de crear o de fortalecer un espacio vasco comunicativo. En ese sentido, se propone la creación de un *think-tank* para el espacio digital, formado por los agentes que se dedican a la comunicación, con la implicación de las instituciones públicas.
 - El espacio digital también abre posibilidades de participación. En nuestro caso, de momento no es el más utilizado; por lo tanto, se pide a las instituciones un plan para fomentar la participación digital en las decisiones políticas.
 - Fomento del uso de Creative Commons, para que cada persona comparta libremente sus conocimientos.

3.3. La comunidad que aspira a desarrollarse en euskera

Si bien es cierto que la lengua vasca tiene tendencia a mejorar su situación y se han dado pasos importantes, el Atlas UNESCO de las lenguas del mundo mantiene al euskera en situación de vulnerabilidad, por lo que es necesario fortalecer y mejorar la iniciativa a favor de la lengua.

En el mundo no hay una tendencia general a recuperar las lenguas minorizadas, la mayoría de ellas están inmersas en el esfuerzo por sobrevivir. Sin embargo, el proceso de revitalización del euskera va más allá de la mera supervivencia y ha logrado crecimientos importantes. Por ello, en este ámbito hemos mirado al proceso de revitalización y a los agentes que lo han protagonizado, más que a las tendencias mundiales y a la manera de desenvolverse en ellas.

Asimismo, al analizar el proceso de revitalización del euskera, hemos puesto el foco no en la situación de la lengua sino en los capitales y activos con que cuenta la comunidad que aspira a vivir en euskera. El objetivo fundamental del proyecto es ayudar a configurar la nueva fase del movimiento social por el euskera –euskalgintza- para las próximas décadas; y para ello:

- Construir un nuevo marco interpretativo, basándonos en el análisis de los capitales con que cuenta la comunidad.
- A partir de esos capitales, representar la constelación de escenarios deseados para el futuro.
- Definir la arquitectura de una hoja de ruta que permita alcanzar la constelación de escenarios deseados, a partir del conocimiento y práctica acumulados.

El análisis se fundamenta en las siguientes ideas-fuerza:

- Complejidad. La sociedad actual es una realidad sistémica y compleja.
- Policentrismo. Las fuerzas motoras de la sociedad son diversas, policéntricas.
- Sincronización. En la complejidad del policentrismo, vale más sincronizar la heterogeneidad que buscar la uniformidad.
- Comunidad. No se coloca el foco en la situación del euskera, sino en la comunidad que aspira a desarrollarse en euskera, en sus recursos actuales y en sus proyecciones de futuro.

El modelo metodológico del proyecto se centra en el par transformación-reflexión, en base a la visión de la Indagación Apiciativa. Se trata de un proceso colaborativo de indagación y construcción que se centra en el núcleo positivo del sistema, apreciando y valorando las fortalezas que presenta.

Tendencias negativas

Como decíamos, el futuro del euskera se está construyendo sobre un proceso endógeno de recuperación, más que sobre tendencias mundiales. Este proceso tiene en torno a 50 años, ya que su inicio se sitúa en la década de los 60, con la creación del euskera unificado, el nacimiento de las ikastolas y los centros de euskaldunización. En este tiempo se han conseguido avances importantes, pero también empiezan a manifestarse desgastes: el uso del euskera no crece al mismo ritmo que lo hace el conocimiento, se han detectado retrocesos en las zonas con mayor densidad de hablantes, el movimiento social por la lengua está perdiendo efectividad, como consecuencia de la precariedad y la falta de innovación... La situación se ha calificado como crisis activa: efectivamente, el proceso está en crisis, porque la mera repetición de lo que se viene haciendo no garantiza que se mantengan los ritmos de crecimiento; pero, al mismo tiempo, los agentes están muy activos buscando palancas de innovación.

Un segundo problema tiene origen político: en la década de los 80, y a raíz de la transición española, se produjo una grieta profunda en la política vasca, entre quienes apostaban por participar en las nuevas instituciones y quienes optaron por combatirlas. Esta grieta ha provocado una fuerte confrontación en el seno del proceso de revitalización del euskera, entre las instituciones públicas y la dinámica social, absorbiendo mucha energía al propio proceso.

Tendencias positivas

En la década iniciada en 2010, la denominada ‘nueva era política’ ha distendido la sociedad vasca y ha traído la inflexión en las relaciones entre instituciones públicas y los organismos sociales del euskera. Son indicadores de esta inflexión, por ejemplo, el kilómetro que en la *Korrika 2017*

Escenarios de futuro del euskera (e5): diseñando los escenarios para el 2040 (Vitoria-Gasteiz, 23-02-2018).

hicieron cogidos de la mano los representantes de ambas partes sobre el puente entre Hendaya y Behobia; o la iniciativa *Euskaraldia*, fruto esperanzador de la colaboración público-social; o, por qué no decirlo, la empatía y la convergencia que se han puesto de manifiesto entre quienes han participado en esta misma dinámica e5, superando la confrontación del pasado. Está surgiendo una **nueva euskalgintza**, empática y colaborativa.

Por otro lado, en Navarra se ha producido un cambio político en el último gobierno y en el País Vasco continental se ha creado la *Communauté d'Agglomération Pays Basque / Euskal Hirigune Elkargoa*, que reúne los tres territorios históricos del norte. Con ello, por primera vez en muchos siglos, en las instituciones que abarcan toda Vasconia hay políticas activas a favor del euskera; más aún, las tres administraciones principales cuentan con un marco de colaboración para poner en común esas políticas, buscando la complementariedad y el interés común. Podría ser la base para ir convergiendo en política y estrategia lingüística, respetando las realidades locales. Dicho de otro modo, se vislumbra la oportunidad de comenzar a construir el país del euskera.

Escenarios

Se han identificado seis capitales y para cada uno de ellos se ha imaginado el siguiente escenario en el 2040:

• Capital humano

- Las tendencias actuales se caracterizan por una actitud positiva en relación con el euskera: cada vez son más las personas que lo aprenden, que lo conocen y que lo entienden; además, el euskera suscita una militancia importante y es muy notable la capacidad de organización de la iniciativa social.

- Sobre esta base, hemos imaginado que gran parte de la sociedad estará compuesta por personas vascohablantes activas, coherentes y empoderadas, que se comunican en euskera con asertividad y empatía, tanto en las redes formales como en las informales; y también que la mayoría de personas castellanohablantes sea aliada y, aun no hablando el euskera, ofrezca su apoyo al euskera y a quienes desean vivir en esta lengua.

• Capital social

- Hemos imaginado que, utilizando normas lingüísticas, referencias y marcos atractivos, el euskera ha ganado una presencia destacada tanto en las instituciones públicas como en las privadas, y que la opción lingüística es una posibilidad real; también que el movimiento social por el euskera es sólido y efectivo y que hay vascohablantes asertivos bien ubicados en las dinámicas sociales y en los centros de decisión; y, por último, que se ha incrementado el apoyo social al euskera, para que disponga de un ecosistema que le permita desarrollarse con normalidad.

• Capital cultural

- El escenario deseable sería aquél en que, frente a las tendencias uniformizadoras, la sociedad vasca asume mayoritariamente la singularidad que ofrece el euskera, al tiempo que lo convierte en elemento de cohesión en un entorno de diversidad cultural y lingüística creciente; un escenario en que las personas creadoras y las receptoras se activan para que en los consumos masivos y en los minoritarios los productos en euskera encuentren un lugar digno; y donde se ponen los medios necesarios para que los contenidos en euskera tengan prioridad en la transmisión cultural.

• Capital (infra)estructural

- Hemos imaginado que en 2040 las administraciones públicas estarán plenamente en condiciones de garantizar los derechos de las personas vascohablantes y de ser el motor del proceso de revitalización lingüística, en colaboración con los agentes sociales; que se habrá desarrollado el sistema de medios de comunicación en euskera, también basado en la colaboración público-social; que en el entorno digital se actuará con una estrategia unificada, para aprovechar las oportunidades que se presenten para el euskera, y que se gestionará el conocimiento para que las iniciativas en euskera tengan una gran incidencia en la sociedad.

• Capital económico

- En las próximas dos décadas, es preciso que el euskera consiga la función de ser la lengua habitual en el trabajo, para que la aportación del sistema escolar tenga continuidad en la trayectoria profesional de la juventud; también que la industria lingüística logre colocarse en posición preferente, dado que nuestro proceso de revitalización está en la vanguardia; y, en general, asignar medios suficientes y estables para el euskera, lo cual es de justicia y permitiría aumentar el peso relativo de la comunidad vascohablante en la sociedad.

• Capital político

- Hemos imaginado que, mediante los acuerdos adecuados, en 2040 el euskera tendrá un estatus legal suficiente para que no se vulneren los derechos de sus hablantes; asimismo, que habrá una colaboración estructurada entre las instituciones públicas y sociales del euskera, y también entre los distintos territorios; y

finalmente, que la comunidad del euskera habrá asumido el lugar y responsabilidad que le corresponde en el conjunto de lenguas minorizadas y pequeñas del mundo.

Agenda

A continuación, presentamos las ideas principales de las propuestas recogidas en el Libro Blanco.

Activos y líneas de acción para ampliar el capital humano

• Conocimiento de la lengua

- **Comprensión universal:** en la dirección de aumentar el conocimiento, con el objetivo de superar los conflictos entre hablantes de distintas lenguas y garantizar la convivencia lingüística, se debe aplicar una estrategia orientada a lograr comprensión universal para que la opción lingüística sea posible en condiciones de igualdad.

• Capacidad lingüística

- **Suficiencia:** por un lado, transformar el sistema educativo para potenciar el proceso de recuperación, garantizando la suficiencia lingüística; y, por otro, poner a disposición de toda la ciudadanía el sistema de euskaldunización (gratuito y flexible). En ambas líneas, el objetivo es lograr hablantes funcionales capaces de comunicarse en euskera al menos tan correctamente como en castellano o en francés.

• Actitudes activas

- **Activación y actitudes:** junto con la expansión del euskera, desarrollar una conciencia de los valores lingüísticos necesarios para promover el compromiso del hablante y una actitud activa.

Escenarios de futuro del euskera (e5): diseñando los escenarios para el 2040 (Vitoria-Gasteiz, 23-02-2018).

Activos y líneas de acción para ampliar el capital social

- **Normas**
 - **Derechos lingüísticos y normas:** para incrementar la presencia del euskera en la sociedad y garantizar la igualdad lingüística, situar los derechos lingüísticos al mismo nivel que el resto de derechos sociales, integrándolos en las leyes y normas de todos los ámbitos. Cabe destacar, en ese sentido, el Protocolo para la Garantía de los Derechos Lingüísticos suscrito en Donostia el año 2016.
- **Movimiento social**
 - **Euskalgintza:** revitalizar, transformar y fortalecer el movimiento social surgido en el seno de la comunidad del euskera, asignando las funciones y recursos necesarios y coordinándolos eficazmente, para que tenga capacidad de incidir a favor del euskera en todos los ámbitos estratégicos.
- **Alianzas**
 - **Alianzas:** unir la dinámica de revitalización del euskera con otras dinámicas socioeconómicas y culturales que son claves en la sociedad, para que se fortalezcan mutuamente.
- **Apoyo social**
 - **Apoyo social:** alimentar y fomentar también en la sociedad el compromiso a favor del euskera, divulgando los mensajes y conocimientos que resulten necesarios.

Activos y líneas de acción para ampliar el capital cultural

- **Identidad**
 - **La identidad vasca, en euskera:** desarrollar una propuesta multimodal que promueva referentes en

euskera en todos los ámbitos de la sociedad, utilizando registros formales e informales en todos los canales.

- **Creación**
 - **Creación y consumo:** fomentar la creación y el consumo de contenidos en euskera, a fin de incrementar la autoorganización de las personas creadoras y el apoyo público, y de mejorar la posición de los productos en euskera en el consumo masivo.
- **Conocimiento**
 - **Gestión del conocimiento:** teniendo en cuenta que el uso de Internet como vehículo de transmisión cultural es una realidad cada vez más extendida, recoger, guardar de forma sistemática y ofrecer de la manera más usable todos los contenidos publicados en euskera o relacionados con dicha lengua, dentro de las funciones que tendría la Biblioteca Nacional Vasca.

Activos y líneas de acción para ampliar el capital de (infra)estructuras

- **Planificación**
 - **Planificación para euskaldunizar la administración y los servicios:** consensuar entre los agentes públicos y sociales una planificación a largo plazo para euskaldunizar la administración, la enseñanza y los servicios, de manera que para las personas vascohablantes resulte cómoda ejercer su opción lingüística y se garanticen sus derechos.
- **Medios de Comunicación**
 - **Medios de comunicación:** consolidar la colaboración público-social que garantice y dirija el desarrollo de los medios de comunicación en euskera, para que

Escenarios de futuro del euskera (e5): diseñando los escenarios para el 2040 (Vitoria-Gasteiz, 23-02-2018).

funcionen como un sistema que gane espacios de hegemonía para el euskera.

- **Conocimiento**

- **Conocimiento de la sociología lingüística:** estructurar la investigación sistemática y estrechamente ligada a la práctica sobre el proceso de revitalización del euskera en un centro de sociolingüística, conformando una red de centros de conocimiento y ligándola a la acción.

- **Entorno digital**

- **Estrategia digital del euskera:** poner en marcha una estrategia digital innovadora que sitúe la lengua vasca en el centro, utilizando con eficacia la dirección convergente y el desarrollo tecnológico.

Activos y líneas de acción para ampliar el capital económico

- **Idioma de trabajo**

- **El euskera como lengua de trabajo, sobre todo entre la juventud:** coordinar normas, discursos e impulsos para que las principales empresas contratantes adopten sistemáticamente perfiles lingüísticos a la hora de contratar personal, y se creen circuitos de trabajo en euskera.

- **Industria**

- **La industria del euskera:** articular y orientar la industria lingüística para que adquiera una influencia cada vez mayor en los ámbitos económicos, a fin de que el sector político-económico del euskera tenga peso en las principales estrategias y decisiones.

- **Recursos**

- **Recursos para el euskera:** proveer de recursos suficientes a las estrategias dirigidas a incrementar la colaboración

público-social y la influencia normativa, a fin de superar la precariedad y aumentar la competitividad.

Activos y líneas de acción para ampliar el capital político

- **Leyes**

- **El euskera y la ley:** respetando la flexibilidad que exigen las diferentes realidades sociolingüísticas, utilizar la capacidad de la ley para que el euskera sea necesario en un número de ámbitos cada vez mayor, comenzando por el nivel de comprensión.

- **Colaboración**

- **Colaboración lingüística entre el sector público y la sociedad y entre los territorios:** promover la actuación conjunta de todas las instituciones públicas y sociales del ámbito del euskera de todos los territorios para aunar y ejecutar las políticas lingüísticas y estrategias, dando prioridad a la colaboración.

- **Cooperación**

- **Solidaridad lingüística:** forjar y desarrollar una red internacional de relaciones entre las lenguas minorizadas y pequeñas de todo el mundo, para trabajar conjuntamente a favor de unos intereses comunes y ganar así capacidad de incidir.

4. Dinámicas territoriales: de la atomización a la cooperación, por la vía de la sostenibilidad

Siendo el territorio nuestro objeto de estudio, los ejercicios participativos realizados para elaborar los contenidos de este Libro Blanco, han evidenciado cuestiones relacionadas con: 1) la cooperación interterritorial; 2) la conservación del medio

natural y la ordenación del territorio; 3) la estrategia económica aplicable al territorio (las prioridades, la ubicación en relación a la eficacia, la transición productiva en relación a un menor impacto ambiental...). Vamos a exponer, en primer lugar, las tendencias:

Tendencias negativas

Los espacios metropolitanos son cada vez más amplios y la situación de las áreas rurales, en cambio, es cada vez más débil; junto a ello se está produciendo una importante periferización de las áreas de montaña. Dicha tendencia es consecuencia de una gran cadena de fenómenos. La metropolización concentra una gran cantidad de recursos, tiene un elevado grado de segregación con importantes afecciones a la cohesión social. Así mismo, si las zonas rurales pierden población, se debilita la masa crítica necesaria para que los pueblos pequeños y las comarcas puedan desarrollarse.

El modelo económico en vigor persigue maximizar la eficacia económica, se encuentra muy concentrado en áreas específicas del territorio y genera una limitada cantidad de empleo, aunque muy cualificado. Habría que propiciar un modelo que fortalezca la economía a lo largo de todo el territorio, que genere empleo y aproveche las capacidades endógenas de cada área.

Entre los procesos que desequilibran el territorio se encuentra la artificialización, un proceso que perjudica el patrimonio natural. El grado de artificialización de las últimas décadas ha sido muy elevado; más aún teniendo en cuenta que las tendencias sociales y económicas de nuestra sociedad no han variado.

Si un territorio resiliente ha de desarrollarse con un alto grado de complementariedad y cooperación interterritorial, cabe destacar que en nuestro caso nuestra cultura administrativa y

las entidades socioeconómicas y socioculturales en su mayoría, desarrollan niveles muy bajos de colaboración con los territorios vascos más cercanos. Así mismo, las dinámicas a favor de una institucionalización común son muy débiles en medio de un contexto atomizado.

La identidad común se está debilitando, debido a que no existen redes sectoriales sólidas en el ámbito de Vasconia que la fortalezcan.

La visibilidad de los territorios vascos en el mundo es muy limitada; de hecho, las personas extranjeras difícilmente se percatan del hecho diferencial vasco a primera vista.

Tendencias positivas

El territorio ha sido el elemento cohesionador de la comunidad vasca a lo largo de la historia y los ejes funcionales habidos sobre el territorio se han mantenido en todos los ámbitos. Hoy en día, se ha llegado a algún nivel de institucionalización en todos los territorios vascos, lo que posibilita generar sinergias de colaboración material y funcional.

La sostenibilidad es una preocupación evidente para la ciudadanía vasca y puede decirse que el grado de acuerdo para dar pasos hacia nuevos escenarios de sostenibilidad es elevado. Esta meta concuerda con el objetivo de conservar la salud de los pueblos pequeños y las comarcas, así como con el de poner en valor la actividad de campesinos y agricultores.

Contamos con fuertes ecosistemas regionales y sectoriales que tienen incidencia en la economía. Cabe destacar el carácter innovador de las empresas, una sólida red de formación, las organizaciones orientadas a facilitar la innovación, etc. La economía vasca cuenta con una base adecuada para seguir fortaleciéndose y diversificándose en numerosos puntos de su geografía.

La estructura del territorio es polinuclear y favorece su equilibrio. La sociedad vasca se ha formado en las comunidades locales estructuradas en torno a las capitales de provincia y las cabeceras de comarca. La Vasconia actual está formada por territorios de sólida identidad, con un importante **capital social**, y muy dados al **emprendimiento**, la **autogestión** y la **colaboración**.

Gracias a ello, se ha desarrollado una tendencia destacada hacia el emprendimiento en sentido ascendente, es decir, desde abajo hacia arriba. En el pasado, lo hemos comprobado en situaciones como la recuperación del euskera y la superación de la crisis industrial; y, recientemente, lo estamos presenciando con el desarrollo de la agenda del País Vasco Continental y de su propia institucionalización.

Existe un alto grado de confianza por parte de las redes de iniciativa ciudadana hacia las instituciones propias del país. **La defensa de estas y de sus competencias**, así como del derecho a decidir, suman mayorías. Entre las opciones para articular todo ello caben diversas formulaciones.

Contamos con una buena reputación entre quienes saben de nuestro hacer: la marca vasca vende bien; somos incluso referentes en algunos campos. Si tenemos en cuenta que la comunidad vasca global se está reactivando, tenemos por delante la oportunidad de abrirnos al mundo y dar a conocer quiénes somos.

Escenarios

- Se plantea la **puesta en marcha de iniciativas estratégicas en busca del equilibrio territorial**. Este punto de vista exige identificar las áreas rurales y reconocer sus funciones para, posteriormente, trabajar en su complementariedad con los espacios urbanos y

metropolizados. En ese sentido, se deben trabajar varios aspectos. Por una parte, habría que activar iniciativas que favorezcan el fortalecimiento de la población, la economía o el bienestar de los municipios pequeños (sobre todo, en los entornos montañosos). Y, en dicho ámbito, el primer sector cobra un protagonismo especial. Sin embargo, reequilibrar el territorio también precisa de iniciativas que permitan superar la segregación en áreas metropolizadas, garantizando el bienestar en su conjunto.

- Los **nuevos paradigmas de sostenibilidad** habrán de materializarse si es que deseamos conservar nuestro patrimonio natural. Sin embargo, dicho objetivo exige modificar las tendencias actuales y, principalmente, la artificialización del entorno natural o las actividades que contaminan la atmósfera. Además de ello, deberemos replantear numerosas conductas que inciden actualmente sobre el territorio.
- La **reactivación del territorio exige que el proyecto económico sea diversificado**, que aproveche la complementariedad territorial y resulte eficaz en la generación de empleo y reparto de la riqueza. En otras palabras, al igual que las actividades de mayor especialización precisan ecosistemas adecuados, los sectores que más empleo generan, los proyectos que aportan beneficios sociales y las iniciativas que ponen valor las fortalezas locales también necesitan un impulso especial, con el fin de revitalizar el territorio en toda su complejidad.
- La **oportunidad de articular un imaginario común sobre los territorios vascos y la comunidad vasca**, así como de poner en valor aquellos elementos que nos unen, en lugar de aquellos que nos separan. Para cohesionar un grupo humano, resulta imprescindible fomentar el sentimiento

de comunidad. En ese sentido, se propone debatir y construir un imaginario común que abarque y canalice los diversos sentimientos de identidad. Dicho imaginario ha de comprender no solo a la comunidad vasca global, también a las personas que se han incorporado recientemente a nuestra comunidad y sus desdencientes.

- **El suelo común de la cohesión y la solidaridad entre los territorios vascos** debería construirse de manera social, económica y política, asumiendo la diversidad territorial como un patrimonio. De igual forma, para cohesionar los territorios vascos, es imprescindible disponer de una ciudadanía empoderada que comparta los requisitos básicos para desarrollar una vida digna («buen vivir») para el conjunto de la población. Se trata de dotar de contenido y reforzar la ciudadanía vasca con derechos.
- **La oportunidad de construir estructuras compartidas para el conjunto de Vasconia;** lo que subraya la importancia de fomentar estructuras comunes que canalicen la cooperación y la cohesión entre los territorios vascos. Dichas estructuras, además de actuar en el terreno público, deberían fomentarse en diversas áreas y ámbitos sociales. La colaboración y la complementariedad pueden hacer de Vasconia un territorio resiliente con un destacado nivel de desarrollo social. Así mismo pueden facilitar que superemos la atomización actual. Del mismo modo, la regionalización que fomenta la Unión Europea puede ofrecer oportunidades interesantes, si somos capaces de construir acuerdos que nos sitúen en dicho camino.

Agenda

Nos preguntamos, ¿cuál sería la estrategia territorial más eficaz? La respuesta viene a ser una agenda bien cargada.

• En el camino hacia el equilibrio territorial.

- Poner en valor el ámbito rural y activar una iniciativa institucional que reconozca sus funciones, definiendo específicamente el estatus del mismo.
- Puesta en marcha de planes que favorezcan el fortalecimiento de la población, de la economía o del bienestar de los municipios pequeños.
- Puesta en marcha de una iniciativa institucional que reconozca la segregación territorial generada por la metropolización.
- Desarrollo de una línea de acción estratégica orientada a la puesta en valor del primer sector (incidir en la cultura alimentaria de la ciudadanía, preservación de los terrenos de valor agrológico, aumento de la producción, fortalecimiento de la comercialización de los productos locales...).
- Fomento de proyectos locales, basados en el capital social local y en acuerdos sólidos, respetando las decisiones adoptadas por los mismos (subsidiariedad).

• Transitar hacia un nuevo paradigma de sostenibilidad.

- Protección del suelo agrario –principalmente, en ámbitos periurbanos– frente a la artificialización (la preservación del patrimonio natural es fundamental para el autoabastecimiento alimentario).
- Reducción en la medida de lo posible de las actividades que perjudican el medio natural y puesta en vigor de prácticas alternativas. Construcción del consenso social y su integración en un ordenamiento jurídico que lo permitan.
- Construcción del futuro imaginario compartido de Vasconia, sobre los siguientes ejes en lo territorial: rico

Nuestras gentes: sociedad y cultura (Pamplona/Iruña, 14-04-2018).

- patrimonio natural y ámbito rural dinámico; paradigmas de sostenibilidad que tengan como objetivo la transición; actividades económicas avanzadas y resilientes en el conjunto el territorio.
- Fomento del consumo sostenible basado en circuitos corto especialmente, en lo que se refiere a la alimentación. Crear, entre otros, Consejos de Alimentación comarcales, además de un Observatorio de la Alimentación.
- **Desarrollo de un proyecto económico que fortalezca el territorio, en toda su amplitud.**
 - Análisis de los sectores que han quedado fuera de las estrategias de especialización inteligente y estudiando su posible impacto.
 - Puesta en vigor de programas dirigidos a proyectos comunitarios que fomenten actividades endógenas en las áreas rurales y en sectores económicos locales.
 - Fomento de actividades y modelos de empresa con objeto social dirigidas a ámbitos de mayor vulnerabilidad, entre otros.
 - Reactivación de las áreas con mayor problemática de segregación, especialmente en entornos metropolitanos y puesta en marcha de proyectos para su reforzamiento.
 - **Fortalecimiento del imaginario y los contenidos comunes de la comunidad vasca.**
 - Propuesta para representar y dar a conocer los beneficios de los valores cohesionadores del euskera y la cultura. Dar relevancia a la política lingüística y, en particular, al proceso de euskaldunización, como elemento cohesionador.

- Dar inicio a las tareas para articular el tejido educativo, las redes profesionales y empresariales y la comunidad científica.
 - Puesta en marcha de las deliberaciones públicas en torno a las herramientas que permitan el fortalecimiento del mapa mental de los territorios vascos: desde la marca vasca (con mirada interna y externa), hasta el conocimiento de nuestra historia o de nuestro sistema comunicativo.
- **Fomento de una ciudadanía vasca común.**
 - Desarrollo de proceso deliberativo y democrático bottom up que permita el establecimiento de ejes o estándares comunes que garanticen un vida digna a la ciudadanía vasca, con el objetivo de compartir el «sistema vasco de bienestar» en todos los territorios.
 - Desarrollo de las propuestas para la puesta en marcha de políticas públicas que favorezcan la cohesión social en todos los territorios vascos, con el objetivo de lograr el equilibrio social, económico y político entre los territorios.
 - Puesta en valor y uso de estructuras de gobernanza democrática existentes con objeto de generar dicha ciudadanía común, en especial las herramientas de cooperación e integración territorial existentes en el seno de la Unión Europea.
 - **Fomento de una nueva cultura política y democrática común.**
 - Puesta en valor de las lecciones aprendidas a consecuencia del conflicto vivido. Dar a conocer las herramientas y las iniciativas creadas para superar el conflicto –en las que confluyen iniciativas sociales del País Vasco Continental y del País Vasco Peninsular– y su

empleo para el fortalecimiento del «sistema vasco de valores».

- Puesta en marcha de un proceso constituyente participativo que tenga como meta la profundización en la cohesión y la solidaridad de los territorios vascos.
- Favorecimiento del intercambio de experiencias entre los territorios vascos mediante acciones concretas y, principalmente, entre agentes socioeconómicos, culturales y locales.
- **Hacia la estructuración compartida de los territorios vascos.**
 - Representación de las herramientas, las competencias y el «mapa de recursos», que sirvan para fortalecer la cohesión de los territorios vascos, todo ello en relación a la estrategia para el conocimiento y la colaboración mutua.
 - Puesta en marcha de una línea de reflexión en el seno de las instituciones vascas sobre la posibilidad de compartir competencias, reforzar los ejes vertebradores y el modelo de estructuración compartida más eficaz.
 - Articulación de herramientas financieras propias, de cara al fortalecimiento de la cohesión entre los territorios vascos. En la misma línea articular un fondo de financiación a dedicar en beneficio de la cohesión territorial.
 - Asignación de una función específica a Eusko Ikaskuntza en el debate sobre la cohesión y la solidaridad de los territorios vascos, en calidad de entidad consultiva y dinamizadora del debate social.

5. Modelo de Bienestar: cuidar la vida, crear y distribuir la riqueza

El Libro Verde con el que se ha iniciado este proceso de reflexión señala que “en un mundo planetario, globalizado, sin un Estado propio y bajo diferentes administraciones, necesitamos un proyecto común, aún de mínimos, o nos diluiremos en la sociedad planetaria”. La principal conclusión del proceso de reflexión realizado, y la idea que articula este capítulo, es la de que la búsqueda de la inclusión social y la calidad de vida de toda la ciudadanía pueden ser la base de ese proyecto común. Como en el caso de otros países pequeños –Escocia, Quebec, Finlandia...–, el desarrollo de un modelo de protección social amplio, eficiente y sostenible puede ser entendido en Euskal Herria como un proyecto de país, como una herramienta para la articulación y la cohesión interna.

Una sociedad, una comunidad que cuida la vida y la dignidad de todas las personas, atendiendo a los nexos generacionales, una sociedad con solidaridad intergeneracional que ofrece oportunidades a la juventud sin menospreciar la sabiduría de su población más longeva, y que se preocupa por dejar a las siguientes generaciones un capital cultural, natural, económico y social.

Para el logro de este proyecto de país se considera fundamental reconocer la contribución de las empresas vascas y del tejido productivo a la generación de empleo y riqueza. La relación entre modelo productivo y bienestar social es bidireccional. No hay Estado de Bienestar sin un modelo productivo sólido, pero también ocurre a la inversa: los sistemas de protección social, cuando están bien diseñados, generan un retorno económico que estimula e impulsa la actividad económica.

Otra premisa fundamental sobre la que se basa este texto es la consideración del empleo de calidad como mecanismo preferente para la inclusión social, y la priorización de los mecanismos de distribución primaria de la riqueza.

5.1. Diagnóstico

A lo largo del proceso llevado a cabo, se han identificado las fortalezas de la economía y la sociedad vasca.

La adaptabilidad, la capacidad de innovación y la vocación para el emprendimiento. Las fortalezas y los rasgos diferenciadores de la economía vasca residen sobre todo en su capacidad de adaptación a un entorno cambiante y en el potencial de emprendimiento y transformación de las personas, que son las que impulsan y mantienen los proyectos empresariales.

La existencia de prácticas organizacionales asentadas en valores que trascienden la búsqueda del beneficio estrictamente económico. La existencia de ciertos valores que pivotan sobre prácticas de cooperación o que han impulsado proyectos económicos y del Tercer Sector, de clara vocación social, no son únicamente un rasgo específico de experiencias concretas de éxito, sino un denominador común, explícito o implícito, de una parte significativa de muchas iniciativas y proyectos. Todas ellas han contribuido al desarrollo socioeconómico de los territorios vascos hasta el presente y a un crecimiento económico razonablemente equilibrado.

Un sistema de formación profesional avanzado en el contexto de una concepción integral de la misma como un proceso dinámico e ininterrumpido a lo largo de toda la vida de las personas. La formación constituye un elemento clave frente a las tensiones de polarización y precarización del mercado de trabajo. Este aspecto suscita un grado de consenso

muy elevado entre personas, agentes e instituciones, así como la necesidad igualmente asumida de forma mayoritaria de revisar y perfeccionar los sistemas actuales. No obstante la calidad de nuestro sistema de formación profesional y la existencia de algunas iniciativas normativas que conciben el proceso formativo desde una perspectiva integral y a lo largo de toda la vida es una fortaleza real a tener en cuenta.

Un tejido productivo consolidado y un conjunto de experiencias diversas que conforman una cultura empresarial sólida y con capacidad para afrontar las necesarias transformaciones. Probablemente, una de las principales fortalezas de los territorios vascos sea la existencia de un tejido productivo sólido, capaz de generar niveles de riqueza y de igualdad elevados, en relación al menos a otros países y regiones de nuestro entorno. Si bien es cierto que las diferencias comarcales y territoriales son a ese respecto muy importantes –la situación no es la misma en la costa de Lapurdi, el Alto Deba, la Rivera navarra, la Margen Izquierda o la Llanada alavesa–, en su conjunto puede decirse que existe en Euskal Herria un tejido productivo competitivo, razonablemente insertado en la economía globalizada, que, por una parte, genera menos desigualdad y pobreza que otros modelos productivos y, por otra, permite financiar las políticas sociales.

De una manera particular, en la realidad vasca coexisten además diversas estructuras jurídicas como soporte de la actividad productiva, lo que ha propiciado el surgimiento y consolidación de experiencias muy significativas en el campo del trabajo cooperativo y la economía social y ha generado también una amplia red de iniciativas sin ánimo de lucro que constituyen un activo adicional.

Un apoyo ciudadano amplio, aunque también ambivalente, al Estado de Bienestar. Puede decirse que la población de

Hacia un modelo propio de Bienestar social (Bilbao, 08-05-2018).

Euskal Herria valora de forma positiva el modelo de protección social y que no es partidario de recortes o retrocesos en los derechos sociales. Los expertos en esta cuestión también nos advierten, sin embargo, de que el posicionamiento de la sociedad vasca es en este aspecto ambivalente: de un lado, la ciudadanía aparece como ferviente partidaria del Estado del bienestar, pero de otro, estima que se ha convertido en una maquinaria gigante e inmanejable.

Una arquitectura institucional que, en buena parte de los territorios de Vasconia, posibilita en mayor o menor grado la definición de políticas fiscales propias orientadas hacia modelos de desarrollo y de distribución de recursos más equilibrados y equitativos. Más allá de las diferencias ideológicas y conceptuales sobre el grado necesario o deseable de autonomía o soberanía fiscal, tanto en Euskadi como en Navarra la consolidación del concierto económico como fórmula de relación con el Estado para la captación, distribución y asignación de recursos públicos constituye una herramienta irrenunciable para el diseño y sostenimiento de políticas propias.

Un marco legislativo sólido en lo social. También cabe destacar –sin dejar de tener en cuenta las diferencias institucionales, organizativas y normativas que existen entre Iparralde, la CAPV y Navarra– la existencia en esos tres ámbitos territoriales, de marcos normativos relativamente avanzados en relación a las políticas sociales. Las leyes de Servicios Sociales y de garantía de ingresos de Navarra y de Euskadi, las políticas francesas –de ámbito estatal– de apoyo a las familias, la Ley Vasca de Vivienda... son sólo algunos ejemplos de la existencia en los territorios que conforman Euskal Herria de un marco de derechos sociales razonablemente desarrollado, más generoso y más consolidado que el que existe en muchas otras regiones de Europa.

No obstante, las personas que han participado en el proceso de reflexión han puesto de manifiesto la necesidad de avanzar en el reconocimiento real de los derechos a todas las personas, más allá de su reconocimiento teórico.

Solvencia técnica y capacidad de innovación en el ámbito de los Servicios Sociales. En el marco del Estado español al menos, los territorios vascos se han caracterizado por un cierto liderazgo en el desarrollo de las políticas sociales y puede decirse que existe en Euskal Herria un nivel elevado de solvencia y capacidad de innovación en el ámbito de los Servicios Sociales.

Un tejido social activo, movilizado y comprometido. Como se señala en el Libro Verde, los territorios vascos han sido tradicionalmente territorios cooperativos. En efecto, la sociedad vasca ha contado y cuenta con un tejido social extenso, plural y activo. En ese sentido, entre las fortalezas que en el ámbito de la protección y el bienestar social tienen los territorios de Euskal Herria cabe también destacar el capital social que representan las entidades del Tercer Sector, particularmente activas tanto en Navarra como en Iparralde y Euskadi, la importancia de la economía social y el grado de cooperación público-privada existente en este ámbito.

5.2. Tendencias

Se observan las siguientes tendencias, que generan incertidumbres y dificultades:

Impacto de la digitalización y la robotización en el mercado de trabajo. Existe un alto grado de incertidumbre sobre la evolución previsible de la cantidad y características del empleo disponible en el contexto de sociedades y economías globalizadas, altamente competitivas y en proceso de digitalización, robotización e incorporación creciente de la inteligencia artificial.

Riesgo de polarización y precarización del mercado y desajustes a corto y medio plazo entre las cualificaciones acreditadas por los demandantes de empleo y las requeridas por los oferentes de trabajo. Más allá de estas discrepancias sobre la evolución previsible del empleo en términos cuantitativos, en el horizonte de la próxima década podríamos asistir en el conjunto de los territorios vascos (aunque con diferente intensidad entre ellos) a importantes desajustes. No solo cuantitativos por una insuficiencia de población activa para atender en un contexto de crecimiento económico y envejecimiento demográfico combinado a la oferta de ocupaciones, sino también cualitativos, por falta de adecuación de los demandantes al perfil de las ocupaciones ofertadas, a la vista de la transformación y tecnificación acelerada de los procesos de trabajo y la emergencia continua de nuevos requerimientos laborales.

Crisis del salario como ascensor social y emergencia del precariado. Uno de los retos básicos a los que se enfrentan nuestros modelos de protección social se refiere a la precarización del mercado de trabajo y la emergencia del precariado como categoría social. El principal efecto de la precarización del empleo sobre los modelos de protección e inclusión social se relaciona con la quiebra de la relación hasta ahora existente entre empleo e inclusión social. El empleo asalariado ya no es garantía suficiente de protección frente a la pobreza y la exclusión, y pierde en parte su sentido la idea de que la mejor política social es el empleo.

Incremento de la(s) desigualdad(es) y dificultades para la movilidad social. En ese contexto, se ha incrementado en los países de nuestro entorno, y también en los territorios vascos, la preocupación por el incremento de la desigualdad, preferentemente de la desigualdad de ingresos. La reciente

mejora los indicadores que miden la desigualdad, y la mejor situación de los territorios vascos en relación a otros territorios de nuestro entorno, no pueden ocultar la persistencia de bolsas de pobreza que afectan de forma desproporcionada a colectivos específicos (familias con hijos/as, especialmente numerosas y monoparentales; jóvenes; inmigrantes; personas con poca cualificación...), la cronificación de las situaciones más severas de pobreza y, sobre todo, la consolidación de la brecha entre un amplio porcentaje de la población que vive en situaciones de bienestar y un sector, minoritario pero importante, instalado en la precariedad.

Reto demográfico. Los territorios vascos, en menor medida en Ipar Euskal Herria, se caracterizan por tasas de natalidad y fecundidad bajas, derivadas en gran medida de los condicionantes socioeconómicos vinculados a la precariedad laboral y residencial, y de unas insuficientes políticas de apoyo a las familias, aunque también pesan condicionantes culturales. En ese contexto, muchas personas retrasan más de lo deseado el momento de tener descendencia y/o tienen menos hijos e hijas de los que realmente hubieran deseado. Tal situación se debe, además de a los niveles de precariedad laboral y residencial señalados, a que la sociedad vasca no ha sido capaz de resolver uno de los principales retos de las sociedades europeas: la incorporación de las mujeres al trabajo asalariado no se ha visto correspondida por la adecuación de las estructuras sociales a esa nueva realidad ni por una suficiente corresponsabilización de los hombres en las tareas reproductivas y de cuidado.

Juventud en riesgo de precarización. Las nuevas generaciones se enfrentan a un mundo cambiante, digitalizado y globalizado, que requiere un nuevo paradigma educativo y de aprendizaje. Se observa una profundización de la brecha

sociedad-educación y, a pesar de ser la generación más formada de la historia, existe cierta inadecuación competencial. La situación de creciente precariedad y falta de oportunidades, junto a políticas de emprendimiento juvenil que fracasan, nos coloca ante un escenario de descapitalización del futuro que debemos evitar.

Envejecimiento y crisis de los cuidados. El reto demográfico que tienen ante sí los territorios vascos también se vincula al envejecimiento de su población, y al creciente peso de las personas mayores en su estructura poblacional, que irá además incrementándose en los próximos años. El crecimiento de la esperanza de vida –una conquista social de primer orden– implica también la necesidad de dar una respuesta sostenible a la llamada crisis de los cuidados, buscando fórmulas que hagan posible combinar las tareas productivas y reproductivas, en un contexto de envejecimiento poblacional. Se hace necesario reflexionar sobre el tipo de atención que debe prestarse a las personas mayores desde la óptica de la atención centrada en la persona.

El reto de la diversidad. Finalmente, la creciente afluencia de personas de origen extranjero a los territorios vascos obliga a poner sobre la mesa, como reto esencial, la gestión de la diversidad y la necesidad de integrar sobre valores compartidos a personas de muy distintos orígenes. La cuestión de la diversidad cobra una importancia aún mayor si se tiene en cuenta la necesidad de mantener un saldo migratorio positivo para dar respuesta a las necesidades derivadas del envejecimiento poblacional, y que, a juicio de muchos especialistas, los Estados del Bienestar tradicionales se diseñaron para funcionar en contextos étnica, cultural y religiosamente homogéneos. La diversidad cultural, dicen los teóricos, debilita los vínculos que hacen posible la solidaridad colectiva.

5.3. Escenarios y propuestas

En esa línea, algunas posibles líneas de avance, derivadas del proceso de reflexión realizado, son las siguientes:

El Bienestar como proyecto común

- **Avanzar en el paradigma de la inversión social; combinar predistribución y redistribución.**
 - Actualizar el modelo clásico de bienestar social a partir del impulso de dos enfoques o paradigmas estrechamente vinculados: el de la predistribución y el de la inversión social. Nos basamos en la idea de que es mejor actuar *ex ante* (mediante la educación la regulación del mercado laboral o la dotación de un ingreso básico) que *ex post*, mediante costosas medidas redistributivas generadoras de incentivos perversos y efectos indeseados.
- **Avanzar en la consolidación de un sistema sólido de garantía de ingresos.**
 - Avanzar hacia formas más individualizadas, más ágiles, más normalizadas y menos condicionales de garantía de ingresos.
 - Aprovechar las Haciendas Forales como instrumento para avanzar en una mayor integración de la política fiscal y la garantía de ingresos. Una posible aplicación sería la del impuesto negativo, para determinados colectivos poblacionales.
 - Y tomar medidas para un adecuado funcionamiento de sistema público de pensiones: la extensión de los sistemas de previsión voluntaria y la transferencia de la gestión de la Seguridad Social podrían ser herramientas útiles para mejorar el sistema.

Estrategias territoriales y sostenibilidad (Bilbao, 17-05-2018).

- **Nuevas formas de generación de empleo de calidad.**
 - Generar empleo de calidad en el ámbito de los servicios sociales y la atención a la dependencia. Este tipo de empleo mejoraría los servicios y la atención, así como la calidad de vida de muchas mujeres migrantes que trabajan en situación irregular. Una alternativa razonable podría ser la creación de cooperativas de cuidado.
 - Impulsar la figura del Concierto Social al objeto de preservar y poner en valor la acción de las entidades del Tercer Sector.
 - Impulsar la creación de empleo a través de programas de relevo generacional en la administración pública y en el conjunto del tejido productivo.
 - Medidas de fomento de la economía social, impulso de las empresas de inserción, y experimentación de fórmulas de empleo garantizado para colectivos desfavorecidos.
- **Repensar la fiscalidad.**
 - Analizar fórmulas para incrementar la capacidad recaudatoria, siendo conscientes del doble efecto que tienen las políticas fiscales (su efecto en la competitividad relativa).
 - Establecer impuestos y cotizaciones finalistas para la financiación de la dependencia. El impuesto de sucesiones podría ser un instrumento razonable, afectándolo directamente a la financiación de la dependencia.
- **Revisar la articulación competencial y la ordenación territorial de los Servicios Sociales.**
 - Definir y delimitar el reparto de funciones entre los servicios sociales y los servicios de empleo, salud, educación o vivienda.

- Preservar la unidad del sistema y la igualdad de la ciudadanía, reforzando mecanismos comunes como, en Euskadi, el Órgano Interinstitucional de Servicios Sociales, el Observatorio y el Sistema de Información de Servicios sociales y, particularmente, la Alta Inspección de Servicios Sociales.
- **Mejorar la gestión del conocimiento y la I+D+i en materia de políticas sociales.**
 - Desarrollar iniciativas orientadas a la innovación y la gestión del conocimiento en esta materia. Articular centros e iniciativas solventes de I+D+i orientadas a identificar necesidades sociales, garantizar una atención de calidad, mejorar la formación y profesionalización y evaluar el impacto de las políticas públicas.

La autonomía personal, el cuidado de la vida y el relevo generacional

- **Impulso de políticas para la autonomía personal.**
 - Frente a la dependencia emerge como un activo el impulso de la autonomía personal. El escenario deseado busca el empoderamiento para una mayor autonomía personal, la integración en redes sociales de proximidad (redes de confianza) y la ruptura con las dinámicas de la soledad. Y transitar así a un ciclo virtuoso de autonomía, autoestima y papel productivo en la sociedad. Las acciones a llevar a cabo incluyen:
 - > Desarrollar programas orientados a impulsar la autonomía personal (retrasar la dependencia). Reforzar los servicios comunitarios y de atención domiciliaria, haciendo posible el envejecimiento en el domicilio.
 - > Promover una mejor integración de los servicios sociales y sanitarios.

- > Impulso del voluntariado como una actividad social productiva (programas de voluntariado para el envejecimiento activo).
- > Involucrar a las personas mayores como miembros activos de proyectos de innovación social.
- > Transformar la imagen social de la vejez favoreciendo la emergencia de nuevos términos, metáforas y conceptos sobre el envejecimiento activo.
- **La puesta en valor del conocimiento y experiencia acumulada por las personas de más edad.**
 - Se trata de evitar la descapitalización que se produce cuando las personas mayores no poseen espacios para aplicar y desarrollar lo aprendido a lo largo de su vida. Para ello, se propone:
 - > Búsqueda de nuevas relaciones entre conocimiento experto y no experto: valorar el aprendizaje social acumulado, la diversidad de las fuentes de conocimiento, valorar la experiencia acumulada, etc. Así, por ejemplo, los programas como las aulas de la experiencia deberían tener dinámicas de doble sentido. Las personas mayores como alumnos y también como profesores para valorizar su conocimiento y profesionalización.
- **Impulsar políticas de familia, infancia y juventud y alcanzar un nuevo pacto de solidaridad intergeneracional.**
 - Se trata de avanzar en el paradigma de la inversión social sin dejar de responder a las necesidades que supone el envejecimiento de la población. Algunos de los avances incluirían:
 - > La creación de una prestación económica universal por hijo/a a cargo en Navarra y la CAPV, similar a la que ya existe en Iparralde.
 - > La gratuidad de la educación de 0 a 3 años.
 - > La extensión –tanto para las madres como, sobre todo, para los padres– de los actuales permisos por maternidad y paternidad.
- **Conectar a los jóvenes con las oportunidades.**
 - Ante un escenario de juventud precarizada, con falta de oportunidades y limitadas competencias para el emprendimiento social, tecnológico y empresarial, se debe tender hacia un escenario de empoderamiento, estabilidad laboral y altas competencias y capacidad de adaptación.
 - Fomentar dinámicas de solidaridad intergeneracional, unidas con políticas públicas de fomento del relevo en niveles de responsabilidad, y dinámicas de innovación, aprendizaje y desarrollo de competencias ligadas al mercado y a los retos sociales.
- **Poner las personas en el centro y repensar las bases de la inclusión social: la activación inclusiva y la atención centrada en la persona.**
 - En el ámbito específico de los Servicios Sociales, se trata de que el sistema se adapte a las necesidades de las personas y no, como hoy en parte ocurre, que las personas deban adaptarse a las necesidades del sistema. Poner, en definitiva, a las personas en el centro.
 - > Revisar los criterios de condicionalidad que se aplican en los programas de intervención.
 - > Promover la autodeterminación y el control de las personas usuarias sobre los servicios que reciben.

> Adoptar un enfoque más aspiracional y más relacional de la intervención social, más basado en la biografía, los valores, las necesidades, los deseos y las expectativas de cada persona.

- **Fomentar la innovación social, tecnológica y de políticas públicas.**

- El problema del envejecimiento es un problema joven y exige soluciones nuevas y creativas. Debemos transitar de las soluciones estandarizadas a las soluciones innovadoras, tanto en el ámbito social-comunitario, en el ámbito de la tecnología como en el de las políticas públicas. Algunas de las políticas consideradas clave en este sentido son:

- > **Las políticas de vivienda.** Impulsar nuevos modelos vivienda destinada a las personas mayores. Entre algunas estrategias pueden señalarse las del impulso del co-housing como alternativa para personas válidas pero solas, de manera que se hagan compañía, compartan gastos y se cuiden mutuamente. Pisos compartidos con jóvenes con el mismo propósito. Impulsar nuevas tecnologías (en las viviendas) y servicios de soporte para personas mayores con escasa autonomía. Y políticas de acceso a la vivienda para colectivos desfavorecidos.

- > **Nuevas tecnologías.** Impulsar la introducción de tecnología abierta para mejorar la comunicación, vigilancia y diagnóstico para personas mayores. Las nuevas tecnológicas pueden jugar un papel en la mejora de la comunicación e información entre las personas mayores (lucha contra el aislamiento social). Por otro lado, las tecnologías son una bisagra para la conectividad intergeneracional, un terreno común para interactuar, por ejemplo, en programas

educativos intergeneracionales basados en TICS. Finalmente, el impulso de las tecnologías para vigilancia sanitaria en vivienda, diagnóstico temprano de enfermedades y prestación de servicios socio-sanitarios, tienen un papel relevante en la mejora de la calidad de vida de las personas mayores.

- > **Innovación social.** Desarrollar nuevas formas de voluntariado y de ciudadanía activa, redes de auto-organización comunitaria y solidaridad vecinal. Existe un consenso amplio en el valor de estas iniciativas sociales, pero en un marco de colaboración público-privada y bajo el principio de responsabilidad pública.

El modelo económico

- **La garantía de una sostenibilidad múltiple como eje del modelo de desarrollo económico.**

- El reto principal al que se enfrentan los territorios vascos es en muy buena medida similar al del conjunto del mundo desarrollado: ser capaces de consumir, en un periodo de tiempo razonable, una transición efectiva desde un modelo de crecimiento económico lineal, concebido y gestionado como potencialmente ilimitado, a nuevos paradigmas sobre los que existen numerosas propuestas con diferente grado de concreción y de capacidad transformadora, pero que parten todas ellas del reconocimiento de la sostenibilidad, en sus diferentes y múltiples facetas, como premisa básica del desarrollo.

- **La búsqueda de un grado de equilibrio razonable entre distribución primaria y secundaria de la riqueza.**

- Este nuevo modelo de desarrollo debería estar basado en un sistema económico que garantice a las personas

una contraprestación equitativa y suficiente por su participación activa en los procesos de generación de valor (distribución primaria a través de sueldos y retribuciones suficientes), y que actúe, al propio tiempo, como un proveedor de recursos para el conjunto de la sociedad, posibilitando la puesta en marcha y la sostenibilidad de sistemas de redistribución de la riqueza (distribución secundaria) para la superación de las desigualdades, la consecución de niveles aceptables de cohesión y la participación generalizada de la ciudadanía en el bienestar.

La centralidad y el futuro del empleo

- La igualdad efectiva de género y la superación de las brechas en las condiciones de empleo entre mujeres y hombres como objetivo central, junto con el incremento de su corresponsabilidad en los trabajos domésticos y de cuidado como premisa ineludible.
 - La incorporación masiva de las mujeres al mercado de trabajo se ha producido manteniendo sobre ellas de forma casi exclusiva el peso de las tareas domésticas y de cuidado. Se trata de una situación que ha lastrado con carácter general las carreras profesionales de las mujeres y ha generado para ellas una significativa brecha de condiciones de trabajo con respecto a los hombres y que nos sitúa, por tanto, ante al reto insoslayable de revertir esta situación y de avanzar como sociedad hacia una cultura de plena corresponsabilidad entre sexos. Esta transformación cultural debe abordarse en paralelo a la mejora de los mecanismos de conciliación entre la vida profesional y personal.
- La consecución, mantenimiento y garantía de niveles de protección suficiente del empleo

remunerado y de las condiciones efectivas en que se desarrolla.

- En sociedades democráticas y cohesionadas la calidad y condiciones materiales del empleo remunerado no debería depender solo o de forma exclusiva de factores intrínsecos al trabajo que se desempeña, como la productividad o la cualificación, sino también de la existencia de sistemas jurídicos que posibiliten y garanticen el establecimiento negociado de condiciones de trabajo junto a otros mecanismos legales o normativos destinados a fijar un mínimo aceptable de derechos para el conjunto de las personas ocupadas.
- El mantenimiento del enfoque de la formación como un proceso integral, e integrado, a lo largo de toda la vida de las personas, complementándolo con iniciativas de muy diverso alcance que permitan la retención y, en su caso, la recuperación del talento como activo fundamental de nuestras sociedades.
 - La formación desempeña un papel central frente a las crecientes tensiones del mercado de trabajo, y constituye un elemento clave para el acceso al empleo remunerado, el mantenimiento de la empleabilidad, la promoción profesional y el ejercicio pleno de la ciudadanía.
- El impulso –en un marco estable de colaboración público-privada y sobre la base de metodologías comunes– de diálogos abiertos entre todos los agentes implicados para elaborar diagnósticos compartidos y trabajar sobre proyecciones fiables.
 - Este conjunto de iniciativas podría incluir desde la puesta en marcha de células prospectivas hasta la creación de una comisión interinstitucional para monitorizar y coordinar las actividades relacionadas con el futuro del trabajo y la economía.

Gobernanza democrática
(Donostia - San Sebastián,
24-05-2018).

Los nuevos modelos de empresa y de relaciones laborales

- **La transición hacia modelos de relaciones laborales de carácter más cooperativos.**
 - El reconocimiento explícito de la contribución de las empresas vascas al crecimiento económico y a la generación de empleo y, por tanto, al bienestar de la ciudadanía constituye una premisa imprescindible para afrontar con ciertas garantías de éxito cualquier reflexión sobre los modelos de empresa y de relaciones laborales.
 - En todo caso, el paradigma principal sobre el que se han asentado las relaciones laborales en las empresas hasta ahora ha sido el de la confrontación. El tipo de relación laboral dominante se ha basado en la búsqueda de equilibrios coyunturales sobre el binomio salario-jornada, como contraprestación desvinculada con carácter general de la evolución y resultados de la empresa.
- **La búsqueda y explicitación mediante procesos amplios y abiertos de diálogo y concertación de elementos compartidos que permitan modificar de modo sustancial, por una parte, la visión de las empresas y, por otra, la posición y el valor de las personas en ellas.**
 - En las empresas se integran y conviven intereses de diferente nivel, especialmente en lo relativo a la atribución de los resultados obtenidos y, por ello, tanto al reparto del valor generado por la empresa como a la imputación de los riesgos asociados a la propia actividad empresarial.
 - En este contexto, todavía predominante, más allá de reflexiones y propuestas teóricas sobre la necesidad y

conveniencia de transitar hacia visiones más integradas e inclusivas de la empresa como conjunto de personas comprometidas con la consecución de un objetivo prioritario y compartido: la generación de valor, resulta imprescindible encontrar, de forma negociada, nuevas transacciones que hagan posible esa evolución.

- Es imprescindible, por tanto, identificar y objetivar los elementos y transacciones necesarias para posibilitar un verdadero cambio de paradigma. Avanzando así desde el discurso a la negociación efectiva de nuevos escenarios y marcos de relación en las empresas.
- **La necesidad de propiciar un giro sustancial en la posición de las organizaciones representativas sindicales y empresariales, dentro de un marco de estable de relaciones laborales y asentado en la concertación y el diálogo.**
 - En la actualidad, el grado de asunción de estos nuevos discursos entre los agentes sociales, empresariales y sindicales, no es en modo alguno uniforme, puesto que con planteamientos formales más proclives al cambio coexisten abiertas resistencias a modificar, de modo sustancial al menos, los paradigmas tradicionales. Revertir esta situación constituye, en consecuencia, no solo un reto prioritario sino una premisa de partida para avanzar hacia nuevos modelos de relación.
- **La progresión hacia nuevos modelos de relaciones laborales en los que sustentar la creación y la sostenibilidad de empresas más inclusivas como un objetivo explícito y compartido de los interlocutores sociales.**
 - La voluntad de abordar una transformación de los modelos tradicionales de empresa y de relaciones

laborales, en un contexto económico de globalización y en el marco de un mercado de trabajo en proceso de transformación acelerada, polarizado y amenazado de un cierto grado de precariedad estructural, no puede servir como pretexto para negar o minimizar en ningún caso la posición y el papel relevante de las organizaciones empresariales y sindicales representativas en su condición de agentes sociales institucionalizados en este impulso transformador.

- **La consolidación y puesta en marcha, en su caso, de iniciativas públicas de diferente naturaleza: normativas, de fomento, de apoyo financiero y fiscal... para apoyar la transición hacia empresas más inclusivas y más participativas.**

– Resulta imprescindible la introducción de todo un conjunto de medidas de carácter público y alcance transversal que faciliten, desde una perspectiva instrumental, el tránsito hacia nuevos paradigmas de empresas más participativas en el contexto de relaciones laborales más cooperativas.

- **La confianza como valor central en la vida de las empresas y la puesta en marcha de estructuras y procesos que garanticen un escenario de mayor transparencia y un flujo permanente de información.**

– Algunos de los elementos imprescindibles para llevar a cabo esta transición están relacionados con la confianza como valor central en la vida de las empresas. Este entorno de confianza exige como premisa previa una restitución del reconocimiento recíproco de legitimidad entre los agentes sociales y un contexto de cooperación y concertación con los poderes públicos.

6. La democratización, eje de la gobernanza

Cuando se fundó Eusko Ikaskuntza, era evidente que necesitábamos fortalecer las instituciones de los territorios vascos. Las diputaciones forales de aquella época difícilmente podían implementar la gobernanza que nuestro pueblo exigía, en un mundo que cambiaba a gran velocidad. Sin embargo, con la audacia que requería la ocasión, la sociedad vasca fue capaz de poner en marcha la iniciativa que este año celebra sus primeros cien años: Eusko Ikaskuntza. Eusko Ikaskuntza, desde sus inicios, abordó dicha carencia institucional y, una década después –en 1931, en concreto–, ofreció a nuestro país lo que se convirtió en el primer hito del autogobierno vasco moderno: el «Estatuto General del Estado Vasco», la propuesta de estatuto que ha servido como proyecto de referencia durante toda la trayectoria autonómica desarrollada en el siglo XX, particularmente, en el País Vasco Peninsular.

Desde entonces, tras un siglo convulso, si bien las necesidades de los territorios vascos son similares –asegurar el bienestar de la ciudadanía y el progreso en un país que desea desarrollar su propia identidad–, nuestras instituciones son más sólidas que las de aquella época, sin lugar a dudas. A pesar de los límites, la capacidad de decisión de la sociedad vasca se ha ampliado y, por primera vez en la era moderna, todos los territorios vascos están institucionalizados. El nivel de competencia de nuestras instituciones varía, al igual que las mayorías políticas, pero hoy existe un mapa institucional de Vasconia. Es cierto que tenemos un país relativamente desarticulado y su capacidad de decisión es limitada, pero gozamos de una institucionalización democrática nada desdeñable.

Partiendo de dicha oportunidad, con ilusión y responsabilidad, el trabajo de Eusko Ikaskuntza está impulsado hoy por el deseo de dar una respuesta compartida a las nuevas preocupaciones

del siglo XXI. En cuanto a gobernanza democrática, en el Libro Blanco se han recogido tres líneas de reflexión.

En primer lugar, hemos mirado al mundo. En el Libro Verde describimos las oportunidades que ofrece el proceso de globalización, así como las características preocupantes derivadas de la incertidumbre que éste ha generado. Así, con la intención de ofrecer un conjunto de respuestas compartidas, planteamos varias preguntas: en el agitado debate ideológico que se está viviendo en el mundo contemporáneo, ¿cómo y dónde se va a situar la ciudadanía y los territorios vascos? ¿Qué tipo de relaciones queremos desarrollar con los territorios que nos rodean, es decir, con España y con Francia? ¿Cuál es nuestro lugar en Europa? Y, ¿en el mundo? La respuesta a esta última pregunta, nuestra ubicación en el mundo, no se puede ofrecer olvidando quiénes somos y quiénes hemos sido; no se puede contestar sin tener en cuenta los valores enraizados en nuestra sociedad. Es cierto que los valores cambian, que se renuevan y se enriquecen constantemente, pero, al mismo tiempo, son la esencia de nuestra personalidad diferenciada y, sin ellos, no podremos situarnos adecuadamente en el mundo global.

En segundo lugar, nos hemos centrado en la capacidad de decidir de los territorios vascos y de su ciudadanía, siendo conscientes de la «expropiación del poder de decisión» que trae consigo la propia globalización. El objetivo no consiste en ubicarnos en el mundo de cualquier manera, sino en situarnos en la concurrencia global sabiendo con claridad cuál es nuestra voluntad colectiva: avanzar en la democratización. Lo que se quiere decir con ello es que el objetivo es aumentar la capacidad de decisión de la ciudadanía en todos los temas, garantizar la ciudadanía en términos de igualdad y dignidad, de la forma más amplia posible y, por último, situar en el centro la justicia y el

rechazo a la arbitrariedad, en nombre de los derechos y de las libertades. En resumen, no queremos cualquier tipo de gobernanza. Le damos prioridad a un modelo de gobernanza que reúna a todos los agentes y a todas las voces; en definitiva, un modelo de gobernanza «democrática». En esta primera edición del Libro Blanco, hemos recogido propuestas concretas para avanzar por esa vía.

Por último, hemos mencionado que actualmente todos los territorios vascos están institucionalizados. Sin embargo, es evidente que para hacer frente al futuro con garantías de supervivencia digna, es preciso reforzar la cohesión de los territorios, las instituciones y la ciudadanía, a fin de densificar los ejes de relación que han existido históricamente. La ciudadanía vasca comparte una forma de vida –la cultura, la lengua, las costumbres, el ámbito socioeconómico, los valores...– y, quizás, una forma de entender la propia vida. La gobernanza debería ofrecernos herramientas para gestionar el desarrollo de nuestra personalidad y la pluralidad creciente en nuestra sociedad. En este sentido, es tarea de la política organizar maneras que hagan confluir la apertura, la flexibilidad y, al mismo tiempo, la solidaridad y la cohesión.

En general, la democratización es el faro que ha orientado este trabajo, en el que hemos desarrollado de forma participativa el diagnóstico que recogerá el Libro Blanco, la lista de tendencias y desafíos y, sobre todo, los escenarios que deseamos construir en el futuro, junto con la agenda de decisiones que necesitaríamos para conseguirlos. Los contenidos que pueden leerse a continuación son el resultado de la confluencia de diversas fuentes: están presentes opiniones expertas, obviamente, pero al tiempo hemos integrado aportaciones de diversos actores sociales y de la ciudadanía, así como reflexiones que tienen su origen en el ámbito institucional. De este modo, creemos haber activado la inteligencia colectiva que siempre ha caracterizado a

nuestro país, sembrando la semilla del debate constituyente que los territorios vascos y su ciudadanía necesitan para hacer frente a los retos del mundo global.

Al igual que en el momento de nuestra fundación, dicha responsabilidad nos unirá a partir de ahora a un debate de país cuya meta es la cohesión y la solidaridad entre los territorios vascos. Precisamente, la base y el punto de partida de toda gobernanza democrática debería ser la reflexión compartida acerca del país que queremos ser en el futuro y la puesta en marcha de las herramientas necesarias para hacer realidad ese sueño colectivo compartido.

6.1. Los territorios vascos en la globalización

Las condiciones en las que debe materializarse la cohesión y la solidaridad de los pueblos vascos han cambiado en el siglo XXI. Vivimos en un mundo globalizado, que nos plantea nuevas oportunidades, al igual que nuevos riesgos, a los que debemos afrontar con la adecuada capacidad de adaptación.

Con relación al diagnóstico sobre globalización, se han identificado los siguientes puntos claves, fruto del diagnóstico compartido entre personas expertas, ciudadanos y ciudadanas y agentes sociales.

Tendencias negativas

La aceleración de la modernización –la globalización– y la revolución tecnológica que trae consigo han hecho temblar los pilares del mundo que conocíamos. De hecho, la velocidad con la que suceden los cambios dificulta la capacidad histórica de adaptación que han demostrado los territorios vascos.

El modelo de globalización que se impone perjudica la democracia. Dado que no está claro quiénes toman las

decisiones y dónde, el déficit democrático avanza y se hace evidente la expropiación de la capacidad de decisión de los pueblos y de su ciudadanía. La incertidumbre y la duda se están extendiendo a todos los ámbitos de nuestra vida y las respuestas que se ofrecen, a menudo, no son las más adecuadas (intransigencia, xenofobia...).

La estandarización de la cultura en este modelo de globalización puede ahogar nuestra cultura local. Se percibe el riesgo de asimilación cultural. Si el beneficio económico se superpone a la política y a la cultura, se pone en riesgo la sostenibilidad de un país, de una cultura y de una lengua de dimensiones reducidas. Más aún cuando se trata de una cultura que, como la nuestra, está rodeada de culturas muy potentes (la inglesa, la francesa y la española).

El centro del mundo global se está alejando de nosotros y la periferyzación de los territorios vascos puede poner en peligro nuestra competitividad. En el futuro, puede resultar difícil mantener la capacidad para hacer frente a las crisis económicas cíclicas.

Tendencias positivas

La propia velocidad del mundo y la conectividad relacionada con ella ofrecen la oportunidad de participar en el mercado global, haciendo que la información y el conocimiento global estén disponibles. Esta dinámica facilita la comunicación y las relaciones, al tiempo que resulta más sencillo identificar los desafíos mundiales y las alianzas viables.

Si los países cuentan con vínculos comunitarios sólidos, es posible reforzar las lógicas para hacer frente a los aspectos negativos de la globalización. Dichas lógicas son, entre otras, valorar el desarrollo humano, proteger los derechos básicos y el bienestar, desarrollar la sociedad del conocimiento y la

cultura propia, apostar por un territorio inteligente y empoderado, reivindicar el derecho de decisión y, en definitiva, defender la soberanía del pueblo.

La globalización ha puesto en riesgo todos los pilares de la sociedad que conocíamos: es decir, ha hecho tambalear la política, la economía, la cultura, el medioambiente... Este caos ofrece también la posibilidad de redefinir el mundo de otra manera, de forma más justa. Tanto en Europa como en nuestro entorno, ha comenzado una época «constituyente», entendida de forma amplia.

Tomando dicho diagnóstico como punto de partida, ponemos varias preguntas sobre la mesa: ¿cuáles deberían ser las medidas para proteger y desarrollar la particularidad de nuestros territorios, dentro de los flujos incontrolables de la globalización (ideas, personas, finanzas, culturas...)? ¿Cómo podríamos mantener la competitividad en el mundo global e incluso ser pioneros en determinados ámbitos? ¿Cómo es el futuro «escenario vasco» que dibujamos en el mundo? ¿Dónde y cómo nos situaremos en el mundo?

Escenarios

- Al proceso de globalización no se le pueden poner límites, pero **una responsabilidad ineludible es reforzar la capacidad de asimilar las influencias exteriores y adaptarlas a nuestro entorno**. Es necesario, por tanto, que reflexionemos sobre la identidad vasca, analizando las tensiones entre apertura, flexibilidad y personalidad. A lo largo de la historia, los territorios vascos han tenido la capacidad de adaptarse a lo que ha ido sucediendo en el mundo, manteniendo su personalidad diferenciada. Por esa razón, el análisis y el fortalecimiento de las claves de esa capacidad es indispensable para hacer frente a los cambios.

- El segundo desafío y escenario que debe abordarse es la **ubicación de los territorios vascos en el mundo**. La base de dicha ubicación debería constituir una narrativa de país, que exprese la particularidad de la personalidad vasca, así como la diversidad propia de nuestro pueblo. De la misma forma, dicha ubicación deberá tener en cuenta los rasgos distintivos de nuestros territorios y, especialmente, aquellos elementos que nos unen.
- Por último, como recurso para hacer realidad con éxito los dos escenarios anteriores, es decir, la ubicación en el mundo globalizado y el mantenimiento de nuestra personalidad, se considera necesario **ser pioneros y pioneras en diversas áreas**, es decir, ser capaces de convertirnos en referencia.

Agenda

Teniendo en cuenta las anteriores reflexiones, se ha elaborado una larga lista de propuestas concretas, a partir de un ejercicio de análisis compartido:

- **Asimilación de las influencias externas, manteniendo nuestra personalidad.**
 - Crear sistemas de colaboración entre los territorios vascos, en el campo de la lengua, de la cultura y de la educación.
 - Proponer la puesta en marcha de la innovación del sistema educativo vasco, elaborando una planificación a largo plazo. Difundir la reflexión sobre el sistema universitario y el sistema de ciencia propio, así como, adoptar medidas para fortalecerlos, tales como la complementariedad, la movilidad, el impulso de un sistema de evaluación propio, el refuerzo de la investigación puesta al servicio de la sociedad, etc.

- Adopción de medidas para fortalecer la sociedad del conocimiento y la cultura vasca, frente a la mera sociedad de la información.
- **Ubicación adecuada en el mundo.**
 - Iniciativa para construir la narrativa propia del país: propuesta para una reflexión de país amplia, crítica y diversa.
 - Propuesta para difundir la reflexión sobre la soberanía del estado vasco como herramienta que, si bien no es suficiente, es necesaria para hacer frente a la globalización.
 - Propuesta para desarrollar las oportunidades que ofrece la comunidad global vasca, reforzando las iniciativas paradiplomáticas.
- **Posición pionera y competitiva en el mundo global.**
 - Propuesta para dar prioridad a la innovación social: apuesta a favor de los territorios vascos que ya serán colectivamente inteligentes y estarán empoderados (conocimiento y democracia).
 - Adopción de medidas para valorar y fortalecer el modelo de desarrollo humano vasco, profundizando en los elementos que, vistos desde el exterior, se han considerado rasgos identificadores y positivos de nuestros territorios –modelo de bienestar, trabajo vecinal y cooperativismo, solidaridad con otros pueblos, desarrollo de la cultura y de la lengua propia, sociedad civil colectiva, apuesta a favor de lo común, emprendimiento...–; y, en general, impulsando aquellos que son indispensables para el «buen vivir» tales como la igualdad en todos los ámbitos, el respeto al medioambiente, etc.

- Multiplicación de la inversión en aspectos críticos inherentes a la globalización y fomento de las sinergias entre empresas, por ejemplo, en el campo del entorno digital, de las energías renovables o de la biotecnología.

6.2. Los territorios vascos en el mundo, en Europa y en los Estados

Las ideas principales del diagnóstico que se ha compartido sobre las relaciones de los territorios vascos con instancias más amplias (con otros Estados o con Europa), se pueden resumir de la siguiente forma:

Tendencias negativas

El nacionalismo de los Estados está resurgiendo de manera muy peligrosa en el mundo. Se están imponiendo tendencias ideológicas muy preocupantes tales como la intransigencia, la aceptación de las desigualdades socioeconómicas, la xenofobia... Se está extendiendo a todo el mundo, con total normalidad, la reducción de los derechos y de las libertades y la pérdida del bienestar general. La posible influencia liberadora de las nuevas tecnologías se está debilitando en favor del uso encaminado al control social.

La visibilidad de los territorios vascos en el mundo es muy limitada; de hecho, es difícil que las personas del exterior sepan de ellos o conozcan la identidad diferenciada de Vasconia.

La Unión Europea está lejos de la ciudadanía vasca y es desconocida. La Unión Europea no fomenta especialmente la participación de la ciudadanía, lo que conlleva la falta de información y el desconocimiento sobre Europa.

La falta de capacidad de acción y de decisión fuera de los territorios vascos es limitada dentro del actual sistema de

relaciones internacionales. Apenas existen instrumentos eficaces que sirvan para que las necesidades de Vasconia puedan ser tenidas en cuenta por las instituciones europeas o para que los representantes vascos puedan tener una participación directa en las decisiones que toma Europa. En el actual mundo globalizado, la ausencia de dicha capacidad es un problema, además de obstaculizar las relaciones entre los territorios vascos.

La actitud centralizadora de los estados tiene una influencia directa en la capacidad de decisión de los territorios vascos. Los ataques contra la diversidad son evidentes y, de hecho, se está produciendo una involución ideológica en los estados. En el momento actual, se podría hablar del «hipernacionalismo» de los estados nación.

En España, se está dando un proceso recentralizador, que deja en evidencia, especialmente, los síntomas de debilidad de la capacidad de decisión de los territorios del País Vasco Peninsular. Algunos de dichos síntomas son la falta de garantía, la debilitación del derecho vasco, la reducción de la capacidad política de las instituciones y el desgaste de la autonomía financiera. En consecuencia, existe el peligro de que el proceso vasco de democratización se paralice.

Por su parte, en el País Vasco Continental, la colectividad Euskal Hirigune Elkargoa se ha formado con legitimidad democrática transversal —es decir, los cargos no se eligen mediante elecciones, sino a través de las instituciones locales— y su poder de decisión es limitado.

Tendencias positivas

La preocupación por las graves tendencias que van en aumento en Europa y que hemos mencionado anteriormente se está extendiendo y está generando fuertes posicionamientos a favor

de soluciones que van por el camino del desarrollo humano. En Europa se vive una época de reformas y no está escrito de antemano dónde apareceremos tras cruzar dicha puerta.

Los déficits relacionados con la capacidad de decisión refuerzan la exigencia histórica de que los territorios vascos deben tener un «estatus político diferenciado». Asimismo, se está de acuerdo en que dicho camino debe hacerse desde diversos niveles institucionales de los territorios vascos.

En el País Vasco Continental, gracias a un proceso democratizador en sentido ascendente, se ha conseguido avanzar en el nivel de institucionalización y, en concreto, se ha formado la Euskal Hirigune Elkargoa.

En el País Vasco Peninsular, se han presentado oportunidades para facilitar un nuevo estatus político en el que confluyen la legitimidad histórica y la democrática, y se percibe el modo de conseguir acuerdos sociales amplios. En cuanto a Navarra, teniendo en cuenta las medidas que se han tomado para valorar su diversidad propia, es difícil que retroceda, sea cual sea su dirección política en el futuro.

El mundo nos ve con buenos ojos y la marca vasca vende bien. Se nos considera ejemplares en numerosos ámbitos. Se nos conoce por la experiencia cooperativa, se valora nuestro tejido industrial, la capacidad de superar los conflictos, la capacidad de mantener nuestra cultura...

Se aprecia una especie de reactivación de la comunidad global vasca o de la diáspora.

La situación diagnosticada sobre las relaciones exteriores de los territorios vascos plantea numerosas preguntas, en cuanto a seguir reforzando la cohesión y la solidaridad de los territorios vascos: ¿Dónde nos ubicamos en el mundo? ¿Cómo podemos participar en las decisiones que se están

Escenarios de futuro del euskera (e5): diseño de la arquitectura estratégica (Vitoria-Gasteiz, 08-06-2018).

tomando en la Unión Europea y cómo podemos participar en el debate sobre el fortalecimiento de Europa? ¿Qué tipo de capacidad de decisión necesitan los territorios vascos para fortalecer las relaciones con la comunidad vasca global? ¿De qué manera y hasta qué punto conviene compartir la capacidad de decisión de los territorios vascos con España y con Francia? Y, ¿en qué condiciones debe compartirse, para que se refuerce la cohesión y la solidaridad de los territorios vascos?

Escenarios

- **Oportunidad de situar los territorios vascos en el mundo.** La posibilidad de profundizar en la visibilidad que tienen los territorios vascos en el mundo puede ser un escenario viable. Se debería profundizar en los puntos fuertes (las cooperativas, el tejido industrial, la cultura...) e intentar ser referentes, por ejemplo, en la gestión del bienestar o en calidad de vida.
- Los escenarios sobre el modelo de la Unión Europea están en duda. **El modelo futuro de Europa está sin definir** y la preocupación por los escenarios es evidente (por ejemplo, el Libro Blanco de Europa). De hecho, el momento de crisis de la Unión Europea –crisis económica, el *brexit*, las tendencias ideológicas negativas– plantea la oportunidad de influir y de plantear nuevos retos; es decir, surge la posibilidad de construir un nuevo modelo para Europa. Se plantea la oportunidad de situar «Europa», como tema, en el centro del debate político vasco: los escenarios están abiertos.
- **Fortalecer la influencia de los territorios vascos en Europa** supone un reto y, al mismo tiempo, es también un escenario posible. El objetivo es fomentar la participación y la influencia de los territorios vascos en

Europa, para que las necesidades de Vasconia sean tenidas en cuenta en las instituciones europeas.

- Un escenario claro a medio plazo es **la oportunidad de cambiar las relaciones que tienen los territorios vascos con los estados español y francés.** La situación institucional de los territorios del País Vasco Peninsular y del País Vasco Continental y el debate territorial que se ha abierto en España y en Francia ofrecen la posibilidad de desarrollar las relaciones de una manera más equilibrada.
- A corto plazo, **la oportunidad de reforzar las relaciones políticas entre los territorios vascos** es un escenario posible. La oportunidad de reforzar las relaciones entre los territorios vascos procede de dos direcciones: por un lado, tenemos las oportunidades institucionales que ofrece el marco europeo –entre otros, la Eurorregión–; y, por otro, la creciente debilitación de las limitaciones que desde siempre han puesto los estados para desarrollar esas relaciones democráticamente.

Agenda

Se plantean las siguientes líneas de trabajo, para desarrollar los escenarios mencionados y hacer frente a los desafíos.

- **Incremento de nuestra visibilidad en el mundo.**
 - Se ha propuesto desarrollar una estrategia compartida para las relaciones exteriores y analizar cómo nos lanzamos al exterior, con qué marca, qué nos diferencia. De cara al exterior, se necesita una mínima ubicación consensuada para poder aprovechar las oportunidades de crear alianzas.
 - Propuesta de abrir el debate sobre el desarrollo de la marca vasca, dentro del modelo innovador de la

gobernanza, reuniendo a instituciones públicas, agentes sociales, empresas y ciudadanía.

- Propuesta para impulsar iniciativas que activen la comunidad global vasca (diáspora): Batzen, sistema educativo, redes sociales, etc.
- **Ubicación de Vasconia en Europa y profundización de la influencia.**
 - Se ha tenido en cuenta la necesidad de participar en la discusión sobre el futuro de Europa. Se proponen iniciativas compartidas para trabajar y ampliar en nuestro terreno las propuestas de profundización en la democratización de las instituciones europeas: entre ellas, consensuar directivas «clarificadoras» para llegar a la estatalidad democráticamente.
 - Propuesta para fortalecer el papel de los pueblos frente a la Europa de los estados. Propuesta para aceptar el estatus de las naciones políticas europeas que tienen competencias legislativas, además del reconocimiento del derecho de participación en las instituciones europeas.
 - Propuesta para fortalecer las políticas públicas orientadas hacia la integración europea y la defensa de los valores, en lo que respecta a los planes futuros de acogida, el sistema universal de bienestar y el fortalecimiento de las relaciones entre la juventud europea.
- **Establecimiento de nuevas relaciones entre Francia y España.**
 - Con el objetivo de garantizar el ámbito de competencias de los territorios vascos del País Vasco Peninsular, se plantea que la propuesta o las propuestas de un nuevo estatus político que se han abierto en la

CAV y, sin duda, en Navarra, pasen a ocupar el lugar central de la agenda.

- Se propone iniciar la reflexión sobre el desarrollo de la institución Euskal Hirigune Elkargoa, para democratizarlo. En ese sentido, se propone el debate sobre la elección directa de los representantes.
- Se plantea también la propuesta de desarrollar sistemas vascos de decisión y de crear otros nuevos. Se han mencionado algunos temas nuevos que son significativos. Entre ellos, cabe citar la educación, el conocimiento, el sistema de comunicación, el sistema judicial, etc. Además, se propone también reflexionar sobre la necesidad de la estatalidad vasca.
- **Refuerzo de las relaciones entre los territorios vascos.**
 - Propuesta para trabajar o reforzar las oportunidades que ofrece Europa con relación al objetivo de fortalecer las relaciones entre los territorios vascos: desde la Eurorregión, hasta las estructuras actuales suprafronterizas.
 - Análisis e impulso de otras herramientas disponibles en el ámbito internacional que favorezcan la colaboración entre los territorios vascos (pactos internacionales, etc.).

6.3. La democratización de los territorios vascos

En este apartado, reflexionamos sobre los siguientes aspectos: los sistemas de decisión pública que tenemos en los territorios vascos, los diversos modelos de gobernanza, la suficiencia democrática de los sistemas actuales y los pasos que deberían darse para mejorarlos o para construir otros nuevos. Siguiendo por esa línea, se han recogido las siguientes ideas en torno a la democratización de los territorios vascos.

Escenarios de futuro del
euskera (e5): diseño de
la arquitectura estratégica
(Vitoria-Gasteiz,
08-06-2018).

Tendencias negativas

Hoy en día, los espacios de decisión se están alejando y se está erosionando la capacidad de decisión, tanto por influencia de la globalización como por influencia de la recentralización de los Estados. Todo ello impide el desarrollo de un modelo de bienestar en función del sistema propio de valores.

Se aprecia una apatía política, en general. El espacio para la libertad de expresión se encuentra cada vez más limitado y, además, en el camino hacia la democratización está también la evidente crisis sobre cuál es la función de los medios de comunicación. En ese sentido, la duda sobre la transparencia y la credibilidad de la información va en aumento, en perjuicio de la opinión pública democrática.

Asimismo, también se ha comentado que el bienestar y todo el sistema de derechos y libertades están en riesgo. Se ha mencionado que la división de poderes se ha relajado y que no está asegurada la garantía de los derechos que un estado debe ofrecer necesariamente. Se ha citado como ejemplo el poder judicial.

Se considera preocupante la tendencia a no escuchar la voz y las decisiones de la ciudadanía. Se han puesto también sobre la mesa los déficit democráticos, sobre todo, por la preeminencia de un sistema democrático representativo que limita el desarrollo de una faceta de democracia participativa y directa, y porque la opinión de la ciudadanía no se tiene en cuenta tanto como se debería.

A la ciudadanía le preocupa la falta de articulación de los territorios vascos y que cada territorio tenga sus propios intereses, además de su propia organización administrativa, ya que no se aprecia una colaboración estructurada entre ellos.

En cuanto a la gestión de las decisiones políticas, resulta preocupante que el control de la democracia esté solo en

manos de agentes políticos y económicos, es decir, en manos de los partidos políticos. Vinculado al monopolio de las decisiones públicas por parte de los partidos políticos se ha mencionado la necesidad de superar el concepto de «cultura banderiza». Se ha manifestado también que habría que cuestionar el modelo de gobernanza público-privada sometida al mercado.

Tendencias positivas

En los territorios vascos, se aprecia una cultura política diferenciada y la diferenciación jurídico-política que tenemos actualmente es resultado del permanente esfuerzo colectivo. De esa forma, los territorios vascos han desarrollado sus propios espacios de decisión, de manera que contamos con un nivel de institucionalización considerable. Hemos conseguido superar límites y formar sistemas vascos de decisión.

Recientemente, se han creado las condiciones para llevar a cabo, como país, amplias reflexiones compartidas, tras finalizar un largo ciclo de conflictos.

Estamos, por tanto, ante la ocasión de construir una nueva cultura de decisión y de gestión del poder, cuyo eje es la voluntad del pueblo y su bienestar. Hay posibilidad de reflexionar sobre las nuevas gobernanzas compartidas, partiendo de la experiencia institucional de las últimas décadas.

Pueden darse las condiciones para un debate abierto y público sobre el modelo humano de desarrollo.

La situación que se ha diagnosticado plantea diversas preguntas, entre otras, ¿cómo se puede fortalecer la capacidad de decisión de los territorios vascos? ¿Cómo se puede garantizar? ¿Quiénes pueden participar en el proceso de decisión y cómo? ¿Quiénes y cómo tienen que participar en la toma de decisiones públicas, siempre con el objetivo de

fortalecer la cohesión y la solidaridad de los territorios vascos?
¿Cuáles son las herramientas adecuadas para la toma de decisiones, de cara al desarrollo equilibrado y compartido de los territorios vascos?

Escenarios

Partiendo del diagnóstico del Libro Verde ya mencionado anteriormente, desde los foros sociales se plantean las oportunidades que vamos a describir a continuación, las cuales se encuentran clasificadas en cuatro grupos.

- Por un lado, tenemos el posible escenario del empoderamiento de la ciudadanía, de otorgar voz propia a los ciudadanos y las ciudadanas en los procesos de decisión públicos, así como de la profundización en la capacidad de decisión. Dicho de otro modo, es posible difundir una actitud de profundización democrática y construir una sociedad empoderada y concienciada; en definitiva, es posible fomentar la **cultura democrática**.
- Más en concreto, se considera viable un escenario que difunda las oportunidades de participación de la ciudadanía. En concreto, se considera prioritario el reto de profundizar en la democracia participativa y directa; es decir, se dan las condiciones para apostar por un proceso profundo de democratización que refuerce la **inteligencia colectiva**.
- Un escenario posible y deseable para el futuro del sistema político vasco estará basado en la **garantía del bienestar general**. El modelo de gobernanza se desea organizar en favor de la ciudadanía, entendida en sentido amplio y en términos de igualdad.
- El siguiente escenario sería la construcción de consensos políticos para avanzar hacia una **identidad política**

común. Para ello, se ha subrayado el deseo de acometer un proceso participativo profundo como país, partiendo del respeto a las actuales divisiones administrativas.

- Por último, en cuanto a la **nueva gobernanza democrática**, se subraya como tendencia viable la posibilidad de hacer confluir la voluntad de la ciudadanía, de las instituciones y de los agentes sociales.

Agenda

Se plantean las siguientes líneas de trabajo, para desarrollar los escenarios mencionados y hacer frente a los desafíos.

- **El empoderamiento y la capacidad de decisión, como líneas para profundizar en la democratización.**
 - Iniciativas para impulsar valores o principios imprescindibles para lograr una cultura democrática. Entre ellos, destacan la transparencia, la información, la capacidad individual de decisión, la colaboración y el compromiso.
 - Impulso de políticas y programas de empoderamiento orientados a la ciudadanía, mediante el sistema educativo y los medios de comunicación pública, entre otros.
 - Medidas para aumentar la capacidad de decisión política de las personas jóvenes como, por ejemplo, establecer cuotas para jóvenes en las instituciones representativas.
 - El modelo de bienestar es el eje para profundizar en la democratización y para empoderar a la ciudadanía. En concreto, se propone recuperar y fortalecer la capacidad de decisión para garantizar pensiones y sueldos dignos. Avanzando por la senda del fortalecimiento del concepto de ciudadanía, se

considera que la igualdad es un valor que debe impulsarse, con relación a los aspectos socioeconómicos, de género y culturales.

- Han aparecido formas nuevas para facilitar la participación de la ciudadanía. Se propone aprovechar las ventajas del mundo digital, dando a conocer y reforzando las herramientas de la democracia electrónica.
- Sería conveniente establecer herramientas para gestionar de forma participativa las decisiones estratégicas a largo plazo. De la misma forma, habría que buscar modos de canalizar la evaluación de las decisiones públicas, asegurando alianzas entre generaciones.
- En el terreno de la democracia directa, se recomienda valorar la herramienta de las consultas, bien sean informativas o vinculantes, sin dejar de lado los diagnósticos y los presupuestos participativos. Todas las herramientas de participación se deberían articular en función de una lógica deliberativa.
- **Construcción de una personalidad común consensuada.**
 - Se propone tener en cuenta las experiencias autóctonas y exteriores que han resultado exitosas. Se destaca, por ejemplo, el modelo de gobernanza del País Vasco Continental (Consejo de Desarrollo/Colectividad territorial) o el proceso del Libro Blanco de Escocia.
 - Se propone tener en cuenta la posibilidad de impulsar un debate constituyente sobre el modelo de un posible futuro estado vasco.
 - En cuanto al fortalecimiento de las relaciones entre los territorios vascos, se propone la creación de órganos comunes eficaces que lleven a cabo políticas públicas

compartidas. Asimismo, se proponen también iniciativas para mejorar la coordinación entre diversos niveles.

- Pensando en el futuro, se propone analizar la posibilidad de impulsar una reflexión compartida: se propone poner en marcha una dinámica común RIS3 de territorios vascos.
- Se propone valorar la posibilidad de crear un Consejo de Desarrollo territorial para el ámbito de Vasconia.
- En el foro formado por personas jóvenes, se propone crear el Consejo de Juventud para el ámbito de Vasconia.
- **Modelos compartidos para una gobernanza democrática nueva.**
 - Se plantea una colaboración tridimensional, ya que es necesario que los individuos, los agentes y las instituciones colaboren. Se propone poner en marcha nuevas herramientas de gobernanza basadas en el respeto común y en el reconocimiento.
 - Se propone valorar la potencialidad del principio de subsidiariedad, así como fortalecer las capacidades de las instituciones locales y valorar la personalidad de las comarcas.
 - En la medida en que la influencia de la acción colectiva y de la movilización es imprescindible en los procesos de democratización, se propone adoptar medidas para tener en cuenta y fomentar la iniciativa popular.
 - Se propone también tener en cuenta las diversas estructuras y usos desarrollados históricamente en Vasconia (por ejemplo, los concejos, las juntas, el trabajo vecinal cooperativo o «auzolan»), para que sirvan de modelo de gestión de lo común.

Crónicas

2.3.

P

1. Proceso Geroa Elkar-Ekin

Tras redefinir su misión en 2013, Eusko Ikaskuntza abrió un proceso de reflexión sobre los principales desafíos que tiene ante sí el País en el horizonte del siglo XXI. De ahí surgieron grupos de estudio e investigación multidisciplinares orientados al trabajo en torno a cinco ámbitos estratégicos: Imaginar el futuro, el Euskera en el futuro, Realidad sociocultural, Modelos socioeconómicos y Estructura sociopolítica.

Dentro del proceso denominado **Geroa Elkar-Ekin / El futuro que nos (re)une**, durante los años 2016 y 2017 se celebraron reuniones de trabajo, foros y seminarios de reflexión para abordar desde distintas perspectivas esas cinco grandes áreas. En concreto:

- La sociedad que queremos, la sociedad que tendremos
- Euskararen Etorkizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzen (e5) / Construyendo conjuntamente los escenarios de futuro del euskera (e5)
- Sociedad vasca: cultura e identidad
- Desarrollo socioeconómico: modelos de sociedad y empresa vasca
- Gobernanza democrática

En los más de cincuenta encuentros celebrados, personas expertas y ciudadanía trabajaron en la elaboración de diagnósticos sectoriales señalando en cada área las principales claves estratégicas. Todo ello se plasmó en el llamado “Libro Verde del (de los) territorio(s) de Vasconia” que fue objeto de examen y de profundización en las mesas ciudadanas y en los foros sociales convocados a lo largo de 2018.

Siguiendo una metodología participativa y dinámica, se concretaron deseos, necesidades y preguntas en torno a las siguientes cuestiones:

- **La sociedad que queremos, la sociedad que tendremos**
 - Foro de futuro “Retos y oportunidades de la longevidad”
- **Construyendo conjuntamente los escenarios de futuro del euskera (e5)**
 - Foro social “Diseñando los escenarios de futuro: Desde tu punto de vista y sueños, la comunidad que quiere desarrollarse en euskera ¿con cuáles/cómo/cuántos activos principales debería disponer en cada capital en el año 2040?”
 - Foro social “Diseño de la arquitectura estratégica: ¿Qué podemos hacer para alcanzar/construir la constelación de capitales (activos) imaginados para el año 2040?”

- **Sociedad vasca: cultura e identidad**
 - Mesa ciudadana “Nuestras gentes: sociedad y cultura”
 - Foro social “Nuestras gentes: diversidad y vías de cohesión”
 - Foro social “Medios de comunicación y cohesión”
- **Desarrollo socioeconómico: modelos de sociedad y empresa vasca**
 - Mesa ciudadana “El futuro socioeconómico de Vasconia”
 - Foro social “Hacia un modelo propio de bienestar social”
 - Foro social “Estrategias territoriales y sostenibilidad”
 - Foro social “Modelos de empresa y relaciones laborales”
- **Gobernanza democrática**
 - Mesa ciudadana “Gobernanza Democrática desde la perspectiva de la cohesión y solidaridad de los territorios vascos”
 - Foro social “Gobernanza Democrática”

El **Libro Blanco del (de los) territorio(s) de Vasconia**, cuyas bases se presentaron en el marco del XVIII Congreso de Estudios Vascos, fue el resultado de todo este trabajo colaborativo entre especialistas, agentes sociales y políticos, y miembros de la sociedad civil.

2. El Libro Blanco del (de los) territorio(s) de Vasconia: resumen

El Libro Blanco sintetiza diagnósticos, reflexiones y proposiciones que se fueron conformando durante el proceso Geroa Elkar-Ekin / El futuro que nos (re)une iniciado en

2016 y el XVIII Congreso de Estudios Vascos de 2018. El texto, de cincuenta páginas, se estructura en los capítulos: Camino recorrido; Contexto; Sociedad con personalidad diversa; Dinámicas territoriales: de la atomización a la cooperación, por la vía de la sostenibilidad; Modelo de bienestar: cuidar la vida, crear y distribuir la riqueza; y La democratización, eje de la gobernanza.

En cada apartado se establece un punto de partida y unos objetivos de futuro, detallando los valores sobre los que se sustentan las propuestas, así como el modelo al que se aspira en el orden social y territorial, de bienestar y gobernanza. Con un horizonte variable, se plantean arquitecturas y hojas de ruta concretas para su posible desarrollo en políticas públicas a corto plazo, mientras que otros planteamientos dibujan vías en el medio-largo plazo que pudieran asentar, mediante la generación de confianza y el desarrollo de redes y relaciones, el deseado **Futuro que nos (re)une**.

2.1. Camino recorrido. Contexto

El Libro Blanco arranca con un repaso al camino recorrido y al contexto actual. Se destaca que “vivimos en una época de incertidumbre” que, además de amenazas, “está llena de oportunidades” a las que Euskal Herria debe aprovechar “en un contexto *glocal* pero a partir de una reflexión propia”. El objetivo es el desarrollo de un proyecto de país en el futuro, tarea para la que “no se parte de la nada”.

2.2. Sociedad con personalidad diversa

Al analizar cómo gestionar la diversidad y la cohesión en la Euskal Herria del futuro, se constatan tendencias negativas y positivas. En el escenario deseable, Eusko Ikaskuntza prevé dar forma a un nuevo modelo de ciudadanía que asuma los retos de la inmigración como oportunidades para la inclusión. Se

postula un nuevo contrato social que permita aunar fuerzas entre diferentes y se considera que la educación debe estar orientada a esa gestión inclusiva de la diversidad.

En ese mismo apartado, se analizan los medios de comunicación y el escenario deseado en este ámbito. Un sistema vasco de comunicación que supere la fragmentación actual, que tenga al euskera como prioridad y que sitúe a los territorios vascos en el espacio digital global, pasa por la elaboración de un plan estratégico de comunicación para el conjunto del país.

Dentro de este mismo capítulo, el Libro Blanco aporta un denso contenido propositivo en torno a la normalización de la lengua vasca. Se plantean actividades y medidas para el reforzamiento de los capitales humano, social, cultural, estructural, económico y político en torno al uso del euskera. Desde aumentar los recursos hasta transformar el sistema educativo para garantizar la suficiencia lingüística o impulsar una estrategia digital que sitúe a la lengua vasca en todos los ámbitos de la comunicación.

2.3. Dinámicas territoriales: de la atomización a la cooperación, por la vía de la sostenibilidad

El Libro Blanco repasa las dinámicas territoriales y dibuja los pasos que deberían seguirse para transitar de la atomización a la cooperación por vía de la sostenibilidad. El escenario deseado es que se llegue al equilibrio territorial, se consiga una plena complementariedad entre áreas rurales y urbanas, se cambien conductas en favor de la sostenibilidad y que la diversificación económica contribuya al reparto de la riqueza.

En paralelo, se propone articular un imaginario común sobre los territorios y la comunidad vasca promoviendo los elementos de unión. Ello implica construir estructuras

compartidas para el conjunto de Euskal Herria y la articulación de herramientas financieras propias en favor de la cohesión territorial. Se sugiere poner en valor el mundo rural, protegerlo y emprender un proceso deliberativo hacia un sistema vasco de bienestar en todos los territorios. También se llama a aprender de las consecuencias del conflicto vivido.

2.4. Modelo de Bienestar: cuidar la vida, crear y distribuir la riqueza

El Libro Blanco plantea el bienestar como proyecto común que incluye una redistribución de los recursos, un sistema sólido de garantía de ingresos, un empleo de calidad, cambios en la fiscalidad y mejoras en los servicios sociales.

Dar valor social a la experiencia de los mayores, fomentar la autonomía personal, estimular a los jóvenes con oportunidades e impulsar políticas de familia son algunas de las claves señaladas en este orden. Asimismo, en el ámbito de las relaciones laborales se considera pertinente operar diversos cambios.

2.5. La democratización, eje de la gobernanza

El último eje analizado es el de la gobernanza y la democratización. Se apunta a la necesidad de asimilar las experiencias externas manteniendo la personalidad propia a fin de ubicarse en el mundo y asumir una posición pionera y competitiva en el orden global.

Para situar a los territorios vascos en su debido lugar y fortalecer su influencia en Europa, se propone una estrategia compartida de relaciones exteriores, abrir el debate sobre la marca vasca y activar la diáspora. Se plantea establecer nuevas relaciones con España y Francia y construir una personalidad común consensuada, así como trabajar por el empoderamiento y la capacidad de decisión.

3. XVIII Congreso de Estudios Vascos

Con el lema **Geroa Elkar-Ekin / El futuro que nos (re)une / Notre futur ensemble**, del 5 de octubre al 23 de noviembre en Baiona, Vitoria-Gasteiz, Pamplona/Iruña, Bilbao, Donostia-San Sebastián y Oñati tuvo lugar el XVIII Congreso de Estudios Vascos. A él se llegó con un amplio y denso contenido reflexivo fruto de un programa plurianual que implicó a profesionales y personas expertas, agentes sociales, políticos y económicos, instituciones públicas y sociedad civil.

Los diagnósticos y proposiciones consensuadas en cada una de las cinco áreas fijaron el marco teórico de los debates del Congreso lo que permitió su posterior enriquecimiento. El objetivo fue, primeramente, desplegar opciones de escenarios respondiendo a las inquietudes y a los retos que Vasconia tiene ante sí; y, en segundo lugar, lograr un compromiso socio-institucional para seguir profundizando en las distintas áreas de investigación y de reflexión colectiva.

El *Libro Blanco del (de los) territorio(s) de Vasconia*, presentado en la sesión de clausura, hizo síntesis de los contenidos generados en cada una de las cinco áreas antes señaladas.

Con fidelidad a la línea histórica iniciada en el primer Congreso, en 1918, el XVIII Congreso de Estudios Vascos quiso ofrecer una contribución positiva y avanzada al desarrollo general de las comunidades vascas, razón de ser para la que Eusko Ikaskuntza nació hace un siglo.

Sesión inaugural: Imaginando el futuro: la sociedad que queremos, la sociedad que tendremos. Baiona (Teatro Municipal y Maison de Associations), 5.10.2018

Yves Ugalde, concejal de Cultura del Ayuntamiento de Baiona en representación de Jean-René Etchegaray, alcalde y presidente

de la Communauté d'Agglomération du Pays Basque / Aglomeración del País Vasco, Iñaki Dorransoro, presidente de Eusko Ikaskuntza, Eguzki Urteaga, vicepresidente por Ipar Euskal Herria, junto con Xabier Alkorta, presidente del comité organizador, inauguraron en Baiona, el viernes 5 de octubre, el XVIII Congreso de Estudios Vascos.

Todos los intervinientes en el acto rindieron homenaje a la memoria de Jean-Michel Larrasquet, vicepresidente de Eusko Ikaskuntza por Ipar Euskal Herria desde 2008 y hasta su fallecimiento a comienzos de año. Además de pilar fundamental de la institución durante más de dos décadas, tanto por su implicación en los órganos directivos como por su producción científica y su labor de estímulo al conocimiento. Larrasquet fue director científico del proyecto **Imaginando el futuro: la sociedad que queremos, la sociedad que tendremos**, tema de esta primera jornada congresual.

Durante la mañana, las responsables y los directores científicos de las cinco áreas desgranaron los contenidos de las cinco sesiones que componían el XVIII Congreso de Estudios Vascos. Josune Etxaniz e J. Inazio Marko Juanikorena presentaron el programa y temas a debate relativos a **Construyendo conjuntamente los escenarios de futuro del euskera (e5)**; Beatriz Akizu y Julen Zabalo hicieron lo propio sobre **Sociedad: diversidad y cohesión**; Arrate Arin y Angel Toña adelantaron las preguntas sobre las que se debatiría en la sesión dedicada a **Desarrollo socioeconómico: sociedad y empresa vasca**; por último, Beatriz Akizu y Mario Zubiaga dieron detalle de los trabajos del grupo **Gobernanza democrática**.

Como introducción al área **Imaginando el futuro: la sociedad que queremos, la sociedad que tendremos**, Jean-Pierre Claveranne, fundador del Instituto de Formación e Investigación sobre las Organizaciones Sanitarias y Sociales

(IFROSS), ofreció la conferencia “El territorio a la luz de la globalización y de las mutaciones del mundo”. Claveranne defendió el territorio como lugar privilegiado para afrontar los desafíos actuales y avanzar hacia un mundo solidario con todos y con las generaciones venideras.

Por la tarde, Koro Muro y Javier Castro, responsables del proyecto **Imaginando el futuro**, detallaron las claves, la metodología y los resultados del trabajo desarrollado durante el último bienio. En este proceso se describieron tendencias, se dibujaron escenarios y se plantearon proposiciones en torno a tres dinámicas estratégicas: población, territorio y conocimiento. La presentación fue seguida de un debate abierto en torno a las diversas cuestiones planteadas.

Por último, una mesa redonda sobre territorialidad, conocimiento, envejecimiento y futuro de los pueblos pequeños, entre otros retos, reunió a Juliette Bergougnan, Michel Berhokoirigoin, Ane Bustinduy y Javier Echeverría Ezponda, moderados por Iban Lizarralde.

Segunda sesión: Construyendo conjuntamente los escenarios de futuro del euskera (e5). Vitoria-Gasteiz (Edificio Salburua), 19.10.2018

El Edificio Salburua, enclavado a las puertas del parque homónimo, acogió la segunda sesión congresual, abierta por el diputado general de Araba-Álava, Ramiro González y el alcalde de la capital, Gorka Urtaran, junto con la vicepresidenta territorial de Eusko Ikaskuntza Anjeles Iztueta y el presidente del comité organizador del Congreso Xabier Alkorta.

En la jornada se presentaron los resultados del proyecto **e5 (Euskararen Etorkizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzen / Construyendo conjuntamente los escenarios de futuro del euskera)**, puesto en marcha por Eusko Ikaskuntza

en 2016. Se destacó la metodología innovadora empleada, que puso el foco no en el idioma en sí sino en el desarrollo del movimiento social por el euskera (*euskalgintza*) y la comunidad euskaldun en décadas venideras.

Las primeras intervenciones de Mikel Irizar Intxausti (“El contexto del movimiento social por el euskera: lectura sociopolítica”) y de J. Inazio Marko Juanikorena (“Presentación del proyecto e5: lectura teórica-metodológica”) contextualizaron el proyecto.

La sesión matutina estuvo centrada en la exposición de ideas y propuestas sobre los activos que dispone o que debería disponer la comunidad que aspira a vivir, desarrollarse y abrirse al mundo en euskera en los seis ámbitos que abarca el proyecto: capital humano y capital cultural; capital político y capital económico; y capital (infra)estructural y capital social. Jone Goirigolazarri, Ana Urkiza y Olatz Olosa, respectivamente, presentaron los resultados de los análisis realizados en cada uno de estos ámbitos. A continuación, se concretaron las propuestas por parte de: Petra Elser, Paula Kasares, Joanmari Larrarte, Joseba Barandiaran, Paul Bilbao, Garbiñe Mendizabal, Josu Waliño, Xan Aire y Gorka Espiau. Asimismo, se invitó a Ane Zugaza, Edurne Azkarate, Iban Larrandaburu y Maddi Sarasua –cuatro jóvenes de entre 18 y 26 años- para que, desde su perspectiva, dibujaran el futuro de la comunidad que quiere desarrollarse en euskera y plantearan iniciativas en esa dirección.

Esta segunda jornada acogió también una exposición de posters en la que se presentaron las aportaciones de Libe Álvarez, Joseba Fernández de Landa, Beñat Garaio y Aitor Montes.

En la sesión de la tarde, Iñaki Martínez de Luna presentó a Jacqueline Urla, profesora de Antropología en la University of Massachusetts (Amherst), quien impartió la conferencia

“Hacia un diseño de la planificación lingüística ‘centrado en el orador’”. Tras su disertación se abrió un diálogo entre conferenciante y congresistas.

Por último, Kike Amonarriz y Beñat Garaio dieron a conocer la **Declaración del Congreso e5** que más de un centenar de personas pertenecientes al movimiento social por el euskera firmaron y que se integraría en el Libro Blanco del XVIII Congreso de Estudios Vascos.

Tercera sesión: Sociedad: diversidad y cohesión.

Pamplona/Iruña (Civican), 26.10.2018

Civican de Pamplona acogió el 26 de octubre la tercera sesión del XVIII Congreso de Estudios Vascos. Javier Miranda, presidente de la Fundación Caja Navarra, Joseba Asiron, alcalde de Pamplona, Ana Olo Hualde, consejera de Relaciones Ciudadanas e Institucionales del Gobierno de Navarra, además del presidente de Eusko Ikaskuntza, Iñaki Dorronsoro, abrieron la jornada en la que se presentaron los resultados del programa **Nuestras gentes: diversidad y caminos de cohesión** puesto en marcha por Eusko Ikaskuntza en 2016.

A partir de las reflexiones planteadas por especialistas, los y las congresistas debatieron sobre diversidad, convivencia y cohesión. Así, sobre cohesión social y territorial se ocuparon Salvador Cardús, profesor de la Universidad Autónoma de Barcelona (“¿Qué significa y de qué depende la ‘cohesión social’ en una sociedad abierta y plural?”) y David Thunder, de la Universidad de Navarra (“¿Cómo cohesionar un territorio conformado por diferentes comunidades?”). Txoli Mateos, de la Universidad del País Vasco, se detuvo en el concepto de convivencia, su gestión y su transmisión a través de la educación (“Begiradak osatzen”).

Por la tarde, el Congreso centró sus trabajos en el análisis de los medios de comunicación como factor de cohesión de las

comunidades vascas. Nutrieron el debate el sociólogo Ramón Zallo (“Desajuste y retraso de nuestro sistema cultural-comunicativo en el marco digital: retos para una identidad vasco-navarra en construcción”), la periodista Mirentxu Purroy (“La información, un derecho público en manos leales o falsificadoras de la realidad”) y Argitxu Camus (“Euskal Diaspora, kideetasun partekatua en adibide?”). El posterior diálogo entre congresistas y ponentes permitió un rico intercambio de ideas y de propuestas.

La mesa redonda “¿También de comunicación se hace Vasconia?”, con participación de Argitxu Camus, Andoni Aranburu, director de Estrategia y Comunicación de EITB, Ana Oregi, parlamentaria en el Parlamento Vasco, y Txema Mauleón, del Gobierno de Navarra, puso el broche a esta tercera jornada congresual.

Cuarta sesión: Desarrollo socioeconómico: sociedad y empresa vasca. Bilbao (Torre Iberdrola), 9.11.2018

Bilbao fue escenario de la cuarta sesión del XVIII Congreso de Estudios Vascos. Juan Mari Aburto, alcalde de Bilbao, Teresa Laespada, diputada foral de Empleo, Inclusión e Igualdad, y Rosa Miren Pagola, vicepresidenta de Eusko Ikaskuntza por Bizkaia, dieron la bienvenida a las y los congresistas.

La conferencia inaugural corrió a cargo de Miguel Laparra, vicepresidente del Gobierno de Navarra, que versó sobre el Estado del bienestar en el siglo XXI.

Tres fueron los principales temas abordados en la jornada: Estado de bienestar desde la perspectiva vasca; las estrategias territoriales y la sostenibilidad; y los modelos de empresa y las relaciones laborales. Joseba Zalakain, Imanol Esnaola y Tomás Arrieta fueron los ponentes encargados en presentar estos temas como marco previo a la constitución de grupos de

debate, en los que tomaron parte representantes y especialistas del mundo empresarial, institucional y académico.

Entre otras conclusiones, el Congreso destacó la relación de mutua dependencia entre el estado de bienestar y un modelo productivo sólido; la consideración preferente del empleo de calidad para la inclusión social, junto con la implementación de mecanismos de distribución primaria de la riqueza; la necesidad de un modelo de protección social amplio, eficiente y sostenible como herramienta para la articulación y la cohesión interna de Vasconia; así como el valor de la solidaridad intergeneracional.

En el área de estrategias territoriales, se incidió en la cooperación y la complementariedad entre territorios como premisa para la articulación de un país resiliente y sostenible, lo que afecta también a las áreas rurales en su relación con las urbanas.

Ante los grandes desafíos de nuestro tiempo, el Congreso de Estudios Vascos dejó constancia de que Vasconia, aun careciendo de dimensión y de relevancia cualitativa para poder influir directamente en las grandes tendencias de un mundo en transformación, puede ser ejemplo de respuesta basada en valores sociales y en cultura emprendedora.

Quinta sesión: Gobernanza democrática. Donostia-San Sebastián (Tabakalera), 16.11.2018

La quinta sesión del XVIII Congreso de Estudios Vascos dio comienzo con las intervenciones de Markel Olano, diputado general de Gipuzkoa, Miren Azkarate, concejala delegada de Euskera del Ayuntamiento de Donostia-San Sebastián, y de Iñaki Dorronsoro, presidente de Eusko Ikaskuntza.

El programa se dividió en dos partes. La primera estuvo dedicada a analizar el papel de las regiones en el proceso de integración europea y la posibilidad de desarrollar políticas más

proactivas para el reconocimiento de las regiones, la gobernanza en territorios cosmopolitizados y el derecho a decidir.

En la segunda parte se abordaron los procesos de democratización y la cohesión territorial, los principios democráticos de la soberanía y los modelos e instrumentos para la densificación de relaciones y la colaboración entre territorios.

Los debates plenarios y los trabajos en grupo cristalizaron en una reflexión colectiva en torno a tres grandes aspectos: relaciones de los territorios vascos con el mundo, Europa y los Estados (español y francés), democratización y cohesión de los territorios vascos.

Las conclusiones de esta quinta sesión congresual avanzaron en la necesidad de un nuevo modelo de gobernanza basado en la democratización que canalice las voluntades compartidas y gestione de modo constructivo los conflictos.

Sesión de conclusiones. Oñati (Iglesia de San Miguel), 23.11.2018

Tras las cinco sesiones celebradas entre el 5 de octubre y el 16 de noviembre en las distintas capitales vascas, Oñati, igual que lo hiciera cien años antes con el primero, acogió la clausura del XVIII Congreso de Estudios Vascos.

Tras la bienvenida por parte del alcalde de Oñati, Mikel Biain, y del presidente de Eusko Ikaskuntza, Iñaki Dorronsoro, a lo largo de la mañana se presentaron los principales análisis, diagnósticos, reflexiones y propuestas del Congreso, sintetizados en el citado Libro Blanco. Repartidos en cuatro bloques, diez congresistas expusieron las conclusiones. Abrió la jornada Ibon Zugasti en torno al tema “El estado del mundo: de las tendencias globales a los escenarios locales”. A continuación, como portavoces del área **Sociedad con personalidad diversa**, presentaron los resultados y propuestas

Julen Zabalo (“Diversidad y caminos de cohesión”), Josu Amezaga (“Medios de comunicación y cohesión”), y Mikel Irizar (“La comunidad que aspira a desarrollarse en euskera”).

Dentro del bloque **Modelo de Bienestar: cuidar la vida, crear y distribuir la riqueza** tomaron la palabra Joseba Zalakain (“Un modelo de bienestar”), Ane Bustinduy (“La solidaridad intergeneracional”) y Tomás Arrieta (“Empleo, modelos de empresa y relaciones laborales”). Las conclusiones del área **Gobernanza: la democratización como eje**, fueron desgranadas por Amalur Alvarez (“Los territorios vascos en el mundo, en Europa y en los estados”), Iruñe Lasa (“Equilibrio y cohesión de los territorios vascos”) y Antton Maya (“Democratización de los territorios vascos”).

En el cierre, el presidente del Comité Organizador, Xabier Alkorta, trazó las profundas diferencias que separan a la sociedad de 1918 respecto a la actual, pero subrayando que, ahora como entonces, Eusko Ikaskuntza volvía a estar en el lugar que le corresponde como punto de encuentro y de generación de conocimiento al servicio del País.

Por último, Iñaki Dorronsoro, presidente de Eusko Ikaskuntza, señaló que “el proyecto que iniciamos hace tres años concluye aquí. Pero solo en parte. Pues desde el principio concebimos este Congreso como un punto de inflexión en la vida centenaria de Eusko Ikaskuntza”. Y como colofón, emotivamente, manifestó: “Eusko Ikaskuntza está aquí: tan útil y tan necesaria a la sociedad de la que surge como lo era en 1918. Con ilusión renovada y el mismo espíritu que sintetiza nuestro lema: *Asmoz ta Jakitez*”.

Todo este contenido quedó plasmado en una infografía realizada por Muxote potolo bat.

Asimismo, el claustro de la iglesia de San Miguel, sede de la sesión, albergó una interesante exposición fotográfica sobre los

Congresos de Estudios Vascos de Eusko Ikaskuntza, organizada por la asociación cultural oñatiarra Artixa.

Una visita guiada por el Oñati monumental y la representación, con carácter de estreno, de la obra teatral *Hamaika amaren seme (alaba)* pusieron el cierre a los actos del XVIII Congreso de Estudios Vascos.

4. Centenario de Eusko Ikaskuntza (1918-2018)

Fundada por las Diputaciones de Álava-Araba, Bizkaia, Gipuzkoa y Navarra-Nafarroa, el nacimiento de Eusko Ikaskuntza en diciembre de 1918 marcó el comienzo de la modernidad cultural vasca. La nueva institución consiguió reunir a cuantos aspiraban a la profundización de la personalidad colectiva en torno a los ideales de desarrollo científico y cultural, la cohesión social y la vertebración territorial de las comunidades vascas.

Una Sociedad constituida sobre una amplia base humana e integrada tanto por personas de la máxima excelencia, investigadoras e investigadores, vascólogas y vascólogos, como por personas estudiantes y estudiosas, mentes inquietas y amantes del país con el común denominador del compromiso con el progreso de Euskal Herria. Eusko Ikaskuntza destacó, además, como pionera en incorporar a la mujer a la vida cultural y científica vasca.

En las coordenadas de una civilización global, tecnológica y compleja como la actual, Eusko Ikaskuntza canaliza y renueva la misión que le dio origen: desde el valor del conocimiento compartido, articula saberes y experiencias, y promueve el diálogo entre personas expertas, instituciones y sociedad civil para, conjuntamente, afrontar la construcción del futuro.

Es este el mensaje que la institución quiso transmitir durante las celebraciones de 2018, año en que cumplió su primer siglo de existencia.

4.1. Actos previos a la celebración del Centenario

El año del Centenario se abrió el 14 de marzo con un solemne acto en el Palacio de la Diputación Foral de Bizkaia. Los diputados generales de Bizkaia, Unai Rementeria, de Araba-Álava, Ramiro González, y de Gipuzkoa, Markel Olano, junto con la consejera de Relaciones Ciudadanas e Institucionales del Gobierno de Navarra Ana Ollo, leyeron y suscribieron una Declaración Institucional por la que las cuatro instituciones fundadoras renovaron su compromiso con la Sociedad de Estudios Vascos.

El segundo momento importante del año, este de carácter interno, llegó el 2 de junio. En Oñati, en el marco de la Asamblea General de Eusko Ikaskuntza, se rindió homenaje a las personas que participaron en la refundación de la entidad en 1978, quienes recibieron como obsequio una pieza diseñada expresamente para la conmemoración por la artista Belén Moreno.

A continuación, los siete presidentes que ha tenido la institución desde 1918: Julián Elorza (1918-1936), José Miguel de Barandiaran (1978-1991), Gregorio Monreal (1992-1996), Juan José Goiriena de Gandarias (1997-2002), Javier Retegui (2003-2008) y Joxe Mari Muñoa (2008-2012), además del actual, Iñaki Dorronsoro fueron homenajeados. Durante el acto se glosaron los periodos en que transcurrieron las presidencias de cada uno de ellos, poniendo en valor las distintas etapas y circunstancias históricas en que asumieron la responsabilidad de dirigir Eusko Ikaskuntza, así como sus aportaciones específicas.

4.2. Crónica de la celebración del Centenario

El sábado 24 de noviembre, en la misma Oñati, sede del primer Congreso de Estudios Vascos en 1918, Eusko Ikaskuntza conmemoró solemnemente el Centenario de su fundación.

Minutos antes del mediodía, entraban en la Plaza de los Fueros de Oñati el lehendakari del Gobierno Vasco Iñigo Urkullu, junto a la presidenta del Gobierno de Navarra Uxue Barkos, y el presidente de la Aglomeración del País Vasco, Jean-René Etchegaray. Allí les esperaban la presidenta del Parlamento Vasco, Bakartxo Tejería, y diputados generales de los tres territorios históricos, Araba, Bizkaia y Gipuzkoa, Ramiro González, Unai Rementeria y Markel Olano, respectivamente; la presidenta de Juntas Generales de Gipuzkoa, Eider Mendoza, y su homólogo alavés Pedro Elosegui; el delegado del Gobierno en la Comunidad Autónoma Vasca, Jesús Loza; y el alcalde de Oñati, Mikel Biain.

A la histórica celebración tampoco quisieron faltar representantes de la vida política, institucional, social y cultural provenientes de toda Euskal Herria.

Y como en aquella ocasión, la plaza fue escenario de una Soka-Dantza. Adaptada exprofeso por el coreógrafo Oier Araolaza y ejecutada por Oñatz Dantza Taldea, autoridades, socios y socias, y personas electas de municipios de toda Euskal Herria se unieron al baile. El aurreku de honor se ofreció a una de las socias más veteranas, Mª Luisa Azurmendi, y a uno de los socios más jóvenes, Álvaro Castillo, en representación de cuantos hoy integran Eusko Ikaskuntza.

Minutos antes del inicio del acto institucional, en los salones del Ayuntamiento de Oñati, las primeras autoridades políticas estamparon sus firmas en un ejemplar del libro publicado con motivo del Centenario de Eusko Ikaskuntza:

Euskaldunon Mendea 1918-2018. El Siglo Vasco: 100 años de Eusko Ikaskuntza.

A continuación, una iglesia parroquial de San Miguel abarrotada de público ofreció el marco excepcional a la ceremonia conmemorativa del Centenario. A los sones del tema *Eusko Hizkuntza*, el Orfeón Donostiarra acompañó la entrada de los representantes institucionales. Además de la prestigiosa coral, la parte musical del acto corrió a cargo de Joxan Goikoetxea, Jurdana Otxoa y Mainer Zapirain, Oinkari Taldea y del cantautor Gontzal Mendibil.

Ane Pedruzo, como conductora del acto, dio la bienvenida a autoridades y público asistente e invitó al alcalde de Oñati, Mikel Biain, a abrir el turno de intervenciones. Tras él, los presidentes de Eusko Ikaskuntza y del Comité Organizador del Centenario, Iñaki Dorronsoro y Xabier Alkorta, respectivamente, subrayaron la voluntad de la entidad de seguir trabajando en las respuestas a los grandes retos de Vasconia ante el futuro.

En ese mismo acto se dio a conocer la **Declaración Institucional de Eusko Ikaskuntza en su Centenario**, que recoge una reflexión sobre el pasado, el presente y el futuro de Vasconia y la contribución que a su desarrollo ha hecho y proyecta seguir haciendo la ya centenaria entidad. Su lectura corrió a cargo de las socias Argitxu Etchandy y Ana Urkiza y del socio Sho Hagio. Con la elección de estas tres voces se quiso significar la diversidad tanto generacional, territorial como de género, al mismo tiempo que se daba visibilidad a la realidad actual de Eusko Ikaskuntza que pone el foco en la ciudadanía y su palabra.

De este modo, ante las máximas autoridades, ciudadanía y agentes sociales, y tomando como punto de partida las conclusiones obtenidas en el XVIII Congreso de Estudios

Vascos, Eusko Ikaskuntza manifestó su voluntad de profundizar en la misión que le fue encomendada en 1918: elaborar una visión general y de largo plazo dirigida al desarrollo del País y orientada a iluminar las actuaciones públicas y las dinámicas sociales.

Al finalizar la lectura de la declaración institucional, el Orfeón Donostiarra volvió a emocionar al público asistente interpretando junto a Gontzal Mendibil, su popular composición *Bagare*.

Tras esta interpretación tomaron la palabra el presidente de la Aglomeración del País Vasco, Jean-René Etchegaray, la presidenta del Gobierno de Navarra, Uxue Barkos, y el lehendakari del Gobierno Vasco, Iñigo Urkullu, quien con su intervención cerró la parte institucional de la jornada.

A la salida y como despedida, el Orfeón Donostiarra interpretó *Agur Jaunak eta Andreak*, versión actualizada por la UPV / EHU de la canción popular que se popularizó, precisamente, tras presentarse en el primer Congreso de Estudios Vascos de 1918.

La jornada del Centenario se cerró en la Plaza de los Fueros, donde el grupo Baztandarrak Dantza Taldea ejecutó la *Mutil-Dantza* de Arizkun, tal y como lo hiciera cien años antes otro grupo de baztandarras cuando mostraron por primera vez fuera de Navarra dicha danza propia y peculiar.

5. En torno al XVIII Congreso y el Centenario

Presentación del XVIII Congreso

El 22 de mayo en el Palacio Miramar, sede principal de Eusko Ikaskuntza, se presentó el XVIII Congreso de Estudios Vascos.

Ello permitió que los medios de comunicación difundieran el programa del Congreso, así como dar a conocer el “Libro Verde del (de los) territorio(s) de Vasconia”, como fruto del proceso Geroa Elkar-Ekin.

El acto sirvió también para mostrar por primera vez el cartel del Congreso, obra del artista gráfico Ángel Blanco Egoskozabal. La imagen parte de una doble simbología: el cerebro como metáfora del conocimiento colectivo, y la cuerda como elemento tradicional de unión, trabajo y tensión; de la unión y la cooperación nace el conocimiento, el saber, mientras que los siete cabos de la cuerda hacen una clara alusión territorial y de alianza.

Reconocimiento a las entidades patrocinadoras

Eusko Ikaskuntza reunió el 13 de septiembre en Kutxa Kultur Plaza (Tabakalera) de Donostia-San Sebastián, a las instituciones y entidades que dieron respaldo a su actividad durante este importante año: Gobiernos vasco, foral navarro y español, Aglomeración del País Vasco, Diputaciones Forales, Ayuntamientos, sociedades y fundaciones, empresas y entidades públicas y privadas. En ese marco se presentó el programa definitivo del XVIII Congreso de Estudios Vascos.

Libro del Centenario

Con motivo del Centenario se publicó el libro *Euskaldunon Mendea 1918-2018. El Siglo Vasco: 100 años de Eusko Ikaskuntza* que además de recoger los orígenes y desarrollo de la institución reúne once estudios sobre aspectos que han configurado la moderna Euskal Herria y la aportación concreta de Eusko Ikaskuntza en ámbitos de la cultura, la ciencia y las artes.

El 22 de enero de 2019, en Kutxa Kultur Plaza (Tabakalera), tuvo lugar la presentación del volumen en formato de mesa redonda, moderada por Juan Aguirre, responsable editorial y autor de la primera parte del libro, y con participaron de tres de los once articulistas de la parte analítica: Itziar Alkorta, Rosa Miren Pagola y Joseba Agirreazkuenaga.

EUSKALDUNON MENDEA 1918-2018 EL SIGLO VASCO. 100 AÑOS DE EUSKO IKASKUNTZA

Presentación. Iñaki Dorronsoro. Presidente

I. Eusko Ikaskuntza, 1918-2018. Juan I. Aguirre Sorondo

Introducción

1. Prolegómenos a un siglo
2. Primer periodo: 1918-1936
3. Las dos culturas, 1936-1975
4. Segundo periodo: 1976-2018
5. Apéndices

Tres textos para cien años
Publicaciones de Eusko Ikaskuntza
Palmarés de Premios de Eusko Ikaskuntza
Bibliografía sobre Eusko Ikaskuntza
Reconocimientos y premios

II. Un siglo de desarrollo científico, económico, social y cultural

Presentación

1. La Universidad Vasca. Itziar Alkorta Idiakez
2. El primer Estatuto Vasco o Vasco-Navarro. Eusko Ikaskuntza, 1931. Gregorio Monreal Zia
3. Luces y sombras en el siglo más fecundo de la historia del euskera. Rosa Miren Pagola

4. Ciencias Históricas, 1918-2018. Aportación de Eusko Ikaskuntza y de su sección al ámbito de la Historia.
Joseba Agirreazkuenaga
5. Un siglo de Antropología, Etnografía y Folklore en Euskal Herria (1918-2018). José Ignacio Homobono Martínez
6. Derecho público y privado en Vasconia. Aportación de la Sociedad de Estudios Vascos, 1978-2018.
Gregorio Monreal Zia
7. Artes y Letras
 - Arte y Patrimonio Histórico-Artístico.
Edorta Kortadi Olano
 - Acción musical de Eusko Ikaskuntza (1918-1936 y 1979-2013). Jon Bagües. Itziar Larrinaga
 - Investigación y difusión de la literatura en Eusko Ikaskuntza. Jon Kortazar
8. Un mundo cambiado y en cambio. Un veloz recorrido didáctico de la mano de cuatro generaciones.
Juan José Etxeberria
9. Cultura e identidad. Argitxu Camus Etchecopar

Representación teatral

Dentro del programa de actos del XVIII Congreso de Estudios Vascos, el 23 de noviembre en Oñati se estrenó la obra teatral *Hamaika amaren seme (alaba)* escrita por Josemari Velez de Mendizabal e interpretada por el grupo *Doke Antzerki Taldea* de Arrasate-Mondragón bajo la dirección de Vene Herrero. La pieza, que posteriormente giró por distintas localidades vascas, describe la historia de Eusko Ikaskuntza en paralelo con la evolución de la propia sociedad vasca durante el último siglo.

Gira

- Oñati, Teatro Santa Ana. 23 y 24 de noviembre de 2018.
- Arrasate-Mondragón, Teatro-cine Amaia. 2 de diciembre de 2018.
- Aramaio, Kultur Etxea. 16 de diciembre de 2018.
- Iruña-Pamplona, Iturrama Civibox. 12 de enero de 2019.
- Bilbao, Teatro Arriaga. 26 de enero de 2019.
- Donostia-San Sebastián, Teatro Principal. 2 de febrero de 2019.
- Vitoria-Gasteiz, Teatro Felix Petit. 16 de febrero de 2019.

Ficha técnica

Autor del texto: Josemari Velez de Mendizabal

Dirección artística: Vene Herrero

Dirección musical: Larraitz Arriolabengoa

Composición y adaptación musical: Sabin Salaberri

Compañía: *Doke Antzerki Taldea* - Arrasate

Intérpretes: Mariasun Pagoaga, Maider Alzelay, Xabi Latorre, Izaro Aretxaga, Miren Aretxaga, Miren Altuna, Teresa Arriolabengoa, Idoia Asurmendi, Leire Elejalde, Maia Villalba

Escenografía y cartel: Iñigo Arregi

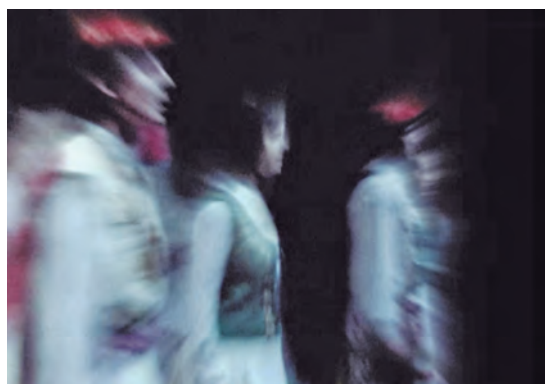
Ayudantes de producción: Gregorio Gallego, Arizmendi Ikastola, Aramaioko Udala, Arrasateko Udala, Joxe Otaduy

Dirección técnica: Alaine Arzoz Diez

Productor de la obra: Eusko Ikaskuntza

Responsable de la producción: *Doke Antzerki Taldea*

Agradecimiento especial a los escritores Bernardo Atxaga y Mariasun Landa, al cantante Gorka Knörr y al coro *Papargarri abesbatza*.

Documental en ETB

Coincidiendo con la clausura del Congreso y la celebración del Centenario, se difundió por los dos canales de ETB el documental *Eusko Ikaskuntza, 100 de años de Sociedad. Asmoz ta Jakitez*. Producido por ETB y Eusko Ikaskuntza, está escrito y dirigido por Alberto Santana y con realización de Josu Venero.

Cortometraje

Eusko Ikaskuntza, 100% es el título del cortometraje producido por la Sociedad para dar a conocer a la entidad y presentar los contenidos del XVIII Congreso. Con guion de Koro Muro y dirección de la misma junto con Arantza Cuesta, la banda sonora original está compuesta por Txus Aranburu.

Reconocimientos y premios recibidos

A lo largo de 2018, Eusko Ikaskuntza fue reconocida por distintas instituciones, entidades y colectivos por su trayectoria histórica y por su labor de investigación, difusión y promoción de la cultura vasca (se señala entre paréntesis la localidad y fecha de celebración).

Reconocimientos institucionales

- Medalla de Álava (Vitoria-Gasteiz, 28.4.2018)
- Medalla de Oro de Donostia-San Sebastián (Donostia-San Sebastián, 29.11.2018)
- Medalla de Oro de la UPV/EHU (Donostia-San Sebastián, 25.1.2019)

Premios

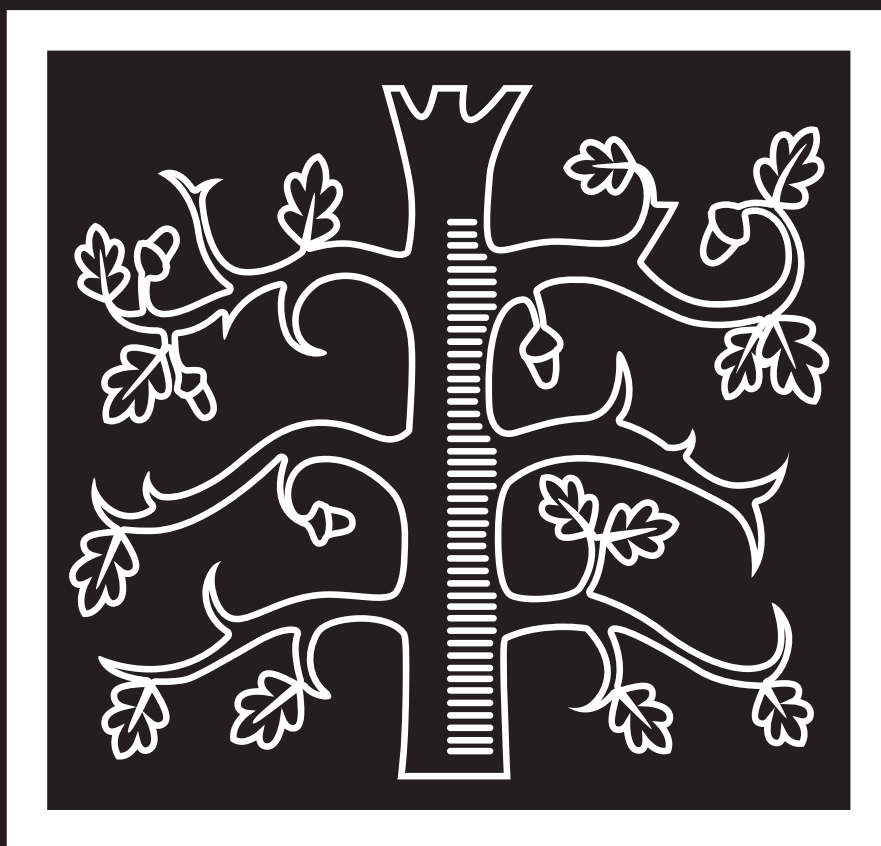
- Premio Radio San Sebastián a la Excelencia (Donostia-San Sebastián, 21.6.2018)
- Premios Periodismo Vasco 2018 (Bilbao, 7.11.2018)
- Premio Mariscal Pedro de Navarra de la Fundación Orreaga (Pamplona/Iruña, 3.12.2018)
- Argiaren Merezimenduko Saria (Usurbil, 25.01.2019)
- Ibilbideari Elkar Saria (Andoain, 9.5.2019)

Otros

- Musikaste 46, Jornada dominical ofrecida a Eusko Ikaskuntza (Errenteria, 20.5.2018)
- Reconocimiento “Ondo egindako lana” de Armeria Eskola (Eibar, 19.6.2018)
- Cupón especial de la ONCE, correspondiente al sorteo del sábado 24 de noviembre de 2018, con motivo del Centenario.

Notre futur ensemble

3

**EUSKO
IKASKUNTZA**

Asmoz ta Jakitez

1000

Salutation

Je ne crois pas qu'il y ait eu une année aussi décisive dans la contemporanéité basque que 1918. Avec le silence des armes, après quatre années de guerre, naissait dans la conscience européenne l'espoir d'une nouvelle ère de paix, de libertés et de justice sociale ; de nobles aspirations qui devaient conduire à la reconnaissance des droits historiquement souhaités par les nations sans État, telles que l'Euskal Herria. Autour d'un programme et avec plusieurs objectifs (dont notamment l'autogouvernement, une université basque et la défense et la promotion de la langue basque), sur des bases démocratiques et avec une conception dialogique des relations sociales, un grand nombre d'hommes et de femmes, avec une vision d'avenir et un désir d'amélioration par le biais de l'étude et de la connaissances, décident de s'unir, non pas *malgré*, mais *avec* leurs différences territoriales, identitaires, linguistiques, idéologiques, intellectuelles...

C'est ainsi qu'en septembre 1918, les Conseils Provinciaux de l'Alava, du Bizkaia, du Gipuzkoa et de la Navarre convoquent le Premier Congrès d'Études Basques, jalon fondamental de la modernité basque, dans le sillon des courants internationaux, à une époque de profondes transformations scientifiques, sociales, politiques et culturelles. Et c'est pour faire réalité ce saut vers cette nouvelle ère que naît Eusko Ikaskuntza-Sociedad de Estudios Vascos, en tant qu'« institution unificatrice et directrice de la renaissance de notre culture ». Assumant un vaste programme d'actions et d'activités, ponctué par la célébration régulière de ses congrès, Eusko Ikaskuntza canalise et transmet les préoccupations des institutions, des territoires et des citoyens, afin de consolider la personnalité d'Euskal Herria, en intégrant toutes les déclinaisons du monde basque, et d'affronter avec une vision prospective certains des principaux enjeux sociaux.

Après le premier, en 1918, et jusqu'à sa suspension sur le territoire péninsulaire en 1936, Eusko Ikaskuntza convoque au total cinq Congrès d'Études Basques. Sous la dictature franquiste et à la fin de la Seconde Guerre Mondiale, les exilés et les secteurs les plus dynamiques d'Ipar Euskal Herria rendent possible, non sans efforts, la célébration de deux nouvelles éditions. Le bilan est complété par les dix congrès tenus entre 1978, année de la réinstauration, et 2018.

Fidèle à l'orientation définie lors de sa fondation en 1918 – diffuser la culture basque et étudier et explorer « les différents problèmes d'essence et d'actualité du Pays » – le Congrès du Centenaire a présenté d'importantes particularités, en ce qui concerne sa méthodologie et ses objectifs. Conformément au nouveau modèle de société, qui distingue Eusko Ikaskuntza depuis 2013, le XVIIIe Congrès a non seulement permis d'écouter et d'apprendre des spécialistes, comme il est d'usage dans ce type de forums, mais il a également réussi à réunir, pendant plusieurs années, des représentants du monde académique et des institutions avec des acteurs sociaux et des citoyens, pour aborder notamment, à partir de la pluralité et sans complexe, des questions relatives à notre avenir collectif : l'économie, la langue, la culture, la gouvernance ou l'idéation d'une Vasconie pour le XXIe siècle. La devise *Geroa Elkar-Ekin / El futuro que nos (re)une / Notre futur ensemble* résume bien ces efforts.

Les résultats de ces efforts soutenus sont mis à la disposition de la société, dans le volume que nous présentons ici. En parcourant ses pages, vous pourrez approfondir ou approcher ses principales synthèses et conclusions. Et je tiens ici à attirer l'attention sur, d'une part, le Livre Blanc du (des) territoire(s) de Vasconie, authentique épitomé du grand travail cumulatif et conjoint ; et, d'autre part, la Déclaration Institutionnelle présentée à l'occasion de la Journée Commémorative du Centenaire d'Eusko Ikaskuntza (Oñati, 24 novembre). Des réflexions et propositions, des diagnostics et aspirations, qui offrent une image claire et profonde, ambitieuse et riche en suggestions, sur le passé, le présent et l'avenir d'Euskal Herria, et qui sont à la fois l'expression de ce qu'Eusko Ikaskuntza, institution centenaire, a fait et entend continuer à faire pour son développement.

Une institution qui est un exemple d'engagement en faveur de la science, de la culture et du progrès collectif qui, après cent ans d'existence, continue de s'alimenter de cette même vocation dans un contexte très différent de celui qui l'a vue naître, une période que l'on peut qualifier de complexe. Mais toute complexité implique également des opportunités. Eusko Ikaskuntza a pour tâche de répondre de manière innovante au défi de construire l'Euskal Herria ; une belle tâche pour l'avenir.

Iñaki Dorronsoro Plazaola
Président d'Eusko Ikaskuntza

Présentation

C'est un honneur pour moi de présenter cette publication, qui non seulement rassemble sous forme de chronique les activités liées au XVIIIe Congrès, mais prétend aussi offrir, dans une perspective historique et le regard tourné vers l'avenir, notre lecture de la situation actuelle d'Euskal Herria dans des domaines très différents, ainsi que la réponse d'Eusko Ikaskuntza aux défis actuels et futurs de notre société.

Cet ouvrage vient compléter l'activité éditoriale d'Eusko Ikaskuntza liée à ce Congrès du Centenaire, principalement reprise dans *Euskaldunon Mendea 1918-2018. Le Siècle Basque : 100 ans d'Eusko Ikaskuntza* et dans le *Livre Blanc du (des) territoire(s) de la Vasconie*.

Pour commencer, je tiens à mettre l'accent sur trois aspects fondamentaux, qui identifient tout particulièrement la nature du travail effectué.

En premier lieu, s'agissant du Congrès du Centenaire, nous avons élaboré un programme dédié à cet événement, que nous avons voulu refléter dans les événements organisés à Oñati : outre la publication susmentionnée, la mise en scène d'une pièce de théâtre liée au centenaire de notre société et le court-métrage *Eusko Ikaskuntza 100%* et le documentaire *Eusko Ikaskuntza, 100 ans de Société. Asmoz ta Jakitez*. Le tout mentionné dans ce livre que vous avez entre les mains.

En deuxième lieu, je voudrais souligner la propre méthodologie de travail appliquée à Eusko Ikaskuntza au cours des trois dernières années et qui, pour répondre à la réflexion stratégique développée en 2014-2015, a marqué à la fois les objectifs et les axes d'action prioritaires, ainsi que le mode de travail. C'est précisément cette méthode qui a orienté l'activité d'Eusko Ikaskuntza tout au long de la période 2016-2018 et qui explique l'organisation des sessions du XVIIIe Congrès.

Les cinq axes d'attention prioritaire (imaginer un avenir durable pour la société basque au XXIe siècle, la réalité socioculturelle, les modèles socioéconomiques, l'avenir d'une société qui aspire à se développer en euskara et la structuration sociopolitique), l'impulsion à la participation (nous avons rassemblé plus d'un millier de personnes au cours du processus de travail), le dialogue entre experts, citoyens, société organisée et administration, toujours dans notre perspective d'ensemble d'Euskal Herria dans le monde, ont été les éléments de référence de notre travail.

Sans oublier notre contribution au renforcement des réseaux multidisciplinaires entre différents acteurs territoriaux, ce qui facilitera sans aucun doute à l'avenir notre travail de mise en relation et d'échange de connaissances et d'expériences.

En troisième lieu, il faut souligner que tout le travail effectué visait sa matérialisation dans des propositions d'action (*Geroa Elkar-Ekin / El futuro que nos (re)une / Notre futur ensemble* a été la devise choisie), avec l'objectif de renforcer « la cohésion et la solidarité des territoires de la Vasconie », en identifiant les scénarios souhaitables et les propositions d'agenda correspondantes pour y répondre.

Au nom d'Eusko Ikaskuntza, je tiens à remercier la participation généreuse de toutes les personnes, organisations sociales, administrations publiques, médias et sponsors, pour leur contribution au succès de ce XVIIIe Congrès, dont les objectifs n'auraient pu être atteints sans leur précieuse collaboration.

Le XVIIIe Congrès d'Études Basques, dont le déroulement est détaillé dans les pages suivantes, marque un tournant dans notre trajectoire. L'espace de travail pluriel et diversifié que nous avons créé aura une continuité au cours des prochaines années, afin de répondre aux propositions présentées et de repenser les autres défis identifiés. Eusko Ikaskuntza continuera à s'efforcer de faire de sa plus haute aspiration une réalité : améliorer chaque jour la société basque, avec la participation de tous et de toutes, afin de faire un Pays de plus en plus équitable, cultivé, inclusif et prospère.

Cet ouvrage, contenant les résultats du XVIIIe Congrès, prétend constituer un bel exemple de la trajectoire d'un siècle de travail et de notre engagement renouvelé au service d'Euskal Herria.

Xabier Alkorta Andonegi

Président du XVIIIe Congrès et du Centenaire d'Eusko Ikaskuntza

**Déclaration
d'Eusko Ikaskuntza
à l'occasion de son Centenaire**

3.1.

P

Préambule

Le premier congrès, tenu à Oñati il y a cent ans, marque un tournant dans notre histoire récente. Les bases instaurées à l'époque ont permis de promouvoir, les années postérieures, un ensemble de stratégies et de structures institutionnelles essentielles pour le développement de notre pays. En outre, et afin de maintenir cet élan dans le temps, le congrès lui-même a décidé de créer Eusko Ikaskuntza, en tant que point de rencontre pour les hommes et les femmes de la Vasconie, indépendamment de leur origine ou de leur affiliation idéologique ; des personnes unies par leur amour pour l'étude et l'action, soucieuses de la cohésion et du progrès du pays, ainsi que de la défense et de la promotion de leur langue, de leurs signes d'identité et de leur propre patrimoine culturel.

Depuis 1918, Eusko Ikaskuntza s'efforce de fournir un contenu et de répondre aux préoccupations qui ont motivé sa création par, d'une part, la promotion de la recherche et de la culture au sens large, en situant le propre et l'universel et, d'autre part, en relevant les défis de l'avenir pour le développement de notre communauté.

De même qu'il y a cent ans, nous sommes aujourd'hui confrontés à de nouveaux scénarios et à des incertitudes à long terme. Il est nécessaire de relever les défis découlant des

changements et des tendances impactantes : les révolutions technologiques et les nouveaux macro-secteurs productifs émergents ; la mondialisation et le déplacement des noyaux techno-économiques ; la numérisation ; la perte de la biodiversité et le changement climatique ; les migrations et la gestion de la diversité ; les nouveaux acteurs- pouvoirs géopolitiques ; la tendance mondiale à la dé-démocratisation et, entre autres, l'épuisement du modèle européen d'État-providence. Ainsi que des défis internes non moins importants, tels que la diminution du taux de natalité et la longévité accrue ; la revitalisation de notre propre langue et culture ; la cohésion de nos territoires et la construction d'une mémoire historique partagée ; la périphérisation de la Vasconie dans le contexte mondial, la maturation de notre tissu productif et social ou le maintien de notre qualité de vie.

Cette accélération du monde, impulsée par le processus de mondialisation, crée de l'incertitude et de l'insécurité. La peur collective peut découler du pessimisme anthropologique et conduire à l'étroitesse d'esprit, à la xénophobie et à la restriction des libertés. Ce n'est pas l'option que notre peuple souhaite. Ce n'est pas la vision qu'Eusko Ikaskuntza va défendre au cours de ce siècle. La revendication du territoire, de la communauté établie sur le territoire de la Vasconie, est un projet collectif plein d'espoir qui vise à créer un espace de

cohésion et de solidarité garantissant une vie digne à nos citoyens, ceux d'aujourd'hui et ceux que nous accueillerons à l'avenir.

Notre peuple a fait preuve d'une remarquable souplesse d'adaptation aux changements et d'une grande capacité à générer des modèles d'excellence dans ses réponses proactives. Malgré les espaces évidents d'amélioration nécessaires, nous disposons d'un capital social important basé sur un travail bien fait, la coresponsabilité sociale, l'initiative, la coopération, la défense de notre culture et de la langue basque, la solidarité interne, la capacité à inclure l'immigration ou le respect de la diversité, dans ses différentes manifestations. Tous ces attributs ont contribué à notre survie au cours de l'histoire et constituent la base pour faire face à nos défis futurs.

Cependant, les valeurs collectives ne sont pas immuables ; elles résultent des conditions sociales et de l'histoire passée. C'est pourquoi, de la même manière que nous tenons à mettre en relief ce dont nous sommes fiers, il nous faut aussi mentionner certaines valeurs que nous devons désormais renforcer : l'égalité entre les hommes et les femmes, l'empathie à l'égard des différents, l'engagement envers le commun et le respect de la terre.

Nous laissons derrière nous un XXe siècle convulsif, au cours duquel notre devenir en tant que peuple a connu des épisodes sanglants – guerres, violence et souffrance – mais aussi un fleurissement culturel, un développement économique et des avancées en matière d'égalité sociale. Notre peuple a fait preuve de la capacité de résistance et de réflexion nécessaires pour surmonter les moments les plus difficiles et créer un espace de réconciliation et de coexistence. Il convient de ne pas oublier le passé, de préserver une mémoire intégrale assumant nos erreurs et succès collectifs, qui est la meilleure garantie d'un avenir en paix. Un avenir dans lequel tous les projets de pays

soient possibles. Un avenir de justice, de respect mutuel et de reconnaissance.

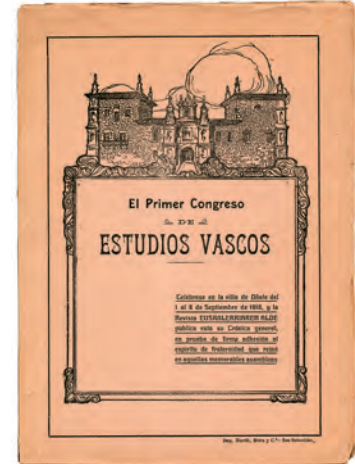
De même qu'il y a cent ans le Congrès d'Oñati définissait un agenda ambitieux – en grande partie réalisé – nous devons aujourd'hui renouveler cette utopie. Dans cet objectif, au cours des trois dernières années, Eusko Ikaskuntza a réuni, sous le slogan *Geroa Elkar-Ekin*, des centaines de personnes de l'académie, de la société civile et de nos institutions, des personnes ayant une connaissance et de l'expérience, qui ont travaillé en coopération sur les cinq axes fondamentaux suivants, afin d'articuler la Vasconie du XXIe siècle : la cohésion sociale dans une société basque diversifiée ; le développement socioéconomique ; la gouvernance démocratique ; l'avenir de l'euskara ; et, l'imaginaire collectif pour les scénarios sociaux souhaités.

Déclaration

Aujourd'hui, à l'occasion de son centenaire, devant la société basque et ses représentants, Eusko Ikaskuntza déclare :

Un grand nombre des scénarios souhaités à Oñati en 1918 se sont réalisés dans une large mesure : pour la première fois, tous les territoires basques possèdent leurs propres institutions, dotées de différents niveaux d'autogouvernement ; nous avons des systèmes d'enseignement, de santé et de protection sociale de qualité ; la langue basque et la culture ont été considérablement revitalisées ; des universités ont été créées ; la société basque a un niveau de vie élevé et a élargi sa capacité décisionnelle...

Sur cette base, et conscients que le nouveau siècle pose des défis majeurs, auxquels nous ne pouvons faire face qu'en activant notre intelligence collective et en renforçant notre capacité à réfléchir et à décider en coopération, nous

formulons de nouveaux projets et objectifs pour l'avenir, autour des lignes de travail suivantes :

- **Face à la situation mondiale et de changement accéléré.**

Il s'avère nécessaire d'activer une réflexion partagée entre les citoyens et les territoires de Vasconie, afin d'être en mesure, dans une perspective de pays, de répondre à la question de savoir où et comment nous situer dans le monde, quel type de relations voulons-nous et avons-nous besoin avec l'Europe et avec les États (Espagne et France), comment approfondir la démocratie et comment promouvoir la cohésion et la solidarité entre les territoires basques.

- **Articulation d'un espace pour la réflexion de pays (Vasconie).**

Un espace permettant de renforcer un projet commun, par le biais de relations stables et structurées entre les différents acteurs (sociaux, culturels, politiques et économiques), les collectivités locales et les institutions. Comprenant à la fois la sphère matérielle et symbolique et la création de réseaux de confiance.

- **Construction d'une identité partagée et d'un projet communautaire.**

Approfondir le concept de citoyenneté et explorer les voies d'un nouveau contrat social, à partir de l'acceptation de la diversité et en affrontant les inégalités non souhaitées, en les gérant par la recherche de projets partagés articulant des intérêts communs.

Nous proposons d'agglutiner la diversité en une identité partagée, basée sur des valeurs communes et en référence à l'euskara et à la culture basque. Une identité solidaire qui unisse la société de la connaissance, le débat social et la participation active des citoyens, en utilisant de manière proactive les systèmes éducatif, culturel et de communication.

- **Développement de l'économie au service d'un progrès social et environnemental durable.**

Nous considérons que le développement d'un modèle de protection sociale ample, efficace et durable en Euskal Herria est un projet de pays et un outil pour son articulation interne ; un modèle inclusif basé sur la solidarité sociale et intergénérationnelle, la durabilité environnementale et une égalité de genre effective. C'est pourquoi nous estimons essentiel de faciliter la contribution du tissu productif à la création d'emplois de qualité et de richesse, et de promouvoir un cadre stable de relations professionnelles fondé sur la consultation et le dialogue.

- **Établissement d'une gouvernance collaborative orientée vers le bien-être social.**

Afin de garantir une vie digne à tous les citoyens basques, nous estimons qu'il est nécessaire de renforcer leur capacité décisionnelle, en solidarité avec les autres pays, et de la développer en approfondissant une gouvernance démocratique, qui permette à la population de construire un maximum de consensus et de gérer les inévitables désaccords.

Eusko Ikaskuntza, après la profonde réflexion sur les questions clés relatives à l'avenir de notre pays, abordée au Congrès du Centenaire, est en condition optimale et disposée à travailler en collaboration avec les institutions publiques, les acteurs politiques et sociaux, les universités et les citoyens, fidèle à son objectif de base actualisé, afin d'élaborer une vision générale et à long terme visant le développement du pays et à éclairer les actions publiques et les dynamiques sociales.

Nous ouvrons, avec enthousiasme et la confiance de votre soutien, la page du nouveau centenaire. Merci beaucoup!

**Le Livre Blanc
du (des) territoire(s)
de la Vasconie**

3.2.

1. Chemin parcouru

Sur la base de son objet et de ses objectifs généraux, Eusko Ikaskuntza a lancé le processus participatif Denok Gai, visant à identifier, avec les citoyens et la société civile organisée des territoires de la Vasconie, les défis les plus importants et les plus urgents du XXIe siècle.

En plaçant la « société humaine durable dans la Vasconie XXIe siècle » au centre et avec une projection d'avenir, ce processus a abouti à l'identification de plusieurs domaines thématiques à développer par Eusko Ikaskuntza – à moyen et long terme : « la structuration sociopolitique, les modèles socioéconomiques, l'avenir de l'euskara et la réalité socioculturelle ». Tout en rappelant et en soulignant les principes fondateurs de l'institution : « rigueur scientifique, indépendance idéologique, relation intergénérationnelle, perspective de genre, collaboration entre institutions, lien avec la citoyenneté, centralité de l'euskara, pont entre les territoires et interdisciplinarité ».

Nous vivons une ère d'incertitude, pleine d'opportunités et de menaces. L'avenir de la Vasconie doit s'inscrire dans un contexte global, en partant toujours de notre propre réflexion, ouverte et délibérante, qui offre les outils dont les territoires de la Vasconie ont besoin pour s'adapter aux défis qui nous

attendent dans différents domaines : système de valeurs, modèles politiques, culturels et socioéconomiques.

D'autre part, le développement humain de nos territoires et la gouvernance qui y est liée ne peuvent être compris sans prêter attention aux assemblages émergents entre culture, capital, territoire et citoyenneté. En d'autres termes, ce processus ne peut être compris sans la participation de la société civile. Le premier objectif consiste donc à approfondir et à faire progresser la démocratisation de nos territoires, en la considérant à la fois comme un processus et un résultat.

En deuxième lieu, l'impulsion et le renforcement de la **cohésion et la solidarité des territoires de la Vasconie** sont considérés comme l'axe vertébral de l'analyse et de la délibération. Compte tenu de cet objectif, basé sur la connaissance des différentes réalités et récits territoriaux, nous identifierons les outils permettant d'articuler les synergies sociales, culturelles et économiques, ainsi que la création de nouveaux modèles inclusifs de gouvernance démocratique intra et interterritoriale.

Le territoire, espace physique identitaire où se reflète la praxis collective, est l'espace où se matérialise la vie quotidienne, notre économie et notre bien-être, l'environnement qui nous relie à nos voisins et voisines. Le territoire est une réalité

construite par les personnes qui l'habitent et le traversent. Par conséquent, le territoire n'est rien d'autre que l'interaction de pratiques vitales.

Nous ne partons pas de rien. Les bases pour la cohésion des territoires de la Vasconie reposent sur une histoire commune, un sentiment d'appartenance, une culture et une langue qui ont façonné une manière caractéristique de voir et d'être dans le monde. Au paysage physique s'ajoute un paysage émotionnel, intangible peut-être, mais détectable dans un système de valeurs partagé.

L'imbrication de différents axes socioéconomiques et culturels a défini un espace de relations dense et diversifié, qui devient un capital collectif essentiel pour pouvoir se situer dans un monde aléatoire et complexe. La cohésion et la solidarité que nous cherchons à renforcer partent, donc, de ce qui existe déjà.

Dans un monde contemporain de plus en plus complexe, cette recherche d'une échelle territoriale intelligente, compétitive, équitable et durable sera ou ne sera pas partagée.

Dans ce but, le processus que nous avons lancé s'étend sur plusieurs années et vise à activer un espace collaboratif réunissant des universités, des institutions, des acteurs sociaux et les citoyens de tous les territoires de la Vasconie. Il s'agit, en somme, d'un environnement collaboratif orienté vers la réflexion stratégique nécessaire pour que notre pays puisse se positionner de manière adéquate dans ce monde changeant. Autrement dit, nous visons à diffuser une logique délibérative, avec la société civile et le monde universitaire comme facteurs clés, qui encourage la prise de décisions et la connaissance collective entre citoyens et acteurs sociaux.

Si nous voulons concevoir un avenir fondé sur la cohésion et la solidarité, nous devons d'abord comprendre notre passé et

définir les opportunités et les faiblesses de notre présent. C'est pourquoi nous sommes partis de la proposition d'un premier diagnostic, inclus dans le « Livre Vert du(des) territoire(s) de la Vasconie ».

Le Livre Vert aide à savoir l'état dans lequel se trouvent les multiples dimensions de la territorialité, de sorte que, à l'avenir, l'action collective développée par la communauté sur le territoire soit profitable pour les personnes et les communautés qui l'habitent.

Notre travail a consisté à rassembler des connaissances et des expériences diverses. Des personnes aux perspectives différentes se sont assises autour d'une même table et nous avons découvert que nous partageons bien plus que ce que nous imaginions, et que nous devons continuer à parler pour construire une idée consensuelle sur la territorialité de ce peuple.

Sur la base de tout ce qui précède, en tenant compte des tendances et des défis identifiés dans le diagnostic, ainsi que des accords et des divergences, nous proposons comme pronostic les agendas (feuilles de route) correspondants qui répondent aux scénarios souhaités pour la constitution de l'avenir que nous voulons et dont nous avons besoin. Ainsi, cet espace collaboratif que nous sommes en train de créer aura une continuité dans les prochaines années, afin de répondre aux agendas établis et d'en élaborer d'autres jugés nécessaires.

2. Contexte

Afin de contextualiser la présentation des résumés des sujets abordés au cours de ces années, avec le XVIIIe Congrès comme étape fondamentale, nous incorporons, en guise

d'introduction, un double regard : le premier, externe, orienté vers les changements les plus importants qui nous affectent en tant que société et en lien plus étroit avec le contenu de notre travail ; le second, interne, rassemble les valeurs et le substrat commun sur lesquels doit s'appuyer un projet d'avenir visant la cohésion et la solidarité entre les territoires de la Vasconie.

2.1. Notes sur l'état du monde

Ces notes présentent dix tendances qui affectent le présent et l'avenir de nos sociétés. Des tendances sur lesquelles il est possible de développer des programmes de transformation. Mais les agendas sont différents selon les types de tendances, que l'on peut résumer en trois : **transformatrices**, qui produisent des changements structurels dans les sociétés ; **équilibratrices**, qui cherchent à atténuer les impacts des tendances transformatrices ; et **révolutionnaires**, qui, dans leur développement, vont configurer les futures tendances transformatrices.

Tendances transformatrices

Populations : La tendance démographique des sociétés européennes montre un processus de vieillissement croissant de la population. L'investissement de la pyramide des âges a des conséquences fondamentales sur le développement futur de l'État Providence (crise des pensions, crise du marché du travail, crise des systèmes de santé, crises migratoires, langues minoritaires, entre autres).

Numérisation : La voie du développement technologique au cours des 30 dernières années a été impulsée par le développement des technologies numériques. L'innovation numérique a de profondes conséquences sur le fonctionnement des entreprises, des gouvernements et de la société elle-même, au point de transformer les modes de

communication et d'interaction entre les personnes. Les technologies numériques constituent désormais l'ADN du lien social.

Énergies et Environnement : La voie du développement économique des 100 dernières années a été favorisée par les énergies fossiles. Le degré élevé de pollution de l'environnement produit par ce type d'énergie détruit de manière irréversible des écosystèmes entiers. La tendance opposée à l'utilisation des énergies fossiles est l'impulsion de la transition énergétique vers l'utilisation d'énergies propres basées sur les nouvelles technologies.

Mondialisation : Ces 40 dernières années, l'internationalisation s'est transformée en mondialisation, c'est-à-dire en interrelation profonde et dépendance mutuelle des marchés, des technologies et des finances, générant une transformation par intégration des cultures. Actuellement, on assiste à la consolidation d'un nouveau scénario géopolitique de perte de domination stratégique par les pays occidentaux. Le revers de ce processus d'intégration par interrelation est l'émergence de processus de fragmentation favorisant des cultures focales, des autogouvernements locaux et de nouvelles configurations territoriales.

Tendances équilibratrices

Connaissance : La société de la connaissance est désormais une tendance claire et consolidée. Le terme suggère que la connaissance est socialement distribuée. Cela signifie que la connaissance se produit à différents endroits du social. Il s'agit d'une tendance d'équilibre face à la centralisation que représente la mondialisation. La société de la connaissance favorise les compensations basées sur l'éducation tout au long de la vie et des modèles relationnels entre la science, la technologie et la société.

Gouvernements : Au cours des 25 dernières années, le secteur public a clairement eu tendance à modifier ses modèles de gouvernance. Une tendance à l'équilibre, qui génère de nouveaux partenariats public-privé dans différents secteurs économiques, mais aussi une nouvelle gouvernance participative, dans laquelle les politiques publiques cherchent à intégrer de plus en plus les citoyens dans leurs processus de développement.

Organisations : Ces 20 dernières années, la dynamique de la responsabilité sociale des entreprises et de l'innovation responsable est apparue comme un mécanisme permettant de compenser et d'équilibrer l'impact produit par les organisations (qu'elles soient économiques, sociales ou technologiques). La responsabilité sociale est liée à l'anticipation des impacts négatifs et à l'application des principes de précaution.

Tendances révolutionnaires

Intelligence artificielle : L'intelligence artificielle est le développement de programmes permettant aux machines d'effectuer des opérations similaires à celles de l'intelligence humaine. L'intelligence artificielle est déjà appliquée dans l'industrie (en particulier automobile), mais la génération de langage naturel, les plates-formes de *machine learning*, les plates-formes d'apprentissage approfondi et l'automatisation (robots), entre autres applications, modifieront les relations entre les humains et de ces derniers avec les machines.

Biogénétique : Les énormes progrès scientifiques et technologiques en génétique et biogénétique permettent la modification progressive des gènes pour modifier leur fonctionnalité. Avec de larges applications en matière de maladies infectieuses, cancérogènes, etc., la biogénétique ouvre non seulement un nouveau champ en matière de design

génétique, mais aussi un grand débat, éthique et philosophique, sur la condition humaine et les relations entre humains naturels et humains de design.

Informatique quantique : L'informatique quantique permettra le traitement exponentiel de l'information et des données. Les applications futures de l'informatique quantique sont très diverses : réseaux de communication et systèmes de chiffrement inviolables (cybersécurité), tests de modèles cellulaires pour la guérison de maladies, etc. Dans un avenir très proche, les liens entre les données et la vie quotidienne subiront une transformation radicale.

2.2. Valeurs et capital social pour un avenir à construire en collaboration

La personnalité de notre peuple et ses valeurs ne peuvent pas être comprises sans prêter attention aux indices historiques, tels que la spécificité juridico-politique, les luttes entre factions, la perte des *Fueros* après les Guerres Carlistes, le fait frontalier, les turbulences du XXe siècle, les deux Guerres Mondiales, la dictature franquiste, la transformation sociale de la seconde moitié du siècle dernier, le mouvement ouvrier, la transition politique dans l'État espagnol et ses conséquences politiques et sociales, les processus d'émigration et d'immigration, la lutte pour l'égalité femmes, les tensions engendrées par la violence politique, les développements de l'autogouvernement et de nos propres institutions.

Tout cela a façonné une personnalité collective, qui se reflète dans la capacité de résistance à surmonter les circonstances difficiles vécues tout au long de son histoire. Cette composante activiste de la société basque est l'une des valeurs les plus chères et, avec les aspects culturels, notre propre langue et notre sens de l'appartenance, façonnent notre identité.

Séance inaugurale.
Imaginer l'avenir : la
société que nous voulons,
la société que nous aurons
(Bayonne, 05-10-2018).

La culture de l'entraide entre voisins, la réciprocité, l'égalité, l'échange et la solidarité étaient déjà bien ancrée dans la société basque et elle conduit, plus récemment, à un développement très important de l'économie sociale, du coopérativisme et à une société qui occupe une position comparative favorable, au niveau international, en termes d'indices de précarité, d'inégalité relative et de développement humain.

Le sens du travail, l'engagement acquis et l'obligation de le remplir sont encore aujourd'hui des valeurs collectives, qui facilitent également la capacité de négociation et la confiance entre les différents acteurs, individuels et collectifs.

La Vasconie a su intégrer relativement bien la population immigrée, à la fois au cours des années de développement industriel et lors de l'arrivée plus récente de la population étrangère. La diversité interne, ainsi qu'une jeunesse ouverte à son acceptation, sont des éléments qui facilitent la capacité d'adaptation au changement.

Il convient également de mentionner certains éléments qui entravent la construction d'une société plus équitable et égalitaire, tels que la difficulté de trouver des éléments de cohésion en surmontant les divisions idéologiques-politiques, le risque de polarisation, la menace de risque environnemental due au consumérisme, la masculinisation encore excessive la société, l'individualisme compétitif, le « provincialisme » excessif, les déséquilibres territoriaux et le risque d'une inégalité croissante.

La Vasconie possède, en outre, l'un des taux de natalité les plus bas au monde. Une donnée négative, considérée comme un problème fondamental pour notre avenir et qui exige une réponse de Pays, qui fait actuellement défaut et qui aura des conséquences très importantes à moyen et long terme. La

nécessité d'intégrer l'immigré est, en outre, une exigence incontournable pour la survie de notre culture et pour la cohésion future de notre société.

Nous disposons d'un capital social important, construit au fil du temps par un grand collectif de personnes « militantes », d'associations et d'entreprises engagées dans le développement économique, social et culturel du Pays. La collaboration public-privé ainsi que la cohésion relativement forte entre les personnes, les réseaux familiaux et les territoires, qui constituent un actif essentiel pour la mise en œuvre de programmes et de projets de développement et de solidarité, ont notamment contribué à cette situation.

Nous vivons dans un monde en mutation accélérée, affecté, entre autres, par des facteurs tels que la mondialisation, les mouvements migratoires, la durabilité environnementale, la numérisation, le pouvoir des grandes multinationales, la construction problématique de l'Union européenne et la crise de l'État-nation, désormais également soumis à de nouvelles tensions recentralisantes, avec la révision consécutive du concept de souveraineté que cela implique.

Les succès obtenus au niveau international dans des domaines aussi divers que l'industrie, l'économie sociale, la gastronomie, les arts plastiques, la littérature, le cinéma, la danse ou la musique, entre autres, nous montrent qu'il est possible de trouver une place, à partir du local, dans un monde global, en intégrant à la fois le traditionnel (contenu) et la modernité (contexte). La clé réside dans la qualité.

Par conséquent, nous devons mettre en place un projet d'avenir partagé, s'appuyant sur un modèle démocratique et participatif, engagé pour la planète, soutenu par la coopération, le respect de la diversité, le consensus, la tolérance et l'innovation

– également sociale –, associant création de richesse et réduction des inégalités et assumant le développement culturel, l'éducation tout au long de la vie et l'euskara, en tant qu'éléments pour le renforcement de la cohésion interne.

3. Société à personnalité diverse

Les migrations, les nouvelles technologies et, en général, le phénomène de la mondialisation ont fait de cette diversité l'une des caractéristiques les plus remarquables de la société actuelle. Il est également vrai que les sociétés ont toujours été diverses, dans la mesure où les êtres humains ont des caractéristiques, des désirs et des besoins différents. Tout au long de l'histoire, la diversité a été gérée de différentes manières : à de nombreuses reprises, la diversité n'a pas été considérée comme un problème et la coexistence s'est développée pacifiquement, comme dans le cas des **bourgs** de nombreuses villes. D'autres fois, la différence a été considérée comme préjudiciable et a provoqué des attaques violentes. Il est également arrivé que la différence soit attribuée à une norme divine ou établie par la nature et qu'elle ait été utilisée pour attribuer des niveaux ou des différenciations **naturelles** aux êtres humains (comme dans les relations entre hommes et femmes ou dans les sociétés esclavagistes).

La diversité n'est donc pas un phénomène nouveau, même si elle est aujourd'hui constamment mentionnée car nous souhaitons une coexistence qui se développe démocratiquement, sans agression contre les personnes considérées différentes. Nous défendons donc l'égalité universelle de tous les êtres humains, en acceptant les caractéristiques de chaque individu.

Nous partons du fait que nous sommes différents à bien des égards, et l'interdépendance ou le chevauchement de certaines

de ces différences peut s'avérer problématique. Nous ne mentionnerons ici que certaines d'entre elles, telles que le genre ou le sexe, l'orientation sexuelle, la classe sociale, l'origine, le sentiment national, la langue, la culture ou la religion. Les problèmes surgissent autour de ces différences sous forme de discrimination en raison du sexe ou du genre, de harcèlement en raison de l'orientation sexuelle, de différences politiques, discrimination, xénophobie, conflit national, conflit linguistique...

Ces tensions se reflètent dans notre société dans certains domaines et à certains moments. En Vasconie, nous pouvons mentionner celles liées à l'éducation, aux politiques linguistiques, aux médias, à la gestion des services sociaux, au conflit national et au conflit politique (violence, mémoire historique, symboles, autodétermination, droit de décider...), etc.

Certains de ces aspects seront abordés dans d'autres chapitres de ce Livre Blanc, car nous souhaitons ici nous centrer davantage sur la diversité en tant que sujet d'étude, analysée du point de vue de la Vasconie et de ses habitants, dans le but de parvenir à des consensus. Un consensus nécessairement limité, car certains des aspects qui nous différencient sont structurels – tels que le capitalisme et le patriarcat – et ils devront être traités de manière transversale. Dans le même temps, nous tenterons également d'aborder la cohésion et le concept de citoyenneté en Vasconie et nous mettrons l'accent sur l'Éducation – puisque qu'elle joue, à notre avis, un rôle fondamental dans la tâche de la cohésion –, le rôle des médias et la langue. Pour ce faire, nous nous baserons sur les séminaires, les forums et les opinions recueillies au cours des journées qui se sont déroulées ces deux dernières années.

Séance inaugurale.
Imaginer l'avenir : la
société que nous voulons,
la société que nous aurons
(Bayonne, 05-10-2018).

Par ailleurs, bien qu'il ait fait l'objet de son propre développement au Congrès du Centenaire, il nous a semblé approprié d'inclure dans ce chapitre dédiée à la « société » le résultat de la dynamique « Construire collaborativement les scénarios futurs en euskara » ou « e5 ». Le chapitre en question comprend l'explication du travail réalisé.

3.1. Gérer la diversité: à la recherche de la cohésion

Le Livre Vert initial, ainsi que les groupes de participation citoyenne et les forums sociaux, ont abordé les thèmes suivants : définition de la cohésion, identité et citoyenneté, le territoire et ses habitants, valeurs communes de cohésion, éducation, école et cohésion... Le point de départ de ce débat a été, d'une part, le diagnostic partagé inclus dans le Livre Vert et, d'autre part, la lecture des nouvelles opportunités offertes par le contexte actuel. Avec, en outre, le résumé des contributions apportées par les groupes de participation citoyenne et les forums sociaux.

Tendances négatives

La diversité de la Vasconie a parfois été la cause de conflits. Les identités ont souvent été basées sur la **construction de l'ennemi** ; autrement dit, en approfondissant les différences artificielles par la création de ghettos, accentuant ainsi l'absence de relations entre différents secteurs sociaux et culturels, tout en minant la confiance. Dans la création de ces ghettos, les différences sociales ont joué un rôle fondamental et ont été le principal obstacle à l'instauration d'une société plus équitable et équilibrée.

Dans la société actuelle, les groupes de personnes sont séparés par des frontières politiques. Le territoire est défini, de manière arbitraire, par ce que l'on appelle l'État-nation et les

personnes qui y vivent sont ses citoyens et citoyennes. Être citoyen ou citoyenne d'un État-nation implique des droits et des obligations, mais, aujourd'hui, le débat sur qui est ou peut être citoyen ou citoyenne est ouvert. La naissance décide souvent, mais la religion, la culture, la langue ou d'autres éléments, tels que l'origine géographique, influent également, créant ainsi les conditions nécessaires ou des obstacles pour obtenir le statut de citoyen/ne. Ce débat, visant à clarifier le concept de citoyenneté, s'enflamme encore davantage, compte tenu du fait que l'obtention de la citoyenneté dans les pays dits développés est un privilège.

Le fait que la Vasconie soit divisée administrativement en deux États et trois régions administratives pose de grandes difficultés en termes de collaboration. La division administrative est précisément l'obstacle le plus évident au développement de projets de cohésion entre tous les territoires de Vasconie.

Nous sommes une identité locale dans un monde globalisé. Sans nier les avantages de la mondialisation, nous devons reconnaître la richesse de notre identité locale, en évitant l'homogénéisation en tant que moyen de favoriser la cohésion.

Si l'on regarde l'histoire, les habitants des territoires basques partagent de nombreuses caractéristiques. Dont notamment l'égalité, l'honnêteté, la collaboration, la capacité de travail, la solidarité... On considère également que nous avons un fort sentiment de pays et une capacité d'auto-organisation. Il ne faut pas oublier que, parmi tous les petits pays du monde, nous sommes les seuls à diffuser notre langue. Cependant, se focaliser sur ces aspects risque de nous faire tomber dans des clichés.

Bien que nous parlions sans cesse de collaboration, nous ne pouvons pas oublier que nous nous heurtons, aujourd'hui, à l'important obstacle que représente l'individualisme, car la

raréfaction croissante et la faiblesse des relations entre les individus rendent plus difficile la tendance collaborative.

Tendances positives

La langue, la culture, la différence entre nous et les autres... Nous avons besoin d'une identification symbolique, d'un sens, et l'identité est la source de ce sens. L'identité, au sens large et considérée comme une caractéristique culturelle ou un ensemble de caractéristiques culturelles, est un processus de définition de soi qui crée une signification. De même, dans cette autodéfinition, de nombreuses identités peuvent être intégrées, que ce soit dans un individu ou dans une collectivité. La diversité, souvent source de tensions et de contradictions, est un élément très positif que nous devons préserver.

Notre territoire est habité par des êtres divers. Au lieu de parler de diversité, nous devrions parler de diversités : diversité culturelle, d'origine, nationale, sexuelle, de genre, etc. Par conséquent, il nous faut aborder les abondantes dimensions de la diversité, en l'affirmant également de cette manière. Il est impossible de trouver un moyen unique de gérer toutes ces diversités ; et l'un des casse-tête de l'école est précisément la nécessité de répondre à ces abondantes dimensions de la diversité. Parler de diversité c'est faire face au défi de la nécessité de problématiser ce concept : la diversité est un concept qui a été utilisé à l'excès et qui cache parfois des relations de discrimination entre les personnes.

En ce qui concerne l'identification nationale, la plupart des territoires sont diversifiés. Et, bien entendu, les intensités ou significations politiques acquises par cette diversité nationale varient, de la même manière qu'elles influent de manière différente sur la cohésion du territoire. En ce sens, la Vasconie n'est pas une exception et tous ses habitants ne s'identifient

pas à la même nation ; ils peuvent même s'identifier à plusieurs nations.

Toutes les sociétés ont eu recours à l'union de leurs forces pour atteindre des objectifs communs et nous avons en Vasconie de nombreux exemples de ce genre (l'*auzolan* ou travail communautaire, par exemple). Afin de progresser vers la cohésion, en canalisant les grands objectifs communs des habitants d'un pays, il est essentiel de créer un climat propice – un climat de confiance, principalement –, afin de rassembler les forces de toutes les personnes et de favoriser ce progrès. Il est possible que, au cours de ce processus de rapprochement des forces, des désaccords et des conflits surgissent, mais les conflits peuvent également avoir un caractère constructif pour continuer à avancer. Outre les conflits, un autre défi consiste à montrer la nécessité de cohésion. La raison en est que ce besoin de cohésion n'est pas partagé par toutes les personnes, car cela impliquerait de nier la totalité de leur projet. Il est donc nécessaire de faire connaître les avantages des projets communs créés dans le respect et le consensus.

Conscients que la diversité culturelle de la société basque et de toutes les discriminations, la langue basque peut s'avérer un outil précieux pour la construction de cette identité partagée et, par conséquent, pour la cohésion sociale. Les habitants des sept provinces de Vasconie peuvent partager la langue basque en tant que lien symbolique, même s'ils ne peuvent pas tous la parler.

En d'autres termes, les personnes bascophones et celles qui ne le sont pas peuvent aimer l'euskara et considérer que la langue basque fait partie de notre patrimoine. Il s'agit d'une tâche qui revient à toute la société ; cependant, l'un des défis les plus importants qui se posent dans le milieu scolaire est la capacité de former et de motiver les personnes à l'utilisation de la langue basque.

Séance inaugurale.
Imaginer l'avenir : la
société que nous voulons,
la société que nous aurons
(Bayonne, 05-10-2018).

L'éducation joue un rôle fondamental dans la promotion de la conscience critique et elle doit faire en sorte que les personnes soient capables de définir leurs propres critères quant à l'orientation de la société. Sans négliger la responsabilité des familles et des médias, le système éducatif – principalement aux niveaux non universitaires – a plus de capacité que tout autre pour former des citoyens et citoyennes responsables, conscient/es des objectifs communs qui les unissent et, donc, pour jouer un rôle crucial dans la construction d'une société cohésionnée. En outre, le système éducatif offre aux élèves les ressources nécessaires pour réfléchir de manière rationnelle sur l'orientation de la société et participer activement aux institutions locales. Ainsi, une éducation scolaire sans dogmes et basée sur un dialogue libre est l'outil le plus efficace pour faire disparaître la xénophobie et la méfiance fondées sur des stéréotypes. Cependant, la transmission d'une identité civique implique en quelque sorte l'existence d'une identité partagée. L'éducation a la capacité d'unir le passé, le présent et l'avenir, en permettant que les citoyens et citoyennes se sentent, dès leur enfance, partie intégrante d'une communauté en perpétuelle mutation.

Scénarios

Tout au long du processus, la réflexion d'Eusko Ikaskuntza a façonné un diagnostic partagé, qui a débouché sur des scénarios fondés sur les préoccupations, les désirs et les propositions des experts, des acteurs sociaux et des citoyens. Dont notamment les suivants :

- **Opportunité de façonner un nouveau modèle de citoyenneté.** Les nouveaux défis posés par la société sont également perçus comme une opportunité de progresser vers un modèle de citoyenneté plus inclusif, en surmontant les défis de l'immigration et de la mondialisation.

- **Opportunité de créer un nouveau contrat social.** On constate qu'il existe des synergies et une force suffisante pour associer des forces différentes, ainsi que la volonté de surmonter les obstacles pouvant surgir sur la voie de la cohésion, par le biais du travail en commun et de la collaboration.
- **Contribution de l'éducation.** Le système éducatif est l'outil le plus efficace pour former des citoyens et citoyennes responsables ; il joue, par conséquent, un rôle essentiel dans la construction d'une société cohésionnée. Grâce à l'éducation, il est possible de développer une gestion inclusive de la diversité.

Agenda

Les axes de travail suivants proposés, pour développer les scénarios susmentionnés et relever les défis, sont les suivants :

- **Création du nouveau modèle de citoyenneté.**
 - Pour créer quelque chose en commun, la première étape consiste à promouvoir l'acceptation des réalités « non propres », c'est-à-dire accepter la légitimité de la réalité de l'autre, en valorisant la diversité. Les personnes et les communautés doivent s'autonomiser pour progresser vers l'objectif de canaliser le développement de projets collectifs communs dépassant l'individualisme. Pour cette raison, les institutions et les acteurs sociaux sont invités à développer et à mettre en œuvre des outils pour promouvoir l'autonomisation.
 - Sur le chemin de l'égalité, il est essentiel d'apporter une réponse immédiate aux besoins et droits fondamentaux des personnes (éducation, santé, logement...), comme premier pas pour atténuer les inégalités sociales et parvenir à une société plus

équilibrée. En ce sens, une éducation publique de qualité et la démocratisation de l'économie sont considérées comme des éléments essentiels. En ce qui a trait aux droits humains, le défi consiste à les convertir en valeurs humaines universelles, face à la montée d'attitudes contraires, que l'on observe dans certains secteurs de la société.

- L'organisation de la société civile est considérée comme essentielle. La capacité d'influencer la société est très importante, comme on a pu le constater dans des domaines tels que les pensions, le mouvement social en faveur de l'euskara, la capacité d'auto-organisation, l'écologie ou la lutte du mouvement féministe, entre autres. Par conséquent, il nous faut visibiliser le potentiel de la société organisée pour changer le système. Le point de départ est de promouvoir une nouvelle culture de la participation, dans laquelle la visibilité des périphéries sociales et des schémas de participation « de la base vers le sommet » revêt une grande importance.
- La manière dont les citoyens perçoivent la nation est très diverse en Vasconie, étant donné qu'elle présente des sentiments nationaux pluriels. Pour cette raison, la cohésion doit être encouragée sur la base d'une conception large de la citoyenneté et de garantie des droits fondamentaux. Il est nécessaire d'accepter les différentes façons de voir le monde et les différentes identités qui convergent en Vasconie, en créant le sentiment d'une nation diversifiée. Dans le cas de la Navarre, il est nécessaire de promouvoir l'identité navarroise, sans autre adjectif. Le premier pas vers la cohésion de tous les territoires basques pourrait être la cohésion de la citoyenneté navarroise.

• **Pour la création d'un nouveau contrat social.**

- La diversité doit être gérée de manière intégrale. Autrement dit, la communauté doit être construite en mettant en relief les valeurs positives de la diversité et en s'éloignant du monolithisme et de l'homogénéisation. Pour atteindre cet objectif, nous devons rechercher des projets d'avenir partagés et, à cette fin, nous proposons la création de nouveaux espaces, éloignés de ceux qui sont source d'affrontements.
- Il est proposé de tisser des réseaux qui régénèrent la confiance. Si nous prenons en compte le fait que les relations de confiance entre individus et entre groupes sociaux constituent un élément fondamental pour la cohésion d'une société ou d'un pays, il convient de créer des espaces qui les favorisent. Autrement dit, nous devons créer un nouveau contrat social fondé sur la générosité, l'humilité et le débat social. En ce sens, l'établissement de valeurs communes, minimales, pourrait être le premier pas.
- De même, l'un des piliers de ce contrat devrait être l'acceptation et la bonne gestion de la diversité. Et, pour ce faire, l'approbation active des citoyens est nécessaire. Il est essentiel de faire un exercice éducatif permanent dans tous les domaines de formation (la famille, l'administration, les médias, le système éducatif...).
- Nous sommes arrivés à la conclusion que la Vasconie a besoin d'un projet de pays sans imposition. Par conséquent, il est demandé aux acteurs politiques, sociaux et économiques de s'efforcer de parvenir à de larges accords, car la coopération et la cohésion des territoires de la Vasconie ne pourront devenir réalité

que par le biais d'un large accord consensuel et par la reconnaissance et le respect de l'autre.

– Il convient de construire un projet collectif incluant tout le monde et associant le plan symbolique et matériel. Le symbolique repose sur le fait que le cadre géographique de la Vasconie nous octroie une certaine unité et un sentiment de communauté. Mais il faut également prendre en compte le matériel, car il doit être clair que ce projet apportera des avantages à toutes les personnes, même si leurs intérêts sont différents dans d'autres domaines. A cette fin, un processus constitutif inclusif est proposé. Ce processus constitutif nécessite un leadership solide, l'articulation d'intérêts communs (après avoir surmonté la mentalité des majorités et avoir créé des réseaux de confiance) et des outils de participation au niveau local.

– Dans la progression vers la cohésion des territoires de Vasconie, il est jugé nécessaire de promouvoir des institutions partagées, pas seulement dans le domaine formel, mais également dans le cadre des institutions chargées de la promotion du mouvement social par le biais de l'euskara et la production culturelle. Du point de vue des progrès réalisés dans la collaboration des territoires basques, l'Eurorégion est également considérée comme une opportunité ou, du moins, comme une carte pouvant nous situer dans le monde (bien que ce ne soit pas tout à fait exact, puisque le Pays Basque Continental est inclus dans la région de la Nouvelle-Aquitaine). Une collaboration basée sur le concret est proposée et, dans cette ligne, les propositions spécifiques sont les suivantes :

> Développer un projet « Erasmus » basque, pour que les jeunes basques connaissent la Vasconie.

- > Approfondir la collaboration en matière de santé, afin de progresser vers l'unification des établissements de santé.
- > Augmenter le nombre d'espaces partagés, pour promouvoir le mouvement social en faveur de l'euskara et la production culturelle.
- > Promouvoir les associations professionnelles en Vasconie.
- > Promouvoir des espaces partagés dans le domaine de l'éducation et de la formation professionnelle.

• **Pour une gestion inclusive de la diversité par l'Éducation.**

– Dans le but de former des personnes libres, autonomes et critiques, il convient d'élaborer un Pacte Éducatif qui, outre la mise en place d'outils et de ressources, devrait présenter les caractéristiques suivantes :

- > Développement des compétences nécessaires tout au long de la vie.
- > Rôle central de l'égalité.
- > Acceptation et gestion de la diversité.
- > Promotion de la capacité critique, c'est-à-dire de la capacité d'analyser les problèmes à partir de critères personnels.
- > Éducation à participer avec des points de vue critiques.
- > Égalité entre les femmes et les hommes dans la diversité sexuelle.
- > Multilinguisme, avec la langue basque comme axe.
- > Éducation à la santé et habitudes appropriées.
- > Respect et préservation de l'environnement.
- > Capacité à participer et à résoudre des conflits.
- > Outils pour apprendre et s'adapter tout au long de la vie.

– Dans ce contexte, en ce qui concerne l’enseignement supérieur, il est nécessaire de promouvoir des programmes renforçant l’autonomie personnelle, dans le domaine de la participation et de la résolution des conflits. En outre, dans le domaine de la gestion des établissements d’enseignement et par rapport à l’objectif de la recherche scientifique, la priorité doit être donnée aux acteurs sociaux et aux intérêts locaux. En résumé, les étudiant/es devraient devenir des acteurs actifs de la transformation sociale.

3.2. Médias

Le point de départ de cette ligne de débat est le diagnostic partagé inclus dans le Livre Vert et la lecture des nouvelles opportunités offertes par le contexte actuel. Parmi les contributions reçues sur le rôle des médias, à noter les suivantes :

Tendances négatives

La Vasconie n’est pas aujourd’hui un pays de communication. Les principales structures de communication de masse sont, de loin, l’espagnole et la française, auxquelles il faut ajouter le boom qui a conduit à la mondialisation de la communication. En se centrant sur les médias de Vasconie, il y en a très peu qui diffusent dans ses sept provinces ou ceux qui situent la Vasconie comme référence principale. L’image offerte est celle des divisions par autonomes, avec une faible présence des sept territoires. Par ailleurs, la réalité recrée par les médias hégémoniques ne reflète pas non plus fidèlement ce que nous sommes. Il y a une surreprésentation du pouvoir – politique, économique, de genre, culturel, linguistique ou autre – et une sous-représentation de nombreux secteurs de la société. Le marché exerce également une présence excessive, par le biais

de la publicité directe et indirecte ; et certaines valeurs sont renforcées, au détriment des valeurs culturelles. En d’autres termes, pour de nombreux médias, la Vasconie n’est pas une réalité ; c’est un espace étatique qui nous informe et les informations, de même que les références culturelles qui nous unissent, sont situées en dehors de la Vasconie.

La nation n’est pas un titre que l’on obtient une fois pour toutes ; elle doit être enrichie quotidiennement, de la même manière que le reste du monde nourrit quotidiennement sa nation et sa société. Une tâche dans laquelle les médias jouent un rôle principal.

Si nous parlons de pluralité, il faut mentionner qu’il existe également en Vasconie un manque de diversité informative. En ce qui concerne la presse, 75-80% des lecteurs sont concentrés dans de très peu de journaux, dans tous les territoires. Quant à la télévision, celle de Navarre n’est guère présente et le Pays Basque Continental ne possède pas de chaîne pour l’ensemble du territoire. De plus, à ce manque de diversité il faut ajouter que les principaux médias sont entre des mains privées et que, dans les publics, on assiste également à une tendance à la privatisation. Dans ce contexte, nous aurions besoin de médias basés sur des initiatives populaires.

Au XXIe siècle, l’État reste le principal acteur de la cohésion nationale, culturelle et linguistique. Et nous manquons d’outils et de ressources qui nous aident à la réalisation de la cohésion.

L’espace numérique, quant à lui, présente des opportunités, mais il comporte également des risques, dont notamment l’absence de critique. L’une des caractéristiques qui définissent cet espace est l’immédiateté qui, en soi, empêche la critique. Par conséquent, nous avons besoin plus que jamais de médias qui encouragent une attitude critique.

Deuxième séance.

Construire ensemble les scénarios pour l'avenir de l'euskara (Vitoria-Gasteiz, 19-10-2018).

Les différentes langues qui existent en Vasconie ont donné lieu à différents agendas communicatifs. Par conséquent, au lieu de créer des agendas différents pour chaque langue, il conviendrait de favoriser la formation d'un puzzle à partir d'un agenda unique. À cet égard, la faible présence de la langue basque dans les médias est particulièrement frappante (et davantage dans le cas de la Navarre). Bref, nous devrions tirer parti du potentiel de l'euskara pour générer la cohésion et accroître sa présence publique, en particulier dans les médias.

Tendances positives

Les médias ne reflètent pas simplement la réalité, ils la construisent également. Ils nous informent de ce qui est et n'est pas un pays et définissent ce qui est « nôtre » et ce qui est « externe ». Les membres qui forment une nation ont en réalité une expérience directe très limitée de ce qu'est cette nation, leurs relations étant limitées à un petit nombre de co-nationaux et leurs expériences se développant dans des espaces physiques très spécifiques. Cependant, à travers la communication, chaque personne reçoit et expérimente une image de l'ensemble de la nation : lorsqu'elle voit une carte de la météo qui représente l'ensemble du territoire, à travers l'activité des représentants et des institutions politiques de la nation en question, par la présence de référents sociaux, ou par la simple présence « de l'autre », du peuple qui forme cette nation. Dans une large mesure, la nation vit en nous à travers les médias.

Les médias sont non seulement créateurs de nation, mais aussi de société, car toute la communauté est imaginée en eux, son extérieur et son intérieur, la norme et l'exception, l'hégémonique et le subalterne, l'habituel et l'exotique. L'identité et les compétences de cette communauté y sont également représentées : ce que nous sommes, qui nous

sommes et si nous sommes. Dans ces conditions, il est essentiel de faire appel au concept d'intersectionnalité, c'est-à-dire de tisser et de combiner les identités, les pratiques et les discours qui nous traversent autant qu'ils nous unissent. Le tout en renforçant les alliances et en établissant les différents niveaux de subordination.

Les changements importants survenus au cours des dernières années ont apporté de nouveaux supports et de nouvelles habitudes. Outre les traditionnels, de nouveaux médias et rôles ont vu le jour et ils doivent tous être orientés vers la construction d'un pays. L'offre de produits, la relation entre l'émetteur et le récepteur, les expériences de consommation et la manière même d'organiser le mode de vie ont changé ; il y a eu une grande révolution à cet égard. De plus, nous devons garder à l'esprit que la communication ne se limite pas à l'information, car les contenus destinés aux loisirs ou à la fiction construisent aussi la réalité : la société est façonnée à travers eux, tout comme elle s'est formée pendant des siècles à travers des récits et des histoires.

Comme déjà mentionné, la Vasconie n'est pas un pays de communication, mais cette situation n'est pas irréversible. Les États qui nous entourent se sont donné la peine de créer leur nation dans les médias et de produire la société qu'ils représentent. Dans notre cas, cette tâche reste en suspens, malgré les précieux outils produits au cours des dernières décennies, issus principalement d'initiatives populaires qui ont perpétué la tradition de notre culture. Mais ces tentatives ne suffisent pas pour construire un système de communication propre et solide, même s'il est possible de tirer des enseignements de ces expériences et d'en lancer d'autres.

Dans notre monde actuel, les médias sont des outils essentiels pour récupérer, promouvoir et normaliser les langues

minorisées. L'euskara est un élément fondamental pour atteindre l'objectif de cohésionner notre territoire : en tant que langue minorisée, il est essentiel pour sa survie qu'elle dispose d'un système de communication intégral et compétitif.

Contrairement aux médias classiques, dans l'environnement numérique, compris comme un espace, sans nous référer uniquement aux outils, les citoyens disposent d'un espace commun dans lequel établir des relations directes. Autrement dit, les personnes d'un même pays peuvent se rencontrer, se connaître, se voir ou parler à travers l'espace numérique. En Vasconie, une fois les distances géographiques et la division administrative surmontées, nous disposons d'un espace partagé pour réunir les bascopphones. En ce qui concerne la presse, la radio et la télévision, pour la première fois dans l'histoire, les habitants des sept provinces et de la diaspora (la huitième province) ont l'occasion de s'unir. En résumé, l'espace numérique, en tant que générateur de cohésion, offre une grande opportunité de créer une communauté, car il facilite la communication et ouvre une extraordinaire possibilité de participation, dans la mesure où il est disponible pour tous. En outre, son potentiel pour promouvoir la langue basque et la visibilité de la culture basque est énorme.

Scénarios

Tout au long du processus de réflexion ouvert par Eusko Ikaskuntza, un diagnostic commun a été effectué, qui a donné lieu à l'apparition de divers scénarios et a mis en relief les préoccupations, les désirs et les propositions d'experts, de divers acteurs sociaux et des citoyens. Dont notamment :

- **L'opportunité de renforcer le système de communication basque.** La possibilité de renforcer le système de communication basque à travers la

collaboration d'acteurs sociaux, d'individus et d'institutions. Ainsi que la possibilité de devenir un référence en matière de qualité de l'information.

- La possibilité d'amener l'euskara à la centralité du système de communication, en utilisant les nouveaux modes de communication.
- La possibilité de situer les territoires basques dans l'espace numérique. Vu que l'espace numérique est un espace vide, nous avons une occasion unique d'y situer les territoires basques.

Agenda

- **Renforcement du système de communication basque.**
 - La fragmentation des médias actuels oblige à agir en tant que système et, pour ce faire, il est nécessaire de concevoir des politiques et des comportements. Pour construire un espace incluant toute la Vasconie, ce système doit avoir différentes dimensions, dont notamment : la langue (euskara, espagnol, français) ; le niveau (local, pays, national) ; le type de média (traditionnel, nouveau, film, publicité...) et les acteurs sociaux (initiative populaire, initiative publique, initiative privée).
 - En partant de cette prémisse, il est urgent d'établir un Plan Stratégique de Communication pour la Vasconie et de le mettre en œuvre. Comme cela a déjà été fait dans d'autres secteurs – par exemple dans l'industrie et dans la science –, il faudra définir la communication comme un domaine stratégique et établir les objectifs, les actions, les ressources et les évaluations pour les années à venir. Un plan qui doit être approuvé par le plus grand nombre possible d'acteurs.

Deuxième séance.
Construire ensemble les scénarios pour l'avenir de l'euskara (Vitoria-Gasteiz, 19-10-2018).

- L'un des moyens les plus importants pour renforcer le système de communication, consolider son propre espace et générer un point commun serait une agence d'information basque.
- Enfin, dans la voie de la cohésion, il est proposé de créer une télévision couvrant toute la Vasconie et les trois structures administratives.
- **Accorder à l'euskara la centralité dans le système de communication.**
 - À l'avenir, la langue basque sera le principal support pour la construction d'un espace de communication basque. En ce sens, il est essentiel de situer notre langue historique au centre de la communication, sans oublier la situation actuelle, mais en tenant compte des changements sociolinguistiques en cours.
 - De même, des politiques doivent être développées, pour renforcer les médias déjà existants en euskara, ainsi que pour promouvoir la collaboration entre eux.
 - En ce qui concerne les médias qui utilisent peu ou pas du tout l'euskara, il convient de mettre en oeuvre des politiques pour les inciter à les utiliser, à travers la normalisation et l'octroi d'aides.
 - Les politiques de communication doivent être convenues conformément aux politiques éducatives, afin de pouvoir, à travers les médias, compléter et assurer la continuité de la politique d'alphabétisation en euskara lancée à l'école. Le tout avec l'objectif de favoriser la socialisation en euskara des personnes qui n'ont pas acquis la langue de naissance, mais qui l'ont apprise.

- **Utilisation des opportunités offertes par l'espace numérique.**

- Dans l'espace numérique, il convient de créer des synergies entre les acteurs et les individus travaillant dans le domaine de la communication, afin d'établir ou de renforcer un espace de communication basque. En ce sens, nous proposons la création d'un think-tank sur l'espace numérique, formé d'acteurs dédiés à la communication, avec la participation des institutions publiques.
- L'espace numérique ouvre également des possibilités de participation. Dans notre cas, il n'est pas le plus utilisé actuellement ; par conséquent, les institutions sont invitées à prévoir un plan pour encourager la participation numérique dans les décisions politiques.
- Promotion de l'utilisation des Creative Commons, afin que chaque personne partage librement ses connaissances.

3.3. La communauté qui aspire à se développer en euskara

S'il est vrai que la langue basque a tendance à améliorer sa situation et que des mesures importantes ont été prises, l'Atlas UNESCO des langues en danger du monde maintient l'euskara en situation de vulnérabilité, d'où la nécessité de renforcer et d'améliorer l'initiative en faveur de la langue.

Il n'y a pas dans le monde de tendance générale à récupérer les langues minorisées, la plupart d'entre elles étant immergées dans l'effort de survivre. Cependant, le processus de revitalisation de l'euskara va au-delà de la simple survie et il a connu une croissance significative. De sorte que nous avons examiné le processus de revitalisation et les acteurs qui ont

joué un rôle moteur, plutôt que les tendances mondiales et la manière dont elles se sont développées.

En outre, lors de l'analyse du processus de revitalisation de l'euskara, nous avons mis l'accent non pas sur la situation de la langue, mais sur le capital et les actifs dont dispose la communauté qui aspire à vivre en euskara. L'objectif fondamental de ce projet est d'aider à définir la nouvelle phase du mouvement social en faveur de l'euskara – *euskalgintza* – pour les décennies à venir. Et, pour ce faire il nous faut :

- Construire un nouveau cadre d'interprétation, basé sur l'analyse du capital dont dispose la communauté.
- À partir de ce capital, représenter la constellation des scénarios souhaités pour l'avenir.
- Définir l'architecture d'une feuille de route permettant d'atteindre la constellation des scénarios souhaités, à partir des connaissances et des pratiques accumulées.

L'analyse se base sur les idées-forces suivantes :

- Complexité. La société actuelle est une réalité systémique et complexe.
- Polycentrisme. Les forces motrices de la société sont diverses, polycentriques.
- Synchronisation. Dans la complexité du polycentrisme, il est préférable de synchroniser l'hétérogénéité que de rechercher l'uniformité.
- Communauté. L'accent n'est pas mis sur la situation de l'euskara, mais plutôt sur la communauté qui aspire à se développer en euskara, sur ses ressources actuelles et sur ses projections d'avenir.

Le modèle méthodologique du projet se concentre sur le couple transformation-réflexion, basé sur la vision de l'Enquête Appréciative. Il s'agit d'un processus collaboratif d'investigation et de construction, axé sur le noyau positif du système, en appréciant et en valorisant ses points forts.

Tendances négatives

Comme nous l'avons déjà dit, l'avenir de l'euskara est en train de se construire sur un processus endogène de récupération plutôt que sur les tendances mondiales. Un processus qui a près de 50 ans, puisque ses débuts remontent aux années 1960, avec la création de l'euskara unifié, la naissance des ikastolas et des centres d'euskaldunisation. Au cours de cette période, d'importants progrès ont été réalisés, mais l'usure commence également à apparaître : l'utilisation de l'euskara n'augmente pas au même rythme que la connaissance, des reculs ont lieu dans les zones à forte densité de locuteurs, le mouvement social en faveur de la langue perd de son efficacité, comme conséquence de la précarité et du manque d'innovation... La situation a été qualifiée de crise active : en effet, le processus est en crise, car la simple répétition de ce qui a été fait à ce jour ne garantit pas que les rythmes de croissance se maintiennent ; mais, dans le même temps, les acteurs sont très actifs, à la recherche de leviers d'innovation.

Un autre problème a une origine politique : dans les années 1980, à la suite de la transition espagnole, la politique basque s'est fissurée et divisée entre ceux qui préconisaient la participation aux nouvelles institutions et ceux qui choisissaient de les combattre. Cette fissure a provoqué une forte confrontation au sein du mouvement de revitalisation de l'euskara, entre institutions publiques et dynamiques sociales, absorbant beaucoup d'énergie du processus lui-même.

Tendances positives

Au cours de la décennie qui a débuté en 2010, la « nouvelle ère politique » a assoupli la société basque et a marqué une inflexion dans les relations entre les institutions publiques et les organisations sociales de l'euskara. Les indicateurs de cette inflexion sont, par exemple, le kilomètre parcouru lors de la *Korrika 2017* par les représentants des deux tendances, sur le pont reliant Hendaye et Béhobie ; ou l'initiative *Euskaraldia*, fruit prometteur de la collaboration public-social ; ou, pourquoi ne pas le dire, l'empathie et la convergence qui s'est produite entre ceux qui ont participé à la dynamique e5, en surmontant la confrontation du passé. Une **nouvelle euskalgintza**, empathique et collaborative, est en train d'émerger.

Par ailleurs, il y a eu un changement politique en Navarre, avec le dernier gouvernement, et la Communauté Pays Basque / Euskal Hirigune Elkargoa a été créée au Pays Basque Continental, regroupant les trois territoires historiques du nord. De sorte que, pour la première fois depuis des siècles, dans les institutions couvrant toute la Vasconie, il existe des politiques actives en faveur de l'euskara ; mieux encore, les trois principales administrations disposent d'un cadre de collaboration pour mutualiser ces politiques, dans un souci de complémentarité et d'intérêt commun. Ce qui pourrait servir de base à une convergence en politique et en stratégie linguistique, dans le respect des réalités locales. En d'autres termes, la possibilité de commencer à construire le pays de l'euskara.

Scénarios

Six capitaux ont été identifiés et le scénario suivant a été envisagé dans chaque cas, à l'horizon 2040 :

• Capital humain

- Les tendances actuelles se caractérisent par une attitude positive vis-à-vis de l'euskara : de plus en plus de personnes l'apprennent, le connaissent et le comprennent. De plus, l'euskara soulève un militantisme important et la capacité organisationnelle de l'initiative sociale est remarquable.
- Sur cette base, nous avons imaginé qu'une grande partie de la société sera composée de personnes bascophones actives, cohérentes et autonomisées, se communiquant en euskara avec assertivité et empathie, à la fois à travers les réseaux formels et informels, et que la majorité des hispanophones et francophones seront des alliés et, bien que ne parlant pas euskara, ils offriront leur soutien à l'euskara et à quiconque souhaite vivre dans cette langue.

• Capital social

- Nous avons imaginé que, en utilisant des normes linguistiques, des références et des cadres attrayants, l'euskara arrivera à acquérir progressivement une présence importante dans les institutions publiques et privées, et que l'option linguistique est une possibilité réelle. Et aussi que le mouvement social en faveur de l'euskara sera solide et efficace et qu'il y aura des bascophones assertifs bien placés dans les dynamiques sociales et les centres de décision. Et, enfin, que le soutien social à l'euskara ayant augmenté, il disposera d'un écosystème lui permettant de se développer tout normalement.

• Capital culturel

- Le scénario souhaitable est celui où, face aux tendances d'uniformisation, la société basque assume

majoritairement le caractère de l'euskara, qui devient un élément de cohésion dans un environnement de diversité culturelle et linguistique croissante. Un scénario dans lequel les créateurs et les récepteurs s'activent pour que, à la fois dans les consommations de masse et minoritaires, les produits en euskara trouvent une place digne ; et où les moyens nécessaires sont mis en place pour que les contenus en euskara soient prioritaires dans la transmission culturelle.

• Capital (infra)structurel

– Nous avons imaginé que, en 2040, les administrations publiques seront pleinement en mesure de garantir les droits des bascophones et d'être le moteur du processus de revitalisation linguistique, en collaboration avec les acteurs sociaux ; que le système de médias en euskara, basé également sur la collaboration public-social, sera développé ; que, dans l'environnement numérique, la stratégie sera unifiée, afin de tirer parti des possibilités offertes par l'euskara, et que les connaissances seront gérées de manière à ce que les initiatives en euskara aient un impact considérable sur la société.

• Capital économique

– Au cours des deux prochaines décennies, il est nécessaire que l'euskara devienne la langue habituelle du travail, afin que la contribution du système scolaire se prolonge dans la trajectoire professionnelle de la jeunesse ; et que l'industrie linguistique atteigne une position préférentielle, étant donné que notre processus de revitalisation est à l'avant-garde ; et, en général, que l'euskara dispose des moyens suffisants et stables qu'il mérite, ce qui permettra d'augmenter le poids relatif de la communauté bascophone dans la société.

• Capital politique

– Nous avons imaginé que, grâce aux accords appropriés, la langue basque aura, en 2040, un statut juridique suffisant pour que les droits de ses locuteurs ne soient pas enfreints ; qu'il y aura une collaboration structurée entre les institutions publiques et sociales de l'euskara, ainsi qu'entre les différents territoires ; et enfin, que la communauté de l'euskara aura assumé la place et la responsabilité qui lui revient dans l'ensemble des langues minorisées et petites du monde.

Agenda

Ci-après, les idées principales des propositions figurant dans le Livre Blanc.

Actifs et lignes d'action pour développer le capital humain

• Connaissance de la langue

– **Compréhension universelle** : afin d'accroître la connaissance, pour surmonter les conflits entre locuteurs de langues différentes et assurer la coexistence linguistique, il convient d'appliquer une stratégie visant la compréhension universelle, de sorte que l'option linguistique soit possible dans des conditions d'égalité.

• Capacité linguistique

– **Suffisance** : d'une part, transformer le système éducatif pour renforcer le processus de récupération, en garantissant la suffisance linguistique ; d'autre part, mettre à la disposition de tous les citoyens basques le système d'euskaldunisation (gratuit et flexible). Dans les deux cas, l'objectif est d'obtenir des locuteurs fonctionnels capables de communiquer en euskara au moins aussi correctement qu'en espagnol ou en français.

Troisième séance. Société :
diversité et cohésion
(Iruña/Pampelune,
26-10-2018).

- **Attitudes actives**

- **Activation et attitudes** : parallèlement à l'expansion de l'euskara, développer une conscience des valeurs linguistiques nécessaires pour promouvoir l'engagement du locuteur et une attitude active.

Actifs et lignes d'action pour développer le capital social

- **Normes**

- **Droits linguistiques et normes** : pour augmenter la présence de l'euskara dans la société et garantir l'égalité linguistique, placer les droits linguistiques au même niveau que le reste des droits sociaux, en les intégrant dans les lois et les normes de tous les domaines. À cet égard, il convient de souligner le Protocole pour la Garantie des Droits Linguistiques, signé à Donostia/San Sebastián en 2016.

- **Mouvement social**

- **Euskalgintza** : revitaliser, transformer et renforcer le mouvement social né au sein de la communauté de l'euskara, en attribuant les fonctions et ressources nécessaires et en les coordonnant efficacement, de manière à ce qu'il ait la capacité d'influencer en faveur de l'euskara dans tous les domaines stratégiques.

- **Alliances**

- **Alliances** : associer la dynamique de revitalisation de l'euskara à d'autres dynamiques socioéconomiques et culturelles essentielles dans la société, afin qu'elles se renforcent mutuellement.

- **Soutien social**

- **Soutien social** : alimenter et favoriser au sein de la société un engagement en faveur de l'euskara, en diffusant les messages et les connaissances nécessaires.

Actifs et lignes d'action pour développer le capital culturel

- **Identité**

- **L'identité basque, en euskara** : élaborer une proposition multimodale favorisant les références en euskara dans tous les domaines de la société, en utilisant des registres formels et informels dans tous les canaux.

- **Création**

- **Création et consommation** : promouvoir la création et la consommation de contenus en euskara, afin de renforcer l'auto-organisation des créateurs et le soutien public, et d'améliorer la position des produits en euskara dans la consommation de masse.

- **Connaissance**

- **Gestion de la connaissance** : sachant que l'utilisation d'Internet comme vecteur de transmission culturelle est une réalité de plus en plus répandue, recueillir, sauvegarder systématiquement et offrir de la manière la plus utilisable possible tous les contenus publiés en euskara ou liés à cette langue, dans le cadre des fonctions à exercer par la Bibliothèque Nationale Basque.

Actifs et lignes d'action pour développer le capital des (infra)structures

- **Planification**

- **Planification pour euskalduniser l'administration et les services** : parvenir à un consensus entre les acteurs publics et sociaux sur la planification à long terme pour euskalduniser l'administration, l'enseignement et les services, afin que les bascophones aient la possibilité d'exercer leur option linguistique et que leurs droits soient garantis.

- **Médias**

- **Médias** : consolider la collaboration public-social garantissant et orientant le développement des médias en euskara, afin qu'ils fonctionnent comme un système qui gagne des espaces d'hégémonie pour l'euskara.

- **Connaissance**

- **Connaissance de la sociologie linguistique** : structurer la recherche systématique et étroitement liée à la pratique du processus de revitalisation de l'euskara dans un centre de sociolinguistique, en créant un réseau de centres de connaissances et le liant à l'action.

- **Environnement numérique**

- **Stratégie numérique de l'euskara** : mettre en oeuvre une stratégie numérique innovante qui place la langue basque au centre, en utilisant efficacement la convergence et le développement technologique.

Actifs et lignes d'action pour développer le capital économique

- **Langue de travail**

- **L'euskara en tant que langue de travail, en particulier chez les jeunes** : coordonner les normes, les discours et les impulsions, de sorte que les principales entreprises contractantes adoptent systématiquement des profils linguistiques lors de l'embauche de personnel, et que des circuits de travail soient créés en euskara.

- **Industrie**

- **L'industrie de l'euskara** : articuler et orienter l'industrie de la langue, afin qu'elle exerce une influence croissante dans les domaines économiques, de sorte que le secteur politico-économique de

l'euskara ait un poids important dans les principales stratégies et décisions.

- **Ressources**

- **Ressources pour l'euskara** : doter de ressources suffisantes les stratégies visant à accroître la collaboration public-social et l'influence sur la réglementation, afin de surmonter la précarité et d'accroître la compétitivité.

Actifs et lignes d'action pour développer le capital politique

- **Lois**

- **L'euskara et la loi** : dans le respect de la flexibilité requise par les différentes réalités sociolinguistiques, utiliser la capacité de la loi pour rendre l'euskara nécessaire dans un nombre croissant de domaines, à commencer par le niveau de compréhension.

- **Collaboration**

- **Collaboration linguistique entre le secteur public et la société et entre les territoires** : promouvoir l'action conjointe de toutes les institutions publiques et sociales oeuvrant dans le domaine de l'euskara de tous les territoires, afin de combiner et d'appliquer les politiques et stratégies linguistiques, en accordant la priorité à la collaboration.

- **Coopération**

- **Solidarité linguistique** : créer et développer un réseau international de relations entre les langues minorisées et petites à travers le monde, pour travailler ensemble en faveur d'intérêts communs et gagner ainsi en capacité d'influence.

Troisième séance. Société :
diversité et cohésion
(Iruña/Pampelune,
26-10-2018).

4. Dynamiques territoriales : de l'atomisation à la coopération, par la voie de la durabilité

Le territoire étant notre objet d'étude, les exercices participatifs menés pour élaborer le contenu de ce Livre Blanc ont mis en évidence des questions relatives à :

- 1) la coopération interterritoriale ;
- 2) la préservation de l'environnement naturel et l'aménagement du territoire ;
- 3) la stratégie économique applicable au territoire (les priorités, la localisation par rapport à l'efficacité, la transition productive par rapport à un impact environnemental moindre...). Nous allons commencer par exposer les tendances :

Tendances négatives

Les espaces métropolitains sont de plus en plus larges et la situation des zones rurales de plus en plus fragile. En outre, on constate une importante périphérisation des zones de montagne. Cette tendance est la conséquence d'une grande chaîne de phénomènes. La métropolisation concentre une grande quantité de ressources et présente un degré élevé de ségrégation, avec des incidences importantes sur la cohésion sociale. De même, si les zones rurales perdent de la population, la masse critique nécessaire au développement des petites villes et des régions s'affaiblit.

Le modèle économique en vigueur cherche à maximiser l'efficacité économique, il est fortement concentré dans des zones spécifiques du territoire et il génère un nombre d'emplois limité, bien que hautement qualifiés. Il s'avère nécessaire de promouvoir un modèle qui renforce l'économie sur l'ensemble du territoire, qui génère des emplois et tire parti des capacités endogènes de chaque région.

L'artificialisation est l'un des processus qui déséquilibre le territoire et qui nuit au patrimoine naturel. Le degré d'artificialisation des dernières décennies est très élevé ; d'autant plus que les tendances sociales et économiques de notre société n'ont pas changé.

Si un territoire résilient doit se développer avec un degré élevé de complémentarité et de coopération interterritoriale, il convient de noter que, dans notre cas, notre culture administrative et nos institutions socioéconomiques et socioculturelles développent généralement des niveaux de collaboration très faibles avec les territoires basques les plus proches. De même, les dynamiques en faveur d'une institutionnalisation commune sont très faibles dans un contexte atomisé.

L'identité commune s'affaiblit, car il n'y a pas de réseaux sectoriels solides au niveau de la Vasconie qui la renforcent.

La visibilité des territoires basques dans le monde est très limitée ; les étrangers ne perçoivent guère le fait différentiel basque à première vue.

Tendances positives

Le territoire a été l'élément de cohésion de la communauté basque à travers l'histoire et les axes fonctionnels du territoire ont été préservés dans tous les domaines. Aujourd'hui, nous avons atteint un certain niveau d'institutionnalisation dans tous les territoires basques, ce qui permet de générer des synergies de collaboration matérielle et fonctionnelle.

La durabilité est une préoccupation claire pour les citoyens basques et on peut dire que le degré d'accord pour prendre des mesures en vue de nouveaux scénarios de durabilité est élevé. Cet objectif est cohérent avec l'objectif de préservation de la santé des petites villes et des régions,

ainsi qu'avec celui de la valorisation de l'activité des paysans et agriculteurs.

Nous avons de puissants écosystèmes régionaux et sectoriels, qui ont un impact sur l'économie. Il convient de souligner le caractère innovant des entreprises, le fait que nous possédons un réseau de formation solide, des organisations orientées vers la facilitation de l'innovation, etc. L'économie basque dispose d'une base adéquate pour continuer à se renforcer et à se diversifier sur de nombreux points de sa géographie.

La structure du territoire est polynucléaire, ce qui favorise son équilibre. La société basque s'est formée dans les communautés locales structurées autour des capitales provinciales et des chefs-lieux de région. La Vasconie actuelle est formée de territoires d'identité solide, dotés d'un **capital social** important et très orientés vers l'**entrepreneuriat**, l'**autogestion** et la **collaboration**.

Ce qui a permis le développement d'une forte tendance ascendante à l'entrepreneuriat, c'est-à-dire du bas vers le haut. Dans le passé, nous l'avons constaté dans des situations telles que la récupération de l'euskara et le dépassement de la crise industrielle ; et plus récemment, nous le constatons dans le développement de l'agenda du Pays Basque Continental et sa propre institutionnalisation.

Les réseaux d'initiatives citoyennes font preuve d'une grande confiance envers les propres institutions du pays. **La défense des institutions et de leurs compétences**, ainsi que le droit de décider, sont majoritairement revendiqués. Parmi les options pour articuler tout cela, il existe différentes formulations.

Nous avons une bonne réputation parmi ceux qui connaissent notre travail : la marque basque se vend bien ; nous sommes même des référents dans certains domaines. Et vu la réactivation qui est en train de se produire au sein de la

communauté basque mondiale, nous avons la possibilité de nous ouvrir au monde et de faire connaître qui nous sommes.

Scénarios

- La mise en œuvre d'initiatives stratégiques visant la recherche d'un équilibre territorial est envisagée. Mais cela nécessite d'identifier les zones rurales et de reconnaître leurs fonctions, pour travailler ensuite sur leur complémentarité avec les espaces urbains et métropolitains. Dans ce sens, plusieurs aspects doivent être travaillés. D'une part, des initiatives doivent être activées en faveur du renforcement de la population, de l'économie ou du bien-être des petites communes (en particulier dans les zones de montagne). Et, dans ce domaine, le premier secteur joue un rôle particulier. Cependant, le rééquilibrage du territoire nécessite également des initiatives pour surmonter la ségrégation dans les zones métropolitaines, garantissant ainsi le bien-être dans son ensemble.
- Les nouveaux paradigmes de durabilité doivent se concrétiser si nous voulons conserver notre patrimoine naturel. Cependant, cet objectif nécessite de modifier les tendances actuelles et principalement l'artificialisation du milieu naturel ou des activités qui polluent l'atmosphère. De plus, nous devons repenser de nombreux comportements, qui affectent actuellement le territoire.
- La réactivation du territoire nécessite que le projet économique soit diversifié, tire parti de la complémentarité territoriale et soit efficace pour créer des emplois et partager les richesses. En d'autres termes, tout comme les activités les plus spécialisées exigent des écosystèmes adéquats, les secteurs créant le plus

d'emplois, les projets générant des avantages sociaux et les initiatives valorisant les atouts locaux ont également besoin d'un élan particulier, afin de revitaliser le territoire dans toute sa complexité.

- **L'opportunité d'articuler un imaginaire commun sur les territoires basques et la communauté basque**, ainsi que de mettre en valeur les éléments qui nous unissent, au lieu de ceux qui nous séparent. Pour cohésionner un groupe humain, il est essentiel d'encourager le sentiment de communauté. En ce sens, il est proposé de débattre et de construire un imaginaire commun qui englobe et canalise les divers sentiments d'identité. Cet imaginaire doit inclure non seulement la communauté basque globale, mais aussi les personnes qui ont récemment rejoint notre communauté et leurs descendants.
- **Les bases communes de la cohésion et de la solidarité entre les territoires basques** doivent être construites de manière sociale, économique et politique, en assumant la diversité territoriale comme un patrimoine. De la même manière, pour cohésionner les territoires basques, il est essentiel de disposer de citoyens autonomisés, partageant les conditions de base requises pour permettre à l'ensemble de la population de mener une vie digne (« bien vivre »). Il s'agit de doter de contenu et de renforcer la citoyenneté basque à l'aide de droits.
- **L'opportunité de construire des structures partagées pour l'ensemble de la Vasconie** ; qui montre l'importance de promouvoir des structures communes canalisant la coopération et la cohésion entre les territoires basques. Ces structures, en plus d'agir dans le domaine public, doivent être impulsées dans divers

domaines et milieux sociaux. La collaboration et la complémentarité peuvent faire de la Vasconie un territoire résilient doté d'un niveau de développement social remarquable. Elles peuvent également nous aider à surmonter l'atomisation actuelle. De la même manière, la régionalisation préconisée par l'Union européenne peut offrir des opportunités intéressantes, si nous sommes en mesure de conclure des accords qui nous mettent sur cette voie.

Agenda

Nous nous sommes demandés quelle serait la stratégie territoriale la plus efficace. Et la réponse est : un agenda bien chargé.

- **Sur la voie de l'équilibre territorial.**
 - Valoriser le milieu rural et activer une initiative institutionnelle reconnaissant ses fonctions et définissant spécifiquement son statut.
 - Mettre en œuvre des plans favorisant le renforcement de la population, de l'économie ou du bien-être des petites communes.
 - Mettre en œuvre une initiative institutionnelle reconnaissant la ségrégation territoriale générée par la métropolisation.
 - Développer une ligne d'action stratégique visant à valoriser le premier secteur (influencer la culture alimentaire des citoyens, préserver les sols à valeur agrologique, augmenter la production, renforcement de la commercialisation des produits locaux...).
 - Promouvoir des projets locaux, basés sur le capital social local et sur des accords solides, dans le respect des décisions adoptées (subsidiarité).

-
- **Vers un nouveau paradigme de durabilité.**
 - Protection des sols agricoles – principalement dans les zones périurbaines – contre l’artificialisation (la préservation du patrimoine naturel est fondamentale pour l’autosuffisance alimentaire).
 - Réduction, autant que possible, des activités nuisibles à l’environnement naturel et mise en œuvre des pratiques alternatives. Construction du consensus social et son intégration dans un système juridique.
 - Construction du futur imaginaire partagé de la Vasconie, sur les axes territoriaux suivants : riche patrimoine naturel et environnement rural dynamique ; paradigmes de durabilité visant la transition ; activités économiques avancées et résilientes sur l’ensemble du territoire.
 - Promotion de la consommation durable basée notamment sur les circuits courts, en matière alimentaire. Créer, entre autres, des Conseils Régionaux de l’Alimentation, ainsi qu’un Observatoire de l’Alimentation.
 - **Développement d’un projet économique qui renforce le territoire, dans toute son ampleur.**
 - Analyse des secteurs exclus des stratégies de spécialisation intelligente et étude de leur impact éventuel.
 - Mise en œuvre de programmes de projets communautaires visant à promouvoir des activités endogènes dans les zones rurales et dans les secteurs économiques locaux.
 - Promotion d’activités et de modèles d’entreprise à vocation sociale destinés, notamment, aux zones de plus grande vulnérabilité.
 - Réactivation des zones les plus problématiques en matière de ségrégation, en particulier dans les environnements métropolitains. et mise en œuvre de projets pour leur renforcement.
 - **Renforcement de l’imaginaire et des contenus communs de la communauté basque.**
 - Proposition pour représenter et faire connaître les avantages des valeurs de cohésion de l’euskara et la culture. Accorder de l’importance à la politique linguistique et, en particulier, au processus d’euskaldunisation, en tant qu’élément de cohésion.
 - Commencer à articuler le tissu éducatif, les réseaux professionnels et commerciaux et la communauté scientifique.
 - Mettre en œuvre les délibérations publiques sur les outils permettant de renforcer la carte mentale des territoires basques : de la marque basque (avec un regard interne et externe) à la connaissance de notre histoire ou de notre système communicatif,
 - **Promotion d’une citoyenneté basque commune.**
 - Mise en œuvre d’un processus délibératif et démocratique bottom up permettant l’établissement d’axes ou de normes communes garantissant une vie digne aux citoyens basques, dans le but de partager le « système basque de bien-être » sur tous les territoires.
 - Développement de propositions pour la mise en œuvre de politiques publiques favorisant la cohésion sociale dans tous les territoires basques, dans le but d’atteindre un équilibre social, économique et politique entre les territoires.
 - Valorisation et utilisation des structures de gouvernance démocratique existantes, afin de générer
-

cette citoyenneté commune, en particulier les outils de coopération et d'intégration territoriale existants au sein de l'Union européenne.

- **Promotion d'une nouvelle culture politique et démocratique commune.**

- Appréciation des leçons tirées du conflit vécu. Faire connaître les outils et les initiatives créés pour surmonter le conflit – initiatives sociales convergentes du Pays Basque Continental et du Pays Basque Péninsulaire – et leur utilisation pour renforcer le « système de valeurs basque ».

- Mise en oeuvre d'un processus constitutif participatif visant à approfondir la cohésion et la solidarité des territoires basques.

- Encourager les échanges d'expériences entre les territoires basques à travers des actions concrètes et, principalement, entre acteurs socioéconomiques, culturels et locaux.

- **Vers la structuration partagée des territoires basques.**

- Représentation des outils, des compétences et de la « carte des ressources » renforçant la cohésion des territoires basques, le tout dans le cadre de la stratégie de la connaissance et de la collaboration mutuelle.

- Mise en oeuvre d'une ligne de réflexion au sein des institutions basques sur la possibilité de partager les compétences, de renforcer les axes vertébraux et le modèle de structuration partagée le plus efficace.

- Articulation de nos propres outils financiers, afin de renforcer la cohésion entre les territoires basques. Dans le même ordre d'idées, articuler un fonds de financement au bénéfice de la cohésion territoriale.

- Attribution d'une fonction spécifique à Eusko Ikaskuntza dans le débat sur la cohésion et la solidarité des territoires basques, en tant qu'entité consultative et dynamisatrice du débat social.

5. Modèle de Bien-être : préserver la vie, créer et distribuer la richesse

Le Livre Vert, qui est à la base de ce processus de réflexion, affirme que « dans un monde planétaire et globalisé, sans notre propre État et sous différentes administrations, nous avons besoin d'un projet commun, même minimum, sinon nous finirons par nous diluer dans la société planétaire ». La principale conclusion du processus de réflexion, et l'idée énoncée dans ce chapitre, est que la recherche de l'inclusion sociale et la qualité de la vie de tous les citoyens doivent être la base de ce projet commun. Comme dans le cas d'autres petits pays – Écosse, Québec, Finlande... –, l'élaboration d'un modèle de protection sociale large, efficace et durable peut être considéré en Euskal Herria comme un projet de pays, comme un outil pour l'articulation et la cohésion interne.

Afin de construire une société, une communauté soucieuse de la vie et de la dignité de tous les peuples, qui tienne compte des liens générationnels, une société à solidarité intergénérationnelle offrant des opportunités aux jeunes sans minimiser la sagesse de sa population la plus âgée, et soucieuse de laisser aux générations suivantes un capital culturel, naturel, économique et social.

Pour mener à bien ce projet de pays, il est essentiel de reconnaître la contribution des entreprises basques et du tissu productif à la création d'emplois et de richesse. La relation entre le modèle productif et le bien-être social est

bidirectionnelle. Il n'y a pas d'État-providence sans un modèle productif solide, et il en est de même à l'inverse : les systèmes de protection sociale, quand ils sont bien conçus, génèrent un retour économique, qui stimule et favorise l'activité économique.

Une autre prémisse fondamentale sur laquelle ce texte est fondé est la considération d'un emploi de qualité en tant que mécanisme privilégié pour l'inclusion sociale, de même que la priorisation des mécanismes de distribution primaire de la richesse.

5.1. Diagnostic

Les forces de l'économie et de la société basque identifiées tout au long du processus sont les suivantes :

L'adaptabilité, la capacité d'innovation et la vocation d'entrepreneuriat. Les points forts et les traits distinctifs de l'économie basque résident avant tout dans sa capacité à s'adapter à un environnement en mutation, ainsi que dans le potentiel d'entrepreneuriat et de transformation des personnes, qui sont le moteur et la garantie de continuité des projets.

L'existence de pratiques organisationnelles basées sur des valeurs qui transcendent la recherche de bénéfices strictement économiques. L'existence de certaines valeurs qui gravitent autour des pratiques de coopération ou qui ont favorisé des projets économiques et du Tiers-secteur, à vocation sociale claire, ne constitue pas seulement une caractéristique spécifique des expériences concrètes de réussite, mais un dénominateur commun, explicite ou implicite, de bon nombre d'initiatives et de projets. Le tout ayant contribué au développement socioéconomique des territoires basques et à une croissance économique raisonnablement équilibrée.

Un système de formation professionnelle avancé dans le contexte d'une conception intégrale, en tant que processus dynamique et ininterrompu tout au long de la vie des personnes. La formation est un élément clé face aux tendances de polarisation et de précarisation du marché du travail. Cet aspect suscite un très grand consensus auprès des personnes, des acteurs et des institutions, et il met en relief la nécessité assumée majoritairement de réviser et de perfectionner les systèmes actuels. Cependant, la qualité de notre système de formation professionnelle et l'existence d'initiatives normatives qui conçoivent le processus de formation d'un point de vue intégral et tout au long de la vie, sont de véritables atouts à prendre en compte.

Un tissu productif consolidé et un ensemble d'expériences diverses, qui constituent une culture d'entreprise solide et permettent d'affronter les transformations nécessaires. L'un des principaux points forts des territoires basques est probablement l'existence d'un tissu productif solide, capable de générer des niveaux élevés de richesse et d'égalité, au moins par rapport à d'autres pays et régions de notre environnement. S'il est vrai que les différences régionales et territoriales sont très importantes à cet égard – la situation n'est pas la même sur la côte du Labourd (Lapurdi), dans le Haut Deba, en Navarre, sur la Rive Gauche ou dans la Plaine de l'Alava –, on peut cependant affirmer que, dans l'ensemble, il existe en Euskal Herria un tissu productif compétitif, raisonnablement intégré dans une économie mondialisée, qui, d'une part, génère moins d'inégalités et de pauvreté que d'autres modèles de production et, d'autre part, permet de financer les politiques sociales.

Plus particulièrement, il existe dans la réalité basque diverses structures juridiques pour soutenir l'activité productive, ce qui a permis l'émergence et la consolidation d'expériences très

Quatrième séance.
Développement
socioéconomique : société
basque et entreprise
(Bilbao, 09-11-2018).

significatives dans le domaine du travail coopératif et de l'économie sociale et a également généré un réseau étendu d'initiatives à but non lucratif, qui constituent un actif supplémentaire.

Un large soutien de la part des citoyens, bien qu'ambivalent, à l'égard de l'État providence. La population d'Euskal Herria semble valoriser positivement le modèle de protection sociale et elle se montre pas favorable à la réduction ou au recul des droits sociaux. Les experts en la matière avertissent également que le positionnement de la société basque est ambivalent : d'une part, la citoyenneté apparaît comme un fervent partisan de l'État-providence, mais, de l'autre, elle considère que ce dernier est devenu une machine géante impossible de contrôler.

Une architecture institutionnelle qui, dans la plupart des territoires de Vasconie, permet, dans une plus ou moins grande mesure, de définir ses propres politiques budgétaires, orientées vers des modèles de développement et de distribution des ressources plus équilibrés et équitables. Au-delà des différences idéologiques et conceptuelles relatives au degré d'autonomie ou de souveraineté fiscale nécessaire ou souhaitable, à la fois en Euskadi et en Navarre, la consolidation de l'accord économique, en tant que formule de relation avec l'État pour la collecte, la distribution et l'allocation de ressources publiques, constitue un outil incontournable pour la conception et le maintien de nos propres politiques.

Un cadre législatif solide dans le domaine social. Il convient également de noter – sans négliger les différences institutionnelles, organisationnelles et normatives qui existent entre Iparralde, la Communauté Autonome Basque et la Navarre – l'existence dans ces trois territoires de cadres normatifs relativement avancés en matière de politiques

sociales. Les lois sur les Services Sociaux et la garantie de revenus en Navarre et en Euskadi, les politiques françaises – au niveau national – d'aide aux familles, la Loi Basque sur le Logement... ne sont que quelques exemples de l'existence, dans les territoires d'Euskal Herria, d'un cadre de droits sociaux raisonnablement développé, plus généreux et plus consolidé que dans de nombreuses autres régions d'Europe.

Les personnes qui ont participé au processus de réflexion ont toutefois souligné la nécessité de progresser dans la reconnaissance réelle des droits de toutes les personnes, au-delà de leur reconnaissance théorique.

Solvabilité technique et capacité d'innovation dans le domaine des Services Sociaux. Au moins dans le cadre de l'État espagnol, les territoires basques se caractérisent par un certain leadership dans le développement des politiques sociales et on peut affirmer qu'il existe en Euskal Herria un niveau élevé de solvabilité et de capacité d'innovation dans le domaine des Services Sociaux.

Un tissu social actif, mobilisé et engagé. Comme indiqué dans le Livre Vert, les territoires basques sont traditionnellement des territoires de coopération. En effet, la société basque a eu et possède encore un tissu social étendu, pluriel et actif. En ce sens, parmi les points forts des territoires d'Euskal Herria en matière de protection et de bien-être social, il convient également de mentionner le capital social représenté par les institutions du Troisième Secteur – particulièrement actives en Navarre, en Iparralde et en Euskadi –, l'importance de l'économie sociale et le degré de coopération public-privé dans ce domaine.

5.2. Tendances

On observe les tendances suivantes, générant des incertitudes et des difficultés :

Impact de la numérisation et de la robotisation sur le marché du travail. Il existe un niveau élevé d'incertitude concernant l'évolution prévisible de la quantité et des caractéristiques de l'emploi disponible dans le contexte des sociétés et économies globalisées, très compétitives et en voie de numérisation, de robotisation et d'intégration croissante de l'intelligence artificielle.

Risque de polarisation et de précarité du marché et déséquilibres à court et moyen termes entre les qualifications accréditées par les demandeurs d'emploi et celles requises par les employeurs. Au-delà de ces disparités quant à l'évolution prévisible de l'emploi en termes quantitatifs, des déséquilibres importants pourraient se produire à l'horizon de la prochaine décennie dans l'ensemble des territoires basques (bien que de différente intensité). Non seulement quantitativement, en raison de l'insuffisance de la population active dans un contexte de croissance économique et de vieillissement démographique associé à l'offre de métiers, mais aussi qualitativement, du fait de la non adéquation des demandeurs au profil des postes offerts, compte tenu de la transformation et de la technisation accélérée des processus de travail et de l'apparition continue de nouvelles exigences professionnelles.

Crise salariale en tant qu'ascenseur social et émergence du précaire. L'un des défis fondamentaux auxquels sont confrontés nos modèles de protection sociale est la précarité du marché du travail et l'émergence du précaire, en tant que catégorie sociale. L'effet principal de la précarité de l'emploi sur les modèles de protection sociale et d'inclusion est lié à la

rupture du lien existant entre emploi et inclusion sociale. L'emploi salarié n'est plus une garantie suffisante de protection contre la pauvreté et l'exclusion, et l'idée que la meilleure politique sociale est l'emploi perd de son sens.

Augmentation de l'inégalité/des inégalités et difficultés pour assurer la mobilité sociale. Dans ce contexte, on assiste, dans les pays de notre environnement de même que dans les territoires basques, à une préoccupation croissante à l'égard des inégalités, et notamment des inégalités de revenus. L'amélioration récente des indicateurs mesurant les inégalités et l'amélioration de la situation des territoires basques, par rapport aux autres territoires de notre environnement, n'arrivent pas à masquer la persistance de poches de pauvreté, qui affectent de manière disproportionnée certains collectifs spécifiques (familles avec enfants, tout spécialement nombreuses et monoparentales ; jeunes, immigrés, personnes peu qualifiées...), la chronification des situations de pauvreté les plus graves et, surtout, la consolidation de l'écart entre un pourcentage important de la population vivant en situation de bien-être et un secteur, minoritaire mais important, installé dans la précarité.

Défi démographique Les territoires basques, dans une moindre mesure en Ipar Euskal Herria, se caractérisent par des taux de natalité et de fécondité faibles, dus en grande partie aux conditions socioéconomiques découlant de la précarité de l'emploi et du logement, à des politiques de soutien aux familles inadéquates, mais aussi à des conditionnements culturels. Dans ce contexte, beaucoup de personnes retardent la décision d'avoir des enfants et/ou ont moins d'enfants que ceux souhaités.

Cette situation est due, outre à la précarité de l'emploi et du logement, au fait que la société basque n'a pas été en mesure de résoudre l'un des principaux défis des sociétés européennes :

Quatrième séance.
Développement
socioéconomique : société
basque et entreprise
(Bilbao, 09-11-2018).

l'incorporation des femmes au travail salarié n'a pas été accompagnée de l'adaptation des structures sociales à cette nouvelle réalité, ni d'une coresponsabilité suffisante des hommes dans les tâches de procréation et de soins.

Jeunes en risque de précarisation. Les nouvelles générations sont confrontées à un monde en mutation, numérisé et globalisé, qui nécessite un nouveau paradigme en matière d'éducation et d'apprentissage. L'écart entre la société et l'éducation se creuse de plus en plus et, bien que la génération actuelle soit la plus instruite de l'histoire, il existe une certaine inadaptation des compétences. La situation de précarité croissante et d'absence d'opportunités, conjuguée aux politiques d'entrepreneuriat des jeunes qui échouent, nous place devant un scénario de décapitalisation de l'avenir que nous devons éviter.

Vieillesse et crise des soins. Le défi démographique auquel sont confrontés les territoires basques est également lié au vieillissement de sa population et au poids croissant des personnes âgées dans sa structure démographique, qui ne va cesser d'augmenter dans les années à venir. La croissance de l'espérance de vie – une conquête sociale de premier ordre – implique également la nécessité d'apporter une réponse durable à la crise des soins, en recherchant des formules permettant d'associer les tâches productives et procréatives, dans un contexte de vieillissement démographique. Il est nécessaire de réfléchir sur l'attention qu'il convient d'accorder aux personnes âgées, sous l'angle des soins centrés sur la personne.

Le défi de la diversité. Enfin, l'affluence croissante des personnes d'origine étrangère dans les territoires basques oblige à mettre sur la table, comme défi essentiel, la gestion de la diversité et la nécessité d'intégrer sur des valeurs partagées des personnes d'origines très différentes. La question de la

diversité devient encore plus importante si l'on prend en compte la nécessité de maintenir un solde migratoire positif pour répondre aux besoins découlant du vieillissement de la population et que, selon de nombreux spécialistes, les États-providence traditionnels ont été conçus pour fonctionner dans des contextes homogènes sur le plan ethnique, culturel et religieux. La diversité culturelle, affirment les théoriciens, affaiblit les liens qui rendent possible la solidarité collective.

5.3. Scénarios et propositions

En ce sens, les lignes de progrès possibles, issues du processus de réflexion mené, sont les suivantes :

Le Bien-être comme projet commun

- **Avancer dans le paradigme de l'investissement social ; combiner prédistribution et redistribution.**
 - Actualiser le modèle classique de bien-être social, par la promotion de deux approches ou paradigmes étroitement liés : la prédistribution et l'investissement social. L'idée est qu'il vaut mieux agir *ex ante* (par l'éducation, la régulation du marché du travail ou la dotation d'un revenu de base) qu'*ex post*, par le biais de mesures de redistribution coûteuses, qui génèrent des incitations perverses et des effets indésirables.
- **Avancer dans la consolidation d'un système solide de garantie de revenus.**
 - Avancer vers des formes de garantie de revenus plus individualisées, plus agiles, plus normalisées et moins conditionnelles.
 - Profiter des Trésors Publics régionaux comme instrument pour une plus grande intégration de la politique fiscale et garantie de revenus. Une application

possible serait l'impôt négatif, pour certains collectifs de population.

- Et prendre des mesures pour le bon fonctionnement du système public de retraite : l'extension des systèmes de prévision volontaire et le transfert de la gestion de la Sécurité Sociale pourraient s'avérer des outils utiles pour améliorer le système.
- **Nouvelles formes de création d'emploi de qualité.**
 - Créer des emplois de qualité dans le domaine des services sociaux et de la prise en charge de la dépendance. Ce type d'emploi améliorerait les services et les soins, ainsi que la qualité de vie de nombreuses femmes migrantes qui travaillent en situation irrégulière. Une alternative raisonnable pourrait être la création de coopératives de soins.
 - Impulser la figure de l'Accord Social, afin de préserver et de valoriser l'action des institutions du Tiers Secteur.
 - Promouvoir la création d'emplois, par le biais de programmes de relève générationnelle, dans l'administration publique et dans l'ensemble du tissu productif.
 - Mettre en place des mesures de promotion de l'économie sociale et des entreprises d'insertion, et expérimenter des formules de garantie d'emploi pour les collectifs défavorisés.
- **Repenser la fiscalité.**
 - Analyser des formules pour augmenter la capacité de recouvrement, en tenant compte du double effet des politiques fiscales (leur effet sur la compétitivité relative).
 - Établir des taxes et des cotisations finalistes pour le financement de la dépendance. L'impôt sur les successions pourrait être un instrument raisonnable, en

le destinant directement au financement de la dépendance.

- **Revoir l'articulation des compétences et l'organisation territoriale des Services Sociaux.**
 - Définir et délimiter la répartition des fonctions entre les services sociaux et les services de l'emploi, de la santé, de l'éducation et du logement.
 - Préserver l'unité du système et l'égalité de la citoyenneté, en renforçant des mécanismes communs tels que, en Euskadi, l'Organe Interinstitutionnel des Services Sociaux, l'Observatoire et le Système d'Information des Services Sociaux, et, en particulier, la Haute Inspection des Services Sociaux.
- **Améliorer la gestion des connaissances et la R&D&I dans le domaine des politiques sociales.**
 - Développer des initiatives orientées vers l'innovation et la gestion des connaissances dans ce domaine. Articuler des centres de R&D&I solvables et des initiatives visant à identifier les besoins sociaux, à garantir des soins de qualité, à améliorer la formation et la professionnalisation et à évaluer l'impact des politiques publiques.

L'autonomie personnelle, la préservation de la vie et la relève générationnelle

- **Promotion de politiques pour l'autonomie personnelle.**
 - Face à la dépendance, la promotion de l'autonomie personnelle apparaît comme un actif. Le scénario souhaité recherche la responsabilisation, pour une plus grande autonomie personnelle, l'intégration dans des réseaux sociaux de proximité (réseaux de confiance) et la rupture avec les dynamiques de la solitude. Et tendre

ainsi vers un cycle vertueux d'autonomie, d'estime de soi et de rôle productif dans la société. Les actions à mener comprennent :

- > Développer des programmes visant à promouvoir l'autonomie personnelle (retarder la dépendance). Renforcer les services communautaires et de soins à domicile, en rendant possible le vieillissement à la maison.
- > Promouvoir une meilleure intégration des services sociaux et de santé.
- > Encourager le bénévolat, en tant qu'activité sociale productive (programmes de bénévolat pour un vieillissement actif).
- > Impliquer les personnes âgées en tant que membres actifs de projets d'innovation sociale.
- > Transformer l'image sociale de la vieillesse en favorisant l'émergence de nouveaux termes, métaphores et concepts relatifs au vieillissement actif.

• **Valorisation des connaissances et de l'expérience accumulées par les personnes âgées.**

- Il s'agit d'éviter la décapitalisation qui survient lorsque les personnes âgées n'ont pas d'espace pour appliquer et développer ce qu'elles ont appris tout au long de leur vie. Nous proposons, pour ce faire :
 - > Rechercher de nouvelles relations entre les connaissances expertes et non expertes : valoriser l'apprentissage social accumulé, la diversité des sources de connaissances, l'expérience, etc. Ainsi, des programmes tels que les classes d'expérience devraient suivre une dynamique à double sens : les personnes âgées en tant qu'élèves, mais aussi en tant qu'enseignants, afin de valoriser leurs connaissances et leur professionnalisation.

• **Promouvoir des politiques familiales, de l'enfance et de la jeunesse, et conclure un nouveau pacte de solidarité intergénérationnelle.**

- Il s'agit de faire progresser le paradigme de l'investissement social, tout en répondant aux besoins de la population vieillissante. Par, notamment :
 - > La création d'une prestation économique universelle par enfant à charge en Navarre et dans la Communauté Autonome du Pays Basque, similaire à celle qui existe déjà en Iparralde.
 - > Enseignement gratuit de 0 à 3 ans.
 - > Prolongement – pour les mères, mais surtout pour les pères – du congé de maternité et de paternité actuel.
- **Connecter les jeunes aux opportunités.**
 - Face au scénario de jeunesse précarisée, au manque d'opportunités et aux compétences limitées en matière d'entrepreneuriat social, technologique et professionnel, nous devons évoluer vers un scénario d'autonomisation, de stabilité de l'emploi, de compétences élevées et de capacité d'adaptation.
 - Et encourager les dynamiques de solidarité intergénérationnelle, ainsi que les politiques publiques visant à promouvoir la relève aux niveaux de responsabilité, et les dynamiques d'innovation, d'apprentissage et de développement des compétences liées au marché et aux défis sociaux.
- **Mettre les personnes au centre et repenser les fondements de l'inclusion sociale : activation inclusive et attention centrée sur la personne.**
 - Dans le domaine spécifique des Services Sociaux, faire en sorte que le système s'adapte aux besoins des

personnes et non, comme c'est bien souvent le cas actuellement, que les personnes doivent s'adapter aux besoins du système. Bref, mettre les personnes au centre.

- > Revoir les critères de conditionnalité qui s'appliquent aux programmes d'intervention.
- > Promouvoir l'autodétermination et le contrôle des utilisateurs sur les services qu'ils reçoivent.
- > Adopter une approche d'intervention sociale plus aspirationnelle et plus relationnelle, davantage basée sur la biographie, les valeurs, les besoins, les désirs et les attentes de chaque personne.

- **Promouvoir l'innovation sociale, technologique et des politiques publiques.**

- Le problème du vieillissement est un problème jeune, qui exige des solutions nouvelles et créatives. Nous devons passer des solutions standardisées à des solutions innovantes, à la fois dans la sphère socio-communautaire, dans le domaine de la technologie et dans les politiques publiques. Certaines des politiques considérées comme essentielles à cet égard sont les suivantes :

- > **Politiques de logement.** Promouvoir de nouveaux modèles de logement pour les personnes âgées. Parmi les stratégies envisagées, à noter celles de co-housing comme une alternative pour les personnes valides mais seules, afin qu'elles puissent se faire compagnie, partager les dépenses et s'occuper les unes des autres. Ainsi que celle d'appartements partagés avec des jeunes, dans le même but. Promouvoir également les nouvelles technologies (dans les logements) et les services de soutien aux personnes âgées peu autonomes. Ainsi

que des politiques d'accès au logement pour les collectifs défavorisés.

- > **Nouvelles technologies.** Favoriser l'introduction de technologie ouverte, pour améliorer la communication, la surveillance et le diagnostic chez les personnes âgées. Les nouvelles technologies peuvent jouer un rôle dans l'amélioration de la communication et de l'information des personnes âgées (lutte contre l'isolement social). Par ailleurs, les technologies sont une charnière pour la connectivité intergénérationnelle, un terrain commun pour interagir, par exemple, dans les programmes éducatifs intergénérationnels basés sur les TIC. En effet, les technologies de surveillance de la santé à domicile, le diagnostic précoce des maladies et la fourniture de services sociosanitaires jouent un rôle important dans l'amélioration de la qualité de vie des personnes âgées.
- > **Innovation sociale.** Développer de nouvelles formes de volontariat et de citoyenneté active, des réseaux d'auto-organisation communautaire et de solidarité de voisinage. Il existe un large consensus sur la valeur de ces initiatives sociales, mais dans un cadre de collaboration public-privé et sous le principe de la responsabilité publique.

Le modèle économique

- **La garantie d'une durabilité multiple comme axe du modèle de développement économique.**

- Le principal défi des territoires basques est très similaire à celui de l'ensemble des pays développés : pouvoir réaliser, dans un délai raisonnable, une transition efficace entre un modèle de croissance économique linéaire, conçu et géré comme

Cinquième séance.
Gouvernance démocratique
(Donostia - San Sebastián,
16-11-2018).

potentiellement illimité, et de nouveaux paradigmes, sur lesquels il existe de nombreuses propositions présentant différents degrés de concrétisation et de capacité transformatrice, mais toutes basées sur la reconnaissance de la durabilité, sous ses différentes et multiples facettes, en tant que principe de base du développement.

- **La recherche d'un équilibre raisonnable entre la distribution primaire et secondaire de la richesse.**
 - Ce nouveau modèle de développement devrait être basé sur un système économique garantissant aux personnes une contreprestation équitable et suffisante pour leur participation active aux processus de création de valeur (distribution primaire par le biais de salaires et d'une rémunération suffisants), et agissant, dans le même temps, en tant que fournisseur de ressources pour l'ensemble de la société, permettant la mise en oeuvre et la durabilité des systèmes de redistribution de la richesse (distribution secondaire), afin de surmonter les inégalités et d'atteindre des niveaux acceptables de cohésion, ainsi que la participation généralisée des citoyens au bien-être.

La centralité et l'avenir de l'emploi

- **L'égalité de genre et l'élimination des disparités dans les conditions d'emploi entre les hommes et les femmes en tant qu'objectif central, ainsi que l'augmentation de la coresponsabilité dans le travail domestique et dans le secteur des soins, comme prémisses incontournables.**
 - L'incorporation massive des femmes au marché du travail s'est produite tout en leur réservant presque

exclusivement le poids des tâches et des soins domestiques. Une situation qui a eu un impact négatif sur la carrière professionnelle des femmes en général et qui a créé un écart important dans les conditions de travail par rapport aux hommes, Ce qui nous met donc face au défi inévitable d'inverser la situation et de progresser en tant que société vers une culture de pleine coresponsabilité entre les sexes. Cette transformation culturelle doit être abordée parallèlement à l'amélioration des mécanismes de conciliation entre vie professionnelle et vie personnelle.

- **La réalisation, le maintien et la garantie de niveaux suffisants de protection de l'emploi rémunéré et des conditions de travail.**
 - Dans les sociétés démocratiques et cohésionnées, la qualité et les conditions matérielles de l'emploi rémunéré ne devraient pas dépendre uniquement ou exclusivement de facteurs intrinsèques au travail réalisé, tels que la productivité ou la qualification, mais aussi de l'existence de systèmes juridiques permettant et garantissant l'établissement négocié de conditions de travail, ainsi que d'autres mécanismes légaux ou normatifs destinés à établir un minimum acceptable de droits pour l'ensemble des personnes occupées.
- **Maintenir l'objectif de la formation en tant que processus intégral et intégré tout au long de la vie des personnes, en le complétant par des initiatives de portée très diverse, qui permettent de conserver et, le cas échéant, de récupérer le talent, en tant qu'actif fondamental de nos sociétés.**
 - La formation exerce un rôle central face aux tensions croissantes du marché du travail et elle constitue un élément essentiel pour l'accès à un emploi rémunéré,

le maintien de l'employabilité, la promotion professionnelle et le plein exercice de la citoyenneté.

- **Impulser** – dans un cadre stable de collaboration public-privé et sur la base de méthodologies communes – des dialogues ouverts entre tous les acteurs impliqués, pour élaborer des diagnostics partagés et travailler sur des projections fiables.
 - Cet ensemble d'initiatives pourrait aller de la mise en place de cellules prospectives à la création d'une commission interinstitutionnelle chargée de surveiller et de coordonner les activités liées à l'avenir du travail et de l'économie.

Les nouveaux modèles d'entreprise et de relations professionnelles

- **La transition vers des modèles de relations de travail plus coopératifs.**
 - La reconnaissance explicite de la contribution des entreprises basées à la croissance économique et à la création d'emplois et, donc, au bien-être des citoyens, est un principe essentiel pour faire face avec des garanties de succès à toute réflexion sur les modèles d'entreprise et les relations professionnelles.
 - Le principal paradigme sur lequel ont reposé, à ce jour, les relations de travail dans les entreprises a été celui de la confrontation. Le type de relation de travail dominant s'est basé sur la recherche d'équilibres conjoncturels à partir du binôme salaire/jour, en tant que contrepartie déconnectée du caractère général de l'évolution et des résultats de l'entreprise.
- **La recherche et explicitation par le biais de processus larges et ouverts de dialogue et d'accord sur des**

éléments partagés permettant de modifier de manière substantielle, d'une part, la vision des entreprises et, d'autre part, la position et la valeur des personnes qui les composent.

- Des intérêts de niveaux différents coexistent dans les entreprises, notamment en ce qui concerne l'attribution des résultats obtenus et, donc aussi, quant à la répartition de la valeur générée par l'entreprise et la répartition des risques liés à l'activité elle-même.
 - Dans ce contexte, encore prédominant, au-delà des réflexions et des propositions théoriques sur la nécessité et l'opportunité de passer à une vision plus intégrée et inclusive de l'entreprise, en tant que groupe de personnes engagées dans la réalisation d'un objectif prioritaire et partagé qui est la création de valeur, il s'avère essentiel de trouver, de manière négociée, de nouvelles transactions rendant cette évolution possible.
 - Il est donc essentiel d'identifier et d'objectiver les éléments et les transactions nécessaires pour permettre un véritable changement de paradigme. Passer du discours à la négociation efficace de nouveaux scénarios et cadres de relations dans les entreprises.
- **La nécessité de promouvoir un tournant substantiel dans la position des organisations syndicales et d'employeurs, dans le cadre de relations de travail stables et sur la base de la consultation et du dialogue.**
 - À l'heure actuelle, le degré de prise en charge de ces nouveaux discours par les acteurs sociaux, économiques et syndicaux n'est en aucun cas uniforme, puisque, avec des approches formelles plus propices au changement, il existe des résistances déclarées à la modification, du moins de manière substantielle, des paradigmes traditionnels. Inverser

Cinquième séance.
Gouvernance démocratique
(Donostia - San Sebastián,
16-11-2018).

cette situation constitue par conséquent non seulement un défi prioritaire, mais aussi une prémisse de départ pour évoluer vers de nouveaux modèles relationnels.

- **La progression vers de nouveaux modèles de relations de travail pour la création et la durabilité d'entreprises plus inclusives, en tant qu'objectif explicite et partagé par les partenaires sociaux.**

– La volonté d'aborder une transformation des modèles traditionnels d'entreprise et de relations de travail, dans un contexte économique de mondialisation et dans le cadre d'un marché du travail en mutation accélérée, polarisé et menacé par une certaine précarité structurelle, ne peut en aucun cas servir de prétexte pour nier ou minimiser la position et le rôle important des organisations professionnelles et syndicales représentatives, en tant qu'acteurs sociaux institutionnalisés, dans cet élan transformateur.

- **La consolidation et la mise en œuvre, le cas échéant, d'initiatives publiques de différentes natures : réglementations, promotion, aides financières et fiscales... pour accompagner la transition vers des entreprises plus inclusives et plus participatives.**
 - Il est essentiel d'introduire tout un ensemble de mesures publiques et à portée transversale qui facilitent, d'un point de vue instrumental, la transition vers de nouveaux paradigmes d'entreprises plus participatives, dans le contexte de relations de travail plus coopératives.
- **La confiance en tant que valeur centrale de la vie des entreprises et la mise en place de structures et de processus garantissant un scénario plus transparent et un flux d'informations permanent.**

– Certains des éléments essentiels pour mener à bien cette transition sont liés à la confiance, en tant que valeur centrale de la vie des entreprises. Cet environnement de confiance exige au préalable une restitution de la reconnaissance réciproque de légitimité entre les acteurs sociaux, et un contexte de coopération et d'accord avec les pouvoirs publics.

6. La démocratisation, axe de la gouvernance

Lors de la fondation d'Eusko Ikaskuntza, il était évident que nous devons renforcer les institutions des territoires basques. Les Conseils Provinciaux de l'époque pouvaient difficilement mettre en œuvre la gouvernance réclamée par notre peuple, dans un monde en pleine mutation. Cependant, avec l'audace nécessaire requise, la société basque a su lancer l'initiative qui fête cette année ses cent ans : Eusko Ikaskuntza. Eusko Ikaskuntza, dès ses débuts, a abordé cette lacune institutionnelle et, dix ans plus tard – en 1931 – elle offrait à notre pays ce qui allait devenir le premier jalon de l'autogouvernement basque moderne : le « Statut Général de l'État Basque », la proposition de statut qui a servi de projet de référence tout au long de la trajectoire d'autonomie développée au XXe siècle, en particulier au Pays Basque Péninsulaire.

Après un siècle agité, bien que les besoins des territoires basques soient similaires – assurer le bien-être des citoyens et le progrès dans un pays qui souhaite développer sa propre identité – nos institutions sont aujourd'hui plus solides, sans aucun doute. Malgré les limites, la capacité de décision de la société basque s'est élargie et, pour la première fois de l'ère moderne, tous les territoires basques sont institutionnalisés. Le niveau de compétence de nos institutions varie, de même que

les majorités politiques, mais il existe aujourd'hui une carte institutionnelle de la Vasconie. Il est vrai que notre pays est relativement désarticulé et que sa capacité décisionnelle est limitée, mais nous bénéficions d'une institutionnalisation démocratique non négligeable.

En partant de cette opportunité, avec enthousiasme et responsabilité, le travail d'Eusko Ikaskuntza est impulsé aujourd'hui par le désir de donner une réponse commune aux nouvelles préoccupations du XXIe siècle. En ce qui concerne la gouvernance démocratique, trois lignes de réflexion sont offertes dans le Livre Blanc.

En premier lieu, nous avons examiné le monde. Dans le Livre Vert, nous décrivons les opportunités offertes par le processus de mondialisation, ainsi que les caractéristiques inquiétantes découlant de l'incertitude générée. Dans le but de proposer un ensemble de réponses partagées, nous soulevons plusieurs questions : dans le débat idéologique agité qui se déroule dans le monde contemporain : comment et où la citoyenneté basque et les territoires vont-ils se situer ? Quel type de relations voulons-nous développer avec les territoires qui nous entourent, c'est-à-dire avec l'Espagne et avec la France ? Quelle est notre place en Europe ? Et dans le monde ? La réponse à cette dernière question, notre place dans le monde, doit nécessairement tenir compte de qui nous sommes et qui nous avons été ; on ne peut pas y répondre sans prendre en compte les valeurs enracinées dans notre société. Il est vrai que les valeurs changent, qu'elles sont constamment renouvelées et enrichies, mais elles sont en même temps l'essence de notre personnalité différenciée et, sans elles, nous ne pouvons pas nous situer de manière adéquate dans le monde global.

En deuxième lieu, nous nous sommes concentrés sur la capacité décisionnelle des territoires basques et de leur citoyenneté, tout en étant conscients de « l'expropriation du

pouvoir décisionnel » que la mondialisation entraîne. L'objectif n'est pas de nous situer dans le monde de n'importe quelle manière, mais de nous situer dans la compétition mondiale, en sachant clairement quelle est notre volonté collective : faire avancer la démocratisation. Cela signifie que l'objectif est d'accroître la capacité décisionnelle des citoyens dans tous les domaines, de garantir la citoyenneté en termes d'égalité et de dignité, de la manière la plus large possible et, enfin, de situer au centre l'équité et le rejet de l'arbitrarité, au nom des droits et des libertés. En résumé, nous ne voulons pas n'importe quelle gouvernance, mais une gouvernance rassemblant tous les acteurs et toutes les voix. Bref, un modèle de gouvernance « démocratique ». Dans cette première édition du Livre Blanc, nous avons rassemblé des propositions concrètes pour progresser dans cette voie.

Enfin, nous avons mentionné qu'actuellement tous les territoires basques sont institutionnalisés. Cependant, il est clair que, pour affronter l'avenir avec des garanties de survie digne, il est nécessaire de renforcer la cohésion des territoires, des institutions et de la citoyenneté, afin de densifier les axes de relation qui ont historiquement existé. Les citoyens basques partagent un mode de vie – la culture, la langue, les coutumes, l'environnement socioéconomique, des valeurs... – et aussi un moyen de comprendre leur vie. La gouvernance devrait nous offrir des outils pour gérer le développement de notre personnalité et la pluralité croissante dans notre société. En ce sens, la tâche de la politique est d'organiser des méthodes qui allient ouverture, flexibilité et, en même temps, solidarité et cohésion.

En général, la démocratisation est le phare qui a guidé ce travail, pour lequel nous avons effectué de manière participative le diagnostic inclus dans le Livre Blanc, élaboré la liste des tendances et des défis, et, surtout, envisagé les

Cinquième séance.
Gouvernance démocratique
(Donostia - San Sebastián,
16-11-2018).

scénarios que nous souhaitons construire à l'avenir, avec l'agenda des décisions dont nous aurions besoin pour leur réalisation. Les contenus offerts sont le résultat de la convergence de différentes sources : les opinions d'experts sont évidemment présentes, mais nous avons aussi intégré les contributions de divers acteurs sociaux et citoyens, ainsi que des réflexions issues du domaine institutionnel. Nous pensons ainsi avoir activé l'intelligence collective, qui a toujours caractérisé notre pays, et semé le germe du débat constitutif dont les territoires basques et leurs citoyens ont besoin pour affronter les défis du monde global.

De même que lors de notre fondation, cette responsabilité nous unira désormais dans un débat de pays ayant pour objectif la cohésion et la solidarité entre les territoires basques. La base et le point de départ de toute gouvernance démocratique doit être une réflexion partagée sur le pays que nous voulons être à l'avenir et sur les outils nécessaires pour réaliser ce rêve collectif.

6.1. Les territoires basques dans la globalisation

Les conditions pour la matérialisation de la cohésion et la solidarité des peuples basques ont changé au XXIe siècle. Nous vivons dans un monde globalisé, qui nous offre de nouvelles opportunités et de nouveaux risques, que nous devons affronter avec une capacité d'adaptation adéquate.

En ce qui concerne le diagnostic de la mondialisation, les points clés suivants ont été identifiés, fruit du diagnostic partagé par les experts, les citoyens et les acteurs sociaux.

Tendances négatives

L'accélération de la modernisation – la mondialisation – et la révolution technologique qu'elle entraîne ont ébranlé les piliers

du monde que nous connaissons. La rapidité avec laquelle les changements se succèdent entrave la capacité d'adaptation historique dont les territoires basques ont fait preuve.

Le modèle de mondialisation imposé nuit à la démocratie. Vu qu'il n'est pas clair qui prend les décisions et où, le déficit démocratique avance et l'expropriation de la capacité décisionnelle des peuples et de leurs citoyens devient évidente. L'incertitude et le doute se répandent dans tous les domaines de notre vie et les réponses proposées ne sont pas, bien souvent, les plus appropriées (intransigeance, xénophobie...).

La standardisation de la culture dans ce modèle globalisé peut étouffer notre culture locale. On perçoit un risque d'assimilation culturelle. Si l'avantage économique se superpose à la politique et à la culture, la durabilité d'un pays, d'une culture et d'une langue de dimensions réduites est mise en péril. D'autant plus quand il s'agit d'une culture qui, comme la nôtre, est entourée de cultures très puissantes (l'anglaise, la française et l'espagnole).

Le centre du monde global s'éloigne de nous et la périphérisation des territoires basques peut menacer notre compétitivité. À l'avenir, il peut s'avérer difficile de maintenir la capacité de faire face aux crises économiques cycliques.

Tendances positives

La vitesse du monde et la connectivité qui y est associée offrent la possibilité de participer au marché mondial, en mettant à disposition les informations et les connaissances mondiales. Cette dynamique facilite la communication et les relations, et il est aussi plus facile d'identifier les défis mondiaux et les alliances viables.

Si les pays ont des liens étroits avec la communauté, il est possible de renforcer les logiques pour faire face aux

aspects négatifs de la mondialisation. Ces logiques consistent, entre autres, à valoriser le développement humain, à protéger les droits fondamentaux et le bien-être, à développer la société de la connaissance et la propre culture, à miser sur un territoire intelligent et responsabilisé, à revendiquer le droit de décision et, en définitive, à défendre la souveraineté du peuple.

La mondialisation a mis en péril tous les piliers de la société que nous connaissons : elle a bouleversé la politique, l'économie, la culture, l'environnement... Ce chaos offre également la possibilité de redéfinir le monde de manière différente, plus équitable. En Europe et dans notre environnement, une période « constitutive », au sens large, a commencé.

En partant de ce diagnostic, nous avons soulevé plusieurs questions : quelles mesures faudrait-il prendre pour protéger et développer la particularité de nos territoires, dans le cadre des flux incontrôlables de la mondialisation (idées, personnes, finances, cultures...) ? Comment pourrions-nous maintenir notre compétitivité dans le monde global, voire être pionniers dans certains domaines ? Quel est le futur « scénario basque » que nous dessinons dans le monde ? Où et comment allons-nous nous situer dans le monde ?

Scénarios

- Le processus de mondialisation est imparable, mais nous avons la **responsabilité incontournable de renforcer la capacité à assimiler les influences externes et à les adapter à notre environnement**. Il est donc nécessaire de réfléchir sur l'identité basque en analysant les tensions entre ouverture, flexibilité et personnalité. Tout au long de l'histoire, les territoires basques ont su s'adapter aux transformations du monde en gardant leur

personnalité différenciée. Pour cette raison, l'analyse et le renforcement des clés de cette capacité sont essentiels pour faire face aux changements.

- Le deuxième défi et scénario à prendre en compte est la **place des territoires basques dans le monde**, qui doit se baser sur un récit de pays, exprimant la particularité de la personnalité basque, ainsi que la diversité de notre peuple. De la même manière, elle doit prendre en compte les traits distinctifs de nos territoires et, en particulier, les éléments qui nous unissent.
- Enfin, en tant que ressource pour réaliser avec succès les deux scénarios précédents, c'est-à-dire notre place dans le monde globalisé et le maintien de notre personnalité, il est nécessaire d'**être pionniers et pionnières dans divers domaines**. Autrement dit, de devenir une référence.

Agenda

A vu des réflexions précédentes, une longue liste de propositions concrètes a été établie, sur la base d'un exercice d'analyse partagé :

- **Assimilation des influences extérieures, maintien de notre personnalité.**
 - Créer des systèmes de collaboration entre les territoires basques, dans les domaines de la langue, de la culture et de l'éducation.
 - Impulser l'innovation du système éducatif basque, en élaborant une planification à long terme. Diffuser la réflexion sur le système universitaire et notre propre système scientifique, et adopter des mesures pour les renforcer, telles que la complémentarité, la mobilité, la mise en place d'un système d'évaluation propre,

le renforcement de la recherche au service de la société, etc.

- Adopter des mesures visant à renforcer la société de la connaissance et la culture basque, par opposition à la simple société de l'information.
- **Place appropriée dans le monde.**
 - Mettre en place une initiative pour construire notre récit de pays : proposer une réflexion de pays large, critique et diversifiée.
 - Diffuser la réflexion sur la souveraineté de l'État basque en tant qu'outil, bien qu'insuffisant, nécessaire pour affronter la mondialisation.
 - Développer les opportunités offertes par la communauté globale basque, en renforçant les initiatives paradiplomatiques.
- **Position pionnière et compétitive dans le monde global.**
 - Donner la priorité à l'innovation sociale : miser en faveur des territoires basques qui seront désormais collectivement intelligents et responsabilisés (connaissance et démocratie).
 - Adopter des mesures visant à valoriser et à renforcer le modèle de développement humain basque, en approfondissant les éléments considérés de l'extérieur comme distinctifs et positifs de nos territoires – modèle de bien-être, travail communautaire et coopérativisme, solidarité avec d'autres peuples, développement de la culture et de notre propre langue, société civile collective, défense du commun, entrepreneuriat... – et, en général, promouvoir ceux qui s'avèrent indispensables au « bien vivre », tels que l'égalité dans tous les domaines, le respect de l'environnement, etc.

- Multiplier les investissements dans les aspects critiques inhérents à la mondialisation et promouvoir les synergies entre entreprises, notamment dans le domaine de l'environnement numérique, des énergies renouvelables et de la biotechnologie.

6.2. Les territoires basques dans le monde, en Europe et dans les États

Les idées principales du diagnostic partagé sur les relations des territoires basques avec des instances plus larges (avec d'autres États ou avec l'Europe) peuvent être résumées comme suit :

Tendances négatives

Le nationalisme des États est en train de ressurgir dangereusement dans le monde. Des tendances idéologiques très préoccupantes s'imposent, telles que l'intransigeance, l'acceptation des inégalités socioéconomiques, la xénophobie... La réduction des droits et libertés et la perte du bien-être général s'étendent à travers le monde en toute normalité. La possible influence libératrice des nouvelles technologies s'affaiblit au profit de l'utilisation du contrôle social.

La visibilité des territoires basques dans le monde est très limitée ; de fait, les étrangers ne connaissent guère de leur existence et encore moins l'identité différenciée de la Vasconie.

L'Union européenne est loin de la citoyenneté basque, qui est méconnue. L'Union européenne n'encourage pas particulièrement la participation citoyenne, ce qui entraîne un manque d'information et une méconnaissance de l'Europe.

La capacité d'action et de décision en dehors des territoires basques est limitée, dans le système actuel de relations internationales. Il existe très peu d'instruments efficaces permettant aux institutions européennes de prendre en compte

les besoins de la Vasconie ou de permettre aux représentants basques de participer directement aux décisions prises par l'Europe. Dans le monde globalisé actuel, l'absence de telles capacités pose un problème et entrave les relations entre les territoires basques.

L'attitude centralisatrice des États a une influence directe sur la capacité de décision des territoires basques. Les attaques contre la diversité sont évidentes et, de fait, une involution idéologique est en cours dans les États. À l'heure actuelle, on pourrait parler d'« hypernationalisme » des États-nations.

En Espagne, un processus de recentralisation est en cours, qui met tout spécialement en évidence les symptômes de faiblesse dans la capacité de prise de décision des territoires du Pays Basque Péninsulaire. Certains de ces symptômes sont le manque de garantie, l'affaiblissement du droit basque, la réduction de la capacité politique des institutions et l'érosion de l'autonomie financière. Par conséquent, le processus basque de démocratisation risque d'être paralysé.

Par ailleurs, au Pays Basque Continental, la collectivité Euskal Hirigune Elkargoa s'est formée avec une légitimité démocratique transversale – les représentants ne sont pas élus par vote, mais au travers des institutions locales – et leur pouvoir décisionnel est limité.

Tendances positives

L'inquiétude face aux graves tendances qui se développent en Europe et mentionnées ci-dessus se propage et génère des positions fortes en faveur de solutions allant à l'encontre du développement humain. En Europe, nous vivons une période de réformes et il n'est pas écrit d'avance où nous aboutirons après avoir franchi cette porte.

Les déficits liés à la capacité de décision renforcent la demande historique selon laquelle les territoires basques doivent avoir un « statut politique différencié ». De même, on considère que ce chemin doit être fait à partir des différents niveaux institutionnels des territoires basques.

Au Pays Basque Continental, grâce à un processus de démocratisation ascendant, des progrès ont été réalisés au niveau de l'institutionnalisation, dont notamment la création de l'Euskal Hirigune Elkargoa.

Au Pays Basque Péninsulaire, des opportunités se sont présentées pour faciliter un nouveau statut politique dans lequel convergent la légitimité historique et démocratique, et l'on perçoit la manière de parvenir à de vastes accords sociaux. Quant à la Navarre, compte tenu des mesures prises pour valoriser sa propre diversité, il lui est difficile de régresser, quelle que soit sa direction politique à l'avenir.

Le monde nous voit avec de bons yeux et la marque basque se vend bien. Nous sommes considérés comme exemplaires dans de nombreux domaines. Nous sommes connus pour notre expérience coopérative, et reconnus pour notre tissu industriel, notre capacité à surmonter les conflits, à préserver notre culture...

On observe une sorte de réactivation de la communauté globale basque, ou diaspora.

La situation diagnostiquée sur les relations extérieures des territoires basques soulève de nombreuses questions, en termes de renforcement de la cohésion et de solidarité des territoires basques : Où nous situons-nous dans le monde ? Comment pouvons-nous participer aux décisions qui sont prises dans l'Union européenne et comment pouvons-nous participer au débat sur le renforcement de l'Europe ? Quelle est la capacité de décision dont les territoires basques ont besoin pour renforcer

leurs relations avec la communauté basque globale ? Comment et dans quelle mesure la capacité décisionnelle des territoires basques doit-elle être partagée avec l'Espagne et la France ? Et dans quelles conditions doit-elle être partagée, pour renforcer la cohésion et la solidarité des territoires basques ?

Scénarios

- **Opportunité de situer les territoires basques dans le monde.** La possibilité d'approfondir la visibilité des territoires basques dans le monde peut être un scénario viable. Il convient toutefois d'approfondir les points forts (coopératives, tissu industriel, culture...) et de s'efforcer de devenir référents, par exemple en matière de gestion du bien-être ou de la qualité de la vie.
- Les scénarios sur le modèle de l'Union européenne sont incertains. Le **modèle d'avenir Européen n'est pas défini** et la préoccupation pour les scénarios est évidente (par exemple, le Livre Blanc de l'Europe). Le moment de crise dans l'Union européenne – crise économique, *brexit*, tendances idéologiques négatives – offre la possibilité d'influencer et de poser de nouveaux défis ; autrement dit, la possibilité de construire un nouveau modèle pour l'Europe. Et l'opportunité de situer l' « Europe » comme thème au centre du débat politique basque : les scénarios sont ouverts.
- **Renforcer l'influence des territoires basques en Europe** est à la fois un défi et un scénario possible. L'objectif est de promouvoir la participation et l'influence des territoires basques en Europe, afin que les besoins de la Vasconie soient pris en compte dans les institutions européennes.
- Un scénario clair à moyen terme est **l'opportunité de changer les relations des territoires basques avec les**

États espagnol et français. La situation institutionnelle des territoires du Pays Basque Péninsulaire et du Pays Basque Continental et le débat territorial ouvert en Espagne et en France offrent la possibilité de développer des relations plus équilibrées.

- À court terme, **la possibilité de renforcer les relations politiques entre les territoires basques** est un scénario possible. L'opportunité de renforcer les relations entre les territoires basques vient de deux directions : d'une part, nous avons les opportunités institutionnelles offertes par le cadre européen – dont notamment l'Eurorégion – ; et, d'autre part, l'affaiblissement croissant des limites, que les États ont toujours imposées, pour développer ces relations de manière démocratique.

Agenda

Les axes de travail suivants sont proposés pour développer les scénarios susmentionnés et faire face aux défis.

- **Augmentation de notre visibilité dans le monde.**
 - Développer une stratégie partagée en matière de relations extérieures et analyser la manière dont nous nous lançons à l'extérieur, avec quelle marque, ce qui nous différencie. À l'extérieur, un consensus minimum est nécessaire, pour tirer parti des possibilités de créer des alliances.
 - Ouvrir le débat sur le développement de la marque basque, dans le cadre d'un modèle de gouvernance innovant, en associant les institutions publiques, les acteurs sociaux, les entreprises et les citoyens.
 - Promouvoir des initiatives qui activent la communauté globale basque (diaspora) : Batzen, système éducatif, réseaux sociaux, etc.

- **Placer la Vasconie en Europe et accroître son influence.**

- Vu la nécessité de participer au débat sur l'avenir de l'Europe, des initiatives partagées devraient être menées pour travailler et élargir les propositions visant à approfondir la démocratisation des institutions européennes. Dont notamment : convenir la mise en oeuvre de directives « clarificatrices » pour parvenir à la stabilité démocratiquement.
- Consolider le rôle des peuples face à l'Europe des États. Impulser l'acceptation du statut des nations politiques européennes dotées de compétences législatives et la reconnaissance du droit de participation aux institutions européennes.
- Renforcer les politiques publiques orientées vers l'intégration européenne et la défense des valeurs, en ce qui concerne les futurs plans d'accueil, le système de protection sociale universel et le renforcement des relations entre les jeunes européens.

- **Établissement de nouvelles relations entre la France et l'Espagne.**

- Afin de garantir le domaine de compétences des territoires du Pays Basque Péninsulaire, il conviendrait que la/les proposition/s d'un nouveau statut politique, ouvertes dans la Communauté Autonome Basque et en Navarre, occupent la place centrale de l'agenda.
- Lancer la réflexion sur le développement de l'institution Euskal Hirigune Elkargoa, afin de la démocratiser. Et, en ce sens, ouvrir un débat sur l'élection directe ses représentants.
- Développer des systèmes basques de prise de décision et en créer de nouveaux. Certains nouveaux sujets significatifs ont déjà été mentionnés. Dont notamment

l'éducation, la connaissance, le système de communication, le système judiciaire, etc. En outre, il convient de réfléchir à la nécessité d'un État basque.

- **Renforcement des relations entre les territoires basques.**

- Proposition de travailler ou de renforcer les opportunités offertes par l'Europe visant le renforcement des relations entre les territoires basques : de l'Eurorégion aux structures suprafrentalières actuelles.
- Analyse et promotion d'autres outils disponibles sur la scène internationale favorisant la collaboration entre les territoires basques (pactes internationaux, etc.).

6.3. La démocratisation des territoires basques

Nous allons, ci-après, examiner les aspects suivants : les systèmes de décision publique en vigueur dans les territoires basques, les différents modèles de gouvernance, la suffisance démocratique des systèmes actuels et les mesures à prendre pour les améliorer ou en construire de nouveaux. Dans le même esprit, nous avons rassemblé les idées suivantes, autour de la démocratisation des territoires basques.

Tendances négatives

De nos jours, les espaces de décision s'éloignent et la capacité de décisionnelle s'érode, sous l'influence de la mondialisation et de la recentralisation des États. Ce qui empêche l'élaboration d'un modèle de bien-être fondé sur notre propre système de valeurs.

On constate une apathie politique, en général. L'espace pour la liberté d'expression est de plus en plus limité et, en outre, sur la voie de la démocratisation, on observe aussi une crise évidente concernant le rôle des médias. En ce sens, le doute quant à la transparence et la crédibilité de l'information augmente, au détriment de l'opinion publique démocratique.

Séance de conclusions
(Oñati, 23-11-2018).

De même, nous avons déjà signalé que le bien-être et l'ensemble du système de droits et de libertés sont en danger. Nous avons mentionné que le partage des pouvoirs s'est assoupli et que la garantie des droits qu'un État doit nécessairement offrir n'est plus assurée. À titre d'exemple : le pouvoir judiciaire.

La tendance à ne pas écouter la voix et les décisions des citoyens est préoccupante. Les déficits démocratiques ont également été mis en relief, en raison notamment de la prééminence d'un système démocratique représentatif qui limite le développement d'une facette de la démocratie participative et directe, et du fait que l'opinion des citoyens n'est pas prise en compte comme elle se doit.

Les citoyens sont préoccupés par le manque d'articulation des territoires basques et par le fait que chaque territoire a ses propres intérêts, ainsi que sa propre organisation administrative, et qu'il n'y a pas de collaboration structurée entre eux.

En ce qui concerne la gestion des décisions politiques, il est inquiétant de constater que le contrôle de la démocratie est exclusivement entre les mains d'acteurs politiques et économiques, autrement dit des partis politiques. En lien avec le monopole des décisions publiques des partis politiques, nous avons évoqué la nécessité de dépasser le concept de « culture des camps ». Nous avons également mentionné que le modèle de gouvernance public-privé soumis au marché doit être remis en question.

Tendances positives

Dans les territoires basques, on perçoit une culture politique différenciée et la différenciation juridico-politique que nous avons aujourd'hui résulte de l'effort collectif permanent. Les territoires basques ont développé leurs propres espaces de

décision, de sorte que nous jouissons d'un niveau d'institutionnalisation considérable. Nous avons réussi à dépasser les limites et à former des systèmes de décision basques.

Récemment, les conditions ont été créées pour mener à bien, en tant que pays, de larges réflexions partagées, après un long cycle de conflits.

Nous avons donc l'occasion de construire une nouvelle culture de décision et de gestion du pouvoir, dont l'axe est la volonté du peuple et son bien-être. Il est possible de réfléchir sur les nouvelles gouvernances partagées, à partir de l'expérience institutionnelle des dernières décennies.

Les conditions pour un débat ouvert et public sur le modèle de développement humain semblent exister.

La situation qui a été diagnostiquée soulève plusieurs questions, dont notamment : Comment renforcer la capacité de prise de décision des territoires basques ? Comment la garantir ? Qui peut participer au processus de décision et comment ? Qui devrait participer et comment à la prise de décisions publiques, afin de renforcer la cohésion et la solidarité des territoires basques ? Quels sont les outils appropriés pour la prise de décisions, en vue du développement équilibré et partagé des territoires basques ?

Scénarios

À partir du diagnostic du Livre Vert, mentionné ci-dessus, nous présentons ci-après les opportunités envisagées par les forums sociaux, classées en quatre groupes.

- D'une part, le scénario possible de l'autonomisation des citoyens, de donner la parole aux citoyens et citoyennes

dans les processus décisionnels publics, ainsi que l'approfondissement de la capacité décisionnelle. En d'autres termes, il est possible de répandre une attitude d'approfondissement démocratique et de construire une société responsabilisée et consciente. En définitive, il est possible de promouvoir une **culture démocratique**.

- Plus spécifiquement, un scénario diffusant des opportunités de participation citoyenne est considéré comme viable. En particulier, le défi de l'approfondissement de la démocratie participative et directe est considéré comme une priorité. Autrement dit, que les conditions sont réunies pour miser sur un processus de démocratisation profond qui renforce l'**intelligence collective**.
- Un scénario possible et souhaitable pour l'avenir du système politique basque sera fondé sur la **garantie du bien-être général**. Le modèle de gouvernance doit être organisé en faveur de la citoyenneté, au sens large et en termes d'égalité.
- Le scénario suivant serait la construction d'un consensus politique, pour progresser vers une **identité politique commune**. À cette fin, un processus participatif profond en tant que pays, basé sur le respect des divisions administratives actuelles, s'avère souhaitable.
- Enfin, en ce qui concerne la **nouvelle gouvernance démocratique**, la possibilité de rassembler la volonté des citoyens, des institutions et des acteurs sociaux est considérée comme une tendance viable.

Agenda

Les axes de travail suivants sont proposés, pour développer les scénarios susmentionnés et affronter les défis.

- **L'autonomisation et la capacité de prise de décision, en tant que lignes d'approfondissement de la démocratisation.**

- Initiatives visant à promouvoir des valeurs ou des principes essentiels pour créer une culture démocratique. Dont notamment : la transparence, l'information, la capacité de décision individuelle, la collaboration et l'engagement.
- Promotion de politiques et de programmes d'autonomisation axés sur la citoyenneté, par le biais du système éducatif et les moyens de communication publics, entre autres.
- Mesures visant à accroître la capacité de décision politique des jeunes, telles que l'établissement de quotas de jeunes dans les institutions représentatives.
- Le modèle de bien-être est l'axe pour approfondir la démocratisation et autonomiser les citoyens. Plus précisément, il est proposé de récupérer et de renforcer la capacité de prise de décision, afin de garantir les pensions et des salaires décents. Dans la voie du renforcement du concept de citoyenneté, il est considéré que l'égalité est une valeur à promouvoir, par rapport aux aspects socioéconomiques, de genre et culturels.
- De nouvelles formules sont apparues pour faciliter la participation des citoyens. Il est proposé de tirer parti des avantages du monde numérique pour faire connaître et renforcer les outils de la démocratie électronique.
- Il serait utile d'établir des outils pour gérer les décisions stratégiques à long terme de manière participative. De la même manière, il convient de rechercher des moyens de canaliser l'évaluation des décisions publiques en garantissant des alliances entre générations.

– Dans le domaine de la démocratie directe, il est recommandé d'évaluer l'outil des consultations, qu'elles soient informatives ou contraignantes, sans négliger les diagnostics ni les budgets participatifs. Tous les outils de participation doivent être articulés selon une logique délibérative.

• **Construction d'une personnalité commune consensuelle.**

- Prendre en compte les expériences autochtones et extérieures couronnées de succès. Par exemple, le modèle de gouvernance du Pays Basque Continental (Conseil de Développement/Collectivité territoriale) ou le processus du Livre Blanc écossais.
- Envisager la possibilité de promouvoir un débat constitutif sur le modèle d'un possible futur État basque.
- En ce qui concerne le renforcement des relations entre les territoires basques, créer des organes communs efficaces, qui mènent des politiques publiques communes. Et mettre en place des initiatives pour améliorer la coordination entre les différents niveaux.
- Face à l'avenir, analyser la possibilité de promouvoir une réflexion commune : mise en œuvre d'une dynamique RIS3 conjointe des territoires basques.
- Envisager la possibilité de créer un Conseil de Développement Territorial pour la Vasconie.
- Le forum formé par les jeunes propose de créer le Conseil de la Jeunesse pour la Vasconie.

• **Modèles partagés pour une nouvelle gouvernance démocratique.**

- Une collaboration en trois dimensions, car il est nécessaire que les individus, les acteurs et les

institutions collaborent. Et la mise en œuvre de nouveaux outils de gouvernance, fondés sur le respect mutuel et la reconnaissance.

- Valoriser le potentiel du principe de subsidiarité, renforcer les capacités des institutions locales et reconnaître la personnalité des régions.
- Dans la mesure où l'influence de l'action collective et de la mobilisation est essentielle dans les processus de démocratisation, il convient d'adopter des mesures pour prendre en compte et encourager l'initiative populaire.
- Prendre en compte les différentes structures et utilisations historiquement développées en Vasconie (par exemple : conseils, assemblées, travail communautaire ou « auzolan »), afin qu'elles servent de modèle de gestion du commun.

Croniques

3.3.

P

1. Processus Geroa Elkar-Ekin

Après avoir redéfini sa mission en 2013, Eusko Ikaskuntza a ouvert un processus de réflexion sur les principaux défis auxquels le Pays est confronté à l'horizon du XXIe siècle, qui a débouché sur la création de groupes d'étude et de recherche multidisciplinaires axés sur cinq domaines stratégiques : Imaginer l'avenir, L'euskara à l'avenir, Réalité socioculturelle, Modèles socioéconomiques et Structure sociopolitique.

Dans le cadre du processus **Geroa Elkar-Ekin / El futuro que nos (re)une / Notre futur ensemble**, nous avons organisé en 2016 et 2017 des réunions de travail, des forums et des séminaires de réflexion, afin d'aborder les cinq grands domaines suivants, sous différentes perspectives :

- La société que nous voulons, la société que nous aurons
- Euskararen etorkizuneko eszenarioak elkarrekin eraikitzen (e5) / Construire ensemble les scénarios de l'euskara (e5)
- Société basque : culture et identité
- Développement socioéconomique : modèles de société et d'entreprise basques
- Gouvernance démocratique

Au cours des plus de cinquante réunions tenues, des experts et citoyens ont travaillé à l'élaboration de diagnostics sectoriels, en indiquant dans chaque domaine les principaux éléments stratégiques. Le tout contenu dans le « Livre Vert du (des) territoire(s) de Vasconie », analysé en profondeur dans les groupes citoyens et les forums sociaux organisés tout au long de 2018.

Suivant une méthodologie participative et dynamique, les principaux désirs, besoins et questions qui ont surgi sont les suivants :

- **La société que nous voulons, la société que nous aurons**
 - Forum du futur. « Défis et opportunités de la longévité »
- **Construire ensemble les scénarios du futur de l'euskara (e5)**
 - Forum social. « Envisager les scénarios du futur : De votre point de vue et de vos rêves, avec quels/comment/combien sont les actifs principaux dont devrait disposer en 2040, dans chaque capitale, la communauté qui aspire à se développer en euskara? »
 - Forum social. « Envisager l'architecture stratégique : Que pouvons-nous faire pour atteindre/construire la constellation de capitaux (actifs) imaginés à l'horizon 2040 ? »

- **Société basque : culture et identité**
 - Groupe citoyens. « Notre peuple : société et culture »
 - Forum social. « Notre peuple : diversité et voies de cohésion »
 - Forum social. « Médias et cohésion »
- **Développement socioéconomique : modèles de société et d'entreprise basques**
 - Groupe citoyens. « L'avenir socioéconomique de la Vasconie »
 - Forum social. « Vers notre propre modèle de bien-être social »
 - Forum social. « Stratégies territoriales et durabilité »
 - Forum social. « Modèles d'entreprise et relations de travail »
- **Gouvernance démocratique**
 - Groupe citoyens. « Gouvernance démocratique dans la perspective de la cohésion et de la solidarité des territoires basques »
 - Forum social. « Gouvernance Démocratique »

Le **Livre Blanc du (des) territoire(s) de Vasconie**, dont les bases ont été présentées dans le cadre du XVIIIe Congrès d'Études Basques, est le résultat de tout ce travail de collaboration entre spécialistes, acteurs sociaux et politiques et membres de la société civile.

2. Le Livre Blanc du (des) territoire(s) de Vasconie : résumé

Le Livre Blanc rassemble les diagnostics, réflexions et propositions surgies au cours du processus **Geroa Elkar-Ekin** /

El futuro que nos (re)une / Notre futur ensemble, lancé en 2016, et du XVIIIe Congrès d'Études Basques de 2018. Ses cinquante pages de texte sont divisées en chapitres : Chemin parcouru ; Contexte ; Société à personnalité diverse ; Dynamiques territoriales : de l'atomisation à la coopération, par la voie de la durabilité ; Modèle de bien-être : préserver la vie, créer et distribuer la richesse ; La démocratisation, axe de la gouvernance.

Avec, dans chaque cas, un point de départ et des objectifs futurs, les valeurs sur lesquelles les propositions reposent, et le modèle visé de bien-être et de gouvernance au niveau social et territorial. Compte tenu de l'horizon variable, différentes architectures et feuilles de route sont proposées, susceptibles d'être mises en oeuvre dans les politiques publiques à court terme, d'une part, et les voies possibles à moyen/long terme pour atteindre ce **Notre futur ensemble** souhaité, grâce à la création de confiance et au développement de réseaux et de relations d'autre part.

2.1. Chemin parcouru. Contexte

Le Livre Blanc commence par faire le point sur le chemin parcouru et le contexte actuel, en signalant que « nous vivons dans une période d'incertitude » qui, outre de menaces, « regorge d'opportunités », dont l'Euskal Herria doit tirer parti, « dans un contexte *glocal* mais à partir de sa propre réflexion ». L'objectif est de développer un projet de pays face à l'avenir, une tâche pour laquelle « nous ne démarrons pas de rien ».

2.2. Société à personnalité divers

L'analyse de la gestion de la diversité et de la cohésion dans l'Euskal Herria de demain permet de dégager les tendances négatives et positives. Dans le scénario souhaitable, Eusko

Ikaskuntza prévoit de définir un nouveau modèle de citoyenneté assumant les défis de l'immigration comme des opportunités d'inclusion. Un nouveau contrat social permettant de rassembler des forces entre différents s'avère nécessaire et l'éducation devrait être orientée vers cette gestion inclusive de la diversité.

Ce chapitre analyse les médias et le scénario souhaité dans ce domaine. Un système de communication basque, capable de surmonter la fragmentation actuelle, ayant pour priorité l'euskara et situant les territoires basques dans l'espace numérique global, implique l'élaboration d'un plan de communication stratégique pour l'ensemble du Pays.

Dans ce même chapitre, le Livre Blanc offre de nombreuses propositions pour la normalisation de la langue basque, dont notamment des activités et des mesures pour renforcer le capital humain, social, culturel, structurel, économique et politique autour de l'utilisation de l'euskara : accroissement des ressources, transformation du système éducatif afin de garantir la suffisance linguistique, impulsion d'une stratégie numérique qui situe la langue basque dans tous les domaines de la communication.

2.3. Dynamiques territoriales : de l'atomisation à la coopération, par la voie de la durabilité

Le Livre Blanc passe en revue les dynamiques territoriales et définit les étapes à suivre pour passer de l'atomisation à la coopération, par la voie de la durabilité. Le scénario souhaité est celui de l'équilibre territorial, de la pleine complémentarité entre zones rurales et urbaines, du changement des comportements en faveur de la durabilité et d'une diversification économique pour contribuer à la distribution de la richesse.

Parallèlement, il est proposé d'articuler un imaginaire commun sur les territoires et la communauté basque, par la promotion des éléments d'union. Ce qui implique la mise en place de structures partagées pour l'ensemble d'Euskal Herria et l'articulation de ses propres outils financiers en faveur de la cohésion territoriale. Il est suggéré de valoriser le monde rural, de le protéger et d'engager un processus de délibération en faveur d'un système d'État-providence basque sur tous les territoires. Tout en invitant à tirer les leçons des conséquences du conflit vécu.

2.4. Modèle de Bien-être : préserver la vie, créer et distribuer la richesse

Le Livre Blanc considère l'État-providence comme un projet commun comprenant une redistribution des ressources, un système de garantie de revenu solide, un emploi de qualité, des modifications de la fiscalité et l'amélioration des services sociaux.

Donner une valeur sociale à l'expérience des personnes âgées, promouvoir l'autonomie personnelle, offrir des opportunités aux jeunes et impulser des politiques familiales sont quelques-uns des éléments clés mentionnés. De même, dans le domaine des relations de travail, divers changements sont jugés pertinents.

2.5. La démocratisation, axe de la gouvernance

Le dernier axe abordé est celui de la gouvernance et la démocratisation, avec la nécessité d'assimiler les expériences externes tout en conservant notre propre personnalité, afin de nous positionner dans le monde et d'assumer une position pionnière et concurrentielle dans l'ordre mondial.

Pour situer les territoires basques à la place qui leur revient et renforcer leur influence en Europe, il convient de mener une

stratégie de relations extérieures partagée, d'ouvrir le débat sur la marque basque et d'activer la diaspora. En nouant, notamment, de nouvelles relations avec l'Espagne et la France, en construisant une personnalité consensuelle commune et en favorisant l'autonomisation et la capacité de prise de décision.

3. XVIIIe Congrès d'Études Basques

Sous le slogan *Geroa Elkar-Ekin / El futuro que nos (re)une / Notre futur ensemble*, avait lieu à Bayonne, Vitoria-Gasteiz, Iruña/ Pampelune, Bilbao, Donostia-San Sebastián et Oñati, du 5 octobre au 23 novembre, le XVIIIe Congrès d'Études Basques, après une réflexion dense et profonde, fruit d'un programme pluriannuel qui a rassemblé des professionnels et experts, des acteurs sociaux, politiques et économiques, des institutions publiques et la société civile.

Les diagnostics et les propositions présentés dans chacun des cinq domaines abordés ont défini le cadre théorique des débats du Congrès, permettant ainsi son enrichissement. L'objectif était, en premier lieu, d'envisager des scénarios répondant aux préoccupations et aux défis de la Vasconie et, en deuxième lieu, de parvenir à un engagement socio-institutionnel pour continuer à approfondir les différents domaines de recherche et de réflexion collective.

Le Livre Blanc du (des) territoire(s) de Vasconie, présenté à la séance de clôture, résume le contenu généré dans chacun des cinq domaines susmentionnés.

Fidèle à la ligne historique amorcée lors du premier congrès de 1918, le XVIIIe Congrès d'Études Basques a tenu à apporter une contribution positive et avancée du développement

général des communautés basques, qui est à l'origine de la création d'Eusko Ikaskuntza il y a un siècle.

Séance inaugurale. Imaginer l'avenir : la société que nous voulons, la société que nous aurons. Bayonne (Théâtre Municipal et Maison des Associations), 5.10.2018.

Yves Ugalde, Adjoint à la Culture de Bayonne, en représentation de Jean-René Etchegaray, Maire de la Ville et Président de la Communauté d'Agglomération du Pays Basque ; Iñaki Dorronsoro, Président d'Eusko Ikaskuntza ; Eguzki Urteaga, Vice-président d'Ipar Euskal Herria, et Xabier Alkorta, Président du Comité d'Organisation, ont inauguré le XVIIIe Congrès d'Études Basques, à Bayonne, le vendredi 5 octobre.

Tous les participants à la cérémonie ont rendu hommage à la mémoire de Jean-Michel Larrasquet, Vice-président d'Eusko Ikaskuntza pour Ipar Euskal Herria depuis 2008 jusqu'à sa mort, au début de l'année, et pilier fondamental de l'institution pendant plus de deux décennies, à la fois pour son implication dans les organes directeurs, pour sa production scientifique et pour ses efforts de stimulation des connaissances. Larrasquet a été Directeur Scientifique du projet **Imaginons l'avenir : la société que nous voulons, la société que nous aurons**, thème de cette première journée de congrès.

Au cours de la matinée, les responsables et les directeurs scientifiques des cinq domaines de travail ont expliqué le contenu des cinq séances du XVIIIe Congrès d'Études Basques. Josune Etxaniz et J. Inazio Marko Juanikorena ont présenté le programme et les sujets de discussion autour du thème **Construire ensemble les scénarios futurs de l'euskara (e5)** ; Beatriz Akizu et Julen Zabalo ont fait de même à propos de **Société : diversité et cohésion** ; Arrate Arin et Angel Toña ont avancé les questions débattues lors de la séance

Développement socioéconomique : société et entreprise basques ; et pour terminer, Beatriz Akizu et Mario Zubiaga ont présenté les travaux du groupe **Gouvernance démocratique**.

En guise d'introduction du thème **Imaginer l'avenir : la société que nous voulons, la société que nous aurons**, Jean-Pierre Claveranne, fondateur de l'Institut de Formation et de Recherche sur les Organisations Sanitaires et Sociales (IFROSS), a donné une conférence intitulée « Le territoire à la lumière de la mondialisation et des mutations du monde ». Claveranne a défendu le territoire en tant que lieu privilégié pour faire face aux défis actuels et évoluer vers un monde solidaire avec toutes les personnes et les générations futures.

L'après-midi, Koro Muro et Javier Castro, responsables du projet **Imaginer l'avenir**, ont présenté les éléments clés, la méthodologie et les résultats des travaux effectués au cours des deux dernières années et offert une description des tendances, scénarios envisagés et propositions autour de trois dynamiques stratégiques : population, territoire et connaissance. La présentation a été suivie d'un débat ouvert sur les différentes questions soulevées.

Et pour terminer, une table ronde sur la territorialité, la connaissance, le vieillissement et l'avenir des petits villages, entre autres défis, a réuni Juliette Bergouignan, Michel Berhocoirigoien, Ane Bustinduy et Javier Echeverría Ezponda, avec Iban Lizarralde comme animateur.

Deuxième séance. Construire ensemble les scénarios pour l'avenir de l'euskara (e5). Vitoria-Gasteiz (Bâtiment Salburua), 19.10.2018.

Le Bâtiment Salburua, situé aux portes du parc du même nom, a accueilli la deuxième séance du congrès, inaugurée par le Président du Conseil Provincial de l'Araba-Alava, Ramiro

González, et le Maire de Vitoria-Gasteiz, Gorka Urtaran, aux côtés de la Vice-présidente territoriale d'Eusko Ikaskuntza, Anjeles Iztueta, et du Président du Comité Organisateur du Congrès, Xabier Alkorta.

Une journée consacrée à la présentation des résultats du projet **e5 (Euskararen Etorbizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzen / Construire ensemble les scénarios futurs de l'euskara)**, lancé par Eusko Ikaskuntza en 2016. Avec la mise en relief de la méthodologie innovante utilisée, axée non pas sur la langue elle-même, mais sur le développement du mouvement social en faveur de l'euskara (*euskalgintza*) et la communauté euskaldun des futures décennies.

Les premières interventions de Mikel Irizar Intxausti (« Le contexte du mouvement social basque : lecture sociopolitique ») et de J. Inazio Marko Juanikorena (« Présentation du projet e5 : lecture théorique et méthodologique ») ont contextualisé le projet.

La matinée a été consacrée à la présentation d'idées et de propositions sur les actifs disponibles ou dont devrait disposer la communauté qui aspire à vivre, à se développer et à s'ouvrir au monde en euskara, dans les six domaines couverts par le projet : capital humain et capital culturel ; capital politique et capital économique ; capital (infra) structurel et capital social. Jone Goirigolazarri, Ana Urkiza et Olatz Olaso ont présenté, respectivement, les résultats des analyses effectuées dans chacun de ces domaines. Les propositions ont ensuite été présentées par Petra Elser, Paula Kasares, Joanmari Larrarte, Joseba Barandiaran, Paul Bilbao, Garbiñe Mendizabal, Josu Waliño, Xan Aire et Gorka Espiau. De même, Ane Zugaza, Edurne Azkarate, Iban Larrandaburu et Maddi Sarasua - quatre jeunes de 18 à 26 ans - ont été invités à partager leur vision personnelle sur l'avenir de la communauté qui aspire à se développer en euskara et les initiatives proposées en la matière.

Cette deuxième journée a également accueilli une exposition d'affiches avec les contributions de Libe Álvarez, Joseba Fernández de Landa, Beñat Garaio et Aitor Montes.

L'après-midi, Iñaki Martínez de Luna a présenté Jacqueline Urla, professeure d'anthropologie à l'Université du Massachusetts (Amherst), qui a donné une conférence intitulée « Vers une conception de la planification linguistique 'centrée sur le locuteur' », suivie d'un dialogue entre la conférencière et les participants au congrès.

Pour terminer, Kike Amonarriz et Beñat Garaio ont présenté la **Déclaration du Congrès e5**, signée par plus d'une centaine de personnes appartenant au mouvement social en faveur de l'euskara, contenue dans le *Livre Blanc du XVIIIe Congrès d'Études Basques*.

Troisième séance. Société : diversité et cohésion.

Iruña/Pampelune (Civican), 26.10.2018.

Le Civican de Pampelune a accueilli, le 26 octobre, la troisième séance du XVIIIe Congrès d'Études Basques. Javier Miranda, Président de la Fondation Caja Navarra ; Joseba Asiron, Maire de Pampelune ; Ana Olló Hualde, Ministre des Relations avec les Citoyens et les Institutions du Gouvernement de Navarre ; ainsi que le Président d'Eusko Ikaskuntza, Iñaki Dorronsoro, ont inauguré la journée de présentation des résultats du programme **Notre peuple : diversité et voies de cohésion**, mis en place par Eusko Ikaskuntza en 2016.

Sur la base des réflexions soulevées par les spécialistes, les participants au Congrès ont débattu sur la diversité, la coexistence et la cohésion. Salvador Cardús, professeur à l'Université Autonome de Barcelone, a parlé sur la cohésion sociale et territoriale (« Que signifie la 'cohésion sociale' et de quoi dépend-elle, dans une société ouverte et plurielle ? ») ;

de même que David Thunder, de l'Université de Navarre (« Comment cohésionner un territoire formé de différentes communautés ? »). Txoli Mateos, de l'Université du Pays Basque, a mis l'accent sur le concept de coexistence, sa gestion et sa transmission par le biais de l'éducation (« Begiradak osatzen »).

L'après-midi, le congrès s'est concentré sur l'analyse des médias en tant que facteur de cohésion des communautés basques. Les différents intervenants ont alimenté le débat : le sociologue Ramón Zallo (« Inadéquation et retard de notre système culturel- communicatif dans le cadre numérique : défis pour une identité basco-navarraise en construction »), la journaliste Mirentxu Purroy (« L'information, un droit public entre des mains loyales ou falsificatrices de la réalité ») et Argitxu Camus (« Euskal Diaspora, kidetasun partekatua adibide? »). Le dialogue postérieur entre les membres du congrès et les orateurs a permis un riche échange d'idées et de propositions.

La table ronde « La Vasconie est-elle aussi faite de communication ? », avec la participation d'Argitxu Camus ; d'Andoni Aranburu, Directeur de Stratégie et de Communication de l'EITB ; d'Ana Oregi, membre du Parlement Basque ; et de Txema Mauleón, du Gouvernement de Navarre, a mis la touche finale à cette troisième journée du Congrès.

Quatrième séance. Développement socioéconomique : société basque et entreprise. Bilbao (Tour Iberdrola), 9.11.2018.

Bilbao a été le théâtre de la quatrième séance du XVIIIe Congrès d'Études Basques. Juan Mari Aburto, Maire de Bilbao ; Teresa Laespada, Conseillère provinciale pour l'Emploi, l'Inclusion et l'Égalité ; et Rosa Miren Pagola, Vice-présidente d'Eusko Ikaskuntza pour le Bizkaia, ont souhaité la bienvenue aux participants au Congrès.

Miguel Laparra, Vice-président du Gouvernement de Navarre, a inauguré la séance avec une conférence sur l'État-providence au XXIe siècle.

Trois thèmes principaux ont été abordés au cours de la journée : l'État-providence dans la perspective basque ; Stratégies territoriales et durabilité ; Modèles d'entreprise et relations de travail. Joseba Zalakain, Imanol Esnaola et Tomás Arrieta ont présenté ces questions avant la création de groupes de discussion, auxquels ont participé des représentants et des spécialistes du monde des affaires, institutionnel et universitaire.

Entre autres conclusions, le Congrès a mis en évidence le lien de dépendance mutuelle entre l'État-providence et un modèle productif solide ; la considération préférentielle d'un emploi de qualité pour l'inclusion sociale, ainsi que la mise en place de mécanismes de répartition primaire de la richesse ; la nécessité d'un modèle de protection sociale large, efficace et durable en tant qu'outil pour l'articulation et la cohésion interne de la Vasconie ; ainsi que la valeur de la solidarité intergénérationnelle.

Dans le domaine des stratégies territoriales, l'accent a été mis sur la coopération et la complémentarité entre les territoires comme prémisses pour l'articulation d'un pays résilient et durable, qui affecte également les zones rurales dans leurs relations avec les zones urbaines.

Face aux grands défis de notre époque, le Congrès d'Études Basques a mis en évidence que, bien que manquant de dimension et de pertinence qualitative pour pouvoir influencer directement les grandes tendances d'un monde en transformation, la Vasconie peut constituer un exemple de réponse fondée sur les valeurs sociales et la culture entrepreneuriale.

Cinquième séance. Gouvernance démocratique.

Donostia-San Sebastián (Tabakalera), 16.11.2018.

La cinquième séance du XVIIIe Congrès d'Études Basques a débuté par les interventions de Markel Olano, Président du Conseil Provincial du Gipuzkoa ; de Miren Azkarate, Conseillère Déléguée à l'Euskara de la Ville de Donostia/San Sebastián ; et d'Iñaki Dorronsoro, Président d'Eusko Ikaskuntza.

Le programme comportait deux volets. Le premier consacré à l'analyse du rôle des régions dans le processus d'intégration européenne et à la possibilité de développer des politiques plus volontaristes pour la reconnaissance des régions, la gouvernance dans les territoires cosmopolitisés et le droit de décider.

Le deuxième a abordé les processus de démocratisation et de cohésion territoriale, les principes démocratiques de souveraineté et les modèles et instruments pour le renforcement des relations et la collaboration entre territoires.

Les débats en plénière et les travaux de groupe ont enrichi la réflexion collective sur trois aspects majeurs : les relations des territoires basques avec le monde, l'Europe et les États (espagnol et français), la démocratisation et la cohésion des territoires basques.

Les conclusions de cette cinquième séance du congrès ont mis en avant la nécessité d'un nouveau modèle de gouvernance basé sur la démocratisation, permettant de canaliser les volontés partagées et de gérer les conflits de manière constructive.

Séance de conclusions. Oñati (Église de Saint-Michel), 23.11.2018.

Après les cinq séances organisées, du 5 octobre au 16 novembre, dans les différentes capitales basques, Oñati a

accueilli, comme lors du premier Congrès cent ans auparavant, la cérémonie de clôture du XVIIIe Congrès d'Études Basques.

Après les discours de bienvenue du Maire d'Oñati, Mikel Biain, et du Président d'Eusko Ikaskuntza, Iñaki Dorronsoro, la matinée a été consacrée à la présentation des résultats des analyses, diagnostics, réflexions et propositions du Congrès, repris dans le Livre Blanc. Répartis en quatre blocs, dix participants au Congrès ont présenté les conclusions. Ibon Zugasti a inauguré la journée avec une conférence sur « L'état du monde : des tendances mondiales aux scénarios locaux ». Ensuite, en tant que rapporteurs du bloc **Société à personnalité diverse**, Julen Zabalo (« Diversité et voies de cohésion »), Josu Amezaga (« Médias et cohésion ») et Mikel Irizar (« La communauté qui aspire à se développer en euskara ») ont présenté les résultats et propositions.

Dans le bloc **Modèle de bien-être : préserver la vie, créer et distribuer la richesse**, sont intervenus Joseba Zalakain (« Un modèle d'État-providence »), Ane Bustinduy (« La solidarité intergénérationnelle ») et Tomás Arrieta (« Emploi, modèles d'entreprise et développement social »). Les conclusions du bloc **Gouvernance : la démocratisation comme axe** ont été présentées par Amalur Alvarez (« Les territoires basques dans le monde, en Europe et dans les États »), Irune Lasa (« Équilibre et cohésion des territoires basques ») et Antton Maya (« Démocratisation des territoires basques »).

En guise de clôture, le Président du Comité Organisateur, Xabier Alkorta, a mis en relief les profondes différences qui séparent la société de 1918 de la société actuelle, tout en soulignant que, aujourd'hui comme alors, Eusko Ikaskuntza occupe de nouveau la place qui lui revient, en tant que point de rencontre et de génération de connaissances au service du Pays.

Pour terminer, Iñaki Dorronsoro, Président d'Eusko Ikaskuntza, a déclaré que « le projet que nous avons lancé il y a trois ans se termine ici. Mais seulement en partie. Car depuis le début, nous avons conçu ce Congrès comme un tournant dans la vie centenaire d'Eusko Ikaskuntza ». Et visiblement ému, il a ajouté : « Eusko Ikaskuntza est toujours aussi utile et nécessaire à la société dont elle est issue, aujourd'hui comme en 1918. Avec un enthousiasme renouvelé et le même esprit de notre devise : *Asmoz ta Jakitez* ».

Le tout repris dans une infographie réalisée par Muxote potolo bat.

Par ailleurs, le cloître de l'Église de Saint-Michel, siège de la séance, a accueilli une intéressante exposition photographique sur les différents Congrès d'Études Basques d'Eusko Ikaskuntza, organisée par l'association culturelle Artixa d'Oñati.

Une visite guidée de la ville monumentale d'Oñati et la représentation, en avant-première, de la pièce de théâtre *Hamaika amaren seme (alaba)* ont clôturé les activités du XVIIIe Congrès d'Études Basques.

4. Centenaire d'Eusko Ikaskuntza (1918-2018)

Fondée par les Conseils Provinciaux de l'Alava-Araba, du Bizkaia, du Gipuzkoa et de la Navarre-Nafarroa, la naissance d'Eusko Ikaskuntza en décembre 1918 a marqué le début de la modernité culturelle basque. Une nouvelle institution qui regroupait toutes les personnes aspirant à approfondir la personnalité collective autour des idéaux de développement scientifique et culturel, de cohésion sociale et de structuration territoriale des communautés basques.

Une Société constituée sur une large base humaine, rassemblant des personnes de la plus haute excellence, des chercheurs et chercheuses, bascologues, ainsi que des étudiants et étudiantes, des esprits inquiets et amoureux du Pays, avec comme dénominateur commun l'engagement pour le progrès d'Euskal Herria. Eusko Ikaskuntza s'est également distinguée en tant que pionnière de l'intégration de la femme dans la vie culturelle et scientifique basque.

Dans notre actuelle civilisation globale, technologique et complexe, Eusko Ikaskuntza canalise et renouvelle sa mission première : sur la base de la valeur du savoir partagé, elle articule des connaissances et des expériences et favorise le dialogue entre experts, institutions et société civile pour, tous ensemble, affronter la construction de l'avenir.

C'est le message que l'institution a tenu à transmettre lors des célébrations de 2018, à l'occasion de son premier siècle d'existence.

4.1. Activités préalables a la célébration du Centenaire

L'année du Centenaire a débuté le 14 mars par un acte solennel au Palais du Conseil Provincial du Bizkaia. Les Présidents des trois Conseils Provinciaux - Unai Rementeria du Bizkaia, Ramiro González de l'Araba-Alava et Markel Olano du Gipuzkoa - ainsi que la Ministre des Relations avec les Citoyens et les Institutions du Gouvernement de Navarre, Ana Ollo, ont lu et signé une Déclaration Institutionnelle par laquelle les quatre institutions fondatrices renouvèlent leur engagement envers la Société d'Études Basques.

Le deuxième moment important de l'année, à caractère interne, avait lieu le 2 juin à Oñati, dans le cadre de l'Assemblée Générale d'Eusko Ikaskuntza, avec l'hommage

rendu aux personnes qui ont participé à la refondation de l'institution en 1978, qui ont reçu comme souvenir une pièce spécialement créée pour la commémoration par l'artiste Belén Moreno.

Ensuite, ce sont les sept présidents de l'institution depuis 1918 qui ont été honorés : Julián Elorza (1918-1936), José Miguel de Barandiaran (1978-1991), Gregorio Monreal (1992-1996), Juan José Goirieta de Gandarias (1997-2002), Javier Retegui (2003-2008), Joxe Mari Muñoa (2008-2012) et Iñaki Dorronsoro, Président actuel. La cérémonie est venue rappeler les différentes périodes et circonstances historiques au cours desquelles ils ont exercé leur présidence et assumé la responsabilité de diriger Eusko Ikaskuntza, ainsi que leurs contributions spécifiques.

4.2. Chronique de la célébration du Centenaire

Le samedi 24 novembre, à Oñati, siège du premier Congrès d'Études Basques de 1918, Eusko Ikaskuntza a solennellement commémoré le Centenaire de sa fondation.

Quelques minutes avant midi, le Lehendakari du Gouvernement Basque, Iñigo Urkullu, accompagné de la Présidente du Gouvernement de Navarre, Uxue Barkos, et du Président de la Communauté d'Agglomération du Pays Basque, Jean-René Etchegaray, arrivaient à la Place des Fueros d'Oñati, où les attendaient la Présidente du Parlement Basque, Bakartxo Tejería, et les Présidents des Conseils Provinciaux des trois territoires historiques (Araba, Bizkaia et Gipuzkoa), Ramiro González, Unai Rementeria et Markel Olano, respectivement, ainsi que la Présidente des Juntas Generales du Gipuzkoa, Eider Mendoza, son homologue de l'Alava, Pedro Elozegui, le Délégué du Gouvernement dans la Communauté Autonome Basque, Jesús Loza, et le Maire d'Oñati, Mikel Biain.

Une célébration historique à laquelle ne pouvaient manquer d'assister des représentants de la vie politique, institutionnelle, sociale et culturelle de tout l'Euskal Herria.

Et de même qu'autrefois, la place a été le théâtre d'une soka-dantza, adaptée pour l'occasion par le chorégraphe Oier Araolaza et exécutée par l'Oñatz Dantza Taldea. Des autorités, des membres de l'institution ainsi que des élus municipaux de l'ensemble d'Euskal Herria ont rejoint les danseurs. L'auresku d'honneur a été offert à l'une des membres les plus anciennes, Mre Luisa Azurmendi, et à l'un des plus jeunes membres, Álvaro Castillo, en représentation de tous les membres qui composent aujourd'hui Eusko Ikaskuntza.

Quelques minutes avant le début de la cérémonie institutionnelle, dans la Salle du Conseil Municipal de la ville d'Oñati, les principales autorités politiques ont apposé leur signature sur un exemplaire du livre publié à l'occasion du Centenaire d'Eusko Ikaskuntza : *Euskaldunon Mendea 1918-2018. Le Siècle Basque : 100 ans d'Eusko Ikaskuntza*.

Ensuite, l'église paroissiale de Saint-Michel, pleine à craquer, servait de cadre exceptionnel pour la cérémonie de commémoration du Centenaire. Au son de l'*Eusko Hizkuntza*, l'Orfeón Donostiarra a accompagné l'entrée des représentants institutionnels. Outre par cette prestigieuse chorale, la partie musicale de la cérémonie a été animée par Joxan Goikoetxea, Jurdana Otxoa et Maider Zapirain, Oinkari Taldea et le compositeur-interprète Gontzal Mendibil.

Ane Pedruzo, en tant que responsable de la cérémonie, a donné la bienvenue aux autorités et au public assistant et a invité le maire d'Oñati, Mikel Biain, à ouvrir le tour des interventions. Après lui, les Présidents d'Eusko Ikaskuntza et du Comité Organisateur du Centenaire, Iñaki Dorronsoro et Xabier Alkorta, respectivement, ont souligné la volonté de

l'institution de continuer à travailler sur les réponses aux grands défis futurs de la Vasconie.

Cette cérémonie a servi également de cadre pour la présentation de la **Déclaration Institutionnelle d'Eusko Ikaskuntza en son Centenaire** : une réflexion sur le passé, le présent et l'avenir de la Vasconie et sa contribution apportée, que l'institution centenaire prétend continuer à apporter. Sa lecture a été effectuée par les voix féminines d'Argitxu Etchandy et Ana Urkiza et la voix masculine de Sho Hagio, tous trois membres de l'institution, comme témoignage de la diversité, à la fois générationnelle, territoriale et de genre, en dans le but de donner de la visibilité à la réalité actuelle d'Eusko Ikaskuntza, orientée sur la citoyenneté et sa parole.

Ainsi, devant les plus hautes autorités, citoyens et acteurs sociaux, sur la base des conclusions du XVIIIe Congrès d'Études Basques, Eusko Ikaskuntza a exprimé sa volonté d'approfondir la mission qui lui a été confiée en 1918 : élaborer une vision générale et à long terme orientée vers le développement du Pays et visant à illuminer les actions publiques et les dynamiques sociales.

Après la lecture de la Déclaration Institutionnelle, l'Orfeón Donostiarra a de nouveau ému l'auditoire en interprétant, avec Gontzal Mendibil, sa célèbre composition *Bagare*.

Ensuite, la parole a été accordée au Président de l'Agglomération du Pays Basque, Jean-René Etchegaray, à la Présidente du Gouvernement de Navarre, Uxue Barkos, et au Lehendakari du Gouvernement Basque, Iñigo Urkullu, qui a clôturé la cérémonie institutionnelle.

Pour terminer et à titre d'adieu, l'Orfeón Donostiarra a interprété l'*Agur Jaunak eta Andreak*, version mise à jour par l'UPV/EHU de cette chanson rendue populaire précisément après son interprétation au premier Congrès d'Études Basques de 1918.

La Journée du Centenaire s'est achevée sur la Place des Fueros, où le groupe Baztandarrak Dantza Taldea a exécuté la Mutil-Dantza d'Arizkun, comme cent ans auparavant, lorsqu'un autre groupe du Baztan présentait pour la première fois en dehors de la Navarre cette danse traditionnelle et particulière.

5. Autour du XVIIIe Congrès et du Centenaire

Présentation du XVIIIe Congrès

Le XVIIIe Congrès d'Études Basques a été présenté le 22 mai au Palais Miramar, siège principal d'Eusko Ikaskuntza. Cela a permis aux médias de diffuser le programme du Congrès et de faire connaître le « Livre Vert du (des) territoire(s) de Vasconie », fruit du processus Geroa Elkar-Ekin.

Cette cérémonie a également permis de montrer pour la première fois l'affiche du Congrès, réalisée par l'artiste graphiste Ángel Blanco Egoskoizabal. L'image représente une double symbologie : le cerveau, en tant que métaphore de la connaissance collective, et la corde, en tant qu'élément traditionnel d'union, de travail et de tension. C'est de l'union et de la coopération que naît la connaissance, le savoir, et les sept extrémités de la corde sont une claire allusion au territoire et à l'alliance.

Reconnaissance des commanditaires

Eusko Ikaskuntza a rassemblé, le 13 septembre à la Kutxa Kultur Plaza (Tabakalera) de Donostia/San Sebastián, les institutions et organisations qui ont soutenu ses activités tout au long de cette année importante : Gouvernements - basque, navarrais et espagnol -, Agglomération du Pays Basque, Conseils Provinciaux,

Villes, sociétés et fondations, entreprises et institutions publiques et privées. Et elle en a profité pour présenter le programme définitif du XVIIIe Congrès d'Études Basques.

Livre du Centenaire

Le Centenaire a donné lieu à la publication du livre *Euskaldunon Mendea 1918-2018. Le Siècle Basque : 100 ans d'Eusko Ikaskuntza*, qui rappelle les origines et le développement de l'institution et rassemble onze études sur les aspects qui ont façonné l'Euskal Herria moderne, en mettant l'accent sur la contribution d'Eusko Ikaskuntza dans les domaines de la culture, des sciences et des arts.

Le 22 janvier 2019 avait lieu, à la Kutxa Kultur Plaza (Tabakalera), la présentation de ce volume, sous forme de table ronde, animée par Juan Aguirre, responsable éditorial et auteur de la première partie du livre, avec la participation de trois des onze rédacteurs de la partie analytique : Itziar Alkorta, Rosa Miren Pagola et Joseba Agirreazkuenaga.

EUSKALDUNON MENDEA 1918-2019 LE SIÈCLE BASQUE. 100 ANS D'EUSKO IKASKUNTZA

Présentation. Iñaki Dorronsoro

I. Eusko Ikaskuntza, 1918-2018. Juan I. Aguirre Sorondo

Introduction

1. Prolégomènes pour un siècle
2. Première période: 1918-1936
3. Les deux cultures, 1936-1975
4. Seconde période: 1976-2018
5. Appendices
 - Trois textes pour cents ans
 - Publications d'Eusko Ikaskuntza

Palmarès des Pris d'Eusko Ikaskuntza
Bibliographie sur Eusko Ikaskuntza
Prix et récompenses

II. Un siècle de développement scientifique, économique, social et culturel

Presentation

1. L'Université Basque. Itziar Alkorta Idiakez
2. Le premier Statut Basque ou Basque-Navarrais. Eusko Ikaskuntza, 1931. Gregorio Monreal Zia
3. Ombres et lumières sur le siècle le plus fécond de l'histoire de la langue basque. Rosa Miren Pagola
4. Sciences Historiques, 1918-2018. Contribution d'Eusko Ikaskuntzako et de sa section au domaine de l'Histoire. Joseba Agirreazkuenaga
5. Un siècle d'Anthropologie, d'Ethnographie et de Folklore au Pays Basque (1918-2018). José Ignacio Homobono Martínez
6. Droit public et privé en Vascoine. Contribution de la Société d'Études Basques, 1978-2018. Gregorio Monreal Zia
7. Des Arts et des Lettres:
 - Art et Patrimoine Historico-Artistique. Edorta Kortadi Olano
 - L'action musicale d'Eusko Ikaskuntza (1918-1936 et 1979-2013). Jon Bagüés. Itziar Larrinaga
 - Recherche et diffusion de la littérature au sein d'Eusko Ikaskuntza. Jon Kortazar
8. Un monde évolué et en évolution. Un rapide tour d'horizon pédagogique sur quatre générations. Juan José Etxeberria
9. Culture et identité. Argitxu Camus Etchecopar

Représentation théâtrale

Dans le cadre du programme d'activités du XVIIIe Congrès d'Études Basques, le 23 novembre avait lieu à Oñati la présentation de la pièce de théâtre *Hamaika amaren seme (alaba)*, écrite par Josemari Velez de Mendizabal et jouée par le groupe Doke Antzerki Taldea d'Arrasate-Mondragón, sous la direction de Vene Herrero. La pièce, qui est ensuite partie en tournée dans différentes villes basques, décrit l'histoire d'Eusko Ikaskuntza parallèlement à l'évolution de la société basque au cours du siècle dernier.

Tournée

- Oñati, Théâtre Santa Ana. 23 et 24 novembre 2018.
- Arrasate-Mondragón, salle de Théâtre-cinéma Amaia. 2 décembre 2018.
- Aramaio, Kultur Etxea. 16 décembre 2018.
- Iruña-Pamplona, Iturrama Civibox. 12 janvier 2019.
- Bilbao, Théâtre Arriaga. 26 janvier 2019.
- Donostia/San Sebastián, Théâtre Principal. 2 février 2019.
- Vitoria-Gasteiz, Théâtre Felix Petit. 16 février 2019.

Fiche technique

Auteur du texte : Josemari Velez de Mendizabal.

Direction artistique : Vene Herrero.

Direction musicale : Larraitx Arriolabengoa.

Composition et adaptation musicale : Sabin Salaberri.

Compagnie : Doke Antzerki Taldea - Arrasate

Interprètes : Mariasun Pagoaga, Maider Alzelay, Xabi Latorre, Izaro Aretxaga, Miren Aretxaga, Miren Altuna, Teresa Arriolabengoa, Idoia Asurmendi, Leire Elejalde, Maia Villalba.

Scénographie et affiche : Iñigo Arregi.

Assistants de production : Gregorio Gallego, Arizmendi Ikastola, Aramaioko Udala, Arrasateko Udala, Joxe Otaduy.

Direction technique : Alaine Arzoiz Diez.

Producteur de la pièce : Eusko Ikaskuntza.

Responsable de la production : Doke Antzerki Taldea.

Avec nos sincères remerciements aux écrivains Bernardo Atxaga et Mariasun Landa, au chanteur Gorka Knörr et à la chorale Papargorri abesbatza.

Documentaire ETB

À l'occasion de la clôture du Congrès et de la célébration du Centenaire, le documentaire *Eusko Ikaskuntza, 100 ans de Société. Asmoz ta Jakitez* a été diffusé sur les deux chaînes de l'ETB. Produit par l'ETB et Eusko Ikaskuntza, il a été élaboré et dirigé par Alberto Santana et réalisé par Josu Venero.

Court-métrage

Eusko Ikaskuntza, 100% est le titre du court-métrage produit par la Société pour faire connaître l'institution et présenter le contenu du XVIIIe Congrès. Avec scénario de Koro Muro, responsable aussi de la direction avec Arantza Cuesta, et bande originale composée par Txus Aranburu.

Reconnaisances et prix reçus

Tout au long de 2018, différentes institutions, organisations et groupes ont reconnu la trajectoire historique d'Eusko Ikaskuntza, ainsi que son travail de recherche, de diffusion et de promotion de la culture basque (lieu et date entre parenthèses).

Reconnaisances institutionnelles

- Médaille d'Alava (Vitoria-Gasteiz, 28.4.2018).
- Médaille d'Or de Donostia/San Sebastián (Donostia-San Sebastián, 29.11.2018).
- Médaille d'Or de l'UPV/EHU (Donostia-San Sebastián, 25.1.2019).

Prix

- Prix Radio San Sebastián de l'Excellence (Donostia-San Sebastián, 21.6.2018).
- Prix Journalisme Basque 2018 (Bilbao, 7.11.2018).
- Prix Maréchal Pedro de Navarra de la Fondation Orreaga (Iruña-Pampelune, 3.12.2018).
- Argiaren Merezimenduko Saria (Usurbil, 25.01.2019).
- Ibilbideari Elkar Saria (Andoain, 9.5.2019).

Autres

- Musikaste 46, Journée dominicale offerte à Eusko Ikaskuntza (Errenteria, 20.5.2018).
- Reconnaissance « Ondo egindako lana » de l'Armeria Eskola (Eibar, 19.6.2018).
- Coupon spécial de l'ONCE, tirage au sort du samedi 24 novembre 2018, à l'occasion du Centenaire.

Kongresua eta Mendeurrena

4

Mendeurrenaren ekitaldiko hitzaldiak

Intervenciones del acto del centenario

Interventions au cours de la cérémonie du Centenaire

Azaroaren 24an egindako ospakizun-ekitaldian hitz egin zuten Iñigo Urkullu Eusko Jaurlaritzako Lehendakariak, Uxue Barkos Nafarroako Gobernuako lehendakariak, Jean-René Etchegaray Euskal Hirigune Elkargoko lehendakariak eta Mikel Biain Oñatiko alkateak. Hitzaldi hauek, eta Iñaki Dorronsoro, Eusko Ikaskuntzako lehendakaria, eta Xabier Alkorta, Mendeurreneko lehendakariaren hitzak biltzen dira ondorengo orrialdeetan.

En la ceremonia del 24 de noviembre tomaron la palabra el Lehendakari del Gobierno Vasco Iñigo Urkullu, la Presidenta del Gobierno de Navarra Uxue Barkos y el Presidente de la Aglomeración del País Vasco, Jean-Réne Etchegaray, así como el alcalde de Oñati Mikel Biain. Sus palabras, junto a las del Presidente de Eusko Ikaskuntza, Iñaki Dorronsoro, y las del Presidente del Centenario, Xabier Alkorta, se recogen en las siguientes páginas.

Le Lehendakari du Gouvernement Basque, Iñigo Urkullu, la Président du Gouvernement de Navarre, Uxue Barkos, et le Président de la Communauté d'Agglomération du Pays Basque, Jean-René Etchegaray, ainsi que le maire d'Oñati, Mikel Biain, ont pris le parole lors de la cérémonie du 24 novembre. Leurs interventions, ainsi que celles du Président d'Eusko Ikaskuntza, Iñaki Dorronsoro, et du Président du Centenaire, Xabier Alkorta, sont reproduites dans les pages suivantes.

Mikel BIAIN jn.

Oñatiko Alkatea

Euskal Erkidego Autonomoko lehendakari jauna, Nafarroako lehendakari andrea, Iparraldeko Lurralde Elkargoko lehendakari jauna. Guretzako pozgarria da gaur zuek hemen elkarrekin ikustea. Euskal Herriko zein espainiar nahiz frantziar estatuko txokoetatik gerturatu zareten guztioi, egun on eta ongi etorri Oñatira. Atzoko irekiera ekitaldian esan genuen ohore bat izan zela duela ehun urte eta ohore bat da berriro ehun urte ondoren, gaur, Oñatin, Euskal Herriko txoko berezi honetan, Eusko Ikaskuntzak Euskal Hiriburuetako Kongresuen ondorioetatik abiatuta, bere ikasketak bertan plazaratu izana.

Azpimarratu nahiko nuke Eusko Ikaskuntzak iragan hilabeteetan egin duen ahalegina. Herritarrekin elkar harturik, euskal gizartearen erronka nagusiei erantzun asmoz, hausnarketa saio kolektiboak emankorrek izan direlako euskal hiriburuz hiriburu. Euskal Herrirako egitasmo handia izan zen 1918ko hura; jatorri nahiz sentsibiltate ezberdineko jendea elkar harturik jardun zelarik. Eta ehun urte geroago ere, hala izan da. Pertsonak, herritarrak izan dira hilabeteotan egindako

lanaren protagonista, baina badago elementu bat aipatu nahiko nukeena eta hori da: soka.

Euskal Gizartea aberatsa da, herri tradizio demokratiko sakonekoa. Legalitate espainiar zein frantziarra ezarri zitzaion herri zahar honi duela mende batzuk, baina bere sustrai zaharrak hor diraute: nafar-piriniar eskubide zaharretik edan duten sustraiak. Horri esker, herri honek badaki eta erakutsi du erronka anitzei modu komunitarioan, kolektiboan, elkar harturik erantzuten. Eta horixe da, hain zuzen, guztion arteko indarra; eta esan dudan hau zerbaitek ondo irudikatzen badu, hori da soka, herritar eta orotariko herri ordezkariak soka bakarrean, maila berean, elkar harturik, Euskal Herria, euskararen herria amankomunean. Duela ehun urte horrela egin zuten gure aitona-amonek eta horrela egin dugu edo saiatu gara gaurkoan ere. Oñatin sortu zen, eta Oñatin ematen diogu aro berrirako behar duen bultzada kolektiboa Eusko Ikaskuntzari. Zorionak, beraz, eta, sokari ondo helduta, bide on Eusko Ikaskuntzari.

Ez nuke amaitu nahi, edo bukatu aurretik behintzat, esker on berezi bat luzatu nahiko nieke kongresu honen antolakuntzan fin-fin aritu diren Eusko Ikaskuntzako kideei, udaletxeko langile-zinegotziei eta, beno, hor ibili diren guztiei, eta, bereziki, parrokiako parrokoari, eta parrokiako juntari ere bai, gaurko honetan ateak zabaltzeagatik, eta eskertza berezia ere, nola ez, Oinatz Dantza Taldeari, Irizar aita-alabari, Oier Araolazari... eta zerrenda oso luzea izan daiteke, baina, batez ere, mende hurren honetarako horren sinbolismo berezia daukan AurreSKU hau landu izanagatik. Jaso ezazue gaur bero bat guztiok eta gozatu egon honetan gure herriaz, eskerrik asko.

Xabier ALKORTA jn.

Eusko Ikaskuntzako Mendeurreneko lehendakaria

Eusko Jaurlaritzako lehendakaria, Nafarroako lehendakaria, Euskal Elkargoko lehendakaria, Madrileko Gobernuko delegatua, Gipuzkoa, Bizkaia eta Arabako ahaldun nagusiak, lehendakari ohiak, Unibertsitateko errektoreak, Euskaltzaindiaren presidentea, Oñatiko eta Euskal Herri osotik etorri zareten alkateak, euskaltzale eta lagun guztioi, egun on eta ongi etorri.

Orain dela 100 urte hemen ordezkaturik zaudeten lau erakunde fundatzaileek, hots, Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroako orduko aldundiek sortu zenuten Eusko Ikaskuntza. Zertarako? Bada, kontestu nahasi hartan kinka larrian zegoen gure kulturari, euskara galtzeko zegoen arriskuari, Unibertsitate faltari eta Erakundearen ahultasunari erantzun bat emateko.

Testualki lehenengo Kongresuko idazkariak, itxierako saioan, hau esan zuen: “Es la hora del corazón, el alma vasca necesita más espacio, más amplitud, prevé que van a serle estrechos los viejos límites, es la hora solemne del País Vasco, necesitamos unión”. Eta baita ere: “Creamos Eusko Ikaskuntza, Sociedad de

Estudios Vascos como asilo sagrado de nuestras aspiraciones”.
Eta hau ere: “No creamos una Academia, sino una organización en la que debe participar el pueblo”.

Ehun urte hauetan saiatu da Eusko Ikaskuntza bere sorrerako helburuari erantzuten. Atzo amaitu genuenarekin, 18 kongresu egin ditugu; denak mugarriak izan dira gure ibilbidean, momentuko erronka eta gure herriarentzat lehentasuna zuten gaiari erantzun nahian. Azken ezohiko kongresu honek izan ditu bere zeaugarriak. Horien artean, hauek aipatu nahi ditut, labur:

- Mendeurrenaren gakoan txertatuta dagoela.
- Orain ere mundu mailako egoera nahasi eta eraldakor honetan, gure irakurketa, egokitzapena eta erantzuna behar dugu.
- Lau urte dela hasi genuen prozesu parte hartzaile baten ondoren aukeratutako gaiari heldu diogu.
- Lurraldeari, Euskal Herri osoari begiratzen diogu; horregatik, Baionan hasi, eta Gasteiz, Iruñea, Bilbao, eta Donostiatik pasatu ondoren, berriro Oñatin biltzen gara.
- Prozesu parte hartzaile batean milatik gora pertsona eta erakunde bidelagun izan ditugu: aditu, aritu, norbanako, erakunde eta instituzioen ahotsak eta ekarpenak jaso ditugu, atzo argitara eman genuen oinarrizko Liburu Zuria da horren lekuko.
- Eta, azkenik, modu propositiboan, gure ahuleziak eta erronkak saihestu gabe, etorkizunari begira, kohesioa eta elkarkidetzat bilatuz, herri egitasmo bat eta agenda bat eskaintzen ditugu.

Geroa Elkar-Ekin leloari erantzunez eta etorkizunari begira, orain dela 100 urte bezala, gaur, ariketa hau egin ondoren, denona den Eusko Ikaskuntza zabalago, indartsuago, aberatsago eta eguneratuago bat daukagu, eta horrela azaldu eta eskaini nahi dizuegu denoi.

Herri mailan, “narratiba” partekatu bat falta dugu; inteligentzia kolektiboa aktibatu beharra daukagu, ongizate orokorra bermatzeko eta nortasun politiko amankomun bat indartzeko, gobernantza demokratiko berriaren baitan.

Baditugu pertsonak, balio partekatuak eta kapital soziala etorkizuna eraikitzeko. Gai izan gara, herri bezala, besteak beste, euskara biziberritzeko, krisiei erantzuteko, etorkinak integratzeko, Ipar Euskal Herriaren agenda instituzionala garatzeko eta ezberdintasunak kudeatzeko.

Euskal Lurralde guztiak ditugu gaur erakundetuta. Alabaina, erakunde eta herritarren arteko kohesioan urratsak egin behar direla argi dago. Euskal lurraldeen arteko harremanak sendotze aldera, politika publiko partekatuak indartu behar ditugu.

Eta hori guztia denon artean egin behar badugu, ba al daukagu lan hori bideratzeko erakunde egokiagorik horretarako jaiotzen eta indarberriturik daukagun Eusko Ikaskuntza baino?

Bukatzeo, 1918. Kongresuko Presidente izandako Julian Elorzak itxierako saioan esan zuena irakurriko dizuet:

“Doy las gracias a cuantos han contribuido a la celebración de este memorable Congreso. Permitidme –esan zuen– que como expresión de todos nuestros anhelos, como satisfacción a esta honda emoción que a todos nos embarga en estos momentos, pronuncie una frase que debéis grabar para siempre en vuestro corazón: ¡Viva el País Vasco!” Horrela bukatu zuen Julian Elortzak.

100 urte igaro ondoren eta haren hitzak errepikatuz, nik ere hori esan nahi dut:

Gora Euskal Herria! Eta bizitza luze eta oparoa Eusko Ikaskuntzari!!!

Mila esker

Iñaki DORRONSORO jn.

Eusko Ikaskuntzako lehendakaria

Agintari, Unibertsitate, Euskaltzaindia, Jakiunde, beste erakunde, herritar eta bazkide lagunok!

Orain ehun urte hementxe, Oñatin, egin ziren ekitaldiak gogoratzeko bildu gara gaur hemen, eta gure aitzindari haiei omen egiteko, gure Herria zerbitzatzeko asmo haren berri emateko, Eusko Ikaskuntzak 1918an euskal erakunde publikoetatik jaso zuen mandatu argia berritzeko eta zuei guztioi bihotz-bihotzez eskerrak emateko, bide honetan adorez eta ahaleginez laguntzeagatik.

Gogoratu behar da lehen Kongresu hura mugarrizko izan zela gure historia modernoan. Harez gero, ezagutza sustatu du Eusko Ikaskuntzak, eta Euskal Herriko lurraldeen asmoei forma eta zehaztapena eman die sasoi hartan lehenesten ziren alorretan. Gainera, askotariko ekimenak proposatu eta proiektu garrantzitsuak egin ditu Euskal Herriaren funtsezko gabezien inguruan, bereziki unibertsitatea eta lau probintzietako erakundeak sendotzeko, eta egitura berriak sustatu ditu. Eusko Ikaskuntza bera izan da lehen egitura, bai eta nagusia ere, eta,

segidan, Euskaltzaindia. Eta, geroago, lorratz horri jarraikiz, orain hamar urte sortu zen Jakiunde Zientzia, Arte eta Letren Akademia.

1918an nagusiki elite intelektual bat zegoen ezagutzen jantzia, eta haiei eskertu behar zaie ezagutza hura herri egitasmoaren mesedera jarri izana. Aurrez lan mardula eginda, Oñatik kongresuan biribildu zuten azken emaitza hura eta herritarren esku utzi, jendez betetako plazan soka-dantzan lotuta.

Iritsi da 100 urte gorabeheratsu hauetan egindako lana aitortzeko unea. Inguruabar, proiektu, burutzapen eta, batez ere, protagonista guztiak gogoratzea oso luze joango litzateke, nire esku-hartzearen mugetatik harago. Aurrendari haien utopia asko eta asko gauzatu egin dira.

Gaur, ehun urte eta gero, mende-aldaketarekin batera, agertoki aldakor erabat ezberdina bizi dugu.

Hiru urtez aztertu eta eztabaidatu ostean, adostu dugu partekatutako etorkizuneko proiektu bat egituratu beharra dagoela, eta ezaugarri hauek izan behar dituela: sistema demokratiko eta kooperatibo berri batean funtsetatik da; herritarrari ekiteko ahalmena emango dio (arloan komun erantzunkide baita); aniztasuna errespetatuko du; berrikuntzaren alde egingo du; gauza izango da aberastasuna sortu eta metatzeko, eta egoki banatzeko, baita ekonomia garatu eta inguru naturala zaintzeko ere; eta bere ardurapean hartuko du gure kultura eta euskara garatzea eta bizitza osoan zeharko hezkuntza, funtsezko elementuak baitira barne-kohesio handiagoko lortzeko.

2018an ezagutza oso hedatuta dago euskal gizartean. Oñatin aldarrikatutako unibertsitatea eraikita dago eta aditu ugari sortu ditu diziplina ezberdinetan; aldi berean, herrigintza indartsu bat garatu da eta aditu asko daude han eta hemen, eskarmentu handikoak, gizarte erakunde espezializatuetan; eta

erakunde publikoetan ere ezagutza handia metatu da, bai langile finkoengan eta baita aldiroko hautetsietan ere.

Ilusioz eta arduraz betetariko abagune honetatik abiatuta, XXI. mendean piztu zaizkigun kezka berriei, ikerketa, hausnarketa, azken finean “adimen kolektiboaren dinamikatik”, erantzun adostuak emateko nahi indarberrituak mugitzen gaitu gaurko Eusko Ikaskuntzakoak ere.

Behin XVIII. Kongresua amaituta, Eusko Ikaskuntzak bere egiten du haren eduki eta ondorioa, eta lanean jarraituko du erakunde publiko, zientifikoa, eta sozialekin proposamen hauek gauzatze bidean jartzeko.

Azken finean, Euskal Herriaren etorkizuneko ikuspegi eraberritu bat garatzeko eta gaur egungo erronkei aurre egiten laguntzeko irtenbide ausart eta kementsuak emateko, erakunde bat izaten jarraitzen du Eusko Ikaskuntzak.

Hori da gure Xedea.

Zuen babes eta konpromiso aktiboarekin beste ehun urte emankor eta arra-kastatsu opa dizkiot Eusko Ikaskuntza eta Euskal Herriari.

Beti denok ELKAR-EKIN!

Lagundu diguten guztiei eskerrak emateko momentua ere iritsi da:

- Gure sortzaile Aldundiei eta gaurko Nafarroako Gobernua dena “gogoratu joan zen martxoaren 14an Bilbaon Eusko Ikaskuntzarekiko konpromisoa berretsi zutela”.
- Eusko Jaurlaritzan, Ipar Euskal Herriko Elkargoa eta Kultura Ministerioari.
- Euskal Herriko hiriburuetako Alkateei, baita gurekin lankidetzan ari diren Udalei ere.

- Euskal Herriko Unibertsitateari, Mondragon Unibertsitateari, Deustukoari, UNED, Paue, Nafarroako Unibertsitate Publikoari, Nafarroako Unibertsitateari. Azkenik eta bereziki UEUri.
- Eusko Ikaskuntzako Kontseilu Errektoreko, Batzorde Zientifikoko kide, Zuzendari Zientifikoa eta egitasmoetan parte hartu duzuen guztioi.
- Eusko Ikaskuntzako Zuzendari, lantalde eta bazkideei.
- Gure diruzko eta azpiegiturazko laguntzaileei.
- EITB eta komunikabideei.
- Hainbat sari eman dizkiguzuen erakunde, komunikabide eta elkarteri.
- ONCE eta Musikasteri.
- Mendeurreneko liburuan parte hartu duzuen idazle eta editoreei.
- Hamaika amaren seme (alaba)-ren antzezlanaren posible egin duzuen idazle, zuzendari eta antzezleei.
- Mendeurreneko ospakizun honetan parte hartu duten Donostiako Orfeoi, Oñati eta Arizkuneko dantzari, txistulari, Gontzal Mendibil eta Joxan Goikoetxeari.
- Eta, bereziki, Oñatiko Alkate, Parroko eta antolatze lanetan lagundu diguzuen guztioi, baita Oñatiko herriari ere.

Horien guztien laguntzarik gabe ezin izango genuelako gaur hemen bukatzen ditugun XVIII. Kongresu eta Mendeurrena ospatu.

Eta orain, mesedez Ana Urkiza andrea, Argitxu Etxandi andrea eta Sho Hagio jauna zuei dagokizue Eusko Ikaskuntzaren 2018ko Adierazpena irakurtzea.

Jean-René ETCHEGARAY jn.

**Euskal Hirigune Elkargoko presidentea
Président de la Communauté d'Agglomération
du Pays Basque**

Eusko Ikaskuntzako lehendakari jauna,
Nafarroako gobernuko presidente anderea,
Eusko Jaurlaritzako Lehendakari jauna,
Jaun, andereak,

Plazer handiz etorri naiz egun zuen artera Eusko Ikaskuntzaren mende urrenaren ospatzera.

Badu orain ehun urte Eusko Ikaskuntzak hainbat gogoeta eta ikerketa bultzatzen duela arlo guzietako pentsalariak eta zientzialarik bilduz. Eusko Ikaskuntzaren lanei esker, etorkizuneko erronkak aurre ikusi dira, ikus puntuak partekatuta dira, eta ororen buru elkarlana ahalbidetu da. Elkarrekin pentsatuz, elkar ulertzea lortzen baitugu.

Iparaldean, Euskal Elkargo berria molde horretan sortu dugu. Hogei urtez Garapen Kontseiluan eta Hautetsien Kontseiluan, horizonte ezberdinetako eragileak elkarrekin lanean ari izan dira, proiektu komun hori ontzen.

Eta orroitarazi nahi nuke lan horretan Jean-Michel Larrasquet, Iparraldeko Eusko Ikaskuntzako lehendakariak izan zuen eragina. Oraino gogoan ditut Hautetsien kontseiluko lehendakari nintzen garaian, elkarrekin izan genituen solas aberatsak.

Nous clôturons aujourd'hui le centenaire d'Eusko Ikaskuntza.

Je suis très heureux et très fier de représenter Iparralde pour l'achèvement de ce XVIIIème Congrès d'Etudes Basques qui avait débuté à Bayonne en octobre dernier.

« Geroa Elkar-Ekin/Notre futur ensemble », la thématique de cette journée clôture de la plus belle manière qui soit le centenaire d'Eusko Ikaskuntza.

Ce congrès a fait escale dans tout le Pays Basque, au Nord, au Sud. Et tous les territoires sont représentés pour regarder ensemble vers l'avenir. Nous avons tant de sujets qui nous rassemblent : la culture, la langue bien sûr. Le Pays Basque est un point de passage majeur dans l'Europe, l'actualité nous le rappelle.

C'est autour d'acteurs tels qu'Eusko Ikaskuntza, des réflexions partagées, que nous pourrions construire des solutions communes.

Zorionak Eusko Ikaskuntza, iraun beza beste hainbeste mendetan.

Uxue BARKOS and.

**Nafarroako Gobernuako Presidentea
Presidenta del Gobierno de Navarra**

Lehendakari Jauna,

Euskal Hirigune Elkargoaren Presidentea,

Oñatiko alkate Jauna,

Agintariak,

Eusko Ikaskuntzako Lehendakari eta ordezkariak,

Jaun-andreak,

Pozgarria da Eusko Ikaskuntzaren mendeurrena ospatzeko ekitaldi honetan parte hartzea.

Gaurkoan mende oso baten ibilbide oparoa aitortzeko eta Eusko Ikaskuntzari horretan jarrai dezan bihotz emateko bildu gara hemen, orain ehun urte gu ordezkari gaituzten erakundeek egin zuten bezala.

Harrezkerotik Nafarroaren eta Eusko Ikaskuntzaren artean harreman luze eta ugaria eratu da. Nafarroako Foru Aldundia Eusko Ikaskuntzaren sortzean izan zen, erakunde sortzailletako;

eta erakunde zientifikoak egin duen mende osoko jardueran Nafarroa egon da aldi oro haren kezka, aztergai, asmo eta hausnargaien artean.

Por ello es un honor, como Presidenta del Gobierno de Navarra, tomar parte hoy aquí, en los actos de celebración de este siglo de trayectoria.

Hace ahora cien años, en 1918, aquí, en Oñati, comenzó Eusko Ikaskuntza una andadura cultural y científica que ha desarrollado en todos los territorios. Siempre ha dejado patente su total compromiso con nuestra sociedad, desde el trabajo ligado a su realidad y sus necesidades en las distintas áreas del conocimiento: historia, antropología, sociología, economía, agricultura, educación...

Aipamen berezia merezi du euskal kulturarekin eta euskararekin izan duen ardura: aldeko ekintza ugari antolatu zituen halakoak hain beharrezkoak eta hain urri ziren garaietan bereziki.

Aurten, mendeurrenaren jardura nagusitzat, Eusko Ikaskuntzak Hemezortzigarren Kongresua antolatu du “Geroa elkar-ekin” lemapean. Kongresua hiriburu nagusietan eta plaza honetan ere, Oñatin, gauzatu da. Parte hartze zabala, iritzi truke trinkoa eta gogoeta sakonak egon dira biltzarraren antolaketaren prozesuan; eta zinez eskertzekoa da Hemezortzigarren Kongresu hau antolatzeko bideratu duen ariketa kolektiboa.

Kongresua hausnarbide mamitsua izan da nahi dugun gizartea irudikatzeko, gure lehentasunez eztabaidatzeko, gure aniztasunean gure indarra ikusteko... azken finean, gure etorkizunaren erronkei “asmoz eta jakitez” –Eusko Ikaskuntzaren izenari lotzen zaion esaldiak dioenez– nola erantzun gogoeta egiteko.

Bizi garen momentu historikoan gogoeta parte-hartzailea eta askotarikoa ezinbestekoa dugu. Hogeita batgarren mendeko gizarteok bizikidetzeta eta gizarte-kohesioa dugu erronka eta premia horiek elkarrekin lan egitera behartzen gaituzte, eta gainera aniztasunaren eta elkarrizketaren balioetan erabat sinetsirik, bermatu nahi dugun gizarte askearen eta demokratikoaren harroinak aniztasunean eta elkarrizketan baitautza. Horretan egin du Eusko Ikaskuntzaren Hemezortzigarren Kongresuak ekarpen baliotsua. Eta ariketa horretan guztiz bat egiten du Nafarroako Gobernu honek legealdiaren hasieratik bere egin dituen balioekin.

Por todo ello, quiero felicitar a Eusko Ikaskuntza por esos cien años que ahora cumple. Pero también quiero, al margen de mi felicitación, darle las gracias por el camino recorrido a lo largo de este siglo, por la sensibilidad y el esmero que ha demostrado siempre con las necesidades y problemas de nuestra sociedad.

Nire hitzei amaiera emateko, Nafarroako Gobernuaren izenean, Eusko Ikaskuntzari bihotz eta adore eman nahi dizkiot haren bidean segitzeko orain arte bezain arduratsu aurrerantzean ere.

En este camino tendrá siempre el apoyo del Gobierno al que represento y, estoy segura de ello, también el reconocimiento y el agradecimiento de toda la sociedad navarra.

Beraz, esker mila, zorionak eta anitz urtez!!

Iñigo URKULLU jn.

**Eusko Jaurlaritzako Lehendakaria
Lehendakari del Gobierno Vasco**

Uxue Barkos andrea, Jean-René Etchegaray jauna eta zuekin batera zaudeten herri agintari eta herri ordezkari, Eusko Ikaskuntzaren presidente, arduradun eta kideok, herri gizataldeetako ordezkariak, jaun andreok, egun on.

Lehenik eta behin, Eusko Ikaskuntzari eskerrik asko zuen gonbidapenagatik eta zorionak ehun urte hauek indar bizian ospatzeagatik.

“Lenengo arau” honekin jaio zen Eusko Ikaskuntza duela ehun urte:

“Euskalerrria maite duten ta ikasbidez argitu nai luketen guziak biltzea da Baltzu onen tsedeaa”.

Ehun urte ondoren, Eusko Ikaskuntzak aurrera jarraitzen du bere eginkizunean, orduan bezala, etorkizunari begira.

Lorpen handia da, orduan eta gaur, elkartu garen guztiok xede bera onartzea eta zabaldu nahi izatea.

Euskadiren eta Euskal Herriaren eta Vasconiaren euskararen lurraldean bizi gara, uste baino gertuago eta, gaur, gertutasun horrek gerturatzeko jarraitzeko indarra ematen digu.

Eusko Ikaskuntza nació hace cien años, ha sabido mantener viva la llama de su espíritu y, nos ofrece hoy, un ideario para el siglo XXI:

“Personas unidas por su amor al estudio y a la acción. Preocupadas por la cohesión y el progreso del País, la defensa y promoción de su lengua, los signos de identidad y el patrimonio cultural propio.”

Duela ehun urte landatu zuten hazia ondo erein eta zaindu duzue.

Gaur zuhaitz sendo bat dugu, gure kultura babestu eta bultzatzen duena, adarrak mundu zabalera irekita duena. Zuhaitz honen ondoan elkartu gara eta “auzolana” eredia onartu dugu, elkarrekin gure herriaren sustraiak sustatzen eta adarrak zabaltzen jarraitzeko. Elkarrekin etorkizuneko erronkei erantzuteko: Hezkuntza; Demografiaren erronka eta gaztedia; Digitalizazioa eta Berrikuntza; Euskadi, Euskal Herria, Vasconia, País Vasco, Pays Basque, Baskenland, Basque Country-ren nazioartekotzea.

Gaur “Baltzu” honetan elkartu gara, elkarrekin, elkarlanean, auzolanaren bidez gure herriaren erronkei egoki erantzuteko, gure herria eraikitzen jarraitzeko.

Xede honekin bat egiten dugu Eusko Ikaskuntzak lehen ehun urteak betetzen duen egunean.

Harro zaudete eta harro gaude, egindakoarekin eta elkarrekin egin dezakegunarekin.

Eskerrik asko Eusko Ikaskuntza, urte askotarako geroa, elkar-ekin asmoz ta jakitez. Zorionak.

XVIII. Kongresuaren eta Mendeurreneko Organigramak

Organigramas del XVIII Congreso y del Centenario

Organigrammes du XVIIIe Congrès et du Centenaire

XVIII. Kongresuaren Organigrama

Organigrama del XVIII Congreso

Organigramme du XVIIIe Congrès

Batzorde Zientifikoa / Comité Científico / Comité Scientifique

Iñaki DORRONSORO. Eusko Ikaskuntzako lehendakaria /
Presidente de Eusko Ikaskuntza / Président d'Eusko
Ikaskuntza

Xabier ALKORTA. Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuko
lehendakaria / Presidente del XVIII Congreso de Estudios
Vascos / Président du XVIIIe Congrès d'Études Basques

Beatriz AKIZU. Eusko Ikaskuntza

Arrate ARIN. Eusko Ikaskuntza

Josemari ARRAZOLA. Eusko Ikaskuntzako Gipuzkoako
lehendakariordea / Vicepresidente de Eusko Ikaskuntza por
Gipuzkoa / Vice-président d'Eusko Ikaskuntza pour Gipuzkoa

Asier BARANDIARAN. Eusko Ikaskuntzako Nafarroako
lehendakariordea / Vicepresidente de Eusko Ikaskuntza por
Navarra / Vice-président d'Eusko Ikaskuntza pour Navarre

Javier CASTRO-SPILA. Innology Lab Network

Arantza CUESTA. Eusko Ikaskuntza

Josune ETXANIZ. Eusko Ikaskuntza

Leire GACEO. Eusko Ikaskuntza

Anjeles IZTUETA. Eusko Ikaskuntzako Arabako
lehendakariordea / Vicepresidenta de Eusko Ikaskuntza por
Álava / Vice-présidente d'Eusko Ikaskuntza pour Araba-Álava

Jean-Michel LARRASQUET. Eusko Ikaskuntzako Ipar Euskal
Herriko lehendakariordea / Vicepresidente de Eusko
Ikaskuntza por Ipar Euskal Herria / Vice-président d'Eusko
Ikaskuntza pour Ipar Euskal Herria

Iban LIZARRALDE. ESTIA Institute of Technology

J. Inazio MARKO JUANIKORENA. Euskal Herriko Unib. /
Univ. del País Vasco

Koro MURO. Eusko Ikaskuntza

Eva NIETO. Eusko Ikaskuntza

Rosa Miren PAGOLA. Eusko Ikaskuntzako Bizkaiko
lehendakariordea / Vicepresidenta de Eusko Ikaskuntza por
Bizkaia / Vice-présidente d'Eusko Ikaskuntza pour Bizkaia

Angel TOÑA. Deustuko Unib. / Univ. de Deusto

Eguzki URTEAGA. Eusko Ikaskuntzako Ipar Euskal Herriko
lehendakariordea / Vicepresidente de Eusko Ikaskuntza por
Ipar Euskal Herria / Vice-président d'Eusko Ikaskuntza pour
Ipar Euskal Herria

Julen ZABALO. Euskal Herriko Unib. / Univ. del País Vasco

Mario ZUBIAGA. Euskal Herriko Unib. / Univ. del País Vasco

Batzorde Antolatzailea / Comité Organizador / Comité Organisateur

Iñaki DORRONSORO. Eusko Ikaskuntzako lehendakaria /
Presidente de Eusko Ikaskuntza / Président d'Eusko Ikaskuntza

Xabier ALKORTA. Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuko
lehendakaria / Presidente del XVIII Congreso de Estudios
Vascos / Président du XVIIIe Congrès d'Études Basques

Beatriz AKIZU. Eusko Ikaskuntza

Arrate ARIN. Eusko Ikaskuntza

Arantza CUESTA. Eusko Ikaskuntza

Josune ETXANIZ. Eusko Ikaskuntza

Leire GACEO. Eusko Ikaskuntza

Koro MURO. Eusko Ikaskuntza

Eva NIETO. Eusko Ikaskuntza

Talde Eragileak / Comité Ejecutivo / Équipe exécutrice du projet

**Etorkizuna irudikatuz: nahi dugun gizartea, izango dugun
gizartea / Imaginando el futuro: la sociedad que queremos,
la sociedad que tendremos / Imaginer le future : la société
qu'on veut, la société qu'on aura**

Arduradun zientifikoa / Director científico / Directeur
Scientifique: Jean-Michel LARRASQUET

Proiektu arduraduna / Responsable del proyecto /
Responsable du Projet: Koro MURO ARRIET

Talde eragilea / Comité ejecutivo / Comité exécutif: Ane
BUSTINDUY, Javier CASTRO-SPILA, Lola ELEJALDE, Iban
LIZARRALDE, Maitena URMENETA, Adriana MARTÍNEZ,
Xabier OLEAGA eta Ibon ZUGASTI.

**Euskararen etorkizuneko eszenarioak elkarrekin eraikitzen
(e5) / Construyendo conjuntamente los escenarios de futuro
del euskera (e5) / Construire collaborativement les scénarios
du futur de la langue basque (e5)**

Arduradun zientifikoa / Director científico / Directeur
Scientifique: J. Inazio MARKO JUANIKORENA

Proiektu arduraduna / Responsable del proyecto /
Responsable du Projet: Josune ETXANIZ

Talde eragilea / Comité ejecutivo / Comité exécutif: Xan AIRE,
Kike AMONARRIZ, Xabier ERIZE, Beñat GARAIO, Jone
GOIRIGOLZARRI, Mikel IRIZAR, Ibon MANTEROLA, Iñaki
MARTINEZ DE LUNA, Olatz OLASO eta Ana URKIZA.

**Gizartea: aniztasuna eta kohesioa / Sociedad: diversidad y
cohesión / Société : diversité et cohésion**

Arduradun zientifikoa / Director científico / Directeur
Scientifique: Julen ZABALO

Proiektu arduraduna / Responsable del proyecto /
Responsable du Projet: Beatriz AKIZU

Talde eragilea / Comité ejecutivo / Comité exécutif: Josu
AMEZAGA, Iker IRAOLA, Beatriz NARBAIZA eta Ander VIZÁN.

Garapen sozioekonomikoa: euskal gizartea eta enpresa /
Desarrollo socioeconómico: sociedad vasca y empresa /
Developpement socioéconomique : société basque et
entreprise

Arduradun zientifikoa / Director científico / Directeur
Scientifique: Angel TOÑA

Proiektu arduraduna / Responsable del proyecto / Responsable
du Projet: Arrate ARIN

Talde eragilea / Comité ejecutivo / Comité exécutif: Tomás
ARRIETA, Iker ATXA, Imanol ESNAOLA, Jean-Michel
LARRASQUET eta Joseba ZALAKAIN.

**Gobernantza demokratikoa / Sociedad: diversidad y
cohesión / Société : diversité et cohésion**

Arduradun zientifikoa / Director científico / Directeur
Scientifique: Mario ZUBIAGA

Proiektu arduraduna / Responsable del proyecto / Responsable
du Projet: Beatriz AKIZU

Talde eragilea / Comité ejecutivo / Comité exécutif: Amalur
ÁLVAREZ, Andoni EIZAGIRRE, Imanol ESNAOLA, Gorka
ESPILAU, Zelai NIKOLAS, Ana OREGI eta Begoña PEREZ DE
EULATE.

Mendeurrenaren Organigrama Organigrama del Centenario Organigramme du Centenaire

Batzorde Antolatzailea / Comité Organizador / Comité Organisateur

Iñaki DORRONSORO. Eusko Ikaskuntzako lehendakaria /
Presidente de Eusko Ikaskuntza / Président d'Eusko Ikaskuntza

Xabier ALKORTA. Eusko Ikaskuntzaren Mendeurreneko
lehendakaria / Presidente del Centenario de Estudios Vascos /
Président du Centenaire d'Eusko Ikaskuntza

Juan AGUIRRE SORONDO. Eusko Ikaskuntza

Arantza CUESTA. Eusko Ikaskuntza

Koro MURO. Eusko Ikaskuntza

Jose Angel ORMAZABAL. Eusko Ikaskuntza

Josemari VELEZ DE MENDIZABAL. Barandiaran Fundazioa

XVIII. Kongresuaren egitaraua

Programa del XVIII Congreso

Programme du XVIIIe Congrès

10/05 > Baiona

Etorkizuna irudikatuz: nahi dugun gizartea, izango dugun gizartea

Imaginando el futuro: la sociedad que queremos, la sociedad que tendremos
Imaginer le future : la société qu'on veut, la société qu'on aura

- 9:15 Dokumentazioaren banaketa / Remise de la documentation / Entrega de la documentación
- 9:45 Xiberuako agurra eta Soka-dantza / Danse d'honneur et Soka-dantza pour rentrer dans la salle / Saludo de Zuberoa y Soka-dantza
- 10:00 Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuaren hasiera ekitaldia / Cérémonie d'ouverture du XVIIIe Congrès d'Études Basques / Acto de apertura del XVIII Congreso de Eusko Ikaskuntza (eu, fr)
- Yves UGALDE. Baionako Kultura eta Senidetza Zinegotzia / Culture et Jumelages du Mairie de Bayonne / Concejal de Cultura y Hermanamiento del Ayuntamiento de Baiona
- Eguzki URTEAGA. Eusko Ikaskuntzako Ipar Euskal Herriko lehendakariordea / Vice-président d'Eusko Ikaskuntza pour Ipar Euskal Herria / Vicepresidente de Eusko Ikaskuntza por Ipar Euskal Herria
- Iñaki DORRONSORO. Eusko Ikaskuntzako lehendakaria / Président d'Eusko Ikaskuntza / Presidente de Eusko Ikaskuntza
- 10:30 **Geroa Elkar-Ekin: Kongresuko atal bakoitzaren aurkezpena / Notre Futur Ensemble : Présentation de chacune des séances du Congrès / El Futuro que nos (re)une: presentación de cada jornada del Congreso (eu, es)**
- Aurkezpena / Presentation / Presentación: Xabier ALKORTA. XVIII. Kongresuko lehendakaria / Président du XVIIIe Congrès / Presidente del XVIII Congreso

Euskararen etorkizuneko eszenarioak elkarrekin eraikitzen / Construire collaborativement les scénarios du futur de la langue basque / Construyendo conjuntamente los escenarios de futuro del euskera: Josune ETXANIZ, J. Inazio MARKO JUANIKORENA

Gizartea: aniztasuna eta kohesioa / Société: diversité et cohésion / Sociedad: diversidad y cohesión: Beatriz AKIZU, Julen ZABALO

Garapen sozioekonomikoa: euskal gizartea eta enpresa / Développement socioéconomique: société basque et entreprise / Desarrollo socioeconómico: sociedad vasca y empresa: Arrate ARIN, Ángel TOÑA

Gobernantza demokratikoa / Gouvernance démocratique / Gobernanza democrática: Beatriz AKIZU, Mario ZUBIAGA

11:30 Les territoires à l'épreuve de la globalisation et des mutations du monde (fr)

Jean Pierre CLAVERANNE. Université de Lyon

12:30 Hizlariarekin solasean / Parler avec l'orateur / Conversando con el ponente (eu, fr, es)

13:00 Lunch-Bazkaria Elkarrean Etxean / Lunch-Déjeuner à la Maison des Associations / Lunch-Comida en la Casa de las Asociaciones

15:00 **Etorkizuna irudikatuz: nahi dugun gizartea, izango dugun gizartea / Imaginer le future: la société qu'on veut, la société qu'on aura / Imaginando el futuro: la sociedad que queremos, la sociedad que tendremos (eu, es)**

Javier CASTRO-SPILA, Koro MURO ARRIET

15:45 Mahai-ingurua: zahartzea, ezagutza eta lurraldetasuna, beste erronken artean / Table ronde: vieillissement, de connaissances et de territorialité, parmi d'autres défis / Mesa redonda: envejecimiento, conocimiento y territorialidad, entre otros retos (eu, es)

Moderatzailea / Animateur / Moderador: Iban LIZARRALDE. ESTIA

Hizlariak / Intervenants / Ponentes:

Juliette BERGOUIGNAN

Michel BERHOCOIRIGOIEN. Euskal Herriko Laborantza Ganbara

Ane BUSTINDUY. LKS

Javier ECHEVERRÍA EZPONDA. Filosofoa eta Zientziaren Euskal Fundazioko (Ikerbasque) ikertzailea

17:15 Saioaren itxiera / Clôture de la session / Cierre de la sesión

10/19 > Gasteiz

**Euskararen etorkizuneko eszenarioak
elkarrekin eraikitzen (e5)**

Construyendo conjuntamente los escenarios de futuro del euskera (e5)

Construire collaborativement les scénarios du futur de la langue basque (e5)

8:45 Dokumentazioaren banaketa / Remise de la documentation / Entrega de la documentación

9:15 Saioaren hasiera / Sesión de apertura / Ouverture de la session

Gorka URTARAN. Gasteizko alkatea / Alcalde de Vitoria-Gasteiz / Maire de Gasteiz

Xabier ALKORTA. XVIII. Kongresuko lehendakaria / Presidente del XVIII Congreso / Président du XVIIIe Congrès

Anjeles IZTUETA. Eusko Ikaskuntzako Arabako lehendakariordea / Vicepresidenta de Eusko Ikaskuntza por Álava / Vice-présidente d'Eusko Ikaskuntza pour Araba-Álava

Ramiro GONZALEZ. Arabako Diputatu Nagusia / Diputado General de Álava / Député Général de Araba-Álava

9:30 Euskaingintzaren testuingurua: irakurketa soziopolitikoa / La actividad cultural vasca: lectura socio-política / L'activité culturelle basque: lecture sociopolitique (eu)

Mikel IRIZAR INTXAUSTI. e5 Talde Eragileko kidea

10:00 e5 proiektuaren azalpena: irakurketa teoriko metodologikoa / Presentación del proyecto e5: lectura teórica-metodológica / Présentation du projet: lecture théorique-méthodologique (eu)

J. Inazio MARKO JUANIKORENA. UPV/ EHU

10:30 **Giza Kapitala eta Kapital Kulturala ekarpen propositiboen tartea / Capital Humano y Capital**

Cultural aportaciones propositivas / Capital Humaine et Capital Culturel contributions propositionnelles (eu)

Moderatzailea / Moderadora / Animatrice: Jone GOIRIGOLZARRI. Deustuko Unib.

Hizlariak / Ponentes / Intervenants:
Etorkinak eta adineko pertsonen zaintza (eu)
Petra ELSER. Banaiz Bagara Elkarte

2040 urtea, iguripenen jomugan (eu)
Paula KASARES. Nafarroako Unib. Publikoa

Osoasunean landu ezean, beti herren (eu)
Joanmari LARRARTE. Elkar Fundazioa

Begirada gaztea / Mirada joven / Jeune vision:
Kultura: ikuspegi berriak eratuz (eu)
Ane ZUGAZA GOIENETXEA

Antzerkigintzatik euskal nortasunera (eu)
Edurne AZKARATE SOBRINO

11:30 Atsedena / Descanso / Pause

12:00 **Kapital Politikoa eta Kapital Ekonomikoa ekarpen propositiboen tartea / Capital Político y Capital Económico aportaciones propositivas / Capital Politique et Capital Économique contributions propositionnelles (eu)**

Moderatzailea / Moderadora / Animatrice: Ana URKIZA. Bankoa Crédit Agricole

Hizlariak / Ponentes / Intervenants:
Interes interesatua ere interesgarri (eu)
Joseba BARANDIARAN. Euskal Ekonomisten Elkargoa

Hizkuntza eskubideak bermatzeko protokola eta hizkuntza-politik(et)an akordioa(k) (eu)
Paul BILBAO. Euskararen Gizarte Erakundeen Kontseilua

Pertseberantziatzko elkarrekintza (eu)
Garbiñe MENDIZABAL. Gipuzkoako Foru Aldundia

Begirada gaztea / Mirada joven / Jeune vision:
Amets bat? (eu)
Iban LARRANDABURU

13:00 **Azpiegitura Kapitala eta Kapital Soziala ekarpen propositiboen tartea / Capital (Infra)Estructural y Capital Social aportaciones propositivas / Capital (Infra)Structural et Capital Social contributions propositionnelles (eu)**

Moderatzailea / Moderadora / Animatrice: Olatz OLASO. EMUN Aholkularitza

Hizlariak / Ponentes / Intervenants:
Euskararen estrategia digitala: hausnarketarako ideiak (eu)
Josu WALIÑO. PuntuEUS Fundazioa

Autoritatez eta kontrabandoz (eu)
Xan AIRE. Seaska

Euskararen balioa gaurko gizarte narratiban (eu)
Gorka ESPIAU IDOIAGA. Agirre Lehendakari Center

Begirada gaztea / Mirada joven / Jeune vision:
Euskararen mundu ikuskera (eu)
Maddi SARASUA

14:00 Lunch-Bazkaria / Lunch-Comida / Lunch-Déjeuner

15:30 Toward a "Speaker centered" design of language planning (en) Jacqueline URLA. Univ. of Massachusetts Amherst

16:30 e5 Adierazpena: Euskararen Etorkizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzen / Declaración e5: Construyendo Conjuntamente los Escenarios de Futuro del Euskera / Déclaration e5 : Construire collaborativement les scénarios du futur de la langue basque (eu)

17:00 Saioaren itxiera / Cierre de la sesión / Clôture de la session

10/26 > Iruñea

Gizartea: aniztasuna eta kohesioa

Sociedad: diversidad y cohesión

Société: diversité et cohésion

- 9:00 Dokumentazioaren banaketa / Remise de la documentation / Entrega de la documentación
- 9:30 Saioaren hasiera / Sesión de apertura / Ouverture de la session
- Javier MIRANDA. Fundación Caja Navarrako presidentea / Presidente Fundación Caja Navarra / Président de Fundación Caja Navarra
- Joseba ASIRON. Iruñeko alkatea / Alcalde de Pamplona / Maire de Pampelune
- Iñaki DORRONSORO. Eusko Ikaskuntzako lehendakaria / Presidente de Eusko Ikaskuntza / Président d'Eusko Ikaskuntza
- Ana OLLO. Herritarrekiko eta Erakundeekiko Harremanetako Kontseilaria / Consejera de Relaciones Ciudadanas e Institucionales / Conseillère des Relations Citoyennes et Institutionnelles
- Gure jendeak: aniztasuna eta kohesio bideak / Nuestras gentes: diversidad y vías de cohesión / Nos gens : diversité et voies de cohésion**
- 9:45 Aurkezpena: Ibilbidea eta emaitzak / Presentación: Trayectoria y resultados / Présentation :Trajectorie et résultats (eu, es)
Beatriz AKIZU, Julen ZABALO
- 10:15 La cohesión social en una sociedad abierta y plural (unas notas sobre el caso catalán) (es)
Salvador CARDÚS. Univ. Autónoma de Barcelona
- 10:45 ¿Cómo cohesionar un territorio conformado por diferentes comunidades? (es)
David THUNDER. Instituto de Cultura y Sociedad. Univ. de Navarra

- 11:15 Bizikidetzat: zertaz hitz egiten ari gara? (eu)
Txoli MATEOS. UPV/ EHU
- 11:45 Atsedaldia / Descanso / Pause
- 12:15 Talde-lana: azpimarratzeko gaiak eta galderak / Grupos de trabajo: temas a subrayar y preguntas / Travail de groupe : thèmes à souligner et questions
- 13:00 Hizlariekin solasean / Conversando con los ponentes / Parler avec les orateurs
- Moderatzailea / Moderador / Animateur: Iker IRAOLA ARRETXE. UPV/ EHU
- 13:45 Lunch-Bazkaria / Lunch-Comida / Lunch-Déjeuner
- Komunikabideak eta kohesioa / Medios de comunicación y cohesión / Médias et cohésion**
- 15:15 Aurkezpena: Ibilbidea eta emaitzak / Presentación: Trayectoria y resultados / Présentation :Trajectorie et résultats (eu, es)
Beatriz AKIZU, Josu AMEZAGA
- 15:30 Desajuste y retraso de nuestro sistema cultural-comunicativo en el marco digital: retos para una identidad vasco-navarra en construcción (es)
Ramón ZALLO. UPV/ EHU
- 16:00 La información, un derecho público en manos leales o manipuladoras de la realidad (es)
Mirentxu PURROY. Periodista
- 16:30 Euskal diaspora: kidesun partekatuen adibide (eu)
Argitxu CAMUS
- 17:00 Hizlariekin solasean / Conversando con los ponentes / Parler avec les orateurs
- Moderatzailea / Moderadora / Animatrice: Bea NARBAIZA. UPV/ EHU
- 17:30 Mahai-ingurua: Komunikazioz ere egiten da Euskal Herria? / Mesa redonda: ¿También de comunicación se hace Vasconia? / Table ronde : La Vascoine se construit-elle aussi à partir de la communication (eu)

Moderatzaila / Moderador / Animateur: Josu
AMEZAGA. UPV/ EHU

Hizlariak / Ponentes / Intervenants:

Argitxu CAMUS

Andoni ARANBURU. EITB

Ana OREGI. Eusko Legebiltzarra

Txema MAULEÓN. Nafarroako Gobernua

18:30 Saioaren itxiera / Cierre de la sesión / Clôture de la
session

11/09 > Bilbao

**Garapen sozioekonomikoa:
euskal gizartea eta enpresa**

Desarrollo socioeconómico:
sociedad vasca y empresa

Developpement socioéconomique :
société basque et entreprise

8:45 Dokumentazioaren banaketa / Remise de la
documentation / Entrega de la documentación

9:15 Saioaren hasiera / Sesión de apertura / Ouverture de
la session

Juan Mari ABURTO. Bilboko alkatea / Alcalde de
Bilbao / Maire de Bilbao

Rosa Miren PAGOLA. Eusko Ikaskuntzako Bizkaiko
lehendakariordea / Vicepresidenta de Eusko Ikaskuntza por
Bizkaia / Vice-présidente d'Eusko Ikaskuntza pour Bizkaia

Teresa LAESPADA. Enplegua, Gizarte Inklusioa eta
Berdintasuna sustatzeko Foru Diputatua / Diputada Foral
de Empleo, Inclusión Social e Igualdad / Députée Foral
d'emploi, insertion sociale et égalité

9:30 Un Estado de Bienestar para el Siglo XXI: nuevos
equilibrios sociales, territoriales y laborales (es)
Miguel LAPARRA. Gobierno de Navarra

10:30 Metodologiaren eta azken urtetako ibilbidearen
aurkezpena / Presentación de la metodología y de la
trayectoria de los últimos años / Présentation de la
méthodologie et de la trajectoire des dernières années
(eu, es)
Ángel TOÑA, Arrate ARIN

11:00 Atsedenaldea / Descanso / Pause

11:30 Desigualdad, exclusión y cuidados en los territorios de
Euskal Herria: retos, fortalezas, consensos, disensos y
posibilidades de avance (es)
Joseba ZALAKAIN. SIIS Centro de Documentación y
Estudios

12:00 Lurralde estrategiak eta iraunkortasuna (eu)

Imanol ESNAOLA. Gaindegia

12:30 La economía vasca en el contexto de las nuevas economías, el futuro del empleo y la transición hacia modelos inclusivos de empresa y relaciones laborales (es)

Tomás ARRIETA. Consejo de Relaciones Laborales

13:00 Lunch-Bazkaria / Lunch-Comida / Lunch-Déjeuner

14:30 Solasaldi paraleloak / Conversaciones en paralelo / Conversations parallèles

Ongizate eredu propio baten bila / Hacia un modelo propio de Bienestar / À la recherche de notre propre modèle de bien-être (es)

Moderatzailea / Animateur / Moderador: Fernando FANTOVA. Consultor Social

Hizlariak / Ponentes / Intervenants:

Xabier AIERDI. UPV/ EHU

Sara BUESA. Ayuntamiento de Vitoria-Gasteiz

Nerea KORTAJARENA. Eusko Legebiltzarra / Parlamento Vasco

Errelatorea / Relator / Narrateur: Borja BARRAGUÉ. Univ. Autónoma de Madrid

Lurralde estrategiak eta jasangarritasuna / Estrategias territoriales y sostenibilidad / Stratégies territoriales et durabilité (eu)

Moderatzailea / Moderadora / Animatrice: Ana OREGI. Eusko Legebiltzarra

Hizlariak / Ponentes / Intervenants:

Mari Jose ARANGUREN. Orkestra Institutua

Maite ITURRE. Cederna-Garalur

Aritz OTXANDIANO. Fagor Taldea

Errelatorea / Relatora / Narratrice: Irune LASA. Berria

Enpresa ereduak eta lan harremanak / Modelos de empresa y relaciones laborales / Modèles d'entreprise et relations professionnelles (es)

Moderatzailea / Animateur / Moderador: Juan José ÁLVAREZ. UPV/ EHU

Hizlariak / Ponentes / Intervenants:

Sabin AZUA. B+I Strategy

Helena FRANCO. UPV/ EHU

Javier RAMOS. Lanbide

Errelatorea / Relatora / Narratrice:

Lourdes PÉREZ. El Diario Vasco

16:30 Ondorioen aurkezpena: gai bakoitzaren inguruan, errelatoreak, Kongresu-saio honen ondorioak azaltzen ditu / Presentación de conclusiones: Cada relator y relatora expone las conclusiones de su área temática / Présentation des conclusions: chaque narrateur/trice présenté les conclusions de son groupe de conversation (eu, es)

Hizlariak / Ponentes / Intervenants:

Borja BARRAGUÉ. Univ. Autónoma de Madrid

Irune LASA. Berria

Lourdes PÉREZ. El Diario Vasco

17:15 Saioaren itxiera / Cierre de la sesión / Clôture de la session

11/16 > Donostia
Gobernantza demokratikoa
Gobernanza democrática
Gouvernance démocratique

- 9:00 Dokumentazioaren banaketa / Remise de la documentation / Entrega de la documentación
- 9:30 Saioaren hasiera / Sesión de apertura / Ouverture de la session
- Miren AZKARATE. Donostiako udala / Ayuntamiento de Donostia / Maire de Donostia
- Iñaki DORRONSORO. Eusko Ikaskuntzako lehendakaria / Presidente de Eusko Ikaskuntza / Président d'Eusko Ikaskuntza
- Markel OLANO. Gipuzkoako Diputatu Nagusia / Diputado General de Gipuzkoa / Député Général de Gipuzkoa
- 9:45 **Euskal lurraldeak munduan, Europan eta estatuetan: ibilbidea eta emaitzak / Los territorios vascos en el mundo, en Europa y en los estados: trayectoria y resultados / Les territoires basques dans le monde, en Europe et au sein des États : trajectoire et résultats**
Beatriz AKIZU, Mario ZUBIAGA
- 10:15 European Union Governance and the Place of the Regions (en)
Bruno DE WITTE. Maastricht Univ.
- 10:45 Euskal Herria eredu demokratiko gisa: lurralde kosmopolitizatuen gobernanzarako ikuspegia birpentsatzen (eu)
Ander ERRASTI. Globernance Institutua
- 11:15 Derecho a decidir, Constitución, estado democrático (es)
Mercè BARCELO. Univ. Autònoma de Barcelona
- 11:45 Atsedernaldia / Descanso / Pause

- 12:15 Talde-lana: azpimarratzeko gaiak eta galderak / Grupos de trabajo: temas a subrayar y preguntas / Travail de groupe : thèmes à souligner et questions
- 12:45 Hizlariekin solasean / Conversando con los ponentes / Parler avec les orateurs
- Moderatzailea / Moderador / Animateur: Igor FILIBI. UPV/ EHU
- 13:15 Mahai-ingurua: Agenda partekatuaren bila: euskal erakundeen hausnarketa / Mesa redonda: En busca de una agenda compartida: reflexión de las instituciones / Table ronde : À la recherche d'un agenda partagé : réflexion des institutions (eu, es)
- Moderatzaileak / Moderadoras / Animatrices:
Amalur ALVAREZ. UPV/ EHU, Zelai NIKOLAS. Eusko Legebiltzarra
- Hizlariak / Ponentes / Intervenants:
Mikel ANTON. Eusko Jaurlaritzza
Paxkal INDO. Ipar Euskal Herriko Garapen Kontseilua
Mikel IRUJO. Nafarroako Gobernua
- 14:15 Lunch-Bazkaria / Lunch-Comida / Lunch-Déjeuner
- 15:30 **Euskal lurraldeen kohesioa eta demokratizazioa: ibilbidea eta emaitzak / Cohesión y democratización de los territorios vascos: trayectoria y resultados / Cohésion et démocratisation des territoires basques : Trajectoire et résultats**
Beatriz AKIZU, Mario ZUBIAGA
- 15:45 Notas sobre gobernanza y cambio de época (es)
Joan SUBIRATS. Comisionado de Cultura del Ayuntamiento de Barcelona
- 16:15 Eusko Ikaskuntza, derecho a decidir y procesos constituyentes: soberanías múltiples y el desarrollo del principio democrático (es)
Jaume LÓPEZ. Univ. Pompeu Fabra
- 16:45 Euskal lurraldeen arteko lankidetzaren areagotzeko tresnak (eu)
Argitxu ETCHANDY. Univ. de Pau et des Pays de l'Adour

17:15 Hizlariekin solasean / Conversando con los ponentes /
Parler avec les orateurs

Moderatzailea / Moderadora / Animatrice: Amalur
ALVAREZ. UPV/ EHU

17:45 Saioaren itxiera / Cierre de la sesión / Clôture de la
session

11/23 > Oñati

XVIII. Kongresuaren ondorioak

Conclusiones del XVIII Congreso

Conclusions du XVIIIe Congrès

9:30 Dokumentazioaren banaketa / Entrega de
documentación / Remise de la documentation

10:00 Saioaren ireikiera / Apertura de la sesión / Ouverture
de la séance

Mikel BIAIN. Oñatiko Alkatea / Alcalde de Oñati / Maire
d'Oñati

Iñaki DORRONSORO. Eusko Ikaskuntzako lehendakaria /
Presidente de Eusko Ikaskuntza / Président d'Eusko
Ikaskuntza

10:15 Geroa Elkar-Ekin: egindako prozesuaren eta
erabilitako metodologiaren azalpena / El Futuro que nos
(re)une: presentación de la trayectoria y metodología
empleada / Notre Futur Ensemble: Présentation des
avancées et de la méthodologie utilisée (eu)
Beatriz AKIZU. Eusko Ikaskuntza

10:30 Geroa Elkar-Ekin: Mundua: joera globaletatik tokian
tokiko agertokietara / El Futuro que nos (re)une:
El estado del Mundo: de las tendencias globales a los
escenarios locales / Notre Futur Ensemble : Monde :
de la tendance globale à la scène locale (eu)
Ibon ZUGASTI. Prospektiker

10:55 **Geroa Elkar-Ekin: Jendartea: Nortasun anitza / El
Futuro que nos (re)une: Sociedad con personalidad
diversa / Notre Futur Ensemble : Société: une identité
plurielle**

Aniztasuna eta kohesio bideak / Diversidad y caminos
de cohesión / Les voies de la pluralité et de la
cohésion (eu)

Julen ZABALO. EHU/UPV

Komunikabideak eta kohesioa / Medios de
comunicación y cohesión / Médias et cohésion (eu)
Josu AMEZAGA. EHU/UPV

Euskaraz garatu nahi duen komunitatea / La comunidad que aspira a desarrollarse en euskera / Une communauté qui souhaite se développer en basque (eu)

Mikel IRIZAR INTXAUSTI. e5 Talde Eragileko kidea

11:45 Atsedenaldea / Descanso / Pause

12:15 Geroa Elkar-Ekin: Ongizate eredua: Bizitza zaindu, aberastasuna sortu eta banatu / El Futuro que nos (re)une: Modelos de Bienestar: cuidar la vida, crear y distribuir la riqueza / Notre Futur Ensemble : Bien-être social : Prendre soin de la vie, création et partage des richesses

Ongizate eredu bat / Un modelo de Bienestar / Un modele d'état providence (eu/es)

Joseba ZALAKAIN. SIIS Dokumentazio eta ikerketa zentroa / SIIS Centro de documentación e investigación

Belaundaldiarteko elkarkidetzak / La solidaridad intergeneracional / Solidarité intergénération (eu) Ane BUSTINDUY. LKS

Enplegua, enpresa ereduak eta lan harremanak / Empleo, modelos de empresa y relaciones laborales / Emploi, modèle d'entreprises et relations de travail (es)

Tomás ARRIETA. Lan Harremanen Kontseilua / Consejo de Relaciones Laborales

13:10 Geroa Elkar-Ekin: Gobernantza: demokratizazio ardatz / El Futuro que nos (re)une: Gobernanza: la democratización como eje / Notre Futur Ensemble : Gouvernance : une voie de démocratisation

Euskal lurraldeak munduan, Europan eta estatuetan / Los territorios vascos en el mundo, en Europa y en los estados / Les territoires basques dans le monde, en Europe et dans les États (eu)

Amalur ALVAREZ. EHU/UPV

Euskal lurraldeen oreka eta kohesioa / Equilibrio y cohesión de los territorios vascos / Équilibre et cohésion des territoires basques (eu)

Irune LASA. Berria

Euskal lurraldeen demokratizazioa / Democratización de los territorios vascos / Démocratisation des territoires basques (eu)

Antton MAYA. Univ. de Pau et des Pays de l'Adour

14:00 Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuaren amaiera ekitaldia / Acto de clausura del XVIII Congreso de Eusko Ikaskuntza / Cérémonie de Clôture du XVIIIe Congrès d'Eusko Ikaskuntza

Xabier ALKORTA. XVIII. Kongresuko lehendakaria / Presidente del XVIII Congreso / Président du XVIIIe Congrès

Iñaki DORRONSORO. Eusko Ikaskuntzako lehendakaria / Presidente de Eusko Ikaskuntza / Président d'Eusko Ikaskuntza

14:15 Lunch-Bazkaria / Lunch-Comida / Lunch-Déjeuner

15:30 Oñatiko monumento multzora bisita gidatu berezia (Biltzarkideentzat, harrera Unibertsitatean) / Visita guiada especial por Oñati monumental (para los congresistas, con salida en la Universidad) / Visite guidée spéciale de l'Oñati monumentale

18:00 Antzerkia / Teatro / Théâtre: Hamaika amaren seme (alaba) (Biltzarkideentzat)

Mendeurrenaren egitaraua

Programa del Centenario

Programme du Centenaire

11/24 > Oñati

11:00 Agintariei, bazkidei eta herriarrei ongi-etorria
Oñatiko Foruen Plazan / Recibimiento a las
autoridades, socios y socios en Foruen Plaza de Oñati /
Accueil des autorités et des membres à la Place Foruen
d'Oñati

11:30 Oñatiko Foru plazan Soka Dantza / Soka-Dantza en
Foruen Plaza de Oñati / Soka-Dantza / Soka-Dantza
sur la place d'Oñati

12:00 Ekitaldi ofiziala San Migel Elizan Donostiako
Orfeoien emanaldiarekin / Acto institucional en la
parroquia San Miguel con la intervención del Orfeón
Donostiarra / Cérémonie institutionnelle à l'Église
Saint-Michel avec l'intervention de l'Orfeón
Donostiarra

Mikel BIAIN. Oñatiko Alkatea / Alcalde de Oñati / Maire
d'Oñati

Xabier ALKORTA. Eusko Ikaskuntzako Mendeurreneko
lehendakaria / Presidente del Centenario de Eusko
Ikaskuntza / Président du Centenaire d'Eusko Ikaskuntza

Iñaki DORRONSORO. Eusko Ikaskuntzako lehendakaria /
Presidente de Eusko Ikaskuntza / Président d'Eusko
Ikaskuntza

Eusko Ikaskuntzaren adierazpenaren irakurketa /
Lectura de la Declaración de Eusko Ikaskuntza /
Lecture de la Déclaration d'Eusko Ikaskuntza

Donostiako Orfeoia eta Gontzal Mendibil: *Bagare* /
Interpretación de *Bagare* a cargo del Orfeón
Donostiarra y Gontzal Mendibil / Interprétation
d'*Bagare* par l'Orfeón Donostiarra et Gontzal Mendibil

Agintari nagusien hitzak / Intervención de las
autoridades / Intervention des autorités

Jean-René ETCHEGARAY jn. Euskal Hirigune Elkargoko
lehendakaria / Presidente de la Aglomeración del País
Vasco / Président de la Communauté d'Agglomération
Pays Basque

Uxue BARKOS and. Nafarroako Gobernuako
lehendakaria / Presidenta del Gobierno de Navarra /
Présidente du Gouvernement de Navarre

Iñigo URKULLU jn. Eusko Jaurlaritzako lehendakaria /
Lehendakari del Gobierno Vasco / Lehendakari du
Gouvernement Basque

Ekitaldi ofizialaren amaiera: Donostiako Orfeoien
Agur Jaunak eta Andreak abestuko du / Finalización del
acto institucional con el *Agur Jaunak eta Andreak*
interpretado por el Orfeón Donostiarra / Clôture de
la cérémonie institutionnelle avec l'*Agur Jaunak eta
Andreak* interprété par l'Orfeón Donostiarra

13:00 Arizkungo Dantza Taldearen emanaldia Oñatiko Foru
Plazan / Actuación del grupo de dantzaris de Arizkun
en Foru plaza / Danses interprétées par le groupe de
dantzaris d'Arizkun sur la Place Foruen

XVIII. Kongresuko Hizlariak

Ponentes del XVIII Congreso

Intervenants du XVIIIe Congrès

A

AIERDI, Xabier. Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
AIRE, Xan. Seaska
AKIZU, Beatriz. Eusko Ikaskuntza
ÁLVAREZ, Juan José. Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
ÁLVAREZ IRUGUENPAGATE, Libe
ÁLVAREZ ORTIZ, Amalur. Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
AMEZAGA, Josu. Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
AMONARRIZ, Kike
ARANGUREN, Mari Jose. Orkestra Institutua
ARIN, Arrate. Eusko Ikaskuntza
ARRIETA, Tomás. Consejo de Relaciones Laborales
AZKARATE SOBRINO, Edurne
AZUA, Sabin. B+I Strategy

B

BARANDIARAN, Joseba. Ekonomisten Euskal Elkargoa
BARCELO, Mercé. Univ. Autònoma de Barcelona
BARRAGUÉ, Borja. Univ. Autónoma de Madrid
BERGOUIGNAN, Juliette
BERHOCOIRIGOIEN, Mixel. Euskal Herriko Laborantza Ganbara
BILBAO, Paul. Kontseilua
BUESA, Sara. Vitoria-Gasteizko Udala
BUSTINDUY, Ane. LKS

C

CLAVERANNE, Jean-Pierre. Université de Lyon
CAMUS ETCHECOPAR, Argitxu
CARDÚS, Salvador. Univ. Autònoma de Barcelona
CASTRO-SPILA, Javier. Innology Lab Network

D

DE WITTE, Bruno. Maastricht University

E

ECHEVERRIA EZPONDA, Javier. Filosofoa eta Zientziaren Euskal Fundazioa (Ikerbasque)
ELSER, Petra. Banaiz Bagara Elkartea
ERRASTI, Ander. Globernance
ESNAOLA, Imanol. Gaindegia
ESPIAU IDOIAGA, Gorka. Agirre Lehendakari Center
ETCHANDY, Argitxu. Univ. de Pau et des Pays de l'Adour
ETXANIZ, Josune. Eusko Ikaskuntza

F

FANTOVA, Fernando. Gizarte Aholkularia
FERNÁNDEZ DE LANDA, Joseba
FRANCO, Helena. Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

G

GARAIO, Beñat. Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
GOIRIGOLZARRI, Jone. Deustuko Unibertsitatea

H

HAGIO, Sho. Nagoya Univ.

I

IRAOLA ARRETXE, Iker. Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
IRIZAR, Mikel
ITURRE, Maite. Cederna - Garalur

K

KASARES, Paula. Nafarroako Unibertsitate Publikoa
KORTAJARENA, Nerea. Eusko Legebiltzarra

L

LAPARRA, Miguel. Gobierno de Navarra
LARRANDABURU, Iban
LARRARTE, Joanmari. ELKAR Fundazioa
LASA, Irune. Berria
LIZARRALDE, Iban. ESTIA Institute of Technology
LOPEZ, Jaume. Universitat Pompeu Fabra

M

MARKO JUANIKORENA, J. Inazio. Euskal Herriko
Unibertsitatea (UPV/EHU)
MATEOS, Txoli. Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
MENDIZABAL, Garbiñe. Gipuzkoako Foru Aldundia
MONTES LASARTE, Aitor. Osakidetza
MURO, Koro. Eusko Ikaskuntza

O

OLASO, Olatz. EMUN Aholkularitza
OREGI, Ana. Eusko Legebiltzarra

P

PEDRUZO, Ane
PEREZ, Lourdes. El Diario Vasco
PURROY, Mirentxu

R

RAMOS, Javier. Lanbide

S

SARASUA, Maddi
SUBIRATS, Joan. Ayuntamiento de Barcelona

T

THUNDER, David. Instituto de Cultura y Sociedad. Univ. de
Navarra

U

URKIZA, Ana. Bankoa Crédit Agricole
URLA, Jacqueline. Univ. of Massachusetts Amherst

W

WALIÑO, Josu. PuntuEUS Fundazioa

Z

ZALAKAIN, Joseba. SIIS Centro de Documentación y Estudios
ZALLO, Ramón. Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
ZUGAZA GOIENETXEA, Ane

Erakunde eta pertsona laguntzaileak

Entidades y personas colaboradoras

Institutions et collaborateurs

Fundatzaileak / Fundadores / Fondateurs

Arabako Foru Aldundia
Bizkaia Foru Aldundia / Diputación Foral de Bizkaia
Gipuzkoako Foru Aldundia / Diputación Foral de Gipuzkoa
Nafarroako Gobernua / Gobierno de Navarra

Babesle orokorrak / Patrocinadores generales / Sponsors généraux

Eusko Jaurlaritza / Gobierno Vasco
Euskal Hirigune Elkargoa / Communauté d'Agglomération
Pays Basque
Gobierno de España. Ministerio de Educación y Formación
Profesional

Banku Fundazioak / Fundaciones bancarias / Fondation bancaire

Bankoa. Gropue Crédit Agricole
BBK Fundazioa
Fundación Caja Navarra
Kutxa Fundazioa
Laboral Kutxa
Obra Social 'La Caixa'
Rural Kutxa
Sabadell Fundazioa
Vital Fundazioa
Kutxabank

Enpresak / Empresas / Entreprises

Bilbao Port	Lana
EITB	Once
Elay	Orona
Iberdrola	Ulma
Ihobe	

Udalak / Ayuntamientos / Mairies

Baiona ; Biarritz ; Bilbao ; Donostia - San Sebastian ; Iruña - Pamplona ; Vitoria - Gasteiz ; Oñati
Agurain ; Aibar - Oibar ; Ajangiz ; Amorebieta - Etxano ; Antzuola ; Añana - Cuadrilla de Arana ; Aramaio ; Aretxabaleta ; Argantzón ; Asparrena ; Arrigorriaga ; Artibar - Valle de Arce ; Astigarraga ; Ataun ; Auritz - Burguete ; Barakaldo ; Barrundia ; Basauri ; Baztan ; Beasain ; Bera ; Bergara ; Bermeo ; Berriozar ; Busturia ; Deba ; Eibar ; Erandio ; Eskoriatza ; Etxalar ; Gernika - Lumo ; Getxo ; Gordexola ; Hernani ; Idiazabal ; Igantzi ; Irun ; Iruraz - Gauna ; Isaba ; Iurreta ; La Puebla de Arganzón ; Lantarón ; Lanciego - Lantziego ; Audio ; Legazpi ; Legorreta ; Leioa ; Lekeitio ; Leoz ; Lesaka ; Lezo ; Estella - Lizarra ; Mallabia ; Mundaka ; Mungia ; Mutriku ; Olóriz - Oloritz ; Ondarroa ; Ordizia ; Orisoain ; Ormaiztegi ; Orío ; Oroz - Betelu ; Otxandio ; Plentzia ; Portugalete ; Pueyo - Puio ; Segura ; Soraluze ; Tolosa ; Treviño - Trebiñu ; Urduliz ; Urduña ; Urnieta ; Urretxu ; Urraul Beiti - Urraul Bajo ; Usurbil ; Valdegovia - Gaubea ; Valle de Trapaga - Trapagaran ; Zarautz ; Zaratamo ; Zeanuri ; Zestoa ; Zigoitia ; Zugarramurdi ; Zumarraga

Bidelagunak

Arkaitz Zudaire López. Argazkilaria
Belaxe. Itzulpen Zerbitzua
Belén Moreno Zaldibar. Diseinatzaile grafikoa.
Elhuyar Aholkularitza
Eliane Heguiaphal. Argazkilaria
EMUN Aholkularitza
Global Servicios Culturales
HEZIMUBI
Hitzurun. Hizkuntza Zerbitzuak
Jesús M. Pemán. Argazkilaria
Menchu Elicegui
Miguel Calvo Alejo "Mitxi". Argazkilaria
TAZEBAEZ
TISA
Pantxika Maitia
QUINTAS Fotógrafos
Yerai Diaz Ikarán

Kongresuaren ekarpenak

Aportaciones del Congreso

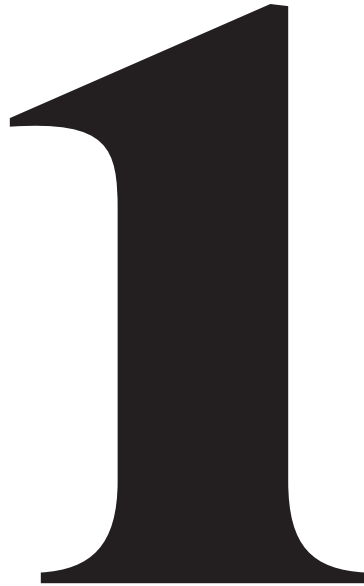
Contributions du Congrès

II

Etorkizuna irudikatuz: nahi dugun gizartea, izango dugun gizartea

Imaginando el futuro: la sociedad que queremos, la sociedad que tendremos

Imaginer le future : la société qu'on veut, la société qu'on aura

OHOREZ eta
arduraz...
elkar lanean...

ETORKIZUNEK PROIEKTU BAT GARATUZ

LURRALDE
OGORRI BEGIRA...

RIAK BILATUZ

la RIQUEZA
mitasuna
GIZARTEA

Partaide
SUSTATUZ

RESA & RELACIONES
Laborales
basatuz en la
COOPERACION

KALITATEZKO
lan EREDUAK

OPLEGU
MODU
berriak
landuz

PROTECCION & formacion

UNA
alitatea

GAZTEEN balio eta PARTAIDETZAREKIN

epe luzeko
HAUSNAR KETAREKIN

EGIAZKO
kultura
demokratikoa
BABESTUZ

horitargotasun
ahaltzidetzuz
KOMUN BAT

irankortasuna
HELBURU

Konfida
sareak

Korpo honemanak eta
PRESENTZIA INDARTU
euskar
KOMUNITATE
globala

norantz
eta
Nora joan nahi
dugu

LURRALDEEN
OREKA,
KOHESIOA eta
DEMOKRATIZAZIOA

POLITIKA
PUBLIKO
partekartua

erabakitzeko
GAITASUNA
BERRESKURATU
behar dugu

lurralde
ESTRATEGIAREN
garantzia

Nora eta non

Les territoires à l'épreuve de la globalisation et des mutations du monde

Claveranne, Jean-Pierre¹

Université de Lyon
jpclaveranne@gmail.com

N

Nous vivons depuis une trentaine d'années une nouvelle réalité que nous avons du mal à définir et à qualifier, une réalité qui ne cesse de nous surprendre, produit d'un monde que nous avons construit et qui nous échappe chaque jour un peu plus, un monde qui semble avoir du mal à survivre.

Mots-Clés : Territoire. Innovation. Palimpseste. Globalisation. Avenir. Prospective. Responsabilité.

Monsieur le Président, Madame, Monsieur,

Je voudrai d'abord vous remercier de m'avoir invité pour parler du territoire et pas de n'importe quel territoire, le vôtre, mais aussi le mien, parce que si j'ai quitté le pays basque, il y a quelques 50 ans, j'y suis revenu tous les ans.

Et nous avons mis en place avec Jean-Michel Larrasquet un axe Lyon/Bayonne, dans le champ universitaire et dans les quelques 20 thèses que nous avons dirigées de concert, ce qui fait qu'une partie de Lyon est inscrite dans Bayonne et une partie de Bayonne dans Lyon.

Nous avons partagé de nombreuses choses ensemble, de nombreux concepts, de nombreuses méthodologies que nous avons mises en oeuvre et que reconnaîtront dans mon exposé ceux et celles qui ont connu Jean-Michel.

J'ai même participé sous le regard de Jean-Michel Larrasquet à certains de vos travaux ici et au sud.

Je veux rendre ici un hommage affectueux à sa mémoire. C'était un universitaire brillant, aimé de ses étudiants, reconnu par ses pairs et pas tous ceux qui l'ont côtoyé, attaché à son pays, fidèle en amitié comme dans sa vie professionnelle, travailleur infatigable, même s'il aimait aussi la fête et la convivialité. Un homme fidèle à la pensée

de Bergson : penser en homme d'action, agir en homme de pensée.

Avant de commencer mon exposé, je me dois de vous dire, comme disent les sociologues, qui je suis et d'où je parle.

Je suis né pas loin d'ici à Bidache. J'ai fait mes études secondaires à Bayonne et je suis parti pour Lyon en classe préparatoire, puis à Paris 4 ans à l'Ecole normale Supérieure de Cachan (aujourd'hui de Saclay) où j'ai rencontré Jean-Michel Larrasquet.

Je suis Professeur émérite en sciences de gestion, pour un an encore. J'ai fondé, il y a 25 ans, un institut de formation et de recherche sur la santé (IFROSS) qui a formé quelques 6 000 cadres de santé et médecins. J'ai enseigné pendant la même période la stratégie et la prospective.

Je suis membre du Conseil Economique et Social de la région Auvergne-Rhône-Alpes où je préside la section prospective depuis une dizaine d'années. Nous avons publié plusieurs travaux qui impactent les territoires, travaux disponibles sur le site du CESER Auvergne-Rhône-Alpes :

- La montagne en 2040 ;
- L'usine du futur : l'usine 4.0 ;
- Les villes moyennes à l'horizon 2050 ;
- Et aujourd'hui les mobilités à l'horizon 2050.

C'est pour toutes ces raisons que j'ai accepté d'échanger avec vous sur le territoire comme lieu privilégié pour inventer le futur où à tout le moins le dessiner.

J'ai organisé mon plan autour de 4 grandes thématiques.

Je voudrais revenir dans un premier temps sur l'inquiétude que nous avons tous sur ce monde qui ne cesse de changer et dire quelques mots sur ce qui est en train de se passer au plan mondial et qui nous impacte au plan local.

J'essaierai ensuite de préciser le concept de territoire afin d'en faire un concept opératoire.

Je dirai ensuite en quoi et pour quoi le territoire est peut-être de mon point de vue le niveau qui permet de faire face aux grandes mutations.

Enfin dans la dernière partie je plaiderai pour la nécessité que le territoire dans lequel vous vivez et compte tenu de la qualité

des travaux que vous avez réalisés dans le chemin tracé par Jean-Michel sur la prospective.

Vous trouverez à la fin de ce papier l'ensemble des ouvrages et des articles que j'avais en tête quand j'ai fait cette conférence.

1. Introduction

Nous vivons en effet en ce début de 21ème siècle, quelle que soit notre place dans la société, une nouvelle réalité semblable à celle décrite par Jean de Lafontaine dans *Les animaux malades de la peste* ; Tous n'en mourraient pas mais tous étaient touchés.

- **Une réalité que nous avons du mal à définir et à qualifier**, née d'un monde que nous avons construit et qui nous échappe chaque jour un peu plus et qui semble ne plus pouvoir perdurer.
- **Une réalité qui nous angoisse** souvent et qui nous oppresse parfois, tant il nous semble que tout s'emballer, que tout change, que rien n'est plus comme avant dans nos modes de vie, dans notre vie familiale.
- **Une réalité que nous avons du mal à comprendre** et dans laquelle nous avons du mal à nous projeter tant tout semble basculer... comme un château de cartes (Michel Godet)

Ayant oublié que les crises sont inhérentes au système économique dans lequel nous vivons, les plus optimistes attendent le retour de cette période qui s'est déroulé de 1945 à 1975 que l'on a appelé les trente glorieuses et qui a été, après les grandes bouclures de 1945 et de 1914, une ère de développement économique et de croissance qui s'est traduite par une parenthèse de prospérité dans les pays occidentaux (même si certains ont parlé de grandes piteuses)

En effet, les premiers soubresauts apparaissent dans les années 75, avec en particulier les crises pétrolières financières...

Mais pourtant, cette période rêvée a participé elle aussi à un certain nombre de bouleversements que certains sociologues ont qualifié de mini révolutions :

- **La révolution des emplois** née des trente glorieuses qui a vu le déplacement des emplois de la campagne vers la ville. Il y avait 6,3 millions d'agriculteurs en 1955, ils sont moins de 500 000 aujourd'hui. Ils sont passés de

23 % de la population active à moins de 3 %. Les exploitations sont passées de 10 ha à 55 ha.

- **La révolution de la formation**, du certificat d'étude au bac et aujourd'hui à la licence (15 % de bacheliers en 1967 68 % aujourd'hui).
- **La révolution des mœurs** dont les manifestations les plus apparentes concernent l'effondrement du taux de fécondité, les nouvelles inégalités, les recompositions familiales mais surtout le statut de la femme dans le couple et en particulier l'accès progressif des femmes à l'égalité et à la dignité du sujet, sa reconnaissance comme interlocutrice de l'homme, comme sujet à part entière.
- **La révolution du numérique** qui avec ses innombrables possibilités chamboule notre vie comme le dit Jean Marc Vittori. En une vingtaine d'années internet a radicalement transformé notre manière de communiquer et de travailler. Et l'aventure continue : l'internet des objets, prochaine vague de l'innovation numérique, devrait relier 80 milliards d'objets d'ici 2023. Grâce aux progrès exponentiels des technologies numériques, des domaines comme l'intelligence artificielle, l'électronique ou la médecine ont d'ores et déjà fait des progrès spectaculaires.

Conséquence de ces bouleversements sur nos habitudes, notre vie quotidienne semble s'accélérer depuis 20 ans.

Nous vivons en quelque sorte bombardés par les disruptions, les déchirements, les cassures, les brisements que nous percevons au quotidien et comme le perçoivent également les villes, les départements, les régions, les états (Ervin Lazlo) comme les mettent en lumière la rapidité des processus en cours et le retard de notre conscience par rapport à notre immédiat.

Nous avons du mal à penser le présent qui nous glisse entre les doigts en raison en particulier :

En raison d'un **apprentissage d'un savoir émietté**, produit par l'apprentissage d'une connaissance qui compartimente les savoirs, qui désintègre les questions, les interrogations et les problèmes fondamentaux et globaux qui nécessiteraient pour être traités une connaissance transdisciplinaire car, comme le dit E.Morin, le vrai

problème (de réforme de pensée) c'est que nous avons trop bien appris à séparer. Il vaut mieux apprendre à relier. Relier, c'est-à-dire pas seulement établir bout à bout une connexion, mais établir une connexion qui se fasse en boucle (Morin).

En raison de **notre vision héritée du siècle des lumières** centrée sur la rationalité qui nous donne l'illusion d'être dans l'universel.

Nous sommes en réalité en train de vivre une quatrième révolution après la machine à vapeur, l'électricité et l'automatisation, révolution que l'on qualifie de 4.0, ce que Schumpeter a décrit avant la guerre de 1914 la destruction créatrice et pour qui, l'innovation et le progrès technique sont les principaux ressorts des progrès économiques.

Avec la technologie qui ne cesse d'évoluer, des pans entiers de l'économie sont voués à disparaître et à être remplacés par de nouvelles opportunités de développement. Selon cet économiste, les innovations apparaissent par groupes, par grappes.

Lorsqu'une innovation de rupture apparaît (Internet, digitale, biotechnologie), elle est suivie par un essaim d'autres inventions qui lui sont liées. De nouveaux cycles industriels sont alors enclenchés provoquant une hausse de la demande d'emplois. Mais ces innovations chassent les entreprises qui sont dépassées, obsolètes et qui doivent alors fermer et licencier. Il en résulte une destruction d'emplois dans ces pans de l'économie qui sont mis sous pression par les innovations d'où l'expression de destruction créatrice.

Je terminerai cette longue introduction en disant que nous vivons *globalement une réalité plutôt excitante* au sens où tout est ouvert :

- soit pour choisir de vivre ces prochaines décennies la fin d'un monde obsolète qui n'en finit pas de mourir,
- soit de participer à la création d'un monde nouveau et plus durable.

Et que pour peu que l'on veuille bien s'en donner la peine, on peut voir se faufiler deux bonnes nouvelles dirait Michel Godet, j'en ajouterai une troisième.

La première bonne nouvelle, c'est qu'un monde nouveau se prépare : il est en marche et ceux qui ne sauront s'y préparer,

et mieux encore en être les acteurs, ceux qui refuseront les profonds changements en cours, ceux-là régresseront, voire disparaîtront selon les lois darwiniennes de sélection et de différenciation des espèces.

La deuxième bonne nouvelle, c'est que nous sommes à l'aube d'une troisième vague d'innovations indubitablement aussi forte que les deux précédentes et qu'il va falloir tout changer si nous voulons vivre dans une société durable.

Il va falloir changer nos habitudes, nos comportements, nos organisations et relocaliser les productions que la mondialisation avait fuies au loin à la recherche de bas coûts de production.

Il y aura certainement des résistances à ces changements. Les acteurs les plus puissants, les administrations, les entreprises et les syndicats, les groupes de pression ne manqueront pas de bonnes raisons de s'y opposer au nom des règlements, des positions de marché et des acquis sociaux ou tout simplement à cause de considérations économiques et sociales légitimes.

La troisième bonne nouvelle est que le territoire semble être le lieu spécifique, la carte à jouer qui doit permettre de mettre en oeuvre ce changement. La nouvelle donne énergétique et la nécessité de faire advenir une société plus durable sont porteuses de contraintes pour tous mais aussi d'opportunités pour ceux qui sauront innover et répondre à des enjeux qui ne sont pas seulement ceux du marché mais ceux de la planète.

2. Le retour du territoire sur le devant de la scène

Après cette longue introduction on peut se poser une première question : pourquoi à l'heure de la globalisation a surgi ce mot de territoire que tout le monde utilise parce qu'il fait moderne, alors qu'il y a quelques années c'était un mot « ringard » qui relevait plus du conservatisme que de la modernité ?

Tout, sauf le fruit du hasard nous dit Patrick Caron. En effet le hasard seul ne peut être à l'origine de ce concept présent au nord comme au sud (et je ne parle pas du seul pays basque).

Première approche : ce mot mystérieux semble prendre la relève dans le discours quotidien de deux mots vides qui ont fait plouf, l'environnement et le développement durable parce qu'ils n'ont jamais été opératoires, parce que leurs contenus nous concernaient sans nous impliquer.

Et pourtant, si nous faisons un retour en arrière, nous nous apercevons que l'environnement est entré dans le vocabulaire quotidien en 1970, il y a 50 ans. Peu de personnes connaissaient ce mot. A l'époque, la nomination en 1970 d'un ministre d'un environnement par le président Pompidou avait fait dire à un haut fonctionnaire français : « étrange destinée pour un mot que d'avoir un ministre avant d'avoir un sens ».

En 1968, les travaux du Club de Rome, avec la publication du rapport "Halte à la croissance", ont été le point de départ d'un très large débat qui a conduit au concept d'écodéveloppement débattu à la conférence de Stockholm en 1972, puis "au développement durable" prôné par le rapport Brundtland, « Notre avenir à tous, publié en 1987 par la Commission mondiale sur l'environnement et le développement ».

Il me semble que c'est l'échec des politiques mises en œuvre à partir de ces concepts, de leur inefficience pour mettre fin aux inquiétudes qui y sont liées, à la dégradation des ressources, à la croissance des inégalités, des tensions et des conflits (faim, pauvreté, misère, migrations, réchauffement climatique) qui ont fait émerger le territoire.

Ces évolutions, pour peu qu'on les analyse, nous posent des questions concrètes sur nos modes de vie, de production et de distribution. Elles nous interrogent sur notre vie quotidienne, sur la montée des eaux, sur le chômage, ... et sur notre propre emploi demain.

Elles nous interpellent sur la croissance des métropoles, sur le devenir de nos villes moyennes et nos villages, sur les modifications des chaînes de valeurs qui mettent en péril l'emploi dans nos villes moyennes et nous contraignent à regarder en face le futur qui avance.

2.1. Que dit-on quand on dit territoire ?

Si nous voulons avancer, il nous faut définir ce qu'est le territoire pour en faire un concept opératoire, un levier pour le changement face à la globalisation qui avance et nous fait peur. Le territoire est peut-être à notre disposition de changer l'ordre des facteurs ;

Le terme de territoire est polysémique : il renvoie à des significations variées qui dépendent de l'angle d'approche, des disciplines qui l'étudient et de l'époque.

Le dictionnaire Larousse le définit de façon orthogonale « étendue de pays qui ressortit à une autorité, à une juridiction quelconque ».

Le dictionnaire de l'histoire de la langue française le définit plus horizontalement comme une *étendue sur laquelle vit un groupe humain*.

Pour Maryvonne le Berre le territoire peut être défini « comme la portion de la surface terrestre, appropriée par un groupe social pour assurer sa reproduction et la satisfaction des besoins vitaux. C'est une entité spatiale, le lieu de vie du groupe indissociable de ce dernier » (in Thierry Paquot).

2.1.1. Le territoire comme un construit humain

Dans cette acception, le territoire **est un construit humain** qui résulte de l'action des hommes et des femmes qui le constituent. Il n'est pas lié à une seule donnée géographique ou à une seule composante historique particulière, il résulte de données et de faits multiples comme en témoignent ici et là les personnes interrogées.

« Le territoire c'est le lieu sédentaire du certain et de la sécurité face à l'agitation du monde.

Le territoire est le lieu de la vraie proximité, c'est aussi le lieu du pays des paysages familiers et de l'authentique face à l'inconnu et au dépaysement du voyage.

C'est le lieu où la circulation y est réduite, compensée par l'épaisseur du lien social car, du point de vue symbolique, le territoire est de la multiplication des contacts, le lieu de la convivialité et du vivre ensemble.

C'est un centre mou dans la mesure où avec le territoire on pense toujours être au centre.

Le territoire, c'est une marque, c'est une image et la marque c'est ce qui permet de distinguer.

Le territoire est aussi le lieu des réseaux :

- des réseaux ouverts dans lesquels les partenariats et les tâches évoluent en permanence,
- des réseaux fermés dans lesquels la liste des participants est fixe,
- des réseaux institutionnels, des réseaux stratégiques,

- des réseaux territoriaux de savoir chers à Jean-Michel Larrasquet, savoirs qui portent l'ambition de la construction d'un apprentissage territorial car la mutualisation des connaissances constitue un processus stratégique et participe à des processus de codécision ».

2.2. Le territoire comme un palimpseste

Si l'on recherche une hypéronimie, c'est-à-dire un mot enveloppe qui englobe toutes ces idées, il me semble que la meilleure définition, parce qu'elle est imagée et opératoire, parce qu'elle relie passé-présent et futur, est celle de André Corboz.

André Corboz définit le territoire comme un palimpseste, c'est-à-dire un manuscrit constitué d'un parchemin déjà utilisé dont on a fait disparaître les inscriptions pour pouvoir y écrire de nouveau.

Pour lui, les habitants d'un territoire ne s'arrêtent jamais d'effacer, de gommer, de surcharger, de récrire les vieux grimoires des sols ?

Et c'est bien dans cette réécriture commencée, nous dit Fernand Braudel, il y a plusieurs milliers d'années et sans cesse recommencée que s'est créée dans l'inconscient collectif côté positif cette capacité de résilience que nous les territoires ont montré au cours de siècles pour faire face à l'adversité mais côté négatif ce même inconscient collectif qui nous fait parfois regarder ailleurs et qui nous a fait renoncer à entreprendre (On s'en est sorti jusqu'à présent on s'en sortira).

Mais comme le dit Alain Corboz, le territoire n'est pas un emballage perdu ni un produit de consommation qui se remplace.

Chacun est unique, d'où la nécessité de recycler, de gratter une fois encore (mais si possible avec le plus grand soin) le vieux texte que les hommes ont écrit sur l'irremplaçable matériau des sols afin d'en déposer un nouveau qui réponde aux nécessités d'aujourd'hui avant d'être abrogé à son tour.

3. En quoi le territoire peut-il être une réponse aux menaces énoncées ?

Les perturbations, les innovations et les mutations qui traversent les territoires, et en particulier les zones rurales, montrent combien sont caducs les cadres d'analyses, les politiques et les solutions centralisatrices mises en œuvre jusqu'ici.

Pourquoi ces cadres d'analyse ne peuvent-ils pas répondre aujourd'hui aux défis de la planète ?

Cela tient à deux choses, l'inadaptation de nos institutions et de nos systèmes de pensée pour permettre de changer de cap et de direction.

Nous voulons gérer demain avec les institutions d'avant hier. De même, en ce qui concerne notre manière de penser l'économie, les hypothèses qui la fondent ont 250 ans d'âge et ont été inventées par une société différente de la nôtre empêchant ce que de plus en plus de gens appellent la grande et énorme mutation pour parvenir à des sociétés durables.

Comme on ne savait pas faire, on a inventé un concept suffisamment creux, le développement durable, pour que chacun puisse faire comme s'il était concerné.

3.1. Le rôle du cerveau reptilien

Nous avons eu toujours avec Jean-Michel Larrasquet la conviction que le territoire (le palimpseste) est pour les femmes et les hommes qui y habitent avec leurs familles, leurs enfants, leurs voisins, une part de soi-même. Et cette part de soi-même est habitée par notre cerveau reptilien. Il y a de l'animalité dans la relation qui nous lie au territoire.

En effet le cerveau reptilien est rempli de savoir et de mémoire ancestrale ; il prend des décisions de survie, il se soucie du territoire et le défend, il se charge de nos automatismes.

Il se charge des conduites suivantes :

- L'isopraxie ou l'imitation d'un modèle ou de prototypes ;
- La routine, les actes rituels, les cérémonies, les actes superstitieux ;
- Les penchants, les tendances, les impulsions.

Attaquer notre territoire est insupportable pour notre cerveau reptilien. Attaquer notre territoire, c'est s'en prendre à notre animalité.

On voit se dessiner la relation qui se met en place entre le territoire vu comme un palimpseste et le cerveau reptilien.

Le grand sociologue et philosophe Bruno Latour fait entendre depuis quelques mois une thèse pas très éloignée de la nôtre.

3.2. Pour un territoire de subsistance

Pour Bruno Latour, il faut faire coïncider la notion de territoire avec celle de territoire subsistance. Le territoire d'où l'on tire ses ressources pour vivre. Pour Bruno Latour, il est urgent de transformer les questions d'écologie en questions de territoire afin de les sortir de la crise politique et environnementale.

Le combat que mène Latour s'inscrit dans les alertes lancées par 15 000 scientifiques contre la destruction de la biosphère et contre le danger que représente le fait de voir l'humanité pousser les écosystèmes au-delà de leurs capacités à entretenir le tissu de la vie.

Et pourtant rien n'est fait pour freiner la destruction de l'environnement.

Pourquoi alors un tel décalage entre l'urgence de l'alerte liée à la disparition des insectes, d'un côté et l'absence de prises de décisions politiques.

Comment expliquer que malgré ces alertes rien ne se passe : Pour Bruno Latour ces alertes non suivies d'effet entraînent forcément le doute sur leur validité « à force de crier au loup... ».

Ce qui mine Bruno Latour, c'est la déconnexion entre l'ampleur des découvertes scientifiques et l'impuissance où nous nous trouvons de les métaboliser pour faire éclore de l'action politique à la bonne échelle.

Au lieu de parler d'écologie de la nature, de salut de la planète, de protection de la biosphère, il vaut mieux dire en quoi notre territoire est menacé et c'est notre cerveau reptilien qui se met en marche.

Pour Bruno Latour, il y a une différence énorme entre défendre la nature, celle qui constitue notre territoire, ou défendre la planète et c'est cette différence qui est fondamentale.

3.3. Le territoire terreau de stratégies

Ainsi considéré, le territoire permet de construire des stratégies plus ambitieuses et de nature nouvelle.

Sur quoi les fonder: il faut rétablir un nouveau rapport entre le global et le local, entre l'action et la pensée.

On disait dans les années 90 penser global et agir local, eh bien c'est une erreur ! En réalité, on ne peut penser la complexité à partir du global. On ne peut la penser qu'à partir d'une société locale. Penser la complexité, c'est penser sur des deux pieds c'est penser à partir de réalités concrètes et cela illustre le rôle des territoires dans l'invention d'un nouveau modèle de développement.

Au-delà et grâce aux ambiguïtés qui accompagnent l'intérêt dont il fait l'objet, le territoire s'impose comme le lieu par excellence de coordination entre acteurs multiples atomisés, en situation d'asymétrie et aux intérêts divergents.

Grace à ces ambiguïtés et ces asymétries, il est un espace tout désigné de mise en cohérence d'objectifs divers du local au global et à même porteur de développement durable par sa capacité à mettre à table des intérêts divergents pour définir ensemble des orientations et des politiques à mettre en œuvre.

Car qui est en œuvre, interroge les modes de vivre, les modes et les relations de production et de services, d'exploitation au quotidien au sein d'un même territoire mais aussi sur les ressources dont nous disposons pour y faire face et sur les modes de mise en œuvre, sur les relations ville/villages, sur les réseaux existants et à construire.

A l'échelle de nos territoires comme au niveau national, des nouveaux modes de régulation sont à construire (L'idée sous-jacente est que le local est plus à même de déterminer ce qui est nécessaire aux populations locales). De nouvelles gouvernances associant davantage les populations doivent être mises en œuvre.

C'est dans le bricolage des actions et des essais, erreurs mises en œuvre, que se réécrit le palimpseste, que surgissent des expérimentations qui transcendent les modes de faire habituels, qui ouvre de nouvelles voies dans la production comme dans la distribution des produits, qui associe le consommateur à l'œuvre de production.

3.4. La nécessité de la présence de trois acteurs

Des innovateurs, c'est-à-dire des gens qui inventent là où ils sont des solutions nouvelles : rapprochements entre ruraux et urbains, création d'entreprises, développement des circuits courts, toutes ces innovations sont formidables.

Des théoriciens : une somme d'innovations ne suffit pas si elle ne conduit pas à transformer la manière même dont on pense les choses, dont on organise notre pensée, dont on voit le monde.

C'est toujours le chaînon manquant. Sans l'adoption d'un cadre théorique une somme d'innovations nouvelles ne produit pas un changement systémique. Il n'y a rien de plus pratique qu'une bonne théorie.

Le troisième type d'acteur est les généralisateurs, on voit bien comment cela fonctionne en entreprise (aller/retour entre RD, prototypes et fabrication).

Il n'existe guère d'équivalent de l'entreprise lorsque que l'on s'intéresse à l'innovation intellectuelle et sociale. Le réseau peut jouer le rôle de l'entreprise.

Enfin les derniers acteurs sont les régulateurs.

Pour lier le tout un élément est essentiel, c'est la responsabilité et la coresponsabilité qui seront au cœur de l'éthique du 21ème siècle.

La responsabilité, c'est la contrepartie de l'interdépendance.

Sept chantiers parmi d'autres peuvent être formulés pour poser le territoire comme un écosystème territorial :

- La diversification des activités ;
- Le développement des savoirs contextuels ;
- Le passage de l'habitant usager à l'habitant producteur ;
- L'intégration des projets locaux dans un cadre transversal ;
- Le développement de l'autonomie des acteurs ;
- La démocratie participative ;
- L'auto soutenabilité qui sous-entend d'autres manières de produire et de consommer localement et pourquoi pas écologiquement.

C'est pour reprendre un mot de Thierry Paquot : le fait territorial ne correspond pas à un repli stratégique sur une portion d'un pays comme le village d'Astérix mais à une « globalisation par le bas » qui ne brade pas le local au nom d'un impératif économique dicté d'ailleurs et assure à chaque membre du territoire la possibilité d'expérimenter une utopie complète.

4. Comment alors travailler sur ce palimpseste ? Comment, au-delà du quotidien, mobiliser les populations sur ce futur à construire ?

« Nous continuons à chercher des dépanneurs de la planète alpha, alors que nous sommes sur la planète bêta où seules les questionneurs peuvent nous aider »
(Pierre Guyotat)

C'est là qu'intervient la prospective, non pas comme une science appartenant à des experts mais comme le moyen d'expression de personnes vivant sur le territoire, réunies avec l'objectif d'un projet collectif consistant à dessiner des futurs possibles, les fameux futuribles chers à Bertrand de Jouvenel.

Comme le dit si bien Michel Godet, l'avenir est notre affaire, ne nous laissons pas déposséder, n'ayons pas peur de prendre notre destin entre nos mains et pour commencer n'ayons pas peur d'imaginer le futur, c'est la seule façon de changer le présent : le rêve féconde la réalité. Soyons les conspirateurs du futur.

Il y a plusieurs façons d'être les conspirateurs du futur, on peut être membre d'un syndicat, d'un parti politique, membre d'une ou plusieurs associations mobilisées sur tel ou tel sujet et loin de moi de négliger ce type d'engagement. Il y a de la place à côté de ces engagements spécifiques pour un engagement qui regroupe des hommes et des femmes venus d'horizons divers riches de leur cerveau de leur cœur, de leurs corps, de leurs envies et de leurs émotions, de leurs histoires et de leurs désirs comme de leurs pulsions affectives, de se mettre ensemble pour mettre en œuvre dans leur rue, leur quartier, des groupes de réflexion prospective qui déboucheront inéluctablement dans l'action pour construire des futurs possibles. De ces volontés partagées naîtront les chemins permettant, comme le dit H. Bergson, « **d'agir en homme de pensée et penser en homme d'action** ».

Gaston Berger, le père de la prospective en France, nous incite à mettre en œuvre cette méthode.

« (...) pour dépasser les vues étroites des spécialistes et décrire d'une manière complète une situation éloignée dans l'avenir, rien ne vaut le colloque entre les hommes d'expérience, ayant des formations et des responsabilités différentes. Il ne convient pas d'imaginer ici une sorte de super spécialiste qui serait chargé de réunir les informations recueillies par diverses équipes de statisticiens ou de chercheurs. Il faut que les hommes se rencontrent et non que les chiffres s'additionnent ou se compensent automatiquement. Les documents agiront à travers ceux qui en seront nourris et qui pourront en livrer le sens. Et de cette confrontation entre les vues personnelles d'hommes compétents se dégagera une vision commune qui ne sera pas de confusion mais de complémentarité ».

4.1. L'essence et l'objet de la prospective

Contrairement à la prévision qui prétend dire ce qui sera, la prospective considère ce qui pourrait advenir. Faire de la prospective, c'est regarder devant, c'est regarder ensemble ce futur qui se devine.

L'essence même de la prospective repose sur la capacité de discerner derrière le visible les facteurs qui conditionnent le changement, et donc l'avenir, en évitant nous dit Massé de s'arrêter sur l'hypothèse de stabilité.

Mais comme le dit Milan Kundera « Sur l'avenir tout le monde se trompe. L'homme ne peut être sûr que du moment présent ». Mais, ajoute t'il, « Peut-il vraiment connaître le présent ? ».

Contrairement aux disciplines scientifiques qui se consacrent à la recherche des régularités observées, aux sciences humaines qui scrutent la recherche des précédents, la prospective dans le monde qui change et s'accélère s'intéresse aux situations originales qui vont se présenter au moment de l'action.

4.1.1. Pourquoi faire de la prospective ?

On comprend que plus le monde change et plus ce besoin de futur se fait sentir, tout en sachant que quelles que soient les

technologies, le futur sera toujours sur une ligne de crête entre certain et incertain, probable et improbable, possible et impossible, prévisible et imprévisible, imaginable et inimaginable. On pourrait revenir sur chacun de ces termes, l'avion sur le World Trade Center était inimaginable pour ceux qui y habitaient, pas pour le commando qui a conduit l'action.

Faire de la prospective, c'est avoir conscience que le monde qui nous entoure peut bifurquer, pour peu que l'on s'en donne la peine. C'est avoir conscience que rien n'est joué, qu'il y a toujours une part de soi qui peut changer les choses pour peu que l'on ait la volonté de changer et d'élaborer de nouveaux projets pour colorier à nouveau notre palimpseste.

Faire de la prospective implique une approche systémique et pluridisciplinaire qui se propose de relier les différentes réalités au lieu de les séparer mais en prenant en compte et ensemble le plus de variables possibles ainsi que leurs interrelations.

Faire de la prospective, c'est intégrer le temps long, c'est-à-dire des variables structurelles (démographie, écosystème) faites de grandes inerties et en même temps, le temps des innovations et des technologies.

Faire de la prospective, c'est envisager la dimension exploratoire de l'avenir, que peut-il se passer ? C'est refuser la fatalité et Les déterminismes, le futur est ouvert ; c'est la conviction de plusieurs futurs possibles, c'est l'affirmation du volontarisme, que peut on faire ?

Philippe Gabillet résume bien les trois ambitions centrales de l'approche prospective (in Brabandière)

- Imaginer par les moyens appropriés ce qui peut vraisemblablement se produire de durable dans un domaine déterminé ;
- Baliser des itinéraires et donc donner du sens par anticipation à des actions possibles ;
- Accompagner la prise de décision en proposant des alternatives permettant d'avancer vers tel futur souhaité ou d'éviter telle évolution à risques.

4.1.2. La nature de la prospective

La prospective est une attitude, un pont jeté entre aujourd'hui et demain, un regard sur le passé et un projet pour l'avenir.

La prospective est en effet le domaine par excellence de la liberté :

- Elle s'inscrit en rupture avec la période de la fatalité qui a précédé le siècle des lumières ;
- Elle tourne le dos au déterminisme de Laplace pour qui tout se réduit à une série de causes et d'effets ;
- Elle est au cœur de la période de l'incertitude dans laquelle nous vivons où cet avenir n'est pas déterminé mais est au contraire le résultat des actions qui sont les nôtres.

Comme le dit si bien Derrida « Là où vient ce qui reste à venir, je suis exposé, je suis voué à être libre et à décider dans la mesure où je ne peux pas prévoir, prédéterminer, pronostiquer. On peut appeler ça liberté. Entre le savoir et la décision, un saut est requis, même s'il faut le plus et le mieux possible avant de décider ».

L'attitude prospective consiste à considérer, en effet, que l'avenir est pour l'homme un domaine d'incertitude ouvert à plusieurs futurs possibles. Certains pouvant être considérés comme plus souhaitables que d'autres.

L'attitude prospective est avant tout une attitude d'esprit. Il s'agit de favoriser un mouvement d'esprit exigeant à la fois un constant dépassement de ses représentations et une rigueur imaginative pour voir loin, voir large, analyser en profondeur, prendre des risques et penser toujours à l'homme en le mettant toujours au centre des décisions.

La prospective qui se veut exploratoire cherche à dépasser la simple analyse tendancielle des permanences et des saturations pour s'attacher aux discontinuités, aux ruptures et aux changements possibles, même à ceux que l'on voudrait considérer comme improbables.

4.2. Les principes de la prospective

Par delà la rigueur, cinq principes guident son action :

- Le principe de curiosité qui s'aiguise avec la lecture, et qui est dû peut-être pour ceux qui s'adonnent à la prospective à une inquiétude pathologique comme le dit Cioran, inquiétude qui est le lot des actifs féconds pour paraphraser Thomas More ;

- Le principe d'humilité : un ministre célèbre disait « savez-vous pourquoi le bon dieu a inventé les prospectivistes et les économistes » ? Réponse : pour que les premiers se sentent moins seuls quand ils se trompent en faisant des prévisions ;
- Le principe d'incertitude : se livrer à la prospective, c'est prendre acte que toute pensée sur le futur ne peut être qu'erratique, tâtonnante, parfois un peu obscure, souvent entachée de mille défauts, ignorante en tous cas de toute vérité définitive ;
- Le principe de vigilance, pour être en veille sur des indicateurs d'alerte, des signaux faibles, pour être en écoute et en éveil à ce qui peut se passer ;
- Le principe de vérité : faire de la prospective, c'est assumer le pouvoir de dire a posteriori avec la même énergie là où on a eu raison et là où on s'est fourvoyé. « C'est accepter de quitter le rivage du solide, du vérifiable, pour se faufiler dans le domaine de l'aléatoire, de l'essai, de l'erreur et du doigt mouillé ». C'est aussi accepter quand on doute sur notre utilité, que ce que nous faisons a pour fonction d'alerter, car si la prospective ne détermine pas, elle peut prétendre éclairer celui qui décide.

Pour se résumer en un mot : la prospective ne se rattache à aucune discipline car ce qui est en son cœur, c'est l'indiscipline que génère l'incertitude.

4.3. La prospective : une indiscipline mais pas que

Il n'est pas dans mon propos de faire maintenant un atelier de prospective mais il faut considérer que si la prospective est une indiscipline, elle a aussi ses méta règles.

Le futur n'étant ni déterminé ni connaissable à l'avance, le défi principal selon Bertrand de Jouvenel est d'essayer de se représenter la situation actuelle au travers de sa dynamique temporelle longue en faisant le tri entre les phénomènes à caractère conjoncturel, voire anecdotique et les phénomènes peut-être moins immédiatement perceptibles qui constituent les ressorts et les freins fondamentaux de la dynamique sociale.

Quel que soit le présent étudié, il ne peut se comprendre que globalement dans les interrelations, les réseaux et les problèmes qui relient les différents acteurs au sein de ce local,

car tout se tient dans ces enchevêtrements et dans ces interdépendances. Seule une analyse systémique peut permettre de faire vivre ce local en essayant de repérer les tendances lourdes, les incertitudes majeures et les signaux faibles.

Le palimpseste dont nous héritons n'est pas advenu par hasard. Il n'est pas sorti du néant pour reprendre une expression de Bertrand de Jouvenel. Il est le fruit de nombreuses décisions, de nombreux projets imaginés ou mis en œuvre par les hommes et les femmes qui nous ont précédés. Celui qui ne connaît pas son passé ne peut pas imaginer des futurs possibles surtout si l'incertitude est dominante.

Ce territoire que nous habitons est semblable aux territoires voisins mais il s'en distingue et c'est ce qui fait sa spécificité par une identité culturelle, une langue, des histoires familiales, une géographie, des habitudes, une histoire.

L'histoire d'aujourd'hui est la résultante de décisions et de projets du passé. Il est très utile de déceler les logiques qui ont prévalu. De plus, par habitude ou par paresse, les hommes conservent au fil du temps des comportements et des raisonnements qu'ils mettent en œuvre dans des situations comparables. Et parfois, des décisions qui ont conduit au succès passé ne sont plus adaptées aux conditions nouvelles.

Sachant que notre cerveau est producteur d'illusions en ce qu'il nous incite à regarder ce que nous avons déjà regardé, parce que notre paresse nous incite à retenir ce qui nous conforte dans nos certitudes et à rejeter ce qui nous dérange, l'attitude prospective nous oblige à considérer que le réel doit être approché à partir de plusieurs regards même si ces regards nous semblent contradictoires.

En conclusion je vous demande pardon d'avoir été trop long. Mais je voudrais vous dire combien j'ai été impressionné par le travail que vous avez réalisé, par la richesse des informations que vous avez collectées.

Reste à regrouper toutes les données que vous avez collectées au sein de variables que vous considérerez comme significatives, de les faire varier à partir d'hypothèses sous la forme de mini scénarios, de les mettre en perspectives avec des données qui nous échappent, l'énergie, la situation politique du monde... et de réaliser 4 scénarios qui permettront à ceux qui vous liront de pointer les scénarios dont ils ne veulent pas

pour construire à leur tour les scénarios qui guideront leurs décisions. Vous avez osé vous lancer dans une tâche ardue mais exaltante. Vous avez fait le plus difficile.

Permettez moi pour terminer de faire un clin d'œil à Sénèque : « Ce n'est pas parce que les choses sont difficiles que l'on n'ose pas. Mais c'est parce que l'on n'ose pas quelles sont difficiles ».

Je vous remercie de votre attention.

Bibliographie

- Andersson, J. A.; de Garine-Wichatisky, M.; Cumming, D.H.M.; Dzingirai, V.; Giller, K.E. (dir.) (2013). In: *Transfrontier Conservation Areas : People living on the Edge*. Londres, Earthscan/Routledge.
- Benko, G.; Lipietz, A. (dir.) (1992). *Les régions qui gagnent. Districts et réseaux : les nouveaux paradigmes de la géographie économique*. Paris, PUF.
- Brabendère, L. de ; Mikolajczak, A. (2008). « Ils era une fois... la prospective stratégique ». In: *L'expansion management review*, N°128.
- Caron, P. (2017). « Entre promesses et risques , l'usage du mot territoire dans la pensée du développement agricole ». In: *Des territoires vivants pour transformer le monde*. Quae, 2017.
- Corboz, A. (1983). « Le territoire comme palimpseste ». In: *Diogenes*, n° 121, janvier-mars, 1983.
- Coudel, E. (2017). « Apprentissages sociaux pour le développement territorial ». In: *Des territoires vivants pour transformer le monde*. Quae, 2017.
- Coudel, E.; Tonneau, J.P. ; Rey-Valette, H. (2011). « Diverse approaches to Learning ». In: *Rural and Development Studies: Review of the Literature from the Perspective of Action Learning*. Knowledge Management Research and Practice, 9 (2), 120-135.
- Courlet, C.; Pecqueur, B. (1992). « Les systèmes industrialisés localisés en France : un nouveau modèle de développement ». In : *Les régions qui gagnent* (Benko G., Lipietz A. dir.). Paris, Presses Universitaires de France, 31-345 ?
- D'Aquino, P. (2002). *Accompagner une maîtrise ascendante des territoires : prémices d'une géographie de l'action territoriale*. Habilitation à Diriger des Recherches, Aix-en-Provence, Université Aix-Marseille 1, Institut de géographie.
- Daré, W.; Van Paassen, A.; Durcrot, R.; Mathevet, R.; Queste, J.; Trébail, G.; Barnaud, C.; Lagabrielle, E. (2010). « Apprentissage des interdépendances et des dynamiques ». In: *La modélisation d'accompagnement : une démarche participative en appui au développement durable* (Etienne M. dir.). Versailles, Editions Quae, 223-250.
- Debarbieux, B. et Lardon, S. (dir.) (2003). *Les figures du projet territorial*, Paris, L'Aube.

- Deffontaines, J.-P.; Marcelpoil, E.; Moquay, P. (2001). « Le développement territorial : une diversité d'interprétations ». In: *Représentations spatiales et développement territorial : bilan d'expériences et perspectives méthodologiques* (Lardon S., Maurel P., Piveteau V., dir.). Paris, Hermes, 39-56.
- Duran, P.; Thoenig, J. C. (1996). « L'Etat et la gestion publique territoriale ». In: *Revue française de science politique*, 46 (A), 580-623.
- Durance, Ph.; Godet, M.; Mirénowicz, Ph. et Pacini, V. (1991). *L'avenir autrement*. Paris, Armand Colin.
- Durance, Ph.; Godet, M.; Mirénowicz, Ph. et Pacini, V. (2007). « La prospective territoriale : pour quoi faire ? comment faire ? ». In *Cahiers du Lipsor, Série Recherche*, n°7 de janvier 2007.
- Gimbert, L. (2017). *La prospective pour un retour aux fondamentaux*. Management et avenir, 10Mars.
- Goffman (1973). *La mise en scène de la vie quotidienne*, Paris, Ed. de Minuit.
- Goux-Baudement, F. (2000). *Donner du futur aux territoires*, Lyon, CERTU.
- Jouvenel (de), H. (2001). « La prospective appliquée aux territoires ». In: *Pouvoirs Locaux*, n° 50, 2001, 40-44.
- Jouvenel (de), H. (2011). *Introduction à la po-rospective au service de l'action*, Institut Destrée, 3 mars 2011.
- Lamarche, T. (2003). « Le territoire entre politique de développement et attractivité ». In: *Etudes de communication*, 26, revue en ligne : [http://edc.revues.org... lyon3.fr/122](http://edc.revues.org...lyon3.fr/122) (consulté le 27 novembre 2006).
- Lemoisson, P.; Passouant, M. (2012). « Un cadre pour la construction collaborative de connaissances lors de la conception d'un observatoire des pratiques territoriales ». In: *Cahiers Agricultures*, 23 (1), 11-17.
- Levy, P. (1994). *L'intelligence collective. Pour une anthropologie du cyberspace*, Paris, Découverte.
- Le Berre, M. (1995). « Territoires ». In: Bailly, A. ; Ferras, R. et Pumain, D. (dir.). *Encyclopédie de géographie*, Paris, Economica.
- Merlin, P.; Choay, F (dir.) (1988). *Dictionnaire de l'urbanisme et de l'aménagement*, Paris, PUF.
- Paquot, T. (2011). « Qu'est-ce un territoire ». In: *Vie sociale*.
- Pecqueur, B. (1996). « Processus cognitifs et construction des territoires économiques ». In : *Dynamiques territoriales et mutations économiques* (Pecqueur B., dir.), Paris, L'Harmattan, 109-228.
- Perreur, J. « Villes et territoires face aux défis de la globalisation », *Revue d'Economie Régionale & Urbaine* 2007/4 (novembre), p. 563-571. DOI 10.3917/reru.074.0563
- Pesqueux, Y. *La notion de territoire*. colloque Propedia – Observatoire économique des banlieues, Dec 2009, Paris. HAL id : Hal-Archives ouvertes.fr 00479794
- PIC. *La ville qui mange*. Contribution stratégique à l'invention d'un nouveau modèle de développement. Synthèse de la rencontre internationale de Rome, 23 mars 2011. Fondation Charles Léopold Meyer.
- Plassard, F. (2002). « Une approche rétrospective de la prospective : le scénario de l'inacceptable ». In : *Géocarrefour*, vol 77, n° 2, 2002, p. 197-214.
- Tonneau, J.P. (2003). *De la communauté au territoire, un itinéraire de recherche pour le développement*. 4 volumes, habilitation à diriger des recherches en sciences économiques, sciences humaines et sciences juridiques et politiques, Paris/Montpellier, Université Paris 1-Panthéon-Sorbonne/Cirad/Tera/Rev.
- Tonneau, J.P. (2017). « Le territoire, un vecteur de réponse à la crise du développement ». In: *Des territoires vivants pour transformer le monde*. Quae, 2017.
- Tonneau, J.P. (2017). « Les observatoires territoriaux: un outil de développement ». In: *Des territoires vivants pour transformer le monde*. Quae, 2017.
- Viard, J. (2001). *La société d'archipel ou les territoires du village global*, Paris, L'Aube.

Notes

1. Professeur émérite à l'Université de Lyon et Président de la section prospective du Conseil Economique Social et Environnemental de la Région Auvergne Rhône Alpes, CESER. Expert de justice.

Euskararen etorkizuneko eszenarioak elkarrekin eraikitzen (e5)

Construyendo conjuntamente los escenarios de futuro del euskera (e5)

Construire collaborativement les scénarios futurs de la langue basque (e5)

Euskera
KOMUNIKAZIO PLAN

AZ GARATU

nahi dugun

Komunitatea

ONGI egiten dugun
HORRETATIK abiatuta

EUSK
KOM
LANK

ERA
endigun
JARRI
UNITATE
OINARR
militar

elkarrekin
KOMUNIKATZEKO
SISTEMA sendo eta ANITZA

EUSKAL INFORMAZIO agentzia

KOMUNIKAZIO
Politika

uztartzuz

DIGITALIZAZIOA

Sinergiak

AREABOTUZ eta SAKONDUZ

esker aurre

KOMUNIKABIDEEN ERREALITATEA

egunero ELIKATU behar dugun

GIZARTEA getzon dena BAINO ANITZAGODA da

IOARI rapausua eman

HEZKUNTZAREN

INDAR eta BALIOA

AWURRA EGITEKO BORONDATEAREKIN

HERRITARTASUNA eta ANIZTASUNA kudeatuz

berrikuntza

Ze punturaino gauden BESTEA ONARTZEKO prest?

nola KUDEATZEN dugu HORI

itx

ALOP

agen da PRO POSATU

EZAGUTZA eruek

operatu

esperin

zentatu

MOTU ERANTZULE batean

Konektatu

Konfidantza

sareak

HERRI anitza edo ANITZ HERRIA

OINARRITUZ IN

KONTRATU SOZIAL BERRI

ANIZTASUNA eta KOHESIO

SOZIALKI IDENTITATE aldetik

bideak AHALBIDETUZ

GOBERNANTZA

HUNDUZ

U

RIA

E

Euskararen etorkizuna lotua dago abian den biziberritze prozesuari eta ezin da hau gabe ulertu. Aurrera begira egindako lanaren atarian, prozesuaren irakurketa soziopolitiko egiten da, euskalgintzaren testuingurua marrazteko: 60ko hamarkadako larrialdiak eragin zuen ekimen loraldia; autonomiarekin agertu ziren ahalmen berriak eta lubakiak; bidean izandako arrakasta eta gabeziak; azken hamarkadan bistaratu diren ajeak eta horiek eragindako krisi aktiboa; itxaropena eragiten duen inflexioa, lankidetzan oinarritua...

Giltza-hitzak: Loraldia. Lubakia. Bidegurutzea. Krisi aktiboa. Inflexioa. Lankidetzaren publiko-soziala. Inteligentzia. Bizipoza.

1. Sarrera²

Eusko Ikaskuntzaren mendeurreneko kongresuari begira, e5 dinamikaren baitan Euskararen Etorkizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzen aritu gara bi urte luzez. Aurrera begira jardun dugu bereziki, baina euskararen etorkizuna lotua dago abian den biziberritze prozesuari eta ezin da hau gabe ulertu. Beraz, e5 dinamikaren talde eragilean beharrezkoa ikusi genuen egindako lanaren emaitzak aurkeztu aurretik biziberritze prozesuaren irakurketa soziopolitiko egitea, euskalgintzaren testuingurua marrazteko. Argitu dezadan, egiari zor: enkargua taldeak eman zidan baina irakurketa nirea da, ni naiz esango dudaren erantzule bakarra.

Azken kontu bat: ekintzatik nator, ez akademiatik; beraz, hitzaldi honen oinarria bizipenak dira, ez ikerketa.

2. Non gaude? Zertzelada batzuk

Euskararen biziberritze prozesuak baditu 50 urte inguru, 60ko hamarkadan sortu ziren bere zutabe diren hainbat ekimen. Lehen azpimarra bat: prozesuari esker urrats handiak egin dira; aldi berean, normala denez, denborak eragindako higadurak ere nabaritzen hasi dira azken urteotan.

‘Aro politiko berria’ deitu dena ere 2010eko hamarkadan etorri da. ETAren amaiera eta Bildu erakunde handitan gobernatzen aritzea eragin handiko faktoreak izan dira. Oro har, distentsioa antzeman da esparru askotan eta aukera berriak ireki dira.

Badira hiru hamarkada datu soziolinguistikoak biltzen ari direla eta serie luze horiek emandako informazioaren baitan argi gorri batzuk piztu dira: adierazle batzuen hazkunde erritmoa apaldu egin da, sabairen bat agertu da, ezagutzaren eta erabileraren arteko arrakala handitu egin da... Kezkak eraginda, hamarkada honetan makina bat gogoeta egin da han eta hemen. Nik euskaltzaleen elkarreetan egin dut nire ibilbidea eta gogoan dut Euskaltzaleen Topaguneak 2010-11n egin zuela **oinarriparrak** eta **eraldabideak** identifikatzeko ariketa sakona, Topalabe taldearen ‘Berrikusi eta berrikasi’ dokumentuari bide eman ziona. Halaber, aipagarria da Eusko Jaurlaritzaren Euskararen Aholku Batzordeak euskalgintzaren ekarpen askorekin ondutako ‘Eta hemendik aurrera zer?’ dokumentua. Bidegurutzeara aipatu izan da Irlandako mamua gogoan, berezko hizkuntzaren ezagutzak aurrera bai baina atxikimendu soziala eskasa denekoa, prozesua indartu ezean gurean ere gerta zitekeena adierazteko.

Egoera honen izenik egokiena Iñaki Markok asmatu zuen: krisi aktiboa. Krisian gaude, orain arteko jardun moldeak bere horretan ez digulako balio orain arteko erritmoei eusteko; eta aktibo gabiltza tresna berrien bila, aurrera egiteko palanka izan daitezten. Hain aktibo gaude, nire ustez bidegurutzeara atzean uzten hasi garela dagoeneko.

3. Nondik gatoz? Urrezko urteak

Kontraesana dirudi frankismo beteko aldi bati ‘urrezko urteak’ deitzea, baina soilik itxuraz dago kontraesana. Uste dut 60ko hamarkada izan dela euskararen historian unerik larrienetakoa, hogeitertetik gorako zapalkuntzaren ondorio sakonena bistaritzen ari zirelako; eta seguruenik larritasun horrek berak eragin zuen hil ala biziko sormen eztanda: euskara batua, ikastolak, gau eskolak...

70eko hamarkadan ekimen horiek garatu egin ziren, egiturak eta sareak sortuz, frankismo amaiera eta ondorengo giroa baliatuta. Askatasun egarria zen borroka guztien osagai komuna, eta euskara oso ondo kokatuta zegoen zoru komun horretan, ia askatasunaren sinonimo izateraino.

Garai honen adierazgarri iruditzen zait ‘24 ordu euskaraz’ ekimena. Herri irratiek ekimen arrakastatsua prestatu zuten Donostiako belodromoan, erakusteko posible zela euskarazko emisio jarraia, egingarri zela osorik euskaraz emitituko zuen irratia. Gaur euskal irratia ohiko bihurtu dira, baina ia ezerezetik gatoz, ez dezagun ahantzi.

4. Nondik gatoz? Lubaki aroa

Franco hil ondoren, Espainian ‘trantsizio’ delakoa abiatu zen, eta politikarako joko zelai berri bat sortu. Euskal Herrian zalantza sortu zen: edo joko zelai berria onartu –eta, beraz, legitimatu– edo hura borrokatu herri dinamiketarik, eragin-ahalmena galtzeko arriskuarekin.

Bidegurutzeara, 1977an Telesforo Monzonek Txibertara deitu zituen euskal indar politiko, sozial eta militarrek, erantzun bateratua adosteko helburuarekin, izan erantzun hori bat ala bestea. Eta ez zen akordiorik izan: batzuk hobetsi zuten herri mugimenduan jarraitzea, esparru berriari uko eginez; eta besteek hobetsi zuten sortuko ziren erakunde berrien aldeko apustua, herri dinamiketarik aldentuz.

Geroztik, monokultibo politikoa nagusitu da, erakundeetan bat eta herri mugimenduan bestea, eta bakoitzak bere lubakitik bestea borrokatzea izan du eginkizun. Euskararen biziberritze prozesuan ‘euskalgintza versus erakundeak’ dikotomia planteatu da, elkarren ukazioa praktikatu eta tarteko ekimenak susmagarri bihurtuta.

Lubaki aroaren ezaugarri dira bikoizkeria (egiturak edo ekimenak bikoizteko seta) edota sokatira (batura zero arrakasta gisa hartzea). Stephen Hawking fisikoaren zulo beltz kosmikoen modukoa izan da egoera hau, energia mordoa zurrupatu digu, biziberritze prozesuaren kaltetan.

Izan ere, lubaki aroan euskararen hiztun komunitatea zatituta egon da eta konfrontazioak baldintzatuta. Zailtasun handiak egon dira euskaltzaleen arteko zoru komuna lantzeko, eta horretan saiatu garenok egurra jaso dugu bi aldeetatik.

Egiari zor, dena ez da liskarra izan, lankidetzaz zubi batzuk mantendu dira hezkuntzan, euskalduntzean edota hizkuntzagintzan, salbuespen txalagarriak.

5. Non gaude? Inflexioa: Euskalgintza berria

Hasierako galderara itzulita, arestian aipatu dut nire ustea, alegia, bidegurutzetik aurrera abiatu garea berriro, ez gaudela duela bost urte geunden toki berean. Inflexio betean gaude, eta neronek bizi izandako lau adibide emango ditut.

Lehena da 2016an Gipuzkoako aldundian euskararen gizarte eragileekin hasitako partaidetza prozesua. Behin onartuta geldialdi edo bidegurutze batean geundela, geure buruari egin genion ondoko galdera: 'zer egin behar dugu desberdin eraginkorrago izateko?' Prozesua oso aberatsa izaten ari da eta une honetan emaitza zehatzetara iristeko puntuan dago; baina 2016an bertan utzi zuen emaitza esanguratsua. Euskalgintzaren berrikuntza palankak identifikatzen jarrita, hitz hauek gailendu ziren: teknologia, elkarlana, hiriak, lidergoa, berrikuntza, metodoak, minimoak adostu, identitateak... Musika berria da euskalgintzan gaur egun ere, eta are berriagoa zen 2016ko udaberrian. 'Zerbait mugitzen ari da' pentsatu genuen aldundian.

Bigarren mugarrria Santiago zubian kokatzen da, Hendaia eta Behobia artean. 2017ko udaberria zen, Korrika urtea. Antolaketak bikain kudeatuta, Euskal Herriko erakunde publiko eta gizarte erakunde guztien ordezkariek elkarrekin egin genuen kilometroa, zubia baliatuz eta elkarri eskua emanda. Borondate argia nabaritu zen denon aldetik une hura sinbolismoz betetzeko, gizarteari adierazteko han bildutakook prest geundela lankidetzan eskuz-esku jarduteko euskararen mesedetan.

Handik sei hilabetera, 2017ko udazkenean, ordezkarri bertsuak agertu ginen Bilboko Arriaga antzokian Euskaraldia aurkezteko. Ordezkarri bertsuak bai, baina oraingoan lankidetzaren emaitza bat aurkeztera gentozen, hain zuzen parez-pareko lankidetzan pentsatu, ondu eta kudeatuko genuen ekimen indartsu bat. Zinez uste dut egiteko modu honek azaltzen duela Euskaraldiak erakutsi duen biraltasuna, ziztu bizian hedatzeko gaitasuna.

Azken adibidea e5 prozesu hau bera da. Hemen ere, talde eragile askotarikoak bikain kudeatu ditu prozesuaren zailtasunak; eta, mintegi irekietan izan den eragile askoren partaidetza bizian, enpatia handia erakutsi dute partaide guztiek, norberaren proposamenak besteekin uztartzeko, osatzeko, bateratzeko.

Lau mugarri hauekin ausartzen naiz esatera azken urteotako inflexioaren ondorioz euskalgintza berria ari dela sortzen, iraganeko konfrontazio sistematikotik enpatiazko lankidetzaren publiko-sozial sistematikora igarotzen ari dena, gizarte eraldaketaren motore den gobernantza kolaboratiboaren parametrotan.

6. Non gaude? Inflexioa: Euskararen herria

Oso garrantzitsua da euskalgintzaren baitan egon den bilakaera, baina ez da inflexioaren adierazle bakarra; badira beste hainbat, esanguratsua oso.

Biziberritze prozesu indartsuari esker, euskara bihurtu da hizkuntza gaztea eta urbanoa. Adin tarte gazteenetan dago euskararen ezagutzarik altuena eta hirietan daude hiztun gehienak. Hau ezinbesteko baldintza da biziberritze prozesua suspertzeko.

Bestalde, arnaguneak igaro dira hizkuntza politikaren erdigunera, eta horri esker azaleratzen hasi dira euskararen dentsitate handiko gunetan dauden galerak eta arriskuak. Aldi berean, euskararentzat hainbat bide gorri eraikitzen ari dira, euskaraz funtzionatzeko harreman zirkuituak.

Hurbiletik ezagutu dudana adibide bat: GFaren diputatu kontseiluak euskaraz egiten dituzten bere bilerak azken hiru legealdiotan. Hau are esanguratsua da kontuan izaten badugu hiru legealdi horietatik lehenean EAJ zegoela gobernuan; bigarrenean, Bildu; eta hirugarrenean, EAJ eta PSE.

Azken urte gutxiotan, eta aro politiko berriari esker, akordio politiko esanguratsua erdietsi dira Euskal Herrian: EUDEL udalen elkartearen gainekoa, Udal Legeari dagokiona, Nafarroan aldaketa gobernuan jarri duena, edota Iparraldeko Euskal Elkargoaren sorrera ahalbidetu duena. Akordio hauetan guztietan euskararen posizioa indartu egin da, denek egin diote euskarari mesede.

Eta amaitzeko, lehen aldiz aspaldiko mendeetan dauzkagu euskararen lurralde osoa hartzen duten hiru administrazioetan hizkuntza politika aktiboak euskararen alde. Hau gutxi balitz, hiru administrazio horiek badute hitzarmen bat hizkuntza politika horien osagai komunak elkarrekin lantzeko.

Hau guztia gogoan, esango nuke eraikitzen hasi garela 'euskararen herria'. Orain arte lurralde, erakunde edo eragile bakoitza bere esparrua kolore propioz markatzen saiatu den bezala, gero eta gehiago nabari da esparru bateratuan eta kolore antzekoetan jarduteko joera, bateratasunerako borondatea. Uste dut oinarria jartzen ari dela hizkuntza politika eta estrategia bateratua partekatzeke, hau da, kolore gama bakarra erabiltzeko, nahiz toki edo eremu bakoitzaren arabera tonalitate ezberdina hartuko duen.

Konbentzituta nago euskararen biziberritze prozesuak behar duela dimentsio nazional hau epe luzeko ikuspegia lantzeko; eta tresna komun indartsuak, epe ertaineko politikak eta jarduerak eraginkorrago bihurtzeko.

7. Nola egin aurrera? Jarrera kolektiboa

Ondorengo hizlariak azalduko dituzte e5 dinamikan ondu ditugun proposamenak euskararen etorkizuna eraikitzeko. Nik eman nahi nituzke pista batzuk etorkizuneko bide horri ekiteko komeni zaigun jarreraz.

Alde batetik, kontuan hartu behar ditugu dauzkagun mugak.

- Inguruan ditugun hizkuntza handiekin ez dugu euskararentzat berdintasunik lortuko; oreka bilatu beharko dugu, politika asimetrikoak erabilia, euskarari funtzio eta esparru propioak eskainita.
- Hizkuntza txikia izanik, baliabide mugatuak ditugu eta, beraz, derrigortuta gaude lehenetsunak ezartzera, honek eranstean dituen zailtasunekin
- Babes juridiko eta faktiko subordinatua daukagu, margo legalak eta indar faktikoak dauzkagu gainetik, ezin dugu nahi genukeen guztia egin.
- Diskurtso aldetik, euskara ez da dagoeneko askatasunarekin lotzen; alderantziz, bozgorailu indartsuak daude euskara sistematikoki arazoekin lotzen dutenak.

Hala ere, muga horiek gainditzeko baditugu indarguneak: gero eta gehiago, elkarrekin ari gara euskararen gizarte erakundeak eta erakunde publikoak, baita euskararen erakundeak eta gainontzekoak; euskararen mugetatik harago jokatzeko hasi gara, euskararentzat hegemonia esparruak irabazteko; eta

ikusten ari gara euskaltzaleon posizio soziala indartzea garrantzitsua dela euskararena gurekin batera indartu dadin.

Irekitasuna behar dugu aurrera begira. Oso 'monoteista' jokatu dugu iraganean, 'hau horrela da eta kitto!' esan izan dugu sarri; baina gizarte konplexua da, polizentrikoa ikuspegi aldetik. Molde bakarrean jardutea baino jardunen sinkronizazioa bilatu behar dugu; helburu bakarra adosten tematu ordez, helburuen konstelazioak antolatzen ikasi behar dugu. Dena den, honetaz luzeago arituko da gero Iñaki Marko. Nik hemen aipatu nahi nuke gurera ere iritsi den hizkuntza aniztasunak irekitzen digun aukera: espainolarekin edo frantsesarekin binomioan jokatuta, euskara usu izango da bigarren mailakoa; aldiz, hizkuntza askoren artean, posibleago da euskararentzat funtzio eta esparru propioak aurkitzea, prestigioa emango diotenak.

Ezagutza baliatzea dugu beste erronka potolo bat. Duela 50 urte ez genekien ezer soziolinguistikaz, eta erraz sinetsi genuen euskara ikasi ahala jendeak euskaraz egingo zuela automatikoki. Gaur badakigu hizkuntza hautatu egiten dela, eta mekanismo sozialek eta pertsonalek eragiten dutela hautu horretan; aztertzen ere hasi gara hautuaren mekanismoak, euskararen alde eragiteko. Diziiplina askotatik jaso ditzakegu ikasgaiak gure prozesuan aplikatzeko, baita hainbat mugimendu sozialen eskarmentutik ere. Horregatik aldarrikatzen dut behar dugula ezagutza soziolinguistikoa eta ikerketa modu sistematikoan kudeatuko duen erakunde nazional bat, epe luzeko ikuspegiarekin eta partaidetza irekian oinarrituta, hizkuntza politikak eta dinamika sozialak elikatzen arituko dena.

Ezin ahaztu inteligentzia. Indarrez ahulago denak ezinbestean behar du inteligentziaz azkarrago izan. Ausartu behar dugu teknika ezberdinak gure alde erabiltzen: marketina, merkatu azterketa, salmenta, management-a... Gure arteko konfrontazioetan beti gogoratu behar dugu euskaltzaleok zenbat gauzatan gauden ados, gehiegitan pentsatu izan dugulako puntu batean ez dugunean bat egiten ez gaudela ezertan ados. Eta ondo hautatu behar ditugu erreferentziak eta ereduak: hizkuntza gutxituen artean oso aurrean gaude eta badugu haiekiko erantzukizuna; baina asko interesatzen zaigu, era berean, hizkuntza txikien liga, hauengandik ere ikas dezakegulako hizkuntza hegemonikoen nagusitasunari nola aurre egin.

Finen, hizkuntza gutxitua hautatu dugu euskaltzaleok eta hautu horrek lana dauka berarekin. Erosotasuna lehenetsi izan

bagenu, hegemonikoren bat hautatuko genuen. Bistan da, hizkuntza hegemonikoak beti du inertzia alde: ezer egiten ez bada, berak irabazten ditu esparruak eta funtzioak. Aldiz, euskararen alde egiten dugunean, mundua eraldatzen ari gara, gure alea jartzen ari gara mundua hobetzeko, berdintasunera bidean. Hor aurkitu behar dugu etengabe euskararen alde egiteko motibazioa. Horrez gain, ezinbestekoa da ibilbidea adostea eta erritmo egokia hartzea, itolarririk eta agoniarik gabe irauteko. Hain zuzen, hori da euskaltzaleoi proposatzen dizuedan jarrera: ondo neurtu egitekoak eta indarra; eta gero, bizipozez iraun!³

Oharrak

1. Eusko Ikaskuntzako e5 talde eragileko kidea.
2. Hitzaldi honek badu aurrekari bat: 2016an UEUren ikastaro baten baitan egin nuen lehen aldiz honen moduko irakurketa bat, eta haren bertsio idatzia –neronek idatzia– txertatu zuten ‘Euskararen biziberritzea’ izenarekin UEUK berak 2017an kaleratutako argitalpenean. Gasteizko hitzaldi hau haren moldaketa bat da, gertakari berriekin osatua eta kongresu orokorraren markoari egokitua. Aldiz, idazketa –esandakoaren transkripzioa, kasik– guztiz berria da, memoriaren tranpak gora behera.
3. Nik ‘iraun’ esan nuen ‘eutsi’ adieran, jarraikortasunaren garrantzia azpimarratzeko; baino ondorengo hizlari batek (Joseba Barandiaranek) erakutsi zidan konformismoa ere adierazten zuela. Beraz, ulertu behar da ‘bizipozez jarraitu!’

e5 proiektua: zer izan den eta nola egin den.

e5 → e3+L

Marko Juanikorena, J. Inazio¹

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
inazio.marko@ehu.eus

E

e5 proiektua (Euskararen Etorbizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzen) Eusko Ikaskuntzaren proiektu partehartzailea izan da. Helburua, *Arakatzeko Apreziatiboaren* metodologian oinarrituta, euskal komunitateak komunitate gisa sei kapitaletan (Soziala, Ekonomikoa, Politikoa, Kulturala, Azpiegitura eta Giza kapitaletan) egun dituen aktiboak identifikatzea, etorkizunean eduki nahi dituen aktiboak irudikatzea, eta, horietara iristeko arkitektura diseinatzea izan da. Hiru mintegi nagusitan ardatzua: Tailer Apreziatiboa, Sorkuntza Tailerra eta Diseinu Tailerra. Proiektuaren beste erreferente teorikoa *U Teoria* izan da. Horrela, amaieran e5 proiektua e3+L bilakatzea proposatu dugu: Euskal komunitate(k) Etorbizunetik Elkarrekin Lideratzen.

Giltza-hitzak: Komunitatea. Kapitalak. Aktiboak. Arakatzeko-apreziatiboa. U-teoria. Polizentrismoa. Sinkronizazioa.

Egun on denoi. e5 - Euskararen etorkizuneko eszenarioak elkarrekin eraikitzen izeneko Proiektua hiru urtez luzatu den lana izan da, prozesu parte hartzaile moduan diseinatu eta garatu dena. Gaur, Eusko Ikaskuntzaren Mendeurreneko Kongresu honetan, aurkeztu nahi dugu e5 proiektua zer izan den, nola bideratu den eta zer eman duen, jakinik prozesuaren emaitza ez dela gaur hemen amaitzen, izan ere, hemendik aurrera ere irekita geratzen baita lanean jarraitzeko.

Proiektuaren abiapuntuan kontzeptu bat itxuratu genuen euskalgintzaren uneko testuingurua azaltzeko: **Krisi Aktiboa**. Kontzeptu horretan bereziki aktibo hitza azpimarratu daiteke. Aktibotasuna, izan ere, proiektu, ekimen, ekinbide, analisi, hausnarketa... ugari zeuden proiektuarekin hasi ginenean eta horiek guztiak oso kontuan izan genituen. Oso kontuan, kokatzeko ere zein izan behar zuen Eusko Ikaskuntzaren eginkizuna eta nola enfokatu eta planteatu behar genuen gure proiektu hau.

Horren adibide dugu, esate baterako, eta egun hauetako agendari erreparatzen badiogu, irailean, urrian, azaroan diren, izan diren eta izango diren ekimenak. Zenbait aipatzearen, irailean izan ziren **Hizkuntza eskubideak bermatzeko legearen bidean** izeneko jardunaldiak. Urrian izan da, orain dela hamabost egun, **Euskara batuaren berrogeita hamar**

urteurrenaren biltzarra, baita pasa den astean **Eskola hiztun bila** edota **Lurralde eta hizkuntza** jardunaldiak. Gaur bertan, arratsalde **Hizkuntza eta genero** jardunaldia izango da, eta bihar **Zubideia** gizarte elkarrizketa. Azaroan izango ditugu **Euskal Soziolinguistika** jardunaldia, edota **Helduen euskalduntze-alfabetatzea aurrera begirako** topaketak, eta berehala badatorkigu abenduan **Euskaraldia**. Hauek dira batzuk, beste hainbat tartean ere izango dira. Beraz, errealitate horretan, errealitate dinamiko horretan kokatzen dugu proiektu hau, eta proiektu hau kokatzerakoan, definitu nahi izan genuen zer egin dezakeen Eusko Ikaskuntzak, umiltasunez baina sendotasunez. Beraz, helburu gisa finkatu genuen proiektu honekin Eusko Ikaskuntzak datozen hamarkadetarako, euskalgintzaren –eta hor jarri dut nik geroztik “**euskal(gizarte)gintzaren**”– aro berria konfiguratzeko laguntzea. Lagundu konfiguratzeko horretan, nondik? ezagutzatik eta ezagutza horretan marko interpretatibo berri bat landuz, gehituz.

Angelesek bere sarrera hitzaldian hainbat datu eskaini ditu. Zorionez, euskararen egoeraren inguruko gero eta datu gehiago dugu. Eta oraindik aski ez badira ere, badaude ikerketak, badaude lanak, badaude erakunde desberdinak lan horiek egiten ari direnak, eta horiek guztiek euskararen egoeraren errealitatearen berri ematen digute. Datu horietan oinarrituz, euskararen egoeraz hitz egin dezakegu gero eta modu objektibo eta zientifikoagoan.

Aldiz, e5 proiektua planteatzerakoan, begirada aldatu nahi izan genuen. Ez genuen planteatu fokua euskararen egoeraren gain jartzea, izan ere, badagoelako horren inguruan beste hainbat lan, beste hainbat ikerketa. Guk, aipatutako marko interpretatibo berri hori lantzerakoan, errealitatea interpretatzeko eta errealitatea eraikitzeko marko teoriko berriak eta, ondoren errealitate horretan eragiteko, interpretazio molde berriak landu nahi izan ditugu.

Bide horretan, proiektuaren jardunaren gidari izan diren indar-ideia nagusi batzuk definitu genituen hasieratik, **Komplexutasuna** da bat. Gizarte konplexu batean gaude. Duela 60 urteko gizarte eta egungo gizarte ez da berdina, eta 40 urte barru ez da berdina izango, eta geroz eta globalagoa, konplexuagoa, sistemikoagoa da gizarte, eta hor mugitu behar dugu, eta hor, zoritxarrez, soluzio simple eta linealek ez digute balio.

Polizentrismoa. Gure gizartean gizarte indarrak, gizarte eragileak, asko dira, anitzak dira, eta ekimen fokuak oso ugariak Euskal Herrian zehar barriatuak, lurralde ezberdinetan eta maila desberdineko instituzio zein gizarte erakundetan; hitz batean, polizentrikoak. Ez daukagu zentro bat edo bi, zentro anitzak ditugu, eragile ugari dauzkagun moduan. Eta errealitate hori hor daukagu, konplexutasunaren barruan, errealitate polizentrikoa. Beraz, oso garbi planteatzen genuen baita ere, etorkizunak aztertzerakoan, soluzioak planteatzerakoan, helburuak finkatzerakoan ezin dugula joan, nolabait, helburu bakar bateratueta. Ezin dutela izan uniformeak, eta, alderantziz, gure gizarte errealitate, gizarte anitz konplexu polizentriko horretan, nolabait, zentzu gehiago hartuko zukeela **sinkronizazioaren** ideiak. Alegia, ipar desberdinak eduki arren, ipar horietan sinkronizazioak bilatzea, eta ez, nolabait, ipar bakar eta uniforme baten bila.

Azkenik, **Komunitatea**, eta hau klabea da. Proiektu honetan kontzeptu hau gako izan da. Esan dudana bezala, ez dugu euskararen egoeraren analisia egin nahi izan. Geure fokua komunitatean jarri dugu, euskaraz garatu nahi duen komunitatean. Zentzu horretan, honako galdera hau izan dugu proiektuaren abiapuntuan: **Zer aktibo (edo baliabide) ditu euskaraz garatu nahi duen komunitateak, bere nahikunde kolektibo horretan komunitate gisa ahaldu eta bere helburuetan aurrera egiteko?**

Komunitatea, alegia, bere errealitate, egungoa eta etorkizuneko, euskaraz identifikatu, euskaraz irudikatu eta bizi nahi duen, eta erabaki hori daukan euskal komunitatea. Eta, kasu honetan, komunitateaz hitz egiten dugunean, ez gara mugatzen euskaraz hitz egiten duen komunitatera, euskal komunitatea zentzu zabalago batean planteatzen dugu, gizarte garapena bere ardatzak nagusietan euskaraz kontzebitzen duen komunitatearekin identifikatuz. Beraz, hor jarri dugu fokua, komunitatean. Ez euskararen egoeran, komunitatearen baliabideetan baizik. Komunitate horrek egun dituen eta etorkizunera begira planteatu eta eskuratu nahi dituen kapital eta aktiboetan.

Foku aldaketa hau batzuetan zaila egin zaigu, eta prozesuan zehar ikusi izan da. Ez da erraza, errealitate hurbiltzeko begirada desberdina delako. Interpretaziorako, analisirako subjektua desberdina da, eta hortik gero planteatu daitezkeen analisiak eta analisi horietatik planteatu daitezkeen interbentzioak desberdinak dira. Beste batzuk dira. Ez hobeak ez txarragoak, beste batzuk dira.

Proiektuan zehar hainbat erreferente teoriko-metodologiko erabili ditugu, modeloa egituratu eta kontzeptualki zein metodologikoki sustengatzeko.

Proiektuaren diseinua egituratzerakoan aplikatu dugun erreferentziatzeko enfoke metodologiko nagusia **Arakatzeko Apreciatiboa** izan da, **arakatzeko auzeriatiboaren** ikuspegian oinarritutako eraldaketa-hausnarketa parte-hartzailea. Arakatzeko auzeriatiboa eredu, sisteman dauden indarrak auzeriatuz eta balioan jarriz, sistemaren muin positiboan zentratzen den arakatzeko eta eraikitze prozesu kolaboratzaile gisa definitzen da. Horrek zer esan nahi du? Ez garela arazoetan zentratu. Analisia ez da izan zein arazo dagoen eta arazo hori nola soluzionatu erabakitzea, baizik eta zer daukagun identifikatzea. Daukagunaz jabetu, eta daukagun hori baloratu. Lehenengo pausoa hori izan da. Komunitate gisa zer baliabide daukagu? Zer aktibo ditugu hainbat kapitaletan? Zer baliabide amesten ditugu etorkizun batean, egun daukagun horietan oinarrituta? Eta gero, horretara iristeko, zer arkitektura osa dezakegu?

Talde eragileak hasiera batean hausnarketa asko egin zituen proiektua kokatzeko aipatu dugun gizarte errealitate anitz horretan. Kapitaleri buruz hitz egiten hasi ginenean ere, aurre-eskema ugari egin genituen, proiektuaren helburuei eta gure testuinguruari egokitutako eredu bat osatzeko. Bide horretan, Emery Fray eta Cornelia egileek 2006an argitaratutako *Using Community Capitals to Develop Assets for Positive Community Change* proposatzen duten sei kapitalen eredu erreferentzia gisa hartu eta gurera egokitu genuen. Horrela, elkarrekin erlazionatuak dauden sei kapitalen oinarritzko eskema hobetsi genuen, arakatzeko auzeriatiboaren enfoke metodologikoa aplikatuz, kapital horietan euskal komunitateak dituen edota eduki nahi dituen aktiboen analisirako hausnarketa prozesua abiatzeko: **Giza Kapitala, Kapital Soziala, Auzeriatiboko Kapitala, Kapital Ekonomikoa, Kapital Politikoa, eta Kapital Kulturala**.

Kontzeptuak ere definitu genituen. Hainbat hitz-gako erabiltzen ari ginen, hala nola, komunitatea, kapitala, aktiboa, ... eta proiektuaren testuinguruan kontzeptu horiek zer adierazten zuten ongi zehaztu nahi izan genuen. Horrela:

- Komunitatea. Kontzeptu konplexu eta multidimensionalak. Garapen komunitarioaren ikuspuntu batetik (Eito eta Gomez, 2013; Hillery, 1955; Marchione, 2004), komunitatea giza-talde bat da, espazio/lurraldea, ezaugarri

kolektiboak, harremanak eta interakzio pautak partekatzen dituen, eta bere garapenerako hainbat baliabide eta bere baitatik sortzen diren hainbat nahikunde eta demanda partekatutako ere badituen.

- Euskal Komunitatea. Bere gizarte garapenerako eta sozializaziorako perspektiban, eta hizkuntza aniztasunaren testuinguruan, lurraldeko hizkuntzarekiko (euskararekiko) identifikazioa, sentimenduak, eta jarrera eta portaera aktibo eta positibo komunak partekatzen dituen komunitatea (Hernandez, 2008; Kasares, 2012, 2015; Tejerina, 1992).
- Komunitatearen Kapitala. Komunitateak bere garapenean etorkizuneko helburuak erdiesteko sortu edota eskura dituen aktiboen (baliabideen) multzoa da.
- Aktiboak. Emaitza berriak sortze aldera gara-indarra eduki dezaketen baliabide edota errekurtsoak dira. Aktibo horiek ahalbide berriak agerrarazteko baliatzen direnean, Kapital bihurtzen dira (Emery, Fey eta Flora, 2006). Kapitalen aktiboak izan daitezke ukigarriak (eraikinak, diru baliabideak, argitalpenak, ...) edo ez-ukigarriak (sare sozialak, lidergo ahalmenak, eragin politikoa, ...). Aktibo horiek areagotu edo agortu egin daitezke. Esate baterako, giza-kapitalaren alorrean pertsonen hizkuntza-lidergoak indartzeko inbertsioa egiteak ekar dezake gero pertsona horien gaitasunak eta ahalmenak areagotzea (giza-kapitala), pertsona horiek gizarte sare berriak sustatzea (gizarte kapitala), edo jardun politikoan eragitea eta hizkuntza politikak bultzatzea (kapital politikoa). Aitzitik, aktiboak agortzen direnean, ez dituzte baliabide edota ahalbide berriak sortarazten.

Argitze teoriko-kontzeptual honetan, bildu dugu beste erreferentzia bat, hasiera batean ez zegoena, baina prozesuan zehar agertu diren hainbat hausnarketekin lotuta gerora jaso nahi izan duguna. Proiektuaren bigarren mintegian partaideetako batek idatziz jasota dagoen hausnarketa bat luzatu zuen, bereziki interesgarria, eta niri behintzat zer pentsa eman zidana. Horrela zioen:

“Hizkuntzen teknologiak 2040an zer eskainiko duen aurreikustea ezinezkoa da, baina badakigu egoera ez dela izango gaurkoa, eta irudika ezin ditzakegun zerbitzuak eskainiko dizkigu urte horretan hizkuntza teknologiak. Erroka hau da: munduko hizkuntza

gutxi edukiko dituzte hizkuntza teknologiek eskainiko dituzten zerbitzu premium horiek. Egongo al da euskara klub elitista horretan? Hori da erantzun beharreko galdera. Zer egin behar dugu hurrengo urteotan talde horretan sartzeko?”

Eta galdera horri gehituz, **zer aktibo eraiki behar ditugu horretarako?**

Eszenario hitza erabili izan dugu prozesu honetan, baina etorkizuneko eszenarioen analisia egiterakoan ez dugu prospektiba klasiko baten metodologia erabili. Ez dugu datu kuantitatiboetan, bereziki, oinarritutako etorkizuneko balizko eszenarioen proiektzioarako analisia egin. Beste metodologia bat erabili dugu, beste ikuspegi kualitatiboagoa eta, zendu berri zaigun Jean Michel Larrasquet aipatzen zuen moduan, inpresionistagoa erabili dugu lan hau egiterakoan. Beste gauza batzuen artean honengatik:

2040. urteak zer eskainiko duen aurreikustea ezinezkoa da. Eta denbora-erreferentzia hori jarri baguen ere, 2040a zer izango den, zer-nolako izango den, orain zehazki esatea ezinezkoa zaigu. Hala ere, 2040an kokatu beharra daukagu. Jakin arren ezinezkoa dugula esatea 2040an nolako izango den gure gizartea. Baina han egon behar dugu gaur, jada. Hori horrela, hori ulertzeko beste erreferentzia teoriko bat jaso nahi izan dugu, Otto Scharmerrek (2017) landutako **“U teoria”** rekin zerikusia daukana. Beste hainbat gauzaren artean, egileak esaten du bi ikasketa iturri desberdin daudela. Bata, iraganeko esperientzietatik ikastea litzateke, eta hori garrantzitsua da, baina agian ez aski iraganengandik zeharo bereiziko den etorkizunerantz goazenean, iraganetik etorkizunera lerro zuzenik ez dagoenean, iraganetik gaurkora etorri bai, baina etorkizuna nolako izango den argitzen ez digunean. Beste ikasketa bidea, berriz, etorkizunetik ikasten joatea, agertzen doan neurrian litzateke. Eta etorkizun horretan egon, agertzen doan neurrian guk, komunitate bezala, bertan egon, eta etorkizun horretatik lideratu.

Proiektuaren garapenari dagokionez, Talde Eragilean prestaketa lanetan luze aritu eta proiektuaren diseinua prestatu ondoren, guretzat oso garrantzitsua izan zen guzti horren balidazioa erdiestea. Horregatik lehen Mintegian, proiektua azaldu ostean, proiektu honen balidaziorako galdera luzatu genien bertaraturako partaideei: proiektuarekin bat egiten zuten edo ez, ulertzen zuten ala ez, aurrera bideratzeko modukoa

iruditzen zitzaion ala ez. Hori oso garrantzitsua izan zen, bertan jasotako erantzun positiboek proiektuari aldekatasun sozialaren balioa eman baitzioten. Bai lehenengo mintegian, eta oraindik hobea bigarrean, puntuazio altuagoak jaso ziren bigarrean, badirudi aurrera egin ahala hobeto ulertu zela zertaz zihoan proiektua.

Luzatzen ari naiz eta amaitu behar dut. Proiektuaren garapenarekin jarraituz, esan behar da prozesua hiru mintegitan zehar garatu dela. Lehenengo mintegia Tailer Apreziatiboa izan zen. Hor komunitatearen Kapitalen Mapa landu genituen. Jarritako galdera hau izan zen: **Zeintzuk dira euskaraz garatu nahi duen komunitateak Komunitate-kapital bakoitzean egun dituen aktibo nagusiak?** Betiere mintegi horretan elkartu ziren pertsonak emandako iritziaren arabera. Ez genuen egia ‘unibertsala’ jarri nahi mahai gainean, partaideek emandako erantzun subjektiboa baizik, elkartu ziren pertsonak elkartu ziren moduan eta eman zuten horretan, hori da atera zena eta daukan balioa hori da. Emaitza, euskaraz garatu nahi duen komunitatearen egungo Aktiboen Mapa izan zen.

Bigarren mintegia Sorkuntza Tailerra izan zen. Bertan, etorkizunean kokatu nahi izan genuen, 2040 urteari begira, 2040 urterako eszenarioak irudikatzen. Jarritako galdera hau izan zen: **Zure ametsaren arabera, zeintzuk/nolakoak dira euskaraz garatu nahi duen komunitateak kapital bakoitzean 2040. urtean eduki behar dituen aktibo nagusiak?** Emaitza, Komunitatearen etorkizuneko Aktiboen Eszenarioen Konstelazioak izan ziren.

Hirugarren Mintegia, berriz, Diseinu Tailerra izan zen, eta bertan bide orriaren arkitekturaren inguruan lan egin genuen. Jarritako galdera hau izan zen: **2040 urterako irudikatutako kapitalen (aktiboen) konstelazioa eraikitzeko ... zein ekinbide (ekintza) gako definitu ditzakegu?** Emaitza, Etorkizuneko Eszenarioen arkitekturarako Ardatzen Marrazkia izan zen. Mapa horiek guztiak jasota daude eta Eusko Ikaskuntzaren web-orrian argitaratuta dagoen proiektuaren dokumentazioan ikus daitezke.

Azkenik, Kongresuaren gaurko saio honetan hainbat pertsonak beren jakintzatik, ezagutzatik, esperientzietatik eta ikuspegitik sakonduko dute proiektuan zehar agertu diren kapital eta aktibo horietako batzuetan, beti ere proposamen eta planteamendu propositiboak eginez.

Esan behar dut baita ere geure eskemetan sei kapital horien antolaketa ere, nolabait, aldatu egin zela. Hasiera batean sei kapitalak elkar loturik maila berean agertzen zitzaizkigun, baina mintegietan hausnarketekin aurrera egin ahala beste eskema bat agertzen joan zitzaigun, kapitalen bi mailako eskema baten bidez adieraziko litzatekeena. Eskema berri horretan, batetik, kapital gakoak-edo izan zitezkeenak egongo lirateke eta, bestetik, kapital instrumentalak. Zentzu horretan, kapital soziala, kulturala eta giza kapitala lirateke, nolabait, oinarritzko kapitalak, kapital gakoak, nolabait esateagatik; eta kapital politikoa, ekonomikoa eta azpiegiturena izango lirateke aurreko hiru horiek indartzeko kapital instrumentalak.

Analisiak egiterakoan saiatu gara beti irakurketa lineal sinpleak ez egiten, errealitatearen konplexutasunari erantzun asmoz. Hor ariketa zail samarrak ere jarri izan ditugu mintegietan, lotu nahi izan ditugulako kapital eta aktiboen artean egiten ziren hausnarketak. Emaitzak ikusi ditugu, hor dauzkagu mapa desberdinak, metodologia eta prozesua. Etorkizunak esango digu noraino izan diren baliagarri.

Eta bukatzeko, proiektuari hasiera batean **Euskararen etorkizuneko eszenarioak elkarrekin eraikitzen** izena jarri genion. Izen luzea da, baina proiektuaren hasierako asmo eta planteamenduari erantzuten zion. Izenari gainera, **e5** izen laburra jarri genion, komunikatiboki askoz errazagoa eta erabilgarriago baita. Baina prozesuak aurrera egin ahala, garbi agertu da beste hitz eta kontzeptu batzuk hartu dutela proiektuaren helburu eta izaera identifikatzeko protagonismoa. Horregatik, nik momentu honetan, formula aldatu egingo nuke: **e5** baino, **e3+L** izendatuko nuke. Komunikazio arduradunak esango dit ezetz. **e3+L** izena ez dela komunikaziorako izen erabilterraza edota praktikoa. Baina uste dut gure proiektuaren oinarrian dauden kontzeptu gakoak hobeto jasoko lituzkeela bigarren izenak. **e3+L: Euskal Komunitateak Etorkizunetik Elkarrekin Lideratzen**. Ez euskara, baizik eta euskal komunitatea(k) azpimarratuz; ez etorkizunera begira, baizik eta etorkizunetik eta etorkizunear kokatuz, elkarrekin noski, eta lideratuz.

Eskerrik asko.

Bibliografia

- Eito, A. eta Gomez, J. (2013). El concepto de comunidad y trabajo social. *Revista Espacios Transnacionales* (1), 10-16.
- Emery, M., Fey, S. eta Flora, C. (2006). Using Community Capitals to Develop Assets for Positive Community Change. *CDPractice, Issue 13*, 1-19.
- Hernandez, J.M. (2008). Euskara birpentsatu beharra, ekarpen batzuk antropologiatik. *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*, 69, 2008 (4), 27-42.
- Hillery, G. A. (1955). Definitions of Community: Areas of Agreement. *Rural Sociology* (20), 111-123.
- Kasares, P. (2012). Euskaldun hazi Irunean. Inguru erdaldun(du)etako familien hizkuntza elkarrekintzak eta komunitate aukerak. *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*, 85, 2012 (4), 143-158.
- Marchionl, M. (2004). *La acción social en y con la comunidad*. Zaragoza: Certeza.
- Scharmer, O. (2017). *Teoria U. Liderar desde el futuro a medida que emerge*. Barcelona: Editorial Eleftheria.
- Tejerina, B. (1992). *Nacionalismo y lengua*. Madrid: CIS – Siglo XXI.

Oharrak

1. Eusko Ikaskuntzako e5 proiektuaren arduradun zientifikoa.

Euskaraz garatu nahi duen komunitatearen kapitalak

e5 proiektu honen xedea Euskararen Etorkizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzea izan da, jomuga 2040. urtean jarrita.

Eszenario horien irudikatzea modu propositibo eta baikorren burutu nahi izan dugu, gure buruari hiru galdera eginez:

- Lehenengoa: Zein kapital eta aktibo ditu gaur egun euskaraz garatu nahi duen komunitateak euskaraz garatu ahal izateko?
- Bigarrena: Zein da 2040 urteari begira amesten dugun etorkizuna; zeintzuk kapital eta aktibo izan nahi ditugu ordurako eskura?
- Hirugarrena: Eta amestutako eszenario horretara heltzeko, zeintzuk izan behar dute bide orriak?

2017-2018an burutu diren hiru mintegietan ideia ugari eta interesgarriak agertu dira. Galdera bakoitzaren emaitzak kapitalen mapetan jaso ditugu:

1. Euskaraz garatu nahi duen komunitatearen egungo aktiboen mapa.
2. Etorkizunerako irudikatutako komunitatearen kapitalen (aktiboen) eszenarioen konstelazioa 2040ko jomugan.
3. Irudikatutako kapitalen (aktiboen) konstelazioak eraikitzeko ekinbide gakoien mapa.

“Euskal Herriko lurralde(ar)en Liburu Berdea”-n e5 lan-ildoaren ezaugarri nagusiak eta diagnostikoaren lehen mapa (‘Euskaraz garatu nahi duen komunitatearen egungo aktiboen mapa’) jasotzen dira. Lehen emaitza horretatik abiatuta, kapital bakoitzeko, hurrengo bi mapak landu ziren: Etorkizunerako irudikatutako eszenarioen konstelazioa eta Konstelazioak eraikitzeko ekinbide gakoien mapa.

Mapa guztiak Eusko Ikaskuntzaren web-orrian jasota daude proiektuaren atalean (eusko-ikaskuntza.eus).

Prozesuan zehar jasotako ekarpen guztietatik, kapital bakoitzeko bi aktibo nagusi azpimarratu eta, ondorengo orrietan, modu laburrean azaltzen ditugu.

E

Etorkinen kasuan askotan bigarren maila bezala ikusten da, euskaraz hitz egitea. Adinekoen pertsonen kasuan, zaintza egoeran askotan hizkuntzaren papera ez da seriotan hartzen. Artikulu honek bi gai horien arteko interdependentziari buruz hitz egiten du eta Banaiz Bagara elkartearen esperientziatik irtenbideak eta eragileen paperak aztertzen ditu.

Giltza-hitzak: Euskara. Etorkinak. Adinekoak. Zaintza. Hizkuntza. Eskubideak.

Adinekoen zaintza eta eremu horretako hizkuntza erabilerari buruz hitz egiten dugunean, gizartearen errealitatearen parte bat tratatzen ari gara. Hala ere, deskribatzen ditugun esperientziek eragina izango dute, gizarteko beste eremuekin harremanean jartzen ditugun bitartean, edo *transfer* bat gertatzen denean, alegia, sektore horretako esperientziak beste sektore batzuetan ere erabiltzeko. Horrela ulertu dugu, hain zuzen, Eusko Ikaskuntza urteurrenaren prozesu edo jardunaldi horien asmoa, eta horregatik eskertuta gaude, gure ekarpen xumea aurkezteko aukera eman diguzuelako.

Ekarpenok Banaiz Bagara elkartearen urte askotako lanetik sortu dira eta horretan oinarritzen dira. Urte horietan zehar gauza asko probatu ditugu eta, hamaika aldiz porrot egin eta hamaika aldiz esperientzia horietatik ikasi ondoren, gauza berriak eta berrituak saiatzeko hasi ginen. Edo beste zenbaitetan arrakasta izan, eta hortik ere asko ikasi genuen.

Gainera, porrot egitea edo programa bat aurrera ez ateratzea mila arrazoiengatik gerta daiteke. Izan liteke pertsonak motibatzea lortu ez izana, izan liteke ordua edo garaia egokiak ez izatea, baita diru, borondate politiko edo giza baliabide falta, edo beste mila arrazoi, ... gabezia ez da beti izaten transmititzen den (dugun) edukiarena.

Hala ere, konbentzituta gaude hartutako bidea egokia dela eta merezi duela aurrera egitea.

Giza kapitalaren logikatik jarraituz, hasteko, kapital aktiboaren faktore batzuk deskribatuko ditugu, gure ikuspegitik.

1. Etorkinak: adinekoen zaintzan langile kolektiboaren parte handi bat

Askorentzat etorkinak dira euskararen prozesuan “bigarren mailako” faktore bat, hau da, lehentasuna ez duen giza talde bat, edo hartzaile hutsak, euskalduntze katean oso urrun kokatuak. Kontatzen omen dutenak “hemengoak” dira. “Hemengoek hitz egiten edota ikasten ez badute, nola eskatu etorkinei?” da askotan entzuten den esaldi bat. Eta ez da esaldi bat soilik, badago eta jarrera bat horren atzean. “Pena” ematen dute etorkinek, euskara ikasteko edo erabiltzeko “behartuta” daudenean; eta badago halaber korronte bat, euskaldunon artean ere bai, etorkinak eskaera horretatik salbuesten dituenak, askotan arrazakeriatik edo diskriminaziotik “babesteko” ustezko on beharrez.

Aldiz, Europako gizarteak, hemendik aurrera, inoiz gehiago ez dira “autoktonoak” edo “zuriak” izango. Munduko egoerak eta horren ondoriozko migrazio prozesuak kolore anitzeko bihurtuko dituzte gure gizarteak. Gaur egun garai bateko etorkin espainolen seme-alabekin gertatzen den bezala, urte batzuk barru, euskaldun beltzak haziko dira, Afrika aitona-amonen ipuinetatik bakarrik ezagutuko dutenak, eta ama hizkuntza euskara izango dutenak, ordurako jada gurasoen hizkuntza nagusia izango zelako. (Eta horrekin ez dugu esan nahi jatorrizko hizkuntza galtzearen aldekoak garenik inondik ere; gertatzen da, baina, orokorrean, hirugarren edo laugarren belaunaldian herri hartzaileen hizkuntza kanpotik iritsitako pertsonen hizkuntza bihurtzen dela.)

Baina, ba al da euskara herri hartzaile baten hizkuntza? Nahi al dugu benetan euskara hori izatea? Konbentzituta gaude horrela izan behar duela? Edo Stockholm-sindrome mota bat pairatzen dugu, non guk ere uste baitugu etorkinek gaztelania edo frantsesa ikasi behar dutela, erabilgarritasun gehiago duelako eta gehiago hitz egiten delako?

Horrela dela dirudi, zeren eskaintza ofiziala horrela antolatuta baitago, Helduen Hezkuntza Iraunkorraren (HHI) bitartez; baina euskaldun peto-petoez ere, etorkinekin era autonomoan antolatuta elkartasun lana egiten dutenek ere, “lehentasuna”

ematen diote etorkinentzat gaztelaniazko ikastaroak antolatzeari. Eta ez soilik frankismo garaia ezagutu zuten boluntario jubilatuek, baizik eta bizitza osoa euskaraz ikasi eta bizi izan diren gazteak ere bai.

Ez du ematen, beraz, gure gizartean barneratuta dugunik euskara etorkinentzako bizi-hizkuntza izatea nahi dugula.

Gure esperientzian ikusi dugunez, Euskal Herrian adinekoen zaintzan lan egiten duten pertsona etorkinak, batez ere hasiera batean, irekita daude hizkuntz errealitate ezberdina ezagutzera. Hego eta Erdialdeko Amerikako langileen kasuan, ezustekoa hartzen dute, askotan, espainoletik aparte beste hizkuntza bat badagoela konturatzean, baina orokorrean jarrera onak ezagutu ditugu.

Hala ere, langileok denbora bat Euskal Herrian bizi ondoren, euskara beste modu batean ikusten hasten dira. Batzuek exijentzia huts bezala hautematen dute, eta ez bizitzaren errealitate bezala (beraien inguruan eta beraiekin pertsona gutxiak hitz egiten duelako euskaraz). Eta askotan beraiek baztertzen dituen exijentzia bat bezala, zeren zaintza sektoreko langile finko asko euskal hiztunak baitira, bertan jaio edo ikasketak egindakoak, eta kanpotik etorritakoak uste izaten du halako lanpostu bat lortzeko aukera gutxiago duela.

Bi ikasketa-lerro burutu beharko lituzke: Lanbide Prestakuntza gehi hizkuntza, eta berez horietako bat burutzea, askotan lanarekin konbinatuta, nahiko zaila da migratzaile batentzat. Orain arte eskaintzen den irtenbidea –euskaltegia dohainik izatea sektore horretan Lanbide Prestakuntza ikasten ari direnentzat– gehienentzat ez da bideragarria, euskaltegiko taldeak heterogeneoak direlako eta ikasleen helburuak, ikas-esperientzia eta behar dituzten komunikazio beharrak desberdinak direlako.

Hala ere, badaude halaber etorkinak, adinekoen zaintzan diharduten langileak, denborarekin euskararen garrantzia ulertzen dutenak eta hortik motibazioa sortzen zaie euskaraz komunikatu ahal izateko.

Beste batzuen kasuan, motibazioa ernatzen da kontzientziazio lan batekin eta adinekoen pertsonentzat lehen hizkuntzak zer garrantzia duen ulertu ondoren.

Kasu guztietan, langile/hartzaile kolektibo horretarako eskaintza egokia sortzea da erronka nagusia: aukera sorta zabala, non behar eta maila ezberdinentzat aurrera egiteko baliabideak leudekeen.

2. Adineko pertsonak edo dependentzia egoeran daudenak

Hasieran esan dugun bezala, komunitate jakin bat, pertsona talde edo “kapital” hori buruz esaten dugun hori ere ordezkatu dezakegu. Zaintza zerbitzuaren hartzaileak izan beharrean, bezeroak izan daitezke, lankideak edo beste mota bateko zerbitzu baten erabiltzaileak. Lehenengo puntuan zerbitzu edo lan emaile bati buruz hitz egin dugu; orain zerbitzu edo lan horren hartzaileaz arituko gara. Biak multzo edo “kapital” interdependentek dira, batak bestea gabe existitzerik ez duena.

Hala ere, adineko pertsonen kasuan eta, batez ere, dependentzia egoeran dauden pertsonen kasuan, egoera berezia da. Izan ere, pertsona horiek ezin dute, bezero arrunta bezala, besterik gabe dendaz edo jatetxez aldatu gustura ez badaude. Langileak berak ere lana aldatu ahal du; zaila izan arren, ez da ezinezkoa.

Dependentzia egoeran dauden pertsonak eta laguntza behar duten adineko pertsonak, hala ere, ahultasun egoera berezi batean dauden pertsonak dira. Ez dute aukera handirik noren laguntza nahi duten erabakitzeke, zeren askotan beraiek ere erabaki hori hartzeko beste batzuen laguntza behar baitute: senideena edo erakunde publikoena. Fisikoki mugikortasuna mugatuta dute, mentalki askotan nekatuta edo babesik gabe sentitzen dira, eta, ia beti bizitzaren azken fasean daudenez, heriotza hurbil sumatzen dute, eta ez ohi dute, bizitzaren beste fase batzuetan bezala, “bizimodu hobe” baterako borroka egiteko motibaziorik.

Are gehiago, gaur egun Euskal Herrian adin handiko belaunaldiak direnak, hots, gaur egun 80 urtetik gora dituzten gizon eta emakumeak, iragan mendeko 30ko hamarraldian jaioak dira. Horrek esan nahi du beraien sozializazioa oro har eta hizkuntzarekin duten harremana frankismoaren garaian eraiki zutela. Nahiz eta hortik aurrera askok kontzienteki beste norabide bat hartu zuten, frankismoaren doktrinaren kontra edota, frankismo garaia bukatu ondoren, hizkuntzari dagokionean ere bai, ezin da hori orokortu.

Gure gizartean gehienak ez dira hizkuntzen edo euskararen aldeko aktibistak, eta pertsona askok sortu zitzaizen moduan hartzen dute hizkuntzaren gaia. Etxean euskara, kalean erdara, edo euskaldun “finko” edo seguruekin, kalean nahiz etxean,

euskaraz, baina beste guztiekin erdaraz. Hala eta guztiz, gizarteak transmititzen duen “mainstream”a erdaraz da, nahiz eta aldaketa asko egon diren.

Beraz, pertsona horiek, ama hizkuntza edo lehen hizkuntza euskara izan, baina bizitza osoan hizkuntza batetik bestera etengabe aldatzeko ohitura izan dutenek, “beharra” al dute zaintzaileekin euskaraz mintzatzeko? Agian, ohitura handirik ez dute, baina erdaraz ere moldatzen dira, eta, zaintzaileak euskaraz ez badaki, “pena da, baina erdaraz ere moldatzen dira”, entzun ohi dira maizegi horrelako “argudioak”.

Hemen Galesetik ezagutzen dugun leloa da bide egokia: “active offer”, hau da, eskaintza aktiboa. Horrek esan nahi du ez dela zerbitzu baten erabiltzailearen ardura, hitz egin nahi duen hizkuntza eskatzea edo erabaki bat hartu behar izatea, baizik eta “ezohiko hizkuntza” edo ahultasun egoeran dagoen hizkuntza beti eskaintzea eta lehenetsuna ematea dela erakundearen edo zerbitzu emailearen ardura.

Gipuzkoan, antzeko bidea hartu du Kabia erakundeak, “Hizkuntzaren erabileraren jarraibideak” finkatuz.

Horretarako, nahiko langile elebidunak al daude? Ez. Baina hori ez da datu estatikoa. Gaur egun ez, baina neurriak hartu behar dira nahiko langile izateko, eta helburua lortzeko epeak finkatu. Arrazoia ez da gaur egun gauden egoera, baizik eta nola konpondu biharkoa.

3. Erakundeak

Bi kapital hauek –zerbitzu onena eskaintzeko prest dauden langileak, hizkuntza barne, gehi zerbitzu jasotzaile gisa beraien hizkuntza erabili nahi edo behar duten pertsonak– lotzeko eta biek kapital hori aprobetxatu ahal izateko, ezinbesteko rola jokatzeko dute erakundeek.

Erakundeek bi kapitalak lotu eta potentzialak estrukturatu ahal izateaz gain, baliabideak eskaini ahal dituzte, aurrerapausoak eman ahal izateko.

Erakundearen papera, zehazki, funtzio hauetan datza:

- Erakundeek bi aldeetako beharrak edo “kapitalak” ezagutzen dituzte.
- Erakundeek politikak diseinatzen dituzte, jakiteko nola lortu kapital horiek lotu, bideratu eta aprobetxatzea.

- Politika edo neurri horiek beti berritzaile, probatzaile (ezin baita beti aurreneko saioan asmatu) eta lotesleak izango dira. “Lotesle” horiek izan ahal dira bai neurri boluntarioak edo bai derrigorrezko neurriak ere. Neurtzeko irizpidea beti arrakasta izango da.

Aldi berean, erakundeek epe motzeko eta epe luzeko neurriak hartu behar dituzte.

Epe motzean hartzeko neurri bat izango litzateke, adibidez, lanean dauden langileei ikastaroak eskaintzea. Horrelako ikastaroak eskaintzen ditu, besteak beste, gure elkarteak.

Ikastaro horiek zuzenean lanerako komunikaziora bideratuta daude, langileen baldintza eta ordutegietara egokitzen dira eta diziplina anitzekoak dira.

Diziplina anitzekoak izateak esan nahi du hizkuntza bere ikuspegi guztietan eta guztietatik lantzea. Ondo dakigun bezala, hizkuntza bat erabiltzea ez da bakarrik hitzak edo gramatika egiturak ezagutzea. Faktore garrantzitsuak dira, halaber, beldurra, lotsa eta arrotasuna gainditzea, erabilera akuilatzeke motibazioa aurkitzea edo gaitasun estrategikoak edukitzea; hartara, hitz gutxirekin ere, gauza garrantzitsuak esan ahal izateko.

3.1. Nolakoak dira Banaiz Bagarak eskaintzen dituen ikastaroak?

Banaiz Bagarak adinekoen zaintzaren eremuan antolatzen dituen ikastaroak bi hartzaille talde nagusi ditu:

- Etxeetan lan egiten duten zaintzaileak (“internoak”) eta etxeetan zaintza lana orduka egiten dutenak, enpresen bitartez edo enpresarik gabe.
- Zahar egoitzetan lan egiten duten langileak, batez ere, ordezkapenak egiten dituztenak, edo subrogazio bitartez Hizkuntza Eskakizunetatik libratuta daudenak ere bai (leku askotan azken urteetan kontratatu diren langileak elebidunak dira, lanpostu batzuek daramaten Hizkuntza Eskakizunaren ondorioz).

Horrez gain, parte har dezakete ere lan hori boluntario moduan egiten ari direnek.

Ikastaroen lehenengo fasea parte hartzaileren kaptazioa edo erakartzea da. Argi den moduan, lehenengo kolektiboaren kasuan pauso hori askoz konplexuagoa da bigarren kolektiboan baino.

Lehenengo kolektiboa sakabanatuta dago eta askotan lan harremana zuzenean egiten da, familia eta langileen artean. Hala ere, kasu horietan ere, normalean 4. puntuaren deskribatuko diren gobernuen kanpoko erakundeek rol bat jokatzeko dute maiz. Familiak gutxitan ezagutzen dituzte zaintzaileak bide zuzenetik, iragarki baten bitartez, adibidez. Askotan erakunde formalak edo informalak izaten dira bitartekariak lan harreman hori sortzeko. Horrelako erakundeak dira Caritas, apaiz-etxeak, etorkinen erakundeak edo etorkinen komunitateak. Oso garrantzitsua da aktore horiek inplikatzeko. Beraiek dira gure lehenengo interlokutoreak eta kontzientziarioaren hartzailleak, balore konpartituak lortzeko (ikus 5. puntua).

Lan harremana Udal edo Foru Aldundiaren bitartez sortzen bada, prozesua nolabait (teorian behintzat) errazagoa da, baina ez da hori automatikoki gertatzen. Errazagoa da, langileak baino, zerbitzuaren hartzailleak ezagutzea; batez ere, zaintza burutzeko diru-laguntza jasotzen duten adineko pertsonak eta senideak baldin badira. Hala ere, erakundeak ere ez daude beti guztiz kontzientziatuak hizkuntza zaintzaren faktore bat dela.

Familiak ere beste aktore garrantzitsu bat dira. Askotan familiak denbora asko ematen dute zaintzaile egoki baten bila aurkitu arte, eta oso eskertuta daude pertsona arduratsu eta maitekor bat aurkitzen dutenean. Beraiek ere sarritan errudun sentitzen dira eta sentsazioa dute zaintzaile bati euskara ikastaro batera joateko eskatzea inposizio bat dela.

Langileengana iristeko zeregina konponduta, hurrengo pausua ordutegia eta lan baldintzak izan ohi da. Adinekoen zaintzaren lanak, askotan, ordutegi irregularra du edo eguneroko beharren azpian dago. Bezeroen etxeetan bizi diren zaintzaileek normalean bi ordu dituzte libre eguneroko, eta asteburuetan egun bat edo bi. Hala ere, ordutegia ez da beti kointziditzen, eta erronka nagusietako bat da puntu komun bat lortzea. Aldi berean, zahar egoitzetan antzekoa gertatzen da. Langileek txandaka lan egiten dutenez, formula malguak erabili behar dira langileen parte-hartzea ahalbidezko.

Bi kasuetan baztertu behar da “kopuru minimo”aren pentsaera. Ideia hori oso lotuta dago irakaskuntza akademikoarekin: ikasgela bete behar da ikasle kopuru jakin batekin. Gure kasuan, lanerako inbertsio gisa ikusi behar da formula. Nahiz eta pertsona bati hizkuntza prestakuntza hori eman, ondoren adineko pertsona euskaldunak beste mota

bateko zerbitzu kalitatea jasotzen badu, merezi du prestakuntza jasotzea. Ikuspegiak gehiago *coaching*aren antzekoa izan behar du, hau da, ez ikasgelaren irudia, baizik eta etengabeko hobekuntza, bana-banako langileari oso egokituia, ikasitakoa berehala erabili ahal izateko.

Metodologiari dagokionez, gure ikastaroak batez ere *rol-play*etan daude oinarrituta. Hala ere, hizkuntzaren logika eta estruktura ikasten dira, autonomia bat lortzeko eta norberak esaldiak osatzeko, gero eta gehiago. Aldi berean, hitz gakoak lantzen ditugu eta konpetentzia edo gaitasun estrategikoak, tartean ulermena, baina baita gorputz hizkuntza ere, bi hizkuntzak erabiltzea (gaztelania eta euskara), duzun mailaren arabera, besteak beste.

Batez ere, ikasten ari garena lanbidearekin eta lanbidearen egoerekin dago lotuta. Hizkuntza ariketetan benetako materiala erabiltzen dugu, baita benetako egoeren simulazioak ere, eta ahal bada benetako eszenatokitian. Hau da, zahar egoitza batean nahiz eguneko zentro batean, etxe batean nahiz bainugela bat ordezkatzan duen ikasgela batean (altzari, bainu tresnez, eta abarrez hornituta).

Ez hizkuntza bera soilik, hizkuntza/komunikazio estrategiak ere ikasten da ikastaroetan. Hitz egiteko laguntzen edo oztopo egiten dizkiguten faktoreak ezagutzeko eta, oztopoen kasuetan, horiek gainditzea bideratutako estrategiak landuz. Landu egiten dugu halaber non den posible hizkuntza berria “probatzea” eta arriskatzea, eta non segurtasun osoa edo handiagoa eduki behar den, eduki konplexuak transmititzeko, adibidez, medikamentuen erabilera edo gaixotasunen koadroak deskribatzeko unean.

Zalantzan jartzen da, askotan, metodologia hori aurreratutako mailatan erabili ahal den ala ez, B1etik aurrera, esaterako. Argi dago, hizkuntza maila altuago batean, hizkuntzaren edukiak beste material batetik hartu behar direla. Erabili ahal da material klasikoa, hizkuntza irakaskuntzatik datorrena; eta, ahal bada, material egokituia (hizkuntza irakaskuntzako materiala, baina sektore profesional jakin baterako) edo benetako materiala, hala nola sektore horretatik bertatik sortutako testuak, irakasleak didaktikoki prestatu dituenak.

Baina, nahiz eta hizkuntzaren edukiak modu klasikoago batean landu, maila altuago batean, eduki horien erabilera lantzeko formulak izango dira aurreko paragrafoetan deskribatutakoak: *rol-play*, benetako egoeren simulazioa, konpetentzia

strategikoak lantzea, hizkuntza aldaketak lantzea, eta abar. Ez dugu ahaztu behar komunikazioa eta komunikazioaren kalitatea lantzen ari garena, eta hori maila guztientzako erronka bat da.

Hizkuntza ondo menperatzen duena ere, beste egoera batzuei egin behar die aurre: dela ingurugiro erdalduna, dela hizkuntza aldaketaren “deserosotasuna” edo hartutako ohiturak. Denok dakigu EGA edukitzeak berak ere ez duela erabilera edo erosotasuna bermatzen.

Azken aipamen bat, ebaluazioari buruz. Lanarekin lotutako komunikazio gaitasunak eta gaitasun estrategikoak ebaluatzen, ezin da modu klasikoan aztertu. Laneko hizkuntza-gaitasunetan beste faktore batzuek dute axola: esaldiaren zuzentasuna agian ez da hain garrantzitsua, ulergarritasuna baizik, gehi hurbiltasuna eta enpatia. “Bi norabideko elkarrizketak” –bezeroa euskaraz, zaintzailea erdaraz, adibidez– ez dauka gaur egun ebaluazio eredurik, baina konpetentzia garrantzitsua da, adineko pertsona bati bere hizkuntza erabili ahal izateko segurtasuna ematen diolako.

Nazioarte mailan, hutsune horri aurre egiteko, aspaldi esperimentatzen dute bide berriekin. Hor, momentu honetan, tresna aurreratuena “Scenario” izeneko metodologia da. Metodologia hori aspalditik erabiltzen da lan egoerak beren osotasun komunikatiboan lantzeko. Atera berria da “Scenario” bitartez ebaluatzen esku-liburua ere, non ebaluazio irizpideak zehaztuta dauden mailaren arabera, komunikazio gaitasunak bere osotasunean ebaluatzen eta ez soilik hizkuntzaren zuzentasunari begira.

Nahiz eta gurean oraindik ebaluazio irizpide zabalagoak ez izan, horren alde lan egiten dugu, langile askorentzat tresna barneratzaileak izango lirakeelako.

Bestalde, epe motzeko neurriak epe luzerako neurriekin osatu behar dira, “kapitalak” benetan eta guztiz aprobetxatzeko.

Horrek esan nahi du modu estrategiko batean eskaini behar zaizkiela langileei programak, lanean bi hizkuntzak erabili ahal izateko.

Ikuspegi hori da garrantzitsua: “lanean bi hizkuntzak erabili ahal izateko”. Horrek ez da pertsonak elebidunak izatea gauza bera. Eta horretan datza desberdintasun handia, alegia, ondo aztertzean zein hizkuntza tresnak behar dituen langile batek bere lanean: ahozkotasuna, hizkuntza “funtzionala”, ulermena

batez ere, elkarriketa “sozialak” edo eguneroko txostena betetzea, bilera baten bilakaera jarraitzea, eta abar.

Funtzio horiek guztiek badute bere zentzia eta hizkuntza heziketa baten parte izan behar dira.

Heziketa horrek, epe luzera begira, langileen heziketaren parte izan behar du. Horretarako, hizkuntzak, gai bezala, Lanbide Prestakuntzaren parte zan behar du.

Hala ere, hau da gakoa: enpresak.

4. Formakuntza hornitzaileak

Emaitzak lortzeko, industrian eta enpresa munduan etengabe eguneratzen ari den berrikuntza, hizkuntzen irakaskuntzaren munduan ere garrantzitsua da. Nazioartean eztabaida eta hausnarketa berritzaile asko daude, hizkuntzen irakaskuntzan bide berriak zabaltzeko, eta horren ondorioz ere metodologia eta formatu berri asko probatzen dira, eremu ezberdinetan.

Nahiz eta gaur egun ezagutzen dugun helduentzako euskarazko heziketak 40 urte edo gehiagoko esperientzia duen, langileen formazioak eta, bereziki, hemen ari garen kolektiboarenak, metodologia berriak eta egokituak behar ditu.

Ez pentsa eztabaida hori soilik hizkuntza gutxituei dagokienik. Hain zuzen, hizkuntzen irakaskuntzarako metodologia berrikuntzaren edo egokitzapenaren inguruko eztabaida nagusia Europako hizkuntza nagusietako herrialdeetan sortu da, langile migratzaileen beharrei aurre egiteko erronkarekin.

Nahiz eta aurreko belaunaldietan urte askotako esperientziak egin ziren migratzaileen integrazio linguistikoa lortzearen, alderarekin, migrazioaren egoera eta migratzaileen profila aldatu egin da azken urteetan, munduko egoeraren eta lan merkatuaren aldaketarekin batera.

Joan den mendean migratzaile askorentzako bidea “integrazio osoa” izan zen, herri hartzaileetan. Horrek esan nahi zuen, batetik, hizkuntza edo hizkuntzak ondo ikastea eta bitzta osoko lanpostu bat lortzea herri hartzailean “bizi berria” egiteko; eta bestetik, hurrengo belaunaldiak dagoeneko herri horren hiritarrak izatea, hizkuntza eta kultura ikuspegitik ere bai. Gaur egun, migratzaile askorentzat bidea eta helburua izan arren, Euskal Herrian ere ikusi dugu mugikortasuna edo ezegonkortasuna handitu direla. Adineko zaintzaile askoren

kasuan, adibidez, seme-alabak jaioterrian geratu dira, eta amak, familiaburua, Europatik mantentzen du familia, egunen batean jaioterrira itzultzeko asmoarekin.

Azken urteetan, bi faktore aldatu dira, nagusiki:

- Lan merkatuak eta munduko egoerak migratzaileei mugikortasun handiago eskatzen die (ezin dute espero herrialde bakar batean geratu ahal izatea).
- Migratzaileen komunitateak handitu dira eta askotan hizkuntza eta nortasun erreferenteak komunitate horien barruan daude, eta ez herri hartzailean.

Faktore horiei aurre egiteko, Europako hainbat herrialdeetan hizkuntzak irakasteko proiektu berriak sortu dira. Ezaugarri hauek hartzen dituzte kontuan batez ere:

- Langile-migratzaileei **behar dituzten** hizkuntza gaitasunak transmititzea.
- Irakaskuntza **erabilera sustatzera zuzenduta** izatea, irakasle eskoletan ere bai.
- **Motibazioa eta kontzientzia** beste ariketen batera lantzea.
- “*Team-teaching*” edo **lanbide eta hizkuntza** irakasleak elkarlanean aritzea.

Gure kasuan, hau da, elebitasuna baino gehiago, hizkuntzen arteko diglosia betean gaudenez, egoera hori hain zuzen ere kontuan hartu behar da. Argi geratu denez azken urteetan, hizkuntza bat jakiteak ez du derrigorrez esan nahi hizkuntza hori erabiltzea. Gaur egun hizkuntza minorizatu bat ikasten ari denak, euskara gure kasuan, argi eduki behar du zer garrantzia duen hizkuntza horrek hiltun hartzaile batentzat, nahiz eta inguruko guztiek hizkuntza nagusia hitz egin (gure kasuan, egoera hori gerta liteke zahar egoitza batean, non langileek beraien artean erdaraz hitz egiten duten eta, hala ere, adineko pertsonak zerbitzua beraien lehenengo hizkuntzan jasotzea eskubidea duten).

Metodologiak ikasten ari diren pertsonen egoerari egokitu egon behar du. Horrek esan nahi du lan egoerari egokitu –ordu libreetan edo lan orduetan–, baina bideragarria den modu batean. Irakasbidea, ikasten ari diren pertsonen ikasketa mailari egokitu behar da: ikaskuntza akademikoa ez da derrigorrez ikaskuntza onena. Eta gaitasun estrategikoak eta

soziolinguistikoak ere kontuan hartu behar dira, hau da, “gaizki” hitz egiteko zilegatasuna, baita ulermena ere (hitz egiteko gaitasunik gabe) baloratzea. Garrantzitsuak dira pausoak, ez gelditzea betiko maila berean.

Eta lanerako hizkuntza gaitasunak, orobat, beste lan gaitasunak bezala kalifikatu egin behar dira, hizkuntza, hau da, komunikazioa zaintzaren ezinbesteko faktorea delako (ikusi: Montes, 2016).

5. Bestelako erakundeak: sindikatuak, etorkinen erakundeak, eta abar

Erakunde horiek, hizkuntzaren irakaskuntzan eta kontzientziazioan ere paper garrantzitsua jokatzen dute.

Arautzeko konpetentziak dituzten legezko erakundeez gain, beste mota bateko erakunde batzuek ere badute garrantzia, badute zeresanik, sektorea oso ondo ezagutzen dutelako. Sindikatuak, adibidez, langileen formazioa defenditu eta baldintzatu dezakete (lan ordu barruan, adibidez...); edota etorkin elkarteak, kolektibo horretako langile guztiak kontuan hartu eta haiengana iristeko; baita Alzheimer edo dependentsia egoeran dauden senide elkarteak ere, hizkuntzaren garrantzia defendatzeko (bereziki, iktusaren kasuistikan hizkuntza faktore garrantzitsua da, garunaren funtzioak berreskuratze bidean); hizkuntza erakundeez ere badute zeresanik, hizkuntzaren eremua oso ondo ezagutzen dutelako, eta beste...

Hainbat kasutan ikusi dugu erakunde batzuek beren kideak hizkuntza batetik “babestu” behar balituzte bezala jokatzen dutela.

Hala ere, erakunde horien konplizitatea ere lortu behar dugu, bakoitza bere berezitasunetik abiatuz.

Hizkuntzek zehar-balioak bideratzen dituzte eta ekarpen dira, ez filtro. Eta oraindik ere askoz gehiago dute filtro funtzio hori, ekarpen funtzioa baino.

Hona hemen adibide zehatz batzuk:

Sindikatuaren interesa da, inondik ere, langileek ahalik eta formazio hobereana izatea. Formazioa langileen indargune bat da, eta lan merkatuan beren baldintzak eta beren lekua hobetzeko laguntzen die, batez ere, krisi garai batean edo lanpostuz aldatu behar den unean. Hizkuntzak kapitala direla

ulertzen den neurrian, baita hizkuntza gaitasunak ere, hots, komunikazio gaitasunak eta ez soilik diplomak eta tituluak, sindikatuaren interesa izan behar du langileentzat formakuntza horiek egiteko aukerak lortzeak. Beti baldintza hobereanetan, sindikatu bati eskatzea dagokionez.

Baldintza hobereana da, dudarik gabe, formakuntza hori lan ordutegian integratzea. Are, Metodologia aurreratuak areago eskaintzen du, hizkuntzak lanean ari zaren bitartean ikastea, “laguntzaile” edo irakasle bat alboan edukiz.

6. Balioak

Hala ere, beheko eskeman ikusten den bezala, kapital guztiak lotzeko eta benetan elkarrekin eraginkorrak izateko, guztien artean funtsezko faktorea balioak dira.

Hizkuntza, norberaren hizkuntza, bestearen hizkuntza, komunitatearen hizkuntza edo nazioaren hizkuntza baliotzat hartzen badugu, gai izango gara pauso horiek egiteko.

Horretarako, bisio bat behar dugu, ulermena, berrikuntzarako gaitasuna, kongresu honetan lantzen den bezala. Lehenago esan dugunez, sektore ugarietan –teknologiak, informatika, hezkuntza, energiak, eta abar...– egunero entzuten dugu etengabeko berrikuntza ezinbestekoa dela eta etengabe lantzen ari dela. Hizkuntzak gure gizartea egiten du. Horregatik, hizkuntzaren berrikuntza gizartearen berrikuntza da era berean.

Hizkuntzak, gure kasuan euskarak, faktore guztien arteko balio konpartitua izan behar du benetako emaitzak lortzeko. Eta hori guztia ez soilik adierazpen mailan –eta are gutxiago urtean behingo adierazpen gisan–, baizik eta balio partekatuta bezala, beti gorago jo behar duen eraikuntza baten moduan ulertuta.

Katean aktore batek huts egiten badu, beste guztia ere askoz ahulagoa izango da. Horregatik, edozein egitasmo martxan jartzerakoan ere, arrakasta lortzeko, hasieratik aktore guztiak elkarloturik daudela barneratu behar dute, eta aktoreen guztien jarrera eta jokabidea elkarrekin adostu.

Gehiegitan gertatzen da, ordea, norabide bateko ekimenak abian jartzen direla, borondate onarekin, baina benetako aldaketa lortzeko asmorik gabe. Batez ere, erakunde publikoekin harremanetan dauden bestelako erakundeei edo erakunde publikoen atal ezberdinei eskatzen zaie egitasmo berriak abiatzeko unean jarraibideak oso argi uzteko eta beren

botere administratibo eta politikoaren neurrian beste departamendu eta erakundeak inplikatzeko.

Hala ere, aktoreen inplikazioa lortzen ez bada, hori ere ezin da aitzakia izan ezer ez egiteko. Kasu horretan, aztertu eta landu behar da zeintzuk diren aktore batzuen parte hartzea lortu ez izanaren arrazoiak.

Kasu guztietan, kontzientziazio lana beti izan behar da pauso guztien parte bat. Azaldu egin behar dira pausoen arrazoiak, aktoreei beren iritzia emateko eta hausnarketa konpartitzeko aukera emanez (taburik gabe) eta egokitzapenak, posible badira, elkarrekin adostuz.

Bibliografia

Montes, A. Hizkuntza osasungintzan. Unibertsitatearen eta Osakidetzaren ekarpena zein elkarlana kultura-aldaketa prozesuan. *BAT Soziolinguistika Aldizkaria*, 101, 2016 (4), 93-106.

2040 urtea, iguripenen jomugan

Kasares, Paula

Nafarroako Unibertsitate Publikoa
paula.kasares@unavarra.es

E

Euskarazko hiztunak gogoetagai harturik, aurreikuspen bat egin da: egungo gaztetxoak hemendik hiru hamarralditara, 2040 urte aldera, heldu eleaniztunak izanen dira. Zertan egonen da egungo gaztetxoek etorkizunean euskara hautatzea? Gogoeta horretan ondorio garbiak baino gehiago galdekizunak agertu dira, euskararen gizarte balioari eta euskaraz era daitezkeen identitateei dagozkienak. Oraingo gaztetxoen biharko hizkuntza hautuak elikatzeke euskararen bizipen subjektiboak sendotzea proposatu da, batik bat kultur gintza eta teknologia arloen bidez, betiere haurrak hizkuntzaren **jaraunsleak** baino gehiago hizkuntzaren **birsortzaileak** eta haren etorkizunaren **eratzailak** direla onarturik.

Giltza-hitzak: Euskara. Hizkuntza gutxiagotuak. Hizkuntza sozializazioa. Eleaniztasuna. Hizkuntza hautuak. Kultur gintza.

Euskaraz garatu nahi duen komunitatean soa eta asmoa jartzeko eta dauden indarrak nabarmenduz eta balioan paratuz, 2040 urterako irudika litekeen kapital (edo aktibo) sortari itxura emateko ariketa eskatu zitzaidan.

Historian kinka zailletatik bizirik atera eta gaurdaino iraun duen hizkuntza dugu euskara, denboran luze gizatalde baten adierazpidea eta identitate ezaugarria izan dena eta egun ere badena. Haatik, hurren bizpahiru hamarkadetek euskarari ekarriko diotena igartzea eta euskaraz garatu nahi duen gizataldeak aitzinean izanen dituen erronka-aukerak irudikatzea zail gertatzen da.

Gizarte konplexuan bizi gara eta komunikatiboki inoiz baino askotarikoak dira gure eguneroko hizkuntza jardunak. Globalizazioak eta teknologiek mintzairaren arteko muga fisikoak zirenak gesaldu edo birrindu dituzte eta egun, etxetik mugitu gabe ere, arrunt eskura (begi-belarrira, hobeki erranda) ditugu milaka kilometrora dauden gizataldeetan mintzatzen diren hizkuntzak eta mintzaira horien produktuak (musika, telebista, filmak, berriak eta edozein gairen gaineko informazioa). Areago ere, gutako bakoitzak sakelari darama kontsumitzen ohi ditugun hizkuntzako produktu horietarako aukera zuzena ematen dion gailua. Hori horrela, hondar hamarraldietan euskarazko aukerak nabarmen berretu badira

ere, egungo hizkuntzen eskaintza ugariaren oihanean, euskara urritu eta ttipiagotu zaigula irudia dut.

Hori da gaurko errealitatea eta testuinguru horretan nire gogoetak euskarazko hiztunak, egungoak eta etorkizunekoak, hartuko ditu hausnartzeko gai eta ardatz; hiztun berriak izatean baitakusat euskaraz garatu nahi duen komunitatearen haztegia eta mintzaira geroratzeko bermea. Gogoeta horretan ondorio garbiak baino gehiago galdekizunak agertu zaizkit, euskararen gizarte balioa eta euskaraz era daitezkeen identitateak jotzen dutenak.

1. Egungo eta biharko hiztunak, nolakoak

Egungo gaztetxoak hemendik bizpahiru hamarralditara, 2040 urte aldera, heldu eleaniztunak izanen dira. Batzuek euskaraz jakinen dute, ez guztiek ordea. Horretan aldeak ditugu eskal lurraldeen artean. EAEn haur-gaztetxoen euskarazko gaitasuna gutxi gorabeherako ezagutza unibertsalera (eskolak bermatzen duen horretara behinik behin) hurreratzen ari da. Nafarroan eta Iparraldean, aldiz, haurren belaunaldien gehiengoa hezkuntza sistemak eman dezakeen euskararen ezagutzarik gabe ere hazten da¹. Direnak direla, euskaraz dakiten gazteek bertze mintzaira batzuk ere (gaztelania, frantsesa, ingelesa... gutxienez) jakinen dituzte –aski ongi gainera– eta agian, batzuk ingurukoa ez den hizkuntzaren batean ere (alemanez, txineraz...) ongi edo hala moduz ihardukitzeko gauza izanen dira.

Eleaniztasun orokortuko egoera horretan, eta aintzat izanda euskara ez dela egungo gazte euskaldun gehienek erosen egiten duten hizkuntza², ez da aise aurreikustekoa etorkizunean euskara beren ohiko harremanetarako baliatuko ote duten, dibertimendu nahiz informazio egarri dabiltzalarik euskarara joko ote duten, edo aitamatzen direlarik, familia harremanak euskaraz zurkaiztuko ote dituzten.

Mintzaira anitzetan ongi moldatzeko gai diren hiztun eleaniztunak izanen baitira, honela planteatu beharko genuke: oraingo gazteek handitan euskaraz eginen dute hala **nahi** badute, bertze hizkuntza batzuetan egiteko aukera izanda ere euskaraz egin **nahiago** badute, euskara **hautatzen** badute. Hautuaren ideia funtsezkoa da euskara bezalako mintzaira ttipiendako. Izan ere, hainbat egile irizkide agertu dira hizkuntza eta kultura gutxituen iraupenaren gibelean hiztun norbanakoen hautuak ikustean (Burke, 1987; Fasold, 1995; Fishman, 1997).

2. Hizkuntza hautuak

Zertan egonen da egungo haur-gazteek hemendik 25 urtera euskara hautatzea? Gizartearen zer alderdik jokatzen du horretan? Zerk bulka lezake hautu hori?

Galdera hizkuntza portaeren eta identitateen dimentsio politikoari eta ekonomikoari doakie. Galdemodu horren bidez, gizarte, politika eta ekonomia inguruabarrek norbanakoen hizkuntza elkarrekintzei dakarzkieten eraginen esparruan sartzen gara. Horren inguruan Soziologiak eman du eredurik osoenetako bat: Pierre Bourdieu (1989) egilearena, hizkuntzen maila mikrosoziologikoa (hiztunen bizipen subjektiboarena) eta maila makrosoziologikoa (gizarte bizitza baldintzatzen duten eragingarri eta prozesu handiena) harremanetan jartzen dituena.

Bourdieuaren kontzeptuen bidez formulatuta, gaurko gazteek euskara hautatzeko gako nagusia honako hau izanen litzateke: gaur eta hemen euskaraz hizkuntza erabileren azokan zer nolako hizkuntza kapitala da? Nola estekatzen dira identitateak eta arlo ekonomikoko nahiz sinbolikoko baliabideen eta boterearen ekoizpena, zirkulazioa eta banaketa? Hori argitzeak gure kasuan honako hau azaleratzea ekarriko luke, hiztunek beren bizitzarako eta harremanetarako zer dela-eta hautatzen duten euskaraz edo erdararen batez baliatzea, eta nola iristen diren hizkuntza bat edo bertzea beretakotzera?

Hori da, nire ustez, euskararen jarraipenerako funtsezko galdera, euskaraz duen gizarte balioari eta euskararen bidez era daitezkeen identitateei zuzen-zuzenean dagokiena.

3. Hizkuntza hautuak elikatzeaz

Azken hamarkadetan anitz egin da euskararen maila makroan: hizkuntzaren estatusen, hizkuntzaren inguruko erakundetzeari (administrazioan, irakaskuntzan...), euskararen aldeko gizarte saretzean (euskaingintzan), hedabideetan, hizkuntza industrietan... Horrek guztiak euskaraz jabetzeko eta gizartearen hainbat alorretan erabiltzeko aukera berriak sortu eta zabaldu ditu. Euskararako gizarte aukerak ezinbestekoak dira, hizkuntza gizartearen erabiliko bada. Halaz guztiz, gizarte erakundeetan euskaraz egin duen bidea begi bistakoak badira ere, oraindik egiteko anitz dago: hizkuntzaren estatusa Iparraldean eta Nafarroan, euskaraz dituen gabeziak erakundeetan eta gizarte zerbitzuetan...

Orain, aldiz, premia euskara maila mikrosoziologikoan (hiztunen bizipen subjektiboetan) sendotzea delakoan nago; hau da, euskara gauza ttipien munduan errotzea: tokiko eta eguneroko bizimolde arruntetan, ohiko eta hurbileko harreman xehe-xaloetan, zaintzako eta maitasunezko giza igurtzietan edota gogo-izpiritua kilikatzen, larruazala zirraratzen eta irudimena atximurkatzen duten bizipenetan.

Nola erabili lehenak (euskararako dauden gizarte aukerak) bigarreni (hiztunen bizipen subjektiboak) eragiteko? Horretarako baldintza makrosoziolinguistikoak egonda, nola lerrarazi hiztunen hizkuntza hautuak euskararen aldera? Nola elikatu gaur berean gure gazteen biharko euskararako hautuak?

Bi bide jotzen ditut horretarako bereziki ernagarri: kultura eta teknologia. Kulturgintzan edozein bizipen estetiko dakarren sormenezko adierazpidea: musika, zinema, literatura, antzerkia... Teknologian, hizkuntza bidezko ohiko harremanak baldintzatzen dituzten gizarte-sareak.

4. Gazteak, euskararen birsortzaileak

Gazteen hizkuntza hautua kezka bide harturik, euskara ondorengoenganatzeaz eta belaunaldi berriei emateaz gure artean indarrean izan diren ideiei aipamena egin beharrean nago.

Euskararen belaunez belauneko jarraipenaren gainean gurean oraintsu artio jokatu duen transmisioaren paradigmatik haur-gazteak hizkuntza transmisioaren hartzaile edo jasotzailetzat jotzen zituen. Baina haurrek ez dute hizkuntza **jasotzen**, mintzaira **beretzen** baizik. Neska-mutikoak ez dira euskara den kultura ondare horren **jaraunsleak**, mintzairaren **birsortzaileak** eta hizkuntzaren historiaren **eratzzaileak** baizik. Euskararen jarraipena oraingo gurasoen jokaeren arabera ez ezik gaurko neska-mutikoen **hautuzkoa** ere bada (Kasares, 2014).

Hala bada, gehienbat eskolan euskaldundu diren eta erdaraz euskaraz baino errazago egiten duten haur-gaztetxoei euskaraz hazteko eta gizarteratzeko ahal den aukera gehien ematea berebiziko da, baina beraiek beretakotu beharko dute euskara. Azken finean, hizkuntzak segituko badu, belaunaldi bakoitzak euskara atxikitzeke hautua hartu beharko du.

Kezka horrek egungo haur-gaztetxo eleaniztunak euskaldun bilakatzeko baldintzei begiratzera garamatza nahitaez. Egungo neska-mutikoen euskarazko sozializazio baldintzak ahalik eta onenak, askotarikoak, trinkoenak izatea dugu erronka, euskararekin harreman sakona eta atsegina, gozamenezkoa eta asebetegarria izan dezaten. Bertze hizkuntzak jakinik ere euskara bere jo eta **hauta** dezaten.

Euskara errazago hautatuko dute euskaraz eroso ari badira, euskarak haien komunikazio beharrak betetzeko balio badie, euskarak bertze hizkuntzek ematen ez dien zerbait ematen badie, edo Jon Sarasuaren hitzetan (2013), haiendako euskarak bertze mintzairaren aldean **balio erantsia** badu eta bertze hizkuntzek biziartzen ez dietena biziartzen diela sentitzen badute.

Bibliografia

- Bourdieu, P. (1982/1989). *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*. France: Fayard.
- Burke, P. (1980/1987). *Sociología e historia*. Madrid: Alianza.
- Eusko Jaurlaritz, Nafarroako Gobernua eta Euskararen Erakunde Publikoa (2017). *VI. Inkesta Soziolinguistikoa, 2016*. Txosten argitaragabea.
- Fasold, R. (1984/1995). *The Sociolinguistics of Society*. Oxford, New York: Blackwell Publishers.
- Fishman, J. A. (1991/1997). *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters.
- Kasares, P. (2014). *Euskaldun hazi Nafarroan. Euskararen belaunez belauneko jarraipena eta hizkuntza sozializazioa familia euskaldunetan*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Sarasua, J. (2013). *Hiztunpolisa. Euskaltasunaren norabideaz apunteak*. Iruñea: Pamiela.

Oharrak

1. 2016an egindako VI. Inkesta Soziolinguistikoak darakutsanez, EAEn gazteen (16 eta 24 urte bitartekoen) % 71,4k daki ongi euskaraz, Nafarroan % 25,8k eta Iparraldean % 18,9k.
2. 2016an egindako VI. Inkesta Soziolinguistikoaren arabera, gazte (16-24 urte bitarteko) euskaldunen hizkuntza gaitasun erlatiboaren gaineko datu hauek ditugu 2016an: EAEn gazte euskaldunen % 25,3 moldatzen da euskaraz hobeki gaztelaniaz baino, % 19 bi hizkuntzetan antzera eta % 55,7 gaztelaniaz hobeki euskaraz baino. Nafarroan gazte euskaldunen % 16,9 erosoago aritzen da euskaraz gaztelaniaz baino, % 20,6 bietan berdintsu eta % 62,6 gaztelaniaz erosoago euskaraz baino. Iparraldean gazte euskaldunen % 8,8k baizik ez du aiseago egiten euskaraz frantsesez baino, % 27,1ek bietan iruditsu eta gainerakoek, % 64,1ek, frantsesez aiseago egiten du euskaraz baino.

Osotasunean landu ezean, beti herren

Larrarte, Joanmari

Elkar Fundazioa
jmlarrarte@elkar.eus

E

Euskararen egoerari begiratzetik abiatuta, egiten da hizkuntza politika oso baten aldeko aldarria. Adierazten da orain arteko bidean plan oso baten falta izan dela, hezkuntzaren bidezko euskalduntzeak euskararen normalizazioa ekarriko zuela uste izan dela, eta egiteko modu horiek gaintuaz, eremukako neurriak gaintu eta osotasuna hartuko duen hizkuntza politikaren beharra, zeina gizarte eragile eta administrazioaren artean landu beharko den. Bigarren partean, kapital kulturalaren lanketarako proposamen zehatzak egiten dira, adierazitako plan oso horren lanketarako baliagarri izan daitezkeenak.

Giltza-hitzak: Hizkuntza politika. Hezkuntza. Soziala. Erabilera. Normalizazioa.

Euskararen etorkizuna dugu jokoan eta horrekin batera Euskal Herriarena, gure ustez behintzat, lehena gabe zaila bailitzateke irudikatzea izaera propioa izango duen herri berezitu bat besteen aldamenean. Edonork esan dezake hizkuntza bakarrik ez dela herri bat egiten duen ezaugarria, ez dela herri izateko arrazoi nagusia, badirela hizkuntza bera duten herri ezberdinak eta guk ez diogu ezetz esango; are gehiago gure ustea da herri izateko nahikoa litzatekeela elementu bakarra: komunitate jakin batek elkarrekin erabakitzea herri bat osatu eta bere egitura propioa eratu nahi duela, era batekoa edo bestekoa izanda egitura hori.

Kolektiboen erabakitzeko gaitasuna eta erabaki hori kolektiboan bertan zein handik kanpo errespetatzea nahikoa beharko luke izan herri gisa egituratzeko. Baina horrekin batera nork bere ezaugarriak ditu, eta hizkuntza propio bat oinarrian duenak hura du ezaugarri nagusietakoa –ez bakarra, bai nagusienetakoa–.

Bada beste ideia bat, gure ustez garrantzi handikoa, herri gisa hizkuntza propioaren gainean dugun erantzukizuna. Galtzeko arriskuan egon daitekeen hizkuntza bat duen herriak, hizkuntza hori ondare bizia den neurrian, badu hura zaindu, garatu eta biziberritzeko erantzukizuna. Euskal Herriak eta euskal herritarrok betebeharrak dugu, hizkuntza eta kultura

oso bat gal ez dadin; hura zaindu eta garatzeko eginkizuna dugu, zerbaiten jabe izateak haren garapena ziurtatzea ere ekarri behar baitu berekin.

Euskararen etorkizuna ez dago bakarrik gure esku, kanpoko indarrek ere eragin handia dute eta asko baldintza dezakete, orain arte egin izan duten bezala, baina hori ez da arrazoia guk geure egitekoak bazter ditzagun. Gaur egun, euskarak ez du ziurtatuta iraupena, eta gaur egungo Euskal Herriari dagokio, zailtasun guztien gainetik, etorkizuna ziurtatzea, hizkuntza gal ez dadin eta Euskal Herria euskalduna izan dadin. Euskal Herriko administrazioei, era guztietako eragileei –eragile politikoak, sozialak, ekonomikoak, kulturalak...– eta norbanakoei dagokie (dagokigu) hizkuntzaren etorkizuna ziurtatzeko lan egitea. Ez dute guztiek erantzukizun bera, hori ez, baina, bakoitzak dagokion erantzukizuna hartuta, denon egitekoa da. Administrazioarena da lehen eginkizuna lege babesaren antolatutako behar duelako, baina ondoren eragile guztiek bere erantzukizuna, zaila izango da normalizaziorako bidea, ezinezkoa ez esateagatik.

“Euskararen Etorkizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzen e5” ekimenaren bidez hori nola gauzatu aritu gara aztertzen eta **etorkizunerako amestutako eszenarioen konstelazioa irudikatzea** izan da jarritako eginkizuna. Lan hori komunitatearen kapitalen lanketarekin abiatu zen, kapital horietako bakoitzaren baitako helburua definitu (giza kapitala, kulturala, politikoa, ekonomikoa...) eta hura lortzeko aktibo edo baliabideak identifikatzea izan da egitekoa.

Kapital kulturalen lanketatik abiatuta, 2040rako irudikatutako jomuga lortzeko egin beharreko bideaz proposamena egitea dagokigu, eta horretan saiatuko gara, gogoeta orokor batetik abiatu eta aktibo nagusiak lortzera bideratutako hainbat ildo ere aurreikusiz.

1. Osotasunak izan behar du abiapuntu, partikularra iristeko

Kapital kulturalaren baitan marraztutako etorkizunerako proposamenak egin aurretik ezinbestekoa da gogoeta zabalagoa egitea, benetako urratsa egin nahi bada, ezinbestekoa baita euskararen garapena eta normalizazioa ekarriko duen plan orokor bat egitea. Maila sozioekonomiko, politiko eta kultural guztietan hartu behar dira neurri eraginkorrak Euskal Herria euskalduna, euskaraz biziko den herria, lortu nahi

badugu; ezinbestekoa da plan osoa egitea, administrazio eta gizarte eragileen artean –eragile sozialak, ekonomikoak, politikoak, kulturalak...– ; normalizazioak eremu guztietan eragitea eskatzen du, dena osotasunean hartu ezean ezin baita benetako urrats sendorik eman eta helburuak lortu.

Urteetan egindako lanak emaitzak ere eman dituen ukatu ezina da¹, baina emaitza horiek ez nahikoak direla eta orain arteko ekinaren mugak agerian geratu izana ere agerikoa da. Gaur arte ez dugu jakin izan herri gisa lortu nahi dugun helburua definitzen, eta etorkizuneko egoera hori irudikatzen, “urratsak egitea” izan ohi da markatzen den helburua, eta horrela nekez egin daiteke plan oso bat. Gainera, urratsik gehienak norbanakoaren baitan egin dira, hizkuntzaren normalizazioa norbanakoei ikasi eta erabiltzearen baitan bailegoen, eta hori ez da nahikoa. Ondorioz, urratsak egin ahala, ezinak ere agerian geratu zaizkigu.

Adibidez, orain arteko ibilbidearen ezinak argi ikus ditzakegu eskolaren gainean jarri den “itxaropena” abiapuntu hartuta. Hezkuntzak behar zuen izan oinarri, eta gazteak euskaldundu ahala, euskarak aurrera egin behar zuen, horrek ekarriko zuen hurrengo belaunaldiak euskalduntzea eta euskal gizartea euskalduntzen joatea. Abiapuntu oker bat izan zuen oinarri horrek, ez zen haur guztiak euskalduntzeko neurririk jarri, inondik ere euskaldunduko ez zuten hizkuntza ereduetan ere ikasteko aukera zabaldu zen eta. Hasiera hasieratik zegoen argi gerora ere euskara jakingo ez zuen jendea izango zela, eta egoera horrek euskararen erabilera zailduko zuela.

Eta horrekin batera beste oker nagusi bat izan dugu, pentsatzea belaunaldi berriek euskara ikasi ahala, euskararen normalizazioa berez etorriko zela eskolan euskalduntutako haur eta gazte horiek heldu ahala². Eskolak edo hezkuntza arautuak izan arren baliabideak gazteak euskara ikas dezaten, ez zen kontuan hartu, euskalduntzea hori baino modu zabalagoan egin behar dela, eta eskolarekin batera inguru osoa euskalduntzen joan behar zela: aisialdia; lagun artea; etxeko giroa; lan giroa, behin eskola bukatu ondoren euskaraz lanean hasteko aukera izateko... Azken batean, eskolatik ateratakoan, gainerako ingurua ez bada euskaraz bizi, zaila da euskara erabiltzeko aukera errealak izatea. Nolabait esatearren, irudikatu izan da norbanakoei euskara jakitea nahikoa dela gizartea euskalduntzen joateko, eta norbanakoengan utzi da erantzukizuna. Bai, jarri izan dira martxan hainbat egitasmo eta ekimen eskolaz gaindi ere, baina ez dugu plan oso eta

bateratu bat izan, momentuan ikusitako hutsuneei nolabait aurre egiteko ahaleginak egin dira eta egiten ari gara.

Urteetako ekimen oso handiaren ondorioak poztekoak bezain kezkatzekoak dira. Bai, duela urte batzuk baino euskaldun gehiago dago estatistiken arabera, baina euskaldun horietako askoren maila ez da nahikoa euskaraz bizitzeko, eta hezkuntzan egiten diren azterketek gero eta emaitza kezagarriagoak ematen dituzte. Agerikoa denez, hezkuntzak bakarrik ezin du gizartea euskaldundu, are gehiago, hezkuntzak bakarrik ezin du lortu ikasteko adinean diren haur eta gazteak euskalduntzea ere.

Euskararen erabilera nahi baino eskasagoa da eta, horren aurrean hartzen ari garen jarrerarekin, beldur gara lehen egin genuen akats bera errepikatuko ez ote dugun. Dударik gabe, erabilera azkartzea ekarriko duten ekimenak behar ditugu, baina horiek hizkuntza politika oso baten barruan diseinatu behar dira. Jakina da erabilerarako benetako aukera izateko, ezinbestekoa dela ezagutzaren unibertsalizazioa, pertsona guztiok oinarritzko ezagutza maila izatea (gutxien gutxienez ulertzea). Horrek abiapuntu izan beharko du, baina ikuspegi sozial batek eskatuko digu, hizkuntzaren ezagutzarako bideak jarri ahala, garai berean, euskaraz bizitzeko eremuak sortzen joatea –lanean, aisian, etxean...–, bestela erabilera ezinezkoa izango baita, eta berriro ere norbanakoaren baitan utziko baitugu erantzukizuna.

Beraz, unea da orain arteko bidearen mugez ohartu eta euskalduntzea ez ikusteko soilik norbanakoaren egitekotzat, hizkuntza politika oso bat diseinatzeko, zeinak komunitate baten euskalduntzea, herri baten euskalduntzea izango duen helburu. Konturatu behar dugu, behingoz, hizkuntza normalizazioa eginkizun soziala dela, eta diseinatuko ditugun politikak ez ditugula norbanakoaren baitan egin behar, baizik eta kolektiboa ardatz hartuta. Ahalegin pertsonalak ezdeusak izan daitezke, ikuspegi soziala ez bada lantzen.

Hizkuntzaren normalizazio erreal baterako, behar den lege babesa eratu behar da, lurralde osoan euskara ofizial izatetik abiatuta. Hortik aurrera, Kontseilutik hainbatean azaldua den gisan, honako ezaugarriak izango dituen hizkuntza politika garatu beharra dugu baldin eta benetako normalizaziorako urratsak egin nahi baditugu:

- Epe eta helburu zehatzak dituen hizkuntza politika, bitartekoz hornitua, sail artekoa, gizarteko sektore guztietara iristeko modukoa, Administrazio Nagusitik Toki Administrazioarainokoa, hizkuntza eskubideak

bermatu nahi dituen, Euskal Herriko eremu osoan aplikatzeko modukoa eta ikuspegi osokoa, euskararen erabilera normalizatua helburu duena.

- Osagarritasuna bilatu behar da, herri mugimenduak sortzen dituen proiektuekin indarrak metatzea helburu.
- Administrazio guztien arteko koordinazio organoa eratu behar da, lan bateratua egiteko –ez bera, baina bai bateratua–, eta euskalgintzako eragileekin elkarlan iraunkorrean egin beharko luke lan.

Horixe izan liteke, berria ez den arren, egin daitekeen proposamenik sendo eta osoena, atzera bueltarik izango ez duten urratsak egin nahi baditugu. Norabide horretan jarri ezean, egiten den oro izango da lagungarri urratsak egiteko, galera ez gehiago azkartzeko, baina ez da nahikoa izango. Uste dugu horren jakitun bagarela guztiok, baina ez dugula asmatzen bide hori egiten, izan protagonismo kontuengatik, izan ez garelako elkarrekin lan egiteko gai, izan denok ez dugulako helburua berdin ikusten... Ez dakigu zergatik, baina agerikoa da horrela dela.

Gainera, bide horretan urratsak egiteko tresna garrantzitsua dugu esku artean, 2016an, Donostian, Europa mailako inoizko parte hartzerik zabalenaekin adostu zen Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko Protokoloa –hogeita hamar hizkuntza gutxitu baino gehiagoren alde lan egiten duten ehunetik gora eragile hartu zuten parte–. Hori ez da hizkuntza normalizaziorako plan oso bat, baina bertan jasota daude garatu beharreko elementu nagusienak eta abiapuntu ezin hobea delakoan gaude.

Berriro diogu, gure ustez, eragile politiko, sozioekonomiko eta kulturalen artean osotasunean landuko den hizkuntza politikak izan behar du oinarria, etorkizunean herri euskalduna lortu nahi badugu.

2. Partikularrera begira: kapital kulturalaren lanketa

Behin markoa jarrita, zentra gaitzen orain, kapital kulturalaren eremurako proposamen zehatzagoak egiten, plan oso horretan baliagarri izan daitezkeelakoan.

Etorkizunerako irudikatutako komunitatearen kapitalen eszenarioen konstelazioa egiterakoan, euskararen kapital kulturalaren barruan kokatu ditugun aktibo multzoak izan

dira: identitatea –balio partekatua eta eskubide soziala hari lotuta–; kosmobisioa; ondarea; arnasgunea; eta sorkuntza.

Kapital kulturala lantzea dagokigun neurrian, hari dagokion aktibo multzo horietatik abiatuta, lortu nahi dugun egoera lortzeko egin beharreko bidearen gaineko gogoeta edo proposamen sorta izan daiteke honakoa. Kapital multzoak banaka hartu eta bakoitzaren garapenerako proposamenak luzatuko ditugu, eztabaidarako baliagarri izan dadin, guztien artean osatu beharko litzatekeen hizkuntza politikarako plan orokorraren diseinua egiteko orduan.

2.1. Identitatea eta balio partekatua

2040rako jomuga horretan identitate eta nortasun ugariko Euskal Herria irudikatu da, hizkuntza ugaritan bizi den jendeak osatutako Euskal Herria, non euskaldunek euren izaerari harrotasunez eutsiko dioten eta beste kulturetatik etorritakoek sentituko duten euskal komunitateko kide izateko euskara dela biderik egokiena eta eraginkorrena. Euskal identitatea euskaraz oinarritutakoa izango da, gizarteko eremu guztietan onartua, horretarako inork bere identitate pertsonala alboratu beharrik izan gabe.

Egoera horretara iritsi nahi badugu, planteatu beharko liratekeen neurrien artean azpimarratuko ditugu zenbait ideia:

- a) Euskararen ezagutzaren unibertsalizazioa. Ahalik eta eperik laburrenean eta ahalik eta jende gehien euskalduntzea helburu duen politika diseinatu behar dugu, euskara ezagutu eta hura erabiltzeko aukerak sortuko dituen. Ikasitakoa naturaltasunez erabiltzeko aukerak bakarrik ematen baitu harekin gustura sentitu eta hari eusteko aukera. Hezkuntzaren bidez euskara ikastea lortu behar dugu, eta horretarako ditugun bi tresna indartu behar ditugu: hezkuntza arautua eta helduen euskalduntze alfabetatzea.
 - Derrigorrezko hezkuntzaren amaieran euskaraz bizitzeko adinako hizkuntza maila izan behar dute gazteek, eta horretarako ezinbestekoa da ahalik eta azkarren euskaldunduko duen eredu bakarra ezartzea guztientzat, murgiltzean oinarritutako eredu, gaur egungo eredu sistema gaindituta.
 - Helduen euskalduntze alfabetatzeari behar den lekua eman behar zaio. Belaunaldi gazteak euskalduntzea lortu nahi bada, ingurua, tartean helduek osatutakoa

ere, euskalduntzen joatea ezinbestekoa delako. Ezinbestekoa da ahalik eta eperik azkarrenean denek oinarritzko euskara izatea. Helduen euskalduntzerako bitartekoak jarri behar dira, inbertsioak egin euskaltegiek behar dituzten baliabidek izan ditzaten eta euskara ikastea doakoa izan dadin

- b) Bide horretan, garrantzi handikoak dira hedabideak –nagusiki hedabide publikoak, euren egitekoen baitan baitute euskararen sustapena ere–, batez ere ikus-entzunezkoak gaur egungo gizartean, izan ere bereziki inguru ez euskaldunenetan, haiek izan baitaitezke hizkuntza eredu eta hizkuntzaren prestigioaren transmisore nagusienak. Ikus-entzunezkoak izan litezke hizkera eredu zabaltzeko biderik eraginkorrenetakoa, fikzioa eta jendearen parte hartzearen bidez; eta era berean euskal gizartean erreferenteak diren eremu orotako pertsonak beti euskaraz agertzen badira, horrek berak ematen dio garrantzia eta balio handiagoa hizkuntzari, prestigioa alegia.
- c) Publikoak ez diren gainerako euskal hedabideen zabalkundea ere garrantzitsua da, egiten duten ekarpena biderka baitaiteke, gizarte zabalera iristeko aukera handiagoak badituzte. Hedabide horiek lagundu behar dira gutxieneko baldintzak izan ditzaten eta lan bateraturako marko bat ezarri guztien artean euskaraz bizitzeko bidean eta euskal kulturaren zabalkundean lagun dezaten. Garrantzi handikoa da euskaldunari euskarazko eskaintzan ere aukera zabaltzea, denon gustu eta interesak ez baitira berdinak izango, eta aukera bakarrarekin ezinezkoa izango baita denengana iristea.
- d) Inguruko zein urruneko lurralde eta eta kulturetatik datozenak behar bezala hartzea, artatzea oso garrantzitsua da haien jarrera egokia izan dadin euskarara hurbiltzeko. Ezinbestekoa da harrera planak diseinatzea, horren barruan herri honen izaera eta kultura bereziak erakustea, haiena ezagutuaz batera, gureari eutsi nahi diogula erakutsiz eta hasieratik beretik oinarritzko euskalduntze prozesuetara bideratuz, lehen urratsean ulertzeko gaitasuna bereganatzea helburu jarrita. Etorri berrientzat harrera antolatzeaz gain, jada gure artean direnak integratzeko eta

euskalduntzeko planak ere premia handikoa dira, eta gorago aipatuta hezkuntza eta helduen euskalduntzean bereziki landu beharrekoak.

2.2. Eskubide soziala

Irudikatutako jomugaren baitan, pertsonen oinarritzko eskubideen artean ditugu hizkuntza eskubideak eta euskaraz bizitzea eskubide sozial izatea dugu helburu, horretarako Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko protokoloa indarrean dela.

Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko Protokoloa iparrorratz hartuta, jadanik lantzen ari den haren Euskal Herriko garapena adostu eta martxan jartzea izango da biderik eraginkorrena, bertan ari baita zehazten Euskal Herrira nola egokitu unibertsala izateko bokazioz sortutakoa, eta Euskal Herrian zein eratako neurri zehatzak hartu. Beste kapital batzuen lanketan gaia bereziki landuko denez, guk ideia nagusi batzuk baino ez ditugu ekarriko:

- Hizkuntzagatik diskriminazio oro gainditu behar da eta horretarako behar diren neurri legalak hartu behar dira. Hizkuntzaren ofizialtasun osoak izan behar du abiapuntu eta Administrazioak ziurtatu behar du euskaraz egindako edozein prozedurak balio juridiko osoa izango duela, eta bitartekoak jarri behar ditu berak euskaraz funtzionatzeko gaitasuna izan eta herritarrei zerbitzua euskaraz emateko.
- Hizkuntza gutxituak lehentasuna izango du hizkuntza ofizial eta nagusiaren aurrean, bereziki komunitate edo herri horretako berezko hizkuntza denean.
- Euskaraz ikasteko aukera izan behar du herritar orok, eta ikasketa prozesuaren amaieran ezagutza bermatu behar da. Euskara doan ikasteko aukera eta eskubidea beharko luke izan, gainera.
- Euskarak komunikazio sistema osoa behar du, herritar orok bere hizkuntzan informatu eta komunikatzeko eskubidea izan dezan. Era guztietako hedabide sare indartsua izatea garrantzi handikoa litzateke, eremu guztietara iritsi ahal izateko.
- Hizkuntza gutxituko kultura garatzeko neurriak hartu behar dira, eta jende guztiarentzat eskuragarri egin dadin baliabideak jarri.

2.3. Kosmobisioa eta ondarea

Bizi indar izateaz gain, hizkuntza ondare gisa hartuta, haren ikerketarako aukerak izatea gizartearen oro har, bereziki hezkuntzako langileak eta kultur eragileak haren transmisore izatea lortu nahi da, betiere euskal kosmobisio propioa kontuan hartuta, baina kultur aniztasuna helburu izanik. Euskal kulturak berarekin dakarren izaera propio hori kontuan hartzeak ez du esan nahi gainerakoak baztertu behar direnik; are gehiago, propiotik abiatuta, gai izan beharko genuke kultur aniztasuneko eremu batean, bertakoa galdu gabe, besteak onartzeko, eta besteekin sartzeko.

Horri begira planteatu daitezkeen neurri motak izan daitezke:

- Hizkuntzaren ikaskuntza kulturala azkartzea, ezagutza linguistikotik harago doan ezagutza lortu ezean, zaila da gutxitua den hizkuntza baterako erabilerarako interesa bideratzea.
- Hizkuntzaren transmisioan eta sozializazioan eraginik handiena duten eragileen irakasleak, hedabideetako langileak, ikus-entzunezkoetako sortzaileak eta langileak...– prestakuntzan bereziki inbertitzea.
- Kultur aniztasunean inbertitzea, Euskal Herrian kokatuz doazen inguruko herrietako kulturetakoak ulertu eta onartzea helburu, eta haiek ere euskal kultuaren parte sentitzen joan daitezkeen, euskara ikasi, euskaraz bizi eta euskal kulturaren parte hartzeko.
- Euskal kultur ondare inmateriala bildu eta transmititzea helburu izango duten egiturak martxan jartzea edo daudenak indartzea, euskal sormenari prestigioa emanaz: euskal liburutegi nazionala, euskal kultur ondarearen zaintza eta transmisiorako erakundeak oro har.

2.4. Arnasgunea

Udalerrri euskaldunak herri biziak izan eta euskararen arnagune ez ezik euskararen indargune ere izan eta euskara zabaltzeko gune izatea aurreikusi da, kontua ez baita euskararen “gordeleku” izatea, baizik eta euskalduntze prozesuaren motor nagusietakoak izatea. Hori lortzeko bidean, udalerrri euskaldunen garapen jasagarria bideratuko duten politikak behar dira, garapena bere osotasunean kontuan

hartuta, herri euskaldunak izateaz gain, herri euskaldunak eta biziguneak izan behar baitute, non euskaraz bizitzea garrantzitsua izango den, baina horretarako egokitasunez bizitzeko aukera izatea ezinbestekoa den, maila ekonomiko, sozial eta kulturean –lana, eskola, zerbitzuak, kultur eskaintza... bizitzeko oinarriak direnak eskura izan behar dira–.

Bideratu beharreko neurrien proposamena:

- a) Egingo diren etxegintza eta urbanizazio lanak hizkuntza kontuan hartuta egitea. Herri bizigarriak egin, handitzeko aukerak sortu, betiere handitzearen bidez euskara arriskuan jar dezaketen neurriak baztertuaz.
- b) Herritar berriak izan daitezkeen neurrian, arnagunean integratu, euskaldundu eta arnaguneen balioaz kontzientzia hartzerako bideratutako ekimenak.
- c) Hezkuntza zein kulturaren garapena eta transmisioa herrian bertan zein eskualdean egiteko aukera izateko baliabideak jarri behar dira.
- d) Arnaguneetan bizi direnak ez direnez mugatuko herrira lanera, eskolara eta zerbitzuetara jotzen dutenean, arnaguneen inguruko herri nagusietan haiek kontuan hartuta garatu beharko lituzkete beren erabakiak, hizkuntza etengabeko irizpide izanik edozein neurri hartzeko orduan. Gutxienez, eskualde mailako politiketan pentsatu beharra dago.
- e) Arnaguneak indargune eta akuilu izan behar badute, beharrezkoa da bertako biztanleengan kontzientzia sortzea, hura transmititzeko gai izan daitezen eta sustatzaile izan daitezen, inguruko pertsonen eta ingurua beraren euskalduntzea bultzatu eta laguntzeko.

2.5. Sorkuntza

Irudikatutako jomugaren arabera, euskararen mundu sinbolikoa balioan jarri den herrian kultur sorkuntza oparoa, ugaria eta plurala dugu, zeinaren aktibo nagusietakoa emakumea den, edo, hobeto esanda, lehendik ere agerikoa zen emakumeen aktiboa aintzatetsi egin den. Sorkuntza oparo horrek hartzaileak ere erakarri ditu eta kultur sistema oso baterako oinarriak jarri dira, sortzailea, industria eta hartzailea sistema gisa egituratzen joan dadin. Euskal kulturaren adierazpide guztiek dute duintasuneko tratamendua eremu

guztietan eta sortzaileek ere bai, onartu baitaie azken horiei izaera propioa emango dien estatusa.

Era horretan laburbil dezakegun eszenarioa lortzeko, era honetako oinarriko neurriak planteatzea egokia izan daiteke:

- a) Euskal kulturari zentraltasuna eman behar zaio gizarte politika guztietan, euskal kulturaren sustapena ez baitago bakarrik kultur eragileen esku, herri eginkizuna da, bai Euskal Herrian bertan erdigunera eramateko, bai Euskal Herritik kanpo zabaltzeko ere.
- b) Euskal kulturaren ezagutza eta sormena garatzera bideratutako curriculumak izatea Hezkuntzan oinarri, abiapuntu Euskal Curriculumak hartuta.
- c) Euskal kulturaren sormena, zabalkundea eta transmisioa helburu izango dituen kultur politika adostu eta gauzatzea. Hizkuntzaren normalizazioak hizkuntza politika oso bat behar duen bezala, euskal kulturak alde guztien artean landu eta adostutako kultur politika osoa behar du.
- d) Euskal kultur industria indartzera begirako politikak egin, sistema eta egitura osoa eraikitzea helburu hartuta, horixe baita bide bakarra diru laguntzen baitan eroriko ez diren egiturak izateko.
- e) Euskal kulturaren zabalkundea eta transmisioa egiteko nagusien artean izango duten hedabideak egokitzea garrantzi handikoa da, hedabideen askotariko izaera kontuan hartuta. Bereziki landu beharko litzateke hori hedabide publikoen aldetik
- f) Euskal kultura sortzaileentzako estatutua sortzea, haien baldintza propioak kontuan hartuz.
- g) Euskal kultur sortzaileen eta euskal kultuaren hobekuntzara egokitutako egile eskubideen politika adostu eta ezarri behar da horretan zer esana duten eragile guztien artean.
- h) Euskal kultura ikusgarri egiteko diskriminazio positiboko neurriak hedabide eta programazioari begira; emakumeen sormenari leku berezia eginez.

Kapital kulturean irudikatu diren aktibo (baliabide) nagusiak hartu eta haiek lortze aldera planteatu daitezkeen neurri batzuk baino ez dira proposatu idatzi honen bigarren atalean, betiere

hizkuntza politika oso eta orokor horren diseinurako lanketan baliagarri izan daitezkeelakoan. Aurretik esan dugun gisan, osotasuna kontuan hartuko duen plan orokor baten barruan bakarrik izango lirateke eraginkorrak planteatzen daitezkeen neurriak, eta oso mugatuak, aldiz, neurri horietako bakoitza modu isolatuan hartuta.

Oharrak

1. Euskal Herriaren banaketa administratiboak ez du laguntzen orain arteko lanaren balorazio orokorra egiten. Euskalgintzako eragile askoren ekimenari esker egin da urteetan aurrera, ez beti administrazioaren laguntzarekin, eta eremu batzuetan, bereziki, administrazio eta eragile politiko zenbaiten kontrako jarrera eta oztopo handiekin. Ez dezagun ahaztu euskara oraindik ez dela ofiziala lurralde osoan, eta ugariak izan direla hura desagerraraztea helburu hartuta diseinatutako politikak. Badirudi beste garai politikoa bizi dugula, eta baliatu beharko genuke unea, indarrak bilduz, bakoitzak bere eginkizuna izanik, denok norabide berean lanean jartzeko.
2. Ez litzateke zuzena izango esatea horretaz orain konturatu garenik. Urteetan nabarmendu da oker hori batez ere helduen euskalduntze alfabetatzean eta lan munduaren euskalduntzean aritu izan direnen artean. Behin eta berriz nabarmendu izan da euskaraz ikasten zuten gazte horiek, gero, ez zutela aukerarik euskaraz bizitzeko, familia, lagunartea edo lantokia euskaraz bizi ez ziren neurrian.

Gazte batek kulturaren esparruan bizi izan duen esperientzia xumean oinarrituta, testu honetan kultura, eta zehatzago, euskara gazteen artean zabaltzeko zenbait ideia eta gako proposatzen dira. Horretarako, abiapuntutzat Bilbo hirian antolatzen den **Harrapazank** ekimena hartuta, gaur egungo egoera aztertu eta gazteen eta kulturaren arteko zubiak eraikitzeko era posibleak azaltzen dira. Gogoeta honek ezer berririk deskubrituko ez duelako jakitun izanik, testu honen helburua esperientzia eskaseko gazte baten ikuspuntutik gaur egun gazteek kulturarekin duten harremana zein den argitzen laguntzea da.

Giltza-hitzak: Gazteak. Kultura. Euskara. Zubiak. Harrapazank.

Egun on eta eskerrik asko hemen izateagatik. Niretzako plazer handia da nirea bezalako esperientzia xumea partekatzeke aukera izatea horrelako jardunaldi batean. Ane Zugaza Goienetxea naiz, 18 urteko bilbotarra eta gaur hemen egoteko arrazoi nagusia Bilboko **Harrapazank** talentu lehiaketan parte hartu izana da.

Geroxeago arituko naiz programa honen inguruan baina testuinguruan kokatzeko **Harrapazank** 9-18 urtera bitarteko gazte bilbotarrei zuzendutako ekimena da, horien artean sormena eta aisialdi sanoa sustatzeko asmoz sortua. Nik azkeneko bi ediziotan hartu izan dut parte, nire kanta eta olerki propioak aurkeztuz, eta ekimenak betetzen duen funtzioa izugarri garrantzitsua dela ikusi dut, Bilbo bezalako hiri erdaldun batean euskararen oinarritutako giroa eta harremanak sortzen baitira. Gaur izugarri gustatuko litzaidake programa honen nondik norakoetan sakontzea, baina gaur nire xedea bestelakoa da: etorkizunean gazteen eta euskal kulturaren artean zubi iraunkorak eraikitzeko moduaren inguruan gogoeta egitea, hain zuzen ere, bizi izan dudana esperientzia xumean oinarrituta.

Pixka bat nire testuinguru pertsonala azalduz, esan nezake nire idazteko eta musikarako zaletasuna motibazio pertsonal batetik etortzeaz gain, etxeko giroa barruan nuen hura garatzeko

ezinbestekoa izan dela. Eta nik esan dezaket zorionez aukera hori izan dudala baina ulertzen dut gaur egungo gazteek kulturarekin lotura bera ez sentitzea. Horregatik, bizitzan zehar ikusi dudanean oinarrিতa aipatutako lotura falta hori aldatzeko zenbait gako dakartzat:

1. Mitoak eraitsi: Nire bizipenean oinarrিতa, beti lotu izan da kultura formalitatearekin, zuzentasunarekin, eta agian horretan pentsatzean burura datozkigun lehen irudiak areto handiak betetzea, ordubetez obra bat isiltasunean kontenplazten egotea, nobela luze eta konplexuak ulertzea... dira. Eta honekin ez dut ulertarazi nahi aurretik aipatutakoa baztertu behar dugunik, izan ere, garena eta izan garena ulertzeko ezinbestekoak dira.

Hala ere, garrantzitsua da gaztea harrapatzea eta horretarako ezinbestekoa da bere errealitatek hurbil dituen erreferentziak bilatzea. Esaterako, erabil dezagun teknologia. Azken 10-12 urteotan teknologia berriek izan duten garapena izugarrikoa izan da, ez du atzera bueltarik eta hurrengo urteetan era esponenzialean jarraituko du garatzen. Gustatu zein ez, egoera berrietara moldatu behar dugu: etorkizuneko gazteak teknologiaren bidez harrapatu behar ditugu.

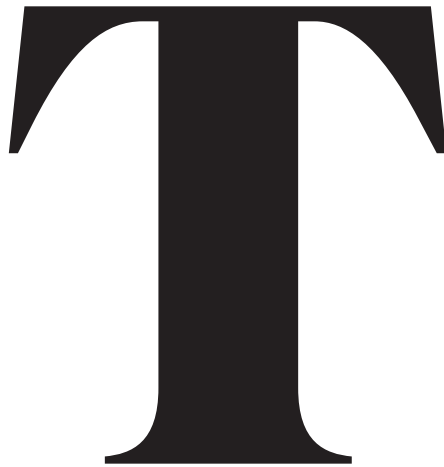
Eta hau beste hamaika adibideetako bat besterik ez da.

2. Gazteok gazteon alde lan egitea: Bilboko **Harrapazank** bezalako programetan gazteak dira gazteon mesedetan lanean aritzen direnak eta horrek berebiziko garrantzia du aurreko puntuan azaldu bezala hurbil ditugun erreferentziak direlako. Gainera, horrelako ekimenek esparru informal batean euskararen erabilera sustatzeaz gain, gazteon artean erreferenteak sortzea lortzen da. Gazteek haien hurbil dituzten beste batzuk sortzeko eta euskaraz harremanak lagunarteko giroan lotzeko kapaz eta gogotsu direla ikustean haien buruari galdetuko diote: "Eta zergatik ez ni?".

Sormenari ez zaio gaur egun behar duen garrantzia ematen: sortzaileak behar ditugu, euskarak sortzaileak behar ditu hainbat esparrutan (zientzia, teknologia...) irudimena artearekin lotu ohi den kontzeptua bada ere.

3. Gazteon parte hartzea sustatzea: Gaur egun gazteak kontuan hartzen ez dituztelako sentimendu orokorra dagoela esatera ausartuko nintzateke. Zergatik ez, bete ditzagun horrelako aretoak gaztez, entzun ditzagun haien hitzak, ametsak. Zeinek ulertuko ditu gazteon kezkek, arazoak eta horiek konpontzeko irtenbideak gazteok baino hobeto?

Ez dut ezer berririk aurkitu eta azaldu, eta horren jabe naiz, baina gutxienez gure, gazteon hitza entzuteko prest dauden ondarearen aldeko langileak hemen egoteak asko pozten nau. Eskerrik asko Eusko Ikaskuntzari ekimen honen parte txiki bat izateko aukera emateagatik, eta elkar ikusiko dugu laster.

Testu honek antzerkiak eremu sozial eta politikoan duen lekuari buruzko hainbat ikuspuntu, hausnarketa eta esperientzia jaso nahi izan ditu. Euskal Herrian lantzen den nazio ikuspegia izan da antzerkiaren tokiari buruz gogoetatzeko testuingurua eta galderak, irudimen ariketak eta eskakizunak izan dira errepikaz erabili diren formulak. Bakarrizketa eszeniko moldean sortua eta esana izan den ezkerro, testuak ez ditu proposamen zehatzak plazaratu nahi izan, egiazko ideia sendoak irudikatze guneak sortu baizik. Batetik, kultur langileen eta, oro har, euskal komunitatearen ikusmira zabaltzea eta ekintza suspertzea eta bestetik, erakunde eta politikariei zuzentzea izan dira helburu nagusiak.

Giltza-hitzak: Antzerkia. Euskara. Nazio ikuspegia. Arte garaikidea. Kulturagintza.

Egun on, ni Edurne Azkarate naiz, aktorea, eta ezin nuen atrila erabiltzeko aukera galdu.

Lehenik eta behin, mila esker Eusko Ikaskuntzari nire ahotsari tarte bat egiteagatik.

Irudimena sortzaileon lehenengo baliabidea dela jakinik, irudimen ariketa bat egitera natorkizue. Gonbidatuak zaudete, noski, bide hau nirekin konpartitzera.

Artea eta entretenimendua (edo denbora-pasa) bereizten ez dakigun gizarte honetan, munduko historiako gizarte indibidualistena den honetan, planeta osoa suntsitzera kondenatua dagoen gizarte honetan... antzerkiaren etorkizunari buruz gogoetatzeko eszenatoki ezin hobea iruditzen zait Euskal Herria. Bai, bai. Benetan. Ez zenuten espero eh. Flipatzen ari zarete baietz? Barkatu. Zur eta lur utzi zaituztet, ez?

Hain zuzen ere, kultura herri egitasmoaren barruan dagoela sentitzen dudalako. Hori barneratua daukagu, hori ez da edonon gertatzen eta hori gero eta gutxiagotan gertatzen da.

Beno, hobeto ulertu dezazuen: ni optimista malenkoniatsu bat naiz. Motzean: idealista bat.

Aurkezpenak eginda, hasi gaitezen ba, irudimenari eragiten.

Imaginatzen hasita, imaginatzen dut euskal antzerkiak aurrera egitea erabakitzen duela. Molde eta korronte berriak esploratzeko grinez, **ikerketa eszenikoari merezi duen onarpena** ematen zaiola eta Euskal Herrian, Europa mailan punta puntako ikerketak izango direnak sortzen direla. **Aurrekari** izaten ausartzen garela! Waaa. Imagina...

Niri gustatzen zait pentsatzea euskal antzerkiak aurre hartuko duela eta ate berriak zeharkatuko dituela, lehenago inor egon ez den leku baten bila. Hartara, gure ogibideak **errespetua eta duintasuna** izango luke. Bide batez. Errusian bezala. Ba al dakizue Errusian aktorea den senide bat edukitzea medikua edo abokatua den senide bat izatea bezain prestigioduna dela? Berrero ere harrিতuta eh...

Amesten dudan euskal antzerki **abangoardista eta garaikide** hori lortzeko behar ditugunak bilatu beharko ditugu orduan.

Hasteko, egiturak beharko ditugu eta horretarako, lortzen hain zaila den “erakundeen fedea” eskuratutzea beharrezkoa da. Eskakizun bat egiteko aprobetxatu dezaket? Egingo dut. Erakundeetako jendea, ez dakit non zaudeten, nik oso urruti sentitzen zaituztet. Hala ere eskakizun bat:

Aprobetxatu ezazue! Sinistu! Gau eta egun, aste barruan eta jaiegunetan lana pasioz egitera ohituta gauden langileak gara sortzaileak; aprobetxatu eta emaguzue plataforma egonkor bat eta guk **altxatuko dugu gizarte kulturaz eta duintasunez**.

Euskalgintza eta kulturgintza herri honek pasioz lantzen ditu. Aprobetxatu! Aprobetxatu hartzeko baina aprobetxatu ere emateko.

Bihurtu dezagun, bada, artea politikaren mintzakide zuzen; izan ere, berebizikoa du arteak gizarte eraldatzeko ahalmena. Eta **gizarte baten artearen ahulezia ez da gizarte aske baten seinale**.

(Ez litzateke lehenengo aldia izango nire buruari galdetzen diodana ea nagikeria politikoa den edo kontzieteki hartutako erabakia den askatasun falta hau. Izan ere, kultura, artea eta euskara ez erdiguneratzeak, sumantzen den ekintza falta intentzioz hartutako erabakia dela azaleratzen du).

Suposatzen dut badakizuela Giza Eskubideen Aldarrikapen Unibertsalean jasota dagoela kulturaren parte hartu eta arteaz gozatzeko eskubidea. Ez? 27. atala da. Aurretik hezkuntza eskubidea dago eta aurre, aurre, aurretik adierazpen askatasunaren eskubidea. Pentsa. Ba hori errespetatzeko gogo

sutsua nagusituko dela imaginatzen dut eta horretarako, **antzerkia zerbitzu** bat den ezker, hala erabilia izango dela amesten dut. Zerbitzu bat, bai, igerileku bat edo liburutegi bat bezala. **Guztiontzat eta publikoa**.

Orduan, dagoeneko egiturak izango ditugunez, horiek langilez beteko dira. BEZa, dudarik gabe, jeitsi egingo da, badakizue, giza eskubideengatik; eta herri handi eta hirietako antzokietan antzerki konpainia egonkorak egongo dira. Bertakoak langile publikoak izango dira. Imaginatzen al duzue? Erakunde publikoetatik bizi iraungo dute zuzendari, figurinista, jostun, dramaturgo, aktore, teknikari etabarrek, haien lantoki finkoak antzokiak izanik. Pentsa, zure hiriko antzerki taldea gidatzera dator ez-dakit-zein zuzendari, edo nire hiriko antzokira dator lanera urtez beste antzoki batean egon den badakit-zein-aktore. Eta jendea adi egongo da, eguneratua, futboleko fitxajeak bezala adi jarraituko dituzte han eta hemen denboraldiak egiten dituzten haien artista gogokoena.

Hau ez da utopia bat, hau Europako ekialdeko zeinbait herrietako errealitatea da. Zenbatek irudikatuko zuten hau nire aurretik... Herri nortasuna garatzeko helburuarekin hain zuzen ere.

Aktore baten ohiko lantokia antzokia izatea luxua iruditzen zaigun gizarte honek jakin badaki, gainera, konpainia egonkorrek soilik garatu dezaketela euren **hizkuntza, poetika, komunikatzeko modu propioa: berezkotasuna**. Etorkizunean irudikatzen dudan euskal antzerkiak, iraganean aipatutako erakundeen fedea eta prekarizazioaren amaiera behar du.

Prekarizazioa... Borondatea eta prekarizazioa anai-arreba diren garai hauetan, ikasiko dugu, behingoz, **bizirauten duen kultura**, edo hobeto esanda, **bizirauteko norbanakoen autoesplotazioa behar duen kultura, kultura prekariora dela**. Autokontratazioa, autoesplotazioa, autozentsura... dena da auto baina guk hautatu al dugu zerbaite?

Kultura osasuntsu bat sortuko dugula imaginatzen dut. Azken finean kultura soziala da, kontsumitzaileak gu geu gara, gizarte bera, gu gara gure kulturaren oinarria. Horregatik, Elkarrek duela hilabete batzuk argitaratutako datuak hobetuko ditugu. Gehiago izango garelako euskaldunak euskararen herrian.

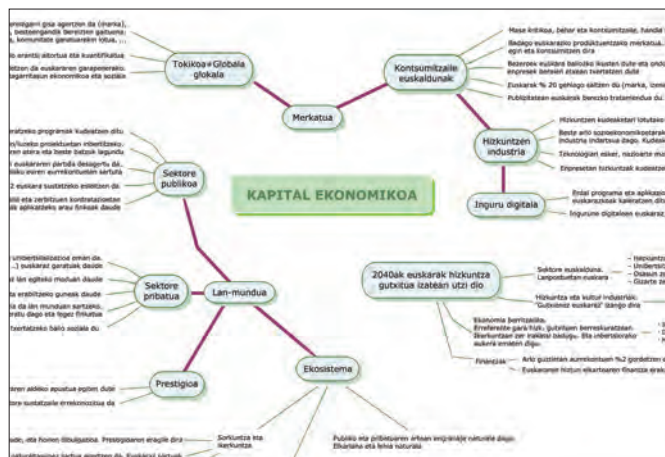
Ados, honek Olentzerori eskutitzaren tankera hartu du, barkatu. Baina eskatzen hasita, eskatuko nuke ere merkatua, ez? Bide batez.

Olentzero, erakundeak, agintariak: mesedez, hemen etorkizun bakan bat irudikatzen saiatzen ari gara eta merkatutxo bat beharko genuke, **industria eta merkatua**. Sendoa mesedez, bai. Bai ba, badakizue, filmak, antzerkia, zirkua, etab. ekoizteko. Zuen esku orduan? Eskerrik asko.

Uf, irudimenaren giharrari nahikoa lan eman diot dagoeneko... Idealista xamarra izatea egotzi didate askotan, baina berdin zait, izan ere, horrek ekarri nau gaur zuenganaino, beraz, gaitz erdi.

Irudimen ariketa hau behar baino gehiago luzatu baino lehen, utzidazue azken gauza bat esaten:

Ausartak izatea erabakiko dugun garai honetan, badakigu gure kulturak isladatzen duela noraino iritsiko garen herri bezala. Honekin, ez dut antzerkia erantzuna denik esan nahi, antzerkiak aurrera jarraitzeko **behar ditugun galderak** egiten dituela baizik.

Kapital Ekonomikoa

Ekonomia, oro bat, eskaria eta eskaintzaren arteko harremana edo oreka da. Hau da, bi elementuk mugiarazten dute: kontsumitzaileek edo merkatuak, batetik, eta ekoiroleek, bestetik. Ideia hau abiapuntutzat hartuta, eta euskararen unibertsoa ekarrita, kapital ekonomikoaren mapatik, bi ideia edo aspektu nabarmendu genitzake:

- **Merkatuak** eskaria izango litzatekeena
 - Euskaraz kontsumitzeko gaitasuna
 - Balore bereizgarria
 - Hizkuntza industria eta finantza-sarea
- **Lan-mundua** edo eskaintza, merkatua elikatuko duena
 - Euskararen aldeko enpresa eredugarriak
 - Lan munduan arautua
 - Ekonomi globalizatuan nortasun propioa

Kapital ekonomikoaren oinarriak “euskararen” eskaria eta “euskararen” eskaintza direla onartuz gero, indartu nahiko genituzkeen guneak zeintzuk diren aisago irudikatzen ditugu:

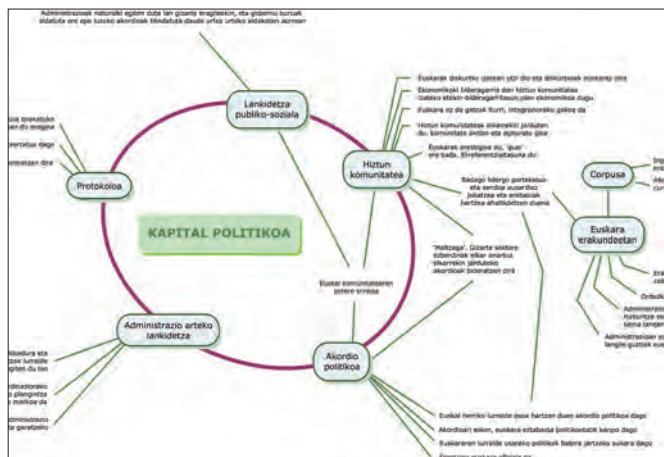
Merkatuari dagokionean (eskariari dagokionean), hau da amestu duguna:

- Batetik, euskaraz kontsumitzeko gaitasuna eta nahia izango duen masa kritikoa izatea: hau da, euskararen ezagutza nahikoa izango duen biztanleria, eta produktua erakargarria eta praktikoa egiten zaiolako kontsumituko duena. Hau da: “kontsumitzaile euskaldunak”.

- Bestetik, euskara balore bereizgarria izatea, besteengandik bereizten gaituen faktore desberdintzailea. Beste produktuen artean, euskarak ere leku bat izatea merkatuan, leku propioa (marka propioa eta posizionamendua).
- Eta azkenik, eskaria eta eskaintza sustatuko eta babestuko dituen hizkuntza industria eta finantza-sarea izatea, hau da, arestian aipatutako marka eta posizionamendua landuko duen marketin politika.

Lan-munduari dagokionean (edo eskaintzari dagokionean), hau da amestu duguna:

- Batetik, eredugarri diren enpresek euskararen aldeko apustua egin dutela. Eta zergatik egin dute euskararen aldeko apustua? Errentagarria delako: gehiago saltzen dutelako edo euskararen markak merkatuan bereizgarri egiten dituelako.
- Bestetik, legez finkatuta dagoela lan munduan sartzeko, batetik, hizkuntza profilen eskakizunarekin bete behar dela eta, bestetik, gazteei lanean euskaraz jardun ahal izateko ingurunea (lantaldea, lanabesak, etab.) bermatzen zaiela.
- Eta azkenik, ekonomia globalizatuan nortasun propioa erakusteko, euskara balore partekatu gisa kontsideratua dagoela.

Kapital Politikoa

Politika akordioetara heltzeko gaitasuna/tresna dela kontuan hartuta, kapital politikoaren barruan nabarmenduko genituzkeen bi aktibo nagusiak hauek liriateke:

- **Akordio politikoa**
 - Euskararen lurralde osorako politikak
 - Euskal administrazioak bateratuta
- **Euskararen irudio (politiko-)instituzionala**
 - Euskara planak hedatuta
 - Administrazioan zerbitzu bi etetan
 - Ordezkaritza politikoa naturalki euskaraz
 - Lidergo partekatu eta sendo bat

Akordio politikoiari dagokionean, bi aspektu azpimarratuko genituzke:

- Batetik, Euskal Herriko lurralde osoa bilbatzen duen akordio politikoa izatea, euskararen lurralde osorako politikak bateratzen dituen.
- Bestetik, Akordio politika honek zera bermatzen duela: euskal administrazioak bateratuta izatea politika komunak adostu eta garatzeko.

Euskararen irudi politiko-instituzionalari dagokionean, lau ideia azpimarratzen ditugu:

- Enpresa publiko eta pribatu guztietan euskara planak hedatuta egotea.
- Administrazioan zerbitzua bi etetan eskaintzea bermatuta izatea.

- Ordezkaritza politikoa naturalki euskaraz aritzea eta euskara lehenestea. Politikariak euskararen balio sinboliko eta instituzionalaren berme direlako.
- Badagoela lidergo partekatu eta sendo bat, ausardiarekin jokatzeko eta erabakiak hartzea ahalbidetzen duena.

Interes interesatua ere interesgarri

Barandiaran Andueza, Joseba

Ekonomisten Euskal Elkargoa
josebabarandi@yahoo.com

IK

Kapital ekonomikoa eta euskaraz bizi nahi duen komunitatearen arteko harremanaren azterketa. Egundituen eta behar lituzken aktiboak: eskaintzaz gain, eskaria, kontsumitzaile ahaldunduak eta euskara balio erantsi gisa bistaratzea. Inpaktuak lortzeko, Erantzukizun Sozial Korporatiboan txertatzea eta noranahikotasuna landu behar dira, enpresarien artera ere egokituz. Guzti horretarako, landu beharreko gaitasun nagusia, giza kapitala da; pertsonak. Eta azkenik, guzti horretarako eskura dauden palanka batzuk ere aipatzen dira.

Giltza-hitzak: Kapitala. Ekonomia. Balio erantsia. Kontsumitzaileak. Noranahikotasuna.

Beste kapital motekin alderatuta, kapital ekonomikoa (enpresak, dirua, merkatua...) izango da, orain arte, euskara eta euskaraz garatu nahi duen komunitateak arrotzen, urrunen, sentitu izan duena. Derragun kapital horrek ez duela interes handirik izan, orohar, euskararekiko. Katalunian ez bezala, Euskal Herriko goi klaseak, diruak, botere ekonomikoak, merkatuak... ez du, salbuespenak salbuespen, euskara bere egin, orain artean bederen. Edo ezkutuan mantendu du, interes hori. Hausnarketa personal honetan, 2040ra begira, galdera horri erantzuna ematea da asmoa: euskaraz garatu nahi duen komunitateak, zein indar, kapital, amets, ekimen, aktibo izan behar ditu hortan guztian eragiteko? Balizko erantzun batzuk ematen saiatuko naiz hurrengo lerroetan. Hurrenkera honetan jorratuko dira aktiboak, inpaktu potentzialak, landu beharreko gaitasunak eta palankak.

1. Aktiboen konstelazioa: bi osagai nagusi, nortasuna eta modernotasuna bateratuz = nortasun modernoa: euskara edo ez gara (gu izango)

1.1. Eskaria: kontsumitzaile ahaldunduak, euskaraz kontsumitzeaz harro

Merkatuaz eta ekonomiaz ari garela, berezko joera bat badugu sarri enpresengan, saltzaileengan, hau da, eskaintza fokua jartzeko. Eta eskaintza garrantzitsua da, prefosta. Baina sarri ahazten dugu merkatuak ESKARIAri erantzuten diola; eskaririk gabeko eskaintzak ezin baitu luze iraun. Egungo ekonomian, merkatu ekonomia, kontsumitzaileak agintzen du hein handi batean; beste faktore batzuk gutxietsi gabe, baditu pisua, zeresana eta presio moduak. Gainera eta, gaur egun, aurretik sekula ez bezala, kontsumitzaileen iritziak, eskakizunak eta iradokizunak sekula baino argiago, ugariago eta eraginkorrago zabaldu daitezke gizartera. Besteak beste sare sozialen bidez, Trip Advisor moduko iritzi plataformetan, Elebide moduko herraminten bidez, eta abar.

Euskaldunok, kontsumitzailearen ere, ahaldundu egin behar dugu, nor izan; euskaraz kontsumitzeaz harro agertu behar dugu, zerbitzuak euskaraz aktiboki eskatu eta, dagokionean, ordainduz. Okindegian, jatetxeetan, bankuan, hoteletan, Osakidetza/Osasunbidean nahiz salgune fisiko eta digitaletan: ondasun eta zerbitzuak euskaraz balioetsi behar ditugu. Gure lehen hitzek, nahiz gure kexa eta iradokizunek, dagokionean, ikusgarri egin behar gaituzte. Euskaraz bizi nahi badugu, euskaraz kontsumitu behar dugu; gure dirua, aktiboki, euskara eskatzeko ere baliatu baitezakegu. Eta horrekin eskaintza sustatu.

1.2. Eskaintza: enpresa eta enpresariak

Enpresariak **merkatua**, interesa, ikusten duten heinean, berez joko dute euskarara. Interes interesatua ere interesgarria baita. Euskaraz ez funtzionatzea, edo ondasun nahiz zerbitzu bat euskaraz ez eskaintzea, desabantaila, edo kalteko dela ikusiz gero, eskariaren ondorioz, berez etorriko dira euskarara. Beti ere, euskaldungoak aktiboki aldarrikatzen badu eskari hori. Bere garaian Euskaltel sortze hutsak Telefonica euskarazko fakturak eskaintzera ekarri zuen bezalaxe.

Bestalde, sindikatu batzuk (abertzaleek gehiago), sarri adierazi izan dute euskararekiko babesia. Eta dena esatera, kasu bakanetan, kontraktotasuna, argia edo zeharkakoa, batik bat "periferia" deitu izan den horretan, Nafarroa Garaian eta Ipar Euskal Herrian. Baina idatzi honetan euskaraz bizi nahi duen komunitatea dugu buruan. Ezberdina da patronala. Maila indibidualean, enpresari jakin batzuk ere, zenbaitetan mezenazgoaren bidez eta abar, adierazi izan diote babesik euskarari. Baina zilegi bekit esatea sindikatuek baino ahots apalagoz egin dutela. Dena den, etorkizunerako aktibo

garrantzitsua izango litzateke **enpresari euskaltzaleak aktibatzea**, eurek elkar hartu, aktibatu eta antolatzea, euren premia eta kezken arabera. Ekonomisten Euskal Elkargoaren baitan euskaltzaleak bagauden legez, Confebask, Garen, Nafarroako Enpresarien edo Baionako Merkatal Ganberaren baitan ere badirelako izan, hizkuntzarekiko, sentiberatasun hori badutenak; enpresa handien zuzendaritzetan egon litezken legez, gutxiengo izanik ere. Baina horiek ere behar ditugu euskarari: euren txosten, adierazpen edo lan eskaintzak gure hizkuntzan (ere) egin ditzaten eta euskara naturalizatu dadin, ez soilik hitzaldi hasieretako "kaixo, egunon" eta amaieretako "eskerrikasko" etara, baizik eta haratago.

Gobernuek eta Euskal Elkargoak sondeatu eta sustatu beharko litzateke euskara (ere) euren ikurtzat hartzeko prest leudeken enpresariak. Alde hortatik, ezberdindu beharko lirateke:

- Kooperatibismoa. Orain baino lehen aztertua izan den ekarpen handia egingo du, Mondragon taldeak eta haratago. Eskertu, mantendu eta indartu beharrekoa. Adibide gisa, banaketa sektorean Eroskik edo finantzatan Euskadiko Kutxaren (orain Laboral Kutxa) ekarpena azpimarragarria da zinez.
- Sektore publikoak legez sustatu behar du euskara, bai lan eskaintzetan, eta zer esanik ez herritarren eskariari erantzunez. Enpresari izan gabe, enpresa publikoen buru diren euskaltzaleek ere txertatu behar dute ardura hori eurenengan.
- Sektore pribatuan, ohiko enpresari elkarteek gain, milaka diren **autonomoen alorrean ere**, jorratu beharko litzateke lan ildo hori.

Hizkuntza gehiagok, aberastasun handiagoa, mesedea, eta gertutasuna dakarrelako, tokian-tokioa eskaintzeagatik eta erroak sendotzeko modu gisa. Hizkuntzak ez daudelako elkarrekin kontrajarriak. Enpresa txikian ere jardutea, erradio txikiagoan dabilenez, are baliagarriago izan liteke gainera: margolari edo igeltsu on, eta gainera euskaldun bat, nahiagoko dugun bezeroak ere bagaudelako, "Gure zirkua" (kultur enpresa ekimen bat) doble estimatuko dugunak. Hizkuntzak **balio erantsia** ematen diolako zerbitzuari. "Lansarean" enplegu portala erabiltzeak edo "Bai Euskarari" moduko ziurtagiriek irudi korporatiboa osatzen duten bezala. **Munduan egoteko gure moduaren berri emanez eta enpresaren funtzio soziala azpimarratuz.**

1.3. Ingurua

Kontsumitzaile eta produktu/enpresari harremana, ekonomia edo merkatua, kontestu jakin batean ematen da. Datozen pare bat hamarkadetan klima aldaketa eta iraultza digitala erronka izango dituen kontestu edo **inguruabar historiko eta teknologikoari** begira. Eta Euskal Herriaren kasuan, erronka demografikoa, zahartzea eta, ziurrenik, inmigrazio olde berri baten premiazko ailegaera biziko dituen. Maiztua egon liteken arren, hortxe da “Glocal” kontzeptua, global eta local bateratetik: munduan joera homogeneizatzaile handiak diren honetan, nortasuna, ezberdintasuna, bertakotasuna ematen duena dira erronka. Eta hori bai, “Google translator” baten eskutan irudi korporatiboa suntsitu eta barregarri utzi dezaken horrekin kontrajarria; “Atsedetik ez, drogarik gabe” efektua. Alderatu errealitate hori, Ondarruko subsahariarrak euskaldundu dituenarekin.

Gizatasuna, gizaki izatea, ezinbestean lotua dago hizkuntzari, nortasunari eta komunikazioari: **bioaniztasuna, hizkuntzen ekologia eta ekosistemak osotasunean aztertzea** ezinbestekoa da. Euskara lantresna eta helburu duten enpresak ere izan behar ditugu, eta **komunikazio alorra bereziki da garrantzitsua**. Inguru horrentzat fntsezko izango dira EITB, EKT (Berria), Argia, ttap, Tokikom, irratia... Komunikazio enpresak *per se* dira aktibo funtsezkoak eta, horregatik, babes publiko egonkorra behar dutenak. Baina hauekin elkarlanean, **iragarki bidez, mezenazgo bidez, kenkari fiskalen bidez, enpresako euskara planen bidez, euren irudi korporatiboaren lagun, sektore guzti-guztiak** sartzen dira. Kilometro zero ko hizkuntza, Euskal Herrian, euskara delako.

Adibide batzuk aipatzearen: Orkli kooperatibak, konfort eta pertsonen segurtasunean munduko lider denak, berriki atera duen iragarkian “Hizkuntza berean hitz egiten dugu” dio, euskal prentsan. Trenak egin eta saltzerakoan nagusiki ingelesez egindako zientzia baliatzen duen enpresa hori, CAF-Elhuyar sariak babesten agertzen da ondoren; edo Irizar autobusgileak Donostiako Zinemaldian euskal zinemaren sari izenkidea babesten duenean (Itxaro Borda epaimahaiburu duena). Enpresa horiek (hiru adibide baino ez dira) horrekin zuzenean diotena eta askoz gehiago esaten ari zaizkigu, euren funtzioaz, euren arrastoaz, euren jardunaz. Beraz, **aktibo garrantzitsua da babes horiek eskaintzeko ahala duten enpresa sarea**. Ekonomia lehiakorra behar dugu, hortarako ere.

Baina etorkizunera begira, aktibo bat izango da edo izan liteke, enpresa hauek **aitorpen publikoa** izan dezaten euren ekarpenagatik, euskararen garapenaren aldeko ahaleginagatik. Euskaldungoaren aldetik aitorpena. Ederra den lore hori ureztatu dutelako, enpresa(ri) bakoitzaren ahalekin arabera, sentiberatasuna erakutsi dutelako. Euskaraz bizi nahi duen komunitate batek presente izan behar du hori nahi eta nahi ez.

1.4. Mugarik gabe

Euskara hizkuntza **moderno** da. Euskarak .eus domeinua eskuratua du jada; Google, Facebook edo Twitter moduko puntako enpresen produktuetan presentzia izatea lortu du. XXI. mendean tarteak, atzerapenak, estutu egin ditu, liburugintzan edo prentsan zekartzanaren aldean. Bere txikian, Wikipedian ere, presentzia txukuna du. Eta ekimen horietako askok, **auzolana** izan dute oinarri. Auzolan moderno. Auzolana hiltzorian ikusten duenak, ez du (euskarazko) Wikipedia ezagutzen. Diruaz harago, **booktegi** bat martxan jarri duenak; edo Azpitiuluak ekimena.

Egungo teknologiak txikitik ere eragitea posible egiten duelako sarri, euskarazko irratia Zeland Berritik entzutea posible egin duen legetxe. **Euskaldun teknologoak, ekintzaileak, frikiak** nahi bada, kapital ekonomikoaren aktibo ere badira (edo izan litezke). Txiolariak, youtuberrak edo munduko gainerako joera eta asmakizunak gurera gurean ekartzen duten horiek. Lehen ordainduz eta orain sarri debalde (... doan bada, produktua zeu zara, diote dakitenek) diren zerbitzu horiek euskaldundu dizkigutenak.

Euskara noranahiko duten ekintzaileak, izan ekonomia sozialean edo kapitalistan. Unibertsitateetan, lanbide heziketan, irakasleak, euskal adarreko ikasleak, batu, elkartu behar ditu; hortik eskola profesionaletan, enpresari talde eta ikerlarien artean berdin. Euskarak bilgune izan behar du, energia positibo eta eraikitzaile baten motor: fisikan (Pedro Migel Etxenike bat) Nobel saridun, edota teknologian (Xabi Uribe-Etxebarria bat) nolabait Steve Jobs berria bihurtuz gero, euskaldunek euskara (ere) urrun eramango dute. Enpresari, langile, aktibista, guztiak ere, euskararen inurri bihurtu behar ditugu katalan hizkuntzak bereak dituen beste. Kapital ekonomikoa diogu baina, zinez, **giza kapitala** baita gakoa. Pertsonak. Euskaraz garatu/bizi nahi dugun pertsonak,

harrotasunez, harrokeriarik gabe. Kapital ekonomikoak tradizionalki izan duen garrantziari, know how edo egiten dakiten pertsonak gailenduko baizaizkie, ziurrenik, 2040ra begira.

2. Inpaktu potentzialak: merkatua eta noranahikotasuna

Kontsumitzaile ahaldunduen inpaktu potentziala, eskaria, giltzarria da eskaintza sustatzeko, **merkatua** sortzen du. Euskarak gehiago edota, gutxienez, hobeto saltzea ahalbidetuko die enpresei. Interes komertziala ere aitortuko dio. Lehiaketa publikoetan, oposaketetan beste, balioetsi beharko da hizkuntza, jendearen eskakizuna bada. Euskarak, finean, errentagarri izan behar du negoziarako ere.

Enpresari euskalzaleak aktibatzeak “diruak ere badaki euskaraz” mezua helaraziko du. Euskara **noranahikoa** da eta nonahi eta noiznahi agertu behar luke. Ospea, itzala, edo jendarteren errespetua duten alorretan bereziki agertu behar du. Futbola, kirola, kultura... baina baita zientzia, unibertsitatea eta gorbaten eta enpresen munduan ere, nola ez. Kontu serioetan, mamian; ez soilik haurrentzako programazioan. Genero bereizkeria zaintzen den bezala, hizkuntza bereizkeria ere ez da modernoa, ez da onargarria, eta euskarari bere kuota eskatzea dagokio alor bakoitzean. Beti ere kuoten ezarpena traba edo kostu gisa azaldu ordez, gizartearen eskakizunari erantzuten dion zerbaiten gisa. Nork daki Abenduak 3 batean euskaldunen hitz greba ez ote dugun ikusiko. **Enpresen eta euren marken gertutasuna**, naturaltasuna handituko edo lagunduko du euskarak, hemen bezala nonahi, tokian tokikoa egiteak enpresa eta produktua hobetzen ditu. Bestalde, Erantzukizun Sozial Korporatiboaren (ESK) baitan ere sartu behar du euskarak, ingurugiroa lez, etekinak dituzten enpresek sosak bidera ditzaten euskararen sustapenera. Bestalde, diruzkoak ez diren onurak ere baditu euskarak. Elebidunen artean, hirugarren hizkuntza ikasteko erraztasunarena legez.

Oreka (klimatikoa, ekologikoa, generokoa, hizkuntzazkoa, kohesio sozialekoa...) ere lagunduko luke. Enpresa batek migrante bat beka bidez euskaldunduko balu, kasu, integrazioarako atea zabalduko lioke. Ez dago euskaldunik euskara ez dakienik. Migranteak bertakotzeko, errotzeko modu eraginkorra izan liteke. Adibidez, Arratian bi eskola daude migranteek gaztelania ikasteko. Baina euskara jakinda

migranteak ez ote leudeke askoz errotuago gurean? Batipat giza harreman handiko lanetan, zaintza lanak edo ostalaritza kasu. Enpresa batek **aniztasuna** aitortzea beti du mesede, izan genero, izan hizkuntza mailan. Xamarren hitzetan, “Bioaniztasuna mantentzea ez da natur edertasunaren zaleen kontu hutsa, askoz ere gehiago da, baina gizakia doi-doi hasi da ohartzen”.

Prestigioa, gazteen erakarpena eta modernotasuna elkarrekin datoz natural. Euskara ez da aintzinarora begira bizi, aurrera begirako tresna izan behar du. Zientziaren edo teknologiaren hizkuntza nagusia ingelesa izan arren, euskarak ere badu bere tokia Inteligentzia Artifizialaren garaian, nortasuna, erroak eta gertukotasuna mantentzen laguntzen baitigu. Robotek ere euskara ikasi beharko dute, gure egingo baditugu. Gure bidezidorra da, autopista handien artean, gozagarri izan behar duena eta espaziora ere hedatuko dena, agian, noizbait, konplexurik gabe eta noranahiko. Gure zidorra, txinera, hindia, gaztelera edo ingelesa izango diren autopista handien alboan.

3. Lantzeko gaitasunak (euskaraz bizi nahi duen komunitateak)

Euskarak **bilgune izaera indartu** behar du. Pentsakera, arraza, erlijio, lanbide, euskalki ezberdinak barne hartzeko gai izan behar du. Euskaraz bizi nahi duen komunitateak hedatzeko jarrera izan behar du, euskaldunberriekin bereziki inklusibo eta babesle jokatu behar du. Kontsumo arduratsu eta konszientearekin ere lotu behar genuke euskara, interneteko nabigatzaile eta eskuko telefonoetatik hasi, eta gainerako ondasun eta zerbitzuetara. Datu arteko egunak ditugu: gure arrasto digitalak datu ugari uzten ditu, nonahi eta noiznahi, gailu ezberdinetan, kutxazainetan edo webgunetan darabilgun hizkuntzaz ere bai. Horren jakitun izan behar dugu eta uneoro euskal arrastoa uzten ari garenen konsziente izan; datua laga, seinalea, ikus gaitzaten nahi badugu.

Txiki askoren indarrak jabetu behar dugu, **crowdspeaking** bat eginez. Hemen gaude, hizkuntza asko dakizkigu, baina geurea hau da eta euskaraz bizi nahi dugu, zoriontsu(ago) egiten gaituelako. Eta horretarako, **gutxienez belarriprest**-ak behar ditugu inguruan. Horien ahalegina ere aitortzen ikasi beharra dugu, euskarazko galderei gaztelerazko erantzunak balekartza ere.

Enpresariak, ekintzaileak, pertsona gisa ikusten ohitu behar dugu. Euskaraz jarduten eta saiatzen direnekiko, enpatia eta aitortza handiagoa izan behar dira. Diruak ez du ez aberri, ez bihotzik. Baina enpresariak, euskaldunberriak legetxe, pertsonak direnez, bai. Gaztelera edo frantsesetz soilik molda gintezke guztiok. **Ahaleginak aitortzen ikasi** behar dugu, errespetuz, hartzaille eta emailearen aldetik. Euskara lokarri gisa ikusi, enpresetan proiektu amankomun gisa, win-win joko gisa eta etekin ekonomiko eta soziala dakarren zer baiten gisa. Enpresak zerbitzua eskatutako hizkuntza ematen ohitu behar du, kontsumitzailearen hobe beharrez, elkarbizitzarako, elkarrezagutzarako lagungarri, zubi. Euskal Herriatik kanpo beste hizkuntzak ditugu aukeran, baina kabirako gurea badugu.

Teknologiak txikitutako munduan, itzultzaile automatiko oso onak lortuko balira ere, **eleaniztasuna** sustatu behar dugu; multikulturalitatea; elkarren berri izan eta ulertzea. Hego Euskal Herrian frantsesa bazter utzi dugu azken hamarkadetan; bertatik bertara dugun errealitatea izan arren eta iparraldea ulertzeko ezinbesteko tresna. Alderantzira (gaztelera, iparraldean) ez da hain nabarmena joera hori. Nolanahi, multikulturalitatea, migranteek dakarkiguten aniztasuna, aberastasuna eta euren bertakotzea sustatu behar ditugu, beti ere (genero eta) hizkuntza aniztasunak oinarri hartuta, oinarritzko eskubide dugulakoan.

Eta horrelakoetan, alor ezberdinetan euren jardunetan punta-puntan dabilzan erdi-euskaldun edo euskaldun pasiboen kasuan bereziki, giza kapitala deitu dugun horri, euskara abaro, eta ez arazo, izan dakion lortu beharko dugu.

4. Palankak

Kontsumitzaileak ahalduntzeko, hezkuntza, **informazioa** edota transmisioa behar dira, ahoz ahokoak indartu dezakena, baina egun **sare sozialak** baliatuz biderka daitekena. Euskaraldia moduko esperimendu batek, kasu, seinalea jartzen du balizko hartzaille eta emaileez. **Euskararen community manager lanak** (ere) egin beharko dituzte etorkizuneko euskara teknikariek.

Adibidez, Facebooken badira Bilbo Handian euskaldun taldea, 300dik gora jarraitzaileekin; eta Bilbo euskaraz, ia 400 dituen. Horrelako taldeek euskaldungoa aktibatu, ahaldundu eta koordinatzeko balio dezakete; baita kontsumitzaile gisa ere.

Sarasuak irlen artxipelago deitzen zuen horren aurrean, zubi. Instagramen ehundaka jarraitzaile dituztenen aipamenak ere, argigarri dira, euskararen alde edo aurka gertatutakoak zabaltzeko eta salatzen. Elebide-ren moduko zerbitzuak, kontsumo taldeak edo Berialagun moduko mugimenduak, edo Deskontu sarea modukoa, baliatu egin behar dira. Merkataritxikiek ere, giza faktorearen eta kalitatearen aldeko apostu horretan, euskara presente izan behar luketelako. Euskaldunak, kontsumitzaile gisa ere, aktibo izan behar du. "Euskaraz bizi nahi dugu"-la erakutsiz.

Burgesia euskaltzalea topatu eta aktibatu egin behar da, enpresari eta autonomo elkarten bidez. Baina euren **erritmo, egiteko modu eta behar propioei erreparatu behar zaie**. **Euren palanka propioak** beharko dituzte, euren neurria eginak.

Bertoko enpresari txikiak ere bereziki kontuan izan behar dira eginahal horietan, enpresa handi guztiak aurrez txiki izan direlako eta errotuago egon litezkelako, handiagoak direnak edo kanpotik datozenak baino. Alde horretatik, mezenazgoa bultzatu eta aitortu behar da, euskara sustatzera bideratutako inbertsioen gaineko kenkari fiskalak, Erantzunkizun Sozial Korporatiboarekin lotura, enpresa fundazioekin harreman du behar du euskalgintza instituzionalak.

Kooperatibismoan erro sakonak ditu euskaltzaletasunak. Mondragongo tradizioa lekuko. Hori zainduz, haratago ere joan behar da. Finantza sektorean, Laboral Kutxaz gain, banku fundazioek (BBK, Vital eta Kutxa, zein La Caixa fundazioak) ekarpen iraunkor samarrak egin beharko lituzkete ildo hortan, enpresarien partaidetzari bide emanaz. Hala eskatu beharko genieke.

Ondare inmateriala babesten du UNESCOk, berbarako: ba ote dago ondare inmaterial baliotsuagorik, geurean, hizkuntza bera baino? Ba ote dugu ezer bereizgarriagorik gure Europako txoko honetan, indoeuroparra ez den baina modernotasunean txertatua den hizkuntza bera baino?

Euskaraz (ere) jardungo diren sareko aktibistak (txiolarriak, influencerrak etabar) ere gaztedia aktibatzen palanka bat izan litezke. Azkue Fundazioaren ahaleginak, adibidez, azpimarragarriak dira ildo horretan. Baina Alondegia edo Tabakalera gisa, hiri erdigunean kokatzea komeniko litzateke. Presentzia fisikoa, hirien erdiguneetan, giltzarria da. Bilboko Kafe Antzokia lekuko. Baina aldi berean, teknologia baliatu

behar dugu. Tropela.eus moduko ekimenek erakusten dute teknologia aktibistek enpresa ideiak (ere) garatu ditzaketela.

Kafe Antzokien sare koordinatu bat ere aktibo garrantzitsua izan liteke. Euren forma juridikoa edozein dela ere, tokiko komunikabideen artean gertatu den legez.

Lan merkatuan migranteak txertatzeko, eleaniztauna prestigiatu eta praktikatu behar da. Elebitasunetik harago. Beharrezko ez denak, galtzeko arrisku handia baitu. Zenbait lan lortzeko, euskarak beharrezko eta baliagarri izan behar du, baloratua izan behar du.

Diaspora 8. Lurrealdea bada, berez 9. herrialdearena egin behar du ingurune digitalak, internetek, sareak. Bizkaia Talent moduko ekimenek, Euskal Herria erreferente hartu eta euskara zentralago jo beharko lukete. Euskaldun (ere) izateak, abantailak eragin behar lituzke horrelako sareetan. LinkedIn sare sozial profesionalean, “Euskerak linkatzen gaitu” taldeak 964 jarraitzaile ditu. Atzerrian dagoen euskal talentua gurera itzul dadin atea zabaltzeko ere baliatu beharko lirateke gantxook, euren seme alabak euskaraz ere hezteko aukera eskainiz herriminez joan direnei.

5. Azken ondorioak

Euskarak biziraungo du euskaraz bizi nahi duen komunitatea baden artean. Kapital ekonomikoarentzat nekez izango da euskara hizkuntza zentrala eta ez du helburu edo tresna nagusi izango. Baina errape horretatik edaten ere ikasi behar du euskalgintzak, bi norantzako interes interesatua piztu dadin. Sektore publikoaren eta honen politiken laguntzaz, orain artean arrotz izan zaizkion moketak konplexurik gabe zapaltzen joan behar du gure hizkuntzak, modernoa, noranahikoa eta nortasunaren adierazle izan nahi badu. Eta nahi du.

Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko Protokoloa eta hizkuntza-politik(et)an akordioa(k)

Bilbao Sarria, Paul

Kontseilua
pbilbao@kontseilua.eus

E

Euskararen Etorbizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzea baldin bada azken helburua, garrantzitsua da, hizkuntzaren normalizazioari dagokionez, eraikitze-fase horretan sozialki eta politikoi nola eragingo dugun defintzea. Ekarpene honen bidez, Kontseiluak inoizko adostasun sozial handiena izan duen proposamen politikoa mahai gainean jarri nahi izan du, etorkizuneko hizkuntza-politika defintzeko tresna zehatz gisa. Halaber, bolo-bolo dabilen lankidetzaren testuinguruan, etorkizunari begira Euskalgintzaren, bestelako eragileen eta instituzioen arteko akordioak eraikitzeko prozedura baten proposamena ere aurkeztu nahi izan du.

Giltza-hitzak: Hizkuntza-eskubideak. Lankidetzak. Normalizazioa. Akordioa. Politika. Euskalgintza.

Bat egiten dut Eusko Ikaskuntzak “Euskal Herriko lurralde(ar)en Liburu Berdea”ren sarreran jasotzen duen lehen esaldiarekin: “Orri zuri baten aurrean jartzea beti da erronka. Baina oraindik idatzita ez dagoena irudikatzea erronka zoragarria bihurtzen da modu kolektiboan gauzatzen bada”.

Halaxe da, bai, eta Kontseiluak zoragarritasun hori bizi izan zuen 2016ko abenduaren 17an, leporaino beteta zegoen Kursaal jauregian, urte eta erdiko prozesuaren ondoren Europako hogeita hamar hizkuntza gutxituen normalizazioaren alde diharduten ehunetik gora eragilerekin adostutako Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko Protokoloa aurkeztu zuenean.

Finean, komunitate desberdinetako eragileak orri zuri baten aurrean jarri genituen eta galdera zehatz bati erantzuteko eskatu genien, haien hizkuntza-eskubideak bermatzeko hartu beharreko neurriak zehaztea, balio zehatz batzuk ardatz hartuta: elkarbizitza, aniztasuna, berdintasuna eta eskubideak.

Urte luzea iraun zuen prozesu horrek emaitza ukigarria ekarri zuen: Inoiz hizkuntza gutxituen berreskurapenerako hizkuntza-politiken inguruan egindako eztabaidarik handienaren ondorioz, herritarren hizkuntza-eskubideak bermatzea ahalbidetuko duten neurrien zerrenda. Finean,

Protokoloaren azken produktu ukigarria horixe da, egoera gutxituan dauden hizkuntzetako hiztunen eskubideak zazpi eremutan (administrazioa, hezkuntza, hedabideak, teknologia berriak, onomastika, kultura eta eremu sozioekonomikoa) bermatzeko 185 neurri.

Desberdinen arteko sinergiak baliatu genituen geure orri zuria idazteko. Gainera, emaitza hainbat aldetatik blindatzeko, prozesuan maila desberdinetako eragileen partehartzea sustatu genuen. Batetik, arestian aipatutako hogeita hamar hizkuntza gutxituren normalizazioaren alde lan egiten duten eragileak; bigarrenik, Europan hainbat diziplinatan aditu diren hogeita norbanakoren aholkularitza akademikoa; eta hirugarrenik, eskubideen gaian ospe handia duten sei erakunderen gidaritza.

Horrelako ariketa erraldoi baten ostean Eusko Ikaskuntzak planteatzen zuen Euskararen Etorkizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzen (e5) prozesuaren berri izatean eta parte hartzen hastean, jarraian ikusi genuen biak arras uztargarriak zirela eta euskararen etorkizuneko eszenarioak elkarrekin eraikitzeke lagungarria izango zela Protokoloa.

Eusko Ikaskuntzak e5 planteatu zuenean, helburu nagusi gisa jarri zuen datozen hamarkadetarako euskalgintzaren aro berria konfiguratzeko laguntzea, edo hobeki zehaztuta, etorkizunerako amestutako eszenarioen konstelazioa irudikatu eta, ondoren, horretara iristeko bide-orriaren arkitektura lantzea.

Gure aldetik, zehar-lerrotasunetik zehaztasunerako jauzia egin dugu prozesuan. Horrela, ondoren azalduko dugun bezala, prozesuaren hasieran, eszenarioen konstelazioa modu orokorrean eraikitzen laguntzeko tresna bat mahai gaineratzeko aukera lehenetsi bagenuen ere, amaieran, tresna horretaz gain, 2040 urteari begira eraiki beharreko konstelazioan eragile aktibo zehatz baten proposamena ere egin dugu.

Une egokian dator Eusko Ikaskuntzak nazio mailan hasi duen gogoeta-prozesu integrala. Batetik, gure herriko etorkizunari begirako proposamenak jasoko dituelako; bigarrenik, gure gizartea nolakoa izatea nahi dugun defintitzeko saioa egin duelako; hirugarrenik, egungo egitura sozio-politikoaren baitan etorkizuneko konponbideak eta erabakiak proposatuko dituelako; laugarrenik, eredu sozioekonomikoen inguruan azterketa zabal eta sakona egingo duelako; eta azkenik, euskararen etorkizuneko eszenarioak eraikitzen lagunduko duelako.

Ez dago ulertzerik etorkizuneko Euskal Herria euskararik gabe irudikatzea, edota hobeki esanda euskara ardatz ez duen Euskal Herria irudikatzea. Arrazoi horrengatik, Kontseiluaren izenean biziki eskertu nahi diot Eusko Ikaskuntzari prozesu erraldoi honetan parte hartzeko aukera eskaintzeagatik, eta ekarpen propositiboa aurkezteko gonbita egiteagatik.

1. Ekarpene propositibo transbertsala: *Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko Protokoloa*

e5 prozesuaren helburua izan da marko interpretatibo berria lantzea, euskaraz garatu nahi duen komunitatearen kapitalen analisisetan oinarrituta. Interesagarria da euskararen egoeraz haratago, euskaraz garatu nahi duen komunitateak dituen kapital eta aktiboetan jartzea fokua.

Argi dago eraldaketarako subjektu naturala komunitatea dela. Halaxe izan da geure hizkuntzaren garapen eta bilakaeran, eta halaxe izango da etorkizunean ere. Kontzeptu interesgarria, hain zuzen ere, Protokoloaren baitan jasotzen den guztiak komunitate(ar)i eragiten dielako, eta komunitatea(k) izan d(ir)elako subjektu naturala prozesu osoan.

Bestalde, gogoratu behar dugu e5 prozesuan ardatz izan diren kapitalak, hain zuzen ere, komunitateak bere garapenean etorkizuneko helburuak lortzeko sortu edo eskura dituen aktiboen multzoa.

Izan ere, kapitalen kontzeptua erabiliz, komunitatearen indarguneak zein diren jakinda diagnostikoa ezagutu ahal izan dugu. Horrela, kapitalen garrantzia azpimarratuz, gure komunitatearen diagnostikoari izaera baikorra eta eraldatzaileak atxikiko dizkiogu, eta kapital horiek lagungarriak izango dira etorkizunean irudikatu nahiko ditugun konstelazioak defintitzeko eta zehazteko.

Printzipio horietatik abiatuta, egia ere bada Kontseiluan lehenetsi genuela kapital batean baino gehiagotan eragina izan zezakeen ekarpen propositiboa egitea. Halere, ohartuak ere baginen gure ekarpenak lotura zuzena izan beharko zuela Kapital batean eraiki beharreko konstelazioetan.

Horrela, Euskaraz Garatu nahi Duen Egungo Komunitatearen Egungo Aktiboen Maparen Eskema prestatzean, Kapital Politikoaren eremuko delphian lehenetsitako aktibo bat izan zen Protokoloa.

Kapital Politikoaren barruan kokatzen da komunitateak boterea bereganatzeko edo bertan eragiteko gaitasuna. Horrela, Protokoloa agenda politikoan eragin eta proposamen politikoak mahai gaineratzeko tresna dela esan behar dugu. Proposamen zehatza da Protokoloa, 185 neurri zehatz biltzen ditu. Horrela, dokumentuaren eta prozesuaren gizarteratzeak aukera ezin hobea eskaintzen digu gizarte eragileok ahaldu eta hizkuntza-eskubideen gaia agenda politikoaren erdian kokatzeko.

Dena den, uste dugu Protokoloaren toki naturala hori bada ere, **beste kapitalekiko loturak** badituela, hain zuzen ere, eta ondoren zehaztuko dugun bezala, egitasmo batez baino, tresna batez ari garelako.

Esaterako, Protokoloak hizkuntza-eskubideen eta normalizazio-prozesuaren ezagutzan sakontzeko tresna dela ondorioztatzen dugu. **Giza Kapitalak** jendearen abileziak eta gaitasunak hartzen dituela kontuan ikusita, arras lotzen zaio Protokoloaren prozesuari. Izan ere, horixe izan zen, neurri handi batean, Protokoloa bera jorratzeko izan genuen elikagairik garrantzitsuenak. Finean, **Protokoloaren oinarria da gizarte eragilean ekarpenekin osatutako tresna** dela. Bete-betean egiten du, hortaz, Protokoloak Giza Kapitalaren ezaugarriekin.

Gauzak horrela, Protokoloa bi ikuspegitatik izan daiteke interesgarri Giza Kapitalak aztertzean. Batetik, berau osatzeko prozesuan ehunka herritarren abileziak eta gaitasunak izan zituelako kontuan. Bestetik, azken produktua gure ezagutza handitzeko kanpo baliabidetzat hartzekoa delako.

Kapital Sozialak jendearen eta erakundeen arteko elkarrekintzak aztertzen dituela kontuan hartuta, Protokoloaren prozesuak berak **ehunka eragileren saretzea ahalbidetu** zuela esan dezakegu. Horrela, bi balio nagusi du dokumentuak. Batetik, euskal hizkuntza-komunitateko berrogeita hamalau eragileren elkarlanari euskal sindikalgintzako sei aktore nagusiak batu zaizkio berriki, eta beraz, bertan jasotzen den edukia elkarlanaren ondorio zuzena da. **Euskararen inguruan biltzen diren eragile nagusien arteko elkarrekintzaren emaitza** da Protokoloa, bai eta Protokoloaren Euskal Garapena ere. Horrexegatik, ekintzailetasunaren isla dela esan dezakegu. Bigarrenik, nazioarteko proiektzioa izan zuen prozesuaren ondorioa da eta, beraz, hogeita hamar hizkuntza baino gehiagoko 70 eragile saretzetik lortutako emaitza da.

Bestalde, **Kapital Kulturalak** jendeak mundua ezagutzeko modua islatzen du, bai eta taldearen barnean sustraitutako ohitura, ondare eta sinesmenak ere. Protokoloa produktu gisa **kohesio ideologiko-diskurtsiboa eta hizkuntza-eskubideen inguruko kosmobisioa eskuratzeko tresna** dela berretsi nahiko nuke. Finean, mundua ezagutzea ere zerbait poliedrikoa dela adierazi izan zaigu behin eta berriro, eta gure mundua edota etorkizuna eskubideen paradigmantik ere ikusteko beharra badagoela esango genuke, hain zuzen ere, egoera gutxituan dagoen hizkuntza-komunitate bateko kideak garen heinean.

Akaso, eta komunikazioaren atal honetan hori azpimarratu nahiko genuke, Protokoloa ez genuke kokatu beharko beste elementu baten gisa. Alegia, Protokoloaren potentzialitatea are eragingarriagoa da aktibo isolatu baino, beste aktiboetan eragiten duen elementu gisa.

Horrela, eta e5 hausnarketan presente izan dugun konstelazioen metafora hartuta, Protokoloa planeta baino, beste planetetan argia islatzen duen izarra litzateke.

Kapital Politikoan zehaztutako **aktibo horiek definitzen lagunduko** du Protokoloak. Inoizko berme sozial handiena duen proposamen politikoa izanik, Protokoloaren atalek Kapital Politikoan definitu ditugun aktiboaren edukia zehazten lagunduko dute. Halere, bere eragin-ahalmena ez da horretara mugatuko. Beste kapitaletan, indar handiago edo txikiagorekin, erabilgarria izango den tresna da.

Hori izan da, hain zuzen ere, orain arte Kontseiluak egin izan duen ekarpena: Protokoloa beste Kapitaleko edukia zehazteko tresna izatea.

2. Ekarpeneko proposatutako zehatza: euskal herriko hizkuntza-politik(et)an akordioa(k)

Ekarpeneko proposatutako zehatza, eta 2040 urteari begirako konstelazioak eraikitze bidea egiten ari garela, interesgarria irudituko zaigu **ekarpen proposatutako zehatza** (eta neurri batean integrala) egitea.

Arestian esan bezala, Kapital Politikoaren barruan kokatu behar da komunitateak boterea bereganatzeko edo bertan eragiteko gaitasuna eta agendan eragin eta inposatzeko boterea. Horretarako, Protokoloa tresna baliagarria dela adierazi dugu,

baina uste dugu zehaztu behar dela eragite horri begira zer-nolako ekinbide nagusi planteatu beharko genukeen.

Egia esan, urte osoko jarduna eta gero, oso garrantzitsua iruditzen zaigu **Eusko Ikaskuntzaren prozesuak emandakoa ardatz** izatea une oro Konstelazioa eraikitzeari begirako ekinbide-gakoa zehazteko eta proposatzeko. Izan ere, Euskalgintzaren, instituzioetako arduradunen eta beste eragileetako ordezkarien ekarpenetatik eraikitako proposamena jorratu nahi izan dugu. Horrela, aldezturik eragile desberdinek **adostutako elementuen gainean proposamena eraikitzeak** arrakastarako aukera erreala eskaintzen dituelakoan gaude.

Izenburuan azaldu bezala **Euskal Herriko hizkuntza-politik(et)an akordioa(k)** da guk etorkizunari begira proposatzen dugun ekinbide-gakoa. Horren oinarria, prozedura eta urratsak ondoren aletuko baditugu ere, sarrera honetan lehen hurbilpena egin nahiko genuke:

- **Euskal Herriko** → **Herri gisa** pentsatzeko garaia iritsi da. Egia da, bai, hainbat eragileok, Euskalgintzan, esaterako, Euskal Herri mailan pentsatu eta lan egiten dugula. Halere, bada garaia jauzi kolektiboa egiteko eta modu orokortu batean jarduteko. Eusko Ikaskuntzako hausnarketak ere aukera eskaini digu herri mailan pentsatzeko.
- **Hizkuntza-politika(k)** → Hizkuntzaren normalizazio-prozesua erdiesteko **hizkuntza-politika egokia beharrezkoa** da. Halere, bi zehaztapen egin nahi dugu. Batetik, hizkuntza-politikaz ari garenean ikuspegi integralaz ari gara. Horrek esan nahi du ez diogula bakarrik erreparatu behar instituzioek edo botere publikoek egin beharrekoari. Aitzitik, ondoren azalduko dugun bezala hizkuntza-politikaren ikuspegi soziopolitikoaz arituko gara. Bestetik, hautazko plurala jarri diogu, sortu nahi diren dinamikak esparrukakoak (hezkuntza, kultura, sozioekonomia) edo lurralde/instituzioak izan daitezkeelako (udalak...)
- **Akordioa(k)** → Eusko Ikaskuntzaren prozesuan behin eta berriz agertu dira lankidetzak, adostasuna, bateratzailea... bezalako hitzak. **Desadostasunetatik eta adostasunetatik akordioa(k)** eraikitzeak aukerak daudela uste dugu. Are gehiago, akordioen subjektuak ere desberdinak izan daitezke: akordio sozialak, akordio politikoak...

Zalantzarik gabe, akordio soziopolitikoak izango da azken xedea, baina eraikitze-prozesuan bestelako akordioak ez dira baztertu behar. Aitzitik, horiek lehenetsiko ditugu. Ondorioz, instituzio mailako, eragile mailako zein esparru mailako akordioak osatzea izango dugu lehentasun.

Zalantzarik gabe, anbizio handiko ekinbide-gakoa mahai gaineratu dugu, baina handira jokatzeko garaia dela iruditzen zaigu. Gainera, ondoren azalduko dugun ezaugarritzea kontuan hartuta, ekinbide gako honen azken helburura iristen ez bagara ere, aukerak zabalduko dira beste maila edo esparrukako akordioak ehuntzeko.

2.1. e5 prozesuak eskaintako gakoak

Ondoren, e5 prozesuaren baitan egon diren mintegietan **Kapital Politikoan agertu diren elementu garrantzitsuenak** bildu nahi izan ditugu; lehen esan bezala, gure **proposamenaren oinarria eta ardatza** prozesuan jasotakoa izan delako.

Hausnarketari egin genionean eta Kapital Politikoaren atalean **delphian lehenetsitako aktiboak** zehaztean honako zerrenda hau egin genuen:

- Erakundeetan euskara planak maila anitzetan
- Salbuespenak salbuespen, gero eta zailagoa da botere publikoa eskuratzea, euskararen kontrako jarrera esplizitu batetik
- Jarrera aldekoak dira herritarrengan eta horiek bozkatzeko dute gero
- Erakunde publikoetan inoizko indarrak handiera
- Euskararen erabilera diskurtso berriaren muila
- Euskararen ofizialtasuna (hala dagoenetan)
- Hizkuntza-politika maila akademikoan
- Nafarroan azken aldian euskararen normalizazioa helburu duen hizkuntza politika adostu da
- Euskararen legea. Bestelako lege eta arauak
- Euskalgintzaren eta erakundeen arteko harremanen normalizaziorako bidea
- Elkarrekin lan egiteko gogoeta erabakia erakundeen aldetik
- Hizkuntza-politikaren ekimenak bateratzen ari dira
- Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko Protokoloa
- Hizkuntza politiken babes sozial altua
- Euskararen lurraldean batera aritzeko aukera dago
- Etorkizunean erakundeetan aginduko dutenak euskaldunak izango dira

Aktibo horiek nolabait **sailkatu** behar izatekotan, honako multzo hauetan bilduko genituzke:

- Marko juridikoa
- Euskal Herri mailan aritzeko aukera
- Lankidetzaren soziopolitikoak
- Herritarren jarrera
- Hizkuntza-politika
- Diskurtsoa

Egia esan, lehen ariketa egitean gure ustez oso argi **aurreikusten zen non kokatzen** genituen partaideok **lehentasunak**: lurraldetasuna, hizkuntza-politika, diskurtsoak eta jarrerak; hain zuzen ere, euskararen normalizaziorako gakoetan.

Bigarren urratsean 2040. urtean **Kapital Politikoak eduki behar dituen aktibo nagusiak** identifikatu genituen, eta bost aktiboko konstelazio bat eta beste zenbait planeta zehaztu ziren:

- Protokoloa
- Lankidetzaren Publiko Soziala
- Hiztun komunitatea → euskara erakundeetan → corpora
- Akordio Politikoa

Lehen esan bezala, Protokoloaren aktiboa albo batera utziko dugu, tresna kontsideratzen dugulako eta proposatzen ari garen **Euskal Herriko hizkuntza-politik(et)an akordioa(k)** ekinbide-gakoa jorrazteko oinarria izango delako.

Bigarren ariketa honetan egia da, bai, subjektuek garrantzia hartu zutela, eta horien bueltan artikulatu ziren aktiboak. Halere, subjektu horien zerrendatzeaz haratago, **subjektuen arteko loturez** jardun genuen: lankidetzaren publiko soziala, koordinazio nazionala, administrazio komuna, euskararen lurralde osorako politikak...

Zinez uste dugu e5 mintegietan egindako bi saio horiek argi erakutsi zutela zein parametrotan kokatu behar genuen proposamena.

Jarraian, aktibo horiek kontuan hartuta, hirugarren mintegian **Kapital Politikoaren balizko ekinbide-gakoen proposamena** egin genuen:

- Ulermena bermatzea
- Ahozkoatasunaren lanketa
- Euskara eroso eta gustura erabiliko duten hiztun funtzionalak sortzea

- Gure komunitatera etortzen ez diren pertsona ez euskaldunak, lehenik eta behin, euskara ikastera bideratzea
- Lege Markoa egokitzea egungo egoerara
- Euskararen Legearen jarraipenarekin jarraitzea
- Marko juridiko egokia eratzea
- Euskal Herrian euskararen beharrezkotasuna legezztatzea
- Hizkuntza eskubideak gizartearen zentzu komunean txertatzea
- Euskal komunitatea trinkotzea, ahalduntzea
- Aktibazioa, prestigioa eta eredu-garritasuna bultzatzea
- Euskara transbertsala
- Lurraldeetako administrazioen akordio politikoa blindatu eta "betikotu"
- Politika bateratuak euskararen lurralde osorako
- Nafarroako Foru Komunitateko, Euskal Autonomia Erkidegoko eta Iparraldeko euskaldunen arteko ezagutza / hartu emana / adiskidetasuna sendotzea
- Estatu propioa
- Euskararen akordio nazionala
- Lan mundua euskalduntzea
- Hizkuntza normal batek dituen baliabide linguistiko-teknologikoak garatzea; beste hizkuntza europarren ligan jokatzea

Oraingoan ere, izaera desberdinetako ekinbide-gakoa izan arren, **bost multzo nagusitan** sailka litezkeela ondorioztatzen genuen:

- Hizkuntza-gaitasuna
- Marko Juridikoa
- Hizkuntza-komunitatean eragitea
- Hizkuntza-politika Nazional eta Bateratua
- Bestelakoak

Hori horrela izanik ere, zalantzarik ez dugu azken ariketa honetan egindako proposamenei bidea ematen dutela 2040 urte bitartean eraiki beharreko konstelazio berri horretan **Euskal Herriko hizkuntza-politik(et)an akordioa(k)** ekinbide-gakoa lehentasunezkoa izateko.

Gainera, iruditzen zaigu proposatzen dugun ekinbide-gakoa honek baduela zuzeneko harremana beste Kapital-etako hainbat ekinbide-gakorekin:

Kapital Ekonomikoa:

- Zerbitzu-prestazioetan hizkuntza-irizpideak
- Oinarriko zerbitzuen karta
- Inguru digitala...

Kapital Kulturala:

- Eskubide soziala
- Arnasguneak
- Balio partekatua...

Azpiegitura Kapitala:

- Goi zein maila ertaineko ikasketen euskalduntzea
- Euskarazko hedabideen unibertsoa indartu
- Hizkuntzen erabileraren kuotak hedabideei ezarri...

Kapital Soziala:

- Plan orokortua diseinatu eta garatu
- Arloz arlokako plan sektorialak
- Kultur sorkuntza sustatu eta garatu
- Euskararen ezagutzaren unibertsalizazioa...

Giza Kapitala:

- Hizkuntza-irizpideak lanpostuetan
- Lan-jarduna eta lan-harremanak naturaltasunez euskaraz garatu
- Herritarrek euskara jakiteko eskubidea oinarritzko eskubide demokratikoa berme juridikoa eta soziala;
- Lan-esparru guztietan, normalizazio-plan eraginkorrak prestatu...

2.2. Antolaketa

Aurretik azaldu bezala, proposatzen ari garen ekinbide-gakoak badu nolabaiteko **komplexutasuna**, baina komplexutasun horrek lagunduko du arrakasta osoa lortzen ez bada ere, arrakasta eta sinergia partzialak erdiesteko.

Definizioz, **hizkuntza-politika** euskararen normalizazioaren alde **hartzen diren erabakien eta esleitzen diren baliabideen multzoek** osatzen dute. Azpimarratzekoa da, hala ere, kasu guztietan presente dagoen politika dela, euskararen alde egiten denean eta egiten ez denean ere. Horrekin esan nahi dugu, euskararen aldeko neurriak ez hartzea ere hizkuntza-politika dela, bai eta gainerako politiketan hizkuntza-irizpideak ez hartzea ere. Hortaz, ez dago jarrera neutrorik, kasu guzti-guztietan bada hizkuntza-politika oso gutxi baitira pertsonen artean hizkuntza erabili gabe burutzen diren ekintzak.

Definizio hori ardatz izan badugu ere; horretaz gain, geuk **hizkuntza-politikari dimentsio soziopolitikoa** esleitu nahi izan diogu. Hizkuntza-politikaren dimentsio politikoa gaur egungo ikuspegi tradizionala litzateke. Dimentsio sozialak,

aldiz, bi adar izango lituzke. Batetik, hizkuntza-politikaren eremuan hartzen diren erabakietan Euskalgintzaren partehartzea; bestetik, hizkuntza-politikaren inplementazioari begira Euskalgintzak gizartean alde aurretik egin dezakeen lana. Horrek, beraz, **harreman-eredu berriak sortzea eskatuko luke Euskalgintzaren eta instituzioen artean.**

Gauzak horrela, gure lehen urratsa ekinbide-gako honetako planoak zerrendatu eta zehaztea izango da.

2.2.1. Eremuaren plano

Hizkuntza-politikak bizitzako alde guztietan eragiten digu. Gure azken helburua Euskal Herriko hizkuntza-politikan akordio soziopolitikoa lortzea bada ere, normalizazio orokorrari begirako akordio horretara irits gaitezke eremukako akordioen bidez.

Horrexegatik, hizkuntza-politikaren baitan aurreikusten dugun edozein akordioaren bila goazenean, zehaztu beharko dugu zein eremutan kokatu nahi dugun. Sistema bateratua erabil dezagun, Protokoloak bereizi dituen zazpi eremuak izatea proposatzen dugu:

- Printzipioak
- Administrazio publikoak
- Kultura
- Hedabideak eta teknologia berriak
- Onomastika
- Eremu sozioekonomikoa
- Hezkuntza

Zalantzarik gabe, hasiera-hasieratik, eremu horietan, osotasunean, akordioak jorratzea zaila izan daitekeenez, mikro-akordioak garatzerik ere badago. Hartara, eremu bakoitzaren azpian egon daitezke atalak ere zehaztea izango dugu eginkizun.

Esatera baterako, teknologia berrien eremuan edo aisialdiaren eremuan hizkuntza-politikari begirako akordioa osatzeko aukerak egonez gero, azpierreku horretako akordioak lortzeko bidean jarri behar dugu.

2.2.2. Lurraldearen plano

e5 prozesuan zehar, bai aktiboen zerrendatzea, bai eta eragile aktiboenetan ere, askotan errepikatu da nazio mailako hizkuntza-politikaren kontzeptua. Geuk egiten dugun

proposamenaren azken emaitza izan beharko lukeen akordioa Euskal Herri mailakoa izango da. Halere, eta eremuen planoan bezalaxe, nazio mailakoak ez beste mailako akordioak ere bidera litezke: udal mailan, eskualde mailan, lurralde mailan, lurraldeen artekoa, autonomia erkidego mailan etab.

Gainera, Kontseiluaren jardunean askotan ikusi izan dugu udalerrri mailan erraztasun handiagoak izaten direla hizkuntza-politikari buruzko akordioak erdiesteko, edota, udalerrri batean lortutakoa beste udalerrri batzuetara zabaltzeko. Hartara, horrek behetik gorako dinamika sortzeko aukera eskaintzen digu.

2.2.3. Eragile-motaren planoan

Hizkuntzaren normalizazioari lotzen gatazkitan, tradizioz bi eragile nagusi izan dira subjektuak. Batetik, eragile instituzional edo botere publikoak, haiek hartzen dituztelako erabakiak eta neurriak, eta, bestetik, Euskalgintza, bera izan delako motore eta akuilu euskararen normalizazio-prozesuan, bai eta hiztun, tresna eta espazio sortzailea ere.

Zalantzarik gabe bi eragile horiek garrantzi berezia hartuko dute proposatzen ari garen eragile aktiboaren garapenean, baina hasi behar dugu beste mota batzuetako eragileak ere euskararen normalizazio-prozesuan agente edo subjektu bihurtzen. Finean, askotan esan izan dugu eragiteari begira Euskalgintzak baduela nolabaiteko muga eremu zehatz batzuetara iristeko, eta gainera normalizazioan eta eskubideen bermean ardura-maila desberdinak daudela irudikatu behar da.

Lehen hurbilpen gisa, Euskalgintzaz, eragile politikoez, instituzionalez, eragile sindikalez eta bestelako gizarte-eragileez ari garela esan genezake. Halere, eremukako akordioek beste eragile batzuekin harreman-bideak zabaldu beharra erakutsiko digute.

Gauzak horrela, hiru planoetako elementuak uztartuz **Euskal Herriko hizkuntza-politik(et)an akordioa(k)** jorratzen hastea da proposatzen dugun ekinbide-gakoa:

Akordio horiek beti izango dute eremuren batekin harremana, eta beraz, pixkanaka, esaterako, hezkuntza eremurako akordio orokorra eraikiz joango gara. Eremuz eremukako lanketa horrek, azkenean, **Euskal Herriko hizkuntza-politikan akordioa** delakora eraman beharko gaitu.

Azken hamarkadetak historiak erakutsi digu azken helburuari bakarrik begiratuz gero, prozesua ahaztu egiten dugula. Hau da, balizko **D** egunean Euskal Herriko hizkuntza-politikaren akordioa erdietsiko dela eta hortik aurrera beste fase batean izango gara.

Gure ustez bi elementu izan behar dugu kontuan. Batetik, **hizkuntzaren normalizazioa prozesu bat da** eta, beraz, eguneroko gertaerek, portaerek, erabakiek... eragina dute bere garapenean. Hortaz, **ezin gara egun zehatz batean sinatuko dugun zerbaiten esperoan egon**; eta, ondorioz, **gaurdanik hasi behar dugu** hizkuntzaren normalizazioan jauziak eragingo dituzten akordio zehatzak jorratzen eta aplikatzen.

2.3. Edukia

Urratsak nola eman behar diren ikusita, akordio horien edukien inguruko hausnarketa egitea dagokigu. Eta, horretarako, badugu **lanean hasteko proposamena**: Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko **Protokoloaren Euskal Herriko Garapena**; Protokoloa euskararen betaurrekoetatik ulertzeko tresna.

Urte eta erdiko prozesu parte hartzaile baten bidez, hasierako sinatzaileekin eta beste hainbat bide-lagun berriekin (Euskal Herriko gehiengo sindikala barne) jorratu genuen euskarara egokitzeko lanketa hori.

Bigarren ariketa horretan, Protokoloa neurritz neurri aztertu eta aipatu neurriok zein motatakoak ziren ondorioztatzeaz gain (korpusari, plangintzari, baliabideei edo sustapenari dagozkien), neurriak betetzeko balizko urratsak ere definitu ziren. Ondorioz, gizarte eragileok **gai izan** ginen euskaldunon hizkuntza-eskubideak bermatzeari begira **egin beharreko urratsak edo aldaketak zehazteko**.

Gainera, **lanketa hori** Protokoloak zehaztu dituen **eremuka** eta azpi-eremuka jorratu genuen: administrazio orokorra, hedabideak, kultura, hezkuntza, onomastika eta eremu soziokonomikoa.

Gauzak horrela, (azpi) eremu desberdinetako hizkuntza-politkarako akordioak jorratzen hasteko eduki-oinarria badugu; adostasun sozial ikaragarria duen proposamena.

2.4. Garapena

Zalantzarik gabe, akordioen **dinamika konplexua** da, baina hasieratik bertatik **lorgarriak** diren akordioekin hasi behar dugu. Gauzak horrela, azken urtean Protokoloaren Euskal Herriko Garapenaren prozesuan eremu bakoitzean dauden lehentasunak identifikatzeko aukera egon da. Alegia, (azpi)eremu bakoitzean akordioen edukiak zehazteko adina elementu dagoela esan dezakegu.

Egia da, **Kontseiluan**, azken hilabeteotan horrelako **dinamiken garrantziaz hausnartu** dugula, iruditzen zaigulako bide horrek **aukerak zabalduko** dituela eragile desberdinen (euskalgintzakoak, sozialak, sindikalak, instituzionalak) lankidetzako marko zehatzak definitzeko eta aurrera eramateko.

Are gehiago, eremu batzuetan **urrats zehatzak egin daitezkeela iruditzen zaigu**, besteak beste, **hezkuntzaren eremuan, teknologia berrien eremua, hedabideen eremuan...** Euskalgintzako eragileok eta beste eremu batzuetako eragileok **gai izan gara** eremu horietako hizkuntza-politikan **lehentasunak definitzeko**, bai eta gure ekarpen praktikoa zehazteko ere. Kasu horietan, beraz, **hurrengo urratsa** akordio horiek **eragile instituzionaletara hedatzea** izango da, eremu horietako hizkuntza-politikan jautzia egiteko.

Eremu desberdinetan lortu diren akordioez harago, badira, esaterako, maila instituzionalean lortutakoak, besteak beste, hizkuntza-politikaren kudeaketa ardura duten Euskal Herri osoko instituzioek lortutakoak, edota instituzioak eta Euskalgintzako zein bestelako eragileak esploratzen ari garen eremuak, esaterako, lan-mundua euskalduntzeko plangintza estrategikoa edo arnasguneen garapena.

Lan-molde berri baten atarian gaudela esan daiteke, baina hau guztia ordenatu beharra ikusten dugu, eta horrexegatik iruditzen zaigu e5 hausnarketako lehentasunezko eragile-aktibo izan behar dela **Euskal Herriko hizkuntza-politik(et)an akordioa(k)** delakoa.

3. Geroa Elkar-Ekin eraiki dezagun

Hasieran esan dut bat egiten dudala Eusko Ikaskuntzak Euskal Herriko lurralde(ar)en liburu berdearen sarreran jasotzen duen lehen esaldiarekin: *Orri zuri baten aurrean jartzea beti da erronka. Baina oraindik*

idatzita ez dagoena irudikatzea erronka zoragarria bihurtzen da modu kolektiboan gauzatzen bada.

Azken hitzetan esan behar dut Eusko Ikaskuntzaren XVIII. **Kongresuaren izenburua** arras baliagarria zaidala ekarpen hau amaitzeko.

Euskararen Etorbizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzeko lan honetan **ekarpen berritzailea** egin nahi izan dugu. Berritzailea, baina azken urtean egin dugun **hausnarketan atera diren elementuak kontuan hartuta.**

2017ko azaroaren 16an Kontseiluak euskararen normalizazio-egoeraren urteko azterketa egin zuen estreinako Donostian. Urte osoaren azterketa egin zuen normalizazioaren eragiten duten lau zutabeak ardatz: corpus juridikoa, plangintzak, baliabideak eta herri gogoa.

Aipatu irakurketan 2018ko aurreikuspenak ere egin zituen Kontseiluak. Hartara, ondorio nagusietako bat izan zen hizkuntza-normalizazioaren **hanka sozialak bultzada ikaragarria** izango zuela. Eta zalantzarik ez dugu 2018an **Euskaraldiak** horixe ekarri(ko) duela.

Horretaz gain, 2017an publiko egin ziren inkestek eta neurketak normalizazio-prozesuaren bilakaeraren elementu argigarriak jartzen zituztela adierazi genuen. Horrexegatik guztiagatik, hizkuntza-politikan sakoneko berrikuspenera egin beharra ikusi genuen. **“Hizkuntza-politikak birpentsatu behar ditugu”** adierazi genuen.

Eta, horrela pentsatzen jarraitzen dugu. Horrela, bide horretan bada garaia administrazioko sail eta maila guztietan eraginez, benetako zeharkakotasunez garatuko diren hizkuntza-politikak abiatzeko Euskal Herri osoan, bada garaian instituzioen eta euskalgintzako eragileen arteko konplizitatez eraikiko den eta hizkuntza-eskubideen bermea ardatz izango duen hizkuntza-politika abian jartzeko.

Eusko Ikaskuntzaren hausnarketan zehar ere orduan atera ziren hainbat elementu berretsi dira, eta horrexegatik gure ekarpen propositiboan Euskal Herriko hizkuntza-politik(et)an akordioa(k) delakoa izan da.

2040. urteari begira eraiki beharreko Konstelazioan lehentasunezko ekinbide-gakoa dela iruditzeaz gain, **aurrera eramateko aukera errealak** daudela iruditzen zaigu. Ikusi dugu azken urtean, normalizazio-prozesuaren **hanka soziala**

sendotzeko Euskaraldiaren dinamikaren inguruan euskalgintzaren eta instituzioen artean sortutako sinergia zer nolako eragina izaten ari den eta zer-nolako potentzialitate izan dezakeen.

Eraman ditzagun orain sinergia horiek **Euskal Herriko hizkuntza-politik(et)an akordioa(k)** ekinbide-gakora. Horrek **harreman-eredu berriak** sorrarazi beharko ditu Euskalgintzaren eta instituzioen artean. Hartara, hor ere birpentsatze-ariketa egin beharko dugu, arestian esan bezala hizkuntza-politikaren ikuspegi soziopolitikoak jorratzeko. Zalantzarik gabe, horrek **geroa elkarrekin eraikitzen** eramango gaitu.

Pertseberantziako elkarrekintza

Mendizabal, Garbiñe

Gipuzkoako Foru Aldundia
garbinemendizabal@gipuzkoa.eus

E

Euskararen etorkizuna irudikatzeko e5 dinamikan ametsa izan dugu: Euskal komunitateak lortu du botere trinkoa, gutxienez esparru estrategiko batzuetan: ezagutzan eta atxikimenduan, lankidetzan publiko-sozialean, hiztun komunitatearen garrantzia, eta, euskararen lurralde osoa hartzen da. Horretarako bi tresna sendo: hiru euskal administrazioak batzen dituen administrazio komun bat, politikak adostu eta erabakitzeko; eta, Hizkuntza Eskubideen Protokoloa erreferentziala Europan. Pertseberantzia eta Herri izaeraren sena eta euskara lotura landuz, bidegurutzea atzean utzi.

Giltza-hitzak: Ezagutza. Atxikimendua. Lankidetzan publiko-soziala. Hiztun komunitatea. Euskararen lurralde osoa. Pertseberantzia. Herri izaeraren sena eta euskara lotu.

Egun on!

Gaur hemen nire gogoetaren berri emateko gonbitea jaso nuenean, Gasteizen egin genuen lehendabiziko saioarekin gogoratu nintzen. Izan ere, euskararen etorkizuneko eszenarioak elkarrekin eraikitzearen gonbite horrek jakinmin handia sortu zidan eta horregatik animatu nintzen; pentsatu nuen etorkizunerako gakoak eta bideak ikasiko nituela, ikusiko nituela. Ikasteko eman nuen izena, egia esan behar bada.

Baina, aurreneko saio hartan, amets egitera gonbidatu gintuzten. Euskararen etorkizuna irudikatzeko, han geundenok zer ikusten genuen, edo zer ikustea gustatuko litzaigukeen; horren gainean amets egitea, alegia.

Hau da, jakintsuengandik baino besteengandik ikastea, elkarrekin ikastea.

Lehen saio hartatik hona jaso egin dugu denok, elkarrengandik, hainbat iritzi, pentsamendu eta ikusmolde. Ariketa horrekin gaiarekiko dugun jakinduria aberastu, hazi eta osatu egin dela esango nuke.

Denok eman, eta denok jaso, horixe gertatu da; iruditzen zait izandako bizipenek eta ondu ditugun proposamenek denok sintonia bertsuan jartzeko aukera eman digutela.

Lehen aipatu da hamarkada honen hasieran biziberritze prozesua ahulezia batzuk erakusten hasi zela, eta bidegurutzearen kezka zabaldu zela euskalgintzako eragile eta erakundeon artean. Uste dut azken urteotan lana sendo egin dugula denok, eta ari garela prozesua indarberritzeko modua aurkitzen. Alde horretatik, oso lagungarri gertatzen ari da e5 dinamika hau, eta egindako lana eskertu nahi diet Eusko Ikaskuntzari eta talde eragileari.

Bidegurutzea utzi eta aurrera egiteko, 2040ko eszenarioa irudikatu dugu. Ni kapital politikoan aritu naiz bereziki eta 22 urte barru amesten dudana egoera azaltzeko titular hau jarriko nuke: **Euskal komunitateak lortu du botere trinkoa, gutxienez esparru estrategiko batzuetan.** Hauek azpimarratuko ditut:

- Ezagutzan eta atxikimenduan: 2018tik hona sekulako urratsak egin ditu euskarak; inkesta soziolinguistikoen arabera, beste 200.000 euskaldunetik gora irabazi ditu, eta erabilera datuak etengabe ari dira gora egiten, batez ere gazteen artean.
- Lankidetzaren publiko-sozialari dagokionez, administrazioek eta gizarte eragileek elkarrekin lan egiten dute, herri izaeraren sena landu delako, besteak beste; eta gainera, agintariak aldatuta ere, hizkuntza politika ez da aldatzen datorren berri horren nahieran, blindatuta dago eta.
- Hiztun komunitateak garrantzia hartu du eta prozesuaren erdigunean kokatu da. Euskaraz jarduten da naturaltasunez edozer gairi buruz, ez dago euskara eztabaidagai eta integratzailearen tresna gisa balio du, ez gatazkarako. Euskara beharrezkoa da gero eta arlo gehiagotan, ulermena oinarri hartuta. Gainera, erreferentzialtasuna daukan aldetik, prestigioa duen faktorea da. Ausardiak jokatzeko eta erabakiak hartzeko sendotasuna eta lidergoa badago eta horrek guztiak, gainera, plan ekonomikoa du, bideragarria izateko.
- Euskararen lurralde osoa hartzen da, euskara ofiziala da lurralde denetan eta politikoki adostasun zabala dago horren gainean; euskara ez da eztabaida politikorako erabiltzen eta politikak bateratzeko aukera dago. Ikuspegi eta norabide bateratua dagoenez, plangintzak lurralde osoari begira eta norabide berean egiten dira, tokian tokiko egoerak kontuan hartuta. Hizkuntza politika koordinatua dago, erakunde guztien artean.

Lan horiek aurrera eramateko, badaude bi tresna sendo:

- Hiru euskal administrazioak batzen dituen administrazio komun bat, jarraitu beharreko politikak adostu eta erabakitzeko.
- Hizkuntza Eskubideen Protokoloa erreferentziala da Europan eta, hizkuntza politiken erdigunean txertatuta dagoenez, hizkuntza eskubideak bere eraginez bermatzen dira.

“Ametsak ote dira hauek guztiak, ala gure gizartearen nahiz geuretako bakoitzaren asmo eder eta eraginkorrenak?” Jose Maria Setien.

Pertseberantzia, jaun-andreok!

Herri izaeraren sena eta euskara lotura lantzen segitu.

Bidea definitu, aukeratu eta tinko eutsi! Pertseberantzia balio handikoa da, premiazkoa helburu zailak lortu nahi baditugu! Aurrera egiteko indarra ematen digu, zailtasunak zailtasun eta oztopoak oztopo; aurrera egin dezagun, bidea ondo zehaztuta!

Lehen esan dudana bezala, uste dut hasi garela bidegurutzea atzean uzten.

Ea gaitasuna daukagun 2040ko eszenario horretara iristeko!

Elkarrekin lan eginda, seguru nago baietz!

Gaur egungo errealitate ezberdinak, biharko amets berbera. Testu labur honen bidez, erakutsi nahi izan dut Iparraldeko egoera soziolinguistikoa eta juridikoa ezberdinak direla Ipar eta Hego Euskal Herrian. Hegoaldean eguneroko bizian “normalak” bihurtu diren gauzatxo asko Iparraldean oraindik amesten ditugu. Halere, Hegoaldea eredutzat hartuz eta mugazgandiko lankidetzat sendotuz, gure bidea egiten ari gara, urratsez urrats, euskararen presentzia areagotuz. Eskutik helduta, elkarrekin jarrai dezagun euskaraz bizi den Euskal Herri bat eraikitzen!

Giltza-hitzak: Euskara. Etorrizuna. Soziolinguistika. Amets. Gazte.

I had a dream... Amets bat egin dut...

2040ko otsailaren 2an gaude, Hazpainen, Lapurdin. Goizeko 7ak dira. Gaur, ene urtebetetzea da. 48 urte bete ditut, denbora oso azkar pasatzen da.

Goizero bezala, nire iratzargailuaren irratia pizten dut. Iparraldeko lehen irratia publikoa osoki euskaraz entzuten dut

Albisteak dira:

- Nazioarte mailan: Europar Batasunak, 2020 hamarkadan bizi izan dituen mehatxuen ondotik (alderdi extremistak), orri bat itzuli du eta Eskualdeen Europa bilakatu da. Bere hizkuntza gutxituen Karta izenpetu du, hizkuntza hauei eskubide minimo batzuk bermatuz. Herrialde guztiek onartu dute. Baina Frantzia, neurri hori bultzatu duena, urrunago joan da: jada tokiko hizkuntzen ko-ofizialtasuna aldarrikatu zuen 2027an.
- Frantziak erabaki du, bere ospe kulturala kulturantzatasunean oinarritu behar dela. Horretarako, mundu osoan dituen zentro kulturaletan eta anbasadetan, tokiko hizkuntzen erakaspenean segurtatua izanen zela. Ondorioz, bereziki Hego Amerikan eta Estatu Batuetan, euskara klaseak biderkatu dira (zaila da eskaerari

erantzutea, diasporako gazte guztiek euskara berreskuratu nahi dute, erakasle asko harat igorri behar dira). Horri buruz, Nazio Batuen erakundeak proposatuko du Diasporako hizkuntzen Karta bat izenpetzea. Euskara bilakatuko da mundo mailako hizkuntza garrantzitsu bat.

- Azken albisteak: Euskal Herrian, denden %70ak euskara zertifikazioa lortu dute. EEP-k proposatzen dituen euskara ikasteko formakuntza profesionalak (arlotan) erangintzen dira.

Irratia itzaltzen dut, prestatu behar naiz lanera joateko.

Nire semea, Eneko, 15 urte, lizeo publikora joaten da, dena euskaraz egiten du, Baxoan ere bai. Murgiltze ereduak biderkatzen, eskola publikoetan eta pribatuetan ere. Irakasle elebidun eskas handia ezagutu du Iparraldeak, horretarako, 2020 hamarkadan garatu ziren “Eskola Futura” bezalako proiektuak instituzionalizatu dira, mugazgandiko akordio berri batzuen bidez: gaurregun, irakaskuntza master guzietako ikasleei proposatua zaie urte bat Hegoaldean egitea, haien euskara maila hobetzeko eta ondotik euskaraz irakasteko. Eta bestalde, Hegoaldeko irakasleek Iparraldean irakas dezakete arazorik gabe, tramiteak errestratu izan direlako (ez naiz xeetasunetan sartuko). Izan ere, gobernu berriek erabaki dute elebiduntasuna azkartu behar zela, aberastasun pertsonalarentzako oso ona zelako. Gaur egungo gazteak, Ipar Europako herrialdeetan bezala, hirueledunak edo laueledunak dira arazorik gabe.

Nire araba, Luisa, 20 urte, fakultatera doa. Zientziak ikasten ditu Donostian. Mugazgandiko hitzarmenak, EB-k bultzaturik, biderkatu eta azkartu dira, batez ere hezkuntzari dagokionez. Izan ere, gaurregun, Iparraldeko 2/3ak Hegoaldera doaz haien ikasketen egitera, euskaraz, baita ere espainiolez. Haien arlo profesionalen hizkuntza gaitasunak hobetzeko.

Etiketaz ateratzen naiz eta nire auzoak kurutzatzen ditut, denboraz hitz egiten dugu, euskaraz. Harrigarria da zenbat lan egin den euskararen erabilerrari buruz. Euskaraz hitz egitea gauza natural bat bilakatu da. Gogoratzen naiz, Euskaraldiaren lehen edizioan, 2018an, estrés linguistikoaren aurka borrokatzen ginen. Pixkanaka pixkanaka, euskaraz aritzea, batez ere Iparraldean, moda bat bilakatu da (“moda” zentzu onean, botere publikoek eta elkarteek bultzaturik, jendea naturalki ohartu baita euskararen erabilpenaren

onureta ez naiz xeheetasunetan sartuko—). Eta gaurregun, urte askoren buruan, erreflexo bat bihurtu da. → ekitaldi puntualak zirenak instituzionalizatu dira eta euskara erabiltzeko uneak eta tokiak biderkatu egin dira. Ondorioz, 2036ko inkesta soziolinguistikoak erakusten duen bezala, erabilera azkarki emendatu da azken urte hauetan.

Banoa lan egitera, Administrazioan lan egiten dut. Elkargoaren kompetentziak askoz emendatu dira gaurregun. Baina interesgarria dena da azpimarratzea sail bakoitzean, euskara teknikariak, itzultzaileak edo mugaz gandiko adituak badirela. Izan ere, politika bakoitza ezin da imajinatu euskararik Gabe edo mugazgandiko ikuspegiak Gabe. Bi elementu hauek politika bakoitzari integratuz, euskarak aitzinamendu handi bat ezagutu du Iparraldean.

EEP-ren errola aldatu da. Instituzio handia bilakatu da, gaurregun 60 langile baditu. Lurralde elkargo guziekin harreman ertsietan dago, Izan ere, ofizialtasuna aitzin, euskarari buruzko politikak zentratzen ziren legeriaren hutsuneetan. Erran nahi baita, luzaz, euskara legeriak debekatzen ez zituen guneeetan sartzen zen. Gaurregun alderantziz da: lege ezberdinei esker, hots paradigma aldaketa horri esker, euskara bizi publikoan gero eta presenteago da.

Iratzargailua pizten da, nire ametsetatik ateratzen naiz. 2018ko urriaren 19an. Ohituran bezala, 20 urteren buruan izango den Iparraldeaz amestu dut.

Igual Euskadiko biztanle batentzako, aipatu izan ditudan elementu askok normalak dirudite. Baina, guk, Iparraldean, oraindik ametsetan dauzkagu. Ametsek aitzinarazten gaituzte. Egin behar dugun bidea oso luzea da oraindik. Baina, pixkanaka pixkanaka, urratsez urrats, aurreratzen gara, eta egun batez, ezina ekinez egiten dugu.

Azpiegitura kapitala

Azpiegitura kapitalaren etorkizuneko aktibo nagusiak irudikatzeko ariketatik bost ideia azpimarratu nahiko genituzke:

- **Administrazioa**
 - Motor eta eredu
- **Irakaskuntza**
 - Euskaldunen fabrika
- **Herrigintza**
 - Indartsu
- **Lan munduan**
 - Enpresa euskaldunak
 - Ikasketak euskaraz
- **Komunikazioa**
 - Hizkuntza teknologikoak
 - Internet
 - Teknologiak

Administrazioa, batetik, motorra da: erabaki estrategikoak hartzen ditu, sostengua eskaintzen du eta eragiteko gaitasuna du, beste sektoreetan. Bestetik, eredu da euskararen biziberritzean, barne funtzionamenduan eta besteekin harremanetan.

Herrigintza senda bat irudikatzen dugu. Sare eta elkarlan iraunkorra daukan mugimendua da eta herrigintzako beste mugimendu batzuekin konektatuta dago. Eredu ireki eta eraginkor batetik lan egiten du, administrazioaren lanaren osagarri egokia osatuz.

Irakaskuntzak euskaldunak sortzen ditu, euskaldun aktibo eta ahaldunduak. Eta lan hori modu positibo batean betetzen duela errekonozitzen zaio. Lanbide heziketak ere salto esanguratsua eman du eta profesionalei formazioa eta baliabideak eskaintzen dizkie, euskaraz lan egin ahal izateko.

Lan munduan euskarak zerbitzu eta lan hizkuntza moduan leku esanguratsua lortu du. Produktu eta zerbitzuak euskaraz eskaintzen dituen eta lan euskaraz egiten duten enpresen ekosistema indartsua dago.

Komunikazioaren arloan, hedabide guztietan hizkuntza aniztasuna dagoen errealitate bat irudikatu da. Denetan denetik. Teknologiar dagokionez, euskal komunitatearen produktzioa 1. dibisioan egon ez arren leku garrantzitsua dauka. Unibertsitatea inplikatur dago teknologiak euskaraz garatzeko eta baita hizkuntza teknologien garapenean ere. Interneten indarra daukan euskal komunitate bat irudikatu da.

Kapital Soziala

Kapital sozialean 2040rako irudikatutako aktibo nagusienak bitan banatu ditugu:

- **Hiztun komunitate normalizatua**
 - Euskara erakargarria
 - Esparru guztietan presentzia
 - Atxikimendua
- **Euskalgintza**
 - Hiztun ahaldunak
 - Mugimendu boteretu
 - Plangintza sektorialak

Hemendik hogeitertara irudikatzen dugun gizartearen **hiztun komunitate normalizatuago** bat ikusten dugula esan dezakegu. Hiztun komunitate horrentzat euskara **erakargarria** da, prestigioa dauka euskararen erabilerak eta ondorioz, erreferentzialtasuna lortu du. Esaterako, gazteentzat erreferente euskaldun ugari aurkitzen dira. Guzti honegatik, euskara ikasteko arrazoi nagusia integratzailea da.

Euskarak **esparru asko irabazi** dituela amestu dugu. Euskara ez hizkuntza akademiko eta gizarte sektore guztietara zabalduta da. Erakunde publiko zein pribatuetan euskarak presentzia zabala da. Benetan, hizkuntza hauturako aukera erreala bihurtu da.

Euskara **identitatearen erdigunean** kokatu da. Norbanakoen nahia elikatzen duen eta erakargarritasun berriak sortzen dituen ekosistema bat sortu da euskararen inguruan. Horrek atxikimendua sendoa ekarri du. Noski, honek guztiak euskararen jarrera, gaitasun eta erabilera datuetan eragin du eta proiektzio tendentzien gainetik kokatzen dira datu errealak.

Euskalgintzak mugimendu sendo bat eraiki du. **Hiztun ahaldunduak** daude mugimenduaren zentroan eta boterea duten erakundeetan ere euskaldun ahaldunduak daude. Gazteak kolektibo honen erdigunean daude eta bizinahia elikatzen duen kultur sormena, jardura eta kontsumo bizi dute. Militantzia berritua ageri da.

Euskalgintzak lobby lana betetzeko indarra dauka. Botere ekonomiko eta politikoari bidea seinalatzen dion mugimendu egituratua da eta esparru pribatuaren eragiteko gaitasuna dauka. **Mugimendu boteretu** bat dela esan dezakegu.

Euskalgintzak **plan sektorialak** bultzatu ditu. Plan hauek sektore bakoitzaren eguneroko kudeaketan integratuta daude eta lan hauek aurrera eramateko eragutza metodologiko aurreratua dago.

Ingurune Digitala aldatuz doa. Egunetik egunera ikusten ditugu berrikuntzak, eta etengabe aldatzen zaigu teknologiarekin dugun harremana. Teknologiak inguratzen gaitu, eta harreman honetan hizkuntza ezinbestekoa da gaur egun. Alor honetan ere euskarak bere bidea egin du, eta askotan esan izan ohi dugun moduan, euskararen osasun digitala ez da txarra, baina aldaketak azkar datoz, eta, euskarak, abiadura horretara egokitzeko gaitasuna behar du. Izan ere, adostasunean oinarritutako Estrategia Digital baten beharra gero eta nabarmenagoa da: Euskara ardatz izango duen Estrategia Digitala.

Giltza-hitzak: Ingurune digitala. Estrategia digitala. IKT. Internet. Euskara. Burujabetza teknologikoa.

1. Sarrera

Azken hilabeteotan asko idatzi eta hitz egin da euskarak Ingurune Digitalean bizi duen egoeraz. Askotan errepikatu dugu euskara osasuntsu dagoela baina bizirik jarraitu nahi badu neurri eta baliabideak behar dituela Ingurune Digitalean tokia ez galtzeko.

2016ko udaberrian Euskaltzaindiak “Euskara biziberritzen jarraitzeko erronkak” izeneko ekitaldia antolatu zuen Bilbon. Bertan, “Euskara eta Internet: zortzigarren lurraldea konkistatzen” aurkeztu genuen PuntuEUS Fundazioaren izenean eta honakoa¹ adierazten genuen:

“Euskara biziberritzeko erronka berrien inguruko hausnarketa abiatzean, ezin Internet eta komunikazio digitalak alde batera utzi. Andrés Kornai hizkuntzalariak 2013an argitaratutako “Digital language death” ikerketaren arabera munduko hizkuntzen % 5 baino ez da erabiltzen Interneten, eta horrek gainerako % 95a heriotzara kondenatuko du.

XXI. mendeko komunikazioak sarea du ardatz, eta hizkuntza bat bertan egotea ez da nahikoa bere desagerpen digitala ekiditeko. (...) Euskararekiko konpromiso digitala zabaltzea ezinbestekoa da gaur

egun dugun % 17ko erabilera tasa gainditu eta euskararen presentzia sarean indartzeko”.

Handik gutxira aurkeztu zen publikoki Euskararen Aholku Batzordearen IKT azpiatalak landutako “Euskarazko IKTak: gomendioak herri-aginteentzat” txostena². Lan garrantzitsua izan zen hau, gure hizkuntzaren garapen digitalerako ezinbesteko ziren gakoak ezartzen zirelako bertan. Txosten horren hitzaurrean honakoa adierazten zen:

“Agerikoa da, beraz, aurrerapauso handiak eta nabarmenak egin dituela euskarak azken urteetan Informazio eta Komunikazio Teknologien (IKT) alorrean eta Interneteko esparruan; hala ere, ezin da ahaztu, aurrerantzean hizkuntza bizia izango bada, euskara teknologia berrietan integratzen jarraitzeko ahalegin bateratuak egiten segitzea ezinbestekoa dela”.

Txosten hau hartu zuen oinarri Amaia Ocerinek urtebete beranduago Sarean.eus agerkari digitalean³ euskararen garapen digitalerako baliabide eta azkartasun gehiago eskatzeko:

“Aurrera pausak ematen azkarragoak izan behar garela uste dut, teknologiaren aplikazioa abiadura handiko trena da eta burokrasian denbora preziatua galtzen ez ote gauden galdetzen diot etengabe nire buruari”.

Ingurune digitala aldatuz doa. Egunetik egunera ikusten ditugu berrikuntzak, eta etengabe aldatzen zaigu teknologiarekin dugun harremana. Teknologia inguratzen gaitu, eta harreman honetan hizkuntza ezinbestekoa da gaur egun. Euskarak, bere bidea egin du⁴, eta askotan esan izan ohi dugun moduan, euskararen osasun digitala⁵ ez da txarra, baina aldaketak azkar datoz eta abiadura horretara egokitzeko gaitasuna behar du euskarak.

Egoera hau ez da euskarara mugatzen. Nazioartean “Digital minorisation” kontzeptua hasi da zabaltzen fenomeno hau deskribatzeko, eta islandiera⁶ bezalako hizkuntza nagusien kasuan ere desagertze digitalaz hasi dira hitz egiten.

Eusko Ikaskuntzak antolatutako e5 proiektuaren mintegietan behin eta berriz azaldu den gaia izan da hau. Ezin euskararen etorkizunaz hitz egin ingurune digitala kontuan izan gabe. Hau kontuan izanda, jarraian dator gure ekarpena. Eztabaidarako abiapuntua izatea baino ez du helburu, irakurri, baloratu, eta, euskarak ingurune digitalean presentzia indartsua eta eguneratua izatea ahalbidetuko duen estrategia erreal baten definizioan lagunduko duen oinarria abian jartzea.

2. Zer da ingurune digitala?

Teknologia berriak zahar bilakatu zitzaizkigun, eta IKT terminoa jarri genuen modan ordenagailuekin zerikusia zuen guztia izendatzeko. Hitzek eta akronimoek, ordea, erabileraren arabera hartzen dute esanahia, eta egun, IKT ere txiki gelditu zaigu teknologia gure inguruan duen presentzia adierazteko garaian. Internet ere ez da nabigatzailearen bidez ikusten dugun hori, nonahi aurki dezakegu gaur egun: mugikorrean, joko plataformatan, autoan eta etxeko berogailuan... sarea oso zabala da.

Garai berrien aldaketara egokituz Ingurune Digitala⁷ da Internet eta teknologia adierazteko erabiltzen hasi den terminoa, ingelesezko *Digital Environment* terminoaren pareko. Euskararen Adierazle Sistemaren lan-taldean gaia aztertu ondoren, kontzeptu honentzat honako definizioa landu genuen:

“Pertsonen artean, eta, makinaren eta pertsonen artean komunikazio eta interakziorako erabiltzen diren baliabide digitalek osatzen dute ingurune digitala”.

Etorkizunean gero eta toki gehiagotan ikusiko dugu Ingurune Digitala kontzeptua. Ondorioz, ahantz ditzagun teknologia berri eta IKTak, eta onar dezagun Internet eta komunikazio digitalek gure Ingurune Digitala osatzen dutela.

3. Euskara ingurune digitalean sustatzeko planak

Euskarak Ingurune Digitalean duen presentzia indartzeko plan eta proposamen ugari egin dira azken urteotan. Zoritxarrez, ez dago estrategia bakarra euskararen lurralde osoa kontuan hartuko duena, eta EAEz kanpoko estrategia digitaletan euskara ez da kontuan hartzen. Dena dela, jarraian agertzen dira erreferentzia moduan artikulua hau garatzeko kontuan hartu diren dokumentu nagusiak:

3.1. Euskararen Agenda Estrategikoa

Euskadi 2020. Gobernu Programan dauden 15 plan estrategikoetako bat da Euskararen Agenda Estrategikoa 2017-2020⁸, legegintzaldi honetarako hizkuntza politikaren lan-ildoak zehazten dituena; euskararen eta hizkuntza bizikidetzaren eremuan zehaztutako konpromisoen eta ekimenen bilduma da.

Agenda honetan zehaztu diren 9 helburu estrategikoen artean Ingurune Digitala 3. helburuaren azpiatal moduan agertzen da, baina bere eragite eremua sare sozialen erabilerara mugatzen da:

“3. Euskal herritarren euskararen erabilera handitzea eta kalitatea hobetzea.

3.4. Aisialdi-arloan: ingurune digitala (sare sozialetan %19,5etik gora), kirola, kultura edota hedabideak”.

Halaber, agenda honen garapenerako aurreikusitako ekimenen artean, bai jasotzen da Ingurune Digitalari buruzko berariazko puntua:

“2. KONPROMISOA. AISIALDIAN ETA FORMALAK EZ DIREN EREMU FUNTZIONALETAN ZABALDU EUSKARAREN ERABILPENA.

2.3. Ekimena. Interneten eta tresna digitaletan euskarazko edukiak sortzea eta sartzea bultzatu, unibertsitateekin, eta hezkuntza-, kultura-, eta aisialdi-arloko edukiak sortzen dituzten erakundeekin eta pertsonekin lankidetzan”.

3.2. Euskadiko Agenda Digitala

EAE mailan ingurune digitala sustatzeko Eusko Jaurlaritzak 1999. urtetik garatzen duen ekimena da Euskadiko Agenda Digitala. Azkena Euskadiko 2020ko Agenda Digitala, modu laburtuan AD@2020⁹, Eusko Jaurlaritzak Euskadin Informazioaren eta Ezagutzaren Gizartea egoki sustatzeko diseinatu duen plan estrategikoa da, eta horretarako hainbat neurri traktore eta bultzatzaile antolatu ditu, 2016-2020 pealdian hedatzeko helburuarekin.

Euskararen Agenda Estrategikoan Ingurune Digitalari lehentasuna ematen ez zaionez, beste alderdia aztertu dugu, hau da, Euskadiko Agenda Digitalak euskarari nolako tokia egiten dion ikustea. 4 ardatzek, 11 erronka estrategikok eta ekintza ildo nahiz ekimen zehatz ugari egituratzen dute agenda hau, baina hemen ere euskarak ez du lehentasunik.

Indarrean dagoen AD@2020 eta aurreko legegintzalditan izandako Agenda Digitalen arteko alderaketa azkar bat eginez gero euskarak gero eta presentzia txikiagoa duela esan daiteke. Hori egiaztatzeko ariketa erraz bat egin: azken hiru legealditako agenda digitalak hartu eta “euskara” hitza bilatu bakoitzean. Hona emaitza:

- Euskadi Informazioaren Gizartean Plana, 2010¹⁰ (EIGP 2.0): 33 aldiz agertzen da “euskara” hitza dokumentuan. Are gehiago, puntu oso bat eskaintzen zitzaion gaiari: “4.3. Euskaraz erabateko esperientzia digitala ahalbidetzeko zerbitzuak”, bertan ekintza zehatzak definituz.
- Euskadiko 2015eko Agenda Digitala¹¹ (AD@15): 14 aldiz agertzen da “euskara” hitza dokumentuan.
- Euskadiko Agenda Digitala 2020 (AD@2020): 8 aldiz baino ez da agertzen “euskara” hitza dokumentuan.

Esanguratsua da ikustea agenda batetik hurrengora euskararen presentzia erdira jaisten dela. Ingurune Digitalak gure gizartean gero eta presentzia handiagoa duen bitartean, eta euskarak alor honetan dituen garapen beharrak kontuan izanik, ikus daiteke Eusko Jaurlaritzaren Agenda Digitalak gero eta garrantzia gutxiago ematen diola gaiari. Azken Agenda Digitalean agertzen diren puntuen artean Euskarazko Wikipedia sustatzea da euskararen garapenerako jasotako helburu ia bakarra. Gainera, Agenda Digitalaren arrakasta neurtzeko ezarritako adierazleen artean, ez dago bat bera ere berariaz euskararen garapenari zuzendua.

Baina lehen aipatutako Euskararen Agenda Estrategikoa 2020 dokumentuan agertzen denez, Kultura, Euskara eta Kirol Batzordeak, 2018ko martxoaren 9an egindako bilkuran onartutako ebazpenen artean honakoa zehazten da:

“23. Eusko Legebiltzarrak Ekonomiaren Garapen eta Azpiegituren Sailari eskatzen dio egin dezala bere lana euskararekiko zehar-lerrotasuna kontuan izanik, eta Euskadi 2020 Agenda Digitalak dituen helburuetan eta estrategietan euskara ere kudeatzeko bidea jorratu dezala beste erakunde batzuekin batera. Era berean, eskatzen dio euskarak ingurune digitalean duen presentzia aztertu dezala eta euskararen erabilera sustatzeko helburu nahiz aukerak aztertu eta bultzatu ditzala beste erakunde batzuekin batera”.

Esan bezala, AD@2020 txostenean euskararen presentzia oso txikia da, beraz, bi dokumentuek elkarri erreferentzia egiten badiote ere, adierazitako asmo hori ez da behar bezala gauzatu.

3.3. Euskarazko IKTak, gomendioak herri aginteentzat

2014ko abenduaren 1ean Euskararen Aholku Batzordearen Osokoak egindako bilkuran EABren osaera, funtzionamendua eta lan-programa aztertu zen. Horrela, 2015/2016 aldian lanean jardungo zuten batzordeak eta haien eginkizun nagusiak zehaztu ziren.

Testuinguru honetan kokatu behar da Euskararen Aholku batzordearen IKT Batzorde-atalaren helburu nagusia: IKTetan eta Interneten euskararen presentzia eta erabilera areagotzeko herri-aginteei gomendioak egitea.

Helburu nagusi hau kontutan hartuz, IKT Batzorde-atal Bereziak 'Euskarazko IKTak: gomendioak herri-aginteentzat'¹² dokumentua landu zuen. Batzordeak izandako lanketa prozesu luze baten ondoren, eta lanketa honetan zehar egindako proposamen guztiak banan-banan aztertu ondoren, honako hauek dira IKT Batzorde-atal Bereziak herri aginteei egiten dizkien 12 gomendioak, batzorde atal bereziak erabakitako lehentasunen arabera hurrenkeran:

1. Euskarazko Wikipedia sustatu.
2. Estrategikoak diren enpresekin etengabeko harremana eta elkarlanerako bideak sustatu.
3. Eduki propioak sortu eta etengabe edo maiz berritzen diren kontuan izan diru-laguntzak ematean.
4. Administrazioaren diru-laguntzaz sortutako edukien Copyleft politika arautu, lizentzia libreak bultzatu.
5. Euskarazko IKTen inguruko datuak lortu (erabilera, sartzea...).
6. Ikus-entzunezkoen alorrean eragin.
7. Bideo-jokoen alorrean eragin.
8. Euskaldunok gehien erabiltzen ditugun aplikazioak, CMSak, sare sozialak eta bestelakoak identifikatu eta ahalik eta azkarren itzuli/lokalizatu.
9. Zaintza teknologikoa ziurtatu.
10. Sarean euskara sustatzen ari diren ekimenak identifikatu eta bultzatu.
11. Publikoa den edukia sareratu.

12. Hizkuntza-teknologiak garatzen lagundu eta berariazko plana garatu.

Dokumentuaren izenak dioten bezala, lanaren helburua da IKTetan eta Interneten euskararen presentzia eta erabilera areagotzeko herri-aginteei gomendioak egitea. Euskararen Aholku Batzordeak bere egin zuen dokumentu hau, aho batez, 2016ko maiatzaren 11n eginiko Osoko bilkuran.

Hau da orain arte euskararentzat landu den Estrategia Digitalik zehatzena jasotzen duen dokumentua, baina bere izenburuak adierazten duen moduan gomendioak egitera mugatzen da, hau da, hemen jasotako helburuek ez dute inongo konpromiso edo betetze-mailarik. Ondorioz, txosten honetan jasotakoen betetze-maila bermatzeko modurik ez dagoela esan daiteke.

3.4. Euskara aro digitalean Liburu Zuria

Europako Batzordeak sortutako META-NET Bikaintasun Sareak gaur egungo hizkuntza-baliabideei eta –teknologiei buruzko analisi bat bideratu zuen 2012. urtean landutako liburu zurien bilduman. Analisi hori Europako 23 hizkuntza ofizialentzako eta Europako beste zenbait nazio– eta eskualde-hizkuntza garrantzitsurentzako gauzatu zen. Analiaren ondorio gisa, ondorioztatu zen ikerketa-hutsune esanguratsuak daudela hizkuntza bakoitzerako.

Landutako liburu zurien artean bat euskararena izan zen, 2012an argitaratua, eta, Elhuyar, EHU, Eusko Jaurlaritzaren eta IKER zentroko adituek lankidetzan egina: “The Basque Language in the Digital Age / Euskara Aro Digitalean”¹³.

Liburu zuri hau hizkuntza-teknologiei eta haien potentzialei buruzko jakintza sustatzea helburu duen bildumaren atal bat da, hezitzaileei, kazetariei, politikariei eta hizkuntza-komunitateei zuzendua.

Euskarari dagokionez, “babes zatikatua” duela ondorioztatzen zuen liburu honek, eta, hortaz, arrisku handiko hizkuntzen multzoan jasotzen da. Euskararen Liburu Zurian honako ondorioa aurkezten da laburpen exekutiboan¹⁴:

“Hizkuntza-teknologiaren eremuan, hainbat produktu, teknologia eta baliabide daude euskararako. Badira aplikazio-tresnak hizketa sintetizatzen, hizketa ezagutzeko nahiz ortografia zuzentzeko; badira, halaber, itzulpen automatikoko aplikazio batzuk ere,

espainieratik euskarara batez ere. Liburu zuri bilduma honetan ageri denez, ikaragarritzko alde dago Europako estatu kideen hizkuntza-baliabideen inbentarioen artean eta ikerketa-egoeren artean. Ondoriorik nabarmenenetariko bat da ikerketa sustatu beharra duten EBko hizkuntzetariko bat dela euskara, hizkuntza-teknologietan oinarritutako aplikazio benetan eraginkorrak eta egunero jardunean erabiltzeko modukoak garatuko badira. Euskararako kalitate handiko hizkuntza teknologiaren garapena oso larria eta garrantzitsua da euskara sustatzeko”.

3.5. Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko Protokoloa

Hizkuntza berdintasunaren alde eta desabantaila egoeran dauden hizkuntzen garapena bermatzeko dokumentua da Protokoloa¹⁵. Euskararen Gizarte Erakunde Kontseiluak gidatutako proiektua izan da eta Gizarte eragileen proposamenekin eta Batzorde Zientifiko baten aholkuekin osatu da. Herritar guztien hizkuntza eskubideak bermatuak egon daitezten hartu beharreko gutxieneko neurriak asotzen ditu. Horren ondorioak Donostian, 2016ko abenduan aurkeztu ziren Europako Kultur Hiriburutzaren baitan.

Protokoloan zazpi lan-eremu zehaztu dira, horietatik bat “Hedabideak eta teknologia berriak” gaiari zuzenduta. Eremu honetan bederatzir neurri zehazten dira hizkuntza eskubideak bermatu daitezten.

3.6. Espainiako gobernua: Plan de Impulso de las Tecnologías del Lenguaje

Espainiako Gobernuak 2015. urtean onartutako *Plan de Impulso de las Tecnologías del Lenguaje*¹⁶ proiektuaren helburua hizkuntza teknologien alorra indartzea da. Planean bertan honela zehazten da bere helburua:

“Impulsar el sector de procesamiento de lenguaje natural y traducción automática por medio del presente plan específico, con un alcance de 5 años y un ámbito geográfico e institucional que se amplía a las distintas Comunidades Autónomas y a las lenguas cooficiales”.

Plan honen epealdia 2016-2020 bitartekoa da, eta helburuan adierazten den moduan, euskarari ere eragiten dio bere garapenak.

3.7. Europako Batasuna: Language equality in the digital age

Europako Batasunak hainbat plan izan ditu hizkuntza teknologien alorrean I+G+b proiektuak bideratzeko azken urteotan. Hauen artean, 2017. urtearen hasieran aurkeztutako *Language equality in the digital age - Towards a Human Language Project*¹⁷ txostena azpimarratzekoa da. Bertan Europak bizi duen eleaniztasunak suposatzen duen arazoa aurkezten da, eta Hizkuntza Teknologiak hori garatzeko suposatzen duen aukera.

“The EU is a unique endeavour involving more than 500 million citizens sharing about 80 different languages, and while multilingualism is a key feature, it is also one of the most substantial challenges for the creation of a truly integrated EU. Language barriers have a profound effect on cross-border public services, on fostering a common European identity, on workers’ mobility, and on cross-border e-commerce and trade, in the context of a Digital Single Market. The emergence of new technological approaches, based on increased computational power and access to sizeable amounts of data, are making Human Language Technologies (HLT) a real solution to overcoming language barriers. However, several challenges, such as market fragmentation and unsubstantial and uncoordinated funding strategies, are hindering the European HLT community, including research and industry”.

4. Garapenerako strategiaren oinarria

Ikus daiteken moduan, landu dira planak euskara ingurune digitalean garatzeko, eta landu dira strategiak ingurune digitalak Euskal Herrian garapena izan dezan, euskara gehiago edo gutxiago kontuan hartuz. Badaude ideiak eta asmoak, eta definitu dira egoera neurtzeko tresnak ere, baina esan daiteke ez dagoela euskara ardatz hartzen duen estrategia orokor bateratu bat. Oro har, orain arteko strategiaren azterketa eginda honako ajeak nabarmendu daitezke:

- **Koherentzia falta.** Plan desberdinak ditugu, askotan erakunde bereko sail desberdinek landutakoak, baina elkarren arteko lotura eta erreferentziak badauden arren, askotan ez dago koherentziarik plan baten eta bestearen artean.

- **Gidaritza bateratua falta da.** Aurreko puntuan adierazi bezala, euskararen estrategia digitala garatuko duen gidaritza bateraturik ez dago, hainbat sail eta lantalde daude inplikaturik prozesuan, guztiak Eusko Jaurlaritzaren menpe, baina ez dago aginte transbersalerako gaitasuna duen entitaterik. Adibide moduan, Hizkuntza Politika HPSren ardurapekoa izanik, eta Agenda Digitalaren ardura SPRIren eskutan egonik, bien arteko lankidetzak egongo den arren ez dago gidaritza bakarrik gaiaren inguruan. Euskararen Aholku Batzordeak landutako txostenaren kasuan, gomendio hutsak izatera mugatzen da, eta horrek bere garapenean ondorio negatiboak ditu batzorde berak egindako balorazioan ikusi den moduan.
- **Lurraldetasun ikuspegi mugatua.** Euskararen ofizialtasuna desberdina da euskararen lurralde bakoitzean, eta, ondorioz, euskararentzat landu eta garatu beharreko planak ez dira berdinak lurralde guztietan. Zentzu horretan eredu ona da .EUS domeinuaren kasuan garatutako estrategia, lurraldetasuna alde batera utziz .EUSen garapena euskararen komunitate osoan aurreikusi delako. Ingurune digitalaren kasuan ere planteamendu egokiena litzateke hori euskararentzat.
- **Transmisio falta.** Euskarak ingurune digitalean izan beharreko garapena bideratzeko gizarte eta eragileen kontzientziazioan eragiteko beharra dago, eskaintzaz gain erabilera ere sustatuz.

Ondorioz, euskararen estrategia digitala lantzeko garaian, kontuan hartu beharreko oinarriko printzipio batzuk honakoak lirateke:

- Euskararen lurralde osoa hartu behar du kontuan.
- Zeharkakotasuna: ingurune digital osoari eragitea.
- Gidaritza. Estrategia digitala diseinatu eta garatuko duen erakundeak erabakitze gaitasuna izan behar du, estrategia garatu eta aplikatzeko, gomendioetatik harago.
- Baliabide tekniko eta ekonomikoak esleitu behar zaizkio.
- Sektore eta gizartearekiko lotura izan behar du, eta transmisioa sustatu.

5. Euskararen estrategia digitalaren gakoak

Euskarak ingurune digitalean bizi duen egoera kontuan hartuta, adostasunean oinarritutako Estrategia Digital baten beharra dago. Euskara ardatz izango duen Estrategia Digitala, honako gakoetan oinarritu beharko litzateke gutxienez:

- Bitartekotza
- Burujabetza teknologikoa
- Edukien garapena
- Sustapena
- Gidaritza

Jarraian aurkezten da hauetako bakoitza modu zabalagoan:

5.1. Bitartekotza

Ingurune digitalak gure egunerokoan duen eragina hainbestekoa den garai hauetan, ezinbestekoa dugu estrategia eta politika egokiak definitzea gurea bezalako herri eta hizkuntza batek ingurune digitalean dagokion tokia izatea nahi badugu. Hau egiteko, globalizatutako sektore batean eragiteko urratsak eman behar dira, sektorearen jarraibideak ezartzen dituzten enpresa erraldoiekin negoziatu eta bitartekotza lanak modu bateratuan egiteko¹⁸.

Gaur egun Facebook, Google edo Apple bezalako enpresen urteko fakturazio bolumena munduko estatu askoren barne produktu gordina baino handiagoa da. Gertuko adibide bat: Googlek esaterako 73.000 milioi dolar fakturatu zituen 2015ean, EAEk urte berean izandako Barne Produktu Gordina baino 8.000 milioi dolar gehiago.

Hau kontuan hartuta, gero eta herrialde gehiago dira figura bereziak sortzen ari direnak bitartekotza lanak egin eta erraldoien estrategia digitalean eragin asmoz. Adibide esanguratsua Danimarka da, bere estrategia digitala definitzeko garaian termino berria ere izendatu duena: *TechPlomacy*, eta hau garatu ahal izateko Enbaxadore Digitalaren figura sortu du, Ingurune Digitaleko erraldoiekin bitartekotza lanak egitea helburu.

*TechPlomacy*¹⁹ terminoa honela definitzen dute Danimarkako Enbaxada Digitalean:

“TechPlomacy aims at reshaping the way we ‘think’ and ‘do’ diplomacy in the 21st Century. It is about creating new avenues for dialogue and engaging strategically

with technology hubs - not only as a tool but as a key foreign policy priority”.

Danimarkako enbaxadore digitalak, diplomatiko izaera osoa du eta bere funtzioa ingurune digitala kontrolatzen duten enpresa erraldoiekin negoziatzea, eta gobernua estrategia digitalaren alorrean aholkatzea da.

Baina, esan bezala, Danimarkaren kasua ez da bakarra. Kataluniak ere 2018an eratu berri duen gobernuan Politika Digitaleko Saila²⁰ sortu du, Politika Digitaletako Kontseilaria izendatuz estrategia osoaren arduradun moduan.

Danimarkarentzat garrantzitsua bada aurrez aurre Interneteko erraldoien estrategia digitalean eragingo duen bitartekari bat izendatzea, euskara eta Euskal Herriarentzat ezinbestekoa da eragile nagusiekiko interlokuzioa bateratzea, sektore desberdinetako eskariak bideratuz eta solaskide bakarraren bidez kudeatuz.

Bitartekotza egingo duen entitate bat behar du euskarak, bere estrategia digitala garatuko bada, baina bitartekotzaz hitz egitean ez ditugu soilik Google eta Facebook bezalako erraldoiak izan behar kontuan. Gertuko eragile eta sektorearekin ere izan behar da harremana, Euskal Herrian garatzen den teknologiak euskara kontuan izan dezan, euskararen lurraldean euskararentzat teknologia gara dezagun, eta plan berrietan euskarak bere tokia izan dezan.

5.2. Burujabetza teknologikoa

Aurreko puntuan adierazi bezala, euskara Ingurune Digitalean garatuko bada garapen hau ez da mundu globalizatuan lehiatzen diren erraldoien eskutik iritsiko. Meta-net sareak landutako “Euskara aro digitalean” liburu zurian ikusi dugun moduan, euskararentzat garatutako teknologia gehiena Euskal Herrian garatu da, bertako eragile, enpresa, unibertsitate eta ikerketa-zentroen eskutik. Euskarak Burujabetza teknologikoa behar du, estrategia garbi bat jarraituko duen garapen estrategia, bide-orri propioa eta baliabide tekniko eta ekonomikoz hornitua.

Gorka Juliok honela definitzen zuen burujabetza teknologikoa Berrian²¹:

“Zertaz ari gara burujabetza teknologikoz ari garenean? Elikadura burujabetzaren alorrean, Via Campesinak erabilitako definizioa oinarri har daiteke:

«Burujabetza teknologikoa herriek, komunitateek eta herrialdeek, nork bere ezaugarrien arabera modu ekologikoki, sozialki, ekonomikoki eta kulturalki egokiak erabiliz, beren sistema eragile, software, hardware, sare eta azpiegitura politika propioak definitzeko eskubidea dute. Teknologia eduki eta ekoizteko eskubidea barne hartzen du, alegia, jende guztiak daukala teknologia segurua, bizigarri eta kulturalki egokia eta teknologia ekoizteko baliabideak izateko eskubidea, eta nork bere burua eta bere gizartea modu iraunkorrean eustekoa. Teknologia burujabetzak esan nahi du herriek eta komunitateek nagusitasuna dutela merkataritza auzien gainetik teknologia eta teknologien ekoizpena kontrolatzeko»”.

Burujabetza teknologikoz hitz egitean, oso kontuan hartu behar da Hizkuntza Teknologien arloa. Euskal Herria aitzindaria izan da alor honetan, eta euskararentzat goi-mailako teknologia garatu da unibertsitate zein enpresa eta ikerketa-zentroetan. EHUko IXA Taldeak 2018ko apirilaren 16an Eusko Legebiltzarreko Kultura, euskara eta kirol batzordean egindako agerraldian²² “Hizkuntza-teknologiaren abagunea”²³ izeneko txostena aurkeztu zuen, eta bertan honakoa azpimarratzen dute:

“Kalitate handiko hizkuntza-teknologia garatzea ezinbestekoa eta presazkoa da euskararen kasuan. Ezinbestekoa, hizkuntzaren beraren irautea bermatu nahi bada; eta presazkoa, inondik ere, teknologia hauen bilakabidea eta berritze-abiadura ikusita atzean geratzeko arriskua benetakoa baita. Euskal komunitatearen ikuspegitik, bada, helburu polita –eta egingarria– litzateke epe laburrean –edo ertainean– teknologia horiek guztiak aurreko atalean aipatutako egoera ertain edo on horietara ekartzea.

Teknologia horiek bultzatzea ohikoa da gure inguruko administrazioetan. Laguntzak bi arlotan bana daitezke, lotuta badaude ere: ikerkuntza eta garapena, batetik, eta hizkuntzen babesa, bestetik. Euskararen kasuan biak uztar daitezkeelakoan gaude”.

Txosten horretan bertan 6 garapen-ardatzetan oinarritutako proposamen bat ere aurkeztu zuten Euskara Hizkuntza Teknologien arloan sustatzeko:

- Hizkuntza-baliabide eta -tresnen garapena.
- Hizkuntza-tresnen integrazioa eta hodei-konputazioa.
- Itzulpen automatikoa.
- Industria eta administrazioeko domeinu espezializatueterako proiektu transbertsalak.
- Ikerkuntza eta formazio espezializatua.
- Nazioarteratzea.

Eta hau egin ahal izateko hiru neurri zehatz proposatzen dira bertan:

- Erreferentzia-zentro bat sortzea.
- EJRen hurrengo zientzia-planean arlo hau lerro nagusien artean sartzea
- Erosketa publiko berritzailearen bidez hainbat Itsasargi proiektu indartsu abiatzea.

Garbi izan behar dugu Euskarak behar duen teknologia ez dela atzerrian garatuko, interes ekonomiko urria pizten duelako. Baina gure Estrategia Digitalean onartzen badugu euskarak teknologia behar duela, ezinbestekoa dugu Burujabetza teknologikoaren bidea jorratzea, horretarako bide-orri propioa garatuz eta profesional euskaldunak trebatuz.

5.3. Edukien garapena

PuntuEUS Behatokiaren²⁴ arabera 2017. urtean % 16koa izan da euskararen erabilera Interneten, hau da, Euskal Herriko webgune guztiak aintzat hartuz gero, euskarazko edukia duten webguneak 26.663 dira, guztien % 16 batz bestea. Kaleko erabilera baino zerbait gehiago, baina ez asko, euskararen kale erabilera % 12,6koa baita azken neurketaren²⁵ arabera. Klean euskararentzat biziberritze prozesuak aktibatzen diren moduan aktibatu behar ditugu Interneten ere. Euskara eraman behar dugu ingurune digitalera esparru guztietan, testua eta baita ikus-entzunezkoak ere, eta horretarako estrategia eta plataforma propioak behar ditugu.

Gipuzkoako Foru Aldundiak Etorkizuna Eraikiz²⁶ ekimenaren baitan “2DEO” euskarazko ikus-entzunezkoen laborategia jarri du abian. Bertan honakoa zehazten da:

“Azkarren aldatzen ari den esparruetariko bat, ikus-entzunezko edukiena da. Ikus-entzunezko kontsumoa gero eta handiagoa da, horretarako hainbat formatu eta kanal erabiltzen direlarik. Esparru honetan, euskarazko sormena ez da beste eremu batzuetan

bezain azkar zabaltzen, irakaskuntza kasu. Etorkizuna Eraikizek nerabeen artean eginiko ikerketa batek, gazteek gelatik atera bezain pronto, hizkuntzaz aldatzen dutela jakinarazi du”.

Gazteek edukiak euskaraz behar dituzte, hezkuntzan eta aisialdian. Wikipedia euskaraz izatea hezkuntzarako ezinbesteko tresna den moduan, euskarazko ikus-entzunezko edukiak eta bideo-jokoak behar ditugu sarean aisialdirako, eta horretarako plataforma eta edukien sorkuntza sustatu behar da. Euskararen Aholku Batzordearen “Euskarazko IKTak: gomendioak herri-aginteentzat” txostenean lehentasunezko puntuen artean bigarrena hauxe agertzen da:

2. Interneten euskarazko edukiak sustatu (baita euskara ikasteko edukiak ere):

1. Euskarazko Wikipedia sustatu.
- 2.a. Ikus-entzunezko alorrean eragin.
- 2.b. Bideo-jokoen alorrean eragin.
3. Publikoa den edukia sareratu (berezi garrantzitsua EITBren edukia).

Sorkuntza garestia da, eta hau bideragarri egiteko ezinbestekoa da berariazko diru-laguntza larriak indartu eta euskarazko marketin digitalaren²⁷ aldeko apustua egitea, sarean euskarazko edukiak argitaratzea sozialki eta ekonomikoki errentagarria izan dadin.

5.4. Sustapena

Euskarazko Ingurune Digitalaren strategiak bi alderdiak hartu behar ditu kontuan: eskaintza eta eskaria. Ez du ezertarako balio euskarazko edukiak argitaratzea euskaraz kontsumitzeko ohiturak indartzen ez badira. Esaterako, webgune askok erabiltzailearen nabigazio-hizkuntzan erakusten dute edukia, baina Euskal Herriko erabiltzaileen % 3k dauka nabigazio-hizkuntza moduan euskara. Ondorioz, edukia erdaraz jasotzen dute erabiltzaile gehienek modu lehenetsian. Mugikorren kasuan egoera are okerragoa da: *Interneten ere Lehen Hitza euskaraz*²⁸ kanpainaren baitan aztertutako ia 3.000 gailutatik % 63 euskaraz jar daiteke, baina erabiltzaileen gehiengo handienak erdaraz erabiltzen ditu.

Merkatuaren logikari jarraituta, eskaria eta eskaintzaren arteko lotura²⁹ erabatekoa da. Lorea Arakistainek Sarean.eus³⁰-en honakoa adierazten zuen:

“Mugikorraren hizkuntza eta nabigazio-hizkuntza ez dira eremu pribatuak: bisitatzen dituzun webguneek, deskargatzen dituzun aplikazioek eta hauen atzean dauden pertsonen badakite zein hizkuntzatan daukazun zure gailuak, guzti-guztiek. Eta, datu horietan oinarrituta eta eskari-eskaintzaren logikari jarraituta hartzen dituzte erabakiak”.

Hau guztia kontuan hartuta, ezinbestekoa da ezagutza eta kontzientziazioa lantzea, erabileraren alderdian eraginez. Euskarazko edukien eskaintza zabaldu eta bideragarri egingo duen erabiltzaile komunitate aktiboa garatu behar dugu.

5.5. Gidaritza

Orain arte esandako ezer ez da berria. Erreferentzian adierazi den moduan hemen jasotako kontzeptu guztiak hainbat txosten eta artikulutan jaso dira azken urteotan, alor honetan ari diren erakunde, lan-talde eta pertsonen garatua. Baina euskarak behar duen estrategia digitala arrakastaz garatzea espero badugu ezinbestekoa da adostutako gidaritza bateratua izatea. Orain arteko txosten eta estrategiak gomendioetara mugatzen ziren, edo gaiaren ardura erakunde desberdinen artean banatzen ziren.

Horregatik, euskararen estrategia digitalaren zutoinetako bat honen diseinu, garapen eta eguneratzeaz arduratuko den entitate legitimatu baten izendapena izango da, beharrezko neurriak adostasunez ezarri ahal izateko.

Erakunde honek erabakiak hartu eta aplikatzeko gaitasuna izateaz gain, bitarteko tekniko eta ekonomikoak kudeatzea ezinbestekoa da.

6. Ondorioak

Laburtuz, honako gakoak azpimarratuko genituzke:

- Euskara erdigunean kokatuko duen Estrategia Digital berritzailea behar dugu, euskararen garapen digitalerako bide-orria ezarriko duena.
- Estrategia Digitalaren Gidaritzaz arduratuko den entitate legitimatua adostu behar da, baliabide tekniko eta ekonomikoz hornituko dena, eta aginterako gaitasuna izango duena.

- Euskararentzat Hizkuntza Teknologia garatuko dituen erreferentzia-zentro baten sorrera behar da.
- Eragile guztien inplikazioa ezinbestekoa da prozesuan: Administrazioa, Unibertsitatea, ikerketa-zentroak, enpresak eta gizartea orohar.

Oharrak

1. Euskara eta Internet: zortzigarren lurraldea konkistatzen. Josu Waliño. Euskaltzaindia, Euskera agerkaria. 2016, 61. <http://www.euskaltzaindia.eus/dok/euskera/80887.pdf>
2. Euskarazko IKTak: gomendioak herri-aginteentzat. Euskararen Aholku Batzordea. Eusko Jaurlaritza, 2016. <https://labur.eus/gomendioak>
3. Euskarazko IKTak: aurrera edo aurrera joateko unea da. Amaia Ocerin. Sarean.eus, 2017/04/06. <https://www.sarean.eus/euskarazko-iktak-aurrera-edo-aurrera-joateko-unea-da/>
4. Gailurra beti dago gorago. Josu Waliño. Sarean.eus, 2016/05/27. <https://www.sarean.eus/gailurra-beti-dago-gorago/>
5. PuntuEUS Behatokia. PuntuEUS Fundazioa. <https://www.domeinuak.eus/eu/behatokia/>
6. Icelandic language battles threat of 'digital extinction'. Jon Henley. The Guardian, 2018/02/26. <https://www.theguardian.com/world/2018/feb/26/icelandic-language-battles-threat-of-digital-extinction>
7. Zergatik Ingurune Digitala? Josu Waliño. Sarean.eus, 2017/03/14. <https://www.sarean.eus/zergatik-ingurune-digitala/>
8. Euskararen Agenda Estrategikoa 2017-2020. Eusko Jaurlaritza. <http://www.euskara.euskadi.eus/informazioa/euskararen-agenda-estrategikoa/r59-738/eu/>
9. Euskadiko Agenda Digitala 2020. Eusko Jaurlaritza, 2016. <https://labur.eus/AD2020>
10. Euskadi Informazioaren Gizartean Plana 2010. Eusko Jaurlaritza, 2005. <https://labur.eus/EIGP2>
11. Euskadiko 2015eko Agenda Digitala. Eusko Jaurlaritza, 2011. <https://labur.eus/AD15>
12. Euskarazko IKTak: gomendioak herri-aginteentzat. Euskararen Aholku Batzordea. Eusko Jaurlaritza, 2016. <https://labur.eus/gomendioak>
13. The Basque language in the digital age / Euskara aro digitalean. METANET White Paper Series, 2012. Georg Rehm, Hans Uszkoreit (editors). Springer. <http://www.meta-net.eu/whitepapers/volumes/basque>
14. Euskara aro digitalean, laburpen exekutiboa. META-NET White Paper Series, 2012. Georg Rehm, Hans Uszkoreit (editors). Springer. <http://www.meta-net.eu/whitepapers/volumes/basque-executive-summary-eu>
15. Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko Protokoloa. Kontseilua, 2016. <http://protokoloa.eus/>
16. Plan de Impulso de las Tecnologías del Lenguaje. Espainiako Gobernua, 2015. <http://www.agendadigital.gob.es/tecnologias-lenguaje/Paginas/plan-impulso-tecnologias-lenguaje.aspx>
17. Language equality in the digital age - Towards a Human Language Project. <https://labur.eus/ormkC>
18. Euskarak enbaxadore digitala behar du. Josu Waliño. Sarean.eus, 2017/06/22. <https://www.sarean.eus/euskarak-enbaxadore-digitala-behar-du/>
19. TechPlomacy. Office of the Tech Ambassador. <http://techamb.um.dk/en/Techplomacy/>
20. Departament de Polítiques Digitals i Administració Pública. <https://labur.eus/poldigi>
21. Burujabetza teknologikoa. Gorka Julio. Berria, 2018/03/10. https://www.berria.eus/paperekoa/2392/035/002/2018-03-10/burujabetza_teknologikoa.htm
22. Eusko Legebiltzarra: <https://labur.eus/aMNjV>
23. Hizkuntza-teknologiaren abagunea. IXA Taldea, 2017/10/10. <http://www.legebiltzarra.eus/irud/11/00/009531.pdf>
24. PuntuEUS Behatokia 2017. PuntuEUS Fundazioa. <https://www.domeinuak.eus/eu/behatokia>
25. Hizkuntzen erabileraren kale-neurketa. Euskal Herria, 2016. Soziolinguistika Klusterra. <http://www.soziolinguistika.eus/kaleneurketaeh>
26. Etorkizuna Eraikiz. Euskarazko ekus-entzunezko edukiak. Gipuzkoako Foru Aldundia 2018. <https://www.gipuzkoa.eus/eu/web/etorkizunaeraikiz/proiektuak/euskarazko-ikus-entzunezko-edukiak>
27. Googlek euskara baztertzen du, gero eta gehiago. Lorea Arakistain. Sarean.eus, 2018/02/05. <https://www.sarean.eus/googlek-euskara-baztertzen-du-gero-eta-gehiago/>
28. Interneten ere Lehen Hitza Euskaraz. PuntuEUS Fundazioa, Kontseilua, Ikastolen Elkarte eta CodeSyntax, 2017-2018. <https://www.lehenhitza.eus/mugikorrak/>
29. Minutu bat euskaraz Interneten. Josu Waliño. Sarean.eus, 2017/10/02. <https://www.sarean.eus/minutu-bat-euskaraz-interneten/>
30. Lehen Hitza ohiko galderak. Lorea Arakistain. Sarean.eus, 2017/05/29. <https://www.sarean.eus/lehen-hitza-ohiko-galderak/>

Ipar Euskal Herriko egoera politikoa abiapuntu izanik ere, euskararen kapital soziala eta bere ingurumena jorratu nahi ditu ekarpen honek, etorkizun hurbileko erronkei begietara so. Euskalgintza autoritate egitera deitua da bere osotasunean, euskararen biziberritzea gizarteratu nahi badu, eta euskararen normalizazioa legitimatu. Hala ere, euskaraz izatea ezin delako beti justifikatu, kontrabandoko jarrera eta zirkuluak funtsezkoak izanen dira, euskaldunon komunitatea munduan sustraitzeko eta loratzeko, minorizaziotik eta kulturatik bere ekarpena eginez ere bidean.

Giltza-hitzak: Euskalgintza. Autoritatea. Kontrabandoa. Zirkulua. Etika. Herria.

Euskararen etorkizunaz amesten ari gara Iparralde deitu periferian ere bai. Ez baldin badut soilik ikuspegi horretatik jardun nahi hemen, paradaz baliatu nahi dut lurralde horretako egoera aipatzeko.

Nonbaitik hasteko, digresio ttipi bat egingen dut kapital politikora: Euskal Elkargoa sortzen ari zela medio, Euskal Konfederazioak (Ipar Euskal Herriko euskalgintza soziala federatzen duen egiturak), liburu zuri batean finkatu zituen, 2016an, hizkuntza politikarako gomendio eta ardatz nagusiak. Ez 2040erako, 2020erako baizik: hots, gaurko, egoera urgentea izanik.

Liburu zuri horren lerro nagusiak laburbilduz:

- **Euskara ofiziala:** Korsikako eta Ipar Kataluniako ereduak hartuz, izaera ofiziala ematea euskarari Elkargoaren estatutuen bigarren artikuluan.
- **Hizkuntza politika berria:** NOTRe izeneko legeak bidea zabaldurik, hizkuntza politika partekatua beharra Elkargo berriak bere tokia eginez, baita, egoera gorantz tiratuz, orain arte presente diren aktoreekin batera (Frantziar estatua, Akitania eskualdea, Pirinio Atlantikoetako departamendua, eta Euskararen Erakunde Publikoa). Jauzi kuantitatiboa eta kualitatiboa, tokiko

hautetsiak zuzenean inplikarazteko, lankidetzan jartzeko euskara teknikari eta gizarte eragileekin batera, euskal hiztunen kopurua %30era hel dadin 2050ean.

- **Hizkuntza legearen beharra:** Hizkuntza politika berri hori juridikoki babesteko, eta egunero konfrontatu beharreko trabak gainditzeko.
- **Euskal Herri mailako loturak:** Euskal Herri mailako hizkuntza politikaren ingeniari-tza zutik ematearen garrantzia, erakunde publiko zein jendarte eragileen esperientzia desberdinen trukaketatik, koordinazioa eta diseinua bermatzeko.

Geroztik, Euskal Elkargoak Ipar Euskal Herria bere osotasun geografikoan zedarritu du lehen aldiz ofizialki, eta euskararen aldeko hizkuntza politikan bere lehen urratsak ere egin, bere lehen plangintza landuz, aurkeztuz eta bideratuz, baita euskarari ezagupen sinbolikoa emanez: ofizialtasuna deklaratzera jo gabe, borondatezko hitzarmen bat bozkatu da 2018ko ekainean, euskara eta gaskoierari hein bereko aitortza eginez lurraldean.

2040a gabe biziko dira instituzio berri horren ahalak eta mugak. Halaber, anartean, lehengo garaiek segitzen baitute: Seaskaren egoera ikustea besterik ez da. Hainbat irakasle-lanpostu ezin ihardetsiz dabil Frantziarekin engaiatu negoziaketa gogorretan, eta pilota tokiko hautetsiei pasatu die, ikastolen etorkizun hurbila horien eskuetan ere emanez. Hizkuntza politikaren aktore saihetsezina bilakatu da Seaska, 50 urteko biziraupenez euskarazko murgiltze-eredua eskainiz panorama publikoan, 4.000 ikasleen heinera helduz, baxoa bezalako diploma sakratuan emaitzak bermatuz; baita, nola ez, aktibitate politiko suharrez aitzinamenduak lortuz.

Alta, ondoko urteetan, ez da bakarrik Euskal Elkargoaren eragina neurtuko. Borondatea, muga eta legediaren arteko dantzak ez badu makabroa izan nahiko, sistema euskaltzale osoak autoritate egin beharko du, eta etorkizun hurbilak eskainiko dio hori ebaluatzeko parada. Ea sistemak eragiten duen, nolako konexioak dauden herrian eta gizarterantz, emaria jendera isurtzen ote den.

Ororen buru, autoritate-aferra horrek balio du euskararen etorkizunerako, bere osotasunean, eta uste dut hori izan dela e5 gogoetaren ekarpena. EAE-rentzat balio duenak balio du gainerateko lurraldeentzat ere, errealitate sozio-politiko-juridiko

eta ñabardura kultural propioak kontuan hartuz jakinez geroz, alabaina. Egitura batzuen mendeurrenean eta mugimendu zabal baten mende-erdiaren puntan, hauxe ez ote da galderarik sanoena: euskaldunon ekosistema nola doa?

Azken finean, euskararen erdian jendea baitago. Animalia linguistiko multzo horrek habitataren arabera jotzen du hizkuntza batera edo bertzera, ekosistemaren zalantzak eragiten baitio hautu eta portaeretan. Non eta ez duen jendeak berak ekosistema zalantzan jartzen: zer gogo, babes, aukera eskaintzen dizkio euskaraz egiteko, ala ezpainak ikaran geratzeko? Ekosistemari hor dagoka, baina aldi berean antolatze esku: norantza bikoitza da osagarritasunaren eta partaidetzaren seinale. Jendetik ekosistemara, ekosistematik jendera, eta fluxua badabil.

Hizkuntzaren erabileraren aroa zabaldu beharra dago, eta ahaldu kolektiboa eskatuko dio jendeari zein ekosistemari. Euskalgintza deitu sistema eragile horren erdian, Euskaraldia aplikazioak markatuko du lehen urrats masiboa, jendearen erabilera soziala bultzatuz: huts egiten ez bada bihurtzea (Euskaraldia kanpaina hutsa baino gehiago hartuz alegia), ariketa politiko erabakigarria bilaka daiteke, hizkuntza-ohitura berriak arau sozial bihurtuz ekosistemako egitura desberdinetan, baita, goazen mintza, gizarte zabalean.

Ahalduntze horri lagundu beharko zaio kultura soziolinguistikoz: jendea, guti izanik ere, ez da lege berrien zain egonen euskaraz funtzionatzeko indibidualki zein kolektiboki. Jakin nahi du nola egin lehen hitza zetaraino euskaraz atxikitze; nola egin batzarra euskaraz egiteko, erdaldunen partaidetzaz; nola egin euskaldunek euskaraz osoki josteko whatsapp eta txioak; nola egin haurra euskaraz loritzen laguntzeko; nola egin etorkinekin zubiak euskaratik eraikitze. Jendeak, bere heinean, autoritate egin nahi du: kalitatez, eta bidea zainduz. Formakuntza herrikoari zabaltzen zaio hor premiazko tokia.

Bai baina, ekosistemaren zaintzaileek jendeari ematen ote dizkiote galdera horien erantzunak? Ala beren tresnen garapenean daukate zilborra? Kasu: ez dut batzuen eta bertzeen zilegitasuna zalantzan eman nahi, batez ere tresna batzuek egonkortasuna bermatua ez dutelarik. Jarrera eta ikuspegi ekosistemikoa, funtzio banaketa, kooperazioa... gure azpiegitura kapitalak bereganatzea zait garrantzitsua 2040rako bidean. Salbazioaren paradigma utzi eta biziberritzearena

adoptatu, engoitik euskara salbatua baitugu, eta batez ere horrek ez baititu asebetetzen kapital sozialaren behar berriak, hizkuntzaren gizarte-erabilpenari begira, proiektu politikoari begira, ez eta lege-babes berriak bozkarazteari begira. Abaila sortzailearen beharretan gaude.

1. Bidea zaintzeaz

Ekosistemaz ari gara berriz ere, eta ikuspegi horretan, funtsezkoa da beheretik gora doan ibilbidea: tokian tokikotik globalera, sustraituz bezala loratzea. Euskararen mundua, eraikuntzan den mundua dela, gure euskaltasuna bezala: ez perfektua, egunero bizitzeko ez erraza, baina abentura humano eta kolektibo interesgarriaren mentura eskaintzen duena.

Horretan zait garrantzitsua tokian tokikoa ez mespretxatzea, euskaraz bizitzeko eguneroko balioa eta zilegitasunaren iturri delako. Harremantzea, sarea osatzea, horretan jardutea eta konfiantza ehuntzea ingurumen hurbilean: ez da erraza, baina hats luzeko ariketa hori ongi ateratzen delarik, prefosta sustraitzen delarik, fruitu ederren uzta puntan. Uzta partekatua, eta berriz hasteko gogoa puntaren puntan.

Tokian tokiko istorio hori polizentrismoa izenda genezake e5 gogoetatik landa: funtsezko estrategia zait epe ertainean, bere lurraldean sustraitzeak ekar dezakeelako zubi-sare sendoagoa, batez ere norabidea argi izanez geroz. Ikastolen mugimendua ez zen Ipar Euskal Herrian garatuko Seaska gabe. Euskara elkarteena ere ez Nafarroan, bertako dinamika propioa antolatua gabe. Irudikatzen ote dugu euskararen biziberritzea aktore horiek gabe, gaur eta bihar?

Ez, baina funtzio banaketa eta ekosistema kooperatzailean kokatu beharrak daude, jendea euskaraz bizitzekotan 2040ean. Euskal jakobino estrategia hiper-zentralistak bere mugak erakutsiak ditu azken aldietan, eta Baionak ez du dagoeneko sinesten Donostiatik, Bilbotik zein Gasteiztik konponduko dela bertako egoera. Uniformizazioan erori izan gara maiz, diskurtso prefabrikatuetan, urruntasuna eta mesfidantza zirrikordatzen lurraldeen arteko zubi kakoletan, manifestako muntatu zalditeria ez ote zenez artifiziale pentsatuz buru-txoko batean doi-doi. Artifiziale, edo zerbait paternalista: euskararen salbatzera goazen Iparraldeko anaia ttipiarengana.

Bidea zaintzeak erran nahi du zubiak bi puntetatik ere sendotzea, baita bi aldiz gogoetatzea harremanen funtsaz eta

sanotasunaz. Behar bada noizbait ohartuko gara elkarrengandik ikas dezakegula, Ipar Euskal Herria ez dela betiko loser herresta euskararen batailan, eta Baionako dinamika edo gogoeta batzuek mereziko luketela Gasteizen zein Iruñean partekatzeak, itzulian ikus dezagun zerk funtzionatzen duen bi kapitaletan euskaraz bizitzeko. Eta bazkal dezagun elkarrekin. Barne-turismo soziolinguistikoko doi batek ez liguke kalterik egingen.

Probokazioetan gaudeno, proba dezagun hedabideen ariketa: EITB harripean ehorzten ari garen garaian, pausa dezagun galdera Kanaldude bezalako komunikabideak zer lioken ekartzeko.

2. Eskolaren luzapenak

Eskolan eman zen euskara berreskuratzeko indarra duela mende erdia, eta eskolan bizi izan dira estrategia horren lehen mugak. Alta, eman dugu denbora aitortzen zerbait ez zola, murgiltzeak zuloa zaukala, euskara maitarazteko kanpainak oihartzun ahula zutela haur zein gazteengan, eta hain segur ere eskola deitua zela bere proiektua berrikustera, ordura arteko galdera pertinenteagoen inguruan: D ereduko haurrak elebidunak izanen ote baino, euskal hiztun oso, eroso eta aktiboak izanen ote? Edota galdera ekolinguistikoko bixkia: zer nolako hizkuntza utziko diegu haurrei/zer nolako haurrak utziko dizkiogu hizkuntzari?

Eta, horretan, alabaina, nola antolatuko ote garen. Ea, mendebaldeko zibilizazio honi itsutuki jarraituz, eskolari utziko diogun hori konpontzen, ala ekosistema inplikatuago baten partaide bihurtuko dugun. Biharko euskal eskola deitua da ahozko-hizkuntza finkatzera, soziolinguistika irakastera, ahalduntzeaz eta identitateaz hausnarraraztera, euskal kuturaz jakitun eta gozatzaile izatera, auto-eraketan trebatzera, biharko euskaldunek ez badute beren bizitza armairuan uzkur iragan beharko, gure gisa gaur. Horrek guziak suposatuko ditu irakasleen formakuntzan ere berrikusketak eta berrikasketak.

Biharko euskalduna betetasunera heltzen lagundu bai, baina eskolari luzapen afektiboak eskainiz, familiaritate hasiz. Gurasoek badute munduko irakasle bikainenak ere lortuko ez lukeen super-ahala: transmisioa eta afektibitatea lot dezakete dimentsiorik sakonenean. Eskola aldatu da, familia ari da bertsio desberdinez janzten azken hamarkadan. Baina haurrek

segitzen dute familiaren eremu berezi horretan mundua lehen aldiz deskubritzen hitzez eta urratsez, eta gurasoen sustengua beharko dute 2040ean ere euskaraz loratzeko, motibazioaren pegarra bere dimentsiorik sakonenera hel dadin. Etxerako lanak, udako lan-koadernoak dira gaurko burasoen kezka... Baina haurrekin jolastera, kantatzera, kontatzera, herri euskaldunenetara egun pasa edo oporrak igarotzera deituak izanen dira gaur-bihar batean. Ez delako hizkuntza soilik transmititzen etxean: pertzepzioa, jarrera, portaera, historia, irekidura, algara.

Luzapen afektiboarekin batera, eskolari eskaini luzapen sozio-kulturalak (eta politikoak?) herritik gizartera. Gure hizkuntzak eta euskaldunok perspektiba soziala har dezagun behingoz. Arrue ikerketak eman du legitimitatea: haur eta gatzetxoek euskara berenbaitatik eroso erabiltzeko, urratsak egin beharrak daude aisialdia bezalako eremu ez eskolarretan.

3. Aisialdia eta kultura

2040erako bidean, hainbat gauza adostu beharko ditugu eskolatik haratagoko eremuetan. Hor ere, galdera pertinateena ez zait zein aisialdi-motak duen gehien eragiten haur eta gazteen erabileran. Gehiago funtzio-banaketa eta osagarritasunera joko nuke: haur eta gazteen hizkuntza-erabileran, zein den udalekuen ekarpena, zein den asteroko futbol-entrenamenduen eragina, hain saihetsezina bilakatu den interneten txertatuko genukeen euskara-birusak nola kontamina dezakeen. Erabileraren GPS-ak bidea marraztua du.

Adostu beharreko gauzetan beti, aisialdia eta kultura desberdinu beharko ditugu. Alde batetik, ikuspegi soziolinguistikotik ez dutelako ekarpen berdina; baina, hor ere, osagarritasuna da galdezketatzen. Aisialdian, euskara erabiltzeko egoera berriak eta informalak eskaintzen dira haur eta gazteei, gozamina ardatz dutela, erreferente edo solaskide berriak eskainiz, horiek haur edo heldu izan. Kulturaren, berriz, hiztegi, forma eta doinu berriak, hizkuntzarekin jolasteko moldeak dira gehiago jokoan: hizkuntzaren aberastasuna eta aztarna gureganatzea eta plazan jartzea. Aisialdiak, gehiago arrunta eta normaltasunera tiratzen du; kulturak, gehiago berezitasun eta unibertsaltasunera.

Halaber, kulturaren bertze hura ere baitago jokoan: esplikatzen ez den sentimentua, batzuetan nortasuna, euskaltasuna, edo

herria ere deitzen duguna. Hizkuntzak zeharkatzen eta garraiatzen duen hura, baina hizkuntzaren inguruko hutsune bete hura agerian jartzen duena. Bertsoa bota aitzineko isiltasuna, zamaltzainaren urratsen itzaleko metafora, zirtzilaren gorputz ezazola, trikitilariaren erromeria, plazako zirkuluak, muslarien keinu eta begiradak... ez dira eskolan ikasten, ez dira kontsumitzen: herrian bizitzen eta gorpuzten dira, beren osotasunean aboraduz behintzat.

Eskola ofizial eta aratuak haurren konpetentziak ditu ardatz nagusi, ez du denetarako ahal eta denborarik, beraz kulturaren sasi-eskola horri ere kasu egin beharko zaio, haurren nortasun indibidual eta kolektiboa eraikitzen laguntzeko. Mendebaldeko zibilizazio honek dena diluitzen baitu, balio eta erreperioak barne, eta, aitor dezagun, doi bat galdurik gabiltzala hor igerian: nehor handi batzuk izan nahi ez badugu, kultura bere dimentsio osoan, politikoa barne, landu beharko dugu nonbait, noizbait, alegia deusez, hizkuntzari lotuz alabaina.

Kultura funtsezkoa ere delako munduko bertze populuekin trukatzeko: jakinez geroz, ez ote gara kantuz eta dantzan hasten trukean, ketxua zein kurduekin? Baina noiz pausatzen diogu elkarri galdera, zergatik dantzatzen dugun ote? Zergatik kantu horiek segitzen duten bizitzen gure baitan, gure herrian? Dena ezin da esplikatuz, arrazoitu, baina transmisio eta truke horiek izanen dute beren garrantzia, gure hizkuntzek eta komunitateek oihartzuna izan dezaten munduan. Madonna ez da beti etorriko gure bila. Mendebaldeko zibilizazio honetan, aisialdia eta kulturaren arteko muga geroz eta lausoagoa agertzen da, eta ez da kasualitatea. Kultura aisialdi bilakarazteak badu norbaitentzat abantaila: guretzat dela ez dut uste, ordea.

4. Kontrabandoko zirkuluak

Zirtzilkerietan hasi gara ja, kontrabandoaren jarrera erabakigarria izanen delako gure etorkizunean. Izan da garai bat non dena, gure gutasuna barne, behar genuen justifikatu, azaldu, edo, beti urrunago joanez, itzuli. Itzulpen kaskoak sarrarazi ziren bertso saioetan, saiatu ginen bertsolari hitzari erdarazko itzulpen trinkoak aurkitzen. Baina ohartu ginen beharrik, euskara gabe ezin zela euskal kultura bere osotasunean sesitu, barneratu, eta norbereganatu.

Bertsolari, ikastola, herria, euskaldun... bezalako kontzeptuak ezin dira hitz bakarrean itzuli, eta Aitor, Amets, Hegoa edo

Elaiaren ekibalenterik ez dago frantsesez, gazteleraz edo ingelesez. Horrekin, ez dut purutasun edo garbitasunik aldarrikatu nahi, baizik eta gure hizkuntza zein kulturaren berezitasun eta aberastasuna. 2040erako bidea zaindu nahi badugu, kulturak funtsezko tokia izanen du gure ahalduntze kolektiboan, barne mundutik ere edan dezagun. Gu izateko astia hartuz, herria biziberrituz eta sortuz.

Eta lagunduko digu mundu globalizatua liseritzen ere bai, horretan ito edo gohainditu gabe, zergatik ez hura errefusatu, agian bi irri eginez pasatzean. Bordeleko unibertsitateko pareta batean tintatu omen zuten, frantsesez: “Gaskoierak ez du deusetako balio”. Egun zenbait berantago, azpian atera zen errefera: “Bai, izateko balio du”. Tira tantoa: horrelako jarrera, doinua, funtsezkoa da euskaraz izateko XXI. mendean.

e5 gogoetaren semantikara berriz itzultzeko, egiturak, aktiboak bai baina, dinamika herrikoiak funtsezkoak izatera deituak dira, garapen propioaz axola handirik ez dutela; zirkuluak eta asanbladak, gazteak eta emazteak kolektiboki pizten dituenak. Minorizaziotik badaukagula eta badakigula, norma hain normala ez zaigula, gure kantua mundura ekarri nahi dugula. Kapitalari kontrabandoz, konstelazioaren oihal beltzetik herri eginez.

Zirkuluan ikasi dugu dantzan, zirkuluan bertsotan, kantuz, mintzapraktikan... Zergatik ez genuke soziolinguistikan hala ikasiko? Hizkuntzaren taupada ez dugu super-profesional edo mundu akademikoaren esku soilik uzten ahal: hori ez da gure auzia. Herriak eta hizkuntzak etika bat beharko dute 2040era heltzeko, parez pareko etika sano eta partekatua, balio batzuen inguruan, harreman zuzenean, batez ere norbera bere pantailetan kokatu nahi duen mundu globalizatu karratu honetan.

Herritarren zirkulu askeek dute eginen euskalgintza deitu sistema eragilea izanen dela librea, sorkuntza eta eraikuntza partekatuari bere dimentsio politikoa kontuan hartzen baldin badakigu, noski. Adibidez, libertimenduak ekartzen duen proposamena guztiz politikoa da: gazteriari begirada kritikoa zorroztearena eta plazan hitza harraraztea, euskaratik eta euskaraz saretzea, eta espazioa bere dimentsio osoan lantzea. Herriko ttattardunaz zein norberaz ere irri egitea, alderdi politiko urdinduak zein militante berdeak beren kontra-erranen aitzinean ematea. Arraildurak hitzez eta irriz betetzea, urratsak zirkuluan emanaz. Kapitalaren kalapitei ondare komuna ozarki ehunez.

Herritarren zirkulu askeek dute eginen Iparralde deitu periferia dugula abandonatuko, kulturalki, alegia deusez: libertimenduko gazteek badute ekialdea osatzeko ahala, Amikuzetik Iruñerrira bederen, tokian toki sutraituz bezala. Baina horrek ez du erran nahi xobinismoan eror daikeela, kontrakoa baizik: erreferentzia komunak partekatzea, euskara zikinean elkartzea, kontrabandoaren jarreran sanotzea, haur eta gaztetxoei gogoia ematea. Hots, imaginario komunean bizitzea, baina munduari adi egonez eta nehorren zerbitzuko belaunikatu gabe. Alderantziz: botereari hika arizanez, mediatizazioari tirrit eginez, baina harreman-sare sendoak sortuz. Halaber, libertimenduak zaletasun bat elikatzen du, baina ikuslea ez da sekula ikusle, herritar baizik.

Eta, batez ere, horrelako hitzorduak ez dira hizkuntza aldetik kuestionatzen: euskaraz dira, eta kitto. Ez ote da hori ere autoritate egitea? Uste dut bertsolaritzak baduela libertimendua bezalako sustenguen beharra, bertsolariak ezin ditugula bakarrik utzi euskal kulturaren eramaile gisa. Zirkuluak aipu dituguno, agian Xilabaren azken bertsio kolektiboak, zeinetan bertsolariak taldea lehiatzen diren, Euskal Herri osoa kutsatuko du.

Autoritatez eta kontrabandoz, kontrabandoz eta autoritatez, Iparraldetik Ekialdera, Ekialdetik Mendebaldera... alderantzizko bideak ere balio du, prefosta. Euskal Herria eraikitzeke mamirik aski badugu gure hizkuntza, herria eta zirkuluekin. Euskaratik definitzen gara aspalditik, eta bekatu hori obratzen duguno, euskaldunok badugu tokia mundu gaixo honetan!

E

Euskal herriak historian zehar ezaugarri izan dituen balio-sistemekin eta jokabideekin konektatu behar gaitu berriro. Euskal kulturaren K da “euskal eredu berria” bideratu behar duena, herri gisa ditugun indarretan oinarritua: lehiakortasuna solidaritatean. Geure identitateak begiratzea errealtateari etorkizun desberdina ikusteko eta horretarako euskara ezinbestekoa da. Besteen begirada bera aplikatzen badugu, ezingo dugu geurea eta ezberdina den ezer ikusi. Bide horretan, euskarak zer papera jokatu behar duen ere erabaki behar dugu. Azken bolada honetan, euskara eta lehiakortasun sistema bi gauza erabat ezberdinak direla ematen bait du.

Giltza-hitzak: Euskara. Berrikuntza soziala. Balioak. Narratibak. Nazio marka.

1. Sarrera

Euskal gizarteak azken hamarkadetan bizi izandako eraldaketa sozial, ekonomiko eta kulturalak hainbat adierazle bikain agertzen ditu zailtasun handieneko testuinguru batean. Industria-kolapsoari, langabezia-tasa oso altuei, diktadura frankistaren amaierari eta erakunde-sare berria eraikitzeari 78 urtetik, giza eskubideen etengabeko urraketak eta indarkeria bereizi gabea gehitzen zitzaizkien. Antzeko egoerak bizi izan dituzten gizarterik gehienak ez dira gai izan hain testuinguru konplexu eta negatiboari buelta emateko.

Alabaina, euskal gizarteak modu harrigarrian erantzun zien mehatxu eta erronka hauei guztiei. Garai hartako aholku nagusiei (desindustrializazioa eta politika neoliberalak) jarraitu ordez, Euskadik beste aukera bat egin zuen, hain zuzen ere, bere manufaktura-egitura birsortzea, kooperazio publiko-privatuko sistema berriak eta aberastasunaren banaketa bidezkoagoan oinarritutako lehiakortasun-ereduak (esate baterako, ekonomia sozial eta kooperatiboak bultzatutakoak) diseinatzea.

Harrigarriena, aldi historiko honetan bertan, euskal gizartea gai izan zela euskara desagerpen-prozesua geldiarazteko eta biziberritze prozesua martxan jarri.

Nahiz eta une honetan euskal gizarte osoak aurrez aurre hainbat zailtasun eta erronka izan (euskararen erabilpena adibidez), adierazle hauek erakusten dute badela gizarte, ekonomia eta ingurumenaren ikuspegitik jasagarria den garapen eredu bat, balioa eman eta etorkizunerantz proiektu daitekeena herrialde marka gisa.

Azken hamarkadan mendebaldeko herrialdeetan bizi izandako aldaketek inoiz baino gehiago eskatzen dituzte garapen alternatiboa eta ebidentzia empirikoa duten ereduak, lehiakortasun ekonomikoa oreka soziala eta kulturalarekin konbinatzen dutenak. Testuinguru honetan, eta dituen neurri eta muga instituzionalak dituela, euskal herriak (bere gizarte-erakunde, enpresa, eta instituzioek) aukera historikoa du nazioartean proiektatzeko merkatu globalean lehiakorra den giza garapen eta gizarte berrikuntzako eredu gisa.

Prozesu honek ez du soilik kanpoko dimentsioa, ekarpen handia egin diezaiokio barne gogoetari, batetik, dugun gizarte ereduaren inguruan eta, bestetik, nola egin aurre intentsitate berritzaile berarekin gaur egun aurrean ditugun erronkei.

2. Euskal eraldaketa

Eraldaketa-prozesu hau gizarte berrikuntzaren gauzatze kolektibo handi gisa soilik uler daiteke. Denbora luzez, ikuspegi guztiz ekonomiko eta kuantitatibotik ulertzen saiatu gara, baina beti genuen sententzia ez ginela ari historia bere osotasunean kontatzen.

80ko hamarkadan bizi izandako lehen fasean lehiatzen ikasi genuen, inbertsio garrantzitsuak eginez hezkuntza-arloan eta makinaria eskuratzen gure enpresa-sarea lehiakorrago bihurtzeko; baina, aldi berean, euskal erakunde-sare berria sortzeko garaia izan zen, gure tresna finantzarioak, hainbat eta hainbat familiak ikastolen mugimendua -hamarkada ilunenetan adore handiz sortua- bultzatzeko aldia, hezkuntza-sistema publikoa, Osakidetza eta Emakunde eratzarekin batera.

Bigarren fasea (90eko hamarkada) lehiatzen eta aldi berean kooperatzen ikastea zentratu zen. Michael Porterrekin elkarlanean ekindako Klusterren estrategiaren eta espezializazio adimendunaren garaia izan zen. Baina, aldi berean, lehendabiziko lankidetzaren publiko-pribatu handien unea izan zen hainbat arlotan: enpleguaren sorkuntza, azpiegiturak,

inbertsioa hezkuntzan eta euskararen formakuntzan, edota oinarriko dirusarrerak bermatzeko sistemaren sorkuntza.

Bereziki, aipatu behar dugu Bilboko Guggenheim museoa sortzearen aldeko apustua ez litzatekela ulertu beharko modu isolatuan, hamarkada hartan eraikitako berrikuntza-ekosistematik kanpo, baizik eta lehiakortasun- eta modernotasun-irudi berria nazioartean proiektatu nahi zuen herrialde baten strategiaren emaitzarik arrakastatsuenetako baten gisa. Urteak pasa ahala, geroz eta nabarmenagoa da bere indar sinboliko eta komunikatzailearen zati handi bat zailtasun izugarriko egoera batean euskal herriak izandako eraldaketa bikaintasunez ordezkatzearan sortzen dela.

Milurteko berriarekin abian jarri dugun azken fasea, eta oraindik sartuta gaudena, kooperazioan berritzen ikasteari eskaini zaio, gizarte osoa inplikaturaz zeregin honetan. Teknologia-zentroen fusio urteak dira, Innobasqueren sorkuntza berrikuntzaren euskal ekosistemaren lotura-tresna gisa, baina, aldi berean, munduak berrikuntza gastronomikoagatik ezagutzen gaituen garaia da, euskara munduaren profesionalizazioa, Ikerbasque bultzatu dugun eta indarkeria bukatzea lortu dugun garaia.

Agirre Lehendakaria Centerren prozesu hau aztertzen ari gara diziplina anitzeko ikuspegitik, dimentsio soziala, ekonomikoa, ingurugiroa eta giza eskubideak integratuz. Euskal esperientziaren elementu giltzarriak identifikatu eta kontrastatu ahal izan ditugu nazioarte mailan pentsamendu-zentro nagusiekin, eta konturatu gara Euskadiko berrikuntzaren faktore bereizleak, nagusiki, dimentsio soziala eta kulturala duela.

Ikuspegi ekonomiko tradizional batetik, erraz esplikatu dezakegu nola gertatu den berrikuntza prozesu hau, zein izan ziren erabaki estrategikoak (industria manufakturaaren aldeko apustua, inbertsioa hezkuntzan eta gizarte babesean, espezializazio adimenduna), baina faktore sozial eta kulturalik gabe ezin dugu erantzun zergatik hartu ziren hain erabaki ezberdinak, antzeko egoeretan beste herri batzuek hartu zituztenekin alderatuta (Ibarretxe, 2015). Adibidez zergatik erabaki zuen euskal gizarteak euskara biziberritzea lehentasuna zela, izugarriko inbertsio publikoak eta pertsonal bideratzen krisi larri baten egoeran. Neurri batean, kuantifikagarria dena ezagutzen dugu, proiektuak eta erabakiak, baina ez dugu ezagutzen elementu ukiezinen funtzionamendua eta kualitatiboa dena (Espiau, 2017).

Faktore kulturalaz dihardugunean, edota Kulturaren Kz euskaraz, ez gara bakarrik ari adierazpen kulturalaz, ari gara hainbat narratiba kolektibotan adierazitako balio sistemaz, herri gisa definitzeko erabiltzen ditugunak eta historian zehar hartzen joan garen erabakiak azaltzen dituztenak. Gizarte bat autodefinitzen den eta egoera jakinen aurrean jokatzeko duen modua da. Kultur faktore hau ez balitz, K hau ezean, gizarte guztiek antzera erantzun luke erronka berberen aurrean. Beraz, ALCEK iradoki nahi du euskal kulturaren K gehitzea berrikuntzari buruzko ohiko formulazioari (I+G+B+K), sakontasun handiagoz ulertzeko nola artikulatzen diren berrikuntza- eta aldaketa-prozesuak egitura mailan.

Oso garrantzitsua da faktore kultural hau ezagutzea eta neurtzea sakonago ulertzeko gure berrikuntza-prozesua eta, batez ere, bere elementu estrategikoak proiektatu ahal izateko etorkizunari begira. Berrikuntza estrategiko eta espezializazio adimendunak arrakastatsuenak nazioarte mailan (Finlandia, Baviera, Quebec, Estonia, etab), beren kultur dimentsioa gehitzeko gai izan direnak dira (Rae, Westlake, 2014).

Kontua da antzeko egoerei egiten diegula aurre, baina modu desberdinean erantzuten dugula. Gauza berak ikusten ditugu, baina ez ditugu berdin interpretatzen. Arrazoi honengatik, beren berrikuntza-ekosistema edota espezializazio adimendunaren estrategia euren kultura faktorea, euren elementu bereizlea eta balio erantsia gehitu gabe eraikitzen dutenak ez dira gai ezagutza teknikoak guztien eskura dagoen munduan lehiatzeko. Bakarrak bihurtzen gaituen hori gehitzetik etorriko dira sormena eta diferentzia, eta ez askok komunean dutena errepikatzen: zerbait berezko eta desberdina munduari ematea.

3. Balioak neurtzeko erronka

Ibilbide honetan, gure eraldaketa gertatu berria ahalbidetu duten faktore kulturalak hobeto ezagutzen eta neurtzen ahalegindu behar dugu. Gure herria nazioarte mailan gizarte Berrikuntzako erreferente gisa proiektatzeko giltza da.

Erronka honi heltzeko modu bat nor garen eta honela zergatik jokatzeko dugun deskribatzeko erabilitako narratibak aztertzea da. Narratiba hauek gure erabaki eta jokabideetan eragiten duten balioak eta usteak adierazten dituzte. Azken hamarkadetan bereizgarri izan ditugun elementu ukiezinak

dira. Gure herrialdeko enpresen, erakundeen edota proiektu sozialen eraldaketaren (euskara kasu) protagonista izan diren pertsonen galdetzen diegunean, gehiengo nagusiak azken hamarkadetakoa narratiba partekatua adierazten du, oso antzeko usteak, eta bat datozen beraien proiektu familiar, enpresarial edota sozialak gidatu dituzten balioen garrantzia nabarmentzean. Elhuyar Fundazioarekin batera egindako ikerketan, Euskara munduaren narratibak identifikatzeko, balio sistema bateratua aurkitu dugu.

Funtsezko elementua da lurralde-eraldaketaren prozesuak ulertzeko. Esperientziak erakusten digu benetako egiturazko eraldaketa-prozesuak soilik lortzen dituztela proiektu jakinei eta mugimendu modura interkonektatuei lotutako eraldaketa-narratiba sortzea lortzen duten lurralde haiek. Proiektuak bezain garrantzitsua da gizarteak duen narratiba kolektiboa. Proiektuak kuantifikagarriak dira, baina narratiba kolektiboak sortzeko prozesuak askoz zailagoak diren neurtzen. Oraindik ez dakigu ziur gizarte hauek zergatik erabakitzen duten balio eta narratiba jakinei lotzea, nahiz eta badiren argudio historiko eta sozialak hauek azaltzeko (Engle, 2015).

Euskal kasuan, euskal gizartea oso balio zehatzekin identifikatu da: esfortzua, konpromisoa, auto-erantzukizuna edota sakrifizioa. Balio-sistema hau da azken hamarkadetan hartutako erabaki estrategiko ezberdinak neurri handi batean azaltzen dituen, baina ez die erantzuten soil-soilik logika historiko eta sozial batzuei. Nahiz eta gustuko dugun errepikatzea euskaldunok horrelakoak izan garea mendeetan, egia esan, ez gara beste edozein herriren oso desberdinak alor sozial, ekonomiko edo politikoan. Ezohikoa dena da balio horiei lotzeko eta zailtasun handiko uneetan modu jakin batean jokatzeko erabaki kolektiboa, euskararen biziberritze prozesuan adibidez. Prozesu honek etorkizunerantz proiektu daitekeen narratiba historiko eta amesgarria ematen dio. Honelakok garea sinistean, honela jokatzeko dugu (Flyjberg, Brent, 2006).

Identitatea eraikitzeko prozesuek elementu objektibo eta historikoak hauen interpretazioekin konbinatzen dituzte modu ez linealean (Espiau, 2017). Gure historiako elementu batzuei gure burua lotzea edota garrantzi handiagoa ematea erabakitzen dugu, eta garrantzi txikiagoa ematen diegu beste batzuei. Prozesu hauek, normalean, gizarte baten narratiba positiboak zein negatiboak sortzen ditu, ekintza kolektiboa baldintzatzen duen bitartean. Eraldaketa-prozesuek eta giza

garapen iraunkorraren ereduak balantza narratiba positiboetarantz erortzea behar dute eta balio eraldatzaileei lotua egotea.

Gure kasuan, gaur egun oraindik ere, arrakasta soziala eta ekonomikoa bizi-proiektua edo profesionala Euskal Herrian garatzeko aukerari lotua dago. Gurean antzeko erronkak pairatu dituzten beste lurralde askotan, aukerak lurralde horretatik kanpo bilatzeari lotua dago arrakasta (Hodgson, 2016). Aldea funtsezkoa da. Nola liteke lurralde bat eraldatu ahal izatea eta lehiakorra izatea eragile nagusiak sinistuta badaude gauzak ezin direla aldatu?

Esaten ari garen bezala, eraldaketa-prozesuaren dimentsio kulturalak metodologia kualitatiboak eskatzen ditu, ahalbidetuko digutenak ulertzea eta neurtu ahal izatea balio-sistema, balio hauek adierazteko erabilitako narratibak eta azken hamarkadetan euskal gizartearen jokatzeko modu naturala bihurtu diren jokabideak. Faktore multzo honek laguntzen digu sakonago ulertzen zergatik hartu ziren erabaki estrategiko zehatzak.

Balio hauek neurtzeko lehen saioa The Young Foundationek egin du, Mondragon Korporazioaren inguruan jasotako narratibetan hainbat elementu komun identifikatu dituen txosten batean (Heales, Hodgson, 2017). Kooperatibako kideek adierazitako balio-sistematzat deskriba daitezke. Ariketa hau interes handikoa da, izan ere, balio-sistema ezagututa hobeto uler baitezakegu zergatik hartu diren hainbeste enpresa-erabaki, hasiera batean merkatuaren jokabidetik urrutikoak ziruditenak (soldata-politika, etekinen banaketa, lan-baldintzak, solidaritate- eta interkooperazio-mekanismoak, barne demokraziako sistemak, euskararen garrantzia, etab.).

Talde kooperatiboa aztertzeko modu honek aukera eman digu demostratzeko enpresa ez ezik, benetako gizarte berrikuntzako ekosistema ere badela Mondragon. Europako Batzordeak “Hazkuntza Inklusiboko” erreferentziak bilatzen dituen unean, kooperatibek beren nazioarteko marka eta lehiakortasun-sistema proiektu dezakete eremu honetako esperientziarik arrakastatsuenetako eta eskala luzeko gisa.

Bistan dago Mondragonen balio-sistema eta narratibak ezin direla estrapolatu linealki euskal gizarte osora, baina lagun diezaguke hausnartzen gure lurraldeko narratibak eta eragileak nola artikulatzen diren, datu kuantifikagarrietan oinarrituta.

Agirre Lehendakaria Center, egun, antzeko beste ikerkuntza-prozesu batzuk bideratu ditu Gipuzkoako lurraldean diharduen balio-sistema, euskararen berreskurapen eta euskal unibertsitate sistemaren inguruan, Mondragon Kooperatibaren sistemarekiko elementu komunak eta ezberdintasunak identifikatzeko helburuz. Elementu komunek informazio baliotsua eman digute euskal gizartearen balio-sistemari buruz eta, Mondragon taldearekin gertatu den antzera, herrialde marka askoz ere boteretsuagoa eraikitzea ahalbidetuko digu.

4. Gaur egungo erronkak

Sakondu behar dugun eta euskal kasuaren beste elementu batzuekin alderatu behar dugun esperientzia eta ibilbide hau izan arren, balio-sistema, narratiba berriak eta munduan proiektatu nahi dugun marka bidegurutze handi baten aurrean daude. Autogobernua berreskuratu zenetik lehen aldiz, berdintasunik eza modu kezagarri handitzen ari da Euskal Herrian, eta aberastasunaren banaketa ekitatiboagoak “euskal eredia” deiturikoaren jatorrizko elementuetako bat izateari uzteko arriskua du. Gai honen zentraltasuna kontuan izanda, gertaera hau garrantzi handikoa da, izan ere, euskal markaren oinarri izan beharko lukeen narratibari eragiten baitio.

Errealitatea da erremediorik jartzen ez badugu, ziklo-aldaketa baten hasieran egongo garela eta gizarte-ereduaren aldaketa ere esan nahi du horrek. Duela 40 urte gizarte-eredu ezberdin baten aldeko apustua egin genuen. Madritelik eta Bruselatik besteek bezala egiteko aholkatzen zigutenean, “merkatuaren gizartearen” alde apustu egiteko, ezetz esan genuen. Esan genuen euskara biziberritzea funtsezkoa zela gure lehiakortasunerako eta merkatu-irizpide hutsekin gobernatzen den gizarte noraezean doan itsasontzi bihurtzera kondenatua dagoela.

Esan genuen eta, garrantzitsuena, demostratu genuen eraiki daitekeela gizarte lehiakorra eta modernoa konpromiso sozial indartsuari uko egin gabe, bertoko kulturari eman behar zaion balioa aldarrikatzen. Tropelaren bukaeran egotetik nazioartean erreferentzia bihurtzera pasa ginen (hezakuntza gutxituen arloan ere bai), zailtasunik handieneko testuinguruan modu solidarioan eraldatu nahi duten hiri, eskualde eta herrialdeen erreferentzia. Gizarte-ekonomia, lankidetzeta publiko pribatua eta inbertsioa gizarte politiketan izan da gure arrakastaren gako

garrantzitsuenetako bat. Ez dugu guk esaten, duela urtebete eskas, Erresuma Batuko berrikuntza-agentziak (NESTA) txosten bat argitaratu zuen eta Euskadi munduko nazio txiki berritzaileenetako bat bezala kokatzen zen (Rae, Westlake, 2014).

Kultura kontzeptura itzuliz, oraingoa baino zailagoa zen egoera bati buelta eman bagenion 80 eta 90eko hamarkadetan, gure giza kapitala handitzeari esker izan zen, herritar gehienek bizi-baldintzak hobetzeari esker eta lankidetzaren publiko pribatuari esker izan zen, gizarte osoaren laguntzarekin batera. Euskal eraldaketa ezin da ulertu dimentsio sozial hau gabe eta inoiz ez genuen lortuko, etekina gutxi batzuen esku geratu balitz.

5. Ondorioak

Berri ona zera da, oraindik garaiz gabiltzala euskal eredu birsortzeko. Birsorkuntza hau ez da etorriko proiektu izarren eskutik, ezta beste gizarte batzuek egiten dutena errepikatzen ere. Euskal herriak historian zehar ezaugarri izan dituen balio-sistemekin eta jokabideekin konektatu behar gaitu berriro. Euskal kulturaren K da “euskal eredu berria” bideratu behar duena, herri gisa ditugun indarretan oinarritua: lehiakortasuna solidaritatean. Geure identitateak begiratzea errealitateari etorkizun desberdina ikusteko eta horretarako euskara ezinbestekoa da. Besteen begirada bera aplikatzen badugu, ezingo dugu geurea eta ezberdina den ezer ikusi.

Orain modu berean erantzun beharko litzateke gauzak hobeto daudenean. Lehen, eraldaketarako palanka indartsua erabili genuen, biziraupen-izpiritua; orain beste bat erabil dezakegu, ez botere txikiagokoa, berdintasun ezaren aurkako borroka. Beste aukera bat irekitzen zaigu geure onena erakusteko. Aprobetxa dezakegu, edota beste batzuek jartzen diguten korronteari jarraitu, herri gisa dugun identitatea galdu arte.

Euskadi nazioarteko ekonomiaren pentsamendu- eta analisi-zentro nagusientzat hain erakargarria izateko arrazoietakoa bat bere berdintasun-kultura da. Positiboki baloratzen dugu aurrerapen kolektiboa eta ez ginen arrakasta indibidualera lerratu. Orain San Frantziskon ere ohartu dira aberastasunaren birbanaketaren eta “amets amerikararen” sinistek dakarren bizi-kalitatearen murrizketaren kostu sozialaz, eta euskal ereduaren antzeko eredu alternatiboak bilatzen ari dira (McLaren, Agyeman, 2015).

Iritsi da unea etorkizunean besteek gu nola gogoratzea nahi dugun erabakitzeko. Izan gaitzke zailena egin zuen gizarte bat: sakontasunez eraldatu zena eredu ezberdin eta solidario bati jarraituz, baina gero noraezean zebilen beste itsasontzi bat bihurtu zena; edota erabaki dezakegu beste eraldaketa bati aurre egitea, giza garapen iraunkorrean nazioarteko rankingen liderrak izatera eramane beharko gintuzkeena.

Ez da erraza, baina jakin badakigu ahal dela. Bere ahaleginaren bidez 80 eta 90eko hamarkadetakoa eraldaketa handi hartan lider izan ziren pertsonak badakite ahal dela eta zer garrantzia izan zuen euskaren biziberritze prozesua testuinguru hartan. Dena orain hartzen ditugun erabakien baitan dago. Besteek egiten dutena egitearekin konformatzen bagara, besteak bezalakoak izaten amaituko dugu. Kolektiboki bide alternatibo bat hartzea erabakitzen badugu, zailtasun askorekin egingo dugu topo, baina, seguru aski, askoz ere emaitza hobekak lortuko ditugu. Bide horretan, euskarak zer papera jokatu behar duen ere erabaki behar dugu. Azken bolada honetan, euskara eta lehiakortasun sistema bi gauza erabat ezberdinak direla ematen bait du.

Bibliografia

Agirreazkuenaga, Joseba, 2012, *Euskal herritarren burujabetza (1793-1919: Euskal herritarren autogobernu auziaren bilakaeraz: Foruen erakundetzetik Autonomia Estatutura)*, Alberdania.

Coleman, Peter, 2000, "Intractable Conflict" - *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, San Francisco, Jossey-Bass Publishers [orriak: 428-450].

Devaney, Claire; Shafique, Atif; Grinsted, Sam, 2017, *Citizens and inclusive growth*, RSA Action and Research Centre: https://www.thersa.org/globalassets/pdfs/reports/rsa_citizens-and-inclusive-growth-report.pdf

Engle, Jayne, 2015, *Can disasters open pathways to social change? Investigating community development through participatory methodologies and qualitative longitudinal research*. McGill University: https://haitipartners.org/wp-content/uploads/2015/10/151026_Engle_ACSP2015.pdf

Espiau, Gorka, 2017, *Basque transformational narratives*, Meeting of the Minds: <http://meetingoftheminds.org/basque-transformational-narratives-21585>

Espiau, Gorka, 2017, *Nuevas tendencias de innovación social*, RETS, aldizkariaren 36. zenbakia, [orriak: 141-168]: <https://agirrecenter.eus/es/documentos/articulos/nuevas-tendencias-innovacion-social.pdf>

Flyjberg, Brent, 2006, *Making Organization Research Matter: Power, Values and Phronesis*, Stewart R. Clegg, Cynthia Hardy, Thomas B. Lawrence, Walter R. Nord, *The Sage Handbook of Organization Studies*, Sage: <http://flyvbjerg.plan.aau.dk/Publications2006/PhronOrgClegg0603Handbook.pdf>

Hogdson, Mary; Heales, Charlotte; RICH, Hannah, 2017, *Humanity at Work*, The Young Foundation: <http://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2017/04/Humanity-at-Work-online-copy.pdf>

Hogdson, Mary, 2016, *A story of Leeds. Changing the world everyday*, Amplify Leeds, The Young Foundation: <http://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2016/10/LEEDS-STORYBOOK-FOR-PRINT-FINAL-16-03.pdf>

Ibarretxe, Juan Jose, 2010, *The Basque case. A comprehensive model for sustainable human development*, Euskal Herriko Unibertsitatea: <http://www.ehu.es/ojs/index.php/ceinik/article/view/13764/12174>

Ibarretxe, Juan Jose, 2015, *Aprender a aprender... Aprender a ser*, Agirre Lehendakaria Center: <https://agirrecenter.eus/es/documentos/articulos/aprender-a-aprender-aprender-a-ser-diciembre-2015.pdf/view>

Mclaren, Duncan; Agyeman, Julian, 2015, *Sharing Cities. A Case for Truly Smart and Sustainable Cities*, MIT Press.

Mazzucatto, Mariana, 2013, *The Entrepreneurial State: debunking public vs. private sector myths*, Anthem: <https://marianamazzucatto.com/entrepreneurial-state/>

Piketty, Thomas, 2014, *Capital in the Twenty-First Century*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

Porter, Michael E.; Kramer, Mark R, 2011, *Creating Shared Value*, Harvard Business Review: <https://hbr.org/2011/01/the-big-idea-creating-shared-value>

Rae, Jen; Westlake, Stian, June 2014, *When Small is Beautiful: lessons from highly innovative smaller countries*, NESTA: <https://agirrecenter.eus/es/documentos/informes/when20small20is20beautiful20final.pdf/view>

Uriarte, Pedro Luis, 2015, *El concierto económico vasco, una visión personal*: <http://www.elconciertoeconomico.com/descargate-la-obra/>

E

Euskara biziberritzearen zentzuaz eta galdera honen erantzunak markatzen digun euskalgintzaren oinarri, bide eta norabideaz egiten da hausnarketa. Gizarte hegemonikoan bizirautera bideratutako euskalgintza baino, bestelako bizi eredu eta komunitate baten eraikuntzaren baitan irudikatzen da euskara. Honela soilik ikusten da posible ondoko hamarkadetan euskararen biziberritzeak eskatzen duen energia eta atxikimendu sendoaren birsortzea.

Giltza-hitzak: Euskalgintza. Mundu ikuskera. Hegemonikoa. Biziberritzea. Motibazioa.

Gazteak ameslariak omen gara, kritikoak eta inkonformistak. Hala omen.

Gazte begiradatik, euskal komunitatearen ametsen marrazte lanean, ekarpen txiki bat egiteko galdegin zidaten. Baikorra izateaz gain, gatz eta piper pixka bat eduki zezala.

Sukaldari umila legez, aitortuko dizuet orain kezka zerbait sartu zaidala, ea ez ote diodan gatz edo piper soberaxko bota eta digeritzeko moduan egonen den.

Enetik mintzatuko naiz, azkenaldian buruan itzulika dabilzkidan gogoeten zertzeladatxo batzuk zuekin partekatu nahian.

Lehenik eta behin, eta puntu honetan jarri nahiko nuke esatera noanaren azpimarra, euskara mundu ikuskera ezberdin baten eramaile bezala amesten dut.

Mundu globalizatu kapitalista honetan, hizkuntza gutxituak biziberritzearen zentzua horretan datza enetzat. Hizkuntza bat gizaki izateko, bizitzeko eta pentsatzeko modu ezberdin baten eramaile den heinean ezin genezake galtzen utzi, gure burua boteredun hauen peko bizitza uniformizatzailean kondentatzea bailitzake.

Horregatik kezkatzen nau mundu ikuskera hegemonikoaren baitan pentsatzen duen euskalgintzak. Kezkatzen nau, amesten

dugun komunitatean, euskararen etorkizuna bizi eredu kapitalistaren sostengu diren erakundeetan, enpresa liderretan, kontsumo iragarkietan, banketxeetan, telebistako izarretan eta abar ikusteak.

Nola bizi nahi duen pentsatzen duen euskal komunitatea amesten dut, sistema honetan nola biziraun pentsatzen duen komunitatea baino.

Ez iezaiozue mesedez, azkarregi jarri etiketa, politikoa edo dena delakoa esatera noanari. Ez dut ukatzen euskarak espazioak irabazi beharra jendarte honetan; baina barneko motibazio sakonari buruzko galderarekin nator; eta zalantzak dauzkat sistema hegemonikoko jendarte estandar batean, euskararen motibazioa hamarkada askotan birsortuko ote den. Ez dakit albiste ona ala txarra den hau: baina intuitzen dut, sakoneko balioekin lotua egonen dela euskararen geroa, ez dela kontu tekniko bat izanen.

Zentzu horretan, aitortuko dut, azken aldian nagusi ikusten ditudan planteamendu estrategiko eta teknikoek hotz uzten nautela, eta hotz uzten dituztela ene inguruko euskaldun gazte batzuk.

Dimentsio sakonago horren inguruko gogoeta egin nahi nuke hemen. Bereziki uste baitut, dimentsio sakonago hori zaindu eta elikatu gabe ez dela berrituko euskararen ametsa, euskara garatzeak beharko duen energiari. Argi da, biztanleriaren zati handi batek ez duela horrelakorik eskatzen, eta gehiengoa errealitate estandar batean kokatzen dela, eta euskarak sektore horiek guztiak behar dituela. Baina euskararen ametsari eta energiari eusten dion gune zentralak bere gasolina galduko du balio sakonagoetatik deskonektatzen bada, edo berritzen eta elikatzen ez baditu. Euskararen etorkizuna adar asko dituen estrategia multzo tekniko bat ere bada, bai, baina bere erdigunean utopia bat da, zentzu positiboan, eta utopia hori edo beste balio eta amets batzuen lurraldean elikatzen da, edo itzaliz joanen da.

Hau da, behintzat, nigan eta ene inguruan sumatzen dudanetik sorturiko intuizioa. Eta uste dut euskararen ahaleginaren iraganari begiratzeak intuizio hori indartzen digula.

Euskarak berekin daramakien mundu ikuskera berezia zein den, nolakoa den pentsatzen jarrita, eni natura eta arbasoekin loturiko hizkuntza bat heldu zait burura. Hizkuntza guztien parekidetasun mezua darama euskarak, “bizi eta bizitzen utzi”

duen komunitate baten balioak munduko harremanak pentsatzeko beste eredu baten haziak izan daitezke. Euskara komunitate ttipi baina sendo bateko lotura hertsia, intimoa, sakona izan da; Erakunde eta boterearen hizkuntza baino etxeko eta lagunarteko hizkuntza, komunitatearen hizkuntza, zaintzarena, maitasunarena, umorea eta dibertitzearena, kulturaren hizkuntza izan da euskara. Komunitate ezberdin bat euskaldunena, ttipia eta zapaldua baloratzen duena. Erresistentzia, askatasunerako borroka eta jendarte hobe baten ametsa lotzen ditut euskararekin; dena ematearen eta elkartasunaren kultura garatu duen euskal komunitatea. Horiek dira nik sakondu edo garatzea amesten dudana euskararen mundu ikuskeraren parte izan daitezkeen oinarri batzuk. Holakoak izan behar lirateke, ene ustez, euskalgintzaren oinarri, arrazoi, bide eta norabide.

Oinarri horietatik egin beharko genuke euskal komunitate hau sendotzeko lana. Lan hau, noski, 7 lurraldeetan eginen dugula amesten dut. Euskal komunitatearen barneko ttipi eta bazterrekoak indartu eta horiengandik indartzen den euskalgintza dut ametsgai. Iparralde eta hegoaldearen arteko arrakala geratzeak lehentasun beharko luke gaurdanik; Gure eguneroko praktiketan hautatuko dugu hori, bizia elkarrekin irudikatu bakarrik ez, elkarrekin biziz.

Bestalde, euskara oinarri eta elkargune duela, kultur aniztasunak elikaturiko euskal komunitatea amesten dut. Etorkinak adibidez, euskal komunitatearen integratzaile baino, euskal komunitatearen egile irudikatzen ditut.

Balio horietatik eraikiko genuke munduko identitate gutxitu desberdinekiko lotura sendoa. Sistema hegemonikoaz kanpoko bizi ikuskera duten komunitateen elkar elikatzea, elkartasuna eta elkar lana amesten ditut.

Ez dut, hemen, astirik, euskararen mundu ikuskera ezberdin honek euskalgintzako alor desberdinetan markatzen dizkigun norabideak garatzeko, baina adibide bat jarriko dizuet.

Euskal kultur sorkuntza oparo eta ugari bat amesten dut nik ere. Ene ametsetan baina, ez da euskal kultur sorkuntza finantzatu eta kontsumitu dadin eskatzen, bere biziraupena ez dago diruaren menpe. Amesten dudana euskal komunitateak balio ekonomikoa ez, zinezko balio soziala ematen dio kultur sorkuntzari, benetan nahi duelako eskaintzen dio indar eta denbora.

Bide honetan, Durangoko Azokari begira baino, Xiberoa, Lapurdi eta Baxe Nafarroako herrietako plazei begiratzeko unea dela uste dut. Han gero eta bizi eta herrikoiago sumatzen dugu euskal kultur sorkuntza. Begiratu besterik ez dago zenbat libertimendu, pastoral eta kabalkada egin diren azken urteetan eta zenbat herritan. Herriz herriko antzerki, kantu eta dantza sorkuntzek gorpuzten dute euskal identitatea, jendeak sortu eta bizi du kultura, ez du saldu edo kontsumitzen. Horien buruari begirako sortzaile indibidualak baino, sortzaile kolektiboak dauzkagu, komunitatearen sortzaile. Sorkuntzak zentzu kolektiboa du gurean, jendarte arazo eta komunitatearen etorkizuneko ametsez mintzo zaizkigun antzerki kritiko eta inarrostaileak ditugu herriko plazetan. Dantza urrats berri eta arbasoen kantuak, bertso zirikatzaileen artetik, gure nortasuna gorpuztuz birsortzen.

Kultura aisialdia izanen ez den komunitate bat amesten dut, kultura bizimodua izanen dena.

Bide horretatik, ene ametsetan, euskara komunitate baten bizi hautu sendoa izanen da. Euskalgintza instituzionaletik, euskarazko gaitasunean eta hitz egiteko aukeretan eman daitezke urratsak baina lehen esan gisan, uste dut, bide horretatik, ezin direla euskararekiko atxikimendu sakona eta konpromiso sendoa ukanen duten hiztunak bermatu.

Euskarak izan nahi dugunetik hurbilago egiten gaituelako, euskararako hautu irmoa beste bizi eredu baten eraikuntzaren baitan egin duen euskal komunitatea dut ametsgai.

Orduak eta orduak mintza gintezke honetaz baina gatz eta piper gutxixeago izanen duen bazkarirako ordua ere badugu eta, besterik gabe, sistemaren eskemetatik at amesteko esan nahi nizuen, amesteak bestela ez baitauka zentzurik!

Euskararen erabileraren aldeko motibazioak gazteengan¹

Alvarez Iruguenpagate, Libe

libeiruguenpagate@gmail.com

E

Esplorazio-ikerketak honek 15-16 urteko gazteen errealitate soziolinguistikoa aztertzen du. Honen helburua gazteek euskara erabiltzeko edo ez erabiltzeko dituzten arrazoiak identifikatzea da. Benekotasun hori azaltzeko gazteei eman zaie hitz egiteko txanda. Informazioa eskuratzeko hiru tresna erabili dira: galdetegiak, focus-group-ak eta banakako elkarrizketak. Emaitzak emankorrek izan dira, eta ikusi da gazteen jarrerak gizarteko aurreiritzi eta arau sozialek baldintzatzen dituztela. Aitorpen gogorak egin dituzte gaztetxoek, non, aukera eza, menpekotasun-sentsazioa, hizkuntza erabiltzeko lotsa edota erruduntasuna aipatu dituzten, besteak beste.

Giltza-hitzak: Hizkuntza gutxitua. Euskararen erabilera. Gazteak. Motibazioa. Hizkuntzarekiko jarrerak.

Jakina denez², azken urteetako globalizazioak gizartearen funtzionamendua aldatu du eta ondorioz, aldaketa konstantea pairatzen du honek, baita hizkuntzen alorrak ere. Azken hamarkadetan, gure gizarte hurbilean euskara eta honen erabilera asko aztertu dira, hauen egoera oso aldakorra izan baita. Hori dela eta ikerketa anitz egin dira euskararen ezaugarri eta berezitasunak aztertzeko asmoz, ikerketa horiek egitea ezinbestekoa da hizkuntzaren errealitatea ezagutzeko, baina ez da nahikoa. Sarri euskara fenomeno isolatu gisa ulertzen da baina hori ez da egia, izan ere, euskararen egoera antzekoa duten beste hizkuntza batzuk ere badaude munduan. Eta horixe da hain zuzen ere gure egoera ulertzeko lehenengo urratsa: euskararen errealitatea kontestualizatzea.

1. Hizkuntza gutxituen egoera Europa mailan

Jarraian Europako hizkuntza gutxituen errealitatea aztertuko da, euskararena barne eta horretarako AILA Review dokumentuan jasotako datuak erabiliko dira. Dokumentuan zehar gehien aipatzen diren hizkuntza gutxituak euskara, katalana, frisiarra, irlandera eta galesa dira; Cummins-ek (2008) horiek “unique minority languages” gisa definitu zituen, euskarara itzuliz gero “hizkuntza gutxitu bakan”-ak izango lirakeenak. Egindako

definizioa justifikatzeko asmoz, autoreak azaltzen du hizkuntza gutxitu horiek funtzionaltasun gutxi dutela hurbileko esparrutik at eta zonaldearen barruan ere gutxitan omen dira beharrezkoak, biztanleria osoak menperatzen baitu hizkuntza nagusia. Bestalde, Cummins-ek (2008) euskara eta katalanaren aldeko suspertzea azpimarratzen du; izan ere, frisiarra, irlandera eta galesaren arrakastak ez da hain nabarmenak izan. Suspertze horretan hezkuntzak zerikusi handia izan du, murgiltze eta elebidun programei esker ikasle askok eskuratu baitute jariatortasuna hizkuntza gutxituan.

AILA dokumentuko datuak aztertuz gero argi ikusi daiteke euskarak antzekotasun anitz partekatzen dituela Galesa eta Irlandarekin. Batetik, galesa eta euskararen kasuetan hezkuntza-sistemak garrantzi handia izan du, ezagutzan izugarriko gorakada ekarri baitu. Horrez gain, hiritarrek sarri hizkuntza gutxitu horiei konnotazio baserritar bat atxikitzen diete eta hizkuntza nagusiei (ingelera edo gaztelaniari), aldiz, konnotazio global eta modernoago bat. Bestetik, irlandera eta euskararen kasuetan hiztun batzuek jarrera ezkorra dute hizkuntzarekiko, beraien ustez ez baita erabilgarria edo interesgarria.

Horrez gain UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger-en (Moseley, 2010) munduko hizkuntzen desagerpena mailaka antolatzen da eta sailkapen horren arabera euskara hizkuntza "ahul" edo "makal"-en taldean kokatzen da. Talde horren ezaugarriak hauek dira: ume gehienek hizkuntza horretan hitz egiten dute, baina erabilera eremu konkretu batzuetara mugatuta dago (adib. etxekora). Ondorioz, nahiz eta hizkuntza bakoitza bakana eta paregabea izan, argi dago lagungarria dela euskara beste hizkuntza gutxitu batzuekin alderatzea, antzekotasun anitz partekatzen baitituzte. Eta horrek zalantzarik gabe ulermen global eta osotuago bat eskaintzen du.

2. Euskararen ezagutza eta erabileraren arteko amildegia

Aurretik esan den moduan, azken hamarkadetan zehar euskararen egoera asko aldatu da. Denboran atzera begiraturuz gero ikusi daiteke euskarak historia luzea duela atzetik. Honek barne hartzen ditu hizkuntza erabiltzeko debekuak, erradikazioak eta beste hizkuntza batzuk erabiltzeko inposizioak. Gertakari horiek atzean geratu diren arren,

egungo gizartean oraindik sumatu egin daitezke horien ondorio eta kalteak.

1979. urterarte euskara ez zen Euskal Herriko hizkuntza ofizial gisa ezarri. Horren ostean, 1982an, euskararen normalizazio linguistikoa ezarri zen eta lege honi esker euskara erkidegoko identitatearen ikur ikusgai gisa aitortu eta gizabanakoaren integrazioarako tresna gisa ezarri zen. Urtebete beranduago, 1983an, irakaskuntza ez unibertsitarioan hizkuntza ofizialen erabilera arautu zen eta egun ezagutzen diren hezkuntza-ereduak sortu ziren (A, B eta D ereduak). Urteak pasa ahala gero eta ikasle gehiagok aukeratzen dituzte euskal-ereduak eta horrek izugarriko gorakada ekarri du hiritarren euskararen ezagutzan. Euskalduntze prozesu hori ikusita edonork esango luke egoerak hoherantz egin duela baina gorakada hori ez da berbera izan hizkuntzaren alor guztietan.

Azken urteen, erabileraren alorra kezka zentral bilakatu da, hiritarren gehiagoak euskara dakien arren gutxi erabiltzen baitute beraien eguneroko bizitan. Hortaz, ezagutza eta erabilera ez dira parekoak eta hori argi ikusi daiteke D ereduko ikasleek egoera aztertuz gero, izan ere, eredu horretako ikasleek hizkuntza menperatzen dute baina ikasgelatik at oso gutxi mintzatzen dira euskaraz. Dena den, kontuan hartu behar da erabileraren alorra baieztapen hori baino haratago doala, hau da, euskara gutxi erabiltzen da orokorrean, baina aipatu beharra dago adin-tarte batzuetakoek (umeek esaterako) beste batzuetakoek (nerabeek) baino gehiago erabiltzen dutela. Egoera hori ulertzeko asmoz ikerketa asko burutu dira, autore batzuek identitatea aipatu dute erabileraren faktore gisa, beste batzuek atxikimendua etab. Eta hori izan da hain zuzen ere nire ikerketa sortzearen arrazoia: erabilera eta ezagutzaren artean dagoen amildegi grisa aztertzea.

3. Egindako ikerketa

Aurreko atalean azaldu den moduan euskararen ezagutza eta erabilera ez dira parekoak eta gainera aipatu da adin-tarte konkretu batzuetan beste batzuetan baino gutxiago erabiltzen dela hizkuntza. Hori dela eta nire ikerketa gazteen erabileran zentratu dut.

Ikerketa egiteko testuinguru oso konkretu bat aukeratu nuen. Horretarako EAEko datu orokorrak aztertu ziren, V. Mapa Soziolinguistikoa erabiliz, eta ikusi zen azken urteetan

euskaldun eta euskaldun hartzailerak kopuruak gora egin duela. Egoera bereziki ona izan da Gipuzkoan eta ez hainbeste Araban eta Bizkaian. Arrazoi horrengatik ikerketa azken erdaldunagoak diren zonaldeetan egitea erabaki da, horretarako hiriburuak aukeratu dira: Gasteiz eta Bilbo hain zuzen ere. Zonaldea aukeratu ostean aztergaia zehatz-mehatz finkatu zen erabilerarena oso gai zabala baita, horretarako 4 ikerketa galdera proposatu ziren:

- Zein da gazteen euskararen erabilera?
- Zein faktorek eragiten dute euskararen erabileran?
- Zein da gazteek euskara egiteko duten motibazioa?
- Etorkizunari begira gazteek nola ikusten dute egoera?

3.1. Metodologia

Ikerketa galdera horiei erantzuna emateko metodologia konkretu bat proposatu zen. Prozesu horrek hiru urrats ditu: lagina aukeratzea, metodologia tresnak diseinatzea eta prozesua aurrera eramatea.

Arestian esan bezala **lagin** gisa gazteak aukeratu dira, ikerketa askotan aipatu baita gazteen erabileraren inguruko kezka (Gipuzkoako Foru Aldundia, 2009). Gazte horiek 15-16 urte dituzte eta Bigarren Hezkuntzako laugarren mailan daude. Beraietako batzuk Bilboko Begoñazpi ikastolara doaz da eta beste batzuk Gasteizko IES Mendebalde BHI-ra; baina denak dira D ereduak. Zentro bakoitzeko gela bakarra aukeratu da eta, beraz, lagina 47 ikaslekoa izan da. Generoari dagokionez, parte-hartzaileen % 54,2 emakumezkoa da eta % 45,8 gizonezkoa, nahiko parekatua alde horretatik.

Lagina aukeratu ostean **neurtzeko tresnak** diseinatu ziren: galdetegiak, focus-groupak eta banakako elkarrizketak hain zuzen ere. Ikerketa honen funtsa datu kualitatiboetan dagoen arren datu kuantitatibo batzuk jasotzea premia izan zen. Hortaz, **galdetegiak** egoera kontestualizatzeko erabili dira. Hauek 43 itenez osatuta daude eta bertan hizkuntzarekiko atxikimendua, zailtasunak, konnotazioak eta beste alor batzuk landu dira. Tresna honen erabilera autore askok defendatu dute, besteen artean gai subjektiboak ikertzea ahalbidetzen baitu (Grasso, 2006). Bestalde, **focus-groupak** egin ziren euskararen deskribapena, hurbiltasuna, erabilera, identitatea eta hizkuntza erabiltzeko motibazioa aztertzeko asmoz. Solasaldi hauek interakzioa bultzatzen dute eta ondorioz, baliagarriak dira ikuspegi, balore eta sinesmenak jorratzeko (Kitzinger, 1994).

Azkenik, **elkarrizketa sakonak** egin ziren datu kualitatiboetan sakontzeko asmoz, izan ere, hauek informazio konplexua ulertzea ahalbidetzen dute (Juaristi, 2003).

Aipatutako hiru tresnak diseinatu ostean **metodologiaren prozedura** aurrera eramane zen. Hasteko, ikerlaria eskoletara hurbildu eta baimenak banandu zituen; gurasoen baimen guztiak sinatuta eduki arte ez baitzen ezer egiten hasi. Lehenengo, Google Forms plataforma erabiliz galdetegiak egin ziren, kasu honetan 46 ikasleek parte hartu zuten. Gero, datuak aztertu eta tutorearen laguntzaz focus-groupeko partaideak aukeratu ziren, helburua talde heterogeneoak sortzea zelarik, aniztasuna aztertuz ulertzen baita errealitatea. Aukeraketaren ostean focus-groupak egin ziren, bertan gai ezberdinen inguruan eztabaidatu zelarik. Saio horien ostean, bigarren aukeraketa egin zen eta zentro bakoitzetik 4 ikasle aukeratu ziren, beraz, guztira 8 eta ondoren, elkarrizketa sakonak egin ziren beraiekin. Metodologia diseinatzerakoan kontuan hartu da ikasleak adin txikikoak direla eta, beraz, alde aurretik gazteen gurasoei baimena eskatu zaie eta uneoro zaindu dira beraien datuak eta konfidentziasuna.

3.2. Emaitza eta ondorioak

Aurretik azaldutako metodologia martxan jarri zen eta horietatik datu asko jaso ziren. Jarraian emaitzen interpretazioa egin eta ondorioak aurkeztuko dira. Horiek modu ordenatu batean azaltzeko kontuan hartuko dira ikerketa galderak, hauek informazioa modu argian antolatzea ahalbidetzen baitute.

1. Ikerketa galdera. Zein da gazteen euskararen erabilera?

Galdetegietan ikusi ahal izan da oro har euskarak presentzia ahula duela gazteen egunerokotasunean, izan ere, gutxi dira euskara hutsean aritzen diren gazteak; gehixeagok erabiltzen dituzte euskara eta gaztelania, biak; eta zalantzarik gabe, gehiengoak gaztelaniaz soilik mintzatzen da.

Eskolako alorrean, beraien ikaskideekin komunikatzeko ikasleek gaztelania aukeratzen dute eta irakasleekin jarduteko, aldiz, euskara. Bestalde, eskolatik at, gazteen kultura-konsumoa ere aztertu da eta ikusi da gehiengoak gaztelaniaz egiten duela; dena den irratia entzuterakoan euskararen presentziak gora egiten du. Egoera horren arrazoiak eskaintza urritasuna edo egokitasuna litzateke, hau da, ikasleek ez zaie dagoen eskaintza gustatzen (Quintanilla, 2014).

2. Ikerketa galdera. Zein faktorek eragiten dute euskararen erabileran?

Ikasleei galdera hau egin zitzaizen eta beraien erantzunak aztertu zirenean baieztatu zen faktore gehien atzean arrazoi berbera ezkutatzela: gizarreak ezarritako “arauak”, identifikatutako eragile asko (baliagarritasuna, konnotazioa...) aurreiritzietan oinarritzen baitira. Ikasle askok **baliagarritasuna** aipatzen dute euskararen erabilera oztokatzen duen eragile gisa eta van Benthem-ek (2000) azpimarratu zuen moduan erabilgarritasuna ukalezina da hizkuntzaren produktiorako.

Hiztunek hizkuntza baten inguruan duten **irudiak** ere asko eragin dezake erabileran eta pentsamolde horiek negatiboak baldin badira, ondorioak ere halakoxeak omen dira. Ikerketako datuetan ikusi da gazteek euskara hizkuntza *babesgabe*, txiki, zahar eta *ezezagun* gisa pertzibitzen dutela; eta gaztelania eta ingelese aldiz, hizkuntza *moderno* eta *boteretsu* gisa.

Irudiaren alorrekin loturik, ezinbestean aipatu behar da hizkuntzak izan duen eta oraindik egun duen **konnotazio politikoa**. Amorrotu et al-en (2009) ustez kutsu politizatuak euskararen egoera negatiboki eragin du; Odriozolak (2017), aldiz, egoera sozial eta kulturean irauteko beharrezkoa dela aipatzen du.

Beste faktore bat hiztunek **ingurune geografikoen** inguruan duten pertzepzioa da. Beste era batera esanda, gazteek Donostia eta oro har Gipuzkoa euskal zona gisa dituzte; eta Bilbo eta Gasteiz, aldiz, erdal guneak direla aitortzen dute aldi oro. Eta haratago doaz, izan ere, gazteek aipatzen dute eskualdearen arabera garrantzia gehiago edo gutxiago ematen zaiola euskarari gizarrean. Faktore honen atzean estereotipoak izkutatzela dira (Etxenike, 2017) eta horiek ez diote mesederik egiten euskarari.

Adina beste eragile ahaltzu bat da hizkuntza-praktikari dagokionez, izan ere, gizarrean adin-tarte bakoitza hizkuntza konkretu batekin uztartzen da; esaterako haurtzaroa euskararekin eta nerabezarora gaztelaniarekin, eta horixe egiten dute gazteek ere. Joera horren arabera gazteen artean gaztelaniaz aritzea da ohikoena eta horri heltzen dira estu-estu, haurren hizkuntzatik aldentzeko asmoz. Fenomeno hori “euskararen bizitza-ziklo” gisa definitu zuen Iurrebasok (2012).

Hurrengo faktoreak sarri entzun ohi dugun “**euskara: euskaldunon hizkuntza**” esaldiarekin du lotura. Gazteek

euskarari erreferentzia egiteko “gure” hitza erabiltzen dute eta horrek euskaldun jendea hartzen du barne. Baina egungo gizarrean kultura, hizkuntza eta herrialde askotariko herritarrak bizi dira elkarrekin eta aurreko filosofiak kanpoan uzten ditu horiek. Odriozolak (2017) aldaketa baten premia aipatzen du, hizkuntzak etniarekin baino komunikatzeko gaitasunarekin loturik egon beharko bait luke.

Horrez gain, ikasleek aipatu dute **ez dutela hiztegi ez-formala ezagutzen**. Gazte gehien kasuan euskararen erabilera eskola-eremura mugatzen da eta bertan hizkuntza formala lantzen denez, hiztegi falta somatzen dute askok. Ondorioz, gazteek erregistro kolokiala, adierazkorra eta erakargarria erdaratik hartzeko joera dute (Zabaleta, 2007). Azkenik, aipatu beharra dago, ikasleek **D eredia euskara erabiltzeko aukeratzat** dutela eta Odriozolaren (2017) arabera gero eta arnagune gutxiago dago gizarrean eta, beraz, faktore honek eragin positiboa du erabileran.

3. Ikerketa galdera. Zein da gazteek euskara egiteko duten motibazioa?

Galdera honi behar bezala erantzuteko ikasleei bi azpi-galdera egin zitzaizkien. Lehenengoa hau da: zeintzuk dira ikasleek euskara erabiltzeko dituzten arrazoiak edo motibazio-iturriak?

Ikasleek lehengo aipatu zuten arrazoiak **derrigortasuna** da, hau da, gazteek euskara erabiltzen dute *negatiboak* edota *liskarrak* ekiditeko. Bigarren arrazoiak hizkuntzarekin **eroso sentitzea** da, beraz, kasu honetan gazteek hautua borondatez egin dute eta ez *presiopean* aurreko kasuan bezala. Askok aipatu den beste faktore bat **norbaitek beraiei euskaraz egitea** da, beraientzako hori elkarriketa euskaraz jarraitzeko arrazoi indartsu bat baita. Horren atzean segurtasun eza egon liteke, azken finean badirudi norbaiti euskaraz hitz egiteko lehenengo besteak erakutsi erakutsi behar du hizkuntza dakiela. Horrez gain, nola ez, **motibazio instrumentala** aipatu dute arrazoi gisa. Ikasleek azaldu dute euskara lana topatzeko edota EGA titulua gaintzeko helburuarekin erabiltzen dutela. Motibazio hau ohikoa da ikasle eta gurasoen artean (Amorrotu eta Ortega, 2009).

Erabiltzeko pizgarriekin jarraiki, euskara **hizkuntza sekretu gisa** erabiltzea pentsatu baino ohikoagoa omen da. Gazteek barre eta algaraz onartu zuten euskara funtzio horrekin sarri erabiltzen dutela, besteak ez ulertzeko. Horrez gain, batzuek

azaldu dute euskara beraien **identitatearen** parte dela eta horrexegatik erabiltzen dutela. Amaitzeko, ezinbestean aipatu behar da egindako behaketa bat. Ikusi ahal izan da euskara erabiltzen duten ikasleek amankomunean ezaugarri bat partekatzen dutela: euskalkiak erabiltzen dituztela. Behaketa hori Quintanillaren (2014) lanaren irakurketaren ondorioz burutu zen eta ideia baieztatu egin zen ikerketako datuetan.

Jarraian, ikerketa-galderaren bigarren azpi-galdera dator: zeintzuk dira ikasleek euskara ez erabiltzeko dituzten arrazoiak edo motibazio-iturriak?

Erabilera oztopatzen duen lehenengo arrazoia hau da: gazteek argi dute **gizartearen arabera euskara hizkuntza ahula** dela eta gaztelania, aldiz, ahalguztiduna. Horrek ondorioak ditu, zeren, bi hizkuntzek topo egiten dutenean euskaraz ari denak aldatu behar du bere hizkuntza gaztelaniara, azken honek ziurtzat jotzen baitu euskaraz dakienak gaztelaniaz ere badakiela. Odriozolaren (2017) arabera elebidun batentzako euskarak ezer gutxirako balio du, gaztelania ahalguztiduna baita. Praktikarako bigarren oztopoa **erreferente euskaldunen presentzia eza** da. Ikasleei beraien eredu edo idoloak nortzuk ziren galdetu zitzairen eta gehiengoak eredu erdaldunak zituela aitortu zuen. Aurreko arrazoiarekin loturik **euskarazko bizipen positiboaren urritasuna** dago. Ikasle gehienek kasuan euskararen erabilera eskola eremura mugatzen da eta, beraz, familiarekin eta lagunekin bizitako une goxo eta atseginak ez dira euskaraz ematen. Honek lotura zuzena du **atxikimenduaren** faktorearekin, izan ere, euskararekiko atxikimendua oso baxua da eta hau bizipenen alorrekin loturik egon liteke.

15-16 urte bitarteko ikasleek sarritan aipatu dute **hizkuntza-gaitasun eta zailtasunaren** ideia. Ikasleen ustez euskara gaztelania baino askoz ere hizkuntza zailagoa da eta hori ulergarria da, zeren, ikasleek hizkuntza bat zenbat eta gehiago praktikatu orduan eta zailtasun gutxiago izango dute (Odriozola, 2017). Horrez gain, batzuek aitortu dute euskara beraien ama-hizkuntza ez denez **akatsak egiteko beldurra** dutela eta hori saihesteko asmoz ez dute erabiltzen.

Jarraian, gazte hauen adinarekin loturiko arrazoi batzuk aipatuko dira. Batetik, **talde onarpenaren** arrazoia dago. Ikasleek azaltzen dute nerabearo garaian “normalena” kuadrillan gaztelania erabiltzea dela, beraz, euskara erabiltzeak “normaltasunetik” irtetea suposatzen du, horren ondorioak bi izan daitezke: lotsa edota beraien hitzetan “rarito” baten

moduan gelditzea. Eta Deleuze eta Guattari-k (1989) azaldu zuten moduan, hizkuntzaren aurrean mendekotasuna erakusten du gizabanakoak bere biziraupena bermatzeko. Bestetik, **gaztelania erabiltzeko ohitura** aipatzen dute nerabeez eta beraiek azaltzen duten moduan usadio horretatik aldentzea ez da egiteko erraza. Azkenengo arrazoia hau da: nerabearo errebolta momentua da, eta hortaz, **arauei uko egiteko unea** da. Arau horien artean hizkuntzarenak daude eta ikastetxean euskara erabiltzea derrigorrezkoa denez ahal duten neurrian hori apurtzeko joera izaten dute (Quintanilla, 2014).

Euskaraz aritzea baldintzatu dezakeen beste arrazoi bat hizkuntza erabiltzeko **aukera eza** litzateke. Nerabe askok ez dute eskolaz kanpo euskaraz jarduteko aukerarik, esaterako familia kideek hizkuntza menperatzen ez dutelako. Horren harira etsipen-sentsazioa ere sumatu da gazteen ahotsetan, izan ere, euren arabera euskaraz egiteko **ahalegin extra** bat egin behar da. Beraien ustez gizarte eremu gehienetan euskara erabiltzea posible da baina horretarako berebiziko ahalegina egin behar da.

Euskararen erabilera oztopatzen duten arrazoiekin amaitzeko, **irakasle goaren jarrera** aipatu dute arrazoi gisa. Gazteen arabera ikasleek sarri jarrera gogaikarri eta inposatzaile bat bereganatzen dute euskararen alorrean eta horrek hizkuntza hori erabiltzeko gogo kentzen diela azaltzen dute. Gainera, ikasgelan euskara soilik erabiltzeak ikasle askok muga gisa ikusten dute, zeren, horrek beraien gaztelania edota ingeleseko errekurtoak erabiltzea oztopatzen du. Argi dago, egungo gizartearen hizkuntzak nahasteko joera dagoela, garai bakoitzak hizkera berria baitakartza berorrek (Amonarriz, 2007).

Motibazioaren alor honi amaiera emateko ezinbestean aipatu behar da hurrengo aipua: “Batzuek euskararen aldeko hautua egin daukate, beste batzuek oraindik ez eta beste batzuek ez dute agian sekula egingo hautu hori” (Quintanilla, 2014, 114 or.).

4. Ikerketa galdera. Etorkezunari begira gazteek nola ikusten dute egoera?

Etorkezuneko egoerari dagokionez, ikasleek orokorrean aurreikuspen positiboak egiten dituzte, beraien ustez hezkuntzaren funtzioa dela eta gero eta jende gehiago baitago euskara ikasten. Datu kualitatiboaren arabera ikasle batzuek

hizkuntza babestu eta mantentzeko inplikazioa dute, beste batzuek, ordea, zeregin hori beste batzuen esku uzten dute, eginkizun horrek beraiekin zerikusirik izango ez balu bezala. Kontuak kontu, sentipen bat partekatzen dute gazte hauek: ez dute euskara galtzerik nahi. Beraietako batzuek euskara asko erabiltzen dute eta beste batzuek gutxi; beraietako batzuek hizkuntza oso gustuko dute eta gainerakoek ez asko, baina inork ez du euskara galtzerik nahi.

Laburbilduz, gazteek duten erabilera eskasa faktore anitzen ondorioa da. Horietako batzuk euskararen egoerarekin daude lotuta, esaterako konnotazio politikoarekin; beste batzuk arrazoi indibidualekin, esaterako hizkuntza gaitasuna, antsietatea edota taldearen onarpen beharra; eta gainerako arrazoiak gizartean hedatutako arauen ondorio dira, adinaren faktorea adibidez.

4. Ikerketa honek e5-arekin duen lotura

Testu honetan zehar aurkeztu eta azaldu den ikerketak lotura zuzena du Eusko Ikaskuntzaren e5 proiektuarekin. Proiektu horren helburuetariko bat etorkizunerako nahi ditugun agertokien konstelazioa irudikatzea da, baita konstelazio horretara iristeko ibilbidea eta ekite ekintzak diseinatzea ere. Hortaz, ikerketa txiki honek bere ekarpena egin dezake eta hori hurrengo taularen bidez islatuko da.

Jarraian egindako taula aztertuz gero ikusi daiteke ikerketa honek pista mamitsuak ematen dituela bai errealitatearen inguruan baita ekite alorretan ere. Hori dela eta, interesgarria izan liteke egiten diren ikerketa handiez gain (adib. ARRUE) ikerketa txikiak ere egitea, azken finean horiek dira lekuan-lekuko egoera zehatz azaltzen dutenak. Argi dago ikerketa txiki batek ez duela ideia bat orokortzeko besteko datu, baina badu bere alor indartsua: alor bat sakonean aztertzea ahalbidetzen du.

EKINTZAK	INPAKTUA	2040 URTEA
Euskara ikasteko aukerak eskuragarriago bilkatu (adib. Belarriprest).	Elebidun eta elebidun-hartzaile kopurua handitzea.	Hiztunen eskubide berdintasuna.
	Hizkuntza baliagarri egitea.	
Hedabide eta Interneteko euskarazko eskaintza handitu.	Euskarazko bizipen positiboak sortzea.	Euskararen konnotazio negatiboak ezabatzea.
Aisialdi eta kirol-esparruko euskarazko eskaintza handitu.	Erreferente euskaldunak hurbiltzea. Segurtasuna eskuratzea.	
Eskolan hiztegi-formala eta ez-formala landu.	Euskara eskolako hizkuntza izatetik komunikaziorako tresna bilakatzea.	Hizkuntzaren ardatz nagusia erabilgarritasuna izatea, eta ez zuzentasuna.
Aisialdi, kirol-esparru, hedabide eta Interneteko euskarazko eskaintza handitu.	Akatsak egiteko beldurrarekin amaitzea.	
Gramatika ikastea ez dadila ikaskuntzaren ardatza nagusi bilakatu.	Lagunarteko euskararen erabilera handitzea.	
Eskoletako filosofia aldatzea: euskara ez diren hizkuntzak erabiltzea ez da negatiboa jartzeko arrazoiak; euskara sustatu ez inposatu.	Euskara eroso daudelako erabiltzea.	Errealitate eleanitza onartzea.
	Derrigortasuna atzean uztea.	

Bibliografia

- 138/1983 Dekretua, Uztailaren 11koa, Euskal Herriko irakaskuntza ez unibertsitarioan hizkuntza ofizialen erabilera araupetuz. 2017-11-04an hartuta hemendik: http://www.euskadi.eus/eusko-jaurlaritza/contenidos/decreto/bopv198301433/eu_def/index.shtml
- Amonarriz, K. (2007). Garai berriak, hizkera berriak. *Larrun aldizkaria*, (106), 12-13.
- Amorrrortu, E. eta Ortega, A. (2009). Zergatik eskolaratzen dituzte gurasoek semealabak euskarazko hizkuntza-ereduetan?. *Euskera*, 54, 579-602. 2017-11-18an hartuta hemendik: <http://www.euskaltzaindia.net/dok/euskera/74635.pdf>
- Amorrrortu, E.; Ortega, A.; Idiazabal, I. eta Agirrebeitia, A. B. (2009). *Erdaldunen euskararekiko aurreiritziak eta jarrerak*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia. 2017-11-19an hartuta hemendik: https://www.ehu.es/documents/3120344/3130328/Euskarari+buruzko+jarrerak_2009.pdf
- Begoñazpi Ikastola (2018). Hezkuntza proiektua, nortasuna. 2017-12-05ean hartuta hemendik: <http://www.begonazpi.org/>
- Cummins, J. (2008). Foreword. In J. Cenoz eta D. Gorter (edk.). *Multilingualism and Minority Languages: Achievements and challenges in education*. *AILA Review*, 21, (1-3 orr.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 2018-03-10ean hartuta hemendik: <https://benjamins.com/catalog/aila.21>
- Deleuze, g. eta Guattari, F. (1989). *Mil mesetas: capitalismo y esquizofrenia*. Paris: Minuit. 2018-04-08an hartuta hemendik: <https://filologiaunlp.files.wordpress.com/2011/08/mil-mesetas.pdf>
- Etxenike, A. (2017). *Euskararen erabilpenari buruzko datuen aurkezpena: diagnostiko laburra* [Bideoa] 2018-03-04an hartuta hemendik: <http://www.eusko-ikaskuntza.eus/eu/proiektuak/gazteak-euskara-binomio-dinamikoa-erabilera-sustatzeko-gakoak/pr-37/>
- Gipuzkoako Foru Aldundia. (2009). *Gazteen hizkuntza erabilerearen eragiten duten faktoreen azterketa*. 2018-01-04an hartuta hemendik: <http://www.soziolinguistika.eus/files/GazteenHizkuntzaErabilereEragitenDutenFaktoreenAzterketa.pdf>
- Grasso, L. (2006). *Encuestas. Elementos para su diseño y análisis*. Córdoba: Encuentro Grupo Editor.
- lurrebaso, I. (2012). Euskararen erabilerearen zertan den. Premiazko diagnostiko bat datuen argitan. *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*, 84(3), 103-120. 2018-01-27an hartuta hemendik: <http://www.soziolinguistika.eus/files/I%C3%B1aki%20lurrebaso%20II.pdf>
- Juaristi, P. (2003). *Gizarte ikerketarako teknikak: teoria eta adibideak*. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea. 2017-12-01ean hartuta hemendik: <https://addi.ehu.es/bitstream/handle/10810/15493/USWEB035407.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kitzinger, J. (1994). The methodology of focus groups: the importance of interaction between research participants. *Sociology of Health*, 16(1), 103-21.
- Ley Organica 3/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomia para el Pais Vasco. BOE 306 zenbakia, 22/12/1979. 2017-11-04an hartuta hemendik: <https://www.boe.es/boe/dias/1979/12/22/pdfs/A29357-29363.pdf>
- Ley 10/1982, de 24 de noviembre, Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera. Comunidad Autónoma del País Vasco. BOPV 160 zenbakia, 16/12/1982. 2017-11-16an hartuta hemendik: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2012/BOE-A-2012-5539-consolidado.pdf>
- Mendebaldea BHI. (2018). Proiektuak, euskararen normalkuntza. 2018-01-05ean hartuta hemendik: <http://www.mendebaldea.hezkuntza.net/web/guest>
- Moseley, C. (ed.). (2010). *Atlas of the World's Languages in Danger*. Paris: UNESCO Publishing. Online version. 2017-11-20an hartuta hemendik: <http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages/atlas>
- Odriozola, J. M. (2017). *Nora goaz euskalduntasun honekin?* Donostia: Elkar argitaletxea.
- Quintanilla, M. (2014). Gazteak, hizkuntza eta hegemonia. Lekuan lekuko ikerketa antropologikoa Sorluzen. *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*, 92-93(3-4), 87-120. 2017-12-18an hartuta hemendik: <http://www.berripapera.org/files/Maite%20Quintanilla.pdf>
- Van Benthem, J. (2000). Comments on A. Rubinstein s "Economics and Language". In A. Rubinstein (edk.), *Economics and language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zabaleta, O. (2007). Aisian aixe mintza. *Larrun aldizkaria*, (106), 11-12. 2018-01-02an hartuta hemendik: <http://www.argia.eus/astekaria/docs/2074/azala/larrun-106x.pdf>

Oharrak

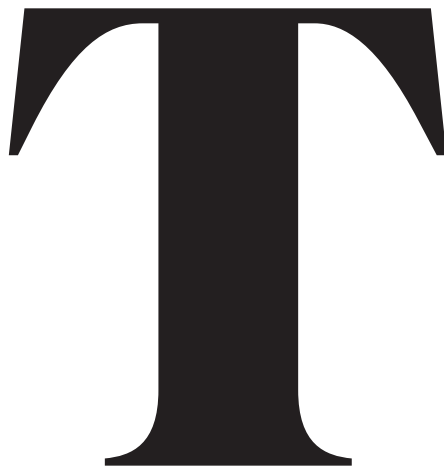
1. Ekarpen hau poster moduan aurkeztua izan zen Gasteizko kongresu saioan.
2. Lan hau Eusko Ikaskuntzak diruz lagundutako izen bereko Master Amaierako Lanean oinarrituta dago. 2017-2018 ikasturtean emandako laguntza, 'Gazteak-euskara binomio dinamikoa: erabilera sustatzeko gakoak' egitasmoan txertatzen da.

Gazteak eta euskara sare sozialetan. Zer, nori, nork:

euskarazko txio formal eta informalak sailkatuz eta konparatuz¹

Fernandez de Landa, Joseba

joseba.fdl@gmail.com

Twitter sare sozialetik erauzitako euskarazko 6 milioi txioak abiapuntutzat hartuta, euskal hiztun gazte eta helduen inguruko ikerketa burutu da, hauek nola erlazionatzen diren eta zertaz aritzen diren erakutsiz. Prozesu hori burutzeko, metodologia propioa garatu da, batetik Lengoaia Naturalaren Prozesamenduko teknologiak baliatuz gazte eta helduak sailkatzen dituen sistema implementatu da, eta bestetik, erabiltzaileen gaiak iradoki eta harremanak identifikatzen dituzten teknikak garatu dira. Guzti honekin, ikerketa sozialak eta konputazio zientziak bateragarriak direla erakutsi da, ikerketa egiteko modu berriei bide emanez.

Giltza-hitzak: Sare sozialak. Euskara. Gazteak. Gaiak. Harremanak. Soziologia konputazionala.

1. Sarrera²

Sare sozialak adierazpen librerako esparru bilakatu dira, nahi dena nahi den momentuan esateko aukera zabalduz eta gazteen esparru bezala kontsideratuz. Honek aukera ematen du euskararen inguruko hausnarketa burutzeko, batez ere gazteen errealitatea ezagutzeko. Euskara teknologia berrietara nola moldatzen den jakiteko eta gazteen euskararekiko atxikimendua ezagutzeko asmo bikoitzarekin, sare sozialetan euskararen inguruko ikerketa burutu da, zehazki Twitterren. Teknika berritzaileetan oinarritutako ikerketa honi esker, sare sozial honetan garrantzitsuenak diren euskal erabiltzaileen komunitate eta gaiak identifikatzea lortu da. Gainera, gazteak helduengandik bereizi dira, gazteengan bereziki fokua jartzeko intentzioarekin, haiek izango baitira euskararen etorkizunaren bermea. Alde batetik, euskara ze gaietan indartsu dagoen azaleratuko da, euskal txiolarien ohiko gaiak edo lehentasunak zeintzuk diren ezagutzeko. Bestalde, txiolari euskaldunen harremanetan oinarrituta, hauen azpitaldeak ezagutuko dira, euskal txiolariak nola harremantzen diren modu sakonean ezagutzeko. Horretarako, datu kopuru handiak (*Big Data*) erauzi dira Twitterretik eta hauek Ikasketa Automatikoan (*Machine Learning*) oinarritutako tekniken bitartez arakatuak izan dira. Era honetan, euskal gazteen komunitatearen baitan, euskararen

indar-guneak azaleratuko dira, gazteak motibatzen dituzten gaiak ezagutaraziz eta zein harreman sareetan mugitzen diren erakutsiz. Guzti honen intentzioa, euskararen aldeko edozein lanketan gazteen ikuspegia txertatzen laguntzea izango da, gazteen lehentasunak azaleraziz.

2. Proiektuaren definizioa

Lan honen asmoa, gazteak eta euskara aztertzea izango da sare sozialetan. Era honetan, gazteen errealitate ezezagunera hurbilpen bat lortzeaz gain, XXI. mendeko erronketara euskara nola egokitzen ari den ezagutu ahalko da. Honela, Twitter sare sozian gazteek zertaz eta zeinekin aritzen diren azaltzea izango da intentzioa. Euskal txiolari gazteen errealitatea aztertuko duen ikerketa lan hau burutzeko, lana lau zati ezberdinetan zatitzea erabaki da. Lehenik eta behin datuen erazketa gauzatu beharko da, Twitter sare sozian euskal erabiltzaileak identifikatu eta hauen datuak batu. Bigarren pausua, gazteak eta helduak bereiztean datza, bereziki gazteen errealitatea ezagutzea interesatzen baitzaigu. Hirugarrenik, euskal txiolarien gaiak identifikatzeko, txioen testuan oinarrituko gara, bertatik gaiak ondorioztatuz. Laugarrenik eta azkenik, euskal txiolarien harremanak ezagutzeko, euskarazko birtxioetan oinarrituko gara, hauekin harremanen sare bat sortuz. Izendatu den ataza zehatzaren arabera metodologia zehatz bat erabiliko da, jarraian ikusi daitekeen moduan.

Datuen erazketa: Datuak erauzi aurretik, ikertuko den unibertsoa zehaztu da, kasu honetan euskal txiolariak direlarik. Euskal erabiltzaileak Twitterreko sarean identifikatzeko, Umap.eus web orriaren zerrenda erabiliko da, webgune honek euskal txiolariak identifikatzen baititu Twitterren (Umap.eus, 2018). Behin ikertu beharreko unibertsoa zein den argi edukita, bertatik datuak erauzteari ekin behar zaio. Erauzketarako Pythoneko *tweepy* paketea erabili da.

Gazte/heldu sailkatzailea: Atal honen helburua, euskal txiolari gazteen identifikazioa izango da, txiolariak gazte eta heldu artean sailkatuko direlarik. Sailkapen hau, ez da adinaren arabera egingo, bizitza etaparen arabera baizik, eta horretarako txio pertsonalen testua hartuko da erreferentziatzat. Txioen testuan oinarrituta, txio bakoitza formal edo informal moduan sailkatua izango da, txio informalean kontzentrazioa handia denean gaztea dela ondorioztatuz, gazteagoek estilo

ezohikoagoa edo informalagoa daukatela (Nguyen et al., 2014) oinarri izanik. Txioak formal eta informal artean bereiziko dituen sailkatzailea entrenatzeko IXA pipes dokumentu sailkatzailea erabili da (Agerri eta Rigau, 2016).

Txiolarien ohiko gaiak identifikatu: Datu moduan euskarazko txio pertsonalak erabili dira gaien identifikaziorako. Horretarako, Topic-Modeling teknika erabili da, LDA algoritmoa aplikatuz, *gensim* paketea (Rehurek eta Sojka, 2010) erabili. Bistaratzeko intuitibo bat lortzeko, emaitzak irudi moduan argitaratzen dituen *LDavis* metodoa (Sievert eta Shirley, 2014) erabili da.

Txiolarien harremanak azalerratu: Datu moduan euskarazko birtxioak erabili dira harremanak zeintzuk diren iradokitzeke. Horretarako, nodo eta beren loturen arteko grafo bat eraikiz eta azpi-komunitateak antzemanaz. Grafoaren irudikapenerako *Ghpi* programa (Bastian et al., 2009) erabili da, nodoak eta beren loturak azalduko dizkiguna. Horrez gain, grafo barneko azpi-komunitateak azalerratzeko modularitatea (Blondel et al., 2008) erabiliko da.

3. Datuen erazketa

Lehenik eta behin, euskal txiolariak identifikatzean oinarritu gara da, Twitterren euskara erabiltzen duten erabiltzaileak hain zuzen. Horrela, euskal erabiltzaileak hautemateko, euskarazko txio kopuru minimo bat duten erabiltzaileak hautatuko dira. Euskarazko twitter erabiltzaileak lortzeko, *umap.eus* webguneko euskal txiolarien zerrenda erabili da (Umap.eus, 2018). Webgune honek garatutako sistema bati esker lortzen da euskal txiolarien zerrenda, euskal txiolariak detektatzeko gaitasuna baitu sistema horrek. Umap.eus webguneko sistema horrek gutxienez txioen % 20a euskaraz argitaratzen duten erabiltzaileak barneratzen ditu zerrendan (Umap.eus, 2018). Honekin batera, zerrendako erabiltzaile hauek aktibo egon behar dira azkeneko hilabeteetan. Era honetan, euskal txiolarien zerrenda lortu da, 8.189 erabiltzaile euskaldunek osatzen dutena.

Behin erauzi nahi den unibertsoa definituta dagoelarik, bertatik informazioa erauzten hasteko prest gaude. Datuen erazketa burutu ahal izateko Twitterreko APIa erabili da, honetarako Pythoneko *tweepy* paketea hautatuz. Datuen bilketa hau burutu ahal izateko erabiltzaile bakoitzak publikatutako

txioak erazten dira. Twitterreko APIak 3.200 txioko muga du, beraz erabiltzaile bakoitzeko gehienez txio kopuru hori lortu ahal izango da. Muga honetaz gain ere, denbora muga bat gehitu behar zaio APIari, 15 minuturo soilik 15 erabiltzaile erazti ahal dira, erazketa asko luzatuz denboran zehar.

Datuen lorpenerako teknika honi esker, 2018ko maiatzaren 30 eta 31an burututako erazketan, 7980 euskal erabiltzaile eraztea lortu da, 10 milioi txio baino gehiago geureganatuz oso kostu material txikiarekin. Honela 5.198.043 txio pertsonal lortu dira, horietako 3.171.485 (% 61) euskaraz eman direlarik. Bestalde, 5.473.031 birtxio lortu dira ere, horietako 2.891.136 (% 53) euskaraz izanik.

4. Gazteak identifikatzea

Erauzitako erabiltzaileen artean gazteak eta helduak ezberdintzeko asmoarekin hainbat ikerketa ezberdin aztertu dira, Twitterreko erabiltzaileen adina iragartzen dituzten sistemak kontutan hartuz. Aztertutako sistema guztiek komunean daukate adin tarte konkretuen arabera sailkatzen dutela erabiltzailea. Hala ere, artearen egoerako sistema onena, adin tarteekin baino, bizitza etapekin sailkapen hobea egiten duela ikusi da (Nguyen et al., 2014), denboran zeharreko esperientzia konpartituak argiago ikusten baitira bizitza etapetan (Nguyen et al., 2016; Eckert, 2017). Horregatik, adin tarte zehatzetan zentratu ordez, bizitza etapetan zentratzea erabaki da sailkapena egiteko, gazte/heldu klaseak aukeratzu adin zehatza markatu ordez.

Bibliografiako sistema ezberdinetan ikusi ahal izan den moduan, sistema guztiak erabiltzaileen etiketatzean oinarritu dira, erabiltzailearen adina edo adin tarte eskuz etiketatu dutelarik. Erabiltzaile euskaldunen kasuan, ostera, zailtasunak aurkitu dira erabiltzaileen adina eskuz etiketatzeako, askok identitatea ezkutuan mantentzen baitute. Zailtasun honen aurrean, saihebside metodologiko bat burutzea proposatu da, bibliografiako sistemen etiketatze estrategiatik aldendu arren, sistema hauek argitaratutako ondorioetan zentratzen dena. Hau da, adina iradokitze ezaugarri garrantzitsua idazkeran oinarritzen da (Rao et al., 2010; Al Zamal et al., 2012; Nguyen et al., 2014; Morgan-Lopez et al., 2017) eta horretan zentratzea erabaki da. Bibliografiako sistemen ondorioetan antzeman den moduan, helduek gazteak baino hitz

konbentzionalagoak erabiltzen dituzte (Nguyen et al., 2014), hizkien errepikapena nabarmen gehiago ematen da erabiltzaile gazteen artean (Rao et al., 2010; Rosenthal eta McKeown, 2011) eta hiztegiz kanpoko hitzak ohikoagoak dira gazteen artean (Rosenthal eta McKeown, 2011; Morgan-Lopez et al., 2017). Ondorio orokorragoetara joz, idazkera aldatu egiten da adinean aurrera egin ahala, gazteagoek estilo ezohikoagoa edo informalagoa daukatelarik (Nguyen et al., 2014). Era honetan, gazteen idazteko modua, idazkera formal batetik gehien aldentzen dena bezala kontsideratuko da, helduen idazkera estilo formalarekin erlazionatuz eta gazteena estilo informalarekin. Horrela, euskal erabiltzaileak etiketatu ordez, txioak etiketatzeari ekingo zaio, formal eta informal artean desberdinduz, zailtasunak gaindituz. Era honetan, txioen motaren kontzentrazioaren arabera sailkatuko dira erabiltzaileak gazte eta heldu artean.

Gazte eta heldu klaseak iragartzeko, txio pertsonal bakoitzaren testuan oinarrituko da gure sailkatzailea, testu hau segun eta nola idatzia izan den, heldu edo gazte moduan etiketatuko duelarik. Era honetan, testuaren estiloaren arabera bi testu mota ezberdinduko ditugu, formalak eta informalak. Erabiltzaileak testu motaren arabera sailkatuko direnez, txio formal edo informalen kopuruaren arabera determinatuko da gazteak edo helduak diren. Honela, erabiltzaile baten txioen gehiengoa informala denean, erabiltzailea gaztea dela kontsideratuko da, txioen gehiengoa formala denean ostera, erabiltzailea heldu bezala sailkatuko da. Era honetan, erabiltzaileak ez dira itsura fisiko edo adinaren arabera sailkatuko, idazteko eragatik antzeman daitekeen izaeraren arabera baizik. Kasu zehatz honetan, euskal erabiltzaileetan zentratuko garenez, erabaki da euskarazko testuetan soilik zentratzea, hizkuntza bakoitzak sistema propio bat beharko lukeelako.

Hurrengo pausua, erabiltzaileak sailkatuko dituen sistema garatzea izango da, bizitza etaparen arabera gazte edo heldu sailkatuz eta horretarako testuan oinarrituz. Helburu hori betetzeko, IXA pipes dokumentu sailkatzailea erabiliko da, etiketatutako corpus txikietarako aukera ona delarik. Sistemaren entrenamendurako 1.000 txioko corpus txiki bat eskuz anotatu izan da, idazteko moduaren arabera sailkatuak izanik. Era honetan, txio batek formal etiketa eramango du, lengoia estandarrean idatzia izan bada, edo informal etiketa, txioa modu kolokialean idatzia izan denean. Era honetan,

erabiltzailea gaztetzat hartuko da, txioen kopuru handi bat modu informalean idatzi baldin bada.

Behin sistema aplikatuta erauzitako 7.980 euskal txiolariengandik, 7.087 erabiltzaile sailkatzea lortu da, gutxienez 10 txio euskaraz dauzkaten erabiltzaileak soilik sailkatu direlarik, besteak kanpo utziz. Sailkatzaileak txioak informal eta formal artean sailkatzen dituzenez, txio informalen kontzentrazioan oinarrituko dugu erabiltzaile baten gaztetasuna. Era honetan, erabiltzaile gazte moduan kontsideratuko da, txioen % 45a baino gehiago txio informalena baldin bada. Bestalde, txioen % 45a baino gutxiago informala baldin bada, erabiltzaile heldutzat joko da erabiltzaile zehatz hori. Honela, gure metodologia aplikatu da txio informalen bitartez erabiltzaile gazteak antzemanaz, adina igartzeko zailtasuna alboratuz eta lasterbide metodologikoa aplikatuz.

Era honetan 5.508 erabiltzaile heldu bezala kontsideratu dira eta 1.579 gazte moduan, beti ere idazteko era kontutan hartuz. Gazte eta helduen erabiltzaileen banaketa nahiko desorekatua dagoela esan daiteke, gazteak nabarmen urriago izanik. Sailkatutako erabiltzaileen txio kopuruari erreparatuz gero, 10 milioi txioetatik, 8 milioi helduen taldeari dagozkio eta 2 milioi gazteen taldeari, berriz ere desoreka dagoela antzemanaz. Hala ere, talde bakoitza modu independentean aztertuko denez, tamainaren arabera moldatu beharko dira aplikatuko diren ikerketa teknika ezberdinak.

5. Txiolarien ohiko gaiak identifikatu

Euskal txiolarien gaiak azalertzeko, euskarazko 3 miloi txio pertsonal baino gehiago erabiliko dira, txio hauen testuetan oinarrituz gaiak azalertzeko. Helburu horretarako, testu meatzaritzan maiz erabiltzen den *Topic modeling* tresna erabiliko da. Tresna honekin, hitzak sailkatzeari ekingo zaio, antzeko hitzekin topiko orokorrago bat sortuz. Beste hitz batzuekin esanda, hitzak clusterizatuko dira, topiko bakoitzarekin zerikusia daukaten hitzak taldekatuko dituen. Lan honetan, hitzen taldekatzeari esker, euskal txiolariak zein gaiak buruz hitz egiten duten identifikatzen saiatuko gara. Hitzen sailkapen hau egiteko *Latent Dirichlet Allocation* (LDA) teknika erabiliko da, testuinguru bereko hitzekin topikoak sortuz.

LDA, testu corpusak bezalako datu diskretuen bildumetan aplikatzeko eredu probabilistikoa generatibo bat dugu (Blei et

al., 2003). Eredueko generatibo honek, ahalbidetu egiten du beharriak diren gertakizunak, latente edo ezkutuan dauden multzoetan sailkatzea. Sailkapen hau, ezkutuan dauden hainbat ezaugarriari esker gertatzen da, adibidez, hitzen antzekotasuna. Honela, hitzak eta dokumentuak erlazionatuz, ezkutuan dauden erlazioak azalertzeko dira, topiko bezala ezagutuko ditugun kategorietan. LDA algoritmoak ondo funtzionatzeko, erabiltzaile bakoitzaren txioekin sortutako dokumentuetan aplikatuko dugu (Hong et al., 2010; Zhao et al., 2011). Hortaz, nahiz eta txioak laburrak izan, LDA era egokian aplikatzea lortu da, erabiltzaile bakoitzaren euskarazko txio pertsonalekin dokumentu bana sortuz.

Gazte eta helduen ereduarentzako topiko kopuru egokia aukeratzeko asmoarekin, topiko kopuru ezberdinekin frogak egin dira. Aipatzekoa da ez dagoela topiko kopuru 'zuzen' bat (Binkley et al., 2014), baina argi eduki behar da topiko kopuruak hauen interpretagarritasuna baldintzatuko duela (Steyvers eta Griffiths, 2007). Erabili den topikoen zenbatekoa interpretagarritasunean zein clusterren sakabanaketan oinarritu da. Errealitate sozialarekiko koherentzia edukitzea eta eredu sakabanatuena lortzea izan da asmoa. Honela, eredu bakoitzerako topiko kopuru ezberdinen arteko konparaketa burutu ostean, helduen eredurako 20 topiko erabiltzea erabaki da eta gazteen eredurako 12 topiko. Bistaraketa intuitiboago bat lortzeko asmoarekin, irudi grafikoak ematen dituen *LDAvis* metodoa erabili da, interpretazioan eta bistaratze lanetan oso lagungarria dena (Sievert eta Shirley, 2014). Topiko bakoitzaren identitatea, bere barneko hitz probabileen zehaztuko dute (Binkley et al., 2014), honi esker, euskal txiolarien gaiak zeintzuk diren argituz.

Helduen gaiak erreparatzen bazaie, gai asko politikarekin erlazionatuta daudela baieztatu daiteke, adibidez, *politika*, *euskal presoak*, *herri mugimendua* (HM), *hezkuntza* eta *euskara*. Honek erakusten du, Twitterreko euskal erabiltzaile helduek politikarekiko grina dutela. Esan beharra dago instituzio politiko publikoek ere badutela bere tokia sare sozial honetan, besteak beste eskaintza kultural instituzionala, *administrazio publikoa* edota herrialdeetako udalei (*gipuzkoa*, *bizkaia* eta *navarra*) buruz dagokienean. Beraz, gai politikoez edota gizarte gaiez aritzeko erabiltzen dute helduek sare sozial hau, norbanako zein erakunde publikoei buruz arituz. Gizarte gaiak buruz aritzea helduen ezaugarri gisa hartu dezakegu emaitzak aztertu ostean, interes soziala duten gaiak baitira talde honetan aipatu diren gehienak.

Gazteen gaiari erreparatuz, ikusi daiteke gairik ohikoenak erlazioa daukatela norberaren bizitza propioarekin, bizitza kontatu, sentimenduak azalerazi eta zoriondu baitira erabiltzaile gazteen gai garrantzitsuenetarikoa, guztiak beren egunerokotasuneko gertaerekin erlazionatuta. Bestalde, euskalkietan modu kolokialean hitz egiterako orduan ere (*gipuzkera* eta *bizkaiera*), egunerokotasuneko gauzez aritu ohi dira, baina beren euskalki propioa erabiliz. Bestalde, ezin da ahaztu ere kirolak baduela bere tokia erabiltzaile gazteen artean (*kirola*, *Athletic* eta *arrauna*). Hortaz, gazteen gairik ohikoenak ingurukoekin komunikatzeko oinarritzen dira, kirola presente egonez baina bigarren plano batean geratuz. Gazteetan zentratuz beraz, esan beharra dago, gazteek sare sozialetan euskara erabiltzen dutela beren eguneroko bizitzan besteekin komunikatzeko. Honekin ondoriozta daiteke, eguneroko bizitzan euskara erabiltzearen ondorio gisa, sare sozialetan ere euskara erabiltzeko joera naturala daukatela erabiltzaile hauek.

Bi adin taldeen arteko konparaketa eginez, aipatu beharra dago gazteek egunerokotasuneko gauzetarako (hitz egin, bizitza kontatu, sentimenduak adierazi, zoriondu...) erabiltzen dutela sare sozial hau. Helduek ostera, gizartean pil-pilean dauden gaiak buruz aritzen dira gehiago (politika, komunikabideak, euskara, herri mugimendua). Era honetan, esan daiteke, gazteek beren gertukoekin komunikatzeko erabiltzen dutela sare sozial hau, egunerokotasuneko gertakariak adieraziz. Helduen artean ostera, mezuak gizarteratzeko lanabes modura kontsideratzen dela ikusi daiteke, batez ere izaera politikoa daukaten gaiak plazaratzeko, komunikabideekin antzekotasun ugari erakutsiz. Twitterren berezitasunak agerian utzi dira, gazte eta helduen tematikak ezberdinak izan arren, komunikatzeko eta informazio trukeko lanabes moduan kontsideratu dezakegularik sare sozial hau. Honekin batera, aipatu beharra dago berehalakotasunean oinarritutako informazioa trukatzeko dela, momentuko gertakari edo burutazioak publikatuz.

6. Txiolarien harremanak azaleratu

Laneko atal zehatz honetan, euskal txiolarien harreman sarea zein den erakustea izango da asmoa, horretarako 3 milioi birtxio baino gehiago baliatuz. Txiolarien arteko harreman sarea sortzeko birtxioak erabiltzea erabaki da, Twitterren elkarrekintza adierazteko ekintza garrantzitsuena baita.

Birtxioa, beste erabiltzaile baten txio zehatz bat konpartitzean datza, erabiltzaile horrek esaten duena norberaren jarriztaileekin konpartituz. Ondorioz, birtxiokatzeko ekintzarekin nork-nor birtxiokatu duen adierazten da, harreman zuzendu bat ezarriz, noranzko konkretu batean. Hau da, erabiltzaile batek bere atxikimendua ematen dio beste erabiltzaile batek esandakoari, harreman bat sortuz. Honela, atxikimendu asko jasotzen dituzten erabiltzaileak kontutan hartu beharko dira erreferentziatzeko foku bezala.

Grafoa sortzeko, birtxio bakoitzetik bi datu erabili dira, alde batetik, zeinek birtxiokatu duen eta, bestetik, zein izan den birtxiokatu. Era honetan, txio bakoitzaren abiapuntua eta helmuga izango dira gure datu iturria, erabiltzaileetan zentratuz. Horrela, pertsonetan zentratuko gara edukiak alde batera utziz, elkarrekintzaren abiapuntua eta helmuga kontutan hartuz. Bi datu horietatik habiatuta sare bana eraiki da, heldu zein gazteentzat, *gephi* programa (Bastian et al., 2009) baliatuz. Sare haundi honetan Komunitateen araberrako zatiketa egiteko, modularitatea (*Modularity*) erabili da, detektatzen dituen komunitateen kalitatea ona delako eta prozesamendu abiadura azkarra delako (Blondel et al., 2008). Era horretan, birtxioen sare erraldoietik azpitalde edo komunitateak antzeman dira, erabiltzaileak birtxiokatu dituzten pertsonen arabera sailkatuz. Azpi-talde hauetan sailkatzerakoan, komunitate desberdinak zeintzuk diren ikusi ahal izango da, erabiltzaile hauek nola eta zergatik harremanak diren azaleratuz. Taldeketa esker ere, erabiltzaileen harremanak zertan oinarritzen diren interpretatzen lagunduko digu. Honela, grafo bakoitzaren komunitateak nola eta zeren inguruan egituratzen diren ikusteko aukera emango digu atal honek, euskal txiolarien harremanetako modu eta zergatiak argitaratuz. Honekin, euskal txiolari komunitatearen preferentziak zeintzuk diren ikusi ahal izango da, errealitate aberatsa orokortuz eta sinplifikatuz.

Helduen grafotik eratorritako azpi-taldeeireparatzen badiegu ikusi daiteke gai nahiko ezberdinen inguruan harremanak direla. Ezberdintasunak ezberdintasun, ikusi daiteke talde ezberdinek komunean daukaten ezaugarria, talde guztiek Euskal Herriko gaiekin erlazioa daukatela. Ikusi daiteke, helduen kasuan, euskal munduaren inguru hurbilari buruz hitz egiteko erabiltzen dela euskara Twitterren. Hau da, helduek egunerokotasuna komentatzeko kanal moduan hartzen dute euskarazko Twitter, azpi-talde ezberdinak gertaera hurbilekin erlazionatuta daudelarik. Honela, nahiko modu errazean

erlazionatu ahal izan dira taldeak gai zehatzekin, jarraian ikusi ahal izango den moduan.

Gazteen grafotik eratorritako azpi-taldeei erreparatuz gero, ikusi daiteke, antzekotasun eta ezberdintasunak daudela helduen grafoarekin konparatzerakoan. Helduen grafoarekiko antzekotasunei erreparatuz, ikusi daiteke, *Euskara, Ezker Abertzalea* zein *Albisteen* taldeak bi grafoetan azaldu direla. Bi grafoetan azaldutako azpi-talde hauek politika (*Ezker Abertzalea*) eta berehalakotasunarekin (*Albistek*) erlazionatu ditzakegu, Twitterren identitatearen oinarritzko ezaugarriak direnak. Bestetik, ezberdintasunei so eginez gero, erreparatu daiteke aisialdiarekin lotutako gaiak badaukatela bere pisua gazteen harremantzeko moduetan, *Kirola* eta *Musika* gai garrantzitsu moduan azaltzen baitira, erabiltzaileen herena osatzen dutelarik bi taldeen artean. Helduekiko antzekotasun eta ezberdintasunak argitu ostean, azpimarratu beharra dago, kasu honetan ere egunerokotasuna komentatzeko kanal moduan hartzen dutela euskarazko Twitter, azpi-talde ezberdinak gertaera hurbilekin erlazionatuta daudelarik kasu honetan ere.

Ikusi daiteke, bai helduek eta baita gazteek ere, harremantzeko orduan preferentzia ezberdinak dituzten arren, parte komun bat daukatela. Alde batetik sare sozial honen izaera politikoa eta berehalakotasuna izango litzateke parte komunaren zati bat, nahiz eta helduen kasuan nabariago izan. Gainera, aipatu beharra dago, azpi-talde ia gehienetan komunikabideekin erlazionatutako erabiltzaileek garrantzizko papera jokatzen dutela, Twitterren izaera informatiboa konfirmatzen delarik. Bestalde, azpimarratu beharra dago, erabiltzaile euskaldunek euskara erabiltzen dutela, batez ere, beren inguruko gertakari edo gaien inguruan hitz egiteko. Azaldu diren harreman azpi-taldeetan ikusi ahal izan dugu, harremantzeko modua komunitate konkretuen baitan ematen dela, komunitate horien gaia nahiko erraz intuitu daitekeelarik. Harreman azpi-taldeen gaiak intuitzeari esker, jabetu gaitezke azpi-komunitate hauek batzen dituzte hari-eroaleak Euskal Herriko testuinguruarekin erlazionatuta daudela. Horregatik, ondorioztatu daiteke, euskara, euskaldunen gaiei buruz hitz egiteko erabiltzen dela gehienbat. Amaitzeko, esan beharra dago, euskal txiolarien komunitateak Twitterren ezaugarri orokorra konpartitzeaz gain, hau da, berehalakotasuna eta izaera politikoa, baduela berezitasun propio bat, euskara erabiltzearena euskaldunen kontuez aritzeko.

7. Ondorioak eta etorkizuneko lana

Twitter sare sozialera konektatuta dauden euskal hiztun gazteen on-line errealitatera hurbilpen bat egitea lortu da. Helburu orokor hori betetzeko hainbat pausu eman dira, lehenik eta behin Twitter sare sozialetik euskal erabiltzaileen datu kantitate erraldoiak erauzi dira. Bigarrenik, erauzitako euskal txiolariak sailkatu dira gazte eta heldu artean, gazteen errealitatea ezagutzea baita helburu nagusia. Hirugarrenik eta azkenik, gazte eta helduen gaiak zeintzuk diren eta harremanak nola ematen diren argitu da, bi talde ezberdinen errealitatea zein den erakutsiz. Lan honekin, frogatuta geratzen da gizarte-zientzia eta konputazio-zientzien arteko konbinaketa aberasgarria dela, Hizkuntzaren Prozesamenduko teknikak aplikatuz, ezaugarri demografikoak iradoki edota diskurtso analisia bezalako atazak burutu daitezkeela erakutsi delarik.

Ikerketa lan honen atal garrantzitsuetako bat gazteak eta helduak ezberdintzean oinarritu da, interesetako bat gazteen errealitatea ezagutzea izanik. Gazte/heldu ezberdintzea adinaren arabera burutu ordez, testuaren formaltasunaren arabera burutu da, adinaren araberrako etiketatzeak kostu altuegia baitzuen. Hortaz, adinaren etiketatzearen zailtasunen aurrean, lasterbide metodologikoa erabiltzea erabaki da, testu informalkaren kontzentrazioa altua bada gaztea izango dela erabakiz. Honela, txio corpus txiki bat etiketatu ostean, sailkapena burutu da IXA pipes dokumentu sailkatzailea erabiliz erabiltzaile bakoitzaren testuaren formaltasunean oinarrituta.

Behin gazte eta helduen taldeak ezberdinduta daudelarik, hauen gai ohikoenak zeintzuk diren azaleratu eta hauen harremantzeko modua zein den argituko da. Lehenik eta behin, euskal erabiltzaileek ze gairi buruz aritzen diren argituko da, horretarako txio pertsonalen testuetan LDA teknika aplikatzean oinarritu garelarik. Gazteek gehienbat, beren gertukoekin komunikatzeko erabiltzen dute sare sozial hau, egunerokotasuneko gertakariak adieraziz. Helduen artean ostera, mezuak gizarteratzeko lanabes modura kontsideratzen dela ikusi daiteke, batez ere izaera politikoa daukaten gaiak plazaratzeko, gizartean pil-pilean dauden gaiei buruz arituz. Gazte eta helduen tematikak ezberdinak izan arren, komunikatzeko eta informazio trukerako lanabes moduan erabilia da sare sozial hau. Bigarrenik, harremanak nola ematen

diren azaleratu da, horretarako euskarazko birtxioetan oinarrituta harreman sare bat sortu delarik. Honez gain, aipatu beharra dago, komunikabideekin erlazioatutako erabiltzaileek garrantziko papera jokatzeko dutela, Twitterren izaera informatiboa konfirmatzen delarik. Erabiltzaile euskaldunek euskara erabiltzen dute, batez ere, beren inguruko gertakari edo gaien inguruan hitz egiteko, gaien arabera ere harreman taldeak sortuz. Harremanak komunitate konkretuen baitan ematen da eta Euskal Herriko testuinguruarekin erlazioatuta daudela esan daiteke. Ondorioztatu daiteke, euskara, euskaldunen gaiei buruz hitz egiteko erabiltzen dela gehienbat.

Lan honen galdera nagusiari erantzuteko asmoarekin, euskaraz aritzen diren gazteak zertaz aritzen diren eta zeinekin harremanetan diren argituko da orain. Sarritan ezezaguna den gazteen errealitateari hurbilpen honekin, etorkizuna izango diren gazteen euskararekiko portaera ikusi ahal izango da. Gazteak euskaraz hitz egitera bultzatzen dituen gaiak eta harremanetarako moduak azalera izango da asmoa, gazteak euskaraz hitz egitera animatzen dituzten zergatiak argituz. Gazteak eguneroko bizitzari eta kirolei buruz aritzen dira gehienbat, honek erakusten du, beren gertukoekin komunikatzeko erabiltzen dutela sare sozial hau, egunerokotasuneko gertakariak adieraziz. Harremanei begira, euskal erabiltzaileak intereseko gaien arabera harremanetan direla ikusi da, gazteen harremanak, euskal herriko gai politikoekin eta aisialdiarekin lotzen direlarik.

Lan honek ere, euskara XXI. mendeko testuingurura nola moldatzen ari den ezagutzeko aukera eman du ere, ikusi ahal izan da, euskara presente dagoela sare sozialetan, euskarazko 6 milioi txio baino gehiago lortu baititugu ia 8.000 erabiltzaile ezberdinenak. Euskara sare sozialak bezalako teknologia berrietan presente egoteak esan nahi du, geure hizkuntza erronka berrietara egokitzeko kapaza dela, euskaldunen sorkuntza kapazitateari esker teknologia berrietan ere erabilia delarik. Euskal komunitatearen baitako erakunde eta norbanako erreferentzial gehienak komunikabideekin eta Ezker Abertzalearekin zerikusia daukatela ikusi ahal izan da. Honez gain, erabiltzaile euskaldunek eginiko erabileratik ondorioztatu dezakegu, euskara euskaldunen inguruko gaiez aritzeko erabiltzen dela gehienbat. Laburbilduz, esan daiteke, euskara testuinguru berrietara moldatzeko gai dela, betiere hiztunen komunitatearen egunerokotasuneko errealitatearekin modu

estuan lotuta. Honek erakusten digu, globalizatutako eta etengabe konektatutako mundu honetan ere, euskaldunek badutela gaitasun berezi bat beren lekua bilatu eta bertan finkatzeko.

Bibliografia

- Aggeri, R. & Rigau, G. (2016). Robust multilingual Named Entity Recognition with shallow semi-supervised features. In *Artificial Intelligence*, 238, 63-82.
- Al Zamal, F.; Liu, W. & Ruths, D. (2012). Homophily and Latent Attribute Inference: Inferring Latent Attributes of Twitter Users from Neighbors. In *ICWSM*, 270, 2012.
- Bastian, M.; Heymann, S. & Jacomy, M. (2009). Gephi: an open source software for exploring and manipulating networks. In *ICWSM*, 8 (2009), 361-362.
- Blei, D. M.; Ng, A. Y. & Jordan, M. I. (2003). *Latent dirichlet allocation*. *Journal of machine Learning research*, 3(Jan), 993-1022.
- Binkley, D.; Heinz, D.; Lawrie, D. & Overfelt, J. (2014). Understanding LDA in source code analysis. In *Proceedings of the 22nd international conference on program comprehension* (pp. 26-36). ACM.
- Blondel, V. D.; Guillaume, J. L.; Lambiotte, R. & Lefebvre, E. (2008). Fast unfolding of communities in large networks. In *Journal of statistical mechanics: theory and experiment*, 2008(10), P10008.
- Eckert, P. (2017). Age as a sociolinguistic variable. In *The handbook of sociolinguistics*, 151-167.
- Hong, L. & Davison, B. D. (2010, July). Empirical study of topic modeling in twitter. In *Proceedings of the first workshop on social media analytics* (pp. 80-88). ACM.
- Marquardt, J.; Farnadi, G.; Vasudevan, G.; Moens, M. F.; Davalos, S.; Teredesai, A. & De Cock, M. (2014, January). Age and gender identification in social media. In *Proceedings of CLEF 2014 Evaluation Labs* (pp. 1129-1136).
- Morgan-Lopez, A. A.; Kim, A. E.; Chew, R. F. & Ruddle, P. (2017). Predicting age groups of Twitter users based on language and metadata features. In *PloS one*, 12(8), e0183537.
- Nguyen, D.; Gravel, R.; Trieschnigg, D. & Meder, T. (2013, July). How Old Do You Think I Am? A Study of Language and Age in Twitter. In *ICWSM*.
- Nguyen, D.; Do ruöz, A. S.; Rosé, C. P. & De Jong, F. (2016). Computational sociolinguistics: A survey. In *Computational linguistics*, 42(3), 537-593.
- Pedregosa, F.; Varoquaux, G.; Gramfort, A.; Michel, V.; Thirion, B.; Grisel, O. & Vanderplas, J. (2011). Scikit-learn: Machine learning in Python. In *Journal of machine learning research*, 12(Oct), 2825-2830.
- Rao, D.; Yarowsky, D.; Shreevats, A.; & Gupta, M. (2010, October). Classifying latent user attributes in twitter. In *Proceedings of the 2nd international workshop on Search and mining user-generated contents* (pp. 37-44). ACM.
- Rehurek, R. & Sojka, P. (2010). Software framework for topic modelling with large corpora. In *Proceedings of the LREC 2010 Workshop on New Challenges for NLP Frameworks*.
- Rosenthal, S. & Mckeown, K. (2011, June). Age prediction in blogs: A study of style, content, and online behavior in pre-and post-social media generations. In *Proceedings of the 49th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies -Volume 1* (pp. 763-772). Association for Computational Linguistics.
- Sievert, C. & Shirley, K. (2014). LDAvis: A method for visualizing and interpreting topics. In *Proceedings of the workshop on interactive language learning, visualization, and interfaces* (pp. 63-70).
- Steyvers, M. & Griffiths, T. (2007). Probabilistic Topic Models in *Latent Semantic Analysis: A Road to Meaning*, Landauer, T. and Mc Namara, D. and Dennis, S. and Kintsch, W., eds.
- Umap.eus (2018, May 30). Rankinga: Orokorra. Retrieved from <https://umap.eus>.
- Zhao, W. X.; Jiang, J.; Weng, J.; He, J.; Lim, E. P.; Yan, H. & Li, X. (2011, April). Comparing twitter and traditional media using topic models. In *European Conference on Information Retrieval* (pp. 338-349). Springer, Berlin, Heidelberg.

Oharrak

1. Ekarpen hau poster moduan aurkeztua izan zen Gasteizko kongresu saioan.
2. Lan hau Eusko Ikaskuntzak diruz lagundutako izen bereko Master Amaierako Lanean oinarrituta dago. 2017-2018 ikasturtean emandako laguntza, 'Gazteak-euskara binomio dinamikoa: erabilera sustatzeko gakoak' egitasmoan txertatzen da.

Euskara bermatuko duen eskola gizarte eleanitzean: hizkuntza komunitatearen indartzerako funtsezko kapitala 2040 urtera begira¹

Garaio, Beñat²

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
benat.garaio@ehu.eus

H

Hezkuntza sistema anitza dugu Euskal Herrian, eta horrela da Euskal Autonomia Erkidegoan ere. Sare publikoetako hainbat ikastetxek prestigioa galdu dute azken urteetan, baliabide falta eta ikasleen jatorria, tarteko. Edonola ere, eskola horietako asko hainbat berrikuntza garatzen ari dira egoera hori iraultzeko. Hori dela eta, "eskola arrakastatsu batzuk" hautatu eta beraien aktiboak identifikatu dira artikulu honetan. Ondoren, 2040ra begirako eszenarioak aurreikusi dira eta eszenario horietara iristeko kapitalak zeintzuk diren zehaztu da. Amaitzeko, artikulu honen oinarria den egilearen doktoretza-tesiaren zertzelada batzuk gehitu dira eranskin gisa.

Giltza-hitzak: Hezkuntza. Euskara. Eleaniztasuna. Aktiboak. Ekinbideak. Kapitalak.

1. Sarrera

Europako herrialde gehienetan gertatu diren aldaketa sozioekonomikoak direla medio, gizarteak zeharo aldatu dira, eta ezinbestean, hezkuntza sistemaren erronka eta behar berriak sortu dira (May, 2013).

Eleaniztasuna ohiko errealitatea bihurtu da eta egun ez dago Europan estaturik bere lurraldean hizkuntza bat eta bakarra duenik (Idiazabal, 2011). Gaur egungo euskal gizartearen errealitate linguistikoa ere anitza da, esaterako, EAE eta Nafarroan bertako hizkuntzez gain, ehunetik gora hizkuntza identifikatu baitira (Uranga et al., 2008). Horietako asko ohiko komunikazio-tresna gisa erabiltzen dira eta harrera gizartean maila askotan eragiten dute.

Europako zenbait lekutan hizkuntza aniztasunari lotuta hizkuntza gutxituak babesten dituzten hizkuntza politikak garatu dira (Kraus, 2008) eta lagungarriak izan dira hezkuntza sistema eleaniztetan jatorrizko hiztunek erabilerari eutsi diezaioten eta hiztun berriak sor daitezen (Gorter et. al, 2014; Ortega et al., 2016).

Europako hezkuntza sistema askok, gizartearen eskari berriei erantzunez, egoera honetara egokitzeke pausuak eman dituzte, inklusio programak eta hainbat hizkuntzetan hezkuntza

sistemari buruzko gidak argitaratuz, ikasle etorri berrien harrera egiteko programak diseinatuz, e.a. Eskolak ardua eta erronka garrantzitsuak ditu gaur egungo eleaniztasuna eta gizartearen integrazioa bermatzeko, baita euskararen kasuan ere (ikus euskara, eskola eta etorkinak, Zalbide, 1998; Kasares, 2012; ikus eskola eta inklusioa, Valcarce Fernández, 2011).

2. Lan honen helburua

Euskararen Etorkizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzen (e5) egitasmoan jorratu diren eztabaidekin aurreko lerroaldeetan aipatutakoa lotzeko, 2040 urterako euskal eskolak aurrez aurre dituen erronka batzuei modu egokian erantzutea komeni da, izan ere, D ereduko eskola eleanitzak egon badaude, segregazioari iskin egin diotenak eta aniztasun egoera horretan emaitza akademiko eta linguistiko onak lortu dituztenak. Honenbestez, euskararen komunitateak apustu argi bat egin beharko luke hezkuntza sisteman gizarte-talde guztiak euskararen bitartez integratu eta belaunaldi berri guzti-guztiak euskaldundu eta aktibatzen. Azpiegitura kapitalaren barruan landu beharreko aktibo funtsezkoa dela uste dugu, baina baita giza- eta gizarte kapitalekin lotura handia duena.

3. Gaur egungo egoera

Esan bezala, euskal eskolaren helburua euskararen biziberritzea eta gizarte-taldeen integrazioa dira, edo behintzat horrela izan beharko luke Euskararen Legea (legearen adiera laburtua erabiliz) eta Heziberri bezalako dokumentuetan baieztatzen denari jaramon eginez. Errealitatea Euskal Autonomia Erkidegoan, ordea, bestelakoa da, izan ere, 1) D ereduak ez du bermatzen ikasle guztien euskara maila egokia, beraz, zer esanik ez A eta B ereduekin; eta 2) integrazioerik ezin da gertatu eskolak segregatzen ari direnean. Segregazio edo “ghettizazioaren” prozesu hau hirigune handietan gertatzen ari da, batik bat, eta honen arabera, maila sozioekonomiko eta jatorri soziokultural jakinetako taldeak eskola batean edo bestean taldekatzen ari dira. Hau honela, etorkin jatorriko ikasleak, gehienak estratu sozioekonomiko baxuetakoak, maila bereko ikasleekin elkartzen dira. Bien bitartean, klase ertaineko ‘euskaldun txuriak’ beste eskola batzuetan elkartzen dira.

Banaketa honek, bistan da, bi ondorio garbi ditu: alde batetik, euskara ezin da biziberritu, “eskola ghetto” horietan ez baitago ia etxetik euskaldunak diren familiarik; eta bestalde, gizartea kohesionatu baino, urruntzen ari da.

Baina e5 egitasmoan ez dira kasu ezkorrak eta arazoak azpimarratzen, horren kontrakoak baizik. Eta segregazioa amaitu behar dela aldarrikatzen dugun arren, bien bitartean ghetto-eskola batzuek egoera irauli dute eta bizikidetzatza, hizkuntza eta eskola-emaitza onak lortu dituzte. Esaterako, Kataluniako 2016-2017 ikasturteko ikastetxerik onena segregatutako Mare de Déu de Montserrat ikastetxea izan da, Terrassa herrian kokatutako ghetto eskola bat.

Gurean ere horrelako kasuak aurki daitezke eta doktoretza tesi honetan eskola horren bilakaera ‘arrakastatsuen’ atzean zer dagoen ikusi nahi genuen, neurri batean e5-eko metodologia apreziatiboa jarraituz.

4. Eskola arrakastatsu hauen aktiboak

Arakatzeko Apresiasiboa metodologia erakunde baten indarguneak eta aukerak identifikatzeko tresna da (Basté, 2015) eta horixe erabili da e5-en. Esan bezala, tesi honetarako ere tresna ezin aproposagoa iruditu zaigu eta huraxe erabili dugu Gasteizko D ereduko eskola publiko segregatu batzuk aztertzeko. Are gehiago, Botello eta enparauek (2013) diagnostikoa egiteko “aktiboen mapeoa” proposatzen zuten, eta hori egingo dugu hain juxtu, galdera apreziatiboetatik abiatutako aktibo/indarguneen mapeo bat eskola-arrakastatsu horien nondik norakoak hobeto ezagutzeko.

Eskoletako irakasle, ikasle, familiak eta aisialdi taldeko langileak elkarrizketatu ondoren, ikusi dugu, guk aztertutako eskoletan behintzat, faktore batzuk errepikatzen direla. Faktore edo aktibo horiek dira, hain juxtu, eskola horietako arrakasta ahalbidetzen dutenak eta aktibo horiekin kontatu behar dugu etorkizunera begira eskola-eredu hau indartu nahi baldin badugu.

Aipatuko dugun lehenengo aktiboa eskolak bere auzoarekin duen elkarreragina da, izan ere, askotan entzun izan dugu “eskolak bakarrik ezin du”, baina komunitatearen hauspoa duenean, orduan eskolaren indarra biderkatu egiten da. Bigarrenik, guraso-talde aktibo bat egon behar du eskola, auzo eta komunitateko kideen arteko zubi-lana egin eta lanerako

giro kitzikagarria sortzeko. Ikusi dugu, gainera, klase ertaineko guraso euskaldun aktiboenak atzerritar jatorriko guraso errektibo batzuekin elkartean betetzen dela baldintza hori, normalean. Hirugarrenik, eskola barrutik ere bultzada egon behar du, eta hori Zuzendaritza eta Irakasleen klustroak egiten du posible. Profesional talde honek egonkortasuna, baliabideak, formakuntza, jakin-mina eta lotura pertsonala izan behar ditu eskolako egitasmoarekin eta bertako kideekin. Laugarrenik, berrikuntza pedagogikoa aipatu nahiko genuke, izan ere, eta eskola kontzertatuek prestigioa bereganatu duten honetan, eskola publikoak prestigioa lortzeko biderik eraginkorrena da orain arteko metodologia tradizionalak irauliko dituen ikuspegi bat lantzea. Bukatzeko, eta denetan arrazoi garrantzitsuena, eskola batek, D eredu eskaintzeaz gainera, euskararen biziberritzerako lan-ildo eta ikuspegi aktibo bat abian jartzen dituzenean, auzoaren euskalduntze bat gertatzen da, eta horrekin auzoaren eraldaketa bat.

5. 2040 urterako desiratzen duguna eta horretarako palankak

Oraintxe bertan gizarte-eragile askoren aldarrikapenak dira, baina gure egingo ditugu aldarrikapen horiek eta irudikatuko 2040 urtean beste eszenario baten aurrean egongo garela. Eszenarioen eraikuntza plangintza estrategikorako tresna eraginkorra dela aipatu izan dute (Addison eta Ibrahim, 2013) eta eszenarioa eraikiko dugu euskal eskolarentzako ere.

Eszenario horretan ez da ghetto eskolarik egongo eta Euskal Eskola Publikoak (ez soilik Euskal Autonomia Erkidegokoak, jakina) helburu bikoitz hori lortuko du erabat, hots, euskararen biziberritzearen motorea(go) bilakatzea eta euskal gizartearen integrazioa bultzatzea. Horretarako, hiru aldaketa gertatu beharko lirake euskal eskolen barruan: lehenik, etorkin jatorriko ikasleak modu orekatuan banatuko dira ikastetxe guztietan, ghettoak ekidinez; bigarrenik, D eredu unibertsalizatuta egongo da, hizkuntza ghettoak ekidinez; eta hirugarrenik, D eredu bakar horrek ikasleen % 100 euskaldundu eta aktibatuko ditu.

Joerak oso aldakorrek dira hiru gai horiek kontuan hartzen baditugu, baina uste dugu eszenario lorgarria dela. Horretarako, baina, palanka batzuk beharko ditugu, edo beste era batera esanda, desiratutako eszenario hori desblokeatzeko beharrezkoak diren hiru ekinbide. Horietatik lehena Eusko

Jaurlaritzako Hezkuntza Sailaren politika aldaketa da, ez baitu jakin gaur egungo egoera hau aurreikusten eta motel erantzuten ari baita segregazioaren eta euskara mailaren beherakadari. Bigarren ekinbidea lehenarekin lotuta dago, gizarteak, eta honen baitan txertatuta dagoen hezkuntza-komunitateak, euskalduntzea-integrazioa bikotea jarri beharko bailuke lehentasun gisa. Hirugarren palanka, ostera, irakasleen formakuntza da, beraiengan zama gehiegi jarri dugulako eta unibertsitate-prestakuntzak gabezia batzuk dituelako etorkizuneko irakasleak trebatzerako orduan.

6. Eskola-eredu honen garapenean zeresana duten kapitalak

Hezkuntza funtsezkoa dugula esaten denean ez da aparteko gauzarik esaten, izan ere, hezkuntzaren garrantzia berebizikoa da komunitate, gizarte, nazio eta herrialde ooren bizindar eta etorkizunean. Horregatik uste dugu benetan lerro hauetan irakurtzen ari zaretenak merezi duela, eta e5-en hiztegiara ekarriz, inbertsio bat beharrezkoa duela. Gogoratu dezagun sei kapital mota aipatu ditugula prozesu honetan zehar, eta esan genezake gutxi-asko seirek dutela eragina hezkuntzan. Ekonomikoa azkar-azkar aipatuko dugu, ez baita finantziario arazoa, baizik eta finantziatzen den hori zer nahi dugun baizik: publikoa (denona eta anitza) edo ekimen pribatua (barnean dituen ñabardurak aintzat hartuta).

Kapital politikoan inbertitu behar da, aurreko lerroetan aipatu dugunak adostasun politikoa eskatzen duelako, baina inbertsio horren emaitza atxikimendu eta parte-hartze politikoa areagotuko duen gizartearen integrazioa litzateke. Giza-kapitalean ere inbertitu beharko genuke, ikasle eta irakasle trebatuagoak nahi ditugulako, baina eskola-eredu honek belaunaldi berriak euskaraz eta kulturartekotasunean heziko baditu, ez al dago hori baino inbertsio mesedegarriagorik? Gizarte-kapitala ere ildo honetatik doa, izan ere, kohesionatutako gizarte bat dugu helburu, nahiz eta horretarako aldarrikapen, bilera eta sukaldeko-lan asko dugun egiteko. Kapital kulturala ere ageri da kinka honetan, euskal kultura transmititzeko gune garrantzitsua (izango) baita eskola-eredu hau. Bukatzeko, eta ikusita euskaldunok ditugun azpiegiturak, izan erakundeak, izan eskumenak, izan elkarteak, ditugun azpiegitura horien arteko elkarlana beharko litzateke dugun beste azpiegitura funtsezko bat indartzeko: gure eskolak.

Eranskina: egilearen tesiaren zertzelada nagusiak

“Jabekuntza, irakaskuntza eta hizkuntzaren erabilera. Euskara, elebitasuna eta eleaniztasuna” (IT983-GIV15-129) ikertalde egonkortuko kidea da Beñat Garaio Mendizabal doktoregaia. Euskal Herriko hizkuntzen, eta bereziki euskararen jabekuntza, ikaskuntza eta irakaskuntza eleanitzaren ikerketan ibilbide luzea duen ikertaldea da. Itziar Idiazabal UPV/EHUko Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Sailari atxikia dagoen ikertaldearen sortzailea eta Ikerlari Nagusia da, eta zuzendaria, berriz, Marijo Ezeizabarrena da. ELEBILAB gisa izendatua den ikertaldea ibilbide luzea egin du euskal haur eta gazte elebidunen hizkuntza jabekuntza eta euskal irakaskuntza elebidun eta eleanitza aztertzen eta hain juxtu, hor kokatzen da Beñat Garaioaren tesi egitasmoa.

Testu honetako lehenengo ataletan plazaratu dugun egoeratik abiatuta, euskararen biziberritzea eta gizarte ireki eta (ele)anitz baten osaketa posible egiten duten eskolak eta euren ezaugarriak identifikatu nahi dira lan honetan. Helburu orokor hau lortzeko, ordea, errealitate horren aldagai zehatz batzuk aztertu beharko ditugu lehenik eta behin, eta horretarako, bi dira tesi egitasmo honetan zehaztutako helburuak, zeintzuk helburu orokor horretara iristeko pentsatuta dauden:

- Euskara eleaniztasunean irakasten duen eskola kasu arrakastatsuak identifikatzea, hezkuntza sistemako eragileen hautaketa intuitibotik abiatuta.
 - Identifikazio intuitibo hori ahalbidetu duten parametroak zeintzuk izan diren ebatzi eta hautaketa horri oinarri enpirikoa eman. Horretarako bi kasu azterketa egingo dira, hau da, Gasteizen kokatutako D ereduko bi eskola “ghetto” aztertuko dira.
- Hautagaiaren ikerketa taldeak landu izan dituen eremuetan oinarrituz, hautatutako eskola horietako baldintzak aztertuko dira. Zehatzago esanda, ikasleen hizkuntza gaitasunetan bilakaera (Díaz de Gereñu eta García Azkoaga, 2016), irakasleen baliabide didaktikoak (Dolz & Idiazabal, 2013) eta ikasle-irakasle eta komunitateko kideen hizkuntza jarrerak eta praktikak (O’Rourke et al. 2015) aztertuko dira lan honetan.

Eskola eta eleaniztasunaren inguruko tesi egitasmo honek oinarri enpirikoa du. Gorago aipatu diren aldagaiak aztertu ahal izateko metodoak eraiki eta finkatu beharra dago alde aurretik, hala nola ikasleen hizkuntza gaitasuna, irakasleen iritzi, jarrera eta praktikak eta familien hizkuntza politika aztertzeko erabili beharreko metodoak. Hizkuntzen didaktika, soziolinguistika eta hizkuntza politikan kokatzen diren lan ugari argitaratu dira esparru akademikoan, eta ezinbestean horiek dira ardatz lan honetarako ere. “Eskola arrakastatsu” baten aldagaiak identifikatzeko aztertu beharreko faktoreak konplexuak dira, eta eragileak, anitzak.

Ondorengo lerroetan ageri da tesi egitasmo honen lan-plangintza:

1. Ikastetxeen eta aztergai izango den populazioaren aukeraketa. Ikerketa gauzatzeko hitzarmenak adostea; helburuak eta lanerako ibilbidearen zehaztapena (eginda)
2. Gaitasun eleanitzak bermatzea ahalbidetzen duen hizkuntza tratamendua eskolan behatzeko metodologia eraikitzea:
 - a. Komunitateko kideen hizkuntza jarrerak aztertzeko galdetegia garatzea, bi multzoen hizkuntzekiko eta bereziki hizkuntza gutxituarekiko jarrerak ezagutzeko (eginda)
 - b. Ikasleen euskarazko eta gaztelaniazko hizkuntza-mailaren bilakaera aztertzeko metodologia garatzea (eginda)
3. Datu bilketa eta tratamendua:
 - a. Hizkuntza jarreraren galdetegiak, aplikatu, transkribatu eta aztertu bi eskoletan ikasle, irakasle, hezitzaile eta familiei (eginda)
 - b. Ikasleen hizkuntza maila aztertzeko tresnak aplikatu bi eskoletan
 - i. Umeen euskara eta gaztelaniako ahozko ekoizpenak neurtu bat-bateko narrazioei bitartez (eginda)
 - ii. Eskolako ebaluazio-diagnostiko eta antzeko datuen arteko konparaketa longitudinal bat egin, datu ofizialak baliatuz
 - c. a eta b.i eta b.ii puntuetan jasotako emaitzen triangulazioa eta ondorioen idazketa
4. Jasotako emaitzen erredakzioa eta zabalkundea

Bibliografía

- Addison, A. eta Ibrahim, M., (2013). *Participatory scenario planning for community resilience*, London: World Vision UK.
- Basté García, D. (2015). "Repensar la Indagación Apreciativa desde la perspectiva de su plasticidad", doktoretza tesia Facultad de Comunicación y Relaciones Internacionales (Universitat Ramon Llull).
- Botello, B. et al. (2013). "Metodología para el mapeo de activos de salud en una comunidad" in *Gaceta Sanitaria*, 27(2) zenbakia, 180-183 orrialdeak.
- Gorter, D.; Zenotz, V.; Etxague, X.; Cenoz, J. (2014). "Multilingualism and European Minority Languages: The case of Basque", in Gorter, D. Eta Cenoz, J. (edk.) *Minority Languages and Multilingual Education*. New York: Springer.
- Idiazabal, I. (2011). "Migraciones y diversidad lingüística en el País Vasco" in Julio Hernández Borge & Domingo L. González Lopo (Eds.) *Migraciones e interculturalidad. Los hechos y las políticas*. Santiago de Compostela: Publicacións Universidade de Santiago de Compostela, 113-130.
- Kasares, P. (2012). Euskaldun hazi Irunean. Inguru erdaldun(du)etako familien hizkuntza elkarrekintzak eta komunitate aukerak, *BAT Soziolinguística Aldizkaria* 85(4), 143-15 orr.
- Kraus, P. (2008). *A Union of Diversity Language, Identity and Polity-Building in Europe*, Cambridge.
- May, S. (Ed.) (2013). *The multilingual turn: Implications for SLA, TESOL and bilingual education*. New York: Routledge.
- Ortega, A.; Amorrortu, E.; Goirigolzarri, J.; Urla, J. (2016). *A Union of Diversity Language, Identity and Polity-Building in Europe*. Bilbo: Deustuko Uniberts.
- Schwartz, M. & Verschik, A. (2013). (Eds). *Successful family language policy: parents, children and educators in interaction*. Series Multilingual Education. Dordrecht, Netherlands: Springer.
- Uranga, B. et al. (2008). *Hizkuntzak eta immigrazioa*, Bilbo: Unesco Etxea.
- Valcarce Fernández, M. (2011). "De la escuela integradora a la escuela inclusiva" in *Innovación Educativa*, 21. zbk, 119-131. orr.
- Zalbide, M. (1998). "Normalización lingüística y escolaridad: un informe desde la sala de máquinas" in *Eusko Ikaskuntzen Nazioarteko Aldizkaria* 43, 2, 355-424.

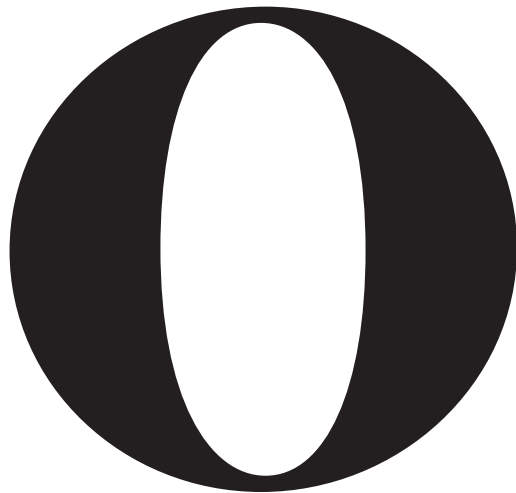
Oharrak

1. Ekarpén hau poster moduan aurkeztua izan zen Gasteizko kongresu saioan.
2. EHUko ELEBILAB ikerketa taldeko eta Eusko Ikaskuntzako e5 talde eragileko kidea.

Osasun arloko euskal komunitatea 2040an: arretaren normalizaziotik hizkuntzaren normalizaziora¹

Montes Lasarte, Aitor

Osakidetza
aitor.monteslasarte@osakidetza.eus

Osasun arretaren normalizazioa, ebidentzian oinarrituriko eta pertsonan ardazturiko arreta integratua eskaintzea litzateke: norbanakoaren hizkuntzan nahitaez, alegia. Horren bitartez, osasungintzak euskararen normalizazioan berebiziko ekarpena egin dezake. Osasun-sistema konplexua izanik, kultura-aldaketa beharrezkoa da, eta giza-kapitala da oinarria: hizkuntza kontzientzia duten langile ekintzaileak. Ezarpenerako palanka hau gizarte eragile, unibertitate eta osasun erakundeen (azpiegitura kapitalak) elkarlanari esker sortuko da. Guztien artean osasun arloko euskal komunitatea eratuko dute, eskaintza aktiboaren bitartez gizarte euskararen erabileran aktibatu dezakeena. Osasungoa, hortaz, euskararen hauspoa bilakatu daiteke.

Giltza-hitzak: Arretaren normalizazioa. Eskaintza aktiboa. Hizkuntza kontzientzia. Osasun arloko euskal komunitatea.

1. Sarrera

Testu honen helburua, euskararen etorkizuneko eszenarioan osasungintzak, batik bat osasun arloko euskal komunitateak, euskararen normalizazioari egin diezaiokeen ekarpena aztertzea eta proposatzea da. Gaur egun indarrean dauden osasun arloko paradigmetan oinarrituz, eta hortik abiatuz, arretaren normalizazioa euskararen biziberritzean eta normalizazio-prozesuan palanka eraginkorra izan daitekeela defendatuko da. Izan ere, hizkuntza herri baten muina izan daitekeen moduan, osasuna norbanakoaren lehentasuna izan ohi da, gauzarik baliotsuena.

Osasun arretak bizitzaren alderdirik erabakiorrenetan eta garrantzitsuenetan eragiten du, sortzetik heriotzaraino. Hartara, zirujauaren trebetasunarekin, hitzez zein argudioz jantzia, bisturia bezain zorrotza, mailua bezain oldartsua, osasungintza euskal hiztunen komunitatea bizkortzeko sendabide egokia izan daitekeelakoan gaude.

2. Osasun arretaren normalizazioa

Osasun arloa euskalduntzea, osasun-sisteman euskararen erabilera normalizatzea, ez da nolana hikoia. Osasungintza eta

euskara uztartzeko, lehenik eta behin hizkuntzaren gaia osasun-jardueraren testuinguruan kokatu behar da, hots, gaur egun ardatz dituen paradigmeekin lerrokatu behar da, diskurtso egingarri, eraldatzaile, eraginkor eta erakargarri bat lortze aldera.

Osasun jardueraren oinarrietako bat eredu biopsikosoziala da. Horren arabera, osasuna ongizate osoko egoera litzateke: fisikoa, psikikoa eta soziala. Zerbitzua, hortaz, pazientearen ezaugarrietara egokitu behar da: adina, sexua, ingurunea, nahiak eta sinismenak, baita hizkuntza ere. Ikuspegi holistikoa da, giza izatearen alderdi guztiak kontuan hartzen dituen, medikuntza, biologia, soziologia eta antropologia uztartuz. Horri jarraituz, pertsonan ardazturiko arreta garatu da, paziente, familia eta komunitatearen beharretara egokitua. Osasungoaren beste zutabe ebidentzian oinarrituriko medikuntza da: indarrean eta eskura dagoen ebidentzia zientifikoan oinarrituriko jarduera kontzientea, arduratsua eta neurritzkoa. Jakinda osasun-sistema egitura konplexua dela, eta bertan hainbat maila eta jatorri ezberdinetako profesionalak parte hartzen dutela, hizkuntzaren gaia lantzeko 'ebidentzian oinarrituriko osasun-jarduera' izendapen askoz egokiagoa dela deritzogu.

Hau guztia kontuan hartuta, arretaren normalizazioaren kontzeptua erabiliko dugu euskararen eta osasun jarduera uztartzeko eraiki beharreko diskurtsoan; osasun arretaren normalizazioa indarrean eta eskura dagoen ebidentzia zientifikoan oinarrituriko, eta aldi berean, pertsonan zentratutako osasun arreta eredu integratua. Bere helburua maila goreneko kalitatea lortzea litzateke, hots, efektibitatea, iriskortasuna, eraginkortasuna, onargarritasuna, ekitatea eta segurtasuna, klinikoa zein kulturala, erdieste. Segurtasun klinikoa erabiltzaileek pairatu ditzaketan kalteak eta arriskuak ahal den heinean gutxitzea litzateke. Segurtasun kulturalak zera esan nahi du: osasun arretak ezin duela norbanakoaren edo taldearen kultura arriskuan jarri. Azken batean pertsona orok dauka kalitate goreneko zerbitzua jasotzeko eskubidea, bere kultura eta hizkuntza edozein izanda ere. Pertsonaren araberrako eta beraz ezberdinak izan daitezkeen osasun beharrak (hizkuntza beharrak barne) bete beharko lirateke, berdintasuna helburu.

Aurrekoari jarraituz, eta hizkuntza pazientearen nortasuna edo izaeraren alderdirik garrantzitsuenetarikoa izanik, erabiltzailearen hizkuntzan eskaintzen den arreta integratua

litzateke: edonon eta edonoiz, maila guztietan (lehen mailako arretan zein espezializatuan), ahoz zein idatzizko harremanetan, ulergarria, errespetuzkoa, bere nortasunarekin eta horren ñabardura guztiekin bateragarria, norbanakoaren zein komunitatearen osasun-beharrei erarik egokienean erantzuteko. Gure eremuaren ezaugarri soziolinguistikoak kontuan hartuz, arretaren normalizazioak zerbitzua euskaraz ematea dakar, nahitaez.

3. Osasun arretaren esparrua euskararen biziberritzean

3.1. Osasungintzaren garrantzia gizartean

Euskararen normalizazio prozesuan osasungintzak berebiziko garrantzia daukala esan dezakegu, honako arrazoï guztiengatik:

- a) Duen tamaina eta konplexutasunagatik. Osasunbidea, Nafarroan, eta Osakidetza, Euskal Autonomia Elkargoan, herri-administrazioaren atal nagusia direla esan daiteke zalantzarik gabe. Horrez gain, sistema konplexuak dira, mendeko hizkuntzaren erabilpenerako erronka batetik, baina bestetik ikerketarako zein ezarpen konplexuetarako aukera paregabea eskaintzen dutenak. Osakidetza egitura aldetik zerbitzu erakundeetan banatzen da, hots, arreta sanitarioa emateko beharrezkoak diren kudeaketa funtzioak betetzen dituzten unitateetan. Horietako batzuek Euskadi osoan jarduten dute: Transfusio eta Giza Ehunen Euskal Zentroa, Emergentziak eta Osatek. Besteak eremu geografiko zehatz batera mugatzen dira: Arabako, Bizkaiko eta Gipuzkoako osasun-barrutiak. Horietan Osasun mentaleko sareak eta Erakunde Sanitario Integratuak (ESI) kokatzen dira, azken horiek lehen mailako arretako eta horien erreferentzia-ospitalea elkartzen dutenak. Kontuan hartzekoa da pazienteek ESIen arteko ibilbideak ere egiten dituztela, egoera askoz konplexuagoa bilakatuz.
- b) Jardueraren berezitasunagatik eta garrantziagatik. Osasun arreta herritarren oinarritzko eskubidea izateaz gain, pertsonen bizitzaren alderdirik intimo, erabakigarri eta garrantzitsuenei lotuta dago. Gizartearen bizitza-kalitatearen eta ongizatearen funtsezko oinarrietako bat da.

- c) Jardueraren bolumenagatik eta hedapenagatik. Osakidetzak herri guztietan dauka presentzia, egoera soziolinguistikoa edozein delarik, eta etengabeko arreta eskaintzen du. Arreta hori publiko eta unibertsala izanik, erabiltzaileak herritar guztiak dira.
- d) Osasungintzak berezkoa duen prestigioagatik. Osasun-arreta estima handian daukate herritar gehienek. Administrazio publikoen artean baloratuena da.

Hau guztia kontuan hartuta, hots, gizartearen erdigunean dagoen administrazioaren atalik handiena izanik, gehien erabiliena, gure bizitzaren alderdirik garrantzitsuenetan eragiten duena delarik, euskararen normalizazioan osasun arloak lehentasuna duela ere defenda daiteke; beste era batera esanda, nekez lortuko da Euskal Herri euskaldun bat, osasungintza gaztelera hutsean edo frantsesez den bitartean.

3.2. Euskararen ezagutza eta erabilpena: historia klinikoaren garrantzia

Osasun-sistemak euskararen normalizazioan egin dezakeen ekarpena bi arlotan bana dezakegu: ezagutza eta erabilpena. Ezagutzari dagokionez, hezkuntza sistema gakoa dela ez dago zalantzan. Irakaskuntza sistemak egindako lanari esker, milaka euskaldun irabazi dira azken hamarkadetan eta ildo horretan, etorkizuneko osasun-profesionalen ikasketa prozesua euskaldundu behar dela bistan da. Osasun-sistemak, ordea, hizkuntzaren ezagutzan izan dezakeen eragina mugatua dela esan daiteke. Hizkuntza-maila igotzen lagundu dezake, noski, elebidunen edo ia elebidunen artean hizkera sanitarioa zen goi-mailako euskara tekniko zabaldtu, alegia. Kontuan hartu beharko litzateke, baina, osasun sistemaren tamaina. Hau da, euskararen ezagutza derrigorrezkoa izan daitekeela milaka goi-mailako profesionalentzat. Bestalde, osasun arloak beste edozein administrazio esparruek ez daukaten berezitasuna dauka, hizkuntza (euskara gurean) askoz derrigorrezkoa eta betebeharezkoa egin dezakeena. Are gehiago, sarbidea gainditu ondoren euskara lan-hizkuntza izaten lagundu dezakeena. Pazienteekiko ahozko harremani buruz ari gara noski, baina baita ere, eta batez ere, dokumentazio klinikoari eta bere ezaugarriei buruz.

Historia kliniko digitalizatuak aukera paregabea eskaintzen digu bide horretan, ezagutzatik erabilpenara jauzi egiteko, euskara zerbitzu eta lan hizkuntza egiteko. Legedian indarrean

dagoen 38/2012 Dekretuak dioenez, Historia Klinikoa ondoko hau da: paziente batek jasotzen dituen osasun-laguntzako prozesu guztien datu, balorazio eta informazioak eta pazientearen osasun-egoera, jasotako arreta eta eboluzio kliniko argi eta labur jasotzen dituen dokumentu eta erregistro informatikoen multzoa. Gauza jakina da gaur egun Historia Kliniko infomatizaturik garatzen ari dela, eta osasun-erakunde guztien helburua 'paperik gabeko ospitaleak' (edo osasun-sistema) lortzea dela. Historia kliniko infomatizatu eta bateratuak osasun-langileon lana errazten du batetik, eta bestetik erabiltzaileei euren arretaren informazioa jasotzea bermatzen. Historia kliniko euskaraz garatzeak Osakidetzako helburu eta lerro estrategikoekin bat egiten du, baita Erakundearen izaerarekin zein irudi korporatiboarekin. Digitalizaturik eta bakarrik da, pazienteen babeserako ezin aldatu daitekeena; hots, behin euskaraz idatziz gero, horrela geratuko da. Kontuan harturik bere egituraketa edo sorkuntza prozesuan eta ustiapenean maila eta arlo ezberdinetako profesionalen parte hartzen dutela, pazienteen dokumentazioa euskaraz idazteak euskara ulertzera behartzen du arreta-prozesuan parte hartuko duen osasun-profesionala, pazientearen segurtasuna bermatzearen. Beste administrazio-erakundeetan beharbada ez da horrelakorik gertatzen, eta horrelakoetan hizkuntza eskakizunek ez dute erabilera bermatzen.

4. Sistema aldatzeko kultura-aldaketaren beharra: giza kapitala

4.1. Osasun arreta eremu elebidunetan emateko esparru teorikoa

Lehen aipatu den moduan, osasuna eta euskara egokiro eta eraginkortasunez uztartzeko, hizkuntza eta jarduera banaezinak egiteko, esparru propio bat eraiki behar da, osasungintzaren izaera, berezitasun eta ñabardurei egokitu. Eremu elebidunetan osasun arreta ele bietan emateko esparru teorikoa, alegia, gure jardunaren, ikasketa-prozesuaren hala nola ikerketa zein sorkuntzaren nondik norakoak, irizpideak eta ildo-lerroak zehaztuko dituena. Osasun arreta euskaraz ardaztuko duena. Hau bat dator, adibidez, Eskisabel eta hainbat euskaltzaleek antzeman duten behararekin, diskurtso berritzaile baten beharra, alegia. Norberaren erabaki eta ekintzetan eragingo duena, baina baita dimentsio kolektiboa izango duena; gure erabakien eta esanahien ardatza izango

dena. Bere ustez, diskurtsoa eguneroko esperientziak, bizipenak ulertzeko, esanguratsu bihurtzeko markoa da; lengoaiaren bidez eta bizi praktikaren bitartez osatzen dena. Aldi berean, gertakariak ulertzeko, zentzua emateko balio duena.

Kontuan hartu behar da osasungintza eremu elebidun diglosiko batean kokatzen dela, non gaztelera edo frantsesa diren hizkuntza hegemonikoak, eta euskara bazterreko hizkuntza, arlo eta maila guztietan. Egoera horrek hizkuntza-ohitura desegokiak ezarri ditu eguneroko osasun jardueran, naturaltasunez eta normaltasunez barneratzen direnak, onartzen direnak, osasungintzak berezkoak dituen sozializazio prozesuen eta guneen bitartez (unibertsitatea, espezialitatea, ospitalea, medikuen zein erizainen elkargoak, etab.). Horrek, bere aldiz, erabiltzaileen zein profesionalen hizkuntzarekiko pertzeptzioa baldintzatu du, hots, hizkuntzak osasungintzan eta osasunean duen garrantzia errotik ezabatu du. Kultura-sistema bat ezarri du, ikerketan, sorkuntzan, jardueran, kudeaketan eta antolakuntzan eragiten duena. Osasun sistema kulturalki homogenea eraiki da, hizkuntza aldetik elebakarra; legearekin edo kode deontologikoarekin, ezta ebidentzia zientifikoarekin ere bat ez datozen, baina ohituraren poderioz xedaturiko arau sozial eta hierarkien bitartez mendeko hizkuntzaren jazarpena barneratu duena, ez ohikoa behar lukeena ohiko bilakatuz.

Euskara arretatik bereizi da erabat, funtzioarekin (jardunarekin alegia) zerikusirik ez balu bezala. Feminismoaren iturritik edan duen euskaltzaletasunarekin ados gaude: diskurtso nagusiak gure burua hizkuntza nagusian ardatzen dugun pertsonak izatera eroan gaitu, baita, gehitu dezakegu, oinarritzko eskubidea, intimoa eta lehentasunezkoa den osasunaren esparruan ere. Oraindik ere mediku ona edo mediku euskalduna nahi dugun galdetzen zaigu; eztabaida antzua, iraungita dauden paradigma faltsuetan oinarritzen baita. Euskaldungoaren, eta, pertsonak diren heinean, baita pazienteen aurka erabiltzen dena.

Helburua, eredu biopsikosoziolari jarraituz, pertsonan zentratutako arreta bada; lana burutzeko tresna edo bitartekoak ebidentzian oinarritutako osasun-jarduera eta arreta sanitario integratua badira, orduan eztabaida eta paradigma berriak, diskurtso berria, pertsonan kokatu behar da. Pazienteen osasun zein hizkuntza-beharren arloan. Pertsonan, eta ez medikuan. Horretarako, etorkizuneko esparru teoriko berriak bere

diskurtsoan integratu beharko litzuzke ekitatea, hizkuntza-justizia eta gaitasunen kontzeptuak.

4.2. Hizkuntza-aniztasuna eta ekitatea, lehentasuna osasungintzan

Mundu osoan eleaniztasuna da nagusi, 7.000 bat hizkuntza hitz egiten direlarik. Aldi berean, immigrazioak gora egin du azken urteetan. Osasun jarduera, beraz, eremu eleaniztunetan egiten da nonahi, asistentzia-prozesuan hitzun ezberdinen arteko hartu-emanak etengabeak direlarik. Paziente eta profesionalen artean komunikazioa funtsezkoa da, eta horretarako biek hizkuntza bera hitz egitea lehenesten da, batik bat pazientean ardazturiko arreta lortu nahi bada. Eremu elebidunetan, non hizkuntza bat nagusi den eta bestea diglosia egoeran dagoen, osasun profesional elebidunak topatzea oso zaila izaten da. Osasun arreta, beraz, ez da hizkuntza gutxituetan eskaintzen oro har. Gauzak horrela, profesionalen eta pazienteen arteko hizkuntza mugak ohikoak izaten dira, izan etorkinak zein eremu urriko hizkuntzen hitzunak. Zerbitzua erabiltzaileen hizkuntzan ez emateak ondorio latzak ekar ditzake, erabiltzaileen arteko desberdintasunak eraginez, eta medikuntzak oinarritzko duen ekitatea zapuztuz.

Ekitatea jende ororentzat osasun mailarik altuena edo gorena lortzea litzateke, ahal den heinean, inolako bazterkeriarik gabe. Osasun mailan populazioen arteko aldeak (*disparities*) ohikoak dira eta jatorri askotarikoak izan daitezke. Osasun ezberdintasunak (*inequalities*) batetik, eta ekitate-ezak (*inequities*) bestetik, bereiz daitezke. Osasun desberdintasunak (*inequalities*) populazio-taldeen edo norbanakoen arteko aldeak lirateke, esanguratsuak izan daitezkeenak, baina betiere giza-taldearen zein norberaren ezaugarriek edo erabaki pertsonalek baldintzatuta. Kasu hauetan ez legoke inplikazio etikorik edo erantzukizun sozialik. Oso bestelakoa litzateke osasun mailako ekitate eza: pertsonen arteko osasun ezberdintasunak, egoera ekonomiko eta sozialak eragindakoak batik bat, baina baita hizkuntzak eragindakoak ere. Izan ere hizkuntzaren arloa da hobekuntzarako aukera egingarri gehien eskaintzen duena, eta askoren ustez, lehentasunezkoa. Elkarren arteko osagarri, osasun arloan hizkuntza ekitatearen aldeko arlorik egingarriena den moduan, euskararen biziberritzean osasungoa izan daiteke lehentasunezko arloa.

4.3 Hizkuntza justizia eta gaitasunen eredua: eskaintza aktiboa

Hizkuntza-justizia, gure esparru teorikoan, hauxe izan daiteke: oinarrian edo hasieran, hiztun ororentzat baldintza duinak eta bidezkoak bermatzea, euren ama hizkuntza edo lehentasunezkoa erabiltzeko aukera egingarriak izan ditzaten, edota hizkuntza baten biziraupenarako edo biziberritzerako benetako aukera izan dezaten. Eremu diglosikoetan, baita osasun arloan ere, hizkuntza gutxitua erabiltzea maiz hautu kontzientea izanik, zera eskatzen du: lehentasunezko hizkuntzan, norberaren izaerarekin, identitatearekin eta beharrekin lotuta dagoen hizkuntzan aritzeko aukera berdinak ematea.

Ez dago esan beharrik horretarako baliabideak eskaintzea ezinbestekoa dela: euskaraz bizitzeko, euskaraz lan egiteko eta euskaraz osasun zerbitzua jasotzeko nahitaezkoak diren giza-baliabideak zein teknikoak: osasun profesional elebidunak; profesional horiek lan egiteko darabiltzaten euskarri informatiko elebidunak; hasierako zein etengabeko prestakuntza ele bietan, hizkuntza-paisaia elebiduna, etab. Hala ere, nahiz eta baliabideak ezinbestekoak izan, ez dira nahikoak izango, lehenago aipatu ditugun ohitura desegokiek, arau sozialek eta barneraturiko jazarpenek bere hartan badiraute. Ahuldade egoeran dagoen erabiltzaileak, osasun laguntza bere hizkuntzan behar eta nahiko lukeen pazienteak, ez du osasun arreta euskaraz eskatuko, hamaika arrazoiengatik: arreta zerbitzua norberaren hizkuntzan garaiz jasoko ez delako ustea; arlo sanitarioko hizkera teknikoak norberaren hizkuntzan ez jakitea, batez ere idatzizko harremanetan; norberaren hizkuntza gutxitua den aldetik, komunikatzeko arazoak antzematea, ziurgabetasun linguistikoa, alegia; betidanik eta oraindik ere euskarazko osasun zerbitzuen gabezia, zeinak erabiltzailea hori erdiestea ezinezkotzat jotzera bultzatzen duen; euskaraz eskaintzen den zerbitzua hizkuntza nagusian eskaintzen dena baino kalitate gutxikoa izango delako sinismena, etab.

Hartara, osasun arreta euskaraz bultzatzeko, osasun-sistema euskalduntzeko eta osasungoa bera euskararen normalizazio-prozesuan tresna eraginkor eta erabakiorra izateko, osasun arloko euskal hiztunen eta euskal komunitatearen gaitasunak hauspotu behar dira, hizkuntzarekiko sentiberatasuna aldatuz eta mendeko hizkuntzaren erabilera adoretuz. Antzematen dituzten oztupo eta traba guztiak erauzi behar dira, euskararekiko hautua erabateko askatasunez egin dezaten. Hori horrela, osasun erakundeetako zuzendari eta kudeatzaileek, hala

nola osasun profesionalak, hizkuntza-beharrak antzeman beharko lituzkete, eta euskara proaktiboki eskaini behar lukete, hots, euskarazko zerbitzuen eskaintza aktiboa egin behar dute: euskara erabiltzeko gonbidapena, ahoz zein idatzizkoa, erabiltzailea osasun zerbitzuetara bertaritzen den bakoitzean, betiere eskaera baino lehenago eta erabiltzaileak eskatzera behartu gabe. Haratago, eskaintza aktiboak osasun zerbitzuen antolakuntza eta plangintzan hizkuntza kontuan hartzea inplikatzeko du, eta aldi berean erabiltzaileak zein komunitate osoa sentiberatzea eta aktibatzea. Hiztun komunitatearen osasun egoera, bere aurrekariak eta bere hizkuntzan arretarik jaso ez izanak eragindako kaltea kontuan hartu behar da, ikuspegi etikoa batekin.

4.4. Kultura-aldaketa eta hizkuntza kontzientzia, giza-kapitalaren ekoizpenerako bitartekariak

Osasun sistema oso batean hizkuntza-ohiturak aldatzea ez da goizetik gauera egingo, eta ikuspegi zabala eskatzen du. Osasun-sistemaren kudeaketan zein erabakietan hainbat eragilek parte hartzen du, egoera guztiz konplexua eta korapilatsua eginez. Sistemaren maila eta atal guztietan erantzukizunak, eginkizunak eta euren arteko eragina zein elkarlana aztertu beharra dago, betiere xede nagusia, arretaren normalizazioa izanik, osasun arreta euskaraz bultzatzeko estrategia egokiak garatzea delarik. Alde batetik osasun-zerbitzuen hornitzaileak, izan osasun-langileak, lan-taldeak, zerbitzu-unitateak edo erakundeak daude. Euren jarduerak sistema osoaren lerro eta helburu estrategikoekin bat egin beharko luke, osasun arreta euskaraz lortzearen, eta horretarako hizkuntzak lerro estrategikoa izan behar du. Sail honetan sar daiteke akademia, unibertsitatea, non osasun langileen ibilbidea hasten den. Bestalde, komunitatea eta erabiltzaileak, osasungintzaren sortzaile partekatuak bezala: euren nahiak eta lehentasunak zehazteko eginbeharra daukate, eta zerbitzuen hornitzaileak sustatu eta finantzatu behar lituzkete. Euren arteko elkarlanik gabe ez litzateke helburu egokirik lortuko. Komunitatea inplikatu behar da, derrigorrez. Horrek, esan gabe doa, hizkuntza kontuan hartuko duen, hots, euskara bere jardueran eta pentsamoldean txertatuko duen osasun-sistema bat eskatzen du, eta horretarako kultura-aldaketa bat ezinbestekoa dela esan daiteke.

Arretaren normalizaziorako **kultura-aldaketa** beharrezkoa izanik, **giza-kapitala da oinarria**. Diziplinarteko ikerketa zein

sorkuntzaren bitartez, hala nola beren-beregizko prestakuntzatik abiatuz, batetik hizkuntza eta osasuna uztartuko duen ebidentzia sortuko duena, normalizaziorako oinarri sendoak eraikiz; eta bestetik hizkuntza kontzientzia duten osasun langile ekintzaileak izango direnak.

Hizkuntza kontzientzia hizkuntzak pertsonen bizitzan duen garrantziaz jabetuta egotea, eta, eredu biopsikosoziolari jarraituz, ezagutzan oinarrituriko kontzientzia sendoa eskuratzeko, osasun profesionalaren jardura xedatuko duena. Osasungintzaren arloan, hizkuntza kontzientziak berezkoak ditu hizkuntza gaitasuna, hizkuntzak pazienteen izaera pertsonalean duen garrantziaz jabetzea, eta aldi berean jarrerak pertsonaren arabera aldatzea, osasun-langilearen gaitasun maila egokia izan dadin, zerbitzuaren maila goreneko kalitatea bermatze aldera. Hizkuntza kontzientziadun osasun langile orenen eginbeharrak hauek lirateke, besteak beste:

- Mendeko hizkuntzarekiko (gurean euskara) jarrera aktiboa agertzea, eta zerbitzua pazientearen hizkuntzan eskaintzearen aldeko inplikazioa.
- Pazientearekiko harreman etikoa eta enpatia, haren nortasunarekiko eta izaerarekiko errespetuan oinarriturik.
- Aldez aurretik pazientearen lehentasunezko hizkuntza ezagutzea, eta horrela ez bada, adeitasunez, paziente bere aukerazko hizkuntzan egitea gonbidatzea.
- Bere jarrerak pazientearengan izan dezakeen eraginaz jabetzea, ikuspuntu etiko batean oinarrituz. Arau sozialak zein habitusak barneraturiko biolentzia sinbolikoa saihestu bere jarduerak derrigorrezko dituen giza-harremanetan.
- Pazientea lehenetsi duen hizkuntzan jarduteko eroso sentitzea bermatzea.
- Pazientearen eskubideak (hizkuntza-eskubideak) errespetatzen ez direnean egoera aldatzeko neurriak eta jokabideak abiaraztea.
- Adorea, sormena eta ekimena, era eraginkorrean eta kostu txikienarekin, osasun zerbitzuen euskarazko eskaintza bera hobetzeko.
- Hizkuntza ofizialen arteko parekotasuna maila guztietan bermatzeko ahalegintzea.

- Jarrerarekin hizkuntzaren arloan ekitatearen aldeko apustu sendoa adieraztea.
- Lankideentzat erreferente eta eredia izan.

Osasun arloko profesionalak hizkuntza kontzientziatik lidergora jauzi egin behar luke; era arduratsu eta kontzientean, ezagutzan oinarrituz, lider ekintzailea izan. Osasun langileak euren burua eremu elebidun batean kokatzen ikasi behar luke, bi edo hiru hizkuntza ofizial dituen herrialde bateko herritar gisa. Edozein osasun langilek gure gizartearen printzipioak eta oinarriak, hala nola askatasuna, berdintasuna, elkartasuna, bizikidetzeta eta errespetua bere egin beharko lituzke, bere lan esparruan konfiantzaz, kalitatez eta egiatasunez jarduteko. Hizkuntzarekiko kontzientzia osasun langileen nortasun profesionalean txertatzea gure osasun sistemarentzat tresna baliotsua izan daiteke. Izan ere, lidergoa eta profesionalen arteko elkarlana aldaketarako palankak dira.

Gurean hiztun aktiboaren kontzeptua erabil genezake: eremu diglosiko batean, elebidun edo eleaniztuna den osasun profesionala, bere erakundearen jardura-ereduarekin, kode etikoekin eta lerro estrategikoekin lerrokaturik euskararen erabilera bultzatuko duena, betiere pazienteari lehentasuna emanaz. Hortara, osasun-sistema elebidun batean hiztun aktiboa izatea lanerako gaitasuna litzateke, ezinbesteko edo betebeharreko gaitasuna kalitatezko zerbitzua eskaini nahi bada.

Ezarpenerako palanka izango den giza-kapital ekintzailea hainbat eragile zein erakundeen arteko elkarlan eta sinergie esker sortuko da; hala nola osasun erakundeak, publiko zein pribatuak; gizarte eragileak, eta akademia (unibertsitatea batik bat). Zentzu horretan, ezinbestekoa da azpiegitura kapitala, osasun arloko euskal komunitatea eratuko bada.

5. Azpiegitura kapitala

Azpiegitura kapitala, beraz, unibertsitatea eta osasun erakundeak izango dira batez ere: osasun arreta eta osasun profesionalen prestakuntza euskaraz bermatuko dutenak. Maila guztietan, edonon eta edonoiz, ahozko zein idatzizko harremanetan, osasun zerbitzua euskaraz eskainiko duten erakundeak, eskaintza aktiboaren bitartez.

Kontuan hartu behar da, dena den, Euskal Herrian, zatiketa administratiboaren ondorioz, hainbat unibertsitate daudela.

Nafarroako Foru Erkidegoak badu bere unibertitate publikoa, Nafarroako Unibertitate Publikoa (UPNA/NUP) eta bere unibertitate pribatua eta aldi berean konfesionala (Nafarroako Unibertitatea). Euskal Autonomia Erkidegoan unibertitate publikoa dago, UPV/EHU; eta unibertitate pribatuak, Mondragon Unibertitatea (MU) eta Deustuko Unibertitatea (UD) hain zuzen ere. Horrezaz gain, Espainiako Hezkuntza, Kultura eta Kirol Ministeritzaren pean UNED (Universidad Nacional de Educación a Distancia) delakoa dago, eta esparru unibertitarioan diharduten beste zenbait erakunde, hala nola Eusko Ikaskuntza edo Udako Euskal Unibertitatea. Ipar Euskal Herriak ez dauka berezko unibertitaterik, baina Bordeleko unibertitatearekin harremanak eta elkarlana bultzatzen du UPV/EHUK.

Osasun arloa ere zatikatuta dago. Ipar Euskal Herrian frantsesa da hizkuntza ofizial bakarra, eta arreta, oro har, frantsesez ematen da. Nafarroan euskara ofiziala da eremu batean, eta Osasunbideak ez dauka euskara planik. EAEn Osakidetza euskararen erabilera bultzatzeko Euskara Planak garatu ditu, legedian oinarriturik.

Ez genuke ahaztu behar beste hainbat gizarte eragile, osasungoa euskalduntzearen aldeko foroa sortu zutenak hain zuzen ere: Osasungintza Euskalduntzeko Erakundea (OEE), Udalerri Euskaldunen Mankomunitatea (UEMA), Kontseilua eta Behatokia. Udalerri euskaldunen eremua kontuan hartu behar dela azpimarratzen dute, euskararen arnagunerik zabalena baita, eta osasun zerbitzuek bertako egoera soziolinguistikoan zuzenean eragiten dutelako. Instituzioen arteko elkarlana sustatzeko gogoia adierazi dute eta horretarako elkarlanerako guneak sortzea proposatu dute, instituzioek eta euskalgintzak batera lan egiteko xedearekin.

Akademiaren eta osasun zerbitzuen antolakuntzan eta garapenean, hizkuntza kontuan hartuko beharko litzateke, erakundearen irudiari zein izaerari lotuta, eta aldi berean erabiltzaileak zein komunitate osoa hizkuntzaren erabileran sentiberatu eta aktibatu. Sarea egitea, aliantzak sortzea eta sinergiak bilatzea ezinbestekoa da. Hasteko, osasungintzaren muina izanik, UPV/EHU eta Osakidetzaren arteko elkarlana nahitaezko lehentasuna da. Horren adibide, 2017 eta 2018an burutu diren 'Osasuna eta hizkuntza' udako ikastaroak aipa daitezke, gaiaren inguruko ezagutza sortzeko, zabaltzeko, partekatzeko, eta aldi berean, sarea egiteko balio izan dutenak. Aipaturiko ikastaroetan azaldutakoa beste eragileen edo

erakundeen argitalpenetan jaso da, hala nola OEEren Osagaiz aldizkarian edo BAT soziolinguistika aldizkarian, diziplina antzeko eta erakundeen arteko elkarlanean beste urrats bat bultzatuz. Era berean, hizkuntza eta osasungintza uztartuko dituen gradu ondoko ikastaro baten proiektua abiarazteko asmoa dago, UEU eta UPV/EHUren bitartez. Era berean, azken urteetan, osasungintza eta euskara uztartzen dituzten lehen Gradu Amaierako Lanak sortu dituzte zenbait medikuntza ikasleek, UPV/EHUko irakasleen zuzendaritzapean noski, baina aldi berean osasun profesionalen laguntzaz; lan hauek Euskal Herriko jardunaldi eta argitalpenetan presentzia izan dute, baita nazioartean ere, eta etorkizunari begira presentzia handiagoa espero da.

Giza eta azpiegitura kapital sendoak dauzkagula esan daiteke, txingar nahikoa sua pizteko; baliabide egokiak osasungintzatik, arretaren normalizazioaren bitartez, euskararen normalizazio-prozesuan egundoko ekarpena egiteko.

Askorentzat euskara mehatxu bat da, inposaketa. Horregatik, hain korapilatsua den hizkuntzaren gaian, ikuspegi akademiko eta profesionala ezinbestekoak direla esan daiteke, gatazka soziala ahal den neurrian saihesteko eta, adi berean, euskararen suspertzean era eraginkorrean laguntzeko. Kontrara, arretaren normalizazioa aukera bat da; nazioartean osasuna eta hizkuntzaren gaian lidergoa lortzekoa, bai ebidentzia sortzeko orduan baita ezarpenaren arloan ere. Mundu mailako prestigioa ekar diezaike osasun-erakundeei (Osakidetza, Osasunbidea), hizkuntza eta osasunaren gaian aitzindari izategatik. Erakundeak erreferente bilakatuko dira munduan, gogoia baldin badago: berrikuntzan, sorkuntzan eta ezarpenaren aitzindariak. Hizkuntza bera gure kapitala izango da.

Osasun arloa, hortaz, euskal komunitatearen euskarri eta arnagunea bilakatuko da. Horixe da gure helburua eta proposamena.

Bibliografia

- Bowen, S. (2001). *Language Barriers in Access to Health Care*. Ottawa: Publications Santé Canada/Health Canada, 2001.
- Bowen, S. (2015). *The Impact of Language Barriers on Patient Safety and Quality of Use*. Ottawa; Societé Santé en français, 2015.
- Brach, C eta Fraser, I. (2002). Reducing disparities through culturally competent health care: An analysis of the business case. *Quality Management in Health Care*, 10, 15-28.
- Consortium National de Formation en Santé (2012). *Cadre de référence pour la formation à l'offre active des services de santé en français*. Consortium National de formation en Santé. Secrétariat national. Ottawa: 2012.
- Corbeil, J.P. et al. (2009). Les minorités prennent la parole: résultats de l'Enquête sur la vitalité des minorités de langue officielle au Canada. Ottawa, *Statistique Canada*, N°91.550-X, p.1-60
- Cultural responsiveness framework. *Guidelines for Victorian health services*. Melbourne, Victoria Department of Health, 2009.
- De Moissac, D. (2012). Défis associés à l'offre des services de santé et de services sociaux en français au Manitoba: perceptions des professionnels. *Reflets*, 18 (2), 66-100.
- Flores, G. (2006). Language Barriers to Health Care in the United States. *NEJM*; 355:229-231.
- Eskisabel, I. (2018). Euskaraz bizitzeko diskurtsoak eta bizipenak. *BAT Soziolinguistika Aldizkaria* 107, 2018 (2), 11-27.
- Guinard, J et al. (2016). *Étude de référence sur les services bilingues au sein des établissements de santé canadiens*. Moncton, Institut canadien de recherche sur les minorités linguistiques, 2016.
- Gonzalez, H.; Vega, W.; Tarraf, W. (2010). Health Care Quality Perceptions among Foreign-Born Latinos and the Importance of Speaking the Same Language. *JABFM* Volume 23 (6):745-52.
- Jacobs, E. eta beste. (2006). The need for more research on the language barriers in health care: a proposed research agenda. *The Milbank Quarterly* 84 (1), 111-133.
- Jauregi, P.; Suberbiola, P. (2015). Aldahitz ikerketa 2014. Andoain: Soziolinguistika Klusterra.
- Johnstone, M.; Kanitsaki, O. (2006). Culture, language and patient safety: making the link. *International Journal for Quality in Health Care*, 2006; Volume 18, Number 5: pp 383-388.

- Lewis, Huw (2017). Realising linguistic justice: resources versus capabilities, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 38:7, 595-606.
- Montes, A. (2015). El modelo de circuito asistencial para la atención en el idioma del paciente. *Gaceta Médica de Bilbao*; 112(2): 132-136.
- Montes, A. (2016). Hizkuntza kontzientzia osasungintzan. Unibertsitatearen eta Osakidetzaren ekarpena zein elkarlana kultura-aldaketa prozesuan. *BAT Soziolinguistika Aldizkaria* 101, 2016 (4); 93-106.
- Roberts, G.; Burton, C. (2013). Implementing the Evidence for Language appropriate Health Care Systems: The Welsh Context. *Revue Canadienne de Santé Publique*. Vol 104, No 6 (Supplément 1).
- U.S DEPARTMENT OF HEALTH AND HUMAN SERVICES, OFFICE OF MINORITY HEALTH (2001). National Standards for Linguistically Appropriate Services in Health Care. Final Report. Washington DC
- WHO. (2006). Quality of care. A process for making strategic choices in health systems.

Oharrak

1. Ekarpén hau poster moduan aurkeztua izan zen Gasteizko kongresu saioan.

Toward a ‘Speaker Centered’ Design of Language Planing

Urla, Jacqueline

Univ. of Massachusetts Amherst
jurla@anthro.umass.edu

M

Modern efforts to revitalize the Basque language were launched in 1918 at the first Congress of the Basque Studies Society. Much has been accomplished in terms of education and legislation that have helped reverse language shift. In this paper, I will argue that addressing future challenges will require a shift to a speaker – rather than the language – centered approach to language revitalization that focuses on the varied meanings, uses, and attachments people have to Basque. My paper concludes reflecting on the current interest among language advocates in methods of affirmative inquiry, participatory planning and design thinking and the possibilities these open up for imagining new multilingual futures.

Keywords: Basque language planning. Eusko Ikaskuntza. Participatory planning. Affirmative inquiry. Euskara.

I cannot express what an honor and pleasure it is for me to participate in this, the 100th anniversary conference of Eusko Ikaskuntza. It is an honor for me because of the respect I have for Eusko Ikaskuntza and the vital historical role it played in the history of the Basque Country and in the constitution of a Basque scholarly community. But also, because of the very central role that my encounter with Eusko Ikaskuntza had on my own research and understanding of Basque language revitalization.

My discovery of the proceedings of Eusko Ikaskuntza congresses of 1918 and 1922 in the library of the University of California Berkeley were transformative for the analysis and book I would later write, *Reclaiming Basque: Language, Nation and Cultural Activism*. Given the occasion of the 100th anniversary, I want to say just a little bit about why the Eusko Ikaskuntza Congresses were wo important to me and how I have come to understand the Basque language revival movement.

It was 1984. As an anthropologist in training, I had completed 15 months of ethnographic fieldwork on the recovery of Basque in Gipuzkoa. It was an auspicious time, as you know. Franco had finally died. The Statute of Autonomy was newly approved and there was a strong social movement that had begun clandestinely and was now able to really move forward

– ikastolas, AEK, Euskalherrian Euskaraz, Batua, SIADCO had just published *Conflicto Linguistico en Euskadi*. With the Law of Euskara, the BAC was now empowered to formulate language policy on behalf of Basque recovery. It was a new moment for language revival **then** just as we have been seeing today, that it is a new moment **now**.

My encounter with the published proceedings of the early *Congresos de Eusko Ikaskuntza* helped me to find the historical antecedents, to trace a *genealogy* of sorts, for much of what I had observed in the language revival movement during my fieldwork: the recurring debates on the need for standardization; the need for schooling, legitimation and for planning. I went to Euskadi prepared by what I had read to encounter a powerful discourse on the relationship between language and national identity. What surprised me more when I arrived was the insistent call for *plangintza*, for a census, for surveys and a sociological understanding of the linguistic population these could provide.

The speeches of the founding Congress of 1918 and then 1922 with lectures by Julio Urquijo, Luis de Eleizalde, and others¹ revealed a group of intellectuals, professionals, teachers, lawyers, engineers, doctors –who saw themselves at a vital crossroads in the history of their country. Industrialization and rapid urbanization had created a chaotic social order and a host of social problems had emerged, from pollution, to urban congestion, to labor and class antagonism. They were interested in progress, in modernization, and bringing a scientific and pragmatic orientation to creating a society, and an economy and a language that could flourish in the new century ahead, while also preserving their unique cultural identity and heritage. These were not navel-gazing antiquarians: they attended international scientific congresses and established relations with major European and North American libraries and academic institutions, sending back reports on the latest techniques in pedagogy, archaeology, cooperatives, fishing, horticulture, urban design.

Idoia Estornes (1983) has written insightfully about this moment and I learned a great deal from her. Eusko Ikaskuntza gave lie to the prevalent image in political theory at the time, that small nations interested in their language and culture were backward looking, clinging to a rock, as political philosopher John Stuart Mill (1861:293) famously

said, without interest in the tides of progress. They showed that the opposition between modernity and 'tradition' was an *ideology*, not an inevitability.

What I saw – or what the congresses allowed me to see – more specifically, was the emergence of a **distinctly modern understanding of language that we now take for granted**, and which would begin to inform the strategies of language revitalization. They argued with their compatriots that folklore and festivals praising and exhibiting the language and traditions, would no longer be enough. It was not only the beauty of the poetry or establishing the origins of the language that mattered most now. For ensuring its future, new forms of knowledge had to be gathered, and new questions had to be answered: what class of people spoke it; where it was spoken, and what was needed to be able to introduce Basque into institutions of higher learning, into commerce, and industry. Creating standardized norms for writing Basque was intimately connected to this vision anchored simultaneously in conceptualization of efficiency, modernity and the unity of the nation. Standardization, said Luis de Eleizalde, was simply a matter of "common sense".

The rise of a Basque nationalist sentiment and movement was part of, but not the whole story of the rise of Basque language revitalization. This is what Eusko Ikaskuntza's conferences showed me. Precisely because the issue of Euskara's future was not separated off from areas of social life, one could see in the proceedings of the congresses that the revival of Basque was envisioned as a problem analogous to that of the city, of public health, economic growth, or education, – that is, as a problem requiring expertise, documentation, and rational planning.

Protecting Basque language, culture and identity required not isolation and not simply patriotism: it required active intervention, study and management. The term language planning was not yet widely used, but it was there, emergent.

It is at Eusko Ikaskuntza's first conferences that I believe we encounter an articulated a vision of language as an object that can and *should* be planned. To plan language one had to know it in new ways – it needed, said Julio Urquijo. Its numbers of speakers, its territorial and social presence had to be mapped.

It was the beginning of a sociological and not just a philological understanding of language.

This is the view of language that has shaped so much of the twenty and twenty-first century language revitalization efforts. We see it in SIADECO's text, *Conflicto Linguístico en Euskadi*. I saw it in local demands. It made the social domains of Basque language use and gaining presence in public institutions a primary objective as a matter of gaining prestige. It also made measurement and enumeration of speakers a veritable industry of diagnosing the vitality of the language. Demolinguistics would grow into an ever expanding and more refined enterprise as statistics became the heartbeat of Euskara.

This understanding of language shaped the priorities of how to proceed with language revitalization. And it has also led to real innovations. As in the development of the Kale Neurketa – the first ever attempt to quantify and track the usage of language – using observational methods. And which has been an instrument for documenting the gap between capacity – knowledge of a language – and its public use (Altuna and Urla 2013; Urla and Burdick 2018).

Much has been accomplished. But we have come now to a time where the limits of this kind of language-centered approach are becoming undeniable. The challenge for a twenty-first century language revitalization is to shift to a speaker – rather than a language – centered approach. The challenge, I would say, is to figure out how to abandon the conventional notion of “language” that has been embedded in so much language planning, in *euskalgintza*, and in everyday ways of thinking and talking about language. The challenge is to make way for new understandings that can address the issue of why it is that people speak languages and what they do with them. And that is what I want to talk about today.

We need to ask new questions beyond how many people know Basque, their demographic profiles, when and where and how much they speak. This may continue to be valuable to know. But to move forward we need to address the issue of language use and for this, language revitalization must be based on more anthropological understandings of language.

Much of what I want to say is echoing and in dialogue with Jone Miren Hernandez's (2008) call for an anthropological understanding of language made almost ten years ago now in *BAT Soziolinguistika Aldizkaria*. She articulated many of the basic

premises of an anthropological vision of language that I will be picking up on here and elaborating upon.

This shift in focus from language to speakers and their means of living and creating community **with** language is a vital part of the e5 project being proposed. It is vital to the creation of a more inclusive imaginary, the imagined future(s) of the community that wants to live in some fashion or other with Basque. And that is what I want to talk about today.

1. Languages are not seeds

The problem, for language revitalization, rests centrally with the notion of both “language” and language communities as bounded, homogenous entities; as things in the world that have life spans and die.

This is the kind of language ideology that has informed much of the contemporary endangered and minority language advocacy as we know it.

Let it first be said that the advocacy from organizations like Terralingua and many others, has been very effective in raising awareness of the richness and value of language diversity. Their work has done a great deal to advance the collection, documentation and preservation of digital recordings of language – preserving them for posterity and future study much like the underground seed vault that has been created in Norway where the world's biodiversity of plants are safeguarded against future disasters.

But languages are not really like seeds to be preserved.

In a brilliant article about the epistemology of the digital archive, the anthropologist Robert Moore explains that the architecture of the digital archive created to preserve samples of “languages” produces two important distortions:

1. They reproduce an understanding of languages as neatly bounded, autonomous grammatical systems,
2. and secondly – and very importantly – they erase the reality of the full range of multilingual resources that speakers of endangered languages **actually** use in their lives and that characterize the lives of people in the communities where many minoritized and endangered languages are spoken.

Though Moore is speaking of endangered languages and how they are documented, much of what he has to say, I believe, is quite relevant for us here today.

2. Disinvent language

We would do well to heed the African linguist Sinfree Makoni's call to "disinvent" this understanding of language as we currently know it, abandon the whole schema of "mother tongues", "native" speakers, and reified languages that obscure the multiplicity and complexity of sociolinguistic practices. We need to take up a speaker-centered view of language (Makoni and Pennycook 2005).

What does that mean?

Linguistic anthropologists prefer to think of language not as "things" to be planned or seeds to be stored, but as **social action**, more than a set of grammatical rules and vocabulary, it is an instrument and a dynamic **practice** – an instrument for the expression of identities and embedded in the dynamics of creating and maintaining social relationships and belonging in particular social groups.

Speech is relational, it is shaped by and contributes to social hierarchy, and it is world-making.

As Hernández (2008) explains, anthropologists give special importance to the **indexical and heteroglossic** properties of language. These are difficult words to translate but with these words we want to say something very basic and essential about language.

And that is that the meaning of what we say does not derive solely from the denotational or referential value of words. Rather it derives also from many aspects of features such as the intonation, morphological and verbal strategies that are always referring or "pointing" (indexing) other previous uses of those elements and the social personae with which these elements are associated. These elements are vehicles that communicate about our social status, for example, or say something about the relationship we have or wish to have with the person we are speaking to, or speaking about, and our attitude towards what we are saying.

As speakers and as listeners, we draw upon these indexical layers, and the diverse and stratified 'voices' that speech is

always embedded in. This is what gives so much richness and complexity to communication. This is key to the speaker-centered perspective on language. To be speaker centered is to recognize that we need to broaden the field of vision, to go beyond the quantity of speakers of "a language" or the amount or the variety chosen, and to situate speakers' dynamic use of language in connection to the social fabric of their lives and relationships.

Let us see how Jone Miren Hernández explains this shift in perspective:

"Orain arte hizkuntzak bakarrik izan du protagonismoa. Hizkuntza abiapuntua eta helburu izan da; tresna eta bitartekoa izan ordez. Hemendik proposamena bestelakoa da: zergatik ez onartu hizkuntzak hiztunak komunitate bateko kideak izateko garain duen garrantzia? Zergatik ez aztertu hizkuntzarekin lotura duten elementuak eta aspektuak komunitate bat edo giza talde bat osatzeko garaian duten papera?" (Hernández 2008:35).

We need to situate the use of the language in the wider context and communities that influence not only the code choices speakers make, but also many of the other features of their speech. To arrive at this, we need different conceptual and methodological apparatuses for the study of language, including among them more ethnographic studies based on the contextualized description of how people use language.

3. Repertoires

A second thing we need to do is to relentlessly critique and challenge what sociolinguists call "monoglot" and "mother tongue" language ideology (Silverstein 1996; Pennycook 2002). Monoglot language ideology is, simply put, the idea that languages are classifiable distinct entities that are defined by a common set of norms that become a means of stratifying speakers. Mother tongue ideology refers to another set of deeply ingrained beliefs that (a) the language one learns at home is defining of one's true or essential identity, and (b) that this is the 'natural' way to learn a language and that such speakers embody a more 'authentic' speakerhood.

Today's sociolinguistics has increasingly moved away from the notion of bounded languages and towards the concept of

repertoire – the array of linguistic resources that speakers deploy in their social relations and world making. This may draw from more than one language or grammar, or from various registers, dialects².

Given that we know that the population of Basque speakers has been changing and diversifying dramatically we can also expect that ways of relating to and speaking Basque have also diversified. There is a whole generation of people who have learned Basque outside the home. They are the majority of young people today and have distinct profiles, different identifications, different ways of learning Basque and, along with that, different ways of engaging with Basque in their lives – with co-workers, with friends, their children, and social media. As Hernández stated back in 2008, the dichotomous view of Basque versus Spanish speakers, communities and identities do not serve us well in this context – if they ever did.

The research project I did with my colleagues Ane Ortega, Esti Amorrortu and Jone Goirigolzarri on new speakers was a very preliminary attempt to grasp the diverse ways new speakers have learned Basque and incorporated it into their lives and their identities (Ortega et al 2015). How do they use Basque in conjunction with other languages they may know? We need to understand so much more than whether or not they speak Basque – we need to understand how and what they do with it. What it means to them.

Our research showed that some 'new' speakers feel identified with and proud of their fluency in the local euskaldun register of his town, others we talked with aspired to that kind of fluency, but have difficulty accessing the networks for learning those registers. And others have no interest in using the language as anything other than a workplace language. While still others see speaking Basque or Spanish as a personal choice not deeply linked to identity and not something that should be invested with any special social or political significance.

Given that ways of speaking are vehicles for expressing our affective attachment to places, to particular communities of practice, to neighborhoods, and to activities, how can the planning of the e5 project going forward respect these and other varied kinds of attachments and ways of engaging with Basque that we have yet to encounter? How can participatory planning create the possibilities for an expansive participation in the design of the future?

4. Speaker centeredness and the community capitals framework

I want to turn now more specifically to the Community Capitals Framework for language planning that is currently underway. It is an approach borrowed from some of the newer forms of organizational management and planning – particularly affirmative inquiry and participatory design thinking.

I want to comment on what I see to be positive about this method, raise some concerns I have, and also point to what I see as some of the distinctive and positive strengths of the Basque language revival movement that I think would be wise to continue.

As I understand it, the strategy of affirmative inquiry used in the Community Capitals Framework begins with the question: what resources does Basque society already have in a variety of domains (social, cultural, political, environmental, economic) that it can draw upon to imagine and enable new scenarios for living in and with Basque? This is an important shift in planning discourse – one that starts with an assessment of strengths, instead of deficit or problems, and gives recognition to the importance of **emotions** – **desire** in particular – as well as **imagination**, with an emphasis on the **generative**, and the **creative**.

I believe – and this is what excites me about this new design approach – is that given that it is constructed from the already always multilingual perspectives of small language communities, is the potential such perspectives might have to take us towards **new kinds of linguistic futures** distinct from the monoglot ideology that has reigned supreme. It might help take us away from the imaginary of the uniformly homogenous linguistic community: one nation, one language, one people. In laying open the question – what are the futures that communities of speakers or aspiring speakers of small languages desire, it could possibly have the potential to be something more radical and liberatory.

Might this practice of affirmative inquiry and collaborative design give rise to elements of a different ontology or way of living language?

I think there is much potential for this affirmative inquiry to lead towards what scholars call “**transition design**” – I will return to this in a moment.

But I want to mention three other positive features of this framework of planning in the e5 project:

1. The principle agent is described as “the community that wants to develop Basque”. This is very notably NOT a linguistically defined or ethnically defined identity. It is not defined by profession either (eg. language planners). Belonging in this community of change is based on a shared aspiration, not on possessing a particular speaker profile or degree of fluency. It is a self-ascribed community of practice –people who come together not based on their identity, but rather on a common activity.
2. I especially applaud the commitment to **polycentrism**, to **collecting various kinds of** imagined scenarios for the future from people active in different walks of life, and to **synchronizing** goals, rather than seeking **uniformity** in outlook.
3. And finally, there is the commitment to participatory methods.

The ability to mobilize popular participation in language revitalization has been one of the real strengths and positive attributes of the Basque language movement. This is something that I don't think has been very well known outside of Euskal Herria. From, the early mobilization of everyday citizens in the ikastolas, the decentralized network of euskalategi and gau eskolas of nature of AEK, to the later emergence of local euskara elkarteak, – this capacity Basques have to come together, to form associations, to cooperate and work together, this is truly a cultural resource – that has served the language movement well.

Then, as now, community involvement, building consensus and a sense of ownership in the process of reclaiming a language, tolerance for critique, asking questions, and reassessment of strategy, these are keys to **resilience** of the movement.

Although I understand its use, I will confess I feel we should be cautious about the use of the term **capital** in this framework. At the very least, any time one uses the term, one wants to do so in a non-naïve way and to recognize that access to and the benefits of capital are often unequal.

I myself prefer the term “resources”. And this is because we live in a neoliberalized economy in which the logics of the

market have colonized a large part of our social world and value system.³ We are constantly being steered toward and participating in valuation systems based on market metrics.

A good deal of sociolinguistic research these days is documenting how this is happening. Increasingly universities market their language teaching programs as cumulable individual assets to advance one's value on the market (Martín Rojo 2018).

We could 'sell' Basque that way. And in the world we inhabit, it might be politically strategic, as SIADECO (2015) has done recently, to quantify the economic value of Basque. If nothing else, this produced a persuasive refutation of the prejudice that small languages are in a sense worthless.

But in the end, I think these metrics and markets don't ultimately serve us well. We cannot forget that it is capitalism itself that has in many ways contributed to the value system and the political economy that works against small languages.

So I want to encourage as radical a design imaginary as possible. I want to encourage actors in euskalgintza to become transition activists/designers for how to live in a small language.

From my work over the years, I see resources that can serve you well. As I have said, the underlying social values of collective work, the capacity to mobilize, to innovate, and the value placed on social solidarity are extraordinary in Basque society – these are tremendous assets.

What other resources and contexts allow us to experience an alternative ontology of language, another way of imagining **how to live and think about language differently?**

I think Bertsolaritza might be one.

I say this because I observe in bertsolaritza – maybe you do as well – a stance toward language that is quite different from the dominant monoglot, monetized, and inherently hierarchical language ideology that surrounds us.

Here, in this practice, language seems not to be conceived so much as an individual possession as much as it is a kind of **commons**; not as an object to be governed, an enumerable thing with rates of growth and decline, but as a place where imagination, creativity, and surprise prevail over the goals of parity with majority languages or the logic of standardized

norms⁴. Here is a potentially valuable resource to draw upon for imagining a more solidary – and playful – relationship to Basque.

At the heart of improvisation is the stance of YES, AND... building upon the speech of those that come before them – this is the principle of **dialogical co-creation**. And this principal is what design thinking, at its best, is all about.

5. Final thoughts

In my book, *Reclaiming Basque*, I said that language revitalization movements are never just preserving a language; they are always also agents in shaping and changing how people understand what language is. This Congress, one hundred years ago, helped to do exactly that: to launch the modern era of language planning.

The e5 project using the Community Capitals framework presents us with a new participatory design methodology that seeks to be more open to imagination. As an outside observer, I do not pretend to dictate your road map. You will know what you most want to do. From my perspective, I want, however, to encourage at least an exploration and possible alignment with transition thinking and transition design.

The transition discourses and movement emerging in the Global North and the Global South call for the collective imagination of other worlds, and other values. They call for a rupture with the capitalist and patriarchal logics of development and perpetual exploitative growth that have brought such catastrophic consequences. There is no fixing of these systems, say transition activists; we must redefine well-being, what Latin Americans call *buen vivir*, reaffirm values of solidarity and recognize radical interdependence. They call in various ways, for a paradigmatic and ontological shift to what Colombian anthropologist Arturo Escobar (2018) calls: the values of the pluriverse.

Does language have a place in this movement? The transition activists do not say much if anything about this. Yet clearly, for many of the indigenous and minoritized communities that are engaged in these social movements, language IS a part of their world-making projects. We have to invent that bridge more explicitly, create that dialogue, between language diversity and the project of the pluriverse. Like transition thinkers, I don't

think we can find a place for small languages without an ontological/epistemic shift of the dominant ways of thinking about language – and thus thinking about life – in capitalist modernity. These ways have not served small languages or really anyone well.

Transition theorist Thomas Berry, whom Escobar draws upon, has said it well: we are now between two stories. The old paradigms of a progress of growth and modernity have failed us, the new paradigm has yet to be designed (Escobar 2018).

In language revitalization, it may be similar. The old goal of “normalization” – whatever that meant – has in some ways run its course. It is time to design what living in a small language can mean today.

As this project moves forward, we can and should embrace the same kind of responsibility that the members of the first Congress of Eusko Ikaskuntza felt to be agents in shaping how language is understood by combining this process of not just **design**, but **transition design**, that will have a pluralist, speaker-centered, approach to language and a capacity to accept diverse ways of living in and with Euskera – from the *bertsolari*, to the code-switching new speaker, the occasional user, to the 'passive' speaker all as having legitimate place in the larger social world of Basque.

I think that much of success of this new and exciting venture will depend on **how** it is carried out and whether it can truly invite pluralist experiences from the margins as well as the center of *euskalgintza*.

References cited

- Altuna, Olatz and Urla, Jacqueline. 2013. The Basque Street Survey: Two decades of assessing the public use of Basque. *Int. Jo. of the Sociology of Language* 224:209-227.
- Blommaert, Jan and Backus, Ad. 2012. Superdiverse Repertoires and the Individual. *Tilburg Papers in Culture Studies*. Paper 24.
- Escobar, Arturo. 2018. *Designs for the Pluriverse. Radical Interdependence, Autonomy, and the Making of Worlds*. Duke University Press.
- Estornes, Idoia. 1983. *La Sociedad de Estudios Vascos: aportación de Eusko Ikaskuntza a la cultura vasca, 1918-1936*. San Sebastián: Eusko Ikaskuntza.
- Flores, Nelson. 2017. Bilingual Education. In, *The Oxford Handbook of Language and Society*. O. García, N. Flores, and M. Spotti, eds. Pp. 525-543.
- Flores, Nelson and Rosa, Jonathan. 2015. Undoing Appropriateness: Raciolinguistic Ideologies and Language Diversity in Education. *Harvard Educational Review*. 85(2):149-171.
- Harvey, David. 2005. *Neoliberalism: A Brief History*. Oxford University Press.
- Makoni, Sifre and Pennycook, Alastair. 2005. Disinventing and (Re)Constituting Languages. *Critical Inquiry in Language Studies*, 2:3, 137-156.
- Martín Rojo, Luisa. 2015. Neoliberalism and Linguistic Governmentality. *The Oxford Handbook of Language Policy and Planning*. James Tollefson and Miguel Pérez-Milans, eds. Oxford University Press. Pp. 544-567.
- Mill, John Stuart. 1861. *Considerations on Representative Government*. London: Parker, Son and Bourn.
- Moore, Robert. 2017. Discourses of Endangerment from Mother Tongues to Machine Readability. In, *The Oxford Handbook of Language and Society*. O. García, N. Flores, and M. Spotti, eds. Pp. 221-242.
- Ortega, Ane; Urla, Jacqueline; Amorrortu, Estibaliz; Goirigolzarri, Jone and Uranga, Belén. 2015 "Linguistic Identity Among New Speakers of Basque". *Int. Jo. of the Sociology of Language* 231: 85-105.
- Pennycook, Alastair. 2002. Mother Tongues, governmentality and protectionism. *International Journal of the Sociology of Language* 154:11-28.
- Sarasua, Jon. 2005. Present-day Bertsolaritza: Reality and Challenges. In, *Voicing the Moment: Improvised Oral Poetry and Basque Tradition*. Samuel Armistead and Joseba Zulaika, eds. Reno, NV: Center for Basque Studies. Pp. 305-321.
- Sherzer, Joel. 2002. *Speech Play and Verbal Art*. 1st ed. Austin: University of Texas Press.
- Siadeco. 2015. *Valor e Impacto Económico del Euskera. Resumen de Resultados*. Study Commissioned by the Department of Education, Language Policy and Culture. Vice Ministry of Language Policy. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritza.
- Silverstein, Michael. 1996. Monoglot 'Standard' in America: Standardization and Metaphors of Linguistic Hegemony. In, *The Matrix of Language*. Donald Brenneis and Ronald Macaulay, eds. Boulder, Colorado: Westview Press. Pp. 284-306.
- Urla, Jacqueline. 1989. Reinventing Basque Society: Cultural Difference and the Quest for Modernity, 1918-1936. In, William A. Douglass, ed. *Essays in Basque Social Anthropology and History*. Reno: University of Nevada Press. Pp. 149-176.
- Urla, Jacqueline. 2012. *Reclaiming Basque: Language, Nation and Cultural Activism*. University of Nevada Press.
- Urla, J. et al. 2017. Basque Standardization and the New Speaker: Political Praxis and the Shifting Dynamics of Authority and Value. In, P. Lane and J. Costa, eds. *Standardizing Minority Languages: Competing Ideologies of Authority and Authenticity in the Global Periphery*. Routledge Critical Studies in Multilingualism.
- Urla, Jacqueline and Burdick, Christa. 2018. Counting Matters: Measuring the Vitality of Basque. *The International Journal of the Sociology of Language* 252:73-96.

Notes

1. Julio Urquijo 1918. Estado Actual de los Estudios Relativos de la Lengua Vasca (Primer Congreso de Estudios Vascos); Julio Urquijo 1919. Lengua internacional y lenguas nacionales: el euskera lengua de civilización (RIEV 10). Luis de Elizalde 1918. Metodología para la restauración del euskera. (Primer Congreso de Estudios Vascos). Luis de Eleizalde. El problema de la enseñanza del País Vasco. (Primer Congreso de Estudios Vascos).

2. See Blommaert and Backus (2012) on the notion of repertoire. See also the interesting work of Jonathan Rosa and Nelson Flores (Flores 2017; Rosa and Flores 2015), among others, who seek to understand the verbal dexterity exhibited in the repertoires of latinx youth.

3. I use the term “neoliberalism” to refer to the ideology that the governing social principle is or should be the maximizing of market potential, making any practice or form of knowledge valuable to the extent that it has market value (see, e.g., Harvey 2005).

4. Speech play (Sherzer 2002) is at the core of the verbal art of *bertsolaritza*. Also important is the improvisor's stance toward other speakers; this is a stance of 'yes and' – of building upon one another's narratives, of creating pleasure by an acute observation, an unexpected image or pun. The fact that poets early on decided to create and run their own association is a crucial factor in the character that *bertsolaritza* has today. The resistance to commodification, cosmopolitanism, solidarity and exchange basque improvisers have developed with improvisers elsewhere in the world is a direct result of this self governance (see Sarasua 2005).

e5 kongresuaren adierazpena

Eusko Ikaskuntzaren mendeurrenari begira abiatu ziren bost lan-ildoen artean e5 izenekoak (Euskararen Etorkizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzen) 2018ko urriaren 19an burutu du bere Kongresua Gasteizen. Bertaratuek, lan-ildo honetan egindako lanaren ondorio den e5 Kongresuaren adierazpen hau sinatu dute, euskal gizarteari, erakundeei eta eragileei eskaintzeko, euskaraz bizi, garatu eta munduratu nahi duen komunitateak behar duen akordio sozial eta politiko sendo baten abiapuntu gisa.

e5 dinamikaren lana Eusko Ikaskuntzak sortutako Talde Eragile batek gidatu du eta hiru mintegi irekitan mamitu da, erakundeen eta gizarte esparru zabaleko eragile askoren partaidetza handiarekin. Metodologia berritzailea erabili da: hausnarketaren fokua ez da euskararen egoera izan, bere komunitatearen kapitalak baizik; eta kapital ezberdinetan dituen edota behar dituen aktiboetan zentratu da.

Horrenbestez, lehenik, komunitateak sei kapitaletan egun dituen aktiboak identifikatu ziren eta kapital/aktiboen mapa osatu zen; ondoren, 2040ko jomugan sei kapital horietan nahi liratekeen aktiboen konstelazioak irudikatu ziren; eta azkenik, konstelazio horiek eraikitzeko ekinbide gakoaren arkitektura landu da.

Egindakoaren emaitzak eta xehetasunak Euskal Herriko lurralde(ar)en Liburu Zurian (ikusi 18-59 orriak) daude jasota. Adierazpen honek proposamen nagusiak laburbiltzen ditu, eta akuilu funtzioa izan nahi du, prozesuaren emaitzak gauzatu daitezten.

Gizartea: aniztasuna eta kohesioa

Sociedad: diversidad y cohesión

Société : diversité et cohésion

BERRITZAILEAK eman

ikasketan SOZIALAREN KAPITALIZAZIOA

agenda PRO POSATU

EZAGUTZA erreak operatu

esperin zentatu MODU ERANTZULE batean

konektatu

LEHIA/ berriak

GOBERNANTZA maila eta MODU berriak

NORTASUNA eta IDENTITATEA

MUNDUA

JOERA GLOBAL ETATIK tokian tokiko agertokiak

IDENTITATEA
BULTZATU gure eronkak
TERETZEA
KULTURA BERRITZEA

EZAGUTZA dinamika eta ERROKKA BERRIA

gara...
NATUR baliabideen GUTXITZEA

HIRIETAN BIZITZEKO joera

MIGRAZIOAK

TENDENTZIA globalak

POBREZIA murriztu, DESBERDINTASUNA sakinduz

HAUSNARKETA elkarrekin EGIN BEHAR dugu

GARAPEN JASANGARRIRAKO eronkak

MILLENIUM Project

gure ERROKKEKIN Kemoktatzen

ADIMEN kolektiboak BATERATUZ desberdinak ELKARTUZ

Gizartearen loturak aztergai: aniztasunaren eta kohesio sozialaren elkargunez

Iraola Arretxe, Iker¹

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
iker.iraola@ehu.eus

I

Iruñeko jardunaldiko hitzaldien gako nagusiak aurkezten dira testu honetan. Salvador Cardús, David Thunder eta Txoli Mateosk kohesio sozialaren eta aniztasunaren gaiak aztertu zituzten, Kataluniako edota Euskal Herriko kasuei erreparatuz. Oro har, hiru hizlariak, ikuspegi eta kokapen desberdinetatik abiatuz, gizarte kohesioa eta aniztasuna elkarrekin erlazionatu beharra azpimarratu zuten, eta iritzi desberdinak izan zituzten nazio identitateari aitortu beharreko garrantziari dagokionez.

Giltza-hitzak: Katalunia. Nafarroa. Euskal Herria. Kultura-aniztasuna. Identitatea. Nazioa.

Diskurtso publikoan askotan aipatzen diren baina gutxitan definitzen diren kontzeptuak izan genituen hizpide Iruñeko saioan: gure jendartean aniztasuna eta kohesioa, hain zuzen. Kontzeptuon izaera zabalaren eraginez, askotan definizio gabezia erortzeko arriskua izan ohi da, ezeri erreferentzia zehatzik egiten ez dion aniztasunaren aldarrikapenera, hain zuzen. Baina, bestetik, gaur egun balio sozial nabarmenak ere badira biak, gizarte mailan modu positiboan hartzen direnak, eta beharrezko zerbait moduan ere ulertzen direnak, egungo gizartearen ezaugarri izatearekin batera (gizarteak, berez, askotarikoak dira; eta, halaber, gutxieneko kohesio bat ere izan behar dute). Zentzu horretan, Euskal Herriaren etorkizunari begira, garrantzitsua da gizartearen aniztasunari behatzea, eta berau kohesio sozialarekin nola erlaziona daitekeen aurreratzea. Finean, Euskal Herriko jendeen arteko loturez hausnartzea, eta elkarrekin loturarik ez duten talde isolatuaren irudia alboratzea.

Horretarako hiru aditu izan genituen kontzeptuekin lanean, ikuspegi teoriko nahiz jatorri geografiko desberdinetatik Euskal Herriaren aniztasunaren eta kohesioaren azuzie behatzeko. Lan horretan Salvador Cardús Bartzelonako Unibertsitate Autonomoko soziologia irakaslea, David Thunder Nafarroako Unibertsitateko ikertzailea Kultura eta Gizarte Institutuan, eta Txoli Mateos soziologoa eta EHUko irakasle ohia izan ziren. Katalan, irlandar eta euskal herritar bat,

hurrenez hurren. Jarraian, hitzaldion xehetasun guztiak arakatu baino, zertzelada nagusi batzuetan jarriko dugu arreta, gure ustez Eusko Ikaskuntzaren kongresu-prozesuaren testuinguruan nabarmenak gerta daitezkeenak.

Salvador Cardúsek batik bat kohesio sozialari behatu zion, afera horrek gurea bezalako gizarte ireki eta aniztetan duen esanahia arakatz, beti ere Kataluniako errealitatea (eta azkenaldiko gertaerak, bertako prozesu independentistari loturik) erreferentzia gisa hartuta. Irakasleak kohesio sozialaren argipen kontzeptual bati ekin zion, eta kontzeptu hori marko nazional zehatz bati loturik doala gogorarazi zigun. Izan ere, kohesio sozialaz ari garenean, zein lurraldeko biztanleria kohesionatu nahi da? Nazioaren definizioa auzitan dagoen gurea bezalako testuinguruetan, beraz, ezinbestekoa da kohesio soziala zein marko nazionalerik ari den esplazitu egitea.

Horrekin batera, kohesio sozial kontzeptura gerturatzeko bi bide nagusi daudela azpimarratu zuen Cardúsek. Lehenik eta behin, eta agian gerturatzeko nagusia dena, kohesioa ezberdinkeriarekin nahiz bazterkeriarekin lotzen duena, horien aurkako gisa: gizarte kohesionatuak lirakeke ekitate maila altua dutenak. Irakaslearen ustez, baina, kohesiora gerturatzeko ohiko bide hori mugatua izan daiteke, gizartearen aniztasuna kontuan hartzen ez duen heinean.

Kohesio sozial kontzeptura gerturatzeko bigarren bidea, bada, kontzeptu hori kapital sozialarekin lotzen duena izango genuke. Bigarren gerturatzeko horren arabera, kohesio soziala aztertze, berdintasuna baino, jendarte bateko sare komunitarioak kontuan hartu beharko lirakeke, eta baita kontzeptuaren adiera subjektiboa ere; hots, ea gizarteko kideak talde horren partaide sentitzen ote diren. Hortaz, kohesioa ulertzeko pertenezia sentimenduak ere ekuazioan sartu beharko lirakeke, ez berdintasun sozioekonomiko hutsa.

Ondorioz, kohesioaren eta aniztasunaren arteko hartu-eman zaila eta konplexua dela nabarmendu zuen Cardúsek. Maila orokor batean, kohesioa eta aniztasuna elkarren aurkakotzat hartzen dira, eta ez dirudi gizarte oso kohesionatu batek aniztasun maila altua izango lukeenik. Ildo horretatik ulertu behar dira, Cardúsen irudiko, multikulturalismoaren aurkako ikuspegi batzuk, kultura-aniztasun horrek kohesio soziala zalantzan jartzen duela uste baitute halako ikuspegiak.

Irakasle katalanak, baina, gerturatzeko horren arriskuak azpimarratu eta bestelako ikuspegiak defendatu zituen. Kohesio

soziala ezin liteke, bada, kohesio nazionalaren sinonimo gisa hartu, eta nazio identitateen alorrean ere (beste aniztasun ugaritan bezala) aniztasunaren aldagaia sartu beharra defendatu zuen. Ideia hori identitatearen mailara eramanda, Cardúsek gizabanakoaren dimentsioa azpimarratu zuen, eta diferentziarako eskubidea baino, indiferentziarako eskubidea aldarrikatu zuen.

Irakasleak Kataluniako egoera sozialaren zertzelada batzuk emanaz amaitu zuen bere hitzaldia. Haren ustez, Katalunian kohesio soziala bertako gizartearen ezaugarri garrantzitsua da, eta azken aldiko prozesu politikoak ez du errealitate hori ezeztatu. Cardúsek Kataluniako gizartearen dentsitate azpimarratu zuen, hango kapital sozialaren ugaritasuna, eta kasu horretan kohesio soziala nagusiki gizarteko entitateen (mota askotariko elkarte, mugimendu eta sareen) ekarpena dela nabarmendu zuen. Horrekin batera, Kataluniako identitatearen nolabaiteko ahuldadea ere azpimarratu zuen, ezaugarri positibo gisa: ezaugarri zurrinagoak baino, hizkuntza erromantze bat da bertako identitatearen muina. Cardúsen ustez, identitate ezaugarri ahulak abantaila dira kohesio sozialaren ikuspegiak.

Horren ostean, David Thunder ikertzaileak gaia filosofiaren ikuspegiak eta, batez ere, lurraldearen dimentsioa azpimarratuz aztertu zuen; eta kohesioaren adiera ugarien artean, lurralde kohesioa lehenetsi zuen. Izan ere, haren ustez lurralde loturak ekiditea ezinezkoa zaio gizakiari, lotura horiek gizakiaren izateari berari zentzua ematen baitiote.

Thunderrentzat, bada, kohesioaz hitz egiteko printzipio nagusi batzuk kontuan hartu behar dira, zeintzuen artean aurkitzen diren ordena sozialaren eraikuntzan era aktiboan parte hartzeko gaitasuna, komunitateak ongizate komuna auto-antolatzeke ahalmena izatea, nahiz legearekiko errespetua. Hortik abiatuz, irlandarrak errepublikanismo konfederalaren aldeko apustua egin zuen, ikuspegi filosofiko moduan –eta ez proposamen politiko zehatz moduan– ulertuta. Haren ustez, kohesioaz ari garenean ezin da arreta gizabanakoan soilik jarri; ezinbestekoa da gizartean taldeak badirela ulertzea. Errepublikanismo konfederalak, beraz, gizarteko taldeen arteko akordioa izango luke ardatz, gizarte osoaren kohesioa helburu.

Lurralde kohesioaren xedea ardatz hartuta, Nafarroako Unibertsitateko ikertzaileak, besteak beste, eredu konsoziatiboa aldarrikatu zuen, zeinaren bidez gizarteko talde esanguratsuek

sistema politikoan esku har dezatela bilatzen den, botere politikoa nolabait banatuz. Horrekin batera, eta filosofia liberalaren bidetik jarraituz, estatuaren monopolioaren kontra egin zuen, eta estatuaren eraginetik kanpoko gizarte zibila aldarrikatu. Finean, lurralde kohesioak uniformetasuna ekidin behar duela nabarmendu zuen ikertzaileak.

Hausnarketa hori Nafarroa Garaiko eremura ekarri zuen irlandarrak, Haren ustez, lurralde kohesioaren ikuspegitik eremu interesgarria da Nafarroakoa: lurraldearen izaera ulertzeko aniztasuna handia da, nazio atxikimendu desberdinen eraginez nagusiki; narratiba historiko desberdinak –are kontrajarriak– existitzen dira, lurraldearen egungo egoerari zentzu oso desberdina ematen diotenak; eta taldeen arteko konfiantza eza ere nabarmentzen da aspektu askotan. Egoera horretan, gaur egun gizartearen jada existitzen diren eremu komunetatik abiatzeko beharra azpimarratu zuen Thunderrek, gizarteko taldeek partekatzen dituzten eremuetatik, horrela lurralde kohesiorako proiektu komunak eraiki ahal izateko.

Ondoren Txoli Mateos soziologoak eztabaida Euskal Herrira zabaldu zuen. Jardunaldiko bi gaien artean –kohesioa eta aniztasuna–, Mateosk bigarrenean jarri zuen arreta, eta bizikidetzaren kontzeptuarekin elkarlotu zuen. Adierazi zuenez, kontzeptuok askotan arerioa desprestigiatzeko erabiltzen dira, eta horrela uler daiteke bizikidetzaren bezalako ideiekiko egon daitekeen mesfidantza. Soziologoaren aburuz, askotan diferentziaren onarpena bezalako aldarrikapenak gizartearen dauden gatazkak ezkatatzeko erabiltzen dira, edo beste zenbait gai ez aipatzeko mekanismo gisa. Euskal Herriaren kasuan, bada, aniztasunaz aritzerakoan bertan nazio identitate desberdinak daudela onartzea ezinbestekoa da, eta eremu publikoan ageriko errealitate hori zein gutxi aipatzen den azpimarratu zuen, harridura puntu batez, Mateosk.

Aniztasuna identitatearen afera korapilatsuarekin lotu zuen ondoren soziologoak. Aniztasuna balio moral bat baino *de facto*zko errealitatea izanik, gako aniztasunaren gaia etorkizuneko proiektu soziopolitikoekin elkarlotzea litzateke. Soziologoaren hitzetan, norbere identitateari –nazio identitatea barne– eusteko aukera funtsezkoa da aniztasunaz ari garenean, eta ez soilik justua delako, gizartearen kohesioarekin lotura ere baduelako baizik. Identitateak jendarteko partaide sentitzearekin lotura du eta parte hartze soziopolitikoaren areagotzen du. Beraz, Mateosen aburuz, identitatea eremu

pribatura mugatzeko saiakerak antzuak edo faltsuak dira: dela identitate guztiak ez direlako berdinak eta ezin direlako parekatu, edo dela estatuak identitateen aurrean ez direlako neutralak.

EHUko irakasle ohiak auzi hori nazionalismoarekin lotu zuen. Haren ustez, nazionalismo orok ditu beste nazio egitasmoak onartzeko zailtasunak; eta agerikoa izan da hori, Euskal Herriaren kasuan, estatu-nazionalismo espainiarraren nahiz frantsesaren kasuan, zein euskal nazionalismoaren kasuan ere. Areago, bigarrenean zentratuz, Mateosk azaldu zuen abertzaletasunak nazio identitate aniztasuna onartzeko zailtasunak izan dituela bere bilakaeran. Zentzu horretan, garrantzitsua litzateke azpimarratzea berez nazio identitateen aniztasun horrek ez duela demokraziarako zailtasunik eragin behar. Soziologoak nabarmendu zuenez, helburua nazio sentimendu desberdinak eremu publikoan eroso sentitzea izan behar luke, eta horretarako egitasmo partekatuek sortzea.

Hirugarren hizlari honek hezkuntza sistema aipatuz amaitu zuen bere hitz hartzea. Mateosen aburuz, identitateen aniztasunaren auzia eta horiekiko jarrerak eskolan lantzea funtsezkoa da. Kohesioa helburu legitimotzat hartuz, gizarteak identitate partekatu baten beharra ere baduela gogorarazi zuen, eta eskolan identitate zibiko eta ireki hori bultzatu behar dela, euskal herritar arduratsuek sortzeko helburuarekin.

Euskal Herriko kasuari loturik, aniztasuna, kohesioa eta identitateak behatzeko modu ugariak izan ziren hizpide, beraz, Iruñeko jardunaldian. Maila analitikoan arazoak sortzen dituzten kontzeptuak dira, eta gizarte zientzietan ere oso eztabaidatuak dira. Hiru hizlariak, ikuspegi eta kokapen desberdinetatik abiatuz, gizarte kohesioa aniztasunarekin erlazionatu beharra azpimarratu zuten, eta baita kontrako bidea egitearen ezinbestekotasuna ere, hots, aniztasunak kohesio sozialaren dimentsio kontuan hartzea. Nolabait, biak balio positiboak izanik, gizarte mailan kohesioaren eta aniztasunaren osagaiak erabili eta nahastea defendatu zuten. Desberdintasunak ere izan zituzten hizlariak, ugariak; eta horien artean nazio auziari emandako garrantzia izango genuke. Zentzu horretan, Salvador Cardúsék eta Txoli Mateosk aniztasunaren eta kohesioaren marko nazionala esplizitu egitearen beharra azpimarratu zuten; izan ere, zein lurralde unitateko aniztasuna kontuan hartu nahi den argi izan behar da, beste ezeren gainetik, eta baita zein gizarte kohesionatu nahi den ere. Hori egin ezean, identitate gaitan bere burua

neutralizat agertu arren, errealitatean bere nazio egitasmoa bultzatzen duen estatuaren markoa gailenduko baita.

Jardunaldian hiru hizlariekin batera, gerturatutako gainontzeko herritarrek ere parte hartu zuten. Taldeka bilduta, hizlari zuzendutako galderak adostu zituzten, eta interesgarria da hausnarketa horiei ere behatzea. Luzatutako kontzeptuen artean, gatazka, imajinario kolektiboa eta komunitatea azpimarratu ziren, besteak beste. Gatazka, gizarte ororen ezaugarri izanik, bere zentzu negatibo zein positiboan (aldaketen bultzatzaile gisa), lurralde baten barruko loturez hausnartzean gatazka nola bideratu daitekeen mahaigaineratu zen; areago, kohesioarekin eta aniztasunarekin batera gatazkaren dimentsioa eta kontuan hartzea ezinbestekoa dela nabarmendu zen.

Aldi berean, taldeen ekarpenetan komunitate kontzeptuak zentraltasuna eskuratu zuen. Kohesioak komunitateen arteko loturen auziari erantzuten dionez, bizikidetzat eratu ahal izateko gutxieneko baldintzak izan ziren eztabaidagai. Ildo horretatik, eta komunitateen arteko loturak nahiz talde desberdinen artean komunitate partekatu baten sentimendua hedatzeko bide gisa, imajinario kolektiboaren garrantzia ere azpimarratu zen. Komunitatea batek imajinario kolektibo nagusi bat dauka, atzera begirako kontakizun nagusi batekin eta aurrera begirako proiektuak ikur zehatzetan kondentsatzeko funtzioa duena. Imajinario hori, kohesioaren tresna ez ezik, aniztasunarekin ere lotura izan behar lukeela azpimarratu zen, horrela.

Euskal Herriko jendeen arteko lotura askotarikoak izan ziren aztergai eta hizpide. Aniztasuna bera, bat eta bakarra izan beharrean, anitza ere bada, eta konplexutasun horren erpin batzuk ukitu ziren Iruñean. Euskal Herriko jendeak askotarikoak dira, gizarte anitza da gurea, bestela ezin zitekeen izan eta. Baina aldi berean loturei eta elkarguneei ere behatu behar zaie, hauek ere anitzak izango direla jakitun.

Oharrak

1. Parte Hartuz ikerketa taldeko kidea.

La cohesión social en una sociedad abierta y plural

(con unas notas sobre el caso catalán)

Cardús, Salvador

Univ. Autònoma de Barcelona
salvador.cardus@uab.cat

Y

Ya no es posible hablar de cohesión social como se hacía en sociedades relativamente cerradas y homogéneas como las que originaron tal concepto. Tampoco puede darse por sentado que cualquier tipo de cohesión sea buena por definición. Además, las teorías de la cohesión parten de un marco político dado por descontado. Y, precisamente, en los casos vasco y catalán, uno de los principales desafíos está en la definición de la nación.

Palabras Clave: Cohesión social. Sedigualdad. Confianza. Conflicto nacional. Identidad.

1. ¿De qué estamos hablando?

Aunque no sea el momento de debatir a fondo sobre el concepto de cohesión social, sí que hay que dejar constancia de que existe una larga y profunda discusión sobre este término, sobre su –conveniente– ambigüedad, su carácter híbrido, sobre como podría medirse y, por supuesto, sobre como asegurar tal cohesión¹. En cualquier caso, puede decirse que no existe un acuerdo académico sobre qué es la cohesión social. Y, por mi parte, incluso dudo de si se trata de algo que pueda caracterizar nuestras sociedades actuales.

El principal obstáculo en el uso del término es su implícito carácter positivo. Se da por descontado que la cohesión social es buena por definición, que hay que conseguirla, y esa valoración condiciona cualquier cosa que vaya a decirse sobre ésta. Ocurre como con el concepto de “tiempo libre” que, siendo “libre”, ¿cómo puede no ser algo bueno? Y, como veremos más adelante, no siempre la cohesión social, o su búsqueda, ni en todos los grados y formas, es necesariamente positiva.

Así, aun sin intención de responderlas ahora, permítanme unas preguntas para mostrar tales dificultades. En las sociedades abiertas y plurales, ¿su fragmentación es necesariamente contraria a su cohesión? ¿Estaremos hablando de lo mismo si

lo que estudiamos son sociedades con regímenes políticos poco o muy autoritarios, con flujos migratorios mayores o menores, con grados de desarrollo económico distinto? ¿Cómo han impactado las redes sociales sobre la cohesión social, al incrementar la velocidad de los intercambios, pero también al facilitar el aislamiento que causa el sesgo confirmatorio? ¿Por qué cuando se habla de cohesión siempre se da como algo indiscutible el marco estatal dentro del cual ésta debería darse? Tendría sentido hablar de una “cohesión mundial”? En efecto: la cohesión social, como concepto, está sobrevalorada...

2. Las aproximaciones clásicas

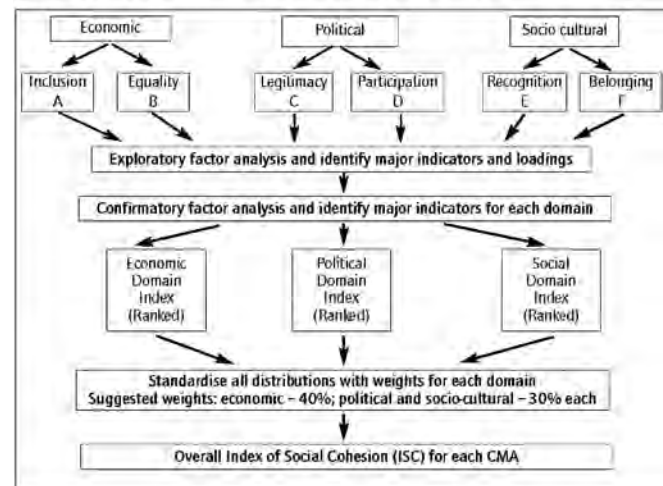
Siendo breve, y dejando al margen las cuestiones planteadas hasta ahora, al menos cabrían dos dimensiones a considerar. Una, la cohesión social entendida como el grado de equidad y de inclusión social. Y dos, la cohesión entendida como resultado de un capital social, es decir, de la existencia de redes sociales que facilitan los vínculos con la comunidad y el sentido de pertenencia a la misma. En el primer caso, la cohesión social es algo colectivo, que pertenece al conjunto de la sociedad, donde priman variables de tipo socioeconómico y en la que la intervención positiva se sitúa en el ámbito de las políticas sociales públicas. Lo contrario a la cohesión sería la exclusión. En el segundo caso, la atención recae en los individuos, priman las variables subjetivas y el acento está en la medida de la “confianza social”, que las redes sociales –no hablo ahora de Internet– puedan crear y fortalecer. En este caso, lo contrario a la cohesión social sería la erosión social, el pesimismo social, pero también ciertas formas de inestabilidad, de desarraigo o de intolerancia.

En cualquier caso, no deberían perderse de vista algunas paradojas. Por ejemplo, se observa como en ciertos países con bajas tasas de desigualdad y exclusión, con larga tradición democrática, crecen partidos de extrema derecha cuyo principal argumento suele ser la defensa, precisamente, de la amenaza a la cohesión social. Así mismo, está claro que una excesiva cohesión social podría dar lugar a formas de intolerancia extrema ante el crecimiento de la diversidad y, al fin, la podría poner en jaque. O se observa que ciertas formas graves de desigualdad económica y social no son óbice para que algunas sociedades mantengan un alto grado de cohesión en sistemas políticos muy autoritarios.

En resumen, las dos maneras de abordar la cohesión social antes mencionada podrían encontrarse considerando tres dimensiones: la inclusión social (disminución de las brechas sociales), la fortaleza institucional (confianza en las instituciones políticas) y la pertenencia efectiva (confianza en los demás y en el futuro)².

“Un buen esquema de lo dicho es el que propone J. Jenson³ para la definición de un Índice de Cohesión Social a partir de un estudio anterior de F. Rajulton et al⁴”. De esta manera incluso se conservarían las notas al final de página y su numeración.

Figure 1. A Multi-dimensional measure of social cohesion

3. Cohesión social y conflicto nacional

Para el caso que nos ocupa, de todas maneras, el debate sobre la complejidad de la cohesión social en sociedades cada vez más culturalmente heterogéneas y socialmente diversas, no acaba aquí. Des de mi punto de vista, hay que añadir otra dimensión fundamental: la de la cohesión y el conflicto nacional. Tal como decía antes, las investigaciones en este tema suelen dar por descontado el marco estatal, como si fuera algo natural, indiscutible y no conflictivo. Pero ustedes y yo sabemos que, por lo menos en nuestras coordenadas sociales, culturales y políticas, no es así. Sólo falta ver las dificultades que ya se expresan en el propio título de su Libro Verde del (de los) territorio(s) de Vasconia y después vasco-navarros y aun de Euskal Herria...

En este sentido, creo que es fundamental no confundir los dos planos, aunque estén en contacto. La cohesión –o su contrario, la fragmentación (voy a evitar el término “fractura”, demasiado cargado socialmente)– nacional, de carácter político, debería tener sus propios cauces democráticos a través de los cuales encarrilar los conflictos. Así pues, la solidez democrática de una determinada sociedad –la legitimidad de las instituciones públicas y la cultura democrática de los ciudadanos– es lo que podría evitar la excesiva polarización que la llevaría a graves rupturas. Y, al contrario, esta solidez democrática reforzaría aquellos vínculos comunitarios que solemos calificar de “nacionales”. Pero sabemos bien cual es la realidad.

De todas maneras, para avanzar en esta perspectiva y evitar confusiones y contradicciones, debo precisar mi punto de vista sobre dos cuestiones de manera muy breve (y, por supuesto, discutible). En primer lugar, la cohesión nacional, el sentido de pertenencia a un territorio y a una comunidad dada, no depende estrictamente de una *identidad compartida* entendida –como suele ser habitual– como la suma de unos contenidos determinados. Por decirlo abruptamente, como Éric Dupin, entendida de esta manera, como compendio de costumbres, maneras de ser, “valores”, etc.– “la identidad no existe”⁵. La identidad, al contrario de esa concepción material, por no decir esencial, es un artificio, un arma utilizada en cualquier proceso social de búsqueda de reconocimiento, de un espacio propio dentro de la comunidad. Como suelo decir, “la identidad es una piel”⁶, en ocasiones, un maquillaje.

Así, la identidad, según mi punto de vista, es un instrumento de lucha por el poder, o más precisamente, para conseguir un cierto poder y un espacio propio que quede fuera de discusión. O por decirlo a la manera de Manuel Delgado, hasta conseguir el “derecho a la indiferencia”⁷. Los debates sobre identidad siempre son a causa de “crisis” de reconocimiento. Es por esa razón que quienes tienen asegurado un puesto confortable en la sociedad no suelen sufrir ningún tipo de conflicto de identidad. En concreto: la reflexión de Eusko Ikaskuntza sobre cohesión y solidaridad o la mucho más modesta que hemos iniciado en el Institut d’Estudis Catalans, en el fondo, son expresión precisamente de un mal encaje político, de una grave dificultad de reconocimiento nacional.

La segunda cuestión, en relación con la “identidad nacional”, es que una manera de plantear el debate es recurrir a lo que

Manuel Castells califica de “identidad de proyecto”⁸. Es decir, abandonar la idea de la identidad étnica construida sobre un pasado supuestamente homogéneo y común. Se trataría de conseguir el reconocimiento de la nación, del demos, no sobre la base de una identidad imaginada sobre un pasado casi inexistente, sino construyendo un proyecto de futuro compartido, que permita incorporar a una mayoría de ciudadanos en su definición y construcción, sin renunciar a su diversidad, y hasta conseguir el reconocimiento *inter-nacional* requerido.

4. La experiencia catalana

¿Puede servir de algo la experiencia catalana en el debate que tiene abierto Eusko Ikaskuntza y que hoy nos reúne aquí? En algunas cuestiones, quizás debería plantearse en el sentido contrario. Por ejemplo, los catalanes podrían aprender mucho de como se fractura políticamente y emocionalmente una sociedad, y de lo difícil que es reconstruir después los lazos afectivos necesarios para recomponerla. El actual brutal intento de polarizar la sociedad catalana, de provocar brotes de violencia para justificar la gratuita represión de la que se es víctima, para muchos catalanes es algo nuevo y desconcertante. La Catalunya de los años sesenta se había conjurado para ser “un sol poble”. También llevábamos ya mucho tiempo en que la política catalana había dejado de ser un falso oasis, pero las confrontaciones partidistas seguían respetando la cohesión casi-nacional. Pero a estas nuevas lógicas sumamente bien calculadas para dividir, a estas estrategias propias del “bombero pirómano”, a la grave intoxicación informativa que llevaba al director de un antes gran periódico español a decir que la unidad de España estaba por encima de la verdad, francamente, no se estaba acostumbrado. La amenaza de José María Aznar –“antes que dividir a España, se dividirá la sociedad catalana”–, se ha convertido en el gran objetivo de las instituciones estatales –de todas ellas sin excepción– al servicio de su sacrosanta unidad.

Con todo, cabe decir que a pesar de la virulencia de tal intento, e incluso ante la mayoría de provocaciones directas, la sociedad catalana –en contra de lo que suelen contar la mayoría de los medios de comunicación españoles– apenas sufre ninguna fractura social. Las redes sociales asociativas siguen fuertes y capaces de soportar tales intentos. Los lazos familiares resisten

la tensión interna, no mayor que la propia de las aficiones deportivas. Las calles están tranquilas. Las instituciones –universidades, hospitales, empresas...– han aprendido a no cruzar los límites que podrían ponerlas en peligro –ciertamente, a menudo pagando el precio de un cierto silencio–, incluidos los medios de comunicación públicos como tv3 i Catalunya Ràdio, muy cautos con el lenguaje y con las garantías de diversidad ideológica. Podría decirse –pero es una hipótesis que habrá que confirmar viendo como se comporta en los próximos meses– que el capital social acumulado permite resistir la confrontación.

En cambio, la fortaleza de las instituciones políticas si se está resintiendo del conflicto. En las encuestas del CEO aparecen datos preocupantes: el 78 por ciento de los catalanes (Barómetro de la Opinión Pública –BOP– 3ª ola de 2018) dice sentir-se poco o nada satisfecho con la democracia (aunque es cierto que la confianza en el gobierno catalán aun dobla la que se tiene en el español). La desconfianza en los políticos, Iglesia, banqueros y monarquía está bajo mínimos según todas las últimas olas del Barómetro de Opinión Pública (BOP) de la Generalitat de Catalunya. La sospecha de corrupción política sigue muy alta. Y la respuesta a si “casi siempre se puede confiar en la gente”, está en el 46,5% (BOP 3ª ola 2018). En cuanto a la desigualdad, y aunque todos los datos están mejorando, es cierto que los recortes impuestos por las restricciones presupuestarias durante la crisis, sumado a los efectos de los flujos migratorios de la primera década del siglo con casi un millón y medio de crecimiento de la población en situación especialmente vulnerable, no ayudan a tener el soporte de una cohesión social necesaria en una sociedad con una notable consciencia social, muy exigente en cuanto a servicios públicos y sociales.

El proceso soberanista catalán ha desenmascarado no solo las debilidades estructurales de la política española –los restos de franquismo que estaban ocultos, la promiscuidad entre los distintos poderes, la nula independencia de los grandes grupos de comunicación, etc.–, sino también ha puesto al descubierto las de la propia sociedad catalana, a menudo fruto de un cierto autoengaño y del relativo fracaso de ciertas políticas sociales.

Pero insisto en la idea que, en la medida que el conflicto político en Catalunya no es principalmente “identitario”, en el sentido antiguo, sino que mayoritariamente se concibe

como la aspiración a poder definir una identidad de proyecto, de futuro, creo firmemente que la fractura política y social que se busca va a fracasar. Además, tampoco es cierto que el mapa político catalán esté dividido entre dos partes en un irreconciliable 50 por ciento. El resultado electoral del 21-D que se utiliza de referencia olvida las condiciones en las que se obtuvo: gobierno legítimo encarcelado o en el exilio, instituciones propias cerradas, Junta Electoral central tomando partido por una de las partes, centenares de alcaldes investigados... Y a pesar de todo, victoria independentista.

En cualquier caso, de cómo se resuelva el conflicto por la autodeterminación de Cataluña –deseada por el 80 por ciento de sus ciudadanos, sea cual fuere el sentido de su decisión–, se verá si puede rehacerse su proyecto político, social, económico y cultural –su “identidad de proyecto”–, y como se encara un nuevo horizonte de lo que quizás ya deberíamos llamar intercohesión o multicohesión social.

Notas

1. Jane Jenson. *Defining and Measuring Social Cohesion*. United Nations Research Institute for Social Development, Consejo de Europa, 2010.
2. Regina Berger. Smith. *Social Cohesion as an Aspect of the Quality of Societies: Concept and Measurement*. 2000.
3. Jenson, J. “Mapping Social Cohesions: The State of the Canadian Research”. Discussion Paper F/03 CPRN, Ottawa (www.cccg.org).
4. Rajulton, F. et al. “Measuring Social Cohesion: An Experiment Using the Canadian National Survey of Giving, Volunteering, and Participating”. *Social Indicators Research*, 80(3): 461-492.
5. E. Dupin. *L'hystérie identitaire*. Le Cherche Midi, 2004. p. 11.
6. S. Cardús. *Tres metàfores per pensar un país amb futur*. Institut d'Estudis Catalans, 2009.
7. M. Delgado. *Diversitat i integració*. Empúries, 1998, pàg. 135.
8. Castells, M. *Globalisation and Identity*. Barcelona: IEMed, 2005. <http://www.iemed.org/publicacions/tribuna/tribuna06a.pdf>

¿Cómo cohesionar un territorio conformado por diferentes comunidades?

Thunder, David

Instituto de Cultura y Sociedad. Univ. de Navarra
dthunder@unav.es

E

En este paper examino el reto de cohesionar un territorio conformado por diferentes comunidades. Es un tema que me parece cada vez más importante, no solo en el contexto de esta península y sus regiones constituyentes, sino también en el contexto de cualquier país moderno y multicultural. Lo que pretendo aportar no es un conocimiento detallado de la problemática de los territorios vasco-navarros, sino más bien algunos principios básicos, arraigados en una visión republicana de la vida política, que deberían regir cualquier proyecto de cohesión territorial en el contexto de una pluralidad de comunidades con distintas identidades y visiones políticas y culturales. Un elemento básico del problema es desarrollar una narrativa colectiva capaz de abrazar los intereses y perspectivas de las principales comunidades que conforman el territorio.

Palabras Claves: Cohesión territorial. Comunidad política. Sociedad civil. Narrativa colectiva. Republicanismo. Pluralismo.

Antes de empezar, quisiera agradecer la amable invitación de Beatriz Akizu, de parte de la Sociedad de Estudios Vascos, a participar como ponente en su XVIII congreso. Es un gran honor y placer poder hablar con vosotros de un tema de tanta trascendencia como el de la cohesión territorial en una sociedad compleja. Aunque no suelo pensar este tema en términos explícitamente territoriales, llevo gran parte de mi carrera como investigador estudiando los retos de la convivencia en espacios sociales complejos. Así que esta invitación me ha servido de ocasión para profundizar en la dimensión territorial de la convivencia.

Para ser preciso, el tema que me han propuesto para esta ponencia es el reto de cohesionar un territorio conformado por diferentes comunidades. Es un tema que me parece cada vez más importante, no solo en el contexto de esta península y sus regiones constituyentes, sino también en el contexto de cualquier país moderno y multicultural. La perspectiva que me guía en el análisis de este reto, como pueden inferir de mi acento, no es precisamente la de un navarro promedio, ni la de un vasco, sino la de un irlandés que ha vivido en muchos países diferentes, y que estudia los retos de la convivencia en un mundo fragmentado y globalizado. Lo que pretendo aportar, pues, no es un conocimiento detallado de la problemática de los territorios vasco-navarros, sino más bien

algunos principios básicos que deberían regir cualquier proyecto de cohesión territorial en el contexto de una pluralidad de comunidades con distintas identidades y visiones políticas y culturales.

Antes de nada, me parece oportuno aclarar algunos puntos de partida. Primero, mi análisis pretende tomar distancia de cualquier proyecto nacionalista, sea el de España, sea el de las sociedades que hasta ahora siguen siendo gobernadas por España y que aspiran a un mayor nivel de autonomía o independencia política, lingüística y/o cultural. Es decir, no doy por descontado la validez de un proyecto particular de cohesión territorial. Esta distancia es importante para poder aproximarse al tema desde una perspectiva menos cargada de compromisos políticos previos o ideologías políticas partidistas. No pretendo ofrecer un análisis éticamente neutral, pero sí unos principios entendibles desde diferentes partes del espectro político. Mi análisis intenta vislumbrar algunos principios éticos y políticos que deberían guiar cualquier intento de constituir una unidad territorial. Lo que ofrezco aquí no es un programa político, sino más bien un marco filosófico general, dentro del cual un proyecto de cohesión territorial podría desarrollarse de modo más o menos ético y sostenible.

El argumento se divide en cinco partes. En la primera explico brevemente porqué la cohesión territorial es un proyecto ineludible para cualquier comunidad política que quiera ser sostenible y viable. En la segunda describo algunos retos éticos y políticos que un proyecto de cohesión territorial debe afrontar cuando la población del territorio que quiere cohesionar es multicomunitaria y multicultural. En la tercera parte presento algunos elementos básicos del planteamiento republicano confederal que condiciona mi respuesta al reto de la cohesión territorial. En la cuarta parte desarrollo algunos principios orientativos, arraigados en una visión republicana de la vida política, que podrían guiarnos en el momento de buscar estrategias de cohesión territorial que respeten las aspiraciones de las distintas comunidades que conforman un mismo territorio. En la quinta y última parte saco algunas conclusiones relevantes para el caso de los pueblos actualmente residentes en Navarra.

1. ¿Por qué la cohesión territorial?

Leyendo a algunos autores cosmopolitas, uno podría pensar que, a fin de cuentas, lo que nos une realmente es nuestra humanidad; que nuestra geografía o raíces territoriales son aspectos completamente accidentales o secundarios en la construcción de una comunidad política. Así, algunos autores hablan de una sociedad global “sin fronteras”, y otros incluso llegan a plantear la posibilidad de un gobierno global que asuma buena parte de las funciones actualmente ejercidas por gobiernos nacionales¹. Hay elementos de verdad en estas teorías, en particular el hecho de que nos guste o no, formamos parte de una red global de interdependencia política, cultural, y social que condiciona nuestra existencia moral y política de manera ineludible.

Sin embargo, ninguna comunidad global puede, y ciertamente no debe, destruir o dar la espalda al contexto geográfico, territorial, y físico que enmarca la vida de cualquier ser humano. Somos seres corporales: nuestra vida es una vida *encarnada*, no puramente espiritual. Tenemos los pies en tierra firme, y aunque soñásemos con un mundo ultraterritorial o puramente espiritual, eso solo lo vamos a encontrar, si acaso, en la próxima vida. El sentido de nuestra existencia está, de algún modo, íntimamente vinculado a los espacios físicos y geográficos que enmarcan nuestro día a día y que condicionan, para bien o para mal, nuestra imaginación, lenguaje, y modo de relacionarnos con el mundo y con nuestros pares².

Ahora bien, uno podría intentar minimizar la relevancia política y social de la territorialidad, imaginando una sociedad enteramente dividida en parcelas privadas, una sociedad en la cual ningún aspecto del territorio fuera auténticamente *común*. En este tipo de sociedad, todas las relaciones serían regidas por contratos entre los dueños de las distintas parcelas de territorio.

Sin embargo, incluso en una sociedad hiperprivatizada como la que sueñan algunos anarquistas³, la territorialidad y la geografía seguirían configurando la identidad de todos los miembros de la sociedad. Aunque llegaran al punto de privatizar todos los espacios físicos, lo más probable es que, tarde o temprano, fuera necesario buscar algún tipo de proyecto territorial de mercado común, defensa territorial, flujo de bienes y servicios, y el manejo de bienes comunes o

públicos que se ven afectados potencialmente por todos y que benefician a todos, como la ecología, la limpieza del aire y del agua, el manejo de residuos, y la amistad cívica entre las distintas comunidades. Estos tipos de retos intercomunitarios demandan una respuesta territorial: son retos que claramente afectan a un territorio amplio, requieren una infraestructura territorial y exigen una forma de gobernanza con amplio alcance territorial, no limitado a una pequeña parcela de tierra.

Dicho de modo sintético, aunque es verdad que algunas dimensiones importantes de nuestros proyectos sociales se pueden manejar desde asociaciones parcialmente desprendidas de un territorio específico, tales como asociaciones profesionales y comerciales transnacionales, también es verdad que gran parte de nuestra vida social depende de formas de convivencia, colaboración y gobernanza claramente arraigadas en paisajes y territorios muy específicos, como los de un pueblo, una ciudad, una región o una nación. Aunque existen muchas formas distintas de convivencia, colaboración y gobierno, una convivencia totalmente desprendida de fronteras territoriales es inconcebible para una comunidad humana.

En este contexto, cuando hablo de la cohesión territorial me refiero a los modos en que un espacio físico, geográfico o territorial puede ser dotado de valores y usos consensuados por sus habitantes. También se puede pensar en términos de una narrativa común que pueda guiar los modos en que un territorio es gobernado, y las costumbres y normas comunes que rigen la interacción de las distintas personas y comunidades de un espacio territorial.

2. Retos de cohesión territorial en una población multicomunitaria y multicultural

En un territorio muy pequeño conformado por una sola comunidad de lengua y cultura compartida, como puede ser el caso, por ejemplo, de un pueblo rural, la cohesión territorial puede ser relativamente sencilla. Si los habitantes del pueblo tienen una concepción bastante compartida del correcto uso y división del territorio, del valor simbólico y material de sus tierras, y de las costumbres y normas que deberían guiar la interacción de distintos habitantes y comunidades dentro del territorio compartido, entonces el problema de cohesión territorial se convierte en un problema de gobernanza eficaz

de una sociedad cuyos confines territoriales e identidad cultural, lingüística y política apenas son puestos en cuestión. No quiero negar que el buen gobierno sea un reto considerable, incluso a pequeña escala. Pero cuando las tensiones simbólicas, culturales, e intercomunitarias son mínimas, como puede ocurrir en un pueblo pequeño, la cohesión social y territorial es mucho más sencilla que en comunidades más complejas.

Si ponemos, por ejemplo, el caso de la comunidad foral de Navarra, podemos entender cuán complicado puede ser un proyecto de cohesión territorial. El actual territorio de la comunidad foral de Navarra incluye, entre otras comunidades:

1. Comunidades y personas que hablan y prefieren hablar castellano en su día a día, y comunidades y personas que hablan y prefieren hablar euskera en su día a día.
2. Comunidades y personas que se identifican fuertemente con la historia e identidad de Navarra y España con independencia de la comunidad del País Vasco, y otras comunidades y personas que se identifican con la historia e identidad de Vasconia, Euskadi, o Euskalherria, y perciben una fuerte continuidad entre esa historia y la del territorio de Navarra.
3. Comunidades y personas que valoran mucho la historia e identidad cristiana y católica de Navarra, y otras que tienen una visión distinta, o que ponen el acento en otros aspectos de la vida colectiva, como pueden ser la democracia participativa o la primacía de las economías locales.

Así, se puede afirmar que el territorio actualmente gobernado por el gobierno de Navarra es un territorio multicomunitario y multicultural. Esto no quiere decir que todas las comunidades mencionadas aquí tengan el mismo número de adherentes, pero sí que su participación es suficientemente importante para tener un peso importante en la esfera pública e influir en los resultados electorales.

Para poder cohesionar el territorio de Navarra –por ahora, dejo de lado el problema de cohesión vasco-navarra– habría que tomar en cuenta las dificultades o retos asociados con un proyecto de cohesión territorial en un contexto multicomunitario y multicultural. Entre otras, algunas de las dificultades o retos que quisiera apuntar aquí son:

1. **La dificultad de encontrar una narrativa territorial** atractiva y legítima a los ojos de la gran mayoría de los habitantes. Cuando hablo de una narrativa territorial, me refiero a un modo de imaginar el territorio y de dotarlo de identidad simbólica e histórica para sus habitantes. Parece inevitable que una narrativa territorial acabe siendo, en fin de cuentas, una narrativa de un pueblo o de un conjunto de pueblos y su relación con un territorio concreto⁴. Una narrativa territorial es un factor importante en la legitimización del gobierno territorial. El problema es que, en una población multicultural y multicomunitaria, distintos grupos pueden afirmar narrativas territoriales contradictorias. La reconciliación de estas narrativas es un problema delicado, que se afronta en territorios como el del norte de Irlanda, Palestina, y Escocia, entre otros sitios.
2. **La dificultad de encontrar un marco ético y cultural**, afirmado o aceptado por la gran mayoría de los habitantes del territorio, que pueda guiar la convivencia y legitimar las políticas públicas que se aplican dentro del territorio. Por ejemplo, si los valores cristianos conformaban, en otros tiempos, el marco ético de la convivencia, hoy hace falta un marco ético y cultural reconocido por cristianos y no cristianos. Con el descenso de la práctica religiosa, encontrar este marco ético y cultural se convierte en una tarea difícil. La religión podía proveer la base de la moralidad pública en sociedades medievales, y seguía configurando las costumbres y el discurso público de muchos países occidentales hasta principios del siglo 20; pero, en el siglo 21, la religión ya no juega ese papel configurador en el orden social. Podríamos afirmar con Charles Taylor que, en un cierto sentido, vivimos en una “edad secular”⁵.
3. **La dificultad de cuadrar la cohesión económica, política, lingüística y cultural de la comunidad territorial con su integración cada vez más intensa dentro de una red económica, política y cultural de alcance global.** El proceso de integración global, que implica una gran interdependencia de sistemas económicos, mediáticos, culturales y lingüísticos que exceden el control de los habitantes de cualquier territorio⁶, puede dificultar la construcción de “espacios comunes” para los habitantes del territorio: una cultura

común y distintiva y unas costumbres y normas sociales acordes a las necesidades locales. Asimismo, resulta difícil construir una narrativa territorial que no sea aplastada o desplazada por narrativas de otra índole, ya sean las que interesan a un gobierno superior –por ejemplo, el gobierno de España– o las que llegan a través de los creadores de opinión mediática doméstica y/o internacional.

3. El planteamiento republicano confederal

Para hacer frente a estos retos, hace falta tener claro para qué sirven las organizaciones sociales, y cuáles son los valores fundamentales que pueden orientar cualquier proyecto político o social. Según el planteamiento liberal, al menos tal como se ha desarrollado en las últimas décadas, las personas deberían ser libres para actuar a su antojo dentro de lo que permite la ley, y gran parte de la tarea de gobernar la vida colectiva, sobre todo en sus dimensiones políticas y económicas, se puede delegar a una institución más o menos impersonal y lejana, con tal de que esta institución responda públicamente, de alguna manera, por sus acciones. Yo rechazo este planteamiento porque no facilita la libertad de las personas en su sentido más pleno –que, desde mi perspectiva, implicaría una auténtica participación en el gobierno de la comunidad– y tampoco ofrece un marco muy dinámico y eficaz de colaboración social.

El planteamiento que enmarca el análisis de este *paper*, y que podría denominarse “republicanismo confederal”, va más allá del minimalismo liberal. Ser republicano –en el sentido clásico, neoaristotélico, y no tanto en el sentido neoromano⁷– es creer que la libertad solo encuentra su perfección o cumplimiento en el logro de una vida racional y virtuosa; es decir, una vida en que las pasiones vienen dirigidas por la razón y canalizadas en buenos hábitos o virtudes humanas, tales como la prudencia, la justicia, la valentía, la templanza, la honestidad, la humildad, la generosidad, et cetera.

Para poder vivir así, uno tiene que alcanzar un estado de autodominio interior, pero una vida plenamente racional también implica una participación activa y más o menos racional en los procesos que configuran la vida de una comunidad. Si no fuera así, el individuo acabaría sometido a fuerzas sociales y políticas totalmente ajenas a su voluntad y a

sus propios proyectos vitales. Esta situación podría describirse como un despotismo político, ya sea duro (como el de los regímenes dictatoriales), o blando (como el de las democracias aliadas con corporaciones multinacionales).

Un republicanismo auténtico y consecuente encuentra un buen apoyo institucional en el confederalismo, porque solo es posible respirar la libertad republicana –sea en el plano personal y psicológico, sea en el plano social– en una sociedad articulada en un conjunto de grupos y asociaciones capacitados para perseguir sus propios fines constitutivos, en colaboración con otros grupos y asociaciones.

¿Por qué esta estructura articulada es necesaria para fomentar la libertad en el ámbito social? Esto se puede entender si imaginamos su contrario, un sistema social totalmente desarticulado. La existencia de un único organismo social, que nos organiza la vida a todos es totalmente contraria a la libertad de participar en la vida social de manera racional. Un sistema social homogéneo no puede proveer al individuo este tipo de libertad, porque una sociedad homogénea no respeta la pluralidad de fines y valores que dan sentido a la vida humana. Esta pluralidad incluye, entre muchos otros fines, la belleza artística, la amistad, las relaciones familiares, el avance del conocimiento científico, la salud física y psíquica, la confianza entre ciudadanos, la paz espiritual, y la seguridad de las calles. Cada organismo social está configurado o estructurado en función de sus fines colectivos. Solo una pluralidad de organismos sociales es capaz de captar y realizar una amplia gama de dimensiones del bien humano.

Partiendo de estas consideraciones, el confederalismo reconoce que cualquier sistema político debe facilitar y respetar la integridad de las asociaciones pequeñas, medianas, y grandes, que componen el sistema social. Los principios confederativos que informan el republicanismo de este ensayo están parcialmente inspirados por el jurista del siglo 17, Johannes Althusius, que concebía la política esencialmente como el “arte de asociar... con el fin de establecer, cultivar, y conservar la vida social”⁸. Althusius subestimó el nivel de tensión y conflicto inherente en la vida social, pero una idea clave que nos ha transmitido, una idea que es muy relevante para la promoción de una sociedad libre, es la de las asociaciones consensuales que actúan como los componentes básicos del orden político.

En el mundo contemporáneo, podemos extrapolar del planteamiento althusiano, afirmando que los ciudadanos pueden vincularse libremente a una amplia gama de asociaciones, cada una con su propia autoridad funcional y/o territorialmente limitada. Estas asociaciones, o sus representantes autorizados, pueden delegar ciertas dimensiones de su propia autoridad a superasociaciones encargadas de coordinar los asuntos comunes de distintas asociaciones. Esta estructura multinivel encaja perfectamente con la etimología de la palabra “confederal”, con y foedus (liga, tratado), que sugiere una alianza compleja y multilateral y no una férrea unión con un solo poder central⁹.

El republicanismo confederal no es solo un conjunto de principios de diseño institucional, sino una filosofía de gobierno y orden político que ha de plasmarse en la **mentalidad de ciudadanos y gobernantes**. Esta filosofía podría, potencialmente, romper el monopolio de los estados, partidos políticos, y corporaciones multinacionales sobre las finanzas públicas, el bienestar, los servicios públicos, la cultura, los impuestos, y las regulaciones económicas. Es más, podría generar enormes oportunidades para que las asociaciones *grassroots* puedan jugar un papel más activo e importante en la solución de problemas sociales y económicos *desde abajo hacia arriba*.

Ahora bien, este paradigma multilateral y descentralizador de orden político requiere un alto nivel de colaboración voluntaria y un arraigado compromiso con el constitucionalismo. Por consiguiente, no puede considerarse una panacea para todos los problemas de gobierno en el mundo actual. Sin embargo, bajo las condiciones sociales adecuadas, ofrece un marco muy prometedor para la práctica de la libertad republicana, con ventajas significativas en comparación con el marco estatista que predomina en los países occidentales de nuestro tiempo. Es más, incluso allí donde no se dan sus precondiciones sociales, el republicanismo confederal puede servir como valioso ideal regulativo para inspirar útiles y necesarias reformas políticas, jurídicas, y culturales.

4. Algunas pautas ético-políticas para la cohesión territorial en una sociedad multicomunitaria

Recuérdese que los tres retos principales de cohesión territorial que hemos visto en el apartado dos son: (a) la dificultad de encontrar una narrativa territorial atractiva y legítima a los ojos de la gran mayoría de los habitantes; (b) la dificultad de encontrar un marco ético y cultural, afirmado o aceptado por la gran mayoría de los habitantes del territorio, que pueda guiar la convivencia y legitimar las políticas públicas que se aplican dentro del territorio; y (c) la dificultad de armonizar la cohesión económica, política, lingüística y cultural de la comunidad territorial con su integración cada vez más intensa dentro de una red económica, política y cultural de alcance global.

Frente a estos retos importantes, ¿a qué tipo de estrategia podríamos recurrir para conseguir la unificación o cohesión política, social, cultural y/o lingüística de un territorio? Esta no es una cuestión puramente técnica o una cuestión de eficacia política, como podría ser en un régimen totalitario, donde solo interesa la conformidad con el régimen y no los principios de dignidad personal, autogobierno, libertad de asociación e imperio del derecho. Hay que superar el nivel de discurso que valora solo la eficacia política de un proyecto unilateral, para hablar de la libertad y de la colaboración entre distintos ciudadanos y distintas comunidades, capaces de generar libremente —y de manera más o menos orgánica— proyectos y resultados valiosos.

El marco normativo que quisiera proponer para guiar las políticas de cohesión territorial tiene tres elementos claves, cada uno de los cuáles representa un compromiso natural del planteamiento republicano descrito anteriormente:

- a) el derecho de todo ciudadano a participar activamente en la configuración y desarrollo del orden social (libertad positiva en el ámbito social);
- b) el derecho de las comunidades y asociaciones locales a organizarse conforme a sus propios fines dentro de los límites del bien común (implicación inexorable de (a)); y
- c) el respeto por la ley, tanto en su dimensión positiva como en su dimensión consuetudinaria (marco sin el

cual la coordinación racional y justa entre ciudadanos colapsa o cede a la anarquía).

Estos tres principios representan un compromiso natural para un republicano, al menos si entendemos por “republicano” alguien que acepta el valor de la libertad no solo como ausencia de dominio ajeno, sino también dominio de sí y codominio o codirección racional del ámbito social¹⁰. El republicano valora las vías de participación social porque, sin ellas, el individuo se encuentra sometido a sistemas sociales ajenos a su propia voluntad e indiferentes a sus proyectos vitales. El republicano valora la autonomía justa de las asociaciones civiles porque, sin esa autonomía, no son capaces de desarrollar e implementar una concepción distintiva y coherente del bien humano, sino que se convierten en instrumentos de una única concepción del bien, la de un ente dominante como puede ser una corporación gigantesca o el mismo estado.

El republicano es necesariamente *constitucionalista*, porque la ley es lo que confiere orden a un espacio social y posibilita la libertad ordenada, racional. Y finalmente, el republicano es naturalmente *confederal* porque reconoce que las unidades sociales a cohesionar no son solo individuos, sino grupos y asociaciones que deben, de alguna manera, ponerse de acuerdo sobre el gobierno de su vida colectiva (*foedus*, acuerdo) y que no deben someterse a un gobernante absoluto u omnímodo.

Si aceptamos el marco aquí propuesto de un republicanismo *confederal*, *constitucionalista*, y *participativo*, entonces podemos formular algunos principios generales, acordes con esta visión republicana, que pueden orientar un proyecto de cohesión territorial, dejando amplio espacio, naturalmente, para la prudencia imprescindible en cualquier proyecto político:

- a. Optar por un modelo *consociativo* no mayoritario de consenso social.
- b. Crear mecanismos de legitimación y consentimiento político que den un peso especial a las perspectivas e intereses colectivos o asociativos y no solo individuales.
- c. Relativizar el principio de soberanía estatal. Toda soberanía ha de limitarse a un dominio o una jurisdicción específica. El estado no tiene el derecho de monopolizar el espacio público o imponer su propia

interpretación de ese espacio con independencia de las perspectivas de las asociaciones civiles que comparten el espacio público¹¹.

- d. Vincular las estrategias de cohesión territorial a los intereses concretos de las comunidades integrantes, y desvincularlas de narrativas muy controvertidas, para así poder generar mayor confianza entre las diversas comunidades que habitan un territorio.
- e. Cultivar redes colaborativas que tengan una cierta autonomía respecto al estado, para así implicar las comunidades en el proceso y darles mayor protagonismo.
- f. Evitar visiones uniformistas y excluyentes de la identidad política, que requieran una sola idea del espacio público, una sola bandera, una sola lengua, una sola imagen del pueblo, etc. Dar más libertad local para generar identidades políticas en el ámbito municipal y en el mercado libre de ideas.
- g. Permitir diversos tipos de colaboración intercomunitaria, que respeten las costumbres, necesidades y sensibilidades locales; no insistir en un solo modelo para todas las comunidades. Por ejemplo, las comunidades que no quieran o no necesiten la ayuda de un gobierno central deberían tener el derecho de escoger otras estrategias para manejar sus asuntos públicos, a cambio de créditos fiscales.
- h. Permitir una auténtica descentralización de las políticas culturales, educativas y lingüísticas, dejando que las comunidades locales tengan un alto grado de autonomía para fijar sus propias políticas. Solo así se puede reducir la tensión y el tribalismo que se generan cuando los ciudadanos tienen que jugar un juego de suma cero para decidir de una sola vez y para todos, en bloque, la identidad cultural y política de toda una población.
- i. Reformar el sistema fiscal para dar mayor control a las comunidades locales sobre el uso de sus impuestos. Esto favorecería una mayor participación cívica porque los ciudadanos, al ver que controlan el uso de sus impuestos, se sentirían más implicados en el proceso político y en sus resultados¹².

j. No confundir nunca la cohesión territorial con la homogeneidad política, la centralización de poder o la uniformidad cultural. La cohesión territorial no es nada más que un consenso más o menos extendido sobre el valor común de un espacio territorial compartido, y la aceptación de una serie de valores y costumbres que puedan guiar el uso de ese espacio común. Según el nivel de unidad política, cultural y lingüística de una región, ese consenso social puede ser lo suficientemente intenso como para justificar un ambicioso proyecto de integración política. Pero si este no fuera el caso, cualquier proyecto de cohesión territorial tendría que ajustarse al nivel de colaboración aceptado por las asociaciones implicadas en el proceso. El principio de consenso consociativo y no meramente mayoritario tendría que primar.

5. ¿Qué conclusiones podríamos sacar de este análisis para el caso de las comunidades de Navarra?

No me corresponde a mí, como filósofo, proponer soluciones detalladas para la cohesión territorial y política de Navarra, ni del País Vasco, ni de España. Sin embargo, quizá podríamos sacar algunas pautas generales para el caso de Navarra. La comunidad autónoma de Navarra, como es bien sabido, contiene una pluralidad de comunidades que no siempre comparten la misma visión cultural y política. Por ejemplo, Navarra cuenta con un gran número de ciudadanos que se identifican plenamente como navarros y españoles, otros tantos que se identifican ante todo como vascos o vasco-navarros, y otros que se consideran, plena y simultáneamente, vasco-navarros y españoles. Además, hay una porción importante de navarros que se consideran católicos más o menos comprometidos, y otros que tienden a desconfiar de la iglesia católica y sus fieles, asociándolos, entre otras cosas, con el nacionalismo español y el franquismo.

Si partimos de una situación en la cual existen distintas comunidades con diferentes interpretaciones de la historia y de la narrativa colectiva de los pueblos de Navarra, antes de consolidar un proyecto ambicioso de reforma colectiva para toda Navarra, habría que generar una mayor solidaridad y confianza entre las comunidades que integran el territorio de

Navarra. Es decir, si nos tomamos en serio el principio de consenso consociativo y no mayoritario, tenemos que apostar por proyectos que involucren activamente a las distintas comunidades de Navarra y que les puedan ilusionar. Solo a través de este tipo de colaboración se puede fomentar la confianza entre ciudadanos y asociaciones necesarias para sostener un proyecto político participativo.

Si es así, cabe preguntar, ¿qué tipo de proyecto puede ilusionar e implicar las distintas comunidades de Navarra, sean católicas, agnósticas, vasquistas, navarristas, españolistas, urbanas, rurales, hispanoablantes, euscaldunes, de origen navarro, o de origen no navarro? La respuesta es: proyectos que propongan ideas nobles, creativas y constructivas, pero no grandiosas ideologías. Por ejemplo, a todos los habitantes de Navarra, o prácticamente a todos, les interesa o les puede interesar que haya espacios públicos para arte, cultura, baile, música etc. A todos los habitantes de Navarra, o prácticamente todos, les puede interesar que los espacios públicos como calles y plazas sean seguras día y noche; a todos nos interesa tener los recursos para poder ofrecer una educación de alta calidad a nuestros hijos; sin hablar de temas de salud, pensiones, trabajo digno, etc.

Quizá no haya siempre consenso sobre los medios más adecuados para alcanzar estos fines. Pero si logramos, en lo posible, desligar estos debates de las visiones de vida colectiva solo compartidas por una porción limitada de la población, y arraigarlos más en las necesidades cotidianas de las comunidades locales, quizá podamos poco a poco generar un espacio público más abierto y más plural, en el que las distintas comunidades tengan oportunidades de colaborar mutuamente y así ganar en comprensión y confianza mutua. Solo en un ambiente así se puede construir un proyecto sostenible de cohesión territorial.

Bibliografía

- Althusius, Johannes. *Politica: An Abridged Translation of Politics Methodically Set Forth and Illustrated with Sacred and Profane Examples*. Edited by Frederick S. Carney: Liberty Fund, 1995. 1614.
- Andersen, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, 1993.
- Bakunin, Michael. *Statism and Anarchy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Barber, Benjamin. *Strong Democracy*. Berkeley: University of California Press, 2003. 1984.
- Bookchin, Murray. *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy*. AK Press, 2005.
- Cabrera, Luis. *Political Theory of Global Justice. A Cosmopolitan Case for the World State*. Taylor & Francis, 2005.
- Carens, Joseph. *Aliens and Citizens: The Case for Open Borders*. Edited by Ronald Beiner New York: Suny Press, 1994.
- Dagger, Richard. *Civic Virtues: Rights, Citizenship, and Republican Liberalism*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Frey, Bruno S. and Eichenberger, Reiner. *The New Democratic Federalism for Europe: Functional, Overlapping and Competing Jurisdictions*. Edward Elgar Publishing, 2004.
- Giddens, Anthony. *Runaway World: How Globalization Is Reshaping Our Lives*. Runaway World. New York: Routledge, 2003.
- Grimm, Dieter. *Sovereignty: The Origin and Future of a Political Concept*. Columbia University Press, 2015.
- Honohan, Iseult. *Civic Republicanism*. Routledge, 2003.
- Manent, Pierre. *A World Beyond Politics? A Defense of the Nation-State*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006.
- Miller, David. *National Responsibility and Global Justice*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2007.
- Morgan, Edmund S. *Inventing the People: The Rise of Popular Sovereignty in England and America*. New York and London: W. W. Norton & Company, 1988.
- Nozick, Robert. *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books, 1974.

- Oates, Wallace E. "An Essay on Fiscal Federalism". *Journal of economic literature* 37, no. 3 (1999): 1120-49.
- Osterhammel, Jurgen and Petersson, Niels P. *Globalization: A Short History*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2005.
- Pettit, Philip. *On the People's Terms: A Republican Theory and Model of Democracy*. Cambridge University Press, 2012.
- Skinner, Quentin. *Hobbes and Republican Liberty*. Cambridge University Press, 2008.
- Smith, Rogers M. *Stories of Peoplehood: The Politics and Morals of Political Membership*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Taylor, Charles. *A Secular Age*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009.
- Weil, Simone. *L'engracinment*. Paris: Les Éditions Gallimard, 1949.

Notas

1. Para una defensa de una sociedad sin fronteras, ver Joseph Carens, *Aliens and Citizens: The Case for Open Borders* (New York: Suny Press, 1994). Para una defensa de un estado mundial, ver Luis Cabrera, *Political Theory of Global Justice* (Taylor & Francis, 2005). Para una defensa de la legitimidad de las fronteras y la importancia de la nación, ver, inter alia, Pierre Manent, *A World Beyond Politics? A Defense of the Nation-State* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006) y David Miller, *National Responsibility and Global Justice* (Oxford and New York: Oxford University Press, 2007).
2. Considero esta circunstancia un hecho ineludible, parte de nuestra condición humana. Simone Simone Weil, *L'Engracinment* (Paris: Les Éditions Gallimard, 1949) lo describe como la "necesidad de raíces".
3. Ver, por ejemplo, Michael Bakunin, *Statism and Anarchy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990) y Robert Nozick, *Anarchy, State, and Utopia* (New York: Basic Books, 1974).
4. Esto no implica necesariamente que la narrativa de un pueblo desaparezca cuando el pueblo pierde su país – un pueblo exiliado puede conservar una narrativa coherente aunque esté "sin país", como podía ser el caso de la diáspora judía antes de la creación del territorio nacional de Israel. Para algunos acercamientos a la noción de narrativas políticas y nacionales, ver Edmund S. Morgan, *Inventing the People: The Rise of Popular Sovereignty in England and America* (New York and London: W. W. Norton & Company, 1988), Benedict Andersen, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Verso, 1993), y Rogers M. Smith, *Stories of Peoplehood: The Politics and Morals of Political Membership* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).
5. Charles Taylor, *A Secular Age* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009).
6. Sobre el concepto de globalización social, política y económica, ver, inter alia, Anthony Giddens, *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives* (New York: Routledge, 2003) y Jurgen Osterhammel and Niels P. Petersson, *Globalization: A Short History* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2005).
7. La tradición que informa mi análisis es la del republicanismo "cívico" o "clásico", que se suele distinguir de la tradición "neo-romana" defendida en obras como Philip Pettit, *On the People's Terms: A Republican Theory and Model of Democracy* (Cambridge University Press, 2012) y Quentin Quentin Skinner, *Hobbes and Republican Liberty* (Cambridge University Press, 2008). La última concibe la libertad de manera negativa, como la ausencia de dominio ajeno, más bien que el

autodominio racional en su sentido positivo o aristotélico. Mi interpretación de la libertad republicana como autodominio racional está inspirada por las obras de Aristóteles, y refleja el mismo espíritu que el de varios autores republicanos que valoran el autogobierno no solo como instrumento de protección, sino como fin, incluyendo Honohan, Dagger, y Barber. Ver Iseult Honohan, *Civic Republicanism* (Routledge, 2003), Richard Dagger, *Civic Virtues: Rights, Citizenship, and Republican Liberalism* (Oxford: Oxford University Press, 1997), y Benjamin Barber, *Strong Democracy* (Berkeley: University of California Press, 2003).

8. Johannes Althusius, *Politica: An Abridged Translation of Politics Methodically Set Forth and Illustrated with Sacred and Profane Examples* (Liberty Fund, 1995).

9. Una obra influyente que ha desarrollado un planteamiento confederalista es Murray Bookchin, *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy* (AK Press, 2005). En general, la distinción entre una confederación y una federación es más una cuestión de grados que de una diferencia esencial. En cuánto algunas de las unidades políticas coordinadas mantienen suficiente autonomía para retirarse del pacto político, y la soberanía de la comunidad política universal es limitada y condicionada por un consentimiento activo de las unidades constituyentes, el concepto de confederación parece más apropiada. En cuánto las unidades políticas coordinadas han sometido su soberanía de manera más o menos definitiva a la comunidad política universal y así renunciado su derecho de secesionarse, la unión es una federación, o como algunos dirían, una unión *consolidada*. Por ejemplo, la unión de los estados americanos después de la guerra de independencia era un *confederacy* constituido por un tratado inter-estatal, mientras que la unión lograda por la constitución americana era una unión federal o una nación *consolidada*. Sin embargo, estos términos, como otros términos políticos, suelen ser muy debatidos. Mi definición de estos términos se puede considerar estipulativo más que histórico.

10. Entiéndase bien, me refiero al republicanismo clásico que apuesta por el valor de un orden social y político participativo, no al republicanismo anticatólico y antimonarquista de la guerra civil de España.

11. Bajo este aspecto, lo que estoy proponiendo tiene similitudes con una concepción premoderna o incluso feudal de autoridad, según la cuál ninguna entidad social puede pretender ser una autoridad absoluta u omniabarcante en el ámbito social, y la sociedad está compuesta por una red compleja de jurisdicciones solapantes. El jurista alemán Dieter Grimm, *Sovereignty: The Origin and Future of a Political Concept* (Columbia University Press, 2015) reconoce que la misma terminología de “soberanía” no era usual en la edad medieval, o si se usaba, solía restringirse al caso de Dios.

12. Hay una amplia literatura sobre los potenciales beneficios de la descentralización fiscal. Dos obras representativas son Bruno S. Frey and Reiner Eichenberger, *The New Democratic Federalism for Europe: Functional, Overlapping and Competing Jurisdictions* (Edward Elgar Publishing, 2004) and Wallace E. Oates, “An Essay on Fiscal Federalism” *Journal of economic literature* 37, no. 3 (1999).

Bizikidetza: zertaz hitz egiten ari gara?

Mateos, Txoli

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
txoli.mateos@gmail.com

Aniztasuna eta kohesioa alde banatan ipinita, bien artean kokatzen da bizikidetza. Batzuetan, bizikidetzaz hitz egiten da kontuan hartu gabe kontzeptuaren erabilerak berak adierazten duela gatazka bat dagoela oinarrian. Bigarren akatsa testuinguruari dagokio. Bizikidetza eraikitzeke, euskal gizartearen barne diferentziak ulertu behar dira. Ulertu eta onartu, ondorio guztiekin. Eta hirugarrena diferentzia horien kudeaketari dagokio. Zer egin behar dugu aniztasuna dagoela onartu eta gero?

Giltza-hitzak: Bizikidetza. Kultura aniztasuna. Kohesioa. Gatazka. Demokrazia.

Sarrera: kontzeptuaren polisemia

Atal honen izenburua *Euskal gizartea: aniztasuna eta kohesioa* da. Kontzeptu bi horiek irudikatuko bagenitu errealitate sozialaren mutur banatan, haien arteko zubi lana egingo lukeena *bizikidetza* litzateke. Hala, bizikidetza ezinbestekoa da anitza den gizarte batean kohesioa gauzatu ahal dadin, geroago azalduko dugunez, bizikidetzaz hitz egin beharra dagoelako diferentzien arteko elkarbizitza lortu gura denean.

Ez da kontzeptu arrotza, inondik inora. Izan ere, ohiko bihurtu da urteotan *bizikidetza* kontzeptua agertzea euskal gizartearen politika eta kultura mailako diskurtsoetan. Hala ere, agerikoa da bizikidetza aipatzen delarik, esangura desberdinak eransten zaizkiola hitzari. Kontzeptu polisemiko baten aurrean gaude, halamoduzko *mantra* bilakatu dena. Inor ez da ausartzen gaur egungo sistema demokratikoetan esatera bizikidetzaz ez dagoela arduratuta; berdina zaiola, alegia, herritarren arteko harremanak gaiztotzen diren edo ez. Baina elkarbizitzaren sakon-sakoneko esangurak eta horien ondorioak saihestu egiten dira maiz. Edo, maizago ere, nork bere esangura ematen dio kontzeptuari. Hona hemen, Katalunian, Diadaren harira, egin ziren manifestazioari buruz adierazpen bi, adibide modura:

“Arazorik okerrena katalanen arteko bizikidetzaz arazoa da. (...) Bizikidetzaz da beharrezkoa, ez independentzia”. (Pedro Sánchez, *Berria*, 2018/09/12)

Eta erantzuna:

“Non ikusi du gaur bizikidetzaz arazo bat Sánchezek? Nik ehunka mila herritar elkarbizitzan ikusi dut”. (Carles Puigdemont, *Berria*, 2018/09/12)

Zein bizikidetzaz motaz ari da Pedro Sánchez hori esatean? Espainiar edo kataluniar sentitzen diren herritarren arteko bizikidetzaz. Baina elkarbizitzaz hori gauza dadin ezinbesteko baldintza da nazionalismo katalanak amore ematea bere erreibindikazioetan.

Eta zein da Puigdemontek aurkezten duen bizikidetzaz eredua? Nazionalista katalanen artekoa, soil-soila; albo batera utzita bestelako identitate nazionalak. Berez, ezin zitekeen hori hartu elkarbizitzaren arazoari erantzun gisa. Edo, bestela eta hobeto esanda, Puigdemontek ez omen du ikusten Catalunyakoz gizaratean bizikidetzaz arazorik dagoenik. Gauzak horrela, arma jaurtigailu modura erabiltzen da bizikidetzaz, batez ere, arlo politikoan, halako moldez non nahikoa izaten baita jarrera bat deskalifikatzeko bizikidetzaz kaltetzen duela esatea.

Beste batzuetan, ordea, bizikidetzaz kontzeptua bera deskalifikatuta geratzen da gatazka izkutatze helburuarekin erabiltzen omen baita. Gutxiengo egoeran daudenak, batez ere, ez dira fidatzen bizikidetzaz kontzeptuarekin, euskaltzaleak, esate baterako, ondoko adibide honetan bezala:

“Anestesiaturik gaude. Errespetu, tolerantzia eta bizikidetzaren amua sartu ziguten, aspaldi, gure erakunde autonomikoek. Hotel batek errusieraz edo turkieraz jar dezake informazioa, baina euskaraz ez, eta gure agintariak ez dute ezer egingo eskatuko. Ez behartu, mintu egingo dira eta”. (J.M. Pastor, *Berria*, 2018/10/06)

Argitu dezagun, aurrera joan baino lehenago, gure tesia: Bizikidetzaz harreman zuzenean dago diferentziaren onarpen demokratikoarekin. Eta onarpen hori ez dakargu geneetan: ikasi egiten da eta hezkuntza sistema leku ezin egokiagoa da zeregin hori betetzeko. Hala ere, ez da eskolaren bizkarrean jarri behar tamaina horretako erantzukizun osoa. Gizarateak, eta arlo politikoak batez ere, badu zeresanik. Eduki beharko luke.

1. Bizikidetzaz hitz egin beharra dago gatazka dagoelako

Demokrazia liberaleko gizaratean herritarren arteko kohesioaren bilaketa eta instituzio demokratikoei leialtasuna eragitea lehentasunezko helburu bihurtu da. Baina, jakina, kohesioa eta leialtasuna kontsentsuan eta eztabaida sozial arrazionalan oinarrituta ulertzen dira (Gutmann, 2008). Hori horrela, gizaratearen arloren bateko kohesio faltak ezinezkoa sorrarazten du, kolokan jartzen baita, neurri batez behintzat, agintearen zilegitasuna eta sistema demokratikoa bera. Eta, hain zuzen ere, demokrazia liberalaren ahuleziak gainditzeko gero eta zabaldugoa dago herritarren partaidetzaz deliberratu behar dela, demokrazia bera indartze aldera (ik. Barber, 2004).

Edozein kasutan, herritarren arteko kohesioa eta bizikidetzaz ukatu ezinezko *desideratum* bihurtu dira. Hala ere, joera handia egoten da kohesio faltaren zergatiak alboratzeko; orduan, bizikidetzaz kontzeptuak *aingeruzko izaera* abstraktua hartzen du. Hau da, *ahaztu* egiten da *zergatik* hitz egiten ari garen bizikidetzaz. Zehatz-mehatz, noren arteko bizikidetzaz lortu behar da? Ezin daiteke jakin. Ez du subjektu jakinik, ezta jatorri argirik ere. Elkarbizitzaz kontzeptuak hegan egiten du gure buruen gainean, inoiz lurreratu barik. Etorkinei buruz ari gara? Biktimei buruz ari gara? Eskola segregazioari buruz ari gara? Zaborren bilketari buruz ari gara?

Euskal gizaratearen testuinguruan aniztasunaz, kohesioaz eta elkarbizitzaz hitz egiten badugu, arlo bat baino gehiago izan daiteke hizpide, gorago aipatu ditudan adibideetan ikus daitekeenez. Terminoa zedarritu beharko dugu, ezinbestean.

Duda barik, migrazio berriak eragindako kultura, hizkuntza eta erlijio aniztasunak bizikidetzaz arazo jakin batzuk ekar litzake eta, ondorioz, elkarbizitzarako beste estilo bateko proposamenak ere eztabaidatu beharko lirateke beren-beregi. Ezinezkoa da, ordea, arlo horri ekitea aurkezpen honetan, nahiz eta aipamenen bat ere egingo dugun. Dena dela, gaiari buruz Hego Euskal Herrian ageri dira proposamen bat baino gehiago arlo sozialean (*Euskal Herria 11 kolore* izeneko ekimena, adibidez) eta akademikoan (ik. Albite, 2008; Ruiz Vieytes, 2011).

Hemen, ordea, bertako nazio (eta kultura) identitate aniztasunak sor lezakeen gatazkaz eta horien arteko elkarbizitzaz bideratzeko aukera posiblez hitz egin nahi dut. Are gehiago zedarritu daiteke gatazka hori, zeren eta nahiko frogatutzat eman baitezakegu nazio proiektu desberdinen arteko lehia arlo

politikoan, batez ere, kokatu behar dela eta ez, horrela, herritarren artean (Zabalo et al., 2016). Hari horretatik tiraka, esan genezake nazio proiektu politiko desberdinen arteko gatazka dagoela bizikidetzaz terminoaren erabilaren oinarrian testu honetan.

2. Bizikidetzaz (eta gatazkaz) hitz egin behar da aniztasuna dagoelako

Aipatutako nazio identitate aniztasuna, agerikoa izanagatik ere, oso gutxitan da esplizituki aipatua diskurtso politikoan. Hego Euskal Herrian, zehazki, dauden nazio proiektu politiko nagusi biek hitz egiten dute euskal gizarte osoaren ordezkari balira bezala, besteari leporatuz, horrela, *gizartearen zatiketa* eragitea. Eta, orduan, testuingururik gabeko bizikidetzaz hitz egiten da. Hemen ahaztu egiten da elkarbizitzaz hitz egitera behartuta gaudela gure arteko diferentziak daudelako; berdinak ez garelako, alegia. Esan bezala, nazio leialtasun desberdinak ditugu, kultura eta hizkuntza desberdinak, ... Akats handia da hori, duda barik, zeren eta bizikidetzaz eraikitzeari ekin ahal izateko, euskal gizartearen barne diferentziak ulertu eta onartu behar dira. Horixe da kontzeptuak dakarren sakon-sakoneko esangura.

Baina zer da diferentziak onartzea? Bitxia bada ere, aniztasuna kontzeptu goraipatua da maila diskurtsiboan behin eta berriz. Gure artean, *aniztasunak dakarren aberastasunari gorazarre egiten zaio* maila kulturalan eta politikoan, batez ere ezkerreko ikusmoldeetan; *zuzentasun politikoak* behartuta, batzuetan, irudi lezake. Horrekin batera, ordea, etengabe indartzen ari dira jarrera xenofoboak ultraeskuindar politikoaren eskutik mendebaldeko herrialdeetan, gugandik oso-oso hurbil.

Edozein modutan ere, aniztasunari gorazarre horrekin batera zeharkatu ezineko zenbait marra gorri ere ageri dira. Marra gorri horietako bat izan liteke ondoko hau: Edozein identitate edo proiektu politiko zein kultural mehatxatuta sentitzen ez den bitartean, zilegi dira diferentzia kulturalak, politikoak, erlijiozkoak, ...

Michel Walzerrek, ildo horretan, argi eta garbi adierazten du *Tratado sobre la tolerancia* liburu sonatuan: diferentziekin tolerante izan behar dugu, onartu egin behar ditugu (sarritan ondo ulertu gabe ere)... Nazio-Estatua kolokan jartzen ez duten bitartean (Walzer, 1998). Hortik aurrera, akabo tolerantzia. Beste batzuek giza eskubideen urraketa ipintzen dute zeharkatu ezineko marra gisa. Will Kymlickak, esate baterako, baiesten du talde identitate

aniztasuna babestu behar dela talde barruko kideen giza eskubideak –askatasuna, esaterako– kaltetezen ez diren bitartean. Askatasun hauetako bat liteke, adibidez, taldea bera utzi ahal izatea (Kymlicka, 1996). Esan gabe doa zernolako interpretazio ugartasuna aurki dezakegun giza eskubideen arloan...

Baina ez al du ematen apur bat inozo gaur egun aniztasunean sinesteak? Zenbaiten ustez, aniztasuna *per se* balioestea aberrazio bat da, gizakiaren berezko joera delako harrerako gizartearen integratzea ahalik eta ondoen, eta, horrek, ezinbestean, jatorrizko ezaugarri kulturalak bigarren maila batean uztea dakar. Beste batzuk sutuki adierazten dute kontua ez dela jatorrizko kulturak babestea ezta kanpotik etorritakoa asimilatzea ere, ezpada denon arteko kultura berri bat sortzea. Hitz egin dezagun kulturartekotasunaz eta ez kultura aniztasunaz, esaten dute azken horiek... Era askotako iritziak aurki ditzakegu honen inguruan eta, nola ez, bibliografia oparoa, hemen aipatzeak luzeegi joko lukeena.

Inguru-maru honetan, nik gauza bat zehaztu nahi nuke, aurrera jarraitu baino lehenago: herri bat, gizarte bat, komunitate bat, ez da hobe edo txarragoa, moralaren aldetik begiratuta, homogeneoa edo heterogeneoa izateagatik. Hau da, naturan aniztasuna galdu ezineko balio bat den arren, gizarte gaitan aniztasuna ezin da jo balio moralizat, zentzu estuan ulertuta. Hau da, aniztasuna ez da gizarteak lortu beharko lukeen egoera bat, *demokrazia* edota *justizia* liritekeen moduan. Oinarrizko arazoa da nolako jarrera hartu behar den gizartearen *de facto* dagoen aniztasunari begira. Eta jarreraren bat hartu behar da, besteak beste, Estatuak neutralak izan daitezkeelako gai batzuen aurrean (laikoak izan daitezke, adibidez, eta erlijiozko kontuak eremu pribatura mugatu), baina ohikoena da kultura eta hizkuntza batean edo batzuetan oinarrituta egotea eta ez dira izaten neutralak horien aurrean. Kontuan hartzeko ezaugarria da, hots, estatuen neutraltasunik eza zenbait gairen aurrean.

3. Aniztasunaren onarpena ez da nahikoa; kudeaketan datza gako

Diodan berriro, gatazka eta barne diferentziak daudela ulertuta –edo ulertu gabe ere– eta onartuta, diferentzia horien *kudeaketari* ekin behar zaio. Bestela esanda: nolako neurriak hartu beharko liriteke diferentzia horiei begira? Mantentzeko baliabiderik eman behar zaie identitate desberdina adierazten duten taldeei? Ahaztu egin behar ditugu diferentzia horiek

berdintasunaren izenean? Herritarren arteko homogeneousutasuna ala heterogeneotasuna bultzatu behar dugu?

Tentazio handia egoten da, hain zuzen ere gatazka saihesteko, diferentziak ahazteko eta ustezko berdintasuna bultzatzeko, errepublikanismoak eta kosmopolitismoak, adibidez, herritartasun kontzeptuaren bidez egiten dutena. Diferentziak daudela onartzen du, baina *tabula rasa* batetik abiatu nahi du. Denok gara herritarrak, denok gara berdinak. Gure identitateak –erlijiosoa, nazionala, kulturala...– arlo pribatuari dagozkio. Gizatiarekin dugu zor nagusia. Egitura politikoari gutxieneko leialtasuna da gure obligazioa eta hortik eratorriko dira eskubideak herritar legez (ik., besteak beste, Nussbaum, 1999).

Luze eta sakon hitz egiteko gaia da, inondik inora, identitatea –edozein delarik ere– kontu pribatua delako hori. Lehenik eta behin, identitatea, oro har, talde bati lotua sortzen delako. Ez daukagu nazio, genero, kultura, erlijio, hizkuntza... Identitate indibidualik. Ez da existitzen horrelakorik. Identitate indibidualik ez badago, guztiz kontu pribatu izan daiteke identitatea? Bigarrenik, talde identitateak eztabaida sozialetan parterik hartuko ez dutela esatearren, ez dira magiaz desagertzen. Existitzen badira, eragina dute taldeen bizitzan. Are gehiago, hainbat pentsalarik modu argian baieztatu dute kidetza kulturalak eta identitate nazionalak, adibidez, bizimodu esanguratsua eragiten dutela, eta partaidetza eta ardura publikoa areagotzen dituztela (Miller 1996; Macyntire, 1993). Bestela pentsatzea eta horren arabera jardutea *ostrukaren* politika egitea da, nire iritziz. Hau da, taldeen –eta beraz, taldekideen– eskubideen kontra joatea eta taldeok gutxiestea. Normalean, identitate –kultural, politiko, nazional, linguistikoa...– hegemonikoaren mesedean. Estatuak, oro har, ez direlako neutralak, arestian esan bezala. Ezinezkoa da, nire ustez, bestela izatea. Baina jardun demokratikoak baditu mila aurpegi. Badaude moduak, benetako demokrazian sinesten badugu, ahots guztiei leku bat egiteko. Egunero berrasmatu behar du bere burua demokraziak eztabaida sozialaren bitartez (Guttman, 2008).

Nazionalismoak, bestalde, diferentziatik abiatzen dira. Diferentziak kanpora begira, baina, duda barik, homogeneousutasuna barrura begira. Nazionalismoak nazio kohesionatua nahi du. Nazionalismo guztiek. Horrela, gure artera etorrita, antzeko arazoa islatzen da gizartearen baitan dauden nazio identitate desberdinei lekuri ematen ez zaien neurrian. Azaldu dezagun astiroago, errotik ez badugu aldatzen

hau ez delako izango posible bizikidetzaz sendo eta demokratikorik euskal gizartearen.

Espainiar nazionalismoak herritar abertzaleen sentimenduak edo jardunak *deabrutu* egiten dituen antidemokratikotzat eta berekoikeriaren edo asmo txarren ondorioztat joz, bizikidetzaren kontra lan egiten du. Erabakitze eskubidea, adibidez, *gizartearen benetako beharrezanetatik* urruti dagoela esaten duenean, gutxietsi (eta gaitzetsi) egiten ditu herritar andana batek dituen sentimenduak, eta, are gehiago, joko demokratikotik at uzten du gizartearen zati bat. Bitxia da hau, jakina, espainiar nazionalismoa urte hamarkadetan egon delako euskal nazionalismoari leporatzen gizartearen zatiketa eragiten duela bere aldarrikapenen bidez. Beraz, argi eta garbi esanda, Hego Euskal Herriko espainiar nazionalismoak zor bat dauka gizartearen aniztasunarekin eta demokraziarekin. Eta hori dena egiten du bere burua nazionalistatzat jo gabe, *nazionalismo hutsalaren bidez*, Michael Billigek maisuki azaltzen duen moduan (Billig, 2014).

Baina euskal nazionalismoak ere arazoak ditu gure gizartearen aniztasuna onartzeko orduan. Izan ere, Ramón Máizen arabera, estaturik gabeko nazionalismoek tentazioa izan ohi dute Nazio-Estatuaren logika bera birproduzitzera, alegia: homogeneousutasunaren bila doazela, arazoak aurkitzea barne aniztasunari men egiteko eta zalantzak agertzea bertako gutxiengoaren eskubide kulturalak, adibidez, errespetatzeko orduan (Maíz, 2003). Nire iritziz, baina, arazo askoz ere korapilatsuagoa dauka euskal nazionalismoak: euskal gizartea eta euskal nazioa pareko egiten direnean, albo batera uzten du nazio leialtasun desberdineko herritarrak bizi garelako Euskal Herrian eta denok izan beharko genukeela geure identitatea adierazteko aukera.

Orokorrean, Hego Euskal Herriari dagokionez, esan daiteke nazionalismo mota biek diskurtso nahiko liberala dutela herritarren identitate kulturala lantzeko aukerei buruz: biek gorai patzen dute gizakien borondatea, inposiziorik eza eta abarrekoak. Biak, oro har esanda ere, prest agertzen dira katoliko ez den beste erlijioei leku bat egitearekin gizartearen; meskiten eraikuntzaren aferan, esate baterako edota eskoletako jantokietako menuen egokitzapenaren bidez (Ikus, adibidez, Mateos et al., 2016). Non egiten dute huts, ordea? Euskal Herrian dagoen nazio identitatearen aniztasuna aitortzean eta kudeatzean.

Aukeren artean, balizko euskal estatu nazioanitzaz formulatu da inoiz zeharka (ik. Sarrionaindia, 2015: 82-83) edo aukera

posible modura (ik. Zabalo/Mateos, 2016). Ez da bat ere kontu erraza, esan gabe doa. Hori horrela, nire ustez, gaur egun euskal gizarteak duen erronka handienetako bat da nazio (eta kultura) identitate kolektiboaren errespetutik abiatuta, horiek adierazteko, jarduteko eta eragiteko bideen nolakoaz gogoeta egin beharra.

4. Hezkuntza sistema, bizikidetzarako (eta, beraz, kohesiorako) tresna garrantzitsua

Eskolak berebiziko protagonismoa hartu beharko luke arlo honetan, duda barik. Herritar guztiak gogoeta moral sakon batean murgiltzeko baliabideak (eta motibazioa) dituen bakarra baita, komunikabideek eta familiak, arrazoi desberdinak direla medio, ez dutena. Hezkuntza sistema, Unibertsitatez besteko mailetan batez ere, gaur egun, dugun instituzio aurrerakoiena dela esatera ausartuko nintzateke. Eta, gutxi balitz, aniztasun politikoa ez hainbeste, baina aniztasun kulturala, linguistikoa, erlijiosoa... gero eta nabariagoa da gure eskoletan, halako moldez non izugarritzko erronka baita gaur egun irakasle izatea. Ziur nago testu hau irakurtzen badu irakasleren batek pentsatuko duela: eskolak ere konpondu behar al du maila politikoa konpontzeko gai ez direna? Arazoz gainezka baitago momentu honetan Euskal Herriko hezkuntza sistema.

Hala ere, uste dut berezkoa zaiola hezkuntza sistemari, maila guztietan, ikasleak trebatzea herritartasun demokratikoaren oinarriak barneratu ditzaten. Eskola etengabe ari da arau moralak helarazten, hezkuntza zibikoaren zutabeak ipintzen, eztabaida, gogoeta eta jarduera arrazionalak pizten. Zein beste instituziotan lan egiten da horrela? Familiak, hedabideek, gizarte erakundeek... arrazoi desberdinengatik, ez dute metodikoki lantzen euskal haurren herritartasuna. Hego Euskal Herriari dagokionez, zehazki, hezkuntza sistemak modu esplizituan egiten zuen Herritartasunerako Hezkuntzaren bidez, baina, denok dakigunez, irakasgai hori desagertu egin zen curriculumetik LOMCeren erruz. Eta, bitxia bada ere, kexu gutxi entzun da Hego Euskal Herrian gai horren inguruan. Ezarri zenean ere, PSOE agintean zegoela, Espainian egon zen sektore eskuindarren eta ezkerrekoen arteko zalapartak ez zuen ia ohiartzunik izan euskal gizartean. Inoiz ez zaio garrantzirik eman Herritartasunerako Hezkuntza modu egoki eta sakonean planteatzeari, ez administrazio autonomikoaren aldetik, ezta eragile sozial, sindikal eta politikoen aldetik ere.

Askotan eta alde ugartik aztertu da Herritartasunerako Hezkuntza edo Hezkuntza Zibikoa nolakoa eta zertarako egon behar den eskola demokratikoetako curriculumean. Oso luze joko luke hemen laburpen bat egiteak (ik., besteak beste, García Guitián, 2008). Zenbait ideia nagusi adierazi behar dira, ordea, ezinbestean:

- Herritartasun desberdinak egonda, ez da erraza –ez badago debate sozial sakonik horren inguruan– eskolak berak erabakitzea zernolako herritar eredu helarazi behar den aniztasunari eta kohesioari ekiteko, aldi berean (Mateos, 2013).
- Eskolak transmititu behar duena ez da ezagutza multzo soil bat printzipio politiko batzuen inguruan. Identitate zibiko bat egoteak berarekin dakar nolabaiteko identitate konpartitu bat egotea, historia moralizatzaile bat eta, aldi berean, pentsamendu kritikorako gaitasuna. Bestela esanda, herritartasunerako hezkuntzaren muina ez da ezagutza multzo bat gobernantzaren instituzioei buruz. Will Kymlickak dioen moduan, bada ere ohitura, identitate eta bertute multzo bat helaraztea (Kymlicka, 2002, 2003).
- Euskal Herriko hezkuntza sistemak, finean, identitate zibikoaz gain, hots, hemen bizi garen guztiok gara euskal herritar, euskal lurraldea, bere osotasunean, eta euskara maitatzen irakatsi beharko luke, argi izanda, ahatik, euskara denon ondarea dela, baina gaztelania eta frantsesa ere bai. Euskarak eta euskal kulturak jasaten duten egoeragatik laguntza berezia behar duten arren, berreskuratzeko hizkuntza politika sendoak, besteak beste; bertako kulturak ere direla aitortu beharko litzaieke gaztelaniaz eta frantsesez egindakoei. Eta gizarte osoan zabaldu hizkuntzen arteko bizikidetzari buruzko eztabaida.

Bizikidetzak, hartara, helburu argia du: inork ez dezala sentitu bere burua beste batek mehatxatuta. Ikusten denez, lehenik eta behin, eztabaida sozial sakona zabaldu beharko litzateke eskolaren –eta gizartearen– zeregin honen inguruan. Funtsean, demokrazia sakonagoa eta indartsuagoa izango litzateke horren guztiaren ondorio nagusia. Behin eta berriz esaten ari gara: Aniztasuna eta kohesioa, biak batera, ezin dira elkarren ondoan egon demokraziarik ez badute oinarrian. Benetako elkarbizitzaren sustraiak eskolan landu daitezke, abiapuntu modura, eta hortik etor liteke kontzeptuak une honetan islatzen duen hutsalkeria gainditzeko bidea. Baina argi izan behar dugu erantzukizun nagusia herritarren ordezkari diren eragile politikoek dutela.

Bibliografia

- Albite, Pedro (2008). "Migrazioak, kultura-aniztasuna eta estaturik gabeko nazioak. Euskal Herriaren erronkak". *Jakin*, (165), 31-73.
- Barber, Benjamín (2004). *Democracia fuerte*. Granada: Almuzara.
- Billig, Michael (2014). *Nacionalismo banal*, Madrid: Capitán Swing.
- García Guitián, Elena (2008). "La educación cívica como educación política". In Del Aguila, Rafael; Escámez, Sebastián eta Tudela, José (arg.) *Democracia, Tolerancia y Educación Cívica*. Madrid: Servicio de Publicaciones de la Universidad Autónoma de Madrid.
- Gutmann, Amy (2008). *La identidad en democracia*. Madrid: Katz Editores.
- Kymlicka, Will (1996). *Ciudadanía multicultural*. Barcelona: Paidós.
- Kymlicka, Will (2002). "Dilemas de la educación cívica en las sociedades pluralistas". In *Educación, ética y ciudadanía. Actas del IV Congreso Internacional de Filosofía de la Educación*. Madrid: UNED ediciones.
- Kymlicka, Will (2003). "La educación para la ciudadanía". In *La política vernácula. Nacionalismo, multiculturalismo y ciudadanía*. Barcelona: Paidós.
- Macintyre, Alasdair (1993). "¿Es el patriotismo una virtud?" *Bitarte* (1): 67-85.
- Maíz, Ramón (2003). "Nacionalismo y multiculturalismo". In Arteta, Aurelio; García Guitián, Elena eta Maíz, Ramón (arg.). *Teoría política: poder, moral, democracia*. Madrid: Alianza Editorial.
- Mateos, Txoli (2013). "Herritartasun ereduak eskolak", In *Elkarrean artean: Euskal Estatuari bidea zabaltzen*, Bilbo: Ipar Hegoa.
- Mateos, Txoli; Zabalo, Julen; Larrinaga, Ane; Amurrio, Mila (2016). "Pluralidad política y diversidad cultural. Discursos sobre la educación para la ciudadanía en la sociedad vasca", *Papers. Revista de Sociología*, 101: 51-72.
- Miller, David (1997). *Sobre la nacionalidad. Autodeterminación y pluralismo cultural*. Barcelona: Paidós.
- Nussbaum, Martha C. (1999). *Los límites del patriotismo. Identidad, pertenencia y "ciudadanía mundial"*. Barcelona: Paidós.
- Ruiz Vieyetz, Eduardo (2011). *Juntos pero no revueltos. Sobre diversidad cultural, democracia y derechos humanos*. Madrid: Maia.
- Sarrionandia, Joseba (2015). *Lapur banden etika ala politika*, Iruñea: Pamiela.
- Walzer, Michael (1998): *Tratado sobre la tolerancia*, Barcelona: Paidós.
- Zabalo, Julen, et al. (2016): *Euskal Estatua irudikatzen*, Bilbo: Ipar Hegoa/Parte Hartuz.
- Zabalo, Julen; Mateos, Txoli (2016). "National Identities in the Basque Country: Present and Future Trends". In Ibarra, Pedro; Kolas, Ashild (eds): *Basque Nationhood. Towards a Democratic Scenario*, Peter Lang, 281-307.

Euskal Herria komunikazioz ere egiten da. Hortaz, beharrezkoak ditu gure herriak bere burua elikatzea eta birsortzea ahalbidetuko dizkioten komunikazio egitura sendo eta propioak. Horretarako, inoiz egon ez diren aukerak daude gaur egun (politikoak eta soziolinguistikoak); baina inoiz ez bezalako erronkak ere bai (komunikazioen globalizazioa). Horra paradoxa. Gauzak honela, proposamen zehatzak planteatzen dira eremu honetan.

Giltza-hitzak: Komunikabideak. Komunikazio espazioa. Hizkuntza. Tebista. Informazio agentzia.

1. Aurkezpena

Gizartea: aniztasuna eta kohesioa izenburupean 2018ko urriaren 26an eginiko bilkuran ekarpen ezberdinak egin ziren, bi saiotan banatuta. Lehenik Ramon Zallo EHUko irakaslea komunikabideek eta iritzi publikoak herri baten eraketan duten garrantziaz aritu zen. Segidan Mirentxu Purroy kazetariak ere nabarmendu zuen informazioak gaur egungo gizartean duen izaera estrategikoa. Lehen saio honetan, azkenik, Argitxu Camus-Etxekopar ikerlariak nortasun konplexuak ulertzeko euskal diasporak eskaintzen dituen aukerak jarri zituen mahai gainean.

Bigarren saioan, mahai inguru formatuarekin, lau hizlari aritu ziren: Andoni Aranburu, EITBko Estrategia eta Komunikazio Zuzendaria; Ana Oregi, Eusko Legebiltzarreko biltzarkide eta EITBren Erreformatarako Batzordekidea; Txema Mauleon, Nafarroako Foru Gobernuko Eskubide Sozialen Saileko Kabinete Burua; eta jadanik aipatutako Argitxu Camus-Etxekopar.

Gonbiadatutako hizlarioz gain, bestelako ekarpenak ere egin ziren entzuleen aldetik.

Hurrengo lerroetan egindako ekarpen nagusiak laburbilduko dira, jarraian saioek eman zutenaren sintesia egiteko. Izan ere

gai eta ikuspuntu anitzak izan arren, sakoneko gaietan adostasun handia egon zen eta posiblea da ondorio partekatuak ateratzea.

2. Hizlarien ekarpen nagusiak

Ramón Zallo euskal nortasunaren definizioaren ibilbide historikoarekin abiatu zen, zera nararmenduz: euskaltasuna ez da nortasun egonkor eta estatiko bat. Historian zehar modu ezberdinetan ulertu eta eraiki da, eta gaur egun ere errealitatearen arabera ulertu eta eratu beharrean dago. Horretarako instituzio sozial eta praktika ezberdinen rola kokatu beharra dago: kultura, hizkuntza, erakundetze politikoa eta komunikazioa, besteak beste. Azken honi dagokionez, komunikabideen arloan Euskal Herriak duen menpekotasun egoera azpimarratu zuen, bai eta komunikazio sistema propio bat eraikitzeko dagoen defizit handia ere. Defizit hori gainditzeko hainbat neurri politiko eta legezko aldarrikatu zituen, eta dei egin zuen bizi dugun aro digitala oso kontuan hartzeko.

Mirentxu Purroyk, bere kazetaritza historiak ematen dion perspektibatik, informazioa ondare publikoa dela azaldu zuen. Ondare hori onura publikoko asmoekin eta zentzuz erabiltzen denean, eraikitzailea eta askatzailea da. Baina asmo ezkutuez edo interes partikularistez erabiltzen denean, gizartearen menperakuntza berrindartzeko erabiltzen da. Aurreko hizlariak bezala, mahai gainean jarri zuen Euskal Herriak pairatzen duen komunikazio menpekotasuna.

Euskal diaspora oso ondo ezagutzen duenari, atzerrian bizi diren euskal herritarren nortasuna modu inklusiboan nola eraikitzen duten azaldu zuen Argitxu Camus-Etxekoparrek. Diasporako kideak bi errealitate bizi ditu, dagoen tokioa eta jatorrikoa, eta bizipen horretatik eraikitzen den nortasuna ez da estatikoa, denboran eta testuinguruaren arabera aldatzen da. Horrela Ameriketako Estatu Batuetan euskal-amerikar nortasun bat eraiki da, aurreko gizaldietan euskal-frantziar eta euskal-espainiar sentitzen ziren haien nortasunaren garapen konkretu gisa. Hori posiblea izan da elkarren ezagutza eta jatorriko lurraldearekiko hartueman ahalbidetu dituzten espazio eta guneei esker: elkarrekin eta euskal etxeak, sareak, politika publikoak eta komunikabideak, besteak beste.

Mahainguruari gagozkiolarik, Andoni Aranburuk EITBren izaera multidimentsionala azpimarratu zuen: euskarri

dagokienez (telebistaz gain irratia ere bada, zinema, eta sarea) zein lurraldeei dagokienez (EAEn kokatua egon arren zazpi lurraldeetara hedatzen da, bai eta diasporan ere bai). Ana Oregik komunikazioaren bidez herria egiteko bizikidetzaren garrantzia azpimarratu zuen. Ideia horri zazpi lurraldeen elkarren ezagutza gehitu zion Argitxu Camus-Etxekoparrek. Eta Txema Mauleonek bat egin zuen aurreko hizlari batzuek uzitako ohar batekin: komunikazioak herri bat desegiteko ere balio dezake, helburu horrekin gauzatzen bada.

3. Ideia partekatuak

Komunikazioak eta komunikabideek, zentzu zabalean harturik (hots, kultur industriaren sektorea barne) herri baten egituraketan edo desegituraketan garrantzi handia dutelako ondorioa nagusitu zen saioan. Maila kontzeptualeko ideia honetatik abiatu eta Euskal Herriaren egungo errealitatera etorrira, argi-ilunak ikusi ziren.

Alde batetik Euskal Herria menpeko herria da komunikabideen eremuan. Gehien hedatzen diren komunikabideak, eta indartsuenak, ez dira Euskal Herrian kokatuak, eta herri hau gainditzeko duten errealitate sozial batzuk islatu eta erreproduzitzen dituzte, bestelako herri eta nazio erreferenteak hedatuz eta euskal gizartetik haragoko iritzi publikoa sortuz. Horrela, gizartearen kontzeptua bera lausotu egiten da euskal gizarteaz ari garenean. Bestalde, euskal lurraldeetan finkatuta dauden komunikabideen artean, indartsuenek ez dute osotasunaren ikuspegirik, eta herri honen ikuspegi zatikatu eta partzialak ematen dituzte.

Herri ikuspegiak harago, gizartea nola ulertzen den ere dago jokoan. Sarriegitan interes partikular batzuei lotuta daude komunikabideak, eta ez dute laguntzen gizarte zuzenago bat eratzeko.

Mundu mailako joerak ere komunikazioan zein pisu duten ere nabarmendu zen, agente berriak sortu direlarik eta aldatetara abiada bizia eman dietelarik.

Alde hauetatik begiratuta, Euskal Herriak etorkizunean iraungo badu, komunikazioa faktore garrantzitsua bat izango dela ondorioztatu zen. Historiaz, kulturaz, hizkuntzaz, oroimenez, lurraldez, erakundez eta beste faktore batzuek gain, komunikazioz ere egiten da Euskal Herria. Komunikazioak, bestalde, etengabeko aldakuntzan dagoen errealitate bati

egokitzea ahalbidetzen du, aniztasuna kontuan hartuko duen bizikidetzaren sendotuz eta nortasuna etengabe elikatuz eta berreraikiz.

Ondorio horretara iritsita, orain arte egin dena eta egiten dena izan zen mintzagai. Nabarmen geratu zen hainbat gauza egin direla bide honetan, eta arlo batzuetan lorpenak agerikoak dira. Bestela, nekez uler zitekeen oraindik ere Euskal Herriaz hitz egin ahal izatea, eta errealitate sozial ezberdindua izatea. Herri ekimeneko komunikabideez gain arlo publikotik egindako lana ere hartu zen kontuan balorazio hau egitean. Alabaina ikuspuntu ezberdinak geratu ziren agerian arlo publikoak egindakoari dagokionez. Izan ere batzuek komunikabide publikoek egindako lana nabarmendu zuten bitartean, beste batzuek eremu legegilean defizit handia egon dela azpimarratu zuten, egin zitekeena baino gutxiago egin dela argudiatuta. Edozelan ere, orain artekoaren diagnostikoak diagnostiko, aurrera begira indarguneak eta aukerak nagusitu ziren mahai gainean.

Beraz, ondorio garbia izan zen komunikazio sistema propioa eta sendoa eraiki beharra dagoela, etorkizuneko Euskal Herria errealitate izan dadin. Herri gisa bizitzen jarraitu ahal izateko; gizarte zuzenago, berdinzaleago, demokratikoago eta libreago batean bizitzeko; aniztasunetik elikatutako herri nortasun dinamiko eta inklusibo bat eratzeke; lurralde kohesionatua izateko; helburu hauetarako guztietarako, komunikazio sistema sendoa eta propioa garatu beharra dagoela geratu zen nabarmen.

Helburu horrekin urratsak eman beharra azaldu zen. Eman zitezkeen guztiak izan edo ez izan, orain arte urrats garrantzitsuak eman dira, baina bistan da ez direla nahikoak aurrera begira. Ekimen berrien beharra dago, euskal lurralde guztien arteko kohesioa bultzatu beharra dago, komunikabideen bitartez ere bai. Nolabait esanda, komunikazio plan eraginkor bat behar du Euskal Herriak.

Hori, ordea, egungo errealitatea kontuan harturik egin behar da. Eta errealitate horretan faktore ezberdinak hartu behar dira.

Alde batetik errealitate juridiko politikoa dugu. Hiru eremutan banatutako herria da Euskal Herria, eta horrek inplikazio handiak ditu: hiru administrazio, eta hiru subjektu politiko. Euskal Herri osorako edozein komunikazio proiektuk oso kontuan hartu behar du errealitate hirukoitz hori. Izan ere, hitzaldietan argi geratu zen moduan,

komunikazioaren kudeaketa oso lotuta egon ohi da botere politikoari, eta gai sentikorra da. Hiru administrazio horiek, bestalde, bi estatu ezberdinetan banatuta daude, eta horrek zaildu egiten du joko eremua. Alabaina, zailtasunak zailtasun, eremu honetan azken urteetan gertatutako aldaketa handiek (Euskal Herri kontinentaleko erakundetze prozesua batetik, eta Nafarroa Garaian gainerako euskal lurraldeen artean harreman ez gatazkatsu bat aldarrikatzen duten indar politikoaren nagusitzea bestetik) aukera berriak ireki dituzte. Hortaz, ekimenak tentuz eta errespetuz burutu behar dira, baina seguruenik sekula ez du izan Euskal Herriak komunikazio proiektu bateratuak aurrera ateratzeko orain duen bezalako aukera politikorik.

Beste alde batetik egoera soziolinguistikoa daukagu. Komunikazioaz ari bagara, berebiziko lehengaia da hizkuntza. Herri eleanitza gara. Baina hori bezain egia da historikoki euskararen inguruan eraturako herria garena. Hemen ere tentuz jokatu beharra dago, maila orokorrago batean azpimarartu den ideia bat (aniztasunetik elikatutako nortasuna) hizkuntzaren eremura ere ekarriz. Horretarako oso garrantzi handikoak dira azken hamarkadetan euskal gizarteak euskarari erakutsitako atxikimendua eta herri ekimenetik zein erakunde publikoetatik eginiko lana, alde batetik; eta bestetik horien ondorioz izandako bilakaera soziolinguistikoa. Bilakaera horri esker, euskaraz egiteko gai diren pertsona kopurua milioi baten inguruan dabil honez gero; eta populazio osoaren erdia baino gehiago da gai euskara ulertzeko. Ezagutzaren joera, bestalde, hazkorra da, etorkizunari ikuspegi arduratsu bezain baikorraz begiratzea ahalbidetzen duelarik. Hortaz, zentzu honetan ere orain arte ezagutu ez diren aukerak zabaltzen dira.

Kontuan hartu beharreko hirugarren faktore handia komunikazioaren eta komunikabideen bilakaerari lotutakoa da. Komunikazio egiturak eta azturak oso arin ari dira aldatzen maila globalean, teknologiaren garapenaren zein dinamika politiko ekonomikoen ondorioz. Oso zaila da, zentzu honetan, epe ertainera komunikabideak zer izango diren aurreikustea. Konturatu orduko aro digitalean baneratu gara, eta honek gauza asko eraldatu ditu. Euskal Herriak komunikazio sistema propioa behar duela aldarrikatzean, nekez imajina dezakegu sistema hori nolakoa izango den aro digitalean. Honek ziurgabetasuna sortzen du.

Oinarri hauetatik abiatuta, eta komunikazio sistema propio baten bidean, bi proposamen zehatz egin ziren Iruñeako

bilkuran: lehena, Euskal Herri osoko telebista publiko bat abian jartzea. Hots, lurralde guztietako hiru erakunde publikoek sostengatua, eta zazpi lurraldetako (edota zortzi lurraldeetako, diaspora barne) Euskal Herria erreferente izango duena. Bigarrena, Euskal Herri osorako informazio agentzia bat.

Proposamenen zentzuaren jatorria duela 100 urteko Eusko Ikaskuntzaren Biltzarrean arakatu behar da. Izan ere orduko hartan Euskal Herriak biziko bazuen gutxieneko erakunde batzuk beharko zituela ondorioztatu zuten Oñatin biladutakoek: euskararentzako akademia bat; goi mailako ezagutzaren erakunde bat; eta erakunde politiko amankomunak. Proposamen haietatik etorri ziren, handik gutxira, Euskaltzaindia eta Eusko Ikaskuntza erakundea bera, epe laburrean. Eta proposamen haietatik etorri zen geroago Autonomi Estatutua. Borroka politikoen lehenik eta gerrak geroago zapuztu egin zuten azken hau (baita Eusko Ikaskuntza ere); baina diktadura amaituta, Hego Euskal Herriko oraingo erakundetzea eratzeko erreferente izan zen, foruekin batera. Horrela, orain zera galde daiteke: zer izango zen gaur egun euskara, eta zer izango zen gaur egun Euskal Herria, duela ehun urte ekimen haiek abian jarri izan ez balira? Modu berean, aurrera begira, zera galde daiteke: zer izango da Euskal Herria etorkizunean, komunikazioaren arloan erakunde partekatuak abian jartzen ez badira?

Telebistak edo agentziak zein tankera konkretu izango luketen aurreikustea zaila da, esan bezala arlo honetan gauzak oso arin aldatzen ari direlako. Baina oinarritzko ideia batzuk utzi ziren Biltzarrean.

Alde batetik desiragarritzat jo zen lurralde guztietako eta guztietarako telebistaren eta agentziaren proposamenak: helburu gisa definitu ziren. Bestetik zerbitzu publikoaren beharra azpimarratu zen. Hirugarrenik adostasun politiko handia eskatzen duela argi geratu zen, euskal lurraldeetako hiru administrazioen artean. Horrekin batera, eta hori lortze aldera, komunikabideon erabilera politiko partidista ekidin beharra defendatu zen, adostasunak behar duen konfidantza sendotzeko. Eta honi lotuta proiektua helburu kulturaletik garatu beharra azaldu zen. Izan ere komunikabide amankomun baten xedea nazio politikoaren eraikuntza balitz, errefusa jasoko luke euskal gizartearen hainbat sektoretatik bezainbeste sektore politiko anitzetatik ere. Xedeak euskara eta euskal kultura badira ordea, proiektu amankomunak zilegitasun handiagoa lortuko du.

Azken ondorio partekatuak Eusko Ikaskuntzaren Biltzarrean logora garamatza: hizlarien artean zegoen arkitektoak, herria eraiki baino gehiago herria ehundu aipatzen zuen. Metafora oso egokia da biltzar hark eman zuena kalifikatzeko: pertsona eta sektore anitzen arteko harremanak ehunduz eratuko da etorkizuneko Euskal Herria, komunikazioaren arloan bezala gainerakoetan ere. Ehuntze lan horretan, Biltzarra abiapuntu garrantzitsua izan da.

Desde anclajes históricos comunitarios se aboga por un concepto evolutivo de identidad cultural como producto de las interrelaciones sociales efectivas en un espacio territorial. Se subrayan contradicciones en la construcción histórica comunitaria vasca en claves de continuidad comunitaria y discontinuidad institucional, economía exitosa y supervivencia cultural, dependencia y resistencias. Se propugna un comunitarismo de respuestas integrales.

Palabras Clave: Identidad cultural. Identidad vasca. Identidad vasco-navarra. Construcción cultural. Construcción nacional vasca. Comunidad. Sociedad civil. Comunitarismo.

Una comunidad cultural no necesariamente deviene en comunidad nacional pero suele ocurrir que los obstáculos históricos excluyentes para la construcción cultural de una comunidad a veces, y junto a otros factores como la erradicación de instituciones, suelen derivar en procesos reactivos de construcciones nacionales en la medida que van ganando la voluntad ciudadana.

1. La identidad vasco-navarra en construcción

Benedict Anderson (1983) definía la nación como una comunidad imaginada sobre algunos fundamentos materiales e inmateriales, entre los que el componente cultural, sea heredado –más presente en el nacionalismo oficial europeo– o construido –más presente en el llamado nacionalismo criollo– es constitutivo y central. Su reproducción y renovación –por la industria cultural, los media y los artefactos culturales como las narraciones, las noticias que congregan, referentes como la prensa o la pantalla, los mapas que certifican, los censos que agrupan el Nosotros, los museos que guardan e interpretan...– construyen la comunidad nacional y la conciencia de sí sobre un espacio. Desde ahí las prácticas culturales institucionalizan los imaginarios sociales que la cimientan.

Desde esa conciencia nacional, una comunidad se tiene a sí misma por definible y reconocible, como parte de la diversidad universal, y busca ejercer o intentar ejercer soberanía en distintos aspectos de la vida.

Claro que Anderson estaba pensando en comunidades homogéneas. Y además una construcción nacional va más allá de una cuestión nacional confrontada al Estado, en términos de Nosotros y Ellos, para interpelar al conjunto de sus mimbres sociales internos. No hay construcción nacional sin construcción social interna. En nuestro caso, el análisis comunitario/ identitario y la referencia nacional siendo dos de los hilos conductores centrales de nuestra sociedad, son insuficientes para dar cuenta de la complejidad cultural, y lleva a simplificar los hilos diversos que la configuran a lo largo de la historia, ideologizando y esquematizando el sentido de pertenencia al coexistir referencias cultural-lingüísticas diferentes y sentidos de pertenencia nacional encontrados.

Ciertamente la sustitución del enfoque racialista por el etnicista (cultura y lengua) fue un avance respecto a la definición de comunidad vasca o vasco navarra pero insuficiente en tanto identificaba territorio/país y arquetipo de identidad colectiva, ambos como Euskal Herria. Y no resolvían su búsqueda ambigüedad la fórmula del Pueblo Trabajador Vasco de los años 60/70 –unas veces como descripción objetiva sobre el que vive y trabaja en Euskal Herria y otras exigiendo además la voluntad de pertenencia– ni tampoco la fórmula de las dos caras –la cuestión nacional y la cuestión social– de una misma moneda tan común en las izquierdas nacionales.

Una muestra del enfoque de antropología selectiva y esquemática porque pone el foco en la comunidad primigenia, pensada de forma homogénea, e identificable con el territorio de Euskal Herria –Euskal Herria sería el pueblo que se expresa en euskera en el país llamado por ello Euskal Herria– está también en los primeros epígrafes del *Libro Verde del (de los) territorio(s) de Vasconia. Mapa conceptual y diagnosis participativa. Eusko Ikaskuntza*– aunque luego le superponga por acumulación capas de complejidad a lo largo del texto. Es de esperar que para el Libro Blanco se afine.

Un sentido constructivo de **nación política cívica** que, obviamente, tiene sus principales anclajes en la historia y la herencia lingüística y cultural más reconocible, pasa también: por la consideración de los grupos, géneros y clases como

expresión del tejido económico y social del país real; por el reconocimiento como contribuyentes constituyentes de los aportes culturales y sociales de las inmigraciones interiorizadas a lo largo de la historia; por la historia de los territorios con su configuración institucional y jurídica diversa; por los marcos y efectos de la estatalidad en dependencia que ha impregnado conductas desde el medioevo; y por las ciudadanía como sujetos decisorios y constructores de espacios públicos y de instituciones legítimas. O sea, se trata de casar realidades describibles y discurso para que éste pueda ser compartido por las distintas experiencias de la ciudadanía vasco-navarra.

Toda nación se suele representar como una simplificación de atributos estándar pero que se la vea así no quiere decir que sea un puro constructo mental sino un mix interrelacional de herencia comunitaria, tanto material como inmaterial, de economía y sociedad con sus grupos sociales y subculturas y de ciudadanía decidiendo de manera regular incluso en marcos de dependencia. La definición cultural no se deriva solo de una comunidad primigenia idealizada sino que es un ámbito en proceso de construcción social y relacional que si no prospera resultará inviable la construcción nacional.

La identidad colectiva diferenciada no es un patrón sino un resultado de las interacciones sociales. Cuanto más se aleje su descripción de las realidades vividas menos cohesión generará. La cohesión no puede ser la extensión social de un estándar asimilador sino el producto de las aportaciones del conjunto de colectivos que de ese modo se sentirán parte de un patrimonio común aunque, sin duda, la legítima tensión de las hegemonías en pugna por liderarlo, en ningún caso deberían pasar por la exclusión, la incomodidad o la subalternidad de nadie.

Con ello se quiere decir que desde la construcción de la **nación política** –con o sin Estado– en nuestro caso, será posible y necesaria la reconstrucción de la **nación cultural** que es la más difícil de construir en la era digital y quien a la postre le dará más sentido.

2. Algunos desajustes comunitarios

En nuestro caso y lamentablemente hay lagunas en la secuencia de reproducción cultural y comunicativa como la que han dispuesto las naciones que se construyeron desde el Estado. En nuestro caso, aunque se dio un importante desarrollo de la

prensa en castellano, la arquitectura civil, espectáculos en urbes, ... es claro el mayor desarrollo de la cultura popular (comunitaria, oral, ritual, de espacio público, ...) respecto a la cultura culta o vinculada a la industria cultural de masas (tuvo poca incidencia la cultura escrita en euskera) y desde finales del XIX buscó ser un mecanismo de compensación que, a la postre, hizo que el espacio público fuera más popular que institucional.

Desde mediados del XIX hasta recientemente ninguna clase social puso el foco en una construcción cultural a la altura de los retos de la modernidad. Y en especial se pagó con el deterioro de la inculturación en euskera, aunque no solo. Nuestra alta burguesía fue de vocación española y, a diferencia de la catalana, poco amante de la cultura y sí de la ostentación; las instituciones políticas dependientes eran del mismo tenor con el matiz de la presencia de unas burguesías y pequeñas burguesías vasquistas más próximas a la respiración social, sea rural, sea urbana; una clase trabajadora centrada en su problemática y con pálpitos distintos según procediera del ámbito interno –rural o urbano– o de la inmigración que, dado su tamaño, a falta de protección institucional de la cultura del país, castellanizó las relaciones sociales; una clase *baserritarra* encerrada en su espacio rural.

Ha habido hasta recientemente lagunas para la inserción en la modernidad como pueblo culto y con idioma propio. Esa tendencia se agravó al caer en una mayor dependencia tras la crisis del Antiguo Régimen en el momento que se conformaron las naciones (fines del XVIII, principios XIX) aunque la secuencia política y militar fuera distinta en Hegoalde y en Iparralde. Por qué se tuvo un importante desarrollo económico en la segunda mitad del XIX también puede explicarse aunque sean distintas la historia de Bizkaia y Gipuzkoa, a las de Araba y Nafarroa, y ya no digamos a la de Iparralde.

No es el lugar para analizarlo con detalle pero sí cabe constatar el **complejo desarrollo desigual** que tuvo lugar en la dialéctica de los cuatro parámetros centrales que configuran una formación social: economía, instituciones, sociedad y comunidad cultural. Desde ahí podrá caracterizarse la comunidad, sea por su continuidad o por puntos de inflexión y roturas; sea por su expansión y sostenibilidad en épocas o por la mera supervivencia, deterioro o inviabilidad; sea por su fortaleza o su vulnerabilidad; sea por su grado de soberanía o por su dependencia, ...

Desde ese punto de vista caben constatar cuatro vectores centrales compartidos en buena medida por toda Euskal Herria y que nos remiten a la cultura y la comunicación.

Primero. Es una rareza histórica la existencia de una lengua isla pre-indoeuropea en el entorno europeo y la permanencia de su comunidad hablante, a pesar de graves y trágicos avatares históricos (Torrealdaí 2018) así de cómo de su economía abierta. Junto a los rasgos relacionales comunitarios está en la base de una **historia propia** hasta la actualidad a pesar de haber entrado en dependencia en fechas tempranas.

La explicación es que en las épocas oscuras, se ha mantenido la **especificidad cultural, la continuidad y el auto-reconocimiento** en el espacio público relacional popular así como, sobre todo, en el ámbito doméstico como lugares de resistencia, en contraste con el sistema institucional vasco-navarro, incluso en el Antiguo Régimen, de las elites gestoras, aculturadas y adaptadas al sistema político del centro español –Juntas Generales de Bizkaia, Cortes y Virreyes de Navarra hasta 1841, ...– ciertamente no sin conflictos con el Estado y con cierta proximidad relacional con el pueblo llano. De esa especificidad y de esa intervención social sobre el espacio público, incluso sobrepasando a las instituciones, se derivarán una rica cultura popular con dinámicas propias, una experiencia de empoderamientos colectivos importantes para invertir o subvertir situaciones y una conciencia del valor de la iniciativa personal y la asunción de riesgos para no pocos emprendimientos y empresas.

Esto último lo facilitó la institución del mayorazgo, como protectora patrimonial y de la unidad económica y social que fue el caserío, que expelía numerosos segundones que marchaban **en busca de oportunidades** hacia actividades fuera de la agricultura, ganadería y bosque tales como la manufactura, pesca, armas, buques, minas, siderurgia, ferrería o la inmigración. Se conformó un capital humano que nutrió el crecimiento acelerado de múltiples villas, oficios variados, conventos, seminarios, servicios a la Corte y Las Américas. Euskal Herria aprovechó el libre comercio sin aduanas –salvo en *puerto seco*– y una economía abierta al mundo (Flandes, Inglaterra, Terranova, América, ...) para ganar en competencia y aprendizaje en el campo de las manufacturas y comercio como experiencia económica colectiva y adaptativa. Todo ello preparó una acelerada

entrada en la industrialización. En la actualidad esa mezcla de tradición, creatividad y fusión continúa en actividades diversificadas, se expresa desde la máquina herramienta, la energía eólica o los medios de transporte a la cocina de gourmet o el I+D+i. También aprovechó la experiencia institucional de las elites en el Antiguo Régimen y el sistema de Juntas Generales para conformar gestores públicos. Sin embargo, la alta burguesía vasca, enriquecida con minas, transporte y siderurgias, apostó a finales del XIX por una economía protegida y dependiente de la lógica del mercado español y de su regulación en tanto lideraba finanzas e industrias, junto a Catalunya, en lo industrial.

Es por ello que hemos tenido una sociedad civil rica, influyente y decisiva en no pocas épocas de nuestra historia. Por su parte la presencia de una cultura culta estuvo más presente en arquitecturas y destrezas tecnológicas que en artes literarias, visuales y musicales.

Segundo. Puede ser discutible cuándo y dónde la dependencia fue forzada o pactada y cuánto tuvo de guerras civiles internas o de defensa externa porque ello depende de territorios.

A modo de hipótesis cabe caracterizar que el pasado está marcado por fuertes contrastes: una **continuidad comunitaria** y una **discontinuidad institucional**; una **sostenibilidad económica** y una **supervivencia cultural**; la **vulnerabilidad en muchos planos** y con una **dependencia acentuada** a partir de la pérdida foral pagada a con sangre en el XIX; una **reinstitutionalización tardía en el siglo XX en claves de autonomía** en un marco acotado de dependencia más o menos pactada (1936/1937 y 1979 en adelante) dentro de unos límites constitucionales impuestos, pero con defensas (1936/37) o resistencias (1962/2011) incluso armadas.

Tercero, es una **comunidad políticamente autorreferencial**, pero con opiniones públicas propias, más acentuadas en Hegoalde, donde se sitúan cada vez más en los márgenes electorales las corrientes políticas de ámbito español que no partan de un concepto de capacidad autodecisional, y ello independientemente de la larga presencia de un concepto nacional híbrido vasco-navarro y español en una mayoría de la población. O sea una comunidad cultural, relacional y simbólica compartida con sociedades distintas y específicas en marcos jurídico-políticos distintos pero en conexión y que verían con muy buenos ojos coordinaciones y acuerdos.

Cuarto, todas ellas –CAE, Navarra, Iparralde– han **superado las pulsiones fracturantes internas** por referencias idiomáticas o culturales –las llamadas “dos comunidades”– que a veces agitan algunas formaciones políticas. La comunidad se identifica como tal, construida desde subcomunidades con competencias lingüísticas y orígenes diversos pero permeadas. Pero mientras en la CAE no se producen problemas de convivencia por ese motivo, sí se producen en Navarra donde se está lejos de un *fair play* por el carácter reaccionario y fobia antivasca de la derecha navarra. En cambio, en CAE y Navarra solo hay polarización en lo político por razones de percepción nacional, de sentimiento sobre responsabilidades sobre las violencias desde la Transición y todo ello cruzado con el lugar social y de clase, lo que afecta a proyectos de futuro: normalización lingüística, transmisión, conciencia colectiva, autogobierno,... En Iparralde están en la experiencia de la institucionalización compartida y la inculturación.

En suma, en el caso vasco-navarro hay una gran riqueza histórica de construcción cultural por la base popular, pero eso resulta insuficiente ya desde el siglo XIX para las construcciones culturales en la modernidad para las que, además, son imprescindibles un sistema institucional cultural y educativo que asegure la continuidad e innove y un sistema mediático autorreferencial capaz de sostener una opinión pública propia.

3. Tradiciones de filosofía política y el enfoque para una construcción nacional en la era digital: nota

El liberalismo centrado en el Estado (Hobbes) o en los derechos individuales (Locke) tuvo que bregar en su momento con otros campos que habían quedado fuera de foco como la Justicia como equidad (Rawls) o la existencia de comunidades. Así Will Kimlicka propugnaba el multiculturalismo liberal con defensa moral y legal de derechos colectivos de las minorías nacionales en los estados plurinacionales o de los derechos de las etnias inmigradas en los estados multiculturales que ya son casi todos los estados.

Por su parte el comunitarismo centrado en las comunidades como fragua de cultura común y socialidad, fue una réplica

tanto a la visión liberal individualista y homogeneizadora como a los modelos democráticos abstractos de contrato social como cesión a una voluntad general. Sin duda su ideario era democrático (Taylor, Walzer,...) e ilustrado (Herder, Goethe,...). El nacionalismo defensivo se ha basado en parte en él.

Y sin embargo la tradición comunitarista puede casar con la tradición democrática republicana (Rousseau, Tocqueville,...) así como con las ideologías con acento en la igualdad (tal y como ya teorizaron, por ejemplo en ERC, en la etapa de Carod Rovira). Algo así como un soberanismo republicano centrado en la construcción nacional, democrática y social desde la ciudadanía como sujeto activo con sus derechos y como fundamento del poder, así como con una lógica igualitaria precisamente para hacer comunidad. Ello puede ofrecer tanto una nueva luz sobre el lugar social de la cultura y la comunicación con enfoques más integradores que asimilacionistas –por partir de la comunidad misma tal cual es– como por dar pie al protagonismo de la sociedad civil y a la democracia representativa y participativa.

De hecho en la era del conocimiento y la globalización se da la doble contradicción de que la cultura y la comunicación tienen vocación de centro de la nueva época, llevando el saber más allá de las tecnologías; pero, por otra, no todas las culturas son iguales ante las redes, puesto que las culturas centrales y de los grandes idiomas y los países con mejores focos tecnológicos e historial de oferta audiovisual o de videojuegos multiplican sus oportunidades frente a las pequeñas.

En efecto las amenazas homogeneizadoras son más fuertes que nunca por incidencia de las redes protocolizadas a escala planetaria que benefician el poder comunicativo de las culturas centrales a pesar de que las minorías y las culturas subalternas están más comunicadas pero también más expuestas. Estando concentrados redes y servicios, investigación y contenidos especialmente en las transnacionales tecnológicas y de contenidos USA, el efecto es el desgaste de la diversidad cultural. En el interior de cada país la proporción de la producción ajena y multinacional es exponencialmente superior a la propia e interna. Se reproducen hegemonías culturales que refuerzan unos espacios culturales e identidades a escala mundo. Los riesgos de diglosia digital para los idiomas minoritarios se multiplican.

Siendo la diversidad un principio desarrollable e inacabado afronta así nuevos retos:

- por el salto cualitativo de las comunicaciones en la era internet que a falta de reglas favorece a las empresas, culturas y lenguas centrales;
- por la emergencia de una clase global transnacional y unas elites políticas subordinadas;
- por el crecimiento de las posiciones xenófobas en el mundo que van disciplinando incluso a las corrientes convencionales de los Estados de Derecho en medio de una oleada de desplazamientos humanos fruto de la desigualdad y la violencia en el mundo.

De todos modos como réplica afortunada a las anteriores tendencias, también son tendencia aunque acotada, los procesos de exigencia de democracia participativa y la lucha por el autogobierno con la emergencia de sujetos comunitarios activos que hacen valer sus derechos con sede territorial en algunas partes del mundo.

Con ello se quiere decir que, vistas las amenazas de la era digital, poner en común la defensa de la cultura y la comunicación propias en el marco de unos escenarios de cultura abierta planetaria es un requisito colectivo que abona las tesis que miran al futuro en clave colaborativa y constructiva interna, más allá de las percepciones ideológicas o de los enfoques puristas y prescriptivos del pasado.

Claro que como no cabe hacer de la política cultural una isla, a un soberanismo republicano habría de acompañarle un concepto social igualitario y de bienestar, una especial protección de los espacios públicos populares, un ejercicio exquisito de la democracia representativa, una exigencia de respuestas válidas y exigibles desde las instituciones y una economía del conocimiento que ponga en el centro la cultura y la comunicación. En suma, un soberanismo solo podría ser integral: político, medioambiental, tecnológico, alimentario, de relaciones laborales, cultural-comunicativo, solidario,...

Bibliografía

- AA.VV. (2018). *Libro Verde del (de los) territorio(s) de Vasconia. Mapa conceptual y diagnosis participativa*. Eusko Ikaskuntza. www.eusko-ikaskuntza.org/files/galeria/files/Eusko_Ikaskuntza_Libro_Verde_2018.pdf
- Anderson, B. (1983). *Comunidades imaginadas Reflexiones sobre el origen y la difusión del nacionalismo*. México: FCE.
- Herder, J.G. (1791, ed 1959). *Ideas para la Filosofía de la Historia de la Humanidad*, Buenos Aires: Ed. Losada.
- Hobbes, Thomas. (1651, edic 1980). *Leviatán, o La materia, forma y poder de una república eclesiástica y civil* Mexico: FCE.
- Kymlicka, Will. (1996). *Ciudadanía multicultural. Una teoría liberal de los derechos de las minorías* Barcelona: Paidós.
- Locke, John. (1689, ed. 1990). *Segundo Tratado sobre el Gobierno civil*, Madrid: Alianza.
- Rawls, J. (1975). *Teoría de la justicia* México: Fondo de Cultura Económica.
- Rousseau, J.J. (1762, ed 1996). *Del contrato social. Discursos* Madrid: Alianza editorial.
- Taylor, Ch. (ed 2010). *El multiculturalismo y la política del reconocimiento*. Mexico: FCE.
- Tocqueville, Alexis de. (1840, edic de 2018). *La democracia en América*, Madrid. Trotta.
- Torrealdai, J. M. (2018). *Asedio al euskera. Más allá del libro negro*. Donostia: Ttartalo.
- Walzer, M. (1987). *Las esferas de la justicia. Una defensa del pluralismo y la igualdad*. México: FCE.

Desajuste y retraso de nuestro sistema cultural-comunicativo en el marco digital

Zallo Elgezabal, Ramón

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
ramonzallo@gmail.com

T

Tras una introducción sobre la identidad vasco navarra como construcción colectiva se justifica la importancia del ecosistema cultural, sociolingüístico y comunicativo vasco. Se avanza un diagnóstico preocupante sobre la cuestión sociolingüística. Se señalan los desajustes estructurales de nuestro dependiente sistema comunicativo y los imperdonables retrasos regulatorios que dan idea de su minusvaloración institucional. Se proponen políticas culturales y comunicativas para la era digital.

Palabras Clave: Ecosistema cultural. Espacio comunicativo vasco. Diagnóstico cultural vasco. Políticas culturales. Políticas sociolingüísticas. Normativas comunicativas. Estrategia cultural digital vasca.

La comunicación¹ es parte de la cultura. La cultura de nuestra época ya no es concebible sin la comunicación, ni la comunicación sin la cultura. Los contenidos son la cultura y, a su vez, la comunicación no es un dispositivo sino un contenido comunicado. No son lo mismo, pero no se conciben separadas, poniendo la una el acento en el contenido –además del quién, para qué y con qué efectos– y la otra en el cómo. Y ambas son determinantes en el modelo social y relacional. La cercanía de la comunicación a las esferas de poder la convierten en objeto de deseo y control².

Por su parte las lenguas son, de partida, un instrumento básico de comunicación pero, además, son un vector de percepción y sentido así como de expresión, cohesión e identidad colectiva. En ese sentido son parte y sustancia de la cultura en sentido puro. Su promoción es clave para el acervo cultural universal³. Aunque el factor lingüístico no es un factor constitutivo de una minoría cultural (cabén minorías culturales y nacionales sin eje en un idioma diferenciado), la fuerte impronta de una lengua propia singulariza a una comunidad. Un concepto amplio de política cultural en esas sociedades implica una política sobre la lengua y la comunidad lingüística más frágil.

1. Ecosistema cultural, lingüístico y comunicativo

La cultura en sentido amplio –cultura, lengua y comunicación– hay que entenderla como un **ecosistema cultural** que acoge las actividades culturales sociales, la lengua, la comunicación expresiva, la identidad comunitaria, la creación y producción de sentidos y valores para la articulación social, las artes amateurs y profesionales y las industrias culturales y creativas. Es un ecosistema decisivo tanto para una **integración colectiva** –si genera identidad y reconoce la diversidad, el acceso y otros principios– como para afrontar las exigencias de un mundo global ante el que hay que dotarse de mecanismos de resiliencia. Entenderlo así es verlo como un **recurso** comunitario y personal en proceso, como un **capital humano intelectual** que interactúa y genera prácticas amateurs o profesionales, intercambiando las funciones de usuario y creador en bastantes casos. En un marco democrático, de autogobierno y de respeto a la diversidad y a sus expresiones públicas, una política de desarrollo cultural colectivo constituye una **herramienta soft** muy importante de articulación social.

Los fundamentales y conocidos enfoques antropológicos, sociológicos y textuales de la cultura⁴ han de complementarse con un **enfoque político y económico** en la era global, en tanto sentencian su viabilidad, desarrollo o adaptación. En efecto, la cultura es parte central de la arquitectura de los modelos de **construcción política** tanto de los Estados como de los ámbitos subestatales tejidos por historias más antiguas. Construcción cultural social y construcción política están muy vinculadas pero no en el mismo plano. El reto es la construcción cultural colectiva, incluyendo hitos comunes asumidos colectivamente, a pesar de pensamientos y proyectos políticos diferentes o confrontados. Desde el punto de vista de **la economía**, la cultura es un recurso global y territorial que cimienta el tejido social de una sociedad, su identidad, su cohesión y su nivel de desarrollo. Se articula como sector. Las comunidades tienen dificultades para el acceso a su propio mercado interno; y ya no digamos para intercambiar o internacionalizar cultura e información de producción propia. Así la cultura es también un ámbito definido crecientemente desde la formación de capital y el mercado, lo que se traduce en relaciones de hegemonía tanto a escala internacional como interna en base a la potencia de sus sistemas de creación, producción, difusión y conexión.

En los países grandes, a veces el mercado suple las deficiencias políticas. Pero eso no ocurre en las culturas minoritarias. Con la entrada en la modernidad sin política no hay reproducibilidad para una cultura minoritaria y minorizada porque el modelo social, el mercado y la política de estado la castigan. O sea depende, en buena parte de sus propias decisiones y regulaciones.

A diferencia de Iparralde tanto la Comunidad Autónoma de Euskadi (CAE en adelante) como la Comunidad Foral Navarra (CFN en adelante) cuentan con muchas normativas en cultura⁵.

2. La cuestión sociolingüística⁶

Mientras el término *lengua minoritaria* solo nos dice que una lengua cuenta con un número pequeño de hablantes en relación a otra en un territorio dado, una *lengua minorizada* indica que su uso está restringido por motivos políticos o sociales⁷.

Esos motivos políticos son graduables desde la prohibición (franquismo) a la situación contraria (normalización institucional que garantiza que los usuarios se relacionen con las instituciones y servicios públicos (en adelante SP) y vivan el espacio público en la lengua minorizada considerada como vehicular y preferente como en Suiza o Canadá) a situaciones intermedias, que garantizando formalmente derechos de los usuarios distan de acelerar la normalización (el acantonamiento territorial en las Comunidades Autónomas (CC.AA. en adelante), política no proactiva de corte liberal en el caso de Galicia, o los tratamientos meramente gestuales en Asturias o Aragón con el bable y el aragonés respectivamente).

En cambio, entre los motivos sociales principales figuraría la estructural relación diglósica que conlleva que en las relaciones sociales, económicas o institucionales primen las lenguas de conocimiento general o de más prestigio o más apoyadas, en detrimento de las particulares o de conocimiento más restringido o de menor dominio gramatical⁸.

2.1. Hay un conflicto sociolingüístico

El desarrollo desigual permite que territorios punteros en lo económico y social (Catalunya, Euskal Herria,...) sean, sin embargo, subalternos y dependientes en lo lingüístico, cultural

y político, además de interiorizarlo en su propia población. Sin embargo, intentar cambiar esa situación en el plano interno, requiere importantes dosis de finura, flexibilidad, mayorías y plazos largos pero, antes que nada, un proyecto claro y socialmente asumible porque toca fibras sensibles como la identidad personal.

En los casos español (y francés) sigue habiendo “conflicto lingüístico” (Ninyoles 1975, Aracil 1982) expreso o tácito dada la asimetría de posiciones e intereses tanto a escala estatal como dentro de cada comunidad por razones de diglosia. Y ello a pesar de la gran sensibilidad social en algunos territorios con lengua propia que sufrieron en el pasado el abuso de estrategias de asimilación, exclusividad lingüística o persecución⁹.

Con la Transición las lenguas vivieron una oportunidad de desarrollo pero se implantó un modelo dual monolingüe a escala estatal y de territorialización estricta, con cooficialidad o similar, en las CCAA con lengua propia. El resultado ha sido que el castellano sea hegemónico y de conocimiento general también en los territorios con lengua propia. Se pudo haber implantado otro modelo: de hegemonía interna, de promoción extraterritorial de las lenguas minoritarias y de plurilingüismo de Estado en el que habría igualdad formal de rango al estilo canadiense y suizo –sin perjuicio del uso libre de lenguas– pero se apostó por el modelo dual por la hegemonía étnica del castellano en las elites españolas. El demos español impone sistemáticamente su etnos en base a su peculiar contabilidad formalmente democrática por inevitablemente mayoritaria.

En un contexto diglósico, esa dualización no permite romper con la hegemonía cultural y de poder, que vehicula el castellano por la acción tanto institucional como del mercado. Aunque el Estado nunca podría adoptar una ley general de usos lingüísticos porque las lenguas minoritarias son una competencia autonómica en exclusiva, sin embargo lo hace desde leyes de bases sectoriales: educación, función pública, justicia...

La Constitución Española en su artículo 1 jerarquiza las lenguas al implantar la obligación de conocer solo el castellano y no otras lenguas cooficiales en sus comunidades. Los órganos del Estado (Jefatura del Estado, Gobierno, Tribunales, Parlamento,...) son normativamente monolingües. Pero el

artículo 3.3 que mandata a las instituciones centrales proteger las distintas modalidades lingüísticas de España no tiene desarrollo ni cumplimiento, al igual que el artículo 20 de la CE referido a los medios de comunicación públicos del Estado, o el artículo 2.3.e) de la Ley de RTVE (2006), o el artículo 5 de la Ley General de Comunicación Audiovisual en relación al derecho a “la diversidad cultural y lingüística”. Se incumplen estructuralmente esos preceptos.

2.2. El mapa sociolingüístico vasco

En una **lectura optimista** el euskera cuenta con 751.000 hablantes competentes a los que si se añaden los bilingües pasivos (lo entiende pero no lo habla) serían 1.184.000 mayores de 16 años, un 44,8% de la población de los territorios del euskera (Eustat 2017). Aunque –según Siadeco/Elkar– en Euskal Herria los vasco-parlantes serían el 26,6% y los *erdaldunes* el 73,4%, los usuarios habituales del euskera serían 17,9%. El 73,2% de los menores de 25 años de la CAE (Gobierno Vasco, 2014) puede hablar euskera. Ciertamente, se está lejos del mapa agónico de la Transición¹⁰. En la CAE hoy el 37,5% de la población domina los recursos del euskera cuando hace 30 años (1983) lo hacía el 22,5%. En la niñez –desde los 5 a los 16 años– la gran mayoría es bilingüe.

La planificación y normativa en relación al euskera en la CAE ha sido variada¹¹. Se ha basado en estudios de base sobre usos sociolingüísticos por zonas, actitudes, relaciones entre lenguas, modelos educativos, toponimias y, todo ello, dentro del contexto normativo y jurisprudencial. Se ha transversalizado social y comarcalmente pero también institucionalizado aunque sigue habiendo, felizmente, un movimiento popular (*euskalgintza*) potente por la normalización que ya no es sinónimo de nacionalismo.

Por impacto de la activación social por el euskera (*euskalgintza*), la educación pública e *ikastolas*, la promoción pública, las expectativas de trabajo, la transmisión familiar en las primeras edades,... se han ampliado los mecanismos de la reproducción más allá de los núcleos sociales y comarcales más *euskaldunes*, siendo en el ámbito urbano y juvenil donde se juega el futuro del euskera.

La demanda de los modelos lingüísticos en enseñanza no universitaria es radicalmente distinta a los de 1983. En 2015 el

modelo D –enseñanza íntegra en euskera– captaba el 64% de la demanda; el B (mixto) un 28,2% y el A (en castellano) solo el 17,2%, siendo la opción preferida por la nueva inmigración (Eustat 2017).

Pero una lectura **igualmente real pero más pesimista** indica que el panorama dista de ser tranquilizador. En Euskal Herria sólo el 28,4% de la población de la CAE, Navarra y País Vasco-Norte es competente en euskera; la mayoría de los bilingües se desenvuelven mejor en castellano; las medias están muy alejadas de la gallega y catalana; el uso social efectivo del euskera ronda entre el 18-22% según ámbitos (Eustat, 2107); y las relaciones cotidianas dificultan la evolución hacia el bilingüismo real mientras está instalado un bilingüismo asimétrico que, a falta de igualdad en el conocimiento del conjunto de la población, impide llegar al bilingüismo opcional en los usos.

Si se contempla la cadena completa de competencias lingüísticas con sus cinco eslabones –conocimiento del euskera, competencia en recursos lingüísticos, uso habitual en la comunicación familiar y social, uso en contenidos de todo tipo y dominio de la lengua y corpus en saberes especializados– la franja de población competente se va estrechando dramáticamente y alerta de la gran disparidad de saberes, registros y hábitos que impide un tratamiento uniforme del espacio y el mercado públicos.

En el caso de la juventud bilingüe *euskaldunberri* el *gap* entre conocimiento, competencia lingüística plena y uso se explica por factores diversos: hábitat en zonas sociolingüísticas con poca presencia del euskera y uso relacional muy limitado; competencia limitada en destrezas de expresión, registros informales o lectura; pérdida tras abandonar el sistema educativo sin cercanía emocional hacia el euskera tenido como obligado; ausencia de espacios y oportunidades de socialización significativos en euskera (Ortega Ane y otras 2016).

En medios de comunicación el panorama es muy preocupante. Hay un solo diario de limitada tirada en euskera (Berria) y en TV, y en menor medida en radio, hay un predominio abrumador de oferta en castellano –ambas gestionadas por los grandes medios con centro en Madrid– que engancha a las demandas vasco-navarras de Hegoalde (94% en TV y 85% en radio).

La oferta cultural en euskera es significativa y de calidad pero, es difícilmente visible desde la red comercializadora y exhibidora. En 2015 se asignaron 1.222 ISBN¹² en euskera (sin reimpressiones) bastante menos de la mitad de los asignados en Euskadi y Navarra (3.407). Por subsectores, la producción en euskera se concentró en libros infantiles y juveniles (40,6 %), libros de texto (32,2 %), ciencias sociales y humanidades (12,5 %) y creación literaria (8,6 %). Como se ve es en el sector escolar-infantil–juvenil en el que se concentran los éxitos de la normalización que decaen conforme se complejizan los textos. La oferta cultural en euskera es importante y de calidad pero, es difícilmente visible desde la red comercializadora y exhibidora. El círculo virtuoso de la sostenibilidad entre oferta y demanda falla aún (Zallo (coord.) 2016: 148 y ss).

2.3. El informe Elkar sobre lectura

Del estudio de Elkar Fundazioa –presentado el 14 de marzo de 2018 sobre el hábito lector y consumo de música de los euskaldunes y realizado por la consultora Siadeco– se destacan notas muy preocupantes tanto sobre los efectos de la diglosia como sobre la limitada eficacia de la política sociolingüística y educativa aplicada hasta ahora.

1. Del total de la población general –en la que destacan en lectura las mujeres, la juventud de menos de 25 años y los habitantes de Iparralde– el 69,4% lee libros y, de ese porcentaje, un 68,1% en castellano o francés y solo un 11,2% lo hace en euskera, lo que hace rondar el mercado lector en euskera solo en unos 150.000 personas. Todavía es más preocupante si se constata que ello se produce a pesar de que hay más hábito lector entre los bilingües (60,7%) que entre los castellanohablantes (56,4%). Se da así un uso minoritario de la lectura extraescolar en euskera, muy inferior al del castellano y francés, a pesar del aprendizaje mayoritario escolar en euskera. El *Gap* entre las competencias adquiridas y su uso cultural es llamativo. La lectura de libros en euskera no es un hábito social salvo en un sector muy culto que es el mismo que se informa en euskera escrito.
2. Entre los euskaldunes el 42,5% es lector habitual o esporádico en euskera; el resto reconoce no leer en euskera debido a una falta de hábito o a lo complejo

que les resulta. Asimismo hay entre los euskaldunes preferencia de lectura en otros idiomas: el 62,9% consume libros en un idioma distinto al euskera y solo el 34,4% lo hace en esa lengua. Se refleja así un relativo analfabetismo funcional entre los euskaldunes para la lectura en euskera, no así para el castellano, lo que interpela también al sistema educativo.

Aunque todavía hay mercado para el libro, es descendente y no rentable, siendo desplazado en el uso del tiempo de ocio y cultural por TV, móviles y redes lo que afecta aún más al pequeño mercado del euskera que cada vez reduce más las tiradas y las apuestas editoriales. Un futuro problemático.

3. Solo el 5,8% de la población de Euskal Herria (8% entre los más jóvenes) dice consumir algún periódico en papel o digital en euskera, a pesar de ser más lectora de informaciones en general que la población monolingüe. Si se computa solo a euskaldunes, es el 20,6% el que lee prensa escrita en euskera aunque el 58,8% lee en erdera. El formato en papel es más dominante en euskera que en erdera.
4. En música, que es de uso social intensivo (6 de cada diez consume música todos los días, y más intensamente los jóvenes llegando a 9 de cada 10) es vía radio y *smartphones*, caen los formatos físicos. Con todo es más compradora la población euskaldun (30% ha comprado algún disco en euskera en el último año frente al 6% de los monolingües).
5. En TV solo el 42% de la población euskaldun ve TV en euskera y 48% ni la ve. Una cuestión preocupante.

2.4. Cal y arena en los resultados en la CAE

En el caso de la CAE la institucionalización ha estado alejada de un liberalismo que favorecía la lengua dominante. Las políticas sociolingüísticas han sido tendentes a la recuperación de funciones sociales.

El gasto público en promoción al respecto ha rondado los 150 millones de euros anuales (Eustat 2017) –incluidas ahí las 40.000 personas adultas que estudian o mejoran el euskera cada año en los centros homologados por HABE (Instituto de Alfabetización y Reeskaldunización de Adultos)– a los que añadir la parte normalizadora lingüística del campo educativo

que corre con el esfuerzo de reparar los estragos de una historia lastrada por prohibiciones y marginaciones. Aunque el esfuerzo económico es muy real los resultados no acompañan en proporción.

La apuesta de “basarse en la voluntad individual, debe ser progresiva, flexible y ponderada, debe ser integradora...” (Consejo Asesor del Euskera 2008: 61) más traduce un acuerdo partidario transversal de *fair play* de élites políticas que una activa política normalizadora y multifuncional. Se ha orientado a la educación y administración pero se ha entrado en una dinámica rutinaria en el uso social, la vida económica o la comunicación. Su umbral no es aun de reproducción social automática de la lengua ni mucho menos.

En el caso de la CAE –la más euskaldunizada– las condiciones sociolingüísticas generales son favorables al castellano puesto que sólo una parte de la población es competente en euskera; la mayoría de los bilingües se desenvuelven mejor en castellano; y las relaciones cotidianas lo priman dificultando la evolución hacia el bilingüismo. La situación la define Martínez de Luna (2012: 65) como de *bilingüismo social desequilibrado*, en tanto una parte es bilingüe y la otra monolingüe (castellanohablante) con una restricción para una relación voluntaria en igualdad.

Comparativamente con Cataluña y Galicia las cifras son muy modestas a pesar de los mayores esfuerzos económicos relativos. Tómese en cuenta la dificultad añadida para los adultos de habla castellana para el aprendizaje de una lengua antigua mientras que el castellanohablante puede tener un cierto acceso pasivo a la comprensión oral de las lenguas de origen romance.

Sin embargo hay un orden de secuencias a considerar: conocimiento del euskera de la población; alta competencia en recursos lingüísticos; hábito frecuente; y saber idiomático en ámbitos especializados. Mientras que en la primera secuencia los logros son significativos, va adelgazándose en la medida que se avanza en la cadena, hasta ser una pequeña minoría el sector competente en saberes profesionales bilingües. Aun es un espacio (al igual que su mercado cultural) poco estructurado dada la disparidad de niveles de competencia comprensiva (oral o escrita) y de registros y hábitos.

3. Diagnósticos

3.1. General y cualitativo

Se ha optado por tratar el tema de forma conjunta pero no revuelta en tanto se producen significativas interrelaciones que permiten un tratamiento primero común pero luego diferenciado.

DAFO con acento socioeconómico de la cultura y comunicación vasca

Fortalezas

- Cultura propia y diferenciada, un patrimonio singular que la sociedad valora desde una posición receptiva.
- Alto nivel educativo, un relativo consumo cultural por habitante, unas prácticas sociales y amateurs activas y un nivel europeo de consumos mediáticos escritos y radiofónicos.
- La extensión del conocimiento y uso del euskera ha avanzado en los últimos 25 años.
- Consta una tradición artística y creativa significativa en varios dominios.
- La creación en euskera actúa como ventaja al no tener competencia. Se da un cierto volumen de producción en edición de libros, música y de productos para TV.
- La industria cultural y audiovisual propia es pequeña, adaptable, bastante actualizada tecnológicamente y con un buen conocimiento del mercado cercano.
- Se ha tomado conciencia de la necesidad de atender la educación en las especialidades artísticas.
- Hay un significativo sistema de medios de comunicación escrita con tradición privada vasco-navarra en el sistema de prensa autóctono; es exitoso en difusión, lectura con preferencia y uso de medios propios en lo informativo incluido el online.
- En audiovisual EITB puede tener un rol tractor para toda la cultura y la información y opinión pública.
- Igualmente un pequeño sistema local de medios en euskera además de EITB.
- EITB puede verse y escucharse en toda Navarra por decisión del Gobierno navarro del cambio.
- Altos niveles de consumo de medios escritos y de radio, y algo menos de TV que la media española.

- Hay un sistema significativo de políticas culturales promocionales.

Debilidades

- Aún hay deficiencias en la oferta educativa cultural y artística en el sistema reglado.
- No se destaca en especial en consumos culturales (no comunicativos) y hay descompensación entre conocimiento industrial y práctico y cultura humanística o social.
- Los incentivos a creadores y estructuras son insuficientes lo que aboca a muchos a trabajar fuera.
- Nuestra producción es escasa y cuando es significativa (edición y fonografía) es de corta tirada por las apuestas del mercado que prefiere producción transnacional.
- El espacio cultural vasco está mayoritariamente cubierto por producciones foráneas y es poco bilingüe.
- Hay amplia distancia entre conocimiento y uso del euskera. Es aún más aguda respecto a la demanda y usos de la oferta mediática y cultural en euskera.
- Los mercados culturales del euskera son limitados, de lento crecimiento y requieren una intervención transversal específica.
- Hay exceso de oferta o sobreproducción –como en otras partes– en edición y fonografía, al basarse en títulos de corta tirada.
- Las empresas vascas tienen un problema de dimensión y con algunas excepciones (EITB, Euskaltel, Elkar, Vocento...) faltan empresas tractoras.
- La distribución es el déficit mayor de las industrias culturales.
- La coordinación de las diferentes administraciones públicas en las políticas de apoyo a la creación es mejorable.
- Hay lagunas en la obra volcada en la red y con escaso mercado remunerador para la producción digital y más en euskera.
- El sistema mediático audiovisual con sede en Madrid es dominante por decisión política del legislador español.
- Está pendiente una articulación de las sinergias entre el sistema autonómico de RTV y los media locales como parte de un mismo espacio comunicativo propio.
- Falta coherencia en el mapa comunicativo en un cuadro de dependencia informativa y comunicativa.

- La oferta del sistema comunicativo es muy mayoritariamente castellano-parlante, con lo que tiene un rol de reforzador diglósico.
- Desajuste radical entre sistema comunicativo y realidad social y mapa electoral. El peso de los media es muy relativo aunque no insignificante en la Opinión Pública.
- EITB afectado por una cuádruple crisis: 1) de legitimidad (lugar social, resultados, calidad de la programación y de la producción, regulación obsoleta, partidismo); 2) de identidad; 3) de adaptación al nuevo ecosistema comunicativo global (con evaluación externa Test de Valor Público sobre necesidad e impacto de servicios); 4) y, en menor medida, de financiación.
- No se exigen cuotas de promoción cultural propia en la mayoría de los medios de comunicación, en radio y TDT local en los que somos competentes, sin que EITB realice una labor promotora suficiente que lo compense. Aún menos las TVs privadas en Navarra.
- Casi se carece de voz exterior a falta de una Agencia de Noticias profesional, pública o cooperativa.
- Hay déficits en normativas en cultura y sobre todo comunicación en la CAE y Navarra. En la última etapa del Gobierno de Navarra hay una cierta reacción.

Oportunidades

- Considerar el ámbito cultura- lingüístico-comunicativo como sector estratégico y preferente.
- La apuesta por la oferta de interés y las líneas prestigiosas e innovadoras permitiría crear un *label*.
- Hay creadores/as, incluida una nueva generación, pero requieren su reconocimiento social y mediático y el apoyo institucional y empresarial.
- Los medios de comunicación pueden tener un papel central en la difusión.
- Cabe apostar por el impulso de la producción propia tanto en erdera como, sobre todo, en euskera.
- Para mostrar la cultura al exterior se deben aprovechar festivales, ferias, redes, delegaciones, universidades, Instituto Etxepare e Institución Príncipe de Viana.
- No hay cuotas de producciones musicales propias en los medios de comunicación pero cabe fijarlas.
- Especializarse en cultura con expresión digital y en nuevos tipos de productos *off line* y *on line* permitiría estar más presentes en las redes.

- Posibilidades abiertas por el dominio *eus*.
- Se ha tomado conciencia de la necesidad de instrumentos de financiación para el fomento de la industria cultural pero son insuficientes.
- Primar la producción propia editorial, musical, audiovisual, multimedia, videojuegos... y sinergias con el cluster Gaia.
- Generar unas estructuras mediáticas relevantes con acento en las ventanas digitales en la doble dirección de ampliar los servicios de EITB y tras el chequeo en Navarra de sus servicios, la puesta en pie de una red pública comunicativa propia de Navarra.
- Completar el cuadro regulatorio (audiovisual, EITB, archivos, digital, patrimonios,)
- El 2.0 y 3.0 trae oportunidades al situar teóricamente a grandes y pequeños en el mismo plano.

Amenazas

- Mayor dependencia aun en los planos cultural y comunicativo.
- No asegurada aun la viabilidad sociolingüística del euskera.
- Hay una limitada propensión a la lectura de libros y riesgos de que la televisión temática fragmente imaginarios, identidades y preocupaciones colectivas.
- Estancamiento cuando no retroceso de los mercados culturales en euskera.
- La instalación de una cultura de pago no socializadora y una aculturación desde culturas más promocionadas es un problema social y un problema cultural.
- Hay espacios de brecha digital intergeneracional.
- Se constata un deterioro de la calidad de la programación televisiva generalista del conjunto mediático con acceso a las audiencias vascas.
- Internet también trae grandes incertidumbres para las culturas pequeñas.
- Riesgo de diglosia digital para los idiomas minoritarios.
- Continúa la excesiva concentración transnacional en los mercados internacional e interno y, en buena parte, bajo el rol distribuidor de buscadores y plataformas.
- Las grandes ventas se concentran sobre pocos productos foráneos muy promocionados.
- Se acentúa la localización empresarial cultural en Madrid.
- Tendencia a la desaparición de la red de minoristas.

- Riesgos para los SPs generalistas de radiotelevisión.
- Las guías y los buscadores privilegian las producciones muy promocionadas.
- La TDT local ha sido marginada desde la regulación del espectro en beneficio de los operadores privados de ámbito estatal.

Reelaboración sobre fuente: Plan Vasco de Cultura 2004.

En primer lugar, Euskal Herria presenta una **importante tradición creativa** aunque con cierto **desequilibrio** en áreas de corte experimental (literatura, ensayo, danza, producción publicitaria,...) y consiguiente emigración de profesionales y técnicos cualificados a otras áreas del Estado. Hay un “saber hacer” en oferta de cultura digital (industrias de la lengua, segmentos digitalizados, animación,...). Nuestra tradición ilustrada fue muy manufacturera y poco cultural y las políticas culturales, aun siendo de más gasto que en el resto del Estado, no pasan de ser modestas.

En segundo lugar, **la estructura sectorial es frágil** con una industria cultural insuficiente para las capacidades creativas del país y, a veces, inadecuada en calidad para los niveles de demanda y exigencia internos y externos. En el nivel de empleo interno en Hegoalde el cultural supone el 3,2% y en España el 2,9% pero muy lejos de Madrid 5,2% y Catalunya 3,9%. El empleo cultural vasco-navarro supone el 6,46% del conjunto del Estado lo que supone un parecido peso al del % de población. La distribución, es limitada en edición, cine y música. La producción cultural ha contado con limitadas ayudas industriales, bajo la perniciosa filosofía de que industria es solo industria material y tecnología, y la cultura, al parecer un ámbito colateral y ornamental. Mirada con sospecha económica, cuando ha sido apoyada lo ha sido con reticencia, perdiéndose numerosas oportunidades. En donde no hay reservas es en los grandes eventos y espectáculos vistos como valores añadidos de marca país.

En tercer lugar, **el consumo y demanda culturales tienen un nivel relativamente aceptable pero no óptimo salvo en equipamientos**. En 2016 el Gasto cultural medio doméstico en Hegoalde suponía una media de 332€, la 5ª posición, cuando se ostenta la nº 1 en renta, un 30% superior a la media española (Ver INE 2018 y MECD Estadísticas culturales 2017).

En cuarto lugar, hay **desequilibrios en los flujos culturales y comunicativos en todas las disciplinas**, que revelan una dependencia creciente en la fruición y consumo culturales respecto a producciones culturales foráneas a la comunidad sin que haya habido unas políticas de esfuerzo compensatorio. No es un problema de ignorancia institucional sino de error estratégico por la minusvaloración de la cultura, relegada a un valor simbólico diferencial y sin considerar su valor integrador, reproductor y económico.

En quinto lugar, el **euskera parte de una relación diglósica** y es también una lengua minoritaria y minorizada en el ámbito cultural comunicativo y especialmente en audiovisual. Aun habiendo una alta capacidad de **política sociolingüística autónoma** en el caso de la CAE, estando en puesta en marcha en el caso navarro y en extramuros del sistema en el caso de Iparralde, la acción se acaba hacia dentro, es presionada por todas las vías de comunicación y de acción pública desde fuera y la hegemonía del castellano o francés se reproduce internamente. Todo ello sobrepasa buena parte de la energía social y la continua movilización comunitaria en pro del euskera así como la rutinaria política sociolingüística condenada a mucho esfuerzo y resultados limitados. El Tribunal Supremo y el Tribunal Constitucional vigilan además a favor de la hegemonía del castellano con un concepto cada vez más restrictivo desde el segundo “cepillado” del Estatut catalán. La apuesta de los Estados español y francés es de carácter etnicista dando un rol hegemónico, cuando no exclusivo, al castellano y francés.

El rol del sistema mediático no es normalizador sino al contrario, aculturizante. Visto ese panorama hay un imperdonable retraso en la regulación del propio sistema comunicativo vasco-navarro en la parte que se es competente (no se es en TVs privadas y públicas de ámbito estatal ni en onda media pero sí en TV autonómica y local y en FM). La promoción del euskera pasa por reforzar el lugar social de ETB1 y su presencia en ETB2 y en el sector audiovisual propio.

En cambio, en las redes el uso del euskera tiene una buena posición, proporcionalmente superior a los usos presenciales, al ser lengua vehicular entre no pocos jóvenes activos.

En sexto lugar, la estructura propia de **medios de comunicación es dual**. Dejando aparte la preferencia por la prensa propia tanto en Euskadi como en Navarra con sesgo

conservador, es muy preocupante el sistema de radio y televisión porque se ha conformado como radial, hegemónico, dual e interiorizado por las audiencias, resultando el sistema propio minorizado, competido y alimentador diglósico.

Nuestro sistema mediático se hila entre cuatro extremos: la hegemonía audiovisual (RTV) de operadores de ámbito estatal; una plutocracia mediática conservadora interna en la prensa comercial tanto en la CAE como Navarra con equilibrio entre vocación profesional-comercial y un claro rol ideológico conservador que le permite conectar con audiencias distintas y por motivos varios; la hiperpolitización de los medios privados de orientación vasquista los acantona a un sector social afín sin que lo abarque todo ni penetre en otros ámbitos; y un medio público sujeto a reglas pero con muchos déficits (EITB).

Por último, hay así un **contraste brutal** entre el mapa general de medios al que accedemos –que es de ideología conservadora y de muy mayoritaria referencia nacional española– y la opinión pública vasca y navarra y su comportamiento electoral. Lo habitual en Europa es cierta correspondencia entre ideologías, opinión publicada-línea editorial, opinión pública y voto. Aquí no.

En suma, tenemos un sistema comunicativo que no se corresponde ni con nuestra sociología cultural y política ni con un país que aspira a la soberanía. Su estructura actual (dependencia externa en RTV y difusión mayoritaria de los grupos Correo y Diario de Navarra en prensa) es un lastre para el cambio. Es impensable la soberanía política sin soberanía comunicativa. Cambiar estructuras, servicios, lugar social y finalidades del sistema mediático es parte de la democratización política, la participación ciudadana y del avance en la capacidad de decisión.

3.2. Diagnóstico por soportes: un mapa preocupante

En los últimos años ha cambiado mucho el ranking de usos de medios en las CCAA. La CAE en el pasado era la 1ª en prensa y en radio pero según el AIMC-EGM de 2018 sobre 2017 y aun teniendo unos porcentajes superiores a las medias españolas (37,4% de penetración en prensa frente a un 24,3 de la media española; o 63% de penetración en radio frente a 59,3) es superada en prensa por Asturias, Galicia y Navarra; y en Radio por Aragón, Rioja, Cantabria y Navarra, mientras que en Internet tampoco destaca. Por su parte Navarra ha mejorado

sustancialmente su lugar en los rankings: 3ª en prensa diaria, 3ª en revistas, 2ª en radio y 1ª en cine.

En el análisis interno la CAE el mapa de **medios escritos** no tiene equilibrio alguno respecto a la sociología electoral. La lectura (el lectorado) va por un lado y el voto (el electorado) por otro. No hay país en Europa con más distancia entre opinión pública electoral y opinión mediática publicada. Por su parte CIES 2018 indica que hay 793.000 lectores en la CAE de los que casi el 80% son lectores de la prensa de Vocento y 30,4% del grupo Noticias, Gara y Berria, siendo 53.000 (6,68%) los que leen prensa en euskera. Por su parte la prensa de Madrid no llega al 7,4%. Téngase en cuenta que los acumulados en todo los casos sobrepasan el 100% dado que los lectores, oyentes o televidentes lo son de más de un medio.

Por su parte hay 240.000 lectores en Navarra de los que el 69,6 % lo son del Diario de Navarra y el 42% de Noticias de Navarra, siendo los lectores en euskera el 2,08% y los de prensa madrileña el 8,7%. A anotar el mayor equilibrio en Navarra que en la CAE entre la prensa líder y los medios vasquistas. Son muy bajas las cifras de lectura en euskera y la prensa madrileña tiene un rol menor de 2ª lectura.

En **prensa digital** las cifras son crecientes y mejoran para la prensa vasquista. Hay 633.000 lectores en la CAE y 185.000 en Navarra. En la CAE el grupo Vocento acapara 64% (16 puntos menos que en prensa en papel) siendo 38% para los otros medios. En euskera el 7,2% solo es ligeramente superior a la lectura en papel. En Navarra casi empatan Diario de Navarra (49,1%) y el resto 45,4%. En euskera no llega al 2%.

El panorama en **radio** está dominado por cuatro cadenas de ámbito estatal (3 privadas y una pública) que concentraban el 83,2% de la audiencia a escala estatal en 2017 (Statista 2017). En el caso de la audiencia en la CAE solo aguantan los medios radiofónicos de EITB y algunas pocas emisoras locales/territoriales que hacen frente a esa hegemonía de las grandes cadenas (con desenganches esporádicos, información dominante homogénea, de sesgo centralista y conservador, captación de la publicidad y gestión de la opinión pública).

Con datos CIES para 2017, y para una audiencia global de 1.097.000 en la CAE las cadenas con centro en Madrid captaban 61,7% de la audiencia siendo del 36% para las cinco emisoras propias de EITB (402.000 según CIES en 2016,

429.000 en EGM de 2017) y un 9% para comarcal y provincial (Nervión, Onda Vasca, Herri Irratia...) y sin perjuicio de otras audiciones. Incluyendo las dos radio fórmulas de EITB (Gaztea y EiTb Musika) el conjunto de emisoras en euskera alcanzaban un acumulado significativo de 247.000 oyentes, aunque con un descendente 22,5% respecto a 2016. En Navarra las cifras son francamente malas a falta de tejido radiofónico propio. El 74,7% lo captan las cadenas de ámbito estatal, las emisoras de EITB un 12,3%, las locales apenas se oyen y las que emiten en euskera alcanzan el 7,25%.

En TV las tres grandes grupos de ámbito estatal (2 privado y 1 público) absorben –incluyendo sus canales temáticos– más del 80% de la audiencia vasca en abierto y el 90% de la publicidad (A3media y Mediaset). En CAE solo quedan los 4 canales de ETB –acumulado diario de 500.000 ven ETB en la CAE y las TDT locales con audiencias muy pequeñas, 4,4%, salvo en comarcas concretas (Hamaika, Goiena, Teledonosti, Tele 7, Telebilbao). En Navarra aunque como es normal predominan las generalistas, las TVs locales –Navarra TV 1 y 2, Xaloa y Hamaika– alcanzan 58.000, un significativo 13,2%, mientras que EITB alcanzaba los 67.000, un 15,3%. La TV de pago llega al 28,5% –algo más alta que en la CAE (25%)– y los canales temáticos son más visionados (35%) que en la CAE, 28%.

Según CIES 71% de usuarios utilizan **Internet** a diario no habiendo distancias significativas con otras CCAA dada la homogenización de costumbres en lo relativo a redes y smartphones.

La comparativa que hizo CIES entre 1984 y 2013 tanto para la CAE como para Navarra tiene su interés¹³.

3.3. Un diagnóstico sobre normativas comunicativas pendientes

CA de Euskadi. Es constatable un retraso regulatorio respecto a otras CCAA que en ese plano ya están en la tercera vuelta. En especial Catalunya y Andalucía que, tras la creación de sus sistemas públicos (1ª vuelta) no solo pusieron en marcha Consejos de Audiovisual sino también leyes del AV (2ª vuelta) y están en la actualidad en la fase de reforma (3ª vuelta) tanto del SP, como de la ley del audiovisual con lo experimentado estos años.

En cambio, tras el arranque prometedor de la CAE en los 80, ese parón normativo, dura hasta hoy y seguimos

en la 1ª etapa cuando ya estamos en la era digital por una concepción neoliberal, conservadora o complaciente instalada en los sucesivos gobiernos vascos al respecto de la comunicación.

Si bien en la década de los 80 se apuró (conflictivamente con el Estado) el artículo 20.3 de Estatuto, desde entonces no se ha avanzado casi nada en las posibilidades que abría. Se cayó en la función rutinaria de solo mantener y extender EITB (sin actualizar de todos modos funciones y vertientes) sin estrategias hacia los sectores privado y sin ánimo de lucro, sin ubicar la comunicación y la cultura vascas en los retos estratégicos de país, ni desarrollar estrategias cultural-comunicativas en los escalones local, territorial, vasco en su conjunto, temático y generacional.

Esta temática estuvo en la agenda de los Gobiernos Ibarretxe con trabajos acabados pero, lamentablemente, hubo desentendimiento al respecto con el presidente del EBB de la época, Josu Jon Imaz y con el entonces Director de EITB, Andoni Ortuzar, que impidieron presentar una ley del AV y ambos con un concepto liberal y patrimonial de la comunicación lo que, a falta de nueva regulación, pasaría factura posteriormente con el uso adocrinador de EITB por parte del gobierno López.

Aparte la ley de creación de EITB de 1982 y sus dos puntuales modificaciones, hubo los decretos 240 de FM (1986), el decreto 188 (1994) de FM municipales, el decreto 190 de TDT local (2006)¹⁴ y el Decreto de Comunicación Audiovisual 231/2011 (etapa López)¹⁵ que derogó los tres últimos decretos mencionados. O sea, no hay más normativa en comunicación en la CAE que una ley obsoleta (EITB) y un decreto liberal sin contenido, de mera adaptación de la Ley General de Comunicación Audiovisual (2010) de España para dirimir el ámbito concesional y sin obligaciones de SP conocidas, lo que hace que ante sus eventuales agujeros las normas de aplicación sean las del Estado. Se reclama soberanía y no se ejerce la que se tiene. ¡Incomprensible!

CF de Navarra. En cuanto a medios de comunicación –y aparte de las poco operativas leyes forales de 1985 y 1987 relativas a RTVE en Navarra– se reguló la FM mediante decreto foral en 1992. Una ley foral en 2001 creó el Consejo del Audiovisual de Navarra (suprimido el 21-10-2011 también mediante ley foral).

Un decreto foral sobre servicios de comunicación audiovisual en 2012¹⁶ –tras la Ley General de Comunicación Audiovisual en España y las renunciadas de adjudicatarios anteriores de TV local analógica– fue la base para la convocatoria ulterior realizada de concursos de licencias para FM, para TV autonómica privada terrestre –siendo dos de éstas últimas adjudicadas en julio de 2013 a Navarra Televisión¹⁷ y otras dos a Nafar Telebista (propiedad de Abian Komunikazioa y que emitiría durante año y medio NTB1 y NTB11 renunciando después a su explotación autonómica)– y para TDT local.

Abian y Xaloe ganaron, además de Hamaika Telebista, a su vez el concurso de TDT local para Iruña, y Zona Media Televisión para Tafalla. El resto de demarcaciones quedaron desiertas por no haberse presentado proyectos. Como desde octubre de 2016 no emite Nafar Telebista en el canal que tenía adjudicado, dio pie para que ese año –y ya con otro gobierno– se reservara un canal del múltiple autonómico para la difusión de las señales de ETB en Navarra, quien también utiliza algunas licencias locales libres para señales de ETB 2, 3 (en Iruña) y 4. Previamente (10-5-2016) se había firmado un “Protocolo de Colaboración” entre los Gobiernos de Navarra y de la CAE, que incluía entre otros temas, la captación de la señal de ETB en Navarra, suspendida por orden ministerial del Gobierno Rajoy el 5 de mayo de ese año.

En noviembre de 2017 salían a concurso de nuevo siete licencias de TDT local, para Estella-Lizarras, Sangüesa y Tudela (dos licencias cada una); y una para Tafalla con el objeto de completar el mapa local y agregarlos a los cuatro operadores privados con licencia de TDT local que ya emiten en Iruña y Tafalla.

En 2018 hubo una convocatoria de ayudas a medios de comunicación on line sin ánimo de lucro (90.000 €) y otra –28 de mayo de 2018– para la promoción de la utilización del euskera en prensa escrita, radios y medios de comunicación on-line (629.997 euros)¹⁸.

4. Una estrategia cultural-comunicativa para la era digital

Hecho el diagnóstico, los retos básicos serían reforzar el sistema cultural y rehacer el sistema comunicativo favoreciendo su autonomía y autosuficiencia tanto en la parte

de SPs –ahí entra la regulación de EITB– como en empresas privadas e iniciativas comunitarias y tanto para la RTV como para los medios de prensa e información on line. Para ello hay que iniciar una ola regulatoria de normativas en todas direcciones. Igualmente asumir tanto en cultura como en comunicación el reto de internet en todas sus escalas.

Es importante saber lo que se quiere (visión estratégica) para luego seleccionar lo que se puede y debe (apuestas a corto y medio plazo). Lo malo de la Administración de la CAE es que, hoy por hoy, no se ha puesto a ello de manera integral y preferente en un país de cultura minoritaria y minorizada al que le urge tomar medidas. En Navarra ciertamente han apretado el acelerador en los últimos tiempos.

En primer lugar, para hacer **sostenible** el ecosistema cultural vasco se requiere un sistema comunicativo que, sin ser autosuficiente, sea **integral, multimedia, bilingüe con preferencia euskaldun y abierto en todos los soportes** tanto en CAE como Navarra y permeado y prestigiado en Iparralde con un mapa coherente de **infraestructuras, servicios y programaciones** para llegar a toda la sociedad y a toda Euskal Herria. Para sostener todo el ecosistema se requiere un **sector económico cultural-comunicativo** relevante, especialmente en audiovisual, multimedia, softwares, aplicaciones, red de medios digitales, a incluir entre las **preferencias económicas** estratégicas de apuesta innovadora y dentro de los ejes de RIS3 y no solo como nicho. Eso significaría un cierto peso en los presupuestos públicos de Instituciones en cascada e **incentivos fiscales** que refuercen el sistema público, así como primar la **producción propia** y privada. Y un especial acento en los **nuevos creadores**.

En segundo lugar, no hay mucho que regular en lo relativo a la libertad de prensa tratándose de un tema sensible pero sí de fomentar la **democratización de los media**. En otros planos cabe, primero, **incentivar la emergencia** de medios independientes on line, la edición en euskera de los diarios existentes, el apoyo a medios locales en euskera¹⁹ o bilingües y las prácticas juveniles sobre información periodística; segundo, favorecer los consejos de redacción donde no los haya y asesoría jurídica donde los haya para profundizar en sus competencias; tercero, –pero eso depende de los editores– harán bien los medios distintos al Grupo Correo o Diario de Navarra en abrir el abanico del público al que se dirigen.

En tercer lugar, se requieren unos estados generales para el debate sobre cultura y comunicación tanto en la CAE como en Navarra de cara a un nuevo **Plan general y estratégico en la CAE** –en Navarra ya está en marcha– y en **Iparralde, de carácter** pactado, incluida la comunicación digital que requiere una intervención pública reguladora, promotora e incluso como actora.

En cuarto lugar desarrollo de **normativas pendientes** en la CAE: una Ley General de Comunicación y del Consejo audiovisual y multimedia, ley de EITB incluida una Agencia de Noticias, ley Archivos, Plan de Euskadi digital y fomento del audiovisual y creatividad (ayudas, fiscalidad) y puesta en marcha de un Instituto de Artes e Industrias culturales. Declaración parlamentaria de derechos del usuario de comunicación. Ampliar los acuerdos con Navarra y Mancomunidad de Iparralde. Desarrollo de decretos (financiación, obligaciones FM y TDT local,...). Repensar el modelo de comunicación de Navarra compaginando la presencia de EITB y el desarrollo de comunicaciones propias de sector público.

En quinto lugar, reforzar y ampliar el **SP de EITB** y añadirle una **Agencia Pública de Información y noticias también** de SP, multimedia y como plataforma en internet accesible sobre dispositivos móviles; redefinir su cuadro institucional en claves de generación de agenda social y política propia desde la información, transparencia, apartidismo y eficacia; planificación a medio (mandatos marco parlamentarios a 6 años) y a corto (contratos programa a 3) con la consiguiente financiación. Abrir la vía del SP local no solo de radio sino también de TV, así como de Universidades y centros educativos.

Se trata de concebir EITB como SP interactivo, multimedia y multiplataforma, sustituyendo el modelo organizacional actual por sociedades y canales [cada una con su programación, su producción, sus relaciones externas, su difusión aunque compartiendo edificios, servicios, redes, tecnologías y áreas comerciales] a otro centrado en usuarios-contenidos y tendente a compartir por el conjunto de sociedades y soportes también elementos de programación, redacciones, producción, relaciones externas y difusión pero adaptadas a cada soporte.

Su gobernanza interna habría de cambiar radicalmente pasando el Consejo de Administración de ser un órgano validador a un órgano de gestión como Consejo de Dirección,

de Gobierno o Rector. El Consejo de Control Parlamentario continuaría sus funciones. Debería haber un Consejo Social (asesor y consultivo) en representación de la sociedad civil para el conjunto de sociedades del Grupo en la idea de chequear contenidos y programación. Garantizaría el derecho de acceso democrático y participación pública sistemática en la programación de EITB. La compartición de contenidos (salvo si hay derechos ajenos) podría hacerse con una red institucionalizada de “EITBren Lagunak” que además ejercería de antena de ideas y propuestas y una colaboración especial con *feed back* con RTV comunitarias y locales para uso de contenidos. Habría que incentivar el actual Consejo de informativos (órgano de validación de calidad, profesionalidad y transparencia interna elegida por los profesionales).

En sexto lugar **participación comunitaria** y sin ánimo de lucro en el sistema comunicativo tanto de los medios de comunicación comunitaria como en los media convencionales significando **empoderamiento social**. Asimismo es necesario un peso creciente de **contenidos de interés social** y comunitario en la red convencional de medios. Impulso de la **comunicación local** con hondas raíces en Euskal Herria, ampliando el marco de sus subvenciones.

En séptimo lugar, impulso de medidas a favor del euskera aunque especialmente en Navarra ha entrado en una interesante nueva etapa²⁰ y proyectar un cuadro más amplio de **medios de comunicación en euskera** y bilingües. Cabe pensar la posibilidad de dos canales compartidos –euskera y castellano– entre la CAE y CFN desde un 2º multiplex a solicitar a la administración Sánchez.

En cultura las ayudas a la creación y producción editorial, fonográfica o audiovisual debe primar el euskera para garantizar ciertos umbrales de oferta cultural así como su distribución y difusión, doblajes, exhibición permanente y variada, cuotas de música en las radios, impulso de la traducción de la oferta... Aún más relevante la promoción social de la oferta en lengua minoritaria con pasarelas para los sectores monolingües tendiendo a compartir universos culturales además de formar parte de la política de generación de nuevos públicos. Cabe también revisar el sistema educativo pero no es ámbito de esta ponencia²¹.

En medios de comunicación caben medidas para mejorar la presencia de la producción cultural en lenguas minoritarias

mediante el fomento del cine en versión original con subtítulos en televisión y salas de cine y experimentando con tecnologías de proyección y emisión dual. Apoyar con más énfasis a los medios locales en euskera y bilingües tanto en prensa, radio, TV o web. Para reforzar la visibilidad de las lenguas minoritarias EITB debería caminar a una solución convergente de medios (multimedia), de contenidos compartidos y adaptados a las ventajas expresivas de cada soporte, de estructuras organizacionales y de redacciones que asuman el reto, con contenidos adaptados a los aparatos de acceso y usos de los usuarios y sus edades, lo que incluye una mayor presencia del euskera en ETB2 sin que pierda su enganche con la audiencia monolingüe o bilingüe pasiva que es un activo central para comunicación y la cohesión. Sería de interés un 2º multiplex autonómico –con 4 canales, 2 a compartir con Navarra– para la reorganización del espacio comunicativo.

En lo que respecta a las redes se trata de facilitar búsquedas en euskera, apoyar la alimentación de la Wikipedia, profundizar en el uso del dominio .eus, apoyarse en la política copyleft para la cultura subvencionada y la de los SPs, reactivar tecnologías de apoyo (subtitulados en el caso de los productos audiovisuales y algunas artes escénicas; doblaje simultáneo en emisión dual,...) y estimular las webs colaborativas.

En octavo lugar la **defensa del procomún** pasaría por el acceso libre a un fondo creciente de conocimientos en dominio público y por un apoyo institucional a los cibermedias²², a la difusión e intercambios *on line*, a la convergencia de los contenidos en toda la cadena de valor de empresas con vocación plurimedia, a los proyectos y contenidos multiformato, multisoporte, multiplataforma o multicanal, incluidos los referidos a juegos para móviles, videojuegos, contenidos interactivos, aplicaciones de I+D+i; la promoción de los portales públicos de servicios de todo tipo; las enciclopedias digitales pegadas a las culturas e identidades vascas; la producción amateur como expresión de centros de recursos con vocación integral, y con el objetivo de garantizar la diversidad y su desarrollo; los espacios públicos locales polivalentes para la práctica cultural multiárea y multiexpresiva, incluyendo puntos de acceso público gratuito; plataforma de difusión de creaciones vascas libres de derechos o que han sido subvencionadas y de todos los patrimonios con accesos *on line* (descargas o streaming). Son un buen precedente tanto E-liburutegia como el proyecto de

E-bibliografía que pueden desarrollar links a múltiples instituciones, centros de documentación o recursos de acceso público o voluntariamente privado.

En noveno lugar, se requieren planes para una **Euskal Herria digital**. Habría que dar prioridad a espacios de intervención cultural-comunicativa **en Internet** incluso como aprovechamiento posterior de la cultura y comunicación analógicas. Aunque no se sea competente institucionalmente, caben medidas de apoyo, promoción, fomento o información para la protección ciudadana como parte de un concepto amplio de SP o al menos de los bienes públicos como la información de interés general. Sería importante una **estrategia compartida y pactada socialmente para la red**²³, así como avanzar en los **derechos fundamentales** de los internautas y de los abonados²⁴ y buscadores²⁵ y señalar las obligaciones de las TLC y proveedores de servicios²⁶.

En décimo lugar sería de interés contar con un **mapa cultural territorializado** tanto de servicios culturales (casas de cultura, medialabs, centros comarcales de recursos culturales para amateurs...) como comunicativo (radio y TV locales + de tercer sector) **así como de programaciones culturales** para llegar a toda la sociedad y a toda Euskal Herria.

En un décimo lugar, auspiciar la puesta en pie de **nuevos paradigmas** en cultura y comunicación como es el de la “cultura compartida”; atender a los nuevos actores; impulso de la cultura amateur por si misma y como vivero; coordinar el impulso a las industrias culturales y creativas con políticas de base, centradas en la educación y las prácticas sociales; interiorizar la diversidad en un mundo global bajo unos ejes vertebradores tendentes a la vitalidad cultural, sostenibilidad, identidad, accesibilidad y gobernanza²⁷.

En duodécimo lugar, hay que reformar el sistema de gobernanza con participación de un **Consejo del Audiovisual, multimedia e internet**³¹ y de un **Consejo Participativo o Asesor Ciudadano**: para chequear, seguir y sugerir líneas estratégicas y prácticas sobre el sistema comunicativo en su conjunto incluido el SP, el multimedia e internet. **Asimismo habría que redefinir el responsable administrativo de gobiernos** e instituciones locales (aclarar interlocutor institucional y sus competencias). Por ejemplo, en los Gobiernos Vasco y de Navarra debería haber una Consejería de Cultura y Comunicación.

En décimotercer lugar, certificar, tras definirlos, **los derechos ciudadanos en comunicación**; apuntalar el **derecho de la información** y derechos de los informadores profesionales como garantía democrática; y enumerar **los derechos y, sobre todo, las obligaciones de los prestadores** de SPs, privados, sociales y sin ánimo de lucro y, a su tenor, un régimen jurídico de licencias o autorizaciones. Igualmente defender los **derechos ciudadanos en cultura** como ha hecho Navarra.

Finalmente afrontar la internacionalización **significa reforzar** Etxepare Institutua y el lado internacional de la Institución Príncipe de Viana así como contar con las delegaciones económicas exteriores y con los recursos internacionales de los Estados. Y ganar en visibilidad mediante un **label** propio (como los países nórdicos) y aprovechando el dominio .eus.

Bibliografía

- AA.VV. (1977). *El libro blanco del euskera*. Bilbao: Euskaltzaindia -Siadeco.
- AIMC-EGM (2018). *Marco general de los medios en España*. <https://www.aimc.es/a1mc-c0nt3nt/uploads/2018/02/marco18.pdf>
- Aracil, L. V. (1982). *Conflicte lingüístic i normalització lingüística a l'Europa nova*. Barcelona: La Magrana.
- CIES (2017). "Estudio de la Audiencia de Medios de Comunicación en la C. A. de Euskadi y Navarra" (2017) y "30 años de medición de audiencias Estudios CIES 1984-2013". <http://www.ciessl.com/audienciamedios.htm>
- Consejo Asesor del Euskera (2008). *Bases para la política lingüística del siglo XXI y Temas de Debate*. Gasteiz: Gobierno Vasco.
- Elkar Fundazioa (2018). "Euskal herritarrek liburuak eta musika kontsumitzeko dituzten ohiturei buruzko azterlana- Estudio de hábito lector y consumo de música en euskera". Donostia: Siadeco.
- Fundeu-BBVA: <http://www.fundeu.es/recomendacion/lenguas-minoritarias-y-lenguas-minorizadas-52/>
- Gobierno Vasco (2004). *Plan Vasco de Cultura*. Vitoria-Gasteiz: Dpto de Educación, Política Lingüística y Cultura.
- Jardel, J. P. (1979). De quelques usages des concepts de bilinguisme et diglossie. En Manessy, G. & Wald, P., *Plurilinguisme: normes, situations, strategies*. Paris: L'Harmattan.
- Mattelart, Armand (1993). *La comunicación mundo*. Madrid: Fundesco.
- Ministerio de Educación, Cultura y Deporte (2016). "Panorámica de la Edición española de libros. Análisis sectorial del libro" Madrid: Dirección General de Política e Industrias Culturales y del Libro.
- Martínez de Luna, I. (2013). *El Euskera en la CAPV: Competencia, Uso y Opinión*. Gasteiz: Gobierno Vasco.
- Mitxelena, K. (1985). *Lengua e Historia*. Madrid: Paraninfo.
- Ninyoles, R. L. (1975). *Estructura social y política lingüística*. Valencia: Ed Fernando Torres.
- Ortega, A.; Amorrortu, E.; Goirigolzarri, J. y Urla, J. (2016). *Los nuevos hablantes de euskera: experiencias, actitudes e identidades*. Bilbao: UDeusto Bizkailab.

- Ruiz Olabuenaga, J. I. (1984). *Atlas lingüístico vasco*. Gasteiz: Gobierno Vasco.
- Salaverría, R. y otros (2018). "Mapa de los cybermedios de España en 2018: análisis cuantitativo". *Revista Latina de Comunicación Social* n° 73.
- Torrealdai, J. M. (2018). *Asedio al euskera. Más allá del libro negro*. Donostia: Ttartalo.
- Ugalde, M. (de) (1979). *Conflicto lingüístico en Euskadi*. Bilbao: Euskaltzaindia.
- Zallo, R. (2011) *Estructuras de la comunicación y la cultura. Políticas para la era digital*, Barcelona: Gedisa.
- Zallo, R. (coord.) 2016: Análisis de la cadena de valor y propuestas de política cultural. Primer informe sobre el estado de la cultura vasca. CAE 2015. Vitoria-Gasteiz: Dpto de Educación, Política Lingüística y Cultura. Gobierno Vasco.
- Zallo, R. (2018): "Centralidad cultural de las lenguas minoritarias: políticas sociolingüísticas para la diversidad" en E. Bustamante y P. Corredor (coords.) *Informe sobre el estado de la cultura en España 2018*. Madrid: F. Alternativas.

Notas

1. Por resumir las funciones teóricas de los media (Zallo 2011). En primer lugar los medios de comunicación son parte de la estructura regulatoria del sistema con la finalidad de difundir signos, valores, estéticas, gustos e informaciones con su rol prescriptivo y de control social mientras que mediante la publicidad relacionan necesidades y consumos rentables. En segundo lugar son parte del sistema cultural como vertebradores del lenguaje, la agenda colectiva, la distribución del conocimiento y la transmisión cultural con lo que actualizan las identidades culturales y nacionales y renuevan las lenguas. En tercer lugar, son parte de los procedimientos de socialización e integración social en las distintas sociedades, en tanto mecanismo de percepción y representación del mundo a través de una oferta de signos, imágenes y sonidos que ofrecen compañía, entretenimiento, información y cultura que configuran el escenario de la cultura de masas y contribuyen al vínculo social, la identidad (cultural, lingüística y política) y el espacio público de una comunidad, al tiempo que asigna roles sociales. En cuarto lugar, configuran parte del espacio público ra(rec)tificando legitimidades ante la opinión pública y tematizando siendo instituciones de opinión pública, para la generación de consensos, dominación y hegemonía en el sistema democrático, siendo un poder en sí mismos, un poder transversal y vehículo de legitimidad de los otros poderes más centrales (económicos, políticos, sociales), pudiendo desde su influencia, contrapesar y vigilar disfuncionalidades en tanto espacios de pluralidad, encuentro y deliberación. En quinto lugar, son un subsector económico en sí mismo. Por último es un espacio distorsionado y desigual.

2. Tienen función pública, pero no son un espacio democrático sino, en su mayoría, una propiedad privada. Con lo que hay una contradicción irresoluble –solo paliable mediante los SP y el tercer sector– entre la pluralidad ciudadana y el poder en el sistema de medios de comunicación. La oligopolización y la mercantilización de oferta distorsionan el sentido de aquellas funciones. Los media tradicionales han dado, en general, la espalda a la diversidad social (en aras a la homogeneidad), a las tareas de vigilancia de los poderes (solo acompañan al gobierno o a la oposición afín) y a la función de espejo y mediación social (dan visibilidad solo a algunos conflictos). La crisis de legitimación democrática es paralela a la crisis de funcionalidad del sistema tradicional de medios, y ambas afectan a una autorregulación estable del sistema.

3. Lo decía el Parlamento Europeo en la Resolución sobre las lenguas europeas amenazadas de desaparición y la diversidad lingüística en la Unión Europea (2013/2007(INI) al señalar que "las lenguas (...)

reflejan unos saberes históricos, sociales y culturales y una mentalidad y una forma de creatividad y de crear que contribuyen a la riqueza y la diversidad de la Unión Europea y a los fundamentos de la identidad europea”.

4. La cultura, en sentido antropológico es un conjunto de pautas de conducta y de modos de vida, adquiridos y transmitidos mediante lenguaje, tradiciones, utensilios, instituciones, socialidad, inteligencia anticipatoria y los sistemas de educación, de cultura y de comunicación. Ahí se dan cita elementos materiales, organizativos e inmateriales, tales como el conocimiento (saberes, lengua y capacidad creativa), los símbolos y la subjetividad de los sentimientos y valores compartidos. Un segundo modo de entenderla es, en sentido sociológico, como un conjunto de prácticas de gestión del entorno y de las relaciones sociales, en los ámbitos simbólico, comunicativo y de valores (Mattelart 1993) y que permite la interacción social y un sentido de reconocimiento o pertenencia. Otro modo de verla sería, en sentido textual –semiótico– como un sistema de construcción de significados comunicados y de discursos, en un marco y contexto dado, y que articula la identidad personal y colectiva. (Ver R. Zallo 2011)

5. La CAE tiene una amplia panoplia de normativas en todos los ámbitos de la cultura y que sería prolijo describir aquí. Es menos conocido que también la Comunidad Foral de Navarra –aparte decretos y órdenes forales y resoluciones– constituyó el Consejo Navarro de Cultura en 1984 y cuenta con leyes forales relativas al sistema bibliotecario (2002), patrimonio cultural (2005), Archivos (2007), museos (2009) y Ley de Mecenazgo 2014. Sorprende que hasta el gobierno del cambio las normas forales en cultura brillaran por su casi ausencia. Respecto al euskera la CFN los reguló ya en 1986 con la discutida zonificación, revisada en 2015, e instituyéndose el Instituto Navarro del Vascuence (Euskarabidea) en 2017. Son de especial interés el proyecto de Ley Foral de Derechos Culturales de Navarra (aprobado por el Gobierno el 18-9-2018) así como el Consejo Navarro de la Cultura y las Artes, Plan Estratégico de Cultura de Navarra 2017-2023 y la –interesante en algunos aspectos y corregible en otros– Ley de mecenazgo e incentivos de 2014 (MECNA).

6. Este epígrafe es en parte deudor del informe realizado para la Fundación Alternativas en 2018 (Zallo 2018)

7. Ver Fundeu-BBVA <http://www.fundeu.es/recomendacion/lenguas-minoritarias-y-lenguas-minorizadas-52/>

8. Jardel (1979: 34) habla de la diglosia como la expresión lingüística de las relaciones entre sistemas culturales dominantes y dominados y que también apela a relaciones de poder.

9. Por ejemplo, en 1766, en el reinado de Carlos IV, se prohibió la edición de libros en euskera y después su enseñanza en el País Vasco (Torrealdai, 2018)

10. Ver AAVV (Euskaltzaindia 1977) o los trabajos de Ruiz Olabuenaga, Ugalde o Mitxelena en los 80.

11. Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera (1983), Ley de Creación de EITB (1983), la Ley de Creación de HABE (1983), Ley de la Función Pública Vasca (1989), la Ley de la Escuela Pública Vasca (1993), Decreto de Normalización Lingüística en las Administraciones Públicas (1997)...

12. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte (2016): “Panorámica de la Edición española de libros. Análisis sectorial del libro”, Dirección General de Política e Industrias Culturales y del Libro.

13. Compara 20 años de consumos de medios. a) En lectura de prensa diaria de pago: se vuelve a ratios del año 84. Tuvo su punto más alto en los 90 y desde entonces va decayendo. La excepción es Araba que comenzó con ratios muy bajos y ahora se iguala a los demás territorios. Por edades, los índices de lectura se mantienen entre los mayores de 45 años, pero desciende entre los menores; b) En audiencia de radio, a pesar de sufrir un descenso a finales de los 90, especialmente en Navarra, vuelve poco a poco a los índices de los 80. La mañana es el tramo horario de mayor audiencia. Desciende el tiempo que se pasa oyendo radio, pasando de 3,30 horas en 1984 a 2,43 en 2013. c) En TV autonómica hubo un aumento continuado del índice de penetración de la televisión autonómica en Euskadi solo hasta el 2005, año en que llega al 40%; luego un descenso prolongado. La televisión autonómica en euskera se encuentra en sus índices más bajos desde el inicio de las mediciones. d) En TV local, en Euskadi el punto álgido fue en 2005, descendiendo en 2013 al 8%. En Navarra desciende del 13% al 8%, aunque se da un importante incremento a partir del 2011. e) En la década de los 2000 Internet pasa de un nivel de acceso del 20% al 76% en Euskadi y de un 27% a un 79% en Navarra. Hay gran diferencia en el acceso según la edad, superando el 90% entre los menores de 35 años.

14. Obtuvieron licencia Telebilbao, Bizkaia TV (no emite), Tele7, Hamaika, TeleDonosti, GoienaTB, GoierriTB, Alava 7, VTV en Gasteiz, Global 7, 28 Kanala (Tolosaldea), Oizmendi (Busturialdea), Erlo (Urola)...

15. Fue un decreto solo de régimen jurídico, no sobre contenido ni estructura y pensado solo para adjudicar la última tanda de licencias de FM.

16. Tras 10 años de emisiones Televisión Popular de Navarra en enero de 2012 y Canal 4 Navarra en marzo de 2012 habían renunciado a sus licencias pero Televisión Popular (COPE) se fusionó con Canal 6, que era propiedad de Promecal, para presentar el proyecto de Navarra TV para el concurso ulterior de ese mismo año.

17. Es del grupo multimedia burgalés Promecal, propiedad del constructor burgalés Antonio Miguel Méndez Pozo. Es conocido como El Jefe en Burgos, condenado por corrupción en 1994. Está asociado

con José Luis Ulibarri en la explotación de la licencia de Radio Televisión de Castilla y León, quien a fecha de 20-10-18, estaba en prisión por la trama Gurtel y amaños en Sacyr. Algunas de sus licencias de radio las explota Onda Cero.

18. Han sido un total de 24 beneficiarios, según resolución del Instituto Navarro del Euskera/Euskarabidea en cumplimiento de la Orden Foral 28E/2018 de 20 de marzo. Las cantidades aprobadas se desglosan en: prensa diaria (117.888 euros), revistas locales (304.774 euros), emisoras de radio (180.645 euros) y medios de comunicación on-line (26.690 euros)

19. Actualmente agrupados en Tokikom (en CAE, Nafarroa e Iparralde) que cuenta con 26 entidades asociadas y gestionan un total de 60 medios locales en todos los soportes: papel, radio, televisión y digital.

20. En el Acuerdo Programático para el Gobierno de Navarra para la Legislatura 2015-19 se incluían: desarrollar un marco normativo adecuado para garantizar los derechos lingüísticos de la ciudadanía: garantizar que todo el alumnado que lo desee pueda estudiar en modelo D en toda Navarra; presencia adecuada del euskera en todos los actos públicos y comunicaciones; prestigiar la imagen del euskera; diagnóstico y un Plan Estratégico de base para la política lingüística; dar la mayor atención posible a la ciudadanía en euskera en el ámbito de la administración; colaboración con las entidades locales; ejecutar de manera urgente la partida de 2015 destinada a euskaldunización y alfabetización de personas adultas. Recuperar y mejorar la financiación a los medios de comunicación en euskera; fomento y uso del euskera en el ámbito socioeconómico, y abrir una línea de ayudas a los planes de euskera que puedan desarrollar las empresas u otras entidades; normalizar y mejorar la colaboración con otras instituciones y entidades públicas y organismos de iniciativa social de la CAE, Euskal Erakunde Publikoa (organismo de Iparralde), Euskaltzaindia, etc.; compromiso de que todas las medidas acordadas contarán con la financiación y los recursos humanos suficientes.

21. Siendo el modelo de conjunción catalán el que ha resultado más eficaz para la doble competencia lingüística además de trasladarse a la vida social, habría que estudiar en la CAE si el modelo de tres líneas es conveniente reducirlo a dos (B –bilingüe– reforzado y D vehicular en euskera) con recurso solo temporal al modelo A (solo en castellano) para alumnado de reciente llegada de otras CCAA.

22. Solo había en 2017, 134 cibermedias en la CAE y 55 en Navarra (Salaverria y otros 2018), de ámbito local la mayoría, dedicados a la difusión e intercambios on line.

23. En comunicaciones propias, en prensa, radio y TV on line; reforzar el dominio .eus; implantar el e-Gobierno y la e-administración con múltiples servicios digitales públicos en distintas áreas; recursos on line en el sentido del acceso y la democratización; para promover la comunicación empresarial...

24. En acceso, información de servicios, universalidad, continuidad, seguridad, portabilidad, cambio de operador, tarifas informadas, datos personales figurables en guías, privacidad, inviolabilidad de las comunicaciones.

25. Derechos a la conexión, privacidad, neutralidad, tarifas justas, regulación de los oligopolios, universalidad de la banda ancha, gestionar un nombre de dominio, seguridad de las transacciones o interoperabilidad de los protocolos o la recuperación de los contenidos que una vez se volcaron en una red; la opción de desconectarse de algunos servicios; la petición expresa para la conexión a otros; el consentimiento expreso para el uso de datos para fines comerciales; normas de regulación para el tráfico de bases de datos personales con control público de los listados; privacidad; derecho al olvido; ilegalidad de vigilancias privadas en la red fuera de las tutelas judiciales; la eliminación de las restricciones a que las administraciones locales puedan intervenir como operadores en el mercado; el automatismo en la portabilidad de un número telefónico salvo que el usuario no lo quiera.

26. Deberían regularse con más precisión las obligaciones de operadores de TLC en orden a infraestructuras, *must carry*, servicios, información..., así como los mínimos de servicios de las plataformas de contenidos.

27. En “Análisis de la cadena de valor de la cultura” (2016) proponíamos 47 medidas en cultura.

28. Tendría naturaleza reguladora, de fomento y sancionadora, no solo asesora y de vigilancia, velando por el pluralismo, la diversidad y el buen hacer, con una composición operativa y profesionalizada (5 personas) con potestad reglamentaria y relaciones con el Parlamento. A su cargo el sistema autonómico y local pero también el chequeo de todo el sistema comunicativo con incidencia en Euskal Herria.

La información, un bien público en manos leales o manipuladoras de la realidad

Purroy, Mirentxu

Eusko Ikaskuntza
m.purroy@hotmail.com

L

La desinformación, es el procedimiento que mejor sirve al poder y que más humilla, subordina y desprecia a la sociedad. Conlleva evitar que circulen noticias, datos, argumentos y hechos que no sean favorables a sus intereses. Cuando esta manipulación sucede, la realidad desaparece. Solo quedan en pie unas pequeñas islas de medios de comunicación periféricos, que no se someten al control de los grandes grupos de difusión.

Palabras Clave: Técnicas de falsificación informativa. Medios amigos. Medios enemigos. Ética. Decencia.

Nunca antes en la historia de la comunicación se había producido tan masiva cantidad de información, a tanta velocidad y abarcando al planeta entero.

La rapidez está configurando la nueva era de la comunicación. Cada vez se acorta más el tiempo que tarda en penetrar una nueva tecnología que diseña e impone el último cambio. El teléfono fijo, tardó 75 años en alcanzar los cien millones de usuarios, a el móvil le bastaron 16 años para alcanzarlos, a Internet 7 años, a whatsapp 4 años, a Instagram dos años y ya el juego de Candy Crush 1 año y dos meses para obtener los cien millones de consumidores¹.

La llegada de Internet, pero sobre todo la mundialización de los teléfonos inteligentes y sus redes digitales, han cambiado profundamente el modo de recibir y difundir la información.

Un bien público, que, en manos leales, responde al derecho de las personas a estar bien informadas, y en manos manipuladoras, se transforma en un hurto al derecho a conocer la realidad sin falsificar los hechos.

La información antes de llegar a la ciudadanía recorre un camino muy largo. Pasa por muchas manos hasta que se produce la difusión, y es un trayecto muy caro. Los propietarios de los medios de comunicación son quienes

juegan un papel determinante en la creación de “la voz pública”. A través de los periodistas que contratan, favorecen climas de respeto y rigor informativo ó lo contrario.

Cuando los profesionales de la información colaboran en la manipulación para favorecer los intereses de quienes les pagan, son responsables de la falsificación de los hechos. Modificar los datos es una manera de mentir, engañar y falsificar la realidad.

Las técnicas que utilizan las manos manipuladoras básicamente son:

- El engaño.
- La generalización de hechos parciales.
- Muestreos insuficientes.
- Rumores sin base.
- Mezcla de hechos y juicios de valor²

Un ejemplo de cómo se transforma lo falso en real es el caso de los jóvenes de Altsasu, y otro, el Procés de Catalunya. Ambos contienen:

- **El engaño** que oculta intencionadamente aspectos de la realidad, presenta como hechos lo que son deliberadamente opiniones, y oculta los datos que a las personas les permita conocer toda la información.
- **La generalización de hechos parciales** que transforma lo singular en plural y así poder dañar a pueblos, nacionalidades o colectivos enteros. Se invisibiliza a las personas y se les cataloga como una totalidad peligrosa.
- **Muestreos insuficientes** a un pequeño número de personas presentado su opinión como mayoritaria.
- **Rumores sin base** que llevan a través de meras especulaciones a situaciones y lugares inexistentes.
- **Mezcla de “hechos” y “juicios de valor** como si fueran noticias cuando son meras opiniones ó deseos personales, hurtando al espectador, oyente o lector la información.

El objetivo en general es desfigurar a los adversarios, añadiendo falsedad tras falsedad hasta que adquieren la dimensión que se pretende. En el caso de Altsasu fabricando un supuesto delito de terrorismo. Y en el caso catalán, construyendo otro de supuesta rebelión.

Una estrategia demoledora contra el bien público de la información, que atenta contra la Declaración Universal de los Derechos Humanos³, y contra la libertad de prensa basada en

“el reconocimiento de la dignidad, la justicia y la paz, cuyo menosprecio ha originado actos de barbarie ultrajantes para la conciencia de la Humanidad”, Unos derechos⁴ establecidos para liberar a la humanidad del miedo” y dirigidos a “nosotros los pueblos”⁵ como derecho de la ciudadanía.

¿Pero que tiene la información que por poseerla se conspira contra el bien común de los pueblos en todas sus formas?

Sencillamente contiene verdad. Permite buscar la esencia de la realidad, lo que hay detrás y debajo de las cosas: su anverso y su reverso. Ayuda a descubrir lo que pasa, a descifrar, investigar claves y secretos, con datos, hechos, documentos con pruebas. Y finalmente difundirlos.

Cuando éste **bien público** cae en manos leales, los hechos, las noticias, se liberan de las distorsiones intencionadas. La realidad aparece tal cual es y la libertad protege claramente a la democracia. Todo un contrapeso liberador frente a las tentaciones del poder y su afán por limitar la libertad de prensa.

En cambio la desinformación, es el procedimiento que mejor sirve al poder y que más humilla, subordina y desprecia a la sociedad. Conlleva evitar que circulen noticias, datos, argumentos y hechos que no sean favorables a sus intereses.

Cuando esta manipulación sucede, la realidad desaparece. Una vez falsificados y tergiversados los hechos, se diseña otra realidad completamente diferente. Lo que permite que tres señores en las Azores, se inventen unas armas de destrucción masiva, y monten una guerra con miles de iraquíes muertos. Ó, que en Euskal Herria se implante una ingeniería de diseño, para controlar y someter al adversario, a través del engaño y la simulación de que todo era ETA. Ó, que se decida que la Navarra autóctona vasca no exista, durante más de treinta años de postfranquismo.

Así que la información es para el poder la más preciada herramienta que le permite poner a su favor a la opinión pública. Utiliza sofisticados procedimientos para decidir los contenidos: inventándolos, prohibiéndolos, ó sobornándolos. A Napoleón le bastó un año para cerrar 64 periódicos de los 73 que había en Francia. Hoy se camuflan más las formas: se legisla contra la libertad de prensa, mientras se azuza el “a por ellos” inflamando agravios patrios.

Cuando la avalancha de información manipulada consigue penetrar masivamente en la sociedad, quienes la han difundido, rentabilizan a su favor una opinión pública

movilizada a su antojo. Las informaciones no contrastadas ya han servido para devastar la verdadera realidad. Objetivo cumplido. Ya está todo bajo control.

Solo quedan en pie unas pequeñas islas de medios de comunicación periféricos, que no se someten al control de los grandes grupos de difusión. En general sus informaciones, descomponen la orquesta oficial. Como en el caso de Euskal Herria, con identidad definida y además defendida, que ofrece voces muy distintas. Apenas tienen nada que ver con las que difunden los medios de obediencia española centralizadora.

Una anomalía que delata que las fuentes informativas, pasan por manos que envenenan o cuando menos intoxican y ensucian un bien público que pertenece a la sociedad, tergiversando su verdad, su opinión y manipulando su libertad.

Ese no es el futuro que nos reúne sino su opuesto: el de re-pensar una nación con acceso libre a informarse sin fronteras ni falsificaciones. Para conseguirlo, a los medios de comunicación vascos les bastaría reflejar lo que realmente existe, mostrando la especificidad de sus habitantes y los territorios que habitan.

Conviene recorrer el reparto de influencia que tienen los medios de comunicación en los territorios vascos. En manos de quienes están y las preferencias de la ciudadanía como lectores, radioyentes, televidentes y seguidores de medios digitales. Las opciones y gustos de la gente ofrecen retratos singulares.

En un primer trazo grueso, si se correspondiera lo que los vascos leen, escuchan o ven por televisión, serían mayoritariamente españolistas, amarillistas y banales folkloristas.

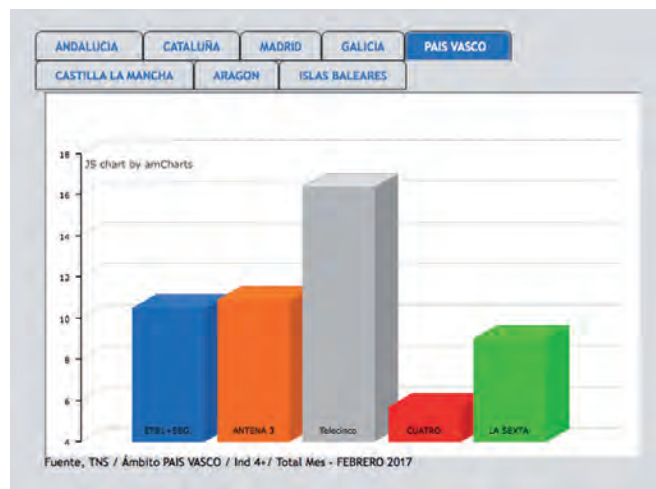
Los resultados estadísticos indican que los periódicos de mayor difusión, tanto en papel como en digital, son españolistas, unionistas, hostiles al nacionalismo vasco y de ámbito empresarial centralista.

A vista de pájaro, el mapa de los medios de comunicación es amplio.

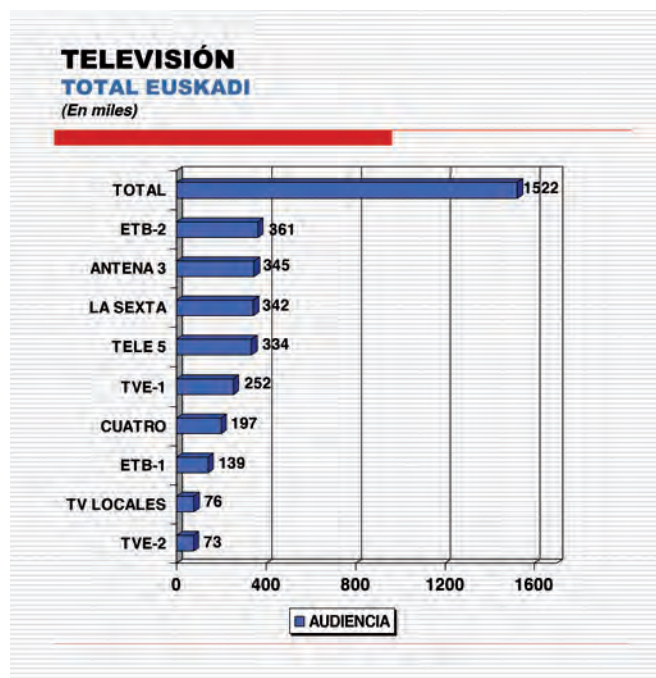
Actualmente, el Grupo EITB ocupa un lugar importante en el concepto de país, como aglutinador simbólico vasco. La sociedad considera que su carácter público garantiza una mayor apertura social.

Sin embargo, el control de audiencias dice que es Tele 5 la televisión que más ven los vascos, seguida de Antena 3, TVE 1,

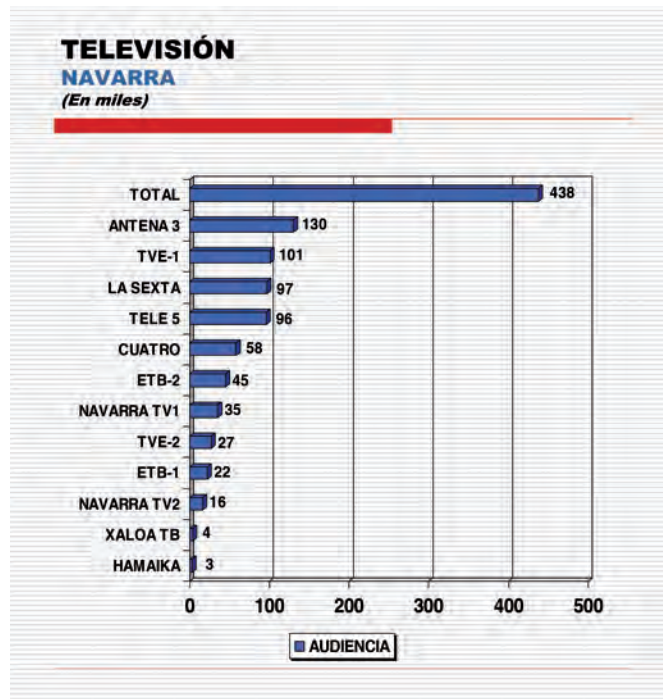
y la Sexta. Aunque ETB-2 mejora, es la quinta televisión en Euskadi⁶.

CIES recoge esta subida, donde consta que ETB-1 también mejora.

En cambio, en Navarra es Antena 3 la que más se ve, seguida de TVE 1, La 6, Tele 5 y ETB-2.

El grupo de EITB cuenta con cinco emisoras, entre las más de 50 que hay en la CAV:

- Radio Euskadi
- Euskadi Irratia
- Gaztea
- EITB Música
- Radio Vitoria

Bizkaia tiene 13 emisoras privadas, 11 Álava y otras 11 Gipuzkoa.

Emisoras privadas FM

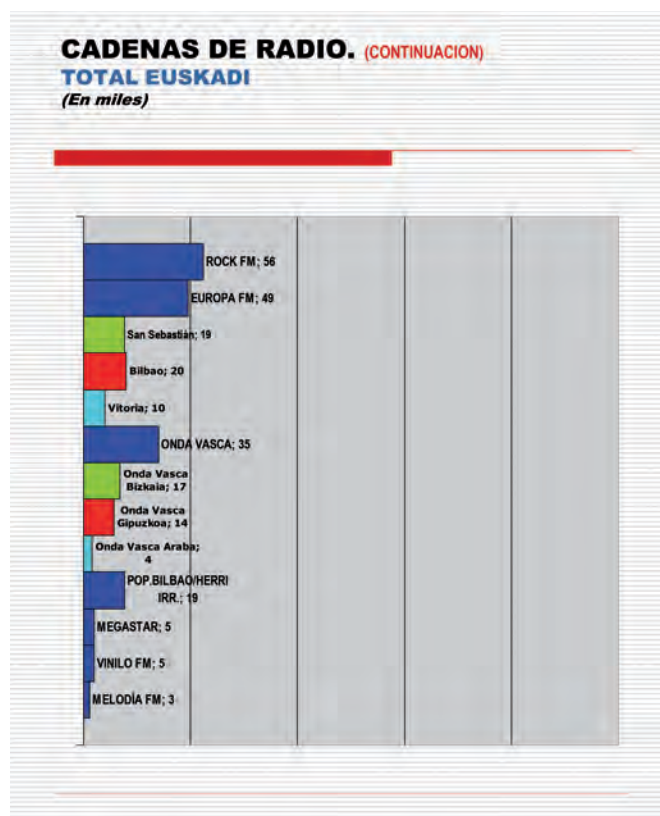
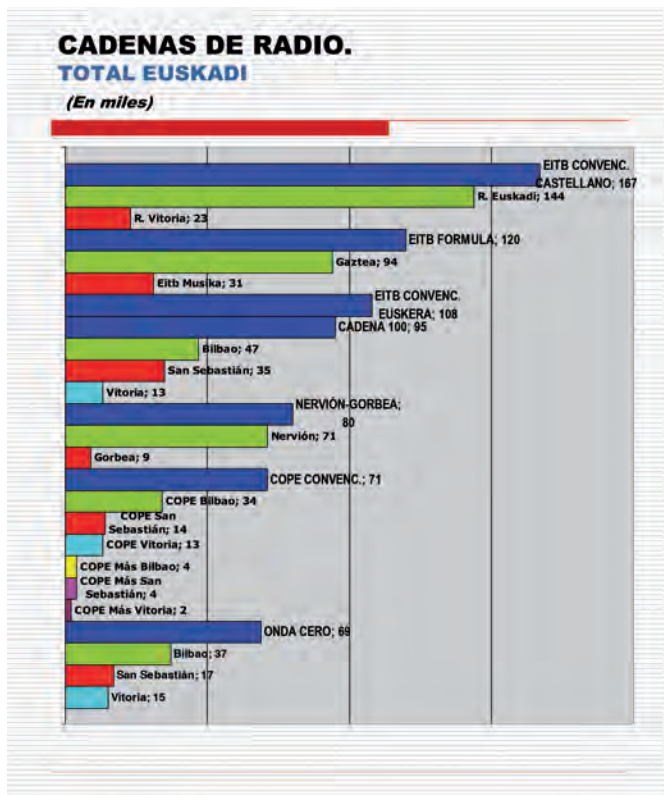
PROVINCIA	LOCALIDAD	FRECUENCIA (MHz)	CONCESIONARIO
ARABA/ÁLAVA	ARAMAIONA	96.7	IRRATIBIDE S.A.
ARABA/ÁLAVA	LAGUARDIA	105.8	CUADRILLA DE LAGUARDIA - RIOJA ALAVESA
ARABA/ÁLAVA	LLODIO	98.8	LAUDIO IRRATIA S.L.
ARABA/ÁLAVA	VITORIA	88.2	SOCIEDAD ESPAÑOLA DE RADIODIFUSIÓN S.L.
ARABA/ÁLAVA	VITORIA	93.1	FM NERVIÓN S.A.
ARABA/ÁLAVA	VITORIA	98.0	NOTICIAS IRRATIA S.L.
ARABA/ÁLAVA	VITORIA	100.4	SOCIEDAD ESPAÑOLA DE RADIODIFUSIÓN S.L.
ARABA/ÁLAVA	VITORIA	101.0	RADIO POPULAR S.A. COPE
ARABA/ÁLAVA	VITORIA	102.4	UNIPREX S.A.U
ARABA/ÁLAVA	VITORIA	105.6	RADIO PUBLI S.L.
ARABA/ÁLAVA	VITORIA	106.7	SOCIEDAD DE TELECOMUNICACIONES VASCA
BIZKAIA	BARAKALDO	98.4	PUBLICIDAD 3 S.A.U.
BIZKAIA	BARAKALDO	99.7	SOCIEDAD DE TELECOMUNICACIONES VASCA
BIZKAIA	BILBAO	88.0	FM NERVIÓN S.A.
BIZKAIA	BILBAO	89.5	SOCIEDAD ESPAÑOLA DE RADIODIFUSIÓN S.L.
BIZKAIA	BILBAO	97.8	RADIO POPULAR S.A. COPE
BIZKAIA	BILBAO	101.5	UNIPREX S.A.U
BIZKAIA	BILBAO	102.6	IRRATIBIDE S.A.
BIZKAIA	BILBAO	103.7	RADIO PUBLI S.L.
BIZKAIA	GERNIKA	88.3	BUSTURIALDEKO IRRATI IKASTOLA S.A.
BIZKAIA	GETXO	93.2	ITXARTU KOMUNIKABIDEAK S.A
BIZKAIA	LEKEITIO	98.1	IRRATIBIDE S.A.
BIZKAIA	MARKINA	96.7	IRRATIBIDE S.A.
BIZKAIA	ONDARROA	92.5	IRRATIBIDE S.A.
GIPUZKOA	EIBAR	93.6	ARRATE IRRATIA S.L.
GIPUZKOA	EIBAR	101.1	SOCIEDAD DE TELECOMUNICACIONES DONOSTIARRA S.A
GIPUZKOA	EIBAR	104.0	INICIATIVAS PARA EL DESARROLLO DE LA COMUNICACIÓN
GIPUZKOA	IRUIN	88.1	SOCIEDAD ESPAÑOLA DE RADIODIFUSIÓN S.L.
GIPUZKOA	LOYOLA BERGARA	99.8	RADIO POPULAR S.A. COPE
GIPUZKOA	S SEBASTIAN	88.5	RADIO POPULAR S.A. COPE
GIPUZKOA	S SEBASTIAN	91.5	SOCIEDAD DE TELECOMUNICACIONES DONOSTIARRA S.A
GIPUZKOA	S SEBASTIAN	97.2	SOCIEDAD ESPAÑOLA DE RADIODIFUSIÓN S.L.
GIPUZKOA	S SEBASTIAN	102.5	UNIPREX S.A.U
GIPUZKOA	S SEBASTIAN	106.2	RADIO PUBLI S.L.
GIPUZKOA	SEGURA	89.2	RADIO SEGURA S.A

Doce Ayuntamientos cuentan con sus respectivas emisoras FM repartidas 8 en Bizkaia y 4 en Gipuzkoa.

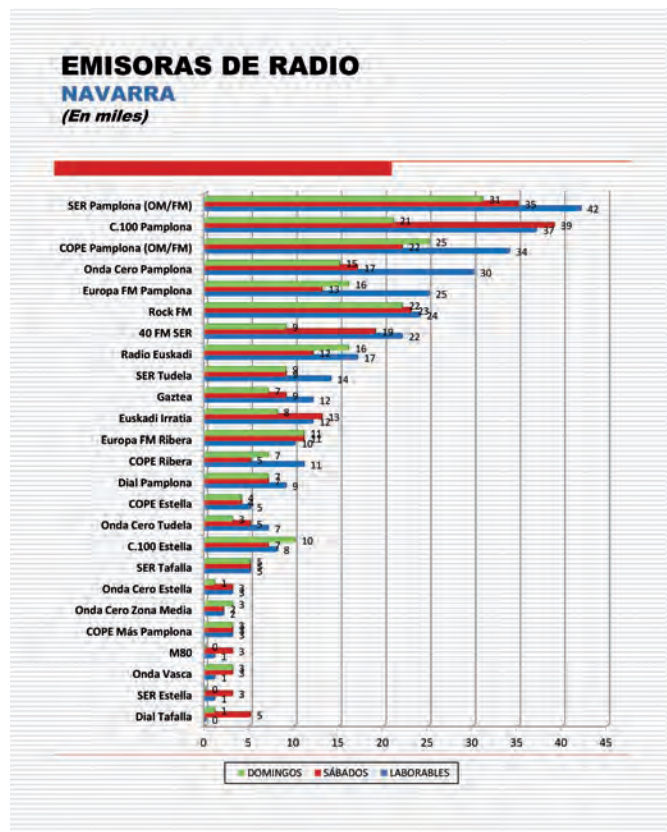
Emisoras municipales FM

PROVINCIA	LOCALIDAD	FRECUENCIA (MHz)	CONCESIONARIO
BIZKAIA	BALMASEDA	107.8	AYUNTAMIENTO DE BALMASEDA
BIZKAIA	DURANGO	107.8	AYUNTAMIENTO DE DURANGO
BIZKAIA	ELORRIO	107.1	AYUNTAMIENTO DE ELORRIO
BIZKAIA	GETXO	87.6	AYUNTAMIENTO DE GETXO
BIZKAIA	GORLIZ	107.8	AYUNTAMIENTO DE GORLIZ
BIZKAIA	KARRANTZA HARANA	107.7	AYUNTAMIENTO DE KARRANTZA
BIZKAIA	TRUZIOS	107.2	AYUNTAMIENTO DE TRUZIOS
BIZKAIA	ZALLA	107.4	AYUNTAMIENTO DE ZALLA
GIPUZKOA	ARRASÁTE	107.7	AYUNTAMIENTO DE ARRASATE
GIPUZKOA	BEASAIN	107.0	AYUNTAMIENTO DE BEASAIN
GIPUZKOA	OÑATI	107.4	AYUNTAMIENTO DE OÑATI
GIPUZKOA	VILLABONA	107.6	AYUNTAMIENTO DE VILLABONA

La gran oferta local de emisoras reparte las audiencias por proximidad.

Aunque en Navarra la SER domina sobre todas las demás

Los canales de televisión local son prolongaciones empresariales de los grupos que editan periódicos.

Adjudicatarios – TDT local

Álava / Araba

TL01VI – LLQDIB (Canal 41)			
Radio El Correo, S.L.	Canal Audiovisual Vitoria, S.L.	Araba Ikusentzunezkoak, S.A.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.
TL02VI – VITORIA (Canal 56)			
Radio El Correo, S.L.	Euve (European Virtual Engineering Fundazioa)	Araba Ikusentzunezkoak, S.A.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.

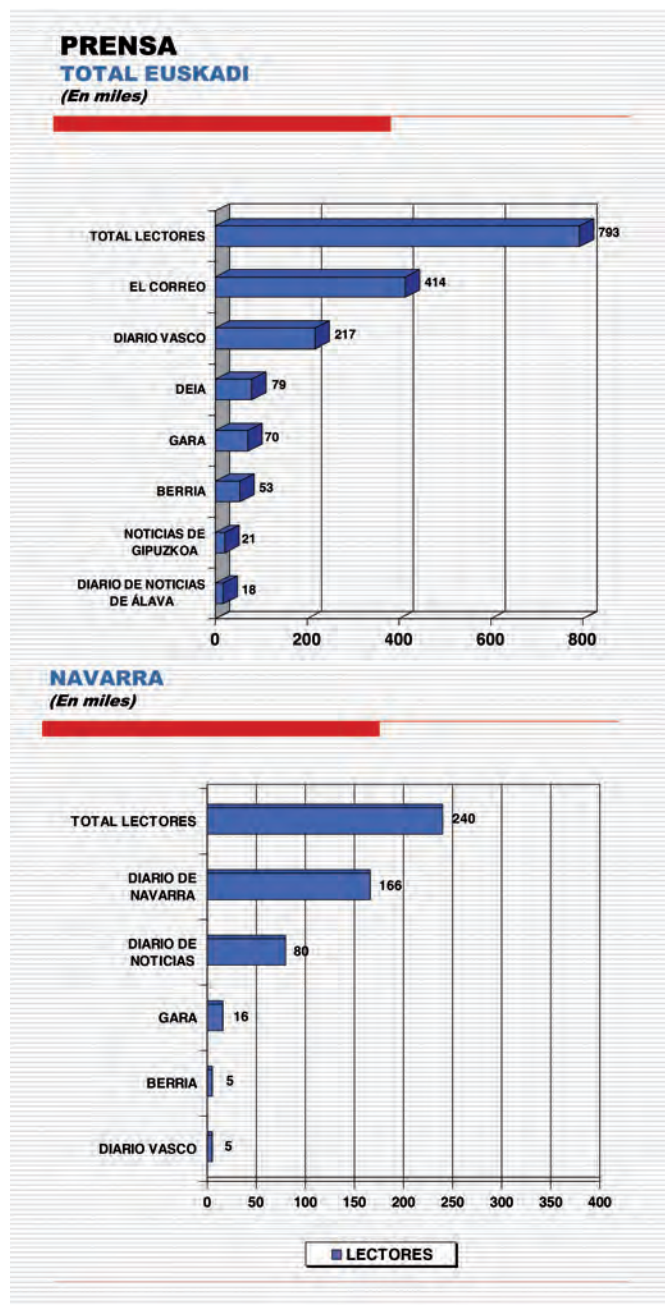
Gipuzkoa

TL01SS – BEASAIN (Canal 33)			
Teledonosti, S.L.	Producciones Legazpi 10, S.L.	Goiherriko Ikuskari, S.L.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.
TL02SS – EIBAR (Canal 34)			
Teledonosti, S.L.	Grupo de Medios Audiovisuales de Gipuzkoa, S.L.	Hamaika Telebista Hedatzeko Taldea, S.A.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.
TL03SS – MONDRAGÓN (Canal 52)			
Goiena Komunikazio Zerbitzua Kooperatiba Elkarte	Teledonosti, S.L.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.	Grupo de Medios Audiovisuales de Gipuzkoa, S.L.
TL04SS – SAN SEBASTIÁN (Canal 23)			
Ayuntamiento de San Sebastián	Donostialdea Ikusentzunezkoak, S.A.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.	Teledonosti, S.L.
TL05SS – TOLOSA (Canal 24)			
Teledonosti, S.L.	Grupo de Medios Audiovisuales de Gipuzkoa, S.L.	Tolosako Komunikabideak, S.L.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.
TL06SS – ZARAUTZ (Canal 35)			
Teledonosti, S.L.	Grupo de Medios Audiovisuales de Gipuzkoa, S.L.	Urolaldeko Komunikabideak, S.L.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.
TL07SS – IRUJUN (Canal 29)			
Teledonosti, S.L.	Grupo de Medios Audiovisuales de Gipuzkoa, S.L.	Hamaika Telebista Hedatzeko Taldea, S.A.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.

Bizkaia

TL01BI – BARAKÁLDO (Canal 31)			
Telebilbao, S.L.	Bilbo Handia Ikusentzunezkoak, S.A.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.	Iniciativas de Comunicación Social, S.L.
TL02BI – BERMEO (Canal 37)			
Radio El Correo, S.L.	Telebilbao, S.L.	Busturialdeko Irrati Telebista, S.L.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.
TL03BI – BILBAO (Canal 23)			
Radio El Correo, S.L.	Telebilbao, S.L.	Bilbo Handia Ikusentzunezkoak, S.A.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.
TL04BI – DURANGO (Canal 46)			
Radio El Correo, S.L.	Telebilbao, S.L.	Hamaika Telebista Hedatzeko Taldea, S.A.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.
TL05BI – MUNGIA (Canal 50)			
Telebilbao, S.L.	Bilbo Handia Ikusentzunezkoak, S.A.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.	-
TL06BI – GETXO (Canal 48)			
Telebilbao, S.L.	Bilbo Handia Ikusentzunezkoak, S.A.	Canales de Televisión Local de Euskadi, S.L.	Iniciativas de Comunicación Social, S.L.

Sus audiencias son muy semejantes a los periódicos de mayor difusión, tanto en la CAV, como en Navarra.

Empresarialmente el Grupo Vocento es el más poderoso

Es propietario de los dos periódicos de mayor difusión, El Correo y Diario Vasco, además de varias cadenas de radio y televisión. También son de su propiedad una amplia cadena de diarios y publicaciones españoles.

Prensa

- ABC
- El Diario Montañés
- El Ideal
- Sur
- El Norte de Castilla
- Las Provincias
- Colpisa
- El Correo
- La Verdad
- Hoy
- La Rioja
- El Comercio
- La Voz de Cádiz

Revistas y suplementos

- XL Semanal
- Inversion\$finanzas.com
- Código Único
- Mujerhoy
- Corazón Tve

Audiovisual

- Net TV
- Verália
- COPE (Alianza editorial con ABC)

Vocento es un grupo de comunicación que nació en 2001 y agrupó Grupo Correo, con diarios como El Pueblo Vasco, fundado por los hermanos Ybarra en 1910; y Prensa Española, con el ABC, fundado en 1903 por Torcuato Luca de Tena.

La influencia de estas dos familias sigue presente en el grupo Vocento en su accionariado.

Grupo Vocento. Incluye periódicos, revistas, radios y cadenas Tv.

De acuerdo a su penetración, la publicidad del gobierno autonómico es la más grande.

El reparto entre el resto de diarios queda a bastante distancia. También es más pequeña la influencia del resto de empresas editoras: Grupo Noticias que engloba a Deia y los diarios de Noticias de Alava, Guipuzkoa y Navarra; Baigorri Argitaletxe que edita Gara y Naiz, y Euskal Komunikabideen Elkarte que edita Berria.

En Iparralde el noventa por ciento lee Sud-Ouest de línea editorial centro derecha francesa. En digital tiene una escasa penetración Media Bask y en papel Berria. La oferta generalista de radio y televisión es muy amplia.

Un escrutinio rápido indica que para las nuevas generaciones la prensa en papel es una rareza del pasado, el mundo real está en las redes sociales y el éxito se mide en likes.

Los bulos, las fake news se propagan como una plaga por las redes. Antes se han fabricado en medios que se envuelven con determinadas banderas. Después inundan de opinión y propaganda a la sociedad, a través de sus cadenas generalistas

Mientras continúa la transformación de los medios de comunicación, los canales de distribución de información y de opinión más poderosos en el mundo occidental, se encuentran en La CNN, New York Times, The Guardian, Facebook, Reuters, The Washintong Post, el País, todos ellos propiedad de unos pocos grupos financieros. Paralelamente están el G7, el G8, el G20 y en otra vertiente, los servicios de inteligencia Cia. El M16 inglés, el Cesid, el Mosad judío.

En el País Vasco la información está en manos de tres grupos: Vocento, EITB y Noticias además del estatal Grupo Prisa.

Cuando Patxi López accedió a la lehendakaritza, contó desde el primer minuto con el incondicional apoyo del Grupo Vocento: El Correo, Diario Vasco, ABC, Teletcinco, Network etc y el Grupo Prisa: El País, Cadena Ser, Canal plus, Mediaset.

En Navarra los gobiernos de coalición UPN-PSN han sido abiertamente apoyados por Diario de Navarra, su red de emisoras de radio, digitales y cadena Navarra Televisión.

El espacio que ocupan Prisa y Vocento es el de la españolidad incondicional, hostil al soberanismo, al derecho a decidir y al nacionalismo vasco, en prensa, emisoras de radio y cadenas generalistas y locales de televisión.

El Grupo Noticias y el grupo EITB vehiculan la expresión nacional vasca, de manera a veces temerosa, frente a la contundencia constitucionalista de sus competidores.

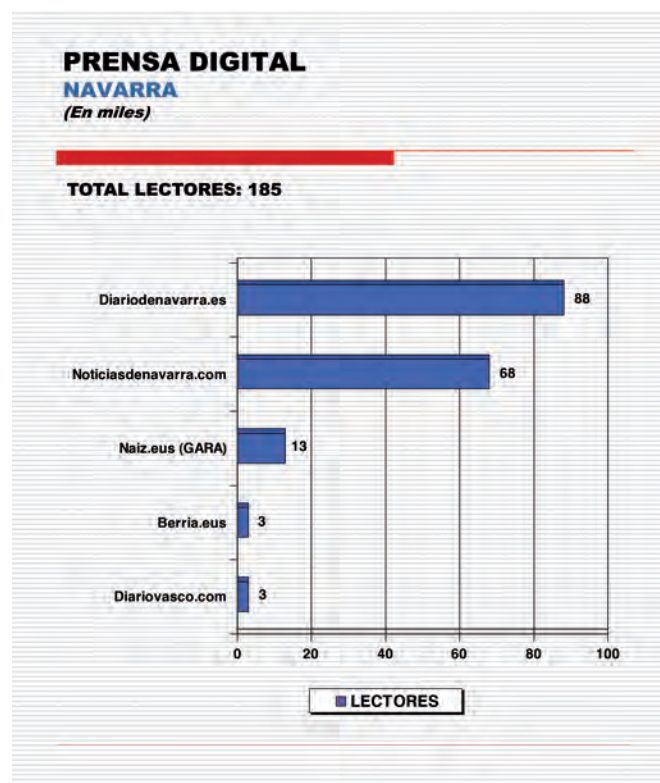
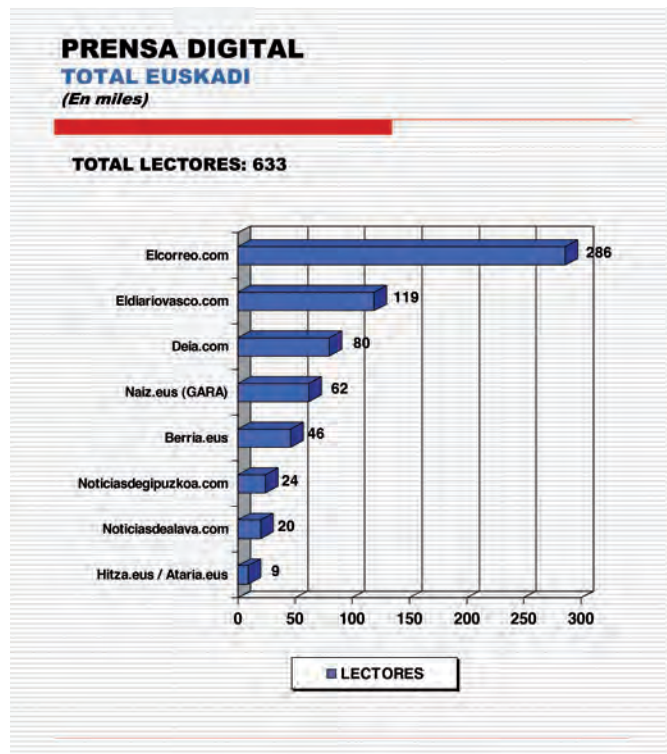
El paisaje de los medios municipales de prensa, radio, tv y locales, ponen más a la vista su compromiso con la especificidad y características locales, que el resto de los medios los invisibilizan. Aportan una mirada horizontal, con relato propio.

El lugar que ocupa en la información el derecho a la identidad cultural y lingüística lo cubre Berria.

El acceso a la comunicación juvenil lo encabeza Naiz.

Las opciones políticas juegan un papel determinante en Gara, Deia y los diarios de Noticias de Guipúzcoa, Álava y Navarra.

El reparto de influencia y aceptación de los vascos respecto a los medios de comunicación que prefieren y eligen, estadísticamente revelan una sociedad tornadiza. Sin apenas relación con lo que vota políticamente.

El resultado, invita a preguntarse si la información que se tiene es la que se quiere. O como diría Maureen Malanchuk, “La información que queremos, no es la que necesitamos. Y la información que necesitamos, no está disponible”.

Si pierden difusión todos los medios, y aumenta el espacio público que ocupan las redes sociales, algo nuevo ha nacido en el modo de identificarse con los medios tradicionales.

Hasta ahora los que deciden los contenidos, y configuran la opinión pública, desbordan, distraen e inundan a la gente con humo. Para que al final, las personas pierdan la oportunidad de ser ellas mismas. Porque son las personas, individualmente, el objetivo primordial de las demoledoras armas de distracción masiva.

Y dice la ciencia que, en cada persona, hay 7 millones de células vivas. Y es posible que cada una de las células, tenga un pequeño cerebro. Porque su trabajo en el cuerpo humano es tan inteligente, que no se puede afirmar que no lo tenga. Por

lo que Osho sostiene que cada persona es una ciudad con siete millones de seres vivos.

Parece que los poderes y los medios de comunicación de masas si lo saben y lo utilizan, porque se dirigen directamente a diluir, masificar y disminuir la inteligencia de los siete millones de células de cada individualidad, que permite decidir su libertad, sin servidumbre ni tuteladas.

Por eso se ataca a la esencia, a lo que a cada ser humano le hace único, irreplicable, distinto. Desde sus huellas digitales hasta su ADN. Es decir, a su persona. En una palabra, a su conciencia, que le permite decidir y elegir sus pasos. Es esta toma de conciencia la que intentan destruir los contrapoderes en las redes, ocultando deliberadamente el conocimiento íntegro de los hechos.

Y si se lee la Carta de la Tierra de la Unesco, se comprueba que el Planeta Tierra, empieza en el suelo que se pisa, y que se puede hacer un espacio de comunicación propio entre sus gentes y el resto de la humanidad.

Y el suelo que se pisa, está habitando por gentes que tienen su origen, como dice José Mújica, ex presidente de Uruguay, gentes que tienen “su código genético y esa pertenencia –añade–, te hace sentirte acompañado en la aventura de mejorar la vida de todos y, con todas las libertades”.

De manera natural las personas y los pueblos, tienen tendencia a convivir con sus afines. Y se separa también, de manera espontánea, de quienes le agreden. Hoy, las redes, han dejado al descubierto que el territorio acerca a la gente y marca el ámbito de la comunicación.

Los pueblos como el vasco, con conciencia de pertenencia a una nación, con o sin estado, saben que la tierra, el suelo que pisa, permanece y sobrevive a los poderes. Los gobiernos pasan. El territorio se mantiene en el mismo lugar. Durará. Ha subsistido a tiempos diversos durante siglos. Pero nunca como ahora ha podido conocer casi al instante, que la opinión que se publica, no suele ser precisamente la que le representa.

Dilema que abre nuevos modos de identificarse con los medios. Las distancias han pasado ya a formar parte del mundo irreal. Los controladores y suministradores de la información viven con desasosiego que se les rinde menos vasallaje y que

sus armas de distracción masiva no eliminan la lealtad a la veracidad informativa. Ese bien público permanece en su sitio como los territorios.

Abrir espacios de libertad al servicio de la información limpia y veraz, cuesta mucho dinero. Construir un medio para una nación entre dos estados, dos gobiernos autónomos y una mancomunidad, es un futuro. Sin embargo, esponsorizar cooperativamente dos o tres minutos diarios de información inter-territorios a través del medio más aceptado como es EITB, el conocimiento mutuo y la propia conciencia de pertenencia se ensancharía sustancialmente.

Y eso es posible porque tenemos la suerte de que el porvenir está por hacer. Solo basta ser decente, buscar la esencia de la realidad y difundirla lealmente.

Y nosotros los pueblos, nosotros los vascos, nosotros las naciones sin estado, sabemos que la realidad es siempre peculiar. Por una razón muy simple: todo lo que uniformiza va en contra de la Naturaleza que jamás se repite. Desde que existe este Planeta, no ha habido dos copos de nieve idénticos, ni dos gotas de lluvia iguales. Cada margarita es diferente a todas las demás.

Nuestras huellas digitales son distintas.

Y aunque seamos un pueblo pequeño, podemos llenar de valores éticos la información a favor de la libertad, a favor de la dignidad del ser humano, liberándole del miedo, del silencio y de la mentira.

Los seres humanos necesitamos creer que lo que se nos cuenta es verdad. Si el periodista falsifica los hechos, los censura o los oculta, hurta a la sociedad el derecho que tiene a una información veraz.

Ser creíble como pueblo tiene que ver con la decencia de sus gentes. Con el capital humano de su ciudadanía, de sus personas. Una información veraz, libera, y una información falsificada, somete, coloniza y masifica.

En consecuencia, la salud informativa depende de la salud ética de quienes la difunden: personas, empresas, instituciones.

Porque es la conciencia individual y colectiva la que está poniendo en evidencia al mundo, que le pertenece la libertad con todos sus derechos.

El periodismo solo tiene que contarlo...

Notas

1. Cristina Garmendia, presidenta de la Fundación COTEC para la Innovación, y ex ministra de Ciencia e Información en el gobierno de José Luis Rodríguez Zapatero.
2. Humberto Martínez-Fresneda, Profesor y director del Grado de Periodismo, UFV, (Universidad Francisco de Vitoria).
3. Artículo 19: “Toda persona tiene derecho a la libertad de opinión y de expresión; este derecho incluye no ser molestado a causa de sus opiniones, el de investigar y recibir informaciones y opiniones, y el de difundirlas, sin limitación de fronteras, por cualquier medio de expresión”.
4. Preámbulo de la Declaración Universal de Derechos Humanos.
5. Federico Mayor Zaragoza recuerda que, Rossevelt al constituir las Naciones Unidas no dijo “nosotros los estados, o nosotros los gobiernos”, sino que dijo: “nosotros los pueblos”. Es para ellos el derecho a la información.
6. diario.es diciembre 2017. ETB se sigue manteniendo como la quinta televisión de Euskadi por detrás de T5 (14,8% de audiencia), A3 (10,4%), La1 (9,5%) y La Sexta (7,9%). A pesar de que ha mejorado 0,5 décimas su share y es la que más crece. En cuanto a ETB-1, mejora 0,1 décimas su share y alcanza el 2% de la audiencia total de la comunidad autónoma. Las mejoras se producen en el ‘prime time’ con los records de ‘Herri Txiki’ y los buenos datos de ‘Ur Handitan’.

Euskal diaspora: kidesan partekatuaren adibide?

Camus Etchecopar, Argitxu

Eusko Ikaskuntza
argitxuniz@hotmail.com

N

Nahiz eta kontestu ezberdinetan sortu eta garatu diren, euskal diaspora osatzen duten komunitate ezberdinek, Historian zehar, euskal nortasun inklusibo baten eraikitze joera erakutsi dute. Fenomeno hori deskribatu eta sentimentu berezi horren eraikuntzan lagundu duten faktoreak aipatu nahi ditu lan honek. Hori eginez, hein batean, euskal diaspora kidesan partekatuaren adibidetzat har daitekeela agertzen zaigu.

Giltza-hitzak: Diaspora. Nortasuna. Anitza. Partekatua. Transnazonala.

1. Sarrera

“Diaspora” kontzeptua oso modan dago gaur egun zientzia sozialetan. Errealitate ezberdinak aipatzeko erabiltzen da eta, ondorioz, honen ongi definitzea baitezpadakoa da. Hitzaren jatorri etimologikoa “diaspeirein” hitz greko zaharretik heldu da; Grekoen dispertsioa edo barreiatzea aipatzeko erabiltzen zen (hots migrazio edo kolonizazio zentzuan). Haatik, luzaz, historian zehar haien lurretik kanpo joaitera behartuak izan diren komunitateen aipatzeari hertsatu zaio diaspora kontzeptua, izan Judu, Armeniar edo Afrikarren kasua izanik adibidez. Baina gaur egun kontzeptuari definizio zabalagoa ematen zaio. Hara nola komunitate bat diasporatzat izendatzeko bi baldintza bete behar diren: komunitateko kideek nortasun kolektibo bat partekatu behar dute eta jatorrizko herriarekin loturak atxiki behar dituzte¹. Euskal diaspora bat badela erran dezakegu hots. Azken urteotan Euskal Herriatik kanpo antolatutako komunitate euskaldunek berek diaspora kontzeptua bereganatu dute, baita Euskal Herriarrek ere.

“Euskal Diaspora” deritzogularik, zertaz ari gara xuxen? Euskal Herriko zazpi lurralde historikoetatik partitu emigrazio fenomenoaren ondorioz, munduko herri ezberdinetan antolatu diren euskal komunitatez ari gara. Emigrazioak

forma ezberdinak izan ditu historian zehar². Hala ere, denboraldi zehatz bat bereiztu daiteke, zeinetan euskaldunek masiboki emigratu zuten. Hau, 1830 eta 1930 urteen bitartean gertatu fenomeno da, nahiz eta 1960. hamarkada arte masiboki leku jakin batzuetara joaten segitu zuten euskaldunek. Gehienbat Argentina, Uruguay eta Estatu Batuetara joan ziren.

Gaur egun munduan zehar aurkitzen diren euskal komunitateak fenomeno honen ondorioak dira gehienbat. Goiz ala berant, diasporako euskaldunek elkarte formalak sortu dituzte. Eusko Jaurlearien erregistroaren arabera, 200 bat elkarte daude 24 herrialdetan barreiaturik³. Emigrazio olatuaren gehiengo hara joan zen bezala, Argentina (90 elkarte pasa) eta Amerikako Estatu Batuek (40 elkarte pasa) dute elkarte kopuru handiena. Beti ere, euskaldunek emigratzen segitzen dute, nahiz eta proportzioak ttipiago izan. Europako, Ameriketako eta Asiako hiriburuetara doaz batibat. Euskal komunitate berriak ari dira eraikitzen, tradizionalki euskaldun askorik ez zen lekuetan, hara nola Italian edo Alemanian, elkarte berri batzuk sortuz.

Euskal diaspora anitza da. Aipatu dugun bezala, kolektibitate batzuk berri-berriak dira, kide gehienak Euskal Herrian sortuak izanez (Berlin adibidez). Beste komunitate batzuetako kideak aldiz inmigrazio denboratik urrunago dira, 4. 5. 6. belaunaldiez osatua (Argentinan bezala). Inmigrazio esperientzia ezberdinak ezagutu dituzte euskaldunek herri berrian. Herri batetik bestera hizkuntza ezberdinak mintzo dituzte. Ondorioz, Euskal Herriatik kanpo historian zehar osatu diren euskal komunitateen aipatzeko “euskal diaspora” singularrean baino, “euskal diasporak” pluralean erabili behar genuke.

Horiek erranik, diaspora osatzen duten Ameriketako euskal komunitateen bilakaerari interesatuz –izan Estatu Batuetan, Mexikon edo Argentinan– joera amankomun bat agertzen da. Goiz ala berant, herri ezberdinetan, nortasun euskal-amerikano originalak sortu dira eta aitzina ematen den euskal nortasunak Euskal Herria bere osotasunean hartzen du oinarritzat.

Lan honen helburua hirukoitza da. Hasteko, euskal nortasun inklusibo hori nola gauzatzen den ikusiko dugu. Bigarrenik, egoera honen faktoreak aipatuko ditugu, komunikabideek rol garrantzitsua jokatzen dutela ohartuz. Azkenik, zazpi lurraldeetako biztanleen artean kidesan partekatuen

lortzeko helburua gogoan, zer heinetan diaspora eredugarri izan litekeen ikusiko dugu.

2. Euskal nortasun inklusiboa

Historian zehar euskal nortasunaren erakusleak aldatu diren bezala eta anitzak diren bezala, diasporan ere, euskal nortasunak bide propioa segitu du. Nortasuna ber-eraiki da, ber-interpretatu da. Honek, iragana eta oraina nahasten ditu, Euskal Herriko eta bizileku berriko esperientziak nahasten ditu. Hots, progresiboki, han hor, euskal nortasun originalak eraiki dira.

2.1. Zazpiak Bat: diasporaren leloa

Gaur egun, diasporako euskaldunen artean aitzina ematen den euskal nortasunak Euskal Herria bere osotasunean hartzen du oinarritzat.

Hori ez da beti hala izan. Usaian, inmigratzean, inmigranteek nortasun bikoitza zeramaten haiekin: Euskalduna eta Espainola edo Euskalduna eta Frantsesa. XIX. mendean Hego Ameriketara sortu ziren lehen elkarte formalen izenek bakarrik hori adierazten digute. Buenos Aires-en adibidea har dezagun. 1877an Sociedad Vasco-Española Laurak Bat sortu zen, urte zombait berantago, 1895ean, Centro Vasco-Francés eta Centro Navarro antolatuz zirelarik. Euskaldunek, kasuan kasu, antolatzen zituzten festetan, frantses edo espainol bandera ikusten zen.

Pixkanaka-pixkanaka, gauzak aldatuz joan dira. Euskal komunitate diasporiko guzietan gertatu den joera dugu hau:

“En todos los países americanos que recibieron inmigrantes vascos en los años de la inmigración masiva, se ha acabado por constituir unas particulares identidades vasco-americanas en las que integraron inmigrantes procedentes de todos los territorios vascos, tanto españoles como franceses”⁴.

Elkarte asko dira “Zazpiak Bat” edo “Denak Bat” izena dutena, joera honen erakusle. Estatu Batuetako euskal elkarteak batzen dituen the North American Basque Organizations, Inc federazioak adibidez, argiki erraiten du Estatu Batuetako euskaldunak sinpleki euskaldunak direla, Euskal Herriko lurraldeetako ezberdintasunak bazter utzirik. Estatu Batuetan

beti, datu adierazgarri batek ideia honi bere importantzia ematen dio. 1980az geroztik, Estatu Batuetako Erroldan galdezkatuak beren jatorria ezar dezakete. Jendeen eskura dauden kategoria guzien artean, euskal jatorria agertzen da, hiru modu ezberdinetan: “euskaldun-frantsesa”, “euskaldun-espainola” eta “euskalduna besterik gabe”. 1980tik gaur egun arte, “euskalduna besterik gabe” kategoria hautatu dutenen proportzioa gora joan da (1950ean erantzunen % 50a bazen, erantzunen % 80a da gaur egun)⁵.

Oroitarazi behar da Diaspora ez dela politizatua. Euskaldun sentitzen dira, erreferentzia Euskal Herria bere osotasunean dute, baina honek aldarrikapen politikorik hartu gabe.

2.2. Nortasun bikoitza, hirukoitza...

Euskaldunek antolatzen dituzten ekimenetan espainol eta frantses nortasunen aipamenak ez dira ageri gehiago. Aurrera ematen diren bi nortasunak gaur egun euskalduna eta errezebitu zituzten herriarena dira: euskaldun-argentinarra, euskaldun-estatu batuarra, euskaldun-uruguayarra eta abar. Bi banderak ikus daitezke beraz diasporako euskaldunek antolatu hitzordu ezberdinetan, baita eraiki dituzten Euskal Etxeen aurrealdean ere. Nortasun bikoitz horren adierazpenean diasporako euskaldunek ez diote kontraesanik ikusten. Batak ez du bestea kentzen. Biak izadi ezberdinekoak direla erran daiteke: bata nortasun etnikoa da, euskalduna; bestea aldiz patriotikoa edo zibikoa.

Horrez gain, nortasun hori hirukoitza edo gehiago izan daiteke, ezkontza mixtoen kasuan. Inmigrazio belaunalditik urrunago eta ezkontza mixtoen proportzioa handiago. Euskaldun jatorriko gazte batek, beste kultura batzuetan ere izan detzazke jatorriak: mexikarra, alemaniarra... Egoera horren aitzinean, diasporako euskal komunitate ezberdinek, bere kideen ez galtzeko eta ez desagertzeko, euskaltasunaren definizio inklusiboa aurrera ematen dute, hau baita filiazioa. Euskal jatorria duen edonork, nahiz eta jatorri urruna izan batzuetan (izan 4., 5. edo 6. belaunaldikoak), euskal elkarteetan parte har dezake.

2.3. Nortasun transnazionala eta diasporikoa

Nortasun transnazionala zer da? Jatorriko lurraldearen eta lurralde berriaren elementuak nahasten dituen nortasuna da. Diasporako euskaldunak Euskal Herriarekiko emozionalki

lotuak daude, baita fisikoki bizi diren herriari. Lotura hori, geroz eta gehiago, diasporako beste lurraldeekiko ere daukate.

Sentimentu diasporiko bati buruz doazela erran dezakegu. Mentalitate diasporikoa eraikitzen ari den fenomeno da. Diaspora 8. euskal lurraldea osatzen duelako konzientzia hartzen ari da geroz eta gehiago. Nortasun diasporiko hori ez da Euskal Herriaren kalkoa. Eta ez da homogenoa ere. Anitza da: ezberdintasunak badira kolektibitateen artean. Baina, bat egiten dutelako sentimentua hor da.

3. Kidesan partekatuen eragin eta eragiten duten faktoreak

3.1. Globalizazioaren ondorioz sortu trenak

Komunikabideen garapenak komunikazioa errextu du, Euskal Herriarekin, baita diasporako kolektibitateen artean ere. Elgar ezagutzearan mugak erori dira. Garraioen garapenarekin distantziak ttipitu dira eta mugitzea errexago bilakatu da (autoz, hegazkinez...).

Cyber espazioan ere nortasuna eraikitzen da. Espazio eraikia eta partekatua da. Leku fisikoa ez da gehiago opzio bakarra norberaren nortasunaren adierazteko, komunitatearen sortzeko⁶. Webguneak, blogak, facebook... Hainbat tresna daude gaur egun diasporaren eskura, elgarren artean trukatzeko, haien nortasunaren erakusteko... “Bat” sentimentu horretan laguntzen du. Nortasuna lokala eta globala da aldi berean: batetik bestera pasatzen dira, inongo arazorik gabe.

3.2. Bestearen ezagutza

1940. hamarkadatik goiti Hego Ameriketara eta 1960. hamarkadatik goiti Ipar Ameriketara, diasporako euskal komunitateak elkarte formalen inguruan antolatzen hasi ziren, eta bide berean euskal jaiak instituzionalizatu ziren (komunitate bakoitzak bere euskal jaiak du). Paraleloki, komunikabideen demokratizazioa dela medio, zonalde ezberdinetako euskaldunak elgar ezagutzen eta elgarrekin lan egiten hasi ziren. Poliki poliki, sare informala sortu zuten, beranduago federazioen sorrerarekin formalizatuko dena.

1955ean, Argentinako Mar de Platan 26 euskal elkarrekin ordezkariak bildu ziren eta Federación de Entidades Vasco-Argentinas (FEVA) sortu zuten. Gaur egun 90 elkarte

baino gehiagok osatzen dute federazioa. Estatu Batuetako euskaldunek berdin egin zuten 1973an, The North American Basque Organizations, Inc (NABO), sortuz 8 elkarten artean, gaur egun 40 elkarte pasa direlarik.

Federazioek euskal elkarte ezberdinen arteko komunikazioa hobetzeaz gain, beste maila bateko aktibitateen plantan jartzea ahalbidetzen dute ere, komunitate ezberdinetara doazen musika taldeen Euskal Herritik etorraraztea edo euskara garatzeko programak antolatzea besteak beste. Hara nola euskara modu trinkoan ikasteko ikastaroak antolatzen dituzten Argentinan. 1970. hamarkadaz geroz, Estatu Batuetan, NABOk urtero 10-15 urte arteko euskal-amerikarrei zabaldu Uda Lekua proposatzen du. Bi astez, Estatu Batuetako zoko ezberdinetatik jin 100 bat gazte biltzen ditu. Euskal dantza, musika, pilota eta euskara irakasten zaie, baita bestelako joko eta ateraldi ezberdinak egiten dituzte. Iniziatiba honek gazteak haien euskal nortasunaz harro izaten laguntzen ditu, eta euskal komunitatearen sorkuntzan aktiboki parte hartzen du ere, beste euskal-amerikarrek lagun bilakatzen baitira.

Euskal inmigranteek, herri berrian sartzean, “inmigratio kadena” fenomeno segitu zuten, familia edo/eta ezagunak zituzten lekuetara joanez. Horren ondorioz, Douglass eta Bilbao-k erakutsi bezala, tradizionalki, euskaldunen instalazioak Estatu Batuetan Euskal Herriko ezberdintasun geografikoak erreproduzitu ditu. Iparraldetar eta Nafartarrak Kalifornian, New Mexicon, Arizonan, Wyomingean, Coloradon eta Montanan ikusten badira gehienbat, Bizkaitarrak aldiz Oregon ekialdean, Idaho hegoaldean eta New Yorken instalatu ziren batibat. Hiru taldeak atzemaiten dira Nevada eta Utah estatuetan⁷. Progresiboki, komunikabideen garapenak lagundurik, zonalde ezberdinetako euskaldunek elgar ezagutzen dute eta euskal nortasun orokor baten sentimentua partekatzen dute. Diasporako dantza taldeen errepertorioi so bat eginez, historian zehar bilakaera bat gertatu dela erran daiteke: hasiera batean ez bezala, dantza taldeek, diaspora guzian, probintzia guzietako dantzak ikasten eta ematen dituzte gaur egun.

Herrialde mailako trukaketez gain (Argentina, Estatu Batuak...), geroz eta gehiago, diasporako euskaldunek mundu mailako hitzorduak dituzte ere. Herri jakin bateko euskaldunek beste herrietako euskaldunak ezagutzeko eta harremanak sortzeko parada asko daude gaur egun: nazioarteko mus eta pilota

txapelketak, bidaien antolaketa... Lau urtetarik behin Eusko Jaurlaritzak antolatzen duen Euskal Gizataldeen Mundu Bazarrean herri ezberdinetako ordezkariak biltzen dira, eta parada paregabea da elgar ezagutzeko, diasporan euskal kulturaren erronkak partekatzeko eta haien artean zubiak eraikitzeko.

Eusko Jaurlaritzak kanpora begira Euskal Herriaren promozioa egiteko politika ausarta eramaten du. Horren kari, diasporako euskal komunitateekin harreman estuak ditu. Euskal Gobernuak diasporako euskal elkarteak haien programak plantan ezartzen diruz laguntzeko dispositiboak proposatzen ditu (2017an 73 elkarte lagundu zituen). Horrez gain, euskara sustatzeko Euskara Munduan programa berezia dauka ere.

4. Ondorioak

Erran genezake diaspora eredu izan litekela euskal lurraldeetako biztanleen artean kidesan partekatua izateko.

Diaspora anitza da. Hainbestearino non, sarreratik zehaztu bezala, bardin aproposago izango litzatekeen “euskal diasporak” pluralean erabiltzea ere. Inmigratio esperientzia ezberdinak ezagutu dituzte euskaldunek eta haien ondorengoei kasuan kasu, egoera politiko eta ekonomiko ezberdinetan bizi dira... Diasporako euskal komunitate bakoitza ere anitza da, jatorri ezberdineko jendea, belaunaldi ezberdineko jendea, ideia politiko ezberdineko jendea biltzen baitu, besteak beste.

Ezberdintasun guzien gainera, diasporako euskaldunek kohesioa bilatzen dute, balore partekatuan oinarritzen dira, eta ez zatitzen duen horretan. Helburu bakarra gogoan, euskal kulturaren bizirik mantentzea, denek elgarrekin eskuz-esku lan egiteko nahikeria bada.

Haien nortasuna bizitzeko eta beste komunitateekin trukatzeko bilgune espazioak eraiki dituzte (euskal etxeak, federazioak, gazteen trukaketa garatzeko espazioak, mundu batzarrak...) eta horiek bestearen ezagutzan eta komunitatearen kohesioan lagundu dute azkarki.

Diasporako euskaldunek lurraldetasun kontzeptuaren beste hurbilpen bat dute. Nortasuna ez zaio lurralde bakar bati errotua. Hemengoa eta hangoa, lokala eta globala, leku askotakoa, belaunaldi ezberdinetakoa da aldi berean.

Bibliografia

- Álvarez Gila, Oscar. "De «América y los vascos» a la «octava provincia»: 20 años de historiografía sobre la emigración y presencia vasca en las Américas (siglos XIX-XX)". *Vasconia* 34, 2005: 275-300.
- Camus Etchecopar, Argitxu. "A Historical Comparative Study of Basque Institutions in the United States". PhD dissertation, University of Nevada, Reno, 2008.
- Camus Etchecopar, Argitxu. *The North American Basque Organizations, Inc.* Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, 2007.
- Cohen, Robin. *Global Diasporas: An Introduction*. Cornwall: UCL Press, 1997.
- Douglass, William et Bilbao, Jon. *Amerikanuak: Basques in the New World*. Reno: University of Nevada Press, 1975.
- Mignaburu, Magdalena. *Historia de la federación de Entidades Vasco Argentinas*. Buenos Aires: FEVA, 2006.
- Oiarzabal, Pedro. *The Basque Diaspora Webspaces*. Reno: Center for Basque Studies Press, 2013.

Oharrak

1. Cohen, Robin. *Global Diasporas: An Introduction*. Cornwall: UCL Press, 1997.
2. Amerikaren deskubritzearen ondorioz (1492), euskaldun askok Koro Espainolaren abentura transatlantikoetan parte hartu zuten, izan esploratzaile, itsasgizon, merkataritza edo misionario.
3. Eusko Jaurlaritzak eraiki munduko euskal gizataldeen erregistroaren arabera (www.euskaletxeak.net).
4. Álvarez Gila, Óscar. "De "América y los vascos" a la "octava provincia": 20 años de historiografía sobre la emigración y presencia vasca en las Américas (siglos XIX-XX)". *Vasconia* 34, 2005, orr. 275-300.
5. Douglass, William. « Calculating Ethnicity Through the US Census », *Boga* 4, Iss I, Urria 2016.
6. Oiarzabal, Pedro. *The Basque Diaspora Webspaces*. Reno: Center for Basque Studies UNR Press, 2013.
7. Douglass, William A. eta Jon Bilbao. *Amerikanuak: Basques in the New World*. Reno: University of Nevada Press, 1975.

Garapen sozioekonomikoa: euskal gizartea eta enpresa

Desarrollo socioeconómico: sociedad vasca y empresa

Developpement socioéconomique: société basque et entreprise

INBERTSIO
soziala,
PREBENTZIOAN
oinarrituz

BIRBANAKETA
+ aurrebanaketa

KALITATEZKO
lan
EREDEAK

ENPLEGU
MODU
berriak
landuz

SISTEMA
berrikusteko
BEHARRA
dugu

Arinagoa
ETA
Malgungoia

PROTECCION
& formazioa

BERDINTASUNA
bizi kalitatea
eta NORTASUNA

SUSTATZEKO
PROIEKTU
AMANKOMUNA
GARATU

globalizazioaren
aurrean

Komunitate
hondamena eta
PRESENTZIA
INDARTU

Euskal
KOMUNITATE
globala

erabakitze
GAITASUNA
BERRESKURATU
behar dugu

Noia eta non
kolokatu
gara?

LURRALDEAK
eta lurraldeen
arteko harreman

ekiteko eta
eraldatzeko
GAITASUNA
izanik

HELBURU
SOZIALA
bilatuz

lanbide
HEZIKETA
sendoartekin

PRODUKZIO
eta ENPREDA
egitura
sendoartekin
OINARRITUZ

GOBERNUA

DEMOKRATIZAZIOA

ONGIZATE
EREDEUA

BIZITZA ABERASTASUNA
zaindu, sortu banatu

GIZ ARTE
AKTIBO
eta
konprometitua
dugu

ESPERIENTZIA
KAPITALIZATUZ

LAN
merkatuaren
AUKERA
eta prekarietasuna

GAZTEAK
indartuz

BELAUNALDIARTEKO
elkarkidetzarekin

NORBERAREN
AUTONOMIA
BULTZATUZ

ZAINTZA
KRISIARI

BAKARDADEA
EKIDITUZ

BOLUNTARIOTZAZ

URRE
egindez

Un Estado de Bienestar para el siglo XXI: nuevos equilibrios sociales, territoriales y laborales

Laparra, Miguel

Universidad Pública de Navarra
laparra@unavarra.es

L

Los nuevos retos para Estado de Bienestar hacen imposible volver a reeditar el pacto social clásico. Se necesita una diversidad de pactos con el protagonismo de nuevos actores: un nuevo pacto de rentas, un pacto intergeneracional, un pacto para la igualdad de género, un pacto intercultural, un pacto con la sociedad civil y un pacto con el planeta.

Palabras Clave: Política social. Bienestar. Pacto social. Cohesión. Sostenibilidad.

Cuando hablamos aquí sobre el futuro del Estado de Bienestar, lo entendemos no solamente como las instituciones administrativas de las Políticas Sociales sino, en una perspectiva más amplia, y en la línea de lo que se me había demandado, como un modelo de sociedad, como modelo de desarrollo económico, con sus repercusiones también en el territorio, es decir, con una perspectiva general del conjunto de temáticas tratadas en este congreso. Obviamente, mi reflexión trata de responder al encargo recibido y está orientada en esa línea. Pero también presenta un cierto sesgo inevitable, por mi propia trayectoria profesional y por la perspectiva desde la que realizo mi aportación en este momento¹.

1. Incertidumbre y disyuntivas en el futuro del Estado de Bienestar

A la hora de plantear las perspectivas de futuro para el Estado de Bienestar quizás en este momento lo más adecuado sea hacerlo en términos de *incertidumbre*. Es difícil en este momento saber qué es lo que va a pasar o en qué línea vamos a caminar. Y esto es así porque no vemos claro el resultado de lo que en realidad se plantea en términos de *disyuntiva*: el Estado de Bienestar será en el futuro lo que colectivamente decidamos que sea. Las decisiones económicas, políticas y sociales que

estamos tomando hoy están determinando su futuro, a veces sin darnos cuenta.

Ahora mismo, el Estado de Bienestar está sometido a retos y tensiones tremendamente contundentes, y eso podría dar lugar a importantes desequilibrios sociales, económicos y políticos que podrían incluso llegar a cuestionar la viabilidad, el futuro y el propio mantenimiento de lo que ahora conocemos por Estado de Bienestar.

Si se intensifican las contradicciones que tenemos presentes ya en nuestra sociedad, el futuro sin duda no es muy halagüeño para el Estado de Bienestar. La posibilidad de un avance de los movimientos de ultraderecha de carácter xenófobo y claramente antieuropeos, es un buen indicador de ello. Lo que tendríamos que pensar en ese escenario es en un modelo de sociedad cada vez más fracturada, una sociedad cada vez más conflictiva, más insegura para todos y todas y a partir de ahí también seguramente con un componente crecientemente represivo.

Ese es un escenario que ahora mismo es posible y no podemos descartarlo. Precisamente la idea de que eso pueda ocurrir, debería ser una llamada de atención muy importante a la hora del proceso colectivo de toma de decisiones y de los debates que debamos hacer entre todos y todas.

Ahora bien, tampoco es un escenario ineludible, tampoco hay una idea clara de que eso vaya a ser así. Afortunadamente podemos construir un escenario alternativo para el conjunto del Estado de Bienestar en lo que podríamos llamar la construcción de un nuevo equilibrio social en clave de empleo, en clave de relaciones sociales, y también en términos de sostenibilidad y relación con el territorio y con el planeta.

Ese nuevo equilibrio hay que construirlo. No nos vale preservar lo que tenemos. Es obvio que han aparecido nuevos actores políticos, así como grupos sociales cada vez más diversos en términos no solo políticos o económicos, también culturales y sociales. Enfrentamos cambios importantísimos en la dinámica del mercado de trabajo y en el contexto internacional se mantiene una tendencia importante, difícilmente cuestionable, de creciente globalización en todos los aspectos no solo económicos, también de la comunicación, de la información y de las referencias culturales.

No vale por tanto una reacción nostálgica que pretenda volver al modelo de pacto social clásico del Estado de Bienestar que

podríamos identificar con el viejo Fordismo, Eso ya está fuera de juego y fuera de toda viabilidad.

1. Un modelo basado en los grandes acuerdos corporatistas, entre capital y trabajo a nivel estatal.
2. Un modelo burocrático, reglamentista, muy orientado por criterios de homogeneidad, del “Café con leche” para todos.
3. Un modelo basado en la preeminencia masculina, tanto del mercado de trabajo como también en la política y en todos los ámbitos de la actividad social.
4. Un Estado de Bienestar basado en la depredación irresponsable de los recursos del planeta.

Ese modelo se nos ha mostrado ya claramente insostenible, por eso esta reacción nostálgica no nos vale y por eso hablamos de la posibilidad de buscar un nuevo equilibrio social, laboral o territorial en su conjunto.

2. El futuro está en Europa

En la disyuntiva que planteamos, el futuro del Estado de Bienestar está unido claramente al escenario europeo. Fuera de Europa, para el Estado de Bienestar hace mucho frío y por tanto el futuro del Estado de Bienestar está muy directamente ligado al propio Proyecto de la Unión Europea en su conjunto, en sus contenidos más básicos y fundacionales.

Desde nuestra perspectiva, la de los territorios que estamos aquí compartiendo reflexión, nos ha ido muy bien la apertura a Europa, la integración en el espacio europeo. Eso ha sido así en diversos momentos históricos: nos podríamos retrotraer muy lejos para encontrar fases de nuestra historia en las que esa influencia europea ha sido claramente positiva. Pero desde luego, ha sido así, muy especialmente, en las últimas décadas de incorporación a la UE. No se nos escapa que en este momento hay también elementos críticos en la influencia que Europa está desarrollando sobre nuestras sociedades. Hay algunas decisiones que se nos imponen, por ejemplo, en cuanto a las restricciones presupuestarias o en la aplicación de determinadas “reformas estructurales”, que han podido verse como un retroceso del Estado de Bienestar en algunos aspectos clave, como la calidad del empleo. Aún con todos estos considerandos, siempre mejor en Europa para afrontar los grandes retos mundiales, tanto en lo que se refiere a los

procesos de globalización económica y globalización general, como también en cuanto a los grandes retos de sostenibilidad medio ambiental o para defensa de los valores democráticos, los derechos humanos y la paz en el mundo, todo ello elementos clave para el conjunto de la sociedad.

Evidentemente hay nubarrones importantes en la construcción europea que nos generan un nivel notable de incertidumbre. Quizás la crisis de los refugiados y la forma en la que se ha gestionado nos lo ha puesto especialmente de manifiesto. Europa parecía alejarse claramente en ese debate de sus valores fundacionales, del compromiso con la democracia, con la convivencia y con los derechos humanos. Veíamos también cómo en Europa se resquebrajaba la solidaridad tanto entre grupos sociales como entre países. Veíamos también como, en torno a este conflicto, se alimentaba el crecimiento de determinados partidos de carácter xenófobo y antieuropeo. Y en última instancia también veíamos imágenes en algunos casos ya espeluznantes, de cómo ese conflicto y la incapacidad de hacer frente a esta crisis a nivel europeo se expresaba en miles de personas muertas en el Mediterráneo en este último año, según los datos recientemente publicados por los medios de comunicación.

Pese a ello y pese a estos nubarrones, mi postura sería la vuelta al compromiso europeo. El escenario alternativo de un Estado de Bienestar en expansión, floreciente y más comprometido, se encuentra del lado de la construcción europea. Seguir construyendo más Europa, por supuesto económica y monetaria pero también construir más Europa política y más Europa social. Los avances son demasiado lentos, especialmente en estos últimos aspectos, como para que los beneficios del proyecto europeo lleguen al conjunto de la ciudadanía y sean percibidos en positivo. En ese contexto, y como consecuencia de estos límites, algunos síntomas claros pueden verse de una vuelta hacia el nacionalismo de los Estados Miembros que habría que combatir y contrarrestar.

3. Alarmante perspectiva demográfica

Junto a la posibilidad de reconducir e intensificar el proyecto europeo, el futuro del Estado de Bienestar que conocemos depende de una forma sustancial de la capacidad para dar respuesta a ciertos retos de carácter estratégico, como puede ser el reto demográfico.

Si miramos nuestra pirámide de población, tanto Euskadi como Navarra e Iparralde, tienen una situación bastante parecida con pequeñas diferencias. Es una pirámide de población que da miedo en términos de perspectiva de futuro. Euskadi y Nouvelle-Aquitaine presentaban en 2015 un decrecimiento vegetativo (-1,2‰ y -1,1‰ respectivamente) y Navarra un lánguido crecimiento positivo del 0,5‰ (el saldo migratorio es negativo también en Navarra en 2017).

La dinámica demográfica que hemos construido (y eso se construye social y políticamente, se construye entre todos y todas) es una dinámica demográfica que podríamos calificar de suicida, es una sociedad que parece haber decidido aniquilarse a sí misma, y eso es tremendamente grave.

No solamente nos enfrentamos a un acelerado envejecimiento de la población, si no al sobre-envejecimiento de las personas mayores. Los datos nos hablan de un proceso tremendamente rápido: en 1996 en Navarra el sobre-envejecimiento era el 11,6%. Ahora en 2018 es prácticamente el doble, en un periodo que en términos demográficos es muy poco tiempo. Eso no deja de ser una excelente noticia, significa que viviremos más años, algo que, por cierto, tampoco deberíamos darlo por hecho: la historia reciente nos muestra que es posible la reversión y que la esperanza de vida puede reducirse si se empeoran las condiciones de vida de un segmento importante de la población, como ha sucedido en algunos países del Este. Pero la cuestión aquí no es esa. Lo que se plantea es cómo atender las necesidades de una población cada vez más envejecida y como garantizar un relevo generacional que permita el sostenimiento económico del conjunto de la sociedad.

No solamente es que hay más personas mayores, la clave es que incluso en la población activa, dentro del tramo de población que debe mantener económicamente nuestras sociedades, la situación es también especialmente preocupante: hay un proceso de envejecimiento de la población activa, los trabajadores cada vez son mayores y van a ser mayores también en el futuro.

Mirando el pasado reciente, entre 2006 y 2017 en Navarra los jóvenes entre 16 y 34 años han caído un 20% en una década, de 161.000 a 128.000, y con vistas al futuro la situación todavía va a peor. Las personas que ahora tienen de 0 a 20 años son los que tendrían que sustituir a los que tienen de 45 a 65

años, que saldrán en los próximos 20 años del mercado de trabajo. Actualmente, la población de 0 a 20 años es un 10,1% del total y la población de 45 a 65 es un 14,9%: para el relevo generacional en nuestro futuro inmediato, de cada tres personas que se retiren del mercado de trabajo, una no podría ser sustituida. Si ahora nos preocupa, en la coyuntura, el desempleo juvenil, a futuro con una visión más estratégica, la pregunta sería la contraria: ¿cómo van a poder los jóvenes dar respuesta a las demandas del sistema productivo y de las necesidades sociales? Esa es una cuestión que requiere una reflexión de altísimo alcance.

Obviamente hay procesos que pueden aliviar este déficit: la productividad puede experimentar impresionantes crecimientos a la luz de la tecnología disponible ya hoy (aunque las inversiones necesarias pueden ser ingentes y no está claro que haya capital disponible para introducir los cambios a la velocidad necesaria) y hay sectores de la población que pueden aumentar su participación en el mercado de trabajo, como las mujeres, los jóvenes o las personas mayores.

Pero, en última instancia, vista la velocidad de unos procesos y otros, en la demografía no hay milagros y este déficit profundo de nuestra pirámide de población, plantea dos tipos de soluciones. En el corto plazo solamente cabe una, la inmigración. Tenemos que ser muy conscientes de ello: una gestión adecuada del fenómeno migratorio es un elemento estratégico de primer orden para garantizar el futuro de nuestro Estado de Bienestar.

En el medio y largo plazo, nos tendríamos que plantear muy seriamente que es lo que hacemos con la natalidad. En este sentido, contamos con una ventaja importante: la mayoría de la población (la opinión de las mujeres es clave en este sentido) manifiesta reiteradamente en las encuestas el deseo de tener más hijos e hijas de los que finalmente tienen. El retraso de la edad a la que se tiene el primer hijo, asociado al retraso en la emancipación, es un factor explicativo de este desajuste entre los proyectos vitales iniciales y las decisiones efectivas posteriores. Detrás de ello, una serie compleja de factores condicionantes (precariedad laboral, desempleo, dificultad de acceso a la vivienda, dificultades para la conciliación con las carreras profesionales, ...). Pero lo importante es que no se trata de transformar los proyectos vitales a nadie, no se trata de potenciar (y menos de forzar) una maternidad no deseada.

Más bien lo contrario, de ayudar a la ciudadanía a hacer viables y efectivos sus deseos más íntimos, sus proyectos vitales. Se trata de ayudar para que cada persona tenga los hijos e hijas que desee tener; no más, por supuesto, pero tampoco menos.

4. Dualización del mercado de trabajo

Más allá de la demografía, la evolución del mercado de trabajo plantea también retos muy notables a los que deberá responder el Estado de Bienestar en las próximas décadas.

Los optimistas insisten en el buen ritmo de recuperación del empleo y de creación de nuevos puestos de trabajo. Y es cierto: en Navarra ya vamos por los 284.000 ocupados que viene a ser la recuperación de los niveles de empleo, prácticamente 3.000 menos que el punto máximo de ocupados en Navarra justo antes de la crisis de 2008. Pero una cosa es el volumen y otra la calidad de ese empleo, las condiciones y el significado social de esos empleos.

Unos se fijan más en este proceso de creación de empleo y otros se fijan en la precariedad como elemento esencial. Pero más allá de la precariedad, lo que marca de verdad la situación del mercado de trabajo es la dualización, en la que efectivamente hay un proceso importante de precariedad que se intensificó durante la crisis y que no se está corrigiendo fácilmente, pero que no afecta a todos los trabajadores, sino solo a una parte de ellos, mientras que la otra parte está empezando a experimentar mejoras significativas.

En Navarra, las personas que a lo largo del año se les hace más de 10 contratos de trabajo, prácticamente uno por mes, eran en 2008 el 2,5% de las personas contratadas, en 2017 es el 5,8% de una proporción además mucho mayor de contratos y de personas contratadas, eso quiere decir que se han multiplicado esas personas que están continuamente cambiando de contrato. Esta hiperflexibilidad, se ha multiplicado por 2,5 en su conjunto para Navarra.

Esto es una realidad clara e incontestable, que afecta de una forma muy especial al estatus de las personas, a su bienestar social y también obviamente a la forma en la que se desenvuelven en el conjunto de la sociedad.

Por contra y por eso hablamos de dualidad, también está aumentando de una forma muy significativa la contratación

indefinida después de la crisis. Cuando se han ido recuperando los procesos de crecimiento, también ha crecido de una forma muy sostenida, y sigue creciendo, la contratación indefinida. Bien es cierto, y recientemente lo recordaba un informe de CCOO, que los indefinidos de ahora no son exactamente igual que los indefinidos de antes de la crisis. La estabilidad de los indefinidos de ahora es menor, pero desde luego es infinitamente mayor que la de los temporales, que la estabilidad de estas personas que tienen contratos de días, de semanas o de meses. En ese sentido, en Navarra se registrarán ya en 2018 en torno a los 25.000 contratos indefinidos, que es básicamente el nivel que había antes de la crisis. En 2015 en Navarra se registraban al año unos 16.000 contratos indefinidos. El salto es muy importante. Aún sabiendo que el estatus y las expectativas que supone un contrato indefinido no son exactamente las mismas que antes de la crisis, no podemos obviar esta tendencia poco frecuente por otra parte. Si habitualmente en las fases de expansión del empleo veíamos cómo aumentaban las tasas de temporalidad (el acceso al empleo se hace habitualmente a través del contrato temporal, utilizado como periodo de prueba y mecanismo de flexibilidad por las empresas) ahora el aumento del empleo se está produciendo a la par que se reduce lentamente la tasa de temporalidad, una dinámica a la que deberíamos estar muy atentos a la hora de plantear cualquier modificación de las regulaciones laborales.

En términos de brecha salarial la tendencia es similar, los salarios están empezando a recuperarse, pero con una brecha importante tanto entre hombres y mujeres, como entre empleos fijos y temporales, como entre unos sectores, especialmente la industria o la administración pública por un lado y por otro lado algunas actividades del sector primario o de los servicios, que se ven mucho menos beneficiados por la recuperación salarial. Es decir, algunos salarios sí que están empezando a crecer pero otros no.

Por tanto, tendencia a la dualidad en nuestras sociedades que las políticas públicas deberán afrontar en el futuro. La creación de empleos de calidad es un objetivo de primer orden para dar respuesta a las expectativas profesionales de una parte significativa de la población, y también para garantizar una base económica sólida, de alta productividad y alto valor añadido, que haga viables y sostenibles las políticas sociales más avanzadas.

Pero también deberemos asumir que, al menos durante bastante tiempo, una parte minoritaria pero significativa del mercado de trabajo se va a seguir desarrollando en condiciones precarias. En muchos casos, la alternativa a la precariedad difícilmente es otra, en el corto y medio plazo, que la desaparición de esos empleos, y difícilmente podemos permitirnos renunciar a la aportación de esos sectores a la riqueza general, ni construir alternativas vitales para todos esos trabajadores y trabajadoras al margen del mercado de trabajo. Será preciso preservar determinados nichos de actividad que, aún con bajos salarios y condiciones relativamente precarias (véase, por ejemplo, el sector agroalimentario en La Ribera de Navarra o en Alava, o el servicio doméstico y el sector de los cuidados), son vitales para el mantenimiento de determinados sectores sociales (y determinados territorios) que difícilmente podrían incorporarse, todos ellos, de forma inmediata, a empleos con requerimientos más exigentes. El reto en estos casos será cómo, sobre empleos relativamente precarios, desde el Estado de Bienestar se pueden construir las condiciones sociales, los mecanismos de redistribución, la garantía de servicios y el reconocimiento social, que permitan una plena integración social de estos sectores de la población. Que la precariedad laboral no se traduzca automáticamente en precariedad social, que se garantice una vida digna y unos adecuados incentivos y que el ascensor social de la igualdad de oportunidades pueda funcionar para las próximas generaciones.

5. Es la cohesión social

Por la necesidad de enfrentarse a esos retos, tiene sentido poner énfasis en este momento en la cohesión social. Es habitual en algunos mensajes políticos, el manido slogan de "remar todos juntos" para apelar al esfuerzo común de todos, obviando en ocasiones las diferencias de intereses en el seno de una sociedad. Pero más allá de eso, si buscamos la cohesión social y un modelo de desarrollo inclusivo, debemos decidir si hacemos a todos partícipes no solamente de los esfuerzos, que ya lo son, sino también de los resultados de este esfuerzo colectivo. Nuestras sociedades cada vez son más diversas y esto hace que sea clave la cohesión social. La diversidad existente en todos los ámbitos, económicos, políticos, culturales, religiosos, étnicos etc. hace que si además erosionamos la cohesión social, en cierto sentido estamos dinamitando absolutamente los mecanismos de estabilidad y de desarrollo equilibrado a futuro.

La cohesión social se ha desatendido de una forma muy especial durante los años de la crisis. También previamente, con un modelo de desarrollo de contenido claramente especulativo, una dinámica económica dualista y un Estado de Bienestar insuficiente, poco eficiente y regresivo en ciertos casos. Pero nos hemos jugado la cohesión social muy especialmente en la crisis con la introducción de políticas sociales regresivas, que por ejemplo en Navarra supusieron un aumento de la pobreza que se multiplicaba por 3 y un aumento del desempleo de larga duración que se multiplicaba por 7.

Todo este sufrimiento y desgarró social que supuso la crisis no ha sido superado todavía y está muy lejos de superarse. Si Carville en 1992 decía aquello de “Es la economía, estúpido” ahora lo que tenemos delante como requisito de una dinámica de desarrollo sostenible y saludable es afrontar el reto de la cohesión social.

En una sociedad cada vez más diversa, tiene sentido plantear la figura del pacto y de los acuerdos entre diferentes, pero no de un pacto, si no de múltiples pactos. La sociedad es más compleja también en los ejes en los que se estructura y se interrelaciona, con diversidad de actores y mecanismos de representación y participación. Las mujeres, los jóvenes o las personas mayores, los trabajadores precarios y los desempleados, los sectores excluidos y la población inmigrante, todos ellos y todas ellas, han encontrado dificultades para canalizar sus reivindicaciones a través de los partidos clásicos o de los sindicatos. Sus movilizaciones, cuando se dan, se producen normalmente al margen de estas estructuras. Por tanto, no nos basta con reeditar un pacto de las grandes clases sociales, entre capital y trabajo, como el que se pudo construir a partir de la 2ª guerra mundial en Europa. Necesitamos múltiples pactos entre toda esa diversidad de agentes.

El pacto es a su vez requisito y solución para nuestro modelo de sociedad y nuestro modelo de desarrollo económico y social. Clave en el modelo de gobernanza, el pacto requiere transacciones y acuerdos y por supuesto también cesiones de unos y de otros.

Yo diría que por lo menos a futuro tendríamos que hablar de 6 grandes pactos:

1. Pacto de rentas, de redistribución de la riqueza entre todos y todas.

2. Pacto intergeneracional entre los distintos grupos etarios.
3. Pacto por la igualdad de género, entre hombres y mujeres.
4. Pacto intercultural, para una coexistencia entre los diversos grupos étnicos, religiosos o culturales.
5. Pacto social y político, capaz de canalizar la enorme riqueza de nuestras redes sociales y de nuestro tejido asociativo.
6. Pacto para la sostenibilidad, que no es otra cosa que un pacto con el Planeta. Algo que en nuestros modelos de desarrollo previos ha sido claramente desatendido.

Abordar cada uno de ellos requeriría un tiempo y un espacio que sobrepasa muy ampliamente los límites de este texto. Tan sólo pretendo plantear aquí algunas notas y algunas orientaciones de la forma en la que concibo su planteamiento.

6. Pacto de rentas

Las tendencias a la dualidad y a la precariedad laboral que hemos visto, las consecuencias sociales de largo alcance en el tiempo que ha tenido la crisis económica en determinados grupos de población, hacen necesario reforzar muy notablemente y hacer más eficientes los mecanismos de redistribución del Estado de Bienestar en las próximas décadas. Es un reto de gran calado que requiere, además de conseguir más recursos, construir y articular bien dos ecuaciones dobles:

1. Que a nadie le falten unos recursos adecuados para una vida digna pero que esto permita también mantener los incentivos al empleo y al esfuerzo personal.
2. Asegurar una aportación fiscal de las clases medias y altas al conjunto del sistema que permita tanto la redistribución de recursos como también la financiación de servicios públicos de calidad, pero manteniendo los incentivos al emprendimiento y a la inversión que siguen siendo claves para nuestro desarrollo económico y lo seguirán siendo en el futuro.

A partir de ahí, tiene sentido profundizar en la reforma fiscal. La que hemos introducido esta legislatura en Navarra claramente

ha demostrado que aumenta la capacidad recaudatoria y aumenta la progresividad del sistema. Entendemos que va por tanto correctamente en esa línea y se trataría de seguir profundizándolo en legislaturas sucesivas.

La introducción de la RG, reforzando los mecanismos de rentas mínimas, ha sido una prioridad y debe serlo en el futuro. En Navarra se ha multiplicado por 2 los presupuestos de RG hasta los 103 millones y además de forma complementaria, se ha introducido el complemento para las pensiones más bajas a partir de un mecanismo fiscal que permite una garantía de las pensiones vía fiscal hasta el SMI de 2017 y con un mecanismo de actualización automática construido a partir del IPC y también del salario medio, esto ha permitido llegar hasta 16.000 personas y un gasto ya para este año de 12 millones de euros.

Hay un punto en el que tenemos que ser claros, aunque hablamos de un nuevo Estado de Bienestar y de innovación y nuevas tendencias, hay un elemento en que el Estado de Bienestar mantiene las mismas características que ha tenido siempre: el Estado de Bienestar del siglo XXI, sigue necesitando muchos recursos, como los necesitaba el Estado de Bienestar del siglo XX. Tenemos que ser muy conscientes de esto, y por tanto debe tener una base y unos elementos fiscales sólidos con capacidad recaudatoria importante y además en esa financiación y en esa búsqueda de recursos para el Estado de Bienestar, debemos y podemos ser ambiciosos.

El aumento de recursos que necesita el Estado de Bienestar en el futuro requiere que el empleo siga creciendo. La tasa de empleo se sitúa por encima del 70% en los tres territorios para la población 20-64, en Euskadi, 71,2% y en Navarra, 72,6% (en Nueva Aquitania era del 70,2% en 2016), a niveles muy similares a la media europea y claramente por encima de los respectivos estados, pero todavía con una distancia significativa respecto del objetivo del 75% que marcaba la Unión Europea para 2020. Para conseguir mayores niveles de igualdad y más capacidad de redistribución hace falta crear más empleo.

Y es importante que se siga avanzando en la mejora de las condiciones laborales y en la calidad del empleo que se crea. La reforma laboral es un obstáculo muy notable para que las mejoras cualitativas en el empleo (está aumentando la contratación indefinida y mejorando los salarios en muchas

empresas) se extiendan a todos los sectores del mercado de trabajo.

Y en el largo plazo, nada nos dice que el Estado de Bienestar, en el futuro como en el pasado, pueda desarrollarse cómodamente sin un compromiso claro por el empleo de calidad.

En Navarra en esta legislatura el aumento de recursos en los presupuestos de la Administración Foral ha supuesto 552 millones de euros más por encima de los preexistentes. De esos, la inmensa mayoría, 384 millones, se han dedicado a educación, salud y Derechos Sociales, nunca antes se había dedicado tanto dinero al Estado de Bienestar desde las arcas forales. En concreto, el departamento de Derechos Sociales (Servicios Sociales, empleo y vivienda) ha aumentado un 35% en estos años (el 52% en lo que era el antiguo Departamento de Política Social). Ha sido un salto importante que, en parte, ha permitido tapar los agujeros y revertir los recortes de las legislaturas anteriores, pero también ha permitido nuevos desarrollos e introducir elementos importantes de innovación social.

Otro elemento a considerar también en este pacto de rentas es *la evolución y el futuro de la protección del desempleo*. Por mucho que sea una competencia estatal, tenemos que ser muy conscientes de lo que está pasando y también tener una cierta capacidad de incidencia a futuro. La protección por desempleo del sistema estatal en Navarra, con un proceso paralelo en otras CCAA, ha perdido 220 millones de euros entre 2012 y 2018. La reducción del desempleo sólo explica muy parcialmente esta disminución. El gasto por persona desempleada se ha reducido de unos 8.000 euros a unos 5.000 euros: una reducción de 3.000 euros por persona desempleada en cuanto al esfuerzo de las prestaciones por desempleo desde el sistema estatal. Esto es así hasta tal punto que la RG que era un mecanismo inicialmente residual en la protección del desempleo, ahora mismo ya es el primer recurso en cobertura de las necesidades de las personas desempleadas, por lo menos en términos de extensión. Con una cobertura del 27% de las personas desempleadas, es ya mayor que el sistema contributivo de la Seguridad Social a través de la Prestación por Desempleo. Esta es una tendencia que deberíamos tratar de corregir mejorando este sistema de protección estatal. Pero en cualquier caso, esta evolución nos marca también la importancia de los dispositivos de garantía de ingresos mínimos como última red de protección social para las personas desempleadas.

También respecto de las rentas mínimas, en este caso de la Renta Garantizada en Navarra, hay un dato de especial relevancia, y que nos marca también una característica del conjunto de la sociedad: cada vez están creciendo de una forma más significativa, dentro del programa de Renta Garantizada, las unidades familiares con ingresos por trabajo. Solamente en dos años ha pasado del 16% al 22% de las unidades receptoras, suponiendo prácticamente una de cada cuatro. Esto quiere decir que, cada vez más, las rentas mínimas están haciendo una función de protección complementaria de los trabajadores pobres, personas que a pesar de desarrollar un trabajo, no consiguen con este empleo unos ingresos adecuados y superar la situación de pobreza. Y eso nos muestra también algunas carencias importantes de nuestro sistema productivo, de nuestro mercado de trabajo y de nuestro sistema de protección social, carencias que habrá que tener en cuenta y abordar en la evolución del Estado de Bienestar. Se deberá contemplar la protección no solo de los desempleados, sino también de los ocupados en situaciones de precariedad. Así lo hemos planteado ya en el Acuerdo de Políticas Activas de empleo 2017-2020.

Avanzar en la protección social y mejorar en la generosidad del sistema de garantía de rentas requiere avanzar en paralelo en el desarrollo de incentivos al empleo. Es importante reseñar que la inserción en el empleo de los perceptores de Renta Garantizada en Navarra está aumentando muy significativamente: ha aumentado un 57% en dos años desde el 2016 al 2018. Esto nos pone sobre la mesa que es posible desarrollar un Estado de Bienestar más generoso en la protección social sin afectar a los mecanismos de incentivos y de inserción en el mercado de trabajo y por tanto al normal desenvolvimiento de la economía productiva.

7. Pacto intergeneracional

Un pacto intergeneracional debería permitir atender de una forma adecuada a las personas mayores a través de las pensiones, el sistema sanitario y la atención a la dependencia. Y debería permitir también, por otro lado, oportunidades vitales para los jóvenes en educación, empleo y vivienda. Es importante concebir y construir las políticas de forma que no se genere una contradicción entre ambos objetivos, sea esta real o aparente. Ofrecer esas oportunidades vitales para los

jóvenes es un elemento clave del conjunto de la sociedad y por supuesto del futuro de las personas mayores, entre otras para la propia viabilidad del sistema de pensiones. Si no trabajan los jóvenes hoy, no podremos soportar los servicios y las prestaciones para los mayores mañana. A partir de ahí lo que son los procesos de construcción de nuevos hogares y su posible incidencia en el aumento de la natalidad y un equilibrio demográfico un poco más sano de lo que ahora mismo tenemos, es tremendamente importante.

En el corto plazo, el saneamiento de la financiación del sistema de pensiones pasa por eliminar la utilización de las cotizaciones sociales para financiar otro tipo de políticas que deberían financiarse con impuestos (reducciones de cuotas para promover el empleo, déficit de los regímenes incorporados, costes de gestión del sistema,...). Y pasa también por reforzar la capacidad de recaudación de la Seguridad Social, aumentando por ejemplo las cotizaciones en los niveles salariales más altos. Otros elementos de las políticas de empleo podrían también influir muy positivamente en la sostenibilidad del sistema de pensiones sin necesidad de seguir erosionando la capacidad adquisitiva de los pensionistas: mantener una dinámica de creación de empleo, aumentar los salarios, especialmente los salarios más bajos, y luchar contra el empleo sumergido, por ejemplo.

También a corto y medio plazo, la atención a la dependencia es otro reto fundamental que el Estado de Bienestar Social debe afrontar. Entre enero de 2017 y junio de 2018, la población con prestaciones del sistema de atención a la dependencia ha crecido un 30% en Navarra y se han logrado eliminar prácticamente las listas de espera en el proceso de valoración y de entrada al sistema. Los recortes experimentados en la legislatura anterior, de unos 33 millones, ya han sido casi recuperados, a pesar de que la aportación estatal se ha reducido proporcionalmente y no supone más de 1/10 del total del gasto público. Pero esto no es suficiente. Es preciso reforzar el sistema de servicios, sobre todo de aquellos que permitan el mantenimiento en el domicilio el mayor tiempo posible, tal como desean las personas dependientes. Las prestaciones vinculadas a servicios en el domicilio, con diversas fórmulas puestas en marcha en Euskadi y en Navarra, han mostrado responder muy directamente a las necesidades de la ciudadanía a la par que se avanza en la mejora de la calidad del empleo en el sector. Y será preciso potenciar los programas preventivos de

promoción de la autonomía que logren retrasar lo más posible las situaciones de dependencia (que no siempre son inevitables) o hacerlas más leves en el futuro. En pocos campos como en este tiene sentido reforzar las políticas preventivas.

Ahora bien, en el largo plazo, la sostenibilidad del sistema de pensiones requiere orientar ahora prioritariamente los recursos para los jóvenes de tal forma que se mejore su acceso al empleo, que consigan empleos más estables y con mayor remuneración, que puedan emanciparse accediendo a una vivienda, que puedan mejorar sus oportunidades vitales para constituir nuevos hogares, mejorando así la natalidad y generando una base más sólida para el Estado de Bienestar del futuro.

Es necesario recordar que el grupo de mayores de 65 años es el único que ha visto reducir la incidencia de la pobreza durante el periodo de crisis: del 4,4% en 2008 al 2,5% en 2015 en el indicador de pobreza severa de la Estadística de Rentas de Nastat (es del 8,8% para el conjunto de la población). Frente a esta situación, la pobreza severa afectaba al 14,3% de los menores de 16 años y al 12,5% en el grupo de 16 a 29 años. Si algo ha presionado sobre las condiciones de vida de muchas personas mayores en esta última década ha sido la necesidad de ayudar a otros miembros de su familia, hijos y nietos, en peores situaciones que ellos muchas veces. Sin duda muchas de estas personas mayores verían muy bien que se mejorasen prioritariamente las oportunidades de sus nietos, aliviando así también la obligación que ahora sienten para apoyarles en la cobertura de sus necesidades.

Desde esta perspectiva, las políticas de vivienda son claves, también por supuesto las políticas de empleo y de apoyo a las familias en el proceso de crianza de los menores. Nos parece importante una reflexión a futuro sobre la política de vivienda ya que el modelo de política de vivienda en el conjunto del Estado se ha desmantelado durante el proceso de crisis de la burbuja inmobiliaria. El modelo de política de vivienda anterior estaba basado en el acceso a la compra y en la preponderancia de las deducciones fiscales, en muchos casos regresivas, con un potencial especulativo muy notable. Ese modelo ha colapsado. Ha caído, por muerte natural, con el pinchazo de la burbuja inmobiliaria. A partir de ahí, es preciso replantear las líneas clave de un nuevo modelo de política de vivienda que deberá ser concebido muy preferentemente en su dimensión de política social, de atención a las necesidades de las personas:

La expansión del parque de viviendas de alquiler social debe ser una prioridad política ya que es en este segmento donde más amplia es la necesidad de vivienda y donde más insatisfecha queda la demanda. En el registro del Servicio de Vivienda del Gobierno de Navarra, por cada demanda para comprar una vivienda, hay 3,6 demandas para alquilar. En Navarra, el parque público de alquiler social aumentará en esta legislatura en un 50% y se han reducido los precios del alquiler social, tanto para promotores públicos como privados, entre un 8% y un 15%.

Con una reordenación de los recursos tradicionalmente disponibles para vivienda, estamos en condiciones de garantizar el derecho subjetivo a la vivienda a todas las personas que no pueden acceder a la misma a través del mercado inmobiliario. Para ello, es necesario una nueva regulación y una dotación de recursos adecuada, que tendrá que contemplar especialmente a los jóvenes en proceso de emancipación. En diciembre de 2018, se aprobó la ley Foral de Derecho Subjetivo a la vivienda, que establece una prestación subsidiaria, para los casos a los que no se les puede asignar una vivienda social, que garantizan el derecho subjetivo a la vivienda en el mercado libre del alquiler. Para los jóvenes, estamos hablando de una prestación para 3 años, en torno a unos 300 euros al mes que podría afectar a 3.500 jóvenes en Navarra (Programa EmanZip@); para unos 1.000 hogares con bajos recursos, de entre 200 y 300 euros al mes. El coste total previsto se sitúa en los 9 millones de euros, no como aumento del gasto, sino como reducción de los ingresos por IRPF (otro elemento importante de innovación), ya que la prestación toma la forma de una deducción fiscal, que puede ser anticipada incluso para aquellos que no tributan en este impuesto.

A futuro debemos pensar cómo recuperar la función social de las viviendas de protección oficial en régimen de compra-venta, que en buena medida la han perdido porque ya no se hacen o porque no van dirigidas a los sectores a los que preferentemente deberían. Las VPO en compra-venta ha sido históricamente un elemento clave de nuestro modelo de vivienda que ahora mismo deberíamos repensar para no perder su función social y no volver a caer en las tentaciones especulativas. Necesitamos producir VPO más asequibles para los niveles de renta moderados y, para ello, será necesario combinar en el futuro diversos instrumentos de política de

suelo, de subvenciones y ayudas o de tratamiento fiscal, pero también deberá avanzarse en la transformación tecnológica del sector que permita producir viviendas más baratas sin reducir los estándares de calidad, en especial en cuanto a la accesibilidad o la eficiencia energética. Esta línea de trabajo se ha introducido también en el Plan de Vivienda de Navarra, aprobado en 2019.

8. Pacto para la igualdad de género

Durante el siglo XX las mejoras experimentadas en la situación de las mujeres ha sido muy notable, tanto en el ámbito de la educación, del empleo o de la presencia en la vida pública. En buena medida esas mejoras son inexplicables sin el desarrollo del Estado de Bienestar, a pesar de que su concepción y sus fundamentos institucionales tenían un sesgo profundamente sexista, patriarcal. En el Estado de Bienestar muchas mujeres encontraron oportunidades de empleo y de promoción profesional que el mercado les negaba, en la educación, en el sistema sanitario, en los servicios sociales, ... También el Estado de Bienestar, especialmente en los modelos más avanzados, les ofreció alternativas de servicios que les permitían liberarse, al menos parcialmente, de las responsabilidades de cuidados que les habían sido asignadas social y culturalmente.

Este avance no estuvo exento de contradicciones y se reprodujeron ciertas dinámicas de desigualdad a otros niveles, de forma muy especial en el espacio privado, tanto en el ámbito de la producción (brecha salarial, techo de cristal, ...), como en el de la reproducción (cargas familiares, dificultades para la conciliación, falta de corresponsabilidad, ...). Esos son los escenarios en los que ahora debería seguir avanzándose.

Para el siglo XXI, sólo la plena igualdad entre hombres y mujeres puede ser aceptable. Eso requiere que desde el Estado de Bienestar se incida en terrenos más movedizos, como el de los valores, las actitudes y los comportamientos personales para conseguir una plena corresponsabilidad en la vida familiar. Y ello sin dejar de desarrollar otras estrategias más clásicas, desarrollando servicios de cuidados (niños y niñas, personas mayores) o introduciendo nuevas regulaciones (de horarios, permisos o derechos laborales) que permitan una auténtica conciliación no sexista entre la vida familiar y laboral.

En el momento actual, con un protagonismo creciente del movimiento feminista en la agenda pública, se están produciendo avances notables en la sensibilización social frente a la violencia de género y a favor del desarrollo de políticas de igualdad. Sin embargo, paradójicamente, la salida de la crisis económica no está intensificando la misma dinámica de igualdad en el mercado de trabajo: la brecha salarial se agranda y la recuperación del empleo está siendo mucho más lenta para las mujeres (la proporción de descenso del desempleo es prácticamente la mitad para ellas en Navarra). Tenemos por tanto un reto inmediato aquí para recuperar la senda de reducción histórica de las desigualdades económicas entre hombres y mujeres.

9. Pacto intercultural

También la inmigración, que rejuvenece la pirámide de población, debe considerarse como parte de este pacto intergeneracional: curiosamente son las personas mayores las que más directamente se benefician de las aportaciones de los inmigrantes a la Seguridad Social (también de sus cuidados) y a la vez las que más resistencias presentan a la intensificación de los flujos migratorios. Es necesaria mucha pedagogía social en este aspecto.

Es clave construir un modelo de convivencia que sea enriquecedor para todos y para todas, un modelo de convivencia abierto a la diversidad, que nos permita la interrelación, más allá de la coexistencia. Hasta ahora, esta coexistencia ha sido razonablemente respetuosa en nuestros territorios con los recién llegados y no se han desarrollado conflictos de relevancia. Pero en muchos casos no se ha ido más allá de una mera coexistencia en el mismo espacio sin llegar realmente a una interrelación enriquecedora, a un conocimiento mutuo más allá de los estereotipos respectivos y a un mestizaje en términos también culturales y de aprendizaje mutuo.

Es preciso buscar soluciones a lo que está pasando con el tema de los refugiados desde hace unos años, a lo que ahora mismo se plantea en cuanto a la gestión de los menores extranjeros no acompañados y de lo que seguramente tendremos que plantear de forma inmediata respecto de la inmigración irregular tanto a nivel europeo como estatal.

El Estado se ha mostrado claramente incapaz de cumplir sus compromisos internacionales de acoger a 15.000 personas en España, a pesar de una buena y clara disposición a colaborar de una buena parte de las CCAA. Participé personalmente en la elaboración y aprobación de un manifiesto de 11 CCAA (la mayoría de comunidades que representa también la inmensa mayoría de la población) que planteaba esa disposición a colaborar a la par que demandaba del Estado más implicación en este asunto.

Tenemos un modelo de asilo y refugio tremendamente restrictivo, muy centralizado, gestionado con fuertes constricciones por unas pocas ONGs que lo desarrollan en el territorio y en el que las CCAA no tienen ningún rol, ni siquiera acceso a la información de cómo van llegando los flujos migratorios de refugiados. En Navarra no existía realmente un sistema de acogida antes de esta legislatura, hemos construido uno de la mano de las entidades sociales. A pesar de ser un programa puramente estatal, el Gobierno de Navarra ha asumido una función de apoyo y de impulso de un auténtico programa de acogida, facilitando tanto recursos complementarios como el acceso a los sistemas de protección generales y tratando así de mejorar los resultados en términos de integración social. Por este sistema de acogida han pasado 439 personas en estos años, pero en última instancia, más allá de dar respuesta a las necesidades concretas, tendríamos que pensar muy seriamente en un nuevo modelo de asilo y refugio en el conjunto del Estado y especialmente en nuestros territorios que tendría que tener tres claves:

1. Necesitamos reforzar nuestra capacidad de acogida. Las necesidades y la presión que va a haber en el futuro va a ser importante.
2. Necesitamos orientar mucho más el modelo hacia la integración social y laboral, no solamente a la primera acogida y las necesidades más básicas.
3. Necesitamos que se introduzca y se reconozca el papel de las CCAA, por lo menos de aquellas que tengan voluntad de hacerlo, en cuanto a la definición y a la gestión de las políticas migratorias y de asilo y refugio.

Uno de los imperativos que se imponen al Estado de Bienestar es justamente desarrollar y mantener su capacidad protectora y

dinamizadora en un contexto global, también en términos de movilidad de las personas. No podemos construir un Estado de Bienestar cerrado al mundo y cerrado a los movimientos migratorios. Es un reto fundamental en un tema que ha mostrado un extraordinario nivel de sensibilidad en la agenda política.

10. Un pacto social y político

Tanto en la gestión del fenómeno migratorio como en tantos otros aspectos del Estado de Bienestar, la participación de la sociedad civil va a ser clave para lograr su viabilidad política (que las actuaciones cuenten con la legitimación del conjunto de la población y conciten un apoyo político electoral suficiente), así como su viabilidad económica (desarrollando fórmulas más flexibles de cubrir las demandas sociales, permitiendo la implicación de las entidades y, a través de ellos, del conjuntos de la ciudadanía). El futuro del estado de Bienestar dependerá pues de su capacidad para implicar a la ciudadanía en su apoyo político y en su quehacer cotidiano. La participación ciudadana es la clave. Las nuevas tecnologías nos brindan también importantes oportunidades a este respecto.

A veces el concepto de "Sociedad del Bienestar" se ha utilizado de forma desafortunada, al tratar de transmitir una retirada de la responsabilidad pública de la cobertura de las necesidades sociales. Sin embargo, el concepto de "Sociedad del Bienestar" puede ser una buena referencia si entendemos que no significa desmontar el Estado de Bienestar como algunos trataron de transmitir, sino un modelo de Estado de Bienestar claramente más participativo y más plural.

El pluralismo del bienestar está muy consolidado en nuestro modelo (diversos agentes prestando servicios y prestaciones en los distintos sistemas de protección social). Unas sociedades, como las nuestras, con un contenido y unas concepciones fuertemente comunitarias presentan un gran potencial por la riqueza de las redes de entidades sociales. Su implicación en el desarrollo de los servicios, especialmente de las estrategias de carácter preventivo en el entorno comunitario (en materia de menores o de envejecimiento activo, por ejemplo) son un recurso inestimable. Su aportación es muy notable y podría serlo más en términos de flexibilidad, de aproximación a problemáticas cada vez más

diversas, de diseño de actuaciones y programas adaptados a cada contexto inmediato.

Desde ese convencimiento, desde el Gobierno de Navarra se ha realizado una apuesta muy fuerte por el apoyo al tercer sector, no siempre bien entendida:

1. Se han aumentado las subvenciones a entidades sociales en un 70% (en parte como efecto de la propia reforma fiscal).
2. Se ha introducido un nuevo sistema de apoyo al mecenazgo social, en especial al micro-mecenazgo, a través de desgravaciones fiscales superiores a las del Estado (hasta el 80%) y, sobretodo extendiéndolas a todas las entidades sociales que colaboran de algún modo con el Gobierno de Navarra. El mensaje es muy claro: de cada euro que las entidades sociales consiguieren de donaciones, el gobierno paga 80 céntimos. Y el resultado no es otro que el aumento de los fondos propios que las entidades sociales gestionan con plena autonomía, dedicándolos a lo que les parezca más oportuno y sin ninguna intervención de la administración.
3. Se ha puesto en marcha con la Ley Foral de Concursos Sociales un nuevo modelo de relación entre la Administración Pública y las entidades sociales, basado en la colaboración y el trabajo conjunto, orientado a garantizar la calidad de los servicios, la estabilidad de las entidades y las condiciones de trabajo.
4. Se han reforzado los mecanismos de participación, transformando el modo de trabajo de los consejos existentes y estableciendo canales de comunicación más fluidos con las redes y entidades, aunque todavía queda mucho por avanzar hasta la construcción de procesos plenamente participativos, que requieren seguramente más rodaje y más confianza mutua en el futuro.

El fortalecimiento y expansión del Estado de Bienestar no debe venir sólo y exclusivamente de la expansión del sector público (que también, aunque para ello deberá experimentar una profunda reforma en su estructura y en su funcionamiento, al menos en nuestro país). Se requiere en paralelo una expansión de la sociedad civil y de su implicación en la cobertura de las necesidades sociales.

11. Un pacto con el planeta

La aprobación de los Objetivos de Desarrollo Sostenible ha sido un hito histórico ya que suponen asumir conjuntamente, en un mismo plano de igualdad, el desarrollo económico, el desarrollo social y la sostenibilidad medioambiental. Que esto lo haga la máxima autoridad de la comunidad internacional y que lo asuman, de partida, la mayoría de los países, es especialmente significativo. Sin embargo, no podemos caer en la ingenuidad de pensar que su mera aprobación va a suponer automáticamente un cambio de modelo productivo capaz de avanzar a la par en los tres ámbitos.

El documento puede generar dinámicas positivas en muchos países, según la sensibilidad de sus gobiernos y del conjunto de la ciudadanía. En Navarra, hemos hecho el esfuerzo de alinear con los ODS el conjunto de políticas públicas de todos los departamentos y hemos aprobado un sistema de indicadores y de metas para monitorizar los avances en cada uno de ellos.

Por eso es importante recordar que las sociedades que asociamos al Estado de Bienestar han alcanzado sus logros económicos y sociales después de muchas décadas (siglos en ciertos casos) de auténtico expolio del planeta que ha dejado y sigue dejando una profunda huella ecológica de dimensiones globales. Esa tendencia de creciente rapiña de los recursos naturales no renovables y de creciente impacto medioambiental no se ha frenado, ni si quiera en los países de mayor riqueza y capacidad tecnológica que estarían en mejores condiciones de abordarlo.

El aumento de la riqueza y la ascensión de las clases medias en los países emergentes ha puesto de manifiesto en muy poco tiempo lo que ya se sabía: que el modelo de desarrollo consumista y extractivo de los países centrales no era exportable al resto del planeta (con 7 veces más población que los primeros). Ya se sabía, pero la diferencia es que ahora es ineludible tomar decisiones y avanzar en la gobernanza global del reto de la sostenibilidad.

Un modelo que reconoce unos derechos que no son extensibles universalmente, en realidad no está construyendo derechos, sino privilegios. El nuevo Estado de Bienestar del siglo XXI debe ser extensible a todo el mundo, a todos los países y a todas las personas de cada país. Lo que no implica que todos efectivamente lo consigan (o lo deseen): dependerá del acierto de sus gobiernos y de sus élites económicas, de los

deseos y las dinámicas de sus ciudadanías, y de tantos otros factores.

A partir de esta constatación, los países más ricos, y de una forma muy especial los Estados de Bienestar europeos, deben tratar de resolver la ecuación que formulan los ODS y que, evidentemente, su mera formulación no resuelve: cómo avanzar a la vez en el desarrollo económico, en la equidad y el bienestar, y en la sostenibilidad medioambiental.

La redefinición del modelo de desarrollo que esto implica no vendrá tanto de la reducción del tiempo de trabajo o del decrecimiento, en su sentido más literal, como de una reorientación estratégica de las ganancias de la productividad. El objetivo sería no aumentar el nivel de consumo de bienes y de energía de las clases medias europeas (sí, por supuesto, de los sectores precarios y más excluidos), sino mantenerlo y mantener también el nivel de empleo (aumentarlo hemos dicho al respecto, si se puede, desarrollando los servicios inmateriales, de cercanía), y dedicar todas las ganancias de productividad al desarrollo de la economía circular, a la descarbonización y desnuclearización de la economía, a la construcción de un modelo de transporte sostenible, a la gestión medioambiental, a la recuperación paisajística, al cuidado del territorio o a la generación de energías renovables; por tanto, también a la investigación y desarrollo tecnológico que haga todo esto viable.

Y hacia dentro, la gestión del Estado de Bienestar deberá regirse cada vez más por principios de austeridad y de eficiencia (que no significan recortes), sin ceder a las presiones corporativistas que pretenden mantener y extender los privilegios de ciertos grupos sociales, y con el objetivo de que puedan garantizarse a toda la ciudadanía los servicios básicos y una vida digna.

El cambio de modelo productivo no será un proceso fácil, ni está claro que todos los países vayan a alcanzar el mismo nivel de éxito, ni tampoco sabemos si estamos a tiempo o si la transformación necesaria será suficientemente rápida como para revertir el proceso de deterioro del planeta. Y el cambio estratégico que se propone para el Estado de Bienestar tampoco está claro que vaya a ser auspiciado por agentes relevantes con capacidad adecuada, ni si encontrará suficiente respaldo por parte de la ciudadanía. Pero tanto en un caso como en el otro, las alternativas que se nos plantean son de tal guisa que sin duda merece la pena intentarlo.

Notas

1. Esta reflexión no debe entenderse como una aportación institucional, como Vicepresidente del Gobierno de Navarra, pero tampoco se puede obviar este rol y por tanto que algunos de los elementos que se introducen tienen que ver justamente con la actividad desarrollada desde esa responsabilidad hasta agosto de 2019.

Desigualdad, exclusión y cuidados en los territorios de Euskal Herria: retos, fortalezas, consensos, disensos y posibilidades de avance

Zalakain, Joseba

SIIS Centro de Documentación y Estudios
j.zalakain@siis.net

E

Este texto recoge los retos sociales, económicos y demográficos a los que se enfrentan los territorios vascos en lo que se refiere a la desigualdad, la exclusión social y el cuidado a las personas dependientes. La idea que articula el texto es la de que, como en el caso de otros países pequeños –Escocia, Quebec, Finlandia...–, el desarrollo de un modelo de protección social amplio, eficiente y sostenible puede ser entendido en Euskal Herria como un proyecto de país y como una herramienta para la articulación y la cohesión interna.

Palabras clave: Cuidados. Desigualdad. Exclusión. Condicionalidad. Movilidad social. Natalidad. Diversidad. Distribución.

1. Principales elementos del contexto: retos y fortalezas de las políticas sociales en Euskal Herria

1.1. Retos

Tanto en el *Libro verde de los territorios de Vasconia* como en los debates y discusiones realizados en el marco de este proceso de reflexión se han puesto de manifiesto los retos y dificultades a los que se enfrentan los sistemas de protección social de los territorios vascos. Si bien estos retos y dificultades no afectan de la misma forma a las diferentes realidades institucionales presentes en Euskal Herria, todos ellos inciden en la posibilidad de garantizar unos niveles básicos de igualdad, inclusión y cohesión social a medio y largo plazo.

Los retos y dificultades más relevantes son los siguientes:

- **Crisis de la sociedad salarial: la emergencia del precariado**

Uno de los retos a los que se enfrentan nuestros modelos de protección social se refiere a la precarización del mercado de trabajo y la emergencia del precariado como categoría social. El deterioro de la calidad del empleo –que no afecta de la misma forma a toda la sociedad, y se ceba desproporcionadamente en jóvenes, mujeres, inmigrantes o

personas de poca cualificación— tiene ya, y seguirá teniendo en el futuro, efectos notables en los niveles de inclusión y cohesión social: crece la desigualdad de renta, se multiplican las dificultades para garantizar unas condiciones de vida razonables, aumenta el descontento social, se reducen las posibilidades de financiar el gasto público mientras aumentan las necesidades...

El principal efecto de la precarización del empleo sobre los modelos de protección e inclusión social se relaciona con la quiebra de la relación hasta ahora existente entre empleo e inclusión social. El empleo asalariado ya no es garantía suficiente de protección frente a la pobreza y la exclusión, y pierde parte de su sentido la idea de que la mejor política social es el empleo¹. A la precarización de las condiciones y trayectorias laborales debe añadirse la tendencia a la polarización del empleo —según los expertos, crecerán las ocupaciones de muy abaja y de muy alta cualificación, y perderán peso las que requieren una cualificación intermedia— y el efecto que tendrá la automatización sobre la demanda de trabajo, que se verá en cualquier caso matizada por la reducción en el tamaño de las cohortes que se irán incorporando al mercado laboral.

• Incremento de la(s) desigualdad(es) y dificultades para la movilidad social: el peso de la herencia

En ese contexto, se ha incrementado en los países de nuestro entorno, y también en los territorios vascos, la preocupación por el incremento de la desigualdad, preferentemente de la desigualdad de ingresos. En el Libro Verde ya se señala que los territorios vascos se han caracterizado históricamente por tasas de desigualdad y de pobreza relativamente bajas. Además, cabe pensar que el incremento de la desigualdad que provocó la crisis de 2008 se ha ido revertiendo y que las tasas de desigualdad de ingresos han vuelto a los niveles —comparativamente bajos— anteriores a la crisis.

Esta positiva evolución de los indicadores que miden la desigualdad no pueden ocultar, sin embargo, la persistencia de bolsas de pobreza que afectan de forma desproporcionada a colectivos específicos (familias con hijos/as, especialmente numerosas y monoparentales; jóvenes; inmigrantes; personas con poca cualificación...), la cronificación de las situaciones más severas de pobreza y, sobre todo, la consolidación de la brecha entre un amplio porcentaje de la población que vive

en situaciones de bienestar² y un sector, minoritario pero importante, instalado en la precariedad. También en Euskal Herria, la crisis trajo consigo un proceso de empobrecimiento de la pobreza que la fase de recuperación no ha revertido: la crisis afectó de forma desproporcionada a quienes ya antes vivían en la precariedad, y son éstas las personas que más tarde y en menor medida se han beneficiado de la recuperación.

En todo caso, las principales desigualdades que se producen en nuestra sociedad no se refieren estrictamente hablando, aunque puedan derivar de ellas, a las desigualdades de renta: son tanto o más relevantes las desigualdades que se producen —en función del género, la edad, el origen, el nivel educativo, la situación ocupacional...— en cuanto a influencia política y participación social, disponibilidad de tiempo, estado de salud, capital cultural o realización de tareas reproductivas³.

Una de las principales manifestaciones de esas formas de desigualdad se relaciona con la creciente desigualdad de oportunidades que afecta a la infancia, en un marco determinado por dificultades cada vez más importantes para la movilidad social. En ese sentido, más allá del redescubrimiento del fenómeno de la pobreza infantil, uno de los efectos más importantes que tiene el incremento de la pobreza y la desigualdad en la infancia tiene que ver con unas menores posibilidades de movilidad social ascendente y con la re-emergencia de la cuestión de la herencia social. Como ha señalado Gösta Esping-Andersen, en el futuro inmediato, dadas las capacidades necesarias para la inclusión laboral en la economía del conocimiento, la inversión inicial en el capital cultural, educativo, relacional y económico de las generaciones más jóvenes resultará aún más relevante que en la actualidad, y crecerán las desigualdades derivadas de las diferencias en esa dotación inicial de capital.

• El reto demográfico: déficit de natalidad derivado del retraso en la emancipación juvenil y de las dificultades para la conciliación corresponsable

Los territorios vascos, especialmente los peninsulares, se caracterizan por tasas de natalidad y fecundidad bajas, derivadas en gran medida de los condicionantes socioeconómicos vinculados a la precariedad laboral y residencial, y de unas insuficientes políticas de apoyo a las familias. En ese contexto, muchas personas retrasan más de lo

deseado el momento de tener descendencia y/o tienen menos hijos e hijas de los que realmente hubieran deseado.

Tal situación se debe, además de a los niveles de precariedad laboral y residencial señalados, a que la sociedad vasca no ha sido capaz de resolver uno de los principales retos de las políticas sociales en Europa: la incorporación de las mujeres al trabajo asalariado no se ha visto correspondida por la adecuación de las estructuras sociales a esa nueva realidad ni por una suficiente corresponsabilización de los hombres en las tareas reproductivas y de cuidado. En efecto, una de las principales causas del señalado déficit de natalidad se vincula a las dificultades que las mujeres encuentran para combinar maternidad y empleo, en un contexto caracterizado por las desigualdades de género, por la insuficiente corresponsabilización de los hombres en las tareas de cuidado y por la también insuficiente adaptación de las estructuras sociales a las necesidades de quienes quieren conciliar sus responsabilidades familiares con su vida profesional. Sabemos sin embargo que los países con tasas de fecundidad más altas son precisamente aquellos que favorecen la corresponsabilización de los hombres, y del conjunto de las estructuras sociales, en las tareas de cuidado.

• Envejecimiento y crisis de los cuidados

El reto demográfico que tienen ante sí los territorios vascos también se vincula al envejecimiento de su población, y al creciente peso de las personas mayores en su estructura poblacional, que irá además incrementándose en los próximos años. El crecimiento de la esperanza de vida –una conquista social de primer orden– implica también la necesidad de dar una respuesta sostenible a la llamada crisis de los cuidados, buscando fórmulas que hagan posible combinar las tareas productivas y reproductivas, en un contexto de envejecimiento poblacional. Las previsiones demográficas a las que tenemos acceso hacen pensar que la crisis de los cuidados irá agudizándose en los próximos años.

De acuerdo a las aportaciones de la economía feminista, por crisis de los cuidados nos referimos a la puesta en evidencia y agudización de las dificultades de amplios sectores de la población para cuidarse, cuidar o ser cuidados. Dichas dificultades se manifiestan a raíz de una desestabilización del modelo tradicional de reparto de las responsabilidades sobre los cuidados y una reestructuración del conjunto del sistema

socioeconómico, sin que se haya alterado por ello la división sexual del trabajo en los hogares ni la segmentación de género en el mercado laboral (Ezquerro, 2011). Ampliar y mejorar el sistema de bienestar social exige repensar las relaciones de género que subyacen a las tareas reproductivas y de cuidado y, en un sentido más amplio, el grado de desfamiliarización y desmercantilización de los cuidados.

Pero, además, es necesario reflexionar sobre el contenido de esos cuidados, sobre el tipo de atención que debe prestarse a las personas mayores, desde la óptica de la atención centrada en la persona. Las entidades que trabajan en Euskadi en el ámbito de la atención a las personas mayores o con dependencia asocian la atención centrada en la persona con la personalización de la atención, la capacidad de elección, la calidad de vida, la autodeterminación y el control por parte de las personas usuarias, frente al modelo anterior, caracterizado por el protagonismo de los profesionales y las organizaciones. Pese a los incontestables avances, el sistema vasco de servicios sociales no ha interiorizado sin embargo plenamente ese paradigma, y sigue basando en las instituciones residenciales –con formatos todavía en ocasiones asilares– y en las prestaciones económicas el grueso de su oferta.

• El reto de la diversidad

Finalmente, la creciente afluencia de personas de origen extranjero a los territorios vascos obliga a poner sobre la mesa, como reto esencial, la gestión de la diversidad y la necesidad de integrar sobre valores compartidos a personas de muy distintos orígenes⁴. Desde el punto de vista de la igualdad, parece claro que las personas de origen inmigrante se enfrentan a menudo a dificultades de integración importantes y que sus condiciones de vida son, en general, peores que las del resto de la sociedad. Integrar y responder a las necesidades de la población recién llegada –a menudo sin contar con redes de apoyo o niveles de cualificación laboral que les permitan una rápida integración– resulta en sí mismo una tarea compleja.

En todo caso, la cuestión de la diversidad cobra una importancia aún mayor si se tiene en cuenta: a) la necesidad de mantener un saldo migratorio positivo para dar respuesta a las necesidades derivadas del envejecimiento poblacional, y b) que, a juicio de muchos especialistas, los Estados del Bienestar tradicionales se diseñaron para funcionar en contextos étnica, cultural y religiosamente homogéneos. La diversidad cultural,

dicen los teóricos, debilita los vínculos que hacen posible la solidaridad colectiva. No debe por tanto olvidarse que muchos de los problemas a los que ahora se enfrentan los sistemas de protección social –incluyendo el auge de los movimientos reaccionarios y xenófobos– se debe a la dificultad de gestionar los sistemas de protección social en contextos caracterizados por el incremento de la inmigración y por la diversidad cultural que se deriva de esos nuevos flujos migratorios.

1.2. Fortalezas

Ante estos retos, la sociedad vasca cuenta con fortalezas que también es preciso destacar:

- **Un apoyo ciudadano amplio, aunque también ambivalente, al Estado de Bienestar**

Puede decirse que la población de Euskal Herria valora de forma positiva el modelo de protección social y que no es partidario de recortes o retrocesos en los derechos sociales. En ese sentido, en la CAPV, dos de cada tres ciudadanos consideran que las instituciones deberían destinar a los servicios sociales más dinero público que en la actualidad y seis de cada diez se muestran dispuestos/as a pagar más impuestos para mejorar los servicios sociales. Debe recordarse además el escaso peso específico en los territorios vascos de los partidos políticos abiertamente partidarios de recortar el Estado de Bienestar.

Los expertos en esta cuestión también nos advierten, sin embargo, de que el posicionamiento de la sociedad vasca es en este aspecto ambivalente: de un lado, la ciudadanía aparece como ferviente partidaria del Estado del bienestar, pero de otro, estima que se ha convertido en una maquinaria gigante e inmanejable (Aierdi y Moreno, 2017).

- **Un marco legislativo sólido**

También cabe destacar –sin dejar de tener en cuenta las diferencias institucionales, organizativas y normativas que existen entre Iparralde, la CAE y Navarra– de la existencia en esos tres ámbitos territoriales de marcos normativos relativamente avanzados en relación a las políticas sociales. Las leyes de Servicios Sociales y de garantía de ingresos de Navarra y de Euskadi, las políticas francesas –de ámbito estatal– de apoyo a las familias, la Ley Vasca de Vivienda...

son sólo algunos ejemplos de la existencia en los territorios que conforman Euskal Herria de un marco de derechos sociales razonablemente desarrollado, más generoso y más consolidado que el que existe en muchas otras regiones de Europa.

Como se ha puesto de manifiesto en los debates celebrados en el marco de este proceso de reflexión, sin embargo, la promulgación de este marco normativo y el reconocimiento teórico del derecho subjetivo a los servicios sociales, la vivienda, la sanidad, la educación o la garantía de ingresos no siempre se traduce en posibilidades reales de acceso a tales derechos. La distancia entre los principios que consagran la normativa y su despliegue efectivo es grande. Desde ese punto de vista, las personas que han participado en el proceso de reflexión realizado han puesto de manifiesto la necesidad de avanzar en el reconocimiento real de los derechos a todas las personas, más allá de su reconocimiento teórico.

- **Solvencia técnica y capacidad de innovación en el ámbito de los Servicios Sociales**

En el marco del Estado español al menos, los territorios vascos se han caracterizado por un cierto liderazgo en el desarrollo de las políticas sociales y puede decirse que existe en Euskal Herria un nivel elevado de solvencia y capacidad de innovación en el ámbito de los Servicios Sociales. Cabe a este respecto recordar el papel precursor de la actual Renta de Garantía de Ingresos vasca en el marco español –debido a la conjunción del impulso técnico y político–, los avances conceptuales que subyacen a los planes y leyes desarrollados en el ámbito de los Servicios Sociales, o el papel que en este ámbito desarrollan las universidades públicas y privadas, los institutos estadísticos, los observatorios de la realidad social, los centros de documentación y estudios, las entidades del Tercer Sector y los organismos que, como Eusko Ikaskuntza, se orientan a la reflexión, la innovación y el análisis de las problemáticas sociales.

- **Un modelo productivo competitivo, capaz de generar tasas de riqueza elevadas y relativamente bien repartidas**

Probablemente, una de las principales fortalezas de los territorios vascos, desde el punto de vista de la articulación de un modelo amplio de protección social, sea la existencia de un

tejido productivo sólido, capaz de generar niveles de riqueza y de igualdad elevados, en relación al menos a otros países y regiones de nuestro entorno. Si bien es cierto que las diferencias comarcales y territoriales son a ese respecto muy importantes –la situación no es la misma en la costa de Lapurdi, el Alto Deba, la Rivera navarra, la Margen Izquierda o la Llanada alavesa–, en su conjunto puede decirse que existe en Euskal Herria un tejido productivo competitivo⁵, razonablemente insertado en la economía globalizada, que, por una parte, genera menos desigualdad y pobreza que otros modelos productivos y, por otra, permite financiar las políticas sociales⁶.

La relación entre modelo productivo y modelo de protección social es bidireccional. Un Estado de Bienestar sólido requiere de un modelo productivo sólido, pero también ocurre a la inversa: los sistemas de protección social, cuando están bien diseñados, generan un retorno económico que estimula e impulsa la actividad económica.

• Un tejido social activo, movilizad y comprometido

Como se señala en el Libro Verde, los territorios vascos han sido tradicionalmente territorios cooperativos. En efecto, la sociedad vasca ha contado y cuenta con un tejido social extenso, plural y activo. En ese sentido, entre las fortalezas que en el ámbito de la protección y el bienestar social tienen los territorios de Euskal Herria cabe también destacar el capital social que representan las entidades del Tercer Sector, particularmente activas tanto en Navarra como en Iparralde y Euskadi, la importancia de la economía social y el grado de cooperación público-privada existente en este ámbito.

2. Los consensos

El proceso de reflexión promovido por Eusko Ikaskuntza de cara a la elaboración del Libro Blanco ha permitido identificar algunos consensos básicos en relación al diseño de las políticas sociales:

2.1. El valor de la igualdad, el precio de la desigualdad

A la hora de señalar los valores asentados en la cultura política de los territorios vascos, puede decirse que la mayor

parte de los agentes sociales y políticos vascos son conscientes del alto coste económico y social que genera la desigualdad extrema y de los efectos positivos que sobre el crecimiento económico tienen los mecanismos de redistribución de la renta.

Como ha señalado el premio Nobel Joseph E. Stiglitz, el precio de la desigualdad es muy alto, puesto que reduce de la productividad de los trabajadores, ahonda en la separación entre la población y sus instituciones e incrementa la inestabilidad política, la criminalidad y la falta de confianza. La mayor parte de la ciudadanía vasca coincide con esta percepción: en la CAPV por ejemplo, de acuerdo a los datos del Gabinete de Prospección Sociológica del Gobierno Vasco, el 67% de la población optaría por una sociedad igualitaria, con mucha gente en el centro y poca en los extremos; el 90% de la población cree, sin embargo, que en la actualidad las diferencias entre pobres y ricos son muy o bastante grandes y el 74% que en los últimos diez años se han ampliado⁷. De cara al futuro, el 80% de la población considera que las desigualdades se mantendrán o aumentarán.

2.2. El empleo de calidad como herramienta esencial de inclusión social y protección frente a la pobreza

También cabe pensar que existe un amplio consenso ciudadano y político al identificar la generación de empleo de calidad como la clave de bóveda del bienestar social y de las políticas de inclusión social. Esta afirmación tiene dos lecturas: por una parte, cabe pensar que la mayor parte de la población sigue considerando que el empleo asalariado es la mejor forma de inclusión social y de protección frente a la pobreza; sin duda alguna, la aspiración de la inmensa mayoría de las personas en edad activa es la de acceder a un puesto de trabajo seguro, estable, gratificante y bien remunerado. Como hipótesis al menos, puede decirse que la ética del trabajo, pese a los efectos de la precarización, sigue siendo mayoritaria entre los/as vascos/as⁸.

Por otra parte, sin embargo, la mayor parte de los agentes sociales y políticos son crecientemente conscientes de que no todo empleo es inclusivo y de que sólo cuando es decente, tal y como lo define la OIT, el empleo asalariado puede considerarse un mecanismo efectivo de inclusión social.

2.3. La necesidad de combinar la iniciativa pública y la privada, en un marco de responsabilidad pública

El Libro Verde ya señala que una nota característica de la sociedad vasca ha radicado en la complementariedad entre lo público y lo privado. También en este aspecto se puede hablar de consenso: tanto la ciudadanía como la inmensa mayoría de los agentes sociales y políticos consideran como un valor positivo la implicación de la iniciativa social sin fin de lucro en el diseño y en la prestación de los Servicios Sociales, así como su protagonismo en la defensa de los derechos y los intereses de los colectivos más desfavorecidos. La propia Ley vasca del Tercer Sector señala que estas entidades constituyen “un activo fundamental de la sociedad vasca, de un lado, para configurarse como una sociedad justa, igualitaria, solidaria, cohesionada, participativa y democrática (...), y de otro lado, para responder de manera más adecuada (integral, cercana, personalizada, participativa) a las necesidades sociales”. Las entidades del Tercer Sector que han participado en este proceso de reflexión han puesto en ese sentido de manifiesto el avance que se ha experimentado en los últimos años en lo que se refiere al modelo de diálogo civil y a la colaboración entre las administraciones públicas y las organizaciones sociales.

El consenso al respecto, en cualquier caso, se extiende al principio de responsabilidad pública; a la idea de que la calidad y el acceso a los servicios sociales –como a los educativos, sanitarios, de garantía de ingresos o de vivienda– deben estar garantizados por las administraciones públicas, independientemente de cuál sea la fórmula de provisión de los mismos.

2.4. La importancia de las redes comunitarias y de proximidad

En esa misma línea, es también creciente el consenso respecto a la necesidad de impulsar los vínculos comunitarios y de proximidad, las redes de voluntariado y solidaridad vecinal, para dar respuesta a una serie de necesidades –especialmente las vinculadas a las relaciones personales– que las administraciones públicas no pueden por sí solas atender.

En ese sentido, como se explica en el Libro Verde, en los últimos años se está produciendo un cierto redescubrimiento de las iniciativas sin fin de lucro y de la importancia de los

vínculos comunitarios y relacionales en el desarrollo de las políticas sociales, debido tanto a un cierto agotamiento de los servicios públicos convencionales y a la creciente insuficiencia de las políticas sociales para dar respuesta a necesidades cada vez más complejas, como a la demanda de modelos más flexibles y más ágiles, con mayores posibilidades de responder a la diversidad de expectativas, exigencias y necesidades de la población.

2.5. El potencial de desarrollo económico vinculado al envejecimiento y la capacidad de creación de empleo de calidad en el ámbito de los cuidados

También puede hablarse de un consenso importante –no siempre suficientemente explicitado– en lo que se refiere al potencial de desarrollo económico vinculado al envejecimiento y a la capacidad de creación de empleo de calidad en el ámbito de los cuidados. En ese sentido, son numerosas las experiencias que se están desarrollando en los diversos territorios de Euskal Herria para convertir en oportunidad el reto del envejecimiento y para promover la llamada *silver economy*, impulsando la innovación y el desarrollo económico en ese ámbito.

3. Los disensos

Junto a los consensos que se han señalado, es también perceptible la existencia entre los agentes sociales y políticos vascos de disensos importantes en relación al diseño de las políticas sociales y en relación a los principios y valores que guían esos diseños. Entre los más importantes, cabe destacar los siguientes:

3.1. El bien a garantizar: ¿el empleo o los ingresos?

Aunque al hablar de los consensos se ha señalado que la ética del trabajo sigue siendo una de las características que definen la estructura de valores de la población vasca, no puede dejar de tenerse en cuenta que crece –y probablemente seguirá creciendo en el futuro– el número de personas y de agentes sociales y políticos que ya no consideran el empleo como herramienta eficaz de inclusión social. En ese marco, en los últimos años se ha recrudecido en nuestro entorno el debate

en torno a tres propuestas diferentes que, si bien comparten a priori objetivos similares, se plantean a menudo como incompatibles: a) la propuesta de Renta Básica universal, individual e incondicional; b) la propuesta de empleo garantizado, que tiene en el empleo social protegido un antecedente exitoso, y c) las propuestas articuladas en torno a la reducción del tiempo de trabajo y el reparto del empleo.

El debate entre Renta Básica, reducción del tiempo de trabajo y empleo garantizado se relaciona esencialmente con la forma en que se considera el papel del empleo en el actual momento histórico: de forma muy resumida, los defensores del empleo garantizado inciden en la capacidad inclusiva del empleo, de lo cual se deriva la necesidad de garantizarlo como un derecho subjetivo; a su vez, los defensores de la Renta Básica y, en menor medida, de la reducción del tiempo de trabajo, aunque con distintos argumentos y planteamientos, apuestan por relativizar el papel del empleo asalariado como garante último del bienestar de las personas, desvinculando la percepción de unos ingresos básicos de la participación obligada en el mercado de trabajo y desmercantilizando, en definitiva, el derecho a un nivel mínimo de ingresos para el conjunto de la población.

Simplificando quizás en exceso, el disenso esencial se refiere a la determinación de cuál debe ser el principal objetivo de las políticas públicas en el marco socioeconómico actual: garantizar un empleo o garantizar unos ingresos; adicionalmente; quienes optan por la segunda opción se dividen también –simplificando otra vez en exceso– entre quienes creen que se deben garantizar unos ingresos mínimos a toda la ciudadanía por el mero hecho de pertenecer al cuerpo social (independientemente de la renta, de la disponibilidad para el empleo y al margen de que tal prestación quede luego más o menos subsumida en el pago de impuestos) y quienes consideran que un ingreso de esas características solo se le debe garantizar a las unidades familiares que no dispongan, por motivos ajenos a su voluntad, de ingresos propios suficientes.

3.2. La importancia de la responsabilidad personal: la condicionalidad de los servicios y prestaciones sociales

Como han señalado los expertos, la cuestión planteada en el debate sobre Renta Básica y trabajo garantizado es, ni más ni menos, si la ciudadanía y la participación social deben

construirse sobre la base de la participación en el mercado de trabajo –o, en algunas versiones, de la realización de algún tipo de trabajo socialmente útil– o si, por el contrario, la mera pertenencia a una sociedad debe dar derecho a una porción de su riqueza, independientemente de las contrapartidas laborales que puedan existir (Noguera, 2011). Ese disenso se asocia a otro –esencial en el diseño de las políticas de servicios sociales y garantía de ingresos– en torno al grado de condicionalidad de las prestaciones sociales y a la reciprocidad que legítimamente cabe exigir a quienes se benefician de la solidaridad colectiva (SIIS, 2011).

En el ámbito de la garantía de ingresos, como ya se ha dicho, el disenso se plantea entre los defensores de las actuales rentas mínimas –selectivas y condicionales, vinculadas a una situación de necesidad y a la imposibilidad de acceder a un empleo– y quienes abogan por la Renta Básica universal e incondicional, que no impone ningún requisito ni condición a sus beneficiarios. En el ámbito de los Servicios Sociales orientados a las personas en situación de exclusión social, el debate se produce entre quienes creen que los recursos deben orientarse preferentemente a las personas con motivación para el cambio, capaces de involucrarse en un procesos socioeducativos de carácter básicamente rehabilitador, y quienes apuestan por modelos más incondicionales, de bajo umbral o baja exigencia, de carácter básicamente paliativo, para personas que no quieren o pueden comprometerse en procesos de cambio. En esencia, el disenso se centra entre quienes conciben el acceso a los servicios sociales como un derecho incondicional, desvinculado de cualquier comportamiento personal, y quienes lo conciben como un derecho condicionado al cumplimiento de una serie de fases y objetivos, en el marco de un proceso o itinerario de inclusión. También se observa en este disenso la tensión entre los objetivos de inclusión social, entendida en ocasiones como normalización de las formas de vida, y los objetivos de autodeterminación y calidad de vida.

3.3. El peso de las lógicas contributivas

Como se indica en el Libro Verde, el modelo de protección social vigente en nuestro país se ha orientado fundamentalmente a aquella parte de la población más estructuralmente vinculada al sistema productivo, debido fundamentalmente a que las prestaciones económicas están

muy ligadas al historial contributivo de los trabajadores y al nivel salarial alcanzado durante su trayectoria laboral.

Los territorios vascos no son en ese sentido ajenos al efecto Mateo, y se hace cierto en nuestro entorno, dado el peso de las prestaciones contributivas, aquello de que al que tiene le será dado y tendrá más; y al que no tiene, aun lo poco que tiene le será quitado. La influencia de las lógicas contributivas y de los criterios de merecimiento –y no sólo el peso del envejecimiento poblacional– explica también la importancia del gasto destinado a servicios y prestaciones para las personas mayores, en comparación –incluso en detrimento– del gasto destinado a las familias, la infancia, la juventud y, en general, los colectivos y situaciones que no han sido capaces de desarrollar un historial de cotización.

Puede también por tanto hablarse de un disenso importante en lo que se refiere al valor del principio de contributividad en el que se basan las políticas sociales en Euskal Herria, e incluso a la determinación de los colectivos que en mayor medida son acreedores de la solidaridad colectiva. Para algunos/as, el criterio de contributividad y los mecanismos de aseguramiento del riesgo pertenecen a épocas ya pasadas, en las que las situaciones de necesidad a cubrir eran cortas, previsibles e infrecuentes. Son por tanto necesarios a su juicio mecanismos más universales, más flexibles, mejor adaptados a los nuevos riesgos sociales. Para otros, sin embargo, el valor de la contributividad –los años de cotización– determinan la sostenibilidad económica e incluso moral de los sistema de protección social.

3.4. Dónde y cómo establecer los límites de la solidaridad

Al hablar del reto que supone la gestión de la diversidad ya se ha hecho antes, implícitamente, referencia a uno de los principales disensos en el ámbito de las políticas sociales, no sólo en Euskal Herria, sino en toda Europa. Los derechos sociales y políticos de las personas inmigrantes están sin duda, hoy día, en el centro del debate sobre la sostenibilidad económica y política del Estado de Bienestar, y con seguridad seguirán estándolo en el futuro.

En ese marco, quienes analizan desde hace años esta cuestión nos advierten de que en el ámbito de las protecciones siempre late la idea que de que las ayudas se deben restringir a los

ciudadanos nacionales (a ‘los de casa’) y no extenderlas a las personas de nacionalidad extranjera o simplemente foráneas. Tras esta idea tan extendida, pero no necesariamente expresada, late lo que eminentes sociólogos y sociólogas han denominado nacionalismo metodológico, del cual se deriva, entre otras, la idea fuerza que vertebró toda la modernidad de que las fronteras físicas estatales son fronteras morales, y de que la solidaridad debe terminar allí donde finalizan las fronteras (Aierdi y Moreno, 2017). En la definición de los límites de la solidaridad, en la construcción del demos protegible, radica por tanto uno de los principales disensos en torno a las políticas sociales y uno de los principales argumentos para su cuestionamiento, como la propia experiencia vasca ha demostrado.

Este disenso no se refiere únicamente a la definición de la población que puede legítimamente aspirar a la solidaridad colectiva. También se refiere al conjunto mínimo de normas y valores que las personas foráneas están obligadas a respetar para ser merecedoras del esfuerzo de solidaridad de la sociedad de acogida. Aunque este disenso no siempre se manifiesta de forma abierta, una parte de la sociedad concibe la integración en términos de asimilación cultural; otros, por el contrario, defienden la necesidad de que la propia sociedad de acogida se adapte también a los valores, expectativas y comportamientos de esos nuevos ciudadanos.

3.5. La estructura competencial y la articulación institucional de los Servicios Sociales

Especialmente en la CAPV, el sistema de Servicios Sociales adolece de una falta de articulación interna que lastra su efectividad y sostenibilidad: el objeto de su intervención no siempre está suficientemente claro, la coordinación interna es compleja, la gobernanza del sistema es débil, la continuidad de la atención no está garantizada, no existen modelos comunes de intervención, se mantienen niveles importantes de discrecionalidad técnica y política y, en definitiva, el derecho de las personas a recibir unos servicios sociales de suficiente calidad sigue dependiendo en gran medida –diez años después de la aprobación de la Ley de Servicios Sociales– del municipio y territorio de residencia de las personas que demandan esos servicios. Estas dificultades se derivan, en parte, de la atribución a tres administraciones diferentes de las competencias respecto a la regulación y la provisión de los

Servicios Sociales. En ese contexto, resulta particularmente delicada la atribución a los municipios –la administración más cercana a la ciudadanía, pero también la más atomizada y la peor dotada– de los servicios sociales de atención primaria, independientemente de su tamaño.

La forma de responder a ese reto genera disensos importantes, al menos en la CAPV. Por una parte, los defensores del modelo actual subrayan que los ayuntamientos son las entidades mejor situadas para la prestación de servicios de atención primaria y que se ha avanzado en la articulación interna del sistema de Servicios Sociales, clarificando las funciones y competencias de los tres niveles de la administración implicados. Son también muchos sin embargo quienes consideran irrenunciable un cambio de modelo, ya sea reforzando las funciones y competencias del Gobierno autonómico –como ocurre en el campo de la salud o la educación–, ya sea distribuyendo de otra forma las competencias de la administración municipal y foral, y dando a esta última un mayor protagonismo (Ararteko, 2016).

3.6. El grado de soberanía necesario para el desarrollo de las políticas sociales

Tampoco parece haber un consenso suficiente, a tenor de las discusiones mantenidas en los foros ciudadanos, en relación al grado de soberanía necesario para hacer frente a los retos sociales que tienen los territorios vascos. En ese sentido, una parte de los agentes sociales y políticos de Euskal Herria rechazan la dependencia de los marcos estatales actualmente vigentes y consideran que es necesaria una soberanía plena para poder diseñar y gestionar un modelo de protección social acorde a las necesidades y las expectativas de la ciudadanía vasca: la reivindicación de un marco propio de relaciones laborales, de gestión de la inmigración o de administración de la Seguridad Social es un ejemplo claro de esa postura.

Otra parte de los agentes sociales y políticos no creen, sin embargo, que la soberanía sea en ese sentido conveniente o necesaria: bien porque no desean desvincular las políticas sociales vascas de las desarrolladas a nivel estatal, bien porque consideran periclitada la idea de una soberanía nacional plena, o bien porque consideran que disponer en Euskal Herria de un amplio margen de autonomía no es necesariamente garantía de avance en materia social. Se recuerda en ese sentido que la relativamente amplia soberanía fiscal que tienen los territorios

forales vascos no ha sido aprovechada para la construcción de un modelo fiscal más avanzado y que, a la postre, los avances en materia socioeconómica dependerán de la correlación de fuerzas en la propia sociedad vasca.

4. El Bienestar Social como proyecto común

El Libro Verde con el que se ha iniciado este proceso de reflexión señala que “en un mundo planetario, globalizado, sin un Estado propio y bajo diferentes administraciones, necesitamos un proyecto común, aún de mínimos, o nos diluiremos en la sociedad planetaria”. La principal conclusión del proceso de reflexión realizado, y la idea que articula este capítulo, es la de que la búsqueda de la inclusión social y la calidad de vida de toda la ciudadanía pueden ser la base de ese proyecto común. Como en el caso de otros países pequeños –Escocia, Quebec, Finlandia...–, el desarrollo de un modelo de protección social amplio, eficiente y sostenible puede ser entendido en Euskal Herria como un proyecto de país, como una herramienta para la articulación y la cohesión interna.

En esa línea, algunas posibles líneas de avance, derivadas del proceso de reflexión realizado, son las siguientes:

4.1. Avanzar en el paradigma de la inversión social; combinar redistribución y redistribución

Tanto las instituciones europeas como buena parte de los especialistas en el ámbito de la protección social abogan por repensar las políticas sociales y por actualizar el modelo clásico de bienestar social a partir del impulso de dos enfoques o paradigmas estrechamente vinculados: el de la redistribución y el de la inversión social.

En relación al paradigma de la inversión social, se ha dicho que su principal característica es el cambio de énfasis desde unas políticas orientadas a la reparación a otras orientadas a la preparación, a partir de la consideración de las políticas familiares, educativas y de igualdad de género, entre otras, como un elemento clave para el desarrollo no solo social sino también económico. Desde ese punto de partida, este enfoque pone su atención en servicios que permiten invertir en la infancia, generar las condiciones que permitan un cierto nivel de igualdad de oportunidades y de movilidad social, apoyar a las familias con hijos y facilitar el acceso de las mujeres al

empleo remunerado. En la línea de la inversión social, la lógica de la predistribución se basa en la idea de que es mejor actuar *ex ante* (mediante la educación, la regulación del funcionamiento del mercado laboral o la dotación de un ingreso básico) que *ex post*, mediante costosas medidas redistributivas generadoras de incentivos perversos y efectos indeseados. Para sus defensores, las políticas predistributivas actúan frente a la desigualdad social desde la raíz, nivelando la distribución de ingresos que se deriva del mercado, reduciendo la discriminación social y laboral, mejorando las oportunidades de los sectores más vulnerables y reduciendo, además, el gasto público que representa el modelo redistributivo clásico (Barragué y Zalakain, 2017).

Pese a las diferencias que existen entre ellos, los modelos vascos de protección social –en gran medida determinados por las decisiones adoptadas a nivel estatal y, en menor medida, europeo– han de seguir avanzando en una profunda reorientación de sus principios, prácticas y mecanismos.

4.2. Impulsar las políticas de familia, infancia y juventud y alcanzar un nuevo pacto de solidaridad intergeneracional

La adecuación de las políticas sociales vascas al paradigma de la inversión social pasa inexorablemente por reforzar –al menos en la CAPV y Navarra, donde su desarrollo es mucho menor– las políticas de familia e infancia, en la línea del recientemente aprobado Plan de Familia e Infancia de Navarra o del también recientemente aprobado Pacto por las Familias y por la Infancia en la CAPV. Ese pacto, suscrito por Gobierno Vasco, Diputaciones y Ayuntamientos, constata el escaso desarrollo de las políticas de familia en la comunidad autónoma vasca y sienta las bases para: a) facilitar que los padres y las madres puedan dedicar a sus hijos e hijas todo el tiempo necesario, fomentando una organización del tiempo social más adecuada de cara a las necesidades de las familias, y favoreciendo una organización social corresponsable; b) favorecer la emancipación juvenil y los proyectos de vida autónomos, para facilitar la formación de nuevas unidades familiares que puedan, si lo desean, tener descendencia; c) reforzar los programas de parentalidad positiva, de salud infantil, de prevención de conflictos y de mediación familiar; y d) favorecer que todos los niños y niñas puedan recibir servicios de atención infantil accesibles, asequibles y de calidad, dado el

positivo impacto de estos servicios tanto desde el punto de vista de la equidad educativa como de la conciliación laboral.

El pacto por las familias y por la infancia se centra también en la amenaza que supone para la igualdad de oportunidades el incremento de la pobreza infantil y la desigualdad en la infancia, así como las crecientes dificultades para la movilidad social. Como señalan las instituciones europeas, evitar que se transmitan las desventajas entre generaciones es una inversión crucial para el futuro de Europa y presenta beneficios a largo plazo para la infancia, la economía y la sociedad en su conjunto. El desarrollo de las políticas de familia, infancia y juventud requiere en cualquier caso, como señalan los especialistas en la materia, alcanzar un nuevo pacto intergeneracional, que permita por una parte avanzar en el paradigma de la inversión social y, por otra, dar respuesta a las necesidades que supone el envejecimiento de la población. En otras palabras, impulsar la prevención, pero dar también una respuesta a quienes precisan protección y reparación.

En ese marco, la creación de una prestación económica universal por hijo/a a cargo en Navarra y la CAPV, similar a la que ya existe en Iparralde, permitiría avanzar en la línea señalada, reduciendo la pobreza infantil y reconociendo el valor colectivo de la infancia. La gratuidad de la educación de 0 a 3 años y la extensión –tanto para las madres como, sobre todo, para los padres– de los actuales permisos por maternidad y paternidad son también avances que resultaría conveniente acometer.

Eliminar los frenos a la movilidad social exige, además, redefinir las bases de los sistemas educativos vascos. En esa línea, el propio Pacto Vasco por las Familias y por la Infancia reconoce en qué medida el rendimiento educativo y las posibilidades de acceder a los niveles necesarios de cualificación están, crecientemente, condicionados por la familia de procedencia de los alumnos/as. Pese al énfasis que se ha venido dando desde hace años en Euskal Herria a la construcción de una escuela inclusiva, el alumnado que proviene de las familias o de las zonas más desfavorecidas se sigue enfrentando a barreras importantes en lo que se refiere a su educación. Por otra parte, el profundo cambio en las cualificaciones y en las habilidades que exige la economía del conocimiento va a requerir una profunda reorientación del currículo escolar y de las prácticas educativas en el seno de la escuela vasca. A partir de esas dos ideas, como señala el propio

Pacto, es necesario reforzar las medidas y prestaciones escolares de carácter compensatorio y reforzar el carácter inclusivo de la escuela vasca, prevenir la segregación escolar y reorientar el currículo educativo hacia las habilidades y competencias que demanda la economía del conocimiento.

4.3. Poner las personas en el centro y repensar las bases de la inclusión social: la activación inclusiva y la atención centrada en la persona

En el ámbito específico de los Servicios Sociales, la respuesta a los retos señalados pasa por reforzar los modelos de activación inclusiva y de atención centrada en la persona. Se trata, como han señalado en este proceso de reflexión los representantes de las personas afectadas, de que el sistema se adapte a las necesidades de las personas y no, como hoy en parte ocurre, que las personas deban adaptarse a las necesidades del sistema. Poner, en definitiva, a las personas en el centro del sistema.

Avanzar en esa línea implica reforzar los servicios comunitarios y de atención domiciliaria para las personas mayores y dependientes, haciendo posible el envejecimiento en el domicilio, así como reforzar los programas preventivos orientados a las personas en situación de fragilidad y modificar en buena medida el diseño y el funcionamiento de los actuales modelos de atención residencial. También implica, en el ámbito de los servicios para las personas en situación de exclusión social, reforzar los programas ambulatorios de acompañamiento social e intervención socioeducativa y revisar los criterios de condicionalidad que se aplican en los programas de intervención. Se requiere igualmente impulsar los programas de vida independiente y promover la autodeterminación y el control de las personas usuarias sobre los servicios que reciben.

Las entidades del Tercer Sector que han participado en este proceso de reflexión han puesto en ese sentido de manifiesto la necesidad de avanzar en la individualización de los apoyos y de adoptar un enfoque más aspiracional y más relacional de la intervención social, más basado en la biografía, los valores, las necesidades, los deseos y las expectativas de cada persona. Se hace en ese sentido necesario avanzar hacia el concepto de “apoyos”, complementario al de “servicio” y centrar en la dimensión relacional el foco prioritario de los apoyos, generando contextos humanos y significativos para las personas. También se ha puesto de manifiesto la necesidad de

avanzar en la participación de las entidades del tercer sector en las funciones de gestión de caso, en el marco de los itinerarios de inclusión de las personas atendidas en el sistema de Servicios Sociales.

La mejora de las políticas para la inclusión social y de atención a las personas que envejecen requiere además un notable impulso de las políticas públicas de vivienda. Es necesario, por una parte, adaptar el parque de viviendas y las formas de acceso a la vivienda de promoción pública a las características y necesidades de las personas que envejecen. Además, es imprescindible articular medidas que faciliten la emancipación de la población joven y que pongan freno a las crecientes dificultades que los sectores más desfavorecidos tienen para el acceso a la vivienda y el pago de los suministros básicos, como la electricidad.

4.4. Avanzar en la consolidación de un sistema sólido de garantía de ingresos

La previsible evolución del mercado de trabajo en el medio y largo plazo hará necesario modificar las bases de los actuales sistemas de garantía de ingresos. Parece obvia, por una parte, la necesidad de tomar medidas para garantizar el adecuado funcionamiento del sistema público de pensiones, tanto en lo que se refiere a su capacidad protectora como a su financiación. En ese contexto, la extensión de los sistemas de previsión voluntaria y la transferencia de la gestión de la Seguridad Social podrían ser herramientas útiles para la mejora del sistema.

En todo caso, más allá de las pensiones contributivas, el contexto demográfico, social y económico en el que estamos ya inmersos hace imprescindible contar con un sistema estructural de garantía de ingresos, una última red de seguridad, que permita responder con agilidad y rapidez a las múltiples situaciones y cambios que se dan en la vida de las personas en lo que se refiere a su situación laboral y convivencial. La frontera entre el empleo y el desempleo ha dejado de ser nítida. Las casuísticas personales son múltiples, difíciles de prever en la normativa. En ese contexto, avanzar desde las actuales rentas mínimas hacia formas más individualizadas, más ágiles, más normalizadas y menos condicionales de garantía de ingresos puede ser la única forma de garantizar el adecuado funcionamiento de estas prestaciones.

Como señalan quienes han reflexionado sobre esta cuestión, las oportunidades que la inminente desaparición del dinero en metálico y digitalización de todos los flujos financieros ofrecen para ordenar la maraña de impuestos, cotizaciones, deducciones o prestaciones en un sistema integrado, universal e inteligente que garantice a todas las personas un mínimo de medios económicos para la subsistencia son innegables. La sociedad vasca tiene un importante camino andado y dispone, además, de las Haciendas Forales como instrumento precioso para avanzar en esta integración de la política fiscal y de garantía de ingresos (Fantova, 2017). La Comunidad Foral navarra ya ha dado pasos importantes en ese sentido en el marco de su Renta Garantizada y cabe pensar que las Haciendas Forales de la CAPV están en inmejorables condiciones para experimentar –mediante la figura del impuesto negativo– formas de garantía de ingresos que respondan a los objetivos de normalización y flexibilidad.

4.5. Nuevas formas de generación de empleo de calidad: empleo público, empleo cooperativo, empleo garantizado, reparto del empleo

Los Servicios Sociales son un sector intensivo en mano de obra. Como ocurre en los países del Norte de Europa, un amplio desarrollo de los servicios sociales podría traducirse en un incremento de la ocupación, especialmente entre mujeres de cualificación media y baja. Ello requiere también una mejora de las condiciones de trabajo en este sector, especialmente en las entidades privadas y en el ámbito de la atención domiciliaria, por ejemplo mediante el recurso a la creación de cooperativas de cuidado, que den respuesta tanto a las necesidades de las personas dependientes como al amplio colectivo de profesionales del sector, a menudo mujeres inmigrantes contratadas de forma irregular. La creación de empleo en el ámbito de los Servicios Sociales debe en cualquier caso hacer compatibles objetivos e intereses no necesariamente coincidentes: creación de nuevas plazas e incremento de las coberturas, mejora de las ratios y de la calidad de la atención, mejora de las condiciones laborales, control del gasto...

En ese contexto, las entidades del Tercer Sector que han participado en este proceso de reflexión han puesto de manifiesto la necesidad de impulsar la figura del concierto

social, al objeto de preservar la acción que estas entidades vienen realizando desde hace décadas en el ámbito de la acción social.

La promoción pública de empleo no puede en cualquier caso limitarse al ámbito de los servicios sociales. Es también necesario impulsar la creación de empleo público en otros sectores, avanzar en el desarrollo de la economía social e impulsar medidas relacionadas con la reducción del tiempo de trabajo⁹ y el reparto del empleo, tomando además medidas que faciliten el relevo generacional en las administraciones públicas y en el conjunto del tejido productivo vasco. También es necesario ampliar las formas de empleo social protegido a un mayor número de personas, impulsando las empresas de inserción, y experimentar fórmulas de empleo garantizado, al menos para algunos colectivos, en la línea de los programas de garantía juvenil.

4.6. Completar la red de servicios sociales y reforzar las redes comunitarias de solidaridad y cuidado

En el ámbito de los cuidados, y especialmente en lo que se refiere a las personas mayores, resulta esencial reforzar los servicios preventivos y de promoción de la autonomía personal, así como los servicios de apoyo que hacen posible el envejecimiento en la comunidad, mediante el desarrollo de servicios de atención domiciliaria de suficiente calidad e intensidad. Resulta en ese sentido esencial completar un mapa de centros de atención diurna y residencial territorialmente equilibrado, avanzar en la reorientación de los centros de atención residencial y promover una mejor integración de los servicios sociales y sanitarios.

En ese marco, resulta esencial, al menos en Navarra y en la CAPV, revisar el actual sistema de participación económica de las personas usuarias en la financiación de los servicios sociales. El actual sistema de copago erosiona el principio del derecho subjetivo a los servicios sociales y disuade a las clases medias y altas de acceder a tales servicios, que adquieren (a mejor precio y con mayor flexibilidad) en un mercado privado ilegal y desregulado. En ese contexto, la demanda de los servicios sociales públicos, teóricamente universales, se concentra en las personas con pocos recursos, necesidades muy intensas y/o redes de apoyo muy débiles. Para hacer frente a esa situación, sería deseable tender, como ya ocurre en

Francia, a diferenciar el coste de los servicios sociales, sanitarios y hoteleros prestados, limitando el copago –para las personas con renta o patrimonio suficiente– únicamente a los servicios hoteleros o complementarios, como el transporte, la alimentación o la pernocta (Zalakain, 2018).

Todo ello debe hacerse combinando la responsabilidad pública en lo que se refiere al acceso a los Servicios Sociales y a la garantía de la calidad de los mismos con el desarrollo de nuevas formas de voluntariado y ciudadanía activa, mediante el impulso a las redes de auto-organización comunitaria y solidaridad vecinal, que involucren la conjunto de la sociedad en la prevención de la exclusión social.

La idea central de esta apuesta por la participación ciudadana es la de que administraciones y ciudadanos deben implicarse conjuntamente en la resolución de los problemas que afectan a los barrios y a las personas que viven en ellos. Junto a la dimensión local o territorial, el voluntariado constituye un elemento crucial de esta apuesta por la ciudadanía activa, en la medida en que se basan en la implicación voluntaria de la población en las tareas de desarrollo comunitario. Todo ello debería dar pie al desarrollo de un modelo de voluntariado de proximidad, en el que son las propias personas y recursos de la comunidad –los vecinos, los comercios, las asociaciones, los recursos públicos existentes en los barrios...– las que se auto-organizan para dar respuesta a algunas de las necesidades (de acompañamiento, de cuidado, de formación, etc.) a la que los servicios públicos no pueden llegar.

4.7. Revisar la articulación competencial y la ordenación territorial de los Servicios Sociales

Al menos en Euskadi y en Navarra, además de avanzar en la definición de su objeto y de redelimitar el reparto de funciones entre los servicios sociales y los servicios de empleo, salud, educación o vivienda, el sistema de Servicios Sociales requiere de una amplia revisión de su articulación competencial y de su ordenación territorial.

En ese sentido, podría ser conveniente eliminar o al menos difuminar la diferenciación entre atención primaria y secundaria y tender a la creación –como se ha hecho en el ámbito de la salud– de organizaciones integradas de base comarcal. La ausencia de niveles de atención dejaría así de condicionar y encorsetar la distribución competencial y

facilitaría un replanteamiento más abierto de las competencias institucionales, lo que permitiría modular la amplitud de las competencias locales, forales y autonómicas en base a la consideración conjunta de variables como el carácter urbano o rural, el volumen poblacional, o el grado de dispersión de cada comarca¹⁰. Este esquema permitiría también avanzar en una mayor integración de los servicios sociales con los educativos, sanitarios, de empleo o de justicia, que se organizan en general en ámbitos territoriales superiores al municipio.

Esta opción no debería implicar una mayor desigualdad territorial en los resultados finales, sino la atribución de las competencias de gestión de cada tipo de servicio o prestación al nivel de la administración que, en función de las características del área, mejor pueda responder al encargo realizado. La reforma propuesta exige además, para preservar la unidad del sistema y la igualdad de la ciudadanía, reforzar los mecanismos comunes que favorecen la articulación interna del sistema como, en Euskadi, el Órgano Interinstitucional de Servicios Sociales, el Observatorio y el Sistema de Información de Servicios sociales y, particularmente, la Alta Inspección de Servicios Sociales.

4.8. Repensar la fiscalidad

Con una recaudación fiscal situada en torno al 31% del PIB, frente al 45% en Francia, la capacidad recaudatoria de las administraciones de la CAPV y de Navarra es insuficiente para dar respuesta al marco de derechos sociales establecido en ambos territorios. En el Libro Verde ya se ha señalado por otra parte que incluso los Estados –como los nórdicos, o el francés– que históricamente han aplicado una mayor presión fiscal encuentran crecientes dificultades para recaudar los recursos económicos que el Estado del Bienestar precisa. Para todos los países, el fraude, la evasión y la elusión de impuestos constituyen una dificultad creciente, en un contexto definido por la globalización, la uberización y la digitalización de las actividades económicas. Tampoco cabe olvidar el impacto del fraude en los niveles de recaudación, y de su aceptación social, por mucho que los territorios vascos se sitúen, en relación a otras zonas del Sur de Europa, entre aquellos que registran un nivel de fraude fiscal más reducido.

Por ello, más allá de los ajustes coyunturales, es imprescindible reflexionar sobre el sistema tributario de los territorios vascos y sobre cuáles deben ser las fuentes de renta afectadas por una

eventual reforma, tendente a un incremento de la capacidad recaudatoria. Muchos expertos apuntan, en ese sentido, a la necesidad de incrementar la tributación sobre el patrimonio y sobre las transacciones financieras, dada la creciente concentración de riqueza y la reducción en la aportación que las rentas de capital realizan a la Hacienda pública, tanto en Euskal Herria como en los demás países de nuestro entorno.

En ese marco, resulta particularmente interesante reflexionar sobre la tributación de las herencias, especialmente si se tiene en cuenta el peso que el capital –cultural, educativo, relacional, pero también económico e inmobiliario– heredado ha adquirido en relación a las desigualdades inter e intrageneracionales. En efecto, los expertos en desigualdad sostienen que las herencias y donaciones inter-vivos son el mecanismo más importante de perpetuación de la desigualdad entre generaciones, permiten la acumulación de grandes patrimonios y minan los principios básicos de una sociedad liberal y democrática (Brun, 2018). Por otra parte, en lo que se refiere a la financiación de los servicios vinculados al envejecimiento y la dependencia, ni Euskadi ni Navarra –a diferencia lo ocurrido en Francia– han optado por establecer impuestos o cotizaciones finalistas para la financiación de la dependencia, pese a las recomendaciones que en ese sentido han hecho los expertos.

En algunos países, como el Reino Unido, se ha propuesto considerar de forma conjunta las dos cuestiones señaladas, incrementando el impuesto de sucesiones y afectándolo al gasto en servicios para la dependencia. Ello permitiría, además, reducir o eliminar el copago que en la actualidad se exige a los usuarios de los Servicios Sociales con niveles suficientes de renta –lo que, como antes se ha dicho, frena el acceso de muchas personas con niveles medios y altos de renta o patrimonio a los servicios sociales públicos– y supondría un avance en la mutualización del riesgo de dependencia (Zalakain, 2018).

4.9. Mejorar la gestión del conocimiento y la I+D+i en materia de políticas sociales

Finalmente, sería conveniente, como están haciendo algunos Territorios vascos y muchas de las regiones de nuestro entorno, poner en marcha iniciativas institucionales que permitan reflexionar prospectivamente sobre los retos sociales a los que se enfrenta nuestra sociedad y sobre las estrategias públicas y privadas que deben articularse para abordarlos.

Dada la importancia que ha adquirido en los últimos años el sistema de servicios sociales, resulta necesario avanzar en el desarrollo de iniciativas orientadas a la innovación y la gestión del conocimiento en este ámbito. Frente al desarrollo técnico y profesional que han alcanzado otras ramas de las políticas sociales, como la Educación o la Salud, el sector de los Servicios Sociales carece aún de una estructura suficientemente articulada para la gestión del conocimiento y el impulso de la innovación. Desde ese punto de vista, es necesario articular en el ámbito de los Servicios Sociales centros e iniciativas solventes de I+D+i orientadas a identificar las necesidades sociales, garantizar la calidad de la atención, mejorar la formación de los y las profesionales, impulsar la práctica basada en la evidencia y evaluar el impacto de las políticas que se desarrollan en este ámbito.

Bibliografía

- Aierdi, X. y Moreno, G. (2017). Actitudes hacia la renta de garantía de ingresos: solidaridad, culpabilización individual y preferencia nacional. *Zerbitzuan*, nº 64.
- Ararteko (2016). *La situación de los servicios sociales municipales en la Comunidad Autónoma de Euskadi. Situación actual y propuestas de mejora*. Serie: Informes Extraordinarios, Vitoria-Gasteiz, Ararteko.
- Barragué, B. y Zalakain, J. (eds.), (2017). *Repensar las políticas sociales: predistribución e inversión social*. Madrid, Editorial Grupo 5.
- Brun, L. (2018). Impuesto de sucesiones: una herramienta esencial para combatir la desigualdad, *Agenda Pública*.
- Esping-Andersen, G., (2002). *Why we need a new welfare state*. Nueva York, Oxford University Press.
- Ezquerro, S. (2011). Crisis de los cuidados y crisis sistémica: la reproducción como pilar de la economía llamada real. *Investigaciones Feministas*, nº 2.
- Fantova, F. (2018). Garantizar la subsistencia en la sociedad digital. *Begirada*.
- Noguera, J. A. (2001). ¿Renta básica o "trabajo básico"? Algunos argumentos desde la teoría social. I Simposio sobre la Renta Básica. Red Renta Básica, Barcelona, 8 de Junio de 2001.
- Sanz, R.; Nogueira, J.; Cia, J.; y Zalakain, J. (2015). Pobreza y usos del tiempo de la ciudadanía guipuzcoana, *Zerbitzuan*, nº 59.
- SIIS (2012). Activación y derecho a la inclusión en el marco de las políticas de empleo y de garantía de ingresos en la CAPV, Eusko Jaurlaritza, Servicio Central de Publicaciones.
- Stiglitz, J. (2014). El precio de la desigualdad. Editorial Punto de Lectura.
- Zalakain, J. (2017). Sistemas de bienestar y sociedad inclusiva: de la inclusión activa a la activación inclusiva. *Documentación Social*, nº 186.
- Zalakain, J. (2018). Costes, copagos y herencias: pistas para reformar la financiación de la dependencia, *Agenda Pública*.

Notas

1. Como se indica en el Libro Verde, no cabe duda de que, en un marco de precarización del mercado de trabajo y de ruptura de la norma social del empleo –que se deriva a su vez de cambios de largo alcance relacionados con la globalización, la digitalización o la desregulación de las relaciones laborales–, asistimos a una pérdida de centralidad del empleo en los procesos de inclusión social. Efectivamente, si bien durante años se ha considerado que la integración laboral es la herramienta más eficaz de integración social y de protección frente a la pobreza, la creciente precarización del empleo asalariado, la (re)aparición del fenómeno de los trabajadores/as pobres y la fragmentación de las trayectorias laborales de una parte importante de la población activa –muy especialmente, mujeres y jóvenes– han erosionado claramente la capacidad del empleo asalariado para garantizar la integración social y el bienestar de una parte significativa de las personas empleadas y de sus familias (Zalakain, 2017).
2. Aunque pueda sorprender, 2016 marca en Euskadi el mayor volumen de población en situación de bienestar (completo o casi completo), tanto en términos relativos (74,6% de la población por 72,5% en 2008) como en volumen de población en esa situación (1,60 millones de personas en 2016 por 1,56 en 2008 y 2012).
3. Como se ha señalado en el Libro Verde, el salario medio de las mujeres equivale en Euskadi al 75% del salario medio masculino; las madres trabajadoras dedican al año al cuidado de sus hijos e hijas 500 horas más que sus parejas masculinas; las diferencias en cuanto a comprensión lectora entre el alumnado más y menos desfavorecido equivale en Euskadi a casi dos años de escolaridad; la tasa de participación política y social de las personas económicamente más favorecidas multiplica por cuatro la de las personas más desfavorecidas; si todas las personas tuvieran las tasas de mortalidad de las personas con estudios superiores se habrían evitado o pospuesto unas 4.000 muertes al año (21% de los fallecimientos masculinos y 18% de los fallecimientos femeninos) en Euskadi.
4. En todo caso, como se indica en el Libro Verde, un rasgo fundamental de las dos últimas décadas ha sido la rápida llegada de un volumen importante de población de origen extranjero a Euskadi. Los datos disponibles muestran sin embargo un grado alto de adaptación de este colectivo a la vida en nuestra comunidad.
5. En el contexto europeo, puede decirse que los territorios vascos se encuentran en una situación intermedia en relación a los indicadores que miden la competitividad regional.
6. Euskadi, por ejemplo, se cuenta entre los territorios de Europa que registran menores tasas de pobreza entre la población en edad activa

cuando se tienen en cuenta únicamente los ingresos propios de los hogares y no las prestaciones del Estado de Bienestar.

7. El 50% de la población achaca la existencia de personas pobres a la injusticia social. Sin embargo, un porcentaje similar cree que lo más importante para progresar en la vida es el esfuerzo personal.

8. Hace 20 años, el Gabinete de Prospección sociológica del Gobierno Vasco señalaba que “el trabajo en los/as vascos/as tiene dos connotaciones principales. La primera iría asociada a un valor personal, es una forma de realizarse personalmente (78%), y la segunda a un valor social, es un medio para conseguir una mejor posición social (75%). La internalización del trabajo como obligación moral es señalada también por dos de cada tres vascos/as”.

9. Cabe pensar que, con sus limitaciones, el modelo de protección social implantado en Iparralde se acerca en diferentes aspectos –por ejemplo en las políticas de familia– más a los sistemas del centro y el norte de Europa que los de Hego Euskal Herria. Pese a los incontestables avances de los últimos años, los modelos de Euskadi y Nafarroa responden en numerosos aspectos al patrón mediterráneo debido en gran parte, aunque no sólo, a la influencia de la normativa estatal en la determinación de las políticas de protección social.

10. Algunas de las personas que han participado en el proceso de reflexión realizado han puesto de manifiesto la necesidad de considerar la disponibilidad de tiempo como un derecho, y han recordado que una parte importante de la población adulta está por la pobreza económica y/o por la pobreza de tiempo. En nuestro contexto más cercano, si bien el 61% de la población no es pobre ni en tiempo ni en dinero, un 24% de la población es pobre en tiempo, un 13% es pobre en dinero y un 2,5% es pobre desde ambos puntos de vista, con casi un 40% de la población afectada por al menos una de estas dos formas de pobreza (Sanz et al., 2015). Como ha señalado Riechman, la condición de los asalariados (con o sin empleo) en zonas cada vez más extensas de nuestro mundo capitalista, resumen los expertos, se caracteriza por una triste dicotomía: sin tiempo para disfrutar de los bienes o sin bienes para disfrutar del tiempo.

11. Como ha explicado Manuel Aguilar, el hecho de dejar de distinguir dos niveles de atención permitiría además avanzar en la reducción del número de actores decisores en el campo de los Servicios Sociales y, sobre todo, favorecería la concentración de las responsabilidades en cada territorio sobre un mismo nivel administrativo, de forma que se pusiera en las mismas manos la opción de utilizar respuestas alternativas a una misma situación (por ejemplo, la atención domiciliaria, en centro de día o residencial a una persona dependiente, o la combinación de algunas de ellas). En ese sentido, la ordenación territorial y la estructuración competencial deberían posibilitar la atribución a cada unidad de la responsabilidad (política y financiera) sobre la práctica totalidad de los servicios de su territorio, así como permitir una gestión razonable de sus recursos.

Lurralde estrategiak eta iraunkortasuna

Esnaola, Imanol

Gaindegia
bulegoa@gaindegia.eus

Lurraldea kontzeptu garrantzitsua da pertsonen eta komunitateentzat. Bertan eraikitzen dute bizitzari eusteko oinarria (elikadura, bizilekuak, bideak, harremanak). Euskal Herriaren kasuan, lurraldeak badu hainbat aldagai egungo egoera ekarri dutenak. Kokapena, atomizazio administratiboa eta historia sozioekonomikoak eragin handia izan dute, aukera garrantzitsuak eta arazo larriak bizitzen ari gara. Horiek aztertuz (adostasun eta desadostasunak), etorkizuneko agertokiak zehaztu eta zenbait jarduera ildo proposatzen ditu.

Giltza-Hitzak: Lurraldea. Ekonomia. Lurralde antolamendua. Lankidetzeta. Osagarritasuna. Iraunkortasuna. Segregazioa. Metropolizazioa.

Lurraldea inguru naturala eta identitatearen baturatik sortzen omen da. Beraz, lurraldeari aipamena egitean, ezinbestean, izaera soziala, kulturala duen kontzeptu bat baliatzen ari gara.

Lurraldeaz zuten ezagutza baliatuz elikatzen ziren lehen gizaki komunitateetatik gaurdaino lurraldearen erabilera eta kontzeptualizazioa aldatzen joan da. Egun lurralde eremu berean erkidego multikomunitario eta multikulturalak bizi dira, historian beste inoiz ez bezala. Komunitate guztiek ez dute jokabide bera bere baitako aniztasunaren aurrean. Jokabide horren muinean lurraldearen gainean eraikitzen den kontakizuna edo erlatua dago. David Thunder irakasleak Kongresuaren Iruñeko lan saioan (19-10-26) aipatu moduan, “erkidego modernoek lurralde mailako kontakizun legitimo eta erakargarria bilatu behar dute”. Gure herriaren erronka ere bada, are gehiago nozitzen duen atomizazioarekin.

Inork pentsa lezake ariketa hori “lokalista” edo partikularra dela, baina Jean Pierre Claveranne irakasleak Baionan Kongresuak izan zuen saioan (19-10-05) azpimarratu zuen, “Euskal Herriari mundu hobeago bat egiteko bere Lurralde proiektua lantzea dagokio”. Alegia, Euskal Herriari dagokio kohesio soziala eta iraunkortasuna aintzat hartuko dituen giza-garapen handiko lurraldea izatea.

Beraz, Kongresu honetan lurraldea hizpide hartuta, euskal populuarentzat lurralde narratiba legitimo eta erakargarria osatzeko gakoak bilatzeari ekin diogu, gure errealitate xehetik XXI. mendeko erronka handiekin lerratzeko bidea erakutsiko diguna.

1. Ezinbesteko ikuspegia

“Lurralde estrategiak eta iraunkortasuna” izendatu dugun ardatzaren baitan galdera nagusi bat dago, zer hartu behar dugu kontuan kontzeptualki eta praktikoki hurrengo hamarkadetan euskal lurraldeak egin beharreko bideari erreparatzen diogunean? Erantzunak gure lurraldean diren komunitateei (hiri, udalerrri, bailara...) iraunkortasuna eskaini behar die, hauen neurria edozein dela ere.

Kongresu honek ezin dio iskin egin egoera historiko jakin bati: lehen aldiz azken berrehun urteotan euskal lurralde guztiek dute aitortza instituzionala eta bere lurralde eremuan jarduteko eskumen graduren bat. Hau da, aspaldiko paradarik egokiena dugu herritargoari eta tokian tokiko komunitateei lurralde eredu iraunkor bat eskaintzeko moduari buruz gogoeta egiten eta gauzatze bidean jartzeko. Izan ere, gabezia horrek, besteak beste, gure lurraldeaz paradigma komunak eraikitzea eragotzi digu. Ez dago luzaz azaldu beharrik gure herritik at hartutako zenbait erabakik eragin dituzten ondorioei buruz, XX. mendean batez ere. Liburu Berdeak horietako hainbat jasotzen ditu eta ezagunak dira Gaindegia lurralde mailan egindako analisi sozioekonomikoen emaitzak.

Abiapuntu honek hainbat mailatan eskatzen ditu erantzunak. Euskal lurraldeen gaineko ikuspegi komuna garatu eta elkarren arteko lankidetzaz indartzeko moduari buruz batez ere, baldin eta lurralde kohesionatu eta erresilientea izatera iritsi nahi badugu. Baina baita lurralde ereduari buruz ere, zeinak antolamendu eta diseinu sozioekonomikoaren aldetik formula berriak gorpuzteko aukera eman behar diguten.

Bide hau egiteko, ordea, Euskal Herriak ondare garrantzitsua du, bere kapital soziala, edo nahiago bada, tokian toki adostasunak eraiki eta konpromiso kolektiboak eraikitze gaitasuna. Hego Euskal Herrian 80ko hamarkadan ez zatekeen posible izango industria ehuna berritzea konpromiso maila altua eta kontzientzia kolektiborik gabe. Halaber, Ipar Euskal Herrian, aitortza instituzionalik ez izan arren, komunitate

moduan osatu eta lurralde estrategia iraunkorra osatzea lortu dugu bertako eragile sozial eta ekonomiko ugariaren konpromisoari esker.

Lurralde garapenari buruzko ikasgai nagusia gudan dago, norbanako zein organizazioetan: herri erantzunak gorpuzteko tresnarik eraginkorrena tokian tokiko adostasunetatik abiatzen da, konpromiso kolektiboetatik eta estrategia inklusiboetatik. Partikularretatik tokian toki adostasunak eraikitze gaitatea da gakoa.

2008ko gertakari ekonomikoek eta bere ondorioek herri xedea eta lurralde ikuspegia duten erantzunak osatzeko premia agerian jarri dute. Atzeraldiaren ondorioak hainbat alorretan adierazi dira, sozial, ekonomiko zein lurralde mailakoetan. Gure egia ugari dantzan jartzeraino astintzen dituen ingurumarian gaude.

Lurralde mailako auziek berekin dakartzate beste hamaika gai, denak elkarrekin estu txirikordatuak. Geure buruari galdetzen diogu zein den gure egitura produktiboak egin beharreko bidea bere transizioan aurrera egiteko, ekonomia iraunkorreraino eramango gaituena eta hein berean iraunkorra lurralde osorako. Zertan gauzatzen da helburu hori gure lurralde aniztasunari dagokionez? Nola heldu eraginkorrak izatera ekonomikoki, sozialki zein lurralde mailan? Halaber, nola uztartuko ditugu baikorki eremu metropolitarrak gero eta zabalagoa eta gero eta ahulagoa den landa eremua? Bideragarriak al dira jarduera ekonomiko jasoenak gaitasunak lurralde eremu jakinetan metatu gabe? Zein izan behar da lurralde estrategia inklusiboari dagokion gobernantza eredu? Eta hortik, gai izango ote ginateke lurralde ikuspegi komuna edo partekatua eraikitze gaitateko?

Agerikoa da, lurraldea dela herri oroaren oinarria. Honen baitako erantzunak lurraldearen indargune eta ahuleziak aintzat hartzea eskatzen du. Inguru fisikoaren, bere komunitateen eta egitura formalen araberakoak izan ohi dira egitasmoak.

Honaino helduta, etorkizunari begira ikuspegi argia izan behar dugu lurraldearen gainean eragiterik goazenean. Izan ere, bere lurraldeaz eta honen dimentsio komunitarioaz jabetzen den herritargoa izaten jarraitu behar dugu. Alde batetik baloreak eta ongizate ereduaren ideia konpartitzen dituen, bestetik lurralde arteko egitura eta esperientzia ugari osatutako dinamikak dituen (Kongresu amaierako ekitaldian Jean Rene Etxegarai Baionako auzapezak esan moduan “elkar ulertzen

hasten gara elkarrekin pentsatzen jartzen garenean”) eta lurralde oreka zaintzen duena. Beti ondare naturala gordeaz eta hurrengo belaunaldietan jasotakoa itzuliaz.

2. Berehalako etorkizunaren erronkak

Herri garen aldetik, aurrean ditugun erronkei erreparatuz, dimentsio globala dutenak eta dimentsio lokala dutenak bereiztea eskatzen du.

Hala eta guztiz ere, aipagai guztiak ez daude erronka moduan sailkatzerik. Badira erronka mailakoak, baina baita joera moduan agertzen direnak ere, edo ezaugarri argirik izan gabe, nabarmetzen hasi diren gaiak. Ondoren datorren erronka eta aztergaien zerrenda gogoeta eta eztabaida lasairako gidalerroak izan nahi lukete. Horregatik, hain zuzen, diogu ez dela agenda itxia edo aldaezina.

- **Lurraldeen arteko harreman sozioekonomikoak trinkotuz lurralde atomizazioa gainditzea.** Erresiliente eta ekomikoki aktiboa izango den lurraldea gorpuzteko ezinbesteko urratsa da lankidetzaren sozioekonomikorako eta instituzionalerako espazio bat eraikitzea. Euskal Herriarentzat helburu egingarria da erregio izaerako lurralde dinamikak biziaraztea, egungo lurralde egiturak harreman sozioekonomiko zein soziokulturalak errazteko balio izan behar du, maila gorenera eramanez lurralde arteko lankidetzaren eta osagarritasuna.
- **Lurralde oreka eragin.** Gure geografian desoreka handienak eragiten dituzten joerak gaitu eta lurralde banaketa egokiagora iritsi (baliabideena, jarduerena eta pertsonena). Metropolizazio prozesuak ezin du lurraldearen gainerako eremuak deskapitalizatzeko bide bihurtu. Metropolizatuta ez dauden eremuen ahultzearekin amaitu nahi bada (landa eremuak batez ere, baina ez hauek bakarrik) funtsezkoa da lurralde banaketa berri baterantz jotzea, izaera erregionala izango duena, landa eremuak indartuko dituena (komunitateak, bere jarduerak eta egiturak), bai eta hauek eremu urbanoekin duten osagarritasuna ere.
- **Norabide horretan, landa eremuak berezko eginkizunak hartu behar ditu** (eta horren aitortza jaso), horrek metropoliarekiko osagarritasunean jardutea ahalbidetuko

baitio, bai elikagai osasuntsuen ekoizpenean, bai ondare natural zein kulturalaren zaintzan.

- **Iraunkortasuna eta erresilientzia gauzatzeko bideak jartzea.** Lurraldearen gaineko interbentzioek komunitateen iraunkortasuna ahalbidetu behar dute, bere egiturako ezaugarrietan eraginez. Auziak ugari dira, eremu bakoitzak bereak, baina nabarmena da eremu metropolitarretan zein landa eremuetan bizi dugun segregazioarentzat erantzunak aurkitzeko beharra.
- **Konektibitate eraginkor eta iraunkorra behar.** Konektibitatea bihurtu da paradigma berriaren erakusgarri. Gure herria Europa atlantiarraren ardatz nagusietan kokatuta dago betidanik (itsas zein lehorreko bideei dagokionez) horrek dakartzen ondorio eta aukera guztiak. Gure iraunkortasuna gauzatzeko lanik handienak eremu horretan jokatu dira. Euskal lurraldea askotarikoa izanik, konektibitate eredu eraginkorra eta iraunkorra (fisikoa zein birtuala) behar dugu, lurraldeak, pertsonak eta organizazioak harremanetan jartzen dituenak, hauek lurraldean duten eragina orekatuz. Izan ere, hiriburuen arteko konektibitate handiaren ondoan eskualde buru askoren konektibitate ahulak lurralde dinamika orekatzaileak eragozten jarraitzen du. Are gehiago banaketa administratiboak tarteko direnean.
- **Gobernantza eredu kolaboratiboak aplikatzea.** Tokian tokiko estrategien diseinu eta exekuzioan tokiko eragileak inplikatzeko eta erabakiak bere egitea behar dugu (administrazioa, enpresa elkarrekin, sindikatuak...). Helburu hori bideragarri egiten duten prozesu eta jokamoldeak behar ditugu. Hala eta guztiz ere, horrela jokatzeko ikuspegi desberdinak eta askotan kontrajarriak daudela onartzea eskatzen du. Halaber, subsidiaritatearen ezinbesteko pauso moduan onartu beharra dago. Gobernantza eredu kolaboratiboak behetik gorako ekimenak behar ditu, bai eta hauek gainerako maila formalek onartu eta laguntzea ere.
- **Lurralde lehiakortasunak estrategia konplexuak behar ditu.** Enpresen lehiakortasuna eta lurralde lehiakortasuna nahasi ohi ditugu. Ikuspegi hau gaitu beharra dugu, ordea. Lurralde eremu baten garapenera erreparatzen egiturako auziak aintzat hartu behar ditugu, hala nola, tokian tokiko komunitatearen ongizatea, baliabideak zein

indarrean dauden baldintza sozioekonomikoak. Horrek politika ekonomiko bertikalak gauzatzea eskatzen du (lan harremanetarako esparru propio bat gorpuztea, esaterako, eskubideak bermatu eta lana banatuko duena), bai eta lurralde espezializaziorako ekimenak martxan jartzea ere enplegua sor dezaketen sektore “bigunetan”.

- **Horrezaz gain ezagunagoak diren beste gai batzuk ere badaude gure agendan**, hala nola: ekonomiaren deskarbonizazioa eta desmaterializazioa; xede soziala lehenesten duten enpresen indartzea, bai eta sarean garatutako ekonomia kolaboratiboa ere; enpresen barne kudeaketa eredu horizontalagoen ezarpena, edo enplegu sortaile indartsuak diren sektoreak sustatzea (zerbitzu pertsonalak, elikadura, industria kreatiboak eta aisialdia...). Ildo hauek ere lurralde estrategiari lotuta datoz.

3. Haintzat hartzeko indarguneak

Euskal Herriak indargune garrantzitsuak ditu lurralde estrategiari begira. Aipatzekoak dira:

- **Kokapena.** Atlantikoaren hegian kokatua izateak, Pirinio mendikatearen iparraldeko muturrean eta Ebro ibaiaren lautadak hegoaldean, kontinenteak eta Pentintsulak bat egiten duten lekuan, Paris-Algeciras ardatz betean. Zalantzarik gabe, pertsonen eta salgaien mugimendurako kokapen indartsua du Euskal Herriak, eta horrek halaber, zuzenean lotzen gaitu munduarekin eta gure garaiarekin.
- **Ondare natural aberatsa** eta klimatologia bikoitzak inguru osasuntsua ematen digute, bai eta elikagaiak ekoizteko gaitasun berezia ere. Esan gabe doa, euskal herritargoa bere inguru naturalaren balioaz oso jabe dela bai eta berau konterbatzeko premiaz ere, nahiz eta galera garrantzitsuak izan dituen azken hamarkadetan.
- **Lurralde egitura polinuklearra**, lurraldea orekatzen laguntzen duena. Euskal gizartea hiriburu eta eskualde buruen inguruan egituratutako komunitate lokaletan gorpuztu izan da. Lurralde desorekak gero eta nabarmenagoak badira ere, gaur gaurko Euskal Herriak gune dinamiko ugari ditu lurraldearen luze zabalean. Aipatzekoa da, askotariko lurralde egitura hori identitate handiko lurraldeek osatzen dutela; kapital sozial

garrantzitsuz egituratuak. Hamarkadaz hamarkada erronka berrien aurrean eraginkortasun handia erakutsi duten ezaugarriak.

- Era berean kapital sozial hori oso emana da **ekintzaitetza**, autoeraketa, eta lankidetzara. Halaber, bertako instituzioek konfiantza maila handia jasotzen dute herritarrek osatutako sare horietatik. Bertako instituzio eta bere eskumenen defentsak zein bertan erabakitzeko eskubideak gehiengoak biltzen dituzte.
- **Lurraldeen arteko osagarritasuna**, gune urbano dinamikoak, landa eremuak eta bien artean kokatutako eskualde buruek lurraldeen artean osagarritasun handiz jokatzeko aukera eskaintzen dute. Osagarritasuna helburu utziezina da iraunkor eta erresiliente izatera heldu nahi duen lurralde ororentzat.

4. Adostasun eta desadostasunekin aurrera

Herri moduan bizi dugun atomizazioa gaintuz lankidetzara eta osagarritasunerako proiektu egokiak abian jarritz gero, gure lurraldetasunak iraunkorra izatera heltzeko norabidean pauso sendoak emango ditu.

Liburu Zuria osatzeko burutu dugun parte hartze ariketak hiru eratako auziak azaleratu ditu, hala nola, lurralde arteko lankidetzari dagozkionak, ondaren naturalaren zaintza eta lurralde antolamenduari dagozkionak, eta lurraldearen gainean gauzatu beharreko estrategia ekonomikoari dagozkionak (zertan jarri lehentasuna, non kokatu eraginkorrak izateko, nola berriro jarduera ekonomikoak ondare naturalari ez erasateko...).

Badago adostasun gradu handi bat zenbait kontzepturen inguruan, segurki, iraunkortasuna da horietako bat, lurraldeen arteko lankidetzara da beste bat. Ez dira gutxi izan, halaber, landa-gunea zaindu beharra azpimarratu dutenak ere. Ikuspuntu hau oso lotuta etorri da elikagai osasuntsuen ekoizpenari zein baliabide naturalen eta ondare kulturalaren zaintzari. Esan daiteke, etorkizuneko lurralde estrategiak ezinbestean iraunkorra eta kooperatiboa izan beharko duela euskal herritarren oniritzia jasotzekotan.

Geure buruari galdetzen diogu, ordea, zein da lurralde estrategia eraginkorrena? Gaitasunak eta jarduerak gune gutxi batzuetan kontzentratzen dituen lurralde osoa horren arabera

antolatuz, ala lurralde egitura aintzat hartuz antolatzen duena jarduera ekonomikoa? Lehenak lurralde eredu metropolitarrak dakar, kontzentrazio maila handikoa, baina kohesio sozialari erasaten diona. Bigarrenak, lurralde polizentrikoa, jarduera ekonomikoa lurraldearen indarguneetan oinarrituz hedatzen dituena, baina jarduera produktibo aurreratuenak garatzeko masa kritikoa biltzen zailtasunak dituena. Auziaren erantzunak ezinbestean konplexua izan behar du, bi aukera horien arteko osagaiak biltzen dituena. Egungo metropolizazioaren garapen maila handiak eta gainerako lurraldeen egoerak eztabaida handiko gai bihurtzen dute.

Bi auzi horietatik, beraz, desadostasunerako aukera handiak dituzten hainbat hari azaleratzen dira, hala nola:

- **Espezializazio ekonomikoa** Europako Batasunak ezartzen dituen lehentasunetara mugatu ala gure herri xedeari erantzun dioten beste sektore batzuetara ere hedatu? Gure indarguneak edo gairitu beharreko ahuleziak ditugun eremuetara, alegia. Galdera ez da nolanhikoa, horrek sustapen ekonomikora bideratutako baliabide publikoen orientazioan eragin baitezake.
- **Gobernantza eredu eta subsidiaritatea.** Azken batean, oro har, adostasun gradu altua egon da tokiko eragileek protagonismo handia izango duten gobernantza eredu baten alde, baina eredu horrek eskatzen duen subsidiaritate mailaz eztabaidatzean, kateatu egiten gara, zer dagokio bakoitzari? Lurralde estrategian ere, XXI. mendeak tokiko eragileen parte hartzea eta erabakitze eskubidea indarrean jartzea eskatuko du.
- Antzera esan daiteke **konektibitateaz**, gune nagusiak lotzen dituen konektibitate fisiko azkarreko lurraldea bihurtu da Euskal Herria, baina garraio publikoan atomizazio administratiboa gairitzeko gai ez dena. Etorkizunean egoera hau indartzen jarraitu behar dugu? Eta noiz hasiko gara konektibitate fisiko birtualarekin osatzen eta horrela desplazamendu motorizatuak murrizten? Edo muga administratiboak gairituz, bailaren arteko konektibitatea indartzeko modu berriak indarrean jartzen?
- Honek guztiak, halaber, **baliabideen distribuziora** garamatza. Etorkizunean lurraldean egiten den baliabideen distribuzioak egungo polo nagusietara makurtuko da ala distribuzio berri bat bilatuko du, gainerako lurraldeak

indartzeko? Alta, konektibitateak zentro nagusiak indartzeko helburua izango du (gainerakoak horren mende hartuz), ala bestelako harremanak erraztuko ditu (sistema erradialaren ordez transbertsalari leku eginez), lurralde orekatuago baterantz jotzeko.

Esandako guztiak herri garen aldetik gure komunitatearentzat agertoki gauzagarriak ikustera eraman behar gintuzke. Lurralde estrategiaren aldetik hona zenbait ardatz:

- **Lurralde oreka bilatzen duten ekimen estrategikoak** abian jartzea. Ikuspuntu honek landa gunea identifikatu eta funtzio aitortuak ematea eskatzen du, ondoren eremu urbano eta metropolizatuekin osagarritasunean jardun dadin. Jorratu beharreko arloak bat baino gehiago dira. Besteak beste, udalerrri txikiak biztanleria, ekonomia edo ongizatea indartzen lagunduko duten planak abian jartzea (inguru menditsuenetan batez ere). Lehen sektoreak protagonismo berezia izan beharko du horretan. Udalerrri txikiak bezala, eremu urbano eta metropolizatuaren ongizatea bermatu eta oreka segregazioak gairitzeko egitasmoak beharko dira.
- **Iraunkortasun paradigma berriak** indarrean sartuko dira baldin eta ondare hori gorde eta belaunaldi berrien esku jartzera iritsi nahi badugu, baina horrek egungo joerak aldatzea eskatzen du, besteak beste, inguru naturalaren artifizializazioan edo atmosfera kutsatzen duten jardueren murriztean. Esandakoaz gain, lurraldean eragiten duten hainbat portaera berbideratu beharko dugu.
- Lurraldea biziberritzeak **egitasmo ekonomiko dibertsifikatua, osagarria eta eraginkorra** eskatzen du. Hau da, eraginkortasun handieneko jarduerak ekosistema egokiak behar dituzten bezala, enplegu gehien eragiten duten sektoreek, onura soziala dakarten egitasmoek edo tokian tokiko indarguneak balioan jartzeko ekimenek sustapen berezia beharko dute lurraldea bere luze zabalean indartzeko.
- Euskal lurraldeen eta **euskal komunitatearen iruditegi komuna** landu eta banatzen gaituenean baino batzen gaituzten elementuetan oinarritzeko aukera. Edozein giza talde kohesionatzeko komunitate sentimendua sustatzea ezinbestekoa da. Hala, identitate sentimendu desberdinak ulertu, azaleratu eta bideratuko dituen iruditegi komuna

eztabaidatu eta eraikitzea proposatzen da, Euskal komunitate globalaz gain, etorkinak eta haien seme-alabak barneratuko dituen.

- Euskal lurraldeen arteko kohesioa eta elkarkidetzari dagokion zoru komuna sozialki, ekonomikoki eta politikoki eraiki beharko litzateke, euskal lurraldeetako aniztasuna aberastasuna dela bezala barneratuz. Euskal lurraldeak kohesionatzeko, guztion bizitza duina garatzeko oinarritzko baldintzak partekatuko dituen herritargo ahaldundua ezinbestekoa da. Hau da, funtsean, **euskal herritartasuna sendotzeko aukera aintzat hartzea.**
- Euskal herri mailako egitura partekatuak eraikitzeko aukera; horrenbestez, elkarkidetzaren gakoa den lankidetzeta eta kohesioa sustatzeko egitura partekatuak bultzatzea garrantzitsua da. Egitura hauek arlo eta jendarte eremu desberdinetan sustatu beharko lirakeela pentsatzen da. Bai eta erakunde publikoen esparruan ere. **Lankidetzeta eta osagarritasunak euskal herria garapen sozial handiko lurralde erresiliente** izatera eraman dezakete, eta gaur egungo atomizazio artifiziala gainditzera, Europako Batasunak daraman erregionalizazio bideak aukera interesgarriak eskainiko ditu, baldin eta bide horretan jarriko gaituzten adostasunak eraikitzeko gai bagara.

Geure buruari galdetzen diogu, ordea, zein da lurralde estrategia eraginkorrena? Agenda betea dugu aurrean:

Lurralde oreka gauzatzeko bidean jartze aldera

- Landa gunea identifikatu eta funtzio aitortuak emango dizkion ekimen instituzionala abian jarri, Landa ingurunearen estatutua zehaztu.
- Udalerrri txikietako biztanleria, ekonomia edo ongizatea indartzen lagunduko duten planak abian jartzea.
- Metropolizazioak eragindako lurralde segregazioak aitortzen dituen ekimen instituzionala abiatu.
- Lehen sektorea indartzeko balio izan dezakeen ekintza ildo estrategikoa abian jartzea eskualdez eskualde (herritarren elikadura kulturaren eragin, landa lurragorde, ekoizpena handitu, bertako produktuen merkaturatzea indartu...).

- Tokian tokiko egitasmoak sustatzea, bertako kapital sozialean eta adostasun sendoetan oinarrituz, beti ere erabakitakoa errespetatuz (subsidiaritatea).

Iraunkortasun paradigma berria indarrean jartze aldera

- Landa lurra artifizializazioetatik legez babestu (ondare naturala gordetzea, elikagaiz autohornitzeko oinarria baita), inguru urbanoetatik hurbil daudenak batez ere.
- Ingurua kaltetzen duten jarduerak ahalik eta gehien murriztea eta ordezeko praktikak indarrean jarri. Adostasun soziala eraiki eta ordenamendu juridikoan txertatu.
- Etorkizuneko Euskal Herriaren irudi konpartitua eraiki ezaugarri hauek balioan jarriaz: ondare naturala eta landa gunea dinamikoa, trantsizioa helburu duten iraunkortasun paradigmak; jarduera ekonomiko aurreratutako eta erresilienteak lurralde osoan.
- Zirkuitu laburra duten salgaien kontsumoa sustatzea, bertako elikagaiena batez ere. Besteak beste, eskualdeetako elikadura kontseiluak sortu, bai eta elikaduraren behategia ere.

Lurraldea luze-zabalean indartuko duen egitasmo ekonomikoa garatze aldera

- Espezializazio inteligenteko estrategiatik kanpo geratu diren sektoreen azterketa egin eta hauen balizko onurak zehaztu.
- Landa eremuetan jarduera endogenoak sustatzeko egitasmo komunitarioei eta tokiko sektore ekonomikoiei zuzendutako programak indarrean jarri.
- Xede soziala duten jarduerak eta enpresa moldeak sustatu, besteak beste, zaurgarritasun handiko sektoreei zuzendutako arloetan.
- Gune metropolizatuetan, segregazio egoera larriena duten zonaldeak biziberritu eta indartzeko egitasmoak abian jarri.
- Lurraldeen arteko interakzio ekonomikoa sustatuko duten egitura sozioekonomikoak eta aktibitateak errazteko plan estrategikoa plantan ezarri.

Euskal komunitatearen iruditegi eta osagai komunak sendotze aldera

- Euskararen eta kulturaren balio kohesionatzaileak ekarriko lituzkeen abantailak irudikatu eta zabaltzeko proposamena. Hizkuntz politikari, eta bereziki euskalduntze prozesuari, garrantzia eman elementu kohesionatzaile izan dadin.
- Eragile ekonomiko eta sozialak lurralde arteko lankidetzan jarduteko sustapen politikak abian jarri, besteak beste, asoziazionismoari lotutako legediak egokituz.
- Euskal hezkuntza-sistema, sare profesionalak eta enpresarialak, hedabideak zein komunitate zientifikoa artikulatzeko aukera lantzen hasi.

Euskal lurraldeen mapa mentala indartzeko tresnen inguruan deliberazio publikoa abian jarri: euskal markatik (barnera/kanpora begira), gure historiaren ezagutzara edo euskal sistema komunikatibora.

Euskal herritartasun komuna bultzatze aldera

- Prozesu deliberatibo eta demokratikoen bidez, behetik gorako dinamikak sustatuz euskal herritarron bizitza duina bermatuko duten zutabe edo estandar komunak ezarri, “euskal ongizate sistema” lurralde guztietan partekatzeke.
- Euskal lurralde guztietako jendarte kohesioan laguntzen duten politika publikoak martxan jartzeko proposamenak landu, lurraldeen arteko oreka soziala, ekonomikoa eta politikoa lortzeko.
- Europan dauden gobernantza demokratikoko egiturak erabili eta balioetsi herritartasun komunera begira: batik bat, Europar Batasuneko lankidetzak eta integrazio tresnak.

Kultura politiko eta demokratiko komun berria sustatze aldera

- Jasandako gatazka egoeratik eta bizipenetatik ikaspenak balioetsi. Gatazka gainditzeko sortutako tresna eta ekimenak –iparraldeko eta hegoaldeko jendarte ekimenak uztartu dituztenak–, ezagutarazi eta “euskal balio sistema” sendotzeko erabili.

- Euskal lurraldeen kohesioa eta elkarkidetzan sakondu jomuga izango duen prozesu eratzaile parte hartzailea abian jarri.
- Euskal lurraldeen arteko lankidetzak esperientziak eta saretzak ahalbideratu ekimen zehatzen bitartez: eragile sozioekonomiko, kultural eta lokalen artean, bereziki.

Euskal Lurraldeen egituratze partekatua bideratze aldera

- Elkarren arteko ezagutzarako eta lankidetzarako estrategiari lotutako Euskal lurraldeen kohesioa sendotzeko tresnen, eskumenen eta “baliabideen mapa” irudikatu.
- Euskal erakundearen eskumen partekatzeari, ardatzen trinkotzeari eta egituratze eraginkorrari buruzko gogoeta lan-ildoak abiatu euskal erakundeetan.
- Finantza tresna propioak eratu euskal lurraldeen arteko kohesioa sendotzeari begira. Ildo beretik, Euskal Lurraldeen kohesioaren mesedetan emateko diru funtsa egituratu.
- Eusko Ikaskuntzari eginkizun berezia esleitu euskal lurraldeen kohesioa eta elkarkidetzari buruzko eztabaidan, erakunde aholku emailea eta eztabaida sozialaren kudeatzaile den aldetik.

La economía vasca en el contexto de las nuevas economías: el futuro del empleo, y la transición hacia modelos inclusivos de empresa y relaciones laborales

Arrieta, Tomás

Consejo de Relaciones Laborales
tarrieta@crlv.net

La transición hacia modelos de empresa inclusivos, en el marco de relaciones laborales más cooperativas es un vector clave del desarrollo socioeconómico de los territorios vascos. Nuevos paradigmas basados en nuevas transacciones para incrementar el grado de participación de las personas en las empresas y lograr un crecimiento equilibrado y justo, extender el bienestar y garantizar la cohesión social.

Palabras Clave: Empresa. Relaciones laborales. Participación. Crecimiento. Inclusión. Cohesión social.

1. Introducción

Cualquier análisis sobre el desarrollo socio-económico de Vasconia, sus retos, oportunidades, fortalezas, debilidades o posibles líneas de actuación, así como todo diálogo y reflexión compartida entre personas, agentes e instituciones sobre este tema, ha de partir de la constatación previa de que los territorios vascos conforman una realidad heterogénea. Por ello, no siempre resulta sencillo identificar hilos conductores comunes que impulsen o favorezcan la construcción para el conjunto de la ciudadanía vasca de un futuro al servicio de las personas y de su bienestar, preservando y garantizado de forma simultánea la diversidad y los equilibrios territoriales.

Los resultados de este proceso de reflexión, que ha cristalizado en un Libro Verde cuyos análisis y diagnósticos constituyen a su vez el material de fondo sobre el que asentar ahora estas bases para un Libro Blanco, se exponen en tres apartados diferenciados. Los dos primeros se refieren a la economía vasca a partir de la transformación acelerada de los paradigmas económicos clásicos y a las numerosas incertidumbres actuales sobre el futuro del empleo; y ambos constituyen el contexto desde el que abordar el tercero: una mirada más específica sobre la transición hacia modelos de empresa que garanticen la sostenibilidad y viabilidad de los proyectos empresariales, haciendo compatible la

generación de riqueza con la cohesión social y la participación de las personas en el progreso económico.

En los tres apartados y sin dejar de reconocer que las fronteras son en muchos casos difusas o expresan la misma realidad desde diferente punto de vista, se intenta diferenciar entre los retos, las fortalezas y los consensos y disensos principales detectados a lo largo de todo el proceso. Y se concluye con una parte más propositiva, o si se prefiere, con reflexiones y consideraciones más directamente orientadas a la acción transformadora.

Debe destacarse en todo caso que la elección de estos tres ejes no se ha realizado con ninguna perspectiva reduccionista. A lo largo de las sesiones que precedieron al Libro Verde se han abordado otros muchos aspectos que, sin duda, son igualmente centrales en cualquier reflexión que trate de acercarse de forma honesta a la cuestión básica sobre el desarrollo en el siglo XXI: ¿Cómo crear riqueza sin agotar el planeta y sin comprometer la vida que habita en él, posibilitando el incremento del bienestar de todas las personas de forma armónica y sin desigualdades sustanciales?

Por lo mismo, y mientras nos preguntamos cómo impulsar en la buena dirección el desarrollo socio económico de los territorios de Vasconia, es urgente avanzar también en paralelo en algunas otras cuestiones imprescindibles para dotar de “sentido” a nuestra reflexión y, sobre todo, a nuestras acciones y decisiones futuras. En particular cuál es, o debe ser, nuestro concepto de desarrollo¹ como personas y como sociedad; cuál es nuestra idea de la riqueza², y muy especialmente cuáles son los elementos necesarios para conseguir una vida digna.

2. La economía vasca en el contexto de las nuevas economías

2.1. Retos

- **La garantía de una múltiple sostenibilidad, no solo social y medioambiental, como eje del modelo de desarrollo económico.**

A pesar de las dificultades evidentes para reconducir los vectores de crecimiento y el grado de desarrollo económico del conjunto de Euskal Herria a un modelo homogéneo y diferenciado con respecto a otras economías del entorno, el reto principal al que se enfrentan los territorios vascos es en

muy buena medida similar al del conjunto del mundo desarrollado: ser capaces de consumir, en un periodo de tiempo razonable, una transición efectiva desde un modelo de crecimiento económico lineal, concebido y gestionado como potencialmente ilimitado, a un nuevo paradigma de economía circular sobre el que existen numerosas propuestas con diferente grado de concreción y de capacidad transformadora, pero que parten todas ellas de un consenso básico: la necesidad de garantizar equilibrios medioambientales y sociales que actúen, a su vez, como el eje de una sostenibilidad múltiple propia de sociedades complejas, abiertas y diversas.

- **La búsqueda de un grado de equilibrio razonable entre distribución primaria y secundaria de la riqueza.**

Este nuevo modelo de desarrollo debería estar basado en un sistema económico que garantice a las personas una contraprestación equitativa y suficiente en los procesos colectivos de generación de valor.

Desde este punto de vista y con esta finalidad, el reto principal consiste en combinar mecanismos eficaces de distribución primaria de la riqueza, a través de sueldos y retribuciones suficientes, con una función adicional del tejido productivo como proveedor de recursos para permitir la redistribución, la participación generalizada de la ciudadanía en el bienestar general y la corrección de las desigualdades sociales más profundas para la consecución de niveles aceptables de cohesión.

2.2. Fortalezas

- **La adaptabilidad, la capacidad de innovación y la vocación para el emprendizaje.**

Las fortalezas y los rasgos diferenciadores de la economía vasca residen sobre todo en su capacidad de adaptación a un entorno cambiante y en el potencial de emprendimiento y transformación de las personas, que son las que impulsan y mantienen los proyectos empresariales.

- **Una práctica empresarial mayoritariamente asentada en valores que trascienden la búsqueda del beneficio estrictamente económico.**

La existencia de ciertos valores que pivotan sobre prácticas de cooperación o que han impulsado proyectos empresariales de

clara vocación social, no son únicamente un rasgo específico de experiencias concretas de éxito, sino un denominador común, explícito o implícito, de una parte significativa de muchas iniciativas y proyectos. Todas ellas han contribuido al desarrollo socioeconómico de los territorios vascos hasta el presente y a un crecimiento económico razonablemente equilibrado.

- **Una arquitectura institucional que, en buena parte de los territorios de Vasconia, posibilite en mayor o menor grado la definición de políticas fiscales propias orientadas hacia modelos de desarrollo y de distribución de recursos más equilibrados y equitativos.**

Más allá de las diferencias ideológicas y conceptuales sobre el grado necesario o deseable de autonomía o soberanía fiscal, tanto en Euskadi como en Navarra la consolidación del concierto económico como fórmula de relación con el Estado para la captación, distribución y asignación de recursos públicos constituye una herramienta irrenunciable para el diseño y sostenimiento de políticas propias.

2.3. Consensos y Disensos

- **La sostenibilidad del modelo como consenso central junto a debates y discrepancias sobre el potencial transformador real de las llamadas nuevas economías.**

Aunque se asume de forma prácticamente unánime por todos los agentes sociales y políticos la necesidad de garantizar la sostenibilidad y la equidad distributiva, se mantienen importantes discrepancias entre ellos sobre la diversa potencialidad o capacidad transformadora de las diferentes propuestas y/o alternativas que giran, en mayor o menor medida, en torno al concepto genérico de la economía del bien común³. En este sentido, la recepción efectiva y la traslación a nuestra realidad económica de buena parte de los elementos que están en la base de estas propuestas requieren seguramente de un proceso de reflexión, contraste y experimentación mayor.

3. La centralidad y el futuro del empleo

3.1. Retos

- **La igualdad efectiva de género y la superación de las brechas en las condiciones de empleo entre mujeres y hombres como objetivo central junto con el incremento de su corresponsabilidad en los trabajos domésticos y de cuidado como premisa ineludible.**

El empleo ha desempeñado en las sociedades desarrolladas, al menos desde de la segunda mitad del siglo XX, un papel central para la inclusión y la cohesión social, pero la incorporación masiva de las mujeres al mercado de trabajo se ha producido manteniendo sobre ellas de forma casi exclusiva el peso de las tareas domésticas y de cuidado. Se trata de una situación que ha lastrado con carácter general las carreras profesionales de las mujeres y ha generado para ellas una significativa brecha de condiciones de trabajo con respecto a los hombres y que nos sitúa, por tanto, ante al reto insoslayable de revertir esta situación y de avanzar como sociedad hacia una cultura de plena corresponsabilidad entre sexos.

- **La consecución, mantenimiento y garantía de niveles de protección suficiente del empleo remunerado y de las condiciones efectivas en que se desarrolla.**

En sociedades democráticas y cohesionadas la calidad y condiciones materiales del empleo remunerado no debería depender solo o de forma exclusiva de factores intrínsecos al trabajo que se desempeña, como la productividad o la cualificación, sino también de la existencia de sistemas jurídicos que posibiliten y garanticen el establecimiento negociado de condiciones de trabajo junto a otros mecanismos legales o normativos destinados a fijar un mínimo aceptable de derechos para el conjunto de las personas ocupadas.

- **La búsqueda de sistemas de rentas y prestaciones garantizadas que actúen como un instrumento de estabilización social y ocupen, en su caso, el espacio que vaya cediendo el empleo remunerado como mecanismo preferente de inclusión social y elemento primario y básico de acceso a la ciudadanía.**

El escenario de una sociedad sin empleos remunerados suficientes o con condiciones laborales que no garanticen, por

su nivel de estabilidad o remuneración, un estándar aceptable de bienestar a las personas, nos coloca ante la necesidad ineludible de repensar y, en su caso, revisar los instrumentos actuales de protección social y los sistemas de rentas garantizadas.

- **La lucha contra los efectos más intensos de la precarización y la polarización del mercado de trabajo.**

Aunque no existe un consenso pleno sobre los efectos que va a producir en el empleo la incorporación de las nuevas tecnologías disruptivas a la vida en general y a los procesos productivos en particular, sobre todo en términos cuantitativos, su efecto inmediato se está traduciendo con claridad en un hundimiento generalizado de las ocupaciones de nivel medio de cualificación.

Por tanto y cualquiera que sea su evolución a medio y largo plazo en términos de necesidades de remplazo generacional y de cobertura de nuevas ocupaciones emergentes, es ya una realidad difícilmente cuestionable que el mercado de trabajo está experimentando a corto plazo importantes tensiones a causa de una creciente polarización de las ocupaciones laborales disponibles, altamente cualificadas en un eje del polo y de escaso valor añadido en el otro. Este escenario está provocando ya una clara segmentación que frecuentemente se agrava por la acumulación de diferentes factores de desigualdad (de género, de origen, de formación, de cualificación profesional...) en las mismas personas que puede acabar haciendo crónica su situación de precariedad. Se trata de una de las amenazas más claras para la cohesión social y nos coloca ante el reto ineludible de trabajar consensos y arbitrar fórmulas nuevas y eficaces para un reparto más equilibrado de la riqueza.

3.2. Fortalezas

- **Un sistema de formación profesional avanzado en el contexto de una concepción integral de la formación como un proceso dinámico e ininterrumpido a lo largo de toda la vida de las personas.**

La formación, en sus diferentes vectores y desde una concepción integral que incluya de forma coherente todas las etapas formativas (educación reglada y formación para el empleo, ocupacional y continua) y que abarque la totalidad del ciclo vital de las personas, constituye un elemento clave frente

a las tensiones de polarización y precarización del mercado de trabajo.

Más allá de este desiderátum, que suscita un grado de consenso muy elevado entre personas, agentes e instituciones, y de la necesidad igualmente asumida de forma mayoritaria de revisar y perfeccionar los sistemas actuales, la calidad de nuestro sistema de formación profesional y la existencia de algunas iniciativas normativas que conciben el proceso formativo desde una perspectiva integral y a lo largo de toda la vida, constituye una fortaleza real para abordar los retos enunciados en el apartado anterior.

3.3. Consensos y disensos

- **No hay un consenso claro sobre la incidencia, en términos cuantitativos, de las nuevas tecnologías en la cantidad de trabajo disponible a medio y a largo plazo.**

Existen diferentes sensibilidades y diagnósticos sobre el futuro del empleo remunerado. Estos posicionamientos están condicionados a su vez por las grandes incertidumbres actuales sobre la evolución previsible de la cantidad y características del empleo disponible en el contexto de sociedades y economías globalizadas, altamente competitivas y en proceso de digitalización, robotización e incorporación creciente de la inteligencia artificial. En algunos casos, estas incertidumbres se agravan por causa de la evolución demográfica y las presiones a la baja sobre las tasas de actividad provocadas por el envejecimiento progresivo de la población⁴.

En lo que se refiere a la evolución del empleo y frente a visiones y predicciones de carácter intuitivo o directamente especulativo es imprescindible impulsar –en un marco estable de colaboración público-privada y sobre la base de metodologías comunes– diálogos abiertos entre todos los agentes implicados para elaborar diagnósticos compartidos y trabajar sobre prospecciones fiables. Este conjunto de iniciativas podría incluir desde la puesta en marcha de células prospectivas hasta la creación de una comisión interinstitucional para monitorizar y coordinar las actividades relacionadas con el futuro del trabajo y la economía.

- **Al riesgo de polarización y precarización del mercado de trabajo habría que añadir el efecto negativo de un posible**

desajuste a corto y medio plazo entre las cualificaciones acreditadas por los demandantes de empleo y las requeridas por los oferentes de trabajo.

Más allá de estas discrepancias sobre la evolución previsible del empleo en términos cuantitativos, en el horizonte de la próxima década podríamos asistir en el conjunto de los territorios vascos (aunque con diferente intensidad entre ellos) a importantes desajustes. No solo cuantitativos por una insuficiencia de población activa para atender en un contexto de crecimiento económico y envejecimiento demográfico combinado a la oferta de ocupaciones, sino también cualitativos, por falta de adecuación de los demandantes al perfil de las ocupaciones ofertadas, a la vista de la transformación y tecnificación acelerada de los procesos de trabajo y la emergencia continua de nuevos requerimientos laborales.

- **En el contexto descrito, y en un futuro cercano, permanecen las discrepancias sobre la naturaleza, extensión y alcance de los sistemas de ingresos y rentas garantizados.**

La discrepancia básica en este punto se centra en el debate sobre si estos sistemas deberían reconfigurarse sobre criterios de universalidad e incondicionalidad o, por el contrario, seguir articulados como un mecanismo secundario con respecto al empleo, y como respuesta coyuntural, por tanto, a una situación transitoria de falta de ocupación laboral.

4. Los nuevos modelos de empresa y de relaciones laborales en el contexto descrito

4.1. Retos

- **La transición hacia modelos de relaciones laborales de carácter más cooperativo.**

El paradigma principal sobre el que se han asentado las relaciones laborales en las empresas hasta ahora ha sido el de la confrontación. En el marco de modelos de gestión empresarial jerárquicos y escasamente participativos, el tipo de relación laboral dominante se ha basado en la búsqueda de equilibrios coyunturales que en la mayoría de los casos pivotan sobre el establecimiento, preferentemente en un sector de actividad completo, de un binomio simple: el salario y la jornada (elementos determinantes del precio del trabajo) como contraprestación desvinculada con carácter general de la

evolución y resultados de la empresa. La transición hacia modelos más cooperativos aparece así como el reto central que condiciona en buena medida el avance hacia empresas más inclusivas y participadas.

- **La búsqueda y explicitación mediante procesos amplios y abiertos de diálogo y concertación de elementos compartidos que permitan modificar de modo sustancial, por una parte, la visión de las empresas en sentido amplio y, por otra, la posición y el valor de las personas en ellas.**

En las empresas, en tanto que organizaciones sostenidas por aportaciones de capital y trabajo, se integran y conviven intereses de diferente nivel. Aunque en parte son intereses comunes, relacionados con la sostenibilidad del proyecto empresarial como premisa necesaria para mantener la actividad y el empleo, en otra buena parte se conciben como intereses distintos, cuando no abiertamente contrapuestos. Este es el caso, por ejemplo, de todo lo que se refiere a la atribución de los resultados obtenidos que, en términos generales, no inciden ni en el reparto del valor generado por la empresa, ni en la imputación de los riesgos asociados, en su caso, a la propia actividad empresarial.

En este contexto, todavía predominante, más allá de reflexiones y propuestas teóricas sobre la necesidad y conveniencia de transitar hacia visiones más integradas e inclusivas de la empresa como conjunto de personas comprometidas con la consecución de un objetivo prioritario y compartido: la generación de valor, resulta imprescindible encontrar, de forma negociada, nuevas transacciones que hagan posible este tránsito, incorporando otros elementos a las contraprestaciones tradicionales, exclusiva o preferentemente económicas, en términos de satisfacción personal, promoción profesional y equilibrio entre la vida personal y profesional, todo ello en el contexto de retribuciones dignas y conectadas a la evolución real e incremento de valor de los proyectos empresariales.

- **La necesidad de propiciar un giro sustancial en la posición de las organizaciones representativas sindicales y empresariales, dentro de un marco de relaciones estable, compartido y asentado en la concertación y el diálogo.**

En la actualidad, junto con planteamientos formales más proclives al cambio coexisten abiertas resistencias a modificar,

de modo sustancial al menos, los paradigmas tradicionales. Revertir esta situación constituye, en consecuencia, no solo un reto prioritario sino una premisa de partida para avanzar hacia nuevos modelos de relación.

4.2. Fortalezas

- **Un tejido productivo consolidado y un conjunto de experiencias diversas que conforman una cultura empresarial sólida y con capacidad para afrontar las necesarias transformaciones.**

En los territorios de Vasconia, la empresa, con distinta configuración y dimensión y actuando en diferentes sectores de la actividad, ha sido y sigue siendo uno de los motores esenciales de desarrollo. De una manera particular, en la realidad vasca coexisten además diversas estructuras jurídicas como soporte de la actividad productiva, lo que ha propiciado el surgimiento y consolidación de experiencias muy significativas en el campo del trabajo cooperativo y la economía social y ha generado también una amplia red de iniciativas sin ánimo de lucro que constituyen un activo adicional.

4.3. Consensos y disensos

- **El incremento de la implicación de las personas y la búsqueda de contextos más cooperativos en las empresas como mera condición de sostenibilidad de las empresas y premisa de competitividad.**

Existe un grado de consenso amplio entre observadores y profesionales cualificados que vinculan la competitividad, la sostenibilidad y el arraigo territorial de los proyectos empresariales al tránsito efectivo hacia paradigmas asentados en la idea de la cooperación y la colaboración frente a la mera confrontación de intereses, superando así la dicotomía clásica entre capital y trabajo, al menos como referente único o principal.

- **La generación de un contexto favorable al incremento de la participación de las personas en las empresas como una de las premisas sustanciales del cambio.**

En este punto, la opinión mayoritaria es que tales experiencias y prácticas de participación no son susceptibles de una jerarquización clara por lo que deben concebirse y articularse en la práctica a modo de círculo virtuoso en el que la apertura

de un determinado espacio de participación (en gestión, resultados o capital) propicia e impulsa también el incremento de esta en otras parcelas de la empresa.

- **La permanencia de importantes discrepancias sobre la necesidad, el alcance y las estrategias necesarias para propiciar este tránsito.**

Junto a este consenso teórico coexisten, sin embargo, no solo posiciones y prácticas divergentes, sino también resistencias relevantes. El grado de asunción de estos nuevos discursos entre los agentes sociales, empresariales y sindicales, no es en modo alguno uniforme, puesto que con planteamientos formales más proclives al cambio coexisten abiertas resistencias a modificar, de modo sustancial al menos, los paradigmas tradicionales. Dentro de este panorama disperso, se han ido generando también propuestas de carácter unilateral⁵ que no derivan, sin embargo, de procesos de diálogo y concertación, ni suscitan, hasta ahora al menos, un grado de consenso suficiente.

5. Algunas propuestas

- **Posicionamientos mayoritariamente compartidos y líneas de actuación en el proceso de transición hacia modelos de relaciones laborales más cooperativos para conseguir empresas más inclusivas y sostenibles.**

La perspectiva desde la que se aborda esta reflexión se centra, en última instancia, en el objetivo de explicitar algunas bases que, en diferente grado, podrían contribuir a impulsar la transición hacia modelos de empresa y relaciones laborales asentados en prácticas más cooperativas, producto de la negociación y el acuerdo, para incrementar así de modo progresivo el grado de satisfacción e implicación de las personas en las organizaciones y, consecuentemente, el éxito y la sostenibilidad de los proyectos empresariales.

Sin ningún propósito de exhaustividad y a modo de simples propuestas, es posible señalar en este sentido algunos puntos que podrían servir para centrar el debate:

1. El reconocimiento explícito de la contribución de las empresas vascas al crecimiento económico y a la generación de empleo y, por tanto, al bienestar de la

ciudadanía constituye una premisa imprescindible para afrontar con ciertas garantías de éxito cualquier reflexión sobre los modelos de empresa y de relaciones laborales.

2. El fomento de una cultura de la corresponsabilidad entre sexos es condición necesaria, aunque no suficiente, para la progresión hacia modelos más equitativos y eficientes de relaciones laborales en el contexto de sociedades más justas y equilibradas. Esta transformación cultural debe abordarse en paralelo a la mejora de los mecanismos de conciliación entre la vida profesional y personal.
3. La necesidad de abordar una transformación de los modelos tradicionales de empresa y de relaciones laborales, en un contexto económico de globalización y en el marco de un mercado de trabajo en proceso de transformación acelerada, polarizado y amenazado de un cierto grado de precariedad estructural, no puede servir como pretexto para cuestionar en ningún caso la posición y el papel relevante de las organizaciones empresariales y sindicales representativas como agentes sociales institucionalizados.
4. La progresión hacia modelos de relaciones laborales más cooperativas en los que sustentar la creación de empresas más inclusivas no solo debe constituir una aspiración compartida, sino asumirse como un objetivo explícito en procesos abiertos y amplios de diálogo social y de negociación colectiva.
5. Es imprescindible, en todo caso, identificar y objetivar las transacciones necesarias para posibilitar un verdadero cambio de paradigma. La incorporación de elementos que integren en el marco de las negociaciones nuevas contraprestaciones al trabajo, entre ellas, el incremento de la participación, en todos sus niveles, la flexibilidad pactada, la salud laboral, la conciliación entre vida profesional y privada, la promoción profesional y otras aspiraciones y pretensiones de las personas conectadas con su propio concepto de bienestar se revelan así como un paso necesario para avanzar desde el discurso teórico hacia la construcción compartida de nuevos escenarios y marcos de relación en las empresas.

6. La consecución de mayores niveles de participación está también vinculada, de modo instrumental pero significativo, con la consolidación y puesta en marcha, en su caso, de iniciativas públicas de diferente naturaleza: normativas, de fomento, de apoyo financiero y fiscal... para apoyar la transición hacia empresas más inclusivas.

7. Algunos de los elementos imprescindibles para llevar a cabo esta transición están relacionados con la confianza como valor central en la vida de las empresas y con la puesta en marcha de estructuras que garanticen un flujo permanente de información en un contexto de mayor transparencia. Esta confianza exige como premisa previa una restitución del reconocimiento recíproco de legitimidad entre los agentes sociales y un contexto de cooperación, diálogo y concertación con los poderes públicos.

6. A modo de breve recapitulación

La transparencia, información, comunicación, negociación dinámica y flexibilidad negociada aparecerían así como base de un modelo de relaciones laborales que genera confianza mutua, la cual actúa a su vez como un eje que propicia el incremento de la participación de las personas, la creación de un clima laboral y una cultura de la cooperación y la mejora del capital humano. El resultado agregado de este modelo se concretaría en el fomento, creación y reforzamiento de empresas progresivamente más competitivas y sostenibles.

Notas

1. En el sentido propuesto por Amartya Sen del desarrollo como incremento de la capacidad de las personas para perseguir su propia forma de entender la vida buena “Desarrollo y libertad”, editorial planeta, Buenos Aires, 2000.
2. Se atribuye a Robert Kennedy la expresión, “el PIB mide todo... salvo lo que hace que la vida merezca la pena”, citada en “Utopía para realistas” Rutger Bregman, ediciones Salamandra, 2014.
3. Christian Felber: “Economía del bien común”, Ediciones Deusto (2015, edición corregida y ampliada).
4. De acuerdo con el modelo econométrico desarrollado por Lanbide (Servicio Vasco de Empleo) completado con contrastes de representantes sectoriales, en el horizonte de 2030 las oportunidades netas de empleo (995.660 personas) se habrán incrementado en un 12% con respecto a 2015, en tanto que la oferta de las personas trabajadoras descenderá un 3,5% (1.018. 400) y apenas será suficiente para atender a las necesidades del mercado “<http://futurelan.eus/es/escenarios>”.
5. En este sentido se orientan, por ejemplo, algunas de las propuestas empresariales más recientes, como la impulsada por la patronal gipuzkoana ADEGI en el marco de la llamada “nueva cultura de empresa”.

Hacia un modelo propio de Bienestar Social

Barragué, Borja

Ministerio de Sanidad, Consumo y Bienestar Social
bbarrague@mscbs.es

E

El texto resume una conversación a tres voces sobre el modelo de bienestar vasco actualmente existente, los retos que enfrenta y las principales vías de reforma que se vislumbran. La tesis que articula la conversación es la de que el modelo vasco de bienestar necesita ser repensado, porque como ocurre con todos aquellos que descansan fuertemente sobre las contribuciones previas, es razonablemente generoso a la hora de asistir ex post facto, pero mucho más tacaño cuando se trata de empedrar y capacitar ex ante. Esto es un problema porque, a la larga, los modelos asistencialistas terminan saliendo más caros que los que se orientan a la inversión y empoderamiento social.

Palabras Clave: Desequilibrio demográfico. Desigualdad. Exclusión. Empoderamiento social. Inversión. Cuidados. Precariedad.

El 9 de noviembre de 2018, con motivo de la celebración del centenario de Eusko Ikaskuntza, Nerea Kortajarena, Sara Buesa y Xabier Aierdi conversaron, moderados por Fernando Fantova, en torno al modelo de bienestar de Euskadi. La necesidad de un debate en torno al modelo de bienestar de la sociedad vasca queda justificada sobre la base de al menos dos consideraciones. Por un lado, porque aunque la economía vasca ha superado la recesión y ha comenzado a crecer, la crisis de 2008 ha dejado importantes cicatrices sociales, en términos de desigualdad y carencia o insuficiencia de empleo. Por el otro lado, porque un modelo de bienestar social puede ayudarnos no sólo a reparar los daños sufridos por la gente que se va quedando atrás en la economía global, sino que puede (y debe) también contribuir a empoderar y capacitar a la ciudadanía para minimizar el porcentaje de la población que va a experimentar esas cicatrices en primer lugar.

La conversación se estructuró en torno a dos preguntas (entreveradas): (a) cuáles son las principales características del modelo vasco de bienestar y (b) cuáles son los principales retos a los que se enfrenta. En la primera parte del debate, acerca del modelo, sobresalieron dos cuestiones: la legitimidad con la que cuenta el modelo actual y la necesidad de transitar hacia otro paradigma del bienestar, menos asistencialista y más informado por la concepción de la inversión social. Es decir,

más informado por la idea de preparar y menos por la de reparar. En la segunda parte, en torno a los retos, destacaron igualmente tres temas: el envejecimiento de la población vasca, la desigualdad y la creciente importancia de la herencia de las (des)ventajas socio-económicas, por cuanto limitan la igualdad de oportunidades y detienen el ascensor social.

Siguiendo *grosso modo* el esquema propuesto en el Libro Blanco del Modelo propio de bienestar, Xabier Aierdi comenzó sosteniendo que, en efecto, en Euskadi contamos con un modelo propio de bienestar, y que en su criterio goza de una legitimidad amplia entre la ciudadanía. Ahora bien, al tiempo que afirmó ese consenso amplio con el que cuenta el modelo, también manifestó que esa legitimidad es su principal preocupación. No ahora mismo, sino mirando a futuro.

Comenzando su intervención justamente por ese punto, Nerea Kortajarena mostró su preocupación por que la excelencia del modelo vasco de bienestar se haya convertido en un arma de doble filo, que por un lado ofrece una protección generosa y de calidad, pero por el otro nos impide seguir avanzando. Y es que, en opinión de Kortajarena, es necesario seguir avanzando en el desarrollo del modelo vasco de bienestar porque nos enfrentamos con una serie de retos importantes, como el de los cuidados (no sólo porque cada vez vivimos más, sino también porque hay ciertos trabajos que las mujeres ya no están dispuestas a asumir en exclusiva) y la precariedad laboral. Ahora bien, junto con los nuevos riesgos sociales, Kortajarena también cree que existen nuevas oportunidades, como el desarrollo de la soberanía y las políticas del buen-vivir.

Sara Buesa comenzó su primera intervención retomando algo de lo dicho por Kortajarena: que si bien es cierto que tenemos un modelo de bienestar que tiene muchas virtudes, eso no puede hacernos caer en la auto-complacencia. La primera intervención de Buesa se articuló en torno a dos ideas principales. La primera es la de hacer compatible el modelo de bienestar basado en derechos, tan característico de nuestro sistema de protección social, con la equidad social. Porque, a veces, los modelos basados en derechos tienen el efecto perverso de dejar fuera a los perfiles de mayor vulnerabilidad. Más aún, no es en absoluto infrecuente, afirmó Buesa, que las personas más vulnerables queden excluidas de forma transversal de todas las políticas que conforman el sistema vasco de protección social, provocando así de forma endógena

la aparición de un perfil de hiper-vulnerabilidad. Por todo ello, Buesa apostó por garantizar y avanzar en el enfoque de derechos, pero incorporando una visión de equidad, que impida que perdamos de vista a las personas que sistémicamente van quedando fuera o como mínimo en los márgenes del sistema.

La segunda preocupación que expresó Buesa fue la de cambiar el enfoque del modelo. Para Buesa, el sistema vasco de protección social es razonablemente bueno a la de hora de asistir, pero mucho menos bueno cuando se trata de prevenir, empoderar y capacitar. Esto es un problema porque cuando no se atajan los riesgos sociales de raíz, por mucho que inviertas en protección social, casi nunca es suficiente. Es decir, el asistencialismo es un modelo que deberíamos repensar porque, a la larga, termina saliendo caro. La dificultad de la reforma en el sentido sugerido por Buesa radica en que los beneficios de la inversión social —en infancia o en políticas activas de empleo, por ejemplo—, sólo son visibles en el largo plazo. Es por ello por lo que la tentación de seguir trabajando desde el modelo asistencialista es muy fuerte. Ahí es, en opinión de Buesa, donde tenemos que trabajar. En plantear una transición desde el modelo asistencial basado en la reparación *ex post facto* hacia un modelo de inversión social informado por la idea de capacitar y empoderar *ex ante*.

A continuación, el moderador Fernando Fantova abrió el debate al público, donde Luis Sanzo, Miguel Laparra y Joseba Zalakain abordaron uno de los grandes retos que enfrentan nuestras sociedades contemporáneas: el envejecimiento. Sanzo sostuvo que, en el caso de Euskadi, la población menor de 20 años ha aumentado en 40.000 personas si tomamos como referencia 2008, lo que supone un incremento del 12%. Miguel Laparra indicó que, a diferencia de lo que ocurre en Euskadi según los datos invocados por Sanzo, en Navarra la población menor de 30 años ha caído un 30%, y comparando el tramo de 40 a 65 con el tramo de 0 a 20 años, se observa una reducción de otro 30% a venir en el futuro.

Abundando en este debate, Laparra expresó su preocupación por orientar adecuadamente el mismo. El problema no está, en su opinión, en que las personas cada vez vivamos más años. Esto es algo excelente y de lo que estar orgullosos, porque en buena parte es una tendencia que obedece a la robustez y la calidad de nuestro sistema sanitario y de protección social. El problema está en la otra parte de la pirámide, ya que el

verdadero problema reside en que no nos estamos tomando la natalidad todo lo en serio que se merece. La situación es que ahora mismo, tanto en Navarra como en Euskadi, estamos muy lejos del famoso 2,1%, que es la cifra que representa la tasa de reposición.

Además, insistió Laparra, fomentar la natalidad no requeriría en ningún caso incurrir en técnicas de ingeniería social tendientes a manipular las preferencias de los jóvenes, ya que los proyectos vitales de muchas parejas y muchas jóvenes pasan por tener más hijos de los que tienen. Es decir, querrían tener más hijos, pero por los motivos que sean, no los están teniendo. Así que no deja de ser contradictorio que teniendo esas expectativas y esos planes de vida en la juventud, no les demos los medios y las condiciones para que los puedan poner en marcha, cumpliendo una función que sería positiva en el medio y largo plazo. Sobre todo, concluyó Laparra, porque cuando la gente deja de tener hijos es por alguna razón. La pregunta que nos tenemos que hacer como sociedad es por qué nuestros jóvenes están dejando de tener hijos e hijas. Y a partir de ahí, tendríamos que pensar qué cosas cambiamos para revertir esta situación.

Antes de devolver la palabra a la mesa, Joseba Zalakain comentó que, en la línea del cambio de orientación hacia un mayor peso en el conjunto del modelo de las políticas de inversión social propuesto por Buesa, y con el objetivo de atajar el problema del desequilibrio demográfico expresado por Laparra, deberíamos reubicar el debate de política social para centrarlo más en la infancia, las familias y la natalidad. Porque, además, una tendencia que se viene observando en los últimos años es el incremento en las desigualdades en la infancia y la adolescencia. Es decir, además de ofrecer oportunidades a las jóvenes que desean tener más hijos de los que tienen, debemos también, y es una cosa que no se está haciendo, garantizar a nuestros niños y jóvenes el acceso a un capital cultural y educativo que les permita competir en condiciones de cierta igualdad cuando acceden al mercado laboral. Antes de concluir su intervención, Zalakain apuntó también que conviene tomarse los pactos en serio, porque contamos con un “Pacto por las familias y la infancia” que no ha contado ni con los apoyos ni con el desarrollo necesarios, teniendo en cuenta la gravedad del problema con que nos enfrentamos.

En el segundo turno de intervenciones desde la mesa, Buesa convino con Laparra y Zalakain en que el desequilibrio

demográfico es uno de los principales retos que enfrentan nuestros sistemas de protección social. Con datos de Vitoria, afirmó que hoy en día la población mayor de 65 años supone ya el 20% de la población, pero que 2028 va a ser del 26%. Mientras, en el otro lado de la pirámide, la natalidad no alcanza la tasa de reposición. Pero Buesa incluyó un elemento adicional al debate sobre el (des)equilibrio demográfico: en Vitoria, casi un 20% de los niños vive en hogares en situación de pobreza real; esto es, donde algunas de las necesidades básicas no están cubiertas. Así pues, no sólo debemos aspirar a arreglar el desequilibrio demográfico, sino que debemos hacerlo al tiempo que garantizamos que los niños van a poder vivir en hogares donde todas las necesidades están cubiertas. Porque además la pobreza está teniendo un impacto singularmente intenso, añadió Buesa para concluir su segunda intervención, entre los jóvenes y las familias con hijas e hijos.

A continuación, tomó la palabra Kortajarena, para quien el problema no es la (insuficiente tasa de) natalidad. Kortajarena defendió su visión, que aportó un contrapunto en el debate, sobre la base de dos argumentos: uno de tipo práctico, el otro de carácter más bien normativo o moral. Comenzando por este último, Kortajarena sostuvo que no debería existir ningún problema en que una mujer no quiera ser madre. Un plan de vida puede ser tan pleno siendo madre como no siéndolo. Desde el prisma más práctico, la natalidad tampoco es un problema, añadió, sino en todo caso la consecuencia o la expresión de otras insuficiencias. Lo que nos deberíamos preguntar es por qué las mujeres están decidiendo tomar la decisión de no tener hijas e hijos. Y tomar medidas, es decir, políticas que aumenten el bienestar de la población, para que cambien de opinión, si es que quieren, y decidan ser madres. Fijándonos en la natalidad, vino a decir Kortajarena, estamos mirando el dedo, no la luna.

Cerrando este segundo turno de intervenciones, Aierdi manifestó su pesimismo acerca de la posibilidad de revertir el desequilibrio demográfico actual mediante políticas de fomento de la natalidad. Por dos razones. Primero, porque no ve un compromiso en ese sentido ni siquiera en los partidos de derecha, que ideológicamente siempre han tendido a ser más sensibles al impulso de la natalidad y la promoción de la familia. Segundo, porque incluso si los partidos se tomaran en serio el Pacto Vasco de las Familias y la Infancia, no está claro que esto fuera a tener los resultados previstos, ya que en el

asunto de la natalidad se mezclan también cuestiones de carácter cultural, que no siempre son gestionables desde el ámbito de la política social.

A continuación, Fernando Fantova introdujo dos nuevos retos de nuestros sistemas de protección en el debate. El primero fue cómo reducir la desigualdad, ya que en el diagnóstico previo realizado por los ponentes había unanimidad acerca de que es uno de los mayores retos, si no el mayor, al que nos enfrentamos en materia de bienestar social.

Buesa insistió en su idea de distinguir entre factores protectores y factores de riesgo. No se encuentra en la misma situación la persona que se queda desempleada pero tiene una red de protección familiar a la que puede recurrir, que la persona que no la tiene. Hemos de trabajar en disminuir los riesgos al tiempo que reforzamos la protección. Y esto, de nuevo, requiere integrar la visión asistencial-reparadora y la preventiva-preparadora/capacitadora.

Aierdi defendió que la primera opción debería seguir siendo la vía del empleo. Aportó además un dato curioso, proveniente de un cálculo realizado por el catedrático de Economía Aplicada de la UPV Roberto Velasco. De acuerdo con ese cálculo, el sueldo del trabajador más modesto de un taller en la década de 1960, ajustado por la inflación, equivaldría a un sueldo de unos 2.600 euros hoy. Eso nos da una idea de la capacidad protectora que tenía el empleo hace poco más de 50 años. Ahora bien, dijo a continuación Aierdi, seguramente esos años dorados del empleo de calidad para todos no van a volver, así que otro de los debates que se hace inexcusable abordar es en qué situaciones hemos de priorizar la vía del empleo, y en cuáles la de la protección social.

El segundo tema que introdujo Fantova fue el de los cuidados. Es decir, cómo organizar la parte del bienestar que tradicionalmente ha quedado invisibilizada por ser masivamente realizada por las mujeres. A este respecto, Aierdi señaló que él cree que los cuidados van a mercantilizarse, a pasar a la esfera de lo mercantil, si no lo han hecho ya. Es más, según Aierdi este fenómeno mercantilizador es visible ya en las estadísticas, porque la inmigración se está especializando en los cuidados.

Con respecto a esto último, Kortajarena dijo que las relaciones de confianza y comunidad son una de las señas de identidad del modelo propio de bienestar de Euskadi. Y que cuando

ponemos siempre como ejemplo de Estados del bienestar a los países nórdicos, ella echa en falta ese componente comunitario que posee nuestro modelo. Debemos seguir mirando a esos países, claro que sí, afirmó Kortajarena, desde la perspectiva de la inversión (como porcentaje del PIB) social que realizan, pero sin perder de vista que ese componente comunitario es quizá la principal fortaleza de nuestro modelo. Y en cuanto a los cuidados, Kortajarena defendió la necesidad de su democratización, entendida como la colectivización ciudadana del trabajo de cuidados, porque de lo contrario no se pondrá nunca solución al problema de la desigualdad.

En lo atinente a la cuestión de los cuidados, Buesa afirmó que cree que éstos no han tenido nunca el reconocimiento que deberían tener, y ello a pesar de que constituyen una parte esencial de nuestras vidas. Primero, nos cuidan de niños, luego pasamos a cuidar a nuestros padres y finalmente cuidamos de nuestros nietos. Debemos pensar en políticas que pongan en valor ese trabajo que es socialmente imprescindible.

A continuación, Fantova abrió la mesa al público para preguntas y comentarios. Salieron básicamente tres temas, a los que los ponentes respondieron en su último turno de intervención de forma conjunta: (a) cómo se soluciona el problema de la precariedad, porque a veces invertir más en educación no parece ser la solución; quizá no todo el mundo deba ir a la Universidad, por ejemplo, sino que haríamos bien en poner en valor otros trabajos, además de los que se obtienen título universitario mediante; (b) qué modelo de desarrollo queremos, porque está bien y es necesario discutir acerca del modelo de bienestar, pero primero quizá debemos ponernos de acuerdo en el modelo de sociedad a la que aspiramos, y sólo entonces debatir cuáles son las políticas sociales que mejor casan con esa sociedad a la que aspiramos; y (c) la preocupación de que suprimamos la RGI, pero sin que tengamos una política potente y bien diseñada que le dé el relevo.

En el turno final de intervenciones, Buesa trajo a colación una cita del filósofo Manuel Reyes-Mate, que viene a decir que solemos diseñar las políticas muy orientadas al progreso, pero a veces igual convendría pararnos y repensar las políticas en función de las preguntas que nos van surgiendo en nuestro día a día.

En su turno de conclusiones, Kortajarena subrayó tres ideas. Primero, que la aspiración a vivir en un país soberano está

relacionada con su aspiración a vivir en un país digno, decente, que genera oportunidades para que cada una pueda desarrollar su vida de acuerdo con sus planes de vida. Segundo, que más allá de la mera mención a los “empleos de calidad”, hemos de tener una reflexión seria acerca de qué queremos decir cada uno, exactamente, cuando invocamos los “empleos de calidad”. Y por último, que hemos de ser conscientes de que detrás de una RGI hay experiencias vitales. Es decir, que hemos de ser conscientes del riesgo de fetichización que se oculta tras la reivindicación del éxito de la RGI.

Finalmente, Aierdi cerró la mesa recuperando la frase de Zubero que había mencionado en su primera intervención: si tras dos horas de debate ya estamos más cerca de convenir en el modelo de sociedad y de desarrollo que queremos, ahora ya “sólo” nos falta ponernos de acuerdo en el cómo, a través de qué políticas, podemos acercarnos a ese ideal.

Lurralde estrategiak eta jasangarritasuna

Lasa, Irune

Berria
ilasa@berria.eus

Ana Oregi gidari zutela, lurraldeaz eta jasangarritasunaz gogoeta egin zuten Maite Iturre Cederna-Garalurreko presidentea, Mari Jose Aranguren Orkestrako zuzendariak, eta Fagor taldeko Aritz Otxandianok. Euskal lurraldearen erronka nagusia iraunkortasuna izanik, beharra ikusi zuten ongizatea eta lehiakortasun bateratzen dituen zirkulu birtuosoaren aldeko aapustu egiteko. Lurralde desorekaren eta urruntze kongnitiboaren arriskuen aurrean, azpimarratu zituzten eskualdeek eskaini ditzaketan osagarritasunak, egon badagoen kapital sozialaren abantaila, eta lankidetzan urratzeko dagoen bidea.

Giltza-hitzak: Iraunkortasuna. Ongizatea. Lurralde-desoreka. Urruntze kognitiboa. Entzute prozesua. Kapital soziala. Eskualdea. Lankidetzaz.

Non dagoen euskal lurraldea eta norantz joan nahi duen lurralde horrek. Hilabeteetan zehar jende ugari lan egin du euskal lurraldearentzako norabide egokiaz gogoetatzeko eta Eusko Ikaskuntzaren mendeurreneko kongresuaren Bilboko saioan norabide horretan pausoak egiten jarraitzeko oinarriak izan zituzten hizpide ‘Lurralde estrategiak eta jasangarritasuna’ solasaldiko hizlariek.

Lurralde orekaz, lankidetzaz, landa eremuaz, kapital sozialaz aritu ziren, Ana Oregiren gidaritzapean, Maite Iturre Cederna-Garalurreko presidentea, Mari Jose Aranguren Euskal Lehiakortasunerako Orkestra Institutuko zuzendaria eta Aritz Otxandiano Fagor taldeko gizarte berrikuntzako zuzendaria.

Konplexua da lurralde batentzako etorkizunerako ildoak zehaztea, eta Bilboko solasaldirako, Liburu berdeko diagnostikotik abiatuz hainbat ildo eta ideia agertu ziren.

Liburu berdeko diagnostikoak, dio territorio txiki honetako komunitate txiki hau arduratu egiten dela bere lurraldeaz eta bere lurraldearen etorkizunaz. Alegia, herritarrek zein eragile organizatuak gaur egun lurraldean gertatzen ari denari oso adi daudela, arduratuta, kezkatuta, bidean asmatzen ez baldin badugu gerta daitekeenarekin. Eraldaketa sakoneko garaiotan lehentasunak ezartzerakoan eta erabakiak hartzerakoan kale

eginez gero –eta mundua nola dabilen ikusita kale egiteko arriskua ez da txikia– horrek herriarentzat izan ditzakeen ondorio txarrei buruz kontziente dira herritarrak.

1. Iraunkortasuna

Ildo horretan, iraunkortasunarena da lurraldearen desafio nagusia eta gai horri lotuta joan ziren solasaldiko erronka eta ideietako asko.

Erronka hori aintzat hartzeak hainbat galdera dakar, esaterako, zeintzuk izan behar diren lurraldearentzako iraunkortasun orokor horren bila egin beharreko apustu ekonomikoak? Mari Jose Aranguren Euskal Lehiakortasunerako Orkestra institutuko zuzendariak azaldu zuen lehiakortasunak pertsonen ongizatea hobetzen duela eta ongizate horrek aldi berean lehiakorrago egiten gaituela, beraz, garapen ekonomikoa eta gizarte garapena elkar indartzen dituen zirkulu birtuosoari eusten berebiziko ahalegina egin beharko dugula.

Arangurenen ustez, enpresek euren ingurunearen garapena bilatzeko misioa barneratu beharko lukete, adibidez, inguruko hornitzaileak aintzat hartuz.

Eta jarduera ekonomikoari dagokionean Orkestrako zuzendariak dibertsifikazio estrategiak bultzatzearen alde egin zuen. Arangurenen ustez landa eremuan, bailaretan edo toki eremuetan, guztietan daude berrikuntzak bultzatzeko aukerak. Besteak beste, gizarte erronka desberdinak aukera bezala hartuz, esaterako, adineko pertsonen bakardadea.

Iraunkortasun paradigma indartu dezaketen jarrerak, ordea, ezinbestekoak direlakoan, nekazaritza iraunkorra eta elikadura osasuntsua erdiesteko kontsumitzailearen kontzientziazioa garrantzitsuak direla adierazi zuen Maite Iturrek. Solasaldiko entzuleek bertako esne sektorearen eta gaztagintzaren inguruan egon den kontzientzia falta egoeraren erakusle dela adierazi zuten.

Elikaduraren inguruko kontzientzia horretan eta nekazariaren lanari balioa emateko xedean, Iturrek landa guneak ahalduntzea funtsezkoa dela esan zuen, landa eremuak hiriguneen apendizetaz jotzeari utziz eta eta jarrera paternalistak baztertuz. Xede horretan, lehen sektore guztia zaku berean sartzeari uzteak ere lagunduko luke Iturreren ustez.

2. Desoreka

Lurralde desoreka maiz aipatu zen solasaldian zehar, euskal lurraldeek erronka mardula dutelakoan. Aipatutako sintomen artean dago industria politika berriek garapen orekatua ez eragin izana. Era berean, metropolizazio joeraren ondorioz, landa eremuari atzean, bazterrera gelditzeko arriskua areagotu egin zaiola nabarmendu zuten.

Hainbat eremutan gabeziak gero eta gehiago dira zerbitzu eta baliabideetan, eta jokabide horrekin eten egin behar dela esan zuen Maite Iturrek. Eten, haren ustez, denak berdin tratatzen dituzten lurralde politikek desberdintasunak areagotu besterik egiten ez dituztelakoan, biztanleria galtzen ari diren tokien kalterako. Iturreren aburuz, hobeto pentsatu beharko litzateke nola aintzat hartu, esate baterako, hiruen artean bi mila lagun soilik dituzten Aezkoa, Erronkari eta Zaraitzu eskualdeak.

Lurraldea desorekatzen duten joeren erdian tokiko ekonomien egoeraz eta etorkizunaz arduratu beharra ere azpimarratu zuen Iturrek, batetik azpiegiturei dagokionez. Konektibitate fisikoa bezala digitalak tokiko ekonomian duen garrantzia nabarmendu nahi izan zituen.

Landa eremuaren aukera ekonomiko horiei ahalik eta etekin gehien atera behar dela ere esan zuen entzule batek, adibidez, Europako Batasunak bioekonomia zirkular iraunkorrerako egingo duen apustua eta jarriko duen dirua baliatuz. Mari Jose Arangurennek interesgarritzat jo zuen aukera hori.

Eta konexioekin jarraituz, urruntze kognitiboaz oharra egin zuen Maite Iturrek. Duela 20 urte Euskal Herrira iritsi zenean, nola ikusi zituen elkarrengandik urrun lurraldeak, EAE-Nafarroa-Iparraldea bananduta, ez muga administratiboekin soilik, baita kognitiboki ere.

3. Eskualdeak

Lurraldeen arteko osagarritasunean hobetzea izan zen solasaldiak ekarritako eginkizun berrietako bat. Lurraldeen arteko osagarritasuna lantzea hauen arteko saretzea indartzeko modua izan daitekeelakoan, gaur egun nukleo gutxi batzuetan kontzentratzeko daramagun joera irauliz.

Osagarritasun behar horretaz aritu zen Aritz Otxandiano Fagor Taldeko gizarte berrikuntzarako arduraduna Otxandianok

lurralde eskalei buruz hitz egin zuen, eta lurralde eskala desberdinek izan beharreko osagarritasunaz. Zer-non egin ondo definitu behar dela esan zuen eta osagarritasunekin jokatzu eraginkortasuna areagotzea bilatu behar dela, esaterako landa eremua eta hirigunea lotzeko.

Gai horren inguruan kontsentsu oso indartsua agertu zen tokiko dimentsioan eskualde eskalak oinarritzko unitate gisa izan dezakeen eraginkortasunaz. Horrekin lotuta, hainbat proposamen plazaratu zituzten entzuleek, besteak beste, eskualde mailako kohesioan eragiteko funtsa sortzea edo Batzar Nagusien eginkizunak egokitzea funtzio territorial argia izan dezaten.

Otxandianoren ustez tokiko garapenak aurrera egingo badu ikuspegi berri bat behar da, eta hor, lurraldea entzuteko eta interpretatzeko modu berriak sortzea proposatu zuea, diagnostiko tresna klasikoak nahikoa ez direlakoan.

Otxandianoren aburuz, “entzute prozesu sakonak behar dira, komunitate zehatz batean dauden helburu, errelato, kezka eta balioekin konektatu nahi badugu. Konexio hori gakoa da estrategia eta ekimen desberdinek funtzionatu dezaten, arrakasta izan dezaten”.

Publikotik ere antzeko gogoeta bat egin zen gai horri buruz, eskualde eskalan komunitate kontzientziak eta nazio kontzientziak proaktibotasuna sendotu dezaketela nabarmenduz, baita herrigintzak berak ere.

4. Kapital soziala

Proaktibotasuna eta euskal lurraldeek duten kapital soziala ere hizpide izan zituzten hizlariak. Kapital soziala Euskal Herriak alferrik xahutu ezin duen indar moduan azaldu zen transformazio sozial eta ekonomikorako prest, ekiteko prest egon behar duen motorra delakoan.

Ekintzailetasunean, autoeraketan, lankidetzan zaildutako kapital sozial sendoa egon badagoelako gure komunitatean, gure lurraldearen luze zabalean barreiatuta, eta hori berretsi nahi izan zuten Iturrek, Arangurennek eta Otxandianok. Hala, azaldu zuten nola lehenago ere, Euskal Herriak erakutsi izan duen bere jarrera proaktiboarekin eta inizatiba propioarekin estutasunak gainditzeko gai den herria dela.

Denon ahotan egon zen ordea, erantzun propioak bilatzearen premia. Aritz Otxandianok horren erakusleak aipatu zituen,

besteak beste euskararen biziberritzea eta Mondragonen esperientzia nabarmenduz. Haren ustez, komunitatearen protagonismoa eta inplikazioa oinarri dituen erantzun propioa izateak ekarri du Euskal Herria XXI. mendera. Eta munduan garapen ekonomikoaren eta sozialaren binomioa hausteko arriskua areagotzen ari denean, erantzun propioa izatea inoiz baino premiazkoagoa izan daiteke.

Horrelako ekimenak ezerezetik jaiotzen ez direlakoan, indar, gogo eta ekimen horietako asko alferrik ez galtzea lortu beharko litzatekeela azpimarratu zuen Otxandianok. Aitzitik, jarrera proaktiboak sortzea landu egin behar litzakeela. Horretan, hain zuzen, orain arte erakutsitako balioek eta komunitate kontzientziak sekulako garrantzia izango dutela esan zuten bai Otxandiano zein Arangurennek.

5. Lankidetzak

Euskal lurraldeak asko du hobetzeko lankidetzan, maiz azpimarratu dute hori hizlariak. Gaur egun Euskal Herrian Lurralde iraunkortasunarekin bezala, lankidetzaren eta kontsentsu behararen inguruan adostasuna esanguratsua da.

Lurralde arteko lankidetzak horretan Maite Iturrek, esaterako, lurraldeen arteko urruntzea eragiten duten azpiegitura diseinuak gaitzetsi zituen, eta gehienetan, lurralde arteko lankidetzan ardatz atlantikoaz hitz egitera mugatzen dela adierazi zuen, hots, Euskal Herriaren kohesiorako gakoa den ardatz pirenaiokoarekin ahaztu egin ohi dugula. Muga handia izan arren, aukerak ere handiak direla nabarmendu zuen. Iturreren ustez, nahiz eta Iparraldeko erakundetzea gauzak erraztera etorri da, baina maila ertaineko erakundeen arteko lankidetzaren aukerak handiak izan daitezkeela nabarmendu zuen. Ideia horren eredutzat jarri zuen Arnegi eta Luzaideren artean koordinatu duten eskola komuna.

Elkarrizketaren hariak beste ikuspegi bat ere azalera izan zuten, hau da, lurralde estrategien definizioarako egokiago irizten zitzaizkien lankidetzan definitutako estrategiak goitik behera ezarrita datozenak baino. Hori gauzatzeko, ordea, lankidetzan parte hartzeko mekanismoak erraztuko litzaketan baliabideen premia azpimarratu zuen, bai administrazioen artean, bai bestelako erakundeen artean ere. Horretarako, esku hartze eredu berriak landu beharra ere ikusi zen, besteak beste elkar aitortzatik abiatutako lankidetzak espazioak. Esan daiteke

ondorioen artean lankidetzaren estua eta dimentsio sozialaren integrazioa beharrezkotzat jo zirela erronka berriei erantzun bidezko eta eraginkorrak emateko.

Bilboko solasaldia lurralde orekatu, erresiliente eta konektatu bat imajinatze ariketa izan zen, eta aipatu ditugun osagaiak ikusi zitzaizkion. Hor jarri ziren erantzun propio bat aurkitzeko gakoak, garapen ekonomikoa eta garapen soziala eskutik eramango dituenak. Edonola ere, solaskide guztiak jabetuta zeuden bide horrek jarrera proaktibo eta konprometitua behar dituela lurraldeko eragile guztien aldetik. Hara hor oinarri batzuk lurralde iraunkortasunaren euskal eredurako.

E

Este texto resume la conversación sobre modelos de empresa y relaciones laborales, moderada por Juan José Álvarez, y en la que participaron Sabin Azua, Helena Franco y Javier Ramos. En la misma, debatieron sobre los efectos de la crisis económica en el denominado “modelo vasco de empresa”. Con diferentes matices, los tres desgranar los grandes retos futuros: la precarización salarial, la mortalidad empresarial, la búsqueda de la igualdad de género, el modelo educativo, el arraigo empresarial, entre otros.

Palabras Clave: Modelos de empresa. Relaciones laborales. Desigualdad. Precarización salarial. Mortalidad empresarial. Igualdad de género. Modelo educativo.

Este 9 de noviembre de 2018, en el contexto de una efeméride tan redonda como el centenario de Eusko Ikaskuntza, Sabin Azua, Helena Franco y Javier Ramos han debatido a partir de las cuestiones planteadas por Juanjo José Álvarez sobre un asunto nuclear para la pervivencia de Euskadi –de Vasconia, según la terminología utilizada en el Libro Blanco que prelude esta conmemoración–: cómo conjugar el desarrollo y el progreso socioeconómicos vascos con las exigencias, de puertas hacia dentro, de una sociedad cada vez más compleja que va incorporando nuevas formas de concebir el trabajo y de relacionarse en su seno, en el marco común del mercado laboral y en el ámbito singular de cada empresa; y, de puertas hacia fuera, cómo conjugarlo también con una competencia que hoy juega y presiona en un ecosistema globalizado y que ya no entiende ni de fronteras físicas ni de fronteras digitales. Un reto que supone tanto como decir que lo que está sobre el tapete es lograr que perviva y sea capaz de avanzar una economía y un ‘modo de hacer’ esa economía –por pedestre que pueda resultar el término–, logrando que conserve su lugar en el mundo como un referente de compromiso y de responsabilidad con la cohesión de la sociedad y con la dignidad de la actividad empresarial y del ejercicio del trabajo. Y tratando de apuntalarla garantizando su sostenibilidad sobre dos pilares: el social, con la igualdad real en derechos y

efectiva en su disfrute entre hombres y mujeres como una de las aspiraciones centrales aún por conquistar en toda su magnitud, y el medioambiental, encajando la evolución económica con el obligado respeto al entorno que se legará a las generaciones venideras.

Podemos establecer que el intercambio de reflexiones y criterios entre los tres conversadores ha ratificado varias de las conclusiones a las que llegaron los grupos de deliberación convocados previamente con motivo de este centenario. Así, la charla ha operado como una suerte de alambique, que ha destilado las convicciones de unos y otros y los puntos de encuentro a los que sus respectivos pareceres han dado lugar y que ha depurado, concretándolos, algunos de los disensos que han ido aflorando, asimismo, en el transcurso de los debates preliminares. Así, y a modo de arranque, Azua, Franco y Ramos han coincidido en el diagnóstico del actual momento socio-económico. Y lo ha hecho de una manera menos neutra y en algún extremo con tintes más pesimistas que lo que traslucen las consideraciones recogidas en el Libro Blanco. Un diagnóstico que los tres contertulios conforman a partir de los siguientes ingredientes:

1. La extensión de un modelo de economía globalizada, que ha llegado para quedarse y para perdurar en el tiempo que nos ha tocado vivir y afrontar. Un modelo que ofrece oportunidades de crecimiento y de progreso, pero que también está forzando las cuerdas del 'modelo vasco' que se desenvuelve en el marco del general y, dentro de él, del empleo tal y como lo veníamos conociendo. Los intervinientes advierten de que la fuerza del trabajo pierde el fuelle que le ha sido consustancial como principal sostenedor de un proyecto vital viable; una precarización que, a juicio de Helena Franco, se agrava con "una legislación que la está potenciando". En tanto que el riesgo existe y que, de hecho, está tomando cuerpo ya en la realidad que nos circunda, el empleo se atenúa como factor benéfico para la socialización del individuo, para la dignificación de ese mismo modo de vida y para la cohesión social.
2. El modelo ha demostrado una inquietante incapacidad para salir de la crisis sin la mácula de la destrucción de miles de puestos de trabajo. Esta constatación se ha visto agudizada a lo largo del último ciclo recesivo,

generando "tal paro estructural" fruto en gran medida de "la tecnologización", tal y como lo define Javier Ramos, que contarrestarlo exige la movilización de rentas básicas.

3. Es preciso asumir en conexión con lo anterior que la mortalidad empresarial, por tomar un concepto de la pirámide demográfica, se ha acelerado de manera vertiginosa. Y "no hemos preparado a la sociedad para cierres empresariales", sentencia Sabin Azua.

A partir de este diagnóstico común, las consideraciones de los intervinientes confluyen en varios puntos de consenso que se proyectan, al tiempo, como advertencias sobre el presente y sobre el futuro que se avecina a corto y medio plazo:

1. Solo las sociedades con "hambre de anticipación", según Ramos, pueden sobrevivir en el proceso imparable de la globalización y ser capaces de construirse un futuro frente a la incertidumbre. Existe en el país, en Euskadi, un modo de hacer propio, sustentado en valores, en un proyecto compartido y en un sentido de comunidad, que Azua identifica como un territorio de convivencia en el que cada uno "aporta en función de lo que sabe y recibe en función de lo que necesita". Un territorio en el que las empresas son reconocidas como partícipes en la misma, con una superación progresiva de "un clima hostil perceptible hasta en los libros de texto", incide también el socio director de B+I Strategy.
2. Las desigualdades no solo persisten, sino que en determinadas situaciones se han ensanchado por las características del nuevo contexto económico mundial. Esos desequilibrios se proyectan en una doble dirección. Por una parte, en lo que se refiere a la distribución primaria de los recursos, con unos sueldos que pueden no alcanzar ya para alimentar un proyecto de vida solvente. El peligro que se deriva de ello es que la precarización salarial se cronifique. En segundo lugar y en lo que remite a la distribución secundaria, se hace necesario evaluar qué es lo que revierte de la actividad empresarial y del trabajo de los empleados en la construcción socioeconómica del país. En lo que podría denominarse como el bien común y que configura el valor añadido del modelo.

3. En cualquier caso, la sostenibilidad de ese mismo modelo resultará poco menos que una quimera sin una materialización tasada y real de la igualdad de derechos y oportunidades entre hombres y mujeres. La paulatina y creciente incorporación femenina al mercado laboral obliga a plantearse nuevas preguntas, en opinión de Helena Franco, sobre qué jornadas de trabajo “nos hacen falta” para afrontar los desafíos de una sociedad de cuidados; o “qué organización social queremos” para poder conciliar más y mejor la vida laboral y la personal y familiar.
4. Se hace imprescindible combinar varios elementos en la coctelera para que nuestro modelo de progreso y bienestar pueda blindarse frente a las inclemencias exteriores y los desafíos interiores.

Solo están ya en condiciones de poder sobrevivir los proyectos empresariales, y con ellos los sistemas socioeconómicos, que ofrecen rentabilidad y tienen vocación competitiva. Pero siempre sobre el pilar de que dicha competitividad ha de operar con trabajos y salarios dignos. “La temporalidad es inaceptable también para las empresas”, constata Sabin Azua. Javier Ramos lleva el apunte un paso más allá: “Sin generación de riqueza no hay democratización”, sentencia, antes de advertir sobre los 990.000 contratos que se están firmando al año en Euskadi.

La participación ha de potenciarse como un eje irrenunciable e insustituible para apuntalar las potencialidades de la comunidad y la cohesión del conjunto de la sociedad. Participación de los trabajadores en el devenir de las empresas y también de las mujeres en la toma de decisiones. De hecho, Helena Franco cree que la idea de la participación debe teñirse en el imaginario colectivo con el morado del feminismo, de “los valores femeninos”, para resultar verdaderamente efectiva. A su juicio, son la igualdad y la reciprocidad las dos cualidades que alimentan la confianza que engrasan la participación y el sentido de comunidad. Algo en lo que vienen a coincidir sus dos compañeros de coloquio. Ramos incide en que es preciso extender un compromiso con “la corresponsabilidad”, mientras que Azua menciona “la autorresponsabilidad” arropada por un entorno comunitario.

Las nuevas vías de relación entre trabajadores y empresarios, con el entramado institucional como telón de fondo, no pueden derivar en el orillamiento de la negociación colectiva. Antes al contrario, los tres intervinientes abogan por preservarla como “el piso” sobre el que construir las relaciones de empresa.

A lo largo de las dos horas de cita, Azua, Ramos y Franco no llegan a discrepar abiertamente sobre ninguna de las cuestiones que Juanjo Álvarez va poniéndoles sobre la mesa. Es decir, los disensos no resultan lo suficientemente palpables o profundos como para traducirse en confrontación dialéctica. Pero el cruce de pareceres sí deja en el aire algunas cuestiones que se prestan, cuando menos, a los matices:

1. La primera tiene que ver con el marco de relaciones laborales y con la posibilidad, o el reto, que comportan las nuevas relaciones que se van estableciendo, por las circunstancias o de manera buscada, entre empleadores y empleados. Los contertulios sortean el enfoque eventualmente con más aristas –las resistencias al cambio de las que se deja constancia en el Libro Blanco–, pero sí se pronuncian sobre dos aspectos relevantes:

La corresponsabilidad interrelacionada entre eso que denominamos genéricamente el ‘sistema’, los empresarios dentro de ese sistema y los trabajadores como partícipes de la actividad económica. Ante la crítica de los tres invitados a un marco legal alentado a raíz del último ciclo recesivo que “potencia” la precarización del trabajo, Álvarez les cuestiona por el hecho de que la legislación no constituye por sí misma un muro infranqueable que “impida los consensos”. A ojos de Franco, la crisis de la última década ha traído consigo “una pérdida de derechos por los trabajadores” que “no favorece la búsqueda del consenso” por su parte. Ramos subraya que se ha agudizado “la debilidad” en las relaciones laborales, con una “atomización” creciente entre quienes atesoran un puesto de trabajo.

El porvenir que les aguarda, en economías globales, a las organizaciones empresariales y a los sindicatos tradicionales. En este sentido, Azua alerta de que unas y otros tienen pendiente un “‘aggiornamento’”, una puesta al día ante la realidad cambiante en la que han de

desenvolverse. Esa actualización, que debería superar “el modelo de confrontación” que se ha prolongado “durante años”, iría de la mano de una mayor participación que contribuya al “progreso empresarial” y al “desarrollo personal del trabajador”.

2. El segundo desafío que arroja respuestas unívocas tiene que ver con cómo articular los mecanismos de protección social tendentes a corregir los desequilibrios y las desigualdades entre ciudadanos. Se parte de la coincidencia de que si existe un modelo vasco, éste no puede dejar descolgados a quienes puedan sentirse en situación de mayor vulnerabilidad. Ni tampoco desentenderse de una nueva categoría emergida con la crisis: los llamados ‘trabajadores pobres’; es decir, aquellos que perciben un salario por su trabajo insuficiente para sustentar un proyecto vital sostenible y que constituyen ya un nuevo precariado.

El interrogante principal que se plantea, plasmado asimismo en las consideraciones del Libro Blanco, es si los poderes públicos han de universalizar la concesión de una renta básica, si ésta debe seguir condicionada a la disposición individual a buscar un hueco en el mercado laboral o, si llegados a este punto de deterioro en las condiciones del mercado laboral, se hace necesario explorar fórmulas mixtas.

3. Los detalles hacen su aparición también al evaluar el impacto que está ejerciendo la tecnología, y en concreto la robotización de determinadas funciones –en transformación e, incluso, bajo la sombra de su posible desaparición–, en el estrechamiento de los márgenes para disfrutar de trabajos y salarios dignos. Azua apuesta por apoyar los procesos de automatización –sugiere, por ejemplo, incentivos fiscales para las empresas que formen a sus empleados e innoven su producción–, pero con el horizonte de que ello revierta en el bien común y de que vaya acompañado tanto de oportunidades para el trabajador de mejorar su preparación como de una garantía de ingresos mínimos para los que estén, o vayan a quedar, fuera del mercado. Franco hace hincapié en que el respaldo a la automatización ha de generar retornos en beneficio de todos. “Si aportamos como país, recibamos como país”, zanja.

4. El debate anterior nos lleva hacia otro enlazado que formula Juanjo Álvarez: ¿Debemos proteger a las empresas con arraigo vasco o, si tienen problemas, dejar hacer al mercado de acuerdo a sus propias reglas? La respuesta viene a ser coincidente sobre por qué habría que renunciar a la capacidad de protección que puede ejercer lo público, en expresión de Javier Ramos. Helena Franco concreta esa tesis abogando por “el control de las decisiones empresariales en el propio territorio” y por “las inversiones públicas en el capital de las empresas”. Sabin Azua se muestra partidario de arropar la actividad empresarial en “su desarrollo”, al tiempo que precisa: “La participación se suele hacer bajo presión y como una respuesta inmediata” a las dificultades que surgen.

5. El prisma de la charla ofrece también diferentes reflejos cuando la cuestión que se somete a consideración es el peso de la educación y la relevancia de que los trabajadores puedan contar con una formación continuada a lo largo de su vida laboral. No parece sujeto a discusión el hecho de que la Formación Profesional vasca funciona de manera adecuada y eficaz para los objetivos que se persiguen. Pero Azua sí se muestra más crítico con los resultados generales del sistema educativo, lo que le lleva a aseverar que debe emprenderse “una revolución educativa en el país”, que adopte la forma de “un pacto duradero” que trascienda al Gobierno de Euskadi y que “enseñe a convivir con la incertidumbre”. Una convicción –la de toca afrontar tiempos condicionados por la incertidumbre– que comparte Ramos, quien subraya “los altísimos recursos” que está desplegando en formación la administración pública y advierte: “Debemos admitir que también hay talento que no se compensa salarialmente”. Azua ve insuficiente una Educación que “cumple todos los estándares”, pero que tendría que esforzarse más en conquistar aportar un “valor añadido”. Por su parte, Helena Franco anima a incorporar a la educación de manera más decidida el componente de género.
6. El último punto que exige un relato matizado no remite a distintas visiones de los contertulios, sino a que estos se muestran más rotundos o ambiciosos en sus planteamientos que lo que hacen las conclusiones

recogidas en el Libro Blanco en referencia a la profundidad del marco de autogobierno del que disfruta Euskadi. Crítica, Franco considera que el modelo socioeconómico vasco “se está difuminando”, entre otras cosas, por “la falta de políticas de protección propias”. Según su criterio, la precarización y la temporalidad del empleo que se han agudizado con los cambios legislativos de ámbito estatal van “contra nuestro modelo de hacer”, por lo que reivindica “una regulación adecuada a nuestra idiosincrasia”. Azua también hace bandera de ese marco regulatorio propio que coadyuve al espíritu de comunidad y que afiance el sentido de compromiso colectivo.

Gobernantza demokratikoa

Gobernanza democrática

Gouvernance démocratique

5

EMPLEO,
 MODELOS de
EMPRESA
 & RELACIONES
 laborales
 basados en la
 COOPERACION
 & TRANSACCIONES

Pantaidetza
 SUSTATZUTZUTZ

zabanaketa
 KALITATEZKO
 lan EREDAK

ENPLEGU
 MODU
 berriak
 landuz

PROTECCION & formacion

ORDINTASUNA,
 bizi kalitatea
 eta **NORTASUNA**
 SUSTATZEKO
 PROIEKTU
 AMANKOMUNA
 GARATU

lanbide
 HEZIKETA
 sendoekin

ZATE
DUA

ABERASTASUNA
 sortu banatu

GIZ ARTE
AKTIBO eta
 konprometituak
 dugu

LAN
 merkaturaren
 AUKERA
 eta aukeraketa

heritargotasun
 KOMUN BAT
 ahaltzetuz

Konpo handienak eta
PRESENTZIA INDARTU

eskal
 KOMUNITATE
 globala

erabakitze
GAITASUNA
 BERRESKURATU
 behar dugu

Nola eta non kokatzen
 gara?

EGU...
 kultura
 demokratikoa
BABESTUZ

irankortasuna
 HELBURU

Norantz
 eta
 Nola joan nahi
 dugu

LURRALDEEN
OREKA,
 KOHESIOA eta
 DEMOKRATIZAZIOA

POLITIKA
 PUBLICO
 partekatuak

Lurralde
 ESTRATEGIAREN
 garrantzia

LURRALDEAK
 eta lurraldeen
 arteko harremanak

DEMOKRATIZAZIOA
 SAKONTZEKO
 PROPOSAMENAK landu

GOBERNANTZA

DEMOKRATIZAZIOA ardatz

ESPERIENTZIA
 KAPITALIZATUZ

GAZTEAK
 indartuz

Euskal gobernantza eredu: demokratizazioaz

Alvarez Ortiz, Amalur

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
amalur.alvarez@gmail.com

E

Erabakia desjabetzen eta kontrol demokratikoaren baitan ez dauden eragile globalek gauzatzen duten honetan, ezinbestekoa da erabakitze gaitasunari buruzko eztabaida, gure kasuan, euskal lurraldeek haien erabaki propioen arabera haien burua gobernatzeko daukaten gaitasun instituzionala eta politikoa lehentasunezko erronka bilakatzen da. Demokratizazioa hizpide, azaroak 16ean Donostian aurkeztutako ponentziak azaltzen ditu kronika honek.

Giltza-hitzak: Demokratizazioa. Gobernantza demokratikoa. Lurralde lankidetzak. Aniztasuna. Kohesioa. Subirautza. Erabakimena.

1918. urtetik Eusko Ikaskuntzaren xede eta egiteko nagusia euskal lurraldeen egituratzea eta aniztasunaren bateratzea izan da, ikasketa, hausnarketa eta ekintza propositiboaren bidetik. Horixe izan genuen hizpide azaroak 16ean, Donostiako Tabakalera eraikinean ospatu zen Eusko Ikaskuntzako XVIII. Kongresuaren baitako Gobernantza Demokratikoari buruzko saioan. XX. mende hasieratik Gipuzkoan ospatu zen 6. kongresu-saio honek, bada, une oro eraldaketan dauden gizarte errealitate anitzei ekarpena egitea izan zuen helburu; Iñaki Dorronsoro, Eusko Ikaskuntzako lehendakariaren hitzetan, euskal munduaren zatiketa gainditu eta kooperazioa indartzeko asmoz, gure gizartearen garapena bultzatzeko ideia zein paradigma eta bideorri berriak proposatzea baitagokio Eusko Ikaskuntzari. Gobernantza demokratikoari dagokionez, estatu antolaketa, nazioa eta demokraziaren inguruko teoria eta esperientziak tratamendu zientifiko eta fundamentatu eraberrituak eskatzen ari zaizkigu, abstrakzio horiei buruzko ezagutza eta ulermen prozesuak ez baitira agortuak; hala, saio honen ardatz nagusia, egun dagokigun mendeko testuinguruaren baitan goreneko abstrakzio horiek mamitzea izan zen.

Gobernantza Demokratikoari buruzko kongresu-saio honen edukietara gerturatzen hasteko aukera izan genuen Mario Zubiaga EHUko irakaslearen eskutik. Batetik, modernitateak

azken hamarkadetan eragin duen azkarraldiaz mintzatu zitzaigun, azkartasuna baita bizi dugun garaiazen ezaugarrietako bat –batik bat, informazioa, ezagutza, teknologia zein kapital fluxuen azkartasuna–. Azkartasun horren aurrean, erantzuna bakarra da, hain zuzen, lurraldera itzultzea, elementu tinkoetara bueltatzea, **lurraldean errotutako komunitateetara**. Erantzuna, alabaina, bi moduetan uler daitekela azaldu zigun Zubiagak: ezkortasun antropologikotik datorren erantzuna, xenofobia, gotorkeria, harresiaren; edota, hautu baikorra egin dezakegu, alta, Eusko Ikaskuntzak egindako aukera; lurraldeak eta komunitateak askatasunen, eskubideen, berdintasunen, elkartasunaren eta kohesioaren izenean ulertzea, eta horiek garatzeko eremutat hartzea hain zuzen ere.

Bestalde, euskal demokrazia, hots, demokrazian gobernatzeko euskal eredu ere izan genuen mintzagai. Demokratizazioa azaltzeko Charles Tilly-ren hausnarketak ekarri zizkigun gogora Zubiagak: izan ere, Tilly-ren arabera demokratizazioak hiru zutarrak ditu; lehena, ahalik eta zabalena den **herritartasuna**; bigarrenez, **erabakimena**, hots, herritarrok ahalik eta gai gehien edota gai guztiei buruz erabakitzea eta agintarien lana baldintzatzea; eta hirugarrenik, **arbitraritasunaren ukazioa**, partzialiterako joera ekiditea eskubide eta askatasunen izenean, justiziaren izenean.

Horrenbestez, kongresu saioa bi ataletan egituratu zen; lehenik, kanpora begira jarri ginen: mundu mailan bizitzen ari garen eztabaida ideologiko bizian, nola eta non kokatu euskal lurraldeak eta herritarrok? Zein da gure tokia Europan? Zein harreman mota garatu nahi dugu Espainiarekin eta Frantziarekin? Galdera horiei erantzuteko Bruno de Witte, Ander Errasti eta Mercè Barceló-ren proposamenak izan genituen eztabaidagai. Bigarrenik, barnera begira, euskal lurraldeen eta herritarren erabakimen gaitasunaz hausnartu genuen, Joan Subirats, Argitxu Etxandi eta Jaume López-en hitzartzeen eskutik. Gainera, demokratizazioa kongresu saio honen itsasargia izanik, lanketa kolaboratiboa bultzatu nahi izan zen, herritarrok gure ekarpenak egiteko aukera izan genuelarik dinamika parte hartzaileen bidez. Hori gutxi balitz, euskal lurraldeetako hiru erakundeek, Eusko Jaurlaritzak, Nafarroako Gobernua eta Iparraldeko Euskal Elkargoa, mahai bat osatu eta haien lan ildo eta agendak aditzeko aukera izan genuen, Mikel Antón, Mikel Irujo eta Paxkal Indo ordezkarien eskutik, hurrenez hurren.

Gobernanta demokratikoaren kanpo dimentsioari dagokionez, **Bruno de Witte-k**, Maastricht Unibertsitateko irakasleak eta europar zuzenbidean adituak hartu zuen lehen hitza. Eskualdeek –estatu ez den eta Europar Batasuneko kide izan nahi duen oro– Europar Batasuneko markoan duten eta izan dezaketen protagonismoaz aritzeko, egun batzuk lehenago 25 urte bete zituen Maastricht Ituna hartu zuen abiapuntutzat. Izan ere, egungo Europar Batasuna ulertzeko berrikuntza erabakiorrak ekarri zituen. Batik bat, europar hiritartasuna asmatu zen garaia dugu, zeinaren arabera europar hiritar guztiei mugimendu askatasuna eta trataera berdintasuna aitortzen zaien; Europar Legebiltzarrak eta Ministro Kontseiluari eraginkortasun berdintasuna aitortzen dien tresna eta prozedura legegileak sortu ziren; garai honetan ere europar kooperazioa estatu zentraleri dagozkien boteetara hedatu zen, kanpo politika, immigrazioa edota justizia kriminala aintzat hartuz; batasun ekonomiko eta monetarioaren eratzea, euroaren sorrerak markatuta; eta azkenik, lehen aldiz izango da non batasuneko kide diren estatu guztiek ez duten derrigorrez europar politika guztietan parte hartu beharrik –adibiderik argiena Erresuma Batua dugu–. Berrikuntza guzti hauek, Europar Batasunaren integrazio prozesuari dagokionez, jauzi kualitatibo bat suposatu badute ere, egun pairatzen dituen krisi sakonen iturri izan dira de Witte-ren hitzetan, bada, krisi ekonomiko eta finantzarioa edota Erresuma Batuak egindako Brexit hautua.

Bestalde, eskualdeek Europar Batasunaren gobernu sisteman duten tokia buruz, Maastricht Itunak beste hiru berrikuntza garrantzitsu ekarri ditu, gerora Lisboako Itunak garatu dituen: identitate nazionalerako errespetua, subsidiaritatearen errespetua eta hirugarrenez, aniztasun kulturalarekiko errespetua. Aurrenekoak, Europar Batasunak, printzipio demokratikoan oinarritutako gobernu sistemak dituzten estatu kideen identitate nazionalak errespetatzea dakar. Lisboako Itunak printzipioa sakondu eta identitate nazionalen errespetuan egitura konstituzionalak barneratu ditu, nortasun nazionala oinarritzeko egituretan, sistema politiko eta konstituzionalean agertzen baita. Horrez gain autogobernu erregional eta lokalakiko errespetua barneratzen du printzipioak, aitzitik, eskualdeak eta gobernu lokalak estatu bakoitzaren konstituzioak aurreikusitako moduan soilik babesten ditu Europar Batasunak. Subsidiaritate printzipioari dagokionez, europar egitasmo integratzailearen oinarrietako bat bilakatu dena, Lisboako Itunetik aurrera legebiltzar

nazionalen subsidiaritatea kontrolatzeko boterea aitortu zaie, “mecanismo de alerta temprana” bezala ezagutzen den tresnaren bidez. Printzipio honek, ordea, Europar Batasunaren eraginik gabe eskualdeek haien arazo propioak bideratzeko duten gaitasuna errespetatzea barneratzen badu ere, subsidiaritatearen kontrola legebiltzar nazionalen aitortu zaie, eta ondorioz, eskualdeek parte hartze eskasa dute.

Amaitzeko, aniztasun kulturalaren errespeturako printzipioari dagokionez, Europar Batasuna osatzen duten instituzioek aniztasun nazional zein erregionala errespetatzeko betebeharra dute. Praktikan, berriz, betebeharrak ez du babes aktiborik suposatzen, baizik eta aniztasuna ez kaltetzeko betebeharra, baino ez zaie estatuei barne aniztasunaren errespeturako gidariek ematen. Laburbilduz, de Witte irakaslearen iritziz, egun, autonomia erregionalak eta kultura aniztasunak inoiz baino presentzia handiago dute Europar Batasunaren gobernanta sisteman; horren garapena ordea, estatu kide bakoitzak banaka definitutako markoaren baitan gelditzen da. Hori da egungo argazkia, eta aldaketak etor daitezkenik ez du sinisten de Witte-k, Europar Batasunaren lehentasunen artean ez baitago eskualdeen posizioa eraldatzea. Aldaketak etortzekotan behetik bultzatuta etorriko dira.

Ostera, **Ander Errastik**, *Globernance* Institutuko ikertzaile eta filosofo politikoak globalizazioak dakartzen eraldaketan ondorioz nazioak, nazionalismoak zein demokrazia europarrak nola bir-konfiguratu diren azaldu zigun; finean, bere helburua, Euskal Herriaren erakundetze prozesua ulertzeko orduan, ohiko ikuspegitik haratago doan teoria bat azaltzea izan zen: egungo eraldaketa kosmopolitari erantzuten dion teoria demokratikoa hain zuzen ere.

Bide horretan, Europar Batasunaren erakundetze prozesuari egin zion lehenik erreferentzia. Izan ere, marko honetan erreformak egiteko beharrak suertatu direnean, aldaketak egiteko ustea gailendu den garaian bi ikuspegi agertu dira: ikuspegi federala eta ikuspegi intergubernamentalak.

Lehenengoaren arabera, Europar Batasuna estatu-nazioen gainbeherak dakarren ondorio natural moduan ulertzen da, xedea, estatu federal europar supranazional bat litzateke. Bigarrenak, kontrara, estatu-nazioen subiranotasuna hartzen du gorenago balioztat, eta Europar Batasuna subiranotasun absolutu hauen arteko harreman funtzional eta administratibo huts moduan azaltzen du. Bi ikuspegiak, eraginkortasunaren ikuspegitik, gabezia sakonak agertzen dituzte *Errastiren* aburuz;

alta, federalak aniztasun kudeaketa behar bezala argitzen ez duelako, eta intergubernalak, Europar Batasunaren integrazio prozesuarekin topo egitean subiranotasun absolutuaren ikuskera bertan behera geratzen delako eta ondorioz, defizit demokratikoaren eta kontrol ezaren mamuak agertzen dira.

Bi ikuspegi hauen arazoa nazio-estatuak erreferentziatzen izateak dakar *Errastiren* hitzetan, eta nazio-estatuak ez dute dagoeneko egungo errealitate soziopolitikoak islatzen. Honela, aipatu bi ikuspegiak Europar Batasunak bizi duen eraldaketa prozesuari, kosmopolitizazioari ez die erantzuten. Interdependentsien Europari erantzuteko, non gizarte harreman heterogeneoek geroz eta garrantzia handiago duten, eredu demokratikoa aurkeztu zigun *Errastik*. *Kalypso Nikolaidis*-en teorizazioari jarraiki, hiru elementu definitzen dute proposamen demokratikoa: elkarrekin eta ez unitate gisa gobernatzearen asmoa, hierarkiatik eta menpekotasunetik aldentuz; bigarrenik, eredu honek demos aniztasuna demokraziarekin bateragarri ulertzen du; eta azkeneko elementua, elkarren arteko irekiera erradikala litzateke, hots, hiritar eta erakunde mailan interes kooperatiboak barneratzea interes berekoiak ukatuz.

Amaitzeko, Euskal Herriko erakundetze proposamen demokratiko gisa irakurri ahal izateko zenbait erronka zerrendatu zituen *Errastik*; horien artean, Euskal Herriaren kohesioa eredu bertikaletik aldentzea, aniztasun horizontalean oinarritutako erakundetze prozesua eta “Euskal hiritar europarrak” ideien esanahiaz naiz inplikazioetatik jabetu eta sakontzea dira erronka nagusiak. Laburbilduz, garapenerako hiru behar ondorioztatu zituen: hasteko, Euskal Herriaren garapeneraren erronka munduko erronka edo arriskuekin sinkronizatu beharra; bestalde, barne kohesioa jorratzen jarraitu beharra barne aniztasunari uko egin gabe eta azkenik, Europar Batasunaren etorkizuna helmugatzen hartzea, betiere, munduari aterik itxi gabe.

Segidan, **Mercè Barceló**k, *Universitat Autònoma de Barcelona*-ko zuzenbide konstituzionaleko katedradunak hartu zuen hitza. Gobernanta demokratikoaren kanpo harremanen atala ixteko, euskal lurraldeek estatuarekin, Frantzia zein Espainiarekin, duten harremana egituratzeko bide bat eskaintzera datorren erabakitze eskubideaz mintzatu zitzaigun, Kataluniako esperientziaren bidetik. Bada, kalean sortu eta manifestazioetako aldarrietan –Euskal Herrian zein

Katalunian– jatorria duen erabakitzeko eskubidearen kontzeptualizazio juridiko eta politiko bat formulatu zuen Barcelók.

Horretarako, lehenik, Katalunian aldarrikatu zeneko testuingurua azaldu zuen, izan ere, zuzenbideak izaera ebolutiboa du katedradunaren iritziz, eta zuzenbidea bera berformulatzen ez denean ere jurisprudentziak eskubide berriak sortzen ditu, herritarrek bultzatutako aldarri eta eskari politikoen ondorioz. Eskubide berriak, beraz, ez dira ezerezetik eratzen, baizik eta herritarren eskari zehatzak erantzutera datoz. Zentzu horretan, erabakitzeko eskubidea, Katalunian, eduki desberdinekin eta testuinguru ezberdinetan aldarrikatua izan da. Hasieran estatutu erreforma prozesuarekin lotuta, autogobernu gaitasun sakonagoa modura aldarrikatzen zen; alabaina, 2010. urtetik aurrera, estatutu erreformaren inguruko frustrazioa hedatzen joan zen heinean, estatu propio baterako aldarrikapena gailentzen hasi zen. Momentu hartan, erabakitzeko eskubideari buruzko eztabaida Kataluniako Legebiltzarrerara iritsi zen, non Estatuarekin hitzartutako prozesu demokratiko modura formulatu zen –2013ko 5/X ebazpenean garatu zen–. Kataluniak bere etorkizun politikoaz bere borondatea agertzeko asmoz bide desberdinak abiatu zituzten instituzio katalanek, batik bat, Eskoziako ereduari jarraitu nahi izan zitzaion Estatuari erreferendum bat deitzeko eskuduntza eskatuz, edota herri kontsultei buruzko legea onartu zuen legebiltzar katalanek zein 9-Nko prozesu partehartzailea. Saiakera guzti hauek, ordea, zapuztuak izan ziren Estatuako instituzio desberdinen eskutik.

Bestalde, Barceló-ren arabera, erabakitzeko eskubidea onartua eta babestua izateko beharra herritarren eskarian eta jada beste herrialde batzuen praktikan oinarritzen da. Hau da, erabakitzeko eskubidea ez da asmakizun bat, egikaritu egin da beste zenbait herrialdeetan, hala nola, Kanadan edota Erresuma Batuan. Formulazioan bat egin ez badute ere, praktika hauek eduki bera garatu dute, hots, printzipio demokratiko konstituzionalaren kontzeptualizazio sustantibo batean oinarritu dira, zeinaren arabera jatorrizko ituna berritua izan daitekeen eta erreferenduma ordenu konstituzionala eraldarazteko bitarteko zilegi moduan agertzen den.

Guzti hau kontutan izanik, beste irakasle katalan zenbaitekin, formulazio juridiko eta politiko bat eskaintzeari ekin ziotela azaldu zuen Barcelók, izan ere, Nazioarteko Zuzenbideak autodeterminazio eskubidearen bidez estatu ez

demokratikoetan kokatutako komunitate politikoei, modu baketsuan eta erreferendum batez baliatuta, haien etorkizun politikoaz erabakitzeko aukera irekitzen badu nolatan izango da ezinezkoa estatu demokratikoen baitan? Barceló-k azaldu zuenez, Espainiako marko konstituzionalak elementu egituratzaile nahikoak eskaintzen ditu erabakitzeko eskubidea onartua izan dadin, bada, lurralde batean kokatutako eta demokratikoki antolatutako komunitate bateko kideen egikaritza kolektiboko eskubide indibidual moduan definitzen badugu, zeinak prozedura demokratikoen bidez komunitate horren estatus politikoa eta oinarrizko marko instituzionala eraldatzeko borondatea azaldu eta gauzatzeko aukera eskaintzen duen, estatu independente baterako hautua barneratuz. Hori bai, formulazio honek, subirautzaren titularraren parte hartzea galdatzen duenez sezesio aldebakarrak ez ditu barnebiltzen. Era berean, subirautza titularraren parte hartzea mugatua agertzen da, subirautzaren egikaritzak ezin baitu erabakitzeko eskubidearen gauzatzea oztopatu.

Bigarren atalean, esan moduan, euskal lurraldeen barne dimentsioaz eztabaidatzeari ekin zitzaion. Hala, arratsaldeko saioari **Joan Subirats**-ek, zientzia politikoetako katedradunak eta egun Bartzelonako Udaleko Kultura Ordezkarriak eman zion hasiera; demokratizazio prozesu eta kohesio sozialari buruzko hainbat ideia garatu zituen. Egun bizi dugun aro aldaketak erronka berriak dakartza, eta horiei aurre egiteko XX. mendeko ideiak eta XIX. mendeko tresnak –estatu, administrazioa...– baliatzen ditugu, horretan datza egungo arazo zentrala **Subirats**-en hitzetan. Izan ere, garai aldaketak XIX eta XX. mendean gatazkak konpontzeko eraturako bitartekotza esparruak –unibertsitateak, liburutegiak, bidai agentziak, estatuak...– ezbaian jarri ditu, eta XXI. mendeko gatazkei aurre egiteko eraginkorrak diren egiaztatzeko dago. Batik bat, estatuak geroz eta arazo gehiago agertzen dituzte egungo auziak konpontzeko; zentzu horretan, gertutasuna balio bat bilakatu da ongizateari eta gatazkak ebazteko gaitasunari dagokionez.

Gainera, Subirats-en iritziz, demokratizazioaz eta kohesio sozialaz hitz egitean, aniztasunaren aldagaia, XXI. mendeko aldagai zentral bezala aintzakotzat hartzea beharrezkoa da. XX. mendean tentsio klasikoa berdintasuna eta askatasunaren artekoa zen eta estatalizazioa izan zen erantzun amankomuna –faxista, komunista edota sozialdemokrata–. Egun ordea,

estatalizazioa XXI. mendeko erronkei erantzuteko baliagarria denaren dudak ditugu, logika hierarkiko eta patriarkala baitu. Administrazioaren funtzionamenduak berdintasuna eta homogeneousutasuna nahasten ditu, eta egun berdintasuna eta aniztasuna baliotzat hartzen dira, berdintasuna desberdintasunaren kontrako eta aniztasuna homogeneousutasunaren kontrako moduan ulertuz. Arautu, miatu eta zigortzeko diseinatutako administrazio publiko baten eskemak, hots, XIX. mendean baliagarriak zitzaizkigun eta esku hartzerik gabeko administrazio klasiko eta liberal baterako pentsatutako eskema berak baliatu ditugu ongizatearen eremuak kudeatzeko. Kontrara, gaur egun kohesio soziala aniztasuna demokraziaren gako bezala hartzen duen logika batetik landu beharko genuke, demokraziaren oinarria gatazka eta desadostasun egoeretara egokitzeko duen gaitasunean kokatzen duen logikatik hain zuzen ere.

Bestalde, instituzionaltasunari buruzko eztabaidak publikoak eta instituzionala denaren arteko desberdintzea kontutan izan beharko lukeela azaldu zuen Subirats-ek. Publikoak arazo komuneei aurre egiteko gaitasun kolektiboa baita, eta instituzioetatik zein horietatik kanpo garatu daiteke. Instituzionalizatu gabeko komunaren dimentsioa berreskuratu eta indartzea beharrezkoa da, kohesio sozial handiagoa duten gizarteak, dituzten arazoei aurre egiteko gaitasun kolektiboa duten gizarte horiek dira, hain zuzen estatuarekiko independenteak ez diren gizarteak. Elementu hauen konbinazioak aipatu logika hierarkiko eta patriarkalak, hau da, ikuspuntu kolektibotik negatiboa suertatu daitekeen instituzioekiko dependentzia prozesuak saihesten ditu.

Hitza hartu zuen hurrengoa **Jaume López**, Pompeu Fabra Unibertsitateko zientzia politikoetako irakaslea eta egun Kataluniako eztabaida konstituziogilerako kontseilu aholkulariko kidea izan zen. Bere eskutik aniztasunaren dimentsio kolektiboaz hausnartzeko aukera izan genuen. erabakitze eskubidea, prozesu konstituziogilea eta printzipio demokratikoa, kontzeptu horiek egun izan dezaketen potentzialitate politikoa azpimarratu zuen Lopez-ek, izan ere, ideia berri moduan pentsatzen ditugunean XXI. mendeko ideia bilakatzen dira. Gainera, hasiak gara kontzeptu horien termino gaurkotuak lantzen eta bultzatzen, batik bat, Eusko Ikaskuntzak liburu berde-zuria garatzeko abiatu duen bidean edota Katalunian eratu berri den “Consejo asesor para el impulso del fórum social y cívico para el debate constituyente”-ari jarraiki.

Zentzu horretan, estatu, nazio eta demos kontzeptuak desberdintzea oinarritzko da gaur egun Lopez-en arabera, XXI. mendeko tresnak eratzten dituzenez XXI. mendeko erronkak lantzeko. Hala, aniztasunaz mintzatzean, norbanakoen eremura mugatzen bagara, herritarron ahaldunderako behar-beharrezko den aniztasunaren dimentsio politikoa ukatzen dugu. Aniztasun indibidualaz gain komunitateen zein komunitateen arteko aniztasunaz mintzatzea funtsezkoa da, bigarren honek soilik eskaintzen baitugu dimentsio politikoa bat, botere erreala –banketxeena, multinazionalena...– aurkatzeko dugun botere bakarra. Horretarako, atomizatutako herritarrak ahaldunduak izan daitezten gutxieneko kohesioa ezinbestekoa da; kontrara, aniztasun indibidualaz eta atomizazioari buruz soilik hausnartzen dugunean aislatuak agertzen gara korporazio handien aurrean, beste botereen aurrean.

Finean, lurraldetasunaz ari gara Lopez-en hitzetan, izan ere, lurraldeak norbanakoon aukera eremua ardatzen baitu, elkartasunaren eremua, lurralde batean fisikoki bizi garen heinean. Hortaz, sare propioak erabiltzen dituen, kohesioa lortzen duen eta gainontzeko botereak aurkatzeko gai den jendearen botere dimentsioaz ari gara, dimentsio demokratikoaz hain zuzen ere. Demokraziak, hala, sistema politikoa moduan, gutako bakoitzari, existitze hutsagatik, hots, pertsonak izateagatik, berdintasunez boterea aitortzen digun sistema da. Alabaina, printzipio demokratikoa garatzen joan den eta irekita jarraitzen duen printzipioa da; hau da, hedatzen joan da bi zentzutan: hautes-errolda hazi egin delako eta herritarron erabakiaren menpe dauden gaiak zabaldu direlako.

Erabakitze eskubidea herritarron ahaldunderaren hedapen horrekin lotu zuen Lopez-ek; politikoki iharduteko herritarron boterearen zabalpenarekin. Zehazki, memoria partekatu bat eta elkartasun sareak sortzen dituen kapital sozial bat duelako, horien babesean bere borondatea adierazi nahi duen komunitate politikoa baten defentsarako aldarri nazionala, identitarioa da. erabakitze eskubidea ez da auzi nazionala, eskubide kontu bat da, identitate nazionalak adierazteko helburua duena.

Ikuspuntu honi jarraituz, Lopez-en arabera, argi izan behar dugu subiraniak anitzak direla, baina ez dira teorikoak, egikarituak izan behar dira, eta horretarako tresna berriak behar ditugu, hots, erreferentziako komunitate politikoa eratu eta diseinu estrategikoan parte hartzeko herritarron

ahalduntzerako tresnak. Printzipio demokratikoa hedatzea ere, epe luzeko erabakiak, alta, herri estrategiaren planteamendua gutxi batzuen eskuetan ez uztea baita.

Kongresurekin amaitzeko, **Argitxu Etxandi**-ren, Université de Pau et des Pays de l'Adour-ko ikerlari eta doktoregaiaren ponentzia entzuteko aukera izan genuen. Euskal lurraldeen arteko lankidetzak sakontzeko tresnei buruz mintzatu zen, izan ere, bere ustez, lurraldeen arteko lankidetzak barne kohesioa ez ezik, europaren integrazio prozesua lagundu dezake edota mugaren inguruko politika publiko eraginkorrak bultzatu ditzake, adibidez, uraren kudeaketa, mendiaren politika edota ingurumenaren zaintzaren inguruan sortu daitezkeen arazo komunei erantzuteko.

Zentzu honetan, lurraldeen arteko lankidetzarako, eta gure kasuan, euskal lurraldeen arteko lankidetzarako baliagarriak diren hainbat tresna ekarri zizkigun gogora Etxandik. Hasteko, Europar Batzordeak 2015. urtean garatuta txosten bati buruz mintzatu zitzaigun, zeinak Europaren integrazioa korapilatzen duten hainbat traba zerrendatzen dituen. Txostenak, honela, euskal lurraldeei dagokien mugari buruz –Gipuzkoa-Pirinio Atlantikoko muga– lurraldeen arteko asimetria administratiboa azpimarratzen du arazo nagusi moduan, baita hizkuntza desberdinak erabiltzea dakartzan zailtasunak ere edota garraio azpiegitura eta borondate politiko urria. Guzti honek erabakitze gaitasuna murriztea dakar Etxandiren arabera.

Oztopo horiei aurre egiteko tresna Euro-eskualdea izan ohi dela azaldu zigun Etxandik, Europako strategiari hobekien egokitzen den tresna izanagatik eta eragile publiko eta pribatu ugari mugaz gaindiko erronketan parte hartzea errazten duelako. Horrez gain, estatuen arteko hitzarmenak ditugu beste ohiko tresna; Euskal lurraldeen kasuan lege marko orokorra Frantziak eta Espainiak sinatutako Baionako Itunak garatzen du honek praktikan hainbat muga azaldu dituen arren, Etxandi-ren iritziz. AECT egituraz edota “Agrupación europea de cooperación territorial”, hots, Europak eskaintzen duen tresna berritzaileaz ere aritu zen Etxandi, alta, euro-eskualdeak garatzeko aukera eskaintzen du figura honek eta horixe aukeratu zuen Akitania-Eskualdi euro-eskualdeak 2008an.

Amaitzeko, Ipar Euskal Herriaren egituraketa berriak, 2017an Iparraldean eratutako Hirigune Elkargoak erronka berriak planteatzen dituela baita euskal lurraldeen arteko lankidetzaren arloan ere eta horiek kontutan izan behar ditugula azaldu zuen

Etxandik. Batik bat, eskumen zabalagoak dituen egitura berri honen ordezkarien hautua demokratizatzea beharrezkotzat azaldu zuen, demokrazia bermatzeko tresna berriak sortuz hain zuzen ere.

Bestalde, orain arte azaldutako proposamen eta hausnarketa hauek, hasieran aipatu dugun moduan, hiru euskal erakundeekin partekatze aukera izan genuen, baita bakoitzaren lan ildoak eta agendak entzuteko ere. Izan ere, Euskal Lurraldeen Liburu berdearen diagnostikoan ondorioztatu ahal izan genuen euskal lurraldeen erakundetzeari dagokionez, hainbat aurrerapauso eman direla, Eusko Ikaskuntza sortu zeneko garaiekin alderatzen badugu. Horrekin batera, ordea, aurrera begirako zenbait kezka, proposamen eta ideia azaldu genituen erakundeen etorkizunari buruz. **Mikel Irujo, Mikel Anton eta Paxcal Indoren** eskutik erakundeen begirada jaso eta egindako gogoeta guzti horiek haien esperientzia praktikoarekin alderatzeko aukera izan genuen.

Mikel Irujok, Bruselan Nafarroako Gobernuko delegatua denak, eskualdeok gure marka propioa, ezagutarazteko Europar Batzordeari aukerak baliatu behar ditugula azpimarratu zuen; bada, Europak lan esparru zabala eskaintzen dizkie eskualdeei, eta gainera marka zabaltzeak eragin zirkularra du, hots, kanpoan gure eredua ezagutzera ematen dugu eta aldi berean, etxean kanpoan dugun eraginaz jabetzen gara. **Mikel Anton**, Eusko Jaurlaritzan Europako gaietarako zuzendaria ados agertu zen. Bere iritziz, euskaldunak Europar kokatzeko apustua egitea ezinbestekoa da, naiz eta kritiko izan Europar Batasunarekiko eta eztabaidatu zer nolako Europar bizi nahi dugun. Horrez gain, lurraldeen arteko lankidetzan jarri zuen Anton-ek fokoa; horretarako, batetik, jada ditugun estatu egiturak –itun fiskala...– zaindu eta babestu behar ditugu. Bestetik, hartu harreman ekonomiko eta sozial berriak eraikitzea beharrezkotzat jo zuen Anton-ek, batik bat, atlantikoa ardatz lukeen makro-eskualdearen adibidea aipatu zuen.

Hirugarrenez, **Paxcal Indo**-k hartu zuen hitza, Euskal Herriko Garapen Kontseiluko lehendakariordea demokrazia partehartzaileaz mintzatu zitzaigun iparraldeko ereduaren bidetik; alta, gizarte zibiletik bultzatutako eta eraikitako instituzionalizazio adibide argia dugu. Garapen Kontseilua eta Hautetsien Kontseiluaren arteko konfiantzazko harremana azpimarratu zuen, zeinaren arabera, hautetsiek Garapen Kontseiluaren iritzia kontutan hartzen duten eta hala,

hautetsiek garatutako politikak ez dira inoiz inposatuak. Bi kontseiluen arteko elkarlaneraz horretan oinarrituz eraiki da Euskal Hirigune Elkargoa. Zentzu honetan, bai Irujo-k baita Anton-ek ere eredugarritzat jo zuten iparraldeko eredu; hegoaldean erakundeen aldeko desoreka agertzen da ez baitugu Garapen Kontseiluaren funtzioak betetzen dituen erakunderik eta hori landu beharrean gaudela iritzi dute.

Laburbilduz, hizlarien ekarpenetan demokratizazio kontzeptuak hartu zuen zentralitatea. Izan ere, “erabakiaren desjabetzea” gertatzen ari den garai honetan, hau da, erabakia kontrol demokratikoaren baitan ez dauden eragile globalek gauzatzen duten honetan, ezinbestekoa suertatzen da erabakitzeko gaitasunari buruzko eztabaida, hau da, gure kasuan, euskal lurraldeek haien erabaki propioen arabera haien burua gobernatzeko daukaten gaitasun instituzionala eta politikoa lehentasunezko erronka bilakatzen da. Horretarako, ezinbestekoa da erabakimenaren kanpo zein barne dimentsioari begiratzea, bada, batetik, euskal lurraldeek beste lurralde eremuekin dituzten harremanei; eta bestetik, euskal lurraldeek haien artean eta bakoitzaren barne dituzten harreman egitura eta erabaki sistemei.

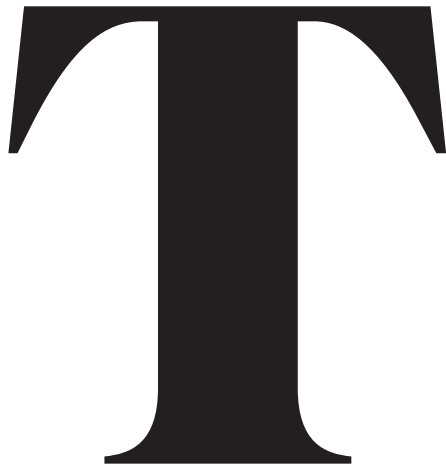
Beraz, iritziak iritzi, printzipio demokratikoari jarraiki “burujabetza” gisa defini daitekeen horretan sakontzea ezinbesteko dugu; bai formalki, hau da, euskal lurraldeen gaitasun politikoan; zein materialki, hots, erabakimen guneak izatea, eskumen zalantzaezin batzuekin. Izan ere, erabakiak hartzeko gaitasuna elementu zentrala bilakatzen da euskal lurraldeen kohesioa, elkarkidetzeta eta demokratizaziorako; bada, euskal lurraldeak gure kanpo zein barne erabakietaz jabetzea euskal lurraldeen kohesioa eta elkarkidetzan eragin zuzena du.

Amaitzeko esan, Eusko Ikaskuntzaren XVIII. Kongresuak aukera paregabean ematen digula euskal lurraldeetan lortu den demokratizazio eta kohesio mailari mende bateko perspektibarekin begiratzeko. Begirada luze horri heldu genion Donostian ospatutako saioan ere, alabaina, kasu honetan, XXI. mendean euskal lurraldeen demokraziaz eta kohesioaz hausnartzeko eta aurrera begirako urratsak zeintzuk beharko lirakekeen eztabaidatzeko, bai demokrazian eta bai kohesioan sakontzen jarraitzeko xedez.

European Union governance and the place of the regions

De Witte, Bruno

Maastricht University
bruno.dewitte@evi.eu

The European Union's governance system recognizes regional autonomy and cultural diversity, but it does so within a framework defined by each member state, a framework which the European Union must accept as a given. In a sense, this is a negative duty for the European institutions: they must respect the choices made by each member state as regards the role of the regions and the protection of cultural diversity in their constitutional system.

Keywords: European Union. Regions. Subsidiarity. Cultural diversity. National identity.

1. Introduction

The 25th anniversary of the entry into force of the Maastricht Treaty was celebrated on 1 November 2018. That Treaty brought important institutional innovations that have shaped the system of European governance until today. The Treaty created European citizenship and listed a number of rights of European citizens. It also created codecision, the legislative decision-making mechanism giving equal influence to the European Parliament and the Council of Ministers when making European laws. It extended European cooperation into new domains of core state powers, namely foreign policy, criminal justice and immigration. It created the rules on Economic and Monetary Union and thereby laid the basis for the single currency. It recognized differentiated integration, that is, the fact that not all the Member States have to participate in all European policies, but that there can be opt-outs of some countries from some policies, or enhanced cooperation between groups of countries in other areas. All these innovations together signified a qualitative jump in the nature and scope of the integration process, but they have also been at the origin of some of the deep-seated problems that the EU has faced in recent years. The creation of Economic and Monetary Union gave us the single currency but it also failed

to prevent the financial crisis of the euro zone, partly because of the unbalanced organisation of EMU under the rules of the Maastricht Treaty. Cooperation in the field of immigration led to the direct involvement of the European Union in the so-called refugee crisis. Differentiated integration, and the habit of allowing opt-outs, may have encouraged the UK to keep its distance from the other countries, and may thereby have fed the appetite for the Brexit choice made in 2016.

In this paper, I would like to evoke three other innovations of the Maastricht Treaty that have proved to have a special importance for the place of the regions in the system of European governance. 25 years later, they are still important for understanding that system. These three notions ‘invented’ at Maastricht were respect for national identity, respect for subsidiarity and respect for cultural diversity. I repeat the word ‘respect’ three times and, in the conclusion, I will come back to why this term is important when trying to grasp the place of the regions in the European Union’s system of governance.

2. Institutional diversity and national identity

The European Union has always depended on the cooperation of its Member States to ensure the effective application of European policies. Because it needs that cooperation, and in order to allow for its smooth functioning, the Union has avoided interfering with the institutional and constitutional structures of the Member States. The Member States must ensure that those structures allow the country to comply with its European obligations, but they can choose how to do this. Thus, for example, it is for the States to decide which national authorities should transpose directives, at what level and by what legal means, on condition that the content of the directives is correctly applied. The power to implement certain EU policies may, thus, be exercised in part or wholly at the regional level, but this depends on the constitutional arrangements of each country.

With respect to the constitutional orders and constitutional law of the Member States, Europe’s position has long been one of ‘constitutional blindness’, or at least a form of indifference to the internal constitutional choices of the Member States. The founding treaties did not say anything about the basic

constitutional features and structures of its Member States; they could be republics or monarchies; they could be unitary, federal, regionalised or decentralised states; they could have a parliamentary or a presidential form of government. Any of these choices were and are acceptable. This principle of constitutional autonomy, while not included with so many words in the Treaties, was implicitly recognised.

The Maastricht Treaty then introduced in the European Treaties a little sentence, namely that ‘The Union shall respect the national identities of its Member States, whose systems of government are founded on the principles of democracy’¹. It is unclear why this little sentence was introduced and what its intended meaning was. Several circumstances may explain why the drafters of the Maastricht Treaty thought it useful to include it². One factor was that the newly established European Union started an important new phase in the European integration process. By adding new policy areas, and confirming the transformation of the Union from an economic organisation to a polity covering also cooperation in the areas of foreign and defence policy and justice and home affairs, this Treaty included areas that are at the heart of national sovereignty. In addition, and this would transpire during the ratification process, the mood among the European public had changed and Euro-scepticism was on the rise, with many people worrying that Europe was becoming some kind of superpower, threatening national identity or national interests and cultural diversity. The Treaty also confirmed the overall aim of an ‘ever closer union’ among the peoples of Europe. It thus seems likely that the drafters of the Maastricht Treaty felt that they had to counterbalance this deepening of the European integration process by inserting this reference to national identity and to the fact that the Union would have to respect it.

It should be stressed however, that right from the beginning in 1992, the reference to the ‘national identities’ of the Member States was closely linked to their *democratic system of government*. Accordingly, the reference was not to national cultural identity, but to a more political form of identity. In addition, the identity was that of the *Member States*, rather than of their peoples, nations or citizens. What seemed to be at stake was the preservation of the Member States as independent states and the confirmation that the Union will not change into a federal United States of Europe absorbing the Member States.

With the Constitutional Treaty, and later the Lisbon Treaty, the notion of identity became more prominent and its formulation became more precise. The new Treaty article (the current Art. 4(2) of the Treaty on European Union) links national identity with a reference to the equality of Member States, and with a commitment to preserve the essential State functions. The notion of national identity of the Member States was, itself, specified as being ‘*inherent in their fundamental structures, political and constitutional, inclusive of regional and local self-government*’. This confirmed the political and structural nature of the concept: national identity is not about the preservation of cultural identity or specificity and not about protecting a shared sense of belonging, but rather about protecting the specific institutional infrastructure of each Member State. The second sentence of Article 4(2) confirms this by stating that the Union respects the essential State functions of the Member States, of which it mentions three: ensuring the territorial integrity of the State, maintaining law and order and safeguarding national security.

From the perspective of the regions, there is a double message here. On the one hand, the European Union is required to respect regional self-government, meaning that its policies should be sensitive to the existence of regions and to their particular characteristics, for example the fact that a Spanish Autonomous Community is not the same thing, institutionally speaking, as a French region. We can find some judicial recognition of this, for example in a case dealing with the regulation of games of chance in Germany. The Maltese gaming firm Digibet argued before the European Court of Justice that German legislation was in breach of the EU right to free movement of services because restrictions of gaming varied from one German Land to another. This inconsistent regulation resulted from the fact that the regulating games of chance is a competence of the *Länder* so that they may adopt divergent policies in this area and impose different restrictions on the provision of gaming services by operators of other EU countries. The Court of Justice accepted this state of play and argued that ‘the division of competences between the *Länder* cannot be called into question, since it benefits from the protection conferred by Article 4(2) TEU’³.

On the other hand, what Article 4(2) TEU protects is the regional self-government *as recognised by the constitution of each Member State*, and not regional self-government as such. This

distinction explains the very different reaction of the European Union’s institutions to the Scottish and Catalan independence projects⁴. As the Scottish independence referendum had been organised with the agreement of the national government in London, the European Union had to accept it and, in the case of a successful referendum, would have had to cooperate loyally with the UK in ensuring that Scotland could become a new Member State of the Union. By contrast, since the Catalan independence referendum was declared unconstitutional by the judicial organs of the Spanish state, the European Union had to abstain from encouraging or supporting the independence process, as it would otherwise have interfered with the Spanish constitutional system of regional government. This does not mean that the secession of part of a Member State is indifferent to the functioning of the Union. Upon a successful secession, the question would naturally arise whether the newly created State could and would become a Member State of the Union⁵. In the absence of continued EU membership, a number of persons (those living in the new State) might lose their status of European citizens and the associated right to free movement, which would be a serious concern from the point of view of EU law.

3. The principle of subsidiarity

The principle of subsidiarity is also an invention of the Maastricht Treaty and has become one of the leitmotifs of European integration. It came as a counterpart to the dramatic expansion of European Union competences caused by that same Maastricht Treaty. Yes, the EU could engage in many new policy domains but it had to show, when launching new projects and new legislative initiatives, that there was a genuine value added by doing this at the European level rather than leaving it to the Member States. The principle of subsidiarity, as currently formulated in the Treaty on European Union, acknowledges the regional dimension. Subsidiarity means that ‘the Union shall act only if and in so far as the objectives of the proposed action cannot be sufficiently achieved by the Member States, *either at central level or at regional and local level*, but can rather, by reason of the scale or effects of the proposed action, be better achieved at Union level’⁶.

In the first years after the Maastricht Treaty, this idea remained very abstract, and the principle of subsidiarity did

not have a meaningful impact on EU decision-making. In order to give more 'teeth' to subsidiarity, the Constitutional Treaty, later confirmed by the Lisbon Treaty, created the so-called early warning mechanism giving to the national parliaments a limited power to control respect for the principle of subsidiarity. This mechanism invites national parliaments to scrutinize proposals for European legislation launched by the European Commission from the perspective of subsidiarity. If a national parliament is not convinced of the value added by EU action, it can say so by means of a reasoned opinion, and if one third of all national parliaments express such a critical opinion, the European Commission must explain better why it considers that this EU initiative is useful and needed⁷. Integrating national parliaments into the decision-making process of the European Union and granting them control over EU's 'creeping competence' was supposed to 'kill two birds with one stone' by both strengthening the democratic legitimacy of the European decision-making process and protecting the autonomy of the Member States.

Again, from the point of the view of the regions, subsidiarity plays an ambiguous role. On the one hand, respect for subsidiarity also implies respect for the capacity of the regions to solve problems by themselves without interference by the EU. However, the Lisbon Treaty entrusted to the national parliaments the task to control respect for subsidiarity. The Treaty of Lisbon added that each national parliament should consult 'where appropriate' regional parliaments with legislative powers⁸. This is the only place in European Union primary law where the 'regions with legislative powers' are recognised as a special category⁹. Still, this clause leaves it, once again, within the discretion of each State to decide whether and how to involve the regional parliaments in the process. The solutions adopted in Germany, Belgium and Italy are quite diverse¹⁰. In Spain, the regional parliaments have a short four weeks period in which they can give a critical opinion on a EU legislative project that they can transmit to the Cortes, and that regional opinion would then normally be incorporated in the opinion of the national parliament but only if the parliament decides to send an opinion to Brussels. If, on the contrary, the national parliament considers that a proposal for EU legislation respects subsidiarity, it will not send a negative opinion to Brussels, even though one or more regional parliaments have taken a different view of the question.

4. Cultural diversity

Recent Treaty reforms, in particular the Lisbon Treaty, have given more salience to cultural diversity, by inscribing it among the main objectives of the European Union, in Article 3 TEU, and by including respect for cultural diversity in the (now binding) text of the EU's Charter of Fundamental Rights¹¹. This growing salience also affects the European Union's external relations, as is illustrated by the fact that the EU concluded and ratified, alongside its Member States, the Unesco Convention on Cultural Diversity¹². Inside the European Union, both national and regional diversity are recognized by the Court of Justice in its judgments and by the EU's political institutions in their policy documents, and the Union's budget supports projects that favour the mutual exchange of cultural creations between the Member States.

This can be illustrated by the way in which the EU rules on the control of state aid are practiced. From the point of view of EU law, public financial support to specific categories of firms may constitute *state aid* and be prohibited by the Commission if it is considered to have a detrimental effect on the conditions of competition in the internal market. The Commission has adopted a general regulation exempting small amounts of funding, so that the European scrutiny of state subsidies is limited to large sums paid to individual firms, and to subsidy schemes with a large number of small beneficiaries. State subsidies to the cultural sector, or with a cultural aim such as the strengthening of the national or regional language, are in principle covered by the state aid regime. However, here as well the Maastricht Treaty had innovated by introducing a new clause in the relevant Treaty article (this is now Article 107 para. 3(d) TFEU) according to which financial aid to promote culture and heritage conservation will in principle be approved¹³. This 'culture clause' would appear to cover the many cultural subsidy schemes existing in all European countries, but it does not solve all the problems, since the Treaty article still leaves a very wide margin of discretion for the Commission to decide which schemes are compatible with, or contrary to, the 'common interest'. However, it is clear that the Member State governments, when they adopted this clause back in 1992, wanted to convey a signal to the European Commission that it should tread carefully when examining state subsidies in the cultural domain. It seems that the Commission is indeed acting cautiously and that cultural

subsidy regimes in the Member States are normally acceptable for the Commission¹⁴. A good illustration of this practice is the consistent approval by the Commission of numerous cultural subsidy schemes of the region Euskadi, often directed at promoting cultural expressions in the Basque language¹⁵.

The European Union itself gives some financial support to regional cultures, but these are not large amounts, and they are complementary to the cultural policy choices of the Member States. We see again the same double-edged picture as with national identity and subsidiarity. If a Member State recognizes cultural diversity and allows regions to support their own regional culture, as is the case in Spain, then the EU will not hinder this and will even offer some modest additional support. If, on the contrary, a Member State such as France fails to recognize minority cultures in its own internal policy, the European Union will accept this choice and will not seek to overturn it.

5. Conclusion

The European governance system recognizes regional autonomy and cultural diversity, but it does so within a framework defined by each member state, a framework which the European Union must accept as a given. In a sense, this is a negative duty for the European institutions: it must *respect* the choices made by each State, but respecting does not necessarily mean *protecting*. It also does not mean that regions should have an active role in shaping EU policies. If a legislative region aspires to obtain a more active role in European policy-making, it must effect that change by acting through the national level. If we take the case of Belgium, that country is represented in the EU Council of Ministers by a regional minister when the subject being discussed is one that falls within the competences of the Belgian regions (for instance media, education or regional development); however, this happens because Belgian constitutional law requires it, and not because the European Union has imposed it on Belgium. The radical alternative is, of course, for a region to try to become itself an independent Member State of the EU with all the rights and prerogatives attached to that status, but the European Union is not going to help it to get there.

This current system of multilevel governance of the European Union will not fundamentally change in the years to come.

The European Union is facing a number of major challenges such as: how to stabilize the Eurozone, how to ensure an orderly Brexit, how to develop a coherent common migration policy, how to deal with the illiberal democracies in Central Europe, and how to ensure the survival of the ecological system. These challenges may well cause significant reforms of the EU's current system of governance. However, a wholesale transformation of the EU into a true 'Europe of the regions' is simply not one of the priority issues on the EU's agenda, and is therefore not going to happen any time soon.

Notes

1. Article F (1) of the Treaty on European Union, as adopted at Maastricht. That article is no longer part of the Treaty on European Union today.
2. See Elke Cloots, *National identity in EU law* (Oxford University Press, 2015), at 82-83.
3. Court of Justice of the European Union, Case C-156/13, *Digibet Ltd*, ECLI:EU:C:2014:1756, para. 34.
4. See Cristina Fasone, 'Secession and the ambiguous place of regions under EU law', in Carlos Closa (ed.), *Secession from a Member State and withdrawal from the European Union* (Cambridge University Press, 2017) 48, at pp. 62-63.
5. On this question, see Mar Campins Eritja, 'The European Union and the secession of a territory from a EU Member State', *Diritto pubblico comparato ed europeo* (2015) 492.
6. Article 5(3) of the Treaty on European Union.
7. For studies of the functioning of this early warning mechanism, see Katarzyna Granat, *The principle of subsidiarity and its enforcement in the EU legal order: the role of national parliaments in the early warning system* (Hart Publishing, 2018); Anna Jonsson Cornell and Marco Goldoni (eds.), *National and regional parliaments in the EU legislative procedure post Lisbon* (Hart Publishing, 2017).
8. Protocol no. 2 to the European Treaties on the Application of the Principles of Subsidiarity and Proportionality, Article 6.
9. See Gracia Vara Arribas and Anna-Lena. Högenauer, 'Legislative regions after Lisbon: a new role for regional assemblies?', in Claudia Hefftlér et al. (eds.), *The Palgrave handbook of national parliaments and the European Union* (Palgrave, 2015) 133.
10. See a comparative assessment by Diane Fromage, 'Regional parliaments and the early warning system: an assessment and some suggestions for reform', in Jonsson Cornell and Goldoni (eds.), *National and regional parliaments in the EU legislative procedure post Lisbon*, cit., at p.117.
11. Art. 3(3) TEU: 'The Union (...) shall respect its rich cultural and linguistic diversity, and shall ensure that Europe's cultural heritage is safeguarded and enhanced.' Art. 22 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union: 'The Union shall respect cultural, religious and linguistic diversity.'
12. Convention on the Protection and the Promotion of the Diversity of Cultural expressions, ratified by the EU by means of Council Decision 2006/515, *Official Journal of the European Union* 2006, L 201/15.

13. The relevant part of that Treaty article goes as follows: 'The following may be considered to be compatible with the internal market: (...) (d) aid to promote culture and heritage conservation where such aid does not affect trading conditions and competition in the Union to an extent that is contrary to the common interest.'

14. See Delia Ferri, 'Cultural diversity and state aids to the cultural sector', in Evangelia Psychogiopoulou (ed.), *Cultural governance and the European Union: Protecting and promoting cultural diversity in Europe* (Palgrave Macmillan, 2015) 119.

15. See the following examples: *State Aid N 257/2007 – Spain*, Subsidies for theatre productions in the Basque country, 27 June 2007; *State Aid N 161/2008 – Spain*, Aid to the Basque language, 16 July 2008; *State Aid N 406/2010 – Spain*, Basque film support scheme – budget increase, 21 October 2010; *State Aid 32266 (N 2011) – Spain*, Aid for the promotion of the Basque language at the workplace, 19 April 2011.

Euskal Herria eredu *dêmoikratiko gisa*: Europa kosmopolizatu baten gobernanzarako ikuspegia birpentsatzen

Errasti, Ander

Globernance. Gobernantza Demokratikoaren Institutua
ander.errasti.lopez@gmail.com

E

Estatu-nazioen ereduaren gainbehera ikusten ari garen garai honetan, Euskal Herriko erakundetze prozesu berezia eredu emankorra izan liteke Europar integrazioa demokrazia gisa ulertu eta gobernantza eredu eraldatzaileak garatzeko. Atal honetan erakundetze eredu hori ikuspegi demokratiko batetik aztertuz gero etorkizunera begira Euskal Herriaren nazio demokratiko gisa erakundetze prozesuaren garapena sustatu eta bermatzeko ikuspegi emankorra izan daitekela defendatuko dut.

Giltza-Hitzak: Demokrazia. Federalismoa. Subirania. Europar Batasuna. Kosmopolitazioa.

“Komunitate erreflexibo eta post-konbentzional bat gure buruari besteen alde uko egiteko prest gauden hura da, ez besteak betidanik gure taldeko kide izan direlako, haien interesak –partekatzen ditugun arriskuak eta haiekin garatu ditugun ekimenen ondorioz– dagoeneko gure zati bat bilakatu direla ulertu dugulako baizik”. (Daniel Innerarity, 2014¹)

1. Sarrera: zergatik Euskal Herriaz eta ez, besterik gabe, munduaz?

Zer garrantzi ote dauka Euskal Herria bezalako errealitate abstraktu eta, mundu mailan alderatuz gero, ziztrin batek geroz eta globalagoa den mundu batean? Are gehiago, mundu mailan dauzkagun erronkak zeintzuk diren ikusirik (desberdintasun bidegabeen gorakada, emakumeen eskubideen zapaltzea, ingurugirorako mehatxu bat den eredu ekonomikoa, gizartearen zahartze prozesu azeleratua edo digitalizazioaren aroan oreka demokratikoak mantentzeko zailtasunak, esate baterako), autokonplazentzian erori gabe hauek Euskal Herriaren duten eragin erlatibo nahiko baxua dela esan ahalko litzateke. Hala, ba, zergatik ote da garrantzitsua Euskal Herriaz gogoeta egitea? Sarrera gisa, hiru elementu azpimarratuko nituzke lan hau jasotzen duena bezalako gogoeta kolektiboak

ezinbestekoak direla azpimarratzeko: pertsonak, aniztasuna eta demokrazia. Hiru elementu hauek ardatz gisa hartuz, globalizazioaren bilakaeraz aritzeko Euskal Herria edo beste edonolako eremuri buruz analisia egitearen garrantzia agerian geratzen da: globalizazioak azterketa Euskal Herria bezalako eremuetara mugatzeak baliogabetzen duen gisa, globalizazioa eter antzeko gune abstraktu batean gertatzen den zerbait dela aurreuposatzeak globalizazioaren erronkei behar bezala aurre egin ahal izatea oztopatzen du. Esan bezala, hiru ardatzek justifikatzen dute analisi hau.

Pertsonen dagokionez, munduan dauzkagun erronkak pertsonen gaiterik egon ezin direnez (besteak beste erronka hauek pertsonengan dutelako eragina) Euskal Herriaz hitz egiteak garrantzia dauka. Pertsonen beharrezko arazoei lehentasuna emateak perspektiba batetik zentzua eduki ahal balu ere (ikuspegi moral batetik lehentasunezko edo *prioritarian*² eta erabilera³ posizioetatik, esate baterako), horrek ez du pertsonen artean lehentasunak ezarri behar direnik esan nahi, izatekotan pertsonen bizi dituzten baldintzen artean baizik. Zentzu horretan, Euskal Herriaz aritzea ez dago munduko beste edozein eremuz aritzearekin kontrajarria. Euskal Herriaz gogoeta egiten ari garenean lehenik eta behin Euskal Herriaren bizi diren pertsonen ari baitgara hausnartzen. Izan ere, pertsona horiek dira Euskal Herria bezalako errealitate bati buruz hitz egiteari zentzua ematen dioten lehen elementua. Errealitate horren existentzia elementu ezberdin askoren arabera ezarri daitekeela argi baitdago: historia amankomun bat, ezaugarri etnolinguistiko partekatuak, ingurugiroarekiko harreman jakin bat, eta abar luze bat. Hare gehiago, ezaugarri horiek denboran zehar garatu eta mantendu izanak Euskal Herriaz pertsonak aipatu gabe hitz egiteak zentzua izan dezan dakar: Euskal Herriaz eremu geografiko gisa hitz egin ahal balu gabe, esate baterako. Aitzitik, Euskal Herriaren oinarrian gauden pertsonak egongo ez balira, horrek ez luke zentzurik edukiko. Egia da Euskal Herria bera existitzen denik ukatzen duten pertsonak ere badirela (hirugarren atalean aipatuko dudana gisa). Honek ere, baina, Euskal Herria (eta beste edozein giza talde) pertsonen osatzen dugula frogatzen du. Pertsonen sortutako errealitateak nahitaez kontingenteak baitdira. Hala ba, Euskal Herriaz hitz egiteak pertsonen hitz egitea dakar eta hori ez litzateke sekula albo batera utzi daitekeen faktore bati izan beharko.

Bigarren elementua pertsonen lurralde eremu zehatz edo mugatu batean denbora luzez bizi direnean sortzen duten fenomenoak litzateke: aniztasuna. Izan ere, pertsona horiek euren gertuko inguruarekin daukaten etengabeko harremanean beste inon agertzen ez diren berezitasunak sortzen dituzte. Honek ez du esan nahi, inolaz ere, berezitasun horiek finkoak direnik, ez eta lurralde bereko pertsona guztiek elkarbanatzen dituztenik edo era berean elkarbanatzen dituztenik erez. Hare gutxiago mugikortasuna, erreal naiz birtuala, geroz eta zabaldago dagoen mundu batean (lurralde jakin bateko pertsonen beste lurraldeetatik zetozen pertsonekin betidanik harremanak eduki izan dituzten arren, tira). Aniztasuna kontingentea eta irekia dela onartzeak, ordea, ez du aniztasun horren oinarrian berezitasunak daudela ukatzera eraman beharrik. Hala ba, Euskal Herria bezalako errealitate bati buruz hitz egiteak munduko aniztasuna aberasten duen beste elementu bat onartzea dakar: ez Euskal Herria betidanik eta betirako aldaezin egongo delako, ez eta Euskal Herriaren bizi diren pertsonak euren artean igualak direlako, Euskal Herria errealitate bereizi (ez berezi) gisa aitortzen delako baizik. Beste era batera esanda⁴, bioaniztasunaren alde naturan izurdeak eta baleak bi errealitate bereizi direla onartu eta bakoitzaren biziraupena bermatu behar dela esanda bale guztiak igualak direla, baleak gaur egun diren gisa nahitaez mantendu behar direla, baleak eta izurdeak euren artean inongo zer ikusirik ez dutela edo baleak izurdeen gaiterik daudela esan nahi ez duen gisa, Euskal Herriaren existentzia aitortuz herri aniztasuna aldarrikatzeak ez du, bere baitan, inongo esentzialismo, naturalismo edo gorentasunetan erori behar garenik esan nahi. Besterik gabe, munduko aniztasuna aberasten duen errealitate bat onartzen dugula esan nahi du: ez gehiago, ez gutxiago. Baliteke etorkizunean gizakion bizi baldintzak era erradikalean eraldatu eta halako eremu bereziak desagertzen joatea aniztasunaren beste nolabaiteko adierazpenen alde. Gaur egun, baina, ez dirudi epe labur-erdian halakorik gertatuko dela erakusten duten adierazgarri objektiborik dagoenik, beraz homogeneizazioaren arriskuari eusteko bide bakarra gaur egun munduko aniztasunari eusten dioten Euskal Herriaren gisako errealitate bereziekin egiten duten ekarpena aitortzea ezinbestekoa da.

Hor egongo litzateke, hain zuzen ere, Euskal Herriaz hitz egiteak garrantzia duela azaltzen duen hirugarren elementua, pertsonak eta aniztasuna batzen dituen, hain zuzen ere: demokrazia. Izan ere, lurralde zehatz batean bizi diren

pertsonak ez dute demokrazia egun batetik bestera edo zerutik erori balitz gisa barneratzen, bertako aniztasuna bideratu naiz moldatuz sortzen diren gatazkak era zuzen eta bidezkoenean antolatzen saiatzearen prozesu historiko baten ondorioz baizik. Demokrazia ez baita forma hutsa, edukia ere baita: gizarteak barneratu behar duen zerbait, alegia. Honek, nahitaez, denbora eta baldintza batzuk eskatzen ditu. Isaiah Berlin-ek zioen antzera⁵, demokrazia indar normatiboa duen printzipio batean oinarritzen baita: hiritar guztiek eurengan hartzen diren erabakietan berdintasunez eragiteko gaitasunean, alegia. Indar normatiboa demokrazia onartzen denean berdintasun politikoa printzipio honek dagoeneko justifikaziorik behar ez duela gizarteak orohar onartzean datza⁶. Berdintasun politiko hau lurralde eremu batean eraikitzen bada ez da lurralde eremu horretan dagoeneko berdinak zirelako, anitzen artean nolabait antolatzeke beharra zeukatelako baizik. Hots, demokrazia batean hiritarrek lurralde zehatz batean bizi diren pertsona anitzen arteko berdintasun politikoa barneratu dutelako. Hain da normatiboki indartsua demokraziak eskatzen duen lotura hori, berdintasun politikoa urratu nahi duten horiek justifikatu behar dutela euren asmoa, ez printzipio hau aldarrikatzen dutenek. Atal honi dagokionez, beraz, Euskal Herrian lurralde eremu batean bizi diren pertsonak mendeetako gatazka historia luze baten ostean hiritarren arteko berdintasun politikoa bermatzen duten erakunde demokratikoez osatzen dutela da gakoa. Erakunde horiek bestelako erakunde eremu demokratikoen parte bilakatu daitezke, noski, baina demokrazia ez litzateke eremu zabalago horietan ezerezetik sortu den zerbait gisa ulertu beharko. Demokrazia ez baita pertsonak eta hauek sortzen duten aniztasuna bideratzeko beharra aintzakotzat eduki gabe ulertzen: demokrazia formala (erakundeak, legeak, prozedimenduak) demokrazia sustantiboaren ondorioa baita eta hau, Euskal Herria bezalako eremuetan, urteen poderioz garatzen joan den zerbait delako.

Hori izango da artikulua honetan garatuko dudana ikuspegia. Alegia, demokrazia munduan orohar eta Europar zehazki krisian dagoen garai honetan⁷, Euskal Herria bezalako kasu batek Europar Batasunean aniztasuna eta pertsonak erronka amankomunei aurre egiteko gai izango den sistema demokratiko batean lotzeko argibideak eskaintzen dituela. Izan ere, Euskal Herria inolaz ere perfektua ez bada ere eta, era berean, ikuspegi *démoikratiko* batetik erakusten dituen hainbat ezaugarri ustezko bertute intrintseko batzuen ondorio ez

badira ere (orohar borondatearekin zerikusi gutxi duten elementu kontingente askoren arteko interakzioaren ondorio baizik), pertsonak eta aniztasuna bideratzeko potentziala duen eredu bat garatzeko gai ageri da gaur egun. Hau da, artikuluan azalduko dudana gisa, Euskal Herriaren egituratzea, maila askotan, ikuspegi *démoikratiko* batetik hobe ulertzen den gisa, Euskal Herria bezalako faktu politiko nazional baten barne naiz kanpo harremana ulertuz Europa *démoikrazia* gisa ulertzea errazagoa suertatzen da. Azken finean, ez da harriztekoa Europar Batasunaren ikuspegi konstituzional emankorrenetako batzuk Eskoziatik etorri izana⁸. Euskal Herriaren kasuan, leziorik emateko asmorik gabe eta bide batez geure buruaz hobe hausnartzeko ekimenean, demokrazia Europar *démoikrazia* gisa ulertzeko, hau da, aniztasunean batasuna (barne naiz kanpora begira) nola eraikitzen den hobe ulertzeko, ekarpenak egin ahalko genituzke gizarte gisa. Ikus dezagun lehenik, beraz, zein den Europaren kasuan bere aniztasuna eta pertsonen arteko oreka hori, ikuspegi *démoikratikoaren* ardatzak azaldu aurretik. Hau da, azter dezagun globalizazioaren eraginez Europar aniztasuna hartzen ari den bilakaeraren deskripzio sendoena: kosmopolitizazioaren planteamendu deskriptiboa, hain zuzen ere.

2. Europaren kosmopolitizazio prozesu geldieztina: deskripziotik proposamen normatiboetara⁹

Argitu beharreko lehen elementua itxuraz paradoxikoa den zerbait izango litzateke. Izan ere, hemeretzigarren mende hasieran mundua inperio zabalek osatzen zuten eta gaur egun, aldiz, estatu-nazioak dira munduan diferentzia nabarmen batekin gehien ikusten ditugun gizarte antolakuntza ereduak¹⁰. Nola da posible, beraz, mundua orokorrean eta Europar Batasuna zehazki kosmopolitizazio prozesu batean dagoela esatea? Ez al da kosmopolitismoa nazionalismoaren aurkari nabarmenena? Hala balitz ere (ez dela¹¹, baina horrek hemen jorratuko ez dudana eztabaida historiko, kontzeptual eta teoriko batera eramango liguke), kosmopolitizazio prozesu batean gaudela esatea ez da kosmopolitismoa gailendu dela esatea. Izan ere, kosmopolitizazio prozesu batean gaudela esateak globalizazioak gizarteko eragile (banako naiz talde) eta estruktura garrantzitsu guztietan eraldaketa prozesu bat ekartzen ari dela empirikoki onartzea besterik ez dakar. Hau da, ez da posizionamendu normatibo bat (i.e., mundua zentzu

honetan edo hartan aldatu beharko litzatekeela dioen teoria bat), planteamendu deskriptibo bat baizik. Honek ez du ukatzen adierazpen deskriptiboak orohar neutralak ez direla eta, beraz, halako deskribapenak proposatzen direnean ezinbestekoa dela tartean dauden elementu normatiboei adi egotea hauek ikuspegi kritiko batetik aztertu ahal izateko. Ez eta deskripzioa proposatzean zehaztasun maila handitzen doan neurrian deskripzio beraren inguruan geroz eta elementu eztabaidagarriago gehiago agertzen ez direnik. Arreta hauek ezinbestekoak direla ukaezina da analisi sendo bat egin ahal izateko. Hala eta guztiz ere, globalizazioak orohar eraldaketa kosmopolita bat ekarri duela arreta horiek aintzakotzat eduki ondoren agerian geratzen da ere, besterik ez bada Europaren kasuan¹².

Gakoa, eta hor egongo litzateke dimentsio normatiboan eragin handiena duen gaia, kosmopolitazioak deskribatzen duen eraldaketa horren ardatzak zeintzuk diren behar bezala identifikatzea izango litzateke. Izan ere, errealtate sozial eta kulturalaren eraldaketaren ardatzak ondo identifikatzeak errealtate juridiko eta politikoa nola moldatu beharko genukeen eztabaidatzeko tresna egokiak emango dizkigu. Zentzu horretan, Europa espazio kosmopolizatu bat dela adieraztean bi esparru aipatu ahaliko genituzke. Batetik, sarreran aipatu gisa, aurrez-aurretik ustez modu perfektuan definiturik zeuden giza taldeetan (nazioa, klasea, erlijioa) oinarritzen ziren jokamolde indibidualen gainditzea izango genuke: ez norbanakoen aspirazio normatibo edo jarrera politikoa gisa, egiaztapen enpiriko gisa baizik¹³. Izan ere, giza banakoen nortasuna, harremanak eta bizi-proiektuak ez dira, dagoeneko, kanpotik jasotako ereduaren arabera era pasiboan finkatzen, edo ez soilik behintzat. Horrek ez du eredu horiek existitzen ez direnik esan nahi: ereduaren definizioa uanean-une eta lurralde eremu bertan tokian-toki aldatzen direla baizik. Gureari eutsiko bagenio, esate baterako, duela berrogei urte euskaldun izatearen esanahiak eta gaur egun duen esanahiak oso desberdinak dira. Zer esanik ez oraindik atzerago joko bagenu. Gaur egun, euskaldun izate edo nortasun hori euskaldun izatearen bizipen anitzek eraikitzen dute. Horrek ez du ukatzen, baina, bi dimentsioak existitzen ez direnik. Ez eta gutxiago dimentsio horiek taldea moldatzen duten beste hainbat dimentsiorekin batera existitzen ez direnik: klasea, generoa, sinesmen erlijiosoak eta abar¹⁴. Gizarte gisa mahai gainean dugun erronka nagusia dimentsio hauen ulermen, bizipen naiz eragina, giza talde nazionalarekin dugun

harreman politiko naiz kulturala barne, hogeitabat garren mendeko baldintzetara –kosmopolitizaziora alegia– moldatzea izango litzateke.

Bestetik, lurralde eremu zehatz, itxi eta homogeenetan oinarritzen ziren erakundearen gainditzea izango genuke, neurri handi batean bi prozesuek elkar elikatzen dutelarik. Gainditze prozesu honek, izan ere, gizarte naiz gizabanakoen mailan ematen ari den eraldaketa prozesuari aurre egiteko ezintasunarekin du lotura. Hemezortzigarren mende amaieran sortzen hasi ziren erakundeak dagoeneko ez dira sortu ziren garaian babestu behar zituzten helburuak babesteko gai agertzen: berdintasuna, askatasuna, solidaritatea edo kooperazioa, besteak beste, ilustrazioan finkatutako modernitatearen oinarriak, ezin dira, jada, estatu-naziotik bakarrik bermatu. Edo, zehatzago, ez Westphaliako Akordioaren ostean sortu zen nazio-estatu sistematik behintzat. Klima-aldaketa, arrisku nuklearrak, zibererasoak, finantza merkatuak edo terrorismo global bera ez dira nazio-estatuaren mugetara mugatzen eta, beraz, erantzun transnazionalak eskatzen dituzte¹⁵. Kudeatu behar diren gaien dimentsio transnazionalak estatu barnean hartzen diren erabakien ondorioak estatuaren mugetatik haratago somatu daitezten eragin du. Lurralde batek sortutako kutsadurak ez baitdu, nahitaez, kutsadura horrek sortutako euri azidoa pairatuko. Hau izan zen Ulrich Beck soziologo alemaniarren 1986 urtez geroztik, batez ere Txernobylgo hondamendiaren ondorio transnazionalak hauspotuta, ‘Arriskuaren Gizartearen’ inguruko ikerketetan azaldu zuena. Orduz gero halako gertakarien kopurua hazi besterik egin ez delarik, demokrazia beraren tresnetan eragina edukitzera iritsiz. Brexit-a, fenomeno politiko bat bada ere, dinamika berri honen erakusgarri izango litzateke ere: Erresuma Batuko hiritarrek hartutako erabakia bada ere, erabaki honen ondorioak Europar Batasun osoan inpaktu zuzena edukitzen ari dira (eta, behin betiko gauzatu gero, oraindik gehiago edukiko dute). Hala, ba, egungo erakundeak eta hauen funtzionamenduak errealtate kosmopolitizatu honetara egokitzea ezinbestekoa da.

Izan ere, kosmopolitizazioak ekarritako bi eraldaketa hauek ez dute, post-modernitatearen babesleek azaldu gisa, giza talde naiz erakunde hauek desagertuko direnik esan nahi. Ez eta nazionalismoa ikuspegi esentzialista batetik ikusten dutenek salatu gisa¹⁶, eraldaketa hauen ondoan nazionalismo aldaezin edo inperialismo menperatzaile baten artean aukeratu behar

dugunik. Estatus quo-a bere baitan babestu edo estatus quo-aren elementu guztiak ukatu behar direla ezartzen duen ustezko dikotomia, faltsua da. Izan ere, estatus quo-an funtsean dauden hainbat elementu kosmopolitizazio prozesu batean egon arren ezinbestekoak izaten jarraitzen dute: norbanakoen naiz taldeen nortasuna, zilegitasuna, solidaritatea, konfiantza, giza talde baten kide izatearen balore subjektiboa, eta abar. Egungo erakundeek naiz estroktuerek, erakunde hauek beraiek sortutako kosmopolitizazioaren ondorioz, funtsezko elementu hauek dagoeneko bideratu ezin badituzte ere, elementu hauek funtsezkoak izaten jarraitzen dute. Zentzu horretan, ezin ditugu hutsetik erakundeak berriz hausnartu, elementu horiek era inperfektuan bada ere gaur egun nola gauzatzen diren kontutan eduki gabe. Hau izango litzateke, behin berriz gurera ekarriz, kosmopolitizazio prozesuaren aurrean Euskal Herriaz eta bertan diren erakundeez hitz egiten jarraitzeak zentzua duela erakusten duena: Euskal Herrian aipatutako funtsezko elementuak gauzatzeko baldintzak, gauzatzeko hori eraldatu bada ere, bere horretan jarraitzen dutela. Baldintza hauek ahal bezainbeste gauza daitezke kosmopolitizazioari egokitzeko eraldaketa ezinbestekoa da, bai, baina funtsezko elementuak gauzatzeko baldintzak onartzea bezain ezinbestekoa. Ez gehiago, ez gutxiago.

Erronka honen aurrean, lehenik eta behin ikuspegi teorikoa aldatu behar dugu. Zer esanik ez Europar Batasuna bezalako laborategi politiko bati buruz ari garenean. Izan ere, Daniel Innerarityk dioen antzera¹⁷, Europar Batasunak duen lehen defizita ez da demokratikoa, ulermen defizita baizik. Hau da, Europar Batasunaren bilakaera eta, batez ere, Europan demokraziak duen etorkizuna bermatzeko gaur egun daukagun eragozpen nagusia ez dago erakundearen diseinuan. Arazoa ez da, zentzu honetan, behar ditugun erakundeak diseinatzea ez dugula asmatu. Arazoa, aldiz, erakunde horiek pentsatzeko orduan erabiltzen ditugun kontzeptuak dagoeneko aroz kanpo daudela da. Hau da, ez dugu erakundearen diseinua ondo pentsatzen. Kosmopolitizazio prozesuaren aurretik sortu ziren kontzeptu politikoak (subiranotasuna, boterea, eremu konstituzionalak edo integrazio bera) jada desagertzen ari den testuinguru baterako pentsatu ziren. Kontzeptu horietatik gaur egungo erakundeak pentsatzen jarraitzeak konponbide herrenak proposatzera garamatza. Aitzitik, ikuspegi teorikoa egungo konplexutasunera moldatzeko gai izango bagina, ikuspegi teoriko horretatik proposatutako aurrerabideak emankorra goak izan ahalko lirateke. Innerarity berak jartzen

duen ereduari eutsiz¹⁸: natur-zientzien arloan errealitatea ikuspegi lineal batetik pentsatzeari utzi zenean, errealitatearen azterketa doiagoak egin ahal izan ziren eta, ondorioz, errealitate hori eraldatzeko aukera berriak ireki ziren. Gizarte zientzien arloan ez zen eraldaketa hori egin eta arazoa parekoa da: hemezortzigarren mendean sortu ziren kontzeptuek, sortu ziren unean zeukaten esanahi berarekin behintzat, ez dute hogeitabat garren mendeko errealitatea aztertu eta errealitate hori eraldatzeko proposamenak sortzeko balio. Ikuspegi *démoikratikoak* *ethos* hori bera edukiko luke: Europan demokraziaren analisia aurretik barneratu ditugun kontzeptuen zurruntasunetik ateratzea, era honetan erakundearen diseinu egokiago bat proposatu ahal izateko.

3. Ikuspegi *démoikratikoa* aurrerabiderako ikuspegi gisa

Europar Batasunean bi izan dira, orohar, talkan egon diren ikuspegi teoriko nagusiak: subiraniaren aldekoa eta federalismoaren aldekoa¹⁹. Lehenengoen ustez, Europar Batasunean aniztasuna bermatzeko bide bakarra lehentasuna estatu-nazioetan jartzea izango litzateke. Zentzu horretan, Europar Batasunean demos bakar edo bateratu bat ez dagoen neurrian, demokrazia ezinezkoa izango litzateke eta, beraz, Europar Batasuna gobernuen arteko akordioak antolatzen gunea besterik ez litzateke izango. Ikuspegi honen deribatu politiko kutsagarria nazionalismo baztertzaila eta populista izango lirateke. Izan ere, Europar Batasuna estatu-nazio perfektuen funtzionamenduan muturra sartzen duen erakunde arrotza besterik ez litzateke izango. Honen erakusgarri nagusia *take back control* (har dezagun berriz ere kontrola) Brexit-aren aldeko leloa izango litzateke, non erakunde europarrak herriari kontrola kentzen dioten agente gisa agertzen diren. Federalisten kasuan aldiz, estatu-nazioak Europar Batasunaren garapenerako oztopo gisa besterik ez dira ulertzen. Hala, ba, estatu-nazioen demos-ak demos europar batengatik ordezkatzeko bultzatuko luke. Hau da, estatu-nazioaren eredu Europan Batasunaren mailan erreplika dadin, bidean egungo estatu-nazioak eremu administratibo naiz folkloriko huts gisa utziz. Honen azken erakusgarri nabarmenena hogeitahamar Literatura Nobel sariek sinatutako 'Europa sutan' manifestua izango litzateke²⁰, non herriak proiektu europarra gauzatzeko oztopo gisa agertzen diren. Bi ikuspegi hauek, baina, ez dute aurreko atalean azaldutako kosmopolitizazio prozesuak

sortutako eraldaketei aurre egiteko gaitasunik. Izan ere, Europan Batasunerako gaur egungo nazio-estatu forma aldarrikatzen jarraitzen dute: estatu kide mailan dela, Europar Batasun mailan dela. Ondorioz, lehenengoak ez dira aurrean ditugun erronka amankomunei erantzuteko gai diren erakundeak eraikitzekeko kapaz, demokraziaren dimentsio funtzionala bertan behera utziz. Bigarrenak, aldiz, ez dira Europako demokraziaren oinarrian dagoen aniztasuna bermatzeko gai, demokraziaren dimentsio sustantiboa alboratuz.

Ikuspegi *démoikratikoa*, aldiz, Europan demokrazia demos bakar baten beharrik gabe eraiki daitekeela onartzetik abiatzen da. Hau da, demokrazia demoia (i.e., demos aniztasuna) baten gainean eraiki daitekeela onartzetik. Zentzu horretan, bi dimentsioak bateragarriak direla aldarrikatzen du (federalismoaren garapen bat dela pentsatu ahalko litzatekeen arren). Europar Batasunean dauden demoia guztiak Europan dagoen demokrazia mantentzeko ezinbestekoak direla defendatzen du. Hori beragatik Europar Batasuneko Ituneko 50. artikulua (lehendabizikoz Lisboako Ituneko 49. artikuluan ezarritakoa zehaztu zuena) ezinbestekotzat jotzen du: hain zuzen ere demoia horien europar *démoikrazian* parte hartzea boluntarioa dela argi gera dadin. Era berean, baina, demoia hori osatzen duten demos bakoitzak kosmopolitizatu dauden gizartearen erronkei bere baitan aurre egin ezin diela azaltzen du. Zentzu horretan, *démoikrazia* europarrean parte hartzea ezinbestekotzat jotzen du. Ez federalista tradizionalak dioten gisa, integrazioaren aldeko teleologia absolutu bat onartu behar delako (hau da, alternatibarik ez dagoelako), elkarlanerako esparruak sortzea guztion onurarako delako baizik. Izan ere, Europar Batasunaren proiektua ez zen sortu, askotan esan ohi den modura, proiektu anti-nazionalista gisa, proiektu anti-hegemoniko gisa baizik²¹: nazioak, elkarlanean aritu gabe, mehatxupean daude. Elkarlanean, aldiz, euren biziraupena bermatzen dute (Europa nazioen aurka dagoela esatea kontraesan bat delarik). Europa osatzen duten gizarteek Europa baitan ditugun erronkei aurre egin nahi baldinba die, gizarte horiek aitortu eta elkarlanean jartzea ezinbestekoa da. Azken finean, integrazio prozesua fisio eta fusio indarren arteko oreka inperfektu bat da eta. Hau da, *united in diversity* leloak islatzen dituen bi indarrak –aniztasuna eta batasuna– era berean garrantzitsuak diren heinean eta biak uneoro eraldatzen diren neurrian, oreka behin eta berriz pentsatu behar da. Hori da ikuspegi *démoikratikoaren* gakoa: utopia errealista bat dela,

alegia. Errealista da gaur egun Europan dauden demoia-ak desagertuko ez direla (eta desagertu ez daitezten motiboak daudela) onartzen duelako. Utopikoa da ez diolako demos horien artean Europan demokrazia sendotu ahalko duen batasun bat eraikitzeari uko egiten.

Nola gauzatzen dira, baina, utopia errealistak? Estrategia pragmatiko bat erabiliz (betiere zinismoan erori gabe). Hau da, ekimen politikoaren helburuak (kasu honetan kosmopolitizazio prozesu batean dagoen Europan maila guztietako erakundeak errealtate berri honetara moldatzea) argi identifikatu eta apriorismorik gabe bilatuz. Honen eredu argiena, Europar Batasunaren kasuan, Europar Konstituzioaren saiakera izango litzateke. Kasu hartan, helburua konstituzio batek bermatzen dituen elementuak Europar Batasunean bermatzea izango zatekeen. Elementu guztiak ez aipatze arren, azter dezagun oinarrizko eskubideen babesa. Beharrezkoa al zen Konstituzio Europar bat onartzea Europan oinarrizko eskubideak bermatzeko? Ikuspegi aprioristiko batetik bai, noski: nola bestela bermatzen dira oinarrizko eskubideak konstituzio batekin ez bada? Ez al da hau modernitatetik, konstituzio demokratikoak pentsatu zirenetik, oinarrizko eskubideak babesteko modua? Europar Batasunaren kasuak, Konstituzio Europarraren saiakeraren porrotaren ostean, halako behar saihetsezinik ez zegoela erakusten du. Izan ere, Europar Batasuneko estatu kide guztiak Giza Eskubideen Europako Hitzarmena sinatu duten neurrian, Europar Batasun bera (erakunde gisa) hitzarmen horri lotua dagoen neurrian, Europar Batasuneko estatu kideek euren konstituzioetan oinarrizko eskubideen babesa islatzen duten neurrian eta, zer esanik ez, 2007 urteaz geroztik Europar Batasun bertan Oinarrizko Eskubideen Gutuna indarrean dagoen neurrian, ezinbestekoa al da Europar Konstituzio bat onartzea Europan giza eskubideak bermatzeko? Askoren esanetan ez, beraz ez da aprioristek esan bezain kontu argia. Hare gehiago, ikuspuntu aprioristiko batetik Europar Konstituzioa ezinbestean bultzatu nahi izan horretan, Europan oinarrizko eskubideak babesteko erregimen bateratu bat sortzeko ekimena kaltetu da. Izan ere, Estatu kide askok saiakera hori demos nazionalen erabaki zilegietan esku sartze bat balitz bezala ulertu zuten. Jarrera horretarako motiboak egon hala ez, helburua Europar Batasunean oinarrizko eskubideak babestea zein heinean (hau da, helburu horri dagokionez Europar Konstituzio bat onartzeak bere baitan baliorik ez zuen heinean), Europar Konstituzioaren saiakera ez zen emankorra izan.

Orohar integrazioari dagokionez, ikuspegi *démoikratikoak* hori bera sustatzen du: helburua ez baita demokrazia europarra sortzea, Europan demokrazia bermatzea baizik ('Europan' eta 'Europarra' arteko diferentzia, itxuraz fina bada ere, funtsezkoa delarik). Demokrazia europar bat bai edo bai bultzatzea, teoriaraz azalduko edukiko ez balitu ere (badituela²²), helburu hori bera lortzeko kaltegarria izan daitekeela onartzen du ikuspegi *démoikratikoak*. Zeintzuk dira, baina, proposamenaren oinarrian dauden printzipioak, hau da, pragmatismo hori zinismoan bilakatu ez dadin bermatzen dutenak? Bi azpimarratuko nituzke: elkarrekiko aitortza eta menperatze eza. Lehenari dagokionez, ikuspegi epistemiko batetik (hau da, errealitate bereizi gisa), bai eta nortasun eta baloreen ikuspegitik ere, bestearen aitortza egongo litzateke²³. Aitortza hori, gainera, elkarrekikoa da: nik neure buruari aitortza ematea nahi dudan neurrian, besteak aitortuko ditut. Ikuspegi *démoikratiko* batetik, aitortza honek bi eremu onartzen ditu: hiritarrena eta nazioen artekoa. Hiritarren ikuspegitik, elkarrekiko aitortzak, aniztasuna oinarrian jarriz (hau da, ez gaintutuz), erronka amankomunak sare lokalen bidez jorratzea errazten du. Azken finean, erronka horiek batetik komunak dira eta, bestetik, norbanakoek tokian tokiko berezitasunen arabera bizi eta heltzen dituzte²⁴. Nazioen kasuan, elkarrekiko aitortzaren arabera demokrazia unitate politiko ezberdinetan antolatzea espazio politiko baten berezko aniztasunari erantzuteko ezinbestekoa dela azaltzen du proposamen *démoikratikoak*. Eredu *démoikratikoak*, beraz, demokrazia sustatzen duten nazio europar ezberdinek elkar onartzean ipintzen du oinarria. Azken finean, baldintza hau betetzen den neurrian elkarlanari ekitean euren izatea arriskuan ez dagoenez, demos nazional hauek elkarlanari ekiteko faktore sustagarriak dituzte.

Honek, baina, bigarren printzipio bat bermatzea eskatzen du: menperatze eza, alegia. Izan ere, ikuspegi *démoikratiko* batetik ezinbestekoa da demoi horiek elkarlanerako sortzen duten erakunde egiturak demos horien aurkako interferentzia arbitrario naiz justifikatu gabeak baztertzeko. Pentsamolde hau tradizio filosofiko errepublikarretik ateratzen du ikuspegi *démoikratikoak*²⁵. Honen arabera, askatasun politikoa ez litzateke, ikuspegi liberalak esan ohi duen gisa, zuzeneko interferentzia eza hutsa izango. Hau justifikatzeko esklabutza praktikatzeko duen pertsona jatorraren eredu jarri ohi da. Demagun pertsona batek esklabu talde bat duela bere kargu. Esklabuen jabe honek, bere esklabuak orohar bakean utzi ohi ditu, betiere euren esklabu baldintzan ditzuten betebeharrak betetzen

ditzuten neurrian. Baina betebeharrak bete ditzaten ez du zuzeneko interferentziarik egin behar. Askatasuna zuzeneko interferentzia falta bada, pertsona esklabu hauek askeak direla esan ahalko genuke: nola da posible, beraz, esklabuak askeak direla esatea? Agerikoa da oximoron bat izango litzatekeela. Beste ohiko eredu kolonia eta metropoliaren arteko harremanaren kasua litzateke. Laburbilduz, pentsa dezagun metropoli batek urruneko kolonia batekin duen harremana, motibo logistikoak tarteko, noizbehinka errekursoak hartzea besterik ez dela. Egun batean, baina, egoera geopolitikoa aldatu eta metropoliak kolonia hura galtzen du. Ondorioz, kolonia zen hartan hauteskundeak daude eta gobernu berri bat sortzen da. Gobernu berri honek lehenago kolonia zen gizartearen askatasunean zuzeneko interferentziak dakartzan neurriak hartzen hasten da (edozein gobernuaren kasuan gertatu ohi gisa): zerga legeak, derrigorrezko hezkuntza sistema, trafikoko legeak, eta abar. Hau da, gizarteak de facto kolonia garaian baina zuzeneko interferentzia gehiago dauzka orain. Zentzua eduki ahalko luke gizarte hori kolonia zenean kolonia izateari utzi duenean baino askeagoa dela esatea? Eredu laburtuak gaiaren konplexutasuna jasotzen ez badu ere (ez da hori helburua), agerikoa da gizarte burujabe batek kolonia zenean baino askatasun politiko zabalagoa duela. Zein da ba honen gakoa? Menperatze eza, hain zuzen ere.

Eredu *démoikratikoak* menperatze eza nazioen arteko harremanak zuzentzeko oinarritzeko printzipio gisa aurkezten du²⁶. Europan demokrazia bermatzen duten erakundeak (Europar Batasuna nagusiki) bere baitan dauden faktu politiko nazionalekin duen harremana ez da, beraz, menpekotasun harreman bat. Europako nazioak ez daude Europar Batasunaren menpe, besteak beste Europar Batasuna Europan dauden nazio berak bait dira ere. Europar Batasuneko nazioak, elkarlanerako proiektuan parte hartzen duten neurrian, nazio kide dira batik bat eta, zentzu horretan, ezin dira dimentsio europarra aintzakotzat eduki gabe ulertu: ez subiranotasunaren ariketaren ikuspegitik, ez nortasun nazionalaren ikuspegitik edo ez, bederen, lurraldetasunaren ikuspegitik ere. Baina, era berean, Europar Batasunean ezin da demokrazia bermatu bere baitan dauden nazioak bazter uzten badira. Nazio horiek, mantentzea aldebertasunez jada lortu ezin ahal duten arren, funtsean eskema demokratiko batean oinarritzen direlako. Hau da, nazio horietako hiritarren artean berdintasun politikoa, indar normatibo gisa, dagoeneko operatiboa delako. Hor dago eredu *démoikratikoaren* gakoa: Europan demokraziaren funtsean dauden

nazioen eraldaketa ezinbestekoa dela European demokrazia beraren eraldaketa bultzatu ahal izateko, eta alderantziz. Arazoa, baina, proposamen *démoikratikoaren* oinarrian dauden faktu politiko nazionalak oraindik estatu-nazio hutsak direla litzateke, eredu *démoikratikoaren* behin betiko garapenak beharko lukeen erradikaltasun demokratikoa neurri handi batean mugatuz. Hor sartuko litzateke, hain zuzen ere, Euskal Herriaren kasua bezalako kasuen garrantzia.

4. Euskal Herria ingurune *démoikratiko* batean

Non kokatuko litzateke Euskal Herria Europa *démoikratiko* horretan eta zergatik izan daiteke, beraz eredugarri? Lehenik eta behin, ikuspegi *démoikratiko* batetik Euskal Herria nola ulertu behar den azaldu beharko litzateke. Izan ere, testuan behin eta berriz aipatu gisa, ikuspegi *démoikratikoaren* jatorrian bi elementu egongo liriteke: faktu politiko nazionalak eta hiritarrak. Faktu politiko nazionalak lurralde eremu zehatz batean daude, hau da, mugak dituzte²⁷. Faktu politikoek, baina, oinarrian faktu sozial bat daukate. Zein baldintza bete behar ditu faktu sozial jakin batek faktu politiko bihurtu dadin? Faktu sozial bat pertsonen arteko harreman jarraituek sortzen duten fenomeno bat da²⁸. Gertuko eredu batekin irudiztatu daiteke: euren bizitza euskeraz egiten dutenek faktu sozial bat osatzen dutela esan ahalko litzateke, esate baterako. Hare gehiago, euskeraz hitz egin eta hitz egin ez arren euren bizitzetan euskarari nolabaiteko garrantzia ematen dioten pertsonak faktu sozial bat osatzen dutela esan ahalko genuke ere. Nola bihurtzen da faktu sozial hau, baina, faktu politikoan? Faktu sozial bat faktu politiko izan dadin hiru baldintza bete behar ditu: (1) faktu soziala osatzen dutenek faktu sozialak faktu sozial gisa duen estatusa onartzea (hau da, gu era intersubjektiboan faktu sozial honen kide gera eta faktu sozial honen kide izateak nire bizitza nolabait baldintzatzen du²⁹), (2) faktu soziala antolatuko duen arauak edo legeak ezartzea (hau da, faktu sozial honetako kide garenok geure arteko harremana era honetan antolatzea erabaki dugu) eta (3) faktu sozialaren etorkizunari begira nolabaiteko mantentze edo garapen nahia azaltzea (hau da, faktu sozial izaten jarraitzeko asmoa daukagula azaltzen dugu).

Orduan, faktu politiko guztiak nazioak liriteke? Ez: udaletxe bat, etxegabetzen aurkako talde bat edo LGBTI pertsonen

eskubideak aldarrikatu naiz defendatzen dituen talde bat faktu sozial baten inguruan sortutako faktu politikoak badira ere, ez dira faktu politiko nazionalak. Faktu politiko bat nazio bat izan dadin bi baldintza bete behar baitditu: lurralde jakin batean nazio horrekin identifika daitezkeen erakunde batzuk egotea eta lurralde horretako giza banakoek erakunde horiekin duten lotura, hiritartasuna hain zuzen ere, balioetsitzea. Etxegabetzen aurkako talde batek ez luke baldintzetako bat bera beteko, udaletxeek lehenengo baldintza betetzen dutelarik, esate baterako. Eta, nola ote dakigu hori hala den? Lehenari dagokionez, baieztapen enpiriko hutsaren bitartez, salbuespen gutxi batzuk badira ere³⁰. Bigarrenari dagokionez, nazioa bizi duten hiritarrek hala aldarrikatzen dutelako³¹. Izan ere nazioak gizakiok sortutako faktuak izan arren, honek ez du existitzen ez direnik esan nahi: kontingenteak direla baizik. Hau da, nazio batean bizi direnek, tokian-toki aldatzen diren hainbat faktore ezberdin tarteko (batzuk ia kasu guztietan ematen diren arren: eliteen babesa, esate baterako), nazio hori eraiki ala mantentzeko asmoa daukatela azaltzen dute. Era berean, agerikoa da kontingentzia horiek aktibatu, garatu edo bideratzeko baldintzak ez direla orohar neutroak edo ausazkoak izaten. Ostera, faktu politiko nazionalak agertzeko baldintzak betetzearen arrazoia unean une eta tokian tokiko botere desorekak izan ohi dira. Zentzu horretan, argi dago bidegabekeriak egon ohi direla faktu sozialak faktu politiko bilakatu edo ez bilakatu izanaren atzean. Edonola ere, dimentsio moral eta normatiboa inolaz ere gutxietsi gabe, Eusko Ikaskuntzaren Liburu Zuriaren egitasmo honen dimentsio praktikotik jarraituko dut nire analisia³².

Hala, ba, nazioak ulertzeko ikuspegi honetatik, Euskal Herria nazio bat al da? Euskal Herria faktu sozial bat dela ukatzea zaila da: besterik ez bada Euskal Herria eremu gisa hartuz gure harremanak maila askotan baldintzatzen ditugun pertsonak gauden neurrian. Faktu sozial hori ukatzea faktu sozial hori bizi dugunori geure bizipenak ukatzea dakar. Hau abiapuntu analitiko zuhur batetik ukaezina bada (eta, ñabardurak-ñabardura, onarpen zabala duela esan ahalko litzateke, hau hemen azaltzen den argumenturako erabakigarria ez bada ere), funtsezko galdera Euskal Herria faktu politikoa izatearen inguruan egongo litzateke. Euskal Herri mailan hainbat arlotan erakundeak badirela dakigun arren (Jakiunde, Euskaltzaindia, alderdi politiko abertzaleak, kirol eta kultur txapelketak, gizarte zibileko hainbat erakunde edo Eusko Ikaskuntza bera, besteak beste), eta hautariko batzuk zentzu politikoa eduki dezaten arren (hau esan ahal izatea

erabiltzen dugun 'politiko' hitzaren zentzuaren arabera (den arren), agerikoa da ohikoa den zentzu zorrotzean erantzuna negatiboa dela. Izan ere Euskal Herria faktu politiko nazional gisa erakundetze bakar baten inguruan eraikia ez dagoelako. Hor sartuko litzateke, baina, ikuspegi *démoikratikoak* Euskal Herria bezalako eremu bat ulertzeko duen potentzial guztia. Lehenik ikus dezagun, baina, ikuspegi tradizioaletik nola ulertu beharko litzatekeen Euskal Herria faktu politiko gisa.

Zentzu zorrotzean hartuko bagenu, asko jota Euskadi edo Euskal Autonomi Erkidegoa (EAE) izango litzateke faktu politiko nazional gisa aurkeztu ahalko zatekeen subjektua. Izan ere, EAE-ren erakundetze prozesua naiz urteetan zehar eman diren hauteskundetako emaitzak aztertuz gero, hiru baldintzak betetzen direla nahiko argi dago: EAE-ko hiritarren gehiengo zabalak hiritar euskaldun gisa onartzen dute euren burua, EAE-ko hiritarren gehiengo zabalak Gernikako Estatutua onartzen du euren funtsezko antolakuntza arau gisa eta EAE-ko hiritarren gehiengo zabalak EAE-k errealtate bereizi gisa biziraun dezala nahi dutela modu iraunkorrean azaltzen dute. Lehenik hauek, gainera, ez daude alderdi nazionalista edo abertzaleen proiektuari nahitaez lotuak: diskurtso mailan unean-une honela ez aurkeztu arren, alderdien gehiengo oso zabalak hiru baldintza horiek onartuz jokatzen baitdute orohar. Honen froga nagusia, dena den, EAE faktu politiko nazional gisa definitzen duten hiru baldintzak kanpotik ukatuko balira gehiengoak hartuko lukeen erabakia izango litzateke: kanpo-autodeterminazioa edo estatu independentean osatzea, alegia. Nafarroako Erkidego Foralaren kasuan, bere erakundetze prozesuak naiz hauteskunde bilakaera historikoaren arabera, agerikoa da gehiengo zabal batek hiru baldintzak babesten ez dituela. Ez dirudi ere hiru baldintzetako bat ukatuko balitz independentziaren hautua gehiengo zabal batek babestuko zuenik. Iparraldeko kasuan, dimentsio subjektiboaz gain, duela ezer gutxi arte ez zegoen faktu politiko nazional gisa identifikatu ahal izateko gutxieneko erakunde bateraturik (hiritarren zati batek hala aldarrikatzen zuen arren). Zentzu horretan, Iparraldeko Euskal Hirigune Elkargoa aurrera pauso bat bada ere, ez dago gaur bere kasa faktu politiko nazional gisa aurkezteko asmorik edukiko duela pentsatzera daraman elementurik.

Hala, ba, Euskal Herria faktu politiko bateratu gisa ezin bada ulertu, nola da posible Euskal Herria nazio gisa ulertzea? Hau da, faktu soziala hiru erakunde eremu hain desberdinetan antolatzen bada eta hauek bi estatu-nazioen erakunde zati

bat besterik ez badira, zein zentzu ote dauka Euskal Herriaz nazio gisa hitz egiteak? Nazio bat ez al da demos bat, hots, erabaki burujabeak hartzeko gai den subjektu bat? Demokrasiaren ikuspegi tradizioaletik agerikoa da egoera zeharo aldatu ezean gaur egun ezin dela Euskal Herria demos bat denik esan (errealtate politikoez ari garenez, eta hauek berez kontingenteak direnez, gertatu daitekeen ukatu ezin den arren, noski). Izan ere, demos bat, definizio arrunt bati eusten badiogu³³, berdintasun politikora daraman elkarrekiko abantaila dakarten harreman kooperatiborako loturak dituzten giza taldeak dira. Ikuspegi tradizioaletik, lotura hauek demos batean bakarrik eman daitezke. Ikuspegi *démoikratikoa* bere azken ondorioetara eramango bagenu, baina, demoi ezberdinen artean eman daiteke ere. Lurralde eremu batean bizi diren hiritarren kopuru esanguratsu batek horretarako motiboak badirela uste badu, demos bereizien artean *démoikrazia* bat osatu bait daiteke. Alegia, ikuspegi *démoikratikoak* Europar Batasunari begira nazio bat izan gabe demoi batasun (*union*, ez *unity*) gisa osatzen ari dela ulertzea errazten duen era berean, Euskal Herriari begira ikuspegi hau demos bat izan gabe nazio gisa osatzen ari dela esan ahalko genuke. Hau da, faktu politiko ezberdinek osatutako nazio bat: nazio *démoikratiko* bat, hain zuzen ere.

Europa faktu sozial gisa ulertzeak, Europa bera faktu politiko nazional ezberdinek osatutako faktu politiko *démoikratiko* gisa ulertzea ahalbideratzen du, elkarlanerako egokiak diren erakunde garapenak ikuspegi pragmatiko batetik proposatzea erraztuz. Era berean, Euskal Herria faktu sozial gisa ulertzen dugunok, Euskal Herria faktu politiko ezberdinek osatutako nazio *démoikratiko* gisa garatu daitekeela defenda genezake. Hare gehiago, lehen aipatu gisa ohiko faktu politiko nazionalaren definizioa onartuz Euskadi edo Euskal Autonomi Erkidegoa faktu politiko nazional gisa deskribatu ahalko bagenu ere, bere baitan funtsezkoak diren hiru faktu politiko agertzen ditu: Gipuzkoa, Araba eta Bizkaiko herrialde foralak, Aldundiak erakundetze bereizi zentzuan duten papera ukaezina delarik. Hau da, egungo EAE-n, Aldundiak EAE-ko hiritarren hiritartasunean duten garrantzia kontutan edukirik, EAE barnean dagoeneko dinamika *démoikratikoak* ematen direla esan ahalko genuke. Hala, ba, Euskal Herria ikuspegi *démoikratiko* batetik aztertuz gero, erakundetze maila ezberdineko faktu politiko konplexu bat irudikatzea arrazoizkoa dela dirudi. Osotasuna osatzen duen erakunde bakar bat eduki ez arren garatzen ari den batasun bat, alegia. Ikuspegi honetatik, Euskal

Herriak mugatzen duen lurraldeko erakunde guztiek (eta, beraz, erakunde hauek ordezkatzen dituzten demoï guztiek) osatuko lukete Euskal Herria nazio *démoikratiko* gisa. Hau da, ez legoke estatu bakar bat gisa osatzeko beharrik Euskal Herria nazio gisa ulertzeko (lehen aipatutako moduan, behar hori kontingentea dela onartuz eta, beraz, aukera hau a priori baztertu behar ez den arren).

Proposamen honek, gainera, hiritarren ikuspuntutik erakundetzearen garapenerako tarte zabalagoa utziko luke. Izan ere, Euskal Herria nazio *démoikratiko* gisa ulertuz gero, gaur egun Euskal Herrian bizi diren hiritarren arteko tirabirak leundu ahalko liraterke. Lehenik eta behin, barnera begira, demoï bakoitzeko hiritarrek ez luketelako zertan euren hiritartasunaren oinarria arriskuan dagoenik pentsatu beharko: Euskal Herria *démoikrazia* gisa ulertzeak elkarrekiko aitortza eta menpekotasun eza nahitaezko printzipio gisa onartzea eskatzen duelako, hain zuzen ere. Era berean, Euskal Herriaren faktu soziala elkarbanatzen ez duten hiritar horiek (hau da, euren burua beste faktu sozial batean kokatzen duten euskal hiritar horiek) ez lukete euren hiritartasun zabalagoa zertan arriskuan ikusi beharko. Izan ere, Euskal Herriatik haratago dauden erakunde horiek Euskal Herriko demoï-en hiritartasuna onartzen duten neurrian, Euskal Herriarrek hiritartasun zabalagoak elkarbanatzea ez litzateke bere baitan arazo bat izango ikuspegi *démoikratiko* batetik. Hau da, euskal hiritarrak diren heinean, euskal hiritarrak hiritar europarrak izan ahalko liraterke, esate baterako. Faktu sozialak eta politikoak ez baitira bere baitan batzertzaileak. Gauza bera hiritar frantses edo espainiarrak izatearen kasuan, kasu hauetan euskal hiritartasunaren onartzea, orain artean behintzat, zalantzarriagoa izan den arren³⁴ (hau ere kontingentea delarik, beraz ikusiko da aurrerantzean zein bilakaera duen). Azken finean, euskal hiritarrek eurek hartutako erabakiak Euskal Herriatik at dauden hiritarrengan edukiko duten eragina kontutan eduki behar duten gisa, Euskal Hiritarrek euren bizitzetan eragina duten Euskal Herriatik kanpoko erabaki guneetan zeresana edukitzea *démoikraziaren ethos*-arekin bat etorriko litzateke. Hau hala izatea edo ez izatea kontingentea da, noski, eta beraz hemen aztertuko ez dudan eguneroko auzi politiko bat litzateke. Teorian, baina, ikuspegi *démoikratiko* batetik guztiz bateragarria izan ahalko liraterke.

Bukatzeko, zergatik ote litzateke Euskal Herria ikuspegi *démoikratiko* batetik nazio gisa ulertzea Europar Batasunaren

garapena ikuspegi *démoikratiko* batetik ulertzeko ekarpen baliotsu bat? Hiru elementu adierazi ahalko genituzke, betiere bakoitzak garapen luzeagoa eskatuko balu ere. Batetik, faktu politiko nazionalak estatu izan beharretik urruntzeak botere oreka berriak sortzeko bide emankorra izan daitekeelako. Zer esanik ez estatu-nazio tradizionalak menperatzen duten gaur egungo Europar Batasunean. Izan ere, faktu politiko nazionalak estatu dimentsio aprioristikotik aldentuz gero, integrazioan askotan eragozpen gisa agertu den “nortasun nazionala”-ren argudioa (estatuaren ustezko subiranotasun eksklusiboa izendatzeko beste modu bat besterik ez dena) gainditu daitekeela frogatzen duen eredu praktikoa bat izan ahalko litzatekeelako. Bigarrenik, Euskal Herriaren oraindik garatzen ari den erakundetze prozesua Europar Batasunaren kasuan baino agerikoa eta organikoagoa delako. Hau da, Euskal Herriaren kasuan ez bezala, Europar Batasunaren kasuan dagoeneko epaitegia, legebiltzarra eta nolabaiteko gobernua badirela egia da. Euskal Herriaren nazio *démoikratiko* gisa eraikitze prozesuan gabezia hau oztopo esanguratsu bat dela egia den moduan. Hau ala izanik ere, baina, Europar Batasunak ikuspegi *démoikratiko* batetik ikusita Euskal Herriaren kasuarekin gabezia esanguratsu bat edukiko luke ere: erakundetze prozesu hori orohar ez dela hiritarren ekimenaren ondorioa izan. Euskal Herriaren kasuan (kasu nabarmenena Iparraldekoa delarik) aldiz, erakundetze prozesua motelagoa baina organikoagoa da, hiritar eta erakundeek osatzen duten demoï horretan oreka sendoagoak lortuz. Hirugarrenez, eta amaitzeko, Euskal Herriko hiritartasuna (gaur egun oraindik ‘hiritartasunak’ direnak) era barneratzaile, anitz eta malguan ulertzeko erronka *démoikratikoan*, Euskal Herriko konplexutasuna kontutan edukirik, *united in diversity* (aniztasunean batera) leloa gauzatzeko bide berriak agertu daitezkeelako. Europan abian dagoen kosmopolitizazioa kontutan edukita, aniztasuna eta batasunaren arteko oreka eraikitze egitasmo horretan Euskal Herriko kasuarekin elkarriketa emankorra sortu liteke.

5. Ondorioa

Sarreran Euskal Herriaz arduratzeak ea zein garrantzi duen galdetzen nuen. Jokoan dagoena ez da Euskal Herria izate abstraktu gisa. Aitzitik, jokoan dagoena Euskal Herria eraldaketa prozesu etenezin batean dagoen mundu batean, orohar, eta Europa batean, zehazki, kokatzeko gaitasuna da. Izan ere,

Euskal Herriaren kasuan, hau da, Euskal Herrian bizi diren pertsonen, Euskal Herriak munduko aniztasunari egiten dion ekarpen bereziaren eta, batez ere, Euskal Herrian garatzen ari den demokraziaren kasuan, mihiztadura egoki bat bideratzeko gai den ikuspegi teorikoa landu ahalko bagenu, aniztasunean elkarlanerako batasuna eraikitzeo aurrerapauso handi bat emango genuke. Erronka, beraz, bikoitza da.

Batetik, Euskal Herriak Europa osoan abian den kosmopolitizaziora egokitzeko gaitasuna agertu eta nazio gisa bere erakundetzearen garapenean aurrerabide berriak garatzea izango genuke. Orain arte garapena argilunez josia egon da, bai marko kontzeptual eta diskurtsiboaren ikuspuntutik (betiko subiranotasun edo ikuspegi federalak eztabaidaren ardatz nagusiak izan direnez), bai eta aberriaren garapena gauzatzearen ikuspegitik (lurraldeen arteko desoreka politikoez gain, batez ere pairatu ditugun eta gehiegitan normalizatu diren giza eskubideen urraketa onartezinengatik). Ireki berria den etorkizunean berriz, zalantzarik gabe hobetu litekeen arren, egungo egonkortasun politiko, gizarte mailako, ekonomiko eta kulturalak ikuspegi *démoikratikoak* eskaintzen dituen garapenak esploratu eta gauatzeko egoera paregabean jartzen gaitu aberri gisa. Hor legoke bigarren erronka: testuinguru horretan utopia errealistaren planteamenduak azaldu gisa, apriorismoak baztertu eta bidea pragmatismotik jorratzea. Izan ere, egungo egoera paregabea bada ere, gure inguruan zailtasunak makalak izango ez direla dirudi. Honek nazio *démoikratikoaren* garapenari uko egin behar geniokela esan nahi al du? Ez, garapen horretan oztopoen aurka zuzen jo beharrean ordezeko bideak pentsatu beharko ditugula baizik. Epe labur-erdian, esate baterako, Euskal Herri mailako hautetsien legebiltzar bat sortzea nekez gertatuko den zer bait da. Pentsa dezagun, beraz, geure garapen *démoikratikoan* legebiltzar batek betetzen dituen funtzioak zein beste eratara gauzatu ahalko genituzkeen (dagoeneko ditugun legebiltzarren artean harremanak sendotuz, esate baterako). Gauza bera Euskal Herrirako araudi amankomun bat sortzearen beharrari dagokionez: epe labur-erdian halakorik gertatuko denik ikuskatzea zail xamarra dirudienez, pentsa dezagun dagoeneko dauzkagun araudietan Euskal Herriko de fakto (ez de jura) araudi baten eraikitzean nola sakondu ahalko genukeen. Hau da, Euskal Herriko demokrazia eraikitzeo xedeak ez gaitzala Euskal Herriko nazio *démoikratikoa* garatzeko aukera galtzera eramane. Aitzitik, Euskal Herria mundura irekitzen jarraitzeo leihoa izan dadila.

Azken finean, ikuspegi *démoikratikoak* ez bait dauka (ez Euskal Herriari dagokionez, ez eta Europaren kasuan) proposamen zehatz bat egiteko asmoa. Lan horrek disziplina ezberdin askotatik jorratutako ikerketa beharko luke. Europar Batasunaren kasuan egin dira hainbat saiakera, emaitza emankorrekin: bai eztabaida dinamizatzeari dagokionez, bai eta erakundetzea beste era batean ekiteari dagokionez. Euskal Herriaren kasuan, hausnarketa abian da. Izan dadila ikuspegi *démoikratikoa* hausnarketa kolektibo horretan gogoetarako bide berriak irekitzen laguntzen duen tresna bat. Erantzun egokirik ez baitago galdera egokiak egiten ez direnean.

Bibliografia

Albrow, Martin. *The Global Age*. Cambridge: Blackwell Publishers Polity Press, 1996.

Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections On the Origin and Spread of Nationalism*. London; New York: Verso, 2006.

Bauböck, Rainer. «Democratic inclusion: a pluralist theory of citizenship», OWEN, David-ek editatutako *Democratic Inclusion in Dialogue* liburuan atala. Manchester: Manchester University Press, 2018.

Beck, Ulrich. *The Metamorphosis of the World*. Cambridge: Polity, 2016.

Beck, Ulrich. «Redefining the Sociological Project: The Cosmopolitan Challenge», *Sociology* 46-1, 2012.

Beck, Ulrich. *Cosmopolitan Vision*, Londres, Polity Press, 2004.

Beck, Ulrich. *La sociedad del riesgo global*, Barcelona: Siglo XXI de España Editores, 1999.

Beck, Ulrich. *¿Qué es la globalización? Falacias del globalismo, respuestas a la globalización*, Barcelona: Paidós, 1997.

Beck, Ulrich eta Grande, Edgar. *La Europa Cosmopolita: Sociedad y política en la segunda modernidad*, Barcelona: Ediciones Paidós Iberica, 2004.

Bellamy, Richard eta Kröger, Sandra. «Representations Deficits and Surpluses in EU Policy-making», *Journal of European Integration*, 35(5), 2013.

Bengoetxea, Joxerramon. «The current European Crises: the end of pluralism?», Champeau, Serge; Closa, Carlos; Innerarity, Daniel eta Maduro, Miguel P.-ek editatutako *The future of Europe: democracy, legitimacy and justice after the euro crisis* liburuan atala, London: Rowman & Littlefield International, 2104.

Bentham, Jeremy. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Oxford: Clarendon Press, 1907.

Berlin, Isaiah. *Concepts and Categories*, HARDY, Henry-k editatua, Princeton: Princeton University Press, 1999.

Breuilly, John. *The Oxford Handbook of The History of Nationalism*, Oxford: Oxford University Press, 2013.

Caney, Simon. *Justice Beyond Borders*, Oxford: Oxford University Press, 2005.

Cheneval, Francis. & Nicolaïdis, Kalypso. «The social construction of democracy in the European Union», *European Journal of Political Theory*, 16-2, 2017.

Delanty, Gerard. *The Cosmopolitan Imagination: The Renewal of Critical Social Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Errasti, Ander. «Dêmoikrazia europarra kosmopolitazioaren erronkaren aurrean», *Europa krisiz-krisi: korapiloa askatzen* liburuan atala. Euorobasque, 2018b.

Errasti, Ander. «Legitimidad dêmoicratica en el horizonte cosmopolita europeo», Bilbeny, Norbert-ek editatutako *Legitimidad y Acción Política* liburuan atala. Barcelona: Editorial Universitat de Barcelona, 2018a.

Gellner, Ernest. *Nacionalismo*, Barcelona: Ediciones Destino, 1998.

Giddens, Anthony. *Runaway world. How globalisation is reshaping our lives*. London: Profile Books, 1999.

Hazon, Yoram. *The Virtue of Nationalism*, New York: Basic Books, 2018.

Innerarity, Daniel eta Errasti, Ander. «Cosmopolitan Public Space(s)» DELANTY, Gerard-ek editatutako *Routledge International Handbook of Cosmopolitanism Studies* liburuan atala, New York: Routledge, 2019, bigarren edizioa.

Innerarity, Daniel. «The European Union as a Complex Democracy», Innerarity, Daniel; White, Jonathan; Astier, Cristina eta Errasti, Ander-ek editatutako *New Narrative for a New Europe* liburuko atala. London: Rowman & Littlefield International, 2018.

Innerarity, Daniel. *La Democracia en Europa*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2017.

Innerarity, Daniel. *La Política en Tiempos de Indignación*. Barcelona: Galaxia Gutenberg: 2015.

Innerarity, Daniel. «Does Europe Need a Demos to Be Truly Democratic?», *LEQS Paper* 77, 2014.

Innerarity, Daniel. *La transformación de la política*, Barcelona: Ediciones Península, 2002.

Levitsky, Steven eta Ziblatt, Daniel. *Cómo mueren las democracias*. Barcelona: Ariel, 2018.

Nagel, Thomas. *Equality and Partiality*, New York: Oxford University Press, 1991.

Näsström, Sofia. «Normative Power of Political Equality», Erman, Eva eta Näsström, Sofia-ak editatutako *Political Equality in Transnational Democracy*, liburuko atala, New York: Palgrave McMillan, 2013.

Nicolaïdis, Kalypso. «A démocratic conversation», *Thinking Beyond the State: Emerging Perspectives on Global Justice*, *STAIR Journal* 1, 2014

Nicolaïdis, Kalypso. «My Eutopia: Empathy in a Union of Others», *Re:Thinking Europe, Thoughts on Europe: Past, Present and Future* liburuan atala, Amsterda: Amsterdam University Press, 2016.

Pettit, Philip. «The republican law of peoples: A restatement», *Domination and global political justice: Conceptual, historical, and institutional perspectives* liburuan atala, London: Routledge London, 2015.

Requejo, Ferrán eta Sanjaume, Marc. «Secession and Liberal Democracy: The Case of the Basque Country», Cabestan, Jean-Pierre eta Pavcovic, Aleksandar-ek editatutako *Secessionism and Separatism in Europe and Asia. To have a state of one's own* liburuan atala, Londres: Routledge, 2013.

Sassen, Saskia. *Losing Control? Sovereignty in the Age of Globalization*, New York: Columbia University Press, 1996.

Sassen, Saskia. *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton: Princeton University Press, 1991.

Sternberg, Claudia; Nicolaïdis, Kalypso eta Gartzou-Katsouyanni, Kira. *The Greco-German Affair in the Euro Crisis: Mutual Recognition Lost?*, London: Palgrave, 2018.

Tamir, Yael. *Why Nationalism*, New York, Princeton University Press, 2019.

Oharrak

1. Innerarity 2014, p.14.
2. Nagel 1991.
3. Bentham 1907.
4. Kontziente naiz herri bat naturan ageri diren espeziekin alderatzeak arazoak dakartzala, besteak beste espezien arteko desberdintasuna naturala den bitartean, herrialdeen arteko diferentziak gizakiak sortuak direlako batik bat: komunitate imajinatuak (Anderson, 1983), fikzio operatiboak (Daniel Innerarity, 2002) edo errealitate funtzionalak (Gellner 1996). Edonola ere, alderaketa ez da zentzu horretan aipatzen, kasuak alderatuz herri aniztasuna babestearen aldeko arrazoibide batek maiz egotzen zaizkion gabeziak ez dituela agerian uzteko baizik.
5. Berlin (1999) 84.
6. Näsström (2013).
7. Bengoetxea (2014), Innerarity (2015), Levitsky eta Ziblat (2018)
8. John MacCormick, Neil Walker, Michael Keating edo Nicola McEwan ikerlarien lanak eta hauen eraginak, beste askoren artean, honen erakusgarri dira.
9. Gai hau beste lan batzuetan sakonago landu dut (Errasti 2018a, Errasti 2018b, Innerarity eta Errasti 2019), doktoretza tesian honen inguruan egindako ikerketaz gain (esteka honetan ikusgai: <https://repositori.upf.edu/handle/10230/33186>).
10. Breuilly (2013).
11. Delanty (2009) 43.
12. Beck eta Grande (2004).
13. Beck (2004, 2012).
14. Tamir (2019) 12.
15. Albrow (1996), Giddens (1999), Beck (1997, 1999, 2016).
16. Hazony (2018).
17. Innerarity (2017).
18. Innerarity (2018).
- 1.9 Hau luzeago azaldu dut Errasti 2018a liburu kapituluan.
20. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/jan/25/fight-europe-wreckers-patriots-nationalist> Lacey (2017) 86-87.
21. Nicolaïdis (2016) 140.
22. Kalypso zergatik demokrazia europarra ez.
23. Sternberg, Nicolaïdis eta Gartzou-Katsouyanni (2018) 2.

24. Sassen (1991), Sassen (1996), Beck (2016), Innerarity eta Errasti (2019).
25. Pettit (2015).
26. Nicolaïdis (2014) 15.
27. Muga horiek onartzearen ondorioak eztabaida daitezke eta eztabaidatzen dira (Caney (2005)), baina zaila da muga horiek gabe demokrazia posible dela imajinatzea (Bäubock (2018) 7).
28. Cheneval eta Nicolaïdis (2017).
29. Seymour (1998) 10.
30. Nazioa kategoria zabalago batean baldintza hauek betetzen ez dituzten nazioak ere badirela esan ahalko genuke (esate baterako nazio nomadak, Ijitoen kasuan gisa), baina argumentu honetarako ez da garrantzitsua.
31. Keating (2002).
32. Dimentsio morala beste lan batean jorratu dut: Errasti, Ander. «Do Claims on Fiscal Redistribution Justify Secession? A Moral Cosmopolitan Account», *CRIDAQ conference conference on fiscal federalism in plurinational societies* ekitaldiaren ondoan argitaratuko den liburuaren atala, Boucher, F. & Noel, A. (editoreak.), Peter Lang (forthcoming 2019).
33. Bellamy and Kröger (2013) 483.
34. Requejo (2013).

E

En este trabajo se cuestiona que, en un estado democrático, una comunidad política de base territorial no pueda proponer democráticamente y a través de una consulta un cambio de estatus político dentro del estado, incluida la secesión. Este cambio deberá respetar el marco constitucional y, en consecuencia, llevarse a cabo de forma negociada, tal y como se ha planteado en otros estados democráticos (Canadá, Reino Unido). Es lo que en el texto se denomina “derecho a decidir”. Pero ¿qué ocurre si el estado se niega por razones políticas a convocar una consulta en ese sentido? ¿Acogería el derecho internacional a esas comunidades políticas como titulares del derecho de autodeterminación, transformando, así, su decisión en una decisión unilateral amparada en el derecho internacional? Esta es la pregunta con la que se cierra esta aportación.

Palabras Clave: Derecho a decidir. Derecho de autodeterminación. Democracia. Secesión. Independencia. Democracia no militante. Minorías permanentes. Referéndum.

1. Los elementos externos al sistema constitucional: la reivindicación del derecho a decidir y el derecho comparado

Cuando por vía hermenéutica pretende reconocerse un nuevo fenómeno jurídico en un marco constitucional concreto –sea, por ejemplo, en forma de derecho o de garantía procesal– dos elementos externos al sistema pueden ayudar en esta composición. Uno, la realidad misma con la que debe interactuar ese nuevo fenómeno. El otro, es el recurso al derecho comparado. En el caso del derecho a decidir y su posible encaje en el marco del Derecho constitucional español están presentes ambos factores: una amplia reivindicación social; y una experiencia comparada previa que ayuda a detectar en el orden constitucional español aquellos elementos que podrían permitir su formulación en ese marco.

En efecto, en Cataluña la reivindicación de un derecho a decidir es fundamentalmente y en su origen una reivindicación ciudadana (sólo después se ha sumado mayoritariamente la de los partidos políticos) que se aúna al proceso de reforma estatutaria iniciado en el año 2002. Muy resumidamente, y a los efectos de lo que aquí se quiere relatar: a nivel de los actores sociales, el derecho a decidir ha sido, en un inicio, un derecho que acompaña y apoya la reforma

estatutaria en reclamación de más autogobierno. Así lo demuestran los lemas de manifestaciones multitudinarias durante la tramitación del Estatuto y tras su aprobación “Somos una nación y tenemos derecho a decidir” (febrero de 2006); “Somos una nación y decimos basta. Tenemos derecho a decidir sobre nuestras infraestructuras” (diciembre de 2007). Se trata, por lo tanto, de la reivindicación de mayor capacidad de autogobierno dentro de un marco estatutario reformado; de un poder de decisión mayor sobre aspectos considerados esenciales para la vertebración de Cataluña en el marco estatutario y constitucional.

Sin embargo, a medida que avanza la frustración de esta vía (modificación del texto estatutario por las Cortes Generales, Sentencia del Tribunal Constitucional 31/2010, recentralización posterior del Estado autonómico, por ejemplo, a través de la ofensiva judicial y legal del modelo lingüístico escolar vigente desde el inicio de la época democrática; política de inversiones del Estado que impide, paraliza o retrasa la realización de obras públicas ya acordadas vitales para el crecimiento económico y social; recentralización en el ámbito competencial y financiero con la excusa de la crisis económica la reclamación se transforma en la vindicación de un estado propio a través del ejercicio del derecho a decidir. Y lo que para algunos se concreta en el derecho a ser consultados sobre el futuro de Cataluña como comunidad política y a negociar con el Estado la efectiva consecución de la independencia en caso de un resultado positivo de la consulta, para otros, resulta ser una suerte de autodeterminación que permitiría construir unilateralmente un nuevo estado.

La reclamación de un derecho a decidir –en sus distintas formas y contenidos– llegó así hasta las fuerzas parlamentarias, de modo que el 27 de septiembre de 2012 se aprobó en el Parlamento de Cataluña una Resolución (742/IX) por la que se instaba al Gobierno de la Generalidad a convocar una consulta sobre el futuro político de Cataluña antes de 2016. El Parlamento constituido tras las elecciones de noviembre de 2012, en el que el 80 % de los escaños prestó apoyo a la celebración de esa consulta, comenzó a concretar el mandato anterior y adoptó la Resolución 5/X, de 23 de enero de 2013, por la que se aprueba la Declaración de soberanía y del derecho a decidir del pueblo de Cataluña. Su pretensión era la de iniciar un proceso “escrupulosamente democrático” –el ejercicio del derecho a decidir– que “garantizará

especialmente la pluralidad y el respeto de todas las opciones, mediante la deliberación y el diálogo en el seno de la sociedad catalana, con el objetivo de que el pronunciamiento que se derive sea la expresión mayoritaria de la voluntad popular, que será el garante fundamental del derecho a decidir” (punto 2). Esta Resolución, recurrida por el Gobierno del Estado, fue declarada parcialmente inconstitucional por la sentencia STC 42/2014.

Se entró, así, en una nueva etapa en la que tanto el Gobierno de la Generalidad como la mayoría parlamentaria que lo apoyaba asumía políticamente la reivindicación del derecho a decidir. Y se intentaron diversas vías:

- Emulando el proceso escocés, se solicitó al Estado la delegación de la competencia para la autorización y celebración de un referéndum; vía que fue denegada por amplia mayoría de las Cortes Generales.
- El Parlamento de Cataluña aprobó la Ley 10/2014 de consultas populares no referendarias, con el 79 % de votos afirmativos; y el Presidente de la Generalidad convocó de forma inmediata una consulta de tales características. Pero Ley y convocatoria fueron recurridos por el Gobierno del Estado ante el Tribunal Constitucional y suspendida su vigencia (recurso resuelto por STC 31/2015, declarando parcialmente la Ley inconstitucional y, por lo tanto, el Decreto de convocatoria).
- El 4 de octubre de 2014, 920 de 947 municipios de Cataluña (el 96 %) aprobaron las correspondientes mociones favorables a la celebración de la consulta.
- El 14 de octubre siguiente, el Presidente de la Generalidad anunció la celebración de un “proceso participativo”, a fin de celebrar la consulta el 9 de noviembre. Dicho “proceso participativo” fue también impugnado por el Gobierno del Estado ante el Tribunal Constitucional (declarado posteriormente inconstitucional por STC 138/2015 al entender que, aunque formalmente se trataba de un proceso participativo, materialmente escondía un referéndum) y fue suspendida la convocatoria.
- El 9 de noviembre de 2014 se abrieron a la ciudadanía los puntos de votación previstos: participaron 2.305.290

personas (aproximadamente, un 37 % de los posibles votantes); el 80,76% de los votos fue favorable a la independencia (“Sí-Sí”); el 10,07% de los votos se inclinó por el “Sí-No”; y el 4,54%, por el “No”.

- En las elecciones municipales de mayo de 2015 el voto a los partidos soberanistas alcanzó el 45%. Y en las elecciones autonómicas de 27 de septiembre de 2015, el 48% de votos fue para las formaciones independentistas y el 39% para formaciones unionistas. El resto de fuerzas se desmarcaba de ambos grupos, pero sí reclamaba un derecho a decidir mediante referéndum. (*Sí que es pot y Unió*).

De los hechos anteriores se deduce que la reivindicación del derecho a decidir en Cataluña, hasta la formación del gobierno Puigdemont, aunque no presentaba un contenido unívoco, sí respondía a una importante reivindicación ciudadana expresada no sólo a través de masivas manifestaciones –las mayores vistas en Europa de forma continuada– sino también a través de las urnas. Reivindicación a la que se sumaron por mayoría los entes territoriales y los partidos que formaban el arco parlamentario catalán.

Como se ha avanzado, el otro factor a tener en cuenta en una posible construcción del derecho a decidir en el marco constitucional español sería el recurso al derecho comparado que, si bien no permite sustituciones directas de inexistentes estructuras internas, sí puede ser útil como cuerpo normativo que permita la confrontación de los enunciados teóricos con experiencias ajenas, aportando así un fundamento empírico a la argumentación.

Es conocido, en este sentido, que los supuestos que mayores similitudes podrían presentar con el caso español son los procesos soberanistas desarrollados en otros estados compuestos democráticos y, dentro de ellos, por razones fácticas, los procesos escocés y quebequés. Pero ni el sistema constitucional del Reino Unido ni el del Canadá reconocen de forma expresa un derecho a decidir. Tampoco se formuló como tal cuando se celebraron los respectivos referéndums de soberanía. Es ahora, después de la reivindicación catalana, cuando teóricos del Reino Unido y del Canadá están explicando sendos procesos como ejercicio del derecho a decidir.

De la experiencia canadiense se deriva que la estructura democrática del estado impone trasladar las reglas sobre la secesión a una construcción constitucional interna, alejada por lo tanto del derecho internacional y del derecho a la autodeterminación, y sostenida por cuatro principios constitucionales, escritos o no: el democrático, el federal, el de constitucionalidad y primacía del derecho, y el principio de respeto a las minorías. Ninguno de estos principios puede primar sobre los otros, de forma que la comunidad territorial no puede declararse unilateralmente independiente en virtud del principio democrático, pero tampoco el estado al que pertenece puede permanecer indiferente o negarle su derecho a independizarse si así lo desea mayoritariamente la población afectada y lo manifiesta con claridad a través de un procedimiento de consulta democrático (*Renvoi relatif à la sécession du Québec* (1998), de la Corte Suprema de Canadá).

De la experiencia británica se deducen principios parecidos a los anteriores: un principio de descentralización política (equivalente al principio federal), un reconocimiento explícito de la plurinacionalidad del estado (que substituye al principio de respeto a los derechos de las minorías y que sitúa a los escoceses en una mejor posición que otras comunidades territoriales como titulares de su derecho a decidir ya que tienen un reconocimiento reforzado como comunidad), y un principio democrático, que debe posibilitar la negociación y la aceptación de resultados.

Si bien se mira, pues, en estos supuestos, la construcción del derecho a decidir se inclina por una formulación sustantiva de democracia cuyo objetivo es el de asegurar una organización de poderes que preserve y posibilite la capacidad de decisión que concilie la dimensión individual de la libertad con la dimensión política o colectiva. El pacto fundacional inicial, por lo tanto, puede ser renovado. Y el referéndum aparece como un medio legítimo de hacer evolucionar el orden constitucional.

Pues bien, ¿cuáles de esos principios están en la Constitución española y cómo deben ponderarse?

2. Elementos constitucionales para una construcción jurídica del derecho a decidir

Cuando se niega la posibilidad de reconocer un derecho a decidir desde el orden constitucional español se apela

principalmente a dos preceptos constitucionales: por una parte, al art. 1.2, donde se proclama que “la soberanía nacional reside en el pueblo español”; y, de otra, al art. 2, cuyo texto establece que “La Constitución se fundamenta en la indisoluble unidad de la Nación española, patria común e indivisible de todos los españoles”. Por ello –así se dice– resultaría inconstitucional una consulta a parte de la ciudadanía sobre su futuro político territorial por cuanto la pretensión de secesión quebraría la indisoluble unidad territorial; decisión que, en todo caso y de ser posible, sólo podría adoptar el pueblo español en su conjunto como titular de la soberanía.

Sin embargo, esta posición que se presenta como la más respetuosa con el texto constitucional podría ser también la que más se alejara por cuanto prescinde de otros principios, de otras normas constitucionales –que son tan Constitución como las normas que reconocen la soberanía concentrada y la indisoluble unidad–, y del contexto en el que aquellos preceptos se encuentran insertos.

Ciertamente, es innegable que el derecho a decidir no está directamente reconocido en la Constitución española. Pero no porque el texto constitucional español sea estructuralmente distinto al de otras constituciones democráticas sino precisamente porque es “constitución” y, en consecuencia, su función es la de constituir un estado, esto es, una unidad organizada de decisión y acción. De modo que cualquier estado, sea cual sea su organización territorial de base –federal, autonómica, regional–, es por definición unitario; y función principal de la Constitución que lo constituye es la de preservar su existencia y, por lo tanto, su unidad.

Lo que a su vez supone que el hecho de que el art. 2 CE proclame la indisoluble unidad no convierte al Estado español en un estado más unitario que otros estados en los que, fundamentándose en el principio democrático y, por lo tanto, en el de respeto a las minorías y al de legalidad, se ha cuestionado su unidad, como en el Reino Unido y Canadá. Porque, como ya ha quedado expuesto, lo que ha posibilitado la celebración de sendos referéndums secesionistas en Escocia y Québec es la convivencia en sus respectivos órdenes constitucionales del principio de unidad (formulado expresa o tácitamente) con el principio democrático.

Precisamente, el principio democrático está reconocido en la Constitución española en el art. 1.1 como un principio

estructural del sistema político y del ordenamiento jurídico; y ello comporta que actúe como un principio orientador en el momento de creación, interpretación y aplicación de todas y cada una del resto de normas de la Constitución y del ordenamiento jurídico en conjunto. La orientación que imprima, por lo tanto, dependerá del contenido y alcance de la concepción democrática que introduzca. En este sentido, las constituciones occidentales actuales no incluyen sólo una idea procedimental de “democracia”, según la cual es legítimo que prevalezca la voluntad de la mayoría sobre la de la minoría si se siguen los procedimientos establecidos. Junto a esta concepción, que no se pierde, no es difícil mantener que el principio democrático actúa como principio estructural sustantivo de no-dominación que preserva la capacidad individual de elección y de autodeterminarse (art. 10.1 CE), conciliándola con la libertad colectiva del grupo (art. 9.2 CE), de modo que sea posible gozar de esa libertad tanto en la esfera privada como en la pública; lo que permite imponer límites a la capacidad de decisión de las mayorías sobre las minorías disidentes.

“Democracia” significa entonces, también, respeto por las minorías y por sus derechos constitucionales. Derechos constitucionales cuya existencia y ejercicio, en un estado democrático, no pueden depender de las mayorías sino que, precisamente, constituyen la forma de protección permanente de las minorías, como explicaba Dworkin. Sólo de este modo se posibilita una oportunidad democrática a grupos que, por ejemplo por razones demográficas, no pueden devenir mayoría.

De este modo, la libertad que la Constitución consagra como “valor superior del ordenamiento jurídico” (art. 1.1) representa en el ordenamiento español una autorización a los ciudadanos de llevar a cabo todas aquellas actividades que la ley no prohíba (STC 83/1984); también cuando estos ciudadanos interactúen con el orden de valores y principios constitucionalmente reconocidos. De ahí que pueda afirmarse –así lo ha hecho también el Tribunal Constitucional (formulación directa en las STC 48/2003, 5/2004, 235/2007, 12/2008 y 42/2014, que encuentra implícita en las STC 11/1981 y 126/2009)– que la democracia consagrada por la Constitución española no es una “democracia militante”.

Efectivamente, el hecho que el texto constitucional no contenga límites materiales a su propia reforma (arte. 166 a

169 CE) y que reconozca, al mismo tiempo, un conjunto de libertades de refuerzo de la defensa de la libre ideología, obliga a excluir a la democracia española de entre aquéllas que no toleran opciones contrarias a los valores y principios consagrados constitucionalmente. Antes bien, la democracia española, de acuerdo con su configuración constitucional, no inconstitucionaliza la defensa de fines, ni condena ideologías que sean contrarios a la Constitución. No es una democracia que genere un “metaderecho natural y fundamental” –en el sentido empleado por Frankenberg– de autodefensa del Estado que actúe como parámetro de referencia para la validez e interpretación de los derechos individuales y colectivos, y que se imponga jerárquicamente sobre los mismos.

Lejos de este concepto de “democracia militante” o de “democracia protegida”, que en la Alemania de los años cincuenta a los setenta sirvió, por ejemplo, para ilegalizar partidos y fundamentar el *Berufsverbot*, la Constitución española establece una democracia plural y pluralista, no tutelada, y, por lo tanto, no excluye de la legalidad sujetos o grupos que tengan una idea del derecho o de la organización social distinta o contradictoria con la de la misma Constitución.

En consecuencia, salvo que se defienda abiertamente que la Constitución española instaure una democracia militante, posición difícil de sostener a la vista del texto constitucional y de la jurisprudencia al respecto, no puede mantenerse que la formulación de una propuesta, por ejemplo de secesión, sea inconstitucional, puesto que el reconocimiento de la indisoluble unidad de la nación española –que no es un metaderecho fundamental del Estado o del titular de la soberanía– ni impone la unidad perpetua, ni imposibilita, en consecuencia, el desmembramiento territorial, siempre que el proyecto político secesionista no se defienda, como ha insistido el Tribunal Constitucional, “...a través de una actividad que vulnere el principio democrático o los derechos fundamentales”.

Por lo tanto, desde esta premisa, podría sostenerse la presencia en el orden constitucional español de un derecho que en sus trazos más difusos otorgaría a sus titulares la facultad de discrepar abiertamente del orden constitucional establecido, también de la unidad territorial, y de proponer alternativas a la misma, expresadas a través de un procedimiento democrático que, como tal, debería garantizar: (a) los derechos de las minorías; (b) la participación del titular de la soberanía

(pueblo español en su conjunto) de forma directa o a través de sus representantes; y, (c) el equilibrio entre ambos elementos, de modo que no pueda imponerse unilateralmente el proyecto político propuesto (la secesión, si es el caso); pero que tampoco devenga irrealizable *ad aeternum* por estar sostenido por una mayoría que se diluye en el conjunto del titular de la soberanía, ya que el principio de la mayoría no puede confundirse con el del dominio de la mayoría.

Pues bien, a este haz de facultades, así delimitado, es a lo que el Tribunal Constitucional español ha denominado “derecho a decidir” en la Sentencia 42/2014, en la que se afirma que tal derecho ni es un derecho a la autodeterminación, ni una atribución de soberanía (en la misma línea que la Corte Suprema canadiense), pero sí faculta para formular “una aspiración política a la que solo puede llegarse mediante un proceso ajustado a la legalidad constitucional con respeto a los principios de «legitimidad democrática», «pluralismo», y «legalidad», expresamente proclamados en la Declaración en estrecha relación con el «derecho a decidir»”.

En la base de este derecho se hallaría, pues, la idea ya tratada de que el orden constitucional español no responde a un modelo de “democracia militante”. Por lo que el planteamiento de una secesión territorial tendría, así, cabida en el ordenamiento “siempre que no se prepare o defienda a través de una actividad que vulnere los principios democráticos, los derechos fundamentales o el resto de los mandatos constitucionales, y el intento de su consecución efectiva se realice en el marco de los procedimientos de reforma de la Constitución, pues el respeto a esos procedimientos es, siempre y en todo caso, inexcusable”.

En consecuencia, la Sentencia 42/2014 plantea un ejercicio del derecho a decidir en dos momentos: el de formulación de la propuesta de modificación del orden constitucional, en este caso, territorial; y el de consecución efectiva de la propuesta que, según el Tribunal, requeriría una reforma de la Constitución.

Sin embargo, lo cierto es que en jurisprudencia inmediatamente posterior –las STC 31/2015 y 138/2015– el Tribunal se apartó de forma paulatina de esa construcción en doble fase del derecho a decidir. Y, así, si en la siguiente STC 31/2015 sobre la Ley de consultas no referendarias catalana aun mantiene una posición tibia en cuanto a la desaparición de

la primera fase de propuesta, por cuanto basándose en la STC 42/2014 entiende que “[l]os problemas de esa índole no pueden ser resueltos por este Tribunal”, en la posterior Sentencia 138/2015, relativa a los actos preparatorios del “proceso de participación ciudadana”, no admite –remedando la STC 103/2008– que ni siquiera pueda ser el Estado el que convoque en referéndum a la ciudadanía de Cataluña para pronunciarse sobre la posibilidad de seguir formando parte del Estado español. De modo que, aunque aquí no se diga expresamente, pero sí en la STC 103/2008, el único referéndum posible a celebrar ante cualquier propuesta de cambio del orden constitucional territorial sería el referéndum de revisión constitucional con carácter decisorio y al que es llamado todo el pueblo español en su conjunto.

Esta última jurisprudencia deja sin efecto varias normas constitucionales: desactiva instituciones constitucionales, como el referéndum consultivo previsto en el art. 92 CE, o competencias estatales como la del art. 149.1.32 CE; y coadyuva a perpetuar una situación territorial que no da salida democrática al problema de partida, al confundir propuesta y consecución de la misma, y al defender como única vía directa de resolución de aquél la del referéndum de reforma constitucional, cuyo efecto más inmediato es el de perpetuar como minoría una mayoría territorial.

En cambio, si se busca la solución en el marco constitucional español con la voluntad de dar salida democrática al grave problema político planteado hoy por hoy en Cataluña, no faltan en el mismo elementos estructurales, como se ha visto, para poder reconocer la existencia de un derecho a decidir; esto es: “un derecho individual de ejercicio colectivo de los miembros de una comunidad territorialmente localizada y democráticamente organizada que permita expresar y realizar mediante un procedimiento democrático la voluntad de redefinir el estatus político y marco institucional fundamentales de dicha comunidad, incluida la posibilidad de constituir un estado independiente” (Mercè Barceló i Serramalera [et alter]: *El derecho a decidir. Teoría y práctica de un nuevo derecho*. Barcelona, 2015). Derecho que no tendría el efecto de una secesión unilateral para el territorio proponente, porque el principio de constitucionalidad y de primacía del derecho, exigen en este proceso la presencia y toma de posición del titular de la soberanía, de acuerdo con el art. 1.2 CE, pero que, a su vez, impediría que el proyecto político propuesto fuera

irrealizable *ad aeternum* por estar sostenido por una mayoría que se diluye en el conjunto del titular de la soberanía, como sucedería con toda probabilidad si la participación del pueblo español se llevara a cabo en esta fase mediante el referéndum que acompaña a la reforma constitucional, y no a través de una negociación pactada entre los diversos actores políticos.

Existiría, pues, un claro límite al derecho a decidir: la imposibilidad de secesión unilateral. Pero existiría también un límite a ese límite: la participación del titular de la soberanía en el proceso de ejercicio del derecho a decidir no puede ejercerse de forma tal que niegue de plano el conjunto de facultades que constitucionalmente el derecho a decidir otorga a sus titulares.

3. ¿Qué se ejerció el 1-O?

¿Cuál es la salida al conflicto catalán si el Estado niega la existencia de un derecho a decidir en el marco de la Constitución española, mientras que en Cataluña existe un 80% de la población que reclama su ejercicio constitucional?

El Parlamento de Cataluña resultante de las elecciones de septiembre de 2015 entendió que el mandato ciudadano era lo suficientemente amplio (mayoría absoluta de las fuerzas independentistas) como para legitimar la organización de un referéndum unilateral de autodeterminación. Y adoptó dos leyes: la Ley 19/2017, de 6 de septiembre, sobre el referéndum de autodeterminación de Cataluña, y la Ley 20/2017, de 8 de septiembre, de transitoriedad jurídica y fundacional de la República.

La primera, la que ahora nos interesa, prevé la celebración de un referéndum de autodeterminación vinculante sobre la independencia de Cataluña frente a España, en la medida que “el pueblo de Cataluña es un sujeto político soberano y, como tal, ejerce el derecho a decidir, libre y democráticamente, su condición política”, y que “el Parlamento de Cataluña actúa como representante de la soberanía de los pueblos de Cataluña”. La ley invoca el derecho internacional, en particular los convenios internacionales de 1966, que reconocen el derecho de los pueblos a la autodeterminación como el primer derecho humano. Y fue sobre esa base teórico-legal sobre la que se organizó el referéndum del 1 de octubre de 2017, donde el “sí” ganó con el 90% de los votos.

El 1-O no se ejerció, pues, el derecho a decidir en los términos anteriormente descritos porque la votación que se celebró no estaba pactada con el Estado, ni apelaba al propio marco constitucional español. Por el contrario, anclándose en el derecho a la autodeterminación que admite, de acuerdo con el Derecho internacional, un ejercicio unilateral del mismo, se llevó a cabo en tales términos.

Lo que en perspectiva jurídica plantea las cuestiones siguientes: el derecho a la autodeterminación de los pueblos reconocido por el derecho internacional ¿puede aplicarse a situaciones como la de Cataluña? Es decir, ¿puede aplicarse a pueblos que viven y se rigen por una constitución democrática pero que su Estado les niega el derecho a decidir su futuro como comunidad política? ¿El principio democrático interno legítima en tales casos el salto del marco constitucional propio al del derecho internacional? A mi juicio, deberá ser el propio Derecho internacional y su evolución el que decida si casos como el de Cataluña generan un titular del derecho a la autodeterminación.

Bibliografía

- Aláez Corral, Benito. "Constitucionalizar la secesión para armonizar la legalidad constitucional y el principio democrático en estados territorialmente descentralizados como España", *REAF*, núm. 22, 2015, págs. 133-186.
- Anderson, George. *Federalisme: una introducció*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms, 2008.
- AA.VV. *Teoría y Realidad constitucional*, núm. 37, 2016. Monográfico: "La cuestión catalana".
- Barceló i Serramalera, Mercè [et alter]. *El derecho a decidir. Teoría y práctica de un nuevo derecho*. Barcelona: Atelier, 2015.
- Boix Palop, Andrés. "La rigidez del marco constitucional español respecto del reparto territorial del poder y el proceso catalán de 'desconexión'", en J. Cagiao y Conde, G. Ferraiuolo: *El encaje constitucional del derecho a decidir*, Madrid, 2016.
- Buchanan, Allan. "Theories of Secession". *Philosophy and Public Affairs*, p. 31-61. Oxford: Wiley Periodicals Inc, 1997.
- Justice, Legitimacy, and Self-determination: Moral Foundations for International Law*. Oxford: Oxford University Press. [Secesión: causas y consecuencias del divorcio político. Barcelona: Ariel, 2013].
- Burgues, Michael i Gagnon, Alain. *Democràcies federals*, Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms, 2013.
- Dworkin, Ronald. *Los derechos en serio*. Barcelona: Ariel, 1984.
- Dworkin, Ronald. *La democracia posible*. Barcelona: Paidós, 2008.
- Institut D'estudis Autònoms. "Informe sobre els procediments legals a través dels quals els ciutadans i les ciutadanes poden ser consultats sobre llur futur polític", *Tres informes sobre el pacte fiscal, les duplicitats i les consultes populars*. p. 395-450. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms, 2013.
- Keating, Michael. "The Scottish Independence Referendum and After", *Revista d'Estudis Autònoms i Federals*, núm. 21, 2015.
- Laponce, Jean. *Le Référendum de souveraineté. Comparaisons, critiques et commentaires*, PUL Diffusion, 2010.
- Llibre Blanc de la Transició Nacional de Catalunya*. Consultable en castellano en: http://web.gencat.cat/es/actualitat/detall/20140930_Llibre-blanc-sobre-la-Transicio-Nacional-de-Catalunya-00001

López, Jaume. "'Dret a decidir?' Sobre les bases normatives d'un nou principi polític i la seva aplicació al cas català", *Fòrum sobre el Dret a Decidir (II). Els drets de les minories. La construcció jurídica i política del dret a decidir*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms, IEA 94, 2015.

Ridao, Joan. *El dret a decidir. La consulta sobre el futur polític de Catalunya*. Barcelona, IEA, 2014.

Taillon, Patrick. *Le référendum expressions directe de la souveraineté du peuple?. Essai critiques ur la rationalisation de l'expression référendaire en droit comparé*. Paris: (Tesi doctoral), 2011.

Vilajosana, Josep Maria. "Principi democràtic i justificació constitucional del dret a decidir". *REAF*, núm. 19, 2014.

Viver Pi-Sunyer, Carles i Grau Creus, Mireia. "La contribució del Parlament al procés de consolidació i desenvolupament de l'autogovern de Catalunya i a la defensa de la seva identitat nacional", *REAF*, núm. 18, 2013.

La nueva era de la información y la comunicación, que está propiciando emergan nuevas formas de acción colectiva, irrumpe sobre las formas tradicionales de gobierno de las organizaciones públicas y que afecta a su capacidad de respuesta a los nuevos y complejos problemas de la ciudadanía. En estas notas trataremos de acercarnos, forzosamente de manera esquemática e incompleta, a las transformaciones que se están dando.

Palabras clave: Estado del Bienestar. Crisis de legitimidad. Transformación social. Gobernanza participativa. Participación ciudadana. Acción colectiva. Nuevas tecnologías. Relaciones de poder.

1. Introducción

Asistimos y estamos plenamente inmersos en un cambio de época (globalización mercantil, informativa y social, nuevos modelos de relación social, laboral y familiar, la revolución tecnológica de internet, etc.) que está afectando también a la capacidad de las organizaciones públicas para dar respuestas efectivas y redistributivas a los nuevos y complejos problemas colectivos de las sociedades contemporáneas. En la nueva era de la información y la comunicación están emergiendo nuevas formas de acción colectiva que, desde la sociedad civil, irrumpen sobre estos procesos, los transforman e incluso asumen responsabilidades –al margen del Estado– en la resolución de problemas comunes y en la provisión de servicios y bienes públicos. En estas notas trataremos de acercarnos, forzosamente de manera esquemática e incompleta, a esas transformaciones.

2. Las formas tradicionales de gobierno ante el cambio de época

La crisis económico-financiera de 2007 y la revolución tecnológica que simboliza Internet, son dos importantes factores de cambio que han sacudido las sociedades

occidentales en general y Europa en particular. Sin embargo, el cambio de época que estamos viviendo es mucho más complejo y empieza a forjarse durante la década de los años 70 del siglo pasado. Se produce entonces un punto de inflexión hacia nuevos paradigmas de regulación del conflicto social, cuestionando tanto el protagonismo como los modos tradicionales de gobierno y, sobretodo, se desarrollan a partir de ese momento distintos vectores de cambio económico y social que van a sentar las bases del nuevo mundo, la nueva época en la que estamos ya plenamente inmersos actualmente.

Después de la segunda Guerra Mundial se instauró en Europa, con notables diferencias entre países, un modelo de Estado fuertemente redistributivo basado en la implantación de una serie de servicios sociales de carácter universal (educación, sanidad y subsidios por enfermedad, desempleo, jubilación, etc.). Un Estado que continuaba siendo liberal, que se continuaba sustentando en el modelo de democracia representativa surgido después de las Revoluciones Francesa y Americana pero que, además, pretendía dar respuesta a las enormes desigualdades generadas por el capitalismo a lo largo de los siglos XIX y XX, ampliamente contestadas por la clase obrera durante todo este período.

El Estado del Bienestar se edificó sobre una sociedad fuertemente estratificada, pero con grupos sociales muy homogéneos y solidarios entre sí. En este contexto, las políticas de bienestar se construyeron desde lógicas de respuesta a demandas que se presumían homogéneas y diferenciadas, y se gestionaron de manera rígida y burocrática.

Las formas y los estilos de gobierno de este período, que hemos llamado formas de “gobierno tradicional”, se caracterizan por los siguientes elementos:

- Representatividad. Se trata de formas de gobierno basadas únicamente en modelo de democracia liberal-representativo propio de la modernidad. Los gobernantes son elegidos, mediante un sistema de representación, para tomar decisiones y asumir toda la responsabilidad en el proceso de elaboración y ejecución de las políticas públicas. Las elecciones periódicas y competitivas son el principal (y prácticamente único) mecanismo a través del cual el pueblo soberano controla la acción de los gobernantes.

- Jerarquía. El Estado, que es el único decisor público, toma y ejecuta sus decisiones con una lógica jerárquica. Esta jerarquía se reproduce tanto a nivel organizacional (internamente el Estado se organiza con dinámicas de carácter vertical) como a nivel relacional (el estado se relaciona verticalmente con todos los actores, también con la ciudadanía). Cabe destacar, en este sentido, que los principales y casi exclusivos interlocutores del Estado son los llamados agentes sociales –sindicatos y patronales–. Con ellos se pacta el equilibrio entre el modelo económico, que continúa siendo de libre mercado, y el modelo social, basado en unas políticas de carácter redistributivo.
- Burocracia. La administración pública se organiza mediante una estructura jerárquica que se caracteriza por una serie de procedimientos explícitos y regularizados, una división de responsabilidades y una especialización del trabajo. Se trata de una estructura organizativa rígida y autoritaria en la que las relaciones son impersonales y no hay espacio para el espíritu crítico y la creatividad.
- Especialización competencial. Tanto la administración como las políticas públicas se estructuran en base a departamentos estancos e inconexos entre sí, sin lógicas de transversalidad administrativa y sin capacidad para diagnosticar problemas complejos y plantear respuestas de carácter integral.
- Estado-Nación. Las intervenciones políticas se estructuran en base a un Estado que se identifica con una Nación, y esto es una población soberana de la que emerge su legitimidad y un territorio bien definido sobre el cual ejercer sus actuaciones. En este sentido, la población y los límites territoriales se asimilan como los espacios de identificación de problemas y producción de soluciones y son, al mismo tiempo, los espacios sobre los que se basan las competencias de la administración pública.

Las políticas públicas propias del Estado del Bienestar tendieron a configurarse de manera universalista, partiendo del supuesto de que se debía responder a necesidades y demandas de carácter homogéneo. Así, las formas de gobierno tradicional se caracterizaron por producir políticas de carácter redistributivo, basadas en un sistema fiscal de carácter

progresivo, de matriz también “estado-nación”, pero lo hicieron de manera poco diversificada o personalizada. Por otra parte, el diseño de estas políticas se hizo de manera acumulativa: a cada nueva demanda, a cada nuevo derecho reconocido, le fueron correspondiendo nuevas responsabilidades políticas diferenciadas, nuevos servicios, nuevos programas, etc. En este contexto el Estado se muestra como decisor único y ejecutor privilegiado de las políticas públicas. Sin embargo, ello no quiere decir que no hubiese otros actores que influyeran en dichas políticas.

Coinciden durante el último tercio del siglo XX diversos factores que contribuyen a problematizar las formas tradicionales de gobierno. Por un lado, una rápida transición de una economía productiva a una economía con fuertes componentes financieros, aprovechando el rapidísimo cambio tecnológico, las facilidades para la evasión y la elusión fiscal, y la pérdida de centralidad y de estabilidad del trabajo como componente central de estructuración social. Mientras que, por otro lado, a finales de siglo se va constatando un fuerte proceso de individualización y de reestructuración de los espacios de socialización. Todo ello conlleva que las formas de articulación social (familias, lugares de trabajo, organizaciones políticas y sindicales, barrios y comunidades, ...) se debiliten y se vuelvan menos capaces de encauzar y gestionar los conflictos. Durante estos años se pasó de unas trayectorias individuales relativamente previsibles y seguras, a un nuevo escenario en el que las perspectivas y los recorridos vitales de las personas vienen dominados por las incertidumbres y la sensación de riesgo. De una sociedad que podía ser explicada a partir de ejes de desigualdad de carácter material en los que los individuos se podían agrupar en clases sociales e incluso se posibilitaban ciertas trayectorias de movilidad social ascendente, se transitó hacia una sociedad en la que los vínculos de integración social se debilitan y predomina cada vez más la dicotomía entre la inclusión y la exclusión social. Y, por último, se pasó de una sociedad de clases a una sociedad atravesada por múltiples ejes de desigualdad y de diversificación social (género, etnia, edad), generando por tanto una mucha mayor complejidad en el diagnóstico y en la búsqueda de soluciones.

Nos encontramos, a principios del siglo XXI, ante una nueva sociedad mucho más heterogénea, diversificada e individualizada, con unos problemas mucho más complejos.

Las políticas universales y homogéneas diseñadas e implementadas únicamente desde el Estado, claro está, no son capaces de dar respuestas a esta nueva realidad. Los cambios sociales y económicos acontecidos globalmente durante las últimas décadas del milenio han configurado una nueva sociedad que requiere de nuevas políticas y nuevas formas de gobierno. Las formas tradicionales de gobierno, pues, tienen un grave problema de funcionalidad frente a este nuevo y cambiante escenario.

Sin embargo, los problemas de funcionalidad no son los únicos que ponen en duda la viabilidad de dichas formas de gobierno. En paralelo a la incapacidad de los gobiernos para dar respuestas eficaces a los nuevos problemas se manifiesta también una crisis de legitimidad. El Estado del Bienestar acabó reforzando un modelo de “democracia por delegación” en el que la ciudadanía delega a los responsables políticos una provisión tecnocrática de servicios públicos, mientras estos conciben a los ciudadanos únicamente como clientes de estos servicios, unos clientes que cada cuatro años se convierten en votantes. Esta dinámica ha contribuido, sin duda, a un creciente alejamiento entre “la política de las instituciones” y la ciudadanía. La democracia representativa, al mismo tiempo que se ha ido expandiendo y consolidando como sistema de regulación política por todo el mundo, presenta hoy en día claros y preocupantes síntomas de agotamiento. Las democracias occidentales han experimentado en las últimas décadas un aumento continuado de la abstención electoral y un descenso significativo en las tasas de afiliación en los partidos políticos y los sindicatos. El desinterés, el escepticismo y el distanciamiento de la ciudadanía respecto a la política tradicional (basada en la participación a través de los partidos, las grandes organizaciones corporativas y las elecciones) apuntan, desde finales del siglo pasado, hacia un cierto estancamiento del modelo democrático predominante.

3. Nuevos estilos de gobierno participativos y en red: la gobernanza

La gobernanza es una forma específica de regulación, coordinación y control que se fundamenta en el hecho de incorporar, en el acto de gobernar, a actores del mercado y de la sociedad civil. Se trata de crear nuevas estructuras y

capacidades de gobierno derivadas de la interacción de una multiplicidad de actores influyentes. En este nuevo paradigma, pues, el Estado no es el único actor responsable de la elaboración de las políticas públicas sino que, voluntariamente, comparte esa responsabilidad con otros actores.

La gobernanza aparece a finales del siglo XX como la respuesta a las dos grandes debilidades de las formas tradicionales de gobierno: su falta de funcionalidad y su falta de legitimidad. La gobernanza, pues, es un nuevo paradigma que propone una nueva forma de gobernar que dé respuesta al conjunto de profundos y acelerados cambios socioeconómicos que se han descrito en el apartado anterior. Cabe destacar, sin embargo, que el concepto bebe de dos tipos de presiones opuestas sobre estas tradicionales formas de gobierno. De la suma de esas dos presiones, la gobernanza ha sido definida como una fórmula para superar tanto las rigideces de la burocracia como las inequidades generadas por el mercado. Veamos esas dos tendencias.

En primer lugar, encontramos la presión neoliberal que, como ya hemos argumentado, surge en los años 70 postulándose por una reducción del Estado en beneficio de los mecanismos de mercado. Se argumenta que la excesiva dimensión del Estado y su carácter burocrático son fuentes de ineficiencia. Así, desde esta concepción se defiende la gobernanza como un nuevo paradigma de regulación donde el Estado cede parte de sus funciones en favor del sector privado, articulando distintas formas de colaboración público-privada (partenariados) para dar respuestas más eficaces, y sobretudo más eficientes, a los problemas colectivos. En la mayoría de los casos estas redes de gobernanza, buscando legitimar sus actuaciones, suelen involucrar también a determinados agentes de la sociedad civil.

Por otro lado, sin embargo, se producen también otras presiones sobre la democracia representativa que, más inspiradas en su falta de legitimidad que en su falta de eficiencia y eficacia, abogan por la gobernanza como un nuevo paradigma de regulación que involucre a la ciudadanía en general, y a la sociedad civil organizada en particular, en la elaboración de las políticas públicas. Esta visión participativa de la gobernanza, más orientada a la comunidad que al mercado, bebe de las teorías de la democracia participativa y se alimenta de diversas reivindicaciones populares protagonizadas por distintos movimientos sociales en distintos puntos del planeta

durante las décadas de 1980 y 1990. Además, con una visión más igualitarista, se contraponen a las teorías neoliberales argumentando que la regulación por parte del mercado es fuente de desigualdad. En este sentido, se defiende la involucración de la sociedad civil en el proceso de elaboración de las políticas públicas como una garantía para evitar las inequidades del mercado. En consecuencia, estas redes de gobernanza suelen dotarse de instrumentos más o menos formales de participación ciudadana (órganos estables de participación, procesos participativos, etc.). Esta concepción de la gobernanza, que defiende un estilo de gobierno participativo y relacional articulado en red, es el que desarrollaremos a continuación.

Son numerosas las administraciones públicas, sobre todo locales pero también regionales, que durante las dos últimas décadas han puesto en práctica diferentes estructuras de gobernanza participativa-consejos consultivos, jurados ciudadanos, presupuestos participativos u otros procesos y mecanismos de participación ciudadana. Seguramente son muchos y diversos los objetivos que se han perseguido con este tipo de experiencias, si bien hay dos argumentos que destacan por encima del resto y que están estrechamente vinculados a las debilidades de las formas tradicionales de gobierno identificadas en el apartado anterior. El primero hace referencia a la voluntad de mejorar las políticas públicas; entendiendo que el hecho de involucrar a los actores clave y/o a la ciudadanía en general en el proceso de definición del problema, de decisión, de implementación o de evaluación de una política permite un mejor diagnóstico y, a la vez, facilita la aparición de soluciones creativas e innovadoras que pueden mejorar la respuesta de la administración al problema que se pretende resolver. El segundo argumento, en cambio, enfatiza el hecho de que hacer participar a la ciudadanía en los procesos de toma de decisiones públicas puede promover entre los participantes una mayor comprensión del problema y una corresponsabilización de la solución, de modo que la política pública finalmente implementada obtendrá un mayor grado de legitimidad.

Aunque la gobernanza participativa ha tomado múltiples formas y se ha desarrollado con grados muy distintos de profundidad en las distintas administraciones, podemos distinguir los siguientes rasgos característicos de estas nuevas formas de intervención política:

- **Participación.** La involucración de la ciudadanía en los procesos de *policy-making* es el principal factor diferencial de la gobernanza participativa. En este sentido, la gobernanza participativa se inspira en las teorías de la democracia participativa, entendiendo que las tradicionales formas representativas de gobierno deben ser complementadas con instrumentos participativos. Así, la gobernanza no plantea suprimir o sustituir las estructuras representativas sino complementarlas con el uso de prácticas de gobierno participativas. Además, se asume que las prácticas participativas de gobierno deben ser promovidas por las administraciones públicas, que son las que deciden cómo se participa, sobre qué se participa y quién participa. En consecuencia, estamos hablando de fórmulas de participación *top down*, dirigidas desde el Estado y en las que la ciudadanía participa por invitación de este último.
- **Horizontalidad.** En contraposición al carácter jerárquico y autoritario de las formas tradicionales de gobierno, la gobernanza apuesta por una articulación horizontal y relativamente estable de las relaciones entre los distintos actores que forman parte de la red. Dichos actores interactúan entre sí a través de distintas formas (negociación, deliberación, luchas de poder). Sin embargo, estas interacciones se producen de forma autorregulada y dentro de un marco de funcionamiento institucionalizado.
- **Gobierno relacional.** Frente a la burocracia propia de las formas tradicionales de gobierno, el paradigma de la gobernanza plantea una organización relacional en la que los distintos actores y los distintos niveles de gobierno se articulen entre sí en forma de red. El modelo burocrático se ha caracterizado por diseñar las políticas de arriba a abajo, buscando soluciones técnicas a problemas políticos. Los problemas actuales (más complejos y con un mayor número de actores en juego) no se pueden resolver con estas formas de proceder, pues sin tener en cuenta la realidad específica de cada problema y sin escuchar a los distintos actores (afectados, beneficiados, etc.) lo más probable es que la respuesta (la política impulsada) sea inadecuada. En este sentido, la nueva forma de intervención política propone flexibilizar los procedimientos de toma de decisiones y

basarlos en el fomento de las relaciones tanto internas (dentro de la propia administración) como externas (entre la administración y el resto de actores y ciudadanos).

- **Transversalidad.** Dentro de esta lógica relacional, las administraciones públicas deberían cambiar no sólo su organización y su estructura sino también la forma de abordar los problemas. Así, desde las nuevas formas de gobernanza participativa se apuesta por una mayor transversalidad de las actuaciones públicas. Así, la administración debería superar su excesiva fragmentación (tanto horizontal como vertical) para ser capaz de dar respuestas eficaces a los nuevos problemas complejos.
- **Gobernanza multinivel.** El límite territorial y demográfico del Estado-Nación empieza difundirse y ganan fuerza las lógicas de gobierno y de intervención pública que se producen en niveles tanto infra-estatales (local y regional) como supra-estatales (europeo e internacional). En este contexto, la producción de políticas públicas pasa necesariamente por formas de gobernanza multinivel que contemplen una mayor articulación y coordinación entre los distintos niveles de gobierno.

La gobernanza participativa, en definitiva, es una nueva forma de elaborar las políticas públicas. Sin embargo, eso no significa que los resultados de los procesos de gobernanza sean necesariamente distintos de los procesos tradicionales de gobierno. Aún así, sus defensores argumentan que, gracias a la involucración de los distintos actores en la resolución de los problemas colectivos y gracias también a una mayor proximidad tanto al origen como a las consecuencias de dichos problemas mediante fórmulas de gobernanza multinivel, las políticas públicas producidas bajo este paradigma responden mejor (de forma más eficaz) frente a la complejidad y, al mismo tiempo, son capaces de producir soluciones específicas adaptadas a la heterogeneidad y la diversidad de la nueva sociedad. En este sentido, pues, la gobernanza participativa permitiría superar la rigidez de la burocracia, produciendo soluciones adecuadas a una nueva realidad y, al mismo tiempo, mantener la lógica redistributiva de las intervenciones públicas para garantizar unos altos niveles de bienestar colectivo.

4. Experimentación democrática, nuevas tecnologías y nuevas formas de participación política

Las nuevas formas de gobernanza participativa, más allá de si fueron aplicadas con mayor o menor intensidad y con mayor o menor calidad democrática, parece que no fueron capaces ni de transformar muchas de las inercias de las formas de gobierno tradicionales ni de resolver sus principales debilidades: su falta de funcionalidad en la resolución de los problemas complejos de la nueva sociedad y su falta de legitimidad evidenciada por la creciente desconfianza de la ciudadanía hacia las instituciones y los partidos políticos.

Así, mientras la sociedad seguía cambiando, diversificándose y complejizándose a un ritmo vertiginoso, la política institucionalizada se transformaba poco y a un ritmo claramente insuficiente. Sin menospreciar aquellas experiencias de gobernanza participativa que fueron exitosas y que consiguieron dar buenas respuestas a los problemas de la gente, podemos afirmar que, en términos generales, la incapacidad de los gobiernos para adaptarse a la nueva época fue más que significativa. Seguramente tenían más de respuestas reactivas que de respuestas estratégicas frente al nuevo escenario. En medio de esta situación, y quizá cuando más estaban creciendo las prácticas de gobernanza participativa, estalló la crisis económico-financiera de 2007.

La crisis impactó directamente sobre el equilibrio logrado por el Estado del Bienestar entre la economía de libre mercado y las políticas sociales de redistribución, poniendo de manifiesto las dificultades para sostener un modelo de Estado basado en la generación de bienestar colectivo. Las políticas de austeridad adoptadas por la gran mayoría de los gobiernos europeos no han hecho más que multiplicar los efectos de la recesión, incrementando las desigualdades sociales en todos los países donde se han aplicado. Con ello ha incrementado exponencialmente la percepción de la ciudadanía sobre la incapacidad de la política institucionalizada (de los gobiernos) para dar respuesta a sus problemas cotidianos. En otras palabras, la crisis de funcionalidad de la política institucionalizada ha aumentado hasta tal punto que, hoy en día, una gran mayoría de los ciudadanos percibe a “los políticos” como parte del problema y no como parte de la solución. Un hecho que, en gran medida, se explica también

por un aumento de la desconfianza de la ciudadanía hacia las instituciones públicas, es decir, por una profundización en la crisis de legitimidad de dichas instituciones. La falta de transparencia en la gestión de la crisis y en muchos de los procesos que la originaron, la proximidad entre intereses políticos e intereses del sector financiero y la aparición de múltiples casos de corrupción han contribuido, sin duda alguna, a que hoy hablemos no sólo de una crisis económico-financiera sino también de una crisis del sistema democrático.

Pero, al mismo tiempo que ambas crisis impactaban brutalmente en nuestras vidas, la revolución tecnológica de Internet llegaba a su punto máximo con la aparición y difusión de las herramientas 2.0, y muy especialmente de las redes sociales. Un nuevo cambio que, como mostraremos a continuación, no sólo transformaría nuestras formas de relación, sino que, además, cuestionaría todas las estructuras de intermediación (incluido el Estado) y abriría la puerta a nuevas formas de participación política. Es evidente que la proliferación y generalización de internet en el entorno más personal, lo han convertido en una fuente esencial para relacionarse, informarse, movilizarse o simplemente vivir. Como resultado de todo ello, los impactos han sido y empiezan a ser cada vez más significativos también en los espacios colectivos de la política y de las políticas. Internet está favoreciendo cambios en el proceso de elaboración, formación e implementación de las políticas públicas, y está obligando a resituar la posición y el rol de los poderes públicos y de las administraciones que de ellos dependen.

Aun así, las instituciones públicas, las políticas y las administraciones parece que siguen actuando de la misma forma que siempre, sin grandes cambios, como si el nuevo contexto social y político fuera algo meramente temporal. Resulta indudable que estamos situados en una sociedad y en una economía más abierta. Una economía y una sociedad más interdependientes a nivel global. Más parecidas globalmente, pero más diversificadas también en cada espacio. Pero las instituciones públicas, las políticas y las administraciones siguen en buena parte ancladas en la lógica que sintetizó Jellinek (1978): territorio, población, soberanía. Unos vínculos territoriales y de población que fijan las competencias y el marco regulatorio, pero que hoy resultan muy estrechos para abordar lo que acontece. Las causas, las consecuencias y

las respuestas a los problemas colectivos hoy en día pasan, sin duda alguna, por la articulación de flujos y relaciones entre lo global y lo local, entrando constantemente en contradicción y poniendo en crisis las bases mismas y las lógicas de actuación de los Estados-Nación.

Los cambios que están sufriendo las sociedades contemporáneas en los últimos años, por otro lado, parece que sí que están transformando las formas de participación de la ciudadanía en la esfera pública, hasta el punto que se hace evidente que nuevo escenario obliga a replantear tanto la necesidad como los formatos de la participación ciudadana promovida por las instituciones públicas. De hecho, hemos observado recientemente como muchas de las administraciones públicas que habían liderado este tipo de experiencias de gobernanza participativa han dejado de promoverlas y/o han reducido su intensidad, ya sea como consecuencia de las crecientes restricciones presupuestarias o por un cambio de sus prioridades. Simultáneamente, observamos también como cada vez proliferan más los ejemplos de iniciativas ciudadanas que, ya sea desde el "no nos representan" del movimiento 15M o desde la percepción de que la administración no está siendo capaz de resolver sus problemas cotidianos, optan por nuevas formas de auto-organización basadas en la cooperación y la colaboración entre ciudadanos al margen (o en contra) del Estado.

Constatamos, pues, que ni las formas tradicionales de gobierno propias de las democracias liberal-representativas ni las nuevas formas de gobernanza, que han incorporado elementos de democracia participativa, se vislumbran hoy en día como capaces de dar respuestas satisfactorias frente a la crisis y reducir el distanciamiento entre la sociedad y las instituciones públicas.

En síntesis, y en contraposición a las formas de gobierno precedentes, podemos distinguir los siguientes rasgos característicos de estas nuevas formas participación política desde abajo:

- **Radicalidad democrática.** Como hemos visto, se inspiran en un modelo de democracia basada en respeto a la diversidad y la gestión de "lo común" en base a la agregación de intereses colectivos, sin que estos sean oprimidos por las visiones dominantes del Estado y del mercado.

- **Colaboración.** Estas nuevas formas de participación política huyen de la jerarquía y tienen un carácter horizontal y compartido. Sin embargo, el factor más característico es que se estructuran a partir de la colaboración entre ciudadanos que comparten preocupaciones, visiones, objetivos... Así, ya no hablamos de actores con intereses particulares que establecen entre sí unas relaciones más jerárquicas o más horizontales, sino de actores y ciudadanos que se relacionan y colaboran entre si porque tienen un objetivo común.
- **Conectividad.** Una de las características más esenciales de estas nuevas formas de participación desde abajo es la minimización (o eliminación) de las estructuras de intermediación. Así, las formas tradicionales de organización se convierten en prescindibles. Lo relevante no es la organización sino la agregación de ciudadanos con intereses comunes y, en consecuencia, el factor clave es la capacidad para conectar esos ciudadanos. Como veremos, internet es la plataforma que hace que esas formas organizativas sean posibles. De hecho, en lugar de organizaciones más bien deberíamos hablar de conglomerados de usuarios de internet, articulados de manera informal en torno a ciertos nodos o personas que servían de referencia.
- **Presión e implementación.** Las nuevas formas de participación política desde abajo se fundamentan en una determinada visión del mundo, comparten preocupaciones y objetivos y, en consecuencia, buscan tener una incidencia sobre la esfera pública. Es por ello que muchas de estas prácticas de participación política buscan presionar sobre el Estado e incidir en la agenda política y en las políticas públicas. En este sentido, movilizaciones como las de la Plataforma de Afectados por la Hipoteca o contra la llamada "Ley Sinde" son un claro ejemplo de ello. Al mismo tiempo, sin embargo, muchas de estas experiencias tienen una lógica claramente implementativa, buscando resolver los problemas colectivos que el Estado no es capaz de solucionar. Iniciativas como los huertos urbanos, la autogestión de espacios vacíos, las cooperativas de consumo u otras experiencias colaborativas ejemplifican esta dimensión implementativa.

- **Glocalización.** Muchas de las experiencias de innovación social surgidas desde abajo actúan desde una lógica que combina la escala local con la global. Así, encontramos iniciativas locales para gestionar las consecuencias de problemas globales, iniciativas que buscan re-escalar y ubicarse en escalas superiores, e iniciativas de distintos territorios que entran en contacto o que se reproducen por encima de los Estados-Nación y sin tener en cuenta la organización geográfica de las administraciones públicas.

Aunque estén emergiendo nuevas formas de participación política desde abajo y aunque estas, como veremos, estén impactando significativamente en la agenda pública y las políticas públicas, hasta el momento los gobiernos continúan actuando (aunque no siempre) al margen de estas experiencias de innovación social. De hecho, muchas de las políticas públicas impulsadas durante estos años de crisis son, por sus deficiencias, el origen de muchas de estas prácticas de innovación social.

Parece claro que, en paralelo a la multiplicación y la diversificación de las formas de hacer política, las relaciones entre la administración y la ciudadanía se están transformando. El Estado está perdiendo buena parte del protagonismo político que había alcanzado en la época de bienestar, al mismo tiempo que se refuerzan otras formas de implicación de la ciudadanía en los asuntos públicos, otras formas de participación política y de acción colectiva. Algunas de estas formas de participación política son bien conocidas (como las huelgas, algunas manifestaciones o determinados modelos de asociacionismo), aunque quizás hayan ido perdiendo peso en los últimos años. Muchas otras, sin embargo, son innovadoras y responden a las características de una sociedad mucho más diversa y fragmentada que dispone de nuevos instrumentos de relación y que está experimentando con nuevas formas de organización social.

Como ya hemos avanzado, uno de los factores de transformación más significativos de las últimas décadas ha sido la aparición de Internet, un gran cambio tecnológico que ha propiciado, facilitado y acelerado muchas de las transformaciones que hemos ido comentando. Pero, ¿ha sido realmente significativo el impacto de internet en los procesos de intervención política y administrativa?

Más allá de la poca capacidad de adaptación de las instituciones públicas al nuevo escenario, observamos como éstas tampoco están aprovechando el gran potencial que se deriva del cambio tecnológico. Así, en la mayoría de los casos, las administraciones públicas tienden a utilizar internet meramente como una nueva herramienta para seguir haciendo lo que ya hacían pero de forma más eficiente, pues a través de los medios digitales ahorran tiempo, papel e incluso recursos humanos. Sin embargo, no están utilizando las nuevas tecnologías para transformar profundamente la forma de organizarse y de producir políticas públicas sino que se utiliza Internet como una forma más para mejorar la gestión pública en la línea del paradigma de la “nueva gestión pública”.

Así, si internet no ha transformado las administraciones públicas, ¿cuál ha sido su impacto en la política? A nuestro entender, Internet no es un nuevo “martillo” para clavar mejor los “clavos” de siempre. Internet modifica la forma de relacionarnos e interactuar, altera profundamente los procesos y posiciones de intermediación, y genera vínculos y lazos mucho más directos y horizontales, a menores costes. En consecuencia, el cambio que está significando para nuestras sociedades (y las implicaciones políticas de este cambio) va mucho más allá de una simple modernización tecnológica del instrumental operativo de las administraciones públicas. A nuestro entender, Internet puede posibilitar la alteración de las relaciones de poder, el cambio en las estructuras organizativas, en los procedimientos administrativos y en las jerarquías e intermediaciones establecidas. Si es así, si Internet permite y promueve que se produzcan cambios en las estructuras de poder, entonces Internet podría estar dibujando un nuevo orden social y político.

5. Comentarios finales

No podemos cerrar este ensayo con forma alguna de conclusiones. Se trata de una reflexión abierta, sin duda imprecisa e incompleta. Pero, justificable ante la creciente distancia entre las formas en que algunos operaban y otros analizábamos el funcionamiento de las interrelaciones entre política, políticas y gestión pública, y las nuevas realidades emergentes que ponen en cuestión muchos de lo que hasta

hace poco considerábamos paradigmas canónicos. Debemos profundizar en el tema y repensar muchas cosas. Vivimos la transición entre dos épocas.

Como hemos ido afirmando, entendemos que todo se mueve a nuestro alrededor, y vivimos con muchas más incertidumbres. ¿Cómo tomar decisiones individuales y colectivas sobre esta realidad movедiza y cómo incorporar a esas decisiones las perspectivas y los efectos a largo plazo? La política, en su capacidad de gestionar de manera pacífica y consensuada la toma de decisiones que afectan a una comunidad, padece de manera directa ese conjunto de problemas y de cambios. Y lógicamente también las políticas públicas y su administración y gestión. Pero, es precisamente la voluntad de defender la política y la democracia lo que ha constituido el hilo conductor de estas reflexiones.

Nuestra propuesta ha sido la de repensar los problemas, examinar e integrar su complejidad en nuestras formas de ver la política, las políticas y las administraciones públicas, para desde esa reconsideración de los temas, y desde esa aceptación de la complejidad no como obstáculo sino como condición, poder repensar la política y las políticas de respuesta. Proponemos un cambio profundo en la concepción de la democracia y la forma de conceptualizar y llevar a cabo sus políticas vinculándolas a las dinámicas económicas, ambientales y sociales. Incorporando las potencialidades del nuevo escenario que genera Internet, e incorporando a la ciudadanía de manera directa, comunitaria y autónoma a la tarea de organizar las nuevas coordenadas vitales.

Bibliografía

- Aguilar, L. F. (2015). *Gobernanza y gestión pública*. Fondo de cultura Económica.
- Barber, B. (1984). *Strong Democracy*, University California Press, Berkeley.
- Brugué, Q.; Gomà, R.; Subirats, J. (2005). "Gobernar ciudades y territorios en la sociedad de las redes". *Revista del CLAD Reforma y Democracia*, (32).
- Chadwick, A.; Howard, Ph., (eds.), (2009). *The Handbook of Internet Politics*, Routledge, Londres.
- Jellinek, G. (1978). *Fragmentos de Estado*, Civitas, Madrid.
- Jessop, B. (2004). "Multilevel governance and multilevel metagovernance. Changes in the EU as integral moments in the transformation and reorientation of contemporary statehood". *Multi-Level Governance, Oxford: OUP*, 49-74.
- Kooiman, J. (2003). *Governing as governance*, Sage, London
- Pierre, J. (ed.) (2000). *Debating Governance: Authority, Steering, Democracy*, Oxford University Press, Oxford.
- Poster, M. (2007). "Internet Piracy as Radical Democracy", en Dahlberg, L.-Siapera, E., (eds.), *Radical Democracy and the Internet. Interrogating Theory and Practice*, Palgrave-macmillan, Nueva York, 207-225.
- Rhodes, R. (1997). *Understanding Governance*, Londres, OUP.
- Stoker, G. (1998). Governance as theory: five propositions. *International social science journal*, 50(155), 17-28.
- Subirats, J. (2011). *Otra sociedad. ¿Otra política?*, Icaria, Barcelona.

Otras fuentes

Governance in the European Union (2000). A White Paper, http://ec.europa.eu/governance/index_en.htm

Eusko Ikaskuntza, derecho a decidir y procesos constituyentes: soberanías múltiples y el desarrollo del principio democrático

López, Jaime

Universitat Pompeu Fabra
jaume.lopez@upf.edu

E

En este texto se defiende la necesidad de distinguir entre demos, nación y estado. Confundir estas tres dimensiones políticas no solo tiene consecuencias en la teoría sino, más importante, define culturas políticas enteras y su incapacidad para generar soluciones a conflictos territoriales. Reivindicar la diversidad nacional en un tiempo en que está plenamente asumida la diversidad individual es otros de los retos pendientes de muchas sociedades actuales. El derecho a decidir y los procesos constituyentes participativos posiblemente formen parte de su solución.

Palabras Clave: Nación. Demos. Estado. Derecho a decidir. Proceso constituyente. Soberanía. Diversidad.

Arratsaldeon eta eskerrik asko por vuestra amable invitación.

Antes de iniciar mi ponencia, que versará sobre la conexión entre el proceso participativo llevado a cabo por Eusko Ikaskuntza, el derecho a decidir y los procesos constituyentes, me gustaría detenerme unos minutos en dos comentarios previos.

1. Apuntes previos: institucionalización y diversidad

En primer lugar, esta mañana se ha prestado atención a las posibilidades que ofrecen nuevas institucionalizaciones como ha sido el caso del *Consejo de desarrollo* y del *Consejo de electos* en Iparralde. Se mencionaban las oportunidades que estas nuevas instituciones (entendidas como nuevos actores colectivos, y al mismo tiempo, nuevas reglas del juego en la toma de ciertas decisiones) habían generado. Asimismo, se destacaba que las necesidades y objetivos habían precedido a la creación de la institución, de tal manera que ésta se veía como una respuesta a una demanda y no, como a veces ocurre, como una estructura “que ha de buscar su razón de ser” (sus competencias, sus objetivos, etc.). La explicación de su éxito debe buscarse, sin duda, teniendo en cuenta esta clave: primero la necesidad, después la institucionalidad.

Traigo a colación este punto recordando que la institución más parecida en Catalunya a Eusko Ikaskuntza es el Institut d'Estudis Catalans, un organismo académico, científico y cultural también con una historia centenaria. Creado en 1907, se desarrolló al amparo de la Mancomunitat de Catalunya, una institución que agrupó a las cuatro diputaciones catalanas para formar un gobierno mancomunado que se desarrollaría entre 1914 y 1924. Fue la respuesta a una demanda de autogobierno que el estado español desoía y que, a través de una propuesta creativa, de cooperación y de coordinación voluntarias, consiguió desarrollar durante una década unos niveles muy altos de calidad en el gobierno. Algunos de los organismos centenarios que como país disfrutamos hoy en Catalunya tienen su origen en esa época (bibliotecas, museos, escuelas, carreteras, etc.). Creatividad y versatilidad política al servicio de una demanda política real, que encontró su plasmación en una estructura institucional *ad hoc*, llena de sentido porque daba respuesta a un anhelo muy generalizado. Creo que vale la pena tener en cuenta este precedente y su conexión con la lección que hemos escuchado esta mañana procedente de Ipparalde.

En segundo lugar, me gustaría hacer unas reflexiones que creo que ayudarán a enmarcar mi ponencia, al hilo de algunas de las afirmaciones e ideas que el profesor Joan Subirats ha compartido con nosotros en la ponencia anterior.

Uno de los puntos clave de su intervención ha sido la defensa de la diversidad y la necesidad de dar respuesta a ella como uno de los grandes retos de los sistemas políticos y sociales actuales. La diversidad como un nuevo hito del desarrollo humano que marca y marcará la organización social del futuro. Compartiendo la valoración positiva de la superación de concepciones uniformes en el plano del proyecto vital y la concepción moral de cada ciudadano, y situándola también entre las claves interpretativas del desarrollo futuro de nuestras sociedades, me gustaría señalar que la lectura que ha hecho el profesor Subirats de la diversidad me resulta incompleta, al centrarse exclusivamente en el nivel individual. Me gustaría complementarla con algunas referencias a la diversidad a nivel de los colectivos sin las cuales posiblemente sea más difícil de interpretar mis propias reflexiones sobre el derecho a decidir o los procesos constituyentes, cuyo ejercicio político siempre es colectivo. Igualmente, parecería deducirse de su intervención que solo hay dos niveles de institucionalización, incluso de

sentido, en el ámbito político, el de los municipios y el de los estados o los supraestados. Alguien podría derivar de sus palabras que cualquier apelación a la comunidad nacional carece de sentido por no resultar funcional (el servicio al ciudadano se resuelve mejor en el nivel local o global), o porque la diversidad a la que hay que dar respuesta se sitúa en el nivel de los ciudadanos individuales con sus múltiples perfiles vitales, proyectos de vida, orientaciones sexuales, etc. En esta clave interpretativa (que reconozco que puede malinterpretar involuntariamente la visión del profesor Subirats, y solo se centra en sus palabras explícitas), ¿cómo explicar las aspiraciones de independencia de vascos y catalanes?, ¿cómo analizar sus motivaciones y legitimidades?, ¿carecen hoy de todo sentido?

A mi modo de ver, la diversidad concebida exclusivamente a nivel individual, como una petición a dar respuesta a los distintos perfiles y preferencias ciudadanas, especialmente si eso lo vinculamos con el mercado como el lugar donde encontrar una respuesta personalizada a los deseos de cada uno, todo eso, nos lleva inevitablemente a la atomización. Vivimos en sociedades donde muchos creen que el mercado ha de dar respuesta específica, adaptada, a las necesidades de cada cual. Que esa es su misión, convertir en ganancia económica la respuesta a esa creciente diversidad y que las instituciones públicas han de seguir por esa vía. El peligro de esta visión es acabar interiorizando que la relación entre mercado o instituciones públicas y ciudadano es siempre particular y diversa y, en definitiva, atómica. Porque eso niega, precisamente, la dimensión política de las personas que siempre se asienta sobre lo común. Solo cuando actuamos conjuntamente, es decir, comunitariamente, podemos ejercer el poder que los romanos calificaron como *majestas*, literalmente, el poder de los que son muchos, son mayoría, el único poder democrático. Frente a otros poderes, el poder del dinero, el poder de las armas, el poder de los medios de comunicación, etc., solo hay un poder que se fundamenta en la igual dignidad de las personas, un poder que solo se ejerce en el momento en que se reúnen muchos y actúan coordinadamente, el poder de los iguales. Solo desde el poder de los muchos es posible enfrentarse al poder de los bancos, de las multinacionales, de las televisiones, de los ejércitos...

Si prescindimos de esta dimensión colectiva, el empoderamiento ciudadano no supone nada más que saberse

cliente con derechos, pero no ciudadano con retos (y deberes). De hecho, sería justo reconocer, ya de entrada, que si los clientes de hoy tienen derechos es porque los ciudadanos de ayer los consiguieron. Sin duda, en una lucha política, colectiva. La *majestas* no exige homogeneidad, sino el consenso necesario para ejercer el empoderamiento que se desarrolla y se expresa necesariamente en red, es decir, de manera comunitaria y no aislada.

2. Nación, pueblo, demos y estado: una distinción necesaria

Por eso vale la pena traducir a conceptos menos manidos lo que expresa una comunidad nacional, especialmente, cuando ésta se presenta sin el ropaje del estado. Es decir, probablemente, cuando mejor podemos observarla, más genuinamente. Ese sujeto político al que llamamos comunidad nacional, en lo esencial, expresa (i) la existencia de un territorio compartido, (ii) de un capital social (una red de complicidades que acaba generando unas solidaridades prioritarias), y (iii) una memoria compartida. En el cruce de estas tres dimensiones es posible desarrollar el máximo empoderamiento popular.

El profesor Subirats hacía referencia a la diversidad apelando al ejemplo de un municipio catalán, la Vall d'en Bas. Como muestra su propio escudo, se trata de un municipio surgido de la agrupación de 4 pueblos, que decidieron unirse en 1970 para disponer de mejores servicios. No obstante –nos señalaba Subirats– cada uno mantiene su idiosincrasia, su fiesta mayor, su misa, ... La diversidad se mantiene y la cooperación se da a nivel supralocal. A mí, este ejemplo me sirve igualmente para ilustrar que la solidaridad en último término es dependiente, casi físicamente, de un capital social que se ubica en un territorio concreto. Las nuevas tecnologías nos dan acceso a redes amplias y la posibilidad de interactuar con personas que viven a miles de kilómetros. Pero, ¿a quién le vas a pedir la sal si la necesitas? ¿Quién puede echar una mano para acompañar a un anciano al médico? El vecino, entendido mucho más como el habitante del pueblo que el del municipio. Por muy fuertes que sean los lazos con quienes viven a kilómetros de distancia, la solidaridad y el capital social que la facilita siempre tendrá una dimensión territorial porque (hasta el momento, al menos) somos seres físicos, que se ubican y se

expresan en un mundo físico al que llamamos territorio, dónde vivimos, en cuyo marco se desarrolla una identidad. Y una memoria colectiva, común. Sobre la importancia de esa memoria solo mencionaré que posiblemente una de las enfermedades más terribles, aunque indolora para sus pacientes, es el Alzheimer. Al mismo tiempo que daña la memoria, destruye la identidad y sin ella la capacidad de organizar la propia existencia con sentido. Lo mismo le pasa a los pueblos.

¿Pueblos? Es curioso porque cuando el término “nación” lo “secuestran” los estados solo nos queda el de “pueblo”. No hay nada más turbador para los que nos dedicamos a los asuntos de los que hoy os hablo que la organización de estados más importante del mundo se denomine “Organización de las Naciones Unidas”. Esta identificación no solo dificulta el análisis, sino que ha llevado, por ejemplo, a que en la jurisprudencia internacional el derecho a la autodeterminación se haya desvinculado de las naciones (a diferencia de los planteamientos iniciales del presidente Wilson en su famoso discurso de los 14 puntos) y que, finalmente, la idea de pueblo haya sido asociada, en un segundo secuestro, con la de colonia. Para los que no tenemos miedo al concepto nación, en los términos que antes expresaba, y no lo asociamos con estado, ni con colonia necesariamente, un pueblo es una nación, una comunidad nacional.

La distinción entre demos, nación y estado es fundamental, y no todo el mundo la entiende. En realidad, hay sociedades enteras para las que la distinción no tiene sentido y, probablemente, esta imposibilidad conceptual sea un definidor potente de su cultura política compartida. De igual forma que algunos avances morales y en el reconocimiento de la diversidad a la que apelaba el profesor Subirats solo han sido posibles cuando se han conseguido socializar ciertas distinciones (por ejemplo, entre “sexo” y “género”), sin la distinción entre demos, nación y estado tampoco son posibles ciertos avances políticos y sociales, o a duras penas. En el marco español, y yendo de la categoría a la anécdota, puedo señalar el lazo amarillo que llevo en estos momentos en la solapa de mi americana como un símbolo difícil de entender para muchos. No es un pin independentista (para mostrar esta reivindicación ya hay broches que representan una estelada), sino un símbolo de reivindicación democrática (de apoyo a los políticos y activistas presos por intentar materializar el

derecho a decidir del pueblo catalán) que puede perfectamente reclamar un demócrata no independentista. Posiblemente a quienes les cuesta ver la diferencia son los mismos a los que les cuesta entender la frase “no me importaría ser ciudadano español si pudiese serlo de nacionalidad catalana (o vasca) sin ser ciudadano de segunda”.

Y de la anécdota a la categoría. Un demos es una comunidad sobre la que se aplica una regla de la mayoría para decidir colectivamente (desde una comunidad autónoma a una comunidad de vecinos); una nación es una comunidad de adscripción subjetiva (sin carnet) en la que se entrecruzan los elementos antes mencionados; un estado es una estructura institucional que permite actuar en el ámbito internacional como un actor con soberanía, es decir, para el que rige el principio de no injerencia por parte del resto de miembros del club de las “naciones” (léase estados). Pueden coincidir el estado, la nación y el demos (sería la situación “normalizada” a nivel internacional, como lo es la superposición de varón, género masculino y heterosexual) pero, en muchos casos, y sobre todo, en los casos que nos ocupan, esto no es así.

Llevo muchos años defendiendo que el derecho a decidir no es una versión maquillada del derecho a la autodeterminación, sino que fundamenta su legitimidad en unas bases distintas. El derecho a decidir lo tienen los ciudadanos de las comunidades políticas que constituyen demos territorializados, es decir, un sujeto político. Probablemente, los demos en disposición de ejercerlo sean, además, naciones porque sin un sentido de comunidad fuerte, sin una adscripción genuina, es difícil que una sociedad se plantee la posibilidad de llegar a ser un actor internacional soberano, con todos los pros y contras que eso implica. Pero desde el derecho a decidir no se distingue entre naciones centenarias y comunidades que, por el simple hecho de plantearse una secesión, están en condiciones de erigirse en naciones del presente. El derecho a decidir es el resultado de la evolución del principio democrático que reclama que ninguna comunidad con una demanda sostenida en el tiempo y mayoritaria a favor de decidir su futuro político, incluyendo la posibilidad de establecerse como un nuevo estado independiente, pueda ser privada de ello. Su legitimidad es ante todo democrática más que nacional. La nación un dato factual para explicarnos por qué existe esa demanda (no para justificarla). Pueblo, demos, nación, estado. Diversidad.

3. El desarrollo del principio democrático: el derecho a decidir

Hay que tener presente que el principio democrático se ha ido desarrollando en la modernidad en un doble sentido, ampliando el número de los que pueden participar y el tipo de preguntas sobre las que la ciudadanía puede decidir, aunque este segundo nivel solo se dé en aquellas democracias con sistemas participativos o de democracia directa más desarrollados. Naturalmente, esta dirección expansiva no quita que la democracia se autolimita con contrapesos contramayoritarios como los que puede tener cualquier régimen liberal. Pero, ¿es justificable hoy que los ciudadanos no puedan decidir sobre las fronteras del país en el que quieren vivir?, ¿sobre si quieren formar un nuevo estado? ¿Por qué este tipo de decisiones tendrían que quedar fuera de su alcance, como si la democracia tuviese agujeros negros, cuestiones inabordables democráticamente, sagradas e intocables? Forma parte del discurso político habitual en España afirmar que aunque el 100% de la ciudadanía catalana estuviese a favor de la secesión no sería posible sin que se reformase la Constitución, sin el aval del resto de los españoles, lo que en términos factuales podría equivaler a la imposibilidad de ejercer el derecho a decidir. Peor aún, el Tribunal Constitucional en su doctrina más reciente ha concluido que ni siquiera sería posible un referéndum consultivo sobre la independencia organizado por el gobierno español porque esta pregunta implica un proceso de reforma constitucional que no le compete. Una de las consecuencias jurídicas del proceso soberanista catalán ha sido ver como el Tribunal Constitucional ha llegado a considerar que un referéndum consultivo o una declaración política pueden ser inconstitucionales, aunque no tengan ningún efecto legal. ¿Algo que no es una ley, que no tiene efectos jurídicos, puede ser inconstitucional? ¿Lo puede ser mi vestimenta, un discurso, una pregunta sobre en qué país quieren vivir los ciudadanos? Y, de nuevo, hay que subrayar la importancia de las distinciones conceptuales. La enorme diferencia que va entre un 1-O en el que el estado no reconoce un resultado y un 1-O en el que la policía española pega para llevarse unas urnas se fundamenta, en parte, sobre una no distinción, en este caso, entre inválido (sin efectos) e inconstitucional, entre no reconocer y prohibir (y reprimir).

Cuando hablo del desarrollo del principio democrático estoy hablando de estas cosas, conceptuales, legales, y fácticas. Por

eso me apena oír que la reivindicación del derecho a decidir no es más que un puro truco verbal para despistar, un ardid de los independentistas. Yo la calificaría, en cambio, como una necesidad. Como siempre ha ocurrido solo los que no están acomodados en la situación presente ponen sobre la mesa nuevos retos. Solo desde las periferias del sistema se lo hace evolucionar. Es necesidad, no ardid. Las sufragistas eran mujeres, fueron muy mayoritariamente ellas las que defendieron que todos somos iguales, para poder votar. No es que para poder votar tuviesen que defender una quimera, la igualdad entre hombres y mujeres, sino al revés. Al ser más conscientes de lo que implicaba la desigualdad, por sufrirla a diferencia de los hombres, estaban en mejor disposición para ser conscientes de lo que la igualdad significa y reclamar por ello su igual derecho a voto. ¿Deberíamos haber esperado a que fueran los hombres los que defendieran esta igualdad para eliminar toda sombra de sospecha sobre la legitimidad de la reclamación de las mujeres? En igual sentido, ¿debemos esperar a que sean los estados los que reconozcan que debe existir un procedimiento democrático, legal y acordado, para dar respuesta a las demandas de secesión y a la voluntad de generar nuevos estados?, ¿o son los independentistas de comunidades nacionales no reconocidas políticamente, precisamente los más sensibles sobre la cuestión, los que en mejor situación se encuentran para señalar las contradicciones del sistema democrático actual y su falta de desarrollo?

En este sentido, no avanzaremos hasta que no se conciba el derecho a decidir como un derecho más, de una lista que se ha ido ampliando con el tiempo. Durante años se han analizado los sistemas políticos catalán y vasco a partir de dos ejes: los llamados “eje derecha-izquierda” y el “eje nacional”, como si fueran ortogonales, independientes el uno del otro. Para mí, sin embargo, uno es dependiente del otro, porque la reivindicación nacional forma parte de la lucha por el reconocimiento y la acomodación de las comunidades políticas subestatales que concibo como un signo del progreso humano, como lo son la lucha por la igualdad, la libertad y la fraternidad que tradicionalmente hemos vinculado a la izquierda. No concibo la defensa del progreso humano y el empoderamiento ciudadano sin incluir esta clave. Por el contrario, la defensa del status-quo se expresa, paradigmáticamente en el caso español, por dos vías distintas: una en lo económico y social y otra en lo nacional. (Dicho sea de paso me cuesta entender una posición que se autocalifique

de izquierdas y reste ciega a las demandas de las naciones sin estado y al reconocimiento de esa diversidad).

Igualmente, cuando se habla de proceso soberanista yo siempre lo he entendido encuadrado en una lucha por las soberanías, en plural. Y vinculado al empoderamiento en lo individual y lo colectivo, que se reclama también con el derecho a decidir y su vínculo con los referéndums, o con el fortalecimiento de las dimensiones directa y participativa de la democracia, a lo que me referiré más adelante. Con esta visión, la conexión entre el proceso participativo de Eusko Ikaskuntza, el derecho a decidir y un proceso constituyente me resulta evidente.

4. Procesos constituyentes en el siglo XXI

Cuando hablamos de soberanía inmediatamente nos surgen dos concepciones que, de entrada, parecen ir en direcciones contrarias: la soberanía de los estados como actores internacionales, la no injerencia en los asuntos domésticos de un país, etc. (hacia fuera); y la del pueblo soberano, poder último en el que se fundamenta el estado (hacia dentro). En ninguna de las dos parece encajar bien la idea de “soberanías”, en plural. No obstante, estas tendrían que ser el nexo entre ambos niveles. El poder del pueblo solo puede ejercerse a través de la democracia y podemos evaluar su desarrollo por el alcance de ese poder. La democracia debería empoderar a los ciudadanos ofreciendo vías para poder contribuir en las decisiones colectivas sobre todos los temas que les afecten (a través de sus representantes, a través de la deliberación participativa, a través de la decisión directa referendaria): cómo queremos vivir, y dónde, qué queremos comer, cómo queremos ser educados, cómo queremos trabajar... Cada una de esos posicionamientos si son fruto, en primer término, de la expresión ciudadana frente a otros poderes (económico, militar, mediático, ...) son muestras de soberanías, en plural. El resultado del empoderamiento de los que son muchos. Al decidir conjuntamente y, sobre todo, al desear hacerlo conjuntamente con aquellos a los que reconoces como “tus iguales” en sentido político, aquellos con los que es posible materializar ese empoderamiento, el ciudadano genera un sujeto político, democráticamente. Es aquí dónde puede hacerse descansar el vínculo entre soberanías y la llamada soberanía nacional. Para mí, la mejor manera de concebirlo es

así, de abajo a arriba. De las soberanías (democráticas) múltiples a la soberanía nacional. Aunque, no haga falta recordar que, en el mundo en que vivimos, sea más bien al contrario, de arriba abajo: el estado (representando una definición estática de la soberanía nacional) ofrece un espacio obligatorio y cerrado en el que ejercer unas soberanías limitadas y al margen, precisamente, de su cuestionamiento como marco. Por eso el derecho a decidir forma parte del desarrollo de esas soberanías.

Y, asimismo, debería alcanzar también a la planificación estratégica a medio y a largo plazo de una comunidad política. Cuál es el diagnóstico general de sus retos principales, los principios y valores que unen a sus miembros, y cuáles serían las prioridades que, como sociedad, más allá de la estrategia electoral cortoplacista que encorseta las decisiones de los partidos, deberían circunscribir las políticas públicas. En el siglo XXI, valdría la pena identificar este análisis estratégico global, participado, con el concepto de “proceso constituyente”. Sin duda, por enésima vez en esta ponencia, estoy proponiendo una redefinición de un concepto que en manos de juristas suele identificarse exclusivamente con la elaboración o reforma constitucional, en una visión que tiende a circunscribir lo político con el derecho y la ley. Sin duda, escribir o reformar una constitución tiene un sentido constituyente, pues implica un reflexionar sobre las reglas básicas con las que dar respuesta a retos que van más allá del corto plazo y son fundamentales, plasmándolas en un texto constitucional. Pero más allá del diseño institucional, no parece necesario abordar el futuro político de una comunidad, a grandes rasgos, exclusivamente a través de un trabajo legislativo. Si proponemos planes estratégicos para cualquier negocio, entendemos su utilidad y necesidad, tiene sentido que esa misma lógica la exportemos al ámbito político, probablemente con una mayor necesidad de plantear retos con un horizonte temporal muy amplio, intergeneracional. No deja de ser, en lenguaje actual, la misma inquietud que en el siglo XVIII expresó Jefferson, padre de una revolución institucional sin precedentes, la creación y fusión del sistema presidencialista y el federalismo. Lo expresaba así: “cada generación debería escribir su propia constitución”.

Un proceso constituyente así entendido debería hacer un llamamiento al conjunto de la ciudadanía, proponiéndole formas diversas de contribuir en esa reflexión general, en esa

deliberación a gran escala. Por eso, cuando examinamos algunos precedentes de procesos constituyentes participativos, aunque sean vinculados a reformas constitucionales (Islandia, Irlanda, Chile, Bolivia, Ecuador) es fácil concluir, a partir de sus lecciones positivas y negativas, que un proceso de este tipo debe convertirse en un ejercicio de inteligencia colectiva en el que se combinen fórmulas diversas de democracia, que vayan contribuyendo desde ángulos y momentos distintos al output final y que, al mismo tiempo, vayan sumando legitimidades distintas.

A menudo, al hablar de calidad democrática, defiende la metáfora del “trípode” como símbolo de estabilidad, de fundamento sólido. La democracia puede ser concebida en una triple dimensión, la representativa (elección de representantes), la participativa (mecanismos de generación de propuestas), y la directa (mecanismos de decisión en los que participa toda la ciudadanía). Todas ellas apuntalándose mutuamente, reunidas por la necesidad de incrementar al máximo la deliberación en el espacio público. Superando la desesperante falta de deliberación que hoy se da tanto en sede parlamentaria, como en los medios de comunicación y las campañas electorales. Así entendidas, en absoluto se pueden contraponer la democracia directa o la participativa a la representativa, como algunos predicán. Ninguna dimensión supone un *by-pass* a otra y, en todo caso, han de plantearse como un refuerzo mutuo. Las tres han de estar presentes en un proceso constituyente donde la ciudadanía pueda participar, por ejemplo, a través de debates descentralizados, en el que también puedan aportar las organizaciones y asociaciones su *know-how* experimentado, y los expertos y los representantes políticos. Un proceso en el que el Parlamento también ha de tener un rol, así como el o los referendums de aprobación final.

5. Euskal Herria y Catalunya: dos realidades con conexiones

En sociedades como la vasca y la catalana hay razones para hacer un proceso constituyente. También en la española. El proyecto compartido, todavía heredero de planteamientos nacidos en la transición hacia la democracia, muestra signos de agotamiento, ha entrado en crisis, momento que –como todas las crisis– estaría bien contemplar como una oportunidad.

Convocar a la ciudadanía para que delibere sobre el futuro político de Catalunya ha de plantearse en clave de soberanías. Debería permitir aflorar consensos (y disensos) que nos definen como sociedad, más allá del apoyo al derecho a decidir –que no lo olvidemos– también nos define. Deliberando sobre todos los aspectos que conciernen a la sociedad, con esta mirada macro, estratégica, pueden generarse espacios de diálogo que contribuyan a superar la lógica binaria y la polarización interesada recreada por una parte de la clase política. La deliberación acostumbra a generar cohesión, pues oír las razones del otro en actitud de mutuo respeto y escucha activa acaba produciendo confianza y reconocimiento mutuo, lo que en un escenario como la Catalunya post 1-O conviene desarrollar. No se trata de posponer el debate sobre la independencia, sino de enmarcarlo en una deliberación más amplia sobre las necesidades del país y los instrumentos institucionales convenientes para hacerles frente.

Hace ahora menos de un mes, el Govern de la Generalitat creó el *Consejo asesor para el impulso del Fórum Cívico y Social para el debate constituyente*, del que soy miembro. Solo analizando su larguísimo nombre es suficiente para aclarar sus intenciones y su misión inicial, en línea con lo que antes presentaba. El consejo no tiene por misión organizar nada, sino impulsar, pues las primeras fases de un proceso constituyente tendrían que ser organizadas por la sociedad civil y ser convocadas por ella, en coalición con las instituciones. Uno de los componentes clave ha de ser la reunión de ciudadanía y organizaciones, a lo que, de momento, hacemos referencia con el término de “fórum cívico y social”. Asimismo, y para clarificar las fases de la etapa participativa inicial se ha optado por utilizar el término “debate constituyente”, reservando el de “proceso constituyente” al período de traslación de esos trabajos al ámbito parlamentario. Como su presidente, Lluís Llach, afirmó el día de su presentación: nuestra misión no es escribir una constitución, pero sí facilitar una transformación política sin excluir nada.

Ciertamente, está por ver si habrá un proceso constituyente en Catalunya, esto dependerá de la voluntad de la ciudadanía y de la legitimidad del conjunto de organizaciones convocantes. En Catalunya ya hubo iniciativas procedentes de la sociedad civil para convocarlo antes del referéndum, pero no tuvieron la capacidad de convocatoria que requiere un proceso de este tipo, que debe alcanzar al conjunto de la sociedad y que,

probablemente, requiera (aunque no sea suficiente) una convocatoria conjunta de la sociedad civil y las instituciones. De hecho, no sería el primer ejercicio de esta naturaleza en Catalunya. Hay que recordar, en un marco institucional completamente distinto pero también en una época de replanteamientos globales, el *Congrés de Cultura Catalana* (1975-77), que organizó debates sobre temáticas diversas a lo largo y ancho de los Países Catalanes, suponiendo un ejercicio de planificación estratégica participada que impulsaría los primeros años del autogobierno autonómico. De hecho, algunas de sus conclusiones ya tuvieron un reflejo, necesariamente imprevisto, en la redacción del Estatut de 1979.

Para acabar, me parece que todo esto plantea vínculos con la realidad de Euskal Herria y el motivo de mi presencia aquí. En primer lugar, con el ejercicio participativo desarrollado por Eusko Ikaskuntza y que bien podría considerarse como un prototipo de la primera fase de un proceso constituyente. Especialmente remarcable es la coincidencia en el tiempo de este 18º Congreso con la redacción de las bases para la reforma del Estatuto vasco. Ojalá ambas iniciativas acaben sumando. Y, en segundo lugar, con las consultas organizadas por Gure Esku Dago, una de las cuales, por primera vez en una capital, se desarrollará aquí, en Donostia, dentro de dos días. Más allá del nivel de participación que pueda alcanzar, la organización de una consulta democrática es un ejercicio de empoderamiento ciudadano que permite transitar de la protesta y la reacción a la ejecución y la propuesta. Votar en una consulta, hacerla posible como voluntario, contribuyen a visualizar un horizonte donde esto es posible y tiene consecuencias.

En Catalunya las consultas no oficiales por la independencia que se desarrollaron entre 2009 y 2011 fueron un eslabón necesario en el proceso soberanista, pasando de esta primera fase de ejercicio del derecho a decidir a la segunda que supuso la consulta (legalmente proceso participativo) del 9 de noviembre de 2014 convocada por la Generalitat y, finalmente, el referéndum del 1 de octubre de 2017. Está por ver cuáles serán los siguientes pasos en Euskal Herria. Lo sabremos cuando ya sean historia. De momento, lo que ya es un hecho es que Eusko Ikaskuntza celebra 100 años.

Zorionak, ¡y que sean muchos más!

Bibliografía

Barceló, M. et al. (2015). *El derecho a decidir. Teoría y práctica de un nuevo derecho*. Barcelona: Ed. Atelier.

López, J. (2015). *Qualitat democràtica per a un nou estat*. Barcelona: Fundació Irla.

López, J. (2017). "The Right to Decide: A Right of the 21st Century". En Peter A. Kraus i Joan Vergés (ed.) *The Catalan Process. Sovereignty, Self-Determination and Democracy in the 21st Century*. Generalitat de Catalunya: IEA.

López, J. (2018). *El derecho a decidir. La vía catalana*. Tafalla: Editorial Txalaparta (segunda edición).

VV.AA. (2018). *Els processos constituents al món. Experiències en democràcia deliberativa. Idees, 44*. Barcelona: Centre d'Estudis de Temes Contemporanis.

Euskal lurraldeen arteko lankidetza areagotzeko tresnak

Etchandy, Argitxu

Univ. de Pau et des Pays de l'Adour
argitxu.etxandi@gmail.com

E

Eskualdeen integrazio prozesuaren ondorioz, Estatu arteko mugak elkartrukerako eta lurraldeen arteko lankidetzarako trabak bihurtu dira. Europar Batzordeak lurralde kohesioaren inguruan egindako gomendioak euskal lurraldeen arteko lankidetza indartzeko oso baliagarriak dira. Erabakitze ahalmena edo "Capacity building" delakoa hobetzeko aholkuak ematen ditu Batzordeak, batez ere erreforma instituzionalak bultzatuz. Zentzu horretan urrats garrantzitsua eman da Ipar Euskal Herrian.

Giltza-hitzak: Lurralde lankidetza. Mugak gaintitzea. Asimetriak. Erabakitze ahala. Kultura demokratiko eta parte hartzailea.

Euskal lurraldeen arteko lankidetza eta kohesioa indartzeko premia aipatu da Eusko Ikaskuntzaren prozesu honen baitan egindako herritar mahi eta gizarte foroetan. Kohesio hori indartu daiteke lurralde lankidetzaren bidez hain zuzen. Francesc Morata irakasle katalanak dion bezala, ekonomiaren globalizazioa eta eskualdeen integrazio prozesuek muga batzuen desagitea eta beste batzuen berregituratzea eragin dute¹. Bere iritziz, urte gutxitan, pasa gara Estatuak zorrozki zedarritutako eremu batzuetatik sistema irekiago eta integratuago batera, non interdependentzia asko dauden eta zeinean mugak elkartrukerako eta lurraldeen arteko lankidetzarako trabak bihurtu diren.

Horren ondorioz, Estatu arteko mugek orain arte betetzen zituzten funtzio tradizional asko desagertu dira, hara nola monetaren kudeaketa edo pertsonen mugimenduen kontrola. Lurralde lankidetzak hain zuzen, traba hauen gaintitzea ahalbidetzen du.

Horretarako, begira dezagun lehenik zein den euskal lurraldeen arteko lankidetza areagotzeko lege marko orokorra. Europan badaude lankidetzarako tresna eta figura interesgarriak, jakina. Madrilgo ituna² eta horren ondotik sortu ziren Estatu arteko hitzarmenak, lurraldeen arteko lankidetzari oinarritzko lege marko bat eskaintzen diote, hain zuzen ere.

Europar Batasuneko kohesio politikak ere lurraldeen arteko lankidetzaren lagundu ohi du, eta euskal lurraldeen arteko lankidetzaren indartzeko balio luke³. Europar Batzardeak hain zuzen 2015ean lanketa bat egin zuen Europaren integrazioa trabatzen zuten oztopoak identifikatu nahian. Bere txostenean Estatuaren arteko muga bakoitza hurbil- hurbiletik aztertzen da, arloz arlo. Interesatzen zaigun kasuan, Gipuzkoa-Pirinio Atlantikoko mugaren arazo edo traba handiena mugaz bi aldeetako administrazioen arteko asimetriak eragiten du, Batzardearen arabera⁴. Frantzia mailako lurralde erakundeak eskumen aldetik oso mugatuak direla esaten du eta horrek zailtasun asko eragiten duela mugaz bestaldeko erakundeekin kooperatzeko. Era berean, euskal kosta eta mendialdearen aldeko desoreka azpimarratzen du, garapenaren ikuspegitik. Traba horiek asko eragiten dute muga-gaundiko lankidetzaren eta arlo horretan dabiltzan eragileen lana zailtzen dute –besteak beste Akitania-Euskadi-Nafarroa euro-eskualdearen lana–. Gainera, Espainiar estatuko erakundeek zailtasunak dituzte partaideak aurkitzeko lankidetzaren proiektuak aurrera eraman ahal izateko, ez duelako baliozko aurkitzen mugaz bestaldean. Azkenik, muga administrazioak gain, hizkuntzaren muga ere aipatzen da, “gaiaren inguruko iritzi ezberdinengatik edota elkarrizketa eskasagatik”⁵.

Txostenean azpimarratzen da eskumen edo erabaki ahalaren asimetria hori muga horretan Europako beste mugetan baino garrantzitsuagoa dela. Beste kasuetan ez bezala, txosten honetan ez da aipatutako traba horien gaunditzeko proposamen berezirik egiten. Horrez gain, Batzardeak garraio azpiegiturak aipatzen ditu, borondate politiko eskasa eta administrazioen zailtasunak jasaten dituztela azpimarratuz (beti Gipuzkoa-Pirinio Atlantikoko mugaren kasuan). Gainera, ez omen da politika publikoen agendan lehentasun bezala markatua. Berez garraio politikak muga-gaundiko lankidetzaren estimulatu behar zuen. Era berean, Europar Batzardearen txosten horretan Gipuzkoa-Pirinio Atlantikoko mugaren eremuko osasun larrialdien kostua aipatzen da. Izan ere, ez da beti argi nori dagokion ordaintzea eta arazo asko daude, pazientearen txarrerako; Europar Batasunaren legedia ez delako behar bezala kumulatzen⁶.

Mugaz bi aldeetako lurraldeen arteko asimetria handi horiek erabaki ahalaren murriztea dakarte, Batzardearen arabera. Erabakitze ahalmen edo “Capacity building”⁷ hori hobetu daiteke eragile publiko eta pribatuaren eta publikoaren arteko

lankidetzaren bultzatuz. Era berean, erreforma instituzionalak behar dira erabaki ahal hori indartzeko, ekipamendu administrazio sendoak baita ingeniarietza politiko eta administrazioa.

1. Euro-eskualdea, lurraldeen arteko lankidetzarako figura⁸

Euro-eskualdea da, hain zuzen, traba horiek gaunditzen lagundu dezakeen tresna. Marcus Perkmann adituaren iritziz, euro-eskualdek hobeki egokitzen dira Europar Batasunaren strategiari, muga gaunditzea eragiten duten heinean. Horrela, euro-eskualdeak Europar Batzardearen partaide bihurtzen dira eskualde politikak muga eremuetan aplikatzeko unean.

Fransesc Morataren arabera, euro-eskualdea tresna iraunkorra da, bere kideetaz bereizten den nortasun juridikoa dauka, baliabide teknikoak, administrazioak eta finantzieroak eta bere erabaki organo propioak dauka⁹. Berez, euro-eskualdea izendapen generiko bat da, errealitatean, oso anitzak izan daitezke egiturak.

Euro-eskualdeen garapenaren ondorioz, eragile askok parte hartzen dute muga-gaundiko politikan, pribatuek zein publikoek. Gobernu eskala ezberdinen arteko interdependenziak areagotzen dira –hots, Estatu, Eskualdea eta maila apalagoko erakundearen arteko dependenziak–. Hori da hain zuzen, Europar Batasuneko Eskualdeen Batzardeak bultzatutako “maila-anitzeko gobernantza”¹⁰. Partaide ezberdinak haien baliabideak konpartitzera behartuak izaten dira europar integrazioak eragindako aldatetari aurre egiteko. Finean, erabakiak elkarren artean hartu behar izaten dituzte, betiere, baina bakoitzak bere eskuduntzak kontutan izanik.

2. Estatuaren arteko muga gaundiko lankidetzarako hitzarmena

Euskal lurraldeen arteko lankidetzari begira, Baionako Ituna da lege marko orokorra¹¹. Baina praktikan ikusi ahal izan dugu itun horrek hainbat muga dituela: besteak beste, zerbitzu publikoaren kudeaketara mugatzen da eta itunaren aldatzeko, beste kide guztiekin negoziatu behar litzateke. Gainera, itun horretan oinarrituz sor daitezkeen erakundearen iraupena hainbat urtera mugatzen da.

Baina beste Estatuaren arteko hitzarmen eredu asko daude, Isselburg-Anholt-ekoa besteak beste. Itun horretan oinarritzen da EUREGIO figura. Euro-eskualde hau eredu garria dela esan daiteke hiru arrazoi nagusiengatik:

1. Gobernantza eredu horizontala duelako,
2. Ikuspegi integrala bermatzen duelako, sektoreka antolatua den heinean,
3. Erabaki politikoak hartzeko ahala daukalako.

3. AECT¹²: euro-eskualdeak garatzeko tresna berritzailea

AECT figurak euro-eskualdeak garatzeko aukera eskaintzen du, hain zuzen ere. Zentzu horretan, ez da harriztekoa Akitania-Eskualdi euro-eskualdeak figura hori aukeratu bazuen 2008an.

AECT tresna malgua eta interesgarria da, dudarik gabe. Baina nondik nora doaz bere eskuduntzak?

Jean-Charles Leygues Europar Batzordeko eskualde-politikarako zuzendari ohiaren arabera, AECT egiturak lagundu dezake lehenago aipatutako trabak gainditzen. Euskal lurraldeen kasuan, gaur egun figura horrek batez ere balio du Europar Batasuneko egitura funtsen kudeaketarako. Hala eta guztiz ere, Leygues jaunaren iritziz, nahiz eta iraultza bat izan den muga-gaindiko lankidetzaren eremuan, AECT tresna oraindik oso mugatua geratzen da. Esate baterako, ez dauka araubide propiorik, Estatuaren legean oinarritzen da. Batzuen iritziz, Europar Batasuneko arauak zuzenean aplikatu beharko liriteke euro-eskualde eskalan¹³. Europar Batzordeko eskualde-politikarako zuzendari ohiaren arabera, epe luzera begira, benetako instituzio komun batzuk sortu beharko dira –hots, Estatuaren arauak ordezkatuko dituztenak–. Euskal lurraldeen kasuan, asimetria handiegia da momentuz eta kulturaren aldetik ezberdintasun asko daude, Leygues-en arabera.

4. Lurralde egituraketa berriak

Marcus Permann-en iritziz, Europak egituraketa juridiko berriak eraikitzeke perspektiba eskaintzen die lurralde lankidetzan dabilzan aktoreei¹⁴. EUREGIO euro-eskualdearen kasuan oinarrituz, erakusten du nola muga dauden

eskualdeak behartuak diren lurraldea berregituratzen. Bere ustez, eskala geografikoen aldaketak Gizarte eraikuntza berriak dakartza eta gobernantza eredu berriak sor daitezke prozesu honen ondorioz, lurraldeen arteko harremanak transformatu.

Beraz, tresna juridiko hauei esker lurralde eskema eta egituraketa berriak irudikatu daitezke. Egitura berriak bai, baina zein gobernantza eredu eraikitzeke? Eta bereziki, zein demokrazia eredu eraikitzeke? Izan ere, batzuetan berregituraketa instituzionalek erabakien ber-zentralizazioa eragiten dute, lehen etapa batean behintzat. Nola egin fase hori gainditzeko?

Esparru geostrategiko berrien irekitzeak demokratizazio prozesu berriak irudikatzea suposatzen du. Tresna administratibo berrien sorrerarekin batera, ezinbestekoa da herritarren parte hartzea bermatzeko tresnak jartzea, sistema teknokratiko batean ez erortzeko. Hori da, hain zuzen ere, gaur egun Euskal Hirigune Elkargoak daukan erronka nagusia.

5. Ipar Euskal Herriaren egituraketa berria eta etorkizunera begirako erronkak

2002. urtean sortu zen BATERA herritar plataforma, lurraldeko hainbat eragile eskakizun nagusi baten inguruan batuz: lurraldearen instituzionalizazioa.

Herritar mobilizazioaren parean, Estatuak tresna bat eskaini zien tokiko agintariei, 1995ean Pasqua legearen bidez “Pays” egitura sortuz¹⁵. Lege horren bidez jarri zen martxan “Hautetsien Kontseilua-Garapen Kontseilua” dispositiboa, eta honek funtzionatu du Elkargo bakarra sortu arte. Nola funtzionatzen zuen? Berez Garapen Kontseiluak biltzen zituen gizarte eragileak, hau da, lan eremu eta sektore askotako pertsonak (sindikatuak, enpresaburuak, eragile kulturalak, etab) eta hauek lanketa eta proposamenak iristen ziren Hautetsien Kontseilura. Praktikan, esan behar da, Garapen Kontseilua egitura kontsultatiboa baino askoz gehiago izan da. Egitura pro-aktiboa izan da, proposamen integralak eginez (hara nola Hizkuntza politikaren eremuan, lurralde markaren inguruan edo turismo politikari begira). Baina urteak joan ahala, ordu arte “Pays Basque” deitzen zen lurralde horretan instituzio eskasak hainbat nekezia eta ahulezia eragiten zituela somatu zuten, batez ere garapen ekonomikoari begira. Hortik aurrera, 2011an Garapen Kontseilua Ipar Euskal Herriko

lurraldearen etorkizunari begira hausnarketa prospektibo bat egiten hasi zen. Orduan zortzi gai nagusien inguruan gogoetatu zen, besteak beste garapen ekonomikoa, turismoa, nekazaritza, garraioak, kultura eta euskara. Arlo bakoitzean, lurraldearen beharrak identifikatu ondoren, behar horiei erantzuteko tresnak proposatu ziren. Ororen buru, argi geratu zen tresna orokor baten sortzeko beharra, identifikatutako arazo guztiei behar bezala erantzun ahal izateko. Hortik atera da Lurralde Kolektibitatearen egitasmoa –hots, berezko instituzio bat, lurralde osoaren garapen eredu finkatzeko–.

Lurralde Kolektibitatearen aukera baztertu zuen Frantses Estatuak, tresna administratibo batzuk proposatuz. Horrela sortu zen Hirigune Elkargo bakarra 2017ko urtarrileren 1an, prozesu konplexu baten ondorioz.

Berriz ere Marcus Prekmann-en teoriari jarraikiz, horrelako berregituraketa garrantzitsu baten ondorioz, demokrazia bermatzeko tresna berriak jarri beharko dira, batez ere kontutan hartuz gero eta eskumen gehiago dituen egitura administratibo horretako ordezkariak ez direla sufragio unibertsal zuzenaren bidez aukeratuak. Hori dela eta, Ipar Euskal Herriak urteetan elikatu izan duen kultura parte hartzaile eta demokratikoa berpentsatu beharko da.

Bibliografia

Lege Arauak

Communication de la Commission au Conseil et au Parlement européen. Stimuler la croissance et la cohésion des régions frontalières de l'Union européenne, COM(2017) 534 final, Bruxelles, le 20.9.2017.

European outline convention on transfrontier co-operation between territorial communities or authorities, European Treaty Series n° 106, Council of Europe, Madrid, 21.V.1980.

Tratado entre el Reino de España y la República Francesa sobre cooperación transfronteriza entre entidades territoriales, 10 de marzo de 1995, Bayona.

Liburuak

Comte, H.; Levrat, N. *Aux coutures de l'Europe- Défis et enjeux juridiques de la coopération transfrontalière*. L'Harmattan, Paris 2006.

Degron, R. *Vers un nouvel ordre territorial français en Europe*. LGDJ 2014.

Embid Irujo, A.; Fernández de Casadevate, C. *Agrupaciones europeas de cooperación territorial*. Iustel 2008.

Lasagabaster Herrarte, I. *La cooperación transfronteriza en Europa. Una mirada desde Euskal Herria*. IVAP, Oñati 2016.

Lasagabaster Herrarte, I. *Zuzenbide Publikoa Euskal Herrian*. LETE argitaletxea, IVAP, Bilbo 2017.

Trille, S. *La coopération territoriale en Europe. L'exemple de la frontière franco- espagnole*. L'Harmattan, 2013.

Urteaga, E.; Ahedo, I. *La nouvelle gouvernance en Pays Basque*. L'Harmattan, 2004.

Artikuluak

Diez, T.; Stetter, S.; Albert, M. «The European Union and Border Conflicts: The Transformative Power of Integration», *Cambridge University Press International Organization Foundation* 2006, Vol. 60, n° 3, p. 563-593.

Gounin, Y. « Le cadre juridique de l'action extérieure des collectivités locales », *AJDA* 2005, p. 1713.

Hernand, M. H. « La formation discursive eurorégionale. Articulation et approche sémantique d'un corpus multilingue », *Corpus*, n°17, 2017.

Herrero de la Fuente, A. «La cooperación transfronteriza entre regiones europeas. En busca de un instrumento jurídico eficaz». *Revista de Derecho de la Unión Europea*, n°13, 2º semestre 2007.

Lamassoure, A. « Des pistes d'actions pour faciliter la réalisation des projets transfrontaliers », Lettre « Les espaces transfrontaliers », *Mission opérationnelle transfrontalière*, n°22, octobre 2006.

Lapouze, P. « La coopération décentralisée des collectivités territoriales », *Collectivités territoriales intercommunalité*, n°7, Juillet 2005, Etude 10.

Loyer, B. « Identité et pouvoir local : le cas de la revendication d'un département Pays basque », *Hérodote*, n° 110, Paris, La Découverte, 2003.

Morata, F. « Euroregions i integració europea », *Doc. Anàl. Geogr.* 2010 Vol. 56/1.

Perkmann, M. «Construction of New territorial Scales: a Framework and Case Study of the EUREGIO Cross-border Region», *Policy Debates, Régional Studies*, Vol. 41.2, PP. 253-266, April 2007.

Txostenak

Gourdou, J. ; Massias, J. P. « Rapport de synthèse- Evolution du mode de structuration et de gouvernance à l'échelle du Pays Basque », UPPA 2012.

Lamassoure, A. « Les relations transfrontalières des collectivités territoriales françaises », mai 2005.

Préfecture des Pyrénées Atlantiques, « Une gouvernance unifiée pour le Pays Basque », 26 septembre 2015.

Resolution of the Committee of the Regions on the charter for multilevel governance in Europe, 2014.

https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/cooperation/european-territorial/cross-border/factsheets/70.pdf

Oharrak

1. Anderson, 2003; Morata i Etherington, 2003.
2. Convenio-Marco Europeo sobre cooperación transfronteriza entre comunidades o autoridades territoriales, 21 de mayo de 1980, Madrid.
3. Kohesio politikan sartzen dira, FEDER, FSE eta Kohesiorako Funttsak. Europar Batzordeak argitaratutako azken kohesiorako txostenari begiratu behar zaio (2017ko irailean argitaratu zen). Lehenik eta behin, Europar Batzordeak proposatzen du Kohesio Politiken bidez jarraitzea Europar Batasuneko muga guztietan inbertitzen , hiru helburu lehenetsiz: 1) globalizazioa menperatu, eskualdeen ekonomiaren eraldaketa sustatuz, berrikuntza eta industriaren modernizazioa bultzatuz (batez ere teknologia berrien bitartez); 2) Inor ez bazterrera utzi langabeziaren aurka eginez eta enpresetan inbertsioak eginez; 3) Egiturazko erreformak sustatu, administrazio publikoaren hobekuntzak lehiakortasuna eta hazkundera laguntzen dituzten ber.
4. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/cooperation/european-territorial/cross-border/factsheets/70.pdf
5. Op. cit.
6. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/cooperation/european-territorial/cross-border/factsheets/72.pdf
7. Europar Batzordeak kontzeptu hau baliatzen du txostenean.
8. Zer da euro-eskualdea? 1) Muga-gaundiko gobernanzarako egituraketa bat da. Gutxienez bi lurralde erakunde elkartzen dira egitasmo komunak garatzeko, interes komunak konpartitzen dituzten heinean; baina kasu guztiz, beraien eskumenen baitan eragiten dute, hots, euro-eskualdeak ez du lurralde erakunde barri bat osatzen, bere kideen gaitasunetan oinarritzen da. 2) Muga-gaundiko lankidetzaren estrategikorako balio du, hau da, politika publikoen diseinatzeke. 3) Euro-eskualdearen kide izan daitezke: Estatuak, tokiko agintariak (foru lurralde historikoak edo udalak) eta eragile sozioekonomikoak. 4) Europar Batasunak bultzatutako INTERRG programaren garapenean funtzio berezia dute; funtsean euro-eskualde gehienak programa horien ondorioz sortu dira.
9. F. MORATA, "Euroregions i integració europea", *Doc. Anàl. Geogr.* 2010 Vol. 56/1.
10. "Libro blanco del comité de las regiones sobre la gobernanza multinivel", 80º pleno 17 y 18 de junio de 2009, (2009/c 211/01).
11. Tratado entre España y la República Francesa sobre cooperación transfronteriza entre entidades territoriales, 10 de marzo de 1995, Bayona.

12. Agrupación Europea de Cooperación Territorial; edo, Groupement Européen de Coopération Territoriale (GECT)

13. Batez ere Alain Lamassoure Europarlamentuko Aurrekontu Batzordearen lehendakariaren arabera. Ikus Alain Lamassoren artikulua : « Des pistes d'actions pour faciliter la réalisation des projets transfrontaliers », Lettre « Les espaces transfrontaliers », Mission opérationnelle transfrontalière, n°22, octobre 2006.

14. M. Perkmann, *op. cit.*

15. https://www.legifrance.gouv.fr/jo_pdf.do?id=JORFTEXT00000531809&pageCourante=01973

Analytic Summary

XVIII Congreso de Estudios Vascos

Geroa Elkar-Ekin

El futuro que nos (re)une

Notre futur ensemble

2019, 584 or.

ISBN: 978-84-8419-293-0

Copying of the summary pages is authorised

Claveranne, Jean-Pierre (Univ. de Lyon. jpclaveranne@gmail.com): **Les territoires à l'épreuve de la globalisation et des mutations du monde** (How territories react to globalisation and world transformations) (Orig. fr)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 242-253

Abstract: For the last thirty years, we have been living in a new reality that we find hard to define and qualify, a reality that never ceases to surprise us, the result of a world that we have built ourselves, and that gets away from us a little more every day, a world that seems to be finding it hard to survive.

Keywords: Territory. Innovation. Palimpsest. Globalisation. Future. Prospective. Responsibility.

Irizar, Mikel (mirizarintxausti@gmail.com): **Euskalgintzaren testuingurua: irakurketa soziopolitiko**a (Basque cultural activity context: socio-political interpretation) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 256-260

Abstract: The future of Basque is linked to the revival process which is under way, and it cannot be understood without that context. Looking forward from work which has already been carried out, the process is interpreted from a socio-political point of view in order to sketch the context of Basque cultural activity: The crisis of the 1960's led to a flourishing of activities; the new powers and trenches which appeared along with the Autonomous Communities; the successes and failures on the way; the results recent decades and the active crisis they have caused; a change based on cooperation which gives some cause for hope...

Keywords: Flourishing. Trench. Cross-roads. Active crisis. Change. Public-social cooperation. Intelligence. Joie de vivre.

Marko Juanikorena, J. Inazio (Euskal Herriko Unib. (UPV/EHU). inazio.marko@ehu.eus): **e5 proiektua: zer izan den eta nola egin den. e5 → e3+L** (The e5 project: what it consisted of and how it has been carried out. e5 → e3+L) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 261-265

Abstract: The e5 project (Euskararen Etorkizuneko Eszenarioak Elkarrekin Eraikitzen or Building Together the Future Scenarios of Basque) has been a participative project of Eusko Ikaskuntza. Their aim has been to identify the assets currently available to the Basque community as such, based on six aspects of capital (social, economic, political, cultural, infrastructure and human); to envisage the assets it wishes to have in the future and to design the necessary architecture to achieve this objective, all based on the methodology of *Appreciative Inquiry*. The project has focused basically on three symposiums: Appreciative workshop, Creative workshop and Design workshop. The other theoretical reference of the project was known as U Theory, so in the end we have proposed that the e5 project be called the e3-L project: Euskal komunitatea(k) Etorkizunetik Elkarrekin Lideratzen or Leading the Basque community (communities) together from the Future.

Keywords: Community. Capital. Assets. Appreciative inquiry. U Theory. Polycentrism. Synchronization.

Elser, Petra (Banaiz Bagara Elkarte. zuzendaria@banaizbagara.eus): **Etorkinak eta adineko pertsonen zaintza** (Immigrants and care for senior citizens) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 268-275

Abstract: Many immigrants see talking in Basque as an issue of secondary importance. Language is often overlooked when taking care of senior citizens. This article addresses the separation between these two issues and examines solutions based on Banaiz Bagara association's experiences, as well looking into the role of activists.

Keywords: Basque. Immigrants. Senior citizens. Care. Language. Rights.

Kasares, Paula (Nafarroako Unib. Publikoa (UPNA/NUP). paula.kasares@unavarra.es): **2040 urtea, iguripenen jomugan** (Year 2040, Looking at Expectations) (Orig. eu)

In: *XVIII Congreso de Estudios Vascos*, 276-279

Abstract: With Basque speakers as our subject of reflection, there is something which can be foreseen: in three decades' time, around 2040, today's young people will be multilingual adults. What will make today's young people choose Basque in the future? Reflection on that question has given rise to more questions than it has led to conclusions with regard to the value with society places on Basque and identities which can be based on Basque. Reinforcing subjective experiences in order to inform today's young people's language choices has been suggested, particularly when it comes to cultural production and technology, recognising that children are not so much the inheritors of the language as the creators of its future.

Keywords: Basque. Minority languages. Language popularization. Multilingualism. Chosen languages. Cultural activity.

Larrarte, Joanmari (Elkar Fundazioa. jmlarrarte@elkar.eus): **Osotasunean landu ezean, beti herren** (Never entire, always partial development) (Orig. eu)

In: *XVIII Congreso de Estudios Vascos*, 280-286

Abstract: Starting by examining Basque's current situation, a call to produce a complete language policy. It has been said that a complete plan has been missing from the work carried out until now; it was believed that education would lead to Basque situation becoming normalised, but, that model having been superseded, there is a need for a language policy which will go beyond the measures in the area and address it in its entirety, and that will have to be developed by social stakeholders and public administrations. In the second part there are specific proposals with regard to cultural capital and which may be valid for developing the mentioned overall plan.

Keywords: Language policy. Education. Social. Usage. Normalization.

Zugaza Goienetxea, Ane (anezugaza@gmail.com): **Kultura: ikuspegi berriak eratuz** (Culture: developing new perspectives) (Orig. eu)

In: *XVIII Congreso de Estudios Vascos*, 287-288

Abstract: Based on the humble experience of a young person in the cultural field, in this text several ideas and keys for promoting culture, and, more specifically, Basque among young people are put forward in this text. To do so, and taking the Harrapazank initiative held in Bilbao as its starting point, the current situation is examined and possible ways to build bridges between young people and culture are explained. Being aware that nothing new has been uncovered by this reflection, this text's objective is to help to clarify the relationship which today's young people have with culture from the perspective of a young person with little experience.

Keywords: Young people. Culture. Basque. Bridges. Harrapazank.

Azkarate Sobrino, Edurne (edurnetxu@gmail.com): **Antzerkigintzatik euskal nortasunera** (From creating theatre to Basque identity) (Orig. eu)

In: *XVIII Congreso de Estudios Vascos*, 289-291

Abstract: The objective of this text is to describe several perspectives, reflections and experiences about theatre's place in the social and political area. The nation perspective which is developed in the Basque Country has been the context for reflections of theatre's position, and questions, imagination exercises and requests have been the formats used repeatedly. The nation perspective which is developed in the Basque Country has been the context for reflections of theatre's position, and questions, imagination exercises and requests have been the formats used repeatedly. The main objectives have been to make the arts community and, in general, the Basque community's point of view better known and to promote activities, and, at the same time, to address public bodies and politicians.

Keywords: Theatre. Basque. Nation point of view. Contemporary art. Cultural activity.

Barandiaran Andueza, Joseba (Ekonomisten Euskal Elkargoa. josebarandi@yahoo.com): **Interes interesatua ere interesgarri** (Self-interest is also of interest) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 294-299

Abstract: An examination of the relationship between economic capital and the community which wishes to live speaking Basque. Work which has been carried out and which will be carried out: in addition to the offer, making Basque's added value and scarce consumer habits visible. In order to have an impact, work must be carried out in the Social Responsibility Cooperative and availability must be promoted, as well as adapting relationships between firms. In order to do all of that, the main ability to be developed is social capital: people. And, finally, levers needed to achieve all of that are mentioned.

Keywords: Capital. Economy. Added value. Consumers. Availability.

Bilbao Sarria, Paul (Kontseilua. pbilbao@kontseilua.eus): **Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko Protokoloa eta hizkuntza-politik(et)an akordioa(k)** (Protocol to Ensure Language Rights and agreements in language policy/policies) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 300-308

Abstract: If the ultimate objective is to create areas for the future of Basque together, it is important to define how that phase of construction will affect us socially and politically with regard to language normalisation. By making this contribution Kontseilua (Basque Language in Society Institution) wants to present the greatest social agreement every achieved, thus creating a tool for defining the language policy of the future. In addition to that, and in the highly active context of cooperation, it also wishes to present a proposal for a process for achieving agreements between other stakeholders and public bodies.

Keywords: Language rights. Cooperation. Normalization. Agreement. Politics. Basque cultural activism.

Mendizabal, Garbiñe (Gipuzkoako Foru Aldundia. garbinemendizabal@gipuzkoa.eus): **Pertseberantziak elkarrekintza** (Interaction based on perseverance) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 309-310

Abstract: We dreamed up the e5 initiative in order to imagine the future of Basque. The Basque community has achieved consistent power in at least a few strategic areas: knowledge and commitment, public and social cooperation, the importance of the community of speakers, and the whole Basque territory is included. There are two powerful tools for this purpose: a shared organisation which brings the three Basque public administrations together, and the Protocol to Ensure Language Rights, which is a document of reference throughout Europe. By developing the connection between perseverance and national instinct we have left the crossroads behind us.

Keywords: Knowledge. Commitment. Public-social cooperation. Community of speakers. The Basque language's entire territory. Perseverance. Linking the nation's instinct and Basque.

Larrandaburu, Iban (iban.larrandaburu@le64.fr): **Amets bat?** (A dream?) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 311-312

Abstract: Different realities today, the same dream for tomorrow. In this short text I want to show that the sociolinguistic and legal situations are different in the northern and southern parts of the Basque Country. Many small things which have become "normal" in the south we still dream about in the north. However, by taking the south as our model and cooperating across borders, we are on our way, increasing the presence of Basque step by step. Let us hold hands and continue to construct a Basque Country which speaks in Basque.

Keywords: Basque. Future. Sociolinguistics. Dream. Young.

Waliño, Josu (PuntuEUS Fundazioa. josu@domeinuak.eus): **Euskararen estrategia digitala: hausnarketarako ideiak** (Basque's digital strategy: ideas for reflection) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 316-325

Abstract: The digital environment is changing. We see innovations every day, and the relationship we have with technology changes ceaselessly. We are surrounded by technology, and nowadays language is indispensable in this relationship. Basque has made its way along this path and, as we often say, Basque is in good digital health, but changes are coming quickly and Basque must develop the ability to deal with that speed. In fact, the need for a basic digital strategy is increasingly clear: a digital strategy with Basque at its centre.

Keywords: Digital environment. Digital strategy. ICT. Internet. Basque. Technological independence.

Aire, Xan (Seaska. xaire@ehi.ikastola.eus): **Autoritatez eta kontrabandoz** (With authority and smuggling) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 326-330

Abstract: Taking the political situation in the northern Basque Country as our starting point, this initiative's objective is to develop Basque's social capital and its environment, bearing in mind the challenges of the near future. Basque cultural activity in its entirety must act with authority if it wishes to spread the revival of Basque throughout society, thus legitimising the normalisation of Basque. However, things being in Basque cannot always be justified, smuggling and circles are usually necessary in order to give the Basque-speaking community its place in the world and for it to flourish, making contributions from its minority position and from culture on the way too.

Keywords: Basque cultural activism. Authority. Smuggling. Circle. Ethics. Nation.

Espiau Idoiaga, Gorka (Agirre Lehendakari Center. espiau@agirrecenter.eus): **Euskararen balioa gaurko gizarte narratiban** (The value of Basque in today's social narrative) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 331-336

Abstract: The Basque Country has to connect us once more with the value-system and ways of acting which have been its characteristics throughout history. The 'K' in Basque culture ('kultura') is what has to take the lead, based on the strength we have as a nation: competitiveness in solidarity. Looking at reality from our identity in order to see different realities and, to so that, Basque is indispensable. If we look at things in the same way as others do, we will be unable to distinguish between our things and those of others. We also have to decide the role which Basque will play along that road. In fact, recently Basque and the competitive system seem to be two completely different things.

Keywords: Basque. Social innovation. Values. Narratives. Nation brand.

Sarasua, Maddi (maddisarasual@gmail.com): **Euskararen mundu ikuskera** (To see the Basque world) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 337-339

Abstract: We reflect on the sense of the revival of Basque and the answer to this question marks the basis of Basque cultural activity, its path and direction. Because Basque is seen not in terms of Basque cultural activity being designed to make it survive in a hegemonic society, but, rather, as a different model for life and part of the construction of a community. This is the only way it is possible to imagine the energy and strong commitment which will be needed over the next few decades if the revival of Basque is to take place.

Keywords: Basque cultural activism. To see the world. Hegemonic. Revival. Motivation.

Alvarez Iruguenpagate, Libe (libeiruguenpagate@gmail.com): **Euskararen erabileraren aldeko motibazioak gazteengan** (Motivation for young people to use Basque) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 340-347

Abstract: This research examines the sociolinguistic reality of 15 and 16-year olds. The objective is to identify young people's reasons for using Basque or not. In order to explain the real situation, young people must be allowed to speak. Three tools have been used to acquire information: questionnaires, focus groups and individual interviews. The results have been of great interest, showing that social prejudices and norms condition young people's attitudes. The young people made harsh statements which reflected the lack of opportunity to use the language, a sensation of dependence, shame or a sense of guilt on using the language, amongst other things.

Keywords: Minority language. Usage of Basque. Young people. Motivation. Attitudes towards the language.

Fernandez de Landa, Joseba (joseba.fdl@gmail.com): **Gazteak eta euskara sare sozialetan. Zer, nori, nork: euskarazko txio formal eta informalak sailkatuz eta konparatuz** (Young people and Basque on the social networks. What, to whom, who: classifying and comparing formal and informal Tweets) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 348-355

Abstract: Taking 6 million Tweets in Basque as our starting point, research has been carried out on young and adult Basque speakers, showing how they connect with other people and the issues they deal with. Specific methods were prepared in order to carry this process out: one such used Natural Language Process technology in order to classify young and adult speakers; techniques were also developed in order to suggest users' subjects and identify their relationships. Throughout the process social research and information technology have proven to be compatible, a new way to carry out research.

Keywords: Social networks. Basque. Young people. Subjects. Relationships. IT sociology.

Garaio, Beñat (Euskal Herriko Unib. (UPV/EHU). benat.garaio@ehu.eus): **Euskara bermatuko duen eskola gizarte eleanitzean: hizkuntza komunitatearen indartzerako funtsezko kapitala 2040 urtera begira** (Schools which will protect Basque in the multilingual society: the basic capital for strengthening the educational community with a view to 2040) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 356-360

Abstract: There are many different educational systems in the Basque Country, including the Basque Autonomous Community. Many schools in the public network have lost their prestige over recent years, amongst other things because of their lack of resources and the pupils' origins. However, many of those schools are implementing innovations in order to turn the situation around. In this article we have chosen "some successful schools" and identified their assets. We then looked at the possible situation in 2040 and specified the capital which will be needed in order to reach that situation. Finally, some of the information from the PhD this article is based on have been given as supplementary material.

Keywords: Education. Basque. Multilingualism. Assets. Starting points. Capital.

Montes Lasarte, Aitor (Osakidetza.
aitor.monteslasarte@osakidetza.eus): **Osasun arloko euskal komunitatea 2040an: arretaren normalizaziotik hizkuntzaren normalizaziora** (The Basque health care community in 2040: from the normalisation of care to the normalisation of language) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 361-368

Abstract: The normalisation of health care should be based on evidence and include care centred on people: each person's language is an indispensable part of that. So the care system can make its own contribution to the normalisation of Basque. As the health system is complex, a change of culture is called for, and social capital is the basis for that change: activist workers who have language awareness. The lever for usage will be created thanks to cooperation between social activists, universities and health organisations (social infrastructure). The health area Basque community will be created by all of them, the use of Basque in society being made real thanks to an active offer. So health can be used to give Basque energy.

Keywords: Care normalization. Active offer. Language awareness. Health area Basque community.

Urla, Jacqueline (Univ. of Massachusetts Amherst.
jurla@anthro.umass.edu): **Toward a 'Speaker Centered' Design of Language Planing** (Orig. en)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 370-378

Abstract: Modern efforts to revitalize the Basque language were launched in 1918 at the first Congress of the Basque Studies Society. Much has been accomplished in terms of education and legislation that have helped reverse language shift. In this paper, I will argue that addressing future challenges will require a shift to a speaker – rather than the language – centered approach to language revitalization that focuses on the varied meanings, uses, and attachments people have to Basque. My paper concludes reflecting on the current interest among language advocates in methods of affirmative inquiry, participatory planning and design thinking and the possibilities these open up for imagining new multilingual futures.

Keywords: Basque language planning. Eusko Ikaskuntza. Participatory planning. Affirmative inquiry. Euskara.

Iraola Arretxe, Iker (Euskal Herriko Unib. (UPV/EHU).
iker.iraola@ehu.eus): **Gizartearen loturak aztergai: aniztasunaren eta kohesio sozialaren elkargunez** (Examination of connections within society: places for cooperation between diversity and social cohesion) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 382-385

Abstract: The keys to the Iruñea conference are presented in this text. Salvador Cardús, David Thunder and Txoli Mateos examined the issues of social cohesion and diversity, paying particular attention to the situations in Catalonia and in the Basque Country. In general the three speakers, with their different perspectives and positions, underlined the need to connect social cohesion and diversity, and they had different opinions with regard to the importance of the need to recognise national identity.

Keywords: Catalonia. Navarre. Basque Country. Cultural diversity. Identity. Nation.

Cardús, Salvador (Univ. Autònoma de Barcelona.
salvador.cardus@uab.cat): **La cohesión social en una sociedad abierta y plural (con unas notas sobre el caso catalán)** (Social cohesion in an open and plural society (with notes on the Catalan case)) (Orig. es)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 386-389

Abstract: It is no longer possible to talk about social cohesion as we used to in the relatively closed, homogeneous societies where this concept originated. Nor can we assume that any type of cohesion is good by definition. Furthermore, cohesion theories work from a political framework that has been discarded. And, precisely, in the Basque and Catalan cases, one of the main challenges is to define the nation.

Keywords: Social cohesion. Inequality. Trust. National conflict. Identity.

Thunder, David (Instituto de Cultura y Sociedad. Univ. de Navarra. dthunder@unav.es): **¿Cómo cohesionar un territorio conformado por diferentes comunidades?** (How is it possible to unit a territory comprising different communities?) (Orig. es)

In: *XVIII Congreso de Estudios Vascos*, 390-399

Abstract: This paper examines the challenge of uniting a territory comprising different communities. It is a topic that seems increasingly important, not only in the context of this country and its constituent regions, but also in the context of any modern, multicultural country. What I would like to contribute is not detailed knowledge of the problem issues in the Basque Country and Navarre but rather more a few basic principles, rooted in a Republican vision of political life, that should govern any territorial cohesion project in the context of community pluralism involving different identities and political and cultural visions. One basic element of the problem revolves around developing a collective narrative capable of embracing the interests and perspectives of the main communities within the territory.

Keywords: Territorial cohesion. Political community. Civil society. Collective narrative. Republicanism. Pluralism.

Mateos, Txoli (Euskal Herriko Unib. (UPV/EHU). txoli.mateos@gmail.com): **Bizikidetza: zertaz hitz egiten ari gara?** (Coexistence: what are we talking about here?) (Orig. eu)

In: *XVIII Congreso de Estudios Vascos*, 400-405

Abstract: Separating diversity and cohesion, coexistence falls between them. Sometimes coexistence is talked about without taking into account that the very use of the concept means that there is a conflict there. The second mistake is connected with the context. In order to construct coexistence the internal differences in Basque society must be understood. Understood and accepted, with everything that involves. And the third difference is connected with organization. What will we have to do after recognising that diversity exists?

Keywords: Coexistence. Cultural diversity. Cohesion. Conflict. Democracy.

Amezaga, Josu (Euskal Herriko Unib. (UPV/EHU). josu.amezaga@ehu.eus): **Komunikabideak eta kohesioa** (The media and cohesion) (Orig. eu)

In: *XVIII Congreso de Estudios Vascos*, 406-409

Abstract: Communication, too, takes part in the construction of the Basque Country. Which is why our nation needs its own strong communication structure in order to be able to revive itself and provide itself with the energy it needs. In order to do so, there are now previously unparalleled political and sociolinguistic opportunities; but there are also previously unparalleled challenges from globalised communication. That is the paradox. And that being so, specific proposals are being made in this field.

Keywords: The media. Communication area. Language. Television. Press agency.

Zallo Elgezabal, Ramón (Euskal Herriko Unib. (UPV/EHU). ramonzallo@gmail.com): **Identidad y construcción nacional vasca** (Identity and Basque national construction) (Orig. es)

In: *XVIII Congreso de Estudios Vascos*, 410-415

Abstract: Ever since historical community anchors, people have championed an evolutionary concept of cultural identity as a product of effective social interrelations in a territorial space. Contradictions in the Basque historical community construction are highlighted in terms of community continuity and institutional discontinuity, successful economy and cultural survival, dependence and resistance. This paper defends a communitarianism of wide-reaching answers.

Keywords: Cultural identity. Basque identity. Basque-Navarre identity. Cultural construction. National Basque construction. Community. Civil society. Communitarianism.

Zallo Elgezabal, Ramón (Euskal Herriko Unib. (UPV/EHU). ramonzallo@gmail.com): **Desajuste y retraso de nuestro sistema cultural-comunicativo en el marco digital** (Imbalance and delay in our cultural-communicative system in the digital framework) (Orig. es)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 416-432

Abstract: After introducing Basque-Navarre identity as a collective construction, his paper justifies the importance of the Basque cultural, sociolinguistic and communicative ecosystem. A worrying diagnosis is put forward concerning the sociolinguistic issue. It highlights the structural imbalances of our dependent communicative system and the unforgivable regulatory delays that shape its institutional underestimation. It proposes cultural and communicative policies for the digital era.

Keywords: Cultural ecosystem. Basque communicative space. Basque cultural diagnosis. Cultural policies. Sociolinguistic policies. Communicative standards. Basque digital cultural strategy.

Purroy, Mirentxu (Eusko Ikaskuntza. m.purroy@hotmail.com): **La información, un bien público en manos leales o manipuladoras de la realidad** (Information, public property in loyal hands or manipulators of reality) (Orig. es)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 433-443

Abstract: Disinformation is the procedure that works best for those in power and that is most humiliating, subordinating and depreciating for society. It involves preventing the spread of news, data, arguments and facts that do not comply with their interests. When this manipulation takes place, the real world disappears. Only small islands of periphery media remain standing, that are not controlled by the major broadcasting groups.

Keywords: Techniques for falsifying information. Friendly media. Unfriendly media. Ethics. Decency.

Camus Etchecopar, Argitxu (Eusko Ikaskuntza. argitxuniz@hotmail.com): **Euskal diaspora: kidetasun partekatua ren adibide?** (The Basque diaspora: an example of shared affinity?) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 444-448

Abstract: Although they were created and have developed in different contexts, throughout history the different communities in the diaspora have shown a tendency towards an inclusive Basque identity. This work aims to describe this phenomenon and to reflect the factors which have helped to create this special feeling. By doing so the Basque diaspora's shared affinity may be taken, to an extent, as an example.

Keywords: Diaspora. Identity. Diverse. Shared. Transnational.

Laparra, Miguel (Univ. Pública de Navarra. laparra@unavarra.es): **Un Estado de Bienestar para el siglo XXI: nuevos equilibrios sociales, territoriales y laborales** (A Welfare State for the 21st century: new social, territorial and labour-related balances) (Orig. es)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 452-464

Abstract: New challenges for the Welfare State make it impossible to reissue the classic social agreement. A diversity of agreements is required starring new players: a new agreement on rent, an intergenerational agreement, an agreement for gender equality, an intercultural agreement, an agreement with civil society and an agreement with the planet.

Keywords: Social policy. Welfare. Social agreement. Cohesion. Sustainability.

Zalakain, Joseba (SIIS Centro de Documentación y Estudios. j.zalakain@siis.net): **Desigualdad, exclusión y cuidados en los territorios de Euskal Herria: retos, fortalezas, consensos, disensos y posibilidades de avance** (Inequality, exclusion and care in the Basque Country: challenges, strengths, agreements, disagreements and chances to make progress) (Orig. es)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 465-480

Abstract: This text compiles the social, economic and demographic challenges facing the Basque territories in terms of inequality, social exclusion and care for dependent persons. The idea behind the text is that, as in the case of other small countries - Scotland, Quebec, Finland, etc. - a broad, efficient and sustainable social protection model might be developed in the Basque Country as a country project and as a tool for internal coordination and cohesion.

Keywords: Care. Inequality. Exclusion. Conditionality. Social mobility. Birth rate. Diversity. Distribution.

Esnaola, Imanol (Gaindegia. bulegoa@gaindegia.eus): **Lurralde estrategiak eta iraunkortasuna** (Strategic territories and durability) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 481-487

Abstract: The concept of territory is important for people and communities. It is there that the basis for living is constructed (nourishment, housing, roads, relationships). In the Basque Country the territory has several variants which have brought us to the current situation. Geographical position, fractured public administration and socio-economic history have been highly influential, and we currently face both great opportunities and serious problems. By examining them (agreements and disagreements), the future specifies context and proposes several activities.

Keywords: Territory. Economy. Territorial organization. Cooperation. Complementarity. Durability. Segregation. Monopolization.

Arrieta, Tomás (Consejo de Relaciones Laborales. tarrieta@crlv.net): **La economía vasca en el contexto de las nuevas economías: el futuro del empleo, y la transición hacia modelos inclusivos de empresa y relaciones laborales** (The Basque economy in the context of the new economies: the future of employment, and transition towards inclusive models of business and labour relations) (Orig. es)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 488-495

Abstract: Transition towards inclusive business models, within the framework of more cooperative labour relations is a key vector for socio-economic development of Basque territories. New paradigms based on new transactions to increase the degree of people's participation in companies and achieve balance, fair growth, extend welfare and guarantee social cohesion.

Keywords: Company. Labour relations. Participation. Growth. Inclusion. Social cohesion.

Barragué, Borja (Ministerio de Sanidad, Consumo y Bienestar Social. bbarrague@mscbs.es): **Hacia un modelo propio de Bienestar Social** (Towards an own model of Social Welfare) (Orig. es)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 496-500

Abstract: The text summarises a three-way conversation on the current Basque welfare model, the challenges it faces and the main lines of reform on the horizon. The conversation revolves around the thesis that the Basque welfare model needs to be rethought, because as happens with any that rely strongly on previous contributions, it is reasonably generous when assisting ex post facto, but much more stingy when it comes to paving the way and qualifying ex ante. This is a problem because, in the long term, the hand-out models turn out to be more expensive than models focussed on investment and social empowerment.

Keywords: Demographic imbalance. Inequality. Exclusion. Social empowerment. Investment. Care. Precariousness.

Lasa, Irune (Berria. ilasa@berria.eus): **Lurralde estrategiak eta jasangarritasuna** (Strategic, sustainable territories) (Orig. eu)

In: *XVIII Congreso de Estudios Vascos*, 501-504

Abstract: Led by Ana Oregi, Cederna-Garalur chair Maite Iturre Orkestra director Mari Jose Aranguren ad Fagor Group's Aritz Otxandiano discussed territories and sustainability. Basque territory's greatest challenge being durability, they saw the need to commit to the virtuous circle of well-being and competitiveness. In order to deal with the risk of territorial imbalance and cognitive distancing, the underlined the complementarity which different local areas can offer, the advantages of social capital, and the way to develop cooperation.

Keywords: Durability. Well-being. Territorial imbalance. Cognitive distancing. Listening process. Social capital. Local area. Cooperation.

Pérez, Lourdes (El Diario Vasco. perez@diariovasco.com): **Modelos de empresa y relaciones laborales** (Business models and labour relations) (Orig. es)

In: *XVIII Congreso de Estudios Vascos*, 505-509

Abstract: This text summarises the symposium about business models and labour relations, chaired by Juan Jose Alvarez, and in which Sabin Azua, Helena Franco and Javier Ramos participated. They discussed the effects of the economic crisis within the so-called "Basque business model". With different nuances, the three describe the great challenges that lie ahead: wage precariousness, business failure, the search for general equality, the educational model, business roots, among others.

Keywords: Business models. Labour relations. Inequality. Wage precariousness. Business failure. Gender equality. Educational model.

Alvarez Ortiz, Amalur (Euskal Herriko Unib. (UPV/EHU). amalur.alvarez@gmail.com): **Euskal gobernantza eredua: demokratizazioaz** (The Basque governance model: democratization) (Orig. eu)

In: *XVIII Congreso de Estudios Vascos*, 512-518

Abstract: In these times in which the right to decide is being eroded by global stakeholders and they are influencing democratic control which is not their own, debate about the ability to decide is indispensable, in our case Basque territories taking their own decisions being the basis for their institutions' ability to govern themselves and making politics the priority challenge. This is an account of the papers about democracy read on 16th November in Donostia.

Keywords: Democratization. Democratic governance. Territorial cooperation. Diversity. Cohesion. Sovereignty. Power to decide.

De Witte, Bruno (Maastricht Univ. bruno.dewitte@evi.eu): **European Union governance and the place of the regions** (Orig. en)

In: *XVIII Congreso de Estudios Vascos*, 519-524

Abstract: The European Union's governance system recognizes regional autonomy and cultural diversity, but it does so within a framework defined by each member state, a framework which the European Union must accept as a given. In a sense, this is a negative duty for the European institutions: they must respect the choices made by each member state as regards the role of the regions and the protection of cultural diversity in their constitutional system.

Keywords: European Union. Regions. Subsidiarity. Cultural diversity. National identity.

Errasti, Ander (Globernance. Gobernantza Demokratikoaren Institutua. ander.errasti.lopez@gmail.com): **Euskal Herria eredu dêmoikratiko gisa: Europa kosmopolizatu baten gobernanzarako ikuspegia birpentsatzen** (The Basque Country as a dêmoicratic model: Rethinking the perspective for the governance of a cosmopolitized Europe) (Orig. eu)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 525-538

Abstract: In these times in which we are seeing the short-comings of nation-states, the particular institutional process in the Basque Country may be a model for for understanding European integration as democracy and a model for governance. In this section I will suggest examining this institutional model from a democratic point of view and then looking to the future with this productive perspective in order to promote and protect the Basque Country as a democratic nation.

Keywords: Democracy. Federalism. Sovereignty. Europear Union. Cosmo-politicization.

Barceló i Serramalera, Mercè (Univ. Autònoma de Barcelona. merce.barcelo@uab.cat): **Derecho a decidir, Constitución, Estado democrático** (Right to decide: Constitution, Democratic State) (Orig. es)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 539-546

Abstract: This paper questions whether, in a democratic state, a political community with a territorial base might be able to use an enquiry to democratically propose a change in political status within the state, including secession. This change should follow the constitutional framework and, consequently, be carried out in a negotiated way as in other democratic states (Canada, United Kingdom). This is what the text refers to as “the right to decide”. However, what happens if the state refuses to call an enquiry in this respect due to political reasons? Would international law accept these political communities as having the right to self-determination, thereby turning their decision into a unilateral decision protected by international law? This is the question that closes this paper.

Keywords: Right to decide. Right to self-determination. Democracy. Secession. Independence. Non militant democracy. Permanent minorities. Referendum.

Subirats, Joan (Ayto. de Barcelona. joan.subirats@uab.cat): **Notas sobre gobernanza y cambio de época** (Notes on governance and changing times) (Orig. es)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 547-555

Abstract: The new era of information and communication, which is leading to the emergence of new forms of collective action, is breaking through traditional forms of governance of public organisations and is affecting their ability to respond to the new and complex problems of citizens. Along these lines we will try to approach, albeit schematically and incomplete, the transformations that are taking place.

Keywords: Welfare state. Legitimacy crisis. Social Transformation. Participative governance. Citizen participation. Collective action. New technologies. Power relations.

López, Jaume (Univ. Pompeu Fabra. jaume.lopez@upf.edu): **Eusko Ikaskuntza, derecho a decidir y procesos constituyentes: soberanías múltiples y el desarrollo del principio democrático** (Eusko Ikaskuntza, right to decide and constituent processes: multiple sovereignties and development of the democratic principle) (Orig. es)

In: XVIII Congreso de Estudios Vascos, 556-563

Abstract: This text defends the need to distinguish between demos, nation and state. Confusing these three political dimensions not only has consequences on the theory but, more importantly, defines entire political cultures and their incapability to generate solutions for territorial conflicts. Defending national diversity at a time when individual diversity is fully assumed is another outstanding challenge for many current societies. The right to decide and the participative constituent processes possibly form part of its solution.

Keywords: Nation. Demos. State. Right to decide. Constituting process. Sovereignty. Diversity.

Etchandy, Argitxu (Univ. de Pau et des Pays de l'Adour. argitxu.etxandi@gmail.com): **Euskal lurraldeen arteko lankidetzaren tresnak** (Tools for increasing cooperation between Basque territories) (Orig. eu)

In: *XVIII Congreso de Estudios Vascos*, 564-569

Abstract: As a result of the process of integration of local areas, they have become obstacles to cooperation between different areas and exchanges over state frontiers. The European Council's recommendations about territorial cohesion have been of great use in reinforcing cooperation between Basque territories. The Council gives recommendations for improving capacity building, above all by promoting institutional reform. Major steps in this direction have been taking in the northern Basque Country.

Keywords: Territorial cooperation. Going beyond frontiers. Asymmetrical. Power to decide. Democratic culture and participation.

SE ACABO
IMPRIMIR
ESTE LIBRO
EN EL MESE
DE DICIEMBRE DE
2019